

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

P neth 329.1

Harvard College Library

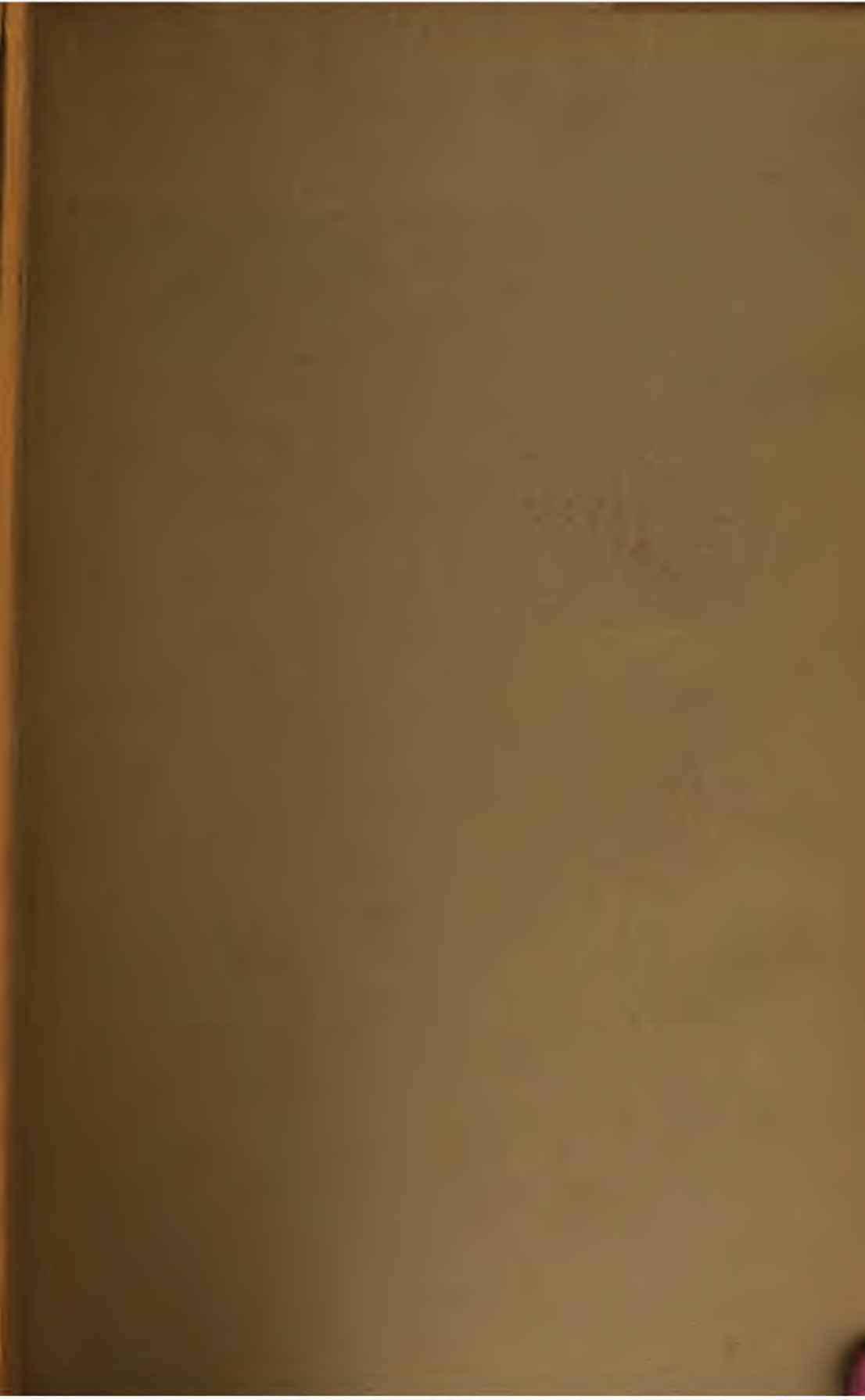

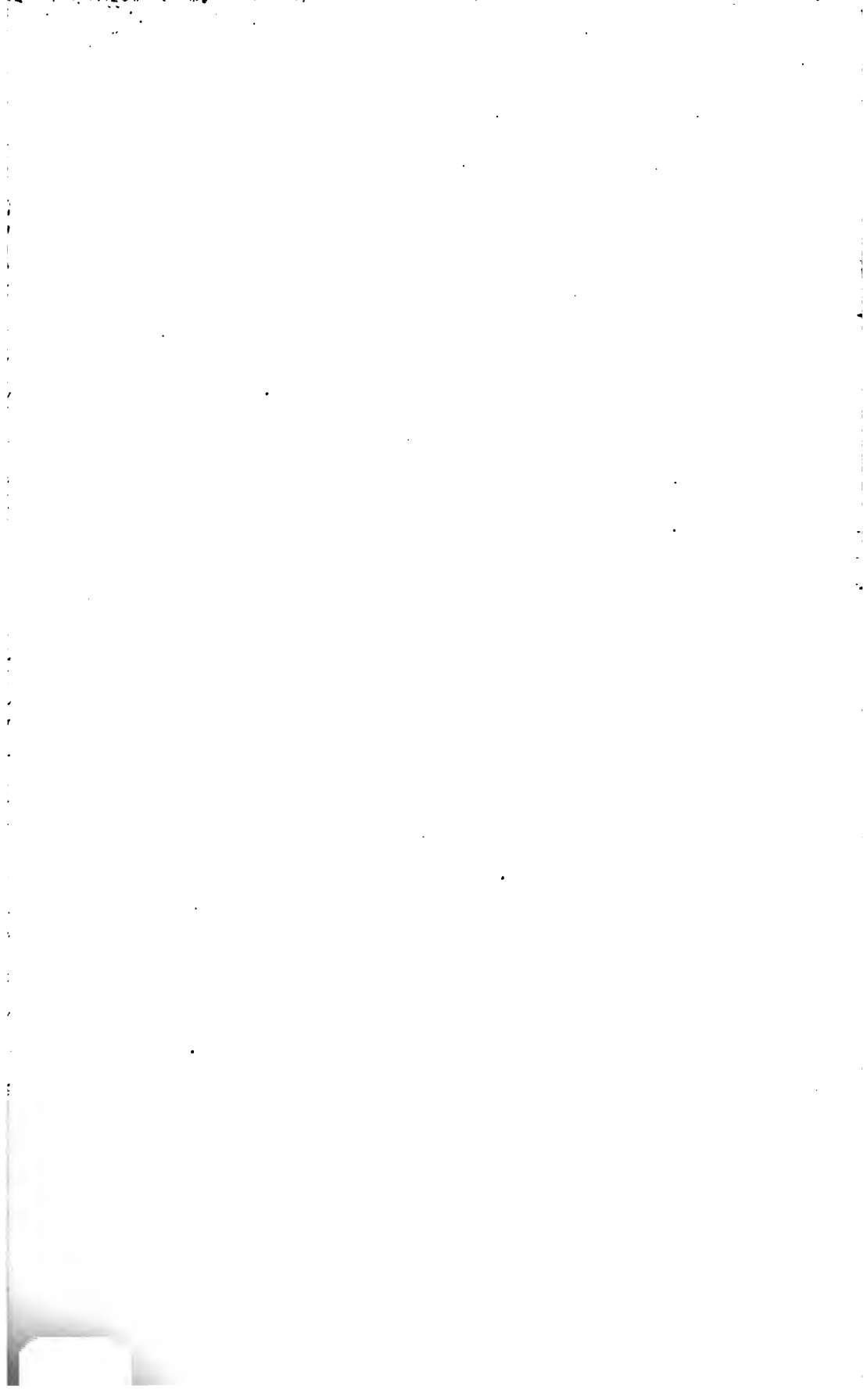
BOUGHT WITH INCOME

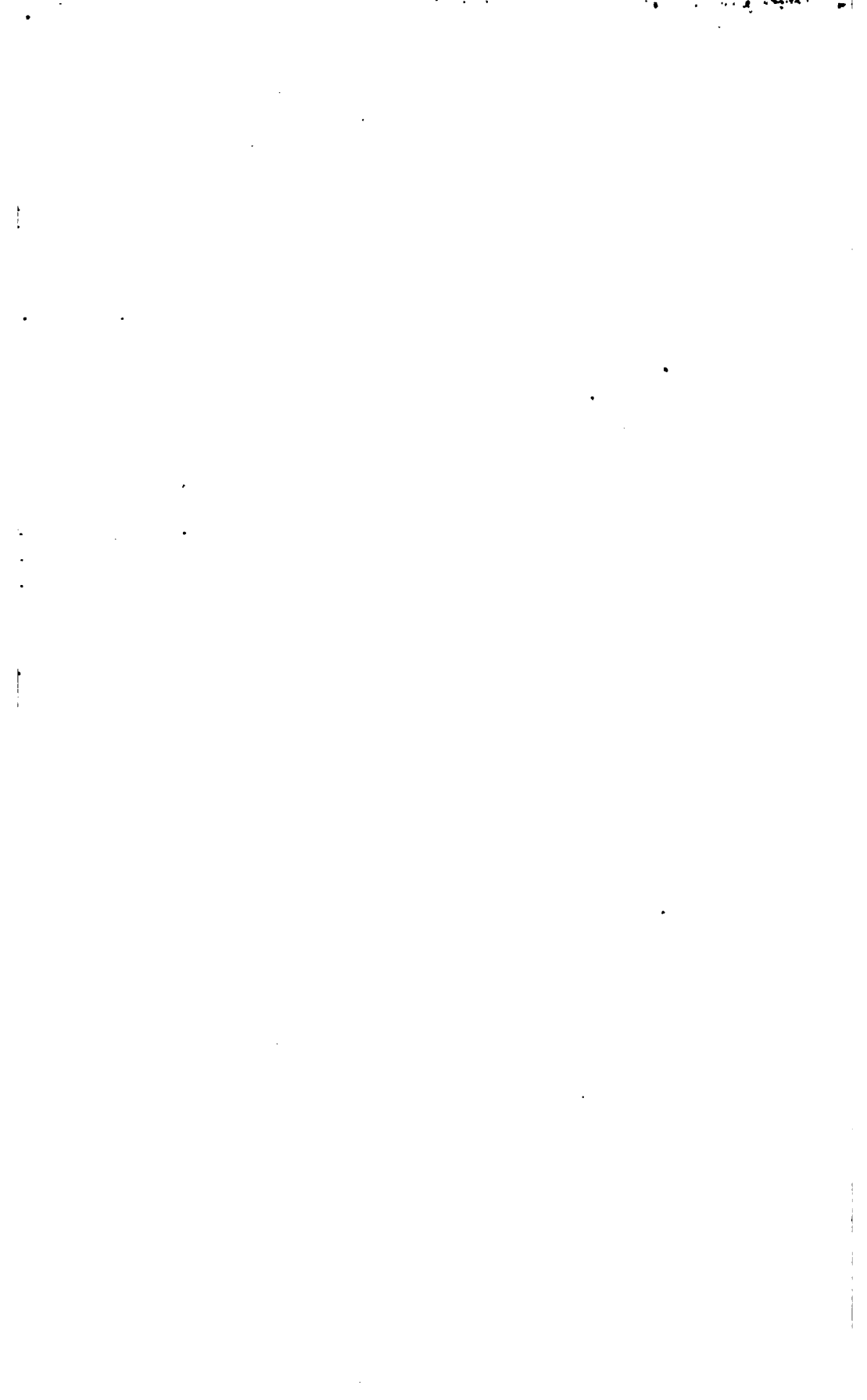
FROM THE BEQUEST OF

HENRY LILLIE PIERCE
OF BOSTON

UNDER A VOTE OF THE PRESIDENT AND FELLOWS
OCTOBER 24, 1898

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË,

UITGEGEVEN DOOR HET

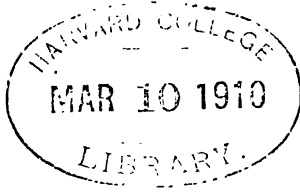
Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde
van Nederlandsch-Indië.

ZESDE VOLGREEKS. — ZEVENDE DEEL.

(DEEL LI DER GEHEELE REEKS.)

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1900.

P uth 329.1

Science fund

I N H O U D.

	Bladz.
De commissiën van den Schout-bij-nacht C. J. Wolterbeek naar Malakka en Riouw in Juli—December 1818 en Februari—April 1820. Met aantekeningen. Door P. H. van der Kemp	1
Bijdrage tot de kennis der Oudjavaansche letterkunde. Door Dr. H. H. Juynboll	102
Bijgeloof in de Preanger-Regentschappen. Met aantekeningen. Door J. Habbema	110
Over de taal der Jotafa's aan de Humboldtbaai. Door Prof. Dr. H. Kern	139
Raffles' Atjeh-overeenkomst van 1819. Door P. H. van der Kemp	159
Bijdragen tot de kennis van het grondbezit in de Chineesche districten. Door H. E. D. Engelhard	241
Bijdragen tot de spraakkunst van het Oudjavaansch. Door Prof. Dr. H. Kern.	263
Het Oudjavaansche Brahmāṇḍapurāṇa. Door Dr. H. H. Juynboll.	272
Een paar aanvullingen over bronzen keteltrommen in Nederlandsch-Indië. Door G. P. Rouffaer	284
Zeven dierenverhalen. Opgeteekend en bewerkt door G. A. N. Scheltema	308
Palembang en Banka in 1816—1820. Door P. H. van der Kemp	331
Toevoegsel tot de bijdrage „Zeven Dierenverhalen“. Door G. A. N. Scheltema	765

Notulen van de Bestuurs- en Algemeene
Vergaderingen 1899—1900.

	Bladz.
Bestuursvergadering van 18 Maart 1899	I
Bestuursvergadering van 15 April 1899.	III
Bestuursvergadering van 20 Mei 1899	V
Bestuursvergadering van 17 Juni 1899.	VI
Bestuursvergadering van 16 September 1899	VII
Bestuursvergadering van 21 October 1899.	IX
Bestuursvergadering van 18 November 1899	XI
Bestuursvergadering van 16 December 1899	XIII
Bestuursvergadering van 20 Januari 1900	XIV
Bestuursvergadering van 17 Februari 1900.	XVI
Jaarverslag over 1899.	XXI
Algemeene vergadering van 24 Februari 1900.	XXXI
Bestuursvergadering van 17 Maart 1900	XXXIII
Bestuursvergadering van 21 April 1900	XXXV
Bestuursvergadering van 19 Mei 1900	XXXVII
Bestuursvergadering van 16 Juni 1900	XXXIX

ERRATA IN HET ARTIKEL

Bijgeloof in de Preanger-Regentschappen

door

J. HABBEMA.

blz. 111 r. 7 staat Adiwisastra; lees: Ardiwinata.

„ 114 „ 2 v. o., in te voegen tusschen lömboeranana en nja
het volgende: „atawa tara pisan dilömboeran.”

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË

UITGEGEVEN DOOR HET

Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde
van Nederlandsch-Indië.

ZESDE VOLGREEKS. — ZEVENDE DEEL

(DEEL LI DER GEHEELE REEKS).

EERSTE AFLEVERING.

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1900.

I N H O U D.

	Bladzijde.
De commissiën van den Schout-bij-nacht C. J. Wolterbeek naar Malakka en Riouw in Juli—December 1818 en Februari—April 1820. Met aanteekeningen. Door P. H. van der Kemp	1
Bijdrage tot de kennis der Oudjavaansche letterkunde. Door Dr. H. H. Juynboll	102
Bijgeloof in de Preanger-Regentschappen. Met aanteekeningen. Door J. Habbema.	110
Over de taal der Jotafa's aan de Humboldtbaai. Door Prof. Dr. H. Kern.	139

Notulen van de Bestuurs- en Algemeene Vergaderingen 1899—1900.

Bestuursvergadering van 18 Maart 1899	I
Bestuursvergadering van 15 April 1899	III
Bestuursvergadering van 20 Mei 1899	V
Bestuursvergadering van 17 Juni 1899	VI
Bestuursvergadering van 16 September 1899	VII
Bestuursvergadering van 21 October 1899.	IX
Bestuursvergadering van 18 November 1899	XI

DE COMMISSIËN VAN DEN SCHOUT-BIJ-NACHT
C. J. WOLTERBEEK NAAR MALAKKA EN
RIOUW IN JULI—DECEMBER 1818 EN
FEBRUARI—APRIL 1820.

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

Sub 64 der aantekeningen op mijne in dit tijdschrift, dl. XLIX (1898), bl. 205 vv. voorkomende verhandeling over „*Sumatra's Westkust naar aanleiding van het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814*” maakte ik melding van de belangrijke *Wolterbeek*-verzameling in 's Rijksarchief.

Daaruit liggen nu voor mij een „Verbaal wegens het gepasseerde bij het commandement over het esquader in de Oost-Indiën, gedurende den jare 1818, houdende principaal de tweede commissie voor Soerabaja, overneming van Malakka en vernieuwing van tractaten met de vorsten van Linga, Riouw, etc. etc. etc.” en het „Verbaal gehouden aan boord van Zr. M^e. schip Tromp op de reis in Oost-Indië anno 1820”.

Bij het gebruik maken voor deze verhandeling van beide boeken en hunne belangrijke bijlagen, zal ik dikwerf letterlijk *Wolterbeek's* woorden aanhalen, ten einde het teekenende der beschrijving niet te schaden. Het even belangrijke boek over 1819 handelt voornamelijk over *Wolterbeek's* ongelukkige expeditie naar Palembang, waaruit de Riouwtocht van 1820 is voortgevloeid. Dat deel zal ik mij in eene latere verhandeling ten nutte maken.

Op een paar karakteristieke missiven uit de *Bisschop*-verzameling, wordt in het VIe hoofdstuk de aandacht gevestigd; ook in het IIIe en in het IVe hoofdstuk breng ik een daaruit ontleenden brief onder de aandacht.

Veelvuldig zal ik verwijzen naar *E. Netscher* „De Nederlanders

in Djohor en Siak", uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in 1870 en naar mijn "Singapoorsche Papieroorlog" in het tijdschrift van het Kon. Instituut, dl. XLIX (1898) bl. 389 vv.

In *Het Nederlandsch gezeg over Java en onderhoorigheden sedert 1811*" van M. L. van Deventer (1891), wordt Malakka vermeld als een voorbeeld van *den weelderigen voet*, waarop C. C. G. G. plachten te organiseren, en verder enkel gezegd: "op welks overname wij geen aanleiding hebben later terug te komen": bl. CXLIII noot 2. — Ik geloof niet, dat die schrijver zijne taak breed genoeg opvatte.

I.

Bij besluit dd. 7 Juli 1818 N° 80 werden tot commissarissen voor de overneming van Malakka aangewezen de heeren C. J. Wolterbeek en J. S. Timmerman Thyssen (a). De Regeering had er veel te laat toe besloten, doch de middelen waren niet eerder ter beschikking geweest (b). Uit de aan het besluit gehechte instructie blijkt dat men voor de mogelijkheid van Engelsche intriges een geopend oog had; vandaar o. a. de opdracht aan Wolterbeek, om na de overneming van Malakka, waar Thyssen als gouverneur zou blijven (c), een bezoek te brengen aan den Riouw-archipel. Hier resideerde namelijk de vorst van het op het schiereiland liggende Djohor; de schout-bij-nacht behoorde de betrekkingen, die er indertijd tusschen de Compagnie en den Sultan bestaan hadden, te herstellen, enz. (d); verder had de expeditie ten doel de zee-rooverij in straat Banka en elders in die streken te bestrijden, zoomede, blijkens eene afzonderlijke voor Wolterbeek vastgestelde instructie, den commissaris Muntinghe te Palembang, die met een inval der Engelschen uit Benkoelen bedreigd werd, bij te staan wanneer dit noodig mocht blijken. De vernieuwing der contracten moest natuurlijk, in zoover men er toe in staat bleek, op vreed-

(a) De overweging in *Papieroorlog* 399; ov. 11.

(b) Zie eene klacht van Elout dd. 8 Februari 1819 in mijne verhandeling over *Fendall's en Raffles' opvattingen*" in dl. XLVII van dit Tijdschrift, 1897, 877; ov. 87.

(c) Zie 's Regeerings goede verwachtingen van Thyssen en de teleurstelling daarover in *Papieroorlog* 404 vv.; ov. 16 vv.

(d) De instructie in bijl. 1.

zame wijze geschieden, doch bij onwil met geweld worden opgedrongen, waartoe, had de commandant der marine, commissaris-generaal Buyskes dd. 4 Mei 1818 aan Wolterbeek geschreven, „eene aanzienlijke militaire macht” werd medegegeven, „met oogmerk het vernieuwen en sluiten van die contracten te faciliteeren en desnoods de vorsten, die zich hierin onwillig of onverschillig betoonden, door kracht van Z^r M^e wapenen daartoe te noodzaken”.

De expeditie, die weldra zou vertrekken, was zoodanig verdeeld, dat de korvet *De Eclips*, de schoeners *Calypso* en *Marnix*, zoodmede twee kanonneerbooten en troepentransportschepen, onder den commandant Stout naar Borneo's Westkust hadden te zeilen, ten einde den medegaanden commissaris Van Boekholz, door wien ons gezag te Bandjermasin en elders op Borneo's Oostkust hersteld was (a), gelegenheid te geven hetzelfde te Pontianak, Sambas, enz. te doen.

Reeds den 2ⁿ Juli 1818 vertrok de divisie-Stout, die in last had, om als de werkzaamheden afgeloopen waren, de kanonneerbooten en de *Calypso* ter Borneo's Westkust achter te laten, doch met de overige schepen naar den Maleischen archipel te zeilen, ten einde zich daar onder de bevelen van Wolterbeek te stellen.

Deze was eerst den 18ⁿ Juli d. a. v. uitgezeild op het oorlogschip *Tromp*, vergezeld o. a. van het fregat *Wilhelmina*, kapitein Dibbetz, welk laatste schip onverrichter zake van zijne reis naar Padang was teruggekomen (b). Nog behoorde tot de flotielje eene kanonneerboot, onder luitenant D'Ozij en een schoener der koloniale marine onder luitenant Marck Bouwens; beide vaartuigen waren vooruitgezeild, ten einde over den staat van Palembang en Banka inlichtingen te verkrijgen, opdat daar zoo noodig hulp verleend zou kunnen worden.

Den 22ⁿ kreeg Wolterbeek Sumatra in het gezicht. Bij de *Lucipara* ontmoette hij een Nederlandsch koopvaardijship. Het bleek *De Vrede* te zijn van de divisie-Stout, die bijna twee weken te voren was uitgezeild. Het schip had 150 man en de kas der Borneo-expeditie aan boord; de gezagvoerder Douwens scheen suf te zijn. Geheel uit den koers geraakt, verbeelde hij zich, dat

(a) Zie mijne verhandeling in dit tijdschrift, dl. XLIX (1898), bl. 1 vv., met het Bandjermasin-contract sub 70. — Het toelichtend schrijven, waarbij Van Boekholz het contract de Regeering aanbood, vindt men o. a. in de Nahuys-verzameling der Universiteitsbibliotheek te Leiden portef. 5 (N° 9).

(b) Zie mijne op bl. 1 aangehaalde verhandeling *Sumatra's Westkust*.

de kust van.... *Djapara* in het gezicht was! Aan boord heerschte groote ontevredenheid en wanorde, speciaal wegens de slechte voeding. Wolterbeek beval den kapitein der troepen, een geschikt mensch, aan om geduld te hebben, en wanordelijkheden zooveel mogelijk te voorkomen. Er was bovendien aan boord, berichtte Wolterbeek dd. 8 Augustus 1818 naar Batavia, „een hooge Duitscher en ambtenaar; deze had zeer veel praats, is tweemaal bij mij geweest om te klagen, waarna ik hem naar boord heb gejaagd met order om zich aan den kapitein te onderwerpen”.

Den 29ⁿ Juli kwam men door het nauw van Lucipara. — Een Engelsch koopvaarder, tegelijkertijd straat Banka binnenkomende, naderde al te zeer den Sumatra-wal met het gevolg, dat het schip aan den grond kwam. Wolterbeek liet door de *Wilhelmina* den volgenden dag hulp verleenen, zoodat het schip weder los raakte. De gezagvoerder wenschte hiervoor zijne dankbaarheid te betuigen, waarom hij den 1ⁿ Augustus aan boord van de *Wilhelmina* verscheen. „Deze man”, leest men in het journaal, „was zeer erkentelijk, want had reeds eenmaal het ongeluk gehad, met een ander schip door de roovers genomen te zijn geweest en zeer mishandeld geworden; vertrouwende, dat bijaldien hij niet vlot was gekomen, en wij waren van hem verwijderd, alsdan zeker ten prooi der roovers was geworden, die het schip geplunderd en verbrand en de menschen vermoord zouden hebben”.

Sukkelende met stilten, regen, mist en donderbuiën, kwam Wolterbeek na eene lange reis, namelijk den 1ⁿ Augustus, aan de rivier van Palembang. Hij vernam er niets dan goeds. Op Banka scheen men de zaken minder gunstig in te zien, doch daar de schout-bij-nacht oordeelde, dat de resident Smissaert (niet te verwarren met den lateren resident van dien naam in Djocdjo) te veel „alarm” maakte, zooals Wolterbeek zich uitdrukte, vond hij ook daarin geen reden om zich er op te houden.

Den 9ⁿ Augustus was de flotielje dientengevolge weder onder zeil gegaan naar Malakka, alwaar men in den avond van den 19ⁿ, des avonds ten 7 uur, op de buitenreede aankwam. Niettemin beijverde zich het bestuur om dadelijk ter verwelcoming eene commissie aan boord te zenden.

Den volgenden dag ankerde men voor Malakka. De Engelsche vlag werd met 13 schoten gesalueerd. Commissarissen zonden den luitenant Edeling en den heer Parvé, zwager van Timmerman

Thyssen (a) en een der hoogste civiele ambtenaren op de *Tromp* aanwezig, naar wal om den resident te vragen, wanneer het dezen schicken zou, de heeren te ontvangen.

Resident Farquhar was echter niet aanwezig. Toen namelijk te Batavia de plannen van onze expeditiën voor Borneo's Westkust en den Riouw-archipel waren bekend geworden, had een aldaar gevestigd Engelsch handelshuis met eene extra-gelagenheid, het bestuur te Poeloe Pinang hierover ingelicht. Door het gouvernement van Prince of Wales, waaronder Malakka ressorteerde, was daarop dadelijk aan resident Farquhar bevolen om in commissie naar Borneo's westkust en Riouw te gaan, ten einde Van Boekholz voor te zijn (b). Farquhar had zich dat natuurlijk geen tweemaal laten zeggen, maar reeds den 22ⁿ Juli de reis aanvaard; zoo gebeurde het, dat de waarnemende vertegenwoordiger van het bestuur, de heer Kenneth Murchison, collecteur der inkomende en uitgaande rechten, aan onze commissarissen moest antwoorden, dat de resident, op last van zijne regeering eene commissiereis naar eenige Maleische vorsten deed en dat tot diens terugkomst de overneming niet kon worden behandeld; nochtans bood men ons alles aan, wat voor het landen der troepen verder van nut kon blijken. (c) — Dat Farquhar zich op reis bevond, hadden commissarissen reeds bij het opzeilen ter reede van Chineesche schippers vernomen, doch dezen hadden als stellig verteld, dat de resident naar Poeloe Pinang was gegaan.

Daar den 21ⁿ de heer Thyssen zich onwel gevoelde, kon men

(a) „Met betrekking tot Parvé”, schreef gouverneur Thyssen dd. 8 December 1818 aan Wolterbeek, „moet ik UH.Ed.G. melden, dat ik, wat zijne eerlijkheid als collecteur aangaat, zeer over hem tevreden ben, maar in andere opzichten niet, want ging ik het niet tegen, dan zou hij zich eene macht aanmatigen, die mij ras gouverneur in naam zoude maken; dan hij heeft twee lessen tot ondervinding en deze, hoop ik, zullen hem hebben doen zien, ik aan tafel zwager, maar anders voor ieder Gouverneur ben.”

(b) „Deze commissie”, schreven Wolterbeek en Thyssen dd. 10 September 1818 aan Comm.-Gen. „is ons naderhand gebleken gevolgd te zijn na de verspreide en vergrootende berichten, welke door het comptoir van Jesse en Trail per den kapt. Scott, wegens eene expeditie naar Borneo waren overgezonden, en dadelijk naar Prince of Wales' eiland per expresse aan den Gouverneur aldaar medegedeeld, de order voor het vertrek van den heer majoor Farquhar heeft veroorzaakt om onze expeditiën voor te komen.... Ongeukkig, dat kooplieden, wonende onder de protectie van een gouvernement, zich niet kunnen onthouden van tijdingen mede te deelen aan vreemde natiën,...”

(c) Verg. *Papieroorlog* 400; ov. 12.

eerst den daarop volgenden dag aan wal gaan. Dit geschiedde „onder de vlag, en het paraderen van het volk in het onderwand”, terwijl men bij het aan wal stappen ontvangen werd door een saluut van 19 schoten en door den heer Murchison. Commissarissen gaven er opening van hunne opdracht; Murchison legde den brief over, waarbij Farquhar hem verbod om betrekkelijk de overneming in onderhandeling te treden (a).

De ontmoeting liep dientengevolge spoedig af. Intusschen was, gelijk wij weten, het landen der troepen toegestaan. Commissarissen haastten zich voor de legering hiervan enz. al het noodige te verrichten, waarin zij zeer werden geholpen door den heer Koek, een „zowel bij den inlander, als bij het gouvernement, zeer gerespecteerde bejaarde man”, leest men in het verbaal. — Afscheiden van het ongeschikte van een langdurig verblijf der troepen aan boord, was er eene zeer gewichtige reden, waarom commissarissen de groote noodzakelijkheid gevoelden, om zoo spoedig mogelijk, onze militaire macht aan wal te krijgen. Zij begrepen, zegt het verbaal, dat Farquhar, op zijne reis, het gebeurde te Palembang met de Salmond-expeditie zoude vernemen, en daardoor voorwendfels kunnen vinden, om de overgave van Malakka, tot nadere decisie door het Engelsche gouvernement in Britsch-Indië, uit te stellen, waarmede gemakkelijk eenige maanden zouden kunnen verloop, en de commissie met een terugkeer naar Java bedreigd werd, zooals ook te Padang had plaats gehad. Was echter eenmaal de militaire macht geland, dan konden commissarissen meer klem aan hunne eischen zetten.

Den 24ⁿ Augustus was het de verjaardag van onzen Koning. Het bestuur te Malakka getuigde bij die gelegenheid van zijne belangstelling, door de commissie, zoomede alle officieren en civiele geëmployeerden, „met zeer veel distinctie te onthalen op een prachtigen maaltijd, expresselijk daartoe aangelegd, op het Gouvernementshuis.” Bij die gelegenheid, en evenzoo iederen volgenden dag, verzekerde de heer Murchison, dat majoor Farquhar wel spoedig zou komen; doch toen men, na eene geheele week gewacht te hebben, niets zag opdagen, zonden commissarissen den 31ⁿ Augustus den schoener D'Ozj naar Pinang, met een brief van beklag aan gouverneur Bannerman (b). Voor onze commissie was dat wachten een te

(a) Zie dien brief sub 6 *Papieroorlog*.

(b) De brief in sub 9 *Papieroorlog*.

grooter teleurstelling, omdat het dan beter ware geweest, van eerst de zaken op Riouw te hebben geregeld.

Dienzelfden dag bleek de ontvangst der troepen voldoende voorbereid, zoodat de ontschepping op den 2ⁿ September werd vastgesteld. Het logies was echter nog gebrekkig; wel werd den 8ⁿ voor de Europeesche militairen een steenen barak ingeruimd, die tot dusver voor de Cipayers was bestemd geweest, maar het gebouw, bestaande uit „ellendige hokken”, bleek onbruikbaar, alvorens zware herstellingen te hebben ondergaan. Ook het hospitaal werd in oogenschouw genomen. Commissarissen bevonden dit lokaal en de manier van behandeling vrijwel; matrassen echter ontbraken, waarom men ze onverwijld liet aanmaken: „kunnende in dit warme klimaat en voor ordinaire ziekten het wel met de matjes gaan, maar niet voor zware zieken, zooals meest bij de Europeesche volken in deze landen direct plaats heeft”.

Den 1ⁿ September was Farquhar te Malakka weder aan wal gestapt. Op Borneo's Westkust bleek hij niet geslaagd, doordien de flotielje-Stout bereids op de reede van Pontianak lag en men hem alleen had veroorloofd water en ververschingen in te nemen. Dat de toon van onzen commissaris Van Boekholz daarbij allesbehalve voorkomend was geweest, deelde ik elders mede (a). — Van Borneo had zich Farquhar naar Riouw begeven en daar meer geluk gehad; immers door hem was er den 19ⁿ Augustus een contract gesloten, waarin aan Engeland eene gunstige handelspositie werd toegezegd (b).

Zoodra onze commissarissen den 1ⁿ September 's residents terugkomst vernamen, berichtten zij andermaal het doel hunner komst, waarop hij antwoordde, van ze den volgenden dag ten 10 ure te zullen ontvangen. Dit was dus juist den ochtend, waarop onze troepen de schepen zouden verlaten. Wolterbeek oordeelde dat ten deze geen uitstel mocht plaats vinden; in den vroegen ochtend van den 2ⁿ had hij daarom de troepen met levensmiddelen en geschut doen ontschepen. Ten 8 ure in den morgen, lagen zij in een goed gewapend kampement, afgescheiden van de Engelsche barakken, op eene gezonde plaats beoosten de stad en genoegzaam

(a) Zie verder het aangehaald *Borneo*-opstel sub 75 en 76. — N.B. in sub 76 wordt verwezen naar sub 72, m. z. 75; in de noten a van sub 75 en b van sub 76 bovendien eene naamvalfout.

(b) *Papieroorlog* 401; ov. 18.

ingericht voor een tijdelijk onderkomen: „hebbende”, rapporteerde de commissie naar Batavia dd. 10 September 1818, „hunne wapens, veldgeschut en ammunitie bij zich, zoodat een goed georganiseerd kamp formeerende, men zoude kunnen ageeren, indien daartoe termen waren”.

Twee uur later had het eerste bezoek bij Farquhar plaats. Na inzage der wederzijdsche volmachten, vroeg Wolterbeek den resident te willen mededeelen, wanneer deze gereed zou zijn om de onderhandelingen te beginnen. Zonder een bepaald antwoord te geven, verzocht Farquhar een uitstel van 5 of 6 dagen, ten einde nog eenige papieren in orde te brengen. Commissarissen drongen echter op spoedige overgave aan: „hetwelk wederzijds te prefereren was”. Doch de resident deelde die meening niet. Hij verklaarde drie dagen noodig te hebben voor het in orde maken der stukken; maar toen daartegen werd opgemerkt, dat er geenszins zulke interessante zaken waren, die de overgave konden vertragen, beloofde Farquhar aanstonds met de voorbereiding te laten beginnen en ten spoedigste te zullen berichten, wanneer de werkzaamheden konden aanvangen.

In den ochtend van den 3ⁿ kreeg Thyssen een briefje van Farquhar met verzoek om inlichting ten aanzien van de Palembangse zaken, waarover onderscheidene geruchten liepen. Op raad van Wolterbeek werd den resident medegedeeld:

„Dat na de zaken te Palembang door den Nederlandschen commissaris Muntinghe, met goedkeuring en volgens het verlangen der beide sultans, was geschikt, op het alleronverwachtst eene Engelsche gewapende commissie in den dalem van den jongen sultan was verschenen, die aldaar de Engelsche vlag had doen ophijschen, waarop de dalem door de troepen van den ouden sultan was omsingeld.

„Dat de Engelsche officier met die bij hem waren, om niet mishandeld te worden door de inlanders, zich aan de Hollandsche bezetting hadden overgegeven, en door den commissaris Muntinghe, waren opgezonden naar Batavia, op eene manier alleszins overeenkomstig hun rang, zoodat zij nog wel 14 dagen te Muntok bij den resident hadden gelogeed.”

Dienzelfden dag bracht Farquhar aan commissarissen een tegenbezoek, echter „geen woord sprekende van de zaken op Palembang gepasseerd”.

Den 4ⁿ September ontving Wolterbeek een brief uit Palembang

van Muntinghe dd. 18 Augustus te voren. Dit stuk hield o. a. de volgende belangrijke mededeelingen in:

„Wij zijn hier op eene toevallige wijze, doch zeer in het zekere geïnformeerd, dat de heer Raffles aan zijne Palembangsche gezanten, den heer kapitein Salmond en Garling, eene *conditioneele* last heeft gegeven, om aan het gouvernement van Poeloe Pinang te verzoeken, Malakka *niet* aan ons over te geven. De conditie echter, waaraan deze last was verbonden, bestond hierin, *dat er van onze zijde op Palembang vijandelijkheden moesten zijn voorafgegaan*. Want, zou de heer Raffles zich hebben uitgedrukt, men moest zich wel wachten, om de Hollanders, die met eene aanzienlijke expeditie naar Malakka gingen, *anders dan op zeer goede gronden*, van eene vergeefsche reis te laten thuis keeren (a). — Nu geloof ik, dat wij ons hier op Palembang zóó gewacht hebben voor het plegen van eenige vijandelijkheden; wij hebben hen zóó klaar betoogd en aangewezen, dat de aanval en aggressie alleen van hunne zijde kwam; en dat al hetgeen wij van onzen kant deden, alleen maatregelen waren van policie, strekkende tot bewaring van de rust en veiligheid op ons eigen territoir (b); — dat ik niet geloof, dat de heeren gezanten, of de heer Raffles zelf, ons van het plegen van vijandelijkheden bij het gouvernement van Poeloe Pinang hebben durven beschuldigen. Ook zijn de évenementen zich hier zóó spoedig opgevolgd, dat de heeren gezanten geene gelegenheid kunnen gehad hebben, om van hier eenige dépêches naar Poeloe Pinang af te zenden, en op Muntok zal hen zulks door de waakzaamheid en de activiteit van den heer Smissaert evenzeer zijn belet geworden (c). Ik vlei mij daarom ook, dat de macht onder UHEdG^{er} bevelen staande, zeer spoedig tot andere einden disponibel zal kunnen worden. En dat sommigen van deze einden, van het hoogste gewicht zouden kunnen zijn, voor onze nationale belangen en voor den dienst van Zijne Majesteit, zal UHEdG. kunnen opmaken, uit een bericht, welk ik verder nog het geluk heb, UHEdG. mede zeer in het zekere te kunnen beedeelen, en welk hierin bestaat: dat de heer Raffles, de lucht gekregen hebbende van de expeditie, welke op Java onder den heer

(a) Dat Raffles dit inderdaad gezegd had, blijkt uit zijn schrijven dd. 8 Juli aan Salmond, in *Opvattingen* sub 127.

(b) Zie mijn *Palembang*-artikel in *De Gids*, Febr. 1898 bl. 276.

(c) „being as guarded as possible”, herinnerde Raffles in sub 6 van Salmond's instructie over de gelegenheid tot gemeenschap. Zie *Hoek* bl. XI.

Boekholz wierd geprepareerd, dadelijk zijne gezanten hier op Palembang heeft geïnstrueerd om, na eene voorspoedige afdoening van hunne zaken ten dezer plaats, hun gezantschap voort te zetten, naar *Pontianak* en naar *Riouw*, met last om de vorsten van die plaatsen zoo mogelijk terug te houden, van in eenige verbintenis met ons gouvernement te treden en hen daarentegen de alliantie en protectie van het Britsche gouvernement aan te bieden en aan te preken, onder de vleidendste beloften en met aankondiging, dat de heer Raffles van voornemens was, om Hunne Hoogheden binnen korten tijd in persoon te komen bezoeken (a). — Nu onderstel ik wel, dat de afloop van zaken hier op Palembang en de overgaaf van Padang (b) eenige vertraging in de voorgenomene tocht naar Pontianak en Riouw zal te weeg brengen, doch daarentegen vrees ik ook weder, dat het ongeluk, de expeditie van den heer Boekholz overkomen (c), er den moed op nieuw toe zal doen opwakkeren. En ofschoon dan ook onze middelen niet geheel compleet mogen zijn, geloof ik echter, dat het hoog tijd is, om, indien ik mij zoo eens mag uitdrukken, voor *Linga*, *Riouw* en *Bliton* spiijkers met koppen te slaan. — *Linga* en zijn onderhoorigheden, verzeker ik UH EdG., dat wij krijgen, zonder slag of stoot, wanneer wij de ellendige schepsels, die het metier van roovers uitoefenen, slechts voorstellen om hunne wapenen te verruilen tegen vischnetten en harpoenen; *Bliton* kan ook hoegenaamd geen tegenstand bieden; alleen *Riouw* zou eenige moeite kunnen veroorzaken, doch daarnaar zouden de voorstellen en maatregelen op die plaats kunnen worden gewijzigd."

Wolterbeek zag door dit schrijven opnieuw het groote belang in, om met de overgave van Malakka haast te maken, zoodat het hem nog meer teleurstelde, dat Farquhar, in plaats van te melden, dat alles voor de overgave klaar was, een brief zond, waarin hij verlangde, officieel en schriftelijk ingelicht te worden, omtrent het gebeurde te Palembang, waar de door Raffles afgezonden expeditie-Salmond op last van Muntinghe was gevangen genomen

(a) Dat ook dit juist was, blijkt uit de Raffles' stukken, sub 126 *Opmattingen* afgedrukt.

(b) Die inmiddels Raffles had geweigerd; zie *Sumatra's Westkust*.

(c) De *Vrede* was afgedwaald (bl. 3), hetgeen Wolterbeek dd. 8 Augustus had doen schrijven: „De Borneosche expeditie is dus ellendig uit elkander en ik vrees het te laat in den tijd zal worden voor en aleeër ik assistentie van hen zal ontvangen en zonder die zal er weinig voor de rijken in kwestie kunnen uitgevoerd worden.” — Andere schepen van de flotielje waren bovendien te Semarang beland.

en naar Batavia opgezonden (a). Een gelijkluidend verslag als reeds mondeling door Thyssen was gegeven, werd nu door commissarissen officieel ten antwoord gezonden; het was bijzonder fantastisch ingekleed (b).

Aan den avond van dezen 4ⁿ September ontving de commissie opnieuw een berichtje van Farquhar, en wel particulier. Hij deelde mede, dat het hem onmogelijk was, de papieren tegen den afgesproken tijd klaar te hebben, zoodat hij tot den 7ⁿ September uitstel verzocht: „zich met zeer veel woorden excuseerende”, en verzoekende het er niet voor te willen houden, dat hij opzettelijk naar uitstel dreef. Onze commissie diende wel te berusten en zoo had de eerste vergadering op den 7ⁿ plaats.

Al dadelijk leverde de resident eene rekening in van geheel hetzelfde karakter, als Raffles aan Du Puy voor de overgave van Padang had willen opdringen (c). Malakka toch, merkte Farquhar

(a) Zie mijn artikel: „*De geschiedenis van een Engelschen raid op Hollandsch grondgebied*” in *De Gids* van Februari 1898, bl. 253 vv.

Farquhar's brief dd. 4 September aan onze commissarissen luidde aldus:
Gentlemen,

Adverting to the extraordinary occurrences which have recently taken place at Palembang, where it appears, that a British officer and his attendants have been arrested and sent prisoners to Batavia, I feel it a duty incumbent on me, to solicit, that Your Excellencies will be pleased to afford me such authentic information on this peculary interesting subject, as you may have it in your power to grant, in order that the same may be communicated with as little delay as possible to the Honorable the Governor in Council of Prince of Wales Island.

I have the honor to remain with great consideration

Gentlemen

Your most obedient humble servant

W. FARQUHAR,

Resident.

(b) „En réponse à votre lettre de ce matin, nous avons l'honneur, de vous informer, que relativement aux affaires, qui ont eu lieu à Palembang, nous sommes informés, que le Resident de Bencoeën (les: *Luitenant-Gouverneur*) avait envoyé, il y a quelque temps, une commission, qui, ayant très mal réussi et se trouvant dans un état très critique, voulait se déclarer prisonnier du commissaire de S. M. le Roi des Pays-Bas, le sieur Muntinghe, ce qui a été refusé à cause qu'il n'existe point de guerre entre les Hollandais et les Anglais; que la dite commission a cependant profité d'une occasion que le commissaire Hollandais lui a offerte pour se rendre à Batavia, afin de se mettre à couvert des dangers, dont elle était menacée par les habitants du pays.

„Nous avons encore l'honneur de vous informer, qu'une brigue, arrivant ce matin de Muntok, nous apporte la nouvelle, que tout est à Palembang tranquille, et dans la plus parfaite ordre.”

(c) Zie *Sumatra's Westkust* 215; ov. 11.

in een schrijven van 7 September op, was ook in 1795 voor onzen stadhouder in bewaring genomen en dientengevolge werd teruggevorderd, wat de bezitting sinds meer had gekost dan opgebracht. Volgens de staten van ontvangsten en uitgaven over de laatste 10 jaar, werd dit tekort op 200000 Spaansche matten begroot.

Commissarissen wezen er op, en bevestigden het bij een schrijven van den volgenden dag, dat het tractaat van 13 Augustus 1814 alles afdeed, en dat dit sprak van *overgeven*, niet van *vereffenen*. Ook kon niet van bewaring worden gesproken, wijl de Engelschen zelve er zich van den aanvang af, niet aan hadden gehouden. Men had toch Malakka als eene door de wapenen veroverde plaats beschouwd; immers de forten waren vernield, de Compagniesbezittingen verkocht en over het geheel met de plaats, de menschen en de goederen gehandeld: „zooals goedgevonden en voor het belang van het Britsche gouvernement *zelf* alleenlijk nuttig kon zijn”, spatieert de journalist. Evenwel verklaarden commissarissen zich bereid dergelijke vorderingen aan de beslissing van hoogere autoriteit te onderwerpen.

Nadat de gedachtenwisseling over deze geldelijke zaken lang geduurd had, scheen Farquhar „min of meer” overtuigd door de wederspraak der onzen; maar dan wilde hij toch in ieder geval de kosten vergoed hebben, te rekenen van den datum van het tractaat van 13 Augustus 1814 „en de order bij hem van zijn Gouvernement ontvangen om Malakka aan de Nederlandsche commissarissen, wanneer die zich presenteerden, over te geven”.

Weder vroeg men onzerzijds, hoe hij dat tijdstip van 13 Augustus 1814 kon aannemen. Hij wist toch wel, dat de terugkomst van Napoleon het vertrek der Engelschen uit Holland had vertraagd; verder verzocht men hem de bewuste order te mogen zien.

De resident verklaarde daarop, zich eene schriftelijke behandeling te willen voorbehouden, ten einde de beide punten nader uiteen te zetten, waarop commissarissen aandrongen om dat dan „met den meesten spoed” te doen; „wjl wij duidelijk zagen”, teekende Wolterbeek aan, „dat de informatiën wegens Palembang en deze pretentiën voornamelijk dienden om de zaken te rekken; — zijnde het gebeurde te Palembang zekerlijk zoodanig naar Prince of Wales-eiland overgebrieft, dat de Commissaris daardoor provisieneel verandering in zijne orders voor Malakka verwachtte”.

De besprekingen zetten zich nu voort over de wijze waarop Farquhar de vastigheden, enz. zoude teruggeven; men kwam overeen, dat

alle openbare gebouwen, die vóór en op 13 Augustus 1814 bestonden, zonder eenige onkosten moesten geleverd worden. „Dus wierd in deze eerste besogne”, memorieert het journaal, „de voor-naamste grondslag gelegd, tot hetgeen verder te verhandelen stond, dringende wij bij het scheiden ten sterkste aan, om toch allen mogelijken spoed te maken ter termineering der ons opgedragen commissie, biedende van onze zijde aan, om alles te zullen aanwenden, wat mogelijk ter bespoediging konde gedaan worden”.

Nog denzelfden dag, dus den 7ⁿ September 1818, schreef Farquhar aan onze commissarissen een brief, houdende de reclame, wegens de meerdere onkosten, welke het Engelsche gouvernement sedert de in bezitneming van Malakka zou hebben betaald (a). De missive werd den 8ⁿ door commissarissen ontvangen en na door hen nochmaals te zijn overwogen, beantwoord op de wijze, als reeds mondeling had plaats gevonden (b).

Twee dagen bleef nu onze commissie in afwachting, toen den 10ⁿ een schrijven van Farquhar werd ontvangen, dat in algemeene termen de argumenten der onzen weerlegde, doch geen bepaalden eisch stelde. Farquhar bracht nochtans eene andere vordering voor, namelijk, dat wij ten minste de kosten zouden betalen, die de bezitting had veroorzaakt, sinds hij het bevel tot overgave had gekregen, op den 2ⁿ November 1816; beloofd werd eene opgave hiervan alsnog commissarissen aan te bieden (c).

De commissie moest dus hiervoor weer wachten. Te vergeefs was door haar op spoed aangedrongen. Farquhar, „die inderdaad een geschikt man is”, rapporteerde Wolterbeek dd. 10 September aan comm. gen. Buyskes, werd over dien aandrang recht boos, uitroepende: „Mijn God, wat haast kan ik meer maken? De staten moeten immers opgemaakt worden”. — En op de aanmerkingen der commissie, wat men te Batavia wel van haar moest denken, daar de heer Van Braam had verzekerd, dat te Malakka alles gereed was, wanneer de commissarissen maar kwamen, antwoordde Farquhar in drift: „Heeft de heer Van Braam dan ook niet gezegd, dat hij op de kust somtijds 20 dagen op antwoord op zijne brieven heeft moeten wachten: ik ben nog maar 10 dagen hier, en wij avanceeren immers goed; ook heb ik geene assistenten, zoodat ik meest alles zelf moet doen.”

(a) Zie bijl. 2.

(b) Zie bijl. 3.

(c) Zie bijl. 4.

Denzelfden dag, dus den 10ⁿ September, gaf ook de commissie een uitvoerig verslag aan den Gouv.-Gen., over hetgeen sinds Wolterbeek's schrijven van den 8ⁿ Augustus aan comm. gen. Buyskes (bl. 4) was voorgevallen. Het besloot met de mededeeling: „dat de wegzending der goederen van den heer Resident, van paarden en meerdere, de wegzending der helft hunner troepen reeds voor onze komst, als ook de order om de rest direct op Bengalen te zenden, ons ten volle overtuigt, dat de order om Malakka over te geven, gemeend is, indien Palembang daar geen verandering in brengt, hetgeen nog zoude moeten komen, in antwoord op de dépêche van den heer Farquhar, want men wist gepasseerde week te Pulu Pinang op Prince of Wales eiland nog niet beter, of de heer Raffles was compleet gere sseed; wij zullen ons trachten daar tegen te prepareeren”. — Inderdaad daagde nog een schip van Prince of Wales op, om de Engelschen troepen naar Bengalen over te brengen, maar dit vaartuig verzeilde, zoodat een onzer schepen ter redding werd gezonden, hetgeen echter niet heeft geholpen; overigens liet Farquhar niets van zijne afrekening hooren. Commissarissen confereerden hierover den 13ⁿ September, „bespeurende nu ten duidelijkste”, teekende Wolterbeek aan, „dat men van de Engelsche zijde alles deed, wat tot rekking der zaken eenigszins dienstig kon zijn, waartegen wij zoo dikwijls vertoogen hadden ingebracht, doch zonder vrucht dan met beloften om spoed te zullen maken.” — Reeds den 9ⁿ was door commissarissen hun bureau aan wal gebracht en had zich de secretaris Baumhauer met zijne onderhebbenden er gevestigd. Angstvol bleef intusschen Wolterbeek, met het oog op de houding der Engelschen, naar de terugkomst van Stout's divisie uitzien, „wijl daardoor”, teekende de schout-bij-nacht den 13ⁿ aan, „mijne macht verre boven hen superieur werd, daar men mij het doen landen derzelve reeds nu niet meer kon betwisten”.

Eene ferme missive werd den 13ⁿ September aan Farquhar gezonden, waarin men op afdoening ten sterkste aandrong en eene samenkomst op den volgenden dag, dus den 14ⁿ, verzocht (a). — De resident antwoordde per omgaande, dat hij zich met de samenstelling der stukken haastte, dat het hem verboden was de overgave te doen plaats vinden, alvorens alle ondergeschikte geschillen betrekkelijk voorraden en openbare eigendommen waren uitgemaakt, eindelijk dat hij zich tot de samenkomst op den 14ⁿ des morgens ten 11 ure bereid verklaarde (b).

(a) Zie bijl. 5.

(b) Zie bijl. 6.

Ter vergadering, die overeenkomstig deze afspraak plaats vond, vielen natuurlijk harde woorden. Commissarissen wezen er Farquhar op, dat de overgave reeds zoolang te voren bevolen was; dat toen zij waren aangekomen, de Britsche resident niet ter plaatse zich bevond: „gearriveerd op een tijd, dat ZHEdG. ons verwachtte, en echter zich heeft geabsenteerd”; dat zij nu reeds zoo lang te Malakka waren opgehouden „met niets afdoende zaken”. Op welke gronden zij zich verplicht achtten alsnog de vraag te stellen, wanneer, „dag en uur specifiek”, de Engelsche vlag door de Nederlandsche zoude worden verwisseld.

Toen Farquhar aarzelde te antwoorden, vroegen commissarissen alsnog: Wie hem de bevoegdheid gaf de uitvoering der bij tractaat vastgestelde bepalingen te vertragen, „zijnde de opmaking der papieren eene zaak, welke rekken kon, zoolang hij wilde, doch zonder oneerbiedig te zijn, tegen den wil der hooge Souvereinen, in de warrants zoo duidelijk gespecificeerd, volkomen onbestaanbaar”; en verder of hijzelf niet moest toegeven, dat zij, commissarissen, zich aan het hoogste plichtverzuim schuldig maakten, indien zij langer toegaven aan de vertraging, die zijnerzijds op allerhande manieren werd gezocht? Daarom herhaalden zij óf precies het oogenblik der overgave te bepalen; óf deze finaal af te slaan; commissarissen verklaarden niet meer wegens de verdere bijzonderheden der overgave papieren te willen wisselen, alvorens dat bepaald was.

Farquhar legde toen de order over, volgens welke hij de vlag niet mocht nederhalen, alvorens alles was bepaald; doch tevens scheen hij eenigszins bij te komen, daar hij ook vroeg, wanneer wij zouden verlangen, dat de overgave plaats vond, verzoekende slechts eenige dagen uitstel, wjl nog niet alles klaar bleek.

De commissie antwoordde, dat bijaldien hij nu nog niet gereed was, men nooit zou gereed komen, zoo men het niet verkoos; dat het er niets toe deed of men klaar was of niet, wjl de teruggave geenszins van bijzonderheden afhing, maar bij tractaten was bevolen en niet opgehouden mocht worden, zoodat commissarissen gaarne zouden zien, dat de overgave op Donderdag den 17ⁿ plaats had. Velerlei woordenwisseling leidde toen tot de afspraak, dat de plechtigheid op Maandag den 21ⁿ 's morgens om 7 uur zou geschieden.

Den 17ⁿ hield de commissie met Farquhar een vergadering, „waarin de meeste details van overneming finaal wierden gesloten,

gaande zulks nu spoedig en geregeld voort. Insgelijks den 18^a." Ook de lijst der ambtenaren, die onder Nederlandsche vlag zouden dienen, werd alvast opgemaakt, „zijnde genoegzaam alle inboorlingen van deze plaats”, merkt Wolterbeek op, „dus van onder het Hollandsch bestuur afkomstig” (a).

In den avond van den 18^a zond Farquhar eene opgave in der meerdere uitgaven boven de inkomsten over 2 November 1816 tot 2 September 1818, bedragende het nadeelig verschil 28022 Spaansche dollars. — Commissarissen antwoordden denzelfden dag, dat zij met de posten op zich zelven genoeg namen, doch dat, in mindering van het nadeelig verschil, huns inziens, moest komen, het bedrag der kosten, die de commissie gedurende het uitstel had moeten maken, als een gevolg van Farquhar's afwezigheid en van diens weigering tot onmiddellijke overgave. Zij berekenden die kosten van 1 tot 21 September op 11202 dollars, waardoor het nadeelig verschil tot 16820 slonk. — Den 19^a antwoordde Farquhar, dat hij slechts bereid was te erkennen de kosten, die haar veroorzaakt waren als een rechtstreeksch gevolg van 's residents afwezen, welke hij begrootte op 5601 dollars, daar hij niet wilde toegeven, dat eenige verdere schade door opzettelijk uitstel was geleden. Wilde de commissie hiermede geen genoeg nemen, dan zou, verklaarde Farquhar, de overgave op bericht van Pinang moeten wachten (b).

„Wetende niet”, schrijft Wolterbeek, „wat in dien tusschentijd, dat zoodanige toestemming gevraagd wierd, al gebeuren kon, voornamelijk wegens het gebeurde op Palembang; en daarbij in aanmerking nemende, den indruk, welken deze provisioneele teleurstelling bij de Indische vorsten, ten nadeele onzer vlag moest maken; ook het tijdverlies als zeer nadeelig voor mijne commissie naar Riouw zijnde”, besloot de commissie toe te geven, en aldus werd de overeenkomst tot overgave en overneming den 19^a door partijen ondertekend (c).

Den 21^a had de plichtigheid van de verwisseling der vlaggen plaats, welke ten zeven ure in den ochtend moest geschieden, en

(a) De nominatieve opgave met de bezeldigingen als bijl. 11 van het verbaal. Het totaal tractementen bedroeg f 8464 's maands. Zie de bijzonderheden der organisatie bij Van Deventer bl. CXLIII noot 2).

(b) Farquhar's lijst dd. 18, zoomede de briefwisseling dd. 18 en 19, als bijl. 13, 14 en 15 van Wolterbeek's journaal.

(c) Zie bijl. 7.

waartoe reeds vroeg de wederzijdsche commissarissen met de Nederlandsche ambtenaren in het Gouvernementshuis bijeenkwamen. „Wij verlangden zeer naar dat oogenblik”, teekent het journaal aan, „wijl juist toen twee schepen uit de West, met een labberkoeltje de reede kwamen opzeilen, apparentelijk van Prince of Wales' eiland, kunnende dus tijding aan boord hebben, zeer interessant voor wederzijdsche commissarissen.” — „*Precies*” dan ook „met de klokslag van zeven uur”, verzocht Wolterbeek den heer Farquhar „de manoeuvre te beginnen”. Men „marcheerde met den vollen stoet naar den berg, waar de Engelsche vlag aan den vlaggestok bij de oude kerk waaide, door een drom van menschen, welke zich wederzijds onze passage had geplaatst”. De Engelsche en Hollandsche troepen ontvingen de heeren met militaire honneurs. Farquhar liet de proclamatie der overgave voorlezen in Engelsche, Chineesche en Maleische taal, waarna de Engelsche vlag zachtjes wierd neergelaten, onder een saluut van 21 schoten, zoo van de batterij aan land, als van de oorlogsschepen op de reede, terwijl de troepen het geweer presenteerden en de marschen geslagen werden.

De militaire corpsen verwisselden toen van standplaats, en wel de Engelsche bezetting naar den linker-, de Hollandsche naar den rechtervleugel. — Onze commissarissen lieten nu hunne proclamatie in het Hollandsch voorlezen, terwijl zij last gaven tot aanplakking er van in de inlandsche talen (a). De Hollandsche vlag rees ten top en de honneurs zag men andermaal bewijzen.

De plechtigheid was hiermede afgelopen; alzoo nam de Engelsche commissaris afscheid van de heeren. „Het was op dit oogenblik”, teekent Wolterbeek aan, „dat de kapiteins der binnengekomen schepen van Prince of Wales' eiland den heer Farquhar hunne papieren aanboden, van welker inhoud ons echter naderhand nimmer iets is gebleken.”

Wolterbeek en Thyssen begaven zich intusschen naar een der kamers in het gouvernementsgebouw voor de eerste werkzaamheden bestemd. De ambtenaren legden er den eed van trouw af, terwijl de schont-bij-nacht, onder voorstelling van Timmerman Thyssen als hun gouverneur, de volgende toespraak hield:

(a) Deze proclamatie, bijl. 12 van Wolterbeek's journaal, is slechts eene onbeduidende wijziging van de proclamatie, waarmede Commissarissen-Generaal Java hadden overgenomen (Stbl. 1816 N° 5). Een dergelijk stuk deed ik in dit tijdschrift afdrucken voor de overneming van Padang in mijne verhandeling: „*Eene bijdrage tot E. B. Kielstra's opstellen over Sumatra's West-kust*”, dl. XLIV (1894) bl. 259.

Mijne Heeren!

Leden der regeering van Malakka!

Gijlieden hebt heden gehoord de proclamatie, welke in naam van HH.EE. de heeren Commissarissen-Generaal met het hoogst bewind in Nederlandsch-Indië door Zijne Majesteit onzen geëerbiedigten Koning gechargeerd, is afgelezen.

Gijlieden zijt bewust, dat de hooge post als gouverneur van Malakka en onderhoorigheden door mijn mede-commissaris, den heer Timmerman Thyssen, door gemelde Hunne Excellentien de heeren Commissarissen-Generaal aan hem toevertrouwd, staat te worden aanvaard.

En heeft een ieder in zijne bijzondere betrekking den eed van trouwe en rechtvaardige dienst in onze handen afgelegd.

Ik houde mij dus verzekerd, dat Ulieden alle zult medewerken, om den heer Gouverneur zijne moeilijke taak te doen volbrengen, en Malakka te brengen tot den hoogst mogelijken luister en maatschappelijk geluk, waarvoor het vatbaar zal zijn.

In dat volle vertrouwen, wensch ik u, Mijnheer de Gouverneur! geluk met den post, die u is toebetrouwd, — hopende dat God Uwe pogingen moge zegenen en doet strekken tot Nederlands heil en geluk van alle uwe onderhoorigen.

Ik verklaar, dat het Gouvernement van Malakka is geconstitueerd, en verzoek den heer Gouverneur om dadelijk zijne functie te aanvaarden.

In volgende dagen hadden talrijke werkzaamheden plaats voor het verder in gang brengen der nieuwe administratie, terwijl ook voortdurend met Farquhar over het vereffenen der zaken werd gehandeld. Het op bl. 14 vermelde schip van Prince of Wales' eiland, gezonden om de Engelsche troepen enz. af te halen, zijnde verongelukt en door de zeeroovers geplunderd, boden commissarissen, die niets liever dan een spoedig verlaten dier manschappen zagen, Farquhar aan, dat de *Wilhelmina* ze gratis zou overbrengen (a).

(a) Commissarissen schreven namelijk dd. 21 September 1818 aan Farquhar: „Supposant que vous êtes embarrassés relativement au transport de vos troupes, et étant informés que le vaisseau, venant de Poulou Pinang et destiné pour cet effet, a échoué, — nous avons l'honneur de vous offrir la frégate de S. M. La Wilhelmina pour transporter le reste de votre garnison à Poulou Pinang, sans les moindres frais, excepté que vous voudrez bien pourvoir aux vivres des dites troupes, et prendre pour votre compte le pilote dont la frégate aurait besoin pour faire ce trajet. — Veuillez monsieur nous informer quel est votre intention à ce sujet et soyez persuadé qu'en cas que vous agréerez notre offre de service, la frégate sera immédiatement prêt à partir.”

Hiervoor echter bedankte de afgetreden resident, daar iederen dag een Engelsch schip van China voor Bengalen verwacht werd en men daarvan gebruik wilde maken.

De *Wilhelmina* vertrok echter toch naar Pinang ten einde den gouverneur te verzoeken, ons aan 2500 pond kruit en aan een paar ankers te helpen. In den daartoe strekkenden brief, maakten commissarissen tevens er melding van, dat Farquhar tot hun spijt het aanbod tot gratis vervoer der Engelsche troepen geweigerd had, waarom zij Bannerman verzochten ze wel ten spoedigste te doen afhalen, „vue que dans ce moment nos troupes souffrent beaucoup par ce retard”.

Den 30^a kwam inmiddels antwoord van Penang op onze klacht betrekkelijk Farquhar's langdurige afwezigheid (bl. 6). De gouverneur betuigde zijne verwondering over het ontevreden schrijven, terwijl wijzelveu toch met de overneming zoo lang hadden gedraald (a). — Veertien dagen later, den 15^a October, was de *Wilhelmina* terug. Met groote voorkomendheid waren wij aan kruit en ankers door den gouverneur geholpen, terwijl deze tevens eene warme dankbetuiging, gedagteekend 10 October 1818, aan onze commissarissen zond, voor de gereede wijze, waarop dezen aan Farquhar's vorderingen waren tegemoetgekomen, hetgeen de overgave zoo zeer had bespoedigd.

Verschillende hoofden van het schiereiland werden door het Nederlandsch bestuur ontvangen, met name de panghoeloe van Nanning, „de naaste buurman van het etablissement Malakka”, en zekere prins Japhar. Deze laatste deed meer van zich hooren; hij had zich indertijd van Rombouw, grenzende aan Nanning, meester gemaakt, doch was daaruit weder door den wettigen erfgenaam verjaagd; hij leefde nu „voortvluchtig uit zijn land, stil en vreedzaam op ons grondgebied”.

Over de uitlegging van het pas met Farquhar en onze commissarissen gesloten contract rees geschil, dat intusschen spoedig schriftelijk werd beeindigd (b); nochtans ging de afwikkeling der zaken slechts langzaam voort, speciaal nadat den 10^a October de heer Erskine, tweede persoon op Prins of Wales, te Malakka was gekomen: „voorgevende gezonde lucht te komen zoeken, alhoewel het naderhand duidelijk bleek, dat hij groot deel nam in het be-

(a) Afgedrukt op bl. 447 *Papieroorlog*; ov. 59.

(b) Bijl. no^a 19 en 20 van Wolterbeek's journaal.

handelen der zaken, rakende de overneming, hetgeen principaal in het oog liep, omdat na zijn arrivement nimmer iets in een en dezelfde vergadering werd afgedaan". Commissarissen zagen echter mede in Erskine een zeer met de inlandsche huishouding vertrouwd persoon: "was overigens een zeer gematigd en beleefd oud man, waarom onzerzijds ook alle mogelijke attentieën deden betoonen".

Een tarief van rechten werd vastgesteld, waarbij de inkomende goederen met 6, de uitgaande met slechts 4 0/0, werden belast. "Deze bepaling", teekende Wolterbeek op, "kwam commissarissen het geschiktst voor, wijl de meeste handel op Malakka door vreemde schepen moest geschieden, insgelijks door inlandsche vaartuigen, alle welke straat Malakka passeerende, alhier zich het best van sommige hunner waren konden ontdoen en alles wat ze verlangden in retour nemen. Bovendien de reede van Malakka zeer goed zijnde, die schepen, welke de bestemming hebben naar China, altoos Malakka boven Prince of Wales' eiland zullen prefereren, waar de reede moeilijker is te bereiken of te verlaten, terwijl de kleinere vaartuigen, uit de Oost komende, tevens te Malakka hunne goederen zullen komen brengen, wanneer de onkosten van rechten dezelfde zijn, dan zich verder aan de gevaren van de zee blootstellen om Prince of Wales' eiland te bereiken. Commissarissen stelden zich dus door de bovenstaande bepaling voor, den handel op Malakka daardoor te zullen animeeren tegen den handel op Prince of Wales' eiland, totdat HH. EE. Commissarissen-Generaal nader daaromtrent zouden hebben gesideerd."

Deze regeling stemde inderdaad den Engelschen handelaar tot groote tevredenheid, gelijk bleek uit eene correspondentie in het *Calcutta Journal* van 9 Maart 1819 (a).

II.

Malakka was onder het vroeger bestuur der Maleische vorsten, eene bloeiende koopstad geweest en zij genoot nog een hoogen graad van voorspoed, toen de Portugeezen er zich in het jaar 1511 van meester maakten onder de regeering van sultan Mohammed Sjah II. Genoodzaakt met eene menigte volgelingen te vluchten,

(a) Afgedrukt op bl. 454 *Papieroorlog*; ov. 66.

werd hij de stichter van het mede op het schiereiland gelegen Djohor, dat zich ook spoedig tot eene bloeiende hoofdplaats van het Maleische volk ontwikkelde. Doch zij werd daar evenmin met rust gelaten. Portugeezen, Nederlanders, Atjineezen, bedreigden zóo dikwerf den nieuwen zetel, dat de Maleische bevolking van Djohor in het begin der 18^e eeuw zich opnieuw verplicht zag uit te wijken; zij stak over naar het eiland Bintang en stichtte er Riouw, dat nu de hoofdplaats van het Maleische rijk werd. Meer dan door den handel beroemd, werd het berucht als een hoofdzetel van zeeroof, die vooral tegen de Europeesche scheepvaart gericht was. Riouw werd te gevaarlijker, doordien er zich langzamerhand vele Boegies van Celebes hadden nedergezet, in wier ondernemingszucht, moedigen aard en rusteloos karakter dergelijke vrijbuitereien juist het meest bevrediging vonden. In het midden der 18^e eeuw was hun aantal te Riouw zoodanig toegenomen, dat ze onder een afzonderlijk hoofd stonden; en in 1783 had dit hoofd zóóveel macht en invloed, dat de regeerende sultan Mohammed Sjah niet alleen gezegd kon worden zijn rijk met hem te deelen, maar zelfs aan de macht van dezen vreemdeling onderworpen was. (a)

Het toenemen der rooverijen en de hoogmoedige taal van den sultan, daartoe aangezet door den Boegineeschen radja Hadji, noopten de Oost-Indische Compagnie in 1783 tot een oorlog, waarin onze Dirk van Hoogendorp als eerste luitenant mede een rol vervulde. Het einde er van was eene capitulatie, gevolgd door het vredetractaat dd. 10 November 1784, waarbij „de rijken van Djohor, Pahan en Bio” de Compagnie als haar soeverein erkenden (b). Dit door het beleid van den kapitein ter zee J. C. van Braam verkregen resultaat, dreigde een oogenblik weder te niet gedaan te worden, in de jaren, dat de verzwakte Nederlandsche macht zich niet meer in staat zag haar gezag in den Riouw-archipel te handhaven. We zouden den sultan zijne onafhankelijkheid teruggeven, waartoe hij werd uitgenoodigd gezanten naar Malakka of Semarang te zenden. (c)

(a) Zie de sultans van Linga en hunne geschiedenis op bl. 144 vv. dl. II (1854) van het tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap: „*Beschrijving van een gedeelte der residentie Riouw*” door E. Netscher.

(b) Zie uitvoeriger de „*Bijdragen tot de kennis der residentie Rio*” in het Tijdschr. v. Ned.-Indië, 15^e jaarg. (1853), 1^e dl. bl. 811 vv. en vooral het in de vorige noot vermelde stuk van E. Netscher bl. 180 vv.

(c) Over deze correspondentie van den resident Couperus, waarop ook de onderkoning, naar wij zien zullen, zich later beriep, zie sub 25 *Papieroorlog*.

De sultan deed dit echter niet; het contract van 1784 bleef dus bestaan, al toonden we dan ook gemis aan macht om het te handhaven.

Het Engelsch tusschenbestuur liet zich aan Riouw niet gelegen liggen, doch toen met de herstelling van het Nederlandsch gezag op Java, Sumatra enz., de nieuwe regeering haar voornemen toonde, om zich overal dáar weder te vertoonen, waar de voormalige Oost-Indische Compagnie gezag had uitgeoefend, meende men van Engelsche zijde ook pogingen te moeten aanwenden, in den Archipel nog eenige vestigingen te bekomen.

Met dit streven van Engelsche zijde bekend, hadden onze commissarissen voor de overneming van Malakka, tot hunne voornaamste verdere politieke werkzaamheden, om onze verhoudingen tot de inlandsche hoofden, zoowel op het schiereiland Malakka zelf, als in de omgeving en op Sumatra's Oostkust, ten spoedigste te regelen, speciaal om op grond der verbintenis van 1784, den sultan van Djohor, Riouw, enz. weder aan ons gezag onderhoorig te maken. De hiervoor te nemen maatregelen moesten zij dan echter zooveel mogelijk geheim houden, teneinde Farquhar niet tot handelen te prikkelen. Toen deze namelijk van zijn tocht naar Borneo-Riouw terug was, hadden de commissarissen wel van onze eigen ambtenaren vernomen, dat hij te Pontianak op Van Boekholz gestuit was, doch van zijn wedervaren te Riouw kon Wolterbeek voorloopig niet op de hoogte komen. „Het blijft een geheim”, schreef de schout-bij-nacht nog den 10ⁿ September 1818 aan Buyskes, „of te Riouw en Linga majoor Farquhar is geslaagd, wjl daar niets van uitlekt en men het van hem zelf zoude moeten vernemen.” Eerst op den 16ⁿ October gelukte het Wolterbeek om den resident tot spreken te brengen. In een militant onderhoud toch deelde deze toen mede, dat hij de vroegere betrekkingen der hoofden met onze Compagnie niet erkende en liet hij contracten zien, die door hem met den sultan van Djohor op Riouw en met den vorst van Siak waren gesloten (a).

Ook wisten wij, blijkens het op bl. 9—10 medegedeelde, van Raffles' intriges. Zelfs had deze dd. 28 Juni 1818 een brief aan Riouw geschreven, die in onze handen viel, waarin hij den vorst

(a) Zie *Papieroorlog* 401—403; ov. 13—15. Het Farquhar-contract vindt men afgedrukt in Netscher's werk over Djohor op blz. 252—254 en in zijne verhandeling over Riouw in het tijdschrift van het Bat. Gen. bl. 231 dl. II (1854).

melde, „dat de Hollandsche compagnie het land van zijn vriend wil komen nemen” (a).

's Commissarissen rechterhand in deze aangelegenheden was de reeds genoemde heer A. Koek, onder het Engelsch bestuur president van den raad van justitie te Malakka, nu tevens „secunde” van den gouverneur, een man, die met de inlandsche zaken zeer vertrouwd scheen: „als zeer bekend”, merkt Wolterbeek op, „met alle zaken den inlander aangaande, bovendien ook reeds sedert een aantal jaren bij de vorsten als hun vriend en raadgever geacht”.

Vooraf scheen het dringend noodig, zich met Djohor in betrekking te stellen „om de vorsten van dat rijk buiten het denkbeeld van aanval onzerzijds te brengen, zooals hen door vreemde naburen wierd diets gemaakt”, zoomede „om voor te komen, dat die vorsten van hun rijksterritoir iets afgaven aan vreemden, zooals wij weten, dat hun reeds was aangevraagd, door zendelingen, welke naar alle oorden geëxpédieerd schenen”.

Den 8ⁿ October bracht Z^r M^s brik *Marianne*, luit^t Wulfingh, bericht van Borneo's kust, dat de zaken daar behoorlijk geregeld waren en de nu overbodig geworden troepen spoedigst te Malakka konden zijn. Wolterbeek wachtte vol ongeduld op de komst dier versterking, om, overeenkomstig art. 12 der instructie, zelf naar Riouw te stevenen, waartoe Koek zou vooruitgaan, zoodra de schoutbij-nacht zijn eigen vertrek kon bepalen. Intusschen kregen de vorsten van *Rombouw*, *Siak* en *Riouw* alvast bij brieven van Koek, namens commissarissen, kennis, van de plaats gehad hebbende bestuursverandering en van het verlangen der Nederlandsche regering, dat alles weer op den ouden voet, ingevolge de nog bestaande contracten, gesteld werd (b). De bringers dezer brieven vertrokken

(a) Zie den brief op bl. 461 van de aangehaalde verhandeling *Opvattingen*; ov. 121.

(b) De brieven voor Rombouw en Siak in bijl. 23 en 24 van W's verbaal 1819. De brief van Koek aan den sultan van Riouw enz. luidt aldus:

„Ik ben door hunne Excellentien de hh. Commissarissen gemachtigd, Uwe Majesteit kennis te geven, dat Malakka weder onder het bestuur van Holland is teruggekeerd, welk Holland thans wordt geregeerd door een machtigen Koning, afstammende van dien vorst, welke zich voorheen bevond aan het hoofd der Edele Oost-Indische Compagnie. — Hunne Excellentien Commissarissen zijn van intentie mij of mogelijk eene andere commissie aan Uwe Majesteit te zenden ten einde de te voren bestaan hebbende contracten te vernieuwen. Ik raad daarom Uwe Majesteit aan, geen geloof te slaan aan de geruchten alsof men Uwe Majesteit vijandig wilde aanvallen, waartoe geene de minste intentie is; doch ook raad ik Uwe Majesteit aan om geen grondgebied van

den 14ⁿ October des nachts, „dus zonder opzien te maken bij de Engelschen”, teekent Wolterbeek aan. Den vorigen dag hadden de vreemde troepen Malakka verlaten; Farquhar bleef slechts met 18 man voor zijn particulieren dienst achter. Ook waren den 13ⁿ October de zoo lang verwacht wordende Borneosche manschappen met Z^r M^s korvet *Eclips* en het transportschip *Kombang Djati* aangekomen en, ten getale van 300 man, den 14ⁿ ontscheept. — De Riouwsche expeditie kon dus nu nader bepaald worden. Wat echter aanging de hoofden op het schiereiland zelf, waaronder die van *Salangore* en *Perak*, daaromtrent besloot men zich tot eene kennisgave te bepalen, doch overigens alles bij het oude te laten. „Ik beoogde hiermede”, merkt Wolterbeek op, „veel voor het gouvernement uit te winnen, zoowel aan onkosten als moeilijkheden, indien men met geweld bij hen eene regeling van zaken ging daastellen, welke bovendien bijna onmogelijk zoude zijn, door de nauwe betrekking, in welke zij zich thans bevonden met het naburig Prince of Wales' eiland, hetwelk bij hunne stranden ligt, waardoor de nauwste omgang en handel met hen te houden en te drijven, nimmer kan belet worden. Ook zoude het niet beantwoorden aan de verwachting, wijl die rijken ijsselijk verarmd, bovendien, sedert wij geen communicatie meer met hen hebben gehad, onder schatting van den vorst van *Siam* waren gebracht, die hen geheel had overwonnen en uitgeplunderd; zoodat, naar alle waarschijnlijkheid en volgens alle geruchten, aan het graven van tin door die onderdrukte volkeren niet meer gedacht zou worden. Welk gevoelen, van meer te winnen met hen in statu quo te laten en dus ons recht niet te verminderen, wierd aangenomen, totdat provisioneel de zaken met Siak, Riouw en Linga zouden afgeloopen zijn. Wordende daarna aan den heer gouverneur van Malakka de behandeling daarvan overgelaten.” — Verder werd op den 17ⁿ nog besloten, lezen wij bij Wolterbeek: „dat de Ondergeteekende zich naar Riouw zoude begeven en de heer Koek zoo spoedig mogelijk derwaarts

Riouw of andere daartoe behoorende eilanden, landen of rivieren b/o Malakka aan vreemden af te staan, waarin men zich zou kunnen vestigen, wijl zulks zeer nadeelige gevolgen voor Uwe Majesteit zoude kunnen veroorzaken. Het zoude mij aangenaam zijn, indien Hunne Excellentien de Commissarissen mij met de zending naar Uwe Majesteit vereerden, en daardoor de tolk te kunnen zijn der handelingen tusschen Uwe Majesteit en mijn geëerbiedigd gouvernement.” — Wolterbeek verzekert nog, dat aldus de brief *letterlijk* luidde. Ik kan mij echter niet voorstellen, dat de translateur het *Majesteit* anders dan als *Hoogheid* zal overgezet hebben.

vooraf zoude vertrekken met een paar gouvernementsvaartuigen, nemende ik op mij, die expeditie secretelijk te zullen doen plaats hebben, destineerende daartoe den kolonialen schoener *Wilhelmina*, luit^e M. Bouwens, en dito *Leeuwerik*, luit^e D'Ozy — de eerste met een versterking van een sergeant en 6 man, en de laatste met een korporaal en 4 man uit het garnizoen."

Den 22^a October vertrok de *Eclips*, aan boord hebbende 75 man troepen, met bestemming naar Palembang, ten einde commissaris Muntinghe, die ondersteuning had gevraagd, van dienst te zijn. Ook de *Wilhelmina* en de *Leeuwerik* met den heer Koek en gevolg gingen tegelijkertijd naar Riouw onder zeil. De bevelhebbers kregen in last hunne orders niet te openen, voordat ze zich, om de Zuid sturende, buiten het gezicht der schepen op de reede zouden bevinden. Zoo verheugde Wolterbeek er zich in, gelijk wij in het journaal lezen, van te kunnen verzekeren: "dat niemand dan alleen de heer Koek eenige de minste kennis droeg werwaarts één der drie schepen gedestineerd waren, hetgeen volstrekt onmogelijk was, omdat er geene papieren omtrent bestonden, zijnde dit onder ons Commissarissen geheel confidencieel en mondeling behandeld, om naderhand in de notulen gebracht te worden."

Farquhar, die nog altijd te Malakka zich ophield, had er niet-temin een duister gevoel van. Te vergeefs trachtte hij echter de bestemming der schepen uit te vorschen. Ook schreef hij den dag van Koek's vertrek, ons, zoo over Boekholz' contracten met de Borneosche vorsten, vragende of die ook betrekking hadden op de vrije vaart van andere mogendheden, als over het door Farquhar medegedeeld plan der Engelschen "om na de overgave van Malakka zich elders oostelijker te vestigen" (a).

In den morgen van den 31^a October inspecteerde de schout-bij-nacht tegenover het gouvernementshuis de troepen, die voor Linga bestemd waren, waarna zij zich inscheepten. Op de vergadering, die vervolgens plaats vond, deelde de gouverneur mede, dat de vorsten van Siak en Rombouw zeer voldoende hadden geantwoord, makende alsnog hunne complimenten bij de herstelling van het Nederlandsch gezag. Verder werd er eene vergadering op den 1^a November bepaald, "waarna de notulen wierden gesloten en de commissie rakende Malakka een einde nam".

(a) Men zie Farquhar's belangrijken Linga-brief en ons antwoord daarop sub 10 en 11 *Papieroorlog*. Omtrent Borneo werd geantwoord, dat het Commissarissen leed deed niet voldoende de vraag te kunnen behandelen, daar hun de contracten onbekend waren.

III.

In den ochtend van den 3ⁿ November 1818 om 7 uur inspecteerde de schout-bij-nacht ook het garnizoen, en gaf hij vervolgens het militair commando den majoor Doering over. Men scheepde zich toen in, doch eerst des avonds ten 8 ure gaf „een lief landwindje” gelegenheid tot vertrek en zoo zeilden Z^r M^e schip *Tromp*, het fregat *Wilhelmina*, de koloniale brik *Marianne* en een schoener N° 16 van Malakka weg (a). Werwaarts men ging, was te Malakka aan niemand, behalve aan den gouverneur, bekend. „Ik had te Malakka al te duidelijk geleerd”, teekent Wolterbeek aan, „wat men niet verliest bij het bekend raken van voorgenomen zaken, en wat men daarentegen er niet bij kan winnen geheim blijvende. De heeren Farquhar en Erskine hadden te Malakka alles aangewend om gewaar te worden, werwaarts die vaartuigen gedestineerd waren, doch wisten bij mijn vertrek van Malakka nog niet beter dan dat (de met Koek vertrokken schepen) naar Siak waren gezonden.”

Den 6ⁿ kwam Wolterbeek in de straat van Singapore, weinig vermoedende, dat slechts een paar maanden later deze weg zou ophouden een Nederlandsche doorgang te zijn. Slecht en goed weder wisselden af, doch als weer en wind gunstig waren, wanneer de maan de nachten verlichtte, dan was de zeeman in de rechte stemming. „Ik werd hierdoor geanimeerd”, teekent hij o. a. op, „en laveerde door de nauwten met de schepen volgens het maanlicht, dat het een wezenlijk vermaak was zulks te zien, althans voor iemand, die liefhebberij voor het metier heeft.” — Den 8ⁿ om 3 uur 's nachts ankerde men in de nabijheid van den Riouw-archipel. In den middag werden de commandeerende officieren op de *Tromp* geroepen, waar zij bevelen ontvingen „dat men zich altoos klaar zoude houden bij het inzeilen der baai en het op-

(a) Thyssen had nog het volgend briefje aan boord ten afscheid gezonden:
 Waarde Schout-bij-Nacht!

Mag de pen de tolk zijn van mijn hart, dan ontvangt mijn vriend de verzekeringen, dat ik met de mijne veelmaals om UHEdG. dagt, ja dat ik mijzelve niet meer zo gelukkig reken, als toen wij met elkander waaren; het geluk van veelen hangt thans alleen van mij af, en hoe dikwerf word men niet bedroogen! ik zal echter alles aanwenden hun die mij zijn toevertrouwd gelukkig te maken, gelukt mij zulks dan ben ik te vreden, veelmaals beveel ik mij in uwe vriendschap en de oprechtste groet van mij en de mijne word UHEdG. gezonden door hen, die zich welmenend noemd

Malacca
 den 8 November 1818.

Uwen vriend
 J. S. Timmerman Thyssen.

zeilen der reede van Riouw, „omdat ik niet wist”, schrijft Wolterbeek, „hoedanig ik deze volkeren zoude vinden”. Eindelijk liet men tegen 11 uur in den voormiddag van den 12ⁿ de ankers op de reede van Riouw vallen. Men werd er gesalueerd, door een Hollandsch oorlogsschip, dat naderhand de koloniale schoener *Wilhelmina*, de naamgenoot dus van het fregat, dat nu met Wolterbeek aankwam, bleek te zijn. Ook salueerde het fort op den berg van het eilandje Mars, alwaar de blauwe Riouwsche vlag woei, waarvoor de *Tromp* op de gewone wijze bedankte. Bij het opzeilen der reede discussieerde men op de *Tromp* over de Hollandsche schepen, die er lagen, en wilde men den schout-bij-nacht volstrekt beduiden, dat er ook de korvet *Eclips* lag: „daar ik nu echter beter wist”, merkt Wolterbeek op, „kon ik mij nu goed overtuigd houden, dat het geheim der zending van de drie uit Malakka geëxpédieerde vaartuigen niet uitgelekt was, zooals ik ook nog aan niemand iets wegens de *Eclips* wilde zeggen.”

De heer Koek, die in een huis van den onderkoning Djafar logeerde, haastte zich naar de *Tromp*, medevoerende eene deputatie van vier inlandsche grooten, — „hebbende een ijsselijk gevolg bij hen” — die den schout-bij-nacht werd gepresenteerd. Koek had zich bijzonder beleefd ontvangen gezien; drie dagen na zijne aankomst, was ook onderkoning Djafar (niet te verwarren met den op bl. 19 genoemde) uit Linga gekomen, gezonden door den sultan aldaar met volmacht om te onderhandelen; Koek zag hem dagelijks, doch was er niet in geslaagd diens groote achterhoudendheid te verminderen. Het gewapende volk, berichtte Koek mede, lag op de naburige bergen en in de kampongs; hij begrootte het getal op 4 à 5000 man, meest Boegineezen. Het in de baai van Riouw liggende eilandje Mars, ongeveer $\frac{3}{4}$ mijl in den omtrek, had twee groote kampongs met de begraafplaats der vorsten van Djohor en Riouw. Daar resideerde tevens de vorst-onderkoning van Riouw. Boven op een schuins afloopenden berg lagen batterijen en wapperde, gelijk ik reeds mededeelde, de Riouwsche vlag.

Tot eene meer juiste voorstelling der te behandelen gebeurtenissen denke men er aan, dat het rijk van Djohor enz. geen zeer duidelijk omschreven geheel uitmaakte. De gewone residentie van den sultan zelf was het eiland Linga (a). Te *Pahang*, op de

(a) De Riouw-Lingga-archipel bestaat uit twee hoofdgroepen. De Riouwgroep is de noordelijkste; men vindt er de groote eilanden Bintang, Battam, Gampong, Gallat, Boelang, Tjoembol, Soegie, Doerian, Karimon, Segoepong,

westkust van het schiereiland, had men een Maleischen *bandara*, een ondervorst van veel gewicht; te *Djohor* was een Maleische *toemengoeng*, ook een politiek persoon van beteekenis op de zuidoostkust, met het eiland *Singapore* binnen zijn ressort; verder was er op de eilanden zelf een *yang di pertoean*, een *onderkoning*, wiens gewoon verblijf op het eiland *Riouw*, of liever op het 'n 1500 ellen verwijderd liggende eilandje *Mars*, door de Maleiers *Penjingat* geheeten, was. Hij regeerde het rijk voor den vorst; hij moest gekozen worden, niet uit de *Maleische* bevolking der eilanden, doch uit de *Boegineezen*, inboorlingen van Celebes, waarvan er velen op het schiereiland en de eilanden woonden, en die indertijd den vorst voor ondergang hadden behoed, toen eene macht van Menangkabau den op Malakka zetelenden vorst bedreigde. Volgens een rapport van Raffles dd. 13 Februari 1819 zou die onderkoning als Boeginees slechts een plaatselijk gezag over zijn eigen volk hebben gekregen, en dus geen stem in de behartiging van de algemeene rijksbelangen (a); doch men kan op die rapporten niet aan, daar Raffles opzettelijk soms de voorstellingen verdraaide, ten einde zijne wederrechtelijke bezitneming van Singapore te kunnen rechtvaardigen. Een feit is het, dat toen Farquhar het op blz. 7 vermelde verdrag met Riouw sloot, de sultan hem eenvoudig verwees naar zijn onderkoning Djafar, en dat deze, namens den sultan, het verdrag had aangegaan; en zoo ook zou vooral deze radja eene belangrijke rol vervullen in de gebeurtenissen, die nu, ten gevolge van Wolterbeek's komst, plaats moesten vinden (b).

De schout-bij-nacht had alle maatregelen getroffen tot afwering van een onverwachten aanval. Zijn volk verbood hij aan land te gaan; de sjahbandar, die hem was komen complimenteeren, had op zich genomen versch water te doen leveren tegen 'n halve Spaansche mat den halven legger. Den 14ⁿ gingen kapitein-luitenant Verveer (commandant van de *Tromp*), de majoor der landingstroepen,

benevens een groot aantal van minder belang. — De zuidelijke Linga-groep bestaat hoofdzakelijk uit de eilanden Linga en Singkep, Temian en Robong, als ook het afzonderlijke eiland Saja en de Zeveneilandengroep.

(a) „It may be material to observe that the Raja Moodah of Rio had only a local jurisdiction; being necessarily a Bugguese, he had no voice in the Government and was particularly excluded from all affaires, which had a reference to the political interests of the Maleyan Empire.” § 10 van Raffles' rapport. Uit onze archieven.

(b) Zie den stamboom der onderkoningen van Riouw, dus van Radja Djafar, in het tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap dl. IV (1855) bl. 413.

ook Muntinghe geheeten, de kapitein Elout (zoon van den commissaris-generaal en adjudant van den gouverneur-generaal), zoomede de ons bekende kapitein Stout op verschillende verkenningen uit, ten einde de diepten beter na te gaan en zooveel mogelijk van de Riouwsche strijdkrachten op de hoogte te komen. Ook was Koek in den avond van den 13^a bij den vorst toegelaten, ten einde het tegencompliment van den schout-bij-nacht over te brengen. De vorst had zich zeer tot onderhandelen bereid verklaard, doch stelde op den voorgrond onafhankelijk te zijn en wel op grond eener verklaring in 1795 door den gouverneur van Malakka gedaan, waaromtrent een brief onder zijne berusting was. Ook kon hij niets verrichten, had de vorst nader ingelicht, zonder den toemengoeng van Djohor, die door hem op ontvangst van de vroegere brieven uit Malakka, tot nadere besprekingen gemachtigd was geworden; intusschen had de vorst nu dadelijk een zijner groote prauwen met den kroonprins weggezonden, ten einde den toemengoeng van Djohor te halen. Ook had hij op zich genomen, dat verzoeken van vreemde mogendheden tot het vestigen van etablissementen zouden afgewezen worden. Eindelijk toonde de vorst zijne voorkomendheid door het zenden van een paar varkens en wat groenten; doch het volk zelf hield zich van de schepen terug, zoodat geenerlei ververschingen te koop werden geboden.

Den 18^a November was het de verjaardag van onze Koningin. Wolterbeek gaf van de bevolen plechtigheden kennis aan den vorst, die er onmiddellijk deel in toonde te nemen door het hijschen van de vlag en door een saluut van 21 schoten op den middag, nadat dit saluut ook van de schepen was gegeven.

Denzelfden dag ontving de schout-bij-nacht bericht, dat de toemengoeng van Djohor was aangekomen. Nevens Koek, die dikwerf ongesteld was, machtigde Wolterbeek kapitein Elout als tweeden persoon tot het voeren van de onderhandelingen. Den 19^a werd deze den vorst voorgesteld, waarna in eene vergadering van verscheidene prins en rijks-grooten, wij uitgenoodigd werden om schriftelijk op te geven, wat we verlangden.

Den 20^a liet Wolterbeek, die nog altijd niet den vorst had gezien, zich in een sloep van de *Tromp* om het eilandje Mars roeien: men bevond dat men bijna overal het eilandje konde naderen en 2 vadems houden, zoodat de kleine vaartuigen het eiland geheel zouden kunnen insluiten, geassisteerd door het geschut der groote schepen aan de zuidzijde op het diep water; . . . Bovendien gezien

dat de rivier, die naar het land van Bintang inloopt, vol lag met allerlei commercie-prauwen, wankangs en ander soort van inlandsche vaartuigen, welke mij niet ontsnappen konden, indien vernieuwing der vrede mislukte, zoodat buiten de Koninklijke woningen, Maleische en Chineesche kampongs en moskeën, alhier nogal wat te verbranden en te vernielen zoude zijn."

Vervuld met deze gedachten, werd de sloep door eene zware regenbui overvallen, waarom men aan land ging in het huis van Koek, dat dicht aan den waterkant lag. De vorst had het echter nauw vernomen, of hij kwam onverwacht met een groot aantal rijks-grooten den schout-bij-nacht verwelkomen. Deze maakte zijn excuus van niet gekleed te zijn om Zijne Hoogheid af te wachten, daar men alleen door den regen en den sterken tegenwind genoodzaakt was geworden om te lauden. Bijzonder scheen het genoeg te geven, dat de onzen zich zoo weinig gewapend aan land hadden vertrouwd, zoodat Zijne Hoogheid de goedheid had te zeggen: *nu houdt mijn wantrouwen tegen u ook op en wij zullen als vrienden handelen*. Evenzeer was reeds Wolterbeek's vertrouwen gewekt doordien de vorst zoo spoedig en in zulk slecht weer bij hem kwam, zonder dat er eenige plichtpleging voor de ontmoeting had plaats gehad. De openhartige ontboezeming trof daarom den schout-bij-nacht te aangenaam. Hij maakte dan ook van de gelegenheid gebruik Zijne Hoogheid te verzoeken de onderhandelingen zooveel mogelijk te bespoedigen, hetgeen beloofd werd. "De vorst", verhaalt het journaal verder, "was een welgemaakt, sterk gespierd man, netjes volgens inlandsch manier gekleed en gewapend; scheen met veel eerbied door alle bij zich hebbenden behandeld te worden. Zijn voorkomen echter een weinig achterdochtig, gaande de oogen overal rond, zonder het hoofd te bewegen. Was zeer attent in zijne vragen en antwoorden. Ook staat hij bekend voor een doorslepen vos. Zonder den regen zoude mijn morgentoer zeer aangenaam en interessant geweest zijn, wijl ik niet alleen onverwacht den vorst had ontmoet, maar ook het gansche eiland achterom aan de Noord- en binnendoor aan de Oostzijde had rondgepeild."

Doch dit peilen, zoomede het wandelen van eenige officieren op de batterijen, verdroot op den duur de bevolking, die er over morde, gelijk kapitein Elout aan den schout-bij-nacht rapporteerde. Wolterbeek verbood daarop het aan land gaan en verdere onderzoekingen, die hem bovendien niet meer zoo noodig voorkwamen.

De onderhandelingen schenen intusschen naar wensch te loopen, toen den 24^a een kink in den kabel kwam. Volgens het ontwerp zou er op Riouw eene bezetting (van 60 kannonniers en Cipayers) komen, die echter Riouw moest betalen (sic). De vorst „schrikte” op het vernemen van de daarvoor gevorderde som ad 1000 Spaansche matten, buiten het bouwen der fortificatiën. „Ik had zulks wel voorzien”, schrijft Wolterbeek, „daarom ook bij het artikel van de deeling der tollën en rechten mij gecontenteerd met $\frac{1}{3}$ voor het Nederl. gouvernement, terwijl ik de helft had verlangd, doch niet door hem kon toegestaan krijgen. Nu stond ik stipt op het onderhoud der bezetting, na verscheiden brieven heden er over en weder gewisseld waren. Bijaldien daarin van 's vorsten zijde niet toegegeven werd, dan eindelijk de helft der inkomende en uitgaande rechten en tollën, in plaats van $\frac{1}{3}$, als wanneer nog de troepen voor onze rekening zouden komen.”

Wolterbeek meende op te merken, dat het dreigde te spannen, ook omdat er bijna geen water meer aan boord werd gebracht. Hij schreef daarover Koek en Elout, dat zij moesten waarschuwen, zoodra zij het minste onraad bemerkten; dat hij hen spoedig te hulp komen en daartoe de vaartuigen, die op de buitenreede lagen, een nadere positie geven zou; doch de heeren verzochten de positie onveranderd te laten, wijl dit slechts onrust kon veroorzaken, en de onderhandelingen goed vorderden sedert de schout-bij-nacht in persoon aan land was geweest, hebbende zulks meer vertrouwen bij den radja en zijne rijks grooten als ook bij het volk gemaakt; men hoopte toch dien zelfden avond klaar te komen. Inderdaad ontving de schout-bij-nacht den volgenden ochtend het bericht, dat in het contract was toegestemd; den 26^a werd het dan ook Wolterbeek ter goedkeuring aangeboden. Deze machtigde Koek en Elout om het den vorst ter provisioneele teekening aan te bieden „zooals hij ook heeft geteekend en bezegeld met het groot zegel van den Sultan, expresselijk daartoe van Linga herwaarts overgebracht”.

De plechtige beëdiging werd gesteld op den 28^a November, terwijl de vorst goedvond, dat dit op de *Tromp* zou geschieden. Die dag was tevens de verjaardag van H. K. H. de prinses douairière van Brunswijk. De schepen moesten alzoö toch vlaggen; nu echter liet Wolterbeek de Riouwsche vlag aan den grooten top hijschen, hetwelk aan den vorst zeer bleek te bevallen. Omstreeks 10 uur in den ochtend kwam deze met zijne statieprauw

aan boord, gevolgd door een aantal prinsen en rijksgrooten, allen in groot kostuum, volgens inlandsch gebruik, en wel 100 prauwen door vlaggen onderscheiden, onder welke prinsen of rijksgrooten zij behoorden. De *Tromp* met de omgeving „kriewelde” van menschen, zoowel daar het schip met de geëmbarqueerde militairen en den geweldigen inlandschen stoet vol was, als door de sloepen met de officieren der andere schepen om de plechtigheid te zien en bij te wonen. Er waren echter, voegt het journaal er aan toe, goede voorzorgen genomen, zoowel op de *Tromp* als op de andere schepen, die op eene distantie van het vlaggeschip lagen.

De vorst werd ontvangen onder een saluut van 15 schoten en paradeeren; de militairen waren aan stuur- en bakboord geschaard. „Onder het slaan der marsch en het blazen van Wilhelmus met de halve manen” (a), begeleidde de schout-bij-nacht den vorst aan de hand naar de kajuit. Deze werd aan Wolterbeek's linkerzijde in een leuningstoel geplaatst, waarna eenigen tijd gewacht werd, alvorens men kon gaan praten, „want het scheen, dat die ongewone toestel indruk op hem maakte”. Vóór beiden stond een tafeltje met groen lakensch kleed, waarop de koran door den opperpriester werd gelegd. Koek en Elout plaatsten zich, als Wolterbeek's tolken, aan de overzijde. Naast Wolterbeek aan stuurboord waren de hoofdofficieren en in de lengte der kajuit de overige officieren geplaatst. Aan bakboord, of 's vorsten linkerzijde, naast hem bevonden zich de prinsen van den bloede, en in de lengte de rijksgrooten en priesters, terwijl de overige personen van belang, behoorende tot het gevolg, in eene halve maan tegenover de leuningstoelen op hunne hurken plaats namen, allen zeer goed gewapend.

„Liet de deuren in het portaal en op het dek uitkomende, openzetten”, teekent het journaal aan, „gevende den vorst daardoor een ruim en ontzagverwekkend gezicht van zijn stoel over het gansche schip, langs de aan weerszijden vol geschaarde onder de wapenen staande militairen.”

Alvorens tot de beëdiging te komen, merkte Zijne Hoogheid op van niet gedacht te hebben, dat het Nederlandsche gouvernement zich opnieuw met Riouw zoude inlaten, omdat het land bij eene missive, geschreven in het laatst van 1795 door den

(a) *Halve manen* d. w. z. hoorns, waarop werd geblazen; zie de niet onbelangrijke aantekening in bijl. 8.

gouverneur Couperus, genoegzaam onafhankelijk verklaard was. — Wolterbeek antwoordde, dat inderdaad destijds die bereidwilligheid had bestaan en dat daarom het bestuur van Riouw uitgenoodigd was om een gemachtigde naar Senarang of naar Malakka te zenden, ten einde met een der gouverneurs een schikking tot uitkoop te treffen, waarop de onafhankelijkheidsverklaring had moeten volgen, gelijk de machtiging dier gouverneurs luidde; doch er was nooit een gezantschap gekomen, zoodat de zaken nu ook dienden teruggebracht te worden tot de laatst bestaand hebbende contracten, zooals hij, schout-bij-nacht, reeds door den heer Koek bij den aanvang der onderhandelingen aan den vorst had doen weten „en ook na langzame overtuiging had aangenomen”. — Zijne Hoogheid antwoordde, dat die overtuiging ook nu nog bij hem bestond, en dat hij daarom ook zich tot het sluiten van het contract bereid toonde. — Vervolgens werd zoowel aan den vorst als aan den toemengoeng gevraagd, of zij nog iets op het contract hadden aan te merken. Op hunne ontkennende beantwoording verzocht de schout-bij-nacht hen om de plechtigheid der beëdiging te doen plaats hebben.

De hoofdpriester stelde zich toen voor het tafeltje; met diepen eerbied nam hij den koran op en bood dien den zich verheffenden vorst en evenzoo den toemengoeng ter kussing aan, terwijl gedurende dien tijd de hand op het tractaat werd gelegd en de troepen het geweer presenteerden. Een en ander geschiedden met de grootste plechtigheid, tot de eerbiedige stilte door het slaan en blazen van Wilhelmus werd afgebroken. Hierop volgden de noodige plichtplegingen en gelukwenschingen met het gesloten verbond.

De *Tromp* werd daarna door den radja, „die vrij aardige aanmerkingen maakte”, in oogenschouw genomen, terwijl een dejeuner de feestelijkheden besloot.

Tegen 1 uur vertrokken de bezoekers in volle statie, en wel de vorst, overeenkomstig zijn verlangen, in een sloep van de *Tromp* onder Nederlandsche vlag, „gevende daardoor een blijk van zijn vertrouwen”, merkt Wolterbeek op, „hetgeen ik met genoegen aannam”. Bepaald werd eindelijk, dat den 30ⁿ de Nederlandsche vlag zou geheschen worden, ter plaatse waar ons fort moest verrijzen, namelijk op den berg van Tandjong Pinang, vlak tegenover het eiland Mars, waar vroeger het Compagnies fort had gestaan.

Wolterbeek haastte zich den 29ⁿ om van de rechten, die het contract hem gaf, gebruik te maken. Als commandant-resident te

Riouw zou achterblijven de kapitein der artillerie *G. E. Königsdörffer* (a); kapitein *Stout* werd belast met het toezicht op het bouwen van een bamboezen kazerne, „waaraan de vorst reeds had doen beginnen, zooals ook reeds een vlaggestok had doen plaatsen” (b). Tot de gebouwen gereed waren, bleef het voor Riouw bestemd garnizoen op de brik *Marianne* en den schoener *Wilhelmina*. Ook de heer *Koek* zou voorloopig te Riouw blijven.

In den vroegen morgen van den 30ⁿ ging de schout-bij-nacht in statie van boord, gevolgd door de andere commandeerende officieren. De vorst was reeds met zijne prauwen vooruitgeroeid en wachtte, omringd door zijne met prachtige pieken gewapende lijfwacht, aan den voet van den berg te Tandjong Pinang de onzen af. Men klom hem gezamenlijk op; de vorst had de hoogten en laagten eenigszins doen slechten, en de wandeling zooveel het kon gemakkelijk doen maken; „doch alles was nog ruw, vindende men nog eenige oude steenen, aanduidende de puinhoopen van onze voormalige fortres alhier”.

Nadat allen boven waren, werd de Nederlandsche vlag onder het presenteeren van het geweer en het slaan van den marsch geheschen en door het fort op het eiland Mars, zoomede door de oorlogsschepen gesalueerd. De schout-bij-nacht stelde vervolgens den kapitein *Königsdörffer* als provisioneel resident voor, „en recommandeerde dien officier zijne plichten jegens den vorst en de volkeren van dat land, al hetwelk aan dezen door den kapitein *Elout* werd vertaald.” Men keerde toen in de sloep van de *Tromp* naar het eiland Mars terug, „alwaar ik”, teekent *Wolterbeek* aan, „onder eene groote fraaie tent, dienende voor audientie-vertrek, zeer gedistingueerd ontvangen werd op een dejeuner; en bij mijn afscheid uitgeleide gedaan naar den waterkant onder een saluut uit het geschut”.

Den 1ⁿ November zond *Wolterbeek* een zeer fraaien, fijnporceleinen theekop met schotel, waarop met gouden letters *Durable Amitie* prijkte — „welke kop ik toevallig als een present voor mij aan-

(a) Zie de residenten sinds 1785 op bl. 163 dl. II (1854) van het tijdschrift *Bat. Gen.* en het aangehaalde stuk van *Netscher*.

(b) Kapitein *Stout* kwam den 25ⁿ Januari 1819 te Batavia terug, „brennende rapport de hem opgedragen verrichtingen afgeloopen waren”. Hij werd toen belast met de bestrijding der zeeroovers, die Java's Noordkust zeer onveilig maakten. Bij een vervolging op den 24ⁿ Mei sprong een kanon op zijn brik *Maria*, waardoor hij aan een been, een arm, zoomede aan hoofd en buik zoodanig gekwetst werd „dat zijn lichaam half verpletterd moet zijn geweest, waaraan hij den 29ⁿ daaraanvolgende ook is overleden.”

boord hebbende" — aan den vorst, met eene missive, in antwoord op Zijn Hoogheids voorstel, om den dag der herstelde vriendschap, jaarlijks, zoowel op het Nederlandsch fort als op zijn eiland door saluutschoten te vieren, waarbij nu Wolterbeek verzocht „dan ook op dien dag zijn thee als eene gedachtenis aan mij daaruit te willen drinken”.

Deze beleefdheid werd in den namiddag van den volgenden dag beantwoord. Eene plechtige bezending van drie rijks grooten met den sjahbandar aan het hoofd, kwam den schout-bij-nacht op een grooten zilveren schotel een kris met gouden scheidde presentereeren; daarbij was gevoegd een jongentje van ongeveer 8 jaar, „gekleed met een geelzijden damast baadje en roodzijden damast lange broek, zijnde geel hier de kleur, te kennen gevende dat het van den vorst gezonden was”.

Wolterbeek nam de kris als eene gedachtenis aan, doch wilde, als strijdig met onze wetten, den jongen terugzenden, te eerder „omdat ik niet voor zwarte bediening zijnde, ook geene slaven gevoegelijk kon accepteeren”. Men weigerde echter volstrekt hem terug te nemen; de vorst zou er zeer door beleedigd zijn en bovendien werd een geweigerd geschenk altoos als iets ongelukkigs, ook voor den geschonkene, aangemerkt. Wolterbeek berustte dientengevolge, doch verklaarde den jongen, die met zijne ouders van Bali vervoerd was, onmiddellijk in tegenwoordigheid van de commissie en van een paar officieren, vrij. Hij kreeg den naam van *Riouw* en werd bij Wolterbeek bediende. De schout-bij-nacht vernam nu ook van de deputatie, dat de vorst met veel genoegen de „Durable Amitié” had aangenomen!

Over de nieuwe verkregen bezitting was Wolterbeek bijzonder in zijn schik. „De reede van Riouw”, teekende hij aan, „is eene der beste ankerplaatsen, welke ik immer ontmoet heb, zoowel voor groote als kleine schepen. Met den Noordwestenwind kunnen hevige buien er eenige zee maken, doch anders is men rondom besloten, gevende de ruime distantie om de N. W. dit holle water. Men legt op 6 vaam ten anker op modder, waar het anker spoedig geheel in zit, en daarom, wanneer men er eenigen tijd blijft, successievelijk geligt moet worden. Men kan er wel met 50 schepen en meer ankeren. De kampongs zijn op ordentelijke distantie van de ankerplaats, dicht genoeg om communicatie te houden, en de distantie is nuttig om het te veel en in dit warme land nadeelig caddraaien te voorkomen. Men kan zich hier behoorlijk ververschen,

zijnde er wel weinig buffels, maar varkens en kippen, ook eenden en ganzen genoeg. Verscheidene soorten van groenten, de beste en schoonste ananassen van de wereld, zeer goede pisang, doch weinig meerdere soorten van vruchten, goede verse en gedroogde visch, en versch water, zijn tegen redelijken prijs te verkrijgen. De commercie met de Boegineesche en Javasche prauwen, alsmede door de Siamesche jonken, maakt dat men zich hier nogal het een en ander kan aankopen. Op Tandjong Pinang, waar onze vlag geheschen is en het fort gebouwd wordt, heeft men de schoonste gezichten over de rondom liggende bergen, die een besloten baai formeeren."

Ook in de breedvoerige missive dd. 29 November 1818, waarbij hij het contract met ophelderende aantekeningen den gouverneur van Malakka zond, uitte hij zijne groote tevredenheid over den loop, dien deze zaak had genomen. "De radja is een man van verstand", berichtte hij, naar aanleiding van art. 18, waarbij de helft der rechten ons werd afgestaan, ten einde daaruit de kosten der bezetting te bestrijden, en welk artikel *veel moeite* had gegeven; de vorst, "die zeer goed het nut van zijn volk en land kent, stappende nergens overheen, dan na nauwkeurig overwogen te hebben", had op Wolterbeek den besten indruk gemaakt. "Ik beloof mij veel goeds van dit contract", voegde hij er aan toe, onder betuiging, dat hij hiermede zijne taak meende volbracht te hebben "en de ruwe klomp ter verdere beschaving aan UHedG. over te moeten laten, als behoorende tot Uw gouvernement, en ook meer oiviele dan wel militaire zaken bevattende". (a)

Met deze verbintenis was tevens vernietigd het op bl. 7 vermeld contract, dat Farquhar zoo kort te voren met den sultan had gesloten. Wolterbeek vermeende, dat wij krachtens oude rechten, — "welke zoo duidelijk zijn als de zon aan den hemel"!! — aanspraak op de bezitting hadden. "De heer majoor Farquhar, Britsch commissaris zal zich", schreef de schout-bij-nacht aan Malakka, "daarvan overtuigd houden, wanneer hij zonder vooringenomenheid alles nagaat; doch hij heeft zeker dit niet genoeg beseft, want zou anders niet indelicaat genoeg zijn geweest, om een contract met vazallen tegen de toestemming van hun wettigen beschermenden

(a) De brief als bijl. B in Wolterbeek's journaal; het contract zelf bij *Netscher* in substantie op bl. 254—257, in zijn geheel als bijl. LXXVII; *Tijdschrift v. Ned.-Indië* 15^e jaarg. (1853) 1° dl. bl. 398; en het *Tijdschrift van het Bat. Gen.* bl. 233 dl. II (1854).

vorst aan te gaan. Heb de goedheid" — voegde Wolterbeek er nogal naïf aan toe, „ZHEG. daaromtrent in te lichten en aan hem copie van dit contract toe te zenden, als eene wederkeerige attentie van onze zijde, zooals hij de goedheid heeft gehad om ons te betoonen (a), waardoor alle misverstanden tusschen de wederzijdsche zoo gelukkig verbonden natiën zullen voorkomen worden."

Farquhar was over de hem gebakken poets razend. Hij veroorloofde zich uitdrukkingen tegen het contract, en vooral tegen art. 16, „welke niet te pas kwamen", schreef Thyssen dd. 12 April 1819 aan Wolterbeek. — Dat art. 16 hield namelijk eene bepaling in, die aanstonds den Engelschen handel in veel ongunstiger positie bracht. Wij hadden daarvoor althans een geopend oog moeten hebben, want aldus prikkelden wij telkens de Engelsche bladen tot schreeuwen, en nog eens schreeuwen. Terwijl de artt. 2 en 3 van Farquhar's contract niets anders inhielden, dan de belofte, dat de schepen van contractanten in het rijk van Linga en in de havens van Prince of Wales zouden behandeld worden op den voet der meest begunstigde natiën, luidde Wolterbeek's gebod: Vrije vaart aan alle natiën toegestaan op de hoofdplaatsen Riouw en Lingga — magnifiek zou men denken; doch daarop volgde: in alle andere havens van het rijk zullen alleen inlandsche natiën kunnen varen, dus geene schepen uit Europa of Amerika of bezittingen van Europeesche mogendheden, *uitgenomen de Nederlandsche*. — Men kan beperkende kustvaartbepalingen verdedigen, met het argument, dat maar niet overal kostbare tolkantoren zijn op te richten, terwijl de uitzondering voor de kleine inlandsche scheepvaart niet schaadt; doch zoodra men ook de Nederlandsche zeeschepen uitzonderde, had het verbod aan de vreemde vlag geene andere strekking dan om haar handelsbeweging te kortwieken. Dit o. a. is het ook geweest, dat Engeland zich deed verzetten tegen onze uitbreiding op Sumatra's Oostkust (b).

Hatelijke Engelsche dagbladartikelen waren nu natuurlijk schering en inslag, als o. a. het volgende in het *Calcutta Journal* van 5 Februari 1819 (Wolterb.-verz.):

The dutch are at their old work again in the Indian Archipelago. They have closed all the eastern ports, obliged all the native vessels to carry dutch flags and dutch papers. They are taking possession of

(a) Zie *Papieroorlog* 402; ov. 14.

(b) Zie breeder mijne in het Indisch Genootschap gehouden rede dd. 17 Januari 1899, overdruk bl. 31 vv.

all the ports in Borneo, Sumatra etc. so as to form the same system of arbitrary exclusion which they exercised ever before the last century, the barbarities of which, particularly those practised at Amboyna, can never be forgotten. It was here that in 1624 they first tortured and then murdered the English, thereby engrossing the whole trade of the island, and also that of Banda. The same hostility and determination to destroy all British trade in that quarter is now open and avowed. They do all in their power to lower and degrade the British name, to interrupt the operations of British merchants, residing at Batavia, and in short to harrass and oppress them, wherever they present themselves.

Wij weten dan ook, dat, geheel in tegenstelling met Wolterbeek's illusie, vooral nu de misverstanden zouden rijzen. Wat de Engelsche bladen van Wolterbeek's handeling dachten, konden wij mede reeds lezen in hetzelfde *Calcutta Journal*, waarin de zaak niet geheel onwaar werd voorgesteld, namelijk dat wij den vorst tot het sluiten van het verdrag *gedwongen* hadden (a).

Te Malakka vernam men natuurlijk Wolterbeek's succes met groote vreugde; ja, een voor Farquhar, die nog ter plaatse was, uittartend saluut, begroette er de ontvangst van deze heugelijke gebeurtenis!!

Den 3ⁿ December ging Wolterbeek met de *Tromp*, het fregat *Wilhelmina* en den kolonialen schoener N° 16, terug naar Batavia, waar men in den namiddag van den 17ⁿ aankwam, „vindende alhier almede ter reede Z^r M^a schepen *Evertsen*, *Prins Frederik*, *Nassau* en *Maria Reygersberg*, zijnde de Nassau, gedurende mijne absentie voor de retourreis afgekeurd, terwijl de 3 overige zich daartoe gereed maakten”. — Elders heb ik medegedeeld, hoe deze schepen met commissarissen-generaal Elout en Buyskes naar het vaderland zouden vertrekken (l).

Onze regeering was natuurlijk recht tevreden over hetgeen commissarissen te Malakka en op Riouw hadden verricht, te meer, wijl zij gevreesd had, dat gouverneur Bannerman, Raffles' voorbeeld ten aanzien van Padang, zou gevolgd hebben, met betrekking tot Malakka (c). Bij besluit dd. 11 Januari 1819 werd aan commissarissen het genoegen van Commissarissen-Generaal te kennen

(a) Zie het dagbladartikel sub 12 *Papieroorlog*. Het woord, dat ik daar oningevuld moest laten, is *schemes*.

(b) Zie bl. 409 *Papieroorlog*; ov. 21.

(c) Zie den brief op bl. 412 *Papieroorlog*; ov. 24.

gegeven: „voor de goede en voorzichtige wijze, waarop zij deze hunne commissie hebben behandeld en volbracht, en de goede verstandhouding, welke zij met de Britsche autoriteiten hebben aangekweekt, blijkbaar ook uit den (op bl 19 vermelden) brief door den gouverneur van Prince of Wales' eiland aan hen op den 10ⁿ October 1818 geschreven". Wolterbeek ontving „een honorarium van tien duizend gulden". Dat ging destijds gemakkelijker dan het nu zou gaan.

Achttien dagen later, immers dd. 29 Januari 1819, wapperde de Engelsche vlag te Singapore; dezelfde onderkoningen van Djohor en Riouw, die beiden hun medewerking tot Wolterbeek's contract verleenden, hadden ons verraden. Dat was het antwoord van Engelsche zijde op hetgeen de gouverneur-generaal te Calcutta omtrent Wolterbeek's vernietiging van Farquhar's verdrag met Riouw had veroordeeld als een *most extraordinary and injurious proceeding* (1).

IV.

Valt het energiek optreden van onzen schout-bij-nacht in de Riouwsche aangelegenheden zeer zeker te loven, men moet het betreuren, dat hij en de regeering geen voldoende geopend oog hebben gehad voor de mogelijkheid, dat zijne handeling de Engelschen te meer zou prikkelen *om zich oostwaarts van Malakka te restigen*, gelijk immers Farquhar aan Wolterbeek met ronde woorden had gezegd, dat het plan was. Het inzicht hiervan zou er dan o. a. wellicht toe geleid hebben, om het inlandsch bestuur van Riouw niet zulk een onereus contract op te dringen, als had plaats gevonden. Moest het toch niet zéer ongunstig afsteken bij Farquhar's verbin-tenis, die den sultan geene enkele verplichting van geldelijken aard oplegde? De inlandsche onderhandelaars hadden nu gebogen voor de Nederlandsche macht, die het rijk, *waar nog al wat te verbranden en te vernielen zoude zijn*, tijdelijk bedreigde. Er lag daarin geene zedelijke waarde; integendeel deze inlanders moesten te ontvankelijker geacht worden voor de intriges eener mededingende mogendheid, die aan

(a) Zie *Papieroorlog* 488 al. 28; ov. 100. — Dat ook de *Riouw*-geschiedenis in zeker opzicht met de bezetting van Singapore verband houdt, blijkt uit een schrijven dd. 14 Januari 1819 van het Calcuttaasch bestuur aan Londen; zie hierachter bijl. 9. Echter zij opgemerkt, dat Raffles' instructiën, krachtens welke hij handelde, reeds waren vastgesteld, vóór het *Wolterbeek*-contract te Calcutta kon bekend zijn.

het opleggen van lasten niet scheen te denken en zelve veeleer met geldelijke offers zeer royaal was. De vorst van Riouw en zijn vertegenwoordiger, de eigenlijk regeerende Djafar, hebben dan ook nooit voor ons iets gevoeld; wij hadden nu veeleer al onze waakzaamheid ten toon te spreiden, opdat ook zij niet naar het vijandelijke kamp zouden overloopen; die onderkoning van Djohor ging met wrok in het hart naar zijn land terug, het stellige voornemen koesterende om de gesloten overeenkomst niet voor Djohor te doen werken. Raffles' voorstellingen in dezen moeten wel niet voetstoots worden aangenomen, doch de wijze, waarop wij handelden, maakt het geenszins onaannemelijk, dat Djohor het tractaat onderschreef, „from fear and necessity alone”, en dat hij zich voor zichzelf niet door het afgedrongen tractaat gebonden achtte (a).

Nu zijn dwang ter eene zijde en noodzaak ter andere wel altijd min of meer bij dergelijke politieke contracten de voornaamste factoren; nochtans niet ieder door dwingende macht opgelegd tractaat behoeft de kiemen van een nieuwen krijg in te houden. Waar o. a. de tegenpartij is neergeslagen en de overwinnaar een passend gebruik van zijne door het geluk der wapenen tijdelijk verkregen overmacht maakt, kan de daarop volgende vrede een betrekkelijk langdurig karakter dragen. Doch hier had men een geheel ander geval. Riouw was reeds lang onafhankelijk; we hadden er rechtens niets meer mede uit te staan; en gelegenheid om ons over de slechte politie, de allen regelmatigigen handel vernietigende zeeroof, ontevreden te toonen, hadden we nog niet gehad. Nochtans kwamen wij daar listig met eene zeemacht aanzetten, en dreigden we *heel wat te vernielen*, indien men ons niet gaf, wat gevraagd werd. En met het pistool op den borst gesteld, vroegen we heel veel. Het gansche „rijk van Djohor, Pahang, Riouw en Linga”, werd ons afgestaan, en slechts „als een bewijs van welwillendheid”, luidde het in het contract, gaven wij, maar als *leenheer*, het terug; wij legden beslag bovendien op een groot deel

(a) „He naturally expected”, is Raffles' onvolmaakte voorstelling dd. 6 Januari 1820 van Djohor's medewerking tot het Wolterbeek-contract (Bischop-verz.) „to be able to act according to his judgment, but the overpowering force of the Dutch compelled him when once there, to put his seal to the document on his being assured that the treaty in no way affected his own states or authorized the interference of the Dutch in them. He considered this treaty as only affecting Rhio, and immediately returned to the seat of his own independent Government at Singapore.”

der inkomsten des rijks en dwongen den leenman tot de verplichting om voor ons allerlei gebouwen neder te zetten, waaronder de militaire werken, die notabene zouden moeten dienen, om den bouwer zelve in bedwang te houden. Maar wie zou in zijn gemoed niet bij zulk eene behandeling razend worden, en het plan koesteren om zich van eene dergelijke vriendschap los te maken, zoodra de gelegenheid zich er toe aanbood? En dat andere, nu nog onafhankelijke, vorsten, bij het vernemen van dit bedrijf, reeds bijtijds, zich tegen ons zochten te keeren, lag niet minder in de rede. Allerlei onheilspellende geruchten liepen dan ook telkens te Malakka over hetgeen ons boven het hoofd scheen te hangen. „Thans”, berichtte Thyssen uit Malakka dd. 5 December 1818 aan Wolterbeek, dus slechts een paar weken na de contractsluiting, en slechts twee dagen nadat Wolterwek van Riouw was vertrokken „hooren wij van, alle kanten ontrustende tijdingen; men verzekert hier, dat de Siakkers zich wapenen, zoomede de Roubouwers en Selangoreezen, en dit gespuis van intentie is ons een bezoek te geven. De Majoor (*Döering*), met wien ik in goede verstandhouding leef, heeft met mij zulke mesures genomen, die, als zij komen, hen zullen doen heugen, dat zij te Malakka zijn geweest; intusschen zijn de vliegende geruchten zeer onaangenaam; gisteren was er weder een, dat de bezetting te Riouw, na UWEGs. vertrek vermoord was, en de heer Koek in slavernij. Ter voorkoming van slechte indrukken, heb ik mijn vertrouweling, de tweede bode, Santa Maria (*a*), derwaarts gezonden om informatie te bekomen en de gemoederen alhier gerust te stellen; intusschen ben ik wel te vreden over de inlandsche hoofden en zoo er iets moet gebeuren, maak ik staat op vier duizend koppen onder commando van den heer Kraal” (*b*).

Zóo erg was het nu wel niet; doch de geruchten teekenen den toestand. Bovendien bleek het spoedig, dat het inlandsch bestuur van Riouw volstrekt geen lust had, om voor ons huizen en vestingen te bouwen. Om deze reden werd reeds in April 1819 kapitein Elout speciaal van Batavia derwaarts in commissie gezonden. Ten einde den pil te kunnen vergulden, werden hem wat presenten voor de vorsten medegegeven.

Den 14ⁿ Mei kwam Elout op het ten zuiden van Riouw gelegen

(*a*) Hij wordt in de brieven ook *Teunis* genoemd, zie o. a. sub 14 *Papieroorlog*. — Aan de tweede expeditie tegen Palembang nam hij deel; zie b.v. bl. 145 der *Heldhaftige bevrediging* (1822).

(*b*) Kraal vond ik vermeld als commies op het bureau te Malakka.

eiland Linga, en na aldaar, in verband met art. 11 van het contract, eene regeling met den sultan te hebben getroffen omtrent het voeren der vlaggen door de Djohorsche vaartuigen, vertrok hij naar Riouw, alwaar bevonden werd, dat de onderkoning in geenen deele aan de verplichtingen, voortvloeiende uit art. 5 van het contract, betreffende het bouwen der fortificatiën enz., had voldaan; ook liet het beheer der inkomende en uitgaande rechten zóoveel te wenschen over, dat Elout dd. 7 April 1820 den onderkoning wist *over te halen* tot eene wijziging in het beheer er van (a). Voortaan zou het middel door ons bestuur worden geïnd, terwijl den onderkoning als minimum steeds verzekerd werd f 2800 's maands. Van deze som ontving de onderkoning persoonlijk f 1600, terwijl het restant onder 7 andere hoofden moest verdeeld worden. Daartoe behoorde, radja Aroeng Balawa, het hoofd der Boegineesche bevolking van Riouw, aan wien f 120 's maands toekwam.

Balawa was met dit peulschilletje evenmin tevreden, als de onderkoning met zijn f 1600. Djafar, naar wij weten ook een Boegies van afkomst, deelde in het algemeen de ontevredenheid van het volk, doch hield zich zooveel mogelijk op den achtergrond, zóo zelfs, dat toen hij vooral te Riouw noodig was, om uitgebroken onlusten te onderdrukken, hij verhuisd bleek naar Linga. Djafar wrokte bovendien over de verwijdering uit het rijksbestuur van twee voorname hoofden, waarop hij prijs stelde, doch die in de nadere overeenkomst met kapitein Elout als deugnieten ter zijde werden gesteld. Volgens Wolterbeek was dit echter van ons een groote misslag geweest, hoewel het zeer zeker geene beste sujetten waren; maar de eene, radja Idris, was een eigen broeder van Djafar; en de ander, de sjahbandar, zijn vertrouweling, bovendien een rijk man, wiens schatten na den dood voor het grootste deel aan den onderkoning moesten toekomen. Kan men Raffles gelooven, dan zou, volgens zijn rapport aan Calcutta dd. 1 Juli 1819, Riouw toen reeds als uitgestorven en de ontevredenheid er zeer hoog gerezen zijn (b); zeker is het, dat de redenen van ontevredenheid bovendien sterk aangewakkerd werden door de intriges van Singapore. Op deze jeugdige stichting hadden alle inlanders uit die streken hunne wenschen en verlangens gevestigd. „De onverwachte bezetting van Singapore”, merkt ook Wolterbeek over Djafar's houding aan, „deed zeer veel tot

(a) Zie Netscher bl. 258 en Tijdschr. Bat. Gen. bl. 241 dl. II (1854).

(b) Zie het rapport in bijl. 10.

die verandering in zijne houding, kunnende men nu gemakkelijk nagaan, dat hij heimelijk daarin had medegewerkt, zooals naderhand nog duidelijker de onderling plaats hebbende verstandhouding bleek, toen de Boeginezen, na hunne muitereien afgeslagen zijnde, ruim 300 sterk, derwaarts zijn geweken en met open armen ontvangen, zelfs ingehaald. Al hetwelk de duidelijkste kenteekenen waren, dat hij zocht in oneenigheid te komen en dan misschien evenals te Palembang, onze bezetting te verdrijven, zich onafhankelijk te verklaren, te doen zeerooven en op die manier den invloed der Nederlanders in de west van Indië geheel te niet te doen, wanneer ook dan Malakka het niet zoude kunnen houden, hetgeen misschien wel zeer krachtdadig en heimelijk wierd aangespoord, door naijverige, vreemde autoriteiten in de nabijheid; welke de geneigdheid der inlanders kennende, en hoedanig hen te winnen, wel wisten, wat de zekerste weg was, om zonder publieke daden zulks te bevorderen, alles te doen afvallen, wat ook nog ondergeschikt bleef, en op die manier de geheele west van Indië tot hunne oogmerken te krijgen."

Het was dus niet alléén Singapore, dat ons in de oogen der inlanders, zeer had verzwakt; inderdaad wellicht nog sterker werd de verbeelding van de bevolking ten onzen nadeele getroffen door hetgeen te Palembang had plaats gevonden, terwijl Elout in den Riouw-archipel nader was werkzaam geweest.

Commissaris Muntinghe namelijk, en met hem het gansche Nederlandsch gezag, was er in Juni 1819 uit verdreven door het Palembang'sche volk onder sultan Badroedin. De regeering had toen eene expeditie derwaarts bevolen onder schout-bij-nacht Wolterbeek welke in Augustus van Batavia vertrok, doch gedurende een deel van September te Muntok verbleef, ten einde er het ontbrekende aan uitrusting in orde te maken. Zoo lag Wolterbeek nog in September 1819 ter reede van Muntok, toen Elout er kwam. "Den 12ⁿ", teekende gene in zijn journaal op, "arriveerde de koloniale kanonneerboot N° 1, medebrengeende den heer Elout, aide-de-camp van Z. E. den G. G., hebbende verzocht, om mij in deze expeditie te mogen vergezellen; hij bracht mij tevens bericht omtrent den staat van zaken op Riouw en Linga, zijnde de vorst-onderkoning, volgens gedachten, weinig te vertrouwen, hebbende verscheidene captiën aan den heer Elout tijdens zijn aanwezen nu onlangs gemaakt over het contract met ons Gouvernement dato 26 November ll. gesloten."

Intusschen had sultan Badroedin te Palembang van den tijd,

die hem door ons gelaten werd, gebruik gemaakt, niet slechts om zich geducht te versterken, doch ook allerwegen zijne zendelingen te doen uitzwermen, ten einde het volk tegen ons gezag op te zetten. Zoo in de Lampongs, naar Banka, naar den Riouw-archipel, naar Djambi enz. Naar de Lampongs was door ons militaire macht gezonden, doch toen Wolterbeek te Muntok aankwam, bevond hij bovendien de binnenlanden van Banka in opstand, zoodat zelfs de tweemaal derwaarts bereids getogen troepen waren verslagen. De schout-bij-nacht zond andermaal eene zee- en eene landmacht van twee zijden naar de hoofdsterke der muitelingen, Banka-Kotta geheeten. Hij had die troepen van zijne naar Palembang bestemde expeditie moeten afnemen; nu kreeg hij echter den 16ⁿ September 1819, zoowel van den gouverneur van Malakka als van den troepencommandant aldaar, onverwacht brieven van *Riouw*, houdende evenzeer verzoek om militaire hulp, wegens den onrustigen staat van den archipel.

Ik laat hier den brief van gouverneur Timmerman Thyssen in zijn geheel volgen; zijn correspondentie-stijl zal zich trouwens de lezer uit elders medegedeelde brieven herinneren (a).

Privaat.
Origineel.

Riouw den 1 September 1819.

Hoog Edele Gestrenge Heer
Geacht Vriend!

Verspreide geruchten te Mallakka er eene opstand alhier was uitgebroken, deede mij besluiten herwaards te koomen, te meer de brieven van den Onderkoning, zo wel als die van de Resident mij aanduide eene verregaande verwijdering tusschen hun heerste. Bij mijne komst vond ik echter tot mijne blijdschap er tot nog toe geene opstand had plaats gevonden, maar wel, dat er veele vexatiën en ongeregheden gebeurde, waarbij radji Dries (b) eene hoofdrol speelde, (en) dat de Onderkoning balloorig was over de schikkingen, die kapitein Elout met hem gemaakt had. Ik bragt Z. H. onder het oog, dat hij tot niets gedwongen geworden en alles met eene vrije wil gedaan had; dat hij over het verrichte niet balloorig moest wezen, maar zijne bezwaaren indienen aan Zijne Exc. de G. G., dat ik dezelve dadelijk zoude verzenden en hij staat konde maken als dezelve billijk waren, de G. G. zijne belangens zoude ter harte neemen; hiermede scheen

(a) *Papieroorlog* 404; ov. 16.

(b) De vertegenwoordiger van den Onderkoning. Verg. *Papieroorlog*, noot op bl. 478; ov. 90.

hij te vrede en diende mij op gisteren zijne bezwaren in; dan ziet nu eens in Gods naam wat die man vraagd (*a*). Ik heb het stuk overgenomen en zende het bij deeze gelegenheid aan Zijne Excellentie en hoop de heer Smissaert (*b*), dan met mijne geachte vriend, mijne depêche spoedig naar Java zal vervorderen; de Vorst heeft mij plechtig beloofd zich rustig te gedragen en het antwoord van Zijne Exc. de G. G. af te wagten, maar men weet wel hoe weinig staat te maken is op eeden of beloften van dat soort van koningen. Intusschen tijd gewonnen is veel gewonnen, en slaagt mijne vriend den trouwlooze vorst van Palembang te strafven en dat rijk te herwinnen, zo is het Nederlandsch gezach hersteld. De Goede God hoop ik zegene Uwe onderneemingen, spaare Uw leeven voor gade en kind en vereere UHEG. met de laauweren der overwinning.

Ofschoon ik nu wel is waar deze niet officieel schrijve, zo neem ik des niet te min de vrijheid UHEG. in overweeging te geeven of het raadzaam is voor eenige tijd alhier te stationeeren het fregat *Wilhelmina* of een ander zwaar gewapend en met Europeesche bemand vaarttuig; dan zoude men den Vorst schielijk zijn pligt leere kennen; weest zo goed en suppediteerd mij eens hieromtrent Uwe gedagten.

De majoor Krieger schrijft UHEG. wegens het agtergebleevene detachement; wij hebben het zelve zeer nodig, also men het garnisoen alhier heeft moete versterken; mogte het echter gebeuren UHEG. het zelve niet konde missen, weest dan zo goed en zend mij het vaarttuig ten spoedigste terug doordien ik hoegenaamd geen kruisers aan hande heb.

Nieuws is hier wijng; alleen den dood van de gouverneur Bannerman te Penang, en dat na alle gedagten de Oostersche Napoleon hem zal opvolgen (*c*); deeze vriend heeft in zijne dienst zekere Palembangsche pangerang sherief Omar; gedurende ZEd. verblijf te Sincapoor heeft hij met dezelve drukke conferentiën gehad; hij staat op zijn vertrek naar Palembang; met hem te arresteeren zoude men groote ontdekkingen kunnen doen; hij is voorzien van Engelsche paspoorten en ligt te kennen, daar hij de groote voortanden in zijne mond mankeerd.

(*a*) Hij verzocht 1°. Het tractaat-Wolterbeek onveranderd: „zonder afnemning of bijvoeging”; 2°. Terug te mogen hebben een Sjahbandaar en Matta Matta „volgens oude gewoonte”; 3°. Afstraffing door hem van alle misdaden door zijn volk begaan; en 4°. In plaats van f 2800, f 4000 's maands, zoomede te leen f 10.000 met de origineele bijvoeging: „na verloop van één jaar zal ik de oude schuld betalen en op nieuw weder leenen, als ik zal noodig hebben”.

(*b*) De resident van Banka.

(*c*) Het praatje, dat Raffles gouverneur van Penang zou worden, is niet juist gebleken.

De heer Resident (a) en Fiskaal Stekker, die mij verzeld, hebbe mij verzogt UHEG. te salueeren; van mijn vrouwtje kan ik zulks thans niet doen; ik heb haar met de lieve Jette gezond agtergelaten, en hoope dezelve spoedig weder aan het hart te drukken. Schrijft mij tog dikwerf, vaartwel waardig Vriend! God zij Uwe leidsman en eere het loon Uwer onderneming.

Met de zuiverste gevoelens van vriendschap en achting noeme ik mij
 HoogEdel Gestreng Heer
 Geacht Vriend
 Uwer Excellenties Gehoorzame Dienaar
 en oprechte Vriend
 J. S. TIMMERMAN THYSSSEN.

P. S. Daar mijne agtergelatene officieele brieven naar Batavia UHEG. misschien misloopen, zo moet ik mijne vriend in het kort bedeele de goede Bouwens door zijn eigen volk is afgeloopen op de hoogte van Atcheen, met zijne kinderen is vermoord en men de vrouw levendig in zee heeft gesmeten. Helaas, wat rampen treffen ons niet! (b)

De gouverneur was vervolgens weder naar Malakka teruggekeerd en had vandaar den 9ⁿ October andermaal een brief geschreven, waarin hij op den onveiligen staat van het Linga's bestuur wees, en zoo mogelijk om troepen verzocht (c).

De ontevredenheid in den Riouw-archipel zat niet enkel bij de vorsten en hoofden, zij bleek ook zeer verbreid onder de bevolking zelve, waartoe speciaal behoorden de Boegineezen met den zoo evengenoemden Balawa tot radja; het was een handeldrijvend, echter lang geen rustig volk. Zij hadden zich o. a. eveneens op Bali gevestigd, waar een der vorsten ze aldaar verraderlijk op het lijf was gevallen en aldus had kunnen vernietigen, uit vrees dat ze anders den baas zouden gaan spelen (d). Onze officieren weten mede bij ervaring, dat een Boegineesch soldaat niet gemakkelijk te regeeren is. Dat overigens de Boegineezen eene zeer gewichtige rol in de geschiedenis van het Djohorsche rijk hadden gespeeld, teekende ik op bl. 21 en 28 met een enkel woord aan; zelfs de onderkoning van Riouw moest immers uit de Boegineesche, niet uit de Maleische bevolking van den Linga-archipel verkozen worden.

Deze menschen nu waren niet alleen in staat van ontevredenheid

(a) Königsdörffer.

(b) Op dit afloopen van Bouwens' schip kom ik in eene *Atjeh*-verhandeling terug.

(c) Zie bijl. 11.

(d) Zie mijn *Bali*-verhandeling 334; ov. 4.

gekomen door de baloorigheid des onderkonings, doch ook door de schending van hetgeen zij als hunne persoonlijke belangen beschouwden. Hun hoofd, radja Balawa, zoon van een Sidenringsch vorst en van eene zuster van Pamana's koning (onder Wadjo), was beknibbeld in zijne inkomsten, door Elout's rechtenregeling; daarbij kwam nu tevens de Singapore-stichting. Resident Farquhar deed van daaruit middellijk op allerlei wijzen tegen ons gezag intrigeeren. Het verhuizen naar Singapore werd aan inlanders en vreemde oosterlingen op allerlei wijzen van ons niet bevriende zijde aantrekkelijk gemaakt: grond voor het nemen, geene belastingen in den eersten tijd, voor altijd vrij van douane-rechten, lieve behandeling... dat was me nu eens een land!

Natuurlijk dat onze ambtenaren deze verbindingen met Singapore onduelbaar vonden. Daarom gingen zij den handel er mede tegen; de overtreders werden gestraft; hoofden en thuisgebleven familieleden verantwoordelijk gesteld (a). Kortom die heillooze stichting bracht alles bij ons uit zijn evenwicht; en daarbij kwam nu Badroedin's nog luider klinkende overwinnende juichtoonen van Palembang! Want niet alleen dat hij Muntinghe vandaar had weggejaagd, maar nu waarlijk deed hij ook de wrekende Wolterbeek-expeditie voor zijne macht terugdeinzen. Overal verbreidden zijne zendelingen de mare van dien triomf onder de volken van den archipel. Den 21^a October 1819 had Wolterbeek wel beproefd de sterk verdedigde passage van het eiland Gombora in de Palembang rivier te forceeren, om voor de hoofdplaats te kunnen komen en te landen; doch na een vuurgevecht van een paar uur had hij en zijne hoofdofficieren de onmogelijkheid van slagen ingezien. Wat hem na deze mislukte poging vooral ook deed besluiten geheel terug te gaan, behoudens het handhaven van eene onbeteekenende blokkade aan den mond der Palembangrivier, was, dat hij voorzag, dat de geheele west van den archipel gevaar dreigde te loopen. Bij Banka had zich gevoegd Billiton; het bestuur van Malakka drong ten zeerste op bijstand voor den Riouwarchipel aan; in Makassar, het land der Boegies, werd het onrustig; over Padang liepen slechte geruchten (b); ja tegen de Chineezzen van Batavia had het plaatselijk

(a) Over Farquhar's correspondentie met de inlandsche hoofden op Riouw en over de ontevredenheid der Boegies aldaar, zie *Papieroorlog* 477; ov. 89 noot (a).

(b) „Report says, the Dutch have been driven out and massacred at Padang. Nothing is more likely, for their conduct was abominable. Oh that our

bestuur noodig geacht maatregelen te nemen (a)! Zoo trok Wolterbeek met zijne macht naar Muntok terug, terwijl hij de brikken *Irene* en *De Hoop* met eene compagnie Europeanen naar Malakka zond. „Expedieerde den 10ⁿ“, schrijft Wolterbeek in zijn dagboek over November, „de brikken *Irene* en *De Hoop* met 100 man troepen naar Malakka tot versterking van de militaire macht aldaar, wegens de onrust door de Boegineezen op Riouw; tevens order aan den kapt' luit' Lucas om aldaar provisioneel post te houden en in die wateren te kruisen.” (b)

Den 26ⁿ November kwam Wolterbeek van Palembang te Muntok terug; Banka was toen in lichtelaaïen opstand; resident Smissaert bovendien vermoord; in het algemeen de toestand bedroevend (c). Het behoeft wel geen betoog, dat dit alles op den gouv.-gen. Van der Capellen een diep teleurstellenden indruk maakte, doch de gevolgtrekkingen, die voor de leidende personen over de mislukking der expeditie gemaakt werden, troffen niet zoozeer schout-bij-nacht Wolterbeek, als commissaris Muntinghe. Aan genen althans bleef de landvoogd zijn vertrouwen schenken; hij betoonde het hem o. a. niet alleen in een particulier schrijven (d), doch ook in het besluit van 9 November 1819, waarbij hem werd opgedragen om van Muntok naar Riouw te gaan, ten einde de zaken in het effen te brengen, welke daar door de Boegineezen in de war waren gebracht, en waarvan het inlandsch bestuur door allerhande kunstgrepen partij scheen te willen trekken.

Het zou echter nog een paar maanden duren, alvorens Wolterbeek aan deze commissie kon gevolg geven, zóo veel had hij nog voor het steeds in opstand verkeerende Banka en voor Palembang te bestellen.

politicians at home would act with a little common sense and firmness; it is folly for them to procrastinate; and unless they do what is just and fair, nature and circumstances will involve them in the eventual necessity of a still more unpleasant interference hereafter”. Brief in Januari 1820 door Raffles aan een kennis geschreven. Zie *Memoir* van Raffles' weduwe. Uitg. 1830 bl. 423; uitg. 1835 dl. II bl. 72—73.

(a) Terecht of te onrecht, is niet meer uit te maken. De resident werd van overdreven voorzorg beschuldigd. Dat doet echter de administratie wel meer, als door wijze maatregelen iets voorkomen is.

(b) Op deze aangelegenheden heeft betrekking Thyssen's schrijven dd. 14 December 1819, bijl. 12.

(c) Hierop heeft betrekking Thyssen's brief dd. 17 December 1819, bijl. 13.

(d) Zie 's Landvoogds brief aan Wolterbeek in bijl. 14.

V.

De staat van onrust op Riouw gaf het Europeesch bestuur aldaar uit den aard der zaak veel zorg, te meer wijl de onderkoning, radja Djafar, zich om de woelingen der Boegineesche bevolking niet scheen te bekommeren, ja, onder voorwendsel van ziekte, zich naar Linga begaf.

Resident was destijds, naar wij ons zullen herinneren, de kapitein der artillerie Königsdörffer, „een officier van groote verdienste en moed, een man, die in de oorlogen van het Keizerrijk het kruis van het Legioen van Eer had verworven”, herinnerde J. C. Baud in eene nader door mij te vermelden rede.

Nu zou ik in eigen bewoordingen kunnen verhalen wat geschiedde in den avond van den 26ⁿ December 1819, doch het is reeds door zóo velen, ieder op zijne wijze verteld en gecommentarieerd, dat het wezenlijk eens noodig wordt den resident zelf in de eerste plaats te hooren, precies zooals hij het heeft medegedeeld, en wel in het ondervolgend rapport aan den gouverneur van Malakka:

Fort Tanjong Pinang, den 28 December 1819.

Ik bevinde mij in de zeer onaangename verplichting aan UHedG. verslag aan te bieden van een accident, die alhier heeft plaats gehad en die op de veiligheid van onze plaats zeer nadeelig uitwerkt.

Aan den 26 December 's avonds omstreeks 9 uren vielen op eens meerdere grof geschutschoten, dewelke mij met scherpte zijn schenen, en wel dicht bij het Fort in het Bougineesche campoong, en wierd er eene patrouille uitgezonden, om te ervaren waar en door wien op dusdanige wijze geschoten wierd, gevende ik zelfs (a) den Sergeant-Majoor, voerende het patrouille, te kennen, iemand, wie hij ook was, Chinees of Maleier, derwelke hij mogt aantreffen, die kennis van de plaats droeg, bij mij mede te brengen, opdat ik denzelve zelfs konde ondervragen.

In plaats dan van een enkele persoon mede, en in stede van de mede gebragte bij mijn woonhuis te geleiden, wierden er vijf personen door den sergeant, voerende de patrouille naar het Fort gebragt, en aldaar aan den 1ⁿ luit^t Boppman overgegeven, dewelke het hoofd daarvan liet in het wagthuis treden; echter op dien oogenblik had laatstgenoemde een à twee Bougineesche woorden uitgesproken (zij waren alle vijf Boegineesen) als meteen alle vijf de krissen trokken en zich

(a) Destijds schreven de menschen dikwerf *zelfs*, waar zij, gelijk hier, *zelf* bedoelden.

verspreidende onder de soldaten, sprongen rechts en links om zich stekende, hetwelk van gevolg was, dat er een flankeur sneuvelde, een doodelijk en vier ligtelijk gekwets werden; van de vijf Bougineezen wierden drie gedood, en de twee andere zwaar geblesseerd. Een der drie dooden was eene radja *Rongie*, en voerde twee krissen ter gelijkertijd.

Ik ervoer niets van de geheele zaak als tot en wanneer ik eerst door een verward geschreeuw in het Fort bewogen wierd te gaan, wanneer alles over was; van het geval heb ik onverwijld kennis gezonden, aan boord van Z. M. brik *Irene*, welke hier op de rhede lag, en niet vertrekt, voor het geheele geval zal zijn gedecideerd.

Schielijk wierd dit door een in het begin ontvlugte Bouginees in hun kampong bekend, en alles raakte in tumult.

Ik bekwam 's nact nog een brief van radja *Belawa*, welke om het in vrijheid zetten der vijf Bougineesen verzogt, mij kennis gevende, dat het schieten alleenlijk vreugdeschoten waren geweest.

Nu kon ik in zijn verzoek niet willigen, dewijl alle vijf buiten staat waren om te gaan en de brief maar door een enkele Chinees mij overgebracht wierd. Ik gaf hem dus ten antwoord, dat hij maar behoefde volk te zenden om hen af te halen, hetwelk dan eerst heden nact ten 10 ure is geschied, hebbende zich Toengkoe *Sayid* (a) zeer geïnteresseeerd, om de zaak in der minne bij te leggen, ook het reeds zoo verre gebracht, dat radja *Belawa* mij inliggende brief heeft gezonden, maar dezelve handelt niet overeen met den inhoud. Zijn volk schiet op mijne patrouillen, hij bezigt zig om een soort van versterking aan te leggen, haalt enkele stukken ter leen bij elkander, en gedraagt zich zeer vijandelijk; 's nachts zend dezelve bespieders uit, op dewelke geschoten word, etc.

Ik ben reeds drie nachten onder de wapenen, en heb de bemiddeling van den overste Lucas verzogt, waar Toenkoe *Sayid* zig morgen den 12^{en} zal aan boord begeven; zooveel is zeker, dat morgen de zaak finaal moet ontscheiden worden en de Bougineesen zullen moeten in goede of kwade nageven, en van Tanjong Pinang wegtrekken, alhoewel dezelve omtrent 500 man sterk zijn.

Van de geheele afloop dezer, zal ik UHEdG. ampel schrijven per depêche of per gewapende prauw.

De Resident van Riouw,
KÖNIGSDÖRFFER.

Ziedaar de onopgesmukte mededeeling, zij het ook in gebroken Hollandsch. Het eenige wat uit dat rapport niet blijkt, en ook wel

(a) Toekoe Said trad op voor den onderkoning Djafar, die zich quasi voorziekte op Linga schuil hield.

nooit positief zal opgehelderd worden, is, *waarom de onderofficier en de luitenant de door den kapitein gegeven bevelen overtraden*. Nu kan ik slechts een vermoeden opperen, en wel dat de patrouille, in den kampong komende, daar beleedigend is ontvangen. Men denke er aan, dat ze te doen had met een lastig, opiumschuivend menschensoort als Boegineezen, dat er reeds een zeer gespannen geest heerschte, en dat de menschen nu nog wellicht door het feestvieren verhit waren. Het patrouillehoofd zal toen eenige belhamels gearresteerd hebben, die echter brutaal en gevaarlijk zijn gebleven, waarom men ze niet naar den resident durfde brengen, doch om te beginnen in de wacht opsloot.

Zonder onze aandacht van het gebeurde zelf te doen afbrengen, moeten wij een oogenblik den tijd vooruit loopen.

Den 11de Maart 1820 kwam de schout-bij-nacht Wolterbeek ter reede van Riouw (bl. 69). De Boegineesche opstand was toen reeds gesmoord en daar resident Königsdörffer in het gevecht met de miteelingen gewond was, fungeerde als resident de heer Stecker, fiskaal van Malakka. — Stecker bezocht aan boord den schout-bij-nacht en gaf zijn oordeel over het door hem vernomene te kennen. Naar zijne meening was het „onvoorzichtig” geweest, teekent Wolterbeek in zijn journaal aan, „met een Boeginees Prins, aan het hoofd eener commissie van nog 4 andere personen (in den avond van den 26 December komende om explicatie te geven, wegens het schieten en de meer dan ordinaire vrolijkheid, die in hun kampong, bij het Fort gelegen, plaats vond) in de wacht te doen brengen, en dezelve te willen ontwapenen (hetwelk een Boeginees zoolang hij leeft nimmer zal toelaten) in plaats van die personen bij den commandant te brengen.”

Wij zien in deze mededeeling van drie maanden later de zaak reeds eenigszins anders voorstellen. Het zijn nu niet zoo zeer gearresteerden, doch 't is eene *commissie* om explicatie te gaan geven, aan het hoofd waarvan stond de radja Rongie (a), „onechte of aangenomen en geliefkoosd kind van den sultan van Linga”. — Ook dan blijft echter onopgehelderd, waarom, als die inlanders zich fatsoenlijk *in commissie* begaven, men de menschen gevangen nam, en zoo hondsch behandelde.

Hooren wij nu een verhaler van eenige jaren later.

(a) Netscher spreekt van „zekere La-ongé, een neef van Arong-Balawa” bl. 259. De vader van La-ongé was namelijk een broer van Balawa's vader, vorst van Sidenring (Celebes).

In het jaar 1824 maakte de bekende resident Nahuys eene reis door de west van den archipel, die hij in gepubliceerde *Brieven* heeft beschreven. Nahuys had den titulairen rang van officier en was daar zeer trotsch op; doch niet minder verhief hij zich op zijne kennis als burgerlijk ambtenaar en op zijn tact om met den inlander om te gaan. Heusche officieren wilden hem soms weleens toonen, dat hij toch maar een buikje was, al bracht hij het dan ook tot generaal (a); kortom over en weer zucht naar onderschatting. — Nahuys bezocht op zijne reis ook Riouw, en schreef van daar dd. 10 Juni 1824 een „brief”. Hij waarschuwde er in, om aan het beginsel vast te houden, „dat het Gouvernement overal, doch bijzonder in alle deszelfs buiten-etablissemten, niet genoegzaam kan inacht-nemen, van namelijk geene andere ambtenaren tot hoofden, of residenten, dier afgelegene plaatsen aan te stellen, dan de zoodanigen, die, door veeljarige ondervinding, de begaafdheid hebben opgedaan, om met den inlander omtegaan, en die alle zijne gebruiken en zeden kennen; want eene afwijking van dit beginsel is niet alleen de eerste oorzaak geweest van de vlugt van alle nijvere Bouginesche kooplieden te Rhieuw gezeten, zeven honderd in getal, maar heeft ons ook aldaar eenen kleinen oorlog berokkend, die nimmer zoude hebben plaats gevonden, indien iemand, bekend met de zeden en gebruiken der inlanders, aan het hoofd van zaken geweest ware.” — Aan de gebeurtenis was alzoo een *tendenz* gegeven; dan moet men echter oppassen. Nahuys verhaalt namelijk wat *anders nimmer zou hebben plaats gevonden* aldus: „Op zekeren avond in het jaar 1818 (*lees* 1819), na zonsondergang, werden, volgens inlandsch gebruik, bij gelegenheid van eene inlandsche bruiloft, eenige weinige vreugde-schoten uit het Bouginesche dorp gedaan. Onze officieren, ten eenenmaal onkundig van 's lands zeden en gebruiken, namen die teekenen van onschuldige huwelijksvreugde voor teekenen van opstand, en zonden eene patrouille naar gemeld Bougineesch dorp, om van daar eenen aanzienlijken inlander, eenen nabestaande van de bruid, of van den bruidegom, af te halen. Deze, zich zelve niets kwaads bewust, bood zich vrijwillig aan om naar den Nederlandschen kommandant te gaan, welke ook met het civiel gezag belast was, in de zekere hoop en verwachting van bij denzelfden de zaak spoedig te zullen kunnen verklaren. Dan, in plaats van dezen, van niets kwaads beschuldigden, inlander met zachtheid te behandelen, beging

(a) Zie bl. 290 mijner *Dipanegara*-verhandeling.

men de onvoorzigtigheid en tevens groote onbillijkheid om denzelven, bij zijne aankomst in de hoofdwacht, te gelasten om zich in het blok te begeven. Zoodra had hij zulks niet verstaan, of verontwaardigd, dat men hem, een onschuldigen en aanzienlijken inlander, de schande wilde aandoen van hem als een gemeenen boosdoener te behandelen, werd hij woedend van toorn . . . Doch dit had een aanval van en tegen de overige Bouginezzen ten gevolg, welke eindigde in de verjaging of vlugt van alle deze nijvere lieden, die meest allen de wijk naar Sincapora genomen hebben." (a)

Hier is de zaak dus zeer ongunstig voor het beleid van het bestuur ingekleed. Er wordt niet gezegd, dat het schieten eerst zéer laat plaats vond, doch *in den avond, na zonsondergang*; ook niet dat er met groot geschut werd gewerkt, er werden *eenige weinige schoten gedaan*; evenmin, dat de patrouille in last had, om te onderzoeken wat de herrie beteekende en daarvoor iemand mede te brengen, maar bepaaldelijk om een *aanzienlijke af te halen*; verder zou deze zich *vrijwillig* hebben aangeboden, en tot loon gelastte men het hoofd, *zich in het blok te begeven*.

Zoo had reeds betrekkelijk spoedig de overtuiging veld gewonnen, dat, gelijk minister Elout het in een rapport aan den Koning dd. 21 Mei 1828 herinnerde, de *"doldriftigheid en onbekendheid met de taal en de gewoonten der inlanders"* het Riouwsch bestuur op den verkeerden weg had gebracht (b).

De zaak werd daarna in het breede verhaald bij de behandeling van het Regeeringsreglement, ter zitting van de 2^e Kamer dd. 24 Juli 1854. De heer Storm van 's Gravesande had bijzonderheden medegedeeld, over het gevaarlijke en het verkeerde van de tusschenkomst van het burgerlijk gezag in militaire zaken. — J. C. Baud vroeg toen het woord om daaraan een voorbeeld te voegen *"van eene tegenovergestelde strekking"*: het voorbeeld is de Riouw-geschiedenis. *"Op zekeren nacht"*, deelde hij mede, *"hoort de kommandant van het fort in de nabijheid schieten. Geheel vervuld met het militaire begrip, dat in de nabijheid van eene vesting niet mag geschoten worden zonder voorkennis van den kommandant, zendt hij, zonder het burgerlijke gezag vooraf te raadplegen, eene patrouille derwaarts. Wat was het geval? In de Boeginesche kampong werd de bruiloft van een der hoofden gevierd, en, zooals bij de feesten van Ooster-*

(a) *Brieven* 2^e druk (1827) bl. 233—234.

(b) Zie bl. 58 van H. van der Wijck's proefschrift over Du Bus (1866).

lingen gebruikelijk is, werd daarbij dapper geschoten. De patrouille, geheel gehoorzame aan het bevel van den kommandant, nam de voornaamste personen van het feest in hechtenis, en bracht ze naar het fort. Daar gekomen, eischte men, volgens militair gebruik, dat de arrestanten hun zijdgeweer zouden afleggen; maar vóódat de kommandant, die intusschen naar zijn slaapvertrek was gegaan, zich terug had begeven naar de wachtkamer, lagen daar 6 of 7 lijken op den grond. De Boeginezen, meenende, dat men hun groot onrecht deed, door hen te beletten de gewone plegtigheden in acht te nemen, hadden zich tegen het afleggen hunner wapenen verzet. De soldaten hadden er op aangedrongen, en, zooals ik daareven zeide, toen de officier in de wachtkamer kwam, vond hij daar 6 of 7 lijken. Het gevolg van deze ongelukkige gebeurtenis was, dat de Boeginezen allen naar Singapore verhuisden en veel bijdroegen tot de spoedige ontwikkeling van die mededingster van onzen handel. Ik wil geen blaam leggen, op wien ook, maar ik wil dit voorval alleen hebben beschouwd als eene bijdrage der mogelijke gevolgen van de zelfstandige handeling van het militair gezag en van de uitsluiting van het burgerlijk gezag, wanneer in Oost-Indië onlusten ontstaan. Had op dat oogenblik het burgerlijk gezag in de zaak kunnen worden betrokken, die ramp zou geene plaats hebben gehad." (a)

In deze rede, die trouwens reeds hetzelfde jaar tegenspraak ontlokte in het *tijdschrift van het Indisch Genootschap*, 1^e jaarg. bl. 219, wordt resident-kapitein Königsdörffer, die Baud eerst ter vergadering had ingeleid, met den commandant van de wacht, luitenant Boppman, onwillekeurig vereenzelvigd. Van 's residents lastgeving om enkel iemand ter residentiehuize te voeren, om inlichting te geven, zien wij geen melding gemaakt. Dat er in den onrustigen staat der gemoederen, wel degelijk aanleiding bestond, om eens eene patrouille af te zenden, ook niet; het heet, dat de kapitein, *geheel vervuld was van het militair begrip*, dat er in de nabijheid van forten niet zonder permissie mag geschoten worden; trouwens dat mag ook niet *buiten* den kring van forten. Als men het noodig acht menschen in de gevangenis, in den provoost te zetten, dient men hen toch ook wel de wapenen af te nemen, hetzij in eene burgerlijke of in eene militaire gevangenis; nu heet het echter, dat het geschiedde *volgens militair*

(a) Zie bl. 299 dl. III van Keuchenius' werk over het Begeerings-Reglement.

gebruik. Eindelijk had Königsdörffer *het burgerlijk gezag moeten raadplegen*, alvorens eene patrouille te zenden; doch was dan, vooral in die dagen van onrust, het zenden eener patrouille, om even te gaan zien wat er aan de hand was, zóo iets bijzonders, dat de resident-kapitein er eerst zijle burgerlijke ambtenaren over had moeten hooren?

Ook Netscher heeft het gebeurde verhaald, zelfs twee malen. Eerst in 1854 op bl. 244 zijner geschiedenis van Riouw, vermeld in noot (a) bl. 21 hiervoor, waar wij echter nog eenvoudig lezen, dat de sergeant zijne arrestanten plaatste „in de wacht binnen het fort”, zonder meer. Maar toen in 1870 hetzelfde verhaal door hem moest gedaan worden in zijne op bl. 1 vermeld werk over „*De Nederlanders in Djohor en Siak*” schreef hij ook wel, dat de sergeant ze plaatste „voorloopig in de wacht binnen het fort”, doch hij voegde er nu aan toe, hetzij op gezag van Nahuys of van hooren zeggen, „*waar men hen in het voetblok wilde sluiten*”. — Niet onaardige bijdrage, hoe langzamerhand een verhaal zich kan uitbreiden.

En in aansluiting van de door mij wedergegeven getuigenissen van Baud, Elout, Nahuys, schreef ook mijn vriend, kolonel Nieuwenhuijzen, in zijn artikel over *Poeloe Weh*, gepubliceerd door de Aprilaf. 1898 van *De Indische Gids*: „De bloedige feitelijkheden, die toen aldaar ten gevolge van de doldriftigheid en de onbekendheid onzer officieren met de taal en de gewoonten der Boegineezen hebben plaats gehad, deden de geheele Boegineesche bevolking naar Singapore verhuizen.”

Deze opmerking leidde tot eene te volstreckte wederspraak van den heer E. B. K(ielstra) in het *Algemeen Handelsblad* van 3 Mei 1898: „*onze officieren staan geheel buiten het geval*”.

Ik zelf, bij de flauwe herinnering indertijd van wat over deze zaak opgemerkt was, schreef naar aanleiding van een dronken sergeant, die in de Lampongs een inlander overhoop stak: „Het geval schijnt in de Lampongs geene gevolgen gehad te hebben; doch een jaar later was er op Riouw ook een Nederlandsche onder-officier, die door zijn ruw optreden aanleiding gaf tot een zeer ernstig opstootje en toen, met het noodlottig gevolg, dat tal van inlandsche nijveren overstaken naar het pas gestichte Singapore en aldus medewerkte tot de verbazend snelle opkomst dezer vestiging.” (a)

(a) Zie dit tijdschrift, dl. L (1899) bl. 25.

Er ligt in al deze beschouwingen eene organieke fout, die reeds begint met het begin van het verhaal: „Er was 'r eens een bruiloft”. Zoo b.v. ook Netscher. Wanneer hij heeft medegedeeld, dat kapitein Elout eene wijziging heeft gebracht in het beheer der inkomende en uitgaande rechten door het inlandsch bestuur, gelijk ik op bl. 41—42 verhaalde, laat hij daarop onmiddellijk volgen: „Weinig tijd daarna had te Riouw eene ernstige versterking van de rust plaats, veroorzaakt door een betreurenswaardig misverstand.” Hierna volgt dan het bruiloftverhaal. Evenzeer in het artikel van De Bruyn Kops op bl. 374 dl. IV (1853) van het *Natuurkundig Tijdschrift voor Ned.-Indië*: „Den 26ⁿ December 1819 brak een opstand onder de Boegineezen uit, die zeer ernstig dreigde te worden. Bij het huwelijk enz.” Hier wordt als de schuldige militaire commandant genoemd majoor Krieger, die er part noch deel aan heeft gehad.

De algemeene fout is, dat men het kader heeft weggelaten, waarin het gebeurde behoort te worden geplaatst, m. a. w. *de uiteenzetting, dat de Boegies feitelijk reeds in een staat van latent verzet waren*, gelijk men bij de kennisneming van den brief op bl. 44 kan lezen, zoodat Wolterbeek er reeds den 10ⁿ November een paar schepen naar toe had gezonden (bl. 48). Dat moet bij de waardeering, zoowel van de gevolgen van het incident, als van de handeling van den resident-kapitein en zijne ondergeschikten in het oog worden gehouden. Stelt u voor, dat men in zulke gespannen toestanden, onverwachts bij het naderen van den nacht, zware schoten hoort, „uit grof geschut, lilla's etc.” (a), zoodat Königsdörffer dacht, *dat er met scherp werd geschoten*; als militair kon hij dat in ieder geval wel beoordeelen. Een burgerlijk resident had er misschien, doch misschien ook niet, een oppasser naar toe gezonden, op gevaar af voor dezen van een flink pak slaag, of erger van het brutaal geworden volk op te loopen; hoe ook de komst van zulk een zendeling had evenzeer tot dadelijkheid kunnen leiden en, afgescheiden daarvan, tegen de lastgeving van Königsdörffer voor het zenden eener patrouille schijnt mij, onder de omstandigheden, waarin hij geplaatst was, moeilijk iets in te brengen te zijn geweest.

Wat gebeurd zou zijn, als iets anders niet gebeurd ware, valt moeilijk te zeggen; „doch ook zonder dit, oordeelde de heer Stecker en ik met hem”, teekende Wolterbeek onderlijnend in zijn

(a) Netscher 259.

journaal bij het verhaal van den fiscaal over de begane onvoorzichtigheid (bl. 51) aan, „dat men wel wat anders zoude gevonden, en men alleen maar wachtende was naar eene goede gelegenheid om zich onzer te onttrekken; al hetwelke sedert de bezetting van Singapore niet onduidelijk was gebleken; en nu nog meer ingang vond, sedert de geslagen muiters met open armen aldaar ten getale van wel 300 (a) ontvangen en ingehaald werden.”

Dit is ook de indruk, dien ikzelf ten slotte van de zaak heb gekregen; aan het bruiloft-incident is een veel te groot gewicht in den schakel dezer betreuenswaardige gebeurtenissen gegeven. En ik meen ook wel te kunnen aanwijzen, hoe het onware verhaal in de wereld is gekomen, volgens welk, als een onweer aan den helderen hemel, enkel door een *misverstand*, een jammerlijk oproer plaats vond.

Ons koloniaal bestuur werd op de vinnigste wijze door de Engelschen gecritiseerd; het links en rechts uitbreken van onlusten, oproeren, oorlogen, bevestigde, naar het scheen, volkomen die ongunstige meening. De Indische regeering vond dat natuurlijk hoogst onaangenaam; het zat dus bij haar in de lucht, om zoo mogelijk de politieke beteekenis van dergelijke gebeurtenissen te verkleinen; kon zij het niet doen in de waardeering der gevolgen, waar de feiten eenvoudig spraken, dan wilde ze het althans beproeven ten aanzien van de vermelding der oorzaken.

Redacteur nu in die dagen voor de officieele berichten van de *Bataviasche Courant* was de algemeene secretaris J. C. Baud. Als bekwaam bureau-ambtenaar verstond hij de trouwens niet zeer moeilijke kunst om aan sommige onaangename zaken eene meer vriendelijke *tournure* te geven, wanneer ze gepubliceerd moesten worden. Nog zoo heel lang niet te voren, had hij over de mislukte Palembangse expeditie van Wolterbeek een verhaal in de courant geplaatst „waarbij”, zooals hij dd. 18 November 1819 aan den bekenden Mr. H. J. van de Graaff schreef, „de zaken zoodanig waren voorgesteld, als publiek worden beschouwd, en waarbij zooveel doenlijk *bonne mine à mauvais jeu* wordt gemaakt.” (b) — Nu was dat bruiloft-opstootje ook natuurlijk aanstonds publiek domein geworden — daar zorgde men in de *Straits* wel voor — en aldus kwam de officieele courant van 18 Maart 1820, een kwartaar dus

(a) Er staat hier *Drie* honderd. In andere verhalen leest men van 500, 700, ja 6000!

(b) Op deze correspondentie kom ik in eene *Palembang*-verhandeling terug.

na het gebeurde er toe, om den Boegiesopstand voor te stellen, *als uitsluitend te zijn voortgevloeid uit het bruiloftmisverstand*. Zoo zou men b.v. er ook toe kunnen komen, om den Belgischen opstand van 1830 toe te schrijven aan het spelen der *Muette* te Brussel. Intusschen werd door de regeering, blijkens dat dagbladbericht, niet ongunstig over de handelingen van den resident gedacht, *die toch met de grootste bezadigheid had te werk gegaan* (a).

Ik geloof, dat ik geene verschooning behoefte te verzoeken voor de uitvoerigheid, waarmede ik het bruiloft-incident heb behandeld. Het scheen mij toe een dienst aan de geschiedenis, door het voor de eerste maal in het kader te plaatsen, dat het behoeft, dank waaraan men over het beloop der zaak eene meer heldere voorstelling erlangen kan. Zelfs de zeer zacht oordeelende Wolterbeek, die voor harde behandeling en vooroordeel tegen inlanders wel een geopend oog had (b), evenmin van noodeloos ruwe militaire daden hield, heeft in Königsdörffer niets, naar het schijnt, berispelijks gevonden. Als toch de schout-bij-nacht kennis krijgt van de door majoor Krieger naar Batavia gezonden rapporten over den Boegiesstrijd, dan meent hij de vrijheid te moeten nemen hem op te merken: „dat hij zeer zuinig was geweest in de mention omtrent den kapitein Königsdörffer, daar deze officier, volgens aller getuigenis, zich bij die affaire, bijzonder gedistingueerd heeft, tweemaal kwetsure van schampschoten heeft gekregen, en alles wat hier is, zoowel fort als andere toestel, zonder behulp der genie heeft daargesteld, bovendien bekend, voor een bedaard, kundig en moedig militair, die alle aanbeveling waardig is, en in zijne kundigheden, niet gerekend moet worden, onder de dagelijksche officieren.”

Ik houd het er voor, dat Wolterbeek dit niet zou gezegd

(a) Uit de dagbladmededeeling kwam het verhaal o. a. ook in Mr. P. Mijer's „Kronijk van Ned. Indië van het jaar 1820”, Tijdschr. v. Ned. Indië, 3^e jaarg., dl. II, bl. 590.

(b) Onder de inlandsche grooten, die ons in de Palembangse expeditiën en later trouw met zijne scheepsmacht ons bijstonden, behoorde de bekende radja Akil. De militaire resident van Banka, Keer, vreesde echter, dat het verkeerd zoude uitloopen, en zoo bracht hij eens, al te goed geloovig, aan Wolterbeek het onjuiste bericht, dat Akil naar den vijand was overgegaan. Wolterbeek berispte den resident hierover, omdat aldus lichtelijk iemand tot werkelijk verrader kon gemaakt worden; maar Keer antwoordde, dat hij hem toch niet vertrouwde. „En waarom niet?” vroeg Wolterbeek. — „Omdat hij een inlander was”, gaf Keer ten antwoord. — *Ellendige denkbeelden! sonder de minste redenen*, teekent daarop W. aan.

hebben, indien het bruiloft-incident hem tot de ontevredenheid had gestemd, waarvan latere getuigenissen bij anderen hebben blijk gegeven, zelfs al had de schout-bij-nacht er bij gedacht, dat men goed militair kan zijn, zonder daarom nog goed bestuurshoofd te wezen. Ook in Nederland wist men Königsdörffer's verdiensten te waardeeren. Toen toch, naar aanleiding der Banka- en Riouw-krijgsbedrijven, de Gouv. Gen. tot het departement van Koloniën het voorstel richtte tot toekenning aan eenige officieren van de *Militaire Willemsorde*, schreef de minister A. B. Falck dd. 26 October 1820 aan den Koning: „Wanneer ik naga, dat de Oostersche volkplantingen thans het eenige veld zijn, waarop die onderscheiding kan worden verdiend, en de bijzondere gevaren, waarvan een ieverige plichtsbetrachting aldaar, uithoofde van het klimaat en van de manier van oorlogen, verzeld gaat, gevoel ik mij allezins geneigd en zelfs verplicht, om het bedoelde verzoek ten sterkste te ondersteunen, daarbij speciaal U. M. aandacht vestigende op den Kapitein der Artillerie Königsdörffer, aan wien men het behoud van Riouw evenzeer te danken heeft, als vroeger dat van Makassar aan den overste Lafontaine.” (a)

VI.

Toen resident Königsdörffer het gebeurde van den 26^a vernam, haastte hij zich aan Balawa de zaak te doen verklaren, doch het laat zich wel begrijpen, gelijk ook Stecker opmerkte en Wolterbeek toegaf, dat *de reeds lang bestaande verwijdering* er niet beter op werd. Den 14^a Januari kwam het zelfs tot daden, doordien 'n 400 man een aanval deden op het punt, dat in deze geschiedenis steeds een grief was geweest, het Europeesch douane-kantoor van collecteur Walbehm. In allerhaast zond de commandant der te Riouw liggende *Irene*, kapitein-luitenant E. Lucas, den 20^a het volgend briefje aan den schout-bij-nacht, die nog altijd te Muntok vertoefde:

De resident van deze plaats heeft mij verzocht UHEG. te rapporteeren, dat er eenige onlusten plaats vinden tusschen Z. E. en de

(a) *Ambts-Brieven*, van A. B. Falck (1878), bl. 133. — Königsdörffer werd als resident van Riouw in 1822 opgevolgd door L. C. von Ranzow, en deze in 1826 door onzen Elout. Deze kreeg toen van radja Djafar een eiland (Loos) present; de regeering keurde dit echter af. Daar Djafar het eiland niet terug wilde nemen, gaf Elout het ten geschenke aan een zendeling-genootschap.

Boegineezen, dewelken, zoo het schijnt, niet door onderhandelingen vereffend kunnen worden. UwHoogEdGes^t. komst wordt dus dagelijks met verlangen te gemoet gezien; was de gelegenheid zekerder, waarmede ik deze verzend, zoo zoude ik UwHEG. omslachtiger over een en ander schrijven, doch laat zulks om gemelde reden; alles is volmaakt wel aan boord; en op het Fort zijn door den resident de noodige maatregelen genomen om bij nacht niet overrompeld te worden.

Wolterbeek ontving dit dringend schrijven den 27ⁿ. *Als een donderslag aan helderen hemel*, mocht hij er zich wel niet door getroffen gevoelen, hebbende o. a. den 18ⁿ Januari 1820 van den kapitein van eene uit Malakka te Muntok komende brik vernomen, dat, voor zooveel deze had gehoord: „dat op Riouw alles *nog* in rust was, zijnde de vijandelijkheden door de Boegineezen *nog niet* begonnen”, — maar eene zeer slechte tijding was het dan toch. Het stemde hem inderdaad tot groote gedruktheid, te meer wijl de resident-commandant van Banka, kolonel Keer, hem ook telkens over den opstand aldaar met berichten lastig viel, die ten slotte overdreven of geheel onjuist bleken. In het journaal opende hij zijn gemoed, waar hij ter neder schreef:

Alleronaangenaamst was nu mijne positie. Gedrongen door deze tijding om naar Riouw te gaan, zijnde aldaar hoog noodzakelijk wegens de oproerigheid der Boegineezen, en het weer zoowel als de wind zoodanig tegen, dat aan het vertrek derwaarts nog niet te denken was, hoe gaarne ik ook wilde en hoe noodzakelijk het mocht zijn; de mouterij ook nog aan den gang op Banka en aan alle oorden; de werken aan het verschansen van het kamp vielen thans door de geweldige stortregens ook tegen, spoelende heele punten der wallen op nieuw in de grachten; de tijdingen uit alle oorden onrustig, wordende alsof men er zich op toeleigde, nog op de meest mogelijke manier overdreven en vergroot; aan de soldaten begon het werken te vervelen; de communicatie met mijne kruisdivisiën en stations van blokkade, door het aanhoudende slechte weer bijna onmogelijk om vol te houden, drijvende de vaartuigen daartoe gebruikt, beneden en moesten dan voor de wind af eene veilige plaats opzoeken, zonder dat ik meer nut van hen had; de equipagiën der schepen zwak en ziekelijk en op de *Tromp* de ijsselijke colera morbus, ook nog de sporen van kinderziekte; ik zelf ziekelijk, echter verplicht alle dagen de werken aan land na te zien, als het weer het maar eenigszins permitteerde en den wal kon krijgen. Aan alle oorden vijanden, zoowel op Sumatra als op Banka, op Biliton, en op Riouw, welke vijandelijkheden en onlusten te Riouw, te Palembang, te Linga en bij alle

inlandsche grooten op eene onmerkbare manier krachtdadig wierden aangestookt en aan den gang gehouden, teneinde den Nederlanders allen invloed op de west van Indië te ontnemen, zonder dat men daar iets tegen kon doen, zijnde de gelegenheid alleszins gunstig om zulks met succes te doen plaats hebben, zoo door de langdurige kennis der opstokers met de inlandsche vorsten in deze omstreken, als door hunne ruime handelingen, verlangende alleenlijk maar de vernietiging van onzen invloed, welke niet moeielijk valt door de voor ons zoo ongelukkige nabijheid van twee vreemde etablissementen, vanwaar, zonder iets openlijk te doen, alles kan teweeg gebracht worden, wat men maar verlangt. Eindelijk geheel afgescheiden van Java door de mousson, kunnende wel rapporten derwaarts zenden, doch niets van daar bekomen.

Al had toen echter Wolterbeek naar Riouw kunnen oversteken, dan zou hij toch voor het oproer der Boegies te laat zijn gekomen, wijl er reeds in de laatste week van Januari 1820 een einde aan was gemaakt, dank de overkomst uit Malakka van majoor Krieger met dezelfde troepen, die den 31^{en} December van Riouw naar Malakka in aflossing waren gezonden. Het bleek hoog tijd. De muiters hadden zich tot dicht onder het Fort, dus waar ook de bruilofschoten waren vandaan gekomen, ingegraven, zelfs zóó dicht, dat zij, toen eenmaal de strijd een aanvang had genomen, den kapitein-resident op de batterij met hunne buksen eenmaal door zijn epaulet, en 'n tweede maal door zijn schouder schoten. In hunne kuilen gezeten, vleiden zij zich van tegen onze versterking mooi weer te kunnen spelen, daar ze alleen door werpgeschut met granaten op den heuvelachtigen grond hadden verdreven kunnen worden, en bij ons zulk geschut niet voorhanden was. Men bezat er slechts één mortier; van het overig geschut was de affuitage in slechten staat en de helft van de stukken gebruikte men sinds 1818 nog maar altijd in leen van den sultan, die het wel teruggevraagd had, doch waaraan wij tot dusver geen gevolg hadden gegeven!

Gelukkig, dat de brik *Irene* en een van Malakka ingehuurd brik *De Goede Intentie* zich in de binnenbaai van het Fort hadden weten te werken, vanwaar onverwacht den 29^{en} Januari de in de kuilen verstopte heeren den wind van ter zijde kregen, zóó dat ze het er niet meer konden uithouden. Nu ook vielen 'n honderd flankeurs uit het Fort hen op het lijf; daarbij voegden zich nog een paar gewapende sloepen van de brikken. (a) De muiters

(a) Bijl. 38 van Netscher's werk bevat een duidelijk schetskaartje over de ligging van fort, residentiehuis, landingsplaats, tolkantoor, Irene, Goede Intentie, de versterkingen der Boegies enz.

gingen toen aan den haal, achterlatende 80 dooden, een paar metalen stukjes, lilla's — de saluutgevers van den 26^{en} December? — en vele andere wapenen, waaronder de schoonste getrokken buksen, welke men zien kon, teekende Wolterbeek aan.

De vluchtelingen zochten heil in hunne prauwen om naar Singapore over te steken; 'n vijfhonderdtal gelukte dit, door de z. g. Troesan Riouw, zijnde eene smalle geul, die de eilanden Sengarang en Bintang van elkander scheidt, en waarin zij niet vervolgd konden worden. Dat water had trouwens reeds in den tijd van het Compagnie-bestuur eene rol gespeeld; want men kon er door, zonder het tolhuis aan te doen en in het gezicht van het Fort te komen, zoodat het destijds gedempt was geworden; maar bij het einde van ons gezag in 1795 had het inlandsch bestuur het weder doen openen, en zoo ontgingen ons niet alleen Balawa's vluchtende prauwen, doch ook steeds de met gambier ten handel geladene, die aldus zonder ons gerechtigheid te betalen, op Singapore verkozen te handelen.

„Van de zijde van den onderkoning van Riouw, radja Djafar”, verhaalt Netscher, „had het bestuur niet de minste medewerking ondervonden. Zelf een Boegies van afkomst zijnde, *durfde hij waarschijnlijk uit vrees voor wraak, niet openlijk de zijde der Nederlanders kiezen*”. — Wel neen; de man was een onzer talrijke verborgen vijanden. Hij keek slechts den kat uit den boom, ten einde zich niet noodeloos bloot te geven.

Voor Riouws welvaart was het een harde slag (a). Niet slechts, dat de handeldrijvende Boegies zoo goed als verdwenen, doch ook vele Chineezen waren naar het land van belofte overgestoken, daartoe tevens geprikkeld, door de baldadigheid onzer militairen, die met den Boegineeschen kampong, ons eigen tolhuis en den kampong der op onze hand zijnde Chineezen, „welke tot het werken voor den tol zoo noodzakelijk zijn”, merkt Wolterbeek op, neergebrand hadden. „Niemand wist mij hiertoe de redenen op te geven”, verhaalt de schout-bij-nacht. „De marine wilde er geen schuld van hebben, noch ook het militair garnizoen. Het was verbrand en noodeloos

(a) „Door het stichten van Singapore en de beklagenswaardige onlusten met de Boegineezen in 1819, toen bij gelegenheid van het huwelijk van den vorst Arrouw Ballawa, door een misverstand van den militairen commandant van Riouw, de soldaten met de Boegineezen handgemeen kwamen, waarbij hunne vorst radja Gongei gedood werd, heeft Riouw tusschen 5 à 6000 man verloren.” Bl. 369 dl. IV (1853) van het Natuurkundig Tijdschrift voor Ned. Indië: „*Schets van den Riouw-Linga Archipel*” door G. F. de Bruyn Kops.

verbrand, want het stond niet in den weg. Men miste het tolhuis, men miste werkvolk, wjl de Chineezzen, in die confusie, zonder woning en zonder goed geraakt, bij de inlanders op het eiland Mars, zelfs sommige mede naar Singapora zijn geweken."

Waren overigens die ellendige Boegineezen maar naar de andere wereld geloopen, het had ons bestuur wellicht vrij koud gelaten; Königsdörffer zelf had het trouwens een paar maanden te voren verwacht (bl. 50). We zouden misschien blijde zijn geweest, dat we op zoo'n goedkoope manier de lastige bende waren kwijt geraakt; maar dat ze me nu daar met pak en zak naar *Singapore* verhuisden, ja tartend werden ingehaald en verwelkomd . . . kwaadaardiger kon het wel niet. Zoo beantwoordde Farquhar er het saluut, dat gouverneur Thyssen te Malakka voor de vernietiging van het Engelsche Riouw-contract deed geven!

Tevergeefs had het Riouwsch bestuur zich gehaast om eene algemeene vergiffenis af te kondigen; niemand, of nagenoeg niemand, gaf er op adem. In hoever Balawa in de oorspronkelijk toegezegde vergiffenis begrepen is geweest, dan wel of men hem dat verhuizen weer als eene halsmisdad wenschte aan te rekenen, kunnen wij in het midden laten; zeker is het, dat wij nu opnieuw de menschen, bij het gekke figuur, dat ze ons op Singapore lieten slaan, als *opstandelingen* en *moordenaars* brandmerkten. In dien geest toch was gesteld een schrijven dd. 16 Februari 1820 van onzen gouverneur te Malakka, Timmerman Thyssen aan den resident te Singapore, Farquhar, waarin het zotte verzoek voorkwam om Balawa maar weer aan ons uit te leveren (a)! En om dien brief nog indruk-

(a) De correspondentie over Balawa, ontleende ik aan Bisschop's verzameling. Thyssen's brief dd. 16 Februari 1820 was van den volgenden inhoud:

Monsieur le Résident.

Je m' imagine, qu'il sera inutile d'entrer en détails avec vous, relativement aux hostilités qui ont lieu à Rio, entre nous et les Boughanois, supposant que vous en êtes déjà instruit.

Cependant depuis quelques jours le bruit se répand ici, que le Prince Boughanois Balawa, Chef de rebelles à Rio, qui par la fuite s'est soustrait du juste châtement qui l'attendait, s'est réfugié avec ses partisans à Sincapour, qu'il y a été bien reçu et que vous Monsieur le Résident leurs avez non seulement accordé la permission de s'y établir, mais même que vous avez installé le Prince Balawa comme Chef dans son nouveau campong.

Malgré qu'il me soit impossible d'ajouter foi aux dites nouvelles, et de croire que le Gouvernement Anglais ait pu donner une asile et prendre sous sa protection, des individus, qui se sont rendus coupable de rebellion et de meurtre envers une nation alliée, je le considère pourtant mon devoir de

wekkender te maken, liet Thyssen hem naar Singapore brengen door den 1° luitenant P. Paris de Montaigne (a). — Resident Farquhar, verrukt over de aldus verkregen toeneming van Singapore's bevolking (b), wilde natuurlijk van het verzoek om Balawa uit te leveren niets weten (c), waarop Montaigne een even zot protest, dat natuurlijk weer *plechtig* heet! — aan 's residents adres deed toekomen (d). De resident antwoordde nog denzelfden

m'adresser à vous Monsieur pour savoir si le bruit qui court est vrai, ou faux.

Pour cet effet j'ai conféré à Monsieur Paris de Montaigne, 1° Lieutenant, la commission de vous remettre cette lettre. Veuillez le reconnaître dans cette circonstance comme mon chargé d'affaires.

Je suis persuadé Monsieur que si le Prince rebelle Balawa a été reçu à Sincapour, il aura surpris votre vigilation; dans ce cas mon envoyé vous prouvera que la crime qu'il a commis le rend indigne de toute protection, et je me flatte que vous voudrez bien alors le remettre entre ses mains, pour qu'il reçoive la punition qu'il mérite.

(a) De naam is Montaigne, en niet Montaigne, gelijk ik in B's brieven aantrof. Een naamgenoot *Joseph* was ook bij het leger: zie Louw: *Java-oorlog* dl. I bl. 291 noot (1).

(b) Farquhar schreef dd. 31 Maart 1820 aan Raffles:

„The Dutch Admiral has been at Rhio for some time, as has Mr. Timmerman, Dutch Resident at Malacca. They have been holding a consultation on various points: amongst others, how a reconciliation with the Bugguese can be best effected. This, I fancy, they will have a difficult measure to bring about, as the Bugguese appear to have lost all confidence in their system of government. Here we may expect a great accession of strength from the natives.” *Memoir* van Raffles' weduwe. Uitg. 1830 bl. 444; uitg. 1835 dl II bl. 111 niet opgenomen.

(c) Netscher schijnt de vanzelf sprekende weigering om ons te helpen, af te keuren; op bl. 261 leest men althans:

„Van de zijde der Britsche autoriteiten te Singapore had men niet de minste medewerking ontvangen; zelfs toen in Februari 1820 de Gouverneur van Malakka den 1° luitenant Paris de Montaigne naar Singapore zond, om de uitlevering van Arong Balawa te trachten te bewerken, bleef de Engelsche resident, de luitenant-kolonel Farquhar, die volstandig weigeren.”

(d) Het stuk, gedagteekend Singapore 20 Februari 1820 was van den volgende inhoud (B):

Monsieur le Résident,

Chargé d'affaires de Monsieur le Gouverneur de Malacca, au nom du Roi des Pays-Bas, j'ai eu l'honneur de vous représenter que le Prince Bonganois Balawa s'était rendu coupable de meurtre, de trahison et de rebellion envers le Gouvernement Néerlandais à Rio; j'ai réclamé ce Prince qui avait trouvé chez vous, non seulement un asile mais une entière protection. Vous avez refusé de me le livrer sous différents prétextes; j'ai insisté en vous rappelant l'intime liaison et les relations d'amitié et de paix qui existaient entre nos souverains respectifs; j'ai ajouté qu'il était inconcevable et inouï qu'un

dag, namelijk den 20ⁿ Februari 1820, met een kort briefje aan Montaignu, verwijzende naar een breed schrijven aan gouverneur Thyssen, waarin hij de redenen mededeelde van zijne weigering tot het uitleveren van Balawa en de zijnen, die te Singapore bescherming hadden verzocht (a).

Wolterbeek, van deze dwaze correspondentie kennis nemende, schudde er bedenkelijk het hoofd over. Hij keurde het af, dat de gouverneur aan Farquhar de uitlevering gevraagd had „en wel *officieel* door expres een officier derwaarts te zenden; kunnende de bezetting van Singapore vooralsnog niet anders aangemerkt worden dan eene zaak in quaestie, welke door de Hooge wederzijdsche autoriteiten zelf, uit liefde voor de goede verstandhouding en vrede tusschen ons en het Engelsche rijk wordt behandeld; komende het mij voor”, voegde Wolterbeek er scherp in zijn dagboek aan toe, „dat den heer Farquhar, zoolang de zaak der bezetting niet beslist is, niet meer publiek gezag kan toegekend worden, als den gevluchten muiteling radja Balawa zelf.”

criminel qui s'était rendu coupable de rebellion et de meurtre envers le Gouvernement Néerlandais put trouver à Sincapour un asile et une protection sous le pavillon Britannique. N'ayant pu obtenir de vous Monsieur le Résident, que le dit Prince Balawa fut livré entre nos mains pour être remis à Monsieur le Gouverneur de Malacca, et votre réponse ayant été cathégorique à ce sujet, je proteste solennellement contre les mesures qui vous portent à ne point vouloir remettre entre mes mains le dit Prince Balawa afin que tout ce qui pourra en resulter de mal, retombe entièrement sur vous, Monsieur le Résident, qui prends sous votre responsabilité de protéger un meurtrier, tel que je vous ai dépeint le chef des Bourganois rebelles de Rio.

(Volgt de onderteekening).

(a) Het briefje aan Montaignu luidde als volgt (B):

Lieutenant Paris de Montaignu,
Commissioner from His Excellency the
Governor of Malacca.

Sir,

I have the honor to acknowledge the receipt of your letter of this days date protesting against the measures I have deemed it my duty to pursue in declining to deliver up as a prisoner into your hands the Buguese Prince Balawa, claimed by the Government of Malacca as a rebel and murderer.

In reply I beg to acquaint you that in the letter I have just addressed to His Excellency the Governor of Malacca, I have assigned such reasons as in my opinion render a compliance with his demand, under existing circumstances quite inadmissible.

(Volgt de onderteekening.)

Farquhar's schrijven aan onzen gouverneur te Malakka in bijl. 15.

Voor mij is de warme vriendschap tusschen dien vervelenden, zeurkouserigen gouverneur en den niet zoo onbeduidenden zeeman, een raadsel gebleven; maar nog bij vertrek naar Holland, schrijft Wolterbeek den 7ⁿ November 1820 aan Thyssen een warmen brief ten afscheid, waarin we o. a. lezen: „Onze vriendschap, waarde Timmerman, moet continueeren en zal continueeren, want de fondamenten zijn goed, wij hebben elkander noodig gehad met raad en daad, en geen onzer beide is terug gebleven of heeft pretenties gemaakt.” En hij teekent dit schrijven op Thyssen's manier: „Uw hoogEdG. hartelijken vriend en ootm. dienaar.”

Intusschen had Farquhar de Balawa-zaak aan de beoordeeling van het bestuur te Calcutta onderworpen. Het afschrift van een schrijven dd. 23 Februari 1820 aan den luitenant-gouverneur van Benkoelen over deze zaak zond hij daartoe met bijlagen aan zijne regeering (a).

Het antwoord dd. 3 April 1820 van Calcutta was natuurlijk, dat men ten volle de handelingen goedkeurde (b).

Wij wierpen het nu weder over een anderen boeg. Het nadeel, dat Riouw door den uittocht der Boegies leed, deed ons bestuur steeds pogingen aanwenden om ze tot terugkeer te verlokken. Het povere resultaat was, dat men eerst in 1824 er in slaagde om den man, dien we als een groot misdadiger hadden geschetst, te Riouw te krijgen, onder toelegging van een ruim maandgeld! Maar op ééne uitzondering na, bleven de te Singapore gevestigde Boegies den vrijen handel daar verkiezen, zoodat Balawa's terugkomst geen enkel practisch gevolg voor Riouws welvaart had. Wèl was de *Durable Amitié* zeer broos gebleken, doch het was dan ook maar de geschiedenis van een porceleinen theekop.

VII.

Eindelijk in Februari 1820 liet het jaargetijde toe, dat Wolterbeek zich van Banka naar Riouw begaf. Den 18ⁿ scheepte

(a) Zie bijl. 16.

(b) „The Governor-Generaal in Council entirely approves your conduct in refusing to deliver up to the Dutch authorities the Buggnese Chief and followers who had obtained an asylum at Singapore.

„You will of course be careful that those persons, while under the protection of the British flag, do not give any just offence to the Netherlands Government.” (B)

hij zich daartoe in op het oorlogsschip *Venus*. „De reden dezer mijne commissie was voornamelijk”, leest men in het journaal, „om den sultan van Linga en den onderkoning van Riouw, rijksbestierder van het gezamenlijke rijk, tot reden te brengen, te zien wat hunne intentiën waren en dezelve, vijandig vindende, zulks zooveel mogelijk in tijds voor te komen.” Reeds dadelijk bij het begin der Palembangse onlusten liet hunne houding te wenschen over. Aan de Bankasche en Billitonsche muiters hadden zich ook Lingasche vaartuigen gevoegd en rooverij op groote schaal gepleegd. De onderkoning had bezwaar tegen het contract van 1818 gemaakt, doch toen kapitein Elout door eene gewijzigde regeling met onderling goedvinden daaraan scheen te gemoet gekomen te zijn, waren, naar wij weten, weder andere wenschen gerezen. De stichting van Singapore had mede ons gezag ondermijnd, en daarbij was sinds de mislukking der Palembang-expeditie gekomen. Raffles groeide reeds in onzen ondergang. „I have just received”, schreef hij dd. 7 April 1820 uit Benkoelen aan een kennis, „accounts of the Dutch left at Rhio and Banka. They must now regret the wild ambition, which induced them to aim at such extensive sovereignty; their empire is literally crambling to pieces.” (a)

Wolterbeek zelf zag inderdaad de toekomst van onze verhouding tot de Lingaleezen enz. donker genoeg in. „Het was daarom noodzakelijk”, leest men in zijn journaal „dat aan hen werd getoond, het Nederlandsch gouvernement zich deze zaken aan gelegen liet liggen; dat men hen op eene ferme manier tot reden bracht, en dat men dit konde doen, zonder dat de oorlog tegen Palembang zulks onmogelijk maakte.”

Den 26^{en} Februari ankerde men voor Linga, doch wel 1½ mijl uit den wal. Daar, op Linga, lag niet slechts de sultan ziek, maar er verbleef ook de onderkoning, die tijdens de Boegineesche onlusten heimelijk zijne residentie op Riouw had verlaten. De schout-bij-nacht zond translateur Krijgsman naar wal met een brief aan den sultan. Wolterbeek drukte daarin zijn leedwezen uit over de plaats gehad hebbende onlusten. „Zoodanige tijdingen”, schreef hij o. a., „bedroefden ons hart, omdat ik mij voorstelde gepasseerde jaar den band van vriendschap tusschen de beide volkeren zóo vast te hebben geklonken, dat aan geene oneenigheden meer te denken

(a) *Memoir* van Raffles' weduwe. Uitg. 1830 bl. 446; uitg. 1835 dl. II bl. 112 niet opgenomen.

zouden zijn, temeer daar ik alleszins vertrouwen stelde op den wijzen en bedachtzamen Radja Moeda Japhar (Uwer Hoogheids rijksbestierder en gevolmachtigde tot het sluiten en op den koran teekenen van dat tractaat), welke vorst Radja Moeda Japhar ik tevens aanzie als een man vol fermitieit, om zijn volk tot hun plicht te houden en hen tegen te doen gaan in het plegen van eenig geweld, hetwelk zoude strijdig zijn tegen een plechtig en heilig gesloten verbond, zooals ik ook van mijn kant mij verplicht reken." — Wolterbeek vroeg daarom den sultan: wat er eigenlijk was gebeurd; wie er als de oorzaak van beschouwd kon worden; en wat de sultan er van dacht. Verder verzocht hij hem den onderkoning te machtigen voor eventueele nadere onderhandelingen te Riouw: „verlangende ikzelf”, schreef hij den sultan, „om dien vorst, welke bij het sluiten van het contract dd. 26 November 1818 zoo duidelijk heeft getoond het belang van zijn vorst en oppergebieder, alsmede van het rijk zeer goed te kennen en ook volkomen heeft behartigd, nochmaals te bezoeken”.

Wolterbeek deed dus alsof hem het verblijf van Djafar op Linga onbekend was en droeg ook uitdrukkelijk Krijgsman op om bij aankomst te Linga te toonen, dat hij hieromtrent in onwetendheid verkeerde. „Ik wist zeer wel”, teekende Wolterbeek aan, „dat de rijksbestierder gedurende alle de oneenigheden op Riouw zich onder voorwendsel van ziek te zijn, te Linga had opgehouden, en zich nog daar bevond; doch het was geen zaak op dit oogenblik hem eenig wantrouwen te doen blijken en risqueeren daardoor ons nog meerder vijanden op den hals te halen, waarom ik bijzonder aan den heer Krijgsman had gelast, om daaromtrent te veinzen en zijne verwondering te kennen te geven, bij ontmoeting van den vorst-rijksbestierder, van hem daar te vinden en aan hem te kennen te geven, dat ik in de veronderstelling was, Z. H. zich te Riouw bevond, en daarom, zeer verlangende hem aldaar te ontmoeten, spoedig derwaarts dacht te vertrekken.”

Terwijl Wolterbeek zich voor alle vijandelijke opvattingen gereed maakte, kwam Krijgsman terug met een brief van den sultan en de mededeeling, dat hij goed ontvangen was. „Uit den inhoud van UwEdG. missive”, schreef de vorst, „is mij gebleken, dat UHedG. de goedheid heeft gehad van mij deelgenoot te maken nopens de jongste gebeurtenissen met de Boegineezen, ofschoon zulks van weinig belang was en door de genomen maatregelen deze oorlog volkomen ten einde gebracht is. UHedG. geeft daarbij te

kennen, van gaarne mijn opinie omtrent het ontstaan van deze zaak te willen weten. Hieromtrent nu zal ik mijn gevoelen aan UHedG. aan den dag leggen, en, zelfs mijn vriend aanraden, om in het vervolg waakzaam en wel op de hoede te wezen op de Boegineezen, zooals ik van mijne zijde ook alle attentie, mitsgaders de meeste om- en voorzichtigheid op deze natie zal vestigen." — Dat was alles!! Verder zou radja Djafar met noodige volmacht spoedigst naar Riouw terugkeeren. Overigens werden er beleefdheden betoond, ook van Djafar's zijde. Wjl het intusschen iederen dag buitengewoon slecht weer op de reede was, de schout-bij-nacht verder voor ziekten op zijn schip vreesde en hij nu niets meer te Linga had te bestellen, besloot Wolterbeek onmiddellijk naar Riouw te varen; hij zond echter nog een brief aan den sultan, waarin verwondering werd uitgedrukt over 's vorsten onvolledig antwoord.

Den 3^a Maart verliet de *Venus* Linga en bereikte den 11^a d. a. v. de reede van Riouw, waar de schout-bij-nacht, voor den afwezigen Djafar, ontvangen werd door den algemeen geachten tongkoe Said: „een geestelijk persoon, die het bijzonder vertrouwen bezat van den sultan en ook van den rijksbestierder; een man op jaren, doch volgens zijn uiterlijk voorkomen en ook volgens zijn gedrag bij mijne onderhandelingen in 1818, alsook nu volgens rapporten bij de onlusten der Boegineezen, een zeer beschaafd en vredegezind man”.

De waarnemend resident, fiscaal Stecker, lichtte den schout-bij-nacht breedelijk over het gevaarlijke der toestanden in. Diens „exacte bedaarde opgave” schonk de overtuiging, dat de zaken meer en meer achteruitgingen, zoodat ze vrij veeg stonden, te meer wjl „onze jaloersche tegenpartij” veel veld had gewonnen, door zoowel op Riouw, als te Palambang, Banka en in dien ganschen omtrek onrust en mouterij te stoken. „Het was dus”, meende Wolterbeek, „zaak voorzichtig te werk te gaan, om provisioneel den stroom ten minste te stoppen, en ons geene vijanden meer op den hals te halen.”

Natuurlijk bevond de schout-bij-nacht, dat Riouw zeer onder de gebeurtenissen had geleden, doch wat hij van den gang des handels en der administratie leerde kennen, deed hem vol hoop de toekomst dezer bezitting, ook in weerwil van Singapore, aanschouwen. Alleen het beheer der tolln behoorde zoodanig in onze handen te zijn, dat het vorderen van geschenken door de hoofden niet meer kon plaats vinden, want deze afpersingen knaagden aan de ontwikkeling

der scheepvaart. Alle handelaren uit éenen mond, hadden Wolterbeek toegevoegd: „Niets houdt ons van Riouw terug, dan de oneindige afpersingen van presenten boven de vastgestelde rechten; wanneer eemaal de directie alléén aan de Nederlanders is overgelaten en die ons tegen de geweldige knevelarijen kunnen beschermen, zal Riouw binnen korten tijd bloeien.”

Den 2ⁿ April kwam onderkoning Djafar te Riouw terug; den volgenden dag begaf hij zich naar Tandjong Pinang, waar hij door Wolterbeek en door den mede overgekomen gouverneur Timmerman Thyssen werd ontvangen. Zeer statig legde Djafar zijn compliment af, doch hij was stil, nemende voortdurend alles op, wat zich rondom hem voordeed; zijne vragen waren gezocht en over het algemeen was hij stroef. Nochtans volgde hij de uitnoodiging om te gaan zitten aan een tafel, bezet met gebak, confituren en vruchten, waarvan hij gebruik maakte, terwijl hij ook langzamerhand guller ging spreken. „Het kwam mij voor”, teekende Wolterbeek aan, „dat hij geslingerd werd door vrees, tevens ons niet zeer genegen zijnde”. — Op voorstel van den schout-bij-nacht begaf men zich toen naar het residentiehuis ten einde eene conferentie te houden. Het volgende gesprek had hier tusschen Wolterbeek en Djafar plaats: wanneer de Indische geschiedenis rijk was aan dergelijke gegevens, kon men haar de aantrekkelijke levendigheid geven, die 'n P. C. Hooft aan zijne vaderlandsche historie schonk, maar daarvoor de redevoeringen enz. te dikwerf had te dichten.

W. Ik heb in 1818 bij mijn retour op Java Z. E. den G. G. alles goeds voorspeld uit het tractaat met Riouw, omdat U. H. bij het sluiten ervan, zoo openhartig met mij omging. Ik moest me zulks wel voorstellen. En kort daarop kregen we klachten, dat de werkzaamheden aan het Fort en de noodige gebouwen stil stonden, voor zoover Uwerzijds daarin hulp moest worden verleend. Dit kon ik mij niet begrijpen en verbeeldde mij, dat daartoe eene aanleidende oorzaak moest wezen. Wat nu is de reden geweest?

D. Singapore werd door de Engelschen bezet en het werkvolk liep derwaarts over, wordende aldaar zwaarder betaald dan ik hun kon doen, waardoor ik in de onmogelijkheid raakte verder hulp te verlenen, zooals ik dadelijk aan den resident heb te kennen gegeven.

W. Men rapporteerde mij, dat U. H. de pachten gedurende 6 maanden over 1819 geheel aan zich had getrokken, zonder de helft daarvan te willen uitkeeren, die aan ons toekomt. Doch ik begreep spoedig, dat hieromtrent alleen een verschil van meening moest bestaan!

D. Dat is ook waar! Ik vermeende dat alleen de inkomende en

uitgaande rechten in het tractaat bedoeld waren en wilde dus de pachten behouden. Zoo spoedig echter kapitein Elout mij zulks nader verklaard heeft, heb ik daarvan afgezien. (a)

W. Verder heeft men de tijdingen omtrent de Boegineesche onlusten verspreid. Ik begreep, dat die waar konden zijn; doch ik oordeelde, ze weinig gevolg zouden hebben, vertrouwende op Uwer Hoogheids goede bedoelingen en flinkheid tot bewaring der goede orde en rust; en dat Uwe tegenwoordigheid alléén genoeg ware om alle stoornis daarvan te keer te gaan.

D. Ik was op dien tijd zeer ziek en bevond mij te Linga. Ik kon niet derwaarts komen, omdat mijne ziekte en gezwollen beenen zulks niet toelieten, doch ik wist dat de teugels in de goede handen waren van mijn vader en vriend Toekoe Said.

W. Dan kwamen eindelijk uwe klachten en verzoeken door U. H. aan den heer Gouverneur van Malakka tot verhooging van maandelijkschen onderstand en eene som ter leen van 10000 Sp. matten. Dat wierd mij onbegrijpelijk, zooals het ook aan Z. E. den Gouv. Gen. is voorgekomen, die echter te veel prijs stelde op de goede verstandhouding tusschen de beide natiën, om niet nauwkeurig te doen onderzoeken, welke de ware aanleidende oorzaken daartoe nu zoo spoedig na het gesloten tractaat toch mochten zijn. En om zulks het meest geschikt voor U. H. te doen onderzoeken, heeft Z. E. goedgevonden, mij andermaal te zenden om met U. H. het tractaat dato 26 November 1818, zoo vrijwillig wederzijds billijk en rechtmatig gesloten, nog eens na te gaan en bijaldien daarin iets mocht voorkomen, tot wederzijdsch genoegten te veranderen.

D. Ik had geene andere reden om te klagen over den maandelijkschen onderstand, dan omdat ik er niet mede toe kon. En nog minder de prinsen en de rijksgrouten. Ook zoude een som van 10000 Sp. matten mij noodzakelijk zijn om daarmede handel te kunnen doen drijven, die mij bij de maandelijksche toelaag in staat zou kunnen stellen mijne waardigheid op te houden. En ik ben zeer in mijn schik met deze zending door Z. E. den Gouv. Gen., hopende, dat nu alles zal gevonden worden tot onderling genoegten.

Gedurende dit onderhoud was Djafar allengs wat spraakzamer en guller geworden, zoodat hij ook Wolterbeek's voorstel om nu naar onmiddellijk aan de behandeling van het tractaat van 1818 te beginnen, aannam.

De schout-bij-nacht bracht daartoe in herinnering, dat volgens

(a) Wel te verstaan hij had daarvoor met de vermeerdering van maandelijksche toelaag door kapitein Elout, genoegten genomen; maar over het intusschen te veel genotene sprak hij niet.

art. 18 van het contract, de vorst op zich had genomen den bouw en het onderhoud van het residentiehuis, de kazernen, verdere gebouwen en fortificatiewerken, terwijl hij de helft der inkomsten zou krijgen. Echter was de aanleg der werken vooral op onze kosten geschied, hetgeen eene uitgaaf had veroorzaakt van f 7680; daarbij kwam dan nog f 5028 te veel aan pachten genoten en eindelijk de betaling van wel 50 à 70 koelies per dag. Hield men zich aan het tractaat, dan behoorde de vorst dit alles aan te zuiveren, voegde Wolterbeek den onderkoning toe; doch liet daarop, zonder hem gelegenheid tot antwoord te geven, volgen, dat hij, schout-bij-nacht, zeer wel kon begrijpen, deze aanzuivering Djafar niet schikte; dat hij omtrent die maandelijksche toelaag, over de verdeling der inkomsten enz. ook reeds nagedacht had en op den duur steeds tot verschil van meening aanleiding zou geven; dan zou het bedrag der uitkeeringen blijven beneden hetgeen men zich had voorgesteld, dan zouden er twisten rijzen tusschen de wederzijdsche ondergeschikten; dan zou men kibbelen wegens de eene of andere daad van gezag; dan zou men wegens gepleegde fraudes de rechtspraak verkeerdelijk zien toegepast; en eindelijk zou men komen tot verwijdering, daarna tot dadelijkheden, daarna tot openlijk geweld.

Aldus leidde Wolterbeek handig zijne voorstellen in, waarbij hij allen mogelijken eerbied voor Djafar's hoogen rang en persoon in het oog hield. Zoo beter gestemd, antwoordde de vorst, het volkomen met den schout-bij-nacht eens te zijn en gaarne zijne voorstellen te willen aanhooren.

Daarop gaf Wolterbeek te verstaan, dat de vorst zoude kiezen of het tractaat zooals het was, of de wijzigingen, dat van alle inlandsch beheer der inkomsten, rechten, pachten, tollens, enz. enz. werd afgezien, dat de jurisdictie over den grond van het fort op Tandjong Pinang mede aan ons kwam, invoege de kampongbewoners, die tot het werk van den tolboom behoorden en alle andere Chineezers of Inlanders, die er zich kwamen vestigen, Nederlandsche onderdanen werden, dat eindelijk het in 1818 aan ons geleende geschut ons eigendom zoude blijven; terwijl daartegenover de maandelijksche toelage zou worden gesteld op f 3700, de verplichting omtrent het bouwen der fortificatiën enz. ophield, en het nog door den vorst verschuldigde werd kwijtescholden.

Wolterbeek weidde breedelijk uit over de voordeelen, die deze

wijzigingen het inlandsch bestuur aanbod. Djafar hoorde alles zeer bedaard aan; verzocht echter de voorstellen op schrift te mogen ontvangen, ten einde ze nader te kunnen overwegen.

Djafar ontving ze den volgenden dag, dus den 4ⁿ April, en gaf er den 5ⁿ antwoord op, doch dit was zóódanig, dat de schout-bij-nacht er den indruk uit kreeg, „dat hij zachtjes het masker begon weg te nemen, waarachter hij zich verscholen had” In den brief, waarvan de toon bovendien vrij grof was, verzocht Djafar f 4800 maandelijksche toelaag, instandhouding van den post van Sjahbandar, voorschot van f 10000, vrijdom voor de vorsten en rijks-grooten van rechten enz., eindelijk het onveranderd laten der oude verplichting tot het geven van presenten: „ter voorkoming van *schaande*, welke mij anders zoude kunnen overkomen, onder de oogen der andere vorsten”.

Wolterbeek stelde zijne bedenkingen, die hij tegen de door hem geoordeelde overdreven pretentiën had, „op een ferme manier, doch bekleed met redenen” op schrift en liet door Stecker zeggen, dat nu Djafar te kiezen had, òf de handhaving van het bestaand tractaat, òf de door den schout-bij-nacht voorgestelde wijzigingen: „verzoe-kende instantelijk om vòr 12 uur middernacht het positief antwoord van den vorst, kunnende ik mij hieromtrent niet langer ophouden”.

De schout-bij-nacht nam tevens maatregelen om, wanneer nu Djafar zich onwillig toonde en verdere grofheden beging, het eilandje Mars, waar de onderkoning en zijn raad waren, te omsin-gelen en onverwachts te bezetten, „wanneer hij met alle bij zich hebbende grooten gemakkelijk in mijne handen moest vallen”, oordeelde Wolterbeek, „en ook opgelicht moet worden om den compleeten afval door hen en voorbereiding tot vijandelijkheden tegen ons te voorkomen”. Doch tot vreugde van Wolterbeek behoefde deze zoover niet te gaan, aangezien om half twaalf in den nacht Stecker met het antwoord kwam, dat Djafar zich met de wijzigin-gen vereenigde, mits de f 3700 op f 4000 werd gebracht. De schout-bij-nacht stond dit toe, onder voorwaarde, dat eene som van f 3700 in het tractaat werd vermeld als uitkoop voor afstand van tollén enz., en de resteerende f 300 als een uitkoop van alle oude gebruiken, presenten, onder welke benaming ook.

Den 7ⁿ April 1820 had de plechtige onderteekening van de nieuwe verbintenis plaats (a), waarbij tusschen Wolterbeek en

(a) Men zie o. a. het stuk op bl. 399 dl. I, 13e jaarg. (1853) *Tijdschrift v. Ned.-Indië*.

Djafar een gulhartige toon heerschte. De daarop volgende samenkomsten kenmerkten zich evenzeer door wederzijdsche welwillendheid; ook maakte Djafar geen bezwaar, dat de op bl. 62 vermelde Troeson Kiouw door ons bestuur zou gedempt worden, gelijk sinds is geschied. (a)

Den 8ª April kwam de onderkoning op de *Venus*, om vóór Wolterbeek's terugreis naar Muntok, afscheid te nemen. Er werd aan boord een dejeuner gebruikt, alwaar de vorst zich openhartig over verscheidene zaken uitliet. Zoo vroeg hij hoedanig het gelegen was met de quaestie-*Singapore*, daaraan toevoegende: „ik vertrouw op de bescherming van het Nederlandsche gouvernement, volgens het tractaat 1818”. Wolterbeek antwoordde: dat ons Gouvernement in dit bijzonder geval allerduidelijkst toonde die bescherming niet te vergeten, houdende daarbij in het oog het welzijn en geluk zijner onderdanen; dat de Hooge Indische Nederlandsche en Britsche autoriteiten die zaak onderling behandelden, niet willende, dat zulks door de wapenen beslist werd, wijl daardoor het land bedorven en de onschuldige onderdanen geweld zoude aangedaan worden; te meer gevoelde men zich daartoe genoopt, omdat het bezetten van Singapore op een misverstand berustte, daar Z. H. zelf wezenlijk er verlot toe had gegeven, in de meening, dat te kunnen doen, terwijl hij naderhand, door hem, schout-bij-nacht, overtuigd was geworden van het tegendeel. — Djafar antwoordde op deze bedekte beschuldiging met het praatje: „Ik had toentertijd niet gedacht, dat de Nederlanders hunne oude betrekkingen met ons weder zouden komen hervatten; daarvoor heb ik het consent gegeven, doch naderhand weder ingetrokken. Ik wil hopen, dat de Boegineezen het nu maar niet te bout zullen maken met zeerooven en aanvallen op deze plantages, want zij zijn te Singapore goed ontvangen en dus hier nog in de buurt!”

Wolterbeek had nu eene goede gelegenheid, er Djafar aan te herinneren, dat hij niet moest probeeren om weder het hoofd op te steken. De schout-bij-nacht verzekerde namelijk, dat er vooreerst kruisers genoeg van ons in deze wateren zouden blijven, zoodat van de Boegineezen niets te vreezen was. Verder wees hij er veelbetekenend Djafar — medeplichtig aan het Singapore-verraad — op, dat de herroeping van de gegevene toestemming tot bezetting van Singapore, geen uitwerking kon hebben, nadat men er reeds van

(a) Netscher 261 noot.

gebruik had gemaakt door eene publieke inbezitneming; dat men dus nu geduld moest oefenen en de beslissing der onderhandelingen door de hooge partijen afwachten.

Den 10ⁿ April zeilde Wolterbeek naar Banka terug, waar hij den 19ⁿ aankwam en nog altijd verzet aantrof. Echter scheen er toch de groote kracht van den opstand gebroken en werden de maatregelen zóo genomen, dat het eind er van was te voorzien. De schout-bij-nacht achtte dientengevolge zijne tegenwoordigheid niet meer noodig; zoo vertrok hij den 23ⁿ April naar Batavia terug.

De sluiting van het gewijzigd Riouw-tractaat op den 7ⁿ April 1820 was eene overwinning geweest van Wolterbeek's diplomatie. Inderdaad had hij ten volle reden om over deze gebeurtenis zeer tevreden te zijn, want aldus toonden wij ten minste in den Riouw-archipel, dat wij er ons gezag wisten te handhaven, niettegenstaande Palembang nog beoorloogd moest worden; ook zouden wij bij eene tweede expeditie derwaarts niet in vreeze behoeven te verkeerem over de houding van het hof van Linga-Riouw en de bevolking dier onrustige streken.

DEN HAAG,
November 1899.

BIJLAGEN,

BEHOORENDE BIJ HET ARTIKEL

„De commissiën van den schout-bij-nacht C. J. Wolterbeek naar Malakka en Riouw in Juli—December 1818 en Februari—April 1820.”

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

Bijl. 1 noot d bl. 2. De instructie van de commissarissen Wolterbeek en Timmerman Thyssen voor Malakka medegegeven, luidde in substantie aldus:

1. C. C. moesten zich aan boord van het oorlogsschip *De Tromp* begeven „ten einde met dien bodem de reis naar Malakka voort te zetten”.

2. C. C. geven van hunne komst aldaar terstond den Britschen resident bericht onder mededeeling van het oogmerk hunner zending. Zij beramen terstond met dien resident de ontschepping enz. der troepen.

3. Zij sluiten omtrent de inbezitneming eene overeenkomst „als meest met de billijkheid en de belangen van het Nederlandsch gouvernement bestaanbaar is”; zij zullen zorg dragen „dat de overneming zoo min mogelijk vertraagd of uitgesteld worde”. Zij zullen voorzien worden van een authentieke copie der *warrants* of bevelen van het Engelsch bestuur tot overgave der bezittingen en van het tractaat van 13 Aug. 1814.

4. Zij zorgen dat bij de inbezitneming „op eene plechtige wijze de Britsche vlag alom worde verwisseld met de Nederlandsche, daarbij in het oog houdende al wat strekken kan om 's Konings vlag te doen eerbiedigen”.

5. Van de inbezitneming en het optreden van den Gouverneur Timmerman Thyssen, bij proclamatie kennis geven; deze worde door schout-bij-nacht Wolterbeek geïnstalleerd.

6. C. C. kunnen onder nadere goedkeuring der Regeering de ambtenaren benoemen, die noodig worden bevonden op bezoldigingen, in evenredigheid met hetgeen hun bekend

is, dat elders in de Nederlandsche bezittingen bestaat. Zonder noodzakelijkheid geene verandering in het bestuur brengen. De Gouverneur zal, zoolang de schout-bij-nacht Wolterbeek aanwezig is, dezen over belangrijke zaken, de administratie betreffende, raadplegen.

7. Overneming der archieven.

8. C. C. moeten schriftelijk den Britschen resident afvragen of de bezittingen „zich op het oogenblik der overneming in denzelfden staat bevinden als op den 13ⁿ Aug. 1814, ten einde zal kunnen beoordeeld worden of aan het 3° art. van het tractaat van dien dag kan worden voldaan”. Het eventueel verschil zou zooveel mogelijk geconstateerd en daarvan aan C. C. G. G. verslag gedaan worden.

9. Van de Britsche autoriteiten mochten tot billijke prijzen overgenomen worden „alle losse goederen, die aan het Britsche gouvernement toebehooren en tot den dienst Zijner Majesteit kunnen gebruikt worden”. Daaronder was echter niet begrepen „het geschut tot de forten of militaire posten behorende, hetwelk bevonden zal worden op den 13ⁿ Augustus 1814 aanwezig geweest te zijn, daar hetzelfde zonder eenige betaling als een eigendom van het Nederlandsch gouvernement behoort te worden teruggegeven”.

10. C. C. zouden mede mogen overnemen „een of meer kleine vaartuigen en dezelve provisioneel in dienst stellen tot betegeling der zeeroovers”.

11. Aan de Britsche autoriteiten de meest mogelijke hulp verleen, inzonderheid bij het vertrek der troepen.

12. C. C. moeten nauwkeurig en voorzichtig onderzoeken de betrekkingen van het Gouvernement tot de naburige inlandsche vorsten: „aangezien behalve de overname der Nederl. bezittingen, de voornaamste oogmerken van het zenden dezer Commissie bestaan in het vertoonen van de Nederlandsche vlag in de straat Malakka en naburige zeeën, in het tegengaan der zeerooverijen in die streken, in het betengelen derzelve voor het vervolg, en in het nemen van al zulke maatregelen als daartoe kunnen strekken”. Ten einde alzoo den handel tegen alle stremming en de zeevarenden tegen de slavernij te beschermen, zouden C. C. of een hunner met zoodanig gedeelte der Land- en Zeemacht als de schout-

bij-nacht Wolterbeek zou noodig achten, naar Riouw en andere plaatsen in den omtrek mogen gaan, ten einde met de inlandsche vorsten, namens de Regeering, onderhandelingen aan te gaan „hetzij tot het vernieuwen van overeenkomsten, voorheen tusschen deze vorsten en de Ned. O.-I. Compagnie bestaan hebbende, hetzij tot het aangaan van nieuwe verbonden of overeenkomsten”.

Ten aanzien van Riouw, moesten C. C. speciaal in het oog houden: „dat hetzelfde wel door de Nederl. autoriteit van Malakka indertijd verlaten is, doch dat deze daad nimmer door het Gouvernement is erkend, veelmin goedgekeurd”.

13. Aan de vorsten moest worden verzekerd: „de goede en vriendschappelijke gezindheid van C. C. G. G. ten hunnen aanzien en van derzelve gestadige bescherming”. De overeenkomsten behoorden gegrond te zijn: „op de bevordering der wederkeerige belangen en vooral bij het aangaan derzelve in het oog houden den bloei en de meeste vrijheid van den handel en de noodzakelijkheid om zoodanige voorwaarden te sluiten, waardoor de zeerooverijen ophouden”. Zij zouden waar „het tot instandhouding der aangegane overeenkomsten nuttig en noodig zoude zijn” bezettingen kunnen leggen en burgerlijke ambtenaren plaatsen, waarbij zij de vorsten zouden doen inzien: „dat deze maatregel genomen wordt ter beveiliging van henzelve en hunne onderdanen tegen alle onheilen van binnen en buiten”.

14. „Indien zij daartegen niet te veel moeielijkheid onder vinden”, moesten C. C. de vorsten doen begrijpen, dat een der beste middelen om in de kosten van het Nederlandsch bestier te gemoet te komen, zoude zijn de afstand der inkomende en uitgaande rechten, waartegen zij eene jaarlijksche uitkeering in geld zouden mogen toezeggen. Bij de regeling der tollèn zorgen: „dat de handel der onderscheidene natiën daardoor niet worde gestremd of zwaarder belast, dan in billijkheid en in overeenstemming van hetgeen elders plaats heeft, kan gedragen worden”.

15. Overigens mochten C. C. zoodanige schikkingen aangaan en voordeelen bedingen „als in rechtvaardigheid en billijkheid bestaanbaar zijn”, vertrouwend C. C. G. G. „ten deze geheel op hunne ijver en bekende voorzichtigheid en beleid”.

16. „Door het vertoonen van de noodige macht overal, waar zulks vereischt mocht worden hunne onderhandelingen ondersteunen”; C. C. zouden verder „behoorlijk ontzag voor Z. M. vlag en wapenen trachten in te boezemen”.

17. Zorgen „voor de goede en milde behandeling der inlanders, zonder de minste oogluiking in deze te gedooogen”.

18. Indien het inderdaad noodzakelijk mocht blijken, zouden C. C. naar de plaatsen, die bezocht behoorden te worden, ook gecommitteerden kunnen zenden, mits zij in de keuze hiervan met nauwgezetheid te werk gingen. C. C. moesten zich bevljtigen: „eene goede harmonie te onderhouden tusschen alle autoriteiten en ambtenaren, zoo civiele als militaire”.

19. Na het afloopen der expeditie zou de commissie van den schout-bij-nacht als geëindigd zijn te beschouwen.

20. Verbod van geschenken aan te nemen „van wien hij zij, die eenige zaak met hen in hunne qualiteit te verhandelen heeft”. Geschenken van inlandsche vorsten of hoofden mochten wel aangenomen worden, doch voor het land en ze reciproceerende.

21. Eed.

Bij dit stuk was gevoegd eene instructie voor den Gouverneur van Malakka en onderhoorigheden.

Bijl. 2 noot a bl. 13. Farquhar's schrijven dd. 7 September 1818 luidde als volgt (a):

Being duly vested with full powers and authority from the Hon. the Governor in Council of Prince of Wales Island to make restitution of Malacca to such commissioners as might be sent here on the part of His Majesty the King of the Netherlands; and your Excellencies having accordingly arrived and produced the requisite powers for receiving charge of the said settlements; it becomes my duty in consequence of the instructions I have received, to lay before you certain preliminaries claims on behalf of the British Government relative to the endemnifications being made on account of the extraordinary expenses which have been incurred by the Hon. East Indian Company

(a) De Engelsche en Fransche stukken in Wolterbeek's verzameling zijn door een met die talen onbekenden schrijver overgeschreven op eene wijze, dat dikwerf de woorden ter nauwernood zijn te raden.

in retaining possession of Malacca for such a length of time for another power.

And it is presumed that your Excellencies will readily admit the equity and justice of the present claims to be reimbursed for the actual extra-expenses which have incurred to the British Government from the possession of Malacca.

Particularly, when it is considered that this settlement has, ever since its first capture in 1795, enjoined the benefit of the national laws of Holland, and that the expenses of providing for such an arrangement as well as for so many of the functionaries, who have held local employments, has been very considerable and would not of course have been incurred under any other circumstances than that of temporary possession of this place.

I am accordingly prepared to lay before your Excellencies a particular statement of the public receipts and deboursments at Malacca in all their branches for the last ten years, from which, it is to be hoped, the full amount of the above said claims may be pretty correctly ascertained and satisfactorily adjusted; — at least from the period this settlement became a dependency of Prince of Wales Island in 1815 up to the present time, allowing (if it thought necessary) the expenses prior to that date to lay over for future consideration.

Bijl. 3 noot b bl. 13. De brief van commissarissen dd. 8 September 1818 aan Farquhar luidt aldus :

Nous avons l'honneur de vous accuser la réception de votre lettre de hier, en reponse à laquelle nous sommes obligés de vous témoigner notre surprise d'y voir, que vous demandez pour votre Gouvernement une indemnité pour l'excédent des dépenses de Malacca à charge du Gouvernement Anglais, et ce qui, suivant vous, devrait s'étendre sur tout le temps, que cet établissement a été sous sa domination.

Permettez, Monsieur, que nous vous demontrons le peu de fondement de votre prétention.

1. Il nous parait que cette demande est mal fondé, vu, que tout a été stipulé par le traité de 13 Août 1814.

2. Nous devons vous observer, que Malacca a été considéré par le Gouvernement Anglais comme une place emportée par les armes.

3. Que le contract, fait entre le Gouvernement et le conseil de Malacca et le Commandant des forces navales et sur terre anglaises, a été pleinement désapprouvé par lord Hobart, gouverneur de Madras, ce qui a fait qu'à l'arrivée du Com-

mandeur Reinier dans le commencement du mois de Décembre 1795 le pavillon Hollandais a été amené; — le Gouverneur-Commandant des troupes, les officiers et soldats, qui refusaient à entrer en service Anglaise transportés comme prisonniers de guerre à Madras; — que même en contrariété à la volonté de S. M. Britannique, suivant les ordres de lord Henry Dundas au Gouverneur de Madras, présentés par le Commandeur Reinier, les propriétés publiques ont été saisies par les maîtres des prises et vendues comme des propriétés conquises.

4. Si ce que nous devons alléguer pour démontrer l'illégitimité de votre demande, ne nous paraissait pas déjà suffisant, nous vous prions de vouloir jeter les yeux sur l'état de décadence et de déperissement où se trouve dans ce moment Malacca, et nous serions en droit de vous demander si l'on trouve un seul vestige qui puisse indiquer que Malacca a été conservé et gardé pour les Hollandais; une preuve évidente du contraire, c'est que le fort a été entièrement démoli et tout si négligé, qu'on ne pourra qu'au moyen de fortes dépenses établir un point de défense, même contre les natifs du pays.

Et enfin 5. Pour ce que regarde la permission, accordée par le Gouvernement Anglais aux employés Hollandais de pouvoir rester à Malacca et les places que leurs ont été donnés, nous contenterons de vous observer, que les dits employés Hollandais étaient libres après la prise de Malacca et surtout lorsque le pavillon Hollandais était amené, de se rendre dans l'isle de Java, où sans doute le Gouvernement aurait pris soin de leur subsistance; que c'est donc de propre volonté qu'ils ont accepté les places, dont le Gouvernement a bien voulu les favoriser.

Nous nous flattons Monsieur, qu'après avoir pris en considération nos objections, vous voudriez bien désister entièrement de la demande d'indemnité, étant obligés dans le cas contraire, de laisser à la décision, relativement à cette prétention, de nos gouvernements respectifs.

Bijl. 4 noot c bl. 13. Farquhar's brief, gedagteekend 9 September 1818, aan commissarissen luidt aldus:

I have the honor to acknowledge the receipt of your letter of yesterday date, in reply to mine of the 7 instant and observe from the tenor of the same, that your Excellencies are not disposed to admit the validity of the claims proffered by me on behalf of the British government for an indemnification on account of the extraordinary expenses incurred in keeping possession of Malacca, neither from the period of its being first

taken under the protection of the British flag in 1795, nor, from that of its becoming a dependency on the residency of Prince of Wales island in 1805.

I feel unwilling to bring on a lengthened correspondence or controversy with your Excellencies in support of the said claims, which might only tend to protract the arrangements for the surrender of the settlement to his Netherlands Majesty, without bringing the question to a final decision, under which consideration I am of opinion that it will be a preferable mode of proceeding to refer the above pretensions to the future consideration and decision of our respective governments.

It may however be permitted to remark that the laws of Holland as they existed under his Serene Highness the Stadholder previous to the revolution in 1794—5 have been the only civil laws in force in this settlement, and that all the decrees of the courts of justice have continued to be passed in the name of their Highnesses the States-General, even subsequent to the peace of Amiens; and further that none of the former dutch civil or military servants were retained in our employ, but such as professed a strict attachment to the cause of the stadholder.

Neither can I admit that the circumstances of the Madras Government, having disapproved of certain measures adopted by our naval and military forces at the surrender of Malacca in establishing a mixed Government and permitting both the English and Dutch flags to be placed in the fortress, should warrant a conclusion that the settlement was no longer held in possession for his Serene Highness and even the very act of demolishing the fortifications may have had the previous sanction and concurrence of the stadholder, then residing in England.

However there is another distinct claim I have to make, to which it is presumed your Excellencies can have no such objections to urge, as have been brought forward against the proceeding ones—viz: that the British Government be reimbursed for the actual extra-expenses incurred in retaining possession of Malacca, so much beyond the time stipulated in the last treaty of peace for the restoration to Holland of the Colonies and Establishments in the East Indies, at least from the 2 Nov. 1816, the date of the order of the Government directing me to deliver over this settlement to such commissioners as might be appointed to receive the same on the part of his Netherlands Majesty.

A particular account of the amount of this demand is now in the course of preparation and shall be laid before your

Excellencies, as soon as I obtain it from the Pay- and Revenu-departments.

Bijl. 5 noot a bl. 14. De brief dd. 13 September 1818 van onze commissie aan Farquhar luidt aldus :

Nous avons l'honneur de vous accuser la réception de votre lettre du 9e de ce mois, et sommes très étonnés de n'avoir pas encore reçu les comptes, que vous promettiez de nous envoyer le plutôt possible, et qui devait servir à affirmer votre seconde reclame d'indemnisation.

Ce retard nous réduit à un état d'inactivité qui ne peut être qu'à notre désavantage et nous attirer le mécontentement de notre gouvernement, qui nous a muni des actes nécessaires de S. A. R. le prince Régent, par lesquels les autorités britanniques sont enjoins de restituer les possessions ci-devant Hollandaises.

Nous avons déjà été empêché trop longtemps à remplir la commission dont nous sommes chargés et on serait en droit de nous accuser de nonchalance, si nous étendions notre patience plus loin.

La nécessité de régler de différends domestiques d'un établissement ne peut pas changer la volonté de nos souverains qui a été dûement manifesté aux yeux de l'Europe entière dans les actes de restitution, qui ordonnent formellement de nous mettre en possession les colonies y mentionées, six mois après la ratification des contracts conclus entre les souverains respectifs.

Nous devons donc vous observer Monsieur, que suivant les dites actes de restitution, c'est aussi la volonté de votre Souverain, de nous remettre en possession de cet établissement et nous sommes forcés de vous dire qu'un plus long retard de votre part nous semblerait d'être une action très arbitraire, contre laquelle nous serions obligés de protester et vous rendre responsable des frais énormes, qui en pourraient resulter pour nous.

Nos Souverains, qui ont ratifié les contracts conclus, ne sont-ils pas en droit de régler des différends domestiques au sujet desquels leurs commissaires ne se trouvent point d'accord ?

Suivant nous ce serait transgresser les ordres stipulés dans les contracts sus-mentionés, que de vouloir les soumettre à nos discussions et nos sommes pleinement convaincus, que la restitution ne peut pas être différée par des démêlés, qui peuvent tout aussi bien être discussiés sous le pavillon Hollandais que sous celui des Anglais.

D'ailleurs dans l'acte de restitution il se trouve nul article, qui dise que les colonies ne seront pas restitués avant d'être d'accord sur toutes les points domestiques comme paraît être votre opinion;

au contraire, il donne l'ordre positif aux autorités Anglais, d'en faire la remise immédiatement aux commissaires Hollandais.

Enfin nous aimons à croire qu'il est inutile de vous assurer, Monsieur, que, si vous vous prêtez à nos désires et que vous hâtez l'époque de la reddition de cet établissement, nous mettrons après cela toute la zèle possible à applanir avec vous tous les obstacles qui pourraient se présenter, nous reservant cependant de soumettre au jugement de notre Gouvernement, les prétentions, que nous ne sommes pas en droit d'accorder.

Nous prenons donc la liberté à vous demander Monsieur une conférence demain matin à l'heure qui vous plaira, pour convenir positivement du jour, quand nous pourrions prendre possession de Malacca et dépendances, et arborer notre pavillon.

Bijl. 6 noot b bl. 14. Farquhar's antwoord dd. 13 September 1818 aan commissarissen luidt aldus:

I have the honor to acknowledge the receipt of your letter of this day's date, in which you complain of the delay, which had occured in transmitting the accounts of the Pay- and Revenu-departments as mentioned in my letter of 9 instant.

I beg in reply to state that I gave immediate orders to have them prepared with all dispatch, and have since attended personally to inspect and expedite the bussiness as much as possible.

They are now in a state of forwardness and will I trust be completed to morrow or the day following.

With respect to the meeting your Excellencies request, I shall be most ready to attend to morrow at 11 o' clock or any other hour that may suit your convenience.

I must however be explicit in making known to you, that in conformity to the instructions I have received from the Hon. the Governor in Council of Prince of Wales Island, I am prevented from causing the British flag to be struck, until every subordinate arrangment with reference to the stores and public property of every kind has been finally settled with your Excellencies at the same time.

I beg to assure you no unnecessary obstacles or delay either have or shall take place on my part in bringing the affairs of the mission to a speedy and satisfactory termination.

Bijl. 7 noot c bl. 16. De artikelen der overeenkomst dd. 19 September 1818 luiden als volgt:

1. That the claims proffered by major Farquhar in his letter under date the 7 instant, to be reimbursed the actual amount of the extra-expenses incurred by the British government in

keeping possession of Malacca for his Serene Highness the Stadholder, since August 1795, be submitted to the future consideration of our respective Governments.

2. That the claim made by major Farquhar in his letter of the 9 instant to be reimbursed the actual amount of extra-expenses incurred by the British government in keeping possession of this settlement from the date of the Government order, directing it to be restored to his Netherlands Majesty (viz. the 2nd of November 1816) up to the 2nd of the present month, amounting to Spanish Dollars 28022,87 — be defrayed here by the Dutch authorities, under the deduction of the sum of Spanish dollars 5601½ admitted as a counter claim on the part of the Dutch government.

3. That the public buildings of every description, which belonged to the British government at the time of signing the treaty of Vienna on the 13 of August 1814 be restored to the Dutch authorities, free of expense (a).

4. That such public buildings as have been purchased or erected by the British, subsequent to the signing of the aforesaid treaty of peace, should be taken over by the Dutch government at their original cost.

5. That all the ordnance on the public works with their ammunition etc., list n° 1, be transferred to the Dutch government free of any charge.

6. That all the remaining ordnance and military stores in the arsenals and magazines, with the exception of two six P^{nds} fieldpieces and their appartinances, be made over to the Dutch government at such prizes as have been agreed to.

Bijl. 8 noot a bl. 32. *Wilhelmus met de halve manen*. Noch musici, noch zeeofficieren, nooh geleerden wisten mij over deze uitdrukking in te lichten. Men zocht het in eene beleefdheid aan de Islamitische maan; ikzelf in eene melodie van het Wilhelmus. Ik kwam daarna kolonel Nieuwenhuijzen tegen, aan wien ik incidenteel mijne vergeefsche pogingen verhaalde. Deze gaf mij aanstonds mondeling de inlichtingen, die ZEdG. mij, op mijn verzoek, ook schriftelijk mededeelde. Zij volgen hier:

(a) Het tractaat van 13 Aug. 1814 was te Londen, niet te Weenen, gesloten. Wellicht een van de honderde klerkenfouten, waarvan de stukken tot onleesbaar toe wemelen; ik kan mij althans niet voorstellen, dat zulk eene fout door de contractanten zelven zou gemaakt zijn; het is echter evenmin moeilijk te vatten, hoe een klerk aan zulk eene bijvoeging zou komen.

Na onze restauratie in 1813 had men zoowel op 's lands vloot als bij de troepen te voet van het leger voor het geven van signalen — zoowel bij den inwendigen dienst als bij de exercitiën — drie instrumenten:

1. de trom,
2. de fluit,
3. de hoorn (bij de bereden troepen van het leger de trompet).

De hoorn, van koper gefabriceerd, had een gebogen vorm, ietwat gelijkende op een halve maan, zoodat het militair spraakgebruik in de dagen onzer over- en grootvaders die hoorns (clairons) *halve manen* noemde. Deze naam verkreeg zoodanig burgerrecht, dat de virtuosen, die het instrument hanteerden, in militaire wetten, reglementen en bepalingen dier dagen *halvemaanblazers* werden genoemd, in onderscheiding van hen, die bij de bereden troepen van het leger op een ander koperen blaasinstrument toeterden, dat de gedaante der tegenwoordige trompet had, en trompetters (zooals nog in onze dagen) werden betiteld.

In het nog altijd van kracht zijnde «Reglement van krijgstucht of discipline voor het krijgsvolk te lande van de Vereenigde Nederlanden», dat bij Souverein Besluit van 15 Maart 1815 (zie Staatsblad N°. 26) is gearresteerd, worden in het derde hoofdstuk en de artikelen 30 en 31 de straffen opgenoemd voor «de soldaten, tamboers, pijpers en halvemaanblazers».

De tamboer sloeg op de trom, de pijper blies (zooals nu nog bij de mariniers) op een dwarsfluitje en de halvemaan- (hoorn)blazer op een hoorn, genaamd de *halve maan*.

De signalen werden — evenals nu nog — hetzij op de trom, hetzij op de fluit of op den hoorn (de halve maan) en bij de cavalerie, de veld- en rijdende artillerie op de trompet gegeven.

Tot die signalen behoort het *Wilhelmus* (nieuwe toonzetting), dat, in versnelde tempo *geblazen* of *geslagen*, het signaal «Oorlam» is en den soldaat of matroos, te velde, in de kazerne of op het schip, aankondigt zijn borrel te ontvangen.

Schout-bij-nacht Wolterbeek wilde het solemneele verhoogen van de door u bedoelde handeling of daad en liet, zooals dat bij de land- en zeemacht gebruikelijk is bij plechtige feiten (bij het hijschen der vlag bij aanvaarding of overgave van territoir, bij proclamatiën of executiën van vonnissen waarbij het «In naam des Konings» wordt gehoord, bij uitreiking van decoratiën, enz.) het signaal *Ban* — de Ban openen en de Ban sluiten — hooren en het *Wilhelmus* in plaats van met de trommen, *met de halve manen* uitvoeren. (De pijpers waren er misschien niet.)

Op oude uithangborden, een posthoorn voorstellende, zag men weleens de halve maan afgebeeld. De geel geverfde diligence van Van Gend en Loos, die mij van 1856—1862 in Gelderland zoo vaak onder hare passagiers telde, had een conducteur, die bij aankomst in of vertrek uit de dorpen altijd lustig op zulk een halve maan blies.

Bijl. 9 noot a bl. 39. Rapport dd. 14 Januari 1819 van Calcutta aan Londen (B):

In the 8th paragraph of our despatch of the 25th November last we stated our intention of submitting to your Honorable Committee a comprehensive view of the conduct and proceedings of the Dutch in the Eastern seas, their influence on our political and commercial interests in that quarter, and our sentiments regarding the most expedient measures for counteracting the injurious consequences we apprehended from the successful execution of the designs of the Netherlandish authorities: in fulfilment of this intention, we have the honour to transmit to your Honorable Committee a minute of the Governor-General (a), which was prepared at the time when the above letter was written, but of which the transmission at that moment would have been premature, since the Board collectively, had not had leisure to consider the whole scope of the policy there developed. We had, however, as your Honorable Committee will observe on a perusal of that document and of our instructions to the Governor in Council of Prince of Wales' island, and to sir Stamford Raffles and Capt. Coombs (b), adopted, in a great measure, the general views, as well as some of the specific propositions contained in His Lordship's minute.

2. We now request that the contents of that document may receive the serious attention of your Honorable Committee and be recommended by you to that of His Majesty's ministers, as affecting, in our judgment, interests of considerable magnitude.

3. It would be a superfluous occupation of your time to add any observations to the detailed statement and discussion comprehended in the minute to which we, accordingly, beg leave to refer, without further remark.

4. Soon after that minute was completed, we received the despatches of the Government of Prince of Wales' island,

(a) Werd niet door mij aangetroffen.

(b) Coombs, was door het Pinangsch bestuur naar Calcutta gezonden o. a. ook in zake Atjeh. Hierover nader door mij in eene Atjeh-verhandeling.

confirming the reports we had previously heard of the failure of major Farquhar's mission to Pontiana, in consequence of the Dutch having previously occupied that place, and of his having succeeded in forming engagements with Rhio, Lingin and Seach (a), copies of which were now received by us. We also received the report of the result of the mission to Perahk and Salengore, undertaken by order of the Government of Penang.

5. We thought it proper to lose no time in adopting the requested measures for securing the influence we had thus established at Rhio and Lingin, and sir Stamford Raffles was immediately furnished with instructions for his guidance in the execution of that duty, and arrangements made for enabling him to carry them into effect (b). We also communicated to the Government of Penang our sentiments regarding their negotiations with the States above named, and with those situated on the Malay Peninsula to whom that Government had appointed an agent.

6. The reports of the Government of Penang and our instructions to that Government and to sir Stamford Raffles are recorded on the proceedings noted in the margin (c).

7. We are concerned to state to your Honorable Committee, that authentic, though not official advices have reached this Presidency, of the Dutch having actually occupied Rhio and Lingin, so as to preclude the execution of our views at those ports, and to give to that nation exclusively the influence in the southern part of the Straits of Malacca, which we were desirous of sharing for the future security of British commerce.

8. Your Honorable Committee will observe that the Dutch commissioners at Malacca have peremptorily denied our right to connect ourselves with Rhio, Lingin, and Johor, on the ground of their being dependencies of that settlement (d); and their actual occupation of those ports must, on the moderate and forbearing plan we have prescribed to ourselves, leave them in undisturbed possession of these advantages until the questions now submitted shall be decided between the Governments in Europe.

9. We trust that we may still be in time to establish a political influence in Acheen to the exclusion of that of the Dutch

(a) Siak.

(b) De instructiën van 28 November en 5 December 1818 op bl. 298 vv van Boulger's „*Life of Sir Stamford Raffles*” (1897) en op bl. 269 van *Van Deventer*. Verg. sub 68 *Sumatra's Westkust*.

(c) De in deze dépêche bedoelde kanteekeningen werden door mij niet overgenomen.

(d) Zie sub 11 „*Papieroorlog*”.

or any other foreign power. The correspondence recorded on the proceedings, noted in the margin, will convey to your Honorable Committee the latest information we possess relative to the affairs of Acheen, and the opinions we entertain on the subject.

10. On the proceedings noted in the margin your Honorable Committee will find recorded a letter from the Commissioners-General at Batavia, enclosing a protestation recorded by them in answer to the protests of sir Stamford Raffles, to which we called your attention in our despatch of the 25th November. In our reply, which is recorded on the same date (*a*), we judged it proper to notice the insinuation in which the Commissioners-General thought fit to indulge, of our having covertly sanctioned the proceedings of sir Stamford Raffles (*b*).

11. The attention of your Honorable Committee will be given to sir Stamford Raffles's reply, recorded on the proceedings of the annexed date, to the letters addressed to him under our orders on the 10th October and your Honorable Committee will form your judgment on the degree in which he has succeeded in justifying those proceedings on which we find it necessary to animadvert.

12. We further beg to call your attention to a letter written by him in reply to the communication we directed to be made to him of the charges brought against him by the Commissioners-General, of encouraging Mr. Hare in resisting their authority. Sir Stamford Raffles has taken the opportunity of entering into an explanation of his conduct in the affair of Banjermassing, which has formed the subject of a voluminous correspondence now before your Honorable Committee. We do not feel ourselves called on to do more than to point this document out to your Honorable Committee, that it may receive your consideration, together with the rest of the correspondence (*c*).

13. Sir Stamford Raffles having submitted to us a letter from capt. Hamilton of the Honorable Company's ship «Duneira», representing the advantage of ascertaining, and accurately laying down the position of a shoal called «Shwart the Way» (*d*) in the Straits of Sunda, and the Marine Board having recommended the plan, which authorised the eventual employment of the surveying vessels on this service after they should no longer

(*a*) Secret Consultations 26 December 1818 N° 10.

(*b*) Dit antwoord dd. 19 December 1818 werd afgedrukt sub 60 van mijn *Sumatra's Westkust*-opstel.

(*c*) Men zie deze correspondentie in mijne Borneo-verhandeling: 91—92.

(*d*) Het eiland *Duars* in *den Weg*.

be required for sir Stamford Raffles's mission; — we thought it proper to furnish the officer charged with this duty with a letter to the Commissioners-General at Batavia, in order to remove any misapprehension they might entertain of the objects of a survey carried on so near their possessions in Java. That letter, as well as the instructions to the Marine Board, and the rest of the correspondence on the subject are recorded on the dates noted in the margin (a).

Bijl. 10 noot b bl. 42. Raffles' rapport gedagteekend *Indiana*, reede van Rhio, 1 Juli 1819 aan den gouvernements-secretaaris te Calcutta luidde als volgt (B):

The *Indiana* having grounded on a shoal a few days after leaving Singapore and been obliged to start the whole of her water in order to lighten the ship, it became necessary to put into the nearest port for a fresh supply. This circumstance will account for my touching at Rhio and I avail myself of the opportunity, it affords me, of reporting the actual state and condition of the place.

The information I have already had the honor to communicate has been confirmed in its fullest extent; the Rajah Mooda with his family and dependants has long since abandoned the place and his authority has been entirely usurped by the Dutch, who have occupied and hoisted their flag in his fort. The extensive towns, formerly occupied by the Buguese and Chinese are now almost entirely deserted, scarcely an inhabitant is to be seen on the shore or a boat in the harbour, and it is difficult for me to describe the state of misery and decay into which this once populous and flourishing place is rapidly falling. No native authority exists, and the only persons of any rank remaining are three, who are in actual confinement and two others, who are suffered to remain in their houses but under strict surveillance of the Dutch troops, who mount guard in the native town.

It is almost needless for me to observe, that I have cautiously abstained from all attempt at communication with the natives, but has been impossible for me to remain ignorant of the universal feeling on their part with regard to the Dutch proceedings. They consider that the Dutch, having infringed almost every article of the Treaty by their recent acts of violence and particularly by their occupation of the native fort and town,

(a) In eene *Palembang*-verhandeling kom ik op de hier bedoelde aangelegenheid terug.

hitherto always respected, they are themselves released from all obligations on their part which it imposed. The few, who remain submit to an authority, which they cannot oppose, seem only to be waiting a favourable opportunity of effecting a safe escape.

The facts, which I have now stated, have been confirmed by personal observation and by the statements received from the Dutch themselves. The condition of their establishment is miserable, they have neither Master Attendant or other officer of the Port, and have no hesitation in stating in explanation, that there is no trade or intercourse to require an establishment of the kind. In obtaining water for the ship, an application was made to the Dutch resident, who readily gave permission for supplying ourselves, but assured us that he had not the means of affording us the assistance of a single boat.

Wij zien uit het slot van dit schrijven, *dat onze resident tot het innemen van water gereedelijk verlof gaf, doch dat de omstandigheden Raffles beletten er gebruik van te maken.*

Zien wij nu hoe zijne weduwe, die met haar kind mede aan boord was, hetzelfde verhaal later opdischte in haar *Memoir (a)*:

«Sir Stamford returned to Bencoolen, and the only event that occurred on the voyage was, the vessel striking on a bank in the Straits of Rhio during the night. It was feared she would not be got off, and a small boat was prepared to endeavour to carry him back to Singapore, with the Editor and their child, an enfant four months old; but just as they were leaving the vessel, hopes were entertained that by throwing all the water overboard to lighten the ship she might be got off, and before morning the attempt succeeded. It was then considered fortunate that the accident occurred so near an European settlement; but on stopping at Rhio and sending in a boat, stating what had happened, and requesting a supply of water, the Dutch Resident refused all intercourse, asserted that Sir Stamford went as a spy, and would not give the assistance solicited; it was, therefore, with considerable anxiety that the voyage was continued; fortunately in passing through the Straits of Banca, a good Samaritan appeared in one of the beautiful American vessels, so numerous in these seas, when the Captain generously, and at considerable risk, for the wind was strong and in his favour, stopped his course, and with great difficulty, by means of ropes, conveyed some casks of water, and went on board himself to

(a) Uitg. 1830 bl. 402. Uitg. 1835 dl. II. bl. 40.

inquire into the cause of distress; the Captain's name is forgotten, but his kindness has often been acknowledged with gratitude and praise".

Bijl. 11 noot c bl. 46. Thyssen's brief dd. 9 October 1819 aan Wolterbeek luidde als volgt:

Met veel genoegen ontving ik UHEG. geëerde schryvens van 13, 17 en 27 September jl. en zag met genoegen daaruit den welstand van UHEG., zoo mede de geestdrift, welke UHEG. bezielde den sultan van Palembang te strafven, het was my zeer aangenaam te zien deeze taak myne geachte vriend was opgedraagen, Hy den Alleenmagtige, die den streid beslist, streide aan Uwe zeide, en dan zal den uitkomst niet meer twyfelachtig zyn, intusschen moet ik my verwonderen over de spoed, die UHEG., heeft gemaakt deeze expeditie te verzamelen, en wensch er UE. van harte geluk mede, want hoe langer men de Inlandsche vorsten tyd laat, des te meer listen beramen zy, het zoude my niet verwonderen de sultan naar Jambi vluchten, ten minste ik heb vernomen er veel geld by die vorst (die anders arm is) is aangekoomen, de ligging van dat Ryk is my weinig bekend, dan ik geloof deeze vorst den Sultan zeer is toegedaan.

Van Rhiouw en Linga heb ik geen nadere tyding, Rahja Moeda ging naar de laatste plaats om daar de begaane moord aan de Mallaksche anachoda Sim Singi te onderzoeken, dezelve is op eene schandelyke wyze om het leven gebragt door de broeder van de Sabandaar met name Slewating, — deze infame schurk heeft den tytel van veldmaarschalk en heeft alles tot nu toe straffeloos geroofd, men berekend de prauw en lading tusschen de twee en drie duizend Spaansche matten waardig, het zal UHEG. voorzeeker aangenaam zyn myne laats gezondene missive aan Rahja Moeda over deeze zaak en den invoer van Banca's tin te Linga te leezen, en biede UHEdG. daarvan eene kopie van dezelve aan: ik zal nu geduldig het antwoord van Rahja Moeda afwachten, dan wezentlyk geacht Vriend! nadat de Palembangsche zaken zullen zyn geregeld, moet men het roofnest van Linga uitroejen, ik verlang zeer uwe plannen, zo meede die van de H. E. G. Heer Muntinche ten dien opzichte te verneemen.

Overigens bied ik UHEdG. kopie aan van myne gezondene missive met kap^t Elout en de Eclips, door dezelve zyn UHEG. gedaanne vraage in Uwe letteren van 27 Sept. jl. opgehelderd. — De overwinning in de rivier Banka Cotta had ik alom bekend

gemaakt (a), spoedig hoop ik gewigtiger deeze zullen volgen, en de Brik de Hoop die ik met dépêches voor zyne Excellentie de Gouverneur-Generaal naar Banka zend (in hoop dezelve van daar spoedig zullen vervorderd worden) my reeds gunstige tyding zal meede brengen.

Indien het detachement kan worde gemist zoude het zelve van deeze gelegendheid kunne gebruik maken over te koomen, dan beroofd u niet van troepen, wy zullen het hier wel met de burgers schikken.

Nu zoude ik kunnen eindigen, maar vooraf wil ik UHedG. bedeelen, dat in onze afwezigheid naar Rhiouw kap^t. Nauman zich hier schandelyk heeft gedraagen, ik ben verplicht geweest over ZEG. te klagen aan Zyne Excellentie de G. G., de Majoor Krieger heeft ook zeer ampel over hem geschreeven aan de Generaal de Kok en hem voorlopig gestraft met 14 dagen arrest, voor alle de ongeregeldheeden die ZEd. heeft toegelaten en zelve bedreeven op 's Konings geboortedag, den trotsch van die man sints zyne terugkomst is onbegrensd, geduldig heb ik en myn vrouw zyne privaate beledigingen verdragen, dan daar hy nu in het publiec zyn karakter is te buite gegaan, twyfel ik geensints of de Gouverneur-Generaal zal hem elders plaatsn, dit niet geschiedende zal ik zulke mesures nemen, die my en vrouw niet langer blootstellen aan onaangenaamheden van zo een gemeene kaerel.

De hierin vermelde brief van Thyssen aan radja Djafar was van den volgenden inhoud:

Ik was zeer blyde uw brief van den 15^a September te ontvangen, alsoo ik uit denzelve vernam dat myn vriend met alle zyne bloedverwanten welvarend zyt. God, hoop ik, schenke Ulieden allen deze weldaad lang, zoomede de voortdurende rust in de regeering.

Ik beloof Uwe Hoogheid, dat ik aan Uw verlangen zal voldoen, en zoodra er tydingen komen van Batavia, Bengalen, of Poeloe Pinang, ik dezelve myn vriend zal mededeelen; intusschen geloof aan geen praatjes.

Myn secunde Koek wordt eenigszins beter; zyn herstel gaat echter langzaam voort. ZEd. bedankt U voor de gezondene 50 gantangs sago en zend U. H. deszelfs vriendegroet; ontvang ook by deze gelegenheid myn dank voor de gezondene 100 gantangs sago; dit blyk van Uw aandenken was my meer aangenaam als een present van meerder waarde; ik zend U. H.

(a) Hierover breeder in mijne nadere *Palembang*-verhandeling.

by deze zes flesschen oude zoete Mallaga-wyn; het gebruik van dezelve is zeer versterkend; ik hoop de vorstin tonko Poetri er mede een glaasje van zal gebruiken; ik verzoek myn vriend HEd. te complimenteeren.

Uit Uwer Hoogheids gehoudene correspondentie met den heer Resident, blijkt het my, myn vriend een voorschot verzoekt van drie duizend ropijen, ten einde de reis voort te zetten naar Lingen; om myn vriend op nieuw een blyk te geven van de vriendschappelyke gevoelens, die het Nederlandsch gouvernement U. H. toedraagt, zal de heer Resident gelast worden U. H. het bedrag van drie duizend Indische guldens uit te tellen, en maandelyks zes honderd gulden van Uwe competeerende gelden, volgens Uw voorstel, inhouden, totdat deze som zal zyn verevend.

Ik beveel U. H. veelmaals de zaak van den vermoorden anachoda Sim Singi aan, en twyfel geenszins of de sultan zal op uwe vordering den moordenaar zyn straf doen wedervaren en zyne goederen en eigendommen in beslag nemen, om daaruit alle de verliezen, welke myne ingezetenen alhier door deze daad van geweld hebben ondervonden, met de interessen te vergoeden. Ik verzoek myn vriend den sultan onder het oog brengt Z. H. zich daartoe heeft verbonden by het 11^e artikel van het gesloten contract op den 26^e November 1818 en hieraan niet voldoende, zoude het myn plicht worden in eene onaangename briefwisseling met den sultan zelve te komen.

Overigens moet ik nog aanmerken de sultan ook in geenen deele heeft hulde gedaan aan het 17^e artikel van meergemeld contract, daar ik stellig weet men te Linga Banca's tin heeft ingevoerd en Z. H. zulks dadelijk had moeten confisqueeren en tegen 10 matten de pikol aan het Nederlandsche gouvernement restitueeren; ik laat het aan het oordeel van myn vriend over of zulks wel is gehandeld en ben overtuigd myn vriend invloed genoeg te zamen met Uw broeder Tonkoe Said heeft op den sultan, dat er zulke middelen worden beraamd, dat deze afwijkingen nimmer meer gebeuren.

Myn beste groet verzelle deze, zoo mede myne wenschen dat de Almachtige Uwe regeering zegene, en lang in het leven spare.

Bijl. 12 noot b bl. 48. Thyssen's schrijven dd. 14 December 1819 aan Wolterbeek luidde aldus:

Hoedanig my uwe letteren van 9 November ter nedersloegen kan myne vriend gemakkelyk bevroeden, het doet my echter een byzonder genoeg Uwe gewoone opgebeurd- en bedaardheid UHed. zyn bygebleven, bovendien wat kan men meer

doen dan zyn plicht; dank zy het Goede Opperwezen Hy UHEdG. spaarde, worde myne beede verhoord dan bescherme Zyne magtige arm U verder wanneer een tweede aanval zal moete plaats vinden; echter bevroed ik uit Uwe missive er nog hoop scheen te weezen met de Sultan in onderhandeling te geraken. God! geeve zulks, want hierdoor zal veel bloed gespaard worden, het vergootene schreeuwd zeker reeds om wraak tegen den Bloedridder, want hy is van alles de oorzaak, waaren zyne zendelingen niet te Palembang gekomen, dan hadde er nimmer onlusten ontstaan, men denkt stellig ZEd. Gouverneur van Pulo Pinang zal worde, hiernevens een kourant van die plaats, fraai schilderd men daarin de Nederlandsche navy af, als ik het dorst dan liet ik de verklaring van Daniel Jan, waarvan ik UHEdG. kopie aanbiede, drukken, en zoude met wijnige woorden betoogen aan wien de Engelsche vertrouwen en assistentie schonken, dan neen, ik zal de voetstappen van onze waardige Gouverneur-Generaal volgen en geduld neemen, hoeveele onaangenaamheden ondervond deeze braave staatsman niet in zyne regeering. — Het deed my leed te vernemen, de heer de Bruin meede onder het getal der dooden en de goede Gerrit (a) onder dat der gesneuvelden was, ik kan nagaan hoedanig UHEdG. die man mist, dan wat kan men tegens het noodlot doen!

Ik dank UHEdG. veelmaal voor de gezondene versterking, vooral voor de brik Irene, uit zulke vaartuigen (ten minste twee in getal) moesten de Mallaksche kruisers bestaan en dan daarby een sestal gewapende praauwen, gecommandeerd door vertrouwde Inlanders, getuigd en gewapend als roverpraauwen, dan zoude men die zeeschuimers in alle kreeken en schuilhoeken kunnen vervolgen, want wel te verstaan een der brikken zoude altoos by de praauwen moete blyven, eendeels om de mondinge van de kreeken en rivieren te blokeeren, anderdeels om de provisies aan dezelve te verstrekken, en om de gevangene of gewonde over te nemen, zie daar schout-by-nacht myne gedachten wegens de zeemagt voor Malakka, dan basta! ik weet wel zulks voor het tegenwoordige niet kan standgrypen. — Ik ben met de Majoor Krieger overeengekomen het garnizoen van Rhiouw meest zaamtstellen uit Europeesen, de onderscheidene kleine detachementen naar herwaards te doen komen, de brik Irene vertrekt dus aanstaande Zondag indien de ongelukkige Cholera Morbus zyn equipage niet verder ten graave

(a) Een bediende van Wolterbeek, die 'n tiental jaren bij hem was geweest en doodelijk voor Gombora werd getroffen.

sleept, naar Rhiouw, en neemt zestig flankeurs meede. De overste Lucas zal daar eenige dagen zyn vlag toonnen; tot nog toe is te Rhiouw alles rustig, dan ik zeg maar ronduit, dat men weinig op die klanen kan staat maken.

Tans zal ik eens overgaan, myn waarde vriend, het Malakische nieuws te bedeele, prima heeft Mevrouw Carnegy zich van deeze plaats geabsenteerd, zy heeft zich in de absentie van haare man, die tot herstel van zyne gezondheid naar China is, schuldig gemaakt (men mag haast zeggen) aan moord, want heeft een Europeesch kind waarover haar man voogd was, zoodanig mishandeld, dat het aan de gevolgen is overleden; 2° heeft de krygsraad een soldaat ter dood veroordeeld wegens gepleegde moord aan zyne kameraad, de delinquant heeft geappelleerd en moet dus met de stukken naar Java; 3° zo als bereids boven vermeld, heeft de Cholera Morbus haare geessel gevestigd in straat Malakka, het naby gelegen ryk van Queda is byna door dezelve ontvolkt, dagelyks sleept het te Penang een groot getal menschen ten graave, en hier betalen door die ellendige ziekte agt à tien per dag den tol der natuur, en Got weet wie niet alreede door Hem bestemd is er meede het slagtoffer van te worden, ten minsten ik zal met de mynen geduldig myn lot afwachten, en my aan Zyne Wil onderwerpen en zegge, wat de Heer doet is welgedaan; 4° is kapitein Nauman opontboden naar Java; daar de Majoor nieuwe klagten tegens hem had kan UE. zyne positie begrypen toen dat bevel hem werd voorgelezen, hy is my komen excuus vragen wegens al het gebeurde, de traanen stonden hem in de oogen, de Majoor en ik hebben hem dan vergeeven en geheimhouding beloofd; en by myne private brief verzoek ik Zyne Excellentie hem geene andere straf meer als zyne verwydering van deeze plaats wordt gegeven, wel is waar had die man zulks van myne zeide niet verdiend, maar ik kan geen mensch ongelukkig maken, ook is het my genoeg ik hem kwyt raak, want ben verzeekerd de heeren officiers zich na dusdanig voorval rustiger en fatsoendelyker zullen gedragen...

Bijl. 13 noot c bl. 48 Thyssen's brief dd. 17 December 1819 aan Wolterbeek luidde aldus:

Gisteren stelde my de heer 1° luitenant Gerling Uwe voor my altoos vereerende letteren ter hand; het was my zeer aangenaam daaruit UHedG. welstand te vernemen; maar geenszints de penible omstandigheden waarin myne waardige vriend zich bevind, God hoop ik spare u het leven, en doe het einde van deze met zo veel ongeluk begonne expeditie nog

eens gelukkig eindigen: de heer Gerling gaf my verder visie van zyne secrete order, en om aan het daarin vermelde, zo meede aan de intentie van het bedeelde in uwe missive te voldoen, laat ik deeze officier en manschappen met de brik retourneeren, want met een Engelsch schip kost het hande met geld, de kapitein van de Perseverance vroeg my voor het meede gebragte detachement per hoofd 30 Spaansche matten, en met de grootste moeite heb ik het voor vyftien gekregen, had ik de brief van de Heer Kommissaris Muntinghe niet gehad, waarvan ik UHedG. kopie zende, dan had ik kapitein Greigh niets betaald, maar nu moest ik aan de officieele last voldoen, hoewel ik ten klaarste bemerk er een abus heeft plaats gevonden, dan wel dat er een opzettelyk bedrog aan de zeide van de kapitein bestaat, met UHedG. diets gemaakt te hebben, hy Gouvernementsgelden aan boord had, dan hy zweert hoog en laag zulks nimmer gedaan te hebben, en dat hy het vergunnen van het detachement toeschryft aan UHedG. edelmoe- digheid, om hem te bevyligen tegen de gevaaren, die hem door het lang oonthoud te Muntok boven het hoofd hingen, het zal my ten hoogste aangenaam weezen eenige nadere elucidatie omtrend deeze zaak te bekomen.

Het lot vriend Smissaert overgekomen smert my, want het is een ellendig einde, ik hoop Van Ryk en zyn vrouw de ongelukkige weduwe en kinderen na hun vermogen zullen bystaan, en de keuze voor een nieuwe resident op een bekwaam persoon mag vallen.

Wat ons hier aangaat... de Cholera Morbus maakt hier nog altoos haar verwoesting, de overste Lucas heeft er drie matroozen aan verlooren, en drie sedert Z E. Palembang verliet aan andere ziekens, dus ses in het geheel, zyne equipage word dus zwak, en Europeesche matroozen zyn hier niet te bekoomen, met veel moeite heb ik ZEd. tegen 10 ropyen 's maands ses Portugeesen bezorgd, zyne reize naar Rhiouw heeft dus tot nog toe geen voortgang gehad, maar zal echter zo God wil en wy leeven aanstaande maandagavond stand grypen....

P. S. Weest zo goed en meld my eens of ik goed heb gedaan de deserteur van lieutenant Wulfing met zyn bodem aan UHed. te zenden, de arme duivel heeft zyne desertie duur betaald en heeft my betuigd hy alleen gedeserteerd is om het veelvuldig slaan van de heer Wulfingh, ik neem dus de vryheid hem tot eene genadige straf voor te dragen....

Bijl. 14 noot d bl. 48. Het particulier schrijven van den Gouv.-Gen.

aan Wolterbeek over het mislukken van de Palembangse expeditie luidde aldus:

Buitenzorg, 21 November 1819.

Zeer waarde Schout-bij-Nacht!

Het zal niet noodig zijn U te beschrijven den indruk welke Uwe laatste berigten, mij door kol. Bisschop en kapt. Elout aangebragt, op mij gemaakt hebben. Reikhalzend zag ik naar tijdingen van Palembang uit en hoezeer ik altijd min of meer ongerust was, had ik mij dezen ongunstigen uitslag evenwel niet voorgesteld. Van vele zijden, die ik hier niet behoefte te ontwikkelen, beschouw ik de mislukking onzer pogingen als zeer nadeelig voor onze belangen en de gevolgen tot nog toe onberekenbaar. — Van den anderen kant heb ik de troost overtuigd te zijn, dat in de gegevene omstandigheden door UHEdG. niet anders is kunnen gehandeld worden en dat degenen, die onder Uwe bevelen gediend hebben, hun plicht gedaan hebben en bij eene aanraking met den vijand overwonnen zouden hebben. De verliezen door ons aan menschen en schepen geleden, treffen mij zeer. Wij verliezen drie ijverige en verdienstelijke officieren. — Veel klagen kan intuschen hier weinig baten en beter is het bedacht te zijn op hetgeen ons te doen staat voor het vervolg. — Na een zeer rijpe overweging van uwe rapporten en de mondelinge berigten van de teruggekomen officieren, moet ik tot mijn leedwezen bekennen mij overtuigd te hebben, dat ons geen vooruitzicht overschiet, gedurende de nu ingetreden westmoesson eenigen maatregel van belang te kunnen nemen, buiten het zeer nauw sluiten der Palembangse rivier en het beveiligen van Banka tegen alle aanvallen. Ik verbeeld mij, dat door die sluiting de positie van den sultan zeer ongemakkelijk zal worden, en dat hij, zoolang wij hem observeren, en ons tot een nieuwen aanval gereedhouden, zoodra daartoe eene gunstige gelegenheid is, zijn volk niet kan ontwapenen, hetwelk niet lang door hem zal kunnen uitgehouden worden. Wij zullen dit moeten afwachten en zien of, en zoo ja, welke propositien hij doet, en of dezelve door ons kunnen in overweging genomen worden. Ik ben daarom zeer verlangende te vernemen of de geopende correspondentie eenig verder gevolg gehad heeft. — Het besluit door mij op de ontvangst Uwer dépêches genomen, maakt U bekend met mijne wijze van zien en met mijn verlangen om zoowel den heer M. als UHEdG., zoodoedig de omstandigheden het zullen toelaten, naar Batavia terug te doen komen. Het is niet dan na met U te hebben geraad-

pleegd, dat ik definitieve maatregelen voor het vervolg wensch te nemen. — Intusschen is de commissie naar Riouw of Lingen allernoodzakelijkst, en de laatste gebeurtenissen op de Palembangse rivier maken het nog meer noodig dat onze vlag zich daar wederom vertoone. UHedG. het tractaat van 1818 met Radja Moedah gesloten hebbende, was ook niemand beter in staat, de opgekomen zwaarigheden te beoordeelen en tot een goed einde te brengen.....

Sedert eenige maanden heb ik niet veel stof tot vreugde in mijne betrekking mogen hebben. Intusschen houd ik steeds goeden moed, zoolang ik mij het getuigenis mag geven, mijn pligt te volbrengen.

Bijl. 15 noot a bl. 65. Farquhar's schrijven d.d. 20 Februari 1820 aan gouverneur Timmerman Thyssen luidde als volgt (B):

I have the honor to acknowledge the receipt of your letter under date the 16th instand delivered to me by Lieutenant Paris de Montaigu in which you request to know whether it is true that the Buguese Prince Balawa, who recently fled from Rhio, has been received at Singapore etc.

In reply I beg to state that the said Chief with his family and followers, consisting of men, women and children to the number of about five hundred, arrived lately at the settlement and immediately solicited permission of His Majesty the Sultan, His Highness the Tummengong as well as of the Chief British authority here, to take up their residence for a time on this island, stating that they had been driven from Rhio with considerable loss both in men and property, which request was accordingly acceded to, under a promise that, whilst they continued here, they should conduct themselves in a quiet, orderly and peaceable manner and conform in all respects to the rules and regulations established by the Local Government of the country.

With reference to the origin or particular circumstances connected with the recent disturbances at Rhio, it has not been deemed the province of this Government to investigate; and as Prince Balawa and his followers have become fully entitled to the protection they solicited, you will therefore clearly perceive Sir, that were I to be instrumental in causing the Chief to be seized and delivered over a prisoner into the hands of your Commissioner (allowing his crime to have been even that of rebellion) would not only be totally derogatory to my public duty, but in my opinion, be held infamous in the eyes of the whole world.

I must at the same time beg to assure you that it always has and will continue to be my most anxious endeavour to preserve the strictest friendship and good understanding between our respective Governments, and to meet your wishes on all occasions as far as may be consistent with my public duty.

Your Commissioner Lieutenant Paris de Montaigu having just presented me with a protest on the present occasion, I beg to inform you that I shall have the honor to transmit a copy thereof thro' the regular channel for the purpose of being laid before the Supreme British authority in India.

Bijl. 16 noot a bl. 66. Farquhar's brief dd. 23 Februari 1820 aan Raffles luidde aldus (B):

I have herewith the honor to transmit for your information authentic copies of a correspondence which has recently place between the Governor of Malacca and myself, relative to the Buguese Chief, Prince Balawa, who with his family and followers, consisting of men, women and children to the amount of about five hundred persons recently arrived here from Rhio, and obtained the permission of His Highness the Sultan, the Tummongong and Chief British authority to take up his residence for a time on this island.

You will perceive by the letter from the Honorable the Governor of Malacca and other documents herewith enclosed, that he deemed it expedient to dispatch an agent or commissioner to demand of me the seizure and delivery of the aforesaid Buguese Prince as a prisoner into the hands of his Agent, in order that he might meet with such punishment as his crimes deserved, and that in consequence of my positive refusal to do so, Lieutenant Paris de Montaigu has entered a protest holding me responsible for all consequences that may result from such a line of conduct.

You will likewise observe by the accompanying papers the general circumstances under which Prince Balawa came over to this island and the terms on which permission was granted to himself and followers to reside here.

It was not considered the province of the authority at Singapore to investigate the causes which led to the late disturbances at Rhio, or to enquire into the particular merits or demerits of the parties concerned therein. We however ascertained, that prince Balawa's brother had been put to death in a very summary manner by the garrison of the Dutch factory and that the Buguese considered the act as that of murder, and were determined to revenge it by commencing

hostilities against the Dutch, which they did accordingly, and carried on the war for some time, but at length were compelled to retire from Rhio with consirable loss both in men and property.

It does not appear that prince Balawa could be considered in the light of a subject of the Netherlands Government or indeed that he owed any particular allegiance to that nation; as he was established at Rhio as chief of the Buggueses long before the formation of the Dutch factory to that of the Rajah Mudah, with whom he has had no quarrel.

I therefore trust that under existing circumstances my determination not to tarnish the British faith by being in any way instrumental in the delivering up of prince Balawa to the Netherlands Government may meet your approval.

De missive dd. 25 Februari 1820 waarbij Farquhar de stukken naar Calcutta zond, is ook in de B.-verz.; het kwam mij echter niet noodig voor haar over te nemen.

BIJDRAGE TOT DE KENNIS DER OUDJAVAANSCHÉ LETTERKUNDE.

DOOR

DR. H. H. JUYNBOLL.

Bij het lezen van de Oudjavaansche handschriften, die wijlen dr. H. N. van der Tuuk aan de Leidsche Universiteitsbibliotheek vermaakt heeft, is mij gebleken, dat de inhoud van vele dezer geschriften hetzij direct of indirect aan het bekende Indische epos Mahâbhârata ontleend is. In het kort wensch ik dit aan te toonen, waarbij ik de Oudjavaansche prozabewerking van het Mahâbhârata en het epos Bhâratayuddha buiten beschouwing zal laten. Alleen valt hieromtrent op te merken, dat behalve de HSS. die Prof. Vreede reeds genoemd heeft in zijnen Catalogus der Jav. en Mad. HSS. p. 387—388 en die nader door mij beschreven zijn in mijn academisch proefschrift „Drie boeken van het Oudjavaansche Mahâbhârata” (inleiding, pag. 4—31), het legatum Warnerianum thans nog 4 HSS. van het O. J. Âdiparwan, 3 volledige van het Wirâtaparwan, 4 van het Udyogaparwan, 3 van het tot dus verre nog onbekend geblevene Bhîsmaparwan, 3 van van het Âçramawâsaparwan, 3 van het Mosalaparwan, 3 van het Prasthânikaparwan en 4 van het Swargârohanaparwan ontvangen heeft. Ook het aantal HSS. van het Bhâratayuddha, dat in Prof. Vreede's Catalogus (p. 2—10 en 392) slechts 6 bedraagt, is thans gestegen tot 26. Na nog vermeld te hebben, dat het legatum Warnerianum verrijkt is met 4 HSS. van het gedicht Hariwangça, terwijl Prof. Vreede l. c. p. 393 er slechts één beschreef, ga ik thans over tot de behandeling der gedichten, die tot nu toe in Europa nog niet bekend waren. Gemakshalve zullen zij in alphabetische volgorde beschreven worden.

I. Ghaṭotkacaçraya of Ghaṭotkacaçaraṇa. De laatste titel komt voor in het eerste vers van zang 50:

Sâmpun kekĕtan ing kathâtita Ghaṭotkacaçaraṇa
ngaranya tanparacana.

In zang 51 en aan het slot van dit gedicht wordt het echter *Ghaṭotkacâçraya* genoemd. De naam van den dichter is *Mpu Panuluh* (zang 50, vs. 1). Dit gedicht is niet alleen belangrijk, omdat het in zuiver Oudjavaansch geschreven is, maar vooral wegens zijn inhoud. Het is n.l. een der bronnen, waaruit de Maleiers hunne *wayang*-verhalen geput hebben. Dr. van der Tuuk zegt in zijne inleiding op de door hem toegelichte Maleische *wayang*-verhalen (T. I. T. L. Vk. XXV, p. 488: „de meesten echter blijken vertalingen te zijn van werken, die heden niet meer op Java schijnen te bestaan.“ De inhoud van het Oudjav. gedicht wordt gevormd door de beschrijving van den strijd tusschen *Abhimanyu*, den zoon van *Arjuna*, en den *Korawa Lakṣaṇakumâra* om het bezit van *Kṣītisundarī*, waarbij de zoon van *Bhīma*, genaamd *Ghaṭotkaca*, zijnen neef te hulp komt. Deze geschiedenis komt in dr. van der Tuuk's vertaling of inhoudsopgave van de Maleische geschiedenis der *Pandawa's* (T. I. T. L. Vk. XXI) voor op blz. 10 tot 14. In het Maleische HS. 3195^a, door mij beschreven in mijnen *Catalogus der Mal. en Sund. HSS.* pag. 50—51, vindt men deze episode van pag. 16 tot pag. 49. Ook in andere Maleische *wayang*-verhalen, b. v. in cod. 3221 en 3244 (beschreven l. c. pag. 52—54 en pag. 54—56) vindt men dezelfde geschiedenis. Door vergelijking met het O.J. gedicht kan men sommige eigennamen in de Maleische *ḥikâyat's* verbeteren, b. v. *Siti Sundari*, waarin men *Siti* voor het Maleische *ستی* zou houden, blijkt verbasterd te zijn uit *Skr. Kṣītisundarī*; *Laksamana Kumara* uit *Skr. Lakṣana-kumâra*; *Djarudi* uit *Juru dyah* ¹⁾, d. i. praefectus mulierum (b. v. *Ghat.* zang X, vers 7; XI, vers 12 en 14; XXVI, 2 enz.)

Het bezoek van *Abhimanyu* bij de godin *Durgâ* (vgl. v. d. Tuuk's vertaling l. c. pag. 11 en cod. 3195^a, pag. 33 sq.) is in het Oudjav. gedicht in zang 31 beschreven. Op blz. 42 (l. c.) noemt dr. v. d. T. onder de namen van hen, die aan de *Korawa's* tegenstand bieden, *Baladewa*. Daar deze echter een bondgenoot der *Korawa's* is, kan hij niet bedoeld zijn. Blijkbaar heeft ook dr. v. d. T. dit opgemerkt, want achter dezen eigenaam heeft hij een vraagteken geplaatst. Op p. 42 van cod. 3195^a leest men

¹⁾ Het Nieuwjavaansche woord *ḥikâyat's* is eene verbastering van O.J. *kadyahan* en niet afgeleid van *Skr. deha*, zooals Prof. Roorda vermoedt (*Wajangverhalen*, p. 474).

in plaats van Baladewa Basudewa (vgl. mijnen Catal. der Mal. en Sund. HSS. pag 50). Deze lezing nu wordt bevestigd door vers 2 van zang 40 :

Sirang Ugrasena Basudewa ratu matuha tanggwan
ing naya,

Krtadharna Satyaki sang Uddhawa patih adhikâra
ring gûna.

Tevens blijkt hieruit, dat men in plaats van Patih Uduwira h (v. d. T. l. c.) Patih Uddhawa lezen moet, zooals dr. v. d. Tuuk reeds opmerkte op pag. 12 (l. c.). Deze patih komt behalve in het Bhomakâwya (pag. 8) ook voor in het Mosalaparwan (pag 72 van mijn proefschrift „Drie boeken van het O.J. Mah.“).

II. Hari wijaya. Omtrent dit O.J. gedicht zegt dr. van der Tuuk in zijn Kawi-Balinesesch woordenboek, I, pag. 90, s. v. hari: „titel van een kakawin“. Verder verwijst hij naar ratmaja. Dit is (l. c p. 739) de „eigennaam van een rākṣasa, die in Hr. het amṛta steelt, en door de goden onder aanvoering van Kumâra wordt bestreden en door Wiṣṇu gedood.; W. ontputselde hem het amṛta, na zich in eene godin veranderd te hebben.“ Daarna haalt dr. v. d. T. de overeenkomstige plaats uit het Âdiparwan aan, die gedeeltelijk door dr. Brandes (Not. Bat. Gen. 1894) en gedeeltelijk door schrijver dezes uitgegeven is (B. T. Vk. 6^e volgr. I, pag. 83). Ook verwijst dr. v. d. Tuuk naar Akûpara, volgens pag. 147 s. v de „eigennaam van een schildpad bij het karnen van de zee.“ Dan volgt de plaats uit het Âdip., die men bij dr. Brandes (l. c.) op pag. 3 v. d. overdruk en in mijne vertaling (l. c.) op blz. 90 vindt. Verder: „akupâdhirâja krijgt die schildpad, onder den voet van de Mandara, van de karnende goden tot naam. Hr. 2—2, 12.“

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk, dat de inhoud van dit gedicht gevormd wordt door de mythe van het karnen van de Melkzee, die aan het Âdiparwan ontleend is, gelijk men weet. Dit volgt ook uit zang I, vs. 2, regel 3:

Nduk Kṣîrârṇnawa tatwa nguni pinutër prawara
giri Mahendra sâdhana, (ten tijde, toen vroeger de Melkzee gekarnd werd, waarbij de voortreffelijke berg Mahendra als hulpmiddel diende.) In zang I wordt verhaald, hoe de goden en asura's zich naar de Mandara begeven, die door Anantabhoga naar de Melkzee gesleept wordt, evenals in het Âdip. Van Akupa is sprake in vers 12 c van zang II:

Kyāting rāt ng Akupādhirāja tinēhēr de sang watēk dewata. Inmijne verhandeling ¹⁾ over „de mythe van den berg Mandara in de Javaansche letterkunde.“ (B. T. L. Vk. 6^e volgr. I, pag. 81, n. 1) is door mij reeds gewezen op vers 1122 van het Sanskr. Adip., om te bewijzen, dat Akupa eene verbastering is van Akūpāra. Bāsuki wikkelt zich om de zijde van den berg (vers 13). In zang IV, vers 4, overeenkomende met çloka 1146 van het Indische Adip. wordt het ontstaan van Lakṣmī of Çrī en in zang V, vers 1, regel 4 de geboorte van Dhanwatari beschreven (vgl. çloka 1149) in deze woorden:

Singgih sārī ni çrṣṭi ning jaladhi parwwata tumuluy adadya Dhanwantari.

In vers 6 van zang 28 wordt verhaald, hoe aan den vorst der Asura's, genaamd Ratmaja, door Wiṣṇu de gedaante van Lakṣmī de amṛta ontfutseld wordt. De eigennaam Ratmaja ontbreekt in het Oudjavansche Âdip., doch komt voor in het gedeelte van de O.J. cosmogonie Tantu Panggêlaran, dat door Prof. Kern uitgegeven ²⁾ en door schrijver dezes vertaald is (B. T. L. Vk. 6^e volgr. I, pag. 92). Daar vindt men naast Ratmaja eene Ratunajī, waaruit men zou opmaken, dat deze plaats van den Tantu van jonger datum is.

In de volgende zangen wordt de strijd der goden en daemonen beschreven. Indra roept daarbij Wiṣṇu's hulp in (zang 49, vers 14). In vers 31 leest men, hoe Wiṣṇu den asura-vorst Bali verslaat. De bekende geschiedenis van Rāhu begint in zang 55 met deze woorden:

W(w)antēn pwāsura dānawādhika ngaranya Rāhu karēngō. ³⁾

Het overeenkomstige gedeelte van het Âdip. is door mij met eene vertaling uitgegeven (l. c. pag. 85 en 87). De naam van Rāhu's vader die in het Indische Âdip. Wipracitti luidt, is hier, evenals reeds in het O.J. Âdip., verbasterd tot Wipracinti. De titel van dit gedicht blijkt uit vers 1 van zang 58.

III. Kṛṣṇāntaka. Het begin van dit gedicht is reeds uitgegeven in deze Bijdragen (6^e volgr. VI, pag. 214 vgl.). Daar ik

¹⁾ Hierin verzuimde ik melding te maken van den lakon Jamur Dipa (zie Prof. Vreede's Cat. der Jav. en Mad. HSS. cod. 1979, n°. 146), die ook voorkomt in cod. 8419^c (leg. v. d. Tuuk). pag. 23—81.

²⁾ B. T. L. Vk. 5^e volgr. II, pag. 584.

³⁾ Zie het vervolg in het aanhangsel hierachter.

mij voorstel ook het vervolg van dit gedicht later bekend te maken, is het voldoende, hier mede te deelen, dat het eene vrije metrische bewerking van de vier laatste boeken van het Mahâbhârata (Âçramawâsa-, Mosala-, Prasthânika- en Swargârohanaparwan) bevat.

IV. Ratnawijaya. Omtrent dit gedicht zegt dr. van der Tuuk in zijn Kawi-Bal. Wdb. I, pag. 737—738; s. v. ratna: *titel van een kakawin, behelzende 't gevecht van Sunda en Upasunda om Tilottamâ, op hen afgezonden, daar zij door strenge boetedoening zoo machtig geworden waren, dat zij zelfs Indra bedreigden; in de taal (heerscht) groote vrijheid, zoo b. v. lottama in plaats van Tilottamâ; uit duloma (is) op te maken, dat het getrokken is uit de reeds bedorven Âdip.*

Het gedicht begint met deze woorden (zang I, vers 3, regel 2):

Wwantën daitya mahaprabhâwa karëngö wêka-wêka
[danujendra wiriyyawân,
Kyâti'ng rât Upasunda Sunda pangaranya'n asanak
[atikambarât adbhuta.

De verbastering van Tilottamâ tot lottama komt voor in zang XVIII, vers 4, regel 2:

Nâhan hetu si ratna lottamâ ngaranya tèkap ira
bhaçâra tan waneh.

Men kan dit licht herstellen, door in plaats van si ratna te lezen sirâ'n Tilottamâ, waarbij de versmaat behouden blijft.

De titel van het gedicht blijkt uit vers 5 van zang 22:

Nâhan hingan iking kathâ pratita Ratnawijaya
pangaranya tan waneh.

De woorden tan waneh (niet anders, geen ander) zijn slechts als een stoplap metri causa te beschouwen. Over het origineel van dit verhaal vergelijkte men de voorrede van Bopp, Arschuna's Reise zu Indra's Himmel, p. XV, zijne vertaling l.c. pag. 45 en L. v. Schröder, Indiens Literatur and Cultur, pag. 494—495.

Ten slotte volgen hier nog de Oudjav. tekst van zang 55 van den Hariwijaya wegens de belangrijkheid der legende, die het ontstaan van zon- en maaneclipsen verklaart, en ter vergelijking met het Âdiparwan:

Wwantën pwásura dánawádhika ngaranya Bâhu karöngö,
 parñnahnyâtmaja Wipracinti aniwâryya ring suraripu,
 krûrâgöng awugah ya göng galak anâgateng surawara. (1)
 Ngûni kâla nikang prang adbhuta pijër ya tan hana mahas,
 çirña dhwasta tikang tapowana tékapnya durbbala rurah,
 sangsiptan ri yulihnya mogha maputék mhâh salahasa,
 yar ton bhraeta nikang swagotra mamangun galak mangabaran (2)
 Nâ sambandha nikâtiçighra tumuluy mareng Haripada,
 an sâmpun rumëngö ring utsawa ning âmrta prakaçita,
 byaktâmanggnha kâladeça ling ikâ tatön amalësa,
 wet ning göng nikanang kamânawibhawanyâ tanpasapihan. (3)
 Kâlanya'n datëng ing sabhâ ndan amasang ta bañcanamaya,
 ngkâ dewâkrti çantarûpa tëmahanya mënggëp ahalëp,
 jâti krûra inâryyakënya ri kaçaktyan ing jutimaya,
 tâtan sangçaya lingnya milwa manginum ring âmrta wara (4).
 Ewëh ngwang makire pramoha ri bhaçâra munggu ri dalëm,
 sùksmekâra anâdhisùksma hibëk ing triloka maganal,
 sâksât wyâpaka tan dadinapakari hidëp ning adhama,
 kâhinyan apaçâra ghâçaka kaçungka buddhi mahala. (5)
 Âpan hyang sawitâdidewa wara candramâparimita,
 saksyânggëh nira lingga sùksma umariçakën sabhuwana,
 ndah mâjar ta sire upendra hana duçta milwa mangimûr,
 tar wruh yan panginum warâmrta rumuddha kâryya kuçila (6).
 Nâhan pâjar irâtigadgada bhaçâra Wiçnu rumëngö,
 „Cehâhâh druhakâtidûrtta mawalepa nitya kujana,
 tan wring mâryyada nica dambha paracidra cora macëmër,
 tan mâryyângapakâra kimburu mamighnakën parahita (7).
 Tar ton bhraçta hilang sawargga nika dengku ngûni ring ayun,
 mangkin wâdhaka ta surud ndya ta paranya dadya luputa,“
 Nâhan ling nira Padmanâbha ri dalëm twas arddha wuyûng,
 hetunya'n pangalap ta cakra nira tikçna mâya dumilah (8).
 Âmbëk çri Narasingha sâhasika mangkas-angkas asiga,
 yekân çighra sudarççanâstra lumëpas sake tamuduhan,
 tar wruh tekana tang mahâsura cëngëlnya sep katariwal,
 kombul bhîçana mastakanya tèka ring nabhastala mësät. (9).
 Lindû cañcala tang mahîtala tèkeng Himâdri gumiwang,
 Sangke göng nikanang kawandha nika rodra parwwatasama,
 tampuhnya'n gumtër tibë magulingan datan pabisa ya,
 ndan tëndasnya jugâhurip kadi glap ya manghruk agalak (10).
 Panglingganya hili ning âmrta tkeng gulûnya niyata,
 krûrâkâra makin lwir Antaka mahâ masënghit anguhuh;
 „Candrâditya ayay palalwakna yatna ko jaga-jaga;
 „toh tanggap pamalëskwikanyu niyata mwa çirña gilutën (11).

„Sāngsārangkwiki demu mohita wineh tkapku maluya,
 „nā hetunya pahenakēn tiku manahmu haywa malara.
 „āpan [h]īrya ya doumwamah salahasangki kon mapakna,
 „tā de kanyu dlāha duhka pangangngkwa de mwa kuhira” (12)
 Ling ning dānawaçirsa rodra [h]umaku’ng glēngnya ri sira,
 ngkân lunghā ta ya ring nabhastala wisāta sūksma mangawit,
 āçāçoka ta sang minangkana manah nirepu kapgan,
 marmmā çri Puruṣottamāmālēh akou tatan kaparihan (13).

Aanteekeningen.

Karēngō komt dikwijls op eene dergelijke wijze achter een eigen naam voor. Dr. van der Tuuk. (Kawi-Bal. Wdb. I, pag. 817) houdt het voor eene vertaling van Skr. *iti çruta* of *iti khyāta*. Het is eerder het Skr. *wiçruta*. In het O. J. Rām. komt het zeer dikwijls voor, o. a. I, 22, IV, 3, waar de Bal. vertaling het weergeeft door *kapiragi*, VII, 68 (68 (Bal. vertaling *kastawa*) enz. Op de meeste plaatsen wordt het vertaald door Bal. *kasnb* (beroemd), o. a. I, 37, IV, 50, V, 83, VI, 6 enz. *Wipracinti* is eene verbastering van *Wipracitti*, die reeds in het O. J. *Ādiparwa* voorkomt (vgl. B. T. L. Vk. 6° volgr. I, pag. 85).

Wugah is een woord, dat noch in het Rām. noch naar ik meen in het *Mahābhārata* voorkomt wel in *Bhāratay.* 304. a = *agōng*. Vgl. Tagal. *bugá*, grof, dik, zwaar.

2. *Rurah* wordt op de plaatsen, die dr. v. d. Tuuk in zijn K. B. Wdb. aanhaalt, meestal verklaard door het Bal. *rusak*. Ook hier past deze vertaling, daar 't blijkbaar een synoniem van *dhwasta* en *çirna* is.

6. *Mangimur* moet hier beteekenen „heimelijk te werk gaan.” Op andere plaatsen beteekent het „kwellen” (Rām. XXIV; 125: *npangimur-imur*, Bal. *manggulgul*) en „weggecijferd worden” (*Ādip.* 61: *sang dewa tan këna inimur*). Vgl. ook v. d. Tuuk, s. v.

9. *Sep* beteekent hier „plotseling, snel,” evenals in het *Āçramawāsap.* pag. 48 en 52. Varianten van de daar voorkomende uitdrukking *jag lis upapēr* vindt men in het Oudj. prozawerk *Korawāçrama* (cod. 3442^b): *sep glis upapēr* (pag. 71) en *tap glis upapēr* (pag. 98). In 't Sund. staat *kasep* „schoon (van een man)” tegenover *gōlis* „schoon (van eene vrouw),” terwijl in het O. J. beide woorden (*sep* en *gēlis*) „snel” beteekenen. Vgl. ook Lamp. Pabijan-dial. *hēlaw* „mooi” en Abungsch law „spoedig.”

Het overeenkomstige gedeelte van het O.J. Âdiparwan is elders door mij reeds uitgegeven en vertaald (B. T. L. Vk. 6^e volgr. 1, pag. 85 en 87). Tevens is daar gewezen op het voorkomen van eene dergelijke legende bij de Maleisch-Polynesische volken, waaronder sommige, die nooit onder Hinduschen invloed gestaan hebben (l. c. pag. 95). Prof. Wilken heeft deze quaestie in zijn werk over het Animisme (pag. 254—256) reeds besproken. Wij laten hier ten slotte nog de plaats uit het Indische Âdiparwan (vers 1161—1166) volgen, die aan het Javaansche Âdip. tot grondslag gestrekt heeft.

Tataḥ pibatsu tatkālam deweṣwamṛtam īpsitam,
 Rāhur wibudharūpena dānawaḥ prāpibat tadā;
 tasya kaṅṭham anuprāpte dānawasyāmṛte tadā,
 ākhyātam candrasūryyābhyām surāṅām hitakāmyayā.
 Tato bhagawatā tasya ciraḥ chinnam alamkṛtam,
 cakrāyudhena cakrena pibato 'mṛtam ojasā;
 tacchailaṅggapratimaṁ dānawasya ciro mahat,
 cakracchinnam kham utpatya nanādātibhayangkaram;
 tatkawandham papātāsya wisphurad dharaṇītale,
 saparwwatawanadwipām daityasyākampyan mahim.
 Tato wairawinirbandhaḥ kṛto Rāhumukhena wai,
 çaçwataç candrasūryyābhyām grasatyadyāpi caiwa tau.

Vertaling.

Vervolgens, toen de goden den amṛta dronken, waarna zij verlangd hadden, dronk de dānawa Rāhu in de gedaante van een god mede; toen de amṛta in de hals van den dānawa gekomen was, werd dit verteld door de zon en de maan, die het belang der goden wenschten te behartigen. Daarop werd door den met den discus gewapenden Heer ¹⁾ het versierde hoofd van hem, terwijl hij amṛta dronk, met zijn discus krachtig afgesneden; dat groote hoofd van den dānawa, op een bergtop gelijkende, vloog, door den discus afgesneden, omhoog in de lucht en brulde zeer angstwekkend; de romp van den daitya viel stuiptrekkend op den grond, terwijl hij de aarde met hare bergen, wouden en eilanden deed beven. Daarop vatte Rahu's hoofd een grenzelooze eeuwigdurende vijandschap op tegen de zon en de maan en verslindt hij hen tot nu toe.

¹⁾ n. l. Wiṣṇu.

BIJGELOOF IN DE PREANGER-REGENTSCHAPPEN

DOOR

J. H A B B E M A.

Hetgeen hieronder volgt is een overzicht van bijgeloovige gebruiken bij het bouwen en bewonen van huizen in de Preanger-Regentschappen, waarmee, als ze niet in strijd zijn met plaatselijke verordeningen en de toepassing er van niet tot belangrijke vermeerdering van uitgaven zou leiden, zooveel mogelijk rekening wordt gehouden. Is dat om de evenvermelde of andere redenen niet geschied, dan is men dadelijk gereed om ziekte of ongeval daaraan toe te schrijven. Het gaat daarmee als met het bijgeloof onder ons, Europeanen. Als een schip vergaat en men komt tot de ontdekking dat het op een Vrijdag was uitgezeild, dan wordt het ongeluk aan die omstandigheid toegeschreven en zal dat als een nieuw bewijs worden aangemerkt, dat de Vrijdag voor het uitzeilen van schepen een ongeluksdag is.

Natuurlijk geldt het medegedeelde niet onveranderd voor het geheele gewest; plaatselijke wijzigingen zijn talrijk.

Op volledigheid maakt dit artikel dan ook geen aanspraak. Het was er mij voornamelijk om te doen, eens te laten zien, hoezeer alle handelingen van den inlander worden beheerscht door voortdurende vrees voor de tallooze geesten, die, naar hij gelooft, overal aanwezig zijn.

Hoogst wenschelijk is het, dat er van dat onderwerp wat meer studie worde gemaakt, want het is onmogelijk het doen en laten van den inlander billijk te beoordeelen en bij het straffen van overtredingen en misdrijven rechtvaardig te zijn in den vollen zin van het woord, als men niet weet welke motieven van bijgeloovigen aard op zijne daden van invloed zijn geweest.

Zonder overdrijving kan men spreken van een juk waaronder de inlander door zijne vrees voor geesten en spoken gebukt gaat en het zou een weldaad zijn hem daarvan te bevrijden.

Het eenige middel om dat doel te bereiken en al die djoerig's

en dëdëmit's op de vlucht te jagen, is degelijk ontwikkelend onderwijs. Voor kennis en ontwikkeling zal het bijgeloof, dat terecht altijd in één adem wordt genoemd met domheid en onkunde, moeten wijken. Dit laatste heeft veel van een oratio pro domo, maar is daarom niet minder waar.

De Soendasche tekst is op mijn verzoek opgesteld door den inlandschen onderwijzer ADIWISASTRA te Bandoeng, naar gegevens hem door bejaarde inlanders verstrekt. Zijn opstel is daarna met verschillende personen besproken en voor zooveel noodig gewijzigd.

Ik heb gemeend ook den Soendaschen tekst te moeten meedeelen, omdat de litteratuur van die taal nog vrij beperkt en speciaal het genre „folklore” daarin slecht vertegenwoordigd is.

Door bij de vertaling elk woord zooveel mogelijk tot zijn recht te doen komen, hoop ik tevens de belangstelling te wekken van de beoefenaren van het Soendaasch.

De cijfers achter eenige woorden en uitdrukkingen in den tekst, waarvan er enkele niet voorkomen in de Woordenboeken van Oosting (O.) en Coolsma (C.) verwijzen naar de aantekeningen hierachter.

I. Samemeh djadi imah.

Lamoen oerang rek njijeun imah mimitina koedoe njadijakeun heula kai-kai anoe harade.

Dina hal milihna kai reja pisan pabidahan ¹ anoe kaloewangkeun.

Sapèrkara kai pikeun bahan imah teh koedoe warna, sakoerang-koerangna koedoe aja 7 roepa, noeroetkeun powe toedjoeh, watèkna ² matak rahajoe ka noe ngeusian.

Kadoewa, imah teh koedoe ditèrapan kai anoe haseum-haseum boewahna, kajaning, asëm atawa hoeni, djeung kai noe seungit këmbangna, tjara kananga atawa tjampaka.

Noe tiheula watèkna matak oeroej anoe nendjo, tégèsna matak kabita, lir noe njiram nendjo hoeni atawa asëm. Noe pandeuri kasiatna ³ kana imah, noengtoen kaseundeuhan koe tatamoe, matak bétah anoe ngandjang soemawonna anoe ngeusian.

Sabalikna pirang-pirang kai anoe teu hade dipake dangdanan imah. Sapèrkara kai anoe tjoetjoekan tangkalna, kaja dadap tjangkring djeung lianna, eta hënteu hade dipake, karana matak roengsëb ⁴ pikirna anoe ngeusian, tégèsna reja kasoelah.

Kadoewa kai roentoeh, ngarangrangan djeung noe poegoer, sabab tiloewanana matak teu awet oemoer atawa hese rëdjeki.

Katiloë kai noe oeroet imah kahoeroewan, eta ge teu hade dipake dangdanan imah, sabab matak kahoeroewan deui.

Kai anoe sangët, hade oge dipake dangdanan imah, tapi koedoe make sarat, ⁵ dipakoe koe pakoe émas atawa perak, malar djoerig noe aja dina eta kai njingkah tidinja.

Vóórdat het huis gebouwd is.

Als ik een huis wil bouwen (maken) moet ik eerst goed hout bijeen brengen (klaar leggen).

Bij het kiezen van het hout worden zeer vele bijgeloovige gebruiken in acht genomen.

In de eerste plaats moet het hout voor den bouw van het huis bestemd (veel)soortig zijn, minstens moeten 7 soorten van hout (gebezigd worden), overeenstemmende met de 7 dagen (der week); het effect daarvan is, dat de bewoner voorspoed zal hebben (vrij blijven van leed en rampen).

In de tweede plaats moet er voor het huis hout gebezigd worden van boomen welke zure vruchten dragen, zooals van de tamarinde of boeniboom en van boomen waarvan de bloemen lekker rieken, zooals van de kananga of de tjampakaboom.

Van het eerste (nl. de keuze van asëmhout enz.) is het effect, dat men watertandt bij het zien (van het huis) m. a. w. dat men er begeerig naar is, even als iemand die zich baadt en tamarinde of boenivruchten ziet.

Van het laatste is het effect op het huis, dat het leidt tot het voortdurend door gasten bezocht worden, en dat de bezoekers, maar vooral de bewoners, er zich „lekker“ gevoelen.

Daarentegen zijn er vele houtsoorten, die niet geschikt zijn om voor materiaal bij den huizenbouw te dienen.

In de eerste plaats hout van boomen waarvan de stam stekels of doornen heeft, zooals de dadap tjangkring en andere, die zijn niet goed om gebruikt te worden, omdat daardoor de bewoners veel zorg, getob zullen hebben d. w. z. veel moeielijkheden zullen ondervinden.

In de tweede plaats, hout van omgevallen boomen, van (door ouderdom) bladerlooze boomen en van boomen welke den kruin hebben verloren, omdat (door het gebruik van) die drie soorten (de bewoners) niet lang zullen leven of moeielijk den kost zullen verdienen.

In de derde plaats, hout afkomstig van een verbrand huis, ook dat is niet goed om voor huizenmateriaal gebezigd te worden, omdat er dan weer brand zal ontstaan (in het nieuwe huis).

Hout van heilige (angkër) boomen, kan ook wel gebruikt worden, maar dan moet een middel worden toegepast, om te maken dat de geest die in den boom zit, van daar weggaat, en wordt deze ge-

Ari ngamimitianana migawe, poepoes papas atawa koedak kadek, henteu meunang sagawajah atawa salamangsa, ⁶ koedoe dina wëwëdalan anoe rek boga niat, saperti wëwëdalanana dina powe Djoe-maäh, eta koedoe di Djoemaäh deui.

Tatapi sakitoe deui henteu meunang singsing Djoemaäh koedoe milih noe henteu mënëran naäs atawa rarangan boelan.

Lëmah anoe bakal diimahan, tangtoe beunang milih anoe hade, sakoerang-koerangna oelah anoe goreng teuing bae.

Dëmi sëpoech-sëpoech ngangguna lahan piimaheun, anoe kasëbat sae, ijeu dihandap dipërtelakeun sawareh-wareheun.

1. Tanah anoe bahe ngetan ngaler, watëkna ka noe tani matak moekti, ka noe dagang matak beunghar, djaoeh ti bantjang pakewoeh.

2. Tanah anoe bahe ngetan woengkoel, disëboet „anggon-anggon anoe tani“, sabab watëkna noengtoen resëp pëpëlakan, toer hade djadina.

3. Tanah anoe bahe ngoelon disëboet „anggon-anggon paudita“, sabab watëkna mawa bageur ka noe ngeusian, ëmboeng latjoer, djëleh maen djeung salianna ti eta sakoer lampah kagorengan.

4. Tanah noe kalioeng koe tjai, watëkna „tiis“, teu aja panjerewedan.

5. Ari noe panghade-hadena tanah pilëmboereun atawa pinagaraeun, nja eta lëmah „ngagaloedra ngoepoek“, ⁸ tégësna tjai tina tiloe madhab tjampoer ngotjor katëngah, toeloj palid kamadhab anoe kaopat, tjontona saperti padataran tanah Bandoeng disëboet „ngagaloedra ngoepoek“, sabab tjai ti kaler, wetan djeung kidoel, ngotjor katëngah, tjampoer di Tjitaroem, ari mitjeunna kasabeulah koelon.

Dëmi tanah anoe goreng dilëmboeranana nja eta:

1. Tanah noe kaoengkoelan koe djalan, ari peuntaseunana papak

spijkerd met gouden of zilveren spijkers (worden gouden of zilveren spijkers in den boom geslagen).

Met het werken, nl. het hakken en bewerken (van het hout) mag geen aanvang worden gemaakt op elk willekeurig tijdstip, dat moet (geschieden) op den weekdag waarop de persoon die het voornemen heeft (het huis te bouwen), geboren is, b.v. als hij geboren is op een Vrijdag, dan moet ook op een Vrijdag worden begonnen.

Maar daarbij dient nog in acht genomen te worden, dat het niet kan op elken willekeurigen Vrijdag, men moet (een Vrijdag) kiezen, die niet valt op een ongeluksdag of in een verboden maand.

De grond waarop men het huis zal zetten, moet zonder mankeeren goed gekozen zijn, minstens (althans) mag de grond niet te slecht zijn.

Welke emplacementen voor een huis door oude menschen (of voorouders) gebezigd en goed genoemd worden, zal hieronder gedeeltelijk worden verklaard (medegedeeld).

1° Grond die afloopt van het Oosten naar het Noorden, maakt dat landbouwers in goeden doen geraken en handelaren rijk worden, nooit verliezen lijden en bevrijd blijven van moeielijkheden.

2° Grond die slechts (d. w. z. recht) naar het Oosten afloopt, wordt grond voor landbouwers genoemd, omdat hij leidt tot lust in den landbouw en daarbij tot goede resultaten daarvan.

3° Grond die naar het westen afloopt, wordt grond voor geestelijken genoemd, omdat deze de menschen die daarop wonen tot braafheid leidt, zij niet slecht (losbandig) willen worden en een afkeer hebben van spelen en alle andere verkeerde handelingen.

4° Grond die door water wordt omringd, is koud van aard, daarop komen geen twisten voor.

5° De beste grond voor een kampoeng of een nĕgĕri is grond (genaamd) „ngagaloedra ngoepoek“, d. w. z. grond waarover van drie windstreken komend water naar het midden stroomt, dat vervolgens afloopt naar de vierde windstreek, zooals b.v. de vlakte van Bandoeng, die „ngagaloedra ngoepoek“ genoemd wordt, omdat het water van het Noorden, het Oosten en het Zuiden naar het midden stroomt, zich vereenigt met de Tjitaroem en dan naar het Westen stroomt.

Gronden, die slecht zijn om daarop een huis (of een kampoeng) te bouwen of waarop men dat nooit doet, zijn :

1° Grond die door den weg gedomineerd wordt (die dus lager ligt

djeung eta djalan, eta watékna matak kaoengkoelan koe noe ti tonggoh. Oepama djéléma anoe ngimahan tanah kitoe teh geus beunghar, tidinja dipeuntaseunana djalan teh aja noe ngimahan deui paeunteung-eunteung djeung noe di légok teja, eta anoe di légok teh sok djadi malarat atawa hilang, nja eta kaoengkoelan koe noe ti tonggoh.

2. „Lěmah goenting, nja eta tanah noe katjapit koe djalan tjagak atawa koe tjai, watékna sangar.

3. Tanah noe bahe ngetan ngidoel sabab ĩnja oge watékna mawa daek kana pėpėlakan, tapi tara djadi.

4. Tanah anoe bahe ngoelon ngaler, disėboetna „anggon-anggon djaksa,“ watékna loba panjerewedan.

5. Tanah anoe bahe ngoelon ngidoel, disėboet „anggon-anggon doerdjana,“ watékna sok kalindeukan ⁹ bangsat.

6. Lěmah „talaga ngėmbėng,“ tėgėсна tanah légok, tjai ti madhab papat ngotjorna koempoel ka tėngah, tapi taja pamitjeunanana, ngėmbėng ¹⁰ bae, eta pėrbawana, tara djadi djoewal meuli.

7. Lěmah „kantjah nangkoeb,“ nja eta anoe tjara kantjah ditangkoebkeun, eta watékna panas, teu bisa ngampihan rėdjėki. Ijeu anoe doewa pangpandeurina disėboet panggoreng-gorengna, meh tara aja noe ngėusian.

Tanah piimaheun teja hėnteu kalis koe beunang milih, koedoe bae make ditoembal deui. Babakoena pisan anoe sarat koedoe ditoembal heula teh, nja eta tanah anoe kakara diimahanana. Dėmi sarat-saratna panoembal teja, nja ijeu:

1. Di oenggal djoeroe, dihandapeun tatapakan, koedoe diroewangan tai beusi, bawang bodas djeung rėrėmėkan 7 roepa, kajaning: rėrėmėkan botol, piring, kėndi, talawengkar, kėnteng, bata, gotji atawa lian ti eta. Tai beusi watékna matak teuas kana taneuh, teu daekeun neudent, bawang bodas panjinglar kana

dan de weg) terwijl de overkant (van den weg) daarmee op gelijke hoogte ligt; de aard van zulk een plek is, dat men door anderen overtroffen wordt. Als b.v. iemand die op zulk een plek een huis heeft gezet al rijk is, en daarna iemand (anders) aan den overkant van den weg een huis zet juist tegenover dat hetwelk in de laagte ligt, dan wordt dikwijls de persoon die in het lager gelegen huis woont arm of hij sterft, dat is, hij wordt overtroffen (moet wijken) voor den bewoner van het hooger gelegen huis.

2^e „Lëmah goenting“, dat is grond die wordt ingesloten door de takken van een weg of van een rivier; zulk een plek brengt onheil aan.

3^e grond die naar het zuidoosten afloopt want, wel is waar leidt zulk een plek tot lust in het planten, maar (de aanplant) gelukt nooit.

4^e Grond die naar het Noord-westen afloopt wordt genoemd „anggon-anggon djaksa“; daar komen veel twisten voor.

5^e Grond die naar het Zuid-westen afloopt wordt genoemd „anggon-auggon doerdjana“ en is dikwijls de verblijfplaats van boosdoeners.

6^e Grond (genaamd) „talaga ngëmbëng“, d. w. z. eene diepe vallei, waar het water van de vier windstreken naar het midden stroomt en zich daar vereenigt, maar geene afwatering heeft en stilstaat; het effect daarvan is, dat er op zoo'n grond geen handel wordt gedreven.

7^e Grond (genaamd „kantjah nangkoeb“), d. w. z. grond als een omgekeerde ijzeren pan; die is warm van aard, daar gaat alles op (kan men niets bewaren of besparen). De twee laatstbedoelde emplacements worden als de slechtste beschouwd, bijna niemand gaat daarop wonen.

Het is niet voldoende een (goede) plek voor een huis te kiezen, die plek moet ook nog door bezweringsmiddelen gezuiverd worden. Vooral is dat een vereischte, (een voorschrift) voor grond waarop voor het eerst een huis wordt gezet.

De voorschriften betreffende (de aanwending) van die bezweringsmiddelen zijn de volgende:

1^e Op elken hoek moeten onder de neuten worden begraven: roest, witte uien en 7 soorten van scherven, zooals van flesschen, borden, gëndi's, gebarsten of gebroken aarden potten, dakpannen, metselsteen en aarden kruiken of andere. Roest maakt dat de aarde hard, stevig wordt, zoodat deze niet inzinkt; witte uien zijn een

paujakit; ari rĕrĕmĕkan, toembal njingkirkeun dĕdĕmit noe aja didinja.

2. Lamoen tanahna katjida tiisna, eta koedoe diroewangan boengboe, ambeh djadi haneut. Mĕrĕnahkeunana imah oge koedoe diatoer; sabeunang-beunang toekangeun imah koedoe leuwih pandjang tibatan boeroewan, watĕkna soepaja bisa ngampihan rĕdjĕki, hartina reja anoe diampihan tinimbang anoe dikaloewarkeun ¹¹.

Samemeh imah diadĕgkeun oge, pinjanghareupeunana geus diatoer, karana njanghareupna imah teh aja atoeranana, noeroetkeun wĕwĕdalam anoe bogana; noe dipambrih, soepaja loeloes rahajoe, adoh ¹² balahi parĕk rĕdjĕki, sapĕrti:

1. Anoe wĕwĕdalam di Ahad, koedoe njanghareup ngidoel, pantona ditĕngah-tĕngah.

2. Anoe di Sĕnen wĕwĕdalamana, njanghareupna koedoe ngaler, pantona sabeulah ti wetan.

3. Lamoen wĕwĕdalam di Salasa imahna koedoe njanghareup ngaler, pantona di tĕngah-tĕngah.

4. Anoe dilahirkeun di Rĕbo, njanghareupna koedoe ngidoel, pantona ditĕngah-tĕngah.

5. Dĕmi anoe di Kĕmis didjoeroekeunana, imahna koedoe njanghareup ngetan, pantona ti kidoel atawa ti kaler. Atawa njanghareupna mah ka kaler hade, ka kidoel hade, ngan pantona koedoe ti wetan.

6. Ari anoe wĕwĕdalam di Djoemaäh njanghareupna koedoe ngoelon, pantona ti kaler atawa ti kidoel.

Lamoen imahna disanghareupkeun ngaler atawa ngidoel, pantona koedoe ti sabeulah koelon.

7. Oepama wĕwĕdalam di Saptoe, imahna koedoe njanghareup ngidoel, pantona sabeulah ti wetan.

Alam ajeuna geus meh bijasa njanghareupkeun imah ka koelon atawa ka wetan soemawonna lamoen njanghareup ka djalan.

Ari baheula mah tara pisan aja imah njanghareup ngetan atawa ngoelon teh, sabab watĕkna panas gĕringan; njanghareupna teh ngan ngaler djeung ngidoel bae, sanadjan di sisi djalan anoe

middel tot verdrijving van ziekte en scherven zijn een bezweringsmiddel tegen de geesten, die zich daar ophouden.

2° Als de grond zeer koud is, moet men er specerijen in begraven, opdat hij warm worde.

Ook de plaatsing (eig. de bepaling van de plaats voor het huis) moet volgens bepaalde gegevens geschieden; zoo mogelijk moet het achtererf langer zijn dan het voorerf, opdat er wat bewaard, overgespaard kunne worden, d. w. z., hetgeen wordt overgespaard is meer dan hetgeen wordt uitgegeven.

Vóórdat het huis gezet wordt, is reeds bepaald naar welken kant het front zal maken, want het front maken van het huis wordt bepaald met inachtneming van den geboortedag des eigenaars; men beoogt daarmee: voortdurend welzijn, bevrijd blijven van rampen en eene gemakkelijke kostwinning (voor den eigenaar van het huis).

1° Het huis van iemand die op een Zondag geboren is, moet front maken naar het Zuiden en de deur moet in het midden zijn.

2° Indien de geboortedag van den eigenaar op een Maandag valt, moet het huis front maken naar het Noorden en de deur moet aan de Oostzijde zijn.

3° Valt de geboortedag op een Dinsdag, dan moet het huis naar het Noorden front maken en de deur in het midden staan.

4° Wie op een Woensdag geboren is, moet zijn huis naar het Zuiden front laten maken en de deur moet in het midden zijn.

5° Van iemand die op een Donderdag geboren is, moet het huis naar het Oosten front maken en de deur in de Zuidelijke of Noordelijke wand worden aangebracht.

Het huis mag ook naar het Noorden of het Zuiden front maken, maar dan moet de deur aan de Oostzijde zijn.

6° Van iemand die op een Vrijdag geboren is, moet het huis naar het Westen front maken en de deur aan de Zuidzijde worden aangebracht. Als men het huis naar het Noorden of naar het Zuiden front laat maken, dan moet de deur aan de Westzijde zijn.

7° Van iemand die op een Zaterdag geboren is, moet het huis naar het Zuiden front maken en de deur aan de Oostzijde zijn.

Tegenwoordig is men al bijna gewend om het huis naar het Oosten front te laten maken, vooral wanneer het (dientengevolge) met de voorzijde naar den weg komt te staan.

Vroeger waren er in het geheel geen huizen die front maakten naar het Oosten of het Westen, omdat daardoor ziekten ontstonden,

ngodjoer ngaler oge.

II. Ti ngadégkeun népi ka anggeusna.

Oepama geus diatoer pitémpateunana djeung pinjanghareupeunana kitoe deui toembal-toembalna sadija, teu aja noe kaliwat, toeloej milih powe anoe hade pikeun ngadégkeun.

Démi powe anoe hade teja pikeun ngadégkeun imah, nja eta powe Ahad, sabab goesti Allah oge ngadamélna boemi langit mimitina powe eta. Tatapi kitoe oge koedoe milih Ahad anoe aloes.

Piisokaneun ngadégkeun, di téngah-téngah lahan anoe rek diimahan teja didjjeunan lombang.

Ti peutingna diseungeutan damar, singsimna toedjoeh, diteundeun di djéro lombang teja.

Eta damar koedoe dikanjahokeun délès mana anoe pangheulana pareum.

Oepama anoe pangheulana pareum teh, délès noe njanghareup ngaler, djadi sabeulah ti kaler koedoe diroewangan deui rérémkéan toedjoeh roepa, tjara noe énggeus, sabab maksoedna eta damar noedoehkeun beulah ti mana anoe aja keneh dédémítna.

Isoekna, dina waktoe rek ngadégkeun teja, damar ditjokot diganti dipélakan anak tjaoe manggala djeung djawer kotok.

Démi kasiatna boros tjaoe manggala matak awet djaja noe ngeusian, djawer kotok, watékna tara roentag.

Kadjaba ti boros tjaoe manggala djeung djawer kotok, deukeut lombang teh koedoe disadijaan tjibejas dina djadjambaran. Barang rek prak ngadégkeun, koedoe adan heula djeung matja doä salamét.

Sanggeus ngadég koedoe meuntjit hajam, getihna dikoetjoerkeun kana lombang teja, djeung gétih noe aja keneh dina beuheungna koedoe dioelas-aleskeun kana tihang. Eta hajam minangka parepeh, maksoedna noe matak gétihna dikoetjoerkeun kana lombang, soepaja

de huizen waren slechts gericht naar het Noorden of het Zuiden, zelfs (al stonden zij) aan den kant van den weg, die recht naar het Noorden liep.

II. Van het oprichten tot aan de voltooiing.

Als de plaats waar het huis gebouwd en de zijde waarnaar het front zal maken reeds bepaald en bovendien de bezweringsmiddelen gereed zijn en niets vergeten is, dan kiest men den voor het bouwen van het huis geschikten dag.

De dag die goed is om het huis te bouwen (d. w. z. er mee te beginnen) is de Zondag, omdat God met het scheppen van aarde en hemel op dien dag is begonnen. Men moet echter een goeden Zondag kiezen.

Als men morgen zal bouwen (dus op den dag voordat men begint te bouwen) wordt midden in den grond waarop het huis zal gebouwd worden een kuil gegraven.

Des avonds wordt een lampje aangestoken met 7 pitten en in dien kuil gezet.

Van die lamp moet men maken dat men weet (dus: moet men nagaan) welke pit het eerst uitgaat.

Als b.v. de pit die het eerst uitgaat de naar het Noorden gerichte is, dan moet men aan de Noordzijde weer 7 soorten van scherven begraven, zooals die welke reeds (begraven zijn), want de bedoeling van die lichtjes is, aan te wijzen, aan welken kant zich nog geesten bevinden.

Den volgenden dag wanneer men wil gaan bouwen, neemt men de lamp weg en plant pisang manggala en djawer kotok (hanekam) in den kuil (waarin de lamp heeft gestaan).

Het effect van het binnenste van den pisang manggalaboom is, dat de bewoner van het huis lang zal leven en gezond en krachtig zijn, van de djawer kotok, dat het huis nooit zal instorten.

Behalve het binnenste van de pisang manggala en djawer kotok moet dicht bij den kuil rijstwater worden klaargezet in een groote aarden kom.

Als men met bouwen wil beginnen moeten eerst de adan (de aankondiging van het gebed) en de doä salamet uitgesproken worden.

Wanneer de stijlen al staan moet men een kip slachten en het bloed van die kip in den kuil laten vloeien, terwijl het bloed dat

noe ngeusian oelah bidjil gětih, tégésna meunang tjilaka népi ka bidjil gětih.

Ari noe matak dioelas-aleskeun kana tihang, soepaja anoe migawe eta imah oelah bidjil gětih.

Geus kitoe eta lombang ditjitjian deui tjibejas noe beunang njadijakeun tadi teja, kasiatna, soepaja noe ngeusian oelah kakoe-rangan bejas.

Děmi sanggeus ngadég, pabidahan anoe dianggo nja eta :

1. Bilangan rejana daroeroeng, lamoen dibagi opat koedoe njesa doewa. Anoe matak koedoe dibagi opat, noeroetkeun bingbilangan : soeroeng, sarang, wangke, wangkong.

Eta bingbilangan noe opat pada aja karěpna.

Soeroeng karěpna kasoeroeng koe napsoe, tégésna tatjan lila ditjitjinganana kaboeroe didjoewal atawa ditinggalkeun.

Sarang hartina njarang sagala balahi, nja ijeu bingbilangan anoe hade.

Wangke tégésna bangke, karěpna eta imah weuteuh keneh, geus dipake noe hilang.

Wangkong tégésna ngawangkong atawa ngawadoel, watěkna eta imah sok dipake ngawangkong. ¹³

Ari ngitoengna dina sesana ngabagi koe opat teja :

Oepama sesana hidji ninggang di soeroeng watěkna goreng, sakoemaha noe geus disěboet di loehoer.

Lamoen njesa doewa, ninggang di sarang, watěkna hade djeung satoeloejna.

Eta sababna noe matak sesana ngabagi koedoe doewa teh, soepaja ninggang di sarang.

Bingbilangan bahas hěnteu aja katangtoeanana. koemaha meudjeuhnana bae, ngan di lěbah énggon koedoe aja bahas noe ditangkarakkeun, kasiatna tara keuna koe sirěp.

daarna nog in den strot is (achtergebleven), op verschillende plaatsen aan de stijlen gesmeerd wordt. Die kip dient als bezweringsmiddel en de reden waarom men het bloed in den kuil doet vloeien is, dat het bloed van de bewoners niet worde gestort, m. a. w. dat hun geen ongeluk moge treffen waarbij het tot bloedstorting komt, en men smeert (bloed) aan de stijlen, opdat het bloed van de personen die het huis bouwen niet worde gestort.

Daarna wordt de kuil begoten met rijstwater, dat reeds van te voren was gereed gemaakt (en wel), opdat de bewoners geen gebrek aan rijst zouden hebben.

Wanneer (de stijlen) reeds staan, worden de volgende bijgeloovige gebruiken in acht genomen:

1^e Als men het getal, dat het aantal daroeroengs (de heele bamboe's waarop de vloer rust) aangeeft door 4 deelt, moet er 2 overblijven.

Het gedeeld worden door 4 staat in verband met de (vier) getallen (eig. speciale getalnamen): soeroeng, sarang, wangke en wangkong. Die getalnamen hebben hunne bedoeling. Soeroeng beteekent dat men door hartstochten, begeerte zal worden voortgedreven, m. a. w. dat niet lang na het betrekken van het huis, dit zal worden verkocht of verlaten.

Sarang beteekent verdrijven van alle rampen, dat is (dus) een gelukkig getal.

Wangke of bangke duidt aan dat het huis, terwijl het nog nieuw is, door een lijk zal worden gebruikt (m. a. w. dat er spoedig iemand in zal sterven).

Wangkong beteekent babbelen of kletsen en dat duidt aan, dat het huis dikwijls zal worden gebruikt om te babbelen of te kletsen (m. a. w. dat het druk bezocht zal worden).

De berekening van het overschot der deeling door 4 (geschiedt als volgt). Als de rest 1 is en dus op soeroeng valt, dat is slecht, zooals hierboven reeds is gezegd.

Als er 2 overblijft komt men bij het deelen (of liever bij het aftellen) op sarang, wat een goed teeken is enz.

Daarom moet de rest der deeling 2 zijn, opdat (bij het aftellen der daroeroengs), de laatste op sarang valle.

Voor de bahas (de vloerlatten op de daroeroeng's) zijn geene bepaalde getallen vastgesteld (die neemt men maar) zooals dat het beste uitkomt, alleen moeten de bahas op de plaats waar het bed komt te staan, met de holle zijde naar boven gelegd worden, daar-

Alam ajeuna mah djangkoengna imah, gëdena panto, geus beda pisan djeung djaman baheula, da baheula mah kabeh oge aja bingbilanganana. Ari oekoeranana mah kaki atawa dim bae, ngan bilanganana aja atoeranana, saperti bilangan pandjangna tihang koedoe tjiplës dibagi gënëp, nja eta noeroetkeun bingbilangan Sëri katampeujan, roh kala, katiban kala, oendang lajoean, soegih moekti, beurat beunghar. Ari ngitoengna tjara tadi bae, noeroetkeun sesana ngabagi.

Lamoen tjiplës ninggang dina bingbilangan beurat beunghar, nja eta noe pangaloesna, sabab bingbilangan noe bijeu teh gënëpanana pada mawa karëp saperti: lamoen njesa hidji, ninggang dina sëri katampeujan, watëkna sok kadjongdjonan,¹⁴ sanadjan teu boga bejas atawa balandja oge, ngeunah-ngeunah bae, hënteu daek balangsjar.

Njesa doewa ninggang dina roh kala, watëkna gëringan.

Njesa tiloe ninggang dina bingbilangan katiban kala¹⁵, përbawana sok oenggah bale watangan¹⁶. Lamoen njesa lima eta hade¹⁷.

Nja kitoe deui roebakna panto koedoe noeroetkeun bingbilangan noe bijeu, ngan djangkoengna geus pasti koedoe sahibas tjeuli, sabab përbawana lamoen aja bangsat asoep, tangtoe lëbah panto kadenge rëketna koe noe boga imah, masih keur hëes oge.

Oerang dijeu mah ana njijeun imah, powejan ngadégkeun oge sok nëpi ka tërapi soehoenan. Oepama geus tërapi eta, koedoe maen rëboetan, atoeranana kijeu.

Eta imah dikoebëng koe rara atawa tali lian ti eta, digantoengan

door zullen toovermiddelen om iemand in slaap te maken nooit effect hebben (op de personen die daar slapen).

Ten opzichte van hunne hoogte en de grootte der deuren verschillen de huizen die thans gebouwd worden aanmerkelijk van die van vroeger, omdat daarvoor toen eene bepaalde berekening werd in acht genomen.

De maten (die men bezigde) waren voeten en duimen, maar het aantal (voeten en duimen) moest aan zekere voorwaarden voldoen. Zoo moest b.v. het getal dat de lengte (hoogte) der stijlen aangaf deelbaar zijn door zes en zulks in overeenstemming met de getalnamen: Sëri katampeujan enz. (zie Soend. tekst).

De berekening geschiedde als zoeven (is uitgelegd) met inachtneming van het overschot der deeling.

Als de deeling opging en men dus bij de aftelling kwam op den getalnaam beurat beunghar, dan was dat het beste. Want de zoeven genoemde getalnamen hebben alle zes hunne bedoeling b.v.: als er één overschoot kwam men (bij de aftelling) op sëri katampeujan, dan was dat een teeken dat de bewoners onverschillig, lui zouden worden en al hadden zij geen rijst of geld, maar kalm met de handen in den schoot zouden blijven zitten en er niet op uit zouden willen gaan om den kost te verdienen.

Als er 2 overschoot dan kwam men (bij het aftellen) op roh kala en dat was een teeken dat er veel of dikwijls zieken in huis zouden zijn.

Bleef er 3 over, dan kwam men op katiban kala en dat beteekende dat de bewoners de landraadzaal (paseban) zouden binnengaan, (m. a. w. dat zij dikwijls met politie en justitie te doen zouden hebben).

Als er 5 overbleef, dat was goed (want dan kwam men bij het aftellen op soegih moekti d. i. rijk).

Evenzoo was de breedte van de deur afhankelijk van de zoeven genoemde getalnamen, maar de deur moest in elk geval zoo hoog zijn als de ooren (van een rechtopstaand volwassene mensch) want het effect daarvan is, dat wanneer boosdoeners (het huis) binnengaan er zeker door den eigenaar, ook al sliep deze, gekraak zou worden gehoord in de buurt van de deur.

Wanneer de menschen van hier een huis bouwen, plaatsen zij dikwijls den nokbalk op den dag waarop het huis wordt opgericht (d. w. z. de stijlen).

Als die nokbalk reeds op zijn plaats is gebracht, dan moet er

warna-warna kadaharan kajaning : koepat, tangtang-angin ¹⁸, opak ¹⁹, borondong ²⁰, dodol ²¹, wadjit ²² djeung lian ti eta, sarta di oenggal djoeroe dina tihangna digantoengan tjaoe toeroejan djeung tiwoe leundjeuran.

Ari dina soehoenanana diteundeunan pare, kalapa, papakean djeung warna-warna kadaharan tjara di handap.

Dimana geus ngadoä, gër pada mërëboetkeun koe noe digarawe djeung koe bararoedak kadaharan noe dihandap djeung noe di loehoer teh; ngan pare djeung papakean hënteu. Parena diampihkeun ka leuit, didjijeun djimat pamikat pare, papakeanana diteundeun.

Ari noe matak make atoeran maen rëboetan sarta di soehoenan diteundeunan pare djeung papakean, eta maksoedna soepaja noe boga imah oelah kakoerangan rëdjëki, saroe paning papakean, pare djeung kadaharan.

Satoengtoeng imah keur rangkaj keneh, koedoe bae diseungeutan damar ti peuting, soepaja noe bogana tjaäng pikirna tégësna euweuh kasoesah, djeung ambek oelah diënggonan djoerig.

III. Pindah.

Samemeh imah anggeus pisan, saperti kari njëmpeadanana, atawa kari ngagolodogan, eta imah koedoe geuwat dipindahan, sabab lamoen dipindahan geus anggeus pisan, përbawana matak ngëdoel ka noe ngeusian.

Di oenggal djoeroe eta imah koedoe diteundeunan kele pinoeh koe tjai, tapi kelenana oelah di dengdeng.

Ari waktoena pindah koedoe milih powe noe hade djeung koedoe powe wëwëdalan manehna atawa pamadjikanana. Dëmi parobotna anoe barëng djeung djëlëmana dibawa pindah, nja eta: 1 samak anggël, 2 pabejasan, 3 tjai, 4 lëboe.

Anoe matak eta noe 4 përkara didjijeun loeloegoena parobot pindah, sabab sagala djëlëma hënteu meunang tinggal tidinja: samak anggël pikeun sare, pabejasan noe ngahoeripkeun, tjai pon nja kitoe keneh, ari lëboe minangka hawoena, sanadjan aja bejas, oepama taja hawoe mowal djadi sangoe.

rëboetan worden gehouden op de volgende wijze. Om het huis heen wordt bindgaren of een ander soort touw gespannen en daaraan worden allerlei spijzen gehangen zooals: këtöepat, tangtang-angin, opak, borondong, dodol, wadjit enz. en op elke hoek (van het huis) worden de stijlen behangen met pisang in trossen en heele stengels suikerriet.

Op de nok legt (hangt) men padi, klappers, kleeren en allerlei spijzen, zooals die welke beneden (zijn opgehangen).

Als er gebeden is wordt er gevochten, gegrabbeld door de werklieden en de jeugd, om de eetwaren beneden en boven, alleen niet om de padi en de kleeren. De padi wordt opgeborgen in de rijtschuur en gebruikt als djimat om rijst te lokken, de kleeren worden opgeborgen.

Die rëboetan wordt gehouden en de nok met padi en kleeren belegd, opdat de eigenaar van het huis geen gebrek zal hebben aan het noodige, zooals kleeren, rijst en (andere) spijzen.

Tot aan het einde van den tijd dat het huis nog niet af is, moet 's avonds damar worden gebrand, opdat de eigenaar er van aangename gedachten, d. w. z. geen zorg zal hebben en (tevens) opdat het niet door booze geesten zal worden bewoond.

III. Verhuizen.

Vóórdat het huis geheel af is; b.v. wanneer alleen de latten nog aangebracht moeten worden om de bilik vast te zetten of alleen het maken van een stoep (trap) nog overblijft (te doen), moet men er spoedig in verhuizen (er in gaan wonen), want wanneer men dit doet als het geheel klaar is, dan zal dat oorzaak zijn dat de bewoners lui worden.

In elken hoek van het huis moet men een bamboe met water gevuld plaatsen, maar deze mag niet recht afgesneden worden.

Voor het tijdstip van het verhuizen moet men een goeden dag kiezen en het moet de geboortedag zijn van den eigenaar of van zijne vrouw.

De zaken die de menschen bij het verhuizen meebrengen zijn: 1° matje en hoofdkussen, 2° de rijstmand, 3° water, 4° asch.

De reden waarom die vier zaken als de voornaamste worden beschouwd, die men bij het verhuizen moet overbrengen is, omdat niemand het kan stellen zonder een matje en een hoofdkussen om te slapen, de pabejasan (n.l. de rijst daarin) noodig om te leven

Kadjaba tidinja eta lëboe aja deui kasiatna, nja eta mawa pangabëtah anoe pindah tina imah atawa ririboeg anoe ditinggalkeun ka imah noe dipindahan, soepaja oelah ngarasa teu bëtah dina imah weuteuh.

Sanggeus boes asoep kadjëro eta imah, lëbe atawa doekoen koedoe matja doä di oenggal djoeroe, njingkahkeun djoerig noe njoempoet didinja, djeung njinglar, soepaja oelah kdatangan djoerig ti tëmplat sedjen.

Tidinja toeloej njalamëtkeun.

Njijeunna ënggon oge aja atoeranana tjara njanghareupkeun imah teja, noeroetkeun wëwëdalan anoe bogana.

1. Anoe wëwëdalan di Ahad lamoen ngora keneh, njijeunna ënggon koedoe ti wetan modjok ngidoel; oepama geus kolot, ti koelon modjok ngidoel.

2. Lamoen wëwëdalan di Sënen, ënggonna koedoe ti koelon modjok ngidoel.

3. Oepama di Salasa, tjara di Ahad, ngan modjokna koedoe ngaler.

4. Anoe wëwëdalan di Rëbo ënggonna koedoe ti wetan, modjok ngaler.

5. Ari noe di Këmis koedoe ti koelon.

6. Noe di Djoemaäh ti wetan.

7. Anoe di Saptoe koedoe ti koelon.

IV. Bab pabidähan dina përkara imah-imah.

Moenggoeh bangsa Soenda anoe katjida pisan përtjajana kana adat adat karoehoen, nëpi ka djadi koelit djadi daging salawasna imah-imah, hënteu pisan aja këndatna mëtakeun pamake noe ënggeus ditëtëpkeun koe karoehoenna, anoe dipalar taja lian kadjaba ti hajang loeloes rahajoe, adoh balahi, parëk rëdjëki.

zoo ook water, en de asch vervangt de stookplaats. Al heeft men (ongekookte) rijst, als er geen stookplaats is, zal de bejas geen sangoe (gekookte rijst) worden.

Behalve dat heeft die asch nog een andere kracht, n.l. om te maken dat degene die verhuist, van het huis of de tijdelijke woning die verlaten wordt, het gevoel van op zijn gemak zijn meeneemt (en dus wordt asch meegebracht), opdat men zich in het nieuwe huis niet „onlekker“ zou gevoelen.

Nadat men het huis is binnengegaan, moet de lëbe (priester) of doekoen in elken hoek (van het huis) een gebed opzeggen, om de booze geesten die zich daar verschuilen te verdrijven en bezweringsmiddelen aanwenden (djampe's lezen, sirih spuwen of i. d.), opdat het huis niet worde bezocht door booze geesten van elders.

Vervolgens wordt een offermaaltijd (salametan, sidëkah) gehouden.

Het maken van de slaapplaats is ook aan regels onderworpen, zooals het richten van het huis, dat is n.l. afhankelijk van den geboortedag des eigenaars.

1° Als hij op een Zondag geboren en nog jong is, moet de slaapplaats aan de Oostzijde worden gemaakt in den Zuidelijken hoek, als hij al oud is aan de Westzijde en (ook) in den Zuidelijken hoek.

2° Als hij geboren is op een Maandag dan moet de slaapplaats zijn in den Zuidelijken hoek, aan de Westzijde.

3° Als hij op een Dinsdag (geboren is), als voor den Zondag (is aangegeven) maar dan moet de slaapplaats in den Noordelijken hoek zijn.

4° Die op een Woensdag geboren is moet zijne slaapplaats hebben in den noordoostelijken hoek.

5° Die op een Donderdag (geboren is) aan de Westzijde.

6° Die op een Vrijdag, aan de Oostzijde en

7° die op een Zaterdag, aan de Westzijde.

IV. Over bijgeloof betrekking hebbende op het wonen (in huizen).

De Soendaneezen die zoo sterk gelooven (gehecht zijn) aan de instellingen en gebruiken van hunne voorouders, zoodat deze bij hen (als het ware) vleesch en bloed worden zoolang zij in een huis wonen, beoogen met het inacht nemen van de door hunne voorouders vastgestelde regelen niets anders, dan (verzekering van) bestendigen voorspoed, verwijdering van gevaren en voldoende levensonderhoud.

Oepuna sja bodas anoe ngalampahkeun salah sahidjina tjégahna karuheun teja, teu kira-kira digeungeureuhkeunana djeung ditjaritakeun pitamahunana, noe matak baroedak ajeuna bisa njaho kana eta tjégahan sawareh-wareheun.

Ijeu di handap ditjaritakeun hidji doewa panganggo sěpoeuh dina pėrkara imah-imah anoe meh sarereja pada tėrang.

1. Oelah sasapoe ti peuting soemawonna malėm Djoemaäh djeung Salasa, hade oge sasapoe lamoen katjida pėrloena, tapi roentahna koedoe digoendoekkeun didinja bae, sababna sok kaloewar rėdjėki tanpa poerwa.

2. Oelah mitjeun roentah powe Djoemaäh atawa Salasa, sababna mara noe bijeu.

3. Oelah ngala tjai magrib (sareupna) sabab sok ditoetoerkeun bontjeret.²³

Ari bontjeret teja nja eta keujeup bodas. Anoe matak noetoerkeun. njoesol anakna leungit, soegan kabawa koe noe ngala tjai Ari anakna nja eta keujeup lėmboet anoe beureum.

Eta bontjeret tjtijing bae dina bilik atawa dina panto, bari disada. Lamoen kadenge koe noe boga imah, toeloj moerakeun tjai ka panto bari diparantjahan kijeu: "Hih, aing mah teu ka tjai ti peuting, teu mamawa anak sija! Toeh diditoe di imah kaler anoe ugala tjai teh!" Eta djėlėma noedohkeunana ka tėmpat noe teu aja imahan. Lamoen noe taja imahan teh sabeulah kidoel, noedohkeunana ka kidoel, djeung satoelojna.

Eta bontjeret ana geus diparantjahan kitoe, sok toeloj njingkah.

4. Oelah ngadekan tihang sok katoeding teu boga dosa.

5. Oelah kakadekan dina bangbaroeng soemawonna ngadekan bangbaroengna, matak oenggah bale watangan.

6. Oelah dijoeuk dina bangbaroeng atawa ngalong panto, matak nongtot djodo.

7. Oelah ngesedkeun²⁴ soekoe kana sapoe panjaraän, matak rorombeheun.

8. Oelah njidoeh di parako.

Als een kind een van de verbodsbepalingen van de voorouders overtreedt dan wordt hij zeer streng berispt en hem verteld wat het gevolg daarvan zal zijn; daarom kennen de kinderen thans (eig. zij die thans kind zijn) gedeeltelijk die verbodsbepalingen.

Hieronder worden enkele voorouderlijke gebruiken vermeld, betrekking hebbende op het wonen, welke aan bijna iedereen bekend zijn.

1° Veeg niet 's nachts ('s avonds) vooral niet in den nacht van Donderdag op Vrijdag en van Maandag op Dinsdag. Het is wel goed te vegen (men mag dan wel vegen) als dat erg noodig is, maar (de aangeveegde) vuilnis moet daar (nl. in huis) op een hoop worden geveegd, omdat men (anders) nuttelooze uitgaven doet.

2° Werp geen vuilnis weg des Vrijdags om de zoeven vermelde reden.

3° Haal geen water des avonds bij het ondergaan van de zon (als het donker wordt), omdat men dan dikwijls wordt vervolgd door een bontjeret.

Een bontjeret is een kleine witte keujeup (rivierkrab). De reden waarom hij vervolgt, is, dat hij zijn jong naloopt, dat misschien meegenomen is door de persoon die water haalt. Zijn jong is een kleine roode keujeup.

Die bontjeret zit in den wand of in het hout van de deur en geeft geluid. Als dat gehoord wordt door den eigenaar van het huis, dan spuwt hij (zij) water naar de deur en spreekt het volgende bezweringsformulier uit:

„Ik ben vanavond niet naar de rivier gegaan en ik heb je kind niet meegenomen. Daar, ginds in dat huis ten Noorden, daar is de persoon die water heeft gehaald“. Tegelijkertijd wijst hij naar het Noorden waar geen huizen zijn. Als er geen huizen zijn naar de Zuidzijde, dan wijst hij naar het Zuiden enz.

Als die bontjeret al op die wijze bezworen is, gaat hij meestal dadelijk heen.

4° Hak niet in de stijlen (van het huis) dan wordt men dikwijls belasterd zonder schuld te hebben.

5° Hak niet (spelenderwijs en bij herhaling) op den drempel en hak er vooral niet in, dat geeft aanleiding tot „perkara's.“

6° Zit niet op den drempel of in de deur naar buiten te kijken (zonder iets te doen) dan krijgt men geen man of vrouw.

7° Veeg uwe voeten niet af aan een bezem van padistengels, dan krijgt men kloven of barsten in de zool van den voet.

8° Spuw niet op de stookplaats.

9. Oelah paseja djeung pamadjikan ti peuting.
10. Oelah ngëboetkeun boeöek di ënggon.
Ijeu larangan noe 4 pangpandeurina, matak di sapa koe Nji Sri.²⁵
11. Oelah ngala seuneu lamoen di hawoe oerang aja seuneu, matak gëring panas.
12. Oelah ngomong djeung pamadjikan di ënggon, matak paseja.
13. Oelah sisijaran di ënggon, matak galak paseja.
14. Oelah sok hehejotan di imah, matak teu boga oejah.
15. Oelah marinan tjai tina këndi kana këndi deui, matak tjerewed mitoha.
16. Oelah nakol seëng, matak reja semah.
17. Oelah neundeun hoeroenan soeloeh di imah, matak dihoeroen-soeloehkeun,²⁹ tégësna kabaoed përkara.
18. Oelah nangtoengkeun goeloengan samak, matak ririwit boedak.
19. Oelah bra-broe papakean, matak gëring sa-imah-imah.
20. Oelah noeroeban bejas atawa kedjo koe ajakan, sabab katja-doena Nji Sri.
21. Ari njijoeck bejas oelah bari ngomong, matak longlongan²⁷.
22. Ari njijoeck bejas ti pabejasan koedoe mëpët bajoe tiloe kali, tégësna bari njijoeck bejas, noe tiloe kali pangheulana oelah ngambëkan, bari diparantjahan kijeu: „Noe herang noe ngalenggang noe ngagentjlang, mahal sorangan“²⁸ Ijeu kasijatna soepaja oelah longlongan.
23. Nja kitoe deui lamoen asoep ka leuit aja pamakena, koedoe ngoelaskeun minjak kalapa kana ëmboen-ëmboenan tiloe kali, toeloej diparantjahan kijeu, „Sangratoe tjokot, oelah satjokot-tjokotna, dagoan pamere aing,“²⁹ Ijeu oge karepna soepaja oelah longlongan.
24. Oepama ngaleuseuhan hawoe oelah njëboet „euweuh“, matak malarat.
25. Lamoen dahar, sangoena beunang njangoe dina hawoe weuteuh, papatjoewan oelah dek ngadjak dahar ka batoer, koedoe toengkoel bae, soepaja beunghar.

9^e Twist des avonds niet met uwe vrouw.

10^e Schud uw haar niet uit op de slaapplaats.

Door overtreding van de laatste vier verbodsbepalingen wekt men den toorn op van Nji Sri (eig. wordt men vervloekt door N. S.).

11^e Haal geen vuur van elders, als er in de eigen stookplaats vuur is, dat veroorzaakt koorts.

12^e Spreek niet met uwe vrouw op de slaapplaats, dat geeft aanleiding tot twist.

13^e Luis (elkaar) niet op de slaapplaats, dat veroorzaakt hevige twist.

14^e Fluit niet (met den mond) in huis, dat zal oorzaak zijn dat men geen zout heeft.

15^e Schenk geen water uit de eene gëndi in de andere over, dat geeft onaangenaamheden met de schoonouders.

16^e Sla niet op de seëng (koperen pot), daardoor zouden veel gasten komen.

17^e Leg geen bos brandhout in huis, anders wordt men dihoe-roensoeloehkeun d. w. z. in përkara's (van anderen) betrokken.

18^e Zet geen opgerolde mat overeind, dat geeft aanleiding tot ziekte van de kinderen.

19^e Gooi niet overal kleeren neer, dat geeft ziekte in huis.

20. Dek geen ongekookte of gekookte rijst met een zeef, want dat is door Nji Sri verboden.

21^e Als men ongekookte rijst opschept, mag men daarbij niet praten, want dan zal de rijst gauw op zijn.

22^e Als men rijst opschept uit de pabejasan, dan moet men drie maal den adem inhouden, d. w. z. terwijl men de eerste drie keeren opschept mag men niet ademhalen en moet men het volgende bezweringsformulier uitspreken²⁸ De kracht daarvan is, dat de rijst niet gauw op gaat.

23^e Ook is het een gebruik dat men bij het binnentreden van de rijstschuur driemaal klapperolie op den kruin (van het hoofd) smeert en daarna het volgende bezweringsformulier uitspreekt:²⁹ Daarvan is eveneens de bedoeling dat de rijst niet spoedig verbruikt moge zijn.

24^e Als men eene nieuwe stookplaats in gebruik stelt, dan moet men het woord „euweuh“ (er is niet) niet uitspreken, want dat zou oorzaak zijn van armoede.

25^e Als men de rijst eet die op eene nieuwe stookplaats is gekookt, moet men vooral geen andere menschen uitnoodigen om er van te eten, men moet maar voor zich kijken, opdat men rijk worde.

26. Oelah tjingogo di parako, matak heuntjeut oetjingeun.
27. Malëm Djoemaäh koedoe ngoekoes sarta oelah pareum damar, djeung koedoe disadijakeun këndi beunang minoehan, seupahéun djeung roeroedjakan gonjokkeun deukent damar di têngah imah, maksoedna njoegoeh Nji Sri.
Babakoena anoe sok ngalampahkeun kitoe teh, toekang tani anoe hajang dipikaasih koe Nji Sri.
28. Oelah heës handapeun pangërèt, matak ditoempakan koe eureup-eureup.
Aja oge hidji doewa djëléma anoe njarita, jen manehna geus papanggih djeung eureup-eureup. Eta eureup-eureup teh djoerig, roepana djiga nini-nini hideung, babakoena tjitjingna dina pangërèt.
Oepama aja noe sare handapeun pangërèt, toeloj toeroen noempakan, nëpi ka teu bisaéun ngambëkan noe sare teh.
29. Oelah heës nangkarak, matak ditoempakan djoerig.
30. Oelah sok njoö bejas, matak didjoewal koe towa.
31. Oelah sok lalanggiran, matak paeh indoeng.
32. Ari njitjikeun tji asak kana tjatjangkir oelah leber teuing, matak dikoelak deungeun, tégésna dioenghak batoer.
-

26° Zit niet (gehurkt) op de stookplaats, anders wordt men licht zwanger (of als het een man is, diens vrouw).

27° Des Donderdags avonds moet men wierook branden, mag men de lamp niet uitblazen en moet men een gevulde këndi gereed zetten (zoomede) de benooidigheden voor het sirih pruimen en verschillende soorten van roedjak rondom en dicht bij de lamp, met het doel om Nji Sri te onthalen.

Het zijn vooral de landbouwers, die de genegenheid van Nji Sri willen verwerven, welke zoo handelen.

28° Slaap niet onder de pangërèt (balk die in de breedte van het huis op de stijlen ligt) daardoor krijgt men de nachtmerrie.

Er zijn enkele menschen, die vertellen dat zij een eureup-eureup hebben ontmoet. Zoo'n eureup-eureup is een booze geest die er uitziet als een zwarte oude vrouw, die voornamelijk (in den regel) op de pangërèt zit.

Als nu iemand onder de pangërèt slaapt, dan komt zij naar beneden en gaat op de slapende zitten (zoodat) deze niet kan ademhalen.

29° Slaap niet op den rug, dat heeft ten gevolge dat booze geesten op den slaper gaan zitten.

30° Speel niet met rijst, anders wordt men verkocht door zijn oom (of tante).

31° Ga niet op den buik liggen met de beenen omhoog (langgir = schorpioen), anders sterft uwe moeder.

32° Als men gekookt water (of warm drinken; verg. tjianeut) in een kopje giet, mag men het niet te vol schenken, anders wordt men getergd, uitgedaagd, d. w. z. men zal onbeschoft behandeld, gebrutaliseerd worden.

AANTEKENINGEN.

1. pabidāhan grw. bidāh (Ar. بدعة), kettersch, ketterij; hēnteu moepakat djeung sarā (C.).
2. watĕk volgens (O.): het vermogen van een tooverformulier, hier vermogen effect van de bijgeloovige handeling.
3. Kasiat (Ar. خاصة) heeft ongeveer dezelfde beteekenis als watĕk; volgens (C.) = pĕrbawa, welk woord in die beteekenis ook in dit stuk voorkomt.
4. roengsĕb (C.) niets dan graat zijn van kleine vischjes; volgens (O.) ook: zijn met uitstekende steenen, blootliggende wortels.
Soend.—Holl. Samenspr. van Holle en Karta Winata: blz. 47 „hēnteu roengsĕb didaharna” = geschikt om gegeten te worden; roengsĕb: ongeschikt daarvoor, door te veel graten.
roengsĕb pikirna: onaangenaam gestoorde gedachten, zorg, getob.
5. sarat (O.), middel, vereischte enz. (Ar. شرط).
6. salamangsa en sagawajah, verkortingen van sagalamangsa en sagalawajah.
7. naās of nahas = (Ar. نحسر).
8. ngagaloedra ngoepoek van galoedra of gardoeda, draak, griffioen, i. h. a. groot fabelachtig dier en ngoepoek zich bakeren in het zand zooals een kip, nadat deze met pooten en vleugels daarvoor een kuil heeft gemaakt.
ngagaloedra ngoepoek wordt dus gezegd van een terrein, dat er uitziet alsof een groot dier daar in een kuil heeft gelegen.
9. kalindeukan van grw. lindeuk, mak, tam, beteekent: gewend zijn, zich op zijn gemak voelen of de plaats waar dat het geval is.

10. ngěmběng: onder water zetten of, zooals hier: stilstaan van water.
11. „reja anoe di ampihan enz.“; de bedoeling zal wel zijn: opdat er meer ontvangen dan uitgegeven worde.
12. adoh (Jav.) = djaoeh.
13. ngawangkong, praten kletsen (O); Soend. Holl. Samenspr. van Holle en Karta Winata blz. 169 II: „hajang noeloejkeun wangkongan kamari ijeu teja.“
14. kadjongdjonan zie tonggoj; voortgaan, ook met niets doen, vandaar: indolent, onverschillig.
15. katiban van Jav. tibâ? = vallen; katiban kala, getroffen, overvallen door rampen.
16. bale watangan eig. gebouw, zaal, waar gewogen wordt, nl. de schuld of onschuld van beklagden.
17. oendang lajoean; omtrent de watěkna van deze getalnaam wordt niets gezegd. De uitdrukking zal wel eene ongunstige beteekenis hebben, want oendang bet. wet, bevel, en lajoe, verkwijnen, verwelken.
18. tangtang-angin, rijst gekookt in driehoekig gevlochten bamboebladeren.
19. opak, broos, luchtig, bruin gebak van kětanmeel.
20. borondong, gerooste kětan tot ballen samengekleefd door gesmolten arensuiker.
21. dodol, soort van caramel mou, gemaakt van kětanmeel arensuiker en ingedroogde klappermelk.
22. wadjit, koekjes gemaakt van kětan (heele korrels), overigens dezelfde bestanddeelen als dodol.
23. bontjeret, zie běntet (O), „naam van een zeker insect dat zich 'snachts laat hooren. Het volgt meestal menschen die 'snachts naar de rivier of andere plaats daar water is zijn geweest, om hunne behoefte te doen en wel omdat, zooals het volksgeloof wil, zijn jongen, die in het water zouden leven, mee opgeschept werden bij het zich reinigen.
Om het insect te verjagen werpt men er veelal naar met een weinig water, onder het uitspreken van de woorden: tah

anak sija" (daar heb je je kind). Deze lezing wijkt dus eenigszins af van hetgeen mij is meegedeeld.

24. ngesedkeun grw. kesed (Jav.)
 25. Nji Sri of Dewi Sri, de bekende schutsgodin van de rijst.
 26. dihoeroensoeloehkeun van hoeroen, samenbinden en soeloeh, brandhout; dihoeroensoeloehkeun = als brandhout samengebonden en samen verbrand worden, of over één kam geschoren worden (O).
 27. longlongan babari bejak (C).
 28. "Noe herang noe ngalenggang noe ngagentjlang, mahal sorangan" bet. ongeveer: "gij blinkende, heldere, lichtende, gij zijt de allerbeste," en is een lofrede op de rijst.
 29. "Sangratoe tjokot oelah satjokot-tjokotna dagoan pamere aing," is een verzoek, waarschijnlijk aan Nji Sri, om niet van de rijst te nemen, maar te wachten tot daarvan gegeven wordt.
-

OVER DE TAAL DER JOTAFAS AAN DE HUMBOLDTBAAI.

DOOR

H. KERN.

De Heer G. L. Bink, zendeling der Utrechtsche Zendingvereeniging, heeft zich gedurende zijn verblijf aan de Humboldtbaai van 18 Augustus tot 10 November 1893 den tijd ten nutte gemaakt om een lijstje samen te stellen van woorden der Jotafa-taal, welke gesproken wordt door een Papoea-stam aan genoemde baai. Hij was zoo vriendelijk het lijstje mij ten gebruike af te staan, waarvoor ik hem hier openlijk dank zeg. Ik weet van 't mij aangeboden geschrift geen beter gebruik te maken dan door 't een en ander daaruit mede te deelen als kleine bijdrage tot de kennis der talen van Nieuw-Guinea.

Al wie bij ondervinding weet hoe moeilijk het is de klanken eener taal die men voor 't eerst hoort op te vangen en juist weêr te geven, begrijpt dat eene eerste proeve uiteraard gebrekkig moet wezen. De samensteller der lijst is zich zelven daarvan volkomen bewust: hij verklaart er niet voor in te staan „dat de woordenlijst juist is; dat zal al dadelijk in het oog vallen als men woorden welke meer dan eenmaal voorkomen of synoniemen te zamen vergelijkt; toch durf ik na herhaald onderzoek wel beweren dat het meerendeel juist is.“

De oorzaak van het verschil dat men opmerkt hoe een meermalen voorkomend woord niet overal op dezelfde wijze geschreven is, ligt niet enkel daarin dat het moeilijk is de klanken eener vreemde taal juist op te vangen en af te beelden, maar ook daarin dat niet alle personen dit of dat woord op een en dezelfde wijze uitspreken. Al is een taalgebied nog zoo klein, individueele verschillen in de uitspraak blijven overal bestaan.

Het nut van woordenlijsten wordt door niet-taalkundigen meestal

overschat. Het gemeenschappelijk bezit van een aantal woorden in twee talen bewijst evenmin iets voor de verwantschap van die talen, als het verschil in tal van woorden die hetzelfde begrip uitdrukken, iets tegen de verwantschap pleit. De gemeenschappelijke woorden bewijzen niets, wanneer ze in beide talen die men vergelijkt, van eene derde, geheel onverwante taal zijn overgenomen; zoo bewijzen de menigte woorden die bijv. 't Javaansch en 't Maleisch aan het Sanskrit en 't Arabisch ontleend hebben in geen deele dat Javaansch en Maleisch verwant zijn. Evenmin mag men uit het feit dat er in den oorspronkelijken woordenschat dier twee talen zooveel onderlinge verschillen zijn op te merken, besluiten dat ze niet tot denzelfden stam zouden behooren.

Het is een bij alle deskundigen welbekende zaak, dat bij taalvergelijking de spraakkunst, in den ruimsten zin genomen, van meer beteekenis is dan de woordenschat, maar zulks neemt niet weg, dat ook woordenlijsten dienst kunnen doen, mits men er 't rechte gebruik van make. Daargelaten dat men door sommige woorden in hun bestanddeelen te ontleden enkele eigenaardigheden van den bouw der taal leert kennen, kan men uit den vorm waarin zich de woorden voordoen gevolgtrekkingen maken ten opzichte van wijzigingen die de klanken in verloop van tijd hebben ondergaan, en zodoende den oorspronkelijken of althans oudst-bereikbaren vorm van een woord herstellen. Komt zulk een vorm overeen met dien welken men op gelijke wijze heeft moeten opmaken van klaarblijkelijk hetzelfde, maar een ander uiterlijk vertoonend woord in eene andere taal, dan is de slotsom, dat er een tijd moet geweest zijn toen de voorouders dergenen die thans hetzelfde woord in zoo geheel verschillenden vorm bezitten in taalgemeenschap moeten geleefd hebben, behoudens onbeduidende gewestelijke of individueele verschillen.

De grondslag van elke echte taalvergelijking is klankvergelijking, of beter gezegd: klankverevening. Naarmate de woordenschat grooter of kleiner is, zal men meer of minder steunpunten hebben. De voor ons liggende woordenlijst nu is niet zoo omvangrijk, dat men een volledig beeld van 't klankstelsel kan ontwerpen of den tegenwoordigen vorm van alle woorden herleiden tot den oudsten of ouderen vorm.

Bij eene vergelijking van 't Jotafa'sch met het Mafoorsch, bespeurt men ten opzichte van zekere neigingen in 't klankstelsel eene onmiskenbare overeenkomst, hetgeen ons trouwens niet ver-

wonderen kan. Die overeenkomst bestaat, vooreerst, daarin dat een oorspronkelijke l vervangen is door r. Op zich zelf bewijst dit niets voor eene bijzonder nauwe verwantschap, want ook het Maori heeft dezelfde eigenaardigheid, en hoewel het Maori tot denzelfden taalstam behoort als het Mafoorsch en Jotafa'sch, staat het van deze twee veel verder af dan bijv. van het Samoaansch, dat omgekeerd elke r vervangen heeft door l.

Als voorbeelden van den zooeven gestelden regel strekke 't volgende. Het woord voor „drie“ luidt tor, Mafoorsch kior, Javaansch, enz. tĕlu; „huid, bast“ is orik, Jav., Mal., enz. kulit: „spiegel“, kerau; vgl. Jav. ilo, ngilo, pangilon; Fidji i-iloilo, spiegel, ilova, zich spiegelen.

Een ander punt van overeenkomst met het Mafoorsch is de neiging van 't Jotafa'sch om den eindklinker van twee- of meer-lettergrepige woorden af te werpen; meermalen gaat ook eene oorspronkelijke k achter een klinker in de sluitlettergreep te loor. Bijv. tor = tĕlu ¹; por, varken, Florida bolo, Savo polo, Duke of York boro, Bugotu botho; mâp, dood, = mati, of matai; ât, steen, = watu; us, luis, = kutu; mau, dorp, uit manu, Maf. mĕnu = wanua; mân, vogel, Maf. mân, = manuk. In rum, huis, vgl. Mal. rumah, Maf. rum, Jav. umah, is de geheele lettergreep ah weggevallen. Het ontbreekt niet aan uitzonderingen: sommige woorden komen nu eens in afgeknotten, dan weêr in volleren vorm voor, hetzij naar gelang van de plaats dien ze in den volzin innemen, zooals bijv. in 't Italiaansch, en veel andere talen, of wel in tweederlei vorm gebruikelijk zijn bij verschillende personen. Zoo vindt men natu, kind, naast nat-anâ, zoon. Vormen als tema, vader, tena, moeder, zouden desnoods kunnen verklaard worden als ontstaan uit tamang, tinang, overeenkomende met bijv. Samoaansch tamâ, tinâ, vgl. ook Sangirsch amang en Mal. inang; voorts abo, kleinkind, te vergelijken met Ibanag afút, doch meer gewoon is Tagalog, Bisaya apú. Hier zou 't accent de oorzaak kunnen wezen dat de eindklinker in abo stand heeft gehouden. Hetzelfde zou men mogen vermoeden van tanta, man, overeenkomende met Ambonsch, Keisch, Arusch, Fidjisch tamata, Samoa, Maori tangata, mensch, volk; te meer omdat zich daardoor 't verdwijnen

¹ Het gelijkheidsteeken dient om aan te duiden dat de daarachter staande woordvorm als de normaal Maleisch-Polynesische te beschouwen is.

van den klinker der voorlaatste lettergreep laat verklaren. Andere denkbare verklaringen laat ik rusten, daar wij te weinig gegevens bezitten om tot eene vaste uitkomst te geraken.

Over 't algemeen zijn de klankveranderingen in 't Jotafasch even sterk en grillig als in 't Mafoorsch. De voornaamste er van, voor zoover die met behulp van een voldoende aantal voorbeelden te bewijzen zijn, worden hieronder aangegeven.

De *k* valt vóór eene *u* gewoonlijk weg, gelijk in 't Mafoorsch, Bugineesch, enz. Bijv. *us*, *luis*, = *kutu*, *Maf. uk*, *Bug. utu*, *Ambonsch utu*; *orik*, *huid*, *bast*, = *kulit*. Tusschen twee klinkers gaat *k* in *g* over, behalve tusschen twee *a*'s, als wanneer ze geheel wegvalt. Dus *igè*¹, *visch*, *Maf. ijen* = *ikan*; *egoj*, *staart*, *Mal. ekor*, *Oudjav. ikû*, *Bisaya ikog*; maar *wân*, *eten* *nuttigen*, = *pakan*; vgl. *Maf. fân*, *voederen*, *ân*, *eten*. Misschien is *deë*, *gras*, te vergelijken met *Jav. dukut* of *dukut*, in welk geval de regel zóó zou kunnen gesteld worden, dat *k* tusschen twee gelijke klinkers kan uitvallen. Eene sluitende *k* kan te loor gaan, zooals wij uit het voorbeeld van *mân* = *manuk* gezien hebben; op eene secundaire, uit *t* ontstane *k*, als in *orik* = *kulit* is dit niet van toepassing.

De *g* is een zeer gewone klank in 't Jotafasch, maar als wijziging eener oudere *k*; een geheel zeker voorbeeld waaruit blijkt dat eene oorspronkelijke *g* bewaard is gebleven, heb ik niet kunnen ontdekken. Wel is waar herinnert *pugu*, *betelnoot*, op eene treffende wijze aan *Skr. pûga*, doch de herkomst van dit *Skr.* woord is even onbekend als die van 't Jotafasche *pugu*. Mocht de oogenschijnlijke overeenkomst tusschen beide woorden ook al aan iets anders dan het toeval te wijten zijn, ze is er niet te minder raadselachtig om, zoodat wij er niets uit kunnen afleiden. De *g* in overgenomen woorden bewijst natuurlijk niets, bijv. in *glas*, *glas*, welks *l* reeds tegen het klankstelsel indruischt. Niet alleen *k*, maar ook *ngk* gaat in *g* over; bijv. *waga*, *boot* = *wangka*. De volle vorm is eenigszins bevreemdend, zoodat twijfel rijst aan de oorspronkelijkheid van het woord, doch naast *wangka*, *bangka* bestaat er een met nasaal sluitende vorm in *Jav. wang-kang*, en hieruit zou *Jot. wagang* een regelmatige ontwikkeling zijn.

¹) In de Woordenlijst gespeld *igeh*; de *h* dient alleen om den korten open klank des klinkers aan te duiden; hiervoor bezig ik het teeken der *gravis*.

De oude h is verdwenen, behalve in 't klaarblijkelijk klanknabootsende hong, hond; vgl. Sundan. haung, gebrul van een tijger. De oorsprong der h in hos, stem, is duister; wel is waar zou men op den eersten blik geneigd zijn het woord in verband te brengen met Maf. wôs, taal, spraak, woord, Fidji vosa, Florida bosa, Fate fisa of bisa, Sesake vasa, doch dit is in 't Jot. vertegenwoordigd door bos of pos, woord, tabòsa, zeggen (vgl. Jav. pëca en wëca, wëka). Het woord the, een, waarvoor 't Maf. sai heeft, herinnert aan Aneitomsch e thi, Maori tahi, Samoa tasi. Hoe ongewoon de overgang van s in h in 't Jot. ook zij, 't Maf. sai pleit er voor, dat the inderdaad op dezelfde wijze ontstaan is als in 't Aneitomsch. We komen later nog op dit woord terug.

De ng is deels overgegaan in n, deels in m, juist gelijk in 't Mafoorsch bijv. nadi uit ngadi ontstaan is. Een voorbeeld in 't Jotafasch is nanuj, zwemmen, vgl. Oudjav. langhuy, Njav. langi, Dajaksch tangoi. Wat de n aan 't begin betreft, die kan 't gevolg zijn van assimilatie, doch mogelijk is het ook, dat de stamvorm tanguj was, en dan beantwoordt nanuj aan Daj. hanangoi. Overgang van ng in m vertoont tam, midden = têngah; denzelfden overgang vertoont het Maf. dakam, uit Mal. dagang. Als sluitletter valt ng weg, bijv. teni, oor; vgl. Jav. taling; een bijvorm tenja, beantwoordende aan Maf. kná-si (uit talinga-si), = talinga of talingan, vertoont zich oogenschijnlijk in te-tenja fani, z. o. a. doof, eig. geen oor hebbende. Ontleende woorden, gelijk bijv. sarung, sarong, vallen buiten den regel.

T blijft meestal onveranderd, in tegenstelling tot het Mafoorsch, waarin de t meestal in k en vóór een i in s overgaat. Voorbeelden zijn tor, drie, = tēlu; át of ate, steen, = watu; natu, kind, Mota, Aurora natui, Gog natu, Duke of York nat, Jabim lätú, Gilbert-eil. nati, Marshal-eil. nethi; prefix ta of tar in tabòsa, spreken. Uitzonderingen op den regel zijn talrijk, want niet zelden is t vervangen door s zonder dat men er eene reden voor kan vinden; bijv. usa, bosch, = utan; us, luis, = kutu; sabegei, tabak, dat trouwens ook in Maf. sambako luidt. Grillig is de overgang van t in p, bijv. máp, dood, = matai, mati; in plaats van máp vinden we ook máb, doch dit zal wel te verklaren zijn als een gevolg der Hollandsche spelling, waarbij een sluitende media als tenuis wordt uitgesproken. Hoe het zij, met b

is ook gespeld *urëb*, geneesmiddel, beantwoordende aan Oudjav. *wwad*, wortel, kruid, Mal. *urat*, Tag. *ugat*, Daj. *uhat*. Even zonderling is de overgang van *t* in *f* in 't Rotumasch, bijv. *hof*, steen, uit *watu*; *maf*, gelaat, = *mata*; *uf*, luis, = *kutu*. Niet geheel zonder voorbeeld is de verandering van *t* in *k*, blijkens *orik*, huid, *bast*, = *kulit*.

De linguale *d* schijnt vrijwel denzelfden regel te volgen als in 't Javaansch, dat wil zeggen, dat ze aan 't begin van een woord en tusschen twe klinkels meestal — hoewel niet noodzakelijk — in *r* overgaat, doch na een medeklinker zich als *d* vertoont¹. Dus *ros*, twee, waarin *ro* beantwoordt, aan Jav. *ro*, Mal. *dua*, = *dua*, en *s* vermoedelijk een verouderd dualis-affix is, in 't *Maf. su*. Daarentegen *mân dos*, zich paren (van vogels), „eigenlijk twee vogels; vgl. Jav. *ꦩꦤ꧀ꦢꦱ*. Aan Mal. *dáun*, Jav. *ron*, blad beantwoordt *rau* in *gibrau*, kokosblad, doch daarnaast komt voor *aidau*, boomblad. *Dandòmi*, duister, is te vergelijken met Bulusch *rëndëm*, zwart, Ibanag *laddam*, donkere kleur; Dajaksch *rindëm*, donker, zwart zijn; Tagal *dilim*, duisternis; Balin. *dëmdëm*, gitzwart. In *nanu*, water, hetzelfde woord als Ibanag en Dajaksch *danum*, water, is de *n* te verklaren als ontstaan door assimilatie. In *tarom*, inwendig, vinden we de oorspronkelijke *d* verhard tot *t*; immers het kan kwalijk een ander woord zijn dan Jav. *dalëm*, enz. Verwarring tusschen *d* en *t* komt trouwens meermalen voor, ten minste in de opteekening van den heer Bink o. a. in *metik* en *medik*, koud. Een variant van *tarom* schijnt *darò*, inwendig, te verbeelden, tenzij dit laatste met Jav. *jëro* verwant mocht wezen; zoo ook *tëndòmi*, duisternis, naast *dandòmi*.

Waar 't Mal. eene *d*, Javaansch eene *r* vertoont tegenover eene *g* in 't Bataksch en Ibanag, eene *gh* in 't Niasch, eene *s* in 't Samoa, Rotuma, Fate, Sesake, Api, een *h* in 't Maori, Ambrym, Florida, Ysabel, eene *d* in 't Fidji, heet het Jotafa'sch *s*; dus in *su*, neus, Mal. *hidung*, Jav. *irung*, Bat. en Iban. *igung*, Samoa *isu*, Fidji *udu*.²

Moeielijk met zekerheid te bepalen is de oorsprong van den klank die in 't Jotafa als *tj* optreedt, bijv. in *metje*, ook *metsje*

¹ Of deze *d* als linguaal dan wel als dentaal wordt uitgesproken, blijkt niet uit de spelling.

² Verdere voorbeelden in Codrington Mel. Lang. p. 48 en „Fidjitaal” p. 187.

gespeld: „rood, bruin.“ Vergelijkt men Mal. merah, Tonsawa meha, Kissar memere, Dawalor memea, Sawu mea, Sula mia, Buru meha, Maori mea, Samoa memea, Mota memea en mera, Aurora, Meralava memea, Sesake miala, Fate miel, Rotuma mia, Wango meramera, Makass. edja, rood, waarbij men kan voegen Jav. mirah, robijn, dan komt men tot de slotsom, dat die tj of tsj zich vermoedelijk ontwikkeld heeft uit een klank die veel gelek op en daarom licht verwisseld kon worden met den gutturalen triller eenerzijds en den linguale triller of d anderzijds. Onderstellenderwijs noem ik dien klank den palatalen triller. Deze viel in 't Maleisch en veel andere talen samen met den gutturalen triller, of werd verwisseld met den linguale triller. In 't Jotafa'sch schijnt uit den palatalen triller nu eens s, als in su, neus, dan weer tj gesproken te zijn; vgl. hierachter in de woordenlijst tʒəbr.

De n blijft meestal onveranderd, behalve dat ze de neiging heeft soms als sluitletter af te vallen, en tusschen twee klinkers wel eens uitgestooten te worden. Voorbeelden zijn niu, koko; nanu, water; junot, slapen. Maf. eněf slapen, Oudjav. hiněp, den (nacht) doorbrengen; wani, aangenaam, lief, schoon, vgl. Jav. manis; nân etter = nanah; rau, dau, blad, Mal. daun; mau, kampong, Maf. měnu = wanua.

De p gaat meestal in w, soms in b over. Bijv. wân, eten = pakan; wiki, cunnus, = puki; aw, vier, = apat, ěpat; overgang van p in b vertoont abo, kleinkind, = apu. Soms vindt men een sluitende p overgegaan in t, bijv. junot, slapen, Maf. eněf, Jav. iněp. Het tegendeel heeft meermalen plaats, blijkens het boven reeds vermelde mâp, dood, = mati. In junot doet zich een geval van epenthese voor, want junot moet ontstaan zijn uit jonot, dit uit enot, inět, iněp. Hetzelfde verschijnsel is geenszins ongewoon in andere talen, en wel onder dezelfde omstandigheden, namelijk vóór eene liquida. Zoo is bijv. Maf. kior, drie, ontstaan uit kero, dit uit tělu. Zeer ontwikkeld is de epenthese in de taal der Zend-Avesta, bijv. pouru voor poru, en in de Skandinavische talen, bijv. Zweedsch, Deensch, jord, aarde, voor eordo, erdu.

Terwijl uit p een w voorkomt, is omgekeerd uit w eene p ontstaan, doch vermoedelijk alleen in geval de w eerst b was geworden. Bijv. pon-da, nacht, Fidji bongi, Samoa, Maori pô (stam pongi, blijkens pongia, door den nacht overvallen), Jav.

wēngi, Fate pog, Aneitom ping, Mota qong¹; por, varken, Duke of York boro, Ulawa po, Fagani boo, Florida bolo, Mota qoe, Gog qo, enz.; pons, bamboe, is klaarblijkelijk een ontleend woord, en wel 't Sanskrit wança. Langs welken weg dit woord tot de Humboldtbaai is doorgedrongen, is een raadsel; in vorm sluit pons zich aan bij 't Jav. bongsa, doch dit komt alleen, voor zoover bekend is, in de afgeleide beteekenis van „geslacht, stam“ voor, gelijk ook Mal. bangsa.

In 't geval dat aan eene Jav. w in 't Fidji eene v, Samoa f, Maori h of wh beantwoordt, heeft uitval in 't Jotafa plaats, bijv. ât, ate, steen, rots, Jav. watu, Fidji vatu, Samoa fatu, Maori ko-hatu.

De gutturale triller of letter der 1ste v. d. Tuuksche klankwet is met de gewone r samengevallen, gelijk in 't Maf., Maleisch, Makass.; doch als sluitletter valt ze af of wordt j. Bijv. rum (beter vermoedelijk rûm), huis, Maf. rum, Mal. rumah, Jav. umah, Api uma, Eromanga imo, Wango ruma, Fagani rima, Duke of York ruma, Ambrym ima, enz. Maar niu, kokos, Mal. niyur, Tag., Bis. niyog, Daj. enjoh, Oudjav. nyû, Fate, Sesake, Api niu, enz. Egoj, staart, Mal. ekor, Oudjav. ikû, Bisaya ikog.

De uitspraak van sommige letters schijnt niet vast te zijn; zoo worden t en d verward, gelijk we reeds gezien hebben; ook w en f wisselen af, bijv. in fani of wani, niet, waarvan ik den oorspronkelijken vorm niet kan vaststellen.

Hiermede zijn de voornaamste klankregels afgehandeld; sporadische, niet onder vaste regels te brengen afwijkingen zullen in het hierachter toegevoegde woordenlijstje ter sprake komen.

Aangaande de spraakkunstige vormen is tengevolge der wijze waarop de woordenlijst van Bink is samengesteld, weinig op te maken. Toch kan men eenige formatieven, nl. voor- en achtervoegsels herkennen. Vooreerst een prefix a, bijv. in amas, opgegeven met de beteekenis „droogte“; amâp, dood, schijnt niet wezenlijk te verschillen van mâp. Een prefix ta komt voor o. a. in tabòsa, zeggen; vgl. Maf. wòs, spreken, Fidji vosa. Een voorvoegsel ka is vervat, schijnt het, in kabiki, darm; kabai, drek; kabidi, mis, vermoedelijk eigenlijk links, vgl. Bul. kawihî, Jav. kerî (uit ka-irî); katëra, dag, waarin tëra met

¹ Zie verder de verwante vormen in Codrington op. cit. p. 47.

Jav. tĕrang, helder, te vergelĳken is. Mĕdik, koud, koude, vgl. Rotuma matik, Aurora madiding, Api maniu, Whitsuntide masisi, koud, Jav. madiding, van koude rillende, bĕdiding, fel koud, felle koude, bevat het possessief prefix mĕ = ma. Dat de taal eenmaal het infix m, um bezat, blijkt uit mĕp, dood. Een prefix b, vgl. Jav. bĕ, ontdekt men in bruwar-ĕt, openen, waarin ruwar te vergelĳken is met Jav., Mal. luwar; de vraag is of b hier niet uit m ontstaan, en 't prefix eigenlijk mĕng is, welks nasaal aan de volgende r geasimileerd is geworden. In wĕn, eten, is wa ontstaan uit pa.

Een groot aantal werkwoorden hebben als uitgang ĕt. Dit komt overeen met het Maori en Samoa atu, een woordje dat in een groot aantal Polynesische en Melanesische talen voorkomt in den vorm van atu, at, matu, ngatu, Rotuma ofu, en dat met het voorafgaande woord eene samengestelde uitdrukking vormt, om te kennen te geven dat eene handeling geschiedt in de richting van den spreker af; het drukt dus, „heen, weg, voorwaarts“ uit. Het tegendeel is mai (me, ma), z. v. a. Duitsch „her“, Makass. mae, herwaarts. Bijv. Maori haere atu koe i konei, ga heen van deze plaats; haere mai ki konei, kom hier naar deze plaats; Samoa maliu atu, heengaan; maliu mai, komen. ¹ In sommige talen zijn atu en mai door synoniemen vervangen. Zoo hebben Norbarbar en Marshal-eil. lok, Gilbert-eil. nako, etymologisch = Jav. laku, voor atu, en Marshal-eil. dok, d. i. Jav. tĕka, voor mai. Bijv. le dok, „hergeben“; le lok, weggeven; weage dok, verschijnen, weage lok, verdwijnen; kade lok, losmaken; ke be lok, openmaken. Hiermede vergelĳke men Jotafa'sch wiĕt, weggaan, heengaan, bestaande uit wi(a) = Marsh. wea, en ĕt, synoniem van lok. Met ke be lok, openmaken, is te vergelĳken bruwar-ĕt, openen; met ke lok, springen, ber-ĕt.

De voornaamwoorden en telwoorden wijken zeer sterk af van de Mafoorsche. Als voornaamwoorden worden in de woordenlijst de volgende opgegeven:

	Enkelvoud.	Meervoud.
1 ps.	ner	siberi
2 "	ter	simi
3 "	der	deriki

Het is duidelijk dat de aan ner, ter, der gemeenschappelijke

¹ Over mai uitvoeriger in „Fidjitaal“, blz. 152.

r geen bestanddeel van deze voornaamwoorden zijn kan; het moet het overblijfsel wezen van een partikel, ter versterking aan 't vnv. toegevoegd. Ontdaan van dit toevoegsel, vertoonen zich de voornaamwoorden zelve als ne, te, de. Hiervan is ne te vergelijken met Mota en Lakon na, Norbarbar no, ik, den zwaksten vorm van n'aku, n'ak of ny-aku, nyak. De 3de ps. de is oogenschijnlijk identisch met Santa-Cruz de, doch met den 2^{den} ps. te weet ik geen weg. Men zou verwachten ke. De mogelijkheid dat in dit geval de k in t is overgegaan, is niet uitgesloten, want mabut, vergif, is stellig ontleend aan 't Mak. mabuq, maar zoolang men geen voorbeeld weet aan te voeren dat k ook aan 't begin eens woords t kan worden, is de onderstelling dat te voor ke, Oudjav., Mota, enz. ko staat, al te gewaagd. In de meervoudsvormen siberi en simi houd ik si voor hetzelfde meervoudaanduidend bestanddeel als in 't Maf., bijv. in si-kmas-ri, hun vaders, e. dgl. ¹ Be sluit zich aan bij Savo ave, wij (inclus.), en mi bij Savo me, gijlieden. Ave, be, en mi, me zijn verkortingen van kami en kamu, of wel in si-be en si-mi vervangt si de plaats van ka, welk laatste immers ook een collectief begrip en „gelijkelijk“ uitdrukt.

De telwoorden komen alleen tot 4 met die in 't Mafoorsch en de MP. talen in 't algemeen overeen. Dus 1. the; 2. ros; 3. tor; 4. aw. Misschien is the te vereenzelvigen met Mota tea, doch dan blijft de h onverklaard. Het Maf. heeft sai, Wango tai (voor sai), en aangezien ook in 't Jotafasch, gelijk aanstonds blijken zal, se als „één“ voorkomt, is het niet onmogelijk dat the uit te-se ontstaan is; vgl. Samoa tasi, Maori tahi, Aneitom e-thi.

Ros = Mal. dúa, Jav. ro, Fidji rua, enz. Tor = tēlu. Aw staat voor apat, Tag. apat, Bulusch ěpat, Sund. opat, Mal. ampat, enz.

De volgende getallen hebben een zeer vreemd voorkomen en zijn blijkbaar samenstellingen. Ze worden opgegeven als volgt: 5. mimiân; 6. mân-dossim; 7. marondi; 8. rondi snika; 9. rondu-mina-se; 10. rondu-mina-ros; 11. karwa-dor; 12. karwa-dor tjika; 13. karwa-dor-mani-tajâm; 14. mani-rosim; 15. repau; 16. repau-mani-se; 17. repau-mani-ros; 18. mamparim; 19. repatensa; 20. anaribe-ros.

¹ Zie verdere voorbeelden in v. Hasselt, Bekn. Spraakk. der Noefoersche taal, blz. 23.

Hoe duister deze omslachtige uitdrukkingen ook zijn mogen, zóóveel kan men er uit afleiden, dat *mani* of *mina* z. v. a. „plus“¹ beteekent, want *repau-mani-se* is duidelijk: 15 + 1, zoodat wij hier den vorm *se*, *Maf. sai*, voor „één“ hebben; *repau-maniros*, is 15 + 2. Op gelijke wijze bevatten *rondumina-se*, negen, en *rondumina-ros*, tien, *mina* = *mani plus*, en de woorden voor één en twee. *Rondu* moet dus eene uitdrukking voor 8 wezen.

In het woordenlijstje dat nu volgt, heb ik alleen zulke woorden opgenomen, welke met zekerheid of anders met zekere waarschijnlijkheid te vergelijken zijn met de overeenkomstige in de verwante talen. De telwoorden en voornaamwoorden zijn niet in 't lijstje opgenomen, dewijl 't noodige daarover bereids gezegd is.

ABO, kleinkind. *Ibanag afut*, kleinzoon. *Tagal. apó*, kleinkind
AI, boom. *Maf. Sumba, Molukken, Malanta, Ulawa ai*, boom, hout. *Ai-dau*, boomblad, uit *ai* en *dau*, blad, *Mal. dáun*, *Jav. ron. Ai-orik*, boombast; zie **ORIK**.

AJA, vader. Vgl. *Jav. yayah*, *Malag. ray*.

AJA, been, arm, hand. *Marshal-eil. n'eï*, *Gilbert-eil. u-ei*, been; *Sula jae*, *Kei ejad*, *Roti eik*, *Kissar ei(n)*, voet.

AMAS, droog, droogte. Van den stam *mas*, waarvan *masc*, droogen, en voorvoegsel *a* = *Oudjav.*, *Mak. a*. Voorts *mas-ât*, afdroogen, van *mas* en *bijw. ât* (z. d.). *Maf. mais*, droog, rijp; *Aneitom mese*, en *ame droog*; *Mota mamasa*, verschroeid schijnt, evenals *Fidji maða*, droog, tot een verwanten stam te behooren.

1. **ÂT**, steen. *MP. watu. Ate-natu*, koraal; eig. rotskind.

2. **ÂT**, bijwoord z. v. o. derwaarts, heen, weg, in verbinding met voorafgaand *wkw.* begrip; *bijv. tar-ât*, uitsnijden; *bruwar-ât*, openen; *prewari-ât*, verlossen; *ber-ât*, springen; *nanuj-ât*, zwemmen; *mërau-ât*, zuchten. *Samoa*, enz. *atu* (zie boven blz. 9).

BER of **PER**, in *ber-ât* of *per-ât*, springen; *per-âr* afspringen; in *âr* ligt het begrip „nederwaarts“. *Maf. òper*, springen.

BUN, zie **KABUN**.

DANDOMI of **TĒNDĒMI**, donker; duisternis. Vgl. *Bul. rëndëm*, zwart; *Balin. dëmdëm*, blinkend zwart; *Daj. rindëm*, donker zwart; *Iban. laddam*, donkere kleur; de stam *dëm*, *rëm* is algemeen *MP.* De *i* in *dandòm* schijnt een collectief begrip aan te duiden, als synoniem van *an*.

¹ Vgl. *Fidji mani*, nog eens, *bijv. in tini ka mani lima*, 10 en nog eens 5; *Jav. maning* en *maneh*.

DAROM of TAROM, inwendig; in. Jav. dalēm, enz.

DAU of RAU, blad, Mal. dáun, Jav. ron, Fidji drau, Sesake lau, Gog do, Maori rau, Daj. dawēn, Malag. ravinā. Aidau, boomblad; gib-rau, kokosblad.

DEË, gras. Jav. dukut of dukut(?)

DORRI, keel. Schijnt verwant met Daj. tēlēn, Mal. tēlan, Bis. tolon, slikken. De uitgang ri komt zoowel in 't Maf. als in 't Jotafa'sch voor als aanhechtsel bij benamingen van lichaamsdeelen en eenige verwantschapswoorden; het is vermoedelijk een lidwoord, identisch met Moluksch aangehecht lidwoord l, en 't Samoansche voorgevoegde lidwoord le.

EGOR, staart. Mal. ekor, Tagal., Bis. ikog, Oudjav. ikû, enz.

FANI of WANI is ontkenningspartikel, die achter een woord gevoegd wordt om ons „on” uit te drukken. Op gelijke wijze bedient het Maf. zich van ba, waarvan fani of wani een verlengde vorm zou kunnen wezen.

FEMBI, boog. Vermoedelijk samengesteld uit fen = panah en bi, vermoedelijk „bamboe”; verg. Sund. awi. Femi-natu, pijl, eig. boogkind, eene uitdrukking die volkomen overeenkomt met het Mal. anaq panah.

IGE, visch. MP. ikan. Igè-natu, kuit; eig. vischkind.

JAN, ladder. Bul. aran, Bat. ardan, Tagal, Bis. hagdan, Daj. hēdjan, Bikol hagian, Oudjav. handa, Redjangsch handa. De voorslag van de j, hoe dan ook te verklaren, is geenszins zeldzaam ook in 't Maf., bijv. in janēm, vlechten, Jav. anam; jās, scherpen, Jav. asah.

JUNOT, slapen. Maf. enēf, slapen; Oudjav. hinēp, Lampongsch minok, den nacht doorbrengen. De u in de eerste lettergreep is ontstaan door epenthese, tenzij men aanneemt dat ze eene oudere e (jenot) vervangt, die met de o in de volgende lettergreep geassimileerd is geworden.

JUN-TE, drinken. Jun door epenthese ontstaan uit inum. Het toegevoegde te kan niet tot den wbw. stam behooren; het komt ook voor in wān-te, eten, kason-te, ledigen, monnedijente, opvrouwen. Misschien heeft het den zin van „iets,” in welk geval het een zou kunnen wezen met the, één; vgl. Mota tea, een; iets; Duke of York te, iets.

KABIDI, mis. Vgl. Bul. kawihī, linksch; verwant met Jav. kerī, uit ka + iri, Mal. kíri.

KABUN, uitgebluscht. Van den stam bun, Mal. bunuh, Oud-

jav. wunuh, Bul. wunu, Tagal., Bis., Bikol bono, stam van „dooden“; waarvan Bul. munu, Maf. mun, dooden. Het prefix ka beantwoordt aan Jav., Fidji ka. Van kabun, uitgebluscht, het uitgebluscht zijn, komt met aanhechtsel i: satëra kabuni, 't licht uitblusschen. Eene andere afleiding is rebun, dat in de verbinding ai rebun vertaald wordt met „blusschen“, doch ai is „hout“, zoodat de opgegeven beteekenis niet geheel juist kan wezen.

KÂR, volk, persoon. Fagani kare, Florida nggari, Wango gare, Ulawa, Saa kale, alle „kind“ beteekenende. Dezelfde beteekenissen vereenigt Iudonisch anak in zich. Kar-mâp, lijk, eig. dood mensch; kare-sori, koning; kâr-dibi, volkrijk. Het meervoud is karau, voor kâr + meervoudsteeken rau, te vergelijken met Burusch ro, bijv. uma, huis, uma-ro, huizen.

KATAUI, weten, kennen. Overgenomen uit het Maleisch.

KATĒRA, dag. Bevat tĕra, etymologisch = Jav. tĕrang, helder. De stam is rang, dang, dat in verscheiden Polyn. en Melan. talen over is in de beteekenis van „dag“: o. a. Eromanga dan, Marshal-eil., Yap, Mare ran, Lifu dra, Maori ra, Samoa lâ. Afleidingen zijn behalve Jav. tĕrang, helder, en arang, doorschijnend, Ibanag dalangarang, helder schijnsel; Bat. torang, 't aanbreken van den dag; hierbij sluit zich aan Jotafa'sch katĕra, 't licht geworden, dag. Verder Alor taran, Tagal. madalang, helder; alsook Jotafa'sch satĕra, 't licht.

KAWA, koper- of ijzerdraad. Ontleend aan 't Mal. kawat.

KRINI, vlieg. Savo kurigidi.

KUT, sloep. Uit het Holl. schuit, ofschoon zeker niet rechtstreeks overgenomen.

MABUT, vergif. Uit Mal. mabuq, dronken.

MADIK, ook mĕdik, mĕtik gespeld: koud; koude; koorts. Aurora madiding, Espiritu Santo narir, Mota mamarir, Jav. madiding.

MAI, herwaarts, in metje mai, komen; mĕrandari, mai, terugkeeren. Zie boven blz. 9.

MÂN, vogel. MP. manuk. Mân pune, witte duif; pune ontleend, al of niet rechtstreeks, aan Mal. punei.

MÂR, stuk bereide boombast om 't midden gedragen door gehuwde vrouwen. Maori maro, Samoa, Fidji, Mota malo, Maf. mâr.

MAS-ÂT en MASE; zie onder AMAS.

MAU, kampong, Maf. mĕnu, Oudjav. wanwa, dorp, dessa; Mal. banua, enz.

Ma, possessief prefix, beantwoordende aan Oudjav., Makass., Filippijnsch ma, bijv. in mĕgai, groot; mĕkai, zeer (uit mĕ en kai = Jav. kaya); mĕrai, oud; hard; mĕrau, hoog.

MĕSUMSU, kussen. Maf. sjum, waarvan het een gereduplicateerde vorm is, met prefix mĕ, dat in dit geval aan Tagal., Bis. mag, Bat. mar, Sang. me' zou kunnen beantwoorden. Vgl. Mal. tjium, waaraan het misschien ontleend is.

METJE, rood, bruin. Zie blz. 6.

MĕRU, eiland. Maori, Samoa motu; Mota vanua - motu.

Moi, vrouw. Vermoedelijk hetzelfde woord als Tagal. bayi, moeder, babayi, vrouw; zoo ook Bis. en Bikol.

MUBI-ĀT, (tabak) rooken. Zeker eigenlijk „uitblazen,“ want mubi behoort bij denzelfden stam als Maf. uf, blazen, ufa, blaas; Bal. ngupin, blazen; Bul. upi, toorn. Het formatief m is òf 't infix-prefix m, um, òf ontstaan uit mĕ voor mer.

NAN, etter. MP. nanah.

NANGADI, maagd. Mal. gadis. De eerste lettergreep onklaar.

NANU, water. Daj. en Ibanag danum, water.

NANUJ-ĀT, zwemmen. Uit nanuj, Oudjav. langhuy, Daj. tangoi, Tagal., Bis., Bikol langoy, zwemmen. Nanu wiât, overzwemmen, uit nanuj en wiât, weggaan, heengaan.

NAS, sago. Hetzelfde woord als Mal. nasi, gekookte rijst.

NĀT, baren, is een andere uitspraak of wel de stamvorm van natu, kind. Mota, Aurora, natui, Gog natu, Eromanga nit, Duke of York nat, Jabim latû, Gilbert-eil. nati, Marshal-eil. nethi, kind, zoon. Nat-anâ, jongen, samenstelling van natu en ana, vermoedelijk = anak.

NAU, kalk. Tagal., Bis. apog, Ibanag afug, Oudjav. apû, Buru apu Mal. kapur, Kei javur, Maf. afer, Timor ao. Vlg. au of aw, vier, uit apat; de voorslag n onverklaard.

NEITĒMA, ouders. Bevat tĕma, vader, overeenkomende met het in de Melan. en Polyn. talen meest gewone woord voor „vader“, nl. tama of tamâ (uit tamang), enz.,¹ Maf. kmá-ri. Nei zou kunnen samenhangen met Ulawa en Malanta nike, moeder, of anders Jav. ñahi,

NĪJO, NEJO, tand. Samoa nifo, Maori niho, Malag. nify, Kissar nihin, Kei nifán, Bat. ipon, Niasch ifö, Tagal. ngipin, Bis. ngipon, Mongondau nipon, Ibanag ngipan, Ulawa,

¹ Zie Codrington op. cit. p. 42.

Malanta niho, Fagani lifo, Gog liwo, enz. Nijo moet onmiddellijk ontstaan zijn uit niwo, welks w aan de voorafgaande i geassimileerd werd.

NIU, kokos. Mal. niur, Oudjav. nyû, Tagal. niyog, Samoa, Fate, Sesake, Api, Fidji enz. niu, Malag. niu. ¹

ORI, vrucht. Isabel, Nggao, Neu-Georgia ure.

ORI of ORRI, kleed, kleedingstof. Misschien te vergelijken Jav. ulës, Bat. ulos, Bikol olos, bedekking, kleed, doek.

ORIK, vel, bast. MP. kulit.

PEE, springen. Zie BER.

PEER, grond, aarde. Vgl. Maf. mapêr, effen, gelijk. Misschien verwant met Jav. wilah, platte bamboelat.

Po, reuk, in pò-dewan, stinkend. Fidji boi, ruiken, rieken; i-boi, reuk; Tagal. amoy, ruiken; Bug., Makass. bau, Bul. wou, Sumba wau, Alor wo, Rotti bo, Malag. wao, Daj. êwau, enz.

Pon-da, nacht. Uit pon = wëngi, nacht, en da, uit dang. Schijnbaar komt dit overeen met Bul. wingi-ndo, avond, voor wingi of wëngi, nacht en ëndo, dag, zon. Doch de regel voor de samenstellingen is in 't Jotafa'sch anders dan in het Bulusch, zoodat pon-da niet kan verklaard worden als „dagnacht“. Da is dus hier of te nemen in den zin van „tijd,“ òf pon da is ontstaan uit wëngi, nacht, n genitiefpartikel, of ng lidwoord (beide in 't Jotafa'sch verloren gegaan) en dang, dag.

PONS, bamboe. Ontleend; zie boven blz. 8.

POR, varken. Duke of York boro, Florida bolo, Savo polo, Fagani boo, Nifilole poe, Mota qoe. ²

PUGU, pinangnoot. Schijnt ontleend te zijn, zie boven blz. 4.

RAU, meervouds-exponent; bijv. naturau, kinderen; karau, uit karerau, menschen. Buru ro. De u baart moeielijkheid, daar 't gewone meervoudsteeken bij voornaamwoorden in tal van Polyn. en Melan. talen ra, da is; daarentegen rau, dau dualis-exponent. Opmerkelijk is het dat in 't Eromanga su als meervoudsteeken gebruikt wordt, daarentegen in 't Maf. voor den dualis dient. Niet onmogelijk dat rau eigenlijk een dualis-aanhechtsel geweest is.

SABEGEI, tabak. Overgenomen. Merkwaardig wegens den overgang

¹ Zie verder Codrington op. cit. p. 41.

² Zie verder Codrington op. cit. p. 48.

van t in s, en van k in g. Eenigszins afwijkend Maf. sambako.

SAR, zitbank; tafel. Oudjav. salö, thans salu, bank; Bis., Bikol salog, zitbodem, vloer.

SEJÒ, groente. Ontleend aan Mal. sayur.

SEMBI, maan. Denkelijk bestaande uit sen, = sina, Mal, sinar, Tagal., Iban. sinag, lichten, glanzen; Samoa sina, blank; masina, Sula vasina, de maan, eig. de glanzende, lichtende. Bi herinnert aan Maf. paik, maan, doch het zou ook een kortere vorm van tjěbi, nacht, avond, kunnen wezen, zoodat sen bi eigenlijk ware „licht van den nacht,“ Vgl. TĚBI.

SEMI, slecht. Dit herinnert aan Jav. tjěmër, vuil, gemeen; Vgl. ook Fidji somo, vuil.

SEROM, vloed. In de verte verwant met Jav. sirëm, silëm, verzonken, en met rob, vloed.

SĚWAR, echtgenoot. Maf. swá-ri, uit sáwa, = Tagal., Bis. asawa, echtgenoot, Daj. sawä, echgenoot en 't bij meerdere verwantschapswoorden en lichaamsdeelen staande ri, vermoedelijk een bepalend lidwoord. Zonder ri, als wanneer 't accent niet verspringt, luidt het in 't Jotafa'sch sowi; tan (man) sowi (echtgenoot) amâp, is gestorven, dood, d. i. weduenaar; moi (vrouw) sowi amâp, weduwe.

SIGI, schip. Tagal., Bil. sakayan, vaartuig; van sakay, bestijgen, scheepgaan, Bul. sake, bestijgen (o. a. een schip). De i in si ontstaan door invloed der i in de volgende lettergreep.

SJAU, roeien; roeispaan. Mota sua, pagaaien.

So, suikerriet. MP. těwu. Hieruit ontstond towo, too, tō en met overgang van t in s: so. Een ander woord schijnt so te zijn in omri-so, tuin; en wel Samoa to, planten, Sangirsch sua, planten; Maori to, stengel. Omri-so is dus eigenlijk tuin of veld om te planten; omri-dewà, tuinpad. Om kan Bat., Iban., Bis., Minahassa uma, zaadveld, akker, Mal. huma, wezen, doch wat is ri?

Su, neus. Voor isu, of usu, Rotuma, isu, Fidji uđu, enz. ¹ In su-tebe-ri, de neustop, vindt men even als in dđri of dorri, de keel: tđri, de buik; sewe-beg-ri, de bovenlip; sejage-ri, de onderlip, hetzelfde ri, waarvan boven reeds sprake was.

¹ Verg. „Fidjitaal” blz. 137 en Codrington op. cit. p. 45.

TAB, regen. Verwant met Niasch teu, alsook met Jav. djawuh, Aurora en Meralava reu.

TABURES-ÁT, uitstrooien. Vgl. Jav. tawur, uitgestrooid; en sawur; anawur en añawur, strooien; Daj. tawur, manawur. Voor át zie boven onder dit woord; de s kan ik niet verklaren.

TADIU AMÁP, wordt vertaald met „verdrinken“, doch het zal eigenlijk wel beteekenen „bij 't baden omgekomen“; tadiu afleiding van diu, Oudjav. dyus, Bis. digos, zich baden, Mal. dirus.

TAM, midden. Uit tangah, MP. têngah.

TAMIN, pissen. Bug. teme, Lampongach mia, Makass. meya, Fidji mi, Mota meme. Tagal., Bis. mihi, Dairisch miyěh, pissen, heeft tot stam ihi, iyěh, vgl. Oudjav. ɛyěh, Njav. uyuh, pis. De met m beginnende stammen zijn dus secundair.

TAN, man, in samenkoppelingen als tan sowi amáp, man wiens vrouw dood is, weduwenaar. Samoa, Maori tane, man, mannetje.

TANTA, man. Uit tamata, Fidji tamata, Samoa, Maori, Aniwa tangata, man, mensch.

TAP, zon. Alite davi. Waarschijnlijk ontstaan uit ta-we, waarin we = Oudjav. we, dag, daglicht, zon, Singkansch Formosaansch wagi, en ta het ook in 't Oudjav. voorkomende pers. lidwoord is; ook in het Polyn. en Melan. tama, vader, heeft dit ta eene functie die te vergelijken is met Jav. ra in rama. Het veronderstelde tawe laat zich dus vergelijken met Oudjav. sang hyang we, Njav. sěngenge, srěngenge en Sund. powe, uit po, heer, en we.

Târ, touw. MP. tali.

TĒMA-GA, grootvader. Uit het zoeven aangehaalde tama, Maf. kma-ri, en ga, dat mogelijk een sterk ingekrompen kaki is.

TENA, grootmoeder. Het vrij algemeen Polyn. en Melan. woord voor „moeder,“ nl. tina of tinâ (d. i. tiuang), zonder pers. lidwoord MP. ina. In de beteekenis van „moeder“ komt in 't Jotafasch zelf tena voor in de uitdrukking tena amáp, wees, eig. (wiens) moeder gestorven is. Vermoedelijk ontbreekt er een woordje bij tena, bij de opgegeven beteekenis van grootmoeder.

TĒNDŌMI; zie DANDŌMI.

TENNI, oor. Evenals Maf. kna-si ontstaan uit MP. talinga, waaruit tanina, tenin, enz. moet geworden zijn.

TĒRI, buik. Dit woord heeft, gelijk Maf. snè-ri 't boven ver-

melde toevoegsel ri. Mal., Tagal., Bis tiyan, buik, van denzelfden stam als Daj. tihi, zwangerschap. Een verkorte vorm van tèri komt voor in nadi-ter, zwanger.

TIMA, dank, in tima mðri-ät, danken is rechtstreeks of middellijk ontleend aan Mal. tarima. Of mðri te vergelijken is met Mal. bëri, mëmbëri, geven, laat zich niet met zekerheid zeggen, daar mðri op zich zelf in de geheele woordenlijst niet voorkomt, doch naar klank en formatie komt de vergelijking uit.

Tjĕbi in da-tjĕbi, avond. Da is „dag,“ zie boven onder ka-tĕra; tjĕbi houd ik voor hetzelfde woord als Tagal., Bis., Iban. gabi, Iloko rabii, Sang. hĕbi, Ponosakansch gowii, nacht; Niasch owi, Samoa afiafi, Mota ravrav, avond; ook vervat in Fidji yakavi, avond. Da-tjĕbi is dus eigenlijk „dag-avond.“ Dat de trillers van verschillend orgaan wel eens verwisseld worden, blijkt uit vergelijking van Iloko rabii met Tagal., Bis., Iban. gabi, en van Mota ravrav met Samoa afiafi, Maori ahiahi. Naar hetgeen boven blz. 7 opgemerkt is, gaat de tj vermoedelijk terug op een ouderen palatalen triller.

To, in de verbinding nus-to, dat vertaald wordt met „stellig“ is te vergelijken met Jav. tuhu, oprecht, wezenlijk, want nus is „spreken, zeggen;“ bijv. nus wani, vriendelijk, eig. lief sprekend; kanus fani, stom, eig. geen spraak hebbende.

TUB, ijzer. Verwant met Maf. tutam, blik, Bul., Tonsawa, Tondano, Tonsea, Bentenan tuta, Pakewa tutah, lood; Bul. tuta kulo, tin. Vermoedelijk alle ontleend, doch waar van daan?

TUTE, ook TUDE gespeld: borst, vrouwenborst. MP. susu. Hier hebben wij een voorbeeld van overgang der s in t, die gedeeltelijk ook in 't Daj. tusu, borst, heeft plaats gehad. In 't Ibanag is die overgang regel, behalve vóór de i; natuurlijk dus ook in tutú, 't zuigen aan de borst. Tute wân, zuigen aan de borst; eig. de moederborst gebruiken (eten).

UR, pot. Maf. urĕn, aarden pan; Bul. kurĕ, Sang kuring, pan, pot; Bis., Bikol kolon. Ur-gob, korst, eig. aanzetsel van den pot of pan.

URĕ, trouwen; ner ure, ik trouw. Oudj. kurĕn, echtgenoot; akurĕn, makurĕn, ik trouw; pakurĕn, huwelijk.

URĕB, geneesmiddel. Hetzelfde woord als Maf. urĕk, Mal. urat, ader, maar in den zin genomen van „wortel“, welke beteekenis men in Tagal. ugát, Daj. uhat, Oudjav. wwad terugvindt.

Us, luis. Maf. uk, MP. kutu.

Usa, bosch. Mal. utan.

Uwòrit; zie wòrit.

WA BIÂT, weggaan. Vermoedelijk voor war, = Jav. para, gaan, en wiât; z. d.

WAGA, boot, prauw. MP. wangka.

WANI, lekker, aangenaam, schoon. Jav. manis. Wani faui, onaangenaam; uit wani en de ontkenning fani, ook wani uitgesproken, misschien een verlengde vorm van Maf. ba, dat dezelfde functie en constructie heeft.

WÂN-TE, eten. Wân = Jav. pakan, Maf. fân, en in beteekenis = Mal. makan. Over te zie de gissing op blz. 12.

WARA WIÂT, wandelen. Zeker juister „uit gaan wandelen“, uit wara = Jav. para, en wiât.

WARU; zie onder WINDU.

WAU WIÂT, brengen. Stellig onjuist voor „wegbrengen“. Wau = Oudjav. wawa, waarvan ook mawa; Mal. bawa, dragen; enz.

WIÂT, afreizen, weggaan. Marshal-eil. wea lok, weggaan.

WIKI, vrouwelijk schaamdeel. MP. puki.

WINDU, ook wente geschreven: oog. Misschien verwant met Jav. pëndung, het staren, gadeslaan. Wente-warû, oogharen. Waru houd ik voor eene minder juiste spelling van wëru = MP. wulu.

WORIT of UWòRIT, koopen, inkoopen. Mal. bëli, Tagal., Daj. bili, Fidji voli, Mota wol, Malag. widy, 't koopen; Oudjav. wëli, Sumba wëli, wili, Iban. balli, koopprijs. In de sluitende t, die men bij ettelijke andere woordstammen terugvindt, zou men geneigd zijn een overblijfsel te zien van 't suffix kën, Mal. kan, Tobasch hon, Jav, akën, Fidji aka, ware het niet dat het werkwoord met dit achtervoegsel eer de beteekenis van „verkoopen“, dan van „koopen, inkoopen“ zou hebben.

De Bijdragen van het Koninklijk Instituut verschijnen in driemaandelijksche afleveringen van 8 à 10 vel druks. De prijs wordt berekend à 20 cents per vel druks, en à 10 cents per plaat. Bij de 4e aflevering van ieder deel ontvangen de inteekenaren titel en inhoud voor het geheele deel. Iedere aflevering is afzonderlijk verkrijgbaar.

De Bibliotheken van het Instituut en het Indisch Genootschap (Heerengracht, n°. 21) zijn voor de leden toegankelijk van 10 tot 12 en van 2 tot 4 uur op alle werkdagen, behalve des Donderdags.

Heeren Leden, vooral in Indië, worden **dringend** verzocht, bij verandering van woonplaats of bij niet geregelde ontvangst der Bijdragen en Werken, daarvan kennis te geven aan den Secretaris.

Uitgaven van MARTINUS NIJHOFF te 's-GRAVENHAGE:

REPERTORIUM

OP DE

KOLONIALE LITTERATUUR

of systematische inhoudsopgaaf van hetgeen voorkomt over de
Koloniën (beoosten de Kaap) in mengelwerken en tijdschriften

VAN 1595 TOT 1865,

uitgegeven in Nederland en zijne Overzeesche bezittingen,

DOOR

J. C. HOOYKAAS,

ter perse bezorgd door Dr. W. N. DU RIEU.

2 dln. van 361 en 751 blz. in twee kol. gr. 8vo.

Vroeger f 22.75; thans f 15.—.

REPERTORIUM

OP DE

Litteratuur

BETREFFENDE

DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN,

voor zoover zij verspreid is in Tijdschriften en Mengelwerken.

I.

OOST-INDIË.

1866—1893.

II.

WEST-INDIË.

1840—1893.

Met een alphabetisch Zaak- en Plaatsregister,

SAMENGESTELD DOOR

A. HARTMANN,

Commiss bij het Ministerie van Koloniën.

Een deel, XVIII en 454 bladz. in 2 kol. roy. 8vo.

Prijs f 7.50.

De twee werken te samen f 17.50.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË,

UITGEGEVEN DOOR HET

Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde
van Nederlandsch-Indië.

ZESDE VOLGREEKS. — ZEVENDE DEEL.

(DEEL LI DER GEHEELE REEKS).

TWEEDE AFLEVERING.

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1900.

INHOUD.

	Bladzijde.
Raffles' Atjeh-overeenkomst van 1819. Door P. H. van der Kemp.	159
Bijdragen tot de kennis van het grondbezit in de Chi-neesche districten. Door H. E. D. Engelhard.	241
Bijdragen tot de spraakkunst van het Oudjavaansch. Door Prof. Dr. H. Kern.	263
Het Oudjavaansche Brahmāṇḍapurāna. Door Dr. H. H. Juynboll.	272
Een paar aanvullingen over bronzen keteltrommen in Nederlandsch-Indië Door G. P. Rouffaer.	284
Zeven dierenverhalen. Opgeteekend en bewerkt door G. A. N. Scheltema.	308

Notulen van de Bestuurs- en Algemeene Vergaderingen 1899—1900.

Bestuursvergadering van 16 December 1899	XIII
Bestuursvergadering van 20 Januari 1900.	XIV
Bestuursvergadering van 17 Februari 1900	XVI
Jaarverslag over 1899	XXI
Algemeene vergadering van 24 Februari 1900	XXXI

ERRATA IN HET ARTIKEL

Bijgeloof in de Preanger-Regentschappen

DOOR

J. HABBEMA.

blz. 111 r. 7 staat Adiwisastra; lees: Ardiwinata.

„ 114 „ 2 v. o., in te voegen tusschen lēmboerana en nja het volgende: „atawa tara pisan dilēmboeran.”

RAFFLES' ATJEH-OVEREENKOMST VAN 1819.

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

I.

Aanleiding en voorbereiding tot de Atjeh-reis.

Tot in de 18^e eeuw waren de betrekkingen der Europeanen met Atjeh immer óf zeer los, óf zeer gespannen geweest. Zelfs de zoo geweldige Warren Hastings, gouverneur-generaal van Bengalen, moest er in berusten, dat, als antwoord op betoonde welwillendheid, hem bij een sultansbrief van 7 November 1786 de brutale mededeeling gewerd, dat, als hij nog meer waardelooze zaken dacht te zenden, hij beter deed dit geheel na te laten. „Ofschoon ik toch”, schreef de vorst, „u verzocht mij 300 kleine geweren overeenkomstig het u toegezonden model te sturen, blijken de mij gewordenen, die ik U hierbij terugaanbied, niets te beteekenen; ik verzoek U als gij me voor het vervolg iets wilt zenden, dat het wat waard is of het anders in het geheel niet te doen”! (a)

In datzelfde jaar 1786 had kapitein Francis Light aan eene Engelsche vestiging op Poeloe Pinang gedacht, welk eiland hem geschikter dan Atjeh voorkwam. Wel achtte hij Atjeh eene goede havenplaats, het land buitengewoon vruchtbaar en zeer volkrijk; doch de bewoners, schreef hij dd. 15 Februari 1786 aan den gouverneur-generaal van Bengalen, waren fanatieke Mohammedanen; men zou eene aanzienlijke militaire macht noodig hebben, om de hoofden in bedwang te houden (b). Evenzoo oordeelde er over

(a) Zie den brief in bijl. 1. — Alle Engelsche stukken en aanhalingen, waarbij ik geene andere bron noem, zijn uit de Roosegaarde Bisschop-verzameling.

(b) „Acheen is a good road, but no place of security against an enemy there—the country is fertile beyond description and very populous. The inhabitants rigid and superstitious Mohammedans, sullen, fickle and treacherous. To form a settlement there of safety and advantage, a force sufficient to subdue all the chiefs would be necessary.”

James Price in een rapport aan het Opperbestuur te Londen, gedagteekend Calcutta 23 Februari 1786. Pinang was gezonder en daar had men niet de maatschappelijke wanorde, die iederen Europeaan van Atjeh verdreef (a). Het gevolg dezer overwegingen was, dat bij een verdrag met den radja van Quedah voor eene pachtsom van 10.000 dollars het eiland aan Groot-Britannië werd afgestaan (b).

De jaren van Pinangs opkomst werden intusschen eene lijdensgeschiedenis; men nam zelfs in overweging het eiland te verlaten, en naar eene meer geschikte plaats uit te zien; doch de niet opgegeven gedachte aan eene vestiging te *Atjeh* en aldus in dat land een overwegenden invloed te erlangen, bracht er toe bij om voor het belang van Pinang een geopend oog te houden (c). Aan het bestuur aldaar was dan ook speciaal de leiding der Atjehsche zaken opgedragen. Eene bijzondere omstandigheid werkte ongeveer in 1812 mede om deze leiding meer rechtstreeks in handen van het Pinangsche bestuur te voeren.

Sinds 1802 regeerde als sultan van Atjeh, zooveel de omstandigheden dit toelieten, *Djohor Alum Shah*. Hij was zijn vader opgevolgd, doch als altijd, had ook deze vorst eene machtige partij tegen zich. Die partij achtte zich na eene tienjarige regeering van *Djohor Alum* sterk genoeg om naar een vervanger om te

(a) „I prefer Penang to the port of Acheen”, schreef hij, „as being more healthy and entire free from that oppression, war and confusion which however distressed and at length driven out every European nation who has attempted to settle there.”

(b) „Whereas”, luidde het in een stuk van den vorst van Quedah aan den gouverneur-generaal van Bengalen: „Whereas captain Light Deva Rajah, came here and informed us that our friend requested Pulo Penang, we have instantly given to our vakeel and friend captain Deva Rajah, to plant the Honble Company's English flag upon Pulo Penang, a place for trade and to repair your ships of war—and for refreshments, wood and water. Moreover we have made known to the said Captain all our desires, which being come to the knowledge of our friend, and accepted, with all possible speed send people to take possession and remain in Pulo Penang. Whatever necessaries this islands does not afford, shall be supplied by us from our country of Quedah. — Signed on the 20th day of the Moon Shaval, in the year 1199 Hegira”.

In Bisschop's verzameling liggen nog meer stukken betreffende dezen afstand. Het kwam mij echter niet noodig voor ze over te nemen.

Men zie over Pinang's stichting o. a. ook W. C. Nieuwenhuyzen: „Poeloe Weh” in „De Indische Gids” van April 1898.

(c) Bl. 27—28 van het dikwerk in deze verhandeling door mij aan te halen werk: *Acheen* door John Anderson (1840).

zien. Zij liet het oog vallen op zekeren said *Hussain*, die evenwel niet in Atjeh woonde, doch te *Pinang* als een zeer rijk handelaar gevestigd was. De said zou een verre verwant van het sultansgeslacht zijn; vermoedelijk zullen vooral zijne rijkdommen tot de keuze geprikkeld hebben. Hoe ook, men bood hem den vorstelijken zetel aan, met bijvoeging, dat, als hij zich te oud mocht achten, men gaarne zijn tweeden zoon als tegenkoning wilde hebben. Deze telg, een schobbejak als de rest, was tot dusver bootsman of zoo iets op de schuiten zijns vaders geweest. *Hussain* weigerde inderdaad voor zichzelf de kroon, doch nam hem, zeer tot zijne schade en tot zijn verdriet, voor den jongen schuitenvoerder aan. De zetel moest echter nog vermeersterd worden, waartoe te *Pinang* eene vloot werd uitgerust.

Het Engelsche bestuur aldaar had geene bijzondere reden om in dezen tusschen beiden te treden, want toen in 1814 kapitein *Canning* namens de regeering te *Calcutta* naar Atjeh was gegaan, om regelingen te treffen ter verzekering van een veiligen handel, had de zendeling van sultan *Djohor* en zijn gevolg alweder eene hoogst beleedigende ontvangst ondervonden (a).

Hussain zeilde in het midden van 1815 naar Atjeh, vergezeld van zijn zoon; en daar werd deze als *Syf-ul-Alum Shah* door de vergaderde hoofden tot sultan uitgeroepen. Onder hen behoorde de betrekkelijk machtige potentaat van *Pedir*, toekoe *Paekie*, die veel tot het slagen der omwenteling had bijgebracht. Maar eerlang kreeg deze toekoe onaangenaamheden met *Syf*, zoodat hij weer tot de partij van den verjaagden *Djohor* overging, die van nu af zijn zetel te *Pedir* vestigde. — Voor *Syf* werd het evenzeer spoedig te Atjeh zelf te warm, waarom hij *Djohor*'s voorbeeld volgde, doch zijn verblijf koos te *Telok Semawé*, ook op de Oostkust tusschen *Pedir* en *Penang*, ten westen van *Pedir* gelegen. Men had dus nu twee sultans: *Djohor* te *Pedir*, die wij in de stukken ook wel als den ouden sultan vinden aangewezen; en den voormaligen schuitenvoerder *Syf* te *Telok Semawé*. Te Atjeh zelf regeerde feitelijk de federatie der drie *Sagis*.

De burgerkrijg werd onderscheidene jaren zóo zeer met afwisselende kansen gevoerd, dat eindelijk het *Pinangsche* bestuur zelf niet meer wist, wie der twee pretendentes als sultan moest erkend worden. Hierdoor zou, naar wij zullen zien, ook een strijd ontstaan

(a) *Asiatic Journal* dl. IX bl. 404.

tusschen de twee meest gezaghebbende Engelsche autoriteiten in die streken: *Raffles*, luitenant-gouverneur van Benkoelen, en kolonel *Bannerman*, gouverneur van Pinang.

De naam van dezen laatste is door dien van genen geheel in vergetelheid gebracht, of liever de nagedachtenis gesmaad door zijne landgenooten, omdat hij voor het gewetenloos drijven van Benkoelens gouverneur niets gevoelde (a). 'tWas anders laug geene onbeteekenende persoonlijkheid, een man, wiens hart op de rechte plaats zat. Als officier had hij in Madras eene verdienstelijke militaire en politieke loopbaan achter zich, toen hij lid van het Parlement en daarna voor vele jaren een uitnemend lid van de directie der Oost-Indische Compagnie te Londen werd (b). Bij het overlijden van gouverneur Petrie trad Bannerman als gouverneur van Penang op, en viel als zoodanig midden in de hem onbekende Atjesche quaestiën.

Nog bij Petrie's leven was zekere kapitein Coombs op het einde van 1817 of begin 1818 in commissie naar Atjeh gezonden, om naar den waren sultan te zoeken. De hoofden verklaarden hém, dat zij voor altijd *Djohor* afgezworen en *Syf* als hun sultan erkend hadden. Intusschen werd een paar dagen vóór Coombs' komst te Atjeh een brik onder Engelsche vlag door toekoe Packie van Pedir afgeloopen. Coombs onderhield hierover de hoofden, die zich verontwaardigd toonden over dat schandaal en beloofden er Packie voor ter verantwoording te roepen!! — Na een verblijf van 14 dagen in Atjeh, verliet de kapitein de ongestuvrijde plaats in Februari 1818, overtuigd, dat *Syf*, met wien hij ook eene samenkomst had, de erkende vorst was, doch tevens dat het Engelsche bestuur dezen met 'n 1000 man moest ondersteunen, ten einde hem in staat te stellen het gezag te handhaven. De kapitein ging vervolgens naar Calcutta, ten einde, overeenkomstig het verlangen van het Pinangbestuur, de regeering in te lichten.

Raffles wist wellicht ook niet veel van de verwarde Atjesche quaestiën, in ieder geval had hij er niets mede te maken. Dit belette hem echter geenszins om er zich mede te bemoeien en wjl hij een brutaal heer van groot gezond verstand was, en in vele opzichten een geniaal inzicht had, won hij het ten slotte van

(a) Zie *Papieroorlog* in dit tijdschrift dl. XLIX (1898) bl. 418—419; ov. bl. 80—81.

(b) *Asiatic Journal* dl. IX bl. 312.

Bannerman en Coombs beiden, toen hij met hen over Atjeh verschil kreeg. Als reden zijner bemoeienis gaf hij op, dat, naar hem ter oore was gekomen, de Nederlanders sultan *Djohor* te Pedir hulp hadden aangeboden. Tot dusver ontdekte ik hiervan nog geene sporen in onze archieven, doch ook te Pinang kwamen berichten hiervan. *Djohor* zelf beweerde, dat de Bataviasche regeering zich van eenig aanbod onthouden had. Hoe ook, Raffles schreef van Benkoelen aan *Djohor*, dat deze die hulp moest weigeren; hij, Raffles, stond gereed naar Calcutta te gaan en daar beloofde hij de hulp der Bengaalsche regeering voor *Djohor* in te roepen.

Zoo gezegd, zoo gedaan. De luitenant-gouverneur verscheen in de Britsch-Indische hoofdstad, waar hij de regeering de oogen opende voor het denkbeeldig gevaar, dat de Nederlanders er toe zouden komen om den China-weg te monopoliseeren. Atjeh moest dus binnen de sfeer der Britsche belangen worden getrokken en uit dezen hoofde diende men sultan *Djohor* te helpen.

Te Calcutta bevond zich tevens kapitein Coombs, en wel om, in strijd met Raffles' meening, de hulp der Britsch-Indische regeering in te roepen voor sultan *Sijf*.

Gouverneur-Generaal lord Moira was destijds voor den onbelemmerden China-handel warm gemaakt. Eene commissie naar Atjeh achtte hij uit dien hoofde zéer noodig, en hij gevoelde zich te gelukkiger daartoe de noodige bevelen te hebben gegeven, toen hem het bericht gewerd, dat resident Farquhar op Borneo's Westkust door Van Boekholz was afgewezen, en nader Farquhar's tractaat met Riouw door Wolterbeek was vernietigd. „Wij hopen”, schreef de Calcuttasche regeering dd. 14 Januari 1819 naar Londen, „dat wij nog in tijds komen om op Atjeh onzen staatkundigen invloed met uitsluiting van dien der Nederlanders of van andere vreemde natiën te vestigen” (a).

Maar bij de opdracht dier commissie had de regeering niet wagen te beslissen in de met elkander strijdende adviezen van Raffles en Coombs. Vertrouwende, gelijk zij aan het Londensche bestuur schreef, dat de eerlijkheid en het gezond oordeel van Raffles en Coombs hen van onaangename geschillen zouden terughouden (b), werd besloten dat zij met hun beiden naar Atjeh

(a) Zie § 9 van het rapport in bijl. 9 mijner *Riouw*-verh. in dit tijdschrift, dl. LI (1900).

(b) „that the integrity and judgement of the Commissioners would prevent any improper bias in their minds.” Uit een rapport dd. 7 October 1820 van

zouden gaan om een verdrag tot stand te brengen tusschen het Engelsche gouvernement en den sultan, die als regeerder aangetroffen werd (a). Het doel der commissie omschreef de regeering nader in haar rapport aan Londen:

1°. toekomstig misverstand te voorkomen („to preclude future misunderstanding”);

2°. te verzekeren de vrije vaart door de straat van Malakka en de vaste handełsgemeenschap met de noordkust van Sumatra („to secure the free navigation of the straits of Malacca, and an uninterrupted commercial intercourse with the northern coasts of Sumatra”);

3°. na te gaan, wie der sultans de machtigste partij had en daarmede eene verbintenis aan te gaan („to ascertain whether the party of the old king Jowhar ool Alum or that of the new king Syf ool Alum predominated in the state; and to negotiate with the ruling party whichever it might be”). Mocht bij de commissie twijfel blijven bestaan, dan moest zij naar Bengalen terugkeeren om nadere bevelen te erlangen. Ten einde dit echter zooveel mogelijk te voorkomen, werd aan Raffles als de oudste, eene beslissende stem in de commissie toegekend.

Zoo kreeg de luitenant-gouverneur van Benkoelen ten slotte toch het laatste woord in eene aangelegenheid, waarmede hij anders in die qualiteit niet te maken had en waarmede hij zich integendeel niet had mogen bemoeien!

Toen dus Raffles en Coombs te Pinang terugkwamen om de Atjeh-commissie te beginnen, was gouverneur Bannerman ten hoogste over dit grijpen in zijne bevoegdheid verstoord (b). Hij schreef onmiddellijk naar Calcutta om de Atjeh-instructiën ingetrokken te

het Bengaalsch bestuur (Moira, Stuart, Adam en Fendall) aan Londen. In dit stuk wordt het zenden der commissie uitvoerig behandeld. Ik acht echter niet noodig het hier te doen afdrukken, wijl vele bijzonderheden ook te vinden zijn bij Anderson, zoodat ik mij kan bepalen tot het in den tekst mededeelen van hetgeen door dien schrijver niet is gepubliceerd.

De hoogleeraar Veth heeft in noot 2) bl. 166 van *De Gids*, 14^e jaarg. (1850), 1^e dl., het voornaamste van Anderson's verhaal over de beide pretendentes en het verschil van gevoelens tusschen Raffles en Bannerman overgenomen. Veth behandelt het onderwerp bovendien zelfstandig op bl. 86 vv. van zijn in 1873 verschenen werk over „Atchin en zijne betrekkingen tot Nederland”.

(a) „With the king actually in power”.

(b) „The superintendence of political relations over Acheen belonged, by the highest authority, to the government of Pinang.” Anderson bl. 137.

erlangen en wenschte van de commissie. dat deze op bericht van daar wachten zou, hetgeen echter deze weigerde (a). Zoo moest dus de commissie voortgang hebben; doch nu bestreed Bannerman met Coombs de door Raffles wenschelijk geachte manier van uitvoering.

Bannerman oordeelde, dat, overeenkomstig de door Calcutta gegeven instructiën, de commissie Raffles-Coombs dadelijk naar Atjeh moest gaan, terwijl eerst dan Raffles aan de mede hem gedane opdracht behoorde te voldoen, om *oostwaarts van Penang* een etablissement te zoeken: Raffles beweerde, dat hem de vrijheid was gelaten om in dit opzicht naar omstandigheden te handelen. Verder rees quaestie over het door dezen van Beugalen medegenomen detachement artillerie. Bannerman meende, dat deze militairen bepaaldelijk bestemd waren om den tocht naar Atjeh te maken; zijne tegenpartij, dat ze hem uitsluitend ter beschikking waren gesteld ter aflossing van het detachement te Benkoelen (b). Ook over de behandeling in bijzonderheden van de Atjeh-commissie rees verschil. Raffles wilde eerst naar *Pedir*, dus naar zijn vriend *Djohor*; Bannerman en Coombs achtten dit weder in strijd met de door de regeering gegeven instructiën, welk inzicht de regeering zelve, zooals later bleek, gedeeld heeft (c). Coombs en het bestuur te Pinang stonden er namelijk op, dat de commissie eerst naar de

(a) „The mission proceeded in the first instance from Calcutta to Prince of Wales' Island. The Government of that Presidency wished to suspend the operations of the mission, judging that a reference which had been made to us would induce us to recall our instructions. With this wish, however, the Commissioners did not think themselves authorised to comply, and they adhered to their intention of proceeding on their mission.” — Uit het aangehaald rapport dd. 7 October 1820 van het bestuur te Calcutta aan Londen.

(b) De oorzaak van al deze verschillen lag aan de regeering te Calcutta, wier instructiën onvolledig waren. Volgens het Pinangsche bestuur had Raffles herhaaldelijk aan Bannerman verzekerd, dat hij, Raffles, *mondeling*e opdrachten gekregen had, die met de schriftelijke in strijd waren. Het Pinangsche bestuur beweerde dit althans in een schrijven dd. 14 Augustus 1819 aan Calcutta. Raffles heeft het echter ontkend, bij een schrijven, gedagteekend Calcutta 31 December 1819; toen was echter Bannerman reeds overleden (8 Augustus 1819). Uit dit schrijven, dat ik in bijl. 2 heb opgenomen, leert men ook het bestaan der in den tekst vermelde quaestien kennen.

(c) „It was the plan of Sir T. S. Raffles to go first to the old King Jowhar ool Aulum at his residence at Pedir. Such a measure would undoubtedly have been decidedly contrary to the spirit of our instructions. It was opposed by captain Coombs and strenuously objected to by the Government of Prince of Wales' Island.” Rapport van 7 October 1820.

hoofdplaats Atjeh zou gaan, dus dat men begon met de positie van vriend *Syf* op te nemen, ofschoon deze het er ook niet meer had kunnen uithouden. Toen men het niet eens kon worden, wenschte Bannerman andermaal, dat men dan wachtte tot de regeering te Calcutta zich nader zou hebben verklaard. Daartegen wierp Raffles de exceptie op, dat de Hollanders tijd zouden vinden om met *Djohor* te contracteeren. De quaestie werd nog meer ingewikkeld, toen *Syf* zich ook op de Oostkust gevestigd had, namelijk te Telok Semawé, gelijk ik verhaalde. Men belegde te Pinang eene vergadering, die tevens door Sijf's vader werd bijgewoond, en waarin men het volgende overeenkwam. Aan de hoofden uit de omgeving van de hoofdplaats Atjeh zou rechtstreeks eene kennisgave van Pinangs gouverneur gezonden worden over de aanstaande komst der commissie; vader Hussain zou zijne tuschenkomst verleenen om *Syf* te waarschuwen; en daar *Djohor* geen gemakkelijk te bereiken adres meer had, zou de commissie weliswaar naar de hoofdplaats Atjeh gaan, doch tevens onderweg even Pedir aandoen, ten einde onderzoek in te stellen naar de bemoeiingen der Hollanders en zoo noodig daaraan een einde te maken.

De quaestiën tusschen de twee gouverneurs schenen dus, wat dit betrof, geschikt; doch nu haalde Raffles een stukje uit, dat Coombs en Bannerman werkelijk de gal deed overloopen.

Er telde nog een derde bestuurshoofd in dit spel mede, namelijk de majoor Farquhar van Malakka. Deze was destijds van zijn tocht naar West-Borneo en Lingga teruggekomen. Mocht hem te Pontianak door onzen commissaris Van Boeckholz de deur zijn geweest, te Lingga had hij met den sultan een contract weten te sluiten; op die ontdekkingsochten nu kreeg hij de overtuiging, dat de *Karimon*-eilanden uitstekende gelegenheid voor eene Engelsche vestiging zouden aanbieden.

Dat daaraan gedacht werd, wisten wij, waardoor het te vreemder wordt, dat men onzerzijds tegen de bezetting van eilanden als Singapore niet waakte. „De Engelsche heeren zijn nog allen hier”, schreef gouverneur Thyssen dd. 11 November 1818 aan Wolterbeek na de overgave van Malakka door majoor Farquhar: „de Majoor hoopt nog op het bezitnemen van de *Karimon*-eilanden; op Poeloe Pinang schijnt het in bezit nemen van dezelve en het koninkrijk Adeheen, gelegen op Sumatra, een zeker plan.” — Wij dachten ons echter door Wolterbeek's nader Riouw-tractaat tegen alle verdere vestigingen in die streken van Engelsche zijde gewaarborgd.

Farquhar deelde per brief aan Raffles zijne gunstige meening over de Karimou-eilanden in den namiddag van 19 Januari 1819 mede, toen de luitenant-gouverneur zich te Pinang voor de reis naar Atjeh gereed maakte (a). De uitnoodiging om gezamenlijk die gelegenheid te gaan opnemen, vond Raffles van zooveel belang, dat hij voorloopig de gansche Atjeh-reis, die eerst, volgens hem, niet had uitgesteld kunnen worden, zooals door Bannerman verlangd was, er aan gaf niet alleen, maar er inderdaad van doorging, zonder Bannerman of Coombs iets ten afscheid te zeggen! (b) Wat meer is, hij nam de naar Bannerman's oordeel voor *Atjeh* bestemde artillerie en andere militaire voorraden voor zijn Karimon-tocht mede, terwijl hij er zich verder toe bepaalde om voor beide heeren eene schriftelijke kennisgave achter te laten!

De maat kon nog voller. Toen namelijk Raffles de Pinangsche haven zoo onverwacht had verlaten, bedacht hij zich „It occurred to me for the first time”. Wat? — Gelijk wij weten, er was besloten dat men, én de Atjehsche hoofden, én Syf door brieven terstond op de hoogte van de commissie moest stellen, doch sultan Djohor zou door de commissie zelve worden ingelicht. Nu echter het vertrek zoo plotseling was verdaagd, kon het wel gebeuren, dat de Nederlanders huu slag bij sultan Djohor zouden weten te slaan: en om dit te voorkomen, gelastte Raffles nog in Pinangs haven, zonder er Bannerman of Coombs in te kennen, dat het compaguie-schip *Minto* onverwijld naar Pedir zou stevenen, ten einde sultan Djohor in te lichten. De commandant, luitenant Criddle, schijnt geen reden gehad te hebben om de lastgeving niet op te volgen (c) Hij begaf zich dus naar Pedir, waar hij sultan Djohor, ingevolge zijne instructie mededeelde, dat de commissie binnen drie of vier weken zou verschijnen en dat de vorst gerust kon vertrouwen op de rechtvaardigheid en den goeden zin der Engelsche regeering. Sultan Djohor antwoordde gansch nuchter, dat de Nederlanders hem geenerlei opening hadden gedaan, doch beloofde tevens in geene onderhandelingen met hen te treden. Zoo had Raffles toch zijn zin weten door te drijven, dat men eerst Pedir

(a) Zie bl. 407 „Papieroorlog”; ov. bl. 19.

(b) „He suddenly embarked from the Island without previous intimation either to that Government or to his colleague captain Coombs; and sailed in prosecution of the separate mission with which he was charged to the eastern Islands.” Rapport van 7 October 1820.

(c) Zie in bijl. 3 de lastgeving van Raffles aan Criddle met de instructie.

zou aandoen; al deed de commissie het dan ook niet zelf. De regeering van Calcutta beweerde deze manieren niet voldoende te hebben begrepen, ook nadat daaromtrent van Pinang eene mededeeling had plaats gevonden (a).

Raffles bleef slechts een paar weken afwezig, hij was reeds den 16ⁿ Februari terug. Doch, dit moet gezegd worden, hij had voor zijn land in dien korten tijd eene groote daad verricht, zoo waarlijk de grondslag voor eene belangwekkende stad gelegd, een anti-Batavia!

Nu eerst maakte hij zich gereed voor Atjeh, vervullende andermaal onze ambtenaren te Malakka met vreeze, dat hij een nieuwen aanslag op onze bezittingen, namelijk op de *Karimons*, beoogde (b).

Onderwijl klaagden gouverneur Bannerman en kapitein Coombs Benkoelens gouverneur aan, over zijn willekeurig onderbreken der Atjeh-commissie en de eigenmachtige wegzending van de *Minto*. Raffles heeft zich in zijne aan het bestuur van Calcutta gerichte missive dd. 30 September 1819 daarop verdedigd; dat stuk is even vervelend te lezen als de lange schrifturen, waarmede hij gewoon was, bij ons bestuur te Batavia zijne wederrechtelijke handelingen te bepleiten (c).

II.

Het verblijf van Raffles op de reede van Atjeh.

Het baart wel geene verwondering, dat toen Raffles van zijne Karimon-reis op den 16ⁿ Februari 1819 te Pinang terugkwam, hij de heeren Bannerman en Coombs zeer uit hun humeur aantrof en dat dientengevolge de twisten over de opvatting van de Atjeh-commissie een nog scherper karakter aannamen. De gouverneur van Pinang meende namelijk, dat troepen medegegeven moesten worden, om

(a) Rapport aan Londen van 7 October 1820: „This proceeding was contrary to the spirit of our instructions; and independently of that consideration was obviously improper without previous communication with his colleague. The circumstances mentioned in the preceding paragraphs have not yet been sufficiently explained by sir T. S. Raffles, and we cannot disguise from ourselves that they indicated an undue bias towards the interests of Jowhar ool Aulum, inconsistent with the impartiality requisite towards obtaining the best security for our interests and prescribed by our orders.”

(b) Zie den brief dd. 16 Maart 1819 van onzen gouverneur Timmerman Thyssen aan Wolterbeek in bijl. 4.

(c) Zie bijl. 5.

des noods met geweld de Britsche vlag te Atjeh te planten; Raffles daarentegen — en men kan weder voor zijn doorzicht niet genoeg bewondering hebben -- achtte het beter geheel en al van Atjeh af te zien, dan de geringste kans voor een oorlog er te loopen! Wèl dus scheen hij het onhandelbare volk te kennen; zijn oordeel was, dat zelfs eene zoogenaamde onderwerping geen enkele vrucht zou opleveren.

De commissie vertrok dientengevolge zonder oorlogsgeluide, en nu rechtstreeks naar de hoofdplaats Atjeh, zonder derhalve Pedir aan te doen; doch Bannerman zich verzekerd houdende, dat men militaire hulp niettemin zou noodig hebben, rustte alvast eenige schepen er voor uit „at a considerable expense”, rapporteerde Calcutta aan Londen (a).

Den 14^{en} Maart 1819 ankerde de commissie voor de hoofdplaats Atjeh. Gelijk ik mededeelde, bevond zich daar geen sultan; het gezag werd er uitgeoefend, schreef de regeering te Calcutta naar Londen, „in naam door den raad der Sagis, maar in werkelijkheid door Panglima Polim, bijgestaan door zijne aanhangers”. De hier bedoelde Sagis waren die der XXII, XXV en XXVI Moekims; reeds vóór het einde der 17^e eeuw stond het sultanaat onder voogdij van de hoofden dezer om de hoofdplaats gelegen landschappen. Panglima Polim (d. i. Heer Oudere Broeder) was de titel, dien het hoofd der XXII Moekims evenzeer vele geslachten door gedragen had; hij gold als de voornaamste onder de Sagishoofden (b).

De commissie begon met eene circulaire naar land te zenden, waarin zij de bevoegde hoofden tot eene vergadering opriep. Polim alléén antwoordde uit zijne XXII Moekims (c); de vergadering zou binnen acht dagen plaats vinden; tot zoolang behoorde de commissie niet aan land te komen; had zij iets te vertellen, men zou zich tot den Sjahbandar wenden. Vriendelijk was dus het bescheid niet. Nochtans het verbod tot landen gold slechts de commissie als zoodanig. Men

(a) In het rapport van 7 October 1820: „It was proposed by the Government of Prince of Wales' Island that a military force consisting of relieved divisions of the 20th regiment native infantry should follow the mission to Acheen. This however was very properly protested against by the Mission. Ships were nevertheless taken up by the Government of Prince of Wales' Island at a considerable expense for this purpose.”

(b) Verg. bl. 2 en bl. 139.—bl. 139 dl. I van Dr. C. Snouck Hurgronje's „Atjehers” (1893).

(c) „From his usual place of residence in his own country”. In het rapport dd. 7 October 1820 aan Londen.

liet het derhalve toe, dat Raffles, Coombs en de ondergeschikten herhaaldelijk aan land gingen, waarvan werd gebruik gemaakt tot het uitvorschen, welke sultan de meeste kans van slagen had. De ontvangst, die de heeren bij dergelijke gelegenheden onder-vonden, was echter ten hoogste onwellevend, zoodat zij geheel overeenkomt met het verhaal, dat ervan door de Atjehers aan onze zeelieden gedaan werd, toen de *Wilhelmina* dd. 22—24 Juni 1819 te Atjeh ankerde (a). Bovendien won het gerucht veld, dat de commissie gekomen was om het land in bezit te nemen. De bevolking liep te hoop en richtte aan den mond der Atjeh-rivier eene versterking op, over welke vijandige houding de commissie zich bij Polim beklaagde.

De groote man verscheen eindelijk zelf. Hij nam zijn intrek in 's vorsten paleis, waardoor het Bengaalsch bestuur tot de overtuiging kwam, dat Polim uitsluitend de regeerder was: „of his entire dis-regard for both the competitors, and of his own undisguised supremacy at the capital”; dat dus sultan Djohor in het geheel niet erkend werd en dat men den te Telok Semawé verblijvenden sultan *Sijf* slechts als een werktuig in handen der partijen beschouwde (b). De vergadering moest nu ten bepaalden dage plaats vinden, toen een hoofd van de Djohorpartij Raffles tegen verraad waarschuwde. Deze, die eene beslissende stem had, oordeelde het dientengevolge verstandiger, zich niet te wagen; hij schreef een brief, dat hij ziek was, en derhalve de vergadering geen voortgang kon hebben. De Calcuttasche regeering heeft deze houding afgekeurd. Wel geloofde men niet, dat de samenkomst eenige vrucht zou hebben gedragen, doch daar de commissie zelve de vergadering had verzocht, vorderde de vorm, dat zij er zich niet aan onttrokken had (c).

(a) Zie mijne verhandeling in dit tijdschrift dl. XLIX (1898), bl. 224—bl. 225; *ov.* bl. 20—bl. 21: „Sumatra's Westkust naar aanleiding van het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814”.

(b) In het rapport aan Londen dd. 7 October 1820: „It is evident to us that Panglima Polim was the actual ruler of Acheen; that he had entirely cast off his allegiance to Jowhar ool Aulum and was not disposed to renounce it; moreover that he treated Syf ool Aulum merely as a tool, and though he professed allegiance to him, had no inclination to acknowledge in him any real sovereignty.”

(c) In het rapport als voren: „This decision we disapproved. The assembly having been convened on the invitation of the Commissioners, courtesy and decorum required that the latter should attend it. But beyond the fulfilment

De Pinaugsche verdeeldheid had zich inmiddels aan boord der commissie voortgezet (a). Raffles vond dat de onderzoekingen zijne vroegere overtuiging omtrent den voorrang van sultan *Djohor* bevestigden. Coombs hield met evenveel kracht vol, dat men met sultan *Sijf*, die door de Sagis als vorst werd erkend, aanraking moest zoeken; voor onzen kapitein was Raffles' onthouding te meer teleurstellend, wijl hij voor resident te Atjeh bestemd was geworden, en men nu de plaats stoud te verlaten. Een *papieroorlog* ontbrandde alzoo tusschen beide mannen op hetzelfde schip naast elkander gezeten! Zoo noemde Raffles in een brief aan zijn vriend Inglis deze gedachtenwisseling, die 'n 1000 bladzijden groot formaat innam, heette het (b). Men ziet het, t woord heeft hij niet alleen voor den Singapoorschen pennenkrijg gebezigd!

III.

De sluiting van het Atjeh-tractaat te Pedir dd. 22 April 1819.

Zoo zeilde de commissie, na een nutteloos verblijf van zeven weken op de reede van Atjeh, heen, om, overeenkomstig Raffles' beslissende stem, doch nu in overeenstemming met kapitein Coombs, sultan *Djohor* te ontmoeten. Het is zoo, Raffles' vriend had zeschuimende zonden tegenover de Engelsche vlag, nog van betrekkelijk jongen datum, op zijn geweten; doch Raffles wist het er heen te leiden, dat vóór het vertrek der commissie van Atjeh, *Djohor* haar een soort van apologie deed toekomen, die heeren commissarissen voldoende achtten, schreef de Bengaalsche regeering naar Londen (c). Bovendien de onrust *Packie* (bl. 161) bestond niet meer.

of these obligations, we are not aware that any advantage could have been expected from the proposed meeting."

(a) Verg. § 14 en § 15 der bijlage 5.

(b) Brief aan Sir Robert Harry Inglis, gedagteekend Singapore 12 Juni 1819: „We remained there (*in Atjeh*) nearly seven weeks, during the early portion of which we were directly opposed in our politics, but at length after a paper war which actually occupies above a thousand pages of the Company's largest sized paper, he came round to my opinion....". Zie „Memoir of the life and public services of Sir Thomas Stamford Raffles", door zijn weduwe. Uitg. 1830 bl. 397. In de uitgave van 1835 is dit deel van den brief weggelaten; zie dl. II bl. 36. De brief komt vertaald voor in Steyn Parvé's werk over Borneo.

(c) In het rapport van 7 October 1820: „It was requisite before any negotiation could be opened with Jowhar-ool-Aulum that an apology should be received from him for past insults and outrages committed against the

De shahbandar van Atjeh had zich met eene commissie naar Pedir begeven, quasi om sultan Djohor vergiffenis te verzoeken, en hem zijne onderwerping, namens de drie Sagis aan te bieden, doch inderdaad met het doel om den vorst op te lichten. Toen hij zich hierin door Packie zag gehinderd, was deze door den shahbandar overhoop gestoken. De waarheid der voorstelling valt wellicht te betwijfelen, in ieder geval Packie bestond niet meer (a).

De weg was dus effen gemaakt. Te Pedir werd de commissie door sultan Djohor ontvangen en aldaar den 22ⁿ April 1819 een tractaat gesloten. Het verdrag is nooit iets anders geweest dan scheurpapier in de oogen der Engelsche bestuursleden zelven, gelijk we het uitdrukkelijk van hen zullen vernemen. Niettemin heeft men dat vod tegen onze diplomatie met het meeste succes weten te gebruiken, waardoor het een stuk van onze geschiedenis — maar welk eene geschiedenis! — is gaan uitmaken. Daar de letterlijke inhoud van enkele artikelen ter sprake moet komen, geef ik dien hier voor zooveel noodig weer (b):

Art. 1. Eeuwige vriendschap over en weer; «neither of whom shall give any aid or assistance to the enemies of the other”.

2. De Britsche regeering belooft aan den sultan den kroon-pretendent Syf te helpen verwijderen.

3. «His highness the king grants to the British Government the free trade of all his ports, and engages that the duties on merchandize, levied at those ports, shall be fixed and declared, and shall also be payable by the resident merchant. His highness likewise engages not to grant or authorize a monopoly of the produce of his states by any person whatever.”

4. «His highness engages, whenever the British Government may desire it, to receive and protect an accredited agent of the British Government, with a suitable establishment, who shall be permitted to reside at his highness's court, for the purpose of conducting the affairs of the Hon. Company.”

5. «In consideration of the injury which might result to the British trade from its exclusion from the ports of his highness's state, not at present subject to his authority, his highness agrees and consents,

British nation. This was one of the points to which the attention of the Commissioners was directed; and during the communications which took place prior to the departure of the Mission from Acheen, an apology was received which the Commissioners seemed sufficient.” Verg. bl. § 9 en § 10 van bijlage 5.

(a) Zie *Asiatic Journal*, dl. IX bl. 40.

(b) Het verdrag is in zijn geheel afgedrukt bij Anderson bl. 218 en bij Smulders bl. 163.

that the ships and vessels of Great Britain shall continue their commercial intercourse with the ports of Acheen and Teluksamoy in the same manner as heretofore, unless a temporary blockade of these ports, or either of them, shall at any time be established by and with the consent of the British Government, or resident authority. It is clearly understood, however, by the contracting parties, that no warlike stores, or arms of any kind, shall be furnished, given, or sold by the vessels so trading to the aforesaid ports, under penalty of confiscation of ship and cargo."

6. Van Sultans zijde wordt beloofd: «to exclude the subjects of every other European power, and likewise all Americans, from a fixed habitation or residence in his dominions; he also engages not to enter into any negotiation, or to conclude any treaty, with any power, prince, or potentate whatsoever, unless with the knowledge and consent of the British Government."

7. De Sultan belooft: «not to permit the residence in his dominions of any British subject to whom the resident agent shall offer any objection".

8. Van Britsche zijde wordt beloofd den Sultan onmiddellijk de wapenen enz. te verschaffen, die vermeld worden in het aan de overeenkomst gehechte stuk; en hem tevens de daarin vermelde geldsom van 100.000 ropyen uit te keeren «as a temporary loan, to be paid by his highness at his earliest convenience". Deze bijlage wordt noch bij Anderson, noch bij Smulders aangetroffen.

9. Het uit 9 artikelen bestaand contract wordt binnen zes maanden na de onderteekening geratificeerd door den Gouverneur-Generaal van Bengalen, doch het treedt niettemin dadelijk in werking.

Reeds nu breng ik onder de aandacht, dat in dit contract nergens eene volstrekte uitsluiting van andere Europeesche natiën tot het handeldrijven op Atjeh voorkomt; slechts was verboden zij er zich vestigden. Niettemin schijnt reeds destijds het denkbeeld te hebben bestaan, dat die uitsluiting was bepaald. Althans in Carnegie's brief, gedagteekend Pinang, 27 Juli 1819, waarvan ik in bijl. 4 melding maak, staat deze mededeeling over Singapore: "We have a flag on St. John's (a), and in war time, a few heavy guns on St. John's will give us complete command of the Straits of that place. Sir Stamford Raffles has also made a treaty with the old king of Acheen, which excludes all other Europeans and Americans." De Asiatic Journal berichtte, naar aanleiding van "several authentic private accounts", over het gesloten

(a) Een eiland 5 mijlen van Singapore.

contract o. a. (a): „It provides for the residence of a British agent, and the security of a free and uninterrupted commerce.”

Zoodra het verdrag was gesloten, werd sultan Djohor in het bezit gesteld van de bij art. 8 bedoelde wapenen en wissels op Pinang tot het bedrag van 100.000 ropyen; vervolgens stevende de commissie naar Telok Semawé om een hartig woord aan sultan Syf te zeggen. Men gelastte hem van zijne aanspraken af te zien, waarop de man antwoordde dat hij zich onderwierp. Ook daarmede nam de commissie genoegen. Deze toezegging was echter even waardeloos als Djohor's tractaat, want nog in Juli 1819 schreef hij den gouverneur van Pinang als *norsl van Atjeh* en straffeloos zette hij zijn rooversleven voort.

Het werk der commissie was hiermede, doch onder tal van onaangenaamheden, ten einde gebracht. Raffles oogstte er al de eer van in; van Coombs werd zelfs bijna niet als mede-gemachtigde voor het sluiten van het contract gesproken (b)! De man, die dat groote werk had tot stand gebracht was uitsluitend Benkoelens gouverneur. „The candid and direct conduct of Sir S. Raffles, in effecting a decision between the contending claimants to that kingdom”, bazuinde o. a. de *Oriental Star* (c), „is spoken of with much encomium, and appears to have been worthy of the representative of the British government. He is stated to have declined employing any military force, beyond one hundred men as a guard. On his departure from Acheen, he left armes and ammunition, and a civil servant behind him (??). Our letter concludes this subject with stating, that it now depends on the government to decide, whether it will be eligible to form a settlement at this place or not, as the sultan and people are much disposed to place themselves under the protection of the British power.”

In zijne verantwoording aan Calcutta meende Raffles nog het recht te hebben zich over tegenwerking, verkeerde voorstellingen, insinuatien van Bannerman's en Coombs' zijde te mogen beklagen, zoodat hij ook hier, evenals in zijne houding tegenover onze regeering, de rol van beleediger voor die van beleedigde ver-

(a) Zie dl. VIII bl. 511.

(b) Zoo in de *Asiatic Journal*, dl. VIII bl. 511, in eene doorlopende lof-rede op Raffles' Atjeh-contract eerst op het einde: „In the arrangement concluded at Acheen Sir Stamford was associated in a commission with Maj. Coombs as joint agents and representatives of the Gov.-Gen.”

(c) Opgenomen in de *Asiatic Journal* dl. IX bl. 403.

wisselde (a). Aan zijn bij de Oost-Indische Compagnie gezaghebbenden vriend Robert Harry Inglis te Londen schreef hij dd. 12 Januari 1819 in zijn op bl. 171 vermelden brief:

„I never had a more disagreeable duty, and consequently was highly satisfied to bring our mission to so desirable a conclusion. It was an object of great importance to take the right side of the question, and had our government been once committed on the other, and troops introduced, we should soon have been so deeply involved that a worse than Candyan war might have been apprehended. In a country like Acheen by military operations we had every thing to lose and nothing to gain.”

De geschiedenis kan slechts aan de diepte van zulk een doorzicht hulde brengen; doch overigens was het pure overdrijving, waar hij zich met zijn tractaat ten hoogste voldaan verklaarde. Feitelijk was er niets gewonnen en had dus de commissie evenzeer thuis kunnen blijven. Zelfs kan niet gezegd worden, dat *Djohor op den troon werd hersteld*, zooals de heer Van den Broek opmerkte (b); de zaken toch bleven precies zoo, als ze waren en het heengaan van Syf maakte Djohor's positie noch beter, noch slechter. De regeering te Calcutta toonde zich dan ook in haar schrijven naar Londen geenszins met de behandeling der zaak ingenomen. Dat pretendent Syf was losgelaten, keurde ze goed; dat een tractaat met sultan Djohor werd gesloten kon er ook nog door; doch dat men zoo maar wapenen en geld ter beschikking had gesteld, scheen niet te verdedigen. Ja, de commissie had volgens hare instructie de bevoegdheid tot deze verstrekkingen, erkende de regeering (c); evenwel was ze geschonken met het oog op stellige daartegenover staande voordeelen, terwijl men feitelijk door het verdrag niets anders dan looze beloften had gekregen. Djohor's macht was geen haar beter dan Syf's gezag en daarbij kwam, merkte de regeering op, dat de contractant zijne residentie was uitgeworpen (d)! Noch-

(a) Zie bijl. 5 § 15.

(b) J. A. van den Broek in zijn artikel over de *Engelschen in den Maleischen Archipel*: Encyclopedie van Ned. Indië.

(c) De instructie vindt men in substantie bij Anderson bl. 132 vv.

(d) Uit het rapport der Calcuttasche regeering van 7 October 1820: „During the stay of the Mission at Acheen, communication passed with Jowhar-ool-Aulum and Syf-ool-Aulum. It was decided by the Mission before quitting Acheen, and in this opinion the Commissioners were ultimately unanimous, that Syf-ool-Aulum did not possess sufficient power, and that his cause was not sufficiently popular or respectable to warrant their treating with him.

tans, ofschoon dus lord Moira en zijn raad, het verdrag met zoo vele woorden afkeurden, werd het door de regeering geratificeerd, wjl al de voordeelen, die Djohor had bedongen, toch reeds door de commissie in diens handen waren gesteld.

Anderson kan evenmin Raffles' optreden tegenover Coombs en Bannerman volstrekt goedkeuren; doch op hem maakt het doorzicht van den leider een indruk, die tot zacht oordeelen moest leiden. Hij prijst het in Raffles van een oorlog te hebben vermeden, terwijl hij intusschen een verdrag tot stand wist te brengen. Anderson zag echter voorbij, dat het stuk alle voordeelen aan Djohor had gegeven, zonder eenige kans om er iets voor terug te krijgen. Volgens den schrijver zou ook Bannerman, door Coombs in verkeerde richting gestuurd, later zijn ongelijk hebben erkend (a); de gouverneur, niet op de hoogte, achtte zich enkel door de instructiën zijner regeering gebonden. „The credit of the utmost degree of obedience, respect, and deference for the directions of their superiors, is due to the Penang administration”, erkent Anderson (b); — eene opvatting, die met mijne eigen indrukken overeenstemt, waar ik er vroeger reeds op wees, dat niet zoozeer persoonlijke naijver van Bannerman op Raffles, beide mannen van elkander verwijderde, doch dat het grondverschil lag in grootere nauwgezetheid van den Britschen officier, die plichtmatig naar gegeven bevelen hoorde (c).

These resolution we entirely approved, but we cannot equally applaud the determination which was at the same time adopted of treating with Jowhar ool Aulum, whose situation at the time was in our judgement nearly as pitiable, with the additional disgrace of being avowedly rejected at the capital”. — „The advantages to us from this treaty”, klaagde de regeering verder, „were future, precarious and dependent on the complete success and permanent establishment of Jowhar ool Aulum, and on his good faith in such events. The benefits to him were instantaneous. Bills for the money were granted by the Commissioners on the spot; the arms and stores were immediately provided We do not think that the Commissioners were authorised to pay the money granted by the treaty under the circumstances which then existed, though they were authorised by their instructions to grant pecuniary assistance, if there were a well-grounded hope that such aid would have a decisive influence. In point of fact a considerable part of the money did not come into the hands of the King, but was disposed of in a manner not sufficiently explained at Prince of Wales' Island, where the bills of the mission on Bengal were negotiated.”

(a) Anderson bl. 107 vv.

(b) Anderson bl. 137.

(c) Papieroorlog, bl. 418; ov. bl. 30.

De bladen van dien tijd, voor zoover ze op de hand van Bannerman en Coombs waren, staken den draak met het opgeschroefd resultaat van Raffles' missie. „It is”, klaagde Raffles' orgaan, *The Asiatic Journal*, over de Pinang-publicaties, „the object of some partisans at that island, to depreciate the acquisitions in territory and influence, which Sir Stamford Raffles has effected for the Company”. — Een troepenschip van Pinang naar Calcutta had medio 1820 Pedir aangedaan en kolonel O'Hallaran zijne opwachting bij vorst Djohor gemaakt. Een reisgenoot schreef daarover dd. 2 Juni 1820 in een Pinangsch blad: „Col. O'Hallaran whose ideas of a sultan were of course all founded on nabobs of Luknow and other great princes of India, landed here in state shortly after our arrival; his surprize and embarrassments were rather amusing, when he saw a poor creature, surrounded only by a set of half starved chooliahs, sitting in a wretched common atap house. The king, however, behaved with much civility, and talked a great deal about his future plans and operations. He said (which I can scarcely credit) that the late commissioners had promised, by their treaty, to send him immediately from Penang a lac of rupees, and a large supply of military stores, and that his prime minister had gone to receive them. He applied to the officers of the 20th reg. for a book on drill, saying that he was going to raise a corps of 600 men, and that the moment his military stores arrived, he intended to march, with his great guns in front, all along the sandy beach, from Pedir to his good city of Acheen! I dare say he will never be able to execute one half of his present intentions, for he does not appear to have one respectable native near him, and seems to possess a considerable portion of that kind of good nature, which generally goes by a harder name. I make no doubt, if this story about the money and military stores be true, the former will soon be squandered away, and the latter share the same fate with the handsome service of porcelain, which lord Minto sent him some years ago, but the greater part of which was shortly after hawked about Penang for sale.”

Wij weten, dat de briefschrijver geheel juist was ingelicht geworden; ook al wat hij verder opmerkte, zou volkomen juist blijken. Doch Raffles' orgaan was er gebeten over. „We have inserted”, schreef de *Asiatic Journal*, „the last article chiefly as an example of the mischievous uses to which a free press may perverted in India, if it be suffered to degenerate into an organ

of jealousy, and an engine of counteraction between the Company's own servants. But suppose the above representation of a harassed and distressed sultan, struggling under the difficulties of divided dominion and precarious power, were true, that would not detract from the value of any territorial cession which he had made with the Company; so that the political position and influence, which the treaty negotiated by Sir Stamford Raffles has acquired in the main thing to be appreciated." (a)

IV.

Sultan Syf als gepensionneerd zeeroover te Pinang en zijn jongere broeder als roover in Deli.

Pretendent Syf had te Telok Semawé beloofd zich te onderwerpen, deelde ik mede. Hij kwam die belofte na door zich naar de hoofdplaats Atjeh te begeven en er zich met Panglima Polim tegen Djohor te verbinden! Het bestuur te Pinang achtte den tijd gekomen de tanden te laten zien; althans in den aanvang van 1820 stevende het oorlogsschip *Dauntless* naar Atjeh. Syf pakte zijne biezen, doch ging een weg, dien men zeker niet zou verwachten. Hij maakte zich eerst van een jonk meester, plunderde nog twaalf prauwen en had toen de brutaliteit op zijn rooversschip te zeilen . . . naar Calcutta! Daar achterhaalden hem de klachten van beroofden; de rechters vonden evenwel geene termen hem te veroordeelen: Syf had gehandeld als een soeverein! De zeeschuimer verliet dus ongedeerd den 21ⁿ Juli 1820 weder Bengalen; ja, de regeering kende hem bovendien een pensioen van 500 dollar's maands toe. (b)

Hij keerde met dat niet onaardig succes naar Pinang terug, waar hij rustig tot zijn dood het pensioentje verteede. Alleen werd hem nog een oogenblik het leven daar onaangenaam gemaakt door eene interpellatie over zijne oude zonden, welke nu echter niet van Engelsche zijde, doch van onze regeering te Batavia kwam. Ziehier de zaak.

In die dagen was het reeds vier maal voorgekomen, dat onze gouvernementsvaartuigen door de inlandsche equipage werden afge-
loopen (c). Nu zullen wij ons uit de *Malakka-Riouw*-verhandeling

(a) In *Asiatic Journal*, dl. IX, bl. 405—406.

(b) Anderson bl. 147 vv. — Het maandgeld kwam ten laste van sultan Djohor, „but there is no prospect of its being realised from him.” Rapport 7 October 1820.

(c) Den 30ⁿ September 1819 werd van Batavia naar Pinang geschreven: „The practice of the Dutch government, in employing Malays and Javanese

wellicht herinneren de koloniale schoener *Wilhelmina*, gezagvoerder luitenant *Marx Bouwens*; deze had toch deelgenomen aan de Wolterbeek-commissie in 1818 (a).

Medio 1819 was deze schoener langs Sumatra's Oostkust gevaren, o. a. ook om eene commissie der regeering te Calcutta te volbrengen; hij had 10.000 dollars en geweren aan boord, doch in Juli of Augustus was de equipage, gebruik makende van het gemis aan Europeesche bemanning, opgestaan. Bouwens en twee zijner manschappen waren vermoord; de echtgenoot van den luitenant bevond zich mede aan boord en was in haar angst over boord gesprongen; twee harer kinderen, die de Javaansche baboe wilde redden, werden in zee geworpen (b).

Den volgenden dag kwam het schip te Pasaugan, 6 mijlen van Teloksemawé, de residentie destijds van pretendent Syf. Men borg het geld en voorwerpen van waarde zooveel mogelijk bij zich, waarna de 24 muiters met de baboe aan land gingen. Zij vinguen eene wandeling naar Telok aan, doch daar de strandbewoners enkele uitplunderden, verborgen de muiters een deel van het geld onderweg in den grond. Aldus bereikten zij Telok, waar ze nog verder werden uitgeplunderd en uitgekleet. Ook kreeg het grootste deel ijzeren boeien aan de beenen. Dat duurde 'n paar weken, toen de kettingen werden afgenomen en al het volk aan het werk werd gezet om een huis voor Syf te bouwen. Intusschen was door de bevolking ook iets van de begraven gelden ter oore gekomen; de woestelingen waren er naar toe geijld en een ieder had het deel genomen, dat men meester kon worden.

as sailors on board their vessels, in too great a proportion to the Europeans, had led to some scenes of horrible atrocity; these wretches frequently rebelling and murdering their officers. No less than four small vessels of war, within a few months, had been lost in that manner. These event had induced a determination on the part of the Dutch government, not to trust any of their vessels with a majority of Malays and Javanese on board, and a supply of sailors would consequently be required from Europe." *Asiatic Journal*, dl. IX bl. 408.

(a) Zie o. a. *M.-R.* bl. 25.

(b) Op dit tragisch voorval heeft betrekking, Thyssens mededeeling dd. 1 September 1819, in de *M.-R.* verh. bl. 46, aan Wolterbeek dat „de goede Bouwens door zijn eigen volk is afgeloopen op de hoogte van Atjeen, met zijne kinderen is vermoord en men de vrouw levendig in zee heeft gesmeten”. — Wolterbeek antwoordde den 17ⁿ September: „Het geval van Bouwens doet mij zeer leed; behalve het verlies van menschen en vaartuig, had hij 50000 Sp. m. aan boord en een interessante commissie naar Calcutta.”

Syf had, naar zijn oordeel, als rechtgeaard prins gehandeld. Aan het rooven van het geld kon hij niets doen, daar zijn volk naar geen gezag wilde luisteren, toen van den schat was vernomen. Ook had hij de muiters niet allen kunnen uitleveren, toen 6 weken na de geschiedenis eene Hollandsche brik van Malakka was gekomen; want op het gerucht hiervan waren ze allen op de vlucht geslagen. Later was de Britsche agent Sartorius ze komen opeischen. Syf had de menschen andermaal laten zoeken, doch slechts 12 konden nog opgespoord worden; drie vluchtten andermaal, waarvan 2 buiten Syf's gebied. Hij betaalde toen 150 dollars voor de uitlevering van deze 2, zoodat heer Sartorius met 11 personen terugging, die via Malakka naar Batavia werden opgezonden.

Het verhoor dezer personen schijnt onze regeering een minder gunstigen indruk van Syf's bemoeiingen te hebben gegeven; althans op bevel van Batavia, richtte onze gouverneur te Malakka, Timmerman Thyssen, eene missive dd. 20 Januari 1821 — de zaak werd dus vrij oud — tot het bestuur te Pinang, welk schrijven werd overgebracht door de oorlogsbrik *Irene*, commandant-kolonel E. Lucas (a). De regeering verlangde het gestolen geld en de menschen, die, naar verondersteld werd, nog gevangen werden gehouden, terug; speciaal vorderde zij de uitlevering als misdadigers van negentien met name aangewezen personen. Wjl men evenwel bij geruchte had vernomen, stond er in den brief, dat door Engeland de souvereiniteit over Atjeh was verkregen, wilde men onzerzijds, alvorens de *Irene* tegen Telok Semawé zou optreden, de tusschenkomst van het Engelsch gezag te Pinang inroepen, ten einde niet met vazallen van de Britsche regeering in strijd te komen en om zooveel mogelijk de goede verstandhouding tusschen het gouvernement van Prince of Wales' eiland met dat van Malakka te behouden (b).

Bannerman was reeds den 8ⁿ Augustus 1819 overleden en als gouverneur opgevolgd door W. E. Philips (c). Deze oordeelde de zaak veel te oud om van een nader onderzoek eenig heil te verwachten. Nochtans liet hij den 1ⁿ Februari 1821 Syf bij zich komen. De ex-sultan deed het verhaal, gelijk ik hierboven mede-

(a) De brief ligt in B's verzameling.

(b) „to the end of avoiding all possible collision with the vassals of an English government or which could in any way interfere with the harmony and the good intelligence, which exists between the Government of Prince of Wales Island and that of Malacca.”

(c) Zie de waardeerende woorden aan zijne nagedachtenis gewijd in *Asiatic Journal* dl. IX bl. 312 en 401.

deelde, hij voegde er aan toe, dat de door hem buitgemaakte 800 dollars waren besteed, behalve aan het losgeld voor de twee gevluchten, aan belooningen voor zijne soldaten en wachten ter bewaking van de aangehoudenen, zoomede ter voeding van dezen. Een gouden horloge, waarvan ook sprake was, had een bediende van hem (sic); dat kon men dus nog terugkrijgen.

Philips vond de zaak voor Syf zoo bezwarend niet. In menig deel van beschaafd Europa, meende hij, zouden strandbewoners hetzelfde gedaan hebben, wat Syf's onderdanen hadden uitgehaald, toen ze van de begraven schatten hoorden. En in ieder geval, merkte de gouverneur in zijn raad op (a), Syf was destijds soeverein en kon dus met bet in zijn land geborgen goed doen, gelijk hem behaagde; niettemin zou deze het horloge teruggeven (b). Maar hoe dan met de te Telok nog verblijvende muiters? Tegen het idee, dat Lucas zelf er zou heengaan, bracht de gouverneur in Pinangs raad de ernstigste bezwaren in. Men moest dit de onzen volstrekt beletten; daargelaten dat het toch niets geven zou, diende men met alle middelen de verschijning van Hollandsche oorlogsschepen, speciaal aan de kust van Telok, tegen te gaan, want Syf had daar zoolang het gezag van Djohor bestreden, dat allermint er Englands bondgenoot, sultan Djohor, zou gehoorzaamd worden. Men moest dus den gouverneur van Malakka antwoorden, dat het bestuur te Pinang zelf nog zijne beste pogingen zou aanwenden om de menschen terug te krijgen, daar het met den sultan van Atjeh een verbond van verdediging en vriendschap had gesloten (c).

(a) *Minute* van 1 Februari 1821 met het verslag van Syf's verhaal in B's verzameling.

(b) „At all events Syf al Allum was in the exercise of sovereign authority at Teloksamoy at the period in question, and can be responsible to no one for whatever disposition he might have made of effects coming to his territories under such circumstances.”

(c) „This measure appears in my judgement”, luidde het in de *Minute* over Lucas' tocht naar Semawé, „to call for a special interposition of this Government. Independent of my belief of the inutility of such a commission, and the little chance there exists of any of the remainder of the crew being now apprehended after a lapse of nearly two years — I conceive that under the present circumstances of our ally, we are bound to make every exertion to dissuade Dutch vessels of war from proceeding to the coast of Acheen to open a communication with the different petty chiefs, and particularly at Teloksamoy which from having so long been the abode of Syf ul Alum, will most probably be the last place to acknowledge the authority of sultan Djohor Alum. I propose therefore that Mr. Timmerman be informed that the British Government has entered into a friendly and defensive alliance

Overeenkomstig dit voorstel werd inderdaad door het bestuur te Pinang een brief dd. 7 Februari 1821 aan gouverneur Timmerman Thyssen geschreven. Vergezeld van het verslag over Syf's verhaal, stelde men het stuk open aan Lucas ter hand, opdat deze er kennis van kon nemen (a). De kolonel bestudeerde de schrifturen; naar zijn oordeel had Syf maar wat praatjes ten beste gegeven. Lucas verzocht dientengevolge bij brief van den 9ⁿ, dat een nader verhoor van Syf zou plaats vinden, hetgeen met te meer vrucht kon geschieden, meende de commandant, omdat nog eene vrouw van Bouwens' schip voor het geven van getuigenis ter beschikking was (b). Maar het bestuur te Pinang wilde van een nieuw onderzoek bij Syf niets weten. Hij had, werd den 12ⁿ door den gouvernementssecretaris W. A. Clubley aan Lucas geantwoord, vrijwillig

with the king of Acheen and is most anxious to restore order and tranquillity to his kingdom. That with reference to our present relations with Johor Alum, as well as in consideration of the distracted state of the country, we apprehend that the objects of captain Lucas's proposed mission to Teloksamoy could be more consistently and effectually accomplished by means of our interposition, and that we should immediately have requested the King to call upon the chief of Teloksamoy to apprehend and forward the rest of the Wilhelmina's crew to us, had we not been well assured that in the month of August 1819 our agent had unsuccessfully made every exertion to obtain them. In short after so great a lapse of time there exists little chance of any of them being found at a place, where they appear to have been plundered and very illtreated, but should it ever come to our knowledge that any of these are domiciled in the territories of our ally, we shall make every exertion to apprehend and deliver them to the government of Malacca."

(a) De stukken in B's verzameling.

(b) „The Prince first says”, schreef o. a. Lucas (in het Fransch), „he did not know to whom the money belonged notwithstanding all the culprits brought before him and all confessed. Secondly that he had not sufficient power in consequence of the great crowd of people to prevent their taking it away, though they were only five minutes distant from the Fort; besides this the Prince has expended in less than two months 800 piastres to gratify the soldiers, who had guarded the assassins, and for the daily expenses of the criminals. Thirdly that he thought the criminals had remained six weeks at the Fort, proof that he took very little pains to secure their persons. Besides do you not think that if the Prince had wished to behave with honour, he would not have left Mr. Sartorius ignorant of such an important affair, but have informed him of being the depository of money and a watch ill possessed of. — If therefore you think the conduct of the Prince equivocal, I entreat of you, if you are of my opinion to take necessary measures for the proving this affair, particularly as there is a woman from captain Bouwens ship who can give clear proofs.”

een verhaal van het gebeurde gedaan en daarmede moest men nu genoeg nemen; zou het toch waar blijken, wat Lucas beweerde, dan kwam men in wauverhouding tot Syf, waar toch geenerlei bevoegdheid bestond om hem te straffen; wat de door Lucas bedoelde vrouw betrof, hare getuigenis, welke werd overlegd, leidde mede tot niets (a). — Lucas antwoordde denzelfden dag, dat hij zich door de gegeven inlichtingen ten hoogste verplicht achtte (b) en aldus keerde het Nederlandsch schip onverrichter zake terug. Hiermede schijnt ook deze Papieroorlog geëindigd te zijn; niet echter de last, dien het bestuur te Pinang van de Syf-familie had.

De ex-sultan bezat namelijk nog een broeder, den derden zoon van den Pinangsch handelaar Said Hussein, geheeten Said Akil. Deze had zich in 1824 verloofd, of was destijds getrouwd,

(a) „The statement, which was forwarded from Syful Alum”, antwoordde de gouvernementsecretaris W. A. Clubley, „was obtained as a matter of courtesy to your Government and was believed to be accurate from a variety of circumstances, but principally from the fact of Syful Alum having rendered it willingly and freely. The Honbl. the Governor in Council deems it inexpedient to call upon him for any further explanation because, admitting his conduct to have been such as imputed in your letter, this Government to prove against him what it has not the power to punish. — Syful Alum being in the admitted exercise of sovereignty at Teloksamoy at the time the mutineers of the brig *Wilhelmina* arrived with their plunder, his subsequent resignation of his authority and present residence here cannot warrant any legal adjudication between him and the claims of the Netherlands Government in respect to any act formerly done within the territory over which his rule was recognized — and even should the law of nations be adverse to this view of the subject a competent tribunal is not supposed to exist on this island for deciding on such a question. — The Honble the Governor in Council can therefore only add his regret that the absence of the Recorder precludes your obtaining a legal opinion on the whole case: — and effectually as this Government has already exerted its influence towards apprehending the murderers of captain Bouwens, it is almost unnecessary to reassure you that its solicitude will in no degree relax and that in the event of others of the mutineers being obtained they shall be immediately forwarded to Malacca. — With respect to the woman alluded to in the latter part of your letter, the Honble the Governor in Council lost no time in directing her examination to be taken; but her evidence, a copy of which is herewith enclosed for your information, does not afford grounds for any further interference on the part of this Government as far as relates to Syful Alum.”

(b) „I am under great obligations Sir for the trouble which you have been so kind as to give yourself, in order to obtain all possible insight into this affair of which I shall render an account on my arrival to the Government of Malacca.” — De brief was in het Fransch.

met eene dochter van den sultan van Deli, ter Sumatra's Oostkust; de sultan zelf berichtte in een schrijven dd. 27 Augustus 1824 aan den gouverneur van Pinang, waarin aan dezen om hulp tegen de opdringende Padries werd gebeden, dat hij Akil tot zijn zoon had aangenomen (a).

De schoonvader overlijdende, werd hij opgevolgd door zijn zoon, 'n 14 à 16 jarigen knaap, 'n onbeteekenenden jongen. Zwager Said Akil, die, evenals zijn vader, te Pinang woonde, meende hiervan gebruik te kunnen maken en rustte in 1826 eene vrij aanzienlijke macht uit, om in Deli den baas te gaan spelen. De gouverneur deed daarop zijn translateur, den bekenden schrijver John Anderson, aan Said Akil bij schrijven dd. 11 April 1826 weten, dat hij dit had te laten (b), doch toen Said antwoordde, dat zijne uitrusting geene andere bedoeling had dan om zijne vrouw van Deli op luisterrijke wijze af te halen, lieten ze hem vertrekken. De jonge sultan scheen dit erg goed gevonden te hebben, want gouverneur Fullerton ontving er een bedankje voor (c). Wijl Akil zich echter van het gezag meester maakte, beklaagde de sultan van Atjeh Alaëddin Mohammed Shah zich, op de gewone Atjeheesche wijze, in een brutaal schrijven aan den gouverneur er over, hem herinnerende aan de bepaling van het contract van 1819 (art. 1 zal wellicht bedoeld zijn), volgens welke contractanten elkander over en weer zouden steunen, zoomede dat Deli eene onderhoorigheid van Atjeh was, hetwelk nu door een onderdaan van het bestuur te Pinang in gevaar werd gebracht (d).

Anderson bracht nu weder dd. 2 November 1826 aan „mijn

(a) Zie bijl. 6.

(b) „that my friend, as a British subject, born at this island, will refrain from all interference in the political concerns of Delly or any of the adjoining states.”

(c) „I beg to make known to my friend that my brother Pangeran Sheriff Akkil has reached the country of Deli in safety with the permission of my friend and I am obliged for the assistance rendered by my friend in enabling Syed Akkil speedily to reach Deli.” 25 Juni 1826.

(d) „It is reported”, schreef hij, blijkens eene vertaling gedagteekend Prins of Wales' Island 13 October 1826, „that Syed Akil, son of the late Syed Hussain intends seizing upon Delli; and as Delli is a dependency of Acheen, the Sultan requests very earnestly, that the Governor of Pulo Pinang will have consideration towards him, as Syed Akil is a subject of the Company, and the Sultan trusts that the engagement formerly made in the time of the late Sultan wil be observed viz: — that the enemies of the Sultan shall be considered the enemies of the Company.”

vriend" Said Akil, den last van den gouverneur over om ten spoedigste naar Pinang terug te keeren (a), doch dat was tegen doove ooren gepraat. In den aanvang van 1828 kwam er een ernstig verzoek van den shahbandar van Deli aan den gouverneur om het land toch van den roover te verlossen (b), zoodat Anderson dd. 7 Februari 1828 andermaal een brief aan Said moest schrijven om zich rustig te gedragen (c). Doch nu schreef de jonge sultan, vermoedelijk steeds op dictaat van Said, dat het alles logen en laster was; Said zelf voegde er een brief aan den gouverneur bij, houdende, dat hij niemand kwaad en voor zichzelf slechts zaken deed (d). — Gouverneur Fullerton antwoordde dd. 27 Augustus 1828 den sultan, dat de talrijke klachten tegen Said tot de vermaningen hadden aanleiding gegeven, aangezien het bestuur niets anders wenschte dan rustig handel te zien drijven (e). — De regeering te

(a) „that his stay at Deli has been protracted considerably beyond the period fixed for his return and a representation relative to my friend's proceedings have lately been received from the king of Acheen, I am instructed to express the expectation of the Honbl. the Governor that my friend will studiously refrain from any measures calculated to produce collision with neighbouring states or any remonstrances from the Chief thereof and that my friend will be prepared to quit Deli with as little delay as possible.”

(b) „The Sultan being dead”, luidde het schrijven, volgens de vertaling dd. 6 Februari 1828, „his son became Raja, but being young and inexperienced, Syed Akil, son of Syed Hussain become Raja Mooda, and assumed the Government of all affairs in Deli. All your servants property was plundered by Syed Akil, besides all the goods of the traders at Deli. Such is Syed Akil's conduct at Deli towards us all. Your servant therefore respectfully makes this known to your Honor, for Syed Akil lives under your Honor's flag. We have all been ruined by Syed Akil, and so have traders residing at Deli. All the traders therefore from Batoe Bhara, who have been plundered by Syed Akil, have requested the assistance of the chiefs at Batoe Bara, and if satisfaction is not obtained from thence, they will perhaps submit their complaint to you and request justice.”

(c) „that my friend will forthwith abstain from all interference in the affairs of Deli, and his expectation that my friend will return to his former residence at Pulo Penang and conduct himself as becomes a peaceable British subject.”

(d) „But”, luidde het verder blijkens de vertaling dd. 7 Augustus 1828, „I do not interfere with people, nor have I done any thing injurious to the country or the traders. I am only to collect my money from the people, and the King, who are indebted to me which sums amount to about 60.000 dollars. This is what I am waiting for, when this is settled, I shall return to Pulo Penang and wait on my friend.”

(e) „We have duly received our friend's letter dated 14th. Mahurram and are sorry to observe that he has had a misunderstanding with the

Calcutta, van deze zaken kennismemende, deed den gouverneur bij schrijven dd. 24 October 1828 weten, dat de wijze, waarop het bestuur te Pinang door schriftelijke vermaningen de rust had trachten te handhaven, geheel hare goedkeuring wegdroeg (a).

In de *Bisschop*-verzameling neemt deze correspondentie een redelijk groot aantal brieven in; vandaar, dat ik er hier gewag van maak. De lezer verwarre echter niet de weinig belangrijke persoonlijkheid van *Said Akil* met dien anderen Akil, welke in onze geschiedenis gedurende dezelfde jaren eene gewichtige rol vervulde, den *Siakschen* kroonpretendent *Radja Akil*, waarvan de hoogleeraar Veth in *Borneo's Westerafdeeling* dl. II. bl. 150 vv. eene aantrekkelijke levensbeschrijving gaf, en die in 1828 eindigde als vorst van Soekadana op Borneo; men zie ook de noot op blz. 162 van Netscher's "*Djohor en Siak*".

V.

Het Atjeh-verdrag van 1819 door de Britsch-Indische autoriteiten erkend als eene doode letter.

Zoo, naar wij zagen, de sultan van Atjeh bij de hand genoeg was om het bestuur te Pinang te herinneren aan de bij het Pedir-verdrag van April 1819 door Engeland opgenomen verplichtingen, hijzelf dacht er niet aan, om ook maar eene enkele verplichting jegens Engeland te vervullen; hoe het met den sultan persoonlijk

Shabandar. We have received several complaints against Syed Ahkil, since he proceeded to Deli, and cannot countenance any interference in the affairs of other countries by one of our own subjects. We have accordingly given Syed Ahkil notice that if he infringes the laws and customs of the state, where he may be now residing, or engages in acts of hostility with any of the neighbouring ones he will be liable to be dealt with as the Chiefs of these places may think proper, and he will have no claim to protection. The great object of this Government is to afford every encouragement to the extension of commercial intercourse with the adjoining states and to afford protection to peaceable traders. — We send our friend a few articles of British manufacture as a token of our regard."

(a) „that the Right Hon. the Governor General in Council is not aware, that any further measures than those already adopted by the Hon. the Governor in Council are necessary with regard to that individual who has been distinctly apprized that having proceeded to Deli, contrary to the injunctions of the Government of Prince of Wales' island, he is placed without the protection of the British Government in the event of his infringing the laws or injuring the inhabitants of that country."

gesteld was, konden wij ook op bl. 177 uit eene onverdachte getuigenis opmaken. Te vergeefs spoorde de gouverneur van Pinang sultan Djohor aan om van Pedir naar de hoofdplaats Atjeh te verhuizen. Den 15^{en} April 1822 antwoordde hij, dat hij daar alle verdedigingsmiddelen miste en de huizen door Syf waren vernield; men moest geduld uitoefenen; met Panglima Polim zou hij binnenkort eene samenkomst hebben (a).

Even weinig succes ondervond de gouverneur van eene circulaire aan de Moekims, waarin hij ze aanspoorde om zich aan Djohor's gezag te onderwerpen; slechts een brutale brief dd. 4 December 1822 aan gouverneur Phillips was er het gevolg van! Daarin herinnerden zij, dat indertijds Coombs alleen te Atjeh was gekomen (bl. 162), en dat zij hem toen gezegd hadden, dat Syf hun sultan was; later was Coombs met Raffles teruggekeerd en andermaal hadden ze geantwoord, dat Syf hun vorst was; zij wilden ook nu niemand anders dan Syf hebben, en verzochten dus dat men dezen zou laten terugkeeren (b).

Gouverneur Philipps antwoordde natuurlijk afwijzend; hij drong tevens weer op erkenning van Djohor's gezag aan (c).

(a) „my friend in his letter advises me to go and live in the place of my ancestors, but that place has gone quite to decay, nor is there one left of several guns from twelve to four pounders, there are some of a larger size which cannot be moved and the houses are quite ruined. When I came to Acheen I enquired who took the guns and destroyed the houses and the people of Acheen said it was Syful Allum's doing, this is well known to my friend himself. To restore the place to its former state would require an expenditure of 100.000 dollars. — My friend must be aware that I am obliged to do every thing gently and without violence, because I have no sufficient force of sepoy's, having only about 250 men and I cannot enlist any more in Acheen, the Achinese not liking to serve as such, on this account I am incapable of doing any thing forcibly. Of the revenues of the country of Acheen to the East and West I get but little and cannot levy them in the customary proportion. By God's assistance if in two or three months I have a meeting with Pangleema Polim I will re-establish the laws of Government in some degree, according to custom both to the East and West, wherever the Achinese territories extend and in the next two or three years will settle these matters aright.”

(b) Zie bijl. 7.

(c) „As to the wishes of my friends therein expressed I have only to inform them that the British Government, being on terms of amity and bound by treaty to the sultan Johor al Allum Shah, cannot concert measures or hold correspondence with the enemies of that Prince. I beg to tender my advice to my friends, to submit and pay due allegiance to the sultan Johor al Allum Shah as their sovereign, so that the peace and prosperity of the

Te vergeefs; het was er geen volk na om zonder militaire macht tot orde gebracht te worden; doch het Londensche bestuur had nog uitdrukkelijk den 23^{en} April 1823 verboden om tot opzienbarende daden over te gaan, hetgeen gouverneur Phillips dd. 7 November 1823 in zijn raad deed opmerken:

I am glad however (a) that from Mr. Sartorius' mission to Acheen (b) is more kindly viewed by the Honorable Court, and that they do so highly approve of our having since confined our interference in the affairs of our ally, Johor Allum Sjah, to a representation to the Supreme Government of our views and sentiments regarding the state of his country. The Honorable Court may rest assured that as long as I have the honor to superintend their affairs in this quarter I shall scrupulously abstain from forming any more engagements with the native states and from proceedings likely to affect our political relations with the Dutch, without the previous sanction and approbation of the Supreme Government and that I shall persevere in regard to the affairs not only of Achin but of Kedah and Siam in that prudent course of policy which they declare to me «cannot fail to ensure their cordial support and approbation».

Maar zoo was men dan ook geen stap verder gekomen, toen den 1^{en} December 1823 Djohor overleed. Hij had wettige afstammelingen; waarom Pinangs bestuur de Sagis aanspoorde tot eene regelmatige opvolging te besluiten. Daar evenwel ook dit niet gebeurde, moest men dan toch eindelijk — meende het bestuur van Pinang — handelen in overeenstemming met het oude door Raffles verworpen idee, namelijk om het Britsche gezag met geweld in Atjeh te vestigen:

populous country of Acheen may be promoted. — Syful al Alum is now, as he was formerly, a subject of the British Government, residing at Penang and he has no desire whatever to intermeddle in the affairs of Acheen.”

(a) Dit *however* slaat op het voorafgaande van Phillips' nota, waarin het Londensche bestuur afkeuring uitsprak over de zending naar Sumatra's Oostkust. Dat deel der nota deed ik reeds afdrucken in mijne verhandeling over „*De zendingen van Ibbetson enz.*” in dit tijdschrift, 6^e Volg. dl. III (1897).

(b) Van deze zending is mij niets bijzonders bekend. Bij *Anderson* leest men op bl. 150: „Mr. Sartorius of the civil service, was sent to Acheen with the ratified treaty, with a letter containing much good advice to the king, to conciliate the chiefs of the country. He was also directed to visit as many of the chiefs as possible, to persuade them to offer their allegiance to Johor Alum, and receive into their hearts their lawful and hereditary sovereign. The king informed him that all the elders, learned men, minister, and warriors, of Acheen had, at the festival of the last fast, come and entreated his pardon.”

deed men dat niet, dan zouden de Nederlanders tot groote schade der Britsche belangen er voet weten te krijgen. Dit was de grondgedachte van een voorstel, hetwelk dd. 25 Februari 1824 de gouvernementssecretaris R. Ibbetson voor het Pinangsche bestuur naar Calcutta zond (a).

De Britsch-Indische regeering ging er echter ook nu niet op in en behoefde dat ook niet, want de Engelsche diplomatie te Londen wist het zóo te leiden, dat Holland zich met de kosten en de verantwoordelijkheid voor de policie in de wateren van Atjeh belastte, zonder het er persoonlijk eenig voordeel van zoude mogen trekken, waarmede het Engelsche streven volkomen en op de meest goedkoope wijze bereikt werd, dat immers niet zoo zeer was om zich te Atjeh te vestigen, als wel om te beletten, dat andere Europeesche mogendheden er zich konden nestelen. Zonder te weten wat we deden, beloofden we bij het tractaat van 17 Maart 1824 Atjehs onafhankelijkheid niet te schenden, maar toch te zorgen, dat deze zeerooversstaat de plichten van beschaafde volken nakwam. Tegen dien prijs alléén wilde men van Engelsche zijde het Atjeh-verdrag van 1819 voor vervallen beschouwen.

Zien we nog even achter de schermen, om goed te begrijpen hoezeer we hiermede den verkeerden weg uitgingen.

Bij schrijven dd. 4 Aug. 1824 zond het Compagnie's bestuur te Londen het tractaat met Nederland gesloten, naar Calcutta, onder aanwijzing van de punten, die bijzonderlijk de aandacht verdienden; als het eerste komt dan Atjeh ter sprake.

De gouverneur-generaal van Bengalen werd er op gewezen, dat feitelijk het Atjeh-verdrag nooit anders was geweest dan *eene doode letter*; het Londensche bestuur der O. I. C. wilde nu vernemen, in hoever men het in eene zuivere handelstransactie zou kunnen veranderen, waartoe het tractaat van 17 Maart 1824 de bevoegdheid gaf (b).

De regeering van Bengalen vroeg bij missive dd. 28 Jan. 1825 hierover advies aan Pinang. Ook zij erkende het verdrag van 1819 als *eene doode letter*; nooit was sultan Djohor bij machte geweest de bepalingen na te komen; zijn overlijden in 1823 had de verdeeldheid in zijn geslacht doen toenemen en de sultanspartij nog meer verzwakt; de drie Sagis met de Koningin-moeder oefenden nu het

(a) Zie bijl. 8.

(b) Zie bijl. 9.

gezag uit, indien er van gezag sprake kon zijn; en deze, meester van den toestand, hadden niet alleen geene bewijzen van toenadering, doch een beslist weerzin aan den dag gelegd; verdere bemoeiing scheen dus hopeloos; niettemin wilde de regeering te Calcutta nog het advies van het bestuur te Pinang, alvorens de directie der O.-I. C. in te lichten (a).

Aan dezen last goed willende voldoen, meende men te Pinang, dat de Atjehsche toestanden eerst opgenomen moesten worden; doch deze waren er zóó verward en onveilig, dat eene diplomatieke missie hoogst bedenkelijk scheen. Uit dien hoofde werd de Maleische translateur op kondschap uitgezonden bij de voornaamste kooplieden, die met Atjeh in drukke betrekking stonden. Hij bevond, dat al de havenhoofden zich vrijwel onafhankelijk van het centraal gezag hadden gemaakt, hetgeen het bestuur te Pinang in zijne reeds bestaande overtuiging bevestigde, dat van een nader handelsverdrag met Atjeh geen heil was te wachten. Trouwens dit vond het eigenlijk ook nu niet meer noodig. Hoe meer havenhoofden onafhankelijk waren, hoe meer havens er voor Pinangs handel open stonden, hoe minder belasting er door het centraal gezag geheven werd, hoe voordeelijker het was voor de Britsche scheepvaart. Van die gedachte uitgaande, schreef de gouverneur, destijds R. Fullerton, dd. 21 Maart 1825 eene voor ons belangrijke nota ten behoeve van de Bengaalsche regeering, waarmede zich de raadsleden te Pinang, W. A. Clubley en R. Ibbetson, dd. 7 April vereenigden. Ook in dat stuk stond alweder op den voorgrond, dat het verdrag in geen enkel opzicht door Atjeh

(a) „As the instructions from Europe contemplate the formation of a mere commercial arrangement with the King of Acheen, and, specifically, of one which shall secure the British vessels and subjects a hospitable reception in the port of that kingdom, we request that you will state your sentiments to us regarding the measures if any which it may be desirable to adopt for the attainment of those limited objects; and we authorise you to treat with the existing Government of the country for effecting the special arrangement pointed out in the Note of His Majesty's plenipotentiaries, should you conceive it necessary to take steps at once without awaiting the delay of reference. — You will observe from the tenor of the Note given in by the plenipotentiaries of His Majesty the King of the Netherlands, that the Dutch evidently look to the establishment of an European influence, that is to say their own in Acheen, but at the same time that State is to lose nothing of its independence thereby and it is understood that no hostile measures are to be adopted against the King by the new possessors of Fort Marlborough.”

was nagekomen, dat het altijd was gebleven . . . *een doode letter (a)*; op zich zelve beschouwd, deed dit er echter niet toe, want, dank de zich ontwikkelende zelfstandigheid der havenhoofden, nam de Pinangsche handel normaal toe (*b*). Waar het gevaar nu echter school, dat was in het Londensche tractaat, voor zoover *Engeland geheel afzag van politieke bemoeiingen met Sumatra, gelijk Nederland ten aanzien van Malakka*. Immers de van Atjeh min of meer onafhankelijk geworden havens liepen nu gevaar vroeg of laat onder Nederland te komen; en zoo ook bij art. 3 Engeland en Nederland beloofd hadden geene ongelijke rechten in onafhankelijke staten bij verdragen te provoceeren, die bepaling hield natuurlijk op van kracht te zijn, zoodra aan de onafhankelijkheid een einde werd gemaakt, want dan trad art. 2 in de plaats, volgens welke de heffing van ongelijke rechten wel geoorloofd was. Men moest dus met de

(a) „It is well known to the members of this Board (and the records fully show it) that the articles of the treaty concluded by sir Stamford Raffles and major Coombs never were carried into effect. That the King — Jowhar Allum — never recovered his lost authority in the slightest degree, and therefore never was in a situation to enable him to carry into execution any one stipulation of that treaty. The remaining years of his life were spent in a stookade at the mouth of the Acheen river without commanding influence or even respect. The whole power at Acheen was in the hands of Panglima Polim and at the subordinate ports the respective chiefs had established their independence. No effect therefore, political or commercial, resulted from the conclusion of that treaty which may truly be said to have been a dead letter from the day it was signed. In respect to that treaty, therefore, no discussion can arise, nor can any alteration be required consequent on the late arrangement with the Netherlands Government.”

(b) „The success of the chiefs”, merkte Fullerton op, „opened all the ports on the coast, that of the King might have confined it to one only, Acheen, and at least admitted of the facility of keeping up prices and buying of the general trade higher contributions, to the free and open intercourse allowed at the different ports along the coast, is to be ascribed the encouragement to increase of produce and of course of trade. The more ports are open, the greater competition among the sellers, and it certainly is the obvious policy of this Government to encourage that freedom, and any arrangement of the more powerful of the neighbouring states, European or Native, having a tendency to overawe and subjugate the numerous petty states, with whom our trade is conducted, and there establish a monopoly for themselves, would be an event much to be deplored, but while the trade, as the statement shows, is now in a most prosperous condition, it follows that no specific commercial arrangement is at the present required; should unfavourable changes hereafter take place, and certainly permanency cannot be presumed in such a country as Acheen, it will be our duty to report the change to the Supreme Government, with our opinion as to the measures most advisable to be pursued.”

meeste zorgvuldigheid Nederlands belofte tot eerbiediging der onafhankelijkheid van Atjeh bewaken. (a)

Dat *waken* zou bestaan eendeels in het zorgvuldig onderhouden der betrekkingen met de staten van Sumatra's Oostkust, gelijk ons o. a. behalve uit de hiervoren vermelde *Deli*-briefwisseling, uit eene breede *Siak*-correspondentie van het jaar 1828 blijkt (b), anderdeels in het ten slotte *ontkennen* van ons recht op geheel Sumatra, een recht, dat anders in Fullerton's nota met zoovele woorden uitdrukkelijk werd erkend. Sinds toch moest art. 3 der Londensche conventie de prikkel voor Engeland zijn, om, uit vrees voor art. 2, zich tegen iedere gezagsuitbreiding te verzetten; en als wij daartegen de bij het tractaat van 1824 gewaarborgde Nederlandsche suprematie over Sumatra aanvoerden, wees men ons op dezerzijdsche verzekering omtrent Atjehs onafhankelijkheid, ten bewijze, dat die oppermacht geenszins was erkend, enkel toch slechts het feit, dat Engeland geen gezag op Sumatra rechtstreeks zou uitoefenen. „Juist de bepaling van art. 3 van het verdrag van 1824”, verklaarde de minister van Koloniën Van Bosse ter 2° Kamer van de S.-G. dd. 17 Januari 1872 bij de behandeling van het Sumatra-tractaat, „is het, die aanleiding heeft gegeven tot den strijd. Juist in dit artikel komt eene bepaling voor, waaruit Engeland bepaalde rechten ontleende en ook ontleenen kon. En over den omvang van die rechten, en over de beteekenis van dit artikel, is sedert 1824 herhaaldelijk strijd gevoerd.” (c)

In dien strijd stonden wij zwak, vooral door den misslag omtrent het opnemen der Atjeh-voorziening bij het Londensch tractaat van 1824; de wijze waarop die misslag werd begaan, is te kenschetsend, om er niet ten slotte in het breede over uit te weiden.

VI.

De doode letter van 1819 in het Londensch tractaat van Maart 1824 weder levend gemaakt.

Toen de Britsche bewindslieden te Batavia van onze Commissarissen-Generaal afscheid namen, waren er tal van zaken bij een

(a) Zie de belangrijke beschouwingen in bijl. 10.

(b) Zie bijl. 11.

(c) Handelingen S. G. 1871—72 bl. 219.

verdrag van 24 Januari 1817 aan de beslissing van de regeeringen in Europa onderworpen geworden (a). Zij golden vooral financieele geschilpunten; over en weer vorderde men aanzienlijke sommen, waaromtrent men niet tot eenstemmigheid had kunnen komen. Men had dus toch hierover nader moeten onderhandelen; doch nu kwamen er allerlei onaangenaamheden bij. De Engelschen zagen ons met leede oogen terugkomen in Hindostan; terwijl van Benkoelen uit, Raffles tegen ons gezag op Sumatra en verder in den Archipel intrigeerde. De Britsch-Indische ambtenaren van Bengalen wezen er onze ambtenaren aldaar op, hoeveel verstandiger het zoude zijn, dat we de factorijen prijsgaven voor eene compensatie in den Archipel. Naar deze aanbeveling hoorden wij te liever, omdat de factorijen ons niets meer waard toeschenen en een onverdeeld gezag op Sumatra de gelegenheid aanbood om van dit eiland een tweede Java te maken. Over de waardeloosheid van de Hindostanische bezittingen waren het in 1814 Falck en Fagel reeds bij het sluiten van het toenmalig koloniaal tractaat eens (b); commissaris-generaal Elout kwam dus aan een goed kantoor, toen hij in Februari 1817 het denkbeeld aanbeval Benkoelen tegen die factorijen over te nemen. Hiermede was de grondgedachte voor eene herziening van het tractaat van 1814 aangegeven. Het valt buiten de grenzen dezer verhandeling om de lijdensgeschiedenis dier herziening ook slechts in breede trekken te verhalen; doch zoo wij door geene enkele onaangename bejegening van de Britsche regeering konden weerhouden worden om berustend dan maar het tractaat van 1814 te laten, gelijk het nu eenmaal bestond, zoo was het omdat wij vóór alles wilden hebben *afwijzing van allen Engelschen invloed op Sumatra*.

Dit is historisch. Wanneer men dit nu in het oog wil houden, dan is wel het zachtste oordeel, hetwelk wij over de handelingen onzer gemachtigden in 1823 kunnen uitspreken, dat we de heeren Fagel en Falck niet begrijpen, dat ze inderdaad niet voor hunne taak berekend waren, dat ze te goede gedachten hebben gehad van hunne wederpartij, dat ze al te zeer vertrouwd hebben op de eerlijkheid van „onzen machtigen nabuur en natuurlijken bondgenoot”, zooals de heer W. C. Nieuwenhuyzen, niet zonder ironie,

(a) Men vindt deze conventie op bl. 170 van Hoek's „Herstel” en op bl. 384 van Levyssohn-Norman's „Britsche Heerschappij”.

(b) Zie bl. 278 mijner verhandeling over het tractaat van 1814, dl. XLVII (1897) van dit tijdschrift; ov. 40.

de woorden van E. de Waal in eene verhandeling teruggeeft, die ook aan deze Sumatra-geschiedenis herinnert (a).

Een treffend voorbeeld, staande met de Atjeh-quaestie in een verwijderd verband. De besprekingen over de financieele geschilpunten eindigden met Englands laatste woord, dat wij 100.000 pd. st. hadden te betalen. Onze gemachtigden wilden er niet van weten, zoodat de onderhandelingen andermaal op het afbreken stonden.

Maar nu bleek, dat Englands *laatst* woord toch nog rekbaar was. Wij kregen de vraag of er niet eenige voordeelen aan de Engelsche scheepvaart en aan hun handel in Oost-Indië toegezegd konden worden, die voor de 100.000 pd. st. in de plaats waren te geven.

Hierover wisten partijen zich te verstaan, en aldus ontstond het ontwerp dd. 1 Februari 1824, het eerste stuk der onderhandelingen, dat den vorm had, waaruit het definitief tractaat weldra zou voortvloeien. In het ontwerp was nu geen sprake meer van de 100.000 pd. st. doch daarvoor beloofden we in een artikel 10 jaarlijksche levering aan Engeland van eene bepaalde hoeveelheid specerijen tegen overeengekomen prijzen, zoomede in de artikelen 11 en 12 het volgende:

11. De baai *Tapanoeli*, die begrepen is in de overdragt bij het voorgaande artikel omschreven (b), zal niet alleen ten allen tijde voor de schepen onder Britsche vlag open en toegankelijk zijn, maar zij zullen ook aldaar, gedurende derzelve verblijf, op denzelfden voet behandeld worden als de schepen van Z. M. den Koning der Nederlanden.

12. Z. M. de Koning der Nederlanden verbindt zich om te bevelen, dat de Engelsche schepen, die de punt van *Anjer* op Java zullen komen aan te doen, steeds aldaar op de vriendschappelijkste wijze ontvangen en van ververschingen en van al het noodige voorzien worden evenals de schepen onder Nederlandsche vlag.

Was dat nu eene manier om aan het eenige doel van het verdrag te voldoen: toekenning aan ieder van zijn eigen wel afgebakende invloedssfeer? De bepalingen waren óf onschuldig en dan behoefden ze er niet te staan; óf ze waren van belang door de bredere strekking, die men er aan zou kunnen geven, en dan waren ze gevaarlijk. Juist om deze laatste reden behoorde men „onzen machtigen nabuur en natuurlijken bondgenoot” bij tijds te verzoeken ieder binnen zijn kring dan toch te doen blijven. Daarvoor zeiden

(a) „Het negerelement bij het Indische leger” Ind. Gids Mei-af. 1899.

(b) Het artikel 10 hield ook den afstand aan Nederland van Benkoelen in.

wij onze bezittingen aan den Ganges, luisterrijker gedachtenis, vaarwel; daarvoor berustten we eindelijk in de vernedering van Singapore; daarvoor gaven we kostbaar Malakka op den koop toe. En datzelfde werk gingen we nu weer afbreken, door onze belofte om de Britsche vlag te Anjer en te Tapanoeli *op de vriendelijkste wijze* — wat eene uitdrukking bovendien in een staatsstuk! — te bejegenen.

Hetgeen echter verder gebeurde, maakt de behandeling nog zonderlinger.

Hoe kwam het, dat het tractaat-niets van *Atjeh* zeide en er ook niets van zou zeggen? Gedurende den ganschen loop der onderhandelingen was dit punt met geen enkel woord ter sprake gebracht; de gemachtigden van geen der partijen schenen er van te weten. Trouwens de verbintenis van 1819, die in het Londensch archief der Compagnie berustte, zou van rechtswege vervallen, doordien Engeland beloofde van allen politieken invloed op Sumatra af te zien. Of de Engelsche gemachtigden dit ook zoo beschouwd hebben, en het daarom niet noodig vonden er over te spreken, totdat ter elfder ure op het belang ervan gewezen werd, is mogelijk, doch dit betwijfel ik; de waarheid zal wel zijn, dat noch Canning, noch Wynn er op de hoogte van waren en dat de Londensche administratie hen onverwacht de aandacht op dat verdrag heeft gevestigd.

Toen echter *was de ontwerp-conventie reeds gereed en door beide partijen goedgekeurd*; het stuk moest alleen nog naar Holland om er 's Konings welmeenens op te erlangen, wyl onze gemachtigden aan hunne instructie niet de bevoegdheid konden ontleenen tot het aannemen van bepalingen, als die in de vermelde artt. 10, 11 en 12 waren opgenomen; trouwens ook wegens andere voorschriften diende eerst het oordeel der Nederlandsche regeering gevraagd te worden. Ten einde over al deze betwistbare punten, zoo gevorderd, meer licht te kunnen verspreiden dan de toelichtende depêche van 1 Febr. inhield (a), zou het ontwerp niet op de gewone wijze worden verzonden. Onze gemachtigden waren namelijk in het werk der onderhandelingen te Londen bijgestaan door den kapitein Elout, zoon van den toenmaligen minister van Financiën, den gewezen commissaris-generaal; deze zou het ontwerp naar Nederland brengen.

(a) Opgenomen in Elout's Bijdragen van 1863, bl. 191.

En nu, terwijl de kapitein op het punt stond te vertrekken, kwamen onverwacht de Britsche gemachtigden vertellen, dat er — ja, 't was waar ook! — een Britsch verdragje bestond met Atjeh en dat zouden zij wel gaarne gehandhaafd zien; och, het was immers niet veel bijzonders, *immers niets anders dan eene belofte van Atjeh tot verleening van gastvrijheid en hulpbetoon bij schipbreuk aan Britsche schepen*. Dat was dus met andere woorden, ook eene verzekering tot ontvangst „op de vriendelijkste wijze”.

Dat de Britsche gemachtigden de handhaving van dit verdrag uitdrukkelijk verzochten, was intusschen tevens eene indirecte erkenning van hunne zijde, dat wij, en wij uitsluitend, voortaan op Sumatra het voor het zeggen zouden hebben. Onze gemachtigden, die wel over Anjer en Tapanoeli ten behoeve van Engeland beschikten, hadden natuurlijk tegen deze concessie voor eene nog onafhankelijke haven heelemaal geen bezwaar. Stelde men zich ook niet bloot in *Times* en dergelijke pecksniffbladen, om uitgeshouden te worden voor ellendige barbaren, wanneer men zou durven weigeren gastvrijheid en hulp aan arme schipbreukelingen, met vrouwen en kinderen natuurlijk, toegekend te zien!

Het bleek echter zeer hinderlijk om kapitein Elout, voor het opnemen van dit wisselstuk in de ontwerp-conventie, van zijne reis terugtehouden; en alzoo werd den vertrekkende *mondeling* opgedragen het nieuwe incident persoonlijk onder 's Konings aandacht te brengen en de goedkeuring te verzoeken om bij zijne terugkomst te Londen nog eene bepaling over Atjeh er aan toe te voegen.

Deze opdracht geschiedde, nota bene, zonder dat één der gemachtigden het Atjeh-verdrag zelf had gelezen! De geschiedenis van deze mondelinge mededeeling was ook tot dusver onbekend, zoodat men haar hier voor het eerst leest.

Het Nederlandsche ministerie van Buitenlandsche Zaken verkeerde destijds zonder leidend hoofd. Het werd slechts waargenomen door een onzer gezanten, ridder Reinhold, die van de zaken geen verstand had. „Wat mij aangaat”, schreef hij dd. 6 Febr. 1824 aan minister Elout, „ik herhaal hetgeen ik reeds aan Uwe Excellentie gezegd heb, dat ik mij niet voor bevoegd houd, om over zaken en belangen te oordeelen, die mij natuurlijk geheel vreemd zijn” (a). Ook het departement van Koloniën was eigenlijk

(a) Bl. 189 van Elout's Bijdragen. Men zie ook in *Tijdspiegel* April 1899 bl. 410 mijner verhandeling over „Fagel's ontslag”.

zonder hoofd; immers daar behoorde Falck, die nu te Londen zich bevond. Om deze redenen werden al de stukken der Londensche onderhandelaars ter advies gegeven aan minister Elout, schoon hij departementschef van Financiën was; zoo kreeg hij dus ook het door zijn zoon medegebrachte ontwerp.

Bij missive dd. 12 Febr. 1824 bood hij zijne beschouwingen in eene breede nota aan (a). Ernstig en volkomen juist was zijne afkeuring van de artt. 10, 11 en 12. Hij waarschuwde tegen het besparen van f 1.000.000 voor het toekennen van „duurzame rechten, hoe gering ook in den eersten opslag”, aangezien de mogelijkheid tot nieuwe twist bestond, wellicht uit de geringste en minst voorziene omstandigheden. „Het vriendschappelijke out-haal op Anjer”, betoogde hij nader, „is zóódanig in den geest van onze regeering, dat het niet kan of zal geweigerd worden. Een recht op hetzelfde te geven, heeft dus van die zijde niets tegen zich; maar een onvergenoegd scheepsbevelhebber klaagt eens en dat nog wel zonder reden, ziedaar een punt van twist tusschen de beide Gouvernemen ten. De ondervinding leert, dat dit geene gezochte onderstelling is. De baai van Tapanoeli is zeer ten dienste. Niemand behoort uitgesloten te worden. Maar welke uitlegging kan indertijd worden gegeven aan het *op gelijken voet behandelen van Britsche en Nederlandsche schepen.*’ (Men merkt in 't voorbijgaan op, dat de uitdrukking omtrent de behandeling in de baai van Tapanoeli tot geene wijdere uitlegging zou moeten aanleiding geven dan die van Anjer.)” — En na eene beschouwing over de verdere bepalingen van het ontwerp, besloot hij opnieuw met *op dit hoofdpunt aan te dringen*: „Dan, men herhaalt het met een eerbiedig vertrouwen”, merkte hij op, „de drie genoemde artikelen hebben zoo vele en zoo groote bedenkingen in, dat men niet aarzelt, aan Z. M. stellig aan te raden veel liever met eene somme gelds, al is het ook de gevraagde, de geheele zaak af te doen, dan bij het traktaat eenige bijzondere en duurzame voorregten toe te kennen, welke men vreest dat van meer dan eene zijde welligt zouden bestreden worden.”

De Koning heeft dit alleszins verstandig advies gevolgd; maar was minister Elout niet tevens op de hoogte gesteld van het Atjeh-incident, waarover de schrifturen der Londensche gemachtigden zwegen? Hoe vreemd het mij ook voorkomt, vooral daar

(a) Elout's Bijdragen bl. 200 vv.

's ministers eigen zoon de boodschapper ervan was, ik moet aannemen, dat zijn advies daarover niet is gevraagd: immers dit had even afkeurend moeten luiden, juist op de door hem tegen *Tapanoeli* en *Anjer* aangevoerde gronden, namelijk dat dergelijke bepalingen slechts tot twisten aanleiding gaven, terwijl bij de door art. 9 van het ontwerp gewaarborgde suprematie over Sumatra het aan ons stond er tegen te waken, dat de vreemdeling ook op Atjehs kust werd beschermd ingeval van ongelukken ter zee, enz.

Hoe ook, den dag na Elout's advies, dus den 13ⁿ, ontving minister Reinhold de volgende mededeeling van 's Konings secretaris van Staat:

Zijne Majesteit houdt het Departement van Buitenlandsche Zaken, overeenkomstig deszelfs voorstellen, gemachtigd, om de te geven nadere voorschriften door den kapitein Elout te doen overbrengen, en de Gemachtigden tevens te verwittigen, dat bij aldien zij mogen slagen om de zaak in den geest dier voorschriften ten einde te brengen, zij, zonder verwijl het tractaat met de Engelsche gevolmachtigden dadelijk kunnen teekenen. Zij behoeven zelfs daarvan niet te worden teruggehouden door eene, volgens informatie van den kapitein Elout nader van de Engelsche zijde voorgebrachte bedenking tegen het laten varen van een bestaand tractaat met het rijk van *Atjeh*; maar kunnen aan die bedenking, zoo noodig, toegeven, indien het waar is, dat het tractaat slechts gastvrijheid en hulpbetooning voor gestrande schepen en schipbreukelingen ten doel heeft. (a)

Ridder Reinhold berichtte daarop minister Elout, dat geheel overeenkomstig zijn advies was gehandeld. „De Nota van bemerkingen”, schreef hij namelijk (b), „welke Uwe Excellentie mij gisteren heeft doen toekomen, nopens het ontwerp van een te sluiten tractaat met Groot-Brittaniën, aan den Koning hebbende voorgelegd, zijn de Heeren gevolmachtigden, naar aanleiding van dien, van voorschriften voorzien geworden, terwijl de overbrenging derzelve aan den Heer Kapitein Elout is opgedragen; van welk een en ander ik de eer heb Uwe Excellentie bij dezen kennis te geven.”

En den volgenden dag schreef ook kapitein Elout aan zijn vader (c): „Uwe nota is geheel mede gegeven. Overigens is men

(a) Uit 's Landsarchieven; dit tot dusver niet gepubliceerde briefje heldert veel op.

(b) Elout's Bijdragen, bl. 208.

(c) Elout's Bijdragen, bl. 209.

in geen details getreden, zich refereerende aan hetgeen ik mondeling zou mededeelen." (a)

De zendeling ging dus terug met de mondelinge opdracht, dat tegen de Atjeh-conventie geen bezwaar moest gemaakt worden, indien haar inhoud *overeenkomstig de waarheid* was wedergegeven: „indien het waar is”, had toch de Koning doen weten.

Doch het bleek *niet* waar. Dit kwam aan den dag toen kapitein Elout te Londen was teruggekeerd en de Engelsche gemachtigden den 23^a Februari 1824 het Atjeh-verdrag ter tafel brachten! De achtbare vergadering bleek bij de voorlezing ervan verrast, want het stuk was lang zoo onschuldig niet, als men oorspronkelijk vermeende: immers Englands souvereiniteit — daarvoor had Raffles wel gezorgd! — werd er afdoende door gevestigd. Dit ging niet. „Het tractaat, in 1819 door Sir Stamford Raffles gesloten”, rapporteerden onze gemachtigden dd. 24 Februari naar Nederland (b), „is gelezen en wederzijds erkend in den nieuwen staat van zaken voor geene, zelfs niet voor eene gedeeltelijke handhaving vatbaar te zijn. Doch onze medegevolmagtigden hebben ons toen voor het eerst hunne bekommering medegedeeld, dat zoo de sultans van Atsjien aan zich zelve overgelaten worden, de Vereenigde Staten van Amerika vroeger of later, trachten zullen zich met dezelve te verbinden en den voet te krijgen voor eene vestiging, welke ingeval van oorlog tot overgroot nadeel voor de Britsche navigatie zoude strekken. Het gereedste middel tot afwending van dit kwaad schijnt te zijn, dat Nederland op zich neemt bij die van Atsjien te bedingen, dat zij nimmer eenig etablissement van eene vreemde mogendheid zullen toelaten.”

Dat drijven van Noord-Amerika naar bezittingen in den Oost-Indischen Archipel mocht inderdaad geen praatje heeten (c); doch

(a) Verg. Reinhold's korte missive aan de Gemachtigden op bl. 209 van Elout's Bijdragen.

(b) Elout's Bijdragen, bl. 211.

(c) J. C. Baud heeft er tegen gewaarschuwd in een opmerkelijk schrijven aan den minister van Koloniën Falck, gedagteekend 's Gravenhage, 28 November 1822, waarin Baud voor eene krachtige Nederlandsche kolonisatie in onzen Archipel adviseert, ten einde aldus een tegenwicht te erlangen voor het geval Java door vreemde mogendheden mocht worden bedreigd. Zie Mr. P. Myer's werk over *Jean Chrétien Baud* (1878), bl. 180—191, waarin wij lezen, hoezeer dat reeds destijds de briefschrijver voorspelde, dat de Noord-Amerikanen de *Philippijnen* zouden bezetten! De gep. kolonel W. C. Nieuwenhuyzen had de verdienste hierop te wijzen in *De Nederlandsche Spectator* van 10 December 1898.

het was niet ons standpunt om telkens zooveel eerbied te huldigen voor opkomende *bekommeringen* onzer wederpartij. En wanneer onze gemagtigden *het gereedste middel* verklaarden te weten, en dit ook zeer juist opgaven, waarom hielden zij er zich dan niet aan? Waarom stelden zij niet liever alles op haren en snaren dan verder, met afwijking van 's Konings bevelen, nog toe te geven? Er is geene quaestie van, dat de wederpartij daarop het tractaat niet zoude hebben doen afspringen. Als de *bekommering* eenige voor ons gezag schadelijken zin had, zoo moest zij gelden voor nog vele andere plaatsen dan juist Atjeh, zoo konden wij niet verstandiger doen dan ons eenvoudig op koloniaal gebied onder Englands protectoraat te stellen. Ik herhaal het, de gansche basis van het tractaat berustte op het beginsel: de terreinen afbakenen, waar iedere partij hare eigen *vrye* sfeer van werkzaamheid zou hebben; wij zouden volgens het ontwerp met de Nederlandsche factorijen in Hindostan, met Malakka en met Singapore betalen art. 9, waarbij Engeland voor *Sumatra in het algemeen* beloofde: „dat op dat eiland geen Britsch kantoor zal worden opgericht, noch eenig tractaat, onder Britsch gezag, gesloten met eenige der inlandsche Vorsten, Opperhoofden of Staten op hetzelfde gevestigd”. Dat stond daar zoo maar niet, opdat wij op ons zouden nemen, niet verder door te dringen dan wij destijds waren; neen, het wilde zeggen, dat wij voortaan op Sumatra de vrije hand zouden hebben, gelijk Engeland in Malakka, herinnerde later nog Fullerton's Nota. Minister Elout wees, wat meer is, in zijne nota van 12 Februari op het gewicht hiervan: „Voor het overige mag worden aangemerkt”, waarschuwde hij, „hoe noodzakelijk het is, dat een bepaling worde daargesteld, waardoor alle bemoeienis der Engelschen met Sumatra worde uitgesloten, gelijk de Nederlandsche met het Malaksche schiereiland.”

Ziehier hoe *het gereedste middel* in toepassing werd gebracht. Er waren nog, behalve Atjeh, andere bezwaren te elfder ure bij de Engelsche heeren gerezen en nu kwamen *onze* gemachtigden op de heillooze gedachte, het ontwerp-tractaat zelf niet aan te vullen, maar deze aanvulling te doen plaats vinden door eene *nota*. „Aan hetgeen in deze verschillende voorstellen billijk is”, berichtten zij in de vermelde *depêche* van 24 Februari over de wenschen hunner wederpartij, „vleijen wij ons nog al, dat zal kunnen worden te gemoet gekomen en voldaan door middel eener nota of verklaring, door ons bij het teekenen van het tractaat aan de Britsche gevol-

machtigden ter hand te stellen. Hunne Excellentien gevoelen zelve, dat het opnemen of behandelen van zoodanige kwestien bij de artikelen van een openlijk traktaat aan bedenkelijkheid onderworpen is."

Het moet zéer betreurd worden, dat onze gemachtigden dezen weg insloegen. Wij hadden reeds bij het traktaat in onderscheidene bepalingen berust, die feitelijk tegen ons waren gekeerd en waarin alleen voor den vorm wederkeerigheid werd in acht genomen. Meenden onze gemachtigden deze of gene bepaling nuttig, die het Nederlandsche gezag tegen misbruik van vertrouwen bij de uitvoerende Engelsche ambtenaren waarborgden, de wederpartij verwierp verre dergelijke voorstellen. En nu verschijnt waarlijk een heel stuk, dat geene andere strekking had, dan om Engeland te waarborgen tegen wandaden van Nederlandsche zijde! Het stuk zal bovendien niet zijn een in artikelen scherp geformuleerd stel bepalingen, maar een breed relaas, waaraan nochtans dezelfde kracht als aan het eigen traktaat zou worden toegekend, bepaalden partijen. De verdediging onzer gemachtigden was, dat men niet al die zaken zoo in een *openlijk* traktaat kon zeggen; doch als ze daarmede bedoelden, dat de relazen geheim behoorden te blijven, dan moet erkend worden, dat uit niets blijkt, dat geheimhouding werd gevorderd en zij ook geenszins is betracht, daar de gewisselde stukken weldra tot het publiek domein behoorden! (a) Trouwens aangezien zij slechts eene victorie voor de Engelsche gemachtigden waren, zouden er dezen al heel weinig aan gehad hebben, wanneer zij er niet mede voor den dag hadden kunnen komen.

Men mag wel aannemen, dat toen onze gemachtigden naar Nederland schreven, dat zij er iets op gevonden hadden om, zonder het traktaat te wijzigen, aan de nadere bedenkingen hunner wederpartij te gemoet te komen, geenszins door hen voorzien werd, dat het de Engelsche gemachtigden zouden zijn, die het initiatief namen tot het uitvoeren van een denkbeeld, hetwelk bij de onzen

(a) Deels met, deels zonder het traktaat van 1824, vindt men de gewisselde Nota's o. a. in Van Hogendorp's Bijdragen (2^e uitg. dl. V bl. 236)! Elout's Bijdragen van 1863 (bl. 228); E. de Waal's „Nederlandsch-Indië in de Staten-Generaal" dl. I (bl. 82); J. E. de Sturler's „Grondgebied van Nederlandsch-Indië" (bl. 344); J. J. Meinsma's „Geschiedenis van de Nederlandsch Oost-Indische bezittingen" dl. II (bl. X der bijlagen); Smulders' dissertatie over het traktaat van 1814 (bl. 72), Vas Diaz' werk over de Scheepvaartwetgeving; enz. enz.

was gerezen. Hierdoor toch werden wij slechts de meegaande, de Engelschen de toongevende, daarmede de eischende partij; hierdoor ook kreeg deze gelegenheid hare wenschen en meeningen veel breeder en anders uiteen te zetten dan wel oorspronkelijk in de bedoeling onzer gemachtigden zal gelegen hebben, immers zelfs in sommige opzichten kwamen dezen in regelrechten strijd met hetgeen zij oorspronkelijk en ten einde toe zoo hoog hadden gehouden; dat gold kleinigheden niet alleen, doch ook hoofdzaken. Had men b.v. niet indertijd verlangd eene uitdrukkelijke afkeuring bij tractaat van hetgeen door Raffles en zijne ondergeschikten was misdaan? (a) En wat was het einde? Dat in de Engelsche nota . . . eene *lofspraak* kwam op Englands houding!! Stilzwijgend toch berustten wij er in, dat bij die nota de onbeschaamde getuigenis van zich zelve werd gegeven: „De afkeuring der handelingen, die het ten uitvoerbrenge der conventie van 1814 hebben vertraagd, kan niet anders dan hunne Excellentien de Nederlandsche Gevolmachtigden overtuigd hebben van de nauwkeurigheid met welke Engeland zijne verbintenissen altijd gestand doet.” Karakterloos was het ouzerzijds deze betuiging zonder protest aan te hooren, terwijl we aanhoudend, en niet het minst Falck, Englands onwaardige houding hadden gelaakt. Vlak daarop volgde eene andere alinea in de Engelsche nota, waarin evenmin onze gemachtigden hadden mogen berusten, indien zij zichzelve waren geweest. Reeds elders heb ik met betrekking tot *Borneo* op het onoprechte van ons beweren gewezen, dat wij er niet naar oppermacht streefden (b). Wij hadden ons ook voor dat streven volstrekt niet te schamen. Handelde Engeland niet zoo evenzeer? Heeft eene jonge weder in het leven geroepen natie minder recht om hare energie te toonen dan eene oude? Nochtans kregen wij er venijnige nota's over, moesten er harde woorden over hooren;

(a) Zoo luidde o. a. art. 1 van de concept-conventie, den 24e Juli 1820 door onze toenmalige gemachtigden Fagel en Elout aangeboden — zie Bijdr. E. bl. 115 —: „Le Gouvernement de la Grande Bretagne désavoue la conduite tenue par Ses agents dans les différentes parties de l'Archipel Indien, et reconnait les droits du Gouvernement des Pays Bas sur les places et établissemens réoccupés par celui-ci en vertu et en conséquence du traité conclu le 13 Août 1814, nommément sur ceux qui ont donné lieu à des altercations connues. Le Gouvernement Britannique s'engage à donner les ordres nécessaires pour l'évacuation de Singa-Poura.”

(b) Zie bl. 73 van mijne Bandjermasin-verhandeling. Bijdr. Inst. dl. XLIX (1898).

terwijl onze bewindslieden de boosheid trachtten te temperen, door te doen, alsof we in zekeren zin rustig in onze kluis waren gebleven (a). Doch in ieder geval dit gold de uitvoering van het tractaat van *veertien*; en om nu *daarover* voor het vervolg quaestien *af te snijden*, kwam men tot eene herziening waarbij men wilde streven naar het omschrijven van de invloedssfeer van iedere partij. En waarlijk, die kring reeds gebrekkig getrokken in het tractaat zelf, maar dan toch getrokken, breken de Engelsche gemachtigden weder ter elfder ure door, waar zij in hunne nota de volgende woorden ter nederstellen, en onze gemachtigden er eenvoudig over zwijgen: „De Britsche Gevolmachtigden herinneren hier met een waar genoegen aan de plegtige ontkenning van de zijde des Nederlandschen Gouvernements, van eenig voornemen om, in den Oosterschen Archipel, hetzij naar staatkundigen overmagt, of naar uitsluitenden handel te streven.” (b) Waarlijk, hij, die speciaal A. R. Falck kent uit zijne werkzaamheden op koloniaal gebied, heeft dunkt mij, wel het recht zich af te vragen: hoe is men er toch toe gekomen dezen bewindsman zoo hoog te stellen!

Eu het was geenszins uitsluitend met eene algemeenheid, die

(a) Zie de tusschen Van Nagell en den Engelschen gezant in 1819 gewisselde memoriën bij Van Deventer bijlagen LXV en LXVI „Nederlandsch Gezag”. De zaak kwam ook bij de onderhandelingen ter sprake. Zie verder den tekst.

(b) Deze verklaring was weliswaar niet nieuw, daar zij reeds stond in de dd. 4 Augustus 1820 tusschen Castlereagh-Canning en Fagel-Elout gewisselde nota's; doch toen was het eene andere zaak en werd het ook anders behandeld. Vooreerst was men er destijds niet in geslaagd om tot een tractaat te komen, derhalve alles bleef in overweging; die stukken hadden volstrekt niet de kracht van een tractaat, bestemd om te werken voor de toekomst. Als dientengevolge de Engelsche gemachtigden bij wijze van notulen aanteekenen: „It has been ascertained, on the other hand, that the Government of the Netherlands distinctly and solemnly disclaim any design on their part to aim either at political supremacy or at commercial monopoly in the Eastern Archipelago” — antwoorden de Nederlandsche gemachtigden, niet met eene erkenning van geene *voornemens* te hebben, doch met eene verklaring omtrent het *verledene*, dat heel wat anders is; immers:

„Les soussignés se trouvent heureux de pouvoir assurer de leur côté Messieurs les Plénipotentiaires Britanniques que le Gouvernement des Pays-Bas dans l'Inde, après la réoccupation de ses possessions dans cette partie du monde, *n'a fait aucune démarche* tendant à un commerce exclusif, ou à se procurer une suprématie quelconque aux dépens d'autres nations, . . .” dus bovendien: ten koste van andere natiën, die rechten mochten hebben, hetgeen ook wat anders is. En als de Nederlandsche gemachtigden dan verder over de toekomst spreken, is het niet meer over de suprématie, doch over de quaestie van den vrijen handel. Men zie bl. 140 en 142 der Bijdr.-E.

binnen onze eigen invloedssfeer deed verklaren, dat wij daar niet naar oppermacht zouden streven, doch het werd ook zeer bepaald uitgedrukt voor hetzelfde eiland, wier verkrijging nochtans het doelwit der herziening van het tractaat van 1814, den afstand van Nederlandsch Hindostan, van Malakka, van Singapore, van f 1.000.000 was geweest, ten minste, dien wij er ons voor getroost hadden.

Het eiland Sumatra zou Nederlandsch kunnen worden, uitsluitend Nederlandsch; van eenig voorbehoud omtrent *Atjeh* was dan ook in het tractaat geen sprake. In het stuk echter, dat bestemd was om aan het tractaat gehecht te worden, stond van Engelsche zijde:

„Een tractaat in 1819 door Britsche agenten met den koning van Atjeh gesloten, is onbestaanbaar met het 3de artikel van het tegenwoordig tractaat. De Britsche plenipotentiarissen nemen uit dien hoofde aan om het verdrag met Atjeh zoodra mogelijk te willen wijzigen *bij eene eenvoudige overeenkomst voor de gastvrije ontvangst van Britsche schepen en onderdanen in de haven van Atjeh*; doch daar eenige der voorzieningen van dat tractaat (hetwelk den Nederlandsche gemachtigden is medegedeeld) bevorderlijk zullen zijn aan de algemeene belangen van de Europeanen, in de Oostersche zeeën gevestigd, zoo hopen zij, dat het Nederlandsch gouvernement maatregelen nemen zal, om deze voorzieningen in zekerheid te stellen, en geven tevens hun vertrouwen te kennen, dat de nieuwe bezitter van Fort Marlborough geene vijandige maatregelen omtrent den koning van Atjeh nemen zal.”

En onze gemachtigden, die van een Atjehschen koning niets wisten, verbinden Nederland daarop met magnifieke onnoozelheid in de volgende bewoordingen:

„Indien het Britsche Gouvernement meent, dat er voor hetzelfde een wezenlijk voordeel in gelegen is, om, terwijl het zich, naar aanleiding van de beginselen vastgesteld bij het tractaat, hetwelk geteekend staat te worden, losmaakt van de verbintenissen, die deszelfs agenten, vier of vijf jaren geleden, met het koninkrijk Atjeh hebben aangegaan, door eenige nieuwe bepaling een gastvrij onthaal aan de Britsche onderdanen en schepen in de havens van het koninkrijk te verzekeren, aarzelen de ondergeteekenden niet te verklaren, daarin van hunne zijde geene zwaarigheid te zien, en zij gelooven tegelijkertijd te kunnen verzekeren, dat hun Gouvernement zorgen zal onverwijld deszelfs betrekkingen met Atjeh in dier voege te regelen, dat deze Staat, zonder iets van zijne onafhankelijkheid

te verliezen, den zeevaarder en handelaar die bestendige veiligheid aanbiede, welke er niet schijnt te kunnen bestaan dan door de gematigde uitoefening van Europeeschen invloed."

Zoo was dus door onze gemachtigden veel verder gegaan dan hunne regeering bevolen had; immers wèl was de gastvrije ontvangst toegelaten, ook omdat een stuk daarover nu eenmaal bestond, doch geenszins had de Koning veroorloofd, dat Engeland een nieuw tractaat met Atjeh zou maken, en wij onvoorwaardelijk Atjehs onafhankelijkheid zouden verzekeren, eene bepaling, die, zonder eenig motief, daar plotseling uit de lucht was komen vallen, zonder ze dan ook met Engelands *bekommering* in eenig verband stond! En juist die verzekering werd voor Engeland eene zaak van practisch belang, niet zoozeer omdat men er ons geen territoriaal bezit gunde, doch omdat dan de voordeelen van art. 3 veranderden in de nadeelen van art. 2, omdat dus de voor zelfstandige staten gegeven belofte tegen differentieele rechten vervangen werd door de belofte, dat wij niet hooger zouden gaan dan het dubbele, voor Nederlandsche rechten bepaald m. a. w. dat wij rechten zouden kunnen heffen. Wij lazen het in de Pinangsche nota van Fullerton, met welk een doorzicht aanstonds bij de kennisneming van het tractaat op dit punt werd gewezen, hoe daarin reeds het later in toepassing gebrachte programma werd omschreven: dank de onafhankelijkheidsverklaring van Atjeh, kunnen wij de Nederlanders beletten om van art. 3 op art. 2 ter Sumatra's Oostkust over te gaan, ja om daar eenig recht te doen heffen, want hoe laag dit ook zou zijn, het ware schadelijk voor Pinangs handel. Erger. Zoo pas waarlijk zijn de stukken in goed vertrouwen op een eerlijke uitlegging geratificeerd, of het Londensch bestuur wijst er zijne ondergeschikten in Indië op, *niet* dat eene Engelsche Atjeh-overeenkomst slechts gastvrije ontvangst van schepen zou mogen inhouden, gelijk de Nota's aannamen, doch dat eene nieuwe *handelsovereenkomst* kon worden gesloten (a), en deze ondergeschikten vinden onze Sumatra-suprematie zóo wel gevestigd, dat ze oordeelen, de bepaling, volgens welke de Indische regeering geen nieuw kantoor zonder permissie uit Europa mocht oprichten, ook gold voor het eiland, waarvan de afstand aan Nederland het hoofddoel van het tractaat was geweest (b)!! Zoo keerde zich art. 6, hetwelk wij verlangd hadden ter voorkoming van nieuwe Singapore-schandalen, tegen ons zelve.

(a) Zie bijl. 9.

(b) Zie bijl. 10.

Eindelijk: de Engelsche nota verzekerde wel dat het Atjeh-verdrag aan onze gemachtigden was medegedeeld, de vraag rijst echter: hebben zij het inderdaad *gelezen*? Zoo ja, dan wordt hunne houding slechts er te onverklaarbaarder door. Reeds elders werd de aandacht gevestigd „op de zeer onjuiste redeneering der Engelsche gevolmachtigden, dat het Atjeh-contract van 1819 enkele voorzieningen bevatte, die bevorderlijk zouden zijn aan de algemeene belangen van de Europeanen, in de Oostersche zeeën gevestigd” (a), terwijl nochtans onze gemachtigden op die redeneering gingen. Ik vind dit echter nog zoo erg niet, wijl men over de strekking der bepalingen van het verdrag in ieder geval verschillend kon denken; maar er is in de Engelsche nota eene technische fout, die — het bevreemdt mij wel — nog door geen schrijver, voor zoover ik weet, werd opgemerkt, en welke m. i. van het hoogste belang moet geacht worden; ik geloof dan ook niet, dat zij zonder opzet werd begaan. De Engelsche gemachtigden verklaarden namelijk, dat het Atjeh-verdrag in strijd kwam met artikel *drie* van het te sluiten tractaat, en *uit dien hoofde* moest worden veranderd. Maar wat zegt dan letterlijk dat artikel 3? — Behalve de verplichting, dat partijen elkander de te sluiten inlandsche verdragen zullen mededeelen, enkel dit: —

„De Hooge Contracterende Partijen beloven, dat geen tractaat voortaan door een derzelve met eenigen Staat in de Oostersche zeeën te maken, eenig artikel behelzen zal, strekkende, hetzij regt-streeks, hetzij door oplegging van ongelijke regten, om den koop-handel der andere partij van de havens van zoodanigen inlandschen Staat uit te sluiten, en dat bijaldien in eene der thans aan wêers-kanten bestaande overeenkomsten, eenig artikel met die bedoeling is opgenomen geworden, zoodanig artikel, bij het sluiten des tegenwoordigen tractaats, buiten effect gesteld worden zal.”

Men leze nu eens op bl. 172 de bepalingen der Atjeh-verbintenis aandachtig na. Waar vindt men daar een voorschrift omtrent uitsluitenden handel? De verbintenis, die nota bene nu door de Engelsche gemachtigden werd voorgesteld, als bevorderlijk *aan de belangen der Europeanen in het algemeen!* — was zeker niet vriendelijk tegenover den vreemdeling, vooral art. 6 niet; maar het volstrekt verbod om zich in het land permanent te vestigen,

(a) Door J. A. van den Broek in zijn artikel over de *Engelschen in den Maleischen Archipel*: Encyclopaedie van Ned. Indië, bl. 502.

staat dan toch waarlijk niet gelijk met een om er handel mede te drijven; het was immers aan de orde van den dag, dat men handelde met landen, waar geene Europeanen gevestigd waren.

En dit verbod tot vestiging bleef nu, zonderling genoeg! feitelijk bestaan, ja werd het recht daartoe uitdrukkelijk door onze gemachtigden toegegeven, want hoe kon men zich vestiging van Europeanen in een rijk als Atjeh denken, zonder Europeesch gezag, m. a. w. zonder Atjeh afhankelijk te maken, hetgeen we nu echter beloofden nooit te zullen doen!

Vóór en na werd het geschreven en gezegd, dat het Atjeh-tractaat van 1819 uitsluitenden handel bedong en daarom diende te worden gewijzigd.

Minister Elout deed het in zijne Pro Memorie over de instructiën, die aan de Indische regeering betrekkelijk de uitvoering van het tractaat werden gegeven, en waarop Falek dd. 6 Augustus 1824 adviseerde, zonder het natuurlijk te bestrijden (a). In de instructiën van 31 Augustus 1824 kwam het toen natuurlijk ook voor (b). De geschiedschrijvers volgden. „Hadden niet”, vroeg de hoogleeraar G. Louts (c), „Raffles en Coombs, in het eigenmagtig gesloten verdrag met den sultan van Acheen, van den 22^{en} van Grasmaand 1819, art. 6, den handel op dat rijk van alle andere Europeesche mogendheden en van de Amerikanen uitgesloten?” Volstrekt niet, en 't was ook niet *eigenmachtig* gesloten. Smulders in zijne anders goede dissertatie over het tractaat van 1824, leest evenzeer in art. 6 van het Atjeh-verdrag, dat het „de uitsluiting bedong van allen handel van andere Europeesche natiën” (d); Meinsma, dat „dientengevolge” art. 6 uit het Raffles' tractaat moest vervallen (e). De officieele Nota, hierboven in noot a aangehaald, spreekt evenmin deze opvattingen tegen, en het Tijdschrift voor Ned.-Indië daaraan ophelderende mededeelingen toevoegende, laat alweder volgen: „Het tractaat waarover in den tekst boven is gesproken, was gesloten in 1819 tusschen Engeland en Atchin, en bedong eenen uitsluitenden handel voor

(a) Zie o. a. bl. 2—3 der aan de Staten-Generaal in 1873 overgelegde „Nota over de betrekkingen van Nederland tot het rijk van Atsjin sinds 1824”. Uitgave van de Gebroeders van Cleef.

(b) Zie Elout Bijdr. bl. 240—241.

(c) „Geschiedenis” dl. VI (1866) bl. 149 noot 1).

(d) Bl. 105.

(e) Geschiedenis, dl. II (1873), bl. 180.

Engeland. Het was dus, gelijk terecht opgemerkt werd door de Engelsche gevolmachtigden, onbestaanbaar met art. 3 van het Londensch tractaat."

Geenzins, *terecht* opgemerkt. Ik ben nochtans niet de éénige geweest, die zich blijkbaar met de algemeene voorstelling niet heeft kunnen vereenigen. De heer J. H. P. E. Kuiphorst, gevende eene "*Historische schets van den Zeeroof in den Oost-Indischen Archipel*", beprak mede, met de officieele nota van 1878, het Atjeh-contract van 1819. Schoon niet in de zaak doordringende, herinnert hij aan den juisten inhoud van art. 6, waarop hij laat volgen (a): "Het is die clause (artikel VI van dat traktaat), welke in zekeren zin aanleiding heeft gegeven tot de verklaring op art. 3 van het traktaat van 17 Maart 1824, waardoor onze geheele staatkundige verhouding met Atjeh tot aan het jaar 1871, als wanneer het zoogenaamde Sumatra-tractaat werd gesloten, waarbij Nederland van Englands voogdijschap werd ontheven, is beheerscht geworden."

In zekeren zin. Feitelijk had de verklaring, *naar aanleiding van artikel 6*, in het geheel geen zin. Inderdaad, wanneer niet de Engelsche gemachtigden overtuigd waren geweest, dat de ontworpen overeenkomst van 1824 *ieder* Engelsch tractaat met inlandsche staten op Sumatra buitensloot, dan hadden zij immers in den aanvang ook niet uit zichzelf tot onze gemachtigden gekomen, *met het verzoek* om, niettegenstaande de te sluiten overeenkomst, een inlandsch verdrag te laten voortbestaan, dat enkel bescherming bij schipbreuk inhield; en onze Koning ging op dat verzoek in, ook enkel *omdat het dat slechts zou inhouden*, als eene uitzondering dus op den bij art. 9 van het tractaat van 1824 gestelden regel voor Sumatra: "dat op dat eiland geen Britsch kantoor zal worden opgerigt, noch eenig tractaat, onder Britsch gezag, gesloten met eenige der inlandsche Vorsten, Opperhoofden of Staten op hetzelfde gevestigd".

Zoo onze gemachtigden op de averrechtsche verwijzing naar art. 3, terwijl het art. 9 moest zijn, aanstonds gevallen waren, dan zoude

(a) Bl. 660. Het is jammer, dat de schrijver zijn aan gegevens rijk werk, zoo hoog heeft opgenomen, dat het eene onverteerbare lectuur is geworden. De *schets* is geworden, nota bene een boek van . . . 1285 bladzijden!! En toen het *Tijdschrift voor het Zeewezen*, waarin de stukken kwamen, (er door??) overleden was, verscheen er nog een vervolg in het *Tijdschrift voor Ned. Indië*, groot 195 bladzijden.

aan den dag zijn getreden, wat eerlang vergeten werd en dat de Pinangsche nota reeds onmiddellijk als niet vastgesteld deed voorkomen, te weten *dat Engeland op Sumatra geen zeggen meer had en dat Nederland uitsluitend het recht had gekregen op gansch Sumatra, zoo aan de noord- als aan de zuid-, zoo aan de west- als aan de oostzijde verdragen met de inlandsche staten aan te gaan.* Te bejammeren was de misslag te meer, omdat het feit onzer suprematie op Sumatra wel bij de mondelinge gedachtenwisseling der partijen erkend is geworden, *doch men van het besprokene geene notulen heeft gehouden.* Behalve dat de gansche aanleg van het tractaat op onze uitsluitende heerschappij over het eiland berekend was, werd de quaestie rechtstreeks ter sprake gebracht bij art. 6, volgens welke bepaling partijen beloven aan hare besturen in Oost-Indië te gelasten „om geen nieuw kantoor op een der Oostersche eilanden op te rigten, zonder voorafgaande magtiging van hunne respective Gouvernementen in Europa”. Ziehier wat naar aanleiding van dat voorschrift onze gemachtigden naar Holland schrijven in de toelichtende missive van 1 Februari: „Wij hebben voorts, dit artikel discuteerende, de Engelsche plenipotentiarissen bij voorraad op doen merken, dat Nederland waarschijnlijk in de omstandigheid, dat geheel Sumatra thans onder deszelfs invloed geplaatst is, aanleiding vinden zal om er tot de oprichting van een of ander nieuw kantoor te doen overgaan, gelijk het daarentegen van zelve spreekt, dat ook Engeland te dezen opzichte naar verkiezing handelen kan op het Maleische schiereiland.” (a) — Toch zal, tegenover deze stelling en sinds gedrukte verklaring onzer gemachtigden over het voeren den invloed op Sumatra uit te breiden, eerlang de redactie van het tijdschrift voor Ned.-Indië ten nadeele van ons zoo stellig op den voorgrond gesteld Nederlandsch recht, gaan verklaren: „Wij moeten niet uit het oog verliezen, dat in 1824 het Nederlandsche Gouvernement in het geheel niet dacht aan de mogelijkheid met onze beperkte middelen het grondgebied in Indië uit te breiden. Het was tevreden met hetgeen het krachtens het Londensch tractaat erlangde; het had daaraan genoeg. Engeland had ook niet gevorderd, dat Nederland de onafhankelijkheid van Atchin zou eerbiedigen.” Onzin.

Verder. Onze gemachtigden in hunne overtuiging, dat voortaan Sumatra uitsluitend voor Nederland zal zijn, zeggen over de door

(a) Bijdr. E. bl. 194.

mij hierboven aangehaalde woorden van art. 9: „Wij mogen voorts niet afzijn de aandacht van UHoogEd.G. op het slot van dat artikel te vestigen, vleijende wij ons dat door die stellige en duidelijke nitdrukkingen geheel zal zijn voldaan aan de herinneringen, die wij in de ons toegezondene Nota (a) hebben aangetroffen: *dat het op zich zelve aannemelijke denkbeeld, om den invloed van de Britten en van de Nederlanders tot sommige gedeelten van Indië te bepalen, wèl zal moeten omschreven worden.*” (b)

Niettemin halen deze zelfde gemachtigden met de onbestemde Atjeh-omschrijving eene maand later het paard van Troje in, op het gewicht waarvan de Pinangsche nota zoo belangwekkend onmiddellijk de aandacht vestigde. Maar bliud voor hetgeen aldus misdaan werd, schrijft Falck, dd. 7 April 1824 particulier aan zijn vriend J. H. van der Palm over het gesloten tractaat: „Lang zal ik vermoedelijk wachten, eer zich weder zoo iets tot stand laat brengen als het tractaat van 18 Maart, waarbij het geheele eiland Sumatra (Java minor) eens vooral aan den Britschen invloed onttrokken en in den werkingskreits der Nederlandsche staatkunde geplaatst is. Mij blijft te wenschen overig, dat deze op den duur èn voorzichtig èn liberaal zij”(c). En een paar maanden daarna neemt hij nog het compliment van een Raffles, over het uitnemende van dit werkstuk, geloovig aan, toen ze elkander te Londen vriendschappelijk ontmoetten: „Al had ik lust gehad”, schreef Falck aan Elout dd. 17 September 1824 over deze ontmoeting, „om met hem te expostuleeren over zijne handelingen, hij zou mij ontwapend hebben door de verplichtende uitdrukkingen, die hij omtrent het tractaat bezigde, welke zijne volle goedkeuring wegdraagt. Voor Sumatra, hoewel eene eeuw of wat bij Java ten achteren, kon nu iets goeds en doelmatigs gedaan worden, nu al de deelen des eilands aan slechts een en dezelfde impulzie hadden te gehoorzamen en deze impulzie kon beter van het nabij gelegene Batavia komen dan van de Heeren te Calcutta, altijd aan andere dingen denkende”(d).

(a) Van minister Elout.

(b) Bijdr. E. bl. 195.

(c) Falck's *Brieven* bl. 260 N°. 146.

(d) Bijdr. E. bl. 249.

VII.

Engeland zich hechtende aan de letter van 't tractaat van 1824.

Sumatra (Java minor) eens vooral aan den Britschen invloed onttrokken en in den werkkingskreits der Nederlandsche staatkunde geplaatst. — Sumatra, nu gehoorzamende in al de deelen des eilands aan slechts een en dezelfde impulsie.... Wat al heel spoedig barre ontgoocheling!

De lezer weet, hoezeer de Britsche bewindslieden dit verstonden, van het oogenblik, dat wij ons op Sumatra uitbreidden. Daar gelaten, dat een land nog niets van zijne onafhankelijkheid behoeft te verliezen, wanneer er een stuk van verloren gaat; dat het dus geen redelijken zin had om ons op grond der onafhankelijkheidsverzekering van Atjeh het recht te betwisten, onderhoorigheden er van te bezetten, ging men waarlijk moeilijkheden maken over de bezetting van streken, die volstrekt niet tot Atjeh behoorden; Palmerston hechtte zich daarbij eenvoudig, gelijk E. de Waal herinnert, „aan de letter van 't tractaat van 1824” (a). Daarin stond immers slechts, dat Engeland zich niet op Sumatra zou vestigen; geenzins werd ons het recht tot uitbreiding aldaar toegekend, zóo weinig immers, dat wij zelve hadden toegegeven om de gansche Noord van het eiland te ontzien. Zeker onze onredelijke opdrijving der tarieven van invoer voor vreemde d. w. z. Engelsche koopmansgoederen zette Engeland tot het verzet aan; Falck's verwachting dat onze politiek er èn voorzichtig, èn vrijzinnig zou zijn, werd dus niet verwezenlijkt; doch al zagen wij van zulk eene opdrijving af, toch bleef het bezwaar tegen differentieele rechten bestaan (b), om van belemmerende kustvaartbepalingen niet te spreken. Niettemin waren deze differentieele rechten over en weder door het tractaat bij art. 2 aangenomen, niet om ons maar plezier te doen, want Engeland wettigde ze evenzeer destijds; en zoo dit later in het Engelsche handelstelsel niet meer te pas kwam, was dit nog geene reden, dat men ons op onbetaamelijke wijze wilde nopen, hetzelfde stelsel te huldigen (c). Feitelijk was het een

(a) „Onze Indische Financiën”, dl. VI bl. 56.

(b) „En tegen onze reeds geschiede gebiedsvergrootingen op Sumatra voerde Palmerston alleen het heffen van ongelijke rechten aan”. De Waal alsvoren.

(c) „De stijl der Britsche notas muntte werkelijk niet altijd in beleefdheid uit.” De Waal bl. 57 dl. VI „Onze Indische financiën”.

napleiten der Engelsche bewindslieden, een reageeren tegen het tractaat van 1824, het politiek programma van *mutual explanation* door de Pinangsche nota van 1825 op den voorgrond gesteld.

Dezelfde redeneering, dat we geen recht tot vestiging hadden, al bepaalde het tractaat, dat Engeland zich van de eilanden terugtrok, was door de Britsche ambtenaren in Indië te pas gebracht bij de uitvoering van al. 2 art. 12, om ons waarlijk het recht op den *Riouw*-archipel te betwisten (a), doch dit had men dan toch te Londen al te erg gevonden; maar voor *Atjeh* kon het er, van wege die onafhankelijkheidsverzekering, wel door.

Eerst dan ook in 1871 kwamen wij formeel tot meer zuivere verhoudingen door het bekende *Sumatra-tractaat*, waarbij o. a. Engeland afzag: „van alle vertoogen tegen de uitbreiding van het Nederlandsch gezag in eenig gedeelte van het eiland Sumatra, en mitsdien het voorbehoud in dit opzicht voorkomende in de nota's door de Nederlandsche en Britsche gevolmachtigden uitgewisseld bij het sluiten van het tractaat van 17 Maart 1824" (b).

Men heeft gezegd, dat deze verklaring ons *de kust van Guinée* gekost heeft, welke Nederlandsche bezitting bij een ander verdrag in hetzelfde jaar 1871 voor ons te loor ging (c). De heer De Waal wraakte echter deze opvatting als „een historische onjuistheid". Volgens den schrijver van „Onze Indische Financiën" is door hem als minister zonder bepaalde aanleiding de Kust zoo maar aan Engeland aangeboden, opdat er een einde zou komen aan het vechten der negers onderling; een lief idee; eerst later heeft Engeland gevorderd dat de tractaten „samen zouden staan en vallen" (d). Dat aldus de meening veld won, dat Engeland het *Atjeh*-voorbehoud niet wilde loslaten zonder door ons de Kust werd afgestaan,

(a) Al. 1 art. 12 bepalende, dat Nederland van Singapore afziet, wordt gevolgd door: „Daarentegen belooft zijne Groot-Brittannische Majesteit, dat geen Britsch kantoor zal worden opgerigt op de Carimons-eilanden, of op de eilanden Battam, Bintang, Lingen of op eenig der andere eilanden, liggende ten zuiden van Sinkapoer, en dat met derzelven Opperhoofden geene tractaten, onder Britsch gezag, gesloten zullen worden."

(b) Zie Ned. Stbl. 1872 N°. 18, Ind. Stbl. 1872 N°. 94. Ook o. a. in L. J. P. J. Jeekel's proefschrift „Het Sumatra-tractaat" (1881).

(c) Zie Ned. Stbl. 1872 N°. 17.

(d) Dl. VI bl. 69 en 71. — Omtrent de treurige geschiedenis van ons verlaten der kust van Guinée, leze men het belangrijk artikel van J. P. Schoemaker: „Laats'e bladzijde onzer Nederlandsche West-Afrikaansche historie", *Ind. Gids* Jan. 1900 bl. 1.

en dat het publiek niet het gewicht der *onjuistheid* gevoeld heeft, waar het er dan toch ten slotte op neer kwam, dat het Atjeh-voorbehoud niet zou worden opgeheven, indien niet tevens Guinée ten offer werd gebracht, laat zich begrijpen; doch hoe een opvolgend ministerie, onder wie de tractaten door onzen wetgever werden aangenomen, heeft kunnen verklaren, dat de bewering van op eigen gebied gemakkelijker krachten te kunnen werven dan onder vreemde vlag „geen schijn van grond meer” had (a), is mij steeds een raadsel gebleven; het kwam anders overeen met eene vroeger weleens geuite meening, dat het bij vrijen handel niet alleen hetzelfde voor eene natie kon geacht worden, of eene kolonie in onze handen dan wel in die van anderen was, doch dat de niet-bezitter daarbij een groot voordeel genoot; immers deze trok al de vruchten van een Europeesch koloniaal bezit, zonder de verantwoordelijkheid en de kosten ervan te dragen. Zoo had o. a. minister Falck vermeend, dat al gaf men de Nederlandsche bezittingen in Bengalen prijs, dat het voor het verlicht oordeel des Konings geen betoog behoefde: „dat men zeer wel zonder zich zelve ongelijk of aan zijn systeem ontrouw te worden, *commercie* begeeren kan in dezelfde gewesten, waar men *territoriale possessie* als een lastpost en de uitoefening van *souverein gezag* als onraadzaam beschouwt” (b).

De politieke verwickelingen met Engeland of zijne dienaren sinds het herstel van het Nederlandsch gezag in den Oost-Indischen archipel brachten mij menigmaal in herinnering, hoezeer dezelfde quaestiën, dezelfde manieren, dezelfde wijzen van zeggen van Engelsche zijde worden aangetroffen bij de bestudeering van de historie, die anders met onze geschiedenis niets hebben uit te staan.

Het zal uit dien hoofde goed zijn, dat wij bij het sluiten van tractaten de lessen der geschiedenis, en niet alleen van de ouze, in herinnering houden.

Op de overeenstemming van Jamesou's raid met den door Raffles' bevolen tocht naar Palembang in 1819 had ik de gelegenheid reeds te wijzen (c). De berispingen, die Engeland steeds aan zijne agenten gaf, zonder ze behoorlijk te straffen of ze gestraft te

(a) Mededeeling dd. 21 Nov. 1871 van de ministers Gericke en Van Bosse. Bijblad Handelingen S. G. Bijl. 71—72 bl. 915.

(b) Aan den Koning d.d. 1 October 1819. Zie Van Deventer „Nederlandsch gezag” bl. 288.

(c) „De geschiedenis van een Engelschen raid op Hollandsch grondgebied” in *De Gids* Februari 1898.

willen zien, en terwijl het de door hen te verkrijgen voordeelen behoorlijk in den zak stak, treft men evenmin alleen in onze koloniale geschiedenis aan. Het bij onderhandelingen zich plaats en achter de Engelsche publieke meening en de oppositie, met 'n „to hold forth to the public” (a), met 'n; „wij zouden wel willen, doch die ellendige oppositie, weet u”, is in onze koloniale onderhandelingen met Engeland van de zijde der Britsche bewindslieden, een zeer gewoon thema (b), waarop wij hebben toegegeven, soms ter kwader ure. En het voorstellen eindelijk van contractueele bepalingen als van onbeduidende strekking bij de opnemng, terwijl men er later alle gewicht op gaat leggen, gelijk dit met het Atjeh-tractaat van 1819 het geval is geweest, vinden wij evenzeer op treffende wijze elders terug. Zoo ziet men o. a. de gansche quaestie over de ontkenning van onze Sumatra-suprematie, omdat ze niet uitdrukkelijk was gezegd geworden, en omdat het als onschuldig voorgestelde Atjeh-voorbehoud was opgenomen, geheel op dezelfde wijze behandeld in de befaamde quaestie over de suzeriniteit van Engeland over de Transvaal. Ook daar loopt het over onderhandelingen, waarvan geene notulen werden gehouden en over eene bepaling, die oorspronkelijk slechts ter wille van de „oppositie”, doch overigens als niets beteekenend is voorgesteld, waarom Transvaal er in berustte, terwijl zij ten slotte bestemd werd om als een oorlogsram dienst te doen (c).

En evenals immer heet het: wij belagen u niet, wij willen in vrede en vriendschap leven, maar de winkelnering moet ge ons niet bederven en daartoe willen wij „t' oprechtelijk betreden van den breeden weg”. Of dit nu „noodwendig louter vijandigheid” is gelijk de heer De Waal in zijne Indische Financiën op daar aangevoerde gronden betwist, moge de lezer ieder voor zichzelve steeds naar zijn beste weten beantwoorden, in verband met de

(a) Bij de onderhandelingen van het tractaat van 1814. Zie bl. 265 mijner verhandeling in 's Instituuts tijdschrift, dl. XLVII (1897); ov. 27.

(b) Er bestaat hierover eene opmerkelijke correspondentie dd. 14 en 25 Januari 1820 tusschen onzen gezant Fagel en minister Van Nagell; de laatste was diep verontwaardigd over Castlereagh's mededeeling, dat we ons enkele opofferingen ter wille van de oppositie in Engeland zouden moeten getroosten. Castlereagh ontkende later het gezegd te hebben; Fagel hield de waarheid zijner mededeelingen vol.

(c) Men leze bijl. 12. Het is of in dien brief onder andere namen de geschiedenis van het tractaat van 1824, zoowel zijne geboorte als zijn toepassing verhaald wordt.

omstandigheden, die tot het door den vreemdeling aanmatigend dwingen om in te gaan, leidden; in verband ook met de breedte van den weg, die voor eene opkomende kleine natie toch hinderlijk kan blijken, indien grootere en machtiger volken hem in beslag nemen en met hunne gelijkheid van rechten, wegdringend den baas en den tiran kunnen gaan spelen.

Den Haag, Februari 1900.

BIJLAGEN

BEHOORENDE TOT HET ARTIKEL

Raffles' Atjeh-overeenkomst van 1819.

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

Bijl. 1 noot *a* bl. 159. Brief van den sultan van Atjeh dd. 7 November 1786 aan den gouv.-gen. van Bengalen:

This letter is sent from your friend sultan Munson, son of sultan Ziemul Abudeen, (*a*) to you, who are a valuable and noble friend, and who are known to Hindostan and Arabia. God grant you long life and preserve you from the distresses of the world. I received your letter by the hands of captain Steven, and understand its contents. The articles which accompanied it, as per annexed list, I also received. My heart was gladdened by the arrival of your letter — my arrival with you is not far off — may our mutual friendship last for ever. I am very desirous of this interview and of a lasting friendship with the English. I wrote an answer by captain Hobbs and was desirous of lasting friendship. But fate ordered to captain Hobbs that when he had sailed two days from Tringano, a classy from Java (*b*) wounded him while he was asleep. Captain Hobbs then returned to Tringano, and died after 5 of 6 days, and my letters were delayed, because I did not meet with any one that I could entrust with my letters for you which could maintain our friendship. You will ask captain Glass, captain Thomas and Mr. John Bird, who are acquainted with my affairs, and with my intention towards you. The muskets which you sent me, as mentioned in your

(*a*) Deze zal dan dezelfde moeten zijn, die in Veth's „Atchin" (1873) bl. 66 genoemd is Alaoe'd-din Mahmoed Shah Djohan; in 1781 op den troon gekomen, overleed hij in 1795.

(*b*) *Classy* w. z. een matroos. Zie Hobson-Jobson's „Glossary of Anglo-Indian Colloquial words etc." (1886). — In de verzameling ligt ook een brief van den vorst van Trengano aan den gouv.-gen. te Calcutta John Macpherson dd. 24 Februari 1787, waarin hij diens vriendschap inroept tegen de Hollanders.

letter, from not being worth anything, I have returned, and request in future you will send me such as may be useful, or I do not want any, though I ask you for 300 small muskets agreeable to a muster I send by Mr. John Bird after the death of captain Hobbs. Mr. John Bird was desirous of sailing with the effects of the deceased. I opposed this, because captain Hobbs left no such orders with me; afterwards captain Canning and Mr. Phillips etc. came to me, and I consulted them respecting the effects of captain Hobbs, and they unanimously desired me to deliver them to Mr. John Bird, and give him his discharge to take them to Bengal when captain Canning etc. gave him a letter notifying that I had given him permission to depart with them — advise and the good and bad is on Mr. John Bird (a). These articles were for Java and not for Bengal, Mr. John Bird sold these articles, and took in exchange goods for Bengal from me. He has done this himself, and has occasioned a loss upon the goods of 3891 Koors. This notice I give you, and prove the circumstance to you, my sole intention and desire is to maintain a friendship with you, and that you may continue to write me letters. I request you will fix on some one to send to me; you are doubtless so that I may ask him about all matters. Dated at twelve o'clock at night of the 14th. of Junadecul Jama in the year 125 (?). This letter was written in haste; I hope your favor to forgive, and not to perceive my faults."

Bijl. 2 noot b bl. 165. Raffles' brief aan den gouvernementssecretaris te Calcutta, gedagteekend Calcutta 31 December 1819 luidde aldus:

I have the honor to acknowledge the receipt of your letter of the 14th August (which has only recently come into my possession) stating that in the copy of the letter addressed by the Governor in Council of Prince of Wales' Island to the Court of Directors of the 1st July 1819 there is the following passages:

«We had as full a knowledge of the instructions of the «Supreme Government on those matters as Sir Stamford Raffles «himself had, unless (which our duty will not allow us to «believe) Sir Stamford Raffles had actually *as he always stated «to our President other verbal orders from the Governor General «which appeared diametrically opposite to the spirit and letter of «his written instructions.»*

2. I request most distinctly to state that *I never did make to*

(a) Ik neem dit zoo over.

the Governor of Prince of Wales' Island the declaration above quoted.

3. Had Colonel Bannerman been now alive I should have contented myself with this unequivocal denial and have left to him the task of offering such explanation as might be in his power. Under the circumstance of his lamented death, a regard for his character and memory induces me to consider every circumstance attending our communications in order if possible to discover or trace anything which could in the most remote degree bear upon the question or afford color to such a misconception.

4. After the most serious consideration and reflection, I can only recall to mind two circumstances which can possibly be supposed to have given such an idea.

5. On my arrival at Penang Colonel Bannerman informed me that the dispatches which I had brought, contained the first and only intimation he had received of my intended mission to the Eastward, that the subject was quite new to him, and that he was consequently unprepared for it, but that I should receive his sentiments in writing, a mode which he recommended in preference to verbal communication, and in which I fully acquiesced. As it appeared however that he had not been furnished with any supplementary instructions, I forwarded to him an attested copy, and the correspondence which ensued is before the Supreme Government.

6. A reference to this correspondence will show that Colonel Bannerman conceived it to be my duty to proceed direct to Acheen, agreeably to the letter of instructions to the Commissioners, but that I considered it entirely left to my judgement to proceed there in the first instance or not, as circumstances might dictate.

7. The second circumstance relates to the difference of opinion which arose with regard to the destination of the artillery-detachment which accompanied me from Bengal; Colonel Bannerman insisted that this detachment was intended for the service of Acheen, and referred to the communications from the Supreme Government in support, I explained to him that the party in question was destined for the relief at Bencoolen and had no connection with the service of Acheen; Colonel Bannerman desired me to produce a written authority to this effect, I told him that I had none, but that I concluded it was in orders and that of course Lieutenant Ralfe, who commanded the detachment, must be in possession of them. He then observed that Lieutenant Ralfe had no such orders; that point, he added, had been ascertained. In this situation I explained to Colonel

Bannerman that I had personally suggested to Lord Hastings the advantage of taking the party round with me, and that no written communication had taken place on the subject. This did not satisfy Colonel Bannerman, and I of course left it to discretion to detain the party or not, as he thought proper. This passed in conversation and I subsequently repeated in writing that the detachment was in no way connected with «any proposed arrangements for Acheen, that party being appointed to relieve the artillery-detachment doing duty at Fort Marlborough”.

8. These are to the best of my recollection the only points in the course of our correspondence in which reference was had (?) to verbal communications which had passed between myself and the Governor General and they are the only points not included in the written instructions on which I personally requested an opinion or offered a suggestion.

9. It is almost unnecessary for me to observe that there was nothing in these circumstances in any degree inconsistent with or in opposition to the tenor of the written instructions of the Supreme Government; it is obvious that in the first case where success mainly depended upon time, such a discretion must necessarily be understood, and that the second originated in mistake on the part of Colonel Bannerman. It is not impossible however that the hasty temper of Colonel Bannerman may have led him to form a premature and incorrect judgement on the subject, and in the violence of party spirit to indulge in a warmth and latitude of expression which I cannot doubt he would on more mature consideration have been ready to correct.

Bijl. 3 noot c bl. 167. Brief van Raffles gedagteekend „At sea 20th January 1819” aan „Lieutenant Criddle commanding the Honorable Company's ship *Minto*”:

Sir,

In consequence of the measures already pursued or which they may be in contemplation with regard to Acheen it has been deemed important that an early intimation should be made to the Chiefs of the appointment of a commission by the Supreme Government of British India to negotiate and make final arrangements on the part of the English, and such intimation having already been made to the Chiefs of Acheen proper, as well to Syed Hussain, the father of the Chief residing at Tullosumoy, you are directed to proceed to Pedir and there personally inform the Chief who is usually termed Rajah Lama, that the Honorable Sir Stamford Raffles and Captain Coombs have been

appointed to this mission with full power to make all arrangements of a political and commercial nature between the countries of Acheen and Great Britain.

2. You will at the same time enquire what communication has been received from the Dutch and whether any further attempt at negotiation on their part is expected.

3. In order that no mistake or misapprehension of the object of your visit may arise, you are to consider the enclosed Memorandum as transmitted to you for your guidance and that it contains all that you are authorized to say to this Chief on the occasion.

I am

Sir, etc. etc.

T. S. RAFFLES.

Memorandum.

20th Januari 1819.

You are desired to apprise the Sultan Lama, that the Governor-General of British India & c., & c., & c., has appointed the Honorable Sir Stamford Raffles and Captain Coombs to be his agents and representatives for the purpose of negotiating and concluding such arrangement as may tend to the peace of the kingdom of Acheen and to perpetuate the good understanding and friendship which has so long subsisted between Acheen and the British nation.

You are further directed to inform Rajah Lama that it is the intention of the Commissioners to proceed in the first instance to Pedir should Suldaun Lama still continue there, in order to ascertain by a personal enquiry the nature of a communication said to have been made by the Dutch Government, but as it may probably be three or four weeks before the Commissioners could proceed to its destination, it is deemed proper to give notice of its approach to Suldaun Lama, in order that he may not be induced to enter into a negotiation with any other European nation.

The Suldaun Lama may rely with confidence on the justice and due consideration of the British Government.

T. S. RAFFLES.

Bijl. 4 noot 6 bl. 168. De particuliere brief van Timmerman Thyssen dd. 16 Maart 1819 aan schout-bij-nacht Wolterbeek te Batavia luidde aldus:

Uit mijne vorige letteren heeft UHEG. bereids vernomen, hetgeen de heer Raffles in deze quartieren verricht, thans is er alweder

iets bijgekomen 't welke ik met leedwezen mijne waardige vriend ga bedeele. De heer Carnegy, over wien ik thans zeer te vrede ben, en wezentlijk mij veel dienst bewijst met de navorschingen die ZEd. te Penang doet, heeft mij bedeed, dat van daar gezeild waaren twee scheepen met drie honderd man troepen bestemd naar de Carrimons met intentie om deeze ylanden in bezit te neemen, dat de heer Raffles met nog drie scheepen en vier honderd man meede op zijn vertrek stond naar Adcheen, dit laatste geloof ik niet, en denk dat hij zich spoedig met zijne vrienden bij de Carrimons zal vereenigen en dan een aanval wagen op Lingen mijne omstandigheden worde dus ieder dag benarder, want ik kan tegens de vorsten geen hooge toon aannemen ik heb geene fregatten of groote scheepen aan handen om hunlieden vertrouwen in te boezemen op de magt der Nederlanders, welke helaas! den Inlander zo gering door de heer Raffles wordt afgemaald: — wat ik u dus bidde mag gebruikt uwe invloed bij Zijne Excellentie de Gouverneur Generaal en laat eene geduchte magt zich spoedig hier vertoonoven bovendien zoude men dan bezit kunnen neemen van Pahang, Lingen en alle zulke plaatszen als ons convenieerde, magt aan hande hebbende, zoude men ook die middelen kunnen beramen, dat de Engelsche wijnig voordeel zoude genieten van de geroofde plaatszen; al was al eens dat onze Koning door politieke omstandigheden genoopt, dezelve aan de Engelsche te late verblijven.

Ik zal voor het tegenswoordige over deeze zaak niet verder uitwijden, doordien ik mij vleije UHEG. spoedig alhier te zien om het werk door ons begonnen, en zo wij met grond mogte denke honorable geëindigd, finaal te termineeren.

Verder moet ik Uwe Excellentie bedeele, dat deze watere krioelen van zeerovers, zo meede dat de Tommegong van Sincapour in zee heeft negen wel gewapende pengojabja, deeze vaartuige geloof ik dat niet zo zeer loeren op roof als wel op de depêches welke met Santa Maria (alias Teunes) verwacht worden.

P. S. 18 Maart, met vreugde kan ik UHEG. melden, dat de komst van kapitein Robson het geheele nieuws door kapitein Smith meedegebragt heeft geannuleerd, en dat de scheepen, die hij te Carrimon moest aantrefven, scheepen zijn, die van Pulo Penang over Benkoelen derwaarts bestemd waaren, zij moeten te Benkoelen ammunitie en andere benodigdheden inladen, alzo de heer Raffles van de Gouverneur Bannerman niet konde bekomen wat hij wenschte, en dat uit zijn Gouvernement daarin heeft voorzien; deeze scheepen waren vertrokken

van Penang waar de tijding kwam dat hij had afgezien van de bezitneming van de Karrimons en zich had genesteld te Singapoera, dus dit raadsel is opgelost.

Wij lezen in dezen brief, dat gouverneur Thyssen ontevreden was geweest over zekeren *Carnegy*. In een particulieren brief dd. 5 December 1818 van Thyssen aan Wolterbeek, waarin hij hem onrustbarende geruchten mededeelde over plannen tot aanval op Malakka, die, naar den gouverneur vertrouwd, echter wel konden bestreden worden, dank ook 4000 man onder commies Kraal — zie bl. 41 van mijne Malakka-Riouwverhandeling — laat Thyssen namelijk dit volgen:

„In mijne betrekking ontmoet ik hier dagelijks onaangenaamheden, de menschen zijn niet oprecht, sinds het vertrek van de Havenmeester Carnegy, heb ik ook moeten ontwaren, hij een huichelaar is. UHEd. zult u rappelleeren, tijdens wij het zegel wilden invoeren, hij ons bekend stelde, dat een zegel van ééne gulde, praauwen van vijf kojangs, en kleinere te veel zoude bezwaaren, en daardoor dezelve van deeze haven verweideren, waarna wij dan ook overgingen hetzelve te verminderen; maar hij melde ons niet dat hij onder het Engelsch bestier 2 matten voor uitklaring genoot van praauwen van vijf kojangs, een mat voor die van drie kojangs, en van verderen kleinere een halve mat, hierbij heeft het nu deeze vriend niet alleen gelaten, maar heeft onder ons bestuur op een eigendunkelijke wijze een nieuw tarief daargesteld, en nam van praauwen van vijf kojang en daarenboven vijf ropijen voor de uitklaring, en van die van mindere groote vier, drie en twee ropijen, dit dunkt mij was een beeter middel de praauwen weg te jagen en de Pulo Pinangers te helpen, ik was razend over dit bedrog, en heb er de Gouverneur Generaal over geschreven, ik hoop egter hartelijk, uit egaards voor de heer Koek dat men geene verdere mesures tegen hem zal neemen, en slegts zijn post door een goede braave Hollander late vervullen, UHEdG. weet zelve, dat de havenmeestersplaats te Malakka een neusje van de zalm is.”

Deze opmerkingen over gemis aan goeden trouw trokken mijne aandacht, omdat een dergelijke naam ook genoemd wordt in de *Memoir* van Raffles' weduwe (a). Er is daarin namelijk een

(a) Uitg. 1830 bl. 402. In uitg. 1835 dl. II bl. 89 niet opgenomen.

brief van *Carnegie* afgedrukt, gedagteekend Penang, 2 Juli 1819, waarin met verrukking over de stichting van Singapore wordt gesproken en welke aldus wordt besloten:

"I have a letter from Sir S. Raffles of the 17th ultimo from Singapore, informing me that there are now five thousand souls there. When we got possession of it in the end of January there were only five hundred; they are the inhabitants from Malacca and Rhio that are gone there. Our ships of war can ride there in war time, and run out off Pulo Auro, and see the coast clear, and back again in a week."

Carnegy's vrouw moest van Malakka wegens eene moordgeschiedenis vluchten, terwijl haar man op reis naar China heette te zijn; zie bl. 96 van mijn Malakka-Riouwverhandeling.

De Gouv. Gen., van Thyssen's klachten kennis genomen hebbende, schreef particulier dd. 9 Januari 1819 uit Buitenzorg aan Wolterbeek te Batavia: "Het gedrag van eenige ambtenaren te Malakka heb ik met ongenoegen vernomen. T. moet ferm blijven. Elk Gouvernement moet dit in het algemeen in Indië zijn." — Heeft de heer Van der Capellen zelf dit wel altijd in practijk gebracht?

Bijl. 5 noot *c* bl. 168. Brief gedagteekend "Fort Marlborough the 30th September 1819" van Raffles aan "C. F. Metcalfe Esq. Secretary to the Government Fort William", in zake het eigenmachtig wegzenden van de *Minto* naar Pedir:

It was only on the twenty sixth instant, that I had the honor to receive your letter of the eight April last, on the subject of my having sent the *Minto* to Pedir.

2. I lose no time in stating for the information of His Excellency the Governor-General in Council that the circumstances under which the *Minto* was sent to Pedir were as follows.

3. His Excellency is apprized of the reasons which induced me at a short notice to embark from Penang in order to accompany major Farquhar to the Eastward. The communication from the Governor on which that resolution was taken, was not received until late in the afternoon of the preceeding day, and I had not the opportunity of a personal conference with captain Coombs; I had only time to exchange an official communication with him, and to inform the Governor of my intentions.

4. After we had left the harbour, I think the next or the

following day, it occurred to me for the first time, that in my anxiety to secure our interests at the Southern entrance of the Straits, those at Acheen might possibly be sacrificed during my absence by the measures of the Dutch, and that in such case blame would justly attach to me for not having proposed precautionary measures — the circumstances under which I had left Penang were peculiar and the suddenness of my departure prevented me from adverting to this difficulty in time to consult with captain Coombs on the subject. I had now no means of communicating with him, and being once embarked, it was essential that I should proceed to our destination without delay.

5. Before I left Penang the belief was general that the Dutch had already attempted to negotiate with the old King — we were officially and positively assured of this fact by colonel Bannerman, and it was on this ground, and this alone, that we had resolved to proceed to Pedir in the first instance. The discussions on the prosperity of our proceeding to Pedir are entered on the early part of our proceedings, in which His Excellency will perceive that although we differed in opinion with regard to the possible effects of this measure, no doubt remained on our mind of the Dutch having actually commenced the negotiation, and that although captain Coombs objected to the Commissioners going to Pedir themselves, he admitted the propriety of some immediate communication in writing — the difficulty of wording such a written communication with reference to the existing circumstances of the King stood in the way of its adoption, and it was finally resolved that we should touch at Pedir on our way to Acheen, in order to ascertain the real state of the negotiation opened by the Dutch and check any further attempt that might be contemplated, and that an intimation of our appointment and objects should be sent direct to the Chiefs of Acheen, proper and to Syf ul Allum at Tellasamoy through the medium of his father, who attended our next meeting for the purpose.

6. In this state I left the question, and we had, with reference to the resolution taken of visiting Pedir, communicated in writing the arrival of our mission at Penang to the Chiefs of Acheen and also to Syf ul Allum, common justice demanded that as a further and indefinite delay was now to take place, a similar communication should be made to the other party concerned, and as my colleague (a) had already fully concurred with me

(a) Coombs.

in the propriety, and indeed necessity, of making a written communication if we did not proceed to Pedir ourselves, I not only saw no objection, but under the existing circumstances in which I was accidentally placed, felt it to be incumbent on me to make a similar intimation to Jowar Allum Shah, at the same time that I availed myself of the opportunity of ascertaining the nature of the Dutch interference which was stated to have taken place. Not relying entirely on my own judgement I consulted major Farquhar on the propriety of the measure, and as he fully concurred with me, I detached the Minto with the instructions, of which I have the honor to enclose a copy for His Excellency's information.

7. From those His Excellency will perceive that not only was the object strictly confined to the communication of our appointment and the interference of the Dutch, but that the very words, in which captain Criddle was alone authorized to express himself, were laid down for his guidance. The reply of Jowar Allum Shah was verbal; he stated that he had received no communication from the Dutch Government, and that we might be assured that he would not enter into any negotiation of the kind.

8. I had no opportunity of communicating with captain Coombs until my return to Penang, when I personally informed him *verbatim* of the particulars of this communication and of the result and it was agreed that the papers should be placed on Record at our first meeting.

9. Various unexpected circumstances delayed us at Penang for above a fortnight, during which my time was principally occupied with the affairs of Singapore, and in the correspondence on different subjects which the Government of Penang had entered into. To avoid discussion and collision with this authority as much as possible, I urged to my colleagues the propriety of our deferring all possible questions regarding our mission and proposed negotiations until we embarked. His Excellency in Council will however perceive on reference to our Proceedings that a short time before leaving Penang, I received a private note from captain Coombs, requesting more particular information on the subject of the mission on which the Minto had been sent and particularly respecting an occurrence reported by captain Criddle, and in which captain Coombs had understood that a vessel under British colours had recently been plundered «which if founded in fact, demanded, in his judgement, the notice of the Commissioners.” My reply to this note is on Record, and His Excellency in Council will

perceive that it was to this circumstance that captain Coombs directed his further enquiries, and that with regard to the communication to Jowar Allum Shah, and the mission of the Minto, he neither offered objection or remark.

10. In explanation of my declining to enter on the subject of the occurrence alluded to, I request to observe that the communication made by captain Criddle on the subject was very general; he stated that the King had informed him of a native vessel being recently plundered, but as this did not fall within the limits of his duty, which has been successively and carefully defined, he merely reported the circumstance personally both to me and captain Coombs, and as a discussion of the question could lead to no advantage at Penang, and any enquiry into it there would only have led us from the immediate objects of our mission, I did not consider it a part of my duty to enter upon it, particularly as it might if necessary be fully investigated on the spot. At the conclusion of our negotiations at Pedir His Lordship will observe that an enquiry accordingly took place and that the subject was not one, which ought to have directed our attention in the first instance, and of which I believe captain Coombs was himself subsequently convinced.

11. Having offered this detailed explanation at the desire of His Excellency, I trust it will appear that there was nothing very extraordinary or irregular in the proceeding, on which render the peculiar circumstances in which I was placed may not have been justifiable and proper, while the advantage derived by it in ascertaining that the whole of the information which had been communicated to us by the government of Penang respecting the negotiation of the Dutch (like the supposed contents of my former complimentary letter to the King) was a fabrication, became essential and important in directing our future proceedings.

12. I cannot conclude this letter without expressing my regret at the necessity which may have existed for explanation on any point connected with the part I may individually taken in the late joint Commission.

13. I am unacquainted with the nature and object of the representation on this and other subjects which may have reached the Supreme Government, but had they been accompanied by a statement of the grounds of my opinion and proceedings, which were fully known to the parties and by that attention to correctness which was due to the occasion, I may presume that the necessity for reference would have been obviated.

14. It always appeared to me, that our duty as Commissioners for Acheen was comprized under two heads — the prevention of Dutch influence and the settlement of the country by a treaty with its proper Chief whoever that might be found to be. The first was of paramount and immediate importance, and the positive assurances given us by the Government of Penang that negotiations on the part of the Dutch had actually commenced, rendered our early attention to it indispensable and called for direct measures; the other question could only properly be investigated on the spot, and in the disposition in which I found the Government of Penang, I had no hesitation in declining to consider this part of the question in any shape until we had actually arrived off Acheen. Thus in the communication alluded to in this letter, the object was expressly confined to the first and most essential point, without the most remote reference to the ultimate investigation with regard to the rival candidates for the throne. This view of the subject and mode of proceeding was fully explained by me to captain Coombs and to colonel Bannerman and I shall not presume to account for any other view or line of action which may have been attributed to me. This question as to the Chief to be eventually acknowledged was entirely distinct from and in a great measure secondary to the other, although it did not appear to be so considered by the Penang Government or my colleague.

15. In refraining from further observations on this subject, I am guided by the same principle which prevented me from noticing at the time various obstructions, misrepresentations, and insinuations, which occurred during the progress of the mission; they were evidently dictated by a spirit of personal opposition and an attention to them would only have diverted us from the direct objects of our appointment. To this spirit may be attributed the enormous bulk of our proceedings, which while they exhibit the captiousness and litigiousness which prevailed on the one side, will shew that no measures of conciliation consistent with the due performance of my duty were wanting on the other. The most candid and unreserved communication of my information and sentiments was in every instance offered, and every attention which could publicly raise or personally gratify my colleague was invariably shewn by me; it is not for me to account for this conduct on my part not having made its due impression.

Bijl. 6 noot a bl. 184. Brief dd. 27 Augustus 1824 van den sultan van Deli aan den gouverneur van Penang:

I dispatch this letter to the new Governor of Pulo Penang (a) for the purpose of acquainting him that I was on terms of friendship with Mr. Phillips, and I have just been informed that he is about to return to Europe, wherefore I write to my new friend in order that the friendly intercourse between Delli and Pulo Penang may not be interrupted.

I have to acquaint him also, that many of the districts of Pulo Puchee (b) are in a very disturbed state at present, for the Rinchis (c) have determined to attack all the different states and render them tributary, to become obedient to all their peculiar laws and orders, none of us Rajahs in this quarter will consent to obey them, but many countries have already been reduced to subjection and rendered tributary, amongst the rest are Tanah Putih, Balah and Panei, and they have now expressed their determination to attack Batu Bara and Delli. When they do attempt to carry their threats into execution, we shall endeavour to oppose them with all our might and I shall proceed to Batu Bara myself if hostilities commence.

If my friend has any compassion or friendship for all us Rajahs in these districts of Sumatra, we beg you will instruct us how we may obtain assistance from him and I request that he will reply to this letter with as little delay as possible.

In my opinion, if these and the adjoining States on the Eastcoast of Sumatra are ruined, they will prove a source of loss to my friend's country also. I beg to assure him that my friendship and attachment both for himself and Mr. Phillips can never be shaken, wherefore I am induced to give timely notice of the expected events in order that my friend may take the matter into consideration.

As to my friend's subject, the son of Syed Hussein, I formerly acquainted Mr. Phillips that I had adopted him as a son, and I beg now also to inform my friend of this circumstance.

I have nothing to offer my friend as a token of my respect but two cakes of bees wax, which I beg his acceptance of.

Dated the 27th August 1824.

Bijl. 7 noot b bl. 187. Brief dd. 4 December 1822 van de drie Sagis van Atjeh aan den Gouverneur van Pinang :

We acquaint our friend that we received our friend's letter and understood its contents and the advice it gave us. We

(a) R. Fullerton.

(b) Sumatra.

(c) Padries.

now explain to our friend and companion the Governor of Penang that formerly a letter came from our friend at Penang to us, the three Sagees of Acheen, saying that a chief warrior of the English, named captain Coombs had come from Bengal to Acheen bringing much good tidings and our friend directed him to be received with distinction because he was a person of respectability and not a bad man. Such were the contents of our friend's letter. Upon that it came to pass that the ship arrived at Acheen and we received him with great distinction and when he enquired of us who was our sovereign who ruled in Acheen, we answered Syful Allum Shah the illustrious, the shadow of the Almighty prevading (?) the Universe, the son of Syed Hussain and we gave this under our signatures. A year after that came two chief warriors of the English named captain Coombs en Mr. Raffles Governor of Bencoolen and made the same enquiry of us as before and we answered with a true pen and faithful tongue as we had done before and that we could not alter, and we gave this to them under our signatures (a). Now in like manner we can never change and forget those expressions; perchance our friend may either forget or remember them, but to our minds it will not be proper for our friend to forget them, he being wise and prudent with uprightness to that agreement. If it be so, let our friend be kind to us and order back our sovereign Syful Allum to Acheen, so that we may be happy and our friend's vessels go to and from Acheen with safety whether on commerce or for amusement. As to the old Rajah we acquaint our friend that we will never have him for our Rajah more, for we have deposed him and sworn to it on the tomb of Tunhar Anjung of Kampong Java and we never can alter. Moreover we acquaint our friend the Honble the Governor of Penang that we request his kindness to us not to examine strictly into the respectfulness of our address, for we are peasants and not well acquainted with Malay languages, but let our friend consider only the meaning of our letter.

Bijl. 8 noot a bl. 189. Extract uit de missive dd. 25 Februari 1824 van den gouvernementssecretaris R. Ibbetson te Pinang

(a) De lezer van mijn „Sumatra's Westkust verhandeling" zal zich wellicht herinneren, dat de Atjehers ook aan Pické hadden medegedeeld, dat de Engelschen in Atjeh hadden gevraagd, wie er koning was, doch dat toen ten antwoord was gegeven: *wat kan jullie dat schelen!* Zie bl. 224 dl. XLIX (1898) van dit tijdschrift; ov. 20.

aan den gouvernementssecretaris George Swinton te Calcutta.

N.B. In de B-verzameling liggen over de Atjehsche zaken in verband met sultan Djohor's dood onderscheidene brieven. Ik achtte echter het hier volgend uittreksel voldoende, dat begint met verwijzing naar een brief dd. 11 November 1820, waarbij reeds het bestuur te Pinang op het nemen van militaire maatregelen voor Atjeh had aangedrongen.

The Right Honorable, the Gouverneur-General in Council will there see that in deference to the opinion of the Commissioners for Acheen, the idea of then sending a resident, or troops to enforce the observance of the treaty has been relinquished, but affairs between the British and Achinese Governments have now arrived at that crisis when decisive and even coercive measures alone can prove beneficial to the interests of our Honorable employers. Pecuniary assistance and military stores to a great amount were afforded in 1819 by the agents of the Governor-General with the view of securing to the legitimate house of Acheen its sovereignty, and the peaceful and undisputed exercise of its authority, but it must be now seen that temporising measures are unavailing and that a further interference in their concerns unless vigorously maintained will only be productive of great and fresh expense and be but the means of partially extinguishing the animosities among the Achinese themselves which in all probability will in a short time blaze forth with renewed internal hostility. — The Honorable the Governor in Council would submit therefore that the present state of Acheen is misrule and instability in its authorities — and that if disposed to recur to those measures of positive interference contemplated in 1819, the occasion now offers to the British for establishing the legitimate heir, and for giving a tone and efficiency to the Government of this fine country, which was at that time contemplated! — The Honorable Governor in Council in conclusion would propose for the consideration of the Right Honorable the Governor-General in Council, whether such a line of conduct should be adopted, or whether all future interference in the Acheen concerns should be relinquished, it is almost unnecessary to observe in a political view how prejudicial to the British interests might be the alliance of the Dutch with the Achinese and that any such offer would possibly be accepted with avidity by the ejected party, and the Honorable the Governor in Council therefore submits the whole subject to the wisdom and decision of the Supreme Government, respectfully observing that the period

has now arrived when our relations with Acheen should be distinctly determined.

Bijl. 9 noot *b* bl. 189. De Atjeh-paragrafen 3 en 4 uit de Londensche dépêche dd. 4 Augustus 1824, waarbij het met Nederland gesloten tractaat van 17 Maart te voren, geratificeerd naar Calcutta werd gezonden, luiden als volgt:

We have never approved of an intimate connection with that State; and we apprehend that, even if our relations with it had not been affected by the engagements which have been contracted with the Dutch, it would have been necessary to revise the treaty concluded with Djohor Allum as king of Acheen in 1819. That chief, so far as we can collect from your correspondence, not having possessed an established authority in the country which he assumed to represent, has never been in a situation to maintain the relations into which he entered; while that part of the treaty, the execution of which depended upon the British, appears to have been punctually fulfilled. The treaty therefore might even now be fairly considered as a dead letter. We are, however, disposed to conduct ourselves with liberality towards this chief, and we therefore authorise you in negotiating with him (should he now exercise the powers of government) for the annulment or modification of the treaty of 1819, to offer him a pecuniary compensation.

You will observe that the Netherland Plenipotentiaries, in their Note, contemplate the existence of the king of Acheen in a state of independence, after England shall have withdrawn herself from Sumatra; and on comparing both notes, that you are at liberty to enter into a mere commercial arrangement with him, if you should think it desirable.

Bijl. 10 noot *a* bl. 192. R. Fullerton's beschouwingen dd. 21 Maart 1825 ten betooge der noodzakelijkheid, dat Nederland nooit gezag erlange over Sumatra's Oostkust:

With respect to the future establishment of European influence over Acheen, it may be observed that such an arrangement on our part was long considered a desirable object, but it has been found utterly impracticable without employing a large military force to overawe the inhabitants, in plain terms without completely subjugating the country. An alternative which it never suited British policy to resort to!!

Whether the Netherlands Government will pursue the same course of moderation remains to be ascertained, but if we are to judge of the future from the past, it may be inferred that a

more direct interference will be exerted. It already appears on the records that an offer of 2000 men had been made by the Dutch to the king Jowhar Alun to support his authority. It was then declined by the King in hopes of assistance from the British Government; the state of Acheen, it may be feared, will at no distant period afford an opening for interference; the present occupier of the throne is not the legitimate heir. A disputed succession will probably ensue on the legitimate son now under custody of the Queen-Mother coming of age. Should the Netherlands Government take part on either side, troops will be employed, and the country, whoever may be nominal King, will in reality be under the complete control of the State, exercising the military power. It will become our duty therefore to watch with vigilance the effect that may be produced on our trade by any departure from the spirit of the late treaty on the part of the Netherlands Government.

Fullerton wijst dan op de artt. 9 en 10 der Londensche conventie, volgens welke Engeland geheel afziet van bemoeiing op Sumatra, en Nederland hetzelfde belooft ten aanzien van Malakka, waarna de *Minute* vervolgt:

That right that the one abandons, it is to be presumed the other enjoys; it follows that the Netherlands Government enjoy the right of making treaties and forming settlements on the island of Sumatra, and vice versa that the British enjoy the right of making treaties and forming settlements on the Malayan Peninsula. If the Netherlands Government act on the spirit of the treaty and observe the same forbearing system we have done, no alterations will take place favourable (*ongunstig?*) to our trade. From their proximity to us, constant communication with Acheen, and the other states on the eastcoast of Sumatra takes place commercial intercourse and connection have long been completely established; their duration must now depend on the forbearance of the Netherlands Government.

By article 3 they can make no treaty having for its object the exclusion or the establishment of higher duties on the general trade with the State they treat with; but it is feared they may produce the effect more completely by using their political influence and military power in establishing a port or commercial station at the principal sea ports, hoisting their own colours and by imposing the duty provided by article 2 put an end to the trade. Against such a result the treaty appears to afford only one and that an indirect means of counteraction. By article 6 it is agreed that orders shall be sent to the respec-

tive local governments of the contracting parties to form no new settlement without authority from their own government; and by the 3rd article it is provided that all treaties hereafter concluded shall be reciprocally communicated to each other by the contracting parties. If construing these two articles together, their spirit and intention be to afford to the one who considers its commercial interests aggrieved by any treaty by the other, the means of making a fair remonstrance thereon, and if such remonstrance be attended to, the evil anticipated in respect to the trade with the northern coast of Sumatra may be prevented. The same reasoning applies to the petty states of Delhi, Langkat and Siack. They are unable to resist any powerful interference from the Dutch and the extensive trade we now carry on with them is liable to the same risk as that of Acheen. If the right of making treaties carries with it the right of forming settlements and establishments along the coast, the right of levying duties follows of course, and even the lowest rate which the treaty of 17th Marth, 1824, contemplates, would embarrass, if not put an end to the trade with all those States. But as it must be the duty of those entrusted with the charge of British interests in this part of the world to keep their principals well-informed of the probable views and objects of foreign governments in this neighbourhood and their possible effects, the vast importance of the Acheen trade has appeared to me to warrant the submission of even a possible contingency, as worthy of notice and consideration on the present occasion.

The treaty seems indeed to contemplate the necessity of mutual explanation hereafter, and such will in all probability be required in respect to our trade with Sumatra, and for which we should be duly prepared.

Bijl. 11 noot b bl. 192. De afgetreden resident van Singapore, John Prince, was op het einde van 1827 te Batavia. Daar vernam hij, dat commissaris-generaal Du Bus het voornemen had om het oorlogschip *Bellona* naar Sumatra's Oostkust te zenden, ten einde er de hoofden tot handel met Riouw op te wekken. Naar aanleiding hiervan, berichtte Prince bij schrijven, gedagteekend Batavia 29 November 1827, het volgende aan het bestuur te Pinang:

I have the honor to state for the information of the Honbl. the Governor in Council that it has been reported to me through a private channel, that the Commissioner-General has been

advised to send a mission by the Netherlands frigate Bellona to the ports on the East Coast of Sumatra, which carry on trade with Singapour, with the object of inducing the natives to discontinue the purchase of salt from us, and to take it from Rhio, where it is to be delivered at as low a rate as it can be got at the former place.

2. As the appearance of a ship of that description carrying such a commission, may make an impression on the natives of the several ports of Siak, Kampar, Jambi & c., unfavourable to the commercial interests of Singapore, inasmuch as they may be intimidated into a compliance with the views of the Netherlands Government, and grant through fear, what their interests and better reason would otherwise condemn, I trust to be pardoned the presumption of submitting this subject to the notice of Government, and of drawing the attention of the Honbl. Board to that part of the late Treaty which specifically engages for a perfect freedom of intercourse with the Natives of the East by the subjects of both nations, whereby it might be considered expedient to acquaint these respective Chiefs with the privileges, so guaranteed to them that they may not consider themselves obliged to conform to any requisitions of this nature from the Netherlands Government.

3. To the best of my recollection the imports into Singapore from these places on the East Coast, consist of about 800 pds of coffee, half as much pepper, and immense quantity of rottans for the China Market, wax, and gold dust which are bartered for nearly 1100 Coyans of Siam salt, a quantity of Java tobacco and the manufactures of Western India and Europe.

4. The feeling of the Netherlands Government at Batavia towards Singapore is so truly inimical from the injury it has caused to their colonial commerce, that there are no exertions or pains they would hesitate to take for its destruction, and one prefactory step thereto is reducing the price of Java salt from 70 to 30 rupees per coyan (*a*), but as the commerce with the Eastcoast of Sumatra is one of considerable importance to

(a) De aanzienlijke verlaging van den prijs voor het Gouvernementszout op Java, bestemd ten uitvoer, had vooral plaats op advies van het bekende lid van de raad van Indië Van de Graaff, en beoogde inderdaad dat het Java-zout op de Buitenbezittingen niet langer zou worden verdrongen door Siameesch, Makassaarsch en Bimaneesch zout. Zie mijn Zoutwerk, bl 153—154. De verlaging stond met *vinnige vijandschap tegen Singapore* in geen ander verband, dan dat ieder belanghebbende tracht zijne waren aan den man te brengen of den handel naar zich toe te leiden. Doch als dit geschiedt met benadeeling van *Engelsche* belangen, heet dit specifiek *vijandschap!*

Singapore, the Honbl. Board may deem it necessary to adopt measures to counteract the attempts of the Batavian Government to reduce it. At present the salt imported into the ports already mentioned, from Singapore, finds its way into the interior of Sumatra, and the Netherlands Government at Padang on the Westcoast, complaining of its affecting the sale of the Java-salt, imported into Padang for a similar purpose. Should the Dutch succeed in restraining the merchants on the Eastcoast of Sumatra from buying salt at Singapore, considerable inconvenience and reduction will arise in our trade with Siam, from whence it is solely imported, and as other articles, such as sugar, rice and oil, come from the same source, they will comparatively suffer a proportionable reduction in the quantity of such articles imported into our station.

De gouverneur van Pinang R. Fullerton legde daarop in de vergadering van zijn raad de volgende *minute* dd. 16 Maart 1828 over :

Of the contemplated mission of the frigate Bellona to Siak I received information from other sources — a letter has already been addressed to the chiefs of Siak, expressing in general terms our anxiety to continue and promote the growing trade between that State and our settlements on the Malay side of the Straits, and particularly with Malacca immediately opposite, and I trust that letter as well as their own interests will prevent their acquiescence in the projected arrangements; that the Netherlands Government will avail themselves of the exclusive right which they conceive vested in them by the Treaty of 1824 of forming political relations with the Chiefs of Sumatra, to the full extent of their means I have no doubt, and that the political influence so established, will be rendered entirely subservient to the promotion of their own trade and deterioration of ours is as little to be doubted. On this part of the subject, and on the probable proceedings of the Netherlands authorities in respect to Sumatra, whenever their affairs in Java will permit (a) as well as the effect to be expected to be produced on our trade, I have already entered at length in my minute of 23rd November 1827. I propose addressing to all the chiefs on the Eastcoast of Sumatra with those States we now carry on trade similar to the one addressed to those of Siak.

Hieronder volgt de circulaire dd. 21 Mei 1828 van gouverneur Fullerton aan negen Siaksche hoofden :

(a) Bedoeld wordt de opstand van Dipo Negoro.

Seeing that we are especially desirous of advancing the welfare of all persons who live under our authority, and bearing in mind that the prosperity of Malacca is intimately connected with the flourishing state of affairs in the surrounding countries, and being sensible that these united objects can be best attained under God, by a continued interchange of good offices, and by affording every facility, safety and confidence to the merchant, who may resort to our with the produce of their respective countries. We have, at the humble suggestion of the merchants of this settlement of Malacca, determined to address our friend with a view to strenghten the amicable relations which have long since and now do subsist between and Malakka.

We should therefore invite our friend to encourage the traders of to bring down the goods (*here mention the staples*) to Malacca, where we assure our friend that they shall be free to come and to go without the payment of duties, and without imposition or hindrance. Should any case arise wherein the traders of our friend have just cause to complain, our friend may rest assured that we shall give the utmost heed to them.

We would suggest to our friend in like manner the advantage which might occur to our friend's country, were our friend to interdict individuals from levying heavy imposts upon our traders who may pass through our friend's territory. Our traders have long complained of this and it may be that our friend is not aware of the fact. We therefore apprise our friend of it.

It might also tend to the reciprocal advantage of the traders of both countries, if our friend would direct that dollars of all denominations of a proper weight and standard should be current through our friend's countries. There are many dollars of good stamp, of standard weight and touch, which do not appear to be current in our friend's territory.

In Fullerton's nota lazen we, dat de Gouverneur te voren reeds een brief aan den sultan van Siak had gezonden. Zij was gedagteekend Singapore 7 Februari 1828 en luidde aldus:

I have to inform my friend that Malacca is now permanently under the British Government and I have arrived at Singapore to enquire into the general state of the trade going on at these two settlements. It affords me much satisfaction to find that the trade between Siak and Prince of Wales Island, Malacca and Singapore is much encreasing to the mutual advantage of all these countries. This letter is written from the continued

desire to keep up amicable relations with Siak and all the States on the Eastcoast of Sumatra, and to extend the trade and commercial communication between them and the several British settlements in the Straits of Malacca. I shall be happy at all times to hear of my friend's welfare and to pay attention to any suggestions that he may have to offer for the improvement of the commercial intercourse now subsisting.

In token of friendship I beg to send mij friend a few small presents as noticed in annexed list (a).

Een dergelijken brief schreef tevens de translateur Anderson, op last van het bestuur te Pinang aan den pangeran van Siak.

De Sultan gaf op het schrijven, na erkenning van ontvangst, het volgende antwoord:

My friend informs me that Malacca has been permanently transferred to the English Company, and I am much gratified to hear that the three countries of Pulo Penang, Singapore and Malacca, have been finally secured under the Government of the English Company.

Moreover my friend expresses a desire that the friendly relations between Siak and Malacca and Pulo Penang may be maintained. I am ten times as anxious as my friend can be to preserve them, for I have lately succeeded my fathers's younger brother, who has been afflicted with sickness and has lost his understanding, which rendered him quite incapable of business. The presents which my friend sent with the letter I duly received with much satisfaction. I have nothing to offer as a token of my friendship but many compliments. Dated 21 Dulkaida—4th June 1828.

Bijl. 12 noot c bl. 214. Over de Transvaalsche suzereiniteits-quaestie schreef D. P. Faure den volgenden brief aan minister Chamberlain, welken ik afgedrukt vond in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* van 28 Mei 1899:

De kwestie of de suzereiniteit van Groot-Brittannië over de Z.-A. R. nog bestaat of dat deze is afgeschafte door de Londensche conventie, schijnt snel de gedaante aan te nemen van een brandende kwestie van den dag en zal misschien tot gevolg hebben dat de vrede van Zuid-Afrika in gevaar wordt gebracht;

(a) 1 piece scarlet silk canoblet,
 1 " Chintz Europe,
 1 silk umbrelle,
 1 piece Bengal silk hankfs.

onder deze omstandigheden oordeel ik het mijn plicht om UEd. over dit onderwerp een woord te zeggen.

Toen in 1883 de Britsche regeering er in toestemde een deputatie uit Transvaal te ontvangen, was ik op advies van Lord Rosmead (toen Sir Hercules Robinson) door Lord Derby aangezocht om die deputatie te vergezellen en als tolk op te treden. Ik was daardoor tegenwoordig bij alle conferenties die plaats hadden tusschen de vertegenwoordigers van Transvaal en die van de imperiale regeering. De laatste zijn allen dood. Zij waren Lord Derby, Sir Robert Herbert en Sir Hercules Robinson (Sir Evelyn Ashley was, naar ik geloof, bij een of twee gelegenheden aanwezig).

Het doel der deputatie was, zooals wel bekend is, om de verwijdering van zekere grieven te verkrijgen. Een van deze grieven was de suzereiniteit (sec. C. 3947, 1884, bl. 3). Hieraan hechtten de Transvaalsche vertegenwoordigers groot, indien niet het grootste belang. Aan den anderen kant beschouwden Lord Derby en Sir Hercules Robinson het geheel en al als een zaak van klein belang. Ik ben er trotsch op te mogen zeggen dat Sir Hercules Robinson groot vertrouwen in mij stelde en ik had vele malen een onderhoud met hem in zijn private woning, in zijn club en in Brooks' Hotel, Albemarlestraat, somtijds hem op zijn verzoek gaande zien en somtijds ongenoodigd.

Ik herinner mij zeer duidelijk een gezegde van hem in den loop van een van deze gesprekken, dat hij niet kon begrijpen waarom president Kruger zoo begeerig was de suzereiniteit afgeschafte te zien; dat het werkelijk niets beteekende; dat zelfs wanneer het niet bestond Engeland toch Transvaal niet zou toestaan met vreemde mogendheden verdragen te sluiten, welke Engeland verderfelijk kon beschouwen voor zijn eigen belang, en dat hij daarom er geen bezwaar in zag om de Transvaalssche gevoeligheid tegemoet te komen. Ik herinner mij ook dat Lord Derby op een van de conferenties zeide dat met betrekking tot de suzereiniteit de deputatie van een molshoop een berg maakte, maar hij verzette er zich tegen dat een artikel zou worden opgenomen in de nieuwe conventie, waarbij Hr. Ms. suzereine rechten nadrukkelijk werden herroepen, omdat hij er geen lust in had de parlementaire oppositie wapenen in de handen te geven om het ministerie aan te vallen, een argument welks gewicht de deputatie erkende, want zij wisten dat er een sterke partij in het Lagerhuis was, welke krachtig de retrocessie van de Z.-A. R. had afgekeurd en nu besloten was om geen verdere concessie te doen.

Ja zelfs, terwijl de onderhandelingen gaande waren, was er

een publieke bijeenkomst in het Mansion House gehouden, waar Lord Shaftesbury voorzitter was, en waar al de sprekers zich tegen verdere toegeeflijkheid tegenover Transvaal hadden verklaard. Van deze conferentie met de deputatie zal er waarschijnlijk geen notulen op uw bureau aanwezig zijn, want er werden geen aantekeningen gemaakt en al de vertegenwoordigers van het koloniale departement, die deelnamen aan deze conferenties of gesprekken, zijn sints overleden. President Kruger, een van zijn kollega's en zijn secretaris leven nog, maar zijn belanghebbende partijen. Ik heb het daarom goed geacht dat ik, als de eenige overlevende niet-belanghebbende getuige, en als iemand die in geen deele is bevooroordeelde ten gunste van de Z.-A. R., zooals hier welbekend is, in het belang van waarheid en gerechtigheid mijn getuigenis moest aanbieden en dit getuigenis is dat het duidelijk verstaan en overeengekomen was door beide contracteerende partijen dat Hr. Ms. suzereiniteit zou worden afgeschaft, behalve tot den omvang, bepaald in art. 4 der Londensche conventie, welke daarna werd geteekend. En de Transvaalsche deputatie verliet Londen volkomen voldaan met den uitslag van hun zending, uitgezonderd met betrekking tot de nieuwe grenslijn.

Om aan te toonen dat het in bovenstaande regels geschrevene geen later gevormde opinie of geen vergissing is, voortspruitende uit een gebrekkige herinnering, haal ik hier een paar regels aan van een artikel, hetwelk ik onmiddellijk na mijn terugkeer aan de Kaap in het Volksblad, een Hollandsche courant, waarvan ik toen editeur was, schreef. In de uitgave van deze courant, dd. 17 April 1884, komen deze woorden voor:

«Last but not least» is de suzereiniteit afgeschaft. Dit was, naar wij verstaan, volgens het gevoelen der Transvaalsche republikeinen . . . ; en dit, de pijnlijkste van hun grieven, is nu verwijderd. De Volksraad kan van nu af aan zijn huiselijke aangelegenheden regelen zooals het hun behaagt» enz.

Ter versterking van mijn meening, haal ik ook eenige zinsneden aan, die voorkomen in een verhaal van een onderhoud van den editeur der Saturday Review met Lord Rosmead, in genoemd weekblad gepubliceerd na zijn dood op 3 November 11. De interviewer merkt daar op: «Menschen in Engeland houden vol dat de suzereiniteit in de conventie van 1884 was inbegrepen, zooals zij ook duidelijk was neergelegd in die van 1881; maar is dit waar?» Hierop antwoordde Lord Rosmead: «Wel, ik behoor het te weten, omdat ik die conventie ontwierp; het begrip suzereiniteit werd teruggetrokken en het woord met opzet uitgelaten. Kruger was niet tevreden met de conventie van 1881,

wegens de aanspraak op suzereiniteit door Engeland gemaakt, en wij hadden de bedoeling die aanspraak in 1884 terug te trekken.»

Ik vertrouw dat het niet zal beschouwd worden als een verbreking van vertrouwen aan mijne zijde, wanneer ik bovenstaande feiten publiceer, te meer daar zoodanige publicatie in de toekomst kan strekken tot handhaving van den vrede in Zuid-Afrika.

BIJDRAGEN TOT DE KENNIS VAN HET GROND- BEZIT IN DE CHINEESCHE DISTRICTEN,

DOOR

H. E. D. ENGELHARD.

Nu de Europeesche industrie zich hoe langer hoe meer op de Buitenbezittingen met haren onmetelijken rijkdom van allerhanden aard begint te werpen en het rijk Sambas, in de residentie Westerafdeeling van Borneo, mede het onderwerp van hare ernstige nasporingen is geworden, kwam het mij zeer wenschelijk voor de rechten te doen kennen, welke de Chineesche bevolking op de gronden bezit in de mijnistricten van dat Sultanaat. Daartoe raadpleegde ik mijne aantekeningen uit den tijd, toen ik assistent-resident van de afdeeling Montrado was.

Bij Staatsblad 1895 n° 75 werd de administratieve indeeling dezer residentie, en daarmede tevens die van het rijk Sambas, gewijzigd door opheffing van evengenoemde afdeeling.

Ten einde verwarring te voorkomen, heb ik mij bij de behandeling van het onderwerp gehouden aan de oude indeeling, vastgesteld bij het „Provisioneel reglement voor het binnenlandsch bestuur in de nieuwelings onderworpen Chineesche districten“, voorkomende in Stbl. 1857 n° 67. Gemakshalve en ter bekorting worden de namen der onderafdeelingen genoemd naar de standplaatsen der besturende ambtenaren te Singkawang, Montrado en Bengkajang.

Het gewoonterecht der Chineezzen op de door hen ontgonnen goudhoudende gronden wordt hoofdzakelijk beheerscht door de toestanden waaronder het ontstaan is, en mitsdien kunnen daarin de navolgende tijdperken onderscheiden worden.

- 1°. De kongstijd, eindigende met de onderwerping der kongsi Thai Kong en de opheffing der kongsimijnen in 1854.
- 2°. De tijd van 1855 tot 1862, onder de werking der publicatie van 15 Januari 1855.

3°. De tijd van 1862 tot heden, onder de werking van Staatsblad 1862 N° 134.

Bij het vasthoudende karakter der Chineezen aan oude zeden, gewoonten en gebruiken, is het bedoelde gewoonterecht, zooals dat gedurende het eerste tijdvak bestond, zelfs in den tegenwoordigen tijd niet te loochenen. Het is echter zeer moeilijk daaromtrent bepaalde gegevens te verzamelen, omdat de ter zake handelende Chineesche geschriften deels gedurende de expeditie van 1854, deels later, door de besturende ambtenaren zijn vernietigd.

Ik heb mij dus bij het onderzoek moeten verlaten op de overlevering zooals die door ouden van dagen, vroegere mijnhoofden en arbeiders uit den kongsitijd werden medegedeeld. Daarbij behoort echter in acht genomen, dat het bedoelde gewoonterecht nagenoeg overal afhankelijk was van locale toestanden, zoodat daartoe eene studie, zoo niet van elke mijn afzonderlijk, minstens van de voornaamsten noodig is. Zonder te veel in détails af te dalen, zal ik trachten, wat mij omtrent dat gewoonterecht bekend werd weer te geven. Tot betere beoordeeling van het ondervolgende, acht ik het noodig een résumé vooraf te doen gaan van de ontwikkelingsgeschiedenis der kongsi's tot de opheffing der Thai Kong kongsi in 1854 en ter zake te mogen refereeren voornamelijk aan P. J. Veth, de Westerafdeeling van Borneo; Kielstra, Bijdragen tot de geschiedenis van idem; de kongsi's van Montrado door den kontroleur der 2de klasse bij het binnenlandsch bestuur S. H. Schaank ¹, en het kongsiwezen van Borneo door Dr. J. J. M. De Groot.

Het schijnt, dat de eerste Chineesche emigranten op last of met toestemming van den Sultan van Sambas Akamoed'din, ook wel genaamd Marhoem Djama, de goudhoudende gronden in deze afdeeling bewerkt hebben. In geen geval konden die vreemdelingen op die gronden ooit eenig ander recht dan dat van gebruik doen gelden.

Bij het steeds toenemen van het aantal Chineezen sloten zij zich, naar hun aard, nauwer aan elkander naarmate hun belang, hun stamverwantschap of het gesproken dialect zulks medebracht. Zoo ontstonden goudgraversvereenigingen, welke den algemeenen naam van foei droegen.

Hetzij door vrijwillige samensmelting, hetzij door geweld als

¹ Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde deel XXXV.

gevolg van onderlinge twisten en veeten, nam hun aantal geleidelijk af, totdat er zich tegen het jaar 1776 in Montrado 14, in Lara-Loemar (onderafdeeling Bengkajang) 7 en te Boedok 1 bevonden.

Bij de steeds toenemende ommacht en krachteloosheid van het sultansbestuur moest noodzakelijk bij de foei's de behoefte ontstaan hun invloed ook uitwendig te doen gelden. Eene nauwere aansluiting van de foei's in Montrado, het centrum der goudgraversvereenigingen, was daartoe noodzakelijk, en de Fo Sjoen kongsi als politiek lichaam, belast met de leiding der buitenlandsche aangelegenheden, werd geboren en gevestigd te Montrado.

Elk dezer foei's of kongsi's — welken naam zij later ontvingen — achtte zich de uitsluitende bezitster van het land waarin zij zich gevestigd had, zonder zich veel te bekommeren om het sultansbestuur. Slechts nu en dan, wanneer het belang der foei's of kongsi's het medebracht of het inlandsche bestuur zich, hoe dan ook, eenigermate liet gelden, werd een onbeduidende recognitie betaald.

Hierdoor erkenden zij dus het recht van den Sultan op den door hen gebruikten grond, en het inlandsche bestuur, hoe onmachtig ook tegenover de kongsi's, heeft nooit nagelaten op de handhaving van dat recht aan te dringen.

De kongsi's lieten zich elk door één afgevaardigde of Thang-tjoe in de Fo Sjoen vertegenwoordigen. In 1776 waren er alzoo 14; maar tengevolge van onderlinge oorlogen en onlusten losten zich eenige op in de kongsi Thai Kong, terwijl anderen het land Montrado verlieten

Zoo verminderde het aantal Thang-tjoe's in 1807 tot 12, in 1808 tot 7, in 1823 tot 4, maar vermeerderde het in 1825 tot 5 doordat Thai Kong — toen reeds de machtigste en invloedrijkste — het recht verkreeg 2 afgevaardigden naar de Fo Sjoen te zenden. In 1830 week de Man Fo kongsi naar Landak, zoodat het aantal leden der Fo Sjoen tot 4 werd teruggebracht en van 1837 tot 1850 daalde dat getal tot 2, doordat de Sjin Woek en Hang Moei kongsi's zich in Thai Kong oplosten. De Fo Sjoen werd dus vertegenwoordigd door de twee Thang-tjoe's van Thai Kong, zoodat deze kongsi, met het bereiken van haar toppunt van macht, tevens alleenheerschend in Montrado was geworden.

In datzelfde tijdvak van 1837—1850 verkreeg Thai Kong ook een overwegenden invloed op de Lim Thian kongsi in Boedok en op de kongsi's in Lara en Loemar. Mitsdien werd het aan de eerste

vergund een Thang-tjoe naar de Fo Sjoen te zenden, terwijl dat lichaam een zaakgelastigde zond naar Lara-Loemar, om daar als dwarskijker werkzaam te zijn.

Al de kongsi's, zoo in Montrado als in Lara-Loemar, hadden hare grenzen, die, hoewel niet beschreven, toch in algemeene trekken vrij juist bekend waren, zoodat Thai Kong, op het top-punt van hare macht, kon zeggen, dat zij meesteres was van het land gelegen in de voormalige onderafdeelingen Singkawang, Montrado en Bengkajang.

De verschillende foei's van 1776 bezaten allen goudmijnen, waarvan de opbrengst moest dienen tot goedmaking der door haar gemaakte onkosten in het publiek belang, als het maken en onderhouden van breede voetpaden en bruggen, het transport der voor de foei benoodigde artikelen, het schoonmaken en schoonhouden der rivieren, geschikt voor den op- en afvoer enz. In 1854 bezat Thai Kong, naast vele kleinere, verscheidene grootere goudmijnen, waarin met 100 tot 200 arbeiders gewerkt werd, als: Sjong Woek, Ha Woek, Sjong Sing Woek, Pak-Dji Lo, Na Loo Théoe, Liën Tzë Pi, Hang Moei San, Pi Tji Ha, alle in de voormalige onderafdeeling Montrado; Ma Sa Ha bij Samping in Loemar; Thai Thiang en Lo Sing Kheo, beiden in Lara nabij Salinsé.

Aan het hoofd dezer mijnen stonden twee Fo-tjong's of mijnhoofden, die in hunne werkzaamheden werden bijgestaan door drie Tshai-khoe's, namelijk een administrateur, een kashouder en een provisiemeester, die het toezicht had zoowel op het magazijn van levensmiddelen als op dat van materialen en de verstrekking daarvan; en eindelijk door acht Tin-koeng's¹. Het was hun eenige zorg nacht en dag te waken dat de goten en waterleidingen niet door kwaadwilligen of onvoorziene omstandigheden werden afgeleid of verstoep en dat het daarin aanwezige goud niet werd gestolen. Bij de kleinere mijnen had men slechts één Fo-tjong, twee Tshai-khoe's en vier Tin-koeng's.

Natuurlijk was bij den aanleg en opening dezer mijnen nimmer sprake geweest van het vragen van vergunning aan het zwakke en onmachtige inlandsche bestuur.

Na de groote expeditie in 1854 en de opheffing dientengevolge van de Thai Kong kongsi, werden al hare mijnen geconverteerd in Khak-theo's of partikuliere mijnen. Dergelijke mijnen bestonden ook

¹ In Montrado So-liau en in Benkajang To-liau geheeten.

reeds in 1776 tijdens het bestuur der foci's, en hunne inrichting moet nagenoeg op denzelfden voet zijn geschoeid geweest als die der kongsimijnen.

Welke rechten deze khak-theo's in de verschillende foci's hadden is zeer moeilijk, zoo niet onmogelijk, meer na te gaan; maar ongetwijfeld zullen zij wel nagenoeg dezelfde zijn geweest en gebleven als onder Thai Kong. Bij mijne onderzoekingen heb ik mij dus moeten bepalen tot het gewoonterecht, zooals dat bestond in de jaren 1837 tot 1854, toen de Thai Kong kongsi het toppunt van macht had bereikt.

Bij herhaling werd tot dusver gesproken van mijnen. Alvorens verder te gaan, dient thans stilgestaan bij de beteekenis van dit woord, te meer omdat het voorkomende in Staatsblad 1862 n° 134 daaromtrent niet zeer duidelijk is en aanleiding tot verwarring geeft.

Onder een mijn behoort te worden verstaan een open werk, een af- of ingraving in den bodem, en naargelang van de plaats, waar zij verricht wordt, en de wijze van exploitatie, draagt zij de navolgende namen: nam of thai-nam is een min of meer trechtervormige ingraving in den vlakken bodem, waarbij men gebruik maakt van pompen, en de goudhoudende grond in een goot — lok-sa — uitgestort wordt; bij pan-san-sa-nam — eene af-, soms ook een ingraving aan de helling van een berg of heuvel — geschiedt dit laatste eveneens, maar zonder gebruikmaking van pompen. In een san-sa wordt de bovengrond aan den rug of den top van een heuvel, na afgegraven te zijn, weggespoeld en verzamelt zich het goud in een goot; terwijl eindelijk het winnen van goud uit aders door het uitbreken, stampen, roosten en ten slotte uitwassen van het aldus bewerkt gesteente o-loeng wordt genoemd.

Te Boedak, maar ook nergens anders in deze afdeeling, wordt nog goud gewonnen uit de steenachtige overblijfselen van oude mijnen; dit heet kong-thai-phiang.

Deze laatste daarlatende, zijn de overige de vier hoofdvormen van Chineesche mijn-ontginningen, welke op dezelfde plaats vaak samen worden aangetroffen, afhankelijk van het terrein.

Deze mijnen worden geëxploiteerd, hetzij door alleen werkende personen, dan wel door een vereeniging van mijnwerkers, aandeelhouders in de mijn, die een zeker aantal arbeiders op vast maandloon met vrije kost en inwoning in dienst nemen.

Welke wijze van exploitatie gevolgd wordt, steeds is het gebruik van stroomend water onmisbaar. Om dit te verkrijgen, worden

vaak met groote kosten waterreservoirs — foet-long, in het maleisch pegong geheeten — soms van zeer groote capaciteit, aangelegd, welke de mijnwerkers moeten in staat stellen, zoo mogelijk het geheele jaar, onafhankelijk van den regen, door te werken. Met dat doel werden kleine rivieren of beken afgedamd of stuw-dammen daarin gelegd, hetgeen 't goedkoopst en gemakkelijkst was, zooals te Lo Sing Kheo bij Salinsé, en te Pi Tji Ha bij Montrado. Soms werd een riviertje, waarin zich water verzamelt, gedeeltelijk afgesloten, zooals te Pak Koe Nam bij Singkawang, dan wel werd het water van een riviertje of beekje in een meer of minder diepe inzakking van den bodem geleid, zooals te Khan Theo met het zoogenaamde meer van Montrado het geval is, waarheen het water der Soengei Raija gebracht werd. Ook werden improductieve en daarom verlaten mijnen aan dat doel dienstbaar gemaakt. Zeldzamer werd de bodem over eenige uitgestrektheid uitgegraven en in een waterplas herschapen, daar die voorloopige arbeid met zeer groote kosten gepaard ging.

Zowel tot goedmaking der veelal aanzienlijke kosten als tot voorziening der mijnwerkers van versche visch, werden dergelijke watervergáarplaatsen tevens dienstbaar gemaakt aan de vischteelt en aan de cultuur van waterplanten, geschikt voor varkensvoeder.

Verder werden daaruit leidingen naar de mijn gegraven, soms van eenige palen lengte zooals te Soen Fo. ¹ Het daarin stroomende water werd door middel van goten — kim-kheo — in en door de mijn gevoerd, ten einde daarin het gedolven goud te kunnen wasschen door middel van de doelang ², of van de djao-sjon of wieg, zooals te Boedok. ³ Aan vrouwen en ouden van dagen was het vergund het aldus afgewerkte water te zuiveren van de nog daarin aanwezige gouddeeltjes, hetgeen kheo-moei of sa-moei genoemd wordt.

Tijdens het bestaan der foei's was het aan iederen Chinees veroorloofd een mijn te openen binnen het gebied der foei, waartoe hij behoorde. Zijn leertijd kon hij doorbrengen bij de foei, welke hem goeddacht, maar daarna was hij verplicht tot een foei toe te treden en in de achtste maand van het Chineesche jaar zijn eed van trouw daaraan af te leggen. Wenschte hij uit te treden, dan kon dit eerst geschieden nadat hij zijnen naam in het ledenregister

¹ Gelegen op circa 5 paal afstand van Bengkajang op den weg naar Loemar.

² Een diepe, houten bak of bord van circa 45 decimeter doorsnede.

³ Hier werd dat werktuig circa 17 jaren geleden ingevoerd door een Chinees van Sarawak.

in den tempel zelf had doorgehaald in tegenwoordigheid van het foei-bestuur.

Nadat Thai Kong in 1837 de alleenheerschende kongsi was geworden, werd het aan niemand vergund een mijn te openen en de daarvoor benodigde waterwerken aan te leggen, dan nadat ten genoegen van die machtige kongsi was aangetoond de plaats, waar men de mijn wenschte te openen; in alle geval werd de vergunning geweigerd indien het aangevraagde terrein zich in de nabijheid eener kongsimijn bevond of de kongsi meende dien grond zelf met voordeel te kunnen exploiteeren. Bij de aanvraag om vergunning moest tevens opgaaf gedaan worden van het aantal personen bij de mijnexploitatie werkzaam, hetgeen noodig was voor de heffing der verschuldigde belasting.

Behalve de talrijke belastingen, waaraan de Chineesche onderhoorigen van Thai Kong onderworpen waren, hadden de mijnwerkers op te brengen het zoogenaamde Kiok-theoe-fong (patjoel-geld). Deze belasting was eigenlijk een pacht van het recht tot mijnontginning; zij varieerde van f 0.50 tot f 12— 's maands per persoon en was geheel afhankelijk van de opbrengst der mijn. Hiervan moest telkens, na eene plaats gehad hebbende goudlichting¹ aan het kongsi-bestuur worden kennis gegeven.

Van de betaling dezer belasting waren vrijgesteld de vrouwen en ouden van dagen, die het goud in de leidingen mochten nawasschen, en het keukenpersoneel in het mijnhuis, om reden dit als niet-arbeidende in de mijn werd beschouwd.

Bevredigden deze opgaven dat kongsi-bestuur niet, zoodat de belasting beduidend zoude moeten verminderd worden, dan had het 't recht door een of meer gecommiteerden eenige khak-sa's (= monsters) van den gedolven grond te doen onderzoeken en daarnaar het bedrag der belasting vast te stellen. Weigerde men dien personen den toegang tot de mijn, of bemoeilijkte men hunne werkzaamheden, zoodat geen behoorlijk onderzoek van khak-sa's kon plaats hebben, dan werd de mijn, naargelang harer vermoedelijke productiviteit, door Thai Kong genaast of gesloten, d. w. z. het verbod uitgevaardigd haar verder te bewerken.

¹ Het goud, dagelijks gewonnen, werd in de boeken opgenomen en in de kongsikas gedeponereerd, waar het bleef tot het voldoende werd geacht om onder de aandeelhouders te worden verdeeld. Dit geschiedde bij zeer productieve mijnen doorgaans om de drie maanden; anders om de veertig dagen. Dit heette dan goudlichting.

Zooeven werd gezegd, dat bij het aanvragen eener vergunning de plaats, waar men de mijn wilde openen, moest worden opgegeven. Van het aangeven van bepaalde grenzen van het aangevraagde terrein was evenwel nimmer sprake, noch van den kant des aanvragers, noch van dat der kongsi. Evenmin werd daarbij rekening gehouden met de Dajaks, op wier territoir feitelijk de verschillende kongsi's in Montrado, Lara en Loemar gelegen waren.

Toch waren die grenzen vrij wel duidelijk en aan een ieder bekend, want naargelang de mijn een san-sa, pan-san-sa, thai-nam of o-loeng was, bleven de grenzen beperkt tot een waterscheiding, eenige uitgemijnde gronden, ladangs die aan anderen toebehoorden, sawah's, terreinen voor Chineezen onbewerkbaar, zooals massieve rotsen of die, naar huune meening, weinig of niet goudhoudend waren, enz.

Op het terrein komt men dan ook langzamerhand tot een tamelijk bevredigende oplossing omtrent de grenzen, waarbinnen niemand anders eenige rechten mag uitoefenen. Natuurlijk werden die grenzen altijd zoo groot mogelijk genomen om zich voor verscheidene jaren van werkterrein te verzekeren, opdat de dikwijls zeer kostbare voorbereidende werkzaamheden niet vruchteloos zouden worden.

Onverschillig of de mijnen door meerderen dan wel door enkele alleen-werkende personen werden bewerkt, altijd hadden zij de bovenomschreven grenzen. Had men de overtuiging gekregen, dat een daar buiten gelegen stuk grond voldoende goudhoudend was om geëxploiteerd te worden, dan was het veroorloofd dien grond, met toestemming van den eigenaar, te annexeren tegen uitkeering eener schadeloosstelling. Deze bedroeg gewoonlijk eenige thails goud ¹ of een bepaald aandeel in de te behalen winst. Tegenwoordig vindt men nog vele mijnen, die niet anders dan op deze wijze kunnen blijven doorwerken, zooals bijv. de bovengenoemde Lo Sing Kheoe bij Salinsé. ²

¹ Een thail goud is 0.035714 kilogram.

² In 't laatst van 1892 moest ook deze mijn ophouden met werken. Over 't algemeen gaat de Chineesche mijnindustrie jaarlijks achteruit, zooals blijkt uit de navolgende statistieken.

Aantal Mijnen.	Aantal personen tot een mijn of kongsi behorende	Opbrengst der mijnen in thails.			Totaal.
		1890	1891	1892	
75	404	1909	1887½	1871	4617½

In drie jaren werd alzoo geproduceerd gemiddeld 1539 thail = 164.9094 Kg.
Volgens het Koloniaal Verslag over 1898 bedroeg de pacht van de belasting

Die schadeloosstelling werd evenwel alleen aan Chineezen, niet aan Dajaks uitgekeerd. Het schijnt dat hunne aanspraken op den grond, zelfs op de djërmai's ¹, eenvoudig werden genegeerd. Slechts dan wanneer de mijnwerkers de gronden — tembawang's — van verlaten Dajaksche kaupongs noodig hadden, werd voor de daarop staande vruchtboomen eenige schadeloosstelling betaald.

De arbeiders in een mijn, ja zelfs andere Chineezen, konden van de Fo-tjong's en Tshai-khoe's het recht verkrijgen, binnen de grenzen der aangevraagde mijngronden het terrein in cultuur te brengen en daarop allerhande gewassen te planten. Kwam dat terrein te eeniger tijd voor mijnexploitatie in aanmerking, dan werd den eigenaar voor den afstand van zijn plantsoen eveneens eenige schadeloosstelling uitgekeerd.

Dit geschiedde echter slechts zeldzaam, om reden het gewas diende hetzij tot toespijs der mijnwerkers, zooals obi's, suikerriet, diverse groenten enz., dan wel tot voedsel der gefokte varkens, zoodat tijdig die terreinen konden worden verlaten om andere voor dat doel geschikte op te zoeken.

Wijders had de aanvrager binnen de bovenbedoelde grenzen van het terrein het recht ladangs aan te leggen ten behoeve der mijnwerkers, mits aan de Thai Kong kongsi daarvoor grondhuur betalende, en verder in de bosschen zooveel hout te kappen en boschproducten in te zamelen als hem goeddacht. Deze bijverdiensten brachten dus in geen geringe mate er toe bij om de exploitatiekosten eener mijn tot een minimum terug te brengen en alzoo de te behalen winsten te vermeerderen.

Kwam de eigenaar eener mijn behoorlijk zijne verplichtingen tegenover Thai Kong na, dan kon hij, zelfs al verliet hij die, mits hij zijnen eed van trouw gestand deed, zijn recht op de mijn en de daarbij behorende waterwerken nimmer verliezen en ging dit recht bij zijn overlijden op zijne erfgenamen over. Waren deze ter plaatse niet te vinden, dan ging dat recht, naar Chineesch gebruik, op zijnen stam of Siang over.

op het graven naar goud in de residentie Westerafdeeling van Borneo als volgt:

1896 . . .	f 4584.—	waarvan voor de afd. Montrado	f 2052.—
1897. . . .	- 3876.—	” ” ” ” ”	- 1341.—
1898. . . .	- 3996.—	” ” ” ” ”	- 1464.—

¹ Djërmai = verlaten ladanggronden, welke ongeveer twee tot vijf jaren braak liggen.

Tot evenbedoelde verplichtingen behoorde in de eerste plaats: niet heulen met de vijanden van Thai Kong, en geregelde betaling der belastingen. Het plegen van een misdrijf, waarop de doodstraf gesteld was, ging niet per se gepaard met het verlies van het recht op de mijn.

Menigwerf deed zich echter het geval voor dat, indien een mijn zeer productief bleek te zijn, de mijnwerkers zóó hoog in de belasting werden aangeslagen, dat zij die niet of zeer moeilijk konden opbrengen. Hierin werd dan aanleiding gevonden de mijn te sluiten en haar voor eigen rekening, zoo noodig op grootere schaal, te exploiteeren. In dit geval ondergingen de kleine, in de buurt liggende mijnen van alleen werkende personen hetzelfde lot.

Het ontginningsrecht van mijngronden was dus tijdens de kongsi Thai Kong hoogst onzeker en hing geheel van willekeur af.

De rechthebbende op dergelijke gronden verloor zijn recht daarop geheel vrijwillig indien hij dat, bijv. bij vertrek naar China, aan anderen overdroeg, dan wel indien hij ze kennelijk verliet, daartoe genoodzaakt wegens gebrek aan het noodige werkkapitaal, volksverloop of om andere redenen. Hij mocht dan de aanwezige werktuigen, provisiën en andere roerende zaken verkoopen, maar niet het recht tot ontginning. Dit verviel aan Thai Kong, die daarover naar willekeur kon beschikken.

Had de eigenaar zijn recht aan een ander overgedragen, dan kon deze, met toestemming van de kongsi, in de mijn blijven doorwerken. Had die overdracht niet plaats gehad en was niemand genegen een dergelijke verlaten maar daarom nog niet uitgewerkte mijn te exploiteeren, hetgeen bijna altijd het geval was omdat men niet tevens de beschikking kreeg over het water in de leidingen en het reservoir, dan kon de eerste ontginner altijd, zelfs jaren daarna, nog zijne rechten daarop doen gelden. Gewoonlijk werd hem dit toegestaan, omdat de financiële belangen van Thai Kong zulks medebrachten.

Bij gemis aan voldoende werkkapitaal gaf men er echter dikwijls de voorkeur aan geld op te nemen; maar dit kon niet geschieden dan met toestemming der aandeelhouders. Het geld verkregen zijnde, was ieder van hen, naar evenredigheid van zijn aandeel, aansprakelijk voor de restitutie van kapitaal en rente. Werden geene winsten behaald, zoo werd de mijn verlaten en behield de geldschietter zijne pretensiën op de aandeelhouders, waarheen zij zich ook begaven. Zoo was de toestand in Montrado, Lara en Loemar.

In de onderafdeeling Singkawang daarentegen werd de mijn beschouwd als vast goed, waaraan de opgenomen gelden bij wijze van hypotheek verbonden waren. Mitsdien behield de geldschieder, bij het verlaten der mijn door den eigenaar, zijn recht daarop en kon hij haar met toestemming van Thai Kong aan anderen ter exploitatie afstaan. Op deze wijze is de Lothai¹ van Koeloor in 't bezit van vele mijn-ontginningen gekomen.

Het ligt voor de hand dat zeer weinig liefhebbers voor mijngronden gevonden werden, waarop zulk een soms zwaren schuldenlast rustte, vooral wegens de jaarlijksche vermeerdering der renten.

Hierboven werd reeds gesproken over de aan eene mijn verbonden waterwerken. Indien de eerste ontginner behoorlijk zijne verplichtingen tegenover Thai Kong nakwam, bleef hij in 't bezit dier waterwerken en gingen deze bij overlijden eveneens op zijne erfgenamen over, zelfs al werd de mijn, waartoe zij behoorden, kennelijk verlaten; maar op hem rustte dan de verplichting ze in zoodanigen toestand te onderhouden, dat anderen daarvan geene schade ondervonden of overlast kregen. Deze verplichting niet nakomende, werd hij door Thai Kong van zijn recht ontzet.

Niemand kon ooit het recht verkrijgen daarvan gebruik te maken dan met toestemming des eigenaars of na afkoop van zijn recht daarop. Het waterreservoir kon hij naar verkiezing ongebruikt laten liggen, dan wel blijven aanwenden ten eigen bate, voor de cultuur van visch of waterplanten geschikt voor varkensvoeder.

Verder had hij het recht de waterleiding met de phao (patjoel) te bewerken en het daarin aanwezige goud met de doelang te winnen. Ook met het water der leidingen kon hij naar goedvinden handelen: hij kon het aanwenden voor de exploitatie van andere mijnen of ter besproeiing van gronden voor den landbouw, of ook, tijdelijk of voor altijd, tegen betaling of om niet, afstaan aan andere personen of corporatiën, enz. De daarvan te behalen voordeelen wogen echter niet op tegen de kosten van onderhoud, zoodat de eerste ontginner gewoonlijk het recht op die waterwerken aan anderen overdeed.

Uit het bovenstaande blijkt dus, dat op de mijngronden en de daarbij behorende waterwerken in den kongstijd een zuiver bezitrecht werd uitgeoefend. De afwijking, welke gezegd wordt in de onderafdeeling Singkawang te hebben bestaan, als zoude de be-

¹ Titel voor kamponghoofd.

zitter der mijn, met daarbij behoorende werken, dezen met een soort hypotheek kunnen bezwaren, is vermoedelijk onder vreemden invloed in de laatste jaren der Thai Kong kongsi ontstaan.

Dit gewoonterecht bestaat ten huidigen dage nog. Wel zijn daarin, wegens den toenemenden achteruitgang van den mijnbouw langzamerhand eenige wijzigingen gekomen, maar in hoofdzaak is het nog hetzelfde gebleven, met dien verstande evenwel, dat sedert de opheffing der kongsi Thai Kong in het laatst van 1854 of het begin van 1855 de pachter nagenoeg in alles werd beschouwd als in de plaats van de kongsi te zijn getreden.

Hiermede komt men aan het tweede tijdvak, een overgangstijdperk, dat zich kenmerkt door:

- 1° de aanwezigheid eens pachters, op wien nagenoeg alle macht van de kongsi Thai Kong werd overgedragen.
- 2° den invloed van het Europeesche bestuur op de mijnontginningen, echter beperkt tot het meest noodzakelijke, en
- 3° de erkenning van het recht der Dajaks op de door hen ontgonnen gronden en daarmede gepaard gaande beperking van het ontginningsrecht der Chineezen op de goudhoudende gronden.

Na het einde der groote expeditie van 1854 werden de kongsi's in de afdeeling Montrado opgeheven. Daar Thai Kong, waartoe ook Lara moet worden gerekend, de meest schuldige was, werden hare kongsimijnen door het Gouvernement verbeurd verklaard en in particuliere mijnen of khak-theo's geconverteerd.

Tegen uitkeering aan den Sultan van Sambas eener schadeloosstelling nam het Gouvernement zijn recht op het heffen van belasting op de Chineesche mijnen over. Bij publicatie van den luitenant-kolonel Andresen, waarnemend Resident der Westerafdeeling van Borneo, dd. Pontianak 15 Januari 1855, werd daarop een pacht op de winstgevende goudmijnen in de assistent-residentie Montrado ingevoerd.

Bij art. 10 dier publicatie werd bepaald, dat de pachter de verbeurdverklaarde kongsimijnen voor eigen rekening kon laten bewerken; en wijders bij de artt. 2 en 3 voorgeschreven, dat geen Chinees een mijn zoude mogen openen dan na daarvan, met opgave van het aantal te bezigen mijnwerkers, aangifte aan den pachter gedaan en van hem een schriftelijke vergunning bekomen te hebben.

Dit laatste gold ook van de in werking zijnde mijnen, onder bedreiging dat zij, bij niet-opvolging, door den pachter genaast

en aan anderen ter bewerking konden afgestaan worden ¹. Omtrent de hoegrootheid van de pacht, door de mijnwerkers te voldoen, was voorgeschreven, dat zij afhankelijk was van de opbrengst der mijn ² en vastgesteld werd door den pachter, hebbende deze laatste bij wanbetaling het recht bij de eerstvolgende goudlichting tegenwoordig te zijn ³. Deze bepalingen, vooral die van art. 10, moesten wegens hunne groote overeenkomst met het gewoonterecht tijdens de kongsi Thai Kong, noodzakelijk den indruk maken, dat de pachter in de plaats van die kongsi was getreden. Wel kwamen in de publicatie enkele beperkende bepalingen voor, maar deze waren van weinig of geene beteekenis, want alle contrôle van het Europeesche bestuur op de meestal afgelegene mijnen werd ten eenenmale gemist of overgelaten aan den pachter; en het wantrouwen, aan het Chineesche karakter eigen, dat alle vreemde inmenging in zaken verafschuwt, deed het overige.

De pachter van zijnen kant trachtte evenzeer alle tusschenkomst van het bestuur te voorkomen, dan wel daarvan partij te trekken indien zijn belang dat medebracht. Hij was dus — het kon niet anders — in de oogen der Chineesche mijnbouwende bevolking de persoon, door het Gouvernement bekleed met het gezag, de rechten en bevoegdheden der vroeger zoo machtige kongsi.

Aan dit begrip hecht men heden ten dage misschien niet zoo sterk meer als eertijds, wegens den toenemenden invloed van het Gouvernement, maar een feit is het o. a. dat tegenwoordig nog aan vele mijnwerkers door den pachter wordt toegestaan slechts f 0.50 of f 0.75 per maand te betalen, juist als onder Thai Kong, en dat de vrijstelling van het keukenpersoneel van de betaling der pacht nog plaats heeft.

Daar nu de pachters in den regel tot de zeer gegoede personen behoorden en zij bij de meeste mijnen financieel geïnteresseerd waren, traden zij of hunne naaste familiebetrekkingen (erfgenamen) steeds als zoodanig, of als borgen op, terwijl andere gegadigden, uit vrees voor tegenwerking of bemoeilijking zich van de pacht onthielden.

Deze omstandigheid droeg veel bij tot drukking van de mijnpacht, welke opbrengst toch reeds langzamerhand verminderde zoowel wegens den achteruitgang van den mijnbouw als wegens de

¹ Vergelijk art. 12.

² Vergelijk art. 18.

³ Vergelijk art. 19.

ontwouding van het omliggende terrein, waardoor de productiekosten, zooals boven aangetoond, tot een minimum werden teruggebracht.

Tegenwoordig moet het recht der Chineezen op de mijngronden en de exploitatie daarvan berusten op bovenaangehaald Stbl. 1862 n° 134. Ware daaraan altijd streng de hand gehouden, zoo zoude bijna geen quaestie van het gewoonterecht, zooals zich dat heeft bewaard, meer kunnen zijn; maar dat is niet het geval geweest, zoodat de verschillende gewoonten omtrent het aanleggen en exploiteeren van mijnen door de Chineezen zijn bestendig.

Een der oorzaken daarvan moet m. i. gezocht worden in de bepalingen van dat Staatsbladnummer zelf, die niet overal even duidelijk, en in andere opzichten onvolledig zijn. De bemoeienis van het Europeesche bestuur bij het openen van mijnen wordt omschreven in art. 7 van genoemde verordening. Dit art. wordt echter zóó opgevat dat onder „mijnen“ slechts worden verstaan ontginningen, welke door meer dan één persoon worden bewerkt, zoodat alleen werkende personen, zonder tusschenkomst van het bestuur, hunne goudgraverijen kunnen openen, mits zich houdende aan de in de 3e alinea van dat artikel voorkomende beperkende bepalingen, en tevens de belasting aan den pachter betalende.

Deze onderscheiding heeft echter hoegenaamd geen nut. Vele mijnontginningen, door meerdere personen bewerkt, verlopen, om later in handen te komen van alleen werkende personen, terwijl exploitatiën van deze laatsten, bij groote produktiviteit, met toestemming van den eersten ontginner, in vereenigingen van meerdere mijnwerkers wordt geconverteerd, zooals de mijn Thai-nam-kong-poi bij Salinsé, of de eerste ontginner eenige koeli's in dienst neemt, werkende op vast loon of op aandelen, zooals in de Oloengmijn te Sikarim. ¹

Wegens de meestal ver afgelegene ligging der mijnen komt dit alles hoogst zelden ter kennis van het bestuur. Het komt mij daarom wenschelijk voor de onderscheiding tusschen mijnen en alleen werkende personen te doen vervallen en voor de in gebruikneming van gronden voor mijnbouw de vergunning van het bestuur als vereischte te stellen.

In diezelfde alinea 3 van art. 7 wordt gesproken van „grenzen der gronden“, aan vereenigingen of ondernemers tot ontginning

¹ Dikwijls ook zijn het voorloopige onderzoekingen van den grond, om zich te overtuigen of hij goudhoudend is, maar waarvoor geen vergunning vereischt wordt. Beantwoordt die grond aan den wensch, dan blijft men doorwerken zonder de vereischte vergunning te vragen.

aangewezen. In verband met het voorkomende in art. 9 zullen de aanvragers tot ontginning een opgaaf der grenzen behooren over te leggen, waarvan melding wordt gemaakt in die vergunning, die volgens de bewoordingen van art. 11 schriftelijk door het hoofd van plaatselijk bestuur wordt afgegeven. Dit laatste heeft evenwel nooit of althans hoogst zelden plaats gehad, maar geschiedde steeds door den pachter, soms nadat „mondelinge” toestemming van het plaatselijk bestuur was verkregen. Bovendien bestaan er, zooals wij gezien hebben, geen bepaalde, duidelijk aangewezen grenzen der tot ontginning bestemde gronden, zoodat die ook niet kunnen opgegeven worden.

Het eenige middel om aan dezen toestand een einde te maken en daardoor den nog steeds grooten invloed des pachters te fnuiken, is m. i. om in navolging van art. 5 der boven aangehaalde publicatie, een straf te stellen op het in gebruik nemen van gronden zonder toestemming van het plaatselijke bestuur. Die strafbepaling zou toepasselijk moeten zijn zoowel op den mijnwerker als op den pachter, indien vergunningen tot mijnontginning verzocht of verleend werden buiten voorkennis van het plaatselijk bestuur. ¹

Verder werd bij art. 9 van Stbl. 1862 n° 134 de bepaling, voorkomende in art. 7 der publicatie, overgenomen, dat „mijnontginnings door Chineezzen niet worden toegestaan op gronden in de nabijheid der Dajaksche en Maleische kampongs, noch in de nabijheid van ladangs door Dajaks of Maleiers ontgonnen of bewerkt. Evenmin wordt aan Dajaks of aan Maleiers toegestaan mijnen aan te leggen in de nabijheid van Chineesche kampongs of gronden, door Chineezzen ontgonnen of bewerkt.” ²

Dat artikel, ware het doeltreffend en noodig, zoude in elk geval eenigszins anders moeten luiden. Daar ook de Dajaks in de

¹ De contrôle zal echter altijd zeer moeilijk zijn wegens de verwijderde ligging der mijnen, die er niet op is verbeterd nu bij de reorganisatie, voorkomende in Stbl. 1895 n° 75, de onderafdeelingen Singkawang en Bengkajang grooter zijn geworden.

² De aanwezigheid van Chineezzen in de nabijheid van Dajaks is oneindig gunstiger dan die der Maleiers. De eersten behandelen hen meer als hun gelijken, dat van de Maleiers niet kan gezegd worden. De Chineezzen drijven in de buurt van Dajaks eenigen kleinhandel en voorzien hen alzo van hunne eerste levensbehoefte, terwijl de Maleiers hen beschouwen als wezens van lagere orde, „des gens taillables à merci”. Bovendien vermengen de Chineezzen zich met de Dajaksche vrouwen, tengevolge waarvan zij als 't ware hare geheele familie onder hun protectoraat nemen. Ook spreken nagenoeg alle Dajaks in de buurt eener Chineesche vestiging de Chineesche taal.

onderafdeeling Singkawang en Bengkajang mijnen — zooals te Padjintèn en Pakèn — en sawah's bezitten, zoude de eerste alinea in den zin van de tweede moeten worden gewijzigd. Het artikel is echter m. i. noch doeltreffend, noch noodig, en zou dus zeer gevoegelijk kunnen vervallen.

Weinige uitzonderingen daargelaten, leggen de Dajaks zich nog altijd toe op den roofofbouw en verwisselen dientengevolge voortdurend van grond. Het gevolg daarvan is bijv. dat een Chineesche mijn, toegestaan op grooten afstand van Dajaksche ladangs, het volgende jaar juist tusschen nieuw aangelegde ladangs komen te liggen.

Van de Dajaksche kampongs geldt hetzelfde, hoewel het verwisselen van woning natuurlijk niet zoo dikwijls plaats heeft als dat van ladangs.¹

Het artikel opgevat als een regel, waaraan zich het plaatselijk bestuur bij de afgifte van vergunningen volgens art. 7 alinea 1 moet houden, alsook de alleen werkende personen volgens art. 7 alinea 3, ligt — wat het plaatselijk bestuur betreft — al eenigszins opgesloten in genoemd art. 7.

Houden de alleen werkende personen zich niet aan de bepaling, dan wordt toch het plaatselijk bestuur daarin gemoeid, ten minste als partijen zich niet met elkaar en den pachter kunnen verstaan, zoodat het er buiten gehouden blijft, waartoe men te eerder overgaat wegens de afgelegenheid der mijn, en de groote kosten verbonden aan het heen en weer reizen naar den bestuurszetel, terwijl de Chineezzen bovendien, zooals reeds gezegd, wars zijn van alle bestuursinmenging. Het zou dus beter zijn art. 9 te doen vervallen en art. 7 in den boven omschreven zin te wijzigen.

Dat het doel met het voorgeschrevene in art. 9 ook niet bereikt wordt, blijkt uit het feit, dat soms Dajaks en Chineezzen samen goud graven of Chineezzen Dajaksche koeli's in dienst nemen.²

¹ De plaatsen waar Dajaksche kampongs gestaan hebben, worden „pantang” en mogen gedurende een zeker aantal jaren en tot zekere grenzen niet aangeroerd worden. Ditzelfde begrip van „pantang” schijnen ook de Chineezzen te hebben, bijv. ten aanzien der oostzijde van den berg Pasi bij de Thai-Phak-kwoeng d. i. den tempel te Koeloor.

² Deze koeli's zijn goedkooper en werken nagenoeg even hard als Chineezzen; een Chineesche koeli ontvangt per dag f 0.75 à f 0.80 kost en meestal vrije woning; een Dajaksche koeli f 0.50 + kost en zonder vrije woning. De heer R. Liddelow „manager of the Sambas exploration Compy lim” te Boedok, werkt bij voorkeur met Dajaks. Voor het maken van tunnels en schachten kon hij, op zekere diepte gekomen, zelfs geen Chinees meer bekomen. Ditzelfde was ook wel eerst het geval met de Dajaks, maar met een weinig zachten dwang lieten zij zich toch bewegen door te werken, vooral nadat zij van het Europeesche mijnpersoneel gezien hadden, dat daaraan hoegenaamd geene gevaren van welken aard ook waren verbonden.

Waarom wel voor Chineezen en niet voor Maleiers de beperkende bepalingen ten opzichte der Dajaksche ladangs en kampongs bestaan, is niet te motiveeren. Die beperkingen zouden eerder voor Maleiers dan voor Chineezen moeten gelden, daar deze laatste de Dajaks meer als hun gelijken behandelen dan de eerste, die hen als onrein verafschuwen.

Eindelijk spreekt art. 5 van de belasting, niet verschuldigd in geval de werkzaamheden worden gestaakt wegens rampen van hooger hand, mits van die staking door belanghebbende wordt kennis gegeven enz.

Deze staking wordt echter nooit aan het Europeesche bestuur gerapporteerd omdat men, gewoonlijk totaal geruineerd, eenvoudig het land verlaat, om elders iets anders te beginnen. Van de hervatting der werkzaamheden ontvangt slechts de pachter, of zijn in de nabijheid wonende handlanger of zetbaas eenig bericht. Beide, zoowel de staking als de hervatting, zijn dus precies hetzelfde gebleven als gebruikelijk tijdens het Thai Kong bestuur.

Deze tijdelijke stakingen komen dikwijls voor in mijnen, die afhankelijk zijn van den regen, wegens onvoldoende capaciteit van het waterreservoir, bijv. in het lothaischap Koelor en de thans verlaten mijnen aan den ouden grooten weg van Singkawang over Lohowang naar Montrado.

De mijnwerkers besteden dan een gedeelte van het jaar aan den mijnbouw, het andere gedeelte aan de cultuur van rijst of andere voedingsgewassen.

Hierboven werd, bij het bespreken van het tweede tijdperk, aan het slot daarvan gezegd, dat de pachter, hetzij als zoodanig, of als borg, bij de meeste mijnen financieel geïnteresseerd was. Die toestand bestaat tegenwoordig nog. Door het verstrekken, gewoonlijk van geldelijke voorschotten, heeft de pachter een overwegenden invloed op de mijnontginningen verkregen, zooals bijv. gebleken is bij den overleden lothai van Sampasa.

Ongetwijfeld heeft dit bij den tegenwoordigen stand van den mijnbouw zijn nut, daar juist door die inmenging des pachters vele mijnen in staat gesteld worden door te werken, hetgeen anders onmogelijk zoude zijn en dus een zeer nadeeligen invloed op de pacht zoude hebben.

Te ontkennen is het echter niet, dat deze omstandigheid tevens bijdraagt dat vele liefhebbers voor de mijnpacht zich bij de verpachting van mededinging onthouden. Nu is wel bij art. 13, op

straffe van geldboete, alle inmenging der pachters in mijnexploitatie verboden, maar dergelijke handelingen komen nimmer ter kennis van het Bestuur, om reden partijen bij de niet-openbaarmaking daarvan belang hebben en het bewijs voor die inmenging slechts uit de door hen aangehouden boeken kan geleverd worden.

Omtrent het ontginningsrecht der Chineesche landbouwers, zooals dat algemeen wordt erkend, kan het navolgende worden medegedeeld.

Ook dit gewoonterecht werd vroeger beheerscht door hetgeen dienaangaande in den kongstijd bestond. Dezelfde voorwaarden, waarop aan Chineezen gronden voor den mijnbouw werden afgestaan, golden ook voor den landbouw, mits de verschuldigde belasting aan grondhuur betaald werd.

Daar de foei's of kongsi's zuivere mijnwerkers-vereenigingen waren, hielden slechts weinige personen zich met landbouw bezig en niet meer dan noodig was om in de behoeften der mijnbouwende bevolking te voorzien, voorzoover zulks niet voldoende door den handel geschiedde.

Bij voorkeur legde men zich toe op de rijstcultuur, zoowel op droge (ladangs) als op natte gronden (sawahs). Zonder zich veel te bekreunen om de rechten der Dajaks, wien feitelijk alle gronden in de drie onderafdeelingen behooren, werden, na bekomen vergunning der kongsi, tot dat einde vele djermai's en rawahs in sawahs herschepen, terwijl de zware boschgronden slechts aan den ladangbouw werden dienstbaar gemaakt.

Uitgezonderd op deze laatste, welke, zoodra zij verlaten werden, terstond met de daarop geplante vruchtboomen aan de kongsi vervielen, oefende iedere Chineesche landbouwer op den door hem geoccupeerden grond zulk een vast recht uit, dat die grond zonder de minste bemoeienis van het kongsibestuur kon worden verkocht, geruild, weggeschonken, verhuurd of geërfd; maar ook dit recht was onder de kongsi zeer onzeker.

Na de invoering van het Europeesch bestuur in 1854 heeft het echter meer stabiliteit gekregen, vooral toen de mijnbouw, waaraan vroeger alles werd dienstbaar gemaakt, langzaam maar zeker achteruitging en de landbouw meer en meer het hoofdbedrijf der bevolking werd.

Dat gewoonterecht op de landbouwgronden bestaat tegenwoordig nog, met dit onderscheid, dat onder den invloed van het Europeesche

bestuur de rechten van anderen, vooral der Dajaks, meer en beter geëerbiedigd worden.

Wil een Chinees een nieuw stuk grond ontginnen of zijn tegenwoordig terrein uitbreiden, dan koopt of huurt hij het gewenschte land. Wordt dit door geen bepaald persoon gebruikt, zooals de verlaten Dajaksche ladangs (djermai's), die bij den in zwang zijnden roofofbouw eerst na eenige jaren weer bebouwd kunnen worden, zoo bespreekt de Chinees dit of eerst met den vroegeren occupant, of wel hij begint terstond zijne voorbereidende werkzaamheden.

Tegen deze voorgenomen ontginning komen nu of de Dajaks in verzet, als zij nl. die gronden niet willen afstaan, of zij doen afstand van hunne rechten tegen een bepaalde schadeloosstelling. Dit laatste heeft meestal plaats met gronden geschikt voor sawah's; na afkoop gaan die rechten geheel op den kooper over.

Wil een Chinees een ladang aanleggen op gronden aan Dajaks toebehoorende, zoo kan hij aan zijn gevolg geven door een soort huur te betalen, op te brengen in natura.

Dikwijls echter worden gronden door Chineezzen ontgonnen zonder de minste tegenwerking van, of schadeloosstelling aan de Dajaks. Dat geschiedt meestal in de onderafdeeling Singkawang, of met terreinen langs de groote wegen, daar de Dajaks voor hun roofofbouw de voorkeur geven aan berghellingen of afgelegene streken.

Het schijnt dat in de onderafdeelingen Montrado en Bengkajang voor de ontginning van sawahs en ladangs, evenmin als voor den aanleg van peper-, gambir- of andere tuinen, vergunning van het bestuur gevraagd wordt. ¹ In de onderafdeeling Singkawang is

¹ Dit is vermoedelijk hieraan toe te schrijven, dat in die onderafdeelingen ruimschoots gronden aanwezig zijn, terwijl het aantal Chineezzen betrekkelijk gering is. De sterkte der Chineesche bevolking in de geheele afdeeling bedroeg in 1892, zijnde de laatste, waarover mij gegevens ten dienste staan, als volgt:

Onderafdeeling	mannen.	vrouwen.	kinderen.	TOTAAL.
Singkawang	1861	1160	2075	5096
Montrado	1631	1179	1930	4740
Bengkajang	1073	779	1378	3230
Afdeeling Montrado .	4565	3118	5383	13066

terwijl de volgende cijfers een vergelijkend overzicht geven van de sterkte der geheele bevolking en hare bestanddeelen:

Onderafdeeling.	Chineezzen.	Kling's.	Dajaks.	Maleiers.	Boegineezen.	TOTAAL.
Singkawang	5096	100	955	2858	85	9094
Montrado	4740	3	3508	34	1	8286
Bengkajang	3230	1	6457	366	--	10054
Afdeeling	13066	104	10920	3258	86	27434

dit echter wel het geval, omdat men vreest in moeilijkheden met de Maleiers te geraken en gevaar te loopen al het aan de ontginning besteede werk en geld te zien verloren gaan. Ook neemt de bevolking daar steeds toe, vooral langs de kuststreken, zoodat er betrekkelijk weinig bouwgronden meer aanwezig zijn, terwijl bovendien daar weinig Dajaks gevonden worden. Daar de Maleiers hierbij een zeer groot obstructionisme aan den dag leggen, is dit een groote hinderpaal voor de uitbreiding van den Chineeschen landbouw.

Van den overgang van dat ontginningsrecht op een ander wordt nergens, ook niet in de onderafdeeling Singkawang, aan het bestuur kennis gegeven. Dat recht eenmaal verkregen hebbende, laat men doorgaans de ladangs één jaar, de sawahs twee jaren braak liggen om uit te zuren, gedurende welken tijd natuurlijk niemand anders dan de eigenaar op die gronden eenige aanspraken kan doen gelden. ¹

Zoolang de eigenaar de door hem geoccupeerde gronden bewerkt, verliest hij nimmer zijne rechten daarop, tenzij krachtens een vonnis overeenkomstig de wettelijke bepalingen. Bewerkt hij die gronden niet gedurende den tijd van drie achtereenvolgende jaren, dan worden zij geacht tot den natuurstaat te zijn teruggekeerd, en vervallen zij, met uitzondering van de daarop geplante vruchtboomen, weer aan de Dajaksche kampong, waartoe zij behoord hebben. ² Eerst na acht of tien jaren kunnen zij weer voor ladangs gebezigd worden, wordende zij voor dien tijd daartoe ongeschikt geacht.

De Chineesche landbouwer erkent volkomen de beschikking over den grond door het sultansbestuur, of beter, zooals hij het noemt, door het Gouvernement. ³ Heeft hij echter eenmaal het ontgin-

¹ Terreinen, waarop oerwouden gestaan hebben, laat men, na het vellen en afbranden van het hout, ruim één jaar braak liggen. Binnen dien tijd wordt de grond, wegens de zurende sappen van het hout, ongeschikt geacht voor den sawahbouw. Dit is o. m. het geval in de geheele Selakaoe streek en bij Telok Soewa.

² Bij eventueel tijdelijk vertrek naar China of om andere redenen ontduiken de Chineezzen dezen driejarigen termijn door hunne sawah's vooraf aan stamgenooten, bloedverwanten of andere personen te verkoopen, te verpanden of in bruikleen te geven.

³ De Chineezzen bekommeren zich nog altijd zeer weinig om het Sultansbestuur, en dan nog uit vrees voor het Gouvernement. Ditzelfde is ook het geval met de Dajaks, die menigmaal den besturende ambtenaren hun verlangen te kennen geven directe gouvernements-onderdanen te worden. Omtrent bevelen, door des Sultans gecommiteerde te Singkawang of zijne

gingsrecht verkregen, dan kan die beschikking niet anders als met zijne toestemming en na afkoop van zijn recht plaats hebben.

Het is hier misschien de plaats met een enkel woord te spreken over een ingeslopen gebruik, in strijd met het zooveen vermelde. In art. 14 van het contract, door het Gouvernement met den Sultan en rijks grooten van Sambas gesloten, staat geschreven: „voor Chineezzen enz. meer dan 20 bouws grond per persoon of per corporatie bewerkende, wordt het aan den vorst verschuldigde in overleg met het bestuur geregeld, maar zal dat verschuldigde nimmer meer bedragen dan één gulden 'sjaars.“

Nu is het sinds tal van jaren bij het inlandsch zelfbestuur gewoonte geworden om, bij nalatigheid der belastingschuldigen in de betaling, de hand te leggen op den grond waarop zij het ontginningsrecht hadden verkregen, tot zoolang het den vorst verschuldigde is aangezuiverd.

Deze toestand is onwettig en strekt niet tot aanmoediging van den Chineeschen landbouw. Een rechtsvervolging door den Sultan, of van zijnentwege, door den gecommiteerde, behoorde ingesteld bij den betrokken magistraat of den landraad te Singkawang, naar gelang van het bedrag der vordering.

In het eerste geval zou geen persoon te vinden zijn die, krachtens art. 5 van het reglement op het rechtswezen in dit gewest, zitting zoude willen of kunnen nemen in een geschil, waarin de Sultan van Sambas partij is; in het laatste geval zou de gecommiteerde — krachtens art. 27 van bedoeld reglement, het oudste lid van den landraad — alzoo tevens partij moeten zijn.

Vermoedelijk is het aan deze omstandigheid toe te schrijven, dat het inlandsch zelfbestuur, ten einde de bovenvermelde moeilijkheden te voorkomen, den onwettigen middenweg heeft verkozen.

Ten behoeve van den landbouw, speciaal de natte rijstcultuur, worden vooral in de onderafdeeling Singkawang waterleidingen, dikwijls van groote lengte, gegraven, zooals te Koeloor. Zij worden aangelegd zoowel door alleen werkende personen, als door eenige belanghebbenden samen, door het afdammen van kleine riviertjes en beekjes, en zonder eenige voorkennis van het Bestuur.¹

districtshoofden te Montrado of Bengkajang gegeven, andere zaken rakende dan de hassil, kwamen zij eerst bij het Europeesch bestuur op clandestiene wijze om inlichtingen vragen.

¹ In het lothaischap Koeloor werd in 1892 op mijn last een groote waterleiding uit den kongsitijd — welke na de expeditie van 1854 wegens volks-

Zoolang men de leiding onderhoudt en zorgt daardoor geene schade aan anderen te veroorzaken, kan, zelfs na overdracht van het ontginningsrecht op den grond, tot de besproeiing waarvan zij moet dienen, daarmede gehandeld worden naar verkiezing, even als hierboven is beschreven ten aanzien der waterleidingen ten behoeve van mijnontginningen.

Weltevreden, October 1899.

verloop niet meer werd gebruikt en dus geheel was verstopt en dichtgegroeid — wederom geopend, waardoor \pm 50 bouws sawah weder konden worden geïrrigeerd.

BIJDRAGEN TOT DE SPRAAKKUNST VAN HET OUDJAVAANSCH.

DOOR

Prof. Dr. H. KERN.

Alphabet.

Het Oudjavaansche schrift, waarvan 't hedendaagsche Javaansch-Balineesche rechtstreeks afstamt, is eene Indische schriftsoort. Het volledige Indische alphabet bestaat uit de volgende klanken, uitgedrukt in Latijnsche karakters en, behoudens een paar onbeduidende afwijkingen, volgens het meest gebruikelijke stelsel van transcriptie. ¹

Klinkers.

a â i î u û r ř l ľ e âi o âu

Medeklinkers.

Gutturalen	ka	kha	ga	gha	ña
Palatalen	ca	cha	ja	jha	ña
Lingualen	ṭa	ṭha	ḍa	ḍha	ṇa
Dentalen	ta	tha	da	dha	na
Labialen	pa	pha	pa	bha	ma
Halfklinkers	ya	ra	la	wa	
Sisklanken	ça	ṣa	sa	ha	

Anuswâra: ṁ Wisarga: ḥ

Anunâsika: ॐ

Enkele van deze klanken zijn er tot nog toe niet in Oudjavaansche stukken aangetroffen, nl. âu, ṭha en ḍha; deze zijn vervangen door o, ṭa en ḍa. Daarentegen bezit het Oudjavaansch twee klinkers die het Sanskrit niet kent, nl. de korte en de lange Pēpēt. Hiervoor bestaan wel klinkerteekens, maar geen afzonderlijke klinkerletters. Dientengevolge worden die twee klanken, die

¹ Daar er geen Oudjavaansche druktypen zijn — welke ook volkomen overbodig zouden wezen — bedient men zich bij 't drukken van teksten van de Javaansche karakters, aangevuld met enkele teekens. Aan 't einde van dit stuk vindt de lezer een tabel van 't alphabet in Jav. karakters.

wij aanduiden door ě en ö, aan 't begin van een alleenstaand woord en na een klinker weêrgegeven met hě en hō. Dus hěmâs, goud, voor ěmâs, maar umah ěmâs; kěṅḍit ěmâs.

Andere eigenaardigheden van 't Oudjavaansche schrift zullen van zelf ter sprake komen bij de behandeling van de uitspraak.

Uitspraak.

Van sommige letters kan men de uitspraak nauwkeurig, van andere slechts bij benadering vaststellen. Van letters die in 't hedendaagsch Javaansch niet anders uitgesproken worden dan in 't Sanskrit, kan men verzekerd wezen dat ze in de oude taal even zoo geklonken hebben.

De a had, wat de kwaliteit betreft, zonder twijfel dezelfde uitspraak als in 't Sanskrit en thans nog in Tëgal en eenige andere streken van Java. In 't algemeen kan men dus zeggen dat deze klinker zoo uitgesproken werd als in 't Sundaneesch, Maleisch, Dayaksch, Makassaarsch, enz. Wat de kwantiteit aangaat, ook hiervan mag men gerust aannemen dat de â klonk als de lange, door samentrekking van a + a ontstane â der Makassaren. Gaandeweg echter is in 't Oudjavaansch het kwantitatieve verschil tusschen a en â verminderd, zoodat men ettelijke woorden bij een en denzelfden dichter nu eens met a, dan weêr met â geschreven vindt. Bijv. mati en mâti, dood; matyana en mâtyana, (hij) doode. In gesloten lettergrepen is â meestal door samentrekking ontstaan; dus râh, bloei, uit ra-ah, Mal. darah, Bulusch raha (uit rahah); wâh, vloed, Sund. caah; enz. Doch ook in deze en soortgelijke gevallen vindt men bij dichters rah, wah, hetgeen, bij alle dichterlijke vrijheid, toch niet geoorloofd zou geweest zijn, indien de uitspraak niet reeds zwevende was. Eene oorspronkelijk korte a heeft de neiging om vóór eene vloeiende letter, gevolgd door een medeklinker, over te gaan in â. Dus câmpaka uit Skr. campaka; sâmpun; sâmbat; sâmbut; âmbëk; kâr-wa (Jav. karo); mahârṣi, Skr. maharṣi; mahârdhdhika, Skr. maharddhika; anântara, Skr. anantara. Ook vóór k, gevolgd door een medeklinker, vertoonen de Balineesche teksten de liefhebberij de a te verlengen; bijv. râkṣa voor rakṣa, Âkṣa voor Akṣa. Dit laatste is niet in overeenstemming met de tegenwoordige Javaansche uitspraak, volgens welke rëksâ juist op verzwakking van den klinker der eerste lettergreep in stede van op verlenging wijst; het is evenzeer in strijd met de spelling

rakṣa, rumakṣa der Oorkonden, zoodat de schrijfwijze der Balineesche HSS. in dit opzicht aan bedenking onderhevig is. Wat sâmpun betreft, vindt men in de Oorkonden zoowel dit als sâmpun gespeld; ook mahârṣi.

Over 't algemeen kan men zeggen dat reeds in den tijd der oudste Oorkonden het gevoel voor 't verschil in kwantiteit aan 't afnemen was; 't meest consequent wordt de lange klinker geschreven in gevallen waar samentrekking heeft plaats gehad; bijv. in râma, vader, uit ra + ama; rakarayan, vorst, uit rakaraya + an. In de gedichten uit de 12de en 13de eeuw is het zeer twijfelachtig of het onderscheiden der kwantiteit bij de dichters in overeenstemming was met de in hun tijd heerschende uitspraak. Als een dichter, al naarmate het hem in de maat te pas komt, durft schrijven tât (uit tu-ut) en tut, heeft de jongere uitspraak, niet de oudere, bewijskracht. Verlengt hij in open lettergrepen eenen oorspronkelijk korten klinker, bijv. mâti naast mati, saṅgâma voor saṅgama, en neemt hij de vrijheid om omgekeerd gami te bezigen voor gâmi, dan mag men daaruit het gevolg trekken dat de neiging bestond eene a in open lettergrepen gerekt uit te spreken, in overeenstemming met de hedendaagsche taal. Kleine plaatselijke verschillen in de uitspraak zullen ook wel bestaan hebben. Wat van de kwantiteit der a hier opgemerkt is geworden, geldt van alle klinkers.

De i werd in open lettergrepen uitgesproken als tegenwoordig; dit eischt geen betoog. Doch ook in gesloten lettergrepen klonk ze waarschijnlijk als in 't Maleisch, Sundaneesch, Maduresch, enz., en niet zooals thans in 't Javaansch. Zulks mag men met zekere waarschijnlijkheid afleiden uit de omstandigheid dat de lange î van gesloten lettergrepen van Sanskritwoorden meestal met korte i wordt weêrgegeven; bijv. tikṣṇa voor tîkṣṇa; irṣyâ voor îrṣyâ.

De ū moet geklonken hebben als in 't Javaansch, dus zeer gesloten, althans in open lettergrepen. Dit volgt uit de afwisseling van û en o in sommige woorden, als krorâ naast krûrâ, wreed; en omgekeerd açuka voor açoka.

De ṛ kan alleen in Sanskritwoorden, en dan nog niet eens altijd als klinker gelden. In inheemsche woorden is het eenvoudig eene korte schrijfwijze voor rĕ, d. i. medeklinker r + de Pëpëtklank. Dat dit zoo is, dat bijv. ṛñö eenvoudig rĕñö uitdrukt, blijkt uit rinĕñö, rumĕñö e. dgl. Ware ṛ hierin een klinker, dan zou het wezen iṛñö, umṛñö. Aangezien ṛ in Javaansche woorden geen klinker

is, maar een medeklinker, gevolgd door een klinker, maakt ze positie; bijv. in ᮊᮧ is de eerste lettergreep lang door positie. Wanneer dus v. d. Tuuk in zijn KB.Wdb. I, 688, zegt: ᮊ , wordt als klinker beschouwd en maakt dus in de **kakawin** met een voorgaanden medeklinker de voorgaande lettergreep niet lang; van daar de lettergreep daar verlengd, als de lettergreep lang moet zijn, bijv. $\text{pâtrēm, mādṛēs, māsṛēt}$, dat stemt dan overeen met de theorie der Balineezen, maar de theorie is er niet minder averechtsch om. Dat de Balineesche HSS. mādṛs e. dgl. schrijven, is waar, en voorloopig behoeven we die spelling niet uit de tekstuitgaven te verbannen, maar ze is in strijd met de gewoonte der Oorkonden, waarin men bijv. madrwya aantreft. Tegenover het gezag van gelijktijdige documenten, zooals de Oorkonden van de 9de tot de 13de eeuw, is dat der Balineezen der 19de eeuw gelijk nul.

De ᮊ komt uitsluitend in Javaansche woorden voor en is dus nooit iets anders dan eene korte schrijfwijze om den medeklinker r , gevolgd van eene lange Pëpët, uit te drukken. Hoe verkeerd het is de ᮊ en ᮊ van inheemsche woorden als klinkers te beschouwen, blijkt behalve uit het boven aangehaalde voorbeeld rinēñö , ook uit eene spelling als warḡ, wēḡ voor warëḡ, wërö .

Van de ᮊ en ᮊ geldt hetzelfde, namelijk dat het eene schrijfwijze is om lě en lö uit te drukken. Het voldingend bewijs hiervoor leveren de HSS. zelven; om hělēm uit te drukken schrijven ze ᮊᮧᮊ . Natuurlijk maken ᮊ en ᮊ d. i. lě en lö de voorafgaande lettergreep steeds lang door positie. .

De Pëpët leeft nog in de hedendaagsche taal, en dit, gevoegd bij 't feit dat in de HSS. tka, hlēm e. dgl. geschreven wordt om de tweelettergrepige woorden tëka, hëlēm te spellen, laat omtrent de uitspraak der ě niet den minsten twijfel bestaan. Wat de uitspraak der lange Pëpët, die wij met ö bij gebrek van beter aanduiden, aangaat, die volgt van zelf uit het wezen der verlenging. Zonderling is dus de verklaring in 't KB.Wdb. I, 4: „uitspraak onbekend.“ Ditzelfde kan men van alle letters beweren, en daarom is het een nietszeggende frase; als men weet hoe de korte klinker wordt uitgesproken, dan kent men ook de uitspraak van den overeenkomstigen langen. De hedendaagsche Javaansche Pëpët, lang aangehouden, geeft de Sundaneesche lange Pëpët. In 't Javaansch zelve is de klank verdwenen, om in open lettergrepen plaats te maken voor u , in geslotene voor u of o . Evenals met andere klinkers het geval is, worden de korte en de lange Pëpët wel eens

met elkaar verwisseld, ten minste als er een medeklinker op volgt, bijv. ahöb en ahëb, ahöm en ahëm, rñëb en rñöb, ahët en ahöt; doch zelden of nooit in open lettergrepen; dus steeds rñö (d. i. rëñö), dëlö, këdö.

In tegenstelling tot de boven behandelde letters, is de klank der e moeilijk met juistheid te bepalen. Het blijkt èn uit het klankstelsel èn uit taalvergelijking, dat de Oudjavaansche e ontstaan is uit een tweeklank, die in 't Oudjavaansch wordt weergegeven door ay. Een en hetzelfde woord wordt dan ook zelfs in de Balineesche HSS. nu eens met e, dan weër met ay gespeld; bijv. raray en rare, Nieuwj. ᮊᮧᮒ ; sampay en sampe; gaway en gawe, enz. Vóór een klinker gaat e, d. i. ouder ay, dan ook regelmatig in ay over; dus gawayan, gawayën, gaway ike; enz. Nu is ook de Skr. e uit een tweeklank ai voortgekomen, doch daaruit volgt niet met zekerheid dat de Oudjavaansche e volkomen denzelfden klank had als de Indische. De Indische e is altoos gesloten (é fermé); is dit ook van toepassing op de Oudjavaansche? In de hedendaagsche taal, gelijk men weet, is de e in bepaalde gevallen gesloten (é), in andere open (è), doch niet overal op Java wordt dezelfde uitspraak gehoord. De huidige uitspraak dus, hetzij de Solosche of eene daarvan afwijkende, doet ons geen maatstaf aan de hand om het vraagstuk op te lossen. Het is alleszins waarschijnlijk dat reeds in het Oudjavaansche tijdperk dialectische verschillen in de uitspraak der e bestonden. Het eenige wat wij als zeker kunnen stellen is dat de e, hetzij open of gesloten, onveranderlijk lang was.

De Indische ai klonk in de Javaansche uitspraak stellig niet zóó, maar als ai, hetgeen blijkt uit zulke spellingen als ᮊᮧᮒ . Zelfs deze ai moet reeds in betrekkelijk vroegen tijd nog meer verzwakt zijn geweest tot e, zooals onweérsprekelijk blijkt uit rake naast rakai, en dgl. in de Oorkonden. In de transcriptie zullen we dan ook voortaan ai, niet ai schrijven. Dat hier en daar, ten minste in een ouder tijdperk, de uitspraak ai gehoord werd, is niet onmogelijk; men mag zulks vermoeden uit de soms voorkomende spelling wáy (wway), water, naast ᮊᮧᮒ , ᮊᮧᮒ , in jongsten vorm ᮊᮧᮒ .

Met de o heeft men dezelfde moeilijkheid als met de e. Alleen is op te merken dat in open lettergrepen een Skr. ú wel eens verwisseld wordt met o; bijv. krorra naast krúra, en dit is alleen te verklaren, indien de o in overeenkomstige gevallen een gesloten klank had. Voor 't overige geldt van de o hetzelfde als wat van de e gezegd is.

De *au* is uit het Oudjav. schrift en klankstelsel verdwenen. Dat de taal eenmaal een tweeklank *au*, of wil men *aw* bezat, is zeker, want van *siwo* komt, bij herhaling van den stam, volgens den vasten regel: *masiwasiwo*, evenals bijv. uit *kaywan*: *kaywakaywan*. Dat wil zeggen, bij herhaling wordt in 't eerste gedeelte de sluitletter niet mede herhaald. Derhalve moet *masiwasiwo* gevormd zijn in een tijd toen men nog uitsprak *siwau*, niet *siwo*. In 't echte Maleisch, Dayaksch, Tagalog, Bisaya is de oude tweeklank nog bewaard gebleven.

Medeklinkers.

Omtrent de medeklinkers is de algemeene opmerking te maken dat alle geaspireerde vreemd zijn aan 't Oudjavaansche klankstelsel. Letters als *kha*, *gha*, *cha*, *jha*, enz komen dus uitsluitend voor in Sanskritwoorden, behoudens foutieve schrijfwijzen van inheemsche woorden. Het gebruik der geaspireerde medeklinkers in aan 't Sanskrit ontleende woorden, zien wij in verloop van tijd allengs verminderen, totdat in de nieuwere taal aan die letters een geheel andere rol is toebedeeld, eene rol die niets met hun oorspronkelijke waarde gemeen heeft. Een algemeene regel over 't al of niet gebruiken van geaspireerde medeklinkers in de Oorkonden en HSS. is er niet, dan dat in Indische eigennamen de oorspronkelijke spelling — doch niet in de uitspraak — nog het langste stand houdt.

De niet geaspireerde stomme medeklinkers en de halfklinkers kunnen in de uitspraak weinig of niet van de Sanskritklanken verschild hebben, want ze wijken nog in 't hedendaagsche Javaansch niet noemenswaard af. De *k* als sluitletter werd vol uitgesproken, zooals in 't Sundaneesch, en niet opgeslokt, zooals in 't Nieuwjavaansch en Maleisch. Ten bewijze strekke o. a. dat eene sluitende *k* en *t* vóór eene *w* overgaan in *g* en *d*; bijv. *tak* en *wruh* wordt *tag-wruh*; *tat wruh*: *tad-wruh*. Evenals nu *d* de media is van *t*, is *g* die van *k*, en niet van de opgeslokte *k*.

Van de drie sisklanken is er maar één echt Javaansch, namelijk de *s*. Daar het Sankrit alle drie bezit, behield men het onderscheid in de spelling van Sanskritwoorden; of liever, men poogde zulks te doen, want de *ç*, *ş* en *s* worden, zoowel in de Oorkonden als in onze HSS. onophoudelijk verward. Wel een bewijs dat de Javanen, om 't even hoe zij spelden, alle sisklanken als dentale *s* uitspraken, behalve misschien in zulke woorden als *tuşta*, waar de linguale uitspraak der *ţ* invloed moet geoefend

hebben op den voorafgaanden klank. Als gevolg van schoolvosserij moet het beschouwd worden dat men soms in echt Javaansche woorden de Sanskritspelling navolgde, zoodat men bijv. *nûsa*, eiland, schreef in stede van *nûsa*, klaarlijk om geen andere reden dan dat volgens Sanskritklankregelen een dentale *s* na *û* linguaal wordt.

De *h* moet als beginletter eener lettergreep eene zachter aanbazing geweest zijn dan de Hollandsche en Indische *h*, want ettelijke woorden kunnen met of zonder *h* voorkomen, zooals *aûin* en *hanin*, wind; *alang* en *halang*, in de verschillende beteekenissen. De vergelijking met de verwante talen leert dat in een aantal woorden geen vaste regel bestaat ten aanzien van de al of niet aanwezigheid der *h*. Nochtans zijn er misschien een aantal woorden waar de *h* eene vaste plaats heeft. Als sluitletter werd ze blijkbaar duidelijk uitgesproken, gelijk thans nog geschiedt. Aan 't einde van een zin of vóór een medeklinker wordt de klank uitgedrukt door het teeken *Wisarga*; vóór een klinker door de letter *h*. Teeken en letter zijn volkomen gelijkwaardig, en daarom is het overbodig, ja misleidend, den *Wisarga* in transcriptie door iets anders aan te duiden dan door eene *h*. In 't Sanskrit is het een ander geval, omdat in deze taal de *Wisarga* etymologisch niet uit eene *h* is voortgekomen. Intusschen verschilt ook in 't Sanskrit de klank van den *Wisarga* niet van dien der letter *h*.

Wanneer de *h* enkel dient om aan 't begin van een woord met het teeken voor de *Pëpët* den klank *ě* of *ö* aan te duiden, is ze stom; bijv. in *hëmâs*, goud. Deze *h* vervalt van zelf, als zulk een woord voorafgegaan wordt door een ander met sluitenden medeklinker, daar deze laatste dan de drager van het *Pëpëtteeken* is; bijv. *manik ěmâs*. Intusschen is in de meeste gevallen de *h* niet stom; dus niet in *hëm* of *höm*, *höt* of *hët*, *hëñg*, e. a.

Anuswâra en Anunâsika.

De *Anuswâra* heeft reeds in de oudste ons bekende Oudjavaansche documenten niet meer dezelfde uitspraak als in 't Sanskrit, maar klinkt als de gutturale neusklink *ñ*. Het is dus niets anders dan de *ñ* als sluitletter, op dezelfde wijze als de *Wisarga* de sluitletter *h* vertegenwoordigt. Hoogstzelden vindt men als sluitletter in stede van den *Anuswâra* de *ñ* met *Patèn*, als in eene korte inscriptie van *Tjandisewu* *᳚᳚᳚᳚᳚᳚*. De gewone transcriptie van den *Anuswâra* in Sanskritgeschriften (*m̐*) is dus voor 't Oudjavaansch geheel

ongeschikt, en daar het toch wenschelijk is het graphisch verschil tusschen den gutturalen nensklank en den Anuswāra bij het transcribereen van teksten aan te duiden, zal ik voorloopig den Anuswāra weêrgeven met onze letterverbinding ng.

De Anunāsika komt niet anders voor dan in de heilige lettergreep Om.

Over den Wisarga is het noodige gezegd bij de h.

Gebruik van de hedendaagsche Javaansch-Balineseche letterteekens om de Oudjavaansche te vervangen.

De letter- en klankteekens waarvan de Javanen, Sundaneezen, Madureezen en Baliërs zich bedienen, zijn regelmatig ontwikkeld uit de Oudjavaansche, evenals de Nāgarī-typen waarmede de meeste Sanskritteksten gedrukt worden, zich ontwikkeld hebben uit eene oudere Indische schriftsoort. Het nieuwe Javaansch-Balineseche alfabet heeft echter dit nadeel, daargelaten nog de voor 't Oudjavaansch onbruikbare volgorde, dat het eenige karakters verloren heeft. Het grootste gebrek is 't samenvallen van de karakters voor ḍa en dha. De letter die thans in gebruik is om den klank ḍa aan te duiden, is in werkelijkheid eene dha en behoort bij den druk van Oudjavaansche teksten uitsluitend hiervoor bewaard te worden. Voor de ḍa is een andere type noodig; ze kan gelukkig gemakkelijk uit de Oudjavaansche afgeleid en in nieuweren vorm gegoten worden, op de wijze als in de hierbij gevoegde tabel te zien is.

De jha is uit Nieuwjavaansche HSS. en drukken verdwenen, maar komt toch voor in een met Javaansche letters geschreven HS. van 't Bhārata-Yuddha. De Boeliërs bezitten het karakter nog, maar verwarren het met den klinker ai. Dezelfde klinker wordt evenwel gewoonlijk anders geschreven en wel op de wijze als in de tabel voorkomt. Wat de jha betreft, geeft de tabel de Balineseche type, eenigszins gewijzigd om ze in overeenstemming te brengen met het fatsoen der Javaansche letters.

Het karakter voor i in de Tabel is eigenlijk dat van de lange î. Het zou verkieselijk wezen daarvoor 't Balineseche teeken, dat één neerhaal rechts minder heeft, in te voeren.

In 't Kawi-Balinesesch-Nederlandsch Woordenboek van wijlen Dr. v. d. Tuuk wordt de op Bali en Lombok gebruikelijke vorm van 't Javaansch-Balineseche schrift gebruikt. Het lijdt aan de zelfde gebreken als het op Java gebruikelijke alfabet; het is in één opzicht zelfs gebrekkiger, in zooverre u, û en o er niet be-

hoorlijk in onderscheiden worden. Alleen de schrijfwijze der i verdient de voorkeur. Voor 't schrijven van Balineesch verdient de op Bali gebruikelijke vorm van schrift natuurlijk de voorkeur, maar voor Oudjavaansche werken zijn de Javaansche typen even goed, en, als in meer drukkerijen voorhanden, verkieselijk.

Oudjavaansch alphabet in Nieuwjavaansche karakters.

Klinkers.

ᮘ a ᮙ ᮚ ᮛ (eig. ᮛ) i ᮜ ᮝ u ᮞ ᮟ ᮠ (rē)
 ᮡ ᮢ ᮣ (rō) ᮤ (lē) ᮥ ᮦ (lō) ᮧ e ᮨ ai ᮩ o.

Medeklinkers.

ᮘ ka	ᮙ kha	ᮛ ga	ᮞ gha	ᮜ ḥa
ᮚ ca	ᮛ — cha	ᮜ ja	ᮞ jha	ᮜ ḥa
ᮞ ṭa	—	ᮟ ḍa	—	ᮛ ṇa
ᮜ ta	ᮞ tha	ᮟ da	ᮞ dha	ᮜ ḥa
ᮟ pa	ᮞ pha	ᮜ ba	ᮞ bha	ᮜ ḥa
ᮞ ya	ᮛ ra	ᮞ la	ᮟ wa	
ᮞ ṣa	ᮞ ṣa	ᮞ sa	ᮜ ha	

Anuswāra ᮛ Wisarga ᮛ

Voorbeelden van letters verbonden met klinkerteevens.

ᮘ ká ᮜ ki ᮜ kī ᮞ ku ᮞ kû ᮞ kr (krē) ᮛ
 ᮞ ᮞ hlēm ᮜ kang ᮞ ᮛ kah ᮜ rka ᮜ rki ᮞ k
 ᮞ ᮞ tuccha ᮞ ᮛ yajña.

HET OUDJAVAANSCHĒ BRAHMĀᅇDAPURĀᅇA.

DOOR

Dr. H. H. JUYNBOLL.

De Oudjavaansche letterkunde is, hoewel in dit opzicht rijker dan de nieuwere, toch betrekkelijk arm in prozawerken. Tot nu toe zijn alleen de Oudjavaansche omwerkingen in proza van het Indische epos Mahābhārata en de Tantu Panggĕlaran in Europa bekend.

De rijke verzameling Oudjavaansche handschriften, die dr. van der Tuuk aan de Leidsche Universiteitsbibliotheek vermaakt heeft, bevat o. a. niet alleen 24 exemplaren van verschillende parwan's van het Oudjavaansche Mahābhārata, zooals reeds in eene vorige aflevering dezer Bijdragen door mij medegeedeeld is, maar ook 4 van den Tantu Panggĕlaran. Behalve deze prozawerken treft men er ook eene prozabewerking van het Brahmāᅇdapurāᅇa in aan, die door het groote aantal Sanskritverzen, die er in aangehaald worden, sterk herinnert aan de Oudjav. paraphrasen van het Mahābhārata.

Dit purāᅇa was reeds vertegenwoordigd door cod. 3130 en cod. 3138 van het legatum Warnerianum. Van cod. 3130 zegt Prof. Vreede in zijnen Catalogus der Javaansche en Mad. HSS. pag. 394: „Het behelst de geschiedenis van Koning Sima Kresna. Het begin luidt: ana sira maha radjadi Sima Kresna siniwi ring Bharata Warsa.“ Het HS. begint evenwel, evenals dr. van der Tuuk's 4 HSS. van het Brahmāᅇdapurāᅇa met: Awiᅇnam āstu. Daᅇamakᅇᅇᅇᅇawakrante rājatyakumamatwaᅇi, prasamimam pi dharmmeᅇa bhumiᅇbhūᅇbhumi pratamam¹.

Op dit verbasterde Sanskritvers volgen als vertaling de door Prof. Vreede aangehaalde woorden, waaruit blijkt, dat de vertaler of omwerker de Indische woorden daᅇama en kᅇᅇᅇa niet begrepen en tot diᅇimakᅇᅇᅇa verknoeid heeft.

¹ Vgl. ook dr. van der Tuuk's Notes on the Kawi language and literature in Journal of the Asiatic Society, new series, XIII, pag. 47.

De inhoud van dit Oudjavaansche geschrift is reeds gedeeltelijk bekend gemaakt door B. Friederich in zijn Voorloopig Verslag van het eiland Bali (Verh. Bat. Gen. XXII), pag 11—12 en pag. 43—50. Men leest daar op pag. 11:

„Het Brahmāᅇapoerana houdt in: de schepping, de wereldouders onder de verschillende Manoe's, de beschrijving der aarde naar de Indische begrippen, de geschiedenis der voorvaders der oude Konings-familien, benevens mythologie en mythische chronologie, en is vervaardigd door Bagawān Bjaᅇa (den heiligen Vjaᅇa). Deze is ook in Indiē als zamensteller der Veda's, van alle Poerana's, en van het Mahābhārata bekend.“ Ook Prof. Vreede zegt op pag. 393 van zijneu bovengenoemden catalogus, sprekende van het Brahmapurana: „Het is een werk, dat handelt over „cosmogonie.“ Het HS. 3138, dat Prof. Vreede daar bespreekt, begint met fol. 66 en sluit zich onmiddellijk aan bij cod. 3130, waarvan het begin boven geciteerd is, en dat 65 folia groot is.

Eigenaardig is het, dat men in het begin van dit geschrift eene plaats aantreft, waar de woorden: patapēlan, pabaᅇolan, pangaywan widu, pangigēlan en pawayangan voorkomen. Deze passage zou men kunnen voegen bij Arjunawihāha, 59, Wᅇttasaᅇcaya, 93, Bhāratayuddha, 664, Tantu Panggēlaran, 34^a en misschien Kawi-oorkonden, plaat 5^b (Tijdschr. Bat. Gen. XXX. p. 603), oorkonde van Çaka 782, VI^a (V. M. K. Acad. v. W. afd. Letterk. 2^e reeks, X, p. 77 sq. en p. 110), en dr. Cohen Stuart's Kawi-oorkonden II, plaat 4^a en 6^a. Al deze plaatsen haalt dr. G. A. J. Hazen in zijne Bijdrage tot de kennis van het Javaansche tooneel, pag. 9—15 aan, om aan te toonen, dat de wayang stellig reeds in de 11^e eeuw na Chr. en misschien nog vroeger bekend was¹.

In het begin van het Brahmāᅇapurāᅇa wordt de schepping beschreven. De inhoud van dit gedeelte kan men vrij uitvoerig vinden bij Friederich (l.c. p. 43—50). De 3 plaatsen, die daar aangehaald worden: Agre sasarjja bagawān mānasam ātmanah samam, tatwa sᅇjat punah Brahma en tatha dewasurapitᅇn mānusyān osᅇjat prabhuj vindt men in dr. van der Tuuk's HS. 3435_a resp. op pag. 7, 8 en 9, overeen-

¹ Reeds vroeger wees ik op eene plaats in het O. J. gedicht Sumanasāntaka (zang XXVII), waarin over de wayang gesproken wordt (B. T. L. V. k. deel I., p. 398).

komende met fol. 8 en 9 van cod. 3130. Op pag. 8 vindt men het volgende omtrent Çiwa's verschillende namen: „Irikā ta sirānpakānak bhaṭāra Parameçwarā, irika'n-pangaran pitāmaha bhaṭāra Brahmā, ikā ta ngaran bhaṭāra pangjanma bhaṭāra Rūdrā, prathama ning sajūa nira ika, [h]aminta sirenaranan muwah, irika sirān pakangaran sang hyang Bhawa, muwah [h]amintenaranan, sang hyang Sarwwa ngaran irā, muwah sang hyang Îça ngaran ira, muwah sang hyang Bhīma ngaran irā, muwah sang hyang [H]ugra ngaran irā, muwah Mahādewa ngaran ira.“

Een veel grooter aantal epitheta van Çiwa vindt met in het Sanskit-Kawi woordenboek, dat Prof. Kern besproken heeft in de Actes du 6e congrès international des Orientalistes, 3e partie, Section 2, p. 5—6, waar men niet minder dan 66 namen vermeld vindt.

Daarna volgt in het Brahmāṇḍapurāna de schepping der 4 Kasten, waarover men in J. Muir's Original Sanskrit texts, I, p. 7—160 het noodige kan vinden.

Op 55 sq. van cod. 3435^a 1 vindt men de legende van Weṇa. Daar deze ook behandeld is in Muir's Original Sanskrit texts, I, p. 298 sq. volgens het Wiṣṇupurāna, I, 13 volge hier ter vergelijking een gedeelte van den Oudjavaanschen tekst. Angga, de vader van Weṇa, heet hier Agra.

Sang Agra makarab[h]i sang Sunila 2, [h]ānpakanak sang hyang Mṛtu (l. Mṛtyu), [h]ānpakānak sang Weṇa (l. Weṇa), prakopah sumahān abhut, prajāwam ṛsyas tasya, mamantuh daksanangkarēm.

Hiṭit (l. Iti) ta mahārajā Weṇa, tanpa(h)ingan kadurawaranya (l. kadurācāranya) siniwī, matangnya krodha sang brahmārṣi sira kabeh, (h)etunya pinupuh lēngēn ire tngēn de sang brahma(r)ṣi, Pṛtu 3, [h]abēh tangan irā, mijil ta wwang makawaca, mikul

1 Behalve dit HS. bezat dr. van der Tuuk er nog 3 andere, waarvan cod. 3435^b veel slechter geschreven is dan cod. 3435^a; het derde (cod. 3435^c) eindigt evenals het door Prof. Vreede beschreven HS. 3138 met de Sanskritformules) Om nama (l. namaḥ) Çiwāya, om Saraswatye (l. Saraswatyai: namaḥ, dirghhāyur astu. tathāstu, astu; het vierde (cod. 3435^d) is wel duidelijk geschreven, doch zeer geschonden.

2 Verbastering van Sunithā, zooals blijkt uit Wiṣṇupur. I, 13, 7: Sunithānāma yā kanyā Mṛtyoḥ prathamayā'bhawat, Anggasya bhāryyā sa dattā tasyām Weṇas twajāyata.

3 Hier gaat de geschiedenis over op Pṛthu, die de aarde melkt, een geheel ander verhaal dus.

larasnya, lumimbekĕn warayangnya snahā mamasang tutup, sang Pṛtu panlah sang brahmā ṛṣi [h]iriya, harṣa sang mahāraja Pṛtu, tumo(n) wiryyaçakti nirā, winarah ta sirā ri kaçyasih nikang rat de sang bapa, yekā matangnya'npinikĕtan mahāraja Pṛtu, kidon (l. kinon) asihā ring bhuwana, mwang rumakseng prajāmaṇḍala de sang mahārṣi, tan wihang ma(hā)rājā Pṛtu, inapūrā tikang bhuwana, sirāta ratu tambaya ning inabhiçkā, dening samantapandita riking Bharat[h]awarṣa, sirā tambaya ning kṣatriya magawe petra (l. preta) mahāyajñā, ri samangkana tuwĕk ning dadikang sukā, lawan [n]agat[t]a, sira nimitta bhāṭari Pṛtiwī goḥrupa, yatā matangnya'npinĕh bhāṭarī Pṛthiwī de mahāraja Pṛtu, [h]irika ta-ya'-nmĕtu [h]ikang paripinakā pa (l. pĕha) nirā, milu tang dewa ṛṣi piṭarā, gandarwwa [h]apsarag[h]aṇa, sarppa pūnyajanā parwwata, wṛksādilata mĕh ta bhāṭari Pṛtiwī, [h]apan paḍ[dh]a harĕp ri phanira kabeh, kapwa ta sirā makawawan suda nirā sowang-sowang, mangkana kacarit[t]a nirā phan lĕmah, ri wi(hi)kanā rahādyan sanghulun.

Kunang yan ahyun rahādyan sanghulun wruha ring pūrwwanjanma nirā mahāraja Pṛtu; mwang nimitta nikang phan sang hyang Lmah, lawan pinakāsuddha ning sang amĕh kabeh, tan sangsaya rahādyan sanghulun, nda rahāsya marā kojaran ika, tatan dadi winarahākning tan suci, mwang ring pāpakarmma, ring tan sisya tuwi, ring tanpabrāṭā, [h]apan [h]a[n]tyauta rakwa pawitra ning kojaraning kacaritan mahāraja Pṛtu, wnang ika mamṛdyakna swargga lawan yaça, kadirgghayusan, mwang sukā ring (i)hatra paratra, kangwaning kacaritanirā, mwang kocarananirā, mangkana pamkas nirā rama rahādyan sanghulun, bhagawān Byāṣā, yatikā rĕngwakna carita ni nghulun de rahādyan sanghulun.

Sang āwkawka bhagawān Atri, sira ta rabi sang Sunila (l. Sunithā)¹, [h]anak sang Mṛtyu, sirāta makanak sang Wena, ndatanpahingan kadursilanya, mwang nastikanya, dumadyaknikang kleça sang kaki sakeng ib[h]u nimitta nika, murkāta sirā ring (k)satriyad(h)armma, tan pangumbarā karākṣaning bhuwana, tan [r]upekṣa ring kasyaçih nikang rat, kewalāmulahakĕn sakahyun i manah nirā, linangkahan irā tang d(h)armmaçastra, tatan hana swādya ya, mwang karaswaddhamantra rikang kalā, kna pojaran marikāsawang kadi sirā prabhu, solah nira, pinakapanĕndas ning bhuwanā, solah karĕp ni sang prabhu, [h]inulahāknikā, sakahyun irā pinakolah

¹ Hier begint de geschiedenis van Wena weder.

nikang rat, nastikā pwekā sang nātha, tan hanang yastawya ginawayaknirā, milu tekang rat mangkana, karahataka wetan, suçta (l. çuška) [h]ikanang kahyungan (l. kahyangan), hapayapan hanang soma hutasana ginawayakning dewātā rikang kalā, dening tanastikānirā (l. kanāstikānira), ling nika sang prabhu: „hlēp (l. hlēm) ri pjahku rakwang bhuwana'npagawe pūjā ring dewā, kunang rikālāngku mangadēg ratu, aku tāmūjā nikeng brahmana, yan tan ahyun magawaya yajñā.” Mangkana ling nikā sang prabhu, matangnya' npapulung rahi sang brahmārṣi sira kabeh, prasama masō ri sanmuka kahanan mahārāja Wena, ling nirā:

„Wayam dikṣa prawakṣyami, sambatsaraçatān ṛpiḥ, sajña haji, dikṣa rākwa ngaran ing brat[t]a mwanng tapa, brata tapa ngaranya, yatikā ginawayakēn sang [h]ūlun mangke, sātus tahun lawas nikā haji mangadēg ratu, samangkana lawas ni nghulun mahila lapā, hapayāpan tan hanang kṛtuwiddhana ginawayaknikeng rat mangke, pahuwusan ta kita gumawayaknikūng adharmma, brahmāyukulā mara kita, wkawka bhagawān Atri, mapuharāng rāt ar suka bhuanā mara sang tuhatuhanta lakī.” Mangka ling mahārṣi sirā kabeh, makāpramūka bhagawān Anggira, ndan ikā sang prabhu mahārāja Wena, lampu dikā kaduracaran ing sira, mingking-mingking [h]i kabhawanirā, [h]athēr ri guyguyu ri sang brahmārṣi sira kabeh, ling nirā:

„Sṛṣṭā darmmasya kaçcānyah, [h]apan [pa]ta mpu tan wruh i ka[d]dharmmeṣtan i nghulun, syapa wnanng lumēwihana d(h)armma ni nghulun irikeng bhuanā, çrotawyam taçya darmmayam, tapwan hana wih rinēngwan ing ng(h)ūlun, gumawayakēn ikang d(h)armma, anung lēwihā sake nghulun, ri wiryyangku tan pad[dh]ja ni nghulun.

Mandatmako manunambe, balāñjāni tatwa tataḥ, tan wruh çakti ning Wena kamu, mwanng gēng ning prab(h)awangku jugā mpu kojar ikā, engēt karika rahādyan sanghulun, [h]ikūng salakāmu lan patani paryyangan, mwanng gulang-gulang punya ning çreṣṭi, pñya ni nghulun tekā, [h]apayan tunwana ya hilang niat[t]a nira, icca daheyam pratiwin, haywa tekā, [h]iki pṛt(h)iwimandalā, punya ni nghulun ika kabeh, [h]apan hanā [h]icca ni nghulun gumsēngana ya, syuha niat[t]a nikā, ya tā klēmakna ring arnawā, [h]apa herēn ikā tan klēma, yadyastun ahyuna mijila, uṇdanuṇḍan i nghulun ika, [h]apa [h]ewēhanika, graseyam yat hluya tuwi, tan ewēhā dengku, nāt(r) a kāryyāwicāranam, nora mewēh, nora dūrlabhā ngaranya de sang mahāçakti.”

[H]an mangkana ling mahārāja Wena, kro[d]dha ta sang mahārṣi kabeh, tan wuang kumlakning kahangkaran sang prabhu, mangadég ta sira kabeh, rumēbut mahā[ra]rāja Wena, nigṛhyam, sinikēp sira ta ya, tatwasya bamapakṣante, mamantu jatamānawah, ya[t] ta ya pinupuh lēngēn ire kiwa de sang mahārṣi ri wkasan, tasmāt maddhyamanaddhisya, pūrwā jajñontina çruttaṁ, mtu tang wwang sake lēngēn ira, hrasya timatra puruṣaḥ, [h]agēng arddha [h]atēndēk awaknya hirēng warnnanya, bhaya mahārāja Wena pinaribhawā de sang mahārṣi, pinakābhayanya, wyakulandriyaḥ, mengas ikā [h]ulatnya, niçaddha, sojartta mahārājā Wenā.

„Bhayaṁ yayah, mangwuwusanā rahādyan sanghulun [n]a mupuh lēngēn i ng(h)ālun, giri-giri'ntumon ing kara ning rupā rahādyan sanghulun kabeh jugang pinaka nghulun.“ Kumwa ta rakwa kalingan ing wuwusnya, panēnggah ning saddha, tinhēr ta ngaranya si Nisa[d]dha de sang ṛṣi, [h]iki tang Nisa[d]dha, tanpahingan ikā gēng ning çaktinya, ndan Wenakalpam masambawa rakwa ya, çari ning glēhglēh ning hati mahā(rā)jā Wena, manak tekang Nisa[d]dha, yatikā Sawara ngaranya, yekā tamolah ring parçwa ning Widdhya (l. Windhya), kadyangga nikang deça ring Tum(b)ura, [h]athēr pinakāngaran ing Gaṇa ya wkasan, [h]ad(h)arma ginawayaknikā kabeh.

Tatwa mahārṣyayaccewah, paṇim Wenas(y)a dakṣiṇam, wkasan pinupuh ta lēngēn mahārājā Wenā ri (tē)ngēn de mahārṣi, mijil ta mahārājā Pṛtu, ikā sāmpun cinarit[t]akēn tambe ning rahādyan sanghulun, ri denya mijil sakeng lēngēn mahārājā Wena mahārāja Pṛtu, matangnya Pṛtu ngaran irā, diwyamana saḥswabhāsyā sāksat [t]ag[h]niwojwala, dening teja nira, matangnya saksat sang hyang Çiwāg[h]ni mamēnggamēng ring pṛthiwimandala, ikā rūpa nira, tuhun d(h)anūrd(h)arā (ta)matam (l. tan) b(h)eda nirāngarabarāb ni warayang nira, dumeh ngwang mengēt wkasan, [h]an sang hyang Çiwāg[h]ni sira.

In de Indische letterkunde treft men de legende van Wena niet alleen in het Wiṣṇupurāṇa (I, 13), maar ook in den Hariwaṁça (V), in het Mahābhārata (Çāntiparwa, LIX) en in het Bhāgawata purāṇa (IV, 13—15) aan. De meeste Sanskritverzen, die in het Oudjavaansche Brahmāṇḍapurāṇa aangehaald worden, vindt men in den Hariwaṁça terug.

De çloka beginnende met wayam luidt daar: Wayam dikṣām pravekṣyāmaḥ samwatsaragaṇān bahūn, hetgeen Muir (l. c. p. 303) vertaalt met: "We are about to consecrate ourselves for a ceremony which shall last for many years"

De woorden beginnende met sṛṣṭhā vindt men daar als: Srasṭhā dharmasya kaç cānyaḥ çrotawyaṁ kasya wā mayā, vertaald met: "Who but myself is the ordainer of duty? or whom ought I to obey?"

Het Sanskritvers, dat aanvangt met mandatmako, ontbreekt in den Hariwança; de woorden iccan enz. vindt men daar echter wel: icchan daheyam pṛthiwīm (plāwayeyaṁ jalais tathā), vertaald door: "(Hesitate not to believe) that I, if I willed, could burn up the earth, (or deluge it with water)." De woorden graseyaṁ etc. zijn daar niet te vinden, maar wel nāha enz. in het vers: dyām bhuwam caiwa rundheyam) nātra kāryā wicāraṇā, waarvan de laatste woorden reeds boven vertaald zijn door "hesitate not to believe" en het begin weergegeven is door "or (that I could) close up heaven and earth." Het nu volgende nigṛhyam vindt men terug in het Sanskritvers: nigṛhya (tam mahātmāno wisphurantam mahābalam), vertaald door: "(they)seized (the vigorous and struggling king)." Ook het vers beginnende met tatwasya is daar aan te wijzen: tato' sya sawyam ūrum te mamanthurjātama nyawaḥ, vertaald met: "then (the mighty ṛṣi's) becoming incensed..... rubbed his left thigh." Het met tasmāt aanvangende vers volgt onmiddellijk daarop: tasmims tu mathyamāne wai rājñāḥ ūrau wijajñiwān, vertaald door: "from this thigh, so rubbed, was produced."

Hrasya enz. volgt daar onmiddellijk op: "hraswo 'timātraḥ puruṣaḥ (kṛṣṇaç cāpi babhū wa ha), vertaald met: "a (black) man, very short in stature."

Wyakulandriyaḥ, eene verbastering van Skr. wyākulendriyaḥ komt op deze plaats van den Hariwança niet voor, maar wel niçaddha, verbasterd uit niṣīda in: tam Atrir wihwalam dṛṣṭwā niṣīdety abrawīt tadā, vertaald door: "Seeing that he was agitated, Atri said to him "Sit down" (niṣīḍa).

Bhayaṁ yayaḥ ontbreekt, maar het vers, dat begint met tatwa vindt men gewijzigd terug als: (tataḥ punar mahātmānāḥ) pāṇim Wenasya dakṣiṇam, vertaald door: "then the

mighty sages, excited and incensed, again (rubbed) the right hand of Wena." Ten slotte het Sanskritvers, beginnende met diwymana. Dit vindt men zoowel in het Vishṇupurāṇa als in den Hariwaiṇṇa als: *dīpyamānaḥ swawapuṣā sāksād Agnir iwojjwalaṇ* (Hariw iwa jwalam), vertaald door: "resplendent in body, glowing like the manifested Agni."

Wat den inhoud van de legende van Wena betreft kan verwezen worden naar Muir's Original Sanskrit texts, I, pag. 298—306. Over de taal van het boven aangehaalde stukje Oudjavaansch zullen eenige opmerkingen aan het slot van deze verhandeling volgen. Eenigszins zonderling zijn de laatste woorden van cod. 3435a: *Hana tang Brahmāṇḍacaritata, sang hyang Amṛta jambudwipa nama*. Wenden wij ons thans tot eene andere bewerking van het Brahmāṇḍapurāṇa. Behalve de reeds besprokene prozaredactie bestaat ook eene omwerking in poëzie. Ook hiervan bezat dr. van der Tuuk eenige HSS.

Ter kenschetsing van deze redactie laten wij hier een gedeelte volgen, dat dezelfde legende behandelt. De versmaat is Çārdulawikrīḍita; het begint met vers 6^b:

- Wwantēn rakwa narendra Wena karēngō kyāting jagat duskrta,
a[n]tyanteka kadūrçilanya samadāna wyārthakā tan hana,
anghing daṇḍa jugeki kārma nira ring rāt duṣtang āpakrama.
7. Mûrkānastika lobha moha tamatar pānut purih ring prabhû,
wet ning kleça ni sang kaki pwa saka ring reṇanya nāngāwaça,
metrī kārūṇa len upekṣa muditā niççāsaneng kṣatriya,
byaktekān sira tanpangumbara karākṣan ning jagat wighna ya.
 8. Rug tang paryyangan agnihotra tamatan pūjā haneng dewata,
mangkin hāruhara ng watēk ṛṣi kabeh tātan hanāngenaka,
nāhan hetu nirān ahēm sahana sang brāhmārṣi ring kahyangan,
kapwārapaka yar marā ri kahanan sang çrī Sunilātmaja.
 9. Saprāptā nira sang watēk ṛṣi kabeh ngkāne harēp sang prabhû,
ndātan gorawa sang narendra lumihat māmidngirākēn wulat,
mojar sang paramārṣi: "he prabhu nihan krāmanta manke n dateng,
"mamrih mājar ike w(ë)kangku ri [h]ulah sang nātha dharmmottama.
 10. "Ring dikṣādi ngaranya rakwa ya ng ulah dharmabrata mwang tapa,
"ndā yekā ginawengku tan mapakēne dentāt mahī lālapa,
"sātus warṣa narendra sāmpun angadēg bhûpālakā tan kurang,
"mangkā rakwa lawasku tan hana maweh bhogādi dānottama.

11. „Wet ning tan hana jajña pūnya ginawe dening jagat d[h]urbbala,
 „ndah mangke ta bhayangku yar pahuwusan dentā Mangun duskrta,
 „mūla brāhmanawangca putra bhagawān Atri 'n wiṣeṣāñjaya,
 „tustus ning maramārsukang bḥuwana sang meh jiwitānaku.”
12. Nojar sang paramārsi mukya bhagawān Anggira Tūdhātrja,
 ndan sang ṣrī nṛpa Wena mangkin angadēg kādūracārannira,
 mingking-mingkingakēn ta bhāwa nira lūd mangguywaguywe sira,
 mojar wākprakatātēhēr mijil ikang twas hangkarā niṣtura:
13. „Ai sakweh kita nagna bhangga n umarah tatwopadeṣa nghulun,
 „ndātan wruh kari tar wulat pwa kita ring dharmmeṣtanangkwing sarāt,
 „ndyānung w(w)antēnayogya mangpangah ike dharmmānurāge nghulun,
 „tan pangrēngwa tatan manon lēwiha sangke sanghulun ring jagat.
14. „Ring wiryādi tatan hanāng maḍani [h]akwikin yawat ring prabhu,
 „tan wruh kāri kita n suṣakti nikanang Wenād(h)irājādbhuta,
 „lāwan göng ikanang prabhāwa mami tulyāpuy murub bhīsama,
 „ndin ngwang wanyamulat ri padmamuka [h]impēr sury yakotyānurun.
15. „Mwang tekang kuṣalā kamūlan ika lāwan paryyangan len yaṣa,
 „lāwan tang magulang-gulang mwang ika pūnyāning mahāṣreṣṭi ya,
 „pūnyāngkwiki kabehnya yan hana manahku'n tunwana brasta ya,
 „mwang sakweh nikanang jagat milu g(ē)sōng niṣṣesa dadyā hawu.
16. „Yadyāstun kum(ē)lēm ring ārnṇawa yayārēm ring mahāśagara,
 „yāwat ngwang maharēp huminḍuhur anuḍānuḍanangkwiṛiya,
 „āpan tan hana mewēhang t(ē)kapi sang prāgwiwakāṣakti ya,
 „sāsing sadya kasiddha de nira mahārājād(h)irāja prabhu.”
17. Nāhan ling naranātha Wena atibhānggāmūrka mohānaput,
 wetning tan kaw(ē)nang kumōla t(ē)kap ing hangkāra Wenādhipa,
 ngkā ta krodha madēg mahārṣi w(ē)kasan makrak masinghākṛti,
 kapwekā rumēbut rumēnggut anikēp sang nātha wus kagraha.
18. Krodha ṣrī naranātha Wena mamalēs māmṛēp nggulung sāhasa,
 kāntēp kombak i sang mahārṣi katibākweh ked(ē)kan lud tinūr,
 abyūran paḍa katṛēsan katahurag sakwehnya munggwing sabhā;
 kabwang dwaṣṭa tikang carangcang inidēk len tang binābar bubar.
19. Ngkā ta ṣrī bhagawān muwah y[w]a mapulih mamṛēp Sunilātmaja,
 sang Wena prabhu tar surud marēk amūk lwir kuñjarenandhaka,
 mangkin roṣa mubat mamantingakēn mamluk manampyal dēdēl,
 sang brāhmārṣi parēng masō rumēbut angrangkul jumambak wanēh.
20. Mangkin krūra silih sikēp silih ubut ngrēnggut ginantus dinuk,
 romāwā makusut lukar bada nirāsingsal katimpal wanēh,
 wetning suwyanabandhutan dadi tibā sor sang Sunilātmaja,
 ndah yeka'npinupuh l(ē)ngōn ira kiwān de sang mahāpandita.

21. Kagyat sang prawarārṣi denya mētu ta ngwang krūrarūperiya, arddhātēṇḍēk agōng awaknya'n ahirēng warnnanya kadyaṅjana, wet ning durbbala sang narendra pinarib(h)āweka de sang ṛṣi, mintānugraha māryyamigraha tēkap sang wipra arddālara.
22. Rēsrēs(s)ēn pwa narendra Wena lumihat ring rūpa sang māyati, mengas-mengas ikā [h]ulatnya niśadānēnggah wuwusnyālara, ndah yekān tinēngēr ta rakwa Niśadā de sang mahāpaṇḍita, yekī tang Niśadā kaçaktin ika [h]impēr Wena kalperiya.
23. Āpan sāri nikang g(ē)lēh-g(ē)lēh ikang twas Wenanātha prabhu, mānak tang Niśadā yateka Sawaran sakwehnya tātan waneh, ngkāneng parçwa nikang giri prakasiteng Windhyādri nāmānnikā, kadyanggannikanang pradeça tumurun yā tonggwan ing Sābara.
24. Ndan sakweh nika tan waneh guṇa ginēngnya sāgananya kabeh, norang dharma gawenya nā matimatī kāri ng [h]alas d[h]urgama, baryan ratri mamet mṛga pwa'n umahas pan tan hana ngkāwara, saksat singha paḍanya tulya nika ring sardūlawikrīḍita.

ZANG II.

1. Kunang pwa pinupuh l(ē)ngōn nṛpati Wena t(ē)kap ira mahārṣi sāhasa, mijil taya rare kabhinawa ri denyan atuha sadina dinudwakēn, Kadi pwa sira teja ning rawi ri kāla nika wahu ng Udāya parwwata, sayan ruhur ikā sayan maḍangi teja nika [h]amangun harṣa ning sarāt.
2. Ri denyan umijil parēng mwang i laras nira warayang irāti [h]ujwala, bhatāra Çiwa Agni çabda nikanang wwang angucapi sirātikendahan, ri denyan umijil swabāhu nira sang nṛpati Pṛṥhu ngaranya ḍanda ya, matangnya tin(ē)lah narendra Pṛṥhu de nira parama wiçesa paṇḍita.

Als men deze poëtische redactie met de prozaische en de boven aangehaalde Sanskritwerken vergelijkt, ziet men, dat de tekst van de prozaredactie in de war is. De geboorte van Pṛṥhu moet eerst volgen na die van Niśādha¹. De woorden, beginnende met Iti ta mahārāja Wena tot sang āwkawka bhagawān Atrii, moeten eerst volgen na of zijn eene anticipatie op het laatste gedeelte, dat van deze prozaredactie aangehaald is. De geschiedenis van het melken der aarde door Pṛṥhu wordt bv. in het Bhāgawatapurāna (uitgegeven door E. Burnouf) eerst in het 18^e, die van Niśādha's geboorte echter reeds in het 14^e hoofdstuk van deel IV verhaald.

¹ Vgl. Muir, Original Sanskrittexts, I, p. 299 en 301, waar Niśādha's geboorte volgens het Wiṣṇupurāna medegedeeld wordt.

Nu volgen hier nog eenige opmerkingen van taalkundigen aard op de prozaredactie.

In beide redacties is Sunīthā's naam verbasterd, in de prozaredactie tot Sunila, in de poëtische tot Sunīlā in Sunīlāt-maja (vers 8^d en 19^a). Waarschijnlijk heeft men eerst de *ṛ* (th) met de *ṛ* (t) verwisseld, en de laatste letter weder met *n* (l).

p. 3 r. 15 v. o. Kadurawaranya is door mij veranderd in kadurā-cāranya (zijn slecht gedrag) in overeenstemming met het woord kadūrçilanya (l. kaduççilanya) in vers 6^e, dat hetzelfde beteekent.

r. 12 v. o. Abēh of abōh is het Nieuwjav. abuh (gezwollen). In het O. Jav. Rāmāyana vindt men het sarga VI, 81 en sarga XXI, 16.

p. 4 r. 1 v. b. Lumimbekēn. Eene andere afleiding van limbe is anglimbe, dat men vindt Rām. XXIV, 96, waar de Balin. interlineaire vertaling limbak (breed) heeft. Hier schijnt het te beteekenen: spande.

p. 5 r. 9 v. b. 'n papulung rahi. Deze uitdrukking, die letterlijk beteekent »de koppen bij elkaar steken», vandaar »beraadslagen» vindt men ook in het door Prof. Kern in deze Bijdragen (jaargang 1887) uitgegeven gedeelte van den Tantu Panggë-laran. In het Tagalog beteekent pulung »vergadering.» In het Oudjavaansch beteekent het meestal »verzameling», bv. apulung in het O. Jav. Rām. XIII, 81, waar de Bal. commentaar matambun (zich opeenstapelen) heeft en sarga VIII, 154. Pinulung vindt men Rām. I, 34 weergegeven door het Bal. kapahumang en mapulung (Rām. XV, 28) door mapunduh (Bal.), zich verzamelen.

r. 12 v. b. Dikṣa is eene verbastering van het Sanskritwoord dikṣā (wijding). Eene afleiding hiervan is dumikṣa, dat voorkomt Rām. XXIV, 201, waar de Bal. commentaar totaal verkeerd rusak heeft.

r. 24 v. b. Kadharmmeṣṭan van dharmmeṣṭa, eene verbastering van het Sanskritwoord dharmīṣṭha (zeer rechtvaardig, zeer rechtschapen). Het woord dharmmeṣṭa komt ook voor in het Rām. VI, 99, waar de Bal. vertaling het weergeeft door kadharma kaeṣṭi, waaruit blijkt, dat de Balineezen het als eene samentrekking van dharmā en iṣṭa beschouwen, terwijl het de superlatief van dharmā is. Ook in het Prasthānikaparwa komt het voor (p. 88 r. 18 van mijne editie).

- r. 10 v. o. Karika. Over de beteekenis van dit woord vgl. men Kern, *Wṛttasañcaya*, p. 121 en mijn proefschrift, p. 156.
- r. 8 v. o. Çreṣṭi, Skr. çreṣṭhin beteekent „aanzienlijke.“ In Rām. XXIV, 118 vertaalt de Bal. commentaar het door paṇḍita.
- p. 6 r. 14 v. b. Kumwa of kumwā beteekent „aldus“ in dit verband. Evenzoo Âdip. 50; kumwā ta ling nira. 55: kumwā manah bhagawān Parâçara. Doch op eene andere plaats schijnt het „overtuigd, gerut“ te beteekenen, nl. Âdip. 141: kumwā tângĕn angĕn ira, enak tâmbĕk nira. In het O. J. Rāmāyaṇa komt het niet voor. De stam is kwa, die ook voorkomt in rakwa. Vgl. Dr. van der Tuuk's *Kawi Bal. Wdb.* II, p. 341 s. v. kumwa.
-

EEN PAAR AANVULLINGEN OVER BRONZEN KETELTROMMEN IN NED.-INDIË.

DOOR

G. P. ROUFFAER.

Na den voortreffelijken arbeid van *Dr. A. B. Meyer* in 1884 en 1897 over bronzen keteltrommen in Zuidoostelijk Azië, en de belangrijke mededeelingen uit Chineesche bronnen door *Prof. De Groot* van 1898, ¹ moet *Dr. Heger* te Weenen, bestuurder van het Ethnographisch Museum aldaar, van plan zijn de resultaten te publiceeren van zijn onderzoek over dit onderwerp, waaraan hij, volgens herinnering van *Dr. Meyer*, reeds sinds 1884 gewerkt had. ²

Misschien kan het daarom van nut zijn, een oogenblik aandacht te vragen voor een paar aanvullingen ten deze, die betrekking hebben op ons Indië, en met name voor ééne, die tot nog toe aan de algemeene aandacht ontsnapt schijnt; niettegenstaande we haar reeds voorhanden hebben in de *waarschijnlijk oudste* mededeeling op dit gebied in het Nederlandsch, misschien wel tevens in eenige Europeesche taal, en van niemand minder dan *Rumphius*.

Deze aanvulling betreft dan:

I. De keteltrom te Pedjeng in Gianjar (Bali).

Rumphius toch schreef in zijn, dd. 1 Sept. 1699 te Amboina

¹ Meyer in „Alterthümer aus dem Ostindischen Archipel und angrenzenden Gebieten” (Publicationen a. d. Kön. Ethn. Mus. z. Dresden IV), Leipzig 1884, fol. 15—21; daarna uitvoerig en afzonderlijk „Bronzepauken aus Südost-Asien” (Publicationen etc. XI), Dresden 1897; de eerste studie met plaat 16—18, de laatste met 13 platen. De Groot in Versl. en Meded. Kon. Ak., Afd. Letterkunde, 4, II, 1898, p. 330—392.

² „Eine vollständige Berücksichtigung des im Wiener Ethnographischen Museum aufbewahrten Materials war uns nicht möglich, da es Herr *Heger*, der Leiter dieses Museums, schon seit c. 14 Jahren zu publizieren gedenkt.” Meyer, Bronzepauken, 1897, fol. 1, 2° kol.

van een Opdragt voorzien, en dus toen afgeslotene, „Amboinsche Bariteitkamer“, welke daarop in 1705 te Amsterdam het licht zag, het volgende „Van 't Metaal *Gansa*“, d. i. gangsa = *klokspijs*, klokkemetaal, ook *geschutbron*:¹

„In Pegu en Siam is gemeen een Metaal, dat men *Gans* noemt, en schynt een mengeling te zyn van koper en tin, 't is rood als bleek koper en 't gaat voor geld, maar 't is verboden uyt te voeren: Zy smelten het, en maaken potten daar van; misschien van dit metaal is dat groote stuk, 't welk heden op Baly te zien is, hebbende de gedaante van een massief wiel met een stuk van den as daar aan, van buiten blauwachtig of zwart uitgeslagen, het welk d' Inlanders zeggen uit de lucht aldaar gevallen te zyn. Andere geeven 't aldus op: By de stad Pedjing word de plaats getoont, daar dit ongemeen groot stuk metaal legt op de eigenste plaats, daar het neêr gevallen is, hebbende ter weêr zijden een groot *Martavaan* staan: Het wiel is in den diameter omtrent 4 voeten breed, en de as ruim zoo lang, al van een stuk, en hedendaags blauwachtig uitgeslagen. Die van Baly geloven vastelyk, dat het een wiel van den Maans wagen zy, eertyds zoo helder schynende, dat het de nacht verlichte, doch als zeker Fiel op een tyd daar teegen aanpiste, op dit licht gestoort zynde, om dat het hem in zyn nachtelijke dieveryen belette, zoo is het van die tyd af verroest en donker geworden: Evenwel heeft nooit de Koning van Baly het hert gehad dat stuk van zyn plaats te brengen, of iets daar van af te kappen; maar heeft 't zelve aldus ter gedagtenis laten leggen; indien het waar is, dat het van menschen niet gemaakt is gelyk men ook geen reden weet te geeven, waar toe zoodaanig een

¹ Voor Mal. *gangsa* = Jav. *gāngsā*, van Sanskr. *kāṃsa* = klokspijs, zie vooral het art. *Gansa* in Yule and Burnell, „Hobson-Jobson: being a Glossary of Anglo-Indian colloquial words and phrases,“ Londen 1886, p. 278. Ten onrechte is daar evenwel een vraagteeken gezet achter het oud-Port. woord van 1554 „*frosyleyra*“ uit den tekst bij Antonio Nunes; dit woord, in moderner Port. spelling „*fusileira*“, komt ook reeds voor in 1552 en 1553 bij Castanheda, *Historia da India*, Liv. III, cap. 62 en Liv. V, cap. 11, als „*fusileyra*“ en „*fusileira*“, waarmede de uitgever van den Port. herdruk, in 1833 te Lissabon van Castanheda's werk verschenen, al evenzeer ten onrechte moeite had, blijkens zijn aantekening vóóraan Livr. I. Het komt toch zonder twijfel af van een niet-zuiver Port. *fuzil* = musket; en wordt op de eerstgenoemde plaats bij Castanheda juist gebezigd van gong's welke de heidensche Vorst van Java, d. i. de Praboe van Madjapahit, aan Albuquerque te Malaka tot geschenk zond in Nov. 1511, dus in den zuiveren zin van Jav. *gāngsā* = klokspijs, ook voor het gieten van bronzen geschut gebruikt.

onvormelyke klomp dienen zoude; zoo is 't waarschynlyk, dat het door een donder voortgebracht en aldaar nedergeslagen zij;" ¹

Rumphius had zijn bericht natuurlijk uit de tweede hand te Ambon gekregen, waarschijnlijk van denzelfden *Henrik Leydekker*, door Valentijn als zegsman over Bali vermeld, en welke meer dan eens bij den Koning van Bali, dus in Kloengkoeng, te gast was geweest. ²

Toch zwijgt Valentijn in zijn Beschryvinge van Bali over wat Rumphius hier reeds verteld — en gelukkig ook afgedrukt! — had; maar wèl vindt men op zijn bijbehorende „Kaart van het Eyland Bali” aan de zuidkust van 't eiland, bij waar de uitstekende punt van Badong zal beginnen, eene plaats „Pedjin” aan zee en een „R.(ivier) Pedjin” die daar uitmondt, hetgeen niets anders kan wezen dan „Pedjing” bij Rumphius, *Pedjeng in Gianjar*, be W. N. W. de hoofdstad Gianjar, en niet zoo heel ver dus van zee verwijderd. ³

We moeten echter een heelen tijd, bijkans twee eeuwen, overslaan, aler we weer verteld vinden van dit zeldzame stuk; gelukkig nu tevens op een wijze, die het buiten twijfel stelt dat men hier inderdaad te doen heeft met een groote bronzen keteltrom. *Van Eck* toch gaf, op gezag van twee waarnemers uit 1875 en 1876 die het stuk te zien kregen, de volgende beschrijving in zijn „Schetsen van het eiland Bali”:

„Gianjar is van alle gewesten op Bali het rijkst aan merkwaardige plaatsen en beroemde tempels. Vlak bij de hoofdstad, tusschen *Banjar-angkan* en *Long-atak*, ligt *Kentel-Goemi*, dat wij in onze eerste Schets hebben leeren kennen. Ruim een uur verder west-

¹ D'Amboinsche Rariteitkamer, Amsterdam 1705, fol. 207.

² „Naderhand” — versta: zeker aantal jaren na 1673 — „is mijn voorzaat, de heer Henrik Leydekker, verscheide maalen by dezen zelve koning met zyn chaloep op Bali geweest, en met alle teekenen van vriendschap ontfangen”, Beschryvinge van Bali, Valentijn, IIIe Deel, 2^e Stuk, Dordrecht-Amsterdam 1726, fol. 257, 1^e kol.

³ De kaart van Bali bij Valentijn is hopeloos in de war, waar we o. a. een paar namen als „Sansi” (= Sangsit), „Kaliangat” (= Kali angët), „Boeliling” (= Boeileleng), „Patamon” (= Patemon), in plaats van aan Boeileleng's Noordkust, in de zuidelijke landtong van Badong neergezet vinden, en daarentegen een plaats „Mongoi” (= Mengwi) bij de St. Nicolaas-baai ligt; en meer dergelijke verwarringen, als met „Koessamba” op de Z. W. kust in het Tabanan'sche, in plaats van op de Z. O. kust in het Kloengkoeng'sche! — Zéér goed kan men de ligging van Pedjeng nazien op de „Kaart van het eiland Bali”, in April 1897 op het Top. Bur. te Batavia gemaakt, blijkbaar vooral naar gegevens van resident Liefrinck (Catalogus Kon. Inst., n° 351).

waarts ¹ vinden wij *Pèdjèng*, waar in den tempel eene *maan* wordt bewaard, die, naar het volk gelooft, op eenen goeden dag van den hemel is komen vallen. Eertijds, zoo zegt de legende, werd Bali door twee manen verlicht: als de eene onderging verscheen de andere boven den horizon. Ieder vond dit prettig, uitgezonderd de dieven en moordenaars, die nu bijna geene gelegenheid hadden om hunne booze streken uit te voeren. Naar hunne meening kon dit niet langer zoo blijven, waarom zij op zekeren nacht allen bijeenkwamen en om het hardst tegen de maan begonnen — te wateren! Zij slaagden zoo goed in hun boos opzet, dat dit hemellichaam plotseling uitdoofde, met eenige naburige sterren naar beneden viel en in den tempel van *Pèdjèng* te recht kwam! Sedert is de maan hier gebleven en laat zij zich door de bevolking, die haar op gezette tijden bloemen en gele rijst offert, goddelijke eer bewijzen.

De controleur Liefvink, die in Januari 1876 *Pèdjèng* bezocht, geeft ons de volgende beschrijving van deze wonderlijke maan, die hij op een hoog stellaadje, afgeschoten door een houten hek, liggen vond: „Zij heeft veel van eene torenklok, die op haar kant ligt en is ongeveer 1 meter lang. De voorzijde bestaat uit eene platte schijf van ongeveer $1\frac{1}{2}$ el diameter. In het midden is een acht-hoekige ster aangebracht, waaromheen 24 andere sterren staan, allen door stralen omgeven. De cylinder is versierd met vier menschenhoofden en ander snijwerk. Er zijn ook nog vier beugels aangebracht, die waarschijnlijk vroeger hebben gediend om het voorwerp op te hangen. Het geheel is vervaardigd van een mengsel van metalen, voornamelijk koper. Men klimt er met een steenen trapje heen.

Naar het algemeen oordeel zouden de tegenwoordige Balineezen niet in staat zijn zulk een voorwerp te vervaardigen.“

Volgens den ambtenaar Valck, die in 1875 een bezoek aan *Pèdjèng* bracht, is deze maan oorspronkelijk niets anders geweest dan eene enorm groote *gong*. Hij heeft zich ook overtuigd van het geluid, eene heiligschennis waaraan hij het echter, naar der Balineezen oordeel, te danken had, dat hij zich den volgenden dag onwel gevoelde en tot de medicijnkist de toevlucht nemen moest.“ ²

¹ Volgens deze Eerste Schets in Tijdschr. v. Ned. Ind. 1878, II, p. 96, wordt door de Balische scheppingsmythe van hun land beweerd dat te „*Kentel-Goemi* of *Land-Verdikking*“ de eerste aarde zich vormde uit de ingewanden van een reusachtigen dooden zeevisch.

² R. van Eck, „Schetsen van het eiland Bali“, Tijdschr. v. Ned.-Indië, 1880, I, p. 130—131. Naar Van Eck werd dit weer oververteld o. a. door de Balbian Verster in zijn, van uitstekende illustraties voorzien, opstel „De

Aan de hand der beschrijving van *Liefrinck*, en der juiste herkenning van den aard van het stuk door *Valck*, laat zich de door Rumphius gegeven karakteriseering als „een massief wiel met een stuk van den as daar aan” volkomen begrijpen; dit stuk van een as met spaken kan niet anders zijn, dan de ruw weergegeven indruk van de 8-stralige groote ster in 't midden van het bovenvlak der keteltrom.

Overigens vinden we al de kenmerken van een bronzen keteltrom: het metaal-zelf; het afsluitende vlak van boven, het hol-zijn van onderen; de concave profileering van den opstaanden ketelwand, waardoor Liefrinck aan een torenklok kon denken; een totale hoogte die tot den diameter van het bovenvlak staat als omtrent 2 : 3,¹ dat is dus niet in den zin van een klok, doch van een heusche gong, een metalen klankdoos; op dat bovenvlak in 't midden de nooit ontbrekende groote ster met stralen, hier geflankeerd door een firmament van 24 kleine; ook aldaar vier metalen hengsels, in overeenstemming met de natuurlijke bedoeling om, ter wille van krachtigen klank, deze gong's niet op den grond te zetten, doch vrij op te hangen; voorts „ander snijwerk”, waarvan de natuur niet verder omschreven wordt, jammer genoeg.

Doch — als *groot curiosum* — vier menschenhoofden hier, blijkbaar aangebracht op den opstaanden ketelwand, den „cylinder” van Liefrinck, zeg liever „vlakke paraboloiden”. Ontbreken daarentegen de vier sacramenteele kikvorschen, die bij verre de meeste andere keteltrommen aan den rand van het bovenvlak zitten op gelijk verdeelden afstand, en wier beteekenis als „regen-roepers” door prof. de Groot hoogstwaarschijnlijk is gemaakt? De mogelijkheid bestaat dat zij er wèl aan voorkomen, en onder het „ander snijwerk”

Baliërs en hun tempels” in *Eigen Haard*, 1897, p. 344 (n° 22 van 29 Mei). — Ik kan hier nog aan toevoegen hoe de heer Liefrinck mij persoonlijk in Oct. 1888 te Singaradja vertelde, dat hij indertijd bij het bezichtigen der „klok” te Pedjeng omstuwwd werd door een groote en oogenschijnlijk onvriendelijk gezinde volksmenigte, die zijn doen en laten nauwkeurig gadesloeg; maar dat hij, door volkomen kalm enkel toe te kijken, toch geen overlast kreeg. Waarschijnlijk had het voorafgegaan bezoek van den controleur Valck vermoedens opgewekt van mogelijke nieuwe heiligschennis.

¹ Rumphius gaf den diameter van 't bovenvlak als ± 4 (Amst.) voet, dus $\pm 1,15$ M.; Liefrinck zegt $\pm 1,50$ M.; een bewijs te meer, dat de zegsman van Rumphius het stuk zelf gezien heeft. Doch Rumphius geeft „de as” op als „ruim zoo lang”, d. i. dus grooter hoogte dan diameter, wat een fout is en blijkens Liefrinck en uit den aard van zoo'n keteltrom.

begrepen zijn. Doch die 4 menschenhoofden op den ketelwand zijn een *unicum*.

Juist dit doet nieuwe vragen rijzen.

Door de eigen Balineesche bescheiden is te bewijzen dat de *tempel van Pedjeng*, waar deze onloochenbare keteltrom zich bevindt, *een der oudste en meest geëerde des lands* is.

Wel behoort hij niet tot de tegenwoordige „Zes Heiligdommen,“ de „Sad Kahyangan“, alle, evenals de tempel van Pedjeng, in de zuidelijke helft van Bali gelegen, zooals *Friederich* die het eerst in 1847 en 1849 opsomde ¹; doch met 5 andere wordt hij wel degelijk als zesde heilige plek vermeld door een Balineeschen geschiedtekst van \pm 1500 A. D., de *Oesana Bali*.

Ook *Friederich* heeft de eer ons daarmee het eerst in kennis te hebben gebracht. In het Tijdschr. v. Ned.-Ind., 9^{em} Jrg., 1847, III, p. 245—373 gaf hij gedeeltelijk den tekst en vertaling, met inleiding en aantekeningen, van dit geschiedwerk, wat als kolophon de dateering draagt 1335 Çaka = 1413 A. D., maar welk jaartal door *Friederich*-zelve (l. c. p. 372) al min betrouwbaar werd geacht. Volgens zekere aanwijzingen, waarover men tegenwoordig kan beschikken, dank zij de uitgave der Midden-Javaansche Pararaton door Dr. Brandes, is de ouderdom van dit Balineesche stuk veeleer op c^a 1500 A. D. te stellen. ²

¹ In Tijdschr. v. Neêrl. Ind., 9^{em} jrg., 1847, III p. 354, en Verhand. Bat. Gen. XXII, 1849, p. 31—32; daarnaar weer Van Eck in zijn „Schetsen van het eiland Bali“, Tijdschr. v. Ned. Ind., 1879, I, p. 53—54. Zij zijn: 1°. de alleroudste en heiligste in Karangasëm, de Pënataran (= Doerga-tempel, doodentempel) Agoeng te Bësakih of Basoekih; 2°. en 3°. twee in Tabanan, de eene aan den voet van den Watoe Kaeo of Piek van Tabanan, en een jongere te Pakëndoengan; 4°. een in Gianjar, die van Jeh-djërœk, beW. de hoofdplaats; 5°. een jongere in Kloengkoeng, Gijalawah of Girilawa bij Pasinggahan aan zee; 6°. ook een jongere in Badoeng, Oeloewatœ bij Oengasan op de Tafelpunt, aan Bali's uiterste zuidspits. De tempels n° 1, 2 en 4 zijn zeker antiek, als óók vermeld in de Oesana Bali van \pm 1500 A. D. Voor de ligging dezer tempels in de onafhankelijke Rijkjes raadplege men eerst de oudere „Kaart van het eiland Bali“ in Jan. 1883 op het Top. Bureau te Batavia gemaakt (Catalogus Kon. Inst., n° 43), en brenge de juiste plaats dan op de genoemde Kaart van April 1897 over.

² Er worden in de Balineesche geschiedverhalen (zie b.v. Van Eck, Schetsen van het eiland Bali, Tijdschr. v. Ned. Ind., 1878, II, p. 327—328, volgens de Oesana Djawa) 3 hoofdfiguren genoemd, aan twee van welke men tegenwoordig door de Pararaton een bepaalden leeftijd kan aanwijzen, terwijl de derde figuur door de altijd nog onontwarde jongste geschiedenis der Madjapahit-Javanen — zeg de periode 1428—1518 A. D. — niet vastgesteld kan worden,

De *Oesana Bali* dan, in de uitgave van Friederich, vertelt van een goden-vergadering op de heilige plek te *Basoekih* (Běsakah), waar de oppergod Pasoepati (= Çiwa) aan vijf andere goden verblijfplaatsen aanwees op den *Lěmpoejang* (N. W. van den Goenoeng Agoeng), op den *Baratan* (= den *Watoe Kaoe* in Tabanan), op den *Djěroek* (= *Jeh Djěroek* in Gianjar), op den *Watoe Maděg* (in Tabanan?), en „Pedjeng zal batāra *Manik Kaleba* bewonen”. (l. c. p. 320—321; met Friederich's aantekening op p. 354—355).¹

Lěmpoejang schijnt in vergetelheid geraakt, zooals Friederich reeds opmerkte (p. 355); voor *Watoe Maděg* is een andere plek,

doch in elk geval posterieur is aan de twee andere. De onderwerping van Bali aan Java wordt toch daarin voorgesteld als het gevolg der samenwerking van 1°. patih *Godjah Mada* van Madjapahit, die dat in werkelijkheid was van 1346 A. D. tot zijn dood in 1368; 2°. een in de *Oesana Bali* uitvoerig besproken vorst van *Madjapahit*, die kwam tapa'en op Bali, en daar den tempel stichtte te Basoekih; deze vorst van Madjapahit nu, „Sang Tapa-Hyang” geheeten, ook „Sang atapa Hyang ring Madjapahit”, ook „Sang Koelpoetih witing Madjapahit” (zie den tekst bij Friederich, p. 267, en de vertaling p. 268—269), kan niemand anders zijn dan de heusch historische vorst van Madjapahit, *Hyang Wiçesja = Adji Wikrama*, die koning was van 1389—1400 A. D. en toen weer van 1401—1428, toen hij stierf; terwijl hij, óók volgens de Pararaton, van 1400—1401 A. D. zich uit de regeering terugtrok en aan 't kluisenaren ging (verg. het lijstje in Bijdr. Kon. Inst., 6, VI, 1899, p. 114—115); 3°. van *Arja Damar*, die, indien men deze figuur historisch mag opvatten, tusschen 1450 en 1500 moet vallen (verg. Veth, Java, 2de druk, I, 1896, p. 233). Drie personen, die te samen meer dan een eeuw beslaan, worden hier aldus harmonisch(?) gekoppeld. Maar de *Oesana Bali* behandelt alléén n° 2, en zéér uitvoerig, voorts in zulke termen, dat deze al lang onder de gestorvenen en religieus vereerden moet opgenomen zijn geweest toen de *Oesana Bali* werd opgesteld; zeg dus een 50 à 75 jaar na 1428 A. D., of ± 1500. Ook zou dan, indien men de *Oesana Bali* gelooven mag, de beroemde „oudste tempel” te *Běsakah* (Běsoekih) dus in 1400 of 1401 door Hyang Wiçesja gesticht zijn, en zou deze Javaansche vorst tijdens zijn vrijwillig kluisenaarschap voornamelijk op Bali hebben vertoefd.

¹ Zie reeds eerder de opnoeming van eenige heilige bergen, dadelijk in den aanhef der *Oesana Bali*, bij Friederich, p. 268, en de noot 8 daarop van Friederich-zelf, p. 334—335. Hier in de *Oesana Bali* vinden we dus 6 heilige plekken; ook tegenwoordig nog telt men 6 aanzienlijke heiligdommen, zij het deels andere dan toen in ± 1500. In verband met dit, naar het schijnt sacramenteele getal van *zes*, mag wel eens de aandacht worden gevraagd voor het feit dat in het curieuse Hollandsche kaartje van Bali, het eerst gepubliceerd in 1598, en herdrukt te vinden in *Begin ende Voortgangh*, dl. I, 1646, 2° stuk, p. 100, *zeven* ronde open bidplaatsen aangegeven staan aan de kuststreek van Badong, Gianjar en Kloengkoeng, welke, volgens het aparte kleine prentje daarboven, als 7-voudige cirkelterrassen elk opgebouwd worden voorgesteld; zonder dat de tekst daarbij echter verklaring geeft.

in Badong, gekomen; Bésakih, de Baratan of Watoe Kaoe, de Djeroek of Jeh Djeroek, zijn alle drie nog heden in gelijke eere als voormaals; en Pedjeng, hoewel eenigszins in aanzien verminderd, is nog altijd een vermaarde plaats op Bali, evengoed als Valentijn's kaart dat voor \pm 1700 getuigt. Die vermindering wordt door Friederich aldus gemotiveerd: „Pedjeng was vroeger de zetel van een' aanzienlijken vorst, die echter door Gianjar overwonnen is. De god heeft waarschijnlijk, toen in zijn land de offeranden ontbraken, zijne toevlugt tot Tabanan genomen.” (p. 355); want god Manik Kaleba bewoont thans den, in de noot hiervóór reeds genoemden, tempel te Pakéndoengan in Tabanan, bij de kust, waar de kampong Kédoengoe ligt.

De tempel van Pedjeng bestond dus niet slechts in \pm 1500, maar was hoog beroemd. Ook de keteltrom aldaar, met haar wonderlijke vier menschenhoofden?

In de eigen Oesana Bali, en kort vóór er van Pedjeng gerept wordt, bevindt zich een passage, die *wel degelijk* dit vermoeden laat! Tegen den overwonnen goddeloozen Balischen dwingeland Maya Danawa wordt daar een vloek door de goden uitgesproken, waarin hem o. a. verwenscht wordt „dat gij valt in een koperen ketel, die met koehoofden voorzien is, dat gij gekookt wordt door batâra Jama”, p. 320; of volgens den eigen tekst, p. 310: „tiba kita maring kawah tambra gomoeka, kinla de batâra Jama.” En twee kropak's verder slechts, komt bovenbedoeld zestal tempels ter sprake.

Friederich teekent hierbij op p. 353—354 aan: „Jama, de god der beneden wereld, door wien alle menschen na den dood streng gerigt worden, wordt, hoewel tot de eigenlijke goden behorende, toch in de gedaante van een' Raksasa gedrogtelijk voorgesteld. Hij zal *Maja Danawa* in een' koperen ketel kookken, waarmede deze reeds vóór den veldslag door de goden is bedreigd; ¹ dit schijnt dus eene bekende straf te zijn. Die ketel is voorzien van twee handvatsels, die koehoofden verbeelden; wij vinden dus ook in de wereld van *Jama* het symbool van den Hindoe-godsdienst, de heilige koe.”

Van dit koken in ketels als hellestraf door Yama kan tegenwoordig meer worden gezegd uit den eigen kring der Hindoe-Javanen, dank zij de door IJzerman aan den voet van den Boro-boedoer ontdekte basreliëfs, waaraan hij onlangs (Tijdschr. Aardr. Gen. 2° Ser., XVI,

¹ Deze voorafgegane bedreiging is niet te vinden in de brokstukken, welke Friederich van de Oesana Bali in tekst en vertaling gaf.

1899, p. 330—334) een belangrijke slot-beschouwing wijdde, vergezeld van een afbeelding die juist hier te pas komt. Volgens het vergeldingsbeginsel „oog om oog, tand om tand,” wordt op ver scheiden dier onderste basreliefs voorgesteld, hoe aan lieden na hun dood een diergelijke wreedheid voltrokken wordt, als zij zich vermeten hadden gedurende hun leven te bedrijven. Een slachter wordt geslacht; een kwaadspreker van zijn tong beroofd; desgelijks wordt wie levende dieren, krabben, visschen, schildpadden, dorst te koken, zelve na zijn dood in een grooten pot gekookt, gelijk de plaat tegenover p. 332 maar al te wel zien laat. Een vijftal ongelukkigen zitten daar in een grooten pot, waar de vlammen omheen lekken (basrelief LXXXIX = foutief nummer 92).

Wat is aannemelijker dan dat *in werkelijkheid* zulk een straf ook toegepast is in den Hindoe-Javaanschen tijd? Hebben ook wij niet het koken in olie gekend bij heksenprocessen, of voor valsche munters, en diergelijke looze guiten? Kan men nog niet heden ten dage buiten aan een der muren van de Oude Waag te Deventer, op den Brink, een kolossalen koperen ketel zien hangen, die aldus werk deed bij muntvervalschers?

De passage in de Oesana Bali van \pm 1500 sluit zich daarbij ten nauwste aan; daar wordt gesproken van een ketel met koehoofden; natuurlijk, want we zijn in de godenwereld, en Çiwa's en Doerga's heilig beest, de stier of koe, mocht niet ontbreken.

Doch is het dan gewaagd als gissing ook dit daaraan vast te knoopen: zou de keteltrom van Pedjeng niet, als wreed variant op haar oorspronkelijke goedmoedige bedoeling, inderdaad ook als ketel hebben dienst gedaan waarin menschen levend gekookt zijn geworden; zouden de vier menschenhoofden daarop aangebracht, niet de herinnering moeten vasthouden aan een dergelijke wreede lijfstraf?

Zeker, de huidige overlevering, en die welke Rumphius kende, zwijgt er van. Reden te meer, dat deze Pedjeng'sche keteltrom antiek moet zijn, evengoed als de tempel. Maar de coïncidentie in de Oesana Bali is toch te wonderlijk, om ten minste de vraag niet te durven stellen. Blijkt, bij later nauwkeurig onderzoek, een „Ja!” te mogen volgen, dan dwingt de logica aan te nemen, dat aan deze keteltrom later *op Java of op Bali-zelf* die bronzen menschenhoofden zijn toegevoegd geworden; iets, wat bij de ervaring in metaal-bewerking der Hindoe-Javanen en Baliërs, geen bezwaar hoegenaamd kan zijn.

Doch, hoe het weze: de keteltrom van Pedjeng is èn in vergelijk met andere, èn voor onzen Archipel een *unicum*, dat ten sterkste vraagt om nauwkeurig nader opnemen, beschrijven, en afbeelden. Zij vertoont vier menschenhoofden, zooals geen enkele der tot nog toe behandelde; zij bezit een geschiedenis, die hoogstwaarschijnlijk terug gaat tot heel wat vóór 1500 A. D.; en zij gaf aanleiding tot een beschrijving, die dubbel merkwaardig is, omdat die waarschijnlijk de oudste mag heeten van een keteltrom in eenige Europeesche taal, en zeker in de Hollandsche; bovendien afkomstig is van den eerbiedwaardigen *Rumphius*.

II. De keteltrom op Loewang.

In belangrijkheid, historisch gesproken, volgt deze op die van Pedjeng. Aan *Mr. van der Chijs* toeh komt de eer toe, haar te hebben doen terugvinden aan de hand van een in 1730 voor het eerst afgedrukten tekst, teruggaande tot een bezichtiging in 1716 door een Zwitser, *Bernhard Rup*, soldaat op Leti, en in dienst onder den daar als „commandirenden Officier“ geplaatsten Duitscher *E. C. Barchewitz*, die van Sept. 1714—Sept. 1720 met den werkelijken rang van korporaal het bevel voerde van Compagnie's wege op *Leti*, in eind 1722 zijn vaderstad Erfurt terugzag, en in 1730 te Chemnitz het licht deed zien aan zijne „*Allerneueste und wahrhaftige Ost-Indianische Reise-Beschreibung, Darinnen I. Seine durch Teutsch- und Holland nach Indien gethane Reise; II. Sein Eilff-jähriger Aufenthalt auf Java, Banda und den Sudwester-Insulen, III. Seine Rück-Reise.*“ (Ex. Kon. Inst.)

In dit werk van *Barchewitz* komt de zeker oudste nauwkeuriger beschrijving voor van de *Zuidwester-Eilanden*, gebaseerd op een 7-jarig verblijf te Leti; p. 187—516 is er mee gevuld, de helft van 't boek. En daarin nam hij ook p. 311—313 op, het verslag door den Zwitser *Rup* hem gedaan van diens persoonlijke bezichtiging der „*auf allen Sudwester-Insuln berühmte Wunder-Glocke*“ op Loewang in 1716, waarvan *Mr. Van der Chijs* in Not. Bat. Gen. 1880, p. 52 een gedeelte in herinnering bracht; zoodat de keteltrom in dat eigen jaar door den controleur 1° kl. B. B. Hennige er terug gevonden werd; zie Not. Bat. Gen. 1881, p. 16—18. Doch, deze, in ouderdom tweede, beschrijving van een keteltrom in ons Indië, is in haar geheel te gewichtig om haar niet volledig te herhalen. *Barchewitz* dan schreef:

„Weil ich einmahl in der Erzählung solcher Historien, die von der kräftigen Würckung des Reichs der Finsternisz unter den Kindern des Unglaubens zeugen, bin, musz ich noch eines anführen, welches mit vielgedachten Schweitzer kurtz hernach“ — versta, blijkens p. 298 met p. 302 en 306—308, omtrent een half jaar nà Sept. 1715 — „passiret: Ich schickte denselben, nachdem er vollkommen wieder gesund, in einer Orangbay nach den beyden Insuln Luwang und Sermatten, daselbst Schildkröt und Slaven zu kauffen¹, und es fuhren noch zwei Orangbays von Lethy mit hinüber, er war gantzer sechs Wochen aussen; als er wieder kam, brachte er mir fünff Slaven und 30. Pfund Schildkröt mit, und erzählete, dasz er auf Luwang bald gestorben wäre, und zwar aus dieser Ursache: Er wäre auf denjenigen, bey der Negerey gelegenen Berg gegangen², wo die auf allen Sudwester-Insuln berühmte Wunder-Glocke lieget, um dieselbe in accuraten Augenschein zu nehmen, weil er ehemahls gehöret, das dieselbe aus der Luft gefallen. Als er den Gipffel dieses Berges erreicht, hätte er die Glocke liegen gesehen, der Krantz derselben wäre mit Schrift gezieret gewesen, die er nicht lesen können, denn die Buchstaben wären weder Lateinisch, noch Griegisch (sic), noch Hebräisch gewesen, und es könte niemand sagen, aus welcher Sprache sie hergenommen worden.³ Sie hätte auf die Helffte in der Erde gesteckt, und zwar so, dasz das obere Theil unter, dasz untere aber oben über der Erden gestanden. So hätte er einen Stein ge-

¹ Toen Barchewitz in midden 1714 van Banda, waar hij oppasser bij den Gouverneur was en zeer bij dezen in de gunst stond, bevorderd werd tot korporaal, en dus eerstaanwezend militair, te Leti, werd hem opgedragen „alda vor die Compagnie Slaven, Wachs und Schildkröt (zu) kauffen“ (p. 184), en nogmaals zegt hij op p. 185 „Unterdessen solte ich“ — n.l. op Banda, vóór zijn vertrek — „vor mein Geld, dasz ich hätte, Messer, Barrangs (= parang's), Nadeln und Corallen (= kralen) kauffen, und davor auf Lethy Wachs und Schildkröt tauschen.“ Inderdaad, wordt tallooze malen door hem later gezegd, hoe hij als korporaal *was*, *slaven*, en *schildpadschaal* steeds inkoecht. Hierbij zij herinnerd, hoe Barbosa in 1516 als *uitvoerartikelen van Timor* noemt: *sandelhout*, *honing*, *was*, en *slaven* (Bijdr. Kon. Inst., 6, VI, 1899, p. 624—626).

² De controleur Hennige in Nov. 1880 schreef: „... besteeg ik den op een kwartier uur gaans gelegen“, — n.l. van de kampong Loeang gelegen — „600 vt. hoogen heuvel en trof op den top ervan de bedoelde klok gedeeltelijk in den grond zittend aan.“ (Not. Bat. Gen. 1881, p. 17).

³ Rup heeft hier de ornamenten op den „Krantz“, d. i. op den *opstaanden ketelwand*, blijkbaar aangezien voor schriftteekens; zie het verslag van den controleur Hennige uit 1880 in Not. Bat. Gen. 1881, p. 16—18.

nommen und damit an die Glocke geschlagen, um zu hören, ob und was sie vor einen Klang habe: aber der Kerl der mit ihm hinauf gegangen, hatte ganz erschrocken ihn gefragt: was er mache, und warum er an die Glocke schlage? Er werde gewisz krank werden, oder wohl gar sterben, denn die Glocke sey Luly.¹ Sie fürchteten sich dieselbe nur anzurühren, weil der so es thäte, gewisz krank würde, und gleich ein Schaaf, oder Schwein darbey opfern müste; wo er nicht in Gefahr lauffen wolte, zu sterben, und er schlug gar mit einem Stein daran. Er aber habe darüber nur gelachtet.

Als sie wieder herunter in die Negerey gekommen, wäre er plötzlich todt krank worden; der Mann, bey dem er logiret, Diry genannt, welcher Ober-Haupt auf Luwang, weil kein Orangcay daselbst ist, habe in continenti ein Schwein bey der Glocke bringen und schlachten, und ihre Narrenspossen machen lassen; allein es hätte nichts helfen wollen: so hätten sie eine Ziege, weil man keine Schaafe auf Luwang hat, allda geopffert, es hätte sich aber nicht gebessert, endlich hätte Diry eine Orangbay nach Sermatten geschicket, einen fetten Hammel lassen bringen, und damit bey der Glocke ihre Gauckeley gehabt, alsdann hätte er die vorige Gesundheit wieder erlanget.

Ich fragte den Diry, welcher oft zu mir nach Lethy kam, und Selaven und Schildkröt zu verkauffen brachte, wo die Glocke nach Luwang gekommen? Und er gab mir zur Antwort, wie er von seinem Vater gehöret, das sie aus der Luft gefallen wäre. Sie haben bey der Glocke einen Altar, darauf opfern sie, wenn sie Regen, gut Wetter oder sonst etwas wichtiges van GOtt bitten wollen. Sie nennen GOtt Uba Leere,² d. i. den Grosz-Vater der Sonnen: Denn Uba heisset ein Grosz-Vater, und Leere die Sonne." (p. 311—313).

Verschillende bizonderheden zijn opmerkelijk in dit bericht, allereerst in verband met wat we nu weten over de keteltrom te Pedjeng,

¹ „Luly“, *loeli*, komt telkens bij Barchewitz voor, en wordt terecht door den Resident van Ambon met *pamali* en *taboe* gelijk gesteld, loc. cit. Barchewitz formuleert het zelf het kortste op p. 310: „... und diese Oerter nennen sie Luly oder heilige Oerter.“ Volgens Riedel, De Sluik- en Kroesharige Rassen tusschen Selebes en Papua, 's Grav. 1886, p. 378 en 375 is *Dere* de mannelijke, en *Loeli* de vrouwelijke beschermgeest der negorijen op Leti.

² D. i. *Oepoe-lera* = Heer-Zon, volgens Van Hoëvell, Tijdschr. Bat. Gen. XXXIII, 1890, p. 204. Riedel schrijft Upulero = „heer of grootvader zon“, De Sluik- en Kroesharige Rassen enz., p. 372.

en dan met wat we van elders over diergelijke vernamen in dezen hoek van onzen Archipel.

1°. De keteltrom te Loewang was *pamali*, men mocht haar niet aanraken, op straf van ziekte; wie haar durfde aanslaan, dus geluid doen geven, ging dood; aldus in 1716. En in 1875 werd de controleur welke die van Pedjeng aansloeg, „natuurlijk“ ziek, volgens de Balineezen. Krachtiger bewijs kan men moeilijk vinden, dat op verscheiden dezer Kleine Soenda-eilanden het oorspronkelijk doel der bronzen trommen *zóó totaal vergeten ligt*, om tot heiligschennis te stempelen juist hetgeen waarvoor zij gemaakt werden.

Daartegenover staat lijnrecht het gebruik wat men maakt van de keteltrom op Saleijer, en van de nog niet anders dan in vage woorden door Engelhard aangewezen van den Sultan van Soembawa, aan wier praktisch nut prof. De Groot (p. 369) herinnerde.

2°. De keteltrom te Loewang lag met haar sluitend bovenvlak in den grond, met den open onderkant naar boven, als een heusche ketel dus, niet als een klok of gong; de Zwitser Rup, die heel aardig uit zijn oogen keek, vertelde daardoor ook aan Barchewitz niets van een ster of sterren op dat bovenvlak. De keteltrom van Pedjeng ligt nog tegenwoordig op haar kant. Die van Leti — welke Barchewitz *niet*, totaal *niet* gekend heeft, ondanks zijn 7-jarig verblijf op dit eiland, en zijn voldoende belangstelling in deze zaken — moest in 1887, tot groote verbazing der eilanders, door resident Hoëvell ontgraven en omgekeerd worden, zoodat het in den grond bedolven bovenvlak hun zijn 12-stralige ster en 4 kikvorschen voor het eerst aanschouwen liet. ¹ Een nieuw bewijs, hoezeer het *eigenlijk doel* der keteltrommen op Bali, Leti, en Loewang *onbekend* is.

3°. De keteltrom te Pedjeng heet uit de lucht gevallen in 1699; die van Loewang desgelijks in 1716; ² de twee stuks bij Warkar op Koer, Kei-eilanden, in 1887 eveneens. ³ Alweer

¹ Van Hoëvell, op. cit., p. 211.

² Daarentegen heet het in 1880: „Volgens het beweren van sommigen der Zuid-Westereilanden was de klok van *Loean* oorspronkelijk het eigendom van het naburig eiland Moea, doch in een oorlog, waarin de Loeanners de overwinning behaalden, werd zij als buit door deze medegevoerd.” Not. Bat. Gen. 1881, p. 19. Het bericht van 1716 heeft echter verre den voorrang.

³ Van Hoëvell, Tijdschr. Bat. Gen. XXXIII, 1890, p. 154. Na uit den hemel te zijn neergedaald toen het eiland Koer uit zee verrees, werden ze „honderde jaren geleden” daar in de buurt gevonden.

een bewijs dat men niet weet wat ze bedoelen, reeds twee eeuwen geleden niet. Bovendien wordt het van deze 4 exemplaren waarschijnlijk, dat ze indertijd bij toeval ter plaatse zijn *opgegraven*; zooals werkelijk het geval was met de 4 stuks thans op Java verzameld (Diëng, 1865; kota Sëmarang, 1883; Banjoewëning, in distr. Singenlor, res. Semarang, 1887; Mërsi, in distr. Soekaradja, res. Banjoemas, 1899); zooals ook bij de trom van Saleijer (\pm 1860); en zooals over die van Leti in 1887 verteld werd dat die „100 jaren geleden“ op een der hoogste heuvels van 't eiland gevonden was ¹, iets wat zeker nà Barchewitz' zijn vertrek, nà 1720 plaats vond.

- 4°. Uit de naïve slotwoorden bij Barchewitz blijkt, hoe er *geen kwestie* was van een zonnediens die in 1716 zou verbonden zijn geweest *aan* deze Loelang'sche keteltrom, maar hoe men wèl *naast* dezen heiligen schat een altaar opgericht vond waar men den Heere-Zon om regen, goed weer, en diergelijke bad. Ook waren hier de Loaneezen volstrekt onbekend met de veelstralige ster op het bovenvlak, dat in den grond zat. De wraking door prof. De Groot van Van Hoëvell's minder kritische konjektuur wordt er door gestaafd. ²
- 5°. Uit een paar andere plaatsen bij Barchewitz is nog nader te bevestigen hoezeer groot het onderscheid was in aanzien tusschen zoo'n heilige keteltrom als op Loewang, en de metalen gong's of houten tongtong's die men wel degelijk druk gebruikte op Leti-zelf, op Moa, en verdere eilanden daar; „Pauken“ zooals Barchewitz ze met eigen woorden noemt, of ze als „gong's“ door zijn beschrijving buiten kijf stelt.

Zoo vertelt hij van zijn eerste aankomst, als nieuw benoemd korporaal, in de haven van Tombra („Domra“) op *Leti*, den 2^{en} Sept. 1714, en de feestelijke opwachting welke hem daar te beurt viel van de orangkaja's, de bevolking, en den radja van het nabijgelegen *Moa*: „Da hätte einer ein Lermen hören sollen: Diese Leute sungen und jauchzeten, wie ihre Gewohnheit ist, dasz man sein eigen Wort nicht hörete, etliche schlugen auf Baucken [= Paucken] und G om g om s, und sungen darein. Der Radja von Moa hatte eine grosse G om g om, die brummete wie eine grosse Glocke, und kuute auf zwey Stunden

¹ Van Hoëvell, op. cit. p. 211.

² De Groot, Versl. en Meded. Kon. Ak., afd. Lett., 4^e reeks, II, 1898, p. 370—371.

weit in die Ferne gehöret werden. Es ist aber ein Gomgom ein musicalisches von Metall gegossenes Instrument, in runder Form, in der Mitte aber ist eine halbe runde Kugel, inwendig hohl. Diese Gomgom haben sie an einem Stricke hangen, und schlagen mit einem höltzernen Klöppel auf die halbe Kugel. Der Form der Gomgoms ist eben wie hier in Thüringen den Weibern ihre Schaub-Hüthe.“ (p. 210).

Een eindje verder verhaalt hij van een bezoek hem op Leti gebracht door den orangkaja van het beO. Moa gelegen eiland Lekor („Lacker“), die hem een verzoek kwam doen, wat ingewilligd werd. „Als solchergestalt der Handel richtig war, schlugen sie die Paucken in der Negerey [n.l. Laitoetoen („Leyduttun“) op *Leti*], schlachteten Püffel, Schaafe und Schweine, hielten eine grosse Gasterey . . . Die zuvor gedachte Paucke stehet allezeit mitten in der Negerey bey der Baylebu [= baileo, het dorps-raadhuis] nahe bey ihrem Altar, worauf sie Bascharen [= bitjara'en] oder Rath halten. Es ist dieselbe aus einem Eyerbutty-Baume [d.i. ajër-poetih-boom, of lontarpalm] gemacht, und so dicke als eine Bier-Tonne, und 2. Ellen hoch; man kan sie wohl 3 Stunden weit hören.“ (p. 263). Hier had men dus te doen, op datzelfde Leti en in een negorij op de Noordkust, met een zeer in aanzien zijnde *reusachtige tongtong van hout*, opgesteld in de baileo van het dorp. Dit in tegenstelling tevens tot de kleinere handtrommen, de bekende tifa's, welke Barchewitz óók „Pauken“ noemt, en op p. 211 reeds aldus beschreven had: „Ihre Paucken neunen sie Tiffle, und sind nur von einem ausgehöheten Holtze, unten aus spitzig zu, am Ende wie eine Trompete gemacht, und oben mit einem Fell überzogen; darauf schlagen sie mit der flachen Hand, und nehmen sie unter den lincken Arm, mit der rechten Hand schlagen sie darauf.“

Deze laatste moeten dan ook bedoeld zijn, waar hij op p. 322—323 verhaalt van de inwijding in 1715 van een nieuw pamali-huis („ein neu Luly-Hausz“) in de negorij Loehoelele („Liwelely“) aan de zuidkust van Leti: „Etliche giengen vorher mit ihrer Indianischen Musiqu, nehmlich Paucken und Gomgoms, sungen, sprungen und zachelillten [= tjakalele'ten], d. i. fochten vorher.“ Welk feest hij dan als ooggetuige verder uitvoerig beschrijft. Het interessante hier

is, dat we te doen hebben *met diezelfde kampong* aan Leti's zuidkust *Loehoelele* of *Lebelele*, waar thans de bronzen keteltrom ligt als in \pm 1780 op een heuvel daar aangetroffen heiligheid! ¹

III. De moko-moko op Alor en Pantar.

Hier op deze eilanden doet een moeilijker geval zich voor, wat tot nog toe niet in het vereischte licht is gesteld.

Terwijl we van Java, van Bali, de Timor-eilanden, de Zuidwesteren en Zuidooster-eilanden tot bij Kei, — alléén over dezen ring van eilanden zijn tot nog toe bronzen keteltrommen bekend geworden, *plus Saleyer* —, steeds vernemen van heusche antiquiteiten, van bovendien groote en enkele stukken die onmogelijk gehanteerd of gedragen kunnen worden, en in elk geval geenszins moderne import kunnen wezen; doet zich op Alor en Pantar het afwijkend geval voor, dat we hooren van veel kleiner stukken, meerdere bij mekaar, en die nog in onze eeuw, ten minste in 1850, *verhandeld*, waarschijnlijk ook wel *aangevoerd* werden, volgens een bericht dat — zonderling genoeg — nog door niemand opgemerkt werd!

Mr. D. W. C. Baron *van Lijnden*, resident van Timor, zag toch in 1851 door het Natuurkundig Tijdschrift v. Ned. Indië, op p. 333, ook het volgende als uittreksel van zijn verslag „Bijdrage tot de kennis van Solor, Allor, Rotti, Savoe en omliggende eilanden” opgenomen:

„Op Pantar en Allor zijn gewild: koperdraad, zoo dik als een pijpensteel, eene soort van koperen trom of bekken in den vorm van een kwispeldoor, met deksel, moko genoemd; gongs ter zwaarte van 5 of 6 katti's bij stellen van zes; messen en parangs; glazen kralen (witte, roode, gele en blauwe); . . .” ²

Op de meest familiere manier wordt hier van *moko's*, d. i. van bronzen keteltrommen, gesproken als van iets wat evengoed *verhandeld* werd als *gong's*, kralen enz. *Moko* is het goede woord; de door Mr. Van der Chijs in 1871 op Roti voor het Museum te

¹ Van Hoëvell, op. cit., p. 210—211.

² De verkeerde interpunctie „glazen kralen; (witte roode, gele en blauwe);” werd hier in 't voorbijgaan verbeterd. Aan Dr. Meyer is dit merkwaardige gegeven ontsnapt; in het werk van 1897 wordt noch op fol. 3, bij de bespreking van wat Colfs over Alor meedeelde, noch in de Bibliografie fol. 23—42, het Natuurk. Tijdschr. v. Ned. Ind. of Van Lijnden vermeld.

Batavia verworvene antieke keteltrom, heette daar bij de bevolking *moko-malei*,¹ welk laatste woord nog verklaring wacht. En ook de Belg *Colfs* spreekt in 1880 van *moko's*, in 't meervoud, op Alor aldus:

„Alor. 16—7—80. J'ai vu ces fameux Moko, ils ressemblent à des supports de pots à fleurs en cuivre et rehaussés d'ornaments (sic), tous les mêmes; et avec quatre anses. Ils sont conservés comme d'anciennes reliques et ils ont jusqu'à une valeur de mille florins. Lorsque les indigènes donnent des fêtes, ils les montrent et ils s'en servent aussi en guise de tambourin pour accompagner leur danse.”²

Zooals meer bij *Colfs* voorkomt, zijn z'n zinnen ook hier te weinig scherp gesteld om anders dan aarzelend gevolgtrekkingen te kunnen maken. Dat hij over heusche bronzen keteltrommen spreekt, is buiten kijf; maar mag men uit dat „en guise de tambourin” opmaken, dat deze *moko's* in de hand konden gedragen worden en zoo als tamboerijnen bespeeld? Zoo ja, dan hebben we hier een soort voor ons van geheel afwijkend klein kaliber, en beginnen we te vragen of dit niet soms zulke meer moderne import-keteltrommen zijn, als waarvan baron Van Lijnden zoo leukweg in 1851 even sprak?

En de aantekening 13 van den uitgever, *Dr. Vorderman*, op p. 101 van *Colfs' Journaal*, plaatst ons opnieuw voor een onvoldoend toegelicht gegeven. *Dr. Vorderman* schrijft daar onder meer:

„Ook te Todo aan de Noordkust van Flores beoosten Rio em moeten dergelijke mokko's aanwezig zijn.”

Indien deze mededeeling te danken is aan inlichtingen door pastoor Le Cocq D'Armandville aan *Dr. Vorderman*, evenals menig andere, verstrekt, dan komt ze van goede zijde. Maar dan dat meervoud „mokko's,” en die vindplaats, waarover door niemand anders iets meer geschreven werd; toch heft *Dr. Vorderman* zijn noot aan met „De mokko's zijn groote keteltrommen . . . (die) als voorwerpen van hoogen onderdom in groot aanzien worden gehouden.”

Het bericht van Van Lijnden uit 1851 blijft echter een groot vraagteken; niet minder ook, omdat hun vorm vergeleken wordt bij „een kwispeldoor, met deksel.” *Met deksel*. . . ??³

¹ Not. Bat. Gen. 1871, Bijl. B., pag. V—VI, „Môko-malei, antieke koperen trom, in hooge waarde bij de Solorezen en Alorezen.”

² „Het Journaal van Albert Colfs. Eene bijdrage tot de kennis der Kleine Soenda-eilanden door A. G. Vorderman.” Batavia, 1888, p. 90.

³ En dan die naam, *moko*, waar komt deze vandaan? Is het een vreemd, misschien Chineesch woord?

IV. De vermoedelijke weg, dien een deel der Indonesische keteltrommen gevolgd heeft.

Prof. De Groot heeft in zijn, tot verder onderzoek prikkelende, studie de hier gedane vraag op p. 356—357 zich evenzeer gesteld, doch beantwoord met een Ignoramus, en versterkt door een vermoedend Ignorabimus.

Toch geloof ik, dat er reeds *nu* wat meer te zeggen valt, in afwachting van wat misschien later nog gevonden wordt.

Tot meerder duidelijkheid is het daarvoor echter goed, eerst een *genummerde lijst* te geven van *al de bronzen keteltrommen* welke tot heden in onzen Archipel aangetroffen zijn; bij diegene van welke we stellige berichten hebben, zal in **vette letters** het jaartal van ontdekking of eerste bespreking worden toegevoegd, en voorts de plaats en het jaartal waar die eerste bespreking te vinden is; ook gaat de lijst *van West naar Oost*, van Java ¹ tot Koer, en eindigt met Saleijer; de nog onvoldoend verklaarde of onvoldoend aangewezenen staan voorts tusschen groote haken.

1. *Java*. res. Banjoemas, desa Mërsi. 1899. Not. Bat. Gen., 1899, p. 125—126. (Bat. Mus. 1071c).
2. *Java*. res. Bagëlen, Diëng-tempel. 1864. Not. Bat. Gen., 1865, p. 25. (Bat. Mus. 1071a).
3. *Java*. res. Sëmarang, kota Sëmarang. 1883. Not. Bat. Gen., 1883, p. 58—59. (Bat. Mus. 1071).
4. *Java*. res. Sëmarang, desa Banjoewëning. 1887. Not. Bat. Gen., 1887, p. 83. (Bat. Mus. 1071b).
5. *Bali*. Gianjar, desa Pedjeng. Vóór 1699. Rumphius, D'Amboinsche Rariteitkamer, 1705, fol. 207.

¹ Van Sumatra is tot op heden geen enkele bronzen keteltrom bekend geworden; de dusgenaamde op „Sumatra's Oostkust” — lees: te *Pedir* — waarvan even gesproken wordt in Not. Bat. Gen. 1883, p. 58—59, is een gewone klok in Britsch-Indië niet lang geleden gemaakt, zooals Dr. Meyer terecht reeds herinnerd heeft, „Alterthümer etc.”, 1884, fol. 17, 1° kol. Zie over deze klok te *Pedir* Not. Bat. Gen. 1880, p. 35—36, en 74—75. — De plaatsnaam „Moko-Moko” in Bëngkoelen, waaraan men anders zoo graag een konjektuur zou willen vastknoopen, schijnt ten rechte Moeká-Moeká te heeten. Toch mag niet vergeten dat „moko-moko” in 't Niasisch die eene der drie zielen van den mensch heet, welke in het hart zetelt en na den dood blijft voortleven in den vorm van eene spin, en aldus als „ziele-spin”, „moko-moko”, hoog vereerd wordt, zie Chatelin in Tijdschr. Bat. Gen. XXVI, 1881, p. 147—156 en daarnaar Wilken in zijn Animisme, Ind. Gids 1884, I, p. 929, en 1885, I, p. 18 en 24—25.

- [6. *Soembawa*. ? ? (Bima?). 1884. Bijdr. Kon. Inst., 4, VIII, 1884, p. 392.]
- [7. (en meer?). *Flores*. Kampong Todo, aan de Noordkust. 1888. Vorderman, Journaal-Colfs. 1888, p. 101.]
8. *Roti*. Kampong Inggooï, bij Lole, aan de Zuidkust. 1871. (of vroeger?) Not. Bat. Gen., 1871, Bijl. B, p. V—VI. (Bat. Mus. n° 1070).
- [9. (en meer?). *Alor*. ? 1880. Colfs, Journaal, ed. Vorderman, 1888, p. 90.]
10. *Leti*. Kampong Loehoelele, aan de Zuidkust. 1880. Not. Bat. Gen., 1881, p. 18—19.
11. *Loewang*. Kampong Ilmara, bij kampong Loewang. 1716. Barchewitz, Ost-Ind. Reise-Beschreibung, 1730, p. 312—313 en 315. ¹
- 12 en 13. *Koer* (Kei-eilanden). Kampong Warkar. 1887. Van Hoëvell, Tijdschr. Bat. Gen. XXXIII, 1890, p. 153—154.
14. *Saleijer*. Kampong Bontobangoen. ± 1860. Not. Bat. Gen., 1864, p. 10.

Er is iets in deze opeenvolging wat sterk de aandacht trekt: alle liggen in de „lijn der Molukkenvaart,” mag men zeggen; in de zeeroute *Java—Timor—Banda* van weleer, heen en terug.

Op *Banda* komt het hier aan. Zoolang er nog geen handels-geschiedenis geschreven is van onze Oost — alleen Milburn in zijn „*Oriental Commerce; containing a geographical description of the principal places in The East Indies, China, and Japan, with their Produce, Manufacture, and Trade*”, Londen 1813, 2 dln., heeft ook over het Insulinde van dien tijd eenige aardige gegevens bijeengebracht —, zoolang zal veel onbekend moeten blijven, wat inderdaad verstrekkende beteekenis heeft ook voor andere Indische studiën.

Maar van *Banda* kan toch reeds nu, in afwachting van speciale studiën, dit gezegd worden: *Banda was indertijd de groote overlaadhaven*, het eigenlijk *emporium* voor import van uit het Westen (Voor-Indië, het Maleische Schiereiland, China en Japan via dit Maleische Schiereiland weer, Sumatra, en Java), voor export weer naar het Noorden, Zuiden en Oosten (de Ternataansche eilanden = de heusche „Molukken”, plus Ceram, Ambon, enz.; de Zuidwester- en Zuid-ooster-eilanden; en Nieuw-Guinea). Omgekeerd werden de kostelijke

¹ Op p. 315 bij Barchewitz vindt men enkel de volgende verwijzing naar zijn reeds even te voren gedaan verhaal over de klok te Loewang: „Von der daselbst befindlichen seltsamen Glocke ist bereits in (sic! lees „im”) vorigen Capitel das nöthigste gesaget worden.”

kruidnagelen der „Molukken“ op *Banda veelal overgescheept*, waar de Banda-eilanden dan hun eigen nootmuskaat en kostelijke foelie aan *toevoegden*, en zoo retourlading gaven voor de schepen die naar Java en Malaka voeren, rechtstreeks, zonder ditmaal Timor aan te loopen, zooals gewoonlijk wèl bij de uitreis om de Oost geschiedde.

Zoo was Banda, Groot-Banda, het punt waar het meeste samen-vloeiende en vanwaar, *nè overscheping*, het meeste weer uitging. Men voer gewoonlijk niet van Malaka naar Ternate; men voer van Malaka via Java en Timor naar Banda, en vond daàr een — in koopmansterm — „gesorteerde lading“ van dingen *uit* de Molukken, en van dingen der eigen Banda-groep. En Banda was weer het groot-magazijn voor de omgelegen eilandgroepen.

Dit is in hoofdzaak de toestand geweest *zooals de Portugeezen hem vonden in 1511 bij de verovering van Malaka*; een toestand, dien zij zelf voorgoed wilden wijzigen met de stichting van hun fort te Ternate in 1522; doch waarvan in 1603, of zeg met de komst der Hollanders in de Molukken, nog zóóveel over was *nooral ten opzichte der inlandsche vrachtvaart*, dat ook nog in 1603 *Banda het handelsmiddelpunt* was; en . . . niet realen, of kruidnagelen, of rijst, doch *muskaatnoten* dèn *waardemeter* vormden, dèn *geldstandaard* in „de Groote Oost“.

Mooi is dat te bewijzen door die merkwaardige handelsmemorie van Nov. 1603, waarvan De Jonge in zijn Opkomst, dl. III, 1865, p. 149—163 een — vrij slordig gecopiëerd — groot excerpt reeds gaf. Door mijzelven is dit stuk nu in zijn geheel gecopiëerd naar het hs. in het Rijksarchief, zelf helaas niet het origineel, doch een oude copie, waarbij de „fuguren“ oftewel teekeningen van 't oorspronkelijk, jammer genoeg, ontbreken. Wegens de groote hoeveelheid bijzonderheden daarin te vinden over lijnwaden — bijna alle Vóór-Indische lijnwaden! —, zal zij in haar geheel als Bijlage worden afgedrukt in het werk over Batikken, wat nu zijn 1° aflevering spoedig zal geven.

Alles nu in deze handelsmemorie van Nov. 1603 ¹ *wordt herleid tot nootmuskaat als standaardmunt*, en met het oog op *Banda als*

¹ Behalve dat dit stuk opgenomen staat in het hs. van het Rijksarchief *tusschen* een stuk gedateerd „Amsterdam . . . desen nouember a^o 1603“ en een gedateerd „op den Elfden Nouember a^o 1603 in Amsterdam“, komt bij de behandeling van Makassar ook deze zinsnede voor „ic weet wel datter noch altyts January 1603 noyt schepen geweest en zyn /want ic hebbe daer te *Bantam* naer vernomen“.

centraal magazijn, als *uitslag- en inslag-entrepôt*. Die of die soort van Voorindische kledjes is waard zoo- of zooveel „kati noten“, zeldzamer zoo- of zooveel „foelie“, nog zeldzamer „nagelen“. Alleen de „rijst“ van Makasser komt daarmee af en toe in concurrentie, was beter betaalmiddel dan realen in deze buurten.

Eén passage nu is er in deze memorie, welke speciaal hier de aandacht vraagt. Wel is waar wordt er *niet* gesproken over „bronzen keteltrommen“, doch wèl over allerlei „schoon Coperwerc“, vooral *gong's* en *geschut*, welke naar *Banda kwamen uit Pétani, aan Malaka's Oostkust*. En Pétani-zelf was deels daarvan de *voortbrengende plaats*, doch deels slechts *afscheephaven* voor deze en andere Achter-Indische en Zuid-Chineesche artikelen, welke dan van hier hun weg vonden naar Indonesië; allereerst naar de Groote Oost met Banda als middelpunt. Te Pétani-zelf *maakte* men veel zijden kledjes, ook wel *geschut* en *gong's*, doch de zijde kwam uit China, evenals het aardewerk; en het koperwerk, vooral *toenmaals*, meest uit Siam.

Ziehier toch wat dit hs. behelst over dien uitvoer van (bronzen) *geschut* en koperen *gong's* te *Pétani*, en van tal van andere koperen voorwerpen; waarmee men vergelijkte het excerpt bij De Jonge, l. c. p. 154—155:

„Ghij vint hier ooc veel schoon Coperwerc van veelderleij fatsoenen dat meest hier vuijt [= uit] *Syam* gebracht wort dat zeer begeert wort op de eijlanden die suijsloost op leggen waer van ic hier achter int bouc een weijnich de fuguren zal verhalen & zullen geteekent wesen met n° 16 ¹ hier wort oock goet *geschut* van daen gebracht Ja wel het beste dat inde Oostindische eijlanden gemaect wort/ dat bij tijden ooc inde *Motucques/ amboin/ banda/ Seeram* wel gelden can & principalijek in *Seeram* om met *Sagou* te vermangelen maer dese dingen & is/ zoo datelijcken nijet te schrijuen hoe den handel hier mede gedreuen wort & men moester eenen hebben die in dese dingen wat ervaren is die inde voorgenoemde Eijlanden den prijs wist want het *geschut* is wonder different van prijs soo wel int oopen als vercoopen ooc zoo maect men hier *gongen* dat ooc een zeer goede coopmanschap is sij worden ooc veel *china* gebracht ²

¹ Dit is een der plaatsen waar het duidelijkst gesproken wordt over de afbeeldingen, die in het origineele handelsboek stonden, doch helaas door den copist weggelaten werden. Wat zou die prent juist hier voor ons geval van belang zijn geweest!

² Sic! *Z66* staat er, en *niet* „sij worden ooc veel naer China gebracht“, zooals bij De Jonge, III, p. 154 afgedrukt staat, ook al is die inschuiving

dese gongen is den rijkdom van veel persoonen & het geschut van gelijken de gongen zijn ronde beekens & van buiten een ront verheuinge [= een ronde verheffing] daermen op slaet want worden gebrijct in stede bij ons lieden de clocken gedaen worden om te beijaerden van dese can ic noch wel eenige onderringege [sic; = onderrichtinge] doen want worden met de span vercocht te weten die ontrent 3 vingers minder zijn als twee span meen ic men hier wel becomen soude voor $2\frac{1}{2}$ & 3 realen & mogen in *Banda* altijs gewillich gelden opt voorJaer 40 catti stuck [= 't stuk] Ende opt naJaer 60.70 & ooc wel 80 cattij noten stuc die van 2 span $3\frac{1}{2}$ reaël soude men die hier wel becomen & in *Banda* zouden die gelden een baer ¹ de 2 stucx & minder & metter tijt 70/80/90. catty noten ende ooc wel een baer die van $2\frac{1}{2}$ span soude men hier wel krijgen voor 5 realen weijnich min oft meer & in *Banda* gelden die altijs gewillich 80 cattij & mettertijt een baer & ooc wel 120 cattij noten die van 3 span 7 realen & ende (sic) gelden in *Banda* anderhalf baer en ooc wel 2 baer deze & rijzen soo nijet als wel die van 2 span & d'ander die 3 vingers minder/ zijn/ nu die van $3\frac{1}{2}$ span gelden hier 10 realen dese souden op brengen 2 baer & wel 3 ooc & die van 4 span die men weijnich vint 20 realen & in *Banda* gelden 3 & 4 baer noten stuck de metinge gaet aldus te wero ghij meet het breed ofte centrum vant eene ent tot d'ander want een die 2 span breed is heeft in sijn ronde span [sic!; ver-

van „naer” wellicht goed, en kan men moeilijker aan „van” denken. Evenwel mag niet onopgemerkt blijven hoe een eind verder in dit hs., bij de behandeling van „Bynanor” (= Amahei??) op Ceram, verteld wordt „d'zelfde waren is hier ooc zeer begeert principalyck gongen & ooc Javaensche gongen maer die gelden 3 & 2 mael minder als de patanische ofte chineesche gongen.” Hierdoor zou men toch weer zeggen dat onderscheiden worden 3 soorten: 1°. Pētani'sche gong's, 2°. Chineesche dito's, 3°. goedkoopere Javaansche dito's. Barbosa in zijn Livro van 1516 spreekt, bij de behandeling van „Maluquo” = Ternate, reeds uitdrukkelijk van invoer aldaar van „bronzen gong's van Java, zoo groot als groote waschbekkens” („sinos de metal de Jaoa, tamanhos como grandes alguidares”, p. 372 der Port. uitgaaf van 1867); en even te voren had Barbosa desgelijks van *Banda* verteld dat men daar o. a. aanvoerde „grootte gong's” („sinos grandes”), „voor elk waarvan zij geven 20 bahar foelie”, wat, volgens zijn eigen berekening, weer gelijk zou staan met 7×20 bahar noten (ib. p. 371 en 370), zoodat toen in 1516 noten en foelie heel wat goedkooper waren dan in 1603; terwijl in de vele benoorden Banda gelegene eilanden als groote rijkdom geschat werden o. a. „heel groote bronzen gong's” („sinos de metal muy grandes”, ib. p. 371), waarbij we in de eerste plaats, evenals in 1603, aan Ceram mogen denken.

¹ D. i. bahar = 100 kati = hier $100 \times 5\frac{1}{4}$ Amst. pond = $4\frac{1}{4}$ pikoel van nu.

moedelijk is vóór „span“ een cijfer bij 't copieeren uitgevallen] & d'ander naer aduenant van dese gongen mach men wel een deel af coopen wanter schoone proffijten hier mede gedaen worden voor die inde voorgenomen [sic! lees: „voorgenoemde“] Eijlanden wil wonen soo woude ick raden vande 2 cleenste slach vrij een 200 stucx te coopen van die van $2\frac{1}{2}$ span. 30/40 stucx/ ende van die van 3 span 20 stucx/ van $3\frac{1}{2}$ span 10 stucx/ & van die van 4 span 5/ ofte 6 stucx/ ic meen men aldus Danige soorteringe wel voor 1000 realen zoude becomen & ic wil menen binnen den tijt van een Jaer hier af te maken de waerde van baer ¹ noten wel verstaende alle ongeluc van brandt ofte water [weggelaten werd „niet [rekenende“ of zooiets] men zoude nijet willen gelooven wat aduantage hier mede is te doen/ het ander coperwerck zijn lampen/ beekens/ commen/ copkens/ calc & pijnan (sic) dooskens hier zijn oock roers met coper beslach die in *Banda* als zij ijets wat zijn een baer noten gelden & wel $1\frac{1}{2}$ baer oock na de gelegentheijt des tijts.

De Chinesen brengen hier veel aerde werck dat ooc zeer getrocken is inde *moluccus* & *Banda* enz. enz.“

Nogmaals: over keteltrommen wordt hier met geen woord gerept. Toch moet de wijze van verspreiding ook van deze analoog zijn geweest, voor zoover de eilanden betreft welke het afzet-gebied van *Banda* vormden. En daaronder nu ressorteeren op de meest besliste wijze *de Zuidwester- en Zuidooster-eilanden*, van Timor's Noordoost-punt af tot de Kei-eilanden er bij. Reeds de naam alleen duidt dit aan. „Zuidwester“ en „Zuidooster“ ten opzichte van wát eiland, of wèlk deel der Molukken? *Ten opzichte van Banda, en niets anders!* Evenals nog tegenwoordig deze heele slinger van eilanden, te beginnen met Wetar, behooren tot de residentie Amboina, evenzoo was *Banda* èn politiek èn commercieel weleer het punt waarvan voor hun alles uitging. In den tijt van Barchewitz en Valentijn is *Banda* nog het centrum, waarvan uit deze eilanden „voorzien“ werden van koopmannij, bezetting, posthouders enz. Het uitsluitend overwicht van *Ambon* dateert eerst uit onze eeuw.

En de tekst van 1603 geeft een verdere vingerwijzing voor het arriveeren op *Banda* van allerlei zulke min of meer zeldzame stukken uit *Achter-Indië's* vasteland. In 't begin der 17^e eeuw

¹ In de copie met eenige stippels opengelaten, dus waarschijnlijk ook in 't origineel.

blijkt Pētani de voornaamste afscheephaven te zijn geweest voor zulke goederen naar „de Groote Oost” bestemd, en daar saamgestroomd uit China, uit Cochinchina met Annam, uit Siam en Kambodja. In de 16^e eeuw wordt Pahang, aan diezelfde Oostkust van 't Maleische Schiereiland, veel met Pētani genoemd. Doch in nog vroeger tijd, vóór de komst der Portugeezen, in de jaren 1200—1500, en tijdens het eerste opkomen der Thai's of Siameezen, moet het noordelijk van Pētani gelegen Ligor = Lakhon = Nakhon = Çri Dharmarâdja-nâgara ¹ de groote centrale koopstad daar zijn geweest, Lakon zooals het op onze moderne kaarten heet.

Vatten we dan deze gegevens samen, met het oog op de keteltrommen tot nog toe in onzen Archipel gevonden, dan verkrijgen we:

- a. Met groote waarschijnlijkheid zijn deze bronzen pauken op Bali tot en met de eigenlijke Timor-eilanden (Roti, Alor) daar terecht gekomen *via Java*.
- b. Met bijna volstrekte zekerheid zijn de keteltrommen op Leti, Loewang, en Koer, waarschijnlijk ook op Saleier, daar heengebracht *via Banda*.
- c. Voor beide gesplitste handelswegen moet er bij deze materie éénzelfde punt van uitgang worden aangenomen als waarschijnlijke plaats van verscheping, en moet die plaats gezocht worden op de Oostkust van 't Schiereiland van Malaka; waarvoor we uit oudere tijden het liefst moeten denken aan *Lakon* (of *Ligor*), later aan *Pētani*.

¹ Zie vooral den „Premier Fascicule” van de „Mission Pavie. Exploration de l'Indo-Chine”, Parijs 1894, en daarin het 2^e stuk „Transcription et traduction par M. Smitt des inscriptions en Pâli, en Khmer et en Thai recueillies au Siam et au Laos par M. Pavie”. Ayuthia, de oude hoofdstad van Siam, is gesticht in 1350 A. D.; de oudste inscriptie in Thai (Siameesch) door Smitt vertaald, is van Vorst *Bâma-Khomheng*, die daarin vertelt hoe hij in 1205 Çaka = 1283 A. D. het Thai-schrift door een goeroe liet uitdenken (p. 24), zich Boeddhist erkent (p. 21), en behalve andere steden door hem veroverd ook noemt Çri Dharmarâdja = Ligor (p. 25), terwijl in de inscriptie ook nog genoemd worden 1209 Çaka (p. 24), en 1214 Çaka (p. 22; er staat door een drukfout 1314, maar in de noot 3 terecht de aequatie 1292 A. D.). Van „Nâgara” kwam de corruptie „Nakhon” en „Lakhon”, van welk laatste de Portugeezen weer „Ligor” maakten (p. 21, noot 5); het is hetzelfde „Nakhon” wat voorkomt in „Nakhon-Vat” (Angkor-Vat), en „Nakhon-Tom” (Angkor-Tom), dus gewoon „de stad”, d. i. „de groote stad”.

ZEVEN DIERENVERHALEN

OPGETEEKEND EN BEWERKT

DOOR

G. A. N. SCHELTEMA.

INLEIDING.

De volgende bijdrage is onvolledig.

Zij is dit in de toegevoegde opmerkingen.

Edoch, om redenen voor den lezer van geen belang, is het den aanbieder niet mogelijk geweest zijne bijdrage beter te bewerken, dan hij het nu gedaan heeft.

Hij meende echter de verhalen niet langer onder zich te moeten houden en biedt hen dus aan zooals ze nu bewerkt zijn, gedachtig aan het spreekwoord: „beter een half ei dan een leege dop.”

HERKOMST.

Voor een goed aantal — minstens vijftien — jaren woonde te Singapoera in Kampoeng Tembaga een maleier, die na den hadj te hebben volbracht en in de heilige steden veel kundigheden te hebben opgedaan, naar huis was getrokken en zich onder den naam van hadji Ma^roep te genoemder plaatse had gevestigd als onderwijzer, en wiens school weldra druk bezocht werd.

Een groote woning had hij betrokken, want niet minder dan veertig kinderen van acht- tot veertienjarigen leeftijd waren door hun ouders aan hem overgegeven in de hoop van deeglijk onderwijs van hem te zullen ontvangen.

Hij behandelde de kinderen niet al te zoetsappig maar schroomde niet hen, zoo noodig, aan den lijve te bestraffen, — wat zeker nog al eens noodig zal zijn geweest, te oordeelen naar de marteling, voor zulke jonge snuiters gelegen in de regeling door den goeroe getroffen.

Met een leegen maag moesten ze des morgens om zes uur in de school aanwezig zijn — een volle buik verwekt slaaplust! —; tot elf uur hield het mengadji aan; alsdan werd den kinderen een paar uren rust gegund, om daarop de werkzaamheden te een ure te hervatten tot drieën. —

De vloer van het schoollokaal — tempat mengadji — is belegd met matten, vervaardigd door des goeroe's huisvrouw. Daarop nemen de leerlingen — anak moerid — in twee rijen plaats, zoo dat er tusschen hen een gang openblijft, waarin de goeroe zich op en neer beweegt.

Alle zijn te gelijker tijd aan het reciteeren. De ouderen helpen daarbij de jongeren. Zoo schieten ze goed op, uitgezonderd enkele dommen er onder die op hun veertiende jaar nog niet tamat mengadji zijn, en het alsdan maar verder moeten opgeven.

Knappen, jongens met aanleg, treft men er ook onder aan. Deze kunnen des verlangd doorstudeeren, waartoe de hadji hun in een andere woning gelegenheid geeft. Zij gaan dan over tot het batja kitab.

Donderdagsavonds — malam Djoema^sat — komen de kinderen te half zeven ook bijeen en reciteeren dan tot negen uur. Op dat uur wordt met lesgeven uitgescheiden en nuttigt de goeroe zijn avondmaal. Is dat op, dan laat hij zich door eenige der kinderen pidjetten, onder welke behandeling hij hun verhaaltjes vertelt, hetgeen enkelen niet belet zoo slaperig te worden, dat ze den volgenden dag niet in de les verschijnen, — daarop door den hadji zelf uit hun huis worden gehaald en, in de school gekomen, eene duchtige afstraffing bekomen. —

Onder die verhaaltjes nu behoorden de volgende dierfabels, die ik heb opgeteekend uit den mond van een van hadji Ma^s roep's gewezen leerlingen, welke mij den langsten tijd van mijn ruim elf-jarig eerste verblijf in Nederlandsch-Oostindië als bojoedjongos — naar het verschillend taalgebruik in Deli en op Java — zoomede als koki, heeft gediend. Deze ex-leerling had behoord tot hen, die 't met hun mengadji nooit tot tamat hadden weten te brengen, dooh voor des hadji's verhalen was hij in 't bezit van een des te sterker geheugen.

Mij toevalliger wijze gebleken zijnde, dat hij verhalen wist waarin dieren eene rol spelen, heb ik ze hem mij laten oververtellen en onder 't verhaal er aanteekening van gehouden. Allerprettigste oogenblikken waren mij dat, want niet alleen klonken

die verhalen zoo echt eenvoudig in het naïeve maleisch en kwam hun geest daardoor zoo goed uit, maar daarenboven genoot de verteller, al vertellende, zelf zoozeer van dien geest, dat hij vaak van den eenen gullen lach in den anderen verviel.

Want de inlander, hoe strak zijn gelaat in des europeee's dienst gemeenlijk sta, heeft een ongemeen sterk ontwikkeld gevoel voor wat geestig is; indisch-geestig natuurlijk.

Onder zijn inlandsche vrienden had de naverteller een anderen naam dan onder ons, europeanen, die hem — tenger als hij was, vooral toen hij zijn „heeren“-dienst pas begon — Si Ketjil noemden. Dien kampoengnaam ben ik echter vergeten. Zijn vader was een bawejanner of bojan — gelijk men in Deli den engelschen nazegt —, zijne moeder eene singapoersch-maleische.

DE VERHALEN.

I. Van den kat.

a. Met tijger en beer. — De kat had den tijger en beer in de leer genomen. Al wat hijzelf kende onderwees hij aan deze beiden: sluipen, springen, gluren, wat niet al. En zoowel aan den een als aan den ander. In een punt maakte hij onderscheid tusschen zijn beide leerlingen: den beer gaf hij ook les in het boomklimmen, en die kunst onthield hij den tijger.

„Waarom“, vroeg deze, „leert ge mij dat niet ook?“

„Omdat“, antwoordde de kat, „als gij dat ook kent, ge van boven uit den boom te weten kunt komen waar menschen wonen, en deze alsdan gevaar loopen van door u te worden opgegeten.“ (De beer eet naamlijk geen menschen, maar rijt hen alleen in tweeën.)

De tijger dit vernemende, was woedend, en zwoer den kat eeuwige haat.

„Niet alleen hem, tot zelfs zijn uitwerpselen zal ik opvreten, waar ik er ook aantref“, zoo zwoer hij.

Om die reden neemt voortaan de kat de voorzorg zijne faeces in te graven. —

b. Met lampongschen aap. — De lampongsche aap gehoord hebbende van de bekwaamheden die de kat wist mee te deelen, begaf zich naar hem toe en verzocht ook bij hem in de leer te mogen komen. Dit werd hem echter geweigerd.

„Waartoe zou ik u opnemen?“ merkte de kat aan. „Gij, een aap, les nemen bij mij, een kat: wat zou dat kunnen geven?“

„En den tijger en den beer hebt ge wel onderwezen!“

„Dat is een heel ander geval: beer en tijger leven op den grond: hoe zouden zij zonder mijn onderricht hun levensonderhoud vinden, dat ze hier beneden moeten zoeken, vaak niet zonder gevaar. Gij komt hier echter om van gebrek: uw voedsel vindt ge in de kruinen der boomen, en ge zijt bang als er een mensch aankomt: ziet ge er een, dan vlucht ge ijljngs omhoog. Neen, u geef ik geen les.“

En daarmee kon de aap heengaan. —

II. Van den kantjil.

a. Met tijger. — (Dit is de oorsprong der veete tusschen tijger en kantjil.) — In den beginne waren ze goede vrienden. Toen de vrouw van den kantjil had gekraamd, lieten ze hun kind eens thuis achter om in het bosch eten te zoeken. Weldra komt de tijger in kantjil's huis en vreet het kind op. Daarna gaat hij het bosch in.

Kantjil en zijn vrouw treffen nu bij te-huiskomst hun kind niet meer aan. Zij zoeken door hun heele huis en daar buiten, en vinden hun kind niet. Zij weenen. Kantjil zegt tot zijne vrouw:

„Pas goed op 't huis; ik ga in 't bosch zien of de kleine daar al spelende in verdwaald is.“

Zoo gesproken hebbende verlaat kantjil haar.

Aldra komt de tijger weer terug. Hij treft kantjil's vrouw slapende. Uitgeput van vermoeinis van het zoeken naar 't kind, is ze in een diepen slaap gevallen en hoort niets. De tijger bewatert haar linker oog, goed nat. Daarop gaat hij heen.

Kantjil komt thuis, roept zijne vrouw: geen antwoord. Hij gaat naar haar legerstee en ruikt een urienlucht. Zijn vrouw gewekt hebbend, zegt hij haar:

„Waarom ween je?“

„Ik ween niet.“

„Hoe komt je oog dan nat?“

De kantjil herkent nu de reuk van tijgerpis.

„Is hier iemand binnen geweest?“

„Ik weet niet, ik heb geslapen, ik weet van niets af.“

Kantjil zei daarop:

„Ons kind zal wel door den tijger zijn opgevreten: 't is beter dat ik geen vrienden meer met hem ben. Nu, vrouw, ga ik er op uit om den tijger te zoeken. Pas goed op 't huis, en als er lui komen, zeg dan alleen maar dat ik uit ben gegaan; meer niet.“

Hierop vertrekt kantjil. —

b. Met tijger en wespen. — Niet lang daarna ontmoet hij den tijger. Deze spreekt hem vriendlijk toe:

„Waarheen kantjil?“

„O, ik ga eten zoeken, anders niet.“

„Ik wil met je meegaan.“

De kantjil spreekt af:

„Best, maar ik loop vast vooruit, jij komt achter na; ik zal je, aan den kant van den weg zittende, opwachten.“

Toen de kantjil aan het zoeken van een wespennest. Hij vindt er een ter zijde van den weg, waar nog wespen in waren. Dit nest was aan den voet van een grooten boom gemaakt, zooals door de wespen gedaan wordt. De kantjil zet zich daarop neder.

Nauwlijks zit hij, of de tijger komt aanloopen, buiten adem:

„Kantjil, waar ben je toch gebleven, ik heb je overal gezocht.“

„Ja, rimau, ik heb aldoor op je zitten wachten, waar heb je toch al dien tijd gezeten!“

De tijger zegt:

„Ik zocht je, maar kon je nergens vinden.“

„O“, zegt kantjil, „wat is dat mooi!“

„Wat meen je?“

„Hier dat orgel: zoo'n mooie wijs!“

„Ik hoor er niets van.“

„Dat komt, je moet er vlak bij zijn.“

De tijger, dichtbij gekomen, hoort nu van de plaats waar de kantjil zit zoo'n lieflijk geluid komen, dat hij onwillekeurig uitroept:

„Kantjil, wat een fraai geluid, net als van een soeling!“

„Ja“, zegt de kantjil, „ik zit hier op het orgel van mijn heer te passen.“

„Zou ik daar ook eens op mogen spelen?“

„Och, wat zou dat geven?“

„Eventjes maar.“

„Nu goed, maar dan moet je mij eerst wegwerpen, een depa of tien hier van daan. En als je het orgel goed wilt hooren, denk er dan om dat je er tegen blaast!“

„Opperbest“, zegt de tijger, pakt den kantjil aan, en werpt hem een flink eind weg.

De tijger daarop aan het blazen. Geen minuut verloopt of de wesp en vliegen komen woedend naar buiten en vallen op den tijger aan, dien zij zoo onbarmhartig steken, dat hij in minder dan geen tijd er rampzalig uitziet.

„O“, roept hij huilend uit, „als ik hem nu te pakken krijg! Dan spreek ik niet meer met hem maar vreet hem zonder omslag op.“

Maar de kantjil was noch te zien, noch te hooren. Zorgvuldig verscholen, lachte hij hartlijk om het ongeluk van den tijger. —

c. Met tijger en slang. — Daarop verwijderde hij zich en liep voort tot hij een slapende reuzeslang aantrof. Hij ging op haren kop zitten.

De tijger kwam aan en vroeg hem:

„Waar zit je daar op; wat is dat voor een mooi ding?“

„Een gouden kistje dat ik voor 's vorsten egade moet bewaken.“

„Laat mij dat een oogenblik doen!“

„Och jij, wat wil je toch altijd met mij: overal waar ik ben, moet jij ook daadlijk komen: neen, het kan niet. Alleen mij vertrouwt de vorstin dat werk toe.“

De tijger houdt aan:

„Een oogenblikje maar!“

„Hoe zou dat gaan: ik ben klein, jij zoo groot: 't kistje is zoo erg sterk niet.“

„Toe nou!“

„Nu, een klein oogenblik, maar gooi mij eerst een goed eind het bosch in. Daarna, als ik een schreeuw geef, ga er dan op zitten.“

Zoo gezegd, zoo gedaan. Op de uitnoodiging van den kantjil om te gaan zitten, zit de tijger neer, maar de slang had juist haar bek open, waar de tijger in zijn vreugd geen acht op sloeg. Op 't zelfde pas gaf een vervaarlijk gehuil echter aan, dat de tijger er weer was ingelopen. Zijn schaamdeel was in den bek der slang terechtgekomen, en werd door deze voor de helft afgebeten.

Schreiend en weeklagend ging de tijger — die tot heden de sporen er van draagt — heen: op weg om den inmiddels gevluchten kantjil op te sporen. —

d. Met tijger en put. — Deze was doorgelopen tot waar hij een zeer diepen put aantrof, die juist droog was. Hij sprong daarin neer, en deed alsof hij sliep.

't Duurt niet lang of de tijger komt daarbij. Deze vraagt:

„Kantjil, wat doe je daar onder; ben je niet bang daar om te komen?“

„Hoe kan je zoo iets vragen! Weet je dan niet dat morgen het jongste gericht wordt gehouden? Alles wordt daarbij het onderst boven gekeerd. Als je dus nu in den kuil bent, dan kom je morgen boven te liggen, en de lui die boven blijven krijgen morgen de wereld op zich.“

„Is 't waar!“

„Ja, zeker is 't waar, en als je 't niet wil gelooven, dan zal je 'et morgen om acht uur wel ondervinden, als 'et laatste oordeel aanvangt.“

De tijger gelooft het en laat zich omlaag glijden. Beneden vraagt hij den kantjil, of het daar aangenaam is om te verblijven?

„Ja, dat gaat wel, we hebben hier nog al de ruimte.“

Een moment daarna bestijgt de kantjil 's tigers rug. Deze begrijpt niet wat de kantjil in 't zin heeft en laat hem begaan. Kantjil neemt een sprong naar boven en is er uit. Daarop de tijger aan 't razen.

„Ja“, zegt de kantjil, „jij, zoo'n groot beest, kan mij niet bedriegen, en ik doe het jou wel, zoo klein als ik ben“, en verlaat hem.

De tijger stelt wanhopige pogingen in 't werk om er uit te komen, slaagt er niet in, en blaast er ten slotte zijn laatsten adem in uit. —

e. Met bruiloftsgasten. — Kantjil komt in het vervolg van zijn tocht aan een huis waar voor de, den volgenden dag te vieren bruiloft alles in gereedheid is gebracht. De moede menschen zijn op het punt van naar bed gaan.

Hij wacht tot ze slapen en klimt dan op het dak, van waar hij door de rookgeleiding naar binnen komt. Velerhande lekkers staat daar in doelangs klaar. Kantjil eet alles gelijk op, en vervult de ledige doelangs met zijn gevoeg. Vervolgens begeeft hij zich naar de keuken. Hier draait hij alle huisraad het onderste boven. Aan den onderkant maakt hij zijn handen zwart door ze over het roet te strijken, en spoort dan het vertrek der bruid op, waar hij binnen treedt. Met zijn vuile handen smeert hij de bruid haar gezicht in, die doorslaapt. Daarna bevuilt hij, op gelijke wijze alles wat in en aan het huis is, waarop hij de vrouw die in

het vertrek naast de bruid slaapt, gaat wekken. Hij zet zich voorzichtig op den punt van haar neus en laat een wind, rent naar boven op den nok van 't huis, en neemt een klein kussen daaraan mee.

De stank dringt in de neus der vrouw door: zij ontwaakt, en gaat de kamer der bruid binnen die ze pikzwart ziet. Verschrikt, roept zij al de huisgenooten bijeen. Deze, bang door het zwarte gezicht der bruid, verbazen zich over haar gelaatskleur, nog zoo kort geleden aanvallig blank. Zoo ontstaat groot rumoer. Geen andere gedachte bezielt een ieglijk, dan dat de bruid een spook is geworden. Van haar gaan ze naar de lekkernijen kijken en vinden daar nog slechts faeces voor liggen. Nieuwe ontsteltenis. Verder trekken ze naar de keuken, waar ze alles het onderste boven vinden. Daar worden kantjil's voetstappen in de wijd en zijd verbreide asch herkend.

De kantjil, gezocht, zit ongezien rustig boven. Nadat het heele huis te vergeefs naar hem doorzocht is, wordt hij ten laatste op den nok aangetroffen.

„Ha», zoo luidt het als uit één mond, „daar is de dief die ons vleesch, enz. heeft opgegeten. Morgen trouwen — en geen stukje vleesch meer in huis!» Alle lui gaan te gelijk op hem af.

De kantjil smijt zijn kussen neer, dat zij houden voor den kantjil-zelf, die valt. IJlings stuiven alle er op af, om te bevinden dat het maar een kussen is.

Kantjil zit middelerwijl nog boven. Enkele klimmen daar heen, en vatten hem. Hoe had hij kunnen weggkomen? Dat ging niet meer: lui onder en lui boven!

Zij beloven hem morgen te zullen slachten als straf voor al zijn euvels.

Kantjil wordt in een koeroengan gezet en weent den ganschen nacht door.

Een kikker komt omtrent den koeroengan, welken kantjil aldus toespreekt:

„Vorsch, help mij toeh, ik weet geen raad meer.»

„Hoe kom je dáar nu in?» vraagt hem de kikker.

„Ja, ik heb de koewih penganten opgegeten en ben gevangen en moet morgen geslacht worden.»

De kikker geeft raad:

„Morgen om zes uur, als de lui komen om je te slachten, dan ga je stijf uitgestrekt liggen, en van nu af laat je het spuug uit je

mond loopen, dat het morgen stinkt. Dan denken de menschen op den reuk af dat je dood bent en zullen je wel in het bosch weggooien."

Den volgenden dag komen alle hens opzetten met messen en touwen en willen hun werk aan den kantjil beginnen. Nabij hem gekomen, zeggen ze:

"O kijk die kantjil slapen: zijn kop zus, zijn handen zoo: o, slaapt een kantjil zoo; dat zie ik nu pas voor het eerst: een slapenden kantjil!"

Ze vatten hem daarop aan.

"Hij is dood: hij is al stijf!"

"Wat dood: hij slaapt maar!"

Daarop wordt hij omgedraaid, bekeken, betast: de kantjil is zoo stijf als een hout.

"Dood!" is 't besluit: "als hij levend was, zou hij buigen of trachten te ontkomen: hij is geheel stijf en stinkt ook al."

Ten slotte is iedereen er van overtuigd dat hij dood is.

"Ja", zeggen er, "als hij dan toch dood is, hebben we der niets meer aan. Als we hem toch slachten en den gasten dood vleesch voor zetten, dat gaat niet aan. Neen, bewaren geeft niets: beter is 'et, nu hij dood is, hem maar weg te gooien."

Daarop beetgepakt en weggeworpen, springt hij waar hij valt op, lacht luid, en rent hard het bosch in.

Het een en ander hoorende en ziende, staat de lieden hun begrip er voor stil, dat de kantjil, die toch goed dood was, nu in eens weer leeft, en naar huis gaan ze waar ze alles aan de achtergeblevenen vertellen.

De bruijom was middelerwijl verwittigd dat zijn bruid er dien nacht als een spook had uitgezien. Hij zei tegen zijn ouders:

"Laat 't er dan maar bij; dan huw ik haar liever niet: misschien wordt ze later spook. Laten de onkosten dan maar voor niets gemaakt zijn." —

OPMERKINGEN.

"... truly native stories ... form a rich store of subjects for comparison with the folk-tales of other parts of the world."

Codrington's „Milanesians", ch. XIX.

De voornamen trekken in bovenstaande verhalen heb ik vergeleken met de volgende werken, die verder aangeduid worden met de nevens hen aangegeven verkortingen:

- RdV. I. . . . Van den vos Reynaerde, uitgegeven door dr. W. L. van Helten, Groningen 1887.
- RdV. II. . . . Reinaard de Vos, bewerkt door Prudens van Duyse, Roeselare 1891.
- ST. Sangireesche teksten, uitgegeven door dr. N. Adriani, Bijdr. kon. inst. deel 42.
- K. I. Serat kantjil van Amongsastra, overzicht van dr. J. Brandes, Tijdschr. Bat. Gen. deel 37.
- P. I. Hikajat pelandoek djinaka, uitgegeven door H. C. Klinkert in 1885, overzicht van dr. J. Brandes, a. v.
- K. II. Serat kantjil, uitgave van G. C. T. van Dorp, overzicht van dr. J. Brandes, a. v.
- P. II. Pelandoek djinaka, uitgegeven door H. C. Klinkert in 1893, overzicht van dr. J. Brandes, a. v.
- Pk. De Atjèhers, door dr. C. Snouck Hurgronje, Batavia—Leiden 1894, deel II, § 6: Plandō^c kantjé.¹
- Na. Als voren: Hikajat Nat^broean adé of Kit^hah Hiweuën.
- GF. Fabelen (enz.) der Galélareezen, uitgegeven door H. van Dijken en M. J. van Baarda, Bijdr. kon. inst. dl. 45.
- PT. Pakëwa'sche teksten, vertaald door dr. H. H. Juynboll, als voren.

Het optreden van een dier als leermeester, zooals in mijn n° 1a de kat het doet, vindt zijne wedergaden in GF. n° 6 waar de kikvorsch springles geeft aan den klabang, en in Na. n° 17 — overeenkomende, volgens opgaaf ald., met het verhaal op bl. 301 der Kalila dan Damina, ed. Gonggrijp — waar de tijger leerling is van den jakhals.

Dat de kat een geleerd dier is, erkent ook koning Nobel (RdV. I v. 924 en 942), en daar als hier blijkt haar die naam te worden toegelegd om de geslepenheid, haar van nature eigen; in Na. n° 10 treedt zij op als rechter tusschen den plandō^c en den moerōng-vogel (vg. Kalila dan Damina, ed. Gonggrijp, bl. 215). Van haar klimkunst in 't bijzonder gewagen: GF. n° 5, zoowel in 't verhaal der katten van 't geen zij gezien hadden uit „de toppen der boomen” waar zij in geklommen waren, als in hun vlucht naar die schuilplaats toe, als de honden op haar afkomen; RdV. I v. 1789*, waar Reinaart, tot den galg veroordeeld,

¹ Het in den tekst van 't genoemde werk voorkomende kantji behoort volgens de daarbij behorende „Verbeteringen en aanvullingen” te zijn kantjé.

zegt dat Tibert er maar op moet klimmen om er de lijn aan te hangen; en RdV. II bl. 152, waar beschreven staat hoe Tibert met Reinaarts vader uit zijnde en overvallen wordend door een jacht-stoet, den vos in den steek laat en zichzelf in een boom redt.

Eene andere uitlegging van het feit dat de tijger niet kan klimmen, dan de hier gegevene als zoude hem de kat dit met opzet niet geleerd hebben, bevatten de regels die ik vroeger schreef in mijne „Schetsen uit Deli“ (Stuk II, Bat. Nwsbl. 1/7—'93—176): „... de tijger houdt niet veel van boomen. Hij kan er niet eens in klimmen; dat komt, zegt de inlander, omdat het kattengeslacht geschapen is vóór dat der tijgers: het zijn de katten, die aan de tijgers de kunst hebben moeten leeren, maar dat klimmen hebben de katten er met den besten wil niet in weten te krijgen.“ Dat eerder geschapen zijn werd mij aldus uitgedrukt: „Koetjing lebih toewa dari rimau“.

Van een lijnrecht tegenovergesteld gevoelen geven de woorden blijk, die ik ontleen aan Van der Toorn's „Het animisme bij den Minangkabauer der Padangsche Bovenlanden“ (Bijdr. kon. inst., deel 39, bl. 73, noot 1): „Een uitvloeisel van het begrip, dat eenig dier uit een ander kan voorkomen, is b. v. het verbod, hier en daar bestaande, om de kat bij haren naam te noemen, wyl men gelooft, dat zij uit een koningstijger ontstaan is.“

Evenwel schijnt zich K. I n° 14 f bij de door mij medegeedeelde opvatting aan te sluiten; immers daar staat: dat de boschkat „zich altijd zoo gewichtig, oudeheerachtig [ik spatiëer], pedant aanstelt.“ Om op te letten, is mede dit laatste woord, dat met zijne beteekenis van „schoolvossig“, „meesterachtig“, terugvoert naar ons uitgangspunt, hetwelk was: de rol van leermeester, in de dierfabel aan de kat toegelegd —

Van 's tijgers onbedrevenheid en des aaps vaardigheid in het klimmen — het onderwerp, voor een deel, van mijn n° I b — trekt K. II n° 5 partij: als de tijger den aap voorspeld heeft dat zijn geslacht voortaan steeds door de tijgers verslonden zal worden, dan luidt des laatsten antwoord: „als zij ze kunnen pakken, dan is het goed“.

Nog wordt daar knap gebruik gemaakt van het verschil in voedselvindplaats tusshen aap en tijger — het onderwerp, ten anderen deele, van mijn n° I b —: met aaneengebonden staarten kunnen zij niet samenleven wyl de plaatsen uiteenloopen waar de een en waar de ander zijn voedsel van daan haalt.

Des aaps klimvaardigheid is nog tot werkend motief gebezigd in: PT. n^o I, waar de naar boven geklauterde aap zich te midden der vergaderden laat vallen; ST. n° II *b*, *c* en *f*, waar de aap door in de boomtoppen te klimmen aan den haai en den reus (*b*), dan wel aan den reus alleen (*c* en *f*) ontkomt; GF. n° 1 en 2, waar resp. de krokodil den boom bewaakt in welken de aap hem ontvlucht is, en de aap pisaangs plukt voor den landschildpad, evenwel ze allen zelf verorberend; P. II n° 4, waar de aap om den schopkamp van olifant en dwerg Hert te zien in een beringin plaats neemt; en P. I n° 4, waar de jakhals aan den aap verwijt, dat hij dezen diens uitschelden van het dwerg Hert wel zou laten voelen, als hij maar niet boven in een boom zat.

Met het uit dit laatste tevens blijkend onvermogen van den jakhals om te klimmen, stemt wederom dat de tijger — die, als boven bleek, bij dezen in de les is geweest — die kunst niet verstaat.

Dat de in mijn verhaal vermelde aap bepaaldelijk een *sijamang* is, zit 'em daarin dat deze de beste klimmer is onder zijn rasgenooten, om welke reden hij ook veel op 't klapperplukken wordt afgericht. In P. I n° 9 treedt o. m. ook een *sijamang* op, en het onder Pk. n° 11 aangeduide verhaal heeft ook „klapperapen“ onder zijn handelende personen.

Wat de gelofte van den tijger jegens de(n) kat betreft, zelfs diens faeces op te eten waar hij die maar vindt, hieraan maant de uitdrukking van den leeuw in P. I n° 5: dat hij het dwerg Hert zal opeten „*döngan tahi²nja*“, hoezeer dit niet op 't zelfde neerkomt wat in mijn verhaal is bedoeld. —

Veeten tusschen dieren, zoo gemeen in de hun betreffende fabels — „*La discorde a toujours régné dans l'univers*“, zegt (b. 12, f. 8) De la Fontaine — komen vooropgesteld voor om aanleiding tot die fabels te geven: zie om daarvan een enkel voor de hand liggend voorbeeld bij te brengen, mijne verhalen sub II n^o *a—d*. Maar zij komen ook zoodanig voor, dat haar bestaan voortvloeit uit het gedane verhaal. Van deze laatste soort fabels strekken vele als verklaring door den eenvoudigen mensch van wat hij in de natuur opmerkt: als brokstukjes natuurlijke historie der ongeleerde volken.

Stalen van deze soort leveren mijne verhalen n^o Ia en IIc: het eerste verklarende, waarom de kat (die ik beter deed in 't verhaal

een „hij” te noemen; men zie de noot van dr. Brandes bij K. I n° 10, luidende — voor zoover noodig —: „In dierenvertellingen gaat het kwalijk aan het grammaticaal geslacht der benamingen . . . vol te houden. Deze opmerking werd reeds voor dezen door velen gemaakt . . .”; in RdV. is Tibert een kater: I v. 96, II bl. 151) de gewoonte heeft hare faeces in te graven; het andere, waarom de tijger zoo'n klein uitwendig schaamdeel heeft. Hiertoe behooren al verder: GF. n° 5, 9, 19 en 31, resp. verklarende: waarom de katten bang zijn voor de honden; waarom de menschen op hun hoede moeten zijn voor slangbeten; waarom de honden en wilde varkens elkaar vijandig gezind zijn; waarom de kat de door haar gevangen muizen eerst in den kop bijt voor zij ze opeet; ST. n° XII, op eene andere wijze verklarend waarom de varkens en honden op elkaar gebeten zijn; en RdV. I v. 3156 vlgg.: de reden mededeelende waarom wolf en beer zulke schapenmoorders zijn. —

Overgaande tot mijn verhaal n° II a valt allereerst op te merken dat het optreden van eenig dier als man en vader, dat de kantjil daarin doet, als van de natuur afgezien, een heel gewoon iets is in de dierfabel; bepaalde gevallen tot toelichting — alle op te noemen gaat niet — doen zich in het vervolg wel van zelf voor.

Ongerechtigheid aan vrouw en kinderen, als hier kantjil's vrouw en kind weervaart, ondervindt in RdV. I v. 64 vlgg. de wolf: immers beklagt hij zich dat Reinaart overspel heeft gepleegd met zijne wolvin, en zijne welpen heeft bewaterd, zoo dat twee hunner voor levenslang er blind door zijn. Opmerkelijk is 't, dat wat de tijger aan het hoofd van kantjil's vrouw bepist ook juist haar oog is.

Het opeten der jongkjes komt meer voor; zoo ST. n° XIV: de slang verorbert alle kuikens eener hen; RdV. I v. 384 vlgg.: Reinaart heeft elf der vijftien kuikens van Kanteklaar opgegeten; K. II n° 6: kantjil heeft alle jonge tjelengs vermoord, om hem te verderven gaat nu de zeug — eene weduwe — hem achter op. In zoover „alle” biggen hier worden omgebracht steunt dit verhaal met ST. n° XIV; in den trek dat het er „elf” waren sluit het zich aan bij RdV. I v. 384 vlgg.; het laatste motief heeft het met mijn n° II a gemeen. Nog behoort ST. n° VIII vermeld: daarin is 't een aap die 's konings kind opeet!

Het bevullen dat de tijger's kantjil's vrouw doet, doet kantjil in mijn n° II e op zijn beurt de door hem leeggegeten doelangs,

enz. en de wijze waarop hij in datzelfde verhaal de baboe der vrouw wekt, is van dezelfde soort hoon al evenmin vrij. 's Tijgers bevuilen van vrouw kantjil's hoofd, doet de euveldaad toenemen in ergheid. Het is dr. Brandes die ons in een noot op K. I n° 7 aan die moreele gevoeligheid van den inlander voor zijn hoofd herinnert, naar aanleiding van een krokodil die van den kantjil een tik op zijn kop krijgt. Erger nog maakt het dwerghert het in dit opzicht met den reus in P. II n° 2, wien hij op het hoofd gaat staan, van daar af de tijgers en geiten oproepend hem te bevuilen, waar zij dan hevig gevolg aan geven. GF. n° 26 bevat ook eene bevuilingsgeschiedenis: daar is het de bromvlieg die, na de everzeug in het ongeluk te hebben gestort, haar lijk nog dezen smaad aandoet. Aan des dwergherts opzet om den tijger aan 't eten van uitwerpselen te krijgen, beschreven in K. I n° 1, K. II n° 7, Pk. n° 5 en, met schildpad versus aap, in den te laatstgenoemde plaatse bedoelden bantenschen do n g e n g, is zeker de medebedoeling van daardoor smaad te doen lijden niet vreemd. Door den aankondiger in de Indische Gids 1890, bl. 563 vlgg. van de sub K. I bedoelde Kantjil-uitgave wordt verband gezien tusschen dit bruffeldrek-eten en Bruius honigraten-eten op Reinaarts aanraden, zie RdV. I v. 536 vlgg. —

Het verhaal van het wespennest — mijn n° II b — noemde dr. Brandes in P. II bl. 384 «een belangwekkend verhaal», daarbij refereerende aan zijne aantekening ad P. II n° 7. Dr. Juynboll (die de geschiedenis van het bijennest — want in de door hem vertaalde verhalen komt bij uitzondering deze episode voor als eene bijengeschiedenis — «merkwaardig» noemt) heeft in PT. bl. 328 den inhoud van dr. Snouck's noot 2 bij Pk. n° 5 met evengezegde aantekening vereenigd. Hieruit blijkt dat het tot nog toe bekende vertelveld dezer fabel van niet mindere uitgebreidheid is dan als volgt: Galéla, Boeloe, Pakewa, Sangir, Preanger-regentschappen, Banten, het woongebied der nederlandsch-indische maleiers, Atjeh, Tjam, Kambodja en Annam. Door hare aanwezigheid onder mijne verhalen staat nu ook hare bekendheid te Singapoera vast, en erlangt deze reeks daardoor een bepaalden verbindingsschakel.

Dat in mijne lezing de tijger in het wespennest een fluit denkt te hooren, de kantjil het een orgel noemt, maar deze genen toch aanraadt er op te blazen, kàn aan dooreenwarring van twee afwijkende voorstellingen worden toegeschreven, al is dat ook niet bepaald noodig.

Waar bij mij de kantjil den tijger bedriegt, de eerste het nest 'et orgel van zijn heer noemt, en hijzelf zorg draagt eerst uit de buurt te wezen, heeft GF. n° 2: dat de landschildpad den aap beetneemt, het nest 's konings gong voorstelt, de bedrieger vooraf zorgt weg te komen; PT. n° I: dat de aap de antilope fopt, het nest een trommel heet van den vorst, en de antilope zich eerst door onder water duiken van de bijen bevrijdt; ST. n° II b: dat de aap den reus beetneemt, en het nest de fluit van mevrouw verbeeldt; de preanger dongeng: dat de schildpad den aap fopt; de bantensche evenzoo, beide dus hierin overeenstemmende met GF. n° 2; het nest heet in 't bantensch verhaal de gong van Batara Goeroe; Pk. n° 5 heeft: dat de plandō^f 't op den tijger munt — als in mijn verhaal — en het nest doorgaat voor den göng van radja Tblimeūm; P. II n° 7: dat de pelandoek er den aap doet inloopen, en het nest voor de zieldoos van den (jongen) pelandoek wordt uitgegeven.

Slechts dit is mij bekend geworden uit de geraadpleegde werken, en of Na. n° 14 (Kalila dan Damina ed. Gonggrijp, bl. 265) „de aap en de zeeschildpad“ hierbij behoort, weet ik niet. —

Dat het bedrog met het wespennest niet het eenige is waarbij tot middel een zoogenaamd muziekinstrument strekt, bewijzen: K. I n° 3, het verhaal behelzende hoe 's tijgers tong wordt afgeknepen tusschen de stengels van een bamboe-doeri-stoel, door kantjil „de trompet van Nabi Soleman“ geheeten, „die als een gamelan, heerlijk klinkt“; en ST. n° II c en f, waarin de oliepers die den aap tot kwelmiddel van den reus strekt, door hem „de fluit mijner Meesteres“ wordt genoemd. (K. II n° 8 en 9 behoeven geene vermelding in dit verband, wijl er het bedrog met den bamboe-struik als muziekinstrument geheel in op den achtergrond is geraakt.) —

Het bedrog met de slang — mijn verhaal n° II c — wordt in den fabelschat van den archipel haast even vaak aangetroffen als het vorige. Ik vind het toch in de fabelen van Sangir, Galéla, Java en Atjeh. Hier komt zich nu eene maleische voordraging van Singapoera bijvoegen.

De sprekende trekken in deze laatste zijn: dat de slang het kistje der vorstin heet, dat er op gezeten wordt, dat de kantjil vooraf zorgt ver weg te zijn, en dat de slang den tijger bijt, —

die er de helft van zijn uitwendig schaamdeel mee verliest. ST. n° II *b* verhaalt: dat de slang volgens den aap de gordel van mevrouw is, dien dan de reus omdoet, waarop zij dezen bijt; ald. n° II *c*: dat de slang „de gordel mijner Meesteres” is — naar de aap zegt —, in wiens kronkel dan de reus gaat zitten, om daarop door haar gewrongen te worden; ald. n° II *f* heeft behalve deze zelfde trekken nog: dat de aap zich vooraf buiten bereik stelt, want er staat nadat de gebeurtenis verhaald is: „Daarop vluchtte de aap weder verder weg naar boven.” In GF. n° 2 noemt de landschildpad de slang 'skonings gordel, doet de aap dien om, nadat de schildpad zich eerst behoorlijk verwijderd heeft, en bijt en wringt de slang dan den aap. Volgens K. I n° 2 noemt kantjil het reptiel den slanggordel van nabi Soleman, zorgt hij van te voren uit de voeten te zijn, doet de tijger den zoogenaamden gordel aan, en moet dan een hevigen aanval van de slang weer- en een hevig gevecht met haar doorstaan. In K. II n° 8 en 9 is de slang ook een gordel en doet de banteng dien door toedoen van het dwerghert om. Pk. n° 5 verhaalt dat de plandō^s de slang radja Thlimeūm's hoofddoek” noemt; en de daar vermelde bantensche dongeng — waarin de schildpad den aap bedriegt — dat de slang de gordel is van Batara Goeroe, terwijl daarin de vernieling van des aaps testikels wel mede voorkomt, maar als een van het avontuur met de slang afgescheiden verhaal.

De wijze waardoor de tijger gebeten wordt, t. w. zitten gaande op de slang die juist haar bek open houdt, wekt de herinnering op aan RdV. II bl. 104, beschrijvende hoe de zich dood houdende Reinaart de vrouw van den raaf tot in zijn opengesperden muil laat naderen om haar daarop onvoorziens in den nek te bijten.

Van die testikelgeschiedenis valt, na het vroeger naar aanleiding daarvan opgemerkte, toch nog wat te zeggen. Immers hetzelfde motief treft men aan in RdV. I v. 1153 vlgg.: de gestropte kater springt in zijn raadloosheid den in zijn hemd staanden pastoor naar diens „beurze zonder naad” en bijt hem zijn eenen testikel af. K. I n° 7 heeft ook een dergelijk verhaal met heuglijker afloop: de krokodil, dien het dwerghert reeds eenmaal had bedrogen en op den kop getikt, en dien het nu weer bedrogen heeft, weet zijn uitwendig schaamdeel te grijpen, maar kantjil weet hem van zijn heilloos voornemen af te brengen door te beweren dat zijn scrotum den hem toevertrouwen „geldtasch van Nabi Suleman” is. Blz. 426 noot 9 van „Het looze dwerghert” door J. van Dissel, Indische Gids

1899, deel I, vermeldt het maleische sprookje van den „Aap en den Boomstam“ met zijn sanskritschen grondtekst; deze laatste behelst dat de aap sterft tengevolge der verbrijzeling zijner testikels door het terugspringen van de wig die den hem tot zetel verstrekkenden boomstam opengespalkt hield: de aap in den bantenschen dongeng weerstond deze ramp voorspoediger, als voren bleek.

De voorzorg van den kantjil om steeds vóór zijn bedrog aan het licht komt uit de voeten te zijn, doet zich behalve in de reeds genoemde parallelle verhalen ook voor in K. I n° 1, behelzende het bedrog met den buffelbolus: bij de toestemming die kantjil den tijger geeft om hem te eten bedingt hij zich eerst te mogen verwijderen; en in K. II n° 12, verhalende hoe kantjil den kebodanoe aan 't waringin-vruchtjes tellen zet: alvorens deze er achter komt in 't ootje te zijn genomen heeft kantjil zich weggespoed. —

Zoo ben ik nu aan het putverhaal toe. Putten doen veel dienst in de dierfabel. In RdV. I v. 2346 vlgg. leest men in de uitlegging die Reinaart aan koning Nobel geeft van de plaats waar de laatste koning Ermeliuks schat kan vinden van een Krekelput. Als „borne“ was deze een natte put. Evenwel doet deze put niet zoo erg mee, wat echter wel 't geval is met den natten put waarvau sprake is in K. I n° 11d en K. II n° 5, waarin naamlijk resp. de wedoes-proetjoel en de kantjil den tijger zijn kop laten zien, hem in den waan brengend dat het beeld daarvan het restantje is van een zoo juist door den wedoes, resp. kantjil opgegeten tijger. Een andere natte put komt voor in ST. n° IIc, II f en III. In het eerstvermelde nummer noemt de aap, die erbij is gaan zitten, hem „den put mijner Meesteres“, hoewel het een groot meer is, waarin de reus graag wil baden, wat op zijn dood uitloopt; n° II f verhaalt van een put met eene wijdte van ongeveer zeven vadem, dien de daarbij zittende aap den zelfden naam geeft als in n° IIc, en waarin de reus — wien, tengevolge van zijn vroeger kenbaar gemaakt verlangen om evenals de aap roode billen te hebben, door dezen een roodgloeiend ijzer in zijn zijde is gestoken (RdV. I v. 1376/7 wordt ook de wolf geschroeid!) — wil baden, doch als het ijzer dan gaat sissen, omkomt; n° III komt — behalve dat met het bilschroei-verhaal nog dat van de oliepers wordt vereenigd — geheel met het vorige overeen; ook in zoover dat er de reus voor leniging van de schroei-pijn naar het water schijnt te snak-

ken, hierin zich aansluitend: bij de antilope in PT. n° I, die om van de bijen bevrijd te raken, te water gaat; het hertzwijn in datzelfde verhaal, dat evenzoo doet, na door den aap bedrogen, spaansche peper te hebben gegeten; en den beer in RdV. I v. 781, die ontveld en geranseld een gunstig oogenblik te baat neemt om, ter ontkoming aan meer leed, de rivier in te springen en weg te zwemmen.

De vier putverhalen in K. I n° 9, K. II n° 3, P. I n° 2 en P. II n° 2 hebben van allen de sterkste overeenkomst met het mijne. Dit blijkt het best door opnoeming der voornaamste trekken van dit laatste: de kantjil begeeft zich in den put om er den tijger in te krijgen; hij beweert dat het einde der dingen nabij is, als wanneer de aarde omgekeerd zal worden; hij gebruikt den tijger als tusschensport om er zelf weer uit te komen; daarna jout hij van boven af den tijger uit; en de tijger komt in den put om. In dit verhaal als in de volgende vier is de put een droge. Volgens K. I en II resp. n° 9 en 3 valt het dwerghert er onwillens in; verkondigt het den toevallig er bij komenden dorstigen olifant, resp. banteng: den een aanstaanden hemelval en menschenverplettering, den ander aanstaande aaneensluiting van hemel en aarde; komt het er via den rug van elk dezer dieren weer uit, en jout elk huuner van boven af uit; olifant noch banteng komen echter om. In P. I en II, beide n° 2, wordt de put met voordacht door het dwerghert gegraven — met behulp zelfs van den te bedriegen reus —; nadat het dien, in het eerste verhaal, verlokt heeft door het oproepen van vrouw en kinderen en het wijzen op de zich voortbewegende wolken om zich voor den aanstaanden hemelval te bergen; en, in het andere verhaal, door de voorspelling dat de wereld vergaan zal, op welken dag een reus van zijn naam tot hem zou komen; de reus komt dan alleen in den put, zoodat het uitspringen van den pelandoek vervalt; voor het uitjouwen komt dan in de plaats de oproep der geiten en tijgers — van het hoofd des reuzen gedaan — om den reus te slaan, wat zij doen, hem tevens bevuilende; de reus komt dan in den put om, in P. II n° 2 verdrinkende in het tijgers- en geitenvuil, — waardoor de put hier meteen te beschouwen is als het tusschen-type der in de dierfabel voorkomende droge en natte putten.

Aan deze verhalen moeten er nog een paar worden toegevoegd, waarin ook het putmotief als reddingsmiddel van den bedrieger is gebruikt. Vooreerst dat van RdV. II bl. 169 vlgg.: Reinaart is door in den eenen van een met een ketting over een katrol saamver-

bonden paar emmers van een waterput te gaan zitten daarin afgedaald en lokt nu — voorgevende dat het daarbeneden droog is en vischrijk — de wolvin in den anderen emmer, waardoor zij zakt, hij stijgt; en bevrijd zijnde lacht hij haar dan uit. Dan dat van K. II n° 6: de tjeleng-jongkjes door den kantjil gedood zijnde, spoort hun moeder dezen op en vindt hem bij een put zitten, alwaar de zeug hem te lijf wil, doch — zegt de kantjil — neem liever mijn jonger broertje in den put. „De tjeleng springt er in; zoodat de guit weer vrijloopt.” Ten slotte luidt de omschrijving van Pk. n° 20: „De olifantvorst in den put (geheel anders dan het gelijknamige verhaal in Jav.)”, enz. Onder „Jav.” is hier te verstaan de beide javaansche kantjil-boeken. Op de episode van Reinaart en de wolvin wees reeds de vorengenoemde aankondiger in Indische Gids 1890. Bij De la Fontaine wordt ook verhaald, in fabel 5 van boek 3, hoe de in een put terecht gekomen vos door list den bok bij zich weet te lokken, dien hij dan met horens en al als ladder bezigt om zelf verlost te raken, hem daarna uitjouwend van den bovenrand. Dr. W. G. C. Bijvanck had de vriendelijkheid hierop mijn aandacht te vestigen.

Reeds werd het oog gericht op den trek dat de kantjil na zich ten koste van den tijger bevrijd te hebben, dezen uitjouwt. Evenzoo doet RdV. I Reinaart: den beer als die in den honingeik geklemd zit (v. 664 vlgg.), en als hij hem afgepijnd aan den stroomkant terugvindt (v. 851 vlgg.), den kater als die gestropt is (v. 1106 vlgg.), de pastoorsvrouw als haar man half ontmand is (v. 1177 vlgg.), en de aan haar achterpooten ontschoeide wolvin (v. 2629 vlgg.); RdV. II bl. 116/7 den wolf wanneer die een trap beet heeft van 't zwaar beslagen paard; K. I kantjil den baja's na hen als een brug over het gezwollen water te hebben gebruikt (n° 6), en een hunner na door een bedrieglijk praatje aan diens scrotum-beet te zijn ontkomen (n° 7); de aap het vrouwtje van den kidang, dat door zijn toedoen in den strik is geloopt (n° 12c); en GF. n° 1 de zelfde de kaailui over wier rug hij de rivier over kwam.

De profetische aanmatiging van het dwerghert is, behalve in de bovengenoemde fabelen, ook een motief in de volgende: GF. n° 3, waar de aap het nabijzind einde der wereld jegens den reus als fopmiddel toepast; terwijl het dwerghert in P. I en P. II, beide n° 1, tegenover de in veete levende levende geiten en tijgers zich daarvan bedient (het aldaar in den pantoen —

laatst^en regel — voorkomende عاده zal wel دنيا moeten worden gelezen?); ook in K. II n° 13 de episode bevattende dat op kantjil's voorgeven van de nadering des oordeelsdags, de slang zich laat binden. In K. II n° 12 had kantjil jegens den kebo-danoe als bedriegmiddel reeds aangewend dat de komst van nabi Soleman in eigen persoon te wachten stond, terwijl alweer een ander fopmotief van profetischen aard gevonden wordt in K. I n° 5 en K. II n° 14, te weten dat er op bevel van nabi Soleman eene groote overstroming na op handen is. Opmerkelijk is dat in K. II n° 15 de kantjil — in dit geheele boek een wonderbaarder figuur dan in K. I — eene waarschuwing voor hem naderend onheil door eene stem uit den hemel ontvangt, waardoor zijne betrekking tot den hooge op deze plaats althaus niet voorgewend maar werkelijk-bestaande is.

Evenals in mijn onderhavig verhaal de tijger omkomt, heeft in de fabel — ook hierin zich niet van de natuur verwijderend — vaak een sterfgeval plaats: ST. n° Hc, II f en III benevens PT. n° 2 boden ons er al voorbeelden van in de persoon van den reus; RdV. II blz. 104 in die van de ravin; en het sanskritsche verhaal van den aap en den boomstam in die van den aap. Het in PT. n° I zich te water begevend hertzwijn komt ook daarin om. Overigens wijs ik nog op de boven genoemde gevallen dat er jongkjes van dieren omkomen, ja zelfs een menschenkind, en dan — omdat dit zoo aan den inhoud van mijn verhaal in kwestie doet denken — op Na. n° 7 (Kalila dan Damina ed. Gonggrijp bl. 78): „De keureukoih (verklaard als plandō) doodt den tijger” — waar in de verwijzing naar Pk. n° 10 worde gelezen „n° 19” — en eindelijk op K. II n° 18 waarin de kantjil-zelf sterft. —

En nu zij overgegaan tot het laatste mijner verhalen. Hier treedt het dwergheft op met menschen, wier kost het opeet, wat aanleiding geeft dat het in een kippenben gesloten wordt, om 's anderen-daags geslacht te worden, aan welk noodlot het evenwel ontkomt.

Dat gezamenlijk optreden van menschen met dieren treft men ook aan in K. II n° 18, waarin kantjil — hier eigenlijk een verkapt mensch — in gesprek komt met de egyptische koningsdochter; GF. n° 9, waarin een slang met een menschenhoofd met een mensch aan 't praten is — tegenover de menschslang hier heeft ST. II c en f een menschhaai: totemistische uitdenksels! —

ST. n° VIII, waarin een aap en een haagdis met een vorstlijk gezin beurtlings gesprekken voeren; ald. n° X, waarin de garnaal met eene oude vrouw praat (blijkens de bijgevoegde aanteekening mede voorkomende onder de Sea-fabels van dr. Riedel in Tijdschr. Bat. Gen. dl. 17); PT. n° III, waarin eene vrouw en haar man resp. met een krokodil en een haagdis een onderhoud hebben, welke krokodil een menschkrokodil is, en dus als derde aan de beide vorige menshdieren moet worden toegevoegd; ald. n° IX, waarin een mensch tegen de mieren het woord voert. Rekent men hiertoe ook de verhalen waarin het genus mensch vertegenwoordigd wordt door den overmensch, als reus dan wel als setan, dan zijn er nog etlijke nummers aan toe te voegen.

Overeenkomst, ook in de fijnere trekken, heeft mijn verhaal met K. I n° 4 en K. II n° 1, waar het ook 's dwergherts verorberen van menschenkost — hier echter te velde staande — is die hem, evenzeer om 's andrendaags geslacht te worden, in den koeroengan brengt, zonder dat dit oordeel, en wel mede door tusshenkomst van een ander dier, aan hem voltrokken wordt. In K. I n° 4 raakt kantjil door vastkleven aan een vogelverschrikker — zie hierbij P. II n° 6, waarin de krokodil gevangen wordt door vastplakken aan een plank —, in K. II n° 1, evenals in K. II n° 18, in een strik gevangen.

Zich aansluiten bij deze javaansche koeroengan-verhalen, doch sterker direkt bij het mijne, doen de verhalen in K. I n° 12b—d en 14g, welke onderling nagenoeg gelijk zijn. Hier wederom dat zich te goed doen aan moeskruid van menschen, dat vastraken in den strik — in n° 12c het wijfje van den kidang, in n° 14g de kidang-zelf —, maar dan het raad ontvangen van een welgezind en slim dier, strekkende om zich schijndood te houden — waarbij gezegde raadgever hem nog zorgt te bevuilen om beter dood te lijken — wat de bevrijding van 't gevangen kreatuur dan eveneens ten gevolge heeft, en wel door den gevangennemer-zelf. Het kapmes, voor de(n) kidang bestemd, dat hier per slot van rekening een ander treft, herinnert aan het voor Reinaart bestemde tafelmes van den pastoor in RdV. I v. 1435, dat den wolf in 't oog terecht komt, een ramp die het slot vormt van een avontuur waarin beide dieren zich ook aan menschenkost — Reinaart bepaaldlijk aan toebereide — zich hadden vergrepen.

Hier laat zich de vergelijking verder voortzetten: het binnengaan van een huis door een bovenopening om roof machtig te worden

doet er op Reinaarts aanstichting de wolf, — wat eveneens tot het opdagen van alle inwonenden leidt, — en een pak slaag voor den wolf die omlaag ploft (v. 1466—1501) — men vergelijkte PT. n° I met zijn van boven zich naar beneden stortenden aap —; zelf blijft Reinaart altijd vrij van toetakeling door menschen (en dieren), maar evenals in mijn verhalen de tijger en de bruid er slecht afkomen, zoo is dit — zij 't ook in ander opzicht — in RdV. I 't geval met den wolf (zie o. m. de reeds genoemde gevallen), den beer (v. 718 vlgg.) en den ram (v. 3156); ja, ook hier weet hij, reeds geoordeeld zijnde, aan zijn lot te ontkomen (v. 1736—3048).

In Pk. n° 1 schijnt in het verhaal „De plandō^f, de kikvorsch, de tuineigenaar en de hond“, blijkens de bijvoeging „(dergelijk in Jav.)“ het atjehsch verhaal vervat te zijn, dat in meerdere of mindere mate zich bij het mijne in kwestie betrekken laat, en is dat zoo dan behoort hier tevens gewezen te worden op het overeenkomstige verhaal in den t. a. p. gemelden bantenschen dongeng, waarin evenwel de aap de rol van den kikvorsch en den hond en de schildpad die van het dwerghert vervult.

Bij ontstentenis van kennis aangaande den verderen inhoud van het atjehsche verhaal kan ik slechts vermoeden dat daarin de kikvorsch in gelijke kwaliteit als in mijn verhaal optreedt; van nog een paar atjehsche fabels zou ik zelfs dat vermoeden niet zoo grif durven uiten; deze zijn: Pk. n° 8 „De plandō^f, de kikvorsch, de leguaan, het kreng, de hond, de tijger, de twee buffels, de twee tijgers, de olifant en de menschen,“ en Na. n° 13 (Kalila dan Damina ed. Gonggrijp, bl. 260) „De slang en de kikvorschen.“ Te wijzen valt echter op GF. n° 6, waarin — gelijk al boven bleek — de kikvorsch zich doet kennen als een knap dier, een dier waar wat in zit, springles geven als hij daar immers doet aan den klabang. Eigenaardig is het in ST. n° XIV, ten aanzien der vraag: hoe de kip de slang kan treffen die hare kiekens heeft opgegeten, als raadsman — en goed raadsman ook — te zien optreden de hond, hetzelfde dier dat in de javaansche koeroengan-verhalen zich van zoo'n beklaglijk domme zijde doet kennen.

„De rol, die de Aap in de Sangireesche volksverhalen speelt, is die van den Kantjil in het Javaansche dierenepos, die van den Pelandoek in de Maleische dierenfabel“, zegt dr. Adriani, ST. bl. 349, en behalve in den door hem bedoelden zin gaat dit ook op in zooverre dezelfde vraatzucht die in mijn onderhavig verhaal de kantjil ten toon spreidt en in RdV. I en II „de felle metten roden

baerde», in ST. n° II *b*, *c* en *f* door den aap betoond wordt, die zich daar immers meester maakt van het eten van den reus, welke echter op zijn beurt de vraatzucht verpersoonlijkt in ST. n° III, K. I n° 5, P. I n° 9, P. II n° 2 en GF. n° 3. In GF. bl. 194 zegt de heer Van Baarda: „Voorts ziet men trekken van overeenkomst in de Fabelen, waarin de Aap optreedt, tusschen de door Dr. Adriani uitgegeven „Sangireesche Teksten” en deze Galélareesche” Voor zoover den trek van des aaps vraatzucht betreft verwijs ik naar GF. n° 2.

Kantjil legt het in mijn verhaal een oogenblik af. Zulke onmachtige momenten kennen K. I en K. II — gelijk wij zagen — ook voor hem. Daarbij voegen zich in dit verband nog de verhalen K. I n° 8 en K. II n° 2, verhalende hoe het dwerg Hert in slimheid overtroefd wordt door de slakken die den wedloop tegen hem hebben aangegaan, welke fabel onder de GF. voorkomt sub n° 12, 13 en 14, resp. van het hert, het strandlooptje, en den ijsvogel tegen de zeeslak, verrijkt met eene belangrijke aanteekening in de noot omtrent haar voorkomen in Duitschland, bij de bakwiri's van Kameroen en de betjoewanen van Zuid-Afrika.

De list om zich schijndood te houden, door ons reeds buiten mijn verhaal in K. I n° 12*d* en 14*g* aangetroffen, hebben ook: GF. n° 1, waarin de kaaiman haar uit eigen beweging tegen den aap toepast, dien hij er wil laten inloopen — wat niet lukt —; en RdV. II bl. 104, behelzende Reinaarts toepassing van dezen streek, ook uit eigen vinding, tegen het ravenpaar — met gewenschten uitslag. In ST. n° VIII houdt de koning zich schijndood, op raad van de hagedis, waardoor de apen in de val loopen. PT. n° III bevat ook zulke haagdis-bijstand aan menschen — dr. Juynboll verwijst daarbij naar prof. Wilken's studie over dit dier in Bijdr. kon. inst. deel 40 — en hieraan is toe te voegen ST. n^o I, bl. 332, in het midden. —

Weggegooid worden schijnt den kantjil geen kwaad te doen: in mijne n° II *b* en *c* laat hij het zich doen, hier — in n° II *e* — wordt hij het gedaan. Evenzoo wordt in ST. n^o X het lijk der oude vrouw in het bosch, in RdV. I v. 1459 de lamgeslagen wolf in de gracht gooid. —

De Bijdragen van het Koninklijk Instituut verschijnen in driemaandelijksche afleveringen van 8 à 10 vel druks. De prijs wordt berekend à 20 cents per vel druks, en à 10 cents per plaat. Bij de 4e aflevering van ieder deel ontvangen de inteekenaren titel en inhoud voor het geheele deel. Iedere aflevering is afzonderlijk verkrijgbaar.

De Bibliotheken van het Instituut en het Indisch Genootschap (Heerengracht, n°. 21) zijn voor de leden toegankelijk van 10 tot 12 en van 2 tot 4 uur op alle werkdagen, behalve des Donderdags.

Heeren Leden, vooral in Indië, worden **dringend** verzocht, bij verandering van woonplaats of bij niet geregelde ontvangst der Bijdragen en Werken, daarvan kennis te geven aan den Secretaris.

Uitgaven van MARTINUS NIJHOFF te 's-GRAVENHAGE:

REPERTORIUM

OP DE

KOLONIALE LITTERATUUR

of systematische inhoudsopgaaf van hetgeen voorkomt over de
Koloniën (beoosten de Kaap) in mengelwerken en tijdschriften

VAN **1595** TOT **1865**,

uitgegeven in Nederland en zijne Overzeesche bezittingen,

DOOR

J. C. HOOYKAAS,

ter perse bezorgd door Dr. W. N. DU RIEU.

2 dln. van 651 en 751 blz. in twee kol. gr. 8vo.

Vroeger f 22.75; thans f 15.—.

REPERTORIUM

OP DE

Litteratuur

BETREFFENDE

DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN,

voor zoover zij verspreid is in Tijdschriften en Mengelwerken.

I.

OOST-INDIË.

1866—1893.

II.

WEST-INDIË.

1840—1893.

Met een alphabetisch Zaak- en Plaatsregister,

SAMENGESTELD DOOR

A. HARTMANN,

Commissie bij het Ministerie van Koloniën.

Een deel, XVIII en 454 bladz. in 2 kol. roy. 8vo.

Prijs f 7.50.

De twee werken te samen f 17.50.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË,

UITGEGEVEN DOOR HET

Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde
van Nederlandsch-Indië.

ZESDE VOLGREEKS. — ZEVENDE DEEL

(DEEL LI DER GEHEELE REEKS).

DERDE en VIERDE AFLEVERING.

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1900.

I N H O U D.

	Bladzijde.
Palembang en Banka in 1816—1820. Door P. H. van der Kemp.	331
Toevoegsel tot de bijdrage „Zeven dierenverhalen“. Door G. A. N. Scheltema	765

Notulen van de Bestuursvergaderingen.

Bestuursvergadering van 17 Maart 1900	XXXIII
Bestuursvergadering van 21 April 1900.	XXXV
Bestuursvergadering van 19 Mei 1900	XXXVII
Bestuursvergadering van 16 Juni 1900.	XXXIX

PALEMBANG EN BANKA

IN

1816—1820.

DOOR

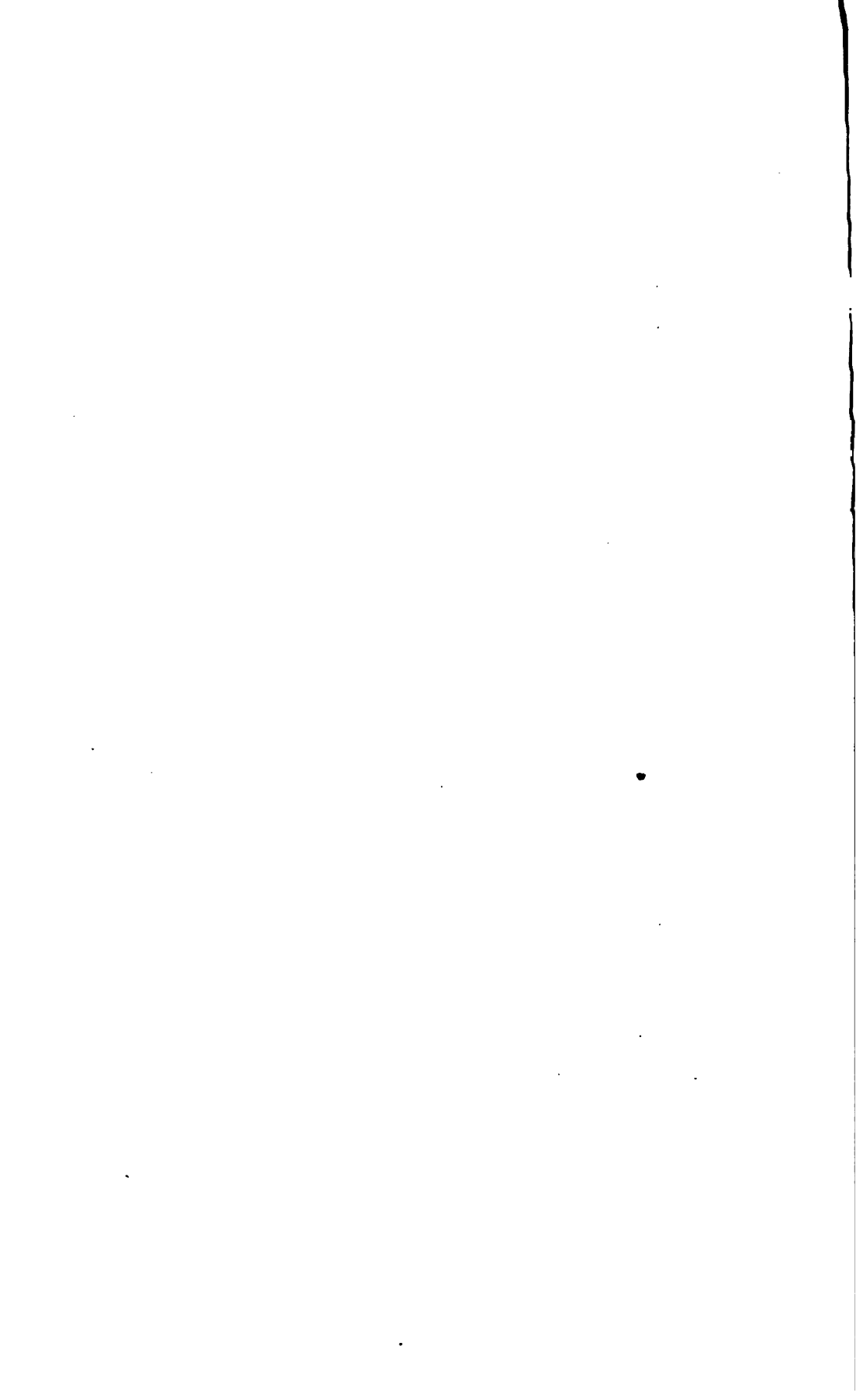
P. H. VAN DER KEMP.

Nog moet hij, die zich in een ongelijkaardig gewest bevindt, zich tot hoofd of verdediger opwerpen der minder machtige naburen, de machtigen trachten te verzwakken, en vooral oppassen, dat er geen vreemdeling, even machtig als hij, inkome; want er zal steeds een vreemde ingeroepen worden door ontevreden ingezetenen, óf uit eerzucht, óf uit vrees.

NICOLAAS MACHIAVELLI. *De Vorst.*

L'apparence que nos actes dessinent de nous dans l'imagination des autres est si mensongère! Les connaissent-ils jamais exactement, ces actes, et, s'ils les connaissent, sont-ils capables d'en démêler les obscures racines? Leur disons-nous la parole que nous nous prononçons à nous-mêmes, la tragédie secrète de nos espérances et de nos misères, les palpitations de notre personnalité blessée et de notre idéal mutilé?

PAUL BOURGET. *Sensations d'Italie* (1881).

VOORREDE.

Toen de heer M. L. van Deventer zijn *„Nederlandsch gezag over Java en onderhoorigheden (1811—1820)“* in 1891 deed verschijnen, bestonden er onderscheidene werken, waarin de Palembangsche geschiedenis 1816—1820 op min of meer breede wijze behandeld was geworden. Het kon uit dien hoofde geen bezwaar hebben, dat bij de veelheid van zaken, die in zulk een werk, wil het volledig zijn, behooren aangewezen te worden, de schrijver, onder de noodige verwijzingen, zich slechts tot enkele mededeelingen bepaalde. Ik heb dus, ook al ontbreekt eene behoorlijke literatuur-opgave, tegen het weinige wat wij op bl. CXC vv. er over lezen, geen bezwaar, wat betreft de quantiteit; doch dat de lezer daarmede niet op de hoogte komt van de Badroedin-Achmad twisten, waaronder van Nederlandsche zijde op betreurenswaardige wijze werd gestookt, toonen de in de noten b bl. 347, a bl. 371 en a bl. 379 door mij aangehaalde zinsneden aan.

Goed is het *„Verhaal van den Palembangschen oorlog van 1819—1821“* door den kapitein A. Meis, in *De Militaire Spectator* van 1842, dl. X, bl. 112 vv. Hij heeft geput uit de bronnen zelf. Ik heb intusschen het groote nut ingezien om mij ook met de archiefstukken bekend te maken, al ware het slechts, wijl ik daardoor in de gelegenheid werd gesteld tot het brengen der gebeurtenissen onder een eigen licht. Aan den lezer moet ik het overlaten, te beoordeelen in hoever de geschiedbeschrijving daardoor heeft gewonnen, de indrukken levendiger zijn geworden. Noeh de Banka-Kotta-expeditie, noeh de Palembang-Wolterbeek-expeditie werd m. i. beschreven op eene wijze, die eene hernieuwde uiteenzetting als eene ondankbare taak deed beschouwen, terwijl die expeditiën overigens voor den lezer te minder aantrekkelijk mochten schijnen, omdat de eene van slechts plaatselijken aard was, en de andere in de schaduw is gesteld door de daarop volgende expeditie van generaal De Kock. —

De welwillendheid bij de raadpleging van stukken enz. ondervonden van het ministerie van Koloniën en van 's Rijks archief maakte

mij den arbeid, gelijk altijd, zóo gemakkelijk, dat ik niet nalaten kan, dit in erkentelijkheid hier te gedenken. —

Ook nu weder heb ik van enkele stukken gebruik gemaakt, die door Mr. Roosegaarde Bisschop uit het *London Office* werden getrokken: B. —

In deel LI (1900) bl. 1 der Bijdragen verscheen mijne *Malakka-Riouw*-verhandeling, welke ik onder de letters M.-R. dikwerf zal aanhalen. Een belangstellend lezer vestigde mijne aandacht op de beschrijving daarin, die ik in de noot b bl. 482 van de hierbij aangeboden verhandeling heb verbeterd. Ik maakte van de opmerking gebruik om mededeeling te verzoeken van andere bedenkingen, die mochten bestaan, al waren het ook geene fouten. Mij zijn toen nog de volgende aantekeningen op de *Malakka-Riouw*-verhandeling geworden, die ik gaarne hier met mijne beantwoording teruggeef, omdat de bedenkingen ook bij andere lezers kunnen rijzen.

1°. Op bl. 30 M. R. wordt er aan herinnerd, dat schout-bij-nacht Wolterbeek bij zijn roeitocht om het eiland Mars bevond, dat er „nogal wat te verbranden en te vernielen zoude zijn”. Hierop schrijft mijn interpellant:

Het komt mij voor dat W. dit schrijft, omdat de *mogelijkheid* van een militair optreden hem voor oogen stond; niet echter, dat hij met verbranden en vernielen dreigen gaat. Trouwens, uit niets blijkt, dat hij de inlandsche autoriteiten dit dreigement heeft voorgehouden. Toch schrijft U op bl. 40: «en dreigden we *heel wat te vernielen* (U cursiveert), indien men ons niet gaf wat gevraagd werd». Hebt U nu bewijzen, dat W. bedreigd heeft met «vernieten»? Anders komt mij Uwe opmerking niet geheel billijk voor.

Ik heb dit *dreigen* willen gebruiken op de wijze als men zegt, dat er een onweer dreigt, zonder dus daarbij aan eene bedreiging te denken. Het feit is, dunkt me, niet weg te nemen, dat we tot het vernieten zouden zijn overgegaan, indien het inlandsche bestuur in onze vorderingen niet trad; trouwens desnoods geweld te gebruiken, lag in Wolterbeek's opdracht: zie Buyskes' schrijven op bl. 3 M. R. Men zie ook den brief van den schout-bij-nacht hierna bijl. 20. Onze eischen nu bepaalden zich niet tot een in zekeren zin belangeloos vriendschapsverbond, dat slechts de strekking had om Engelsche nederzettingen te weren en den handel tegen zeeroof te beschermen, doch greep diep in de onafhankelijk-

heid van het land, waaraan door ons financieele lasten werden opgelegd. Het vorstenbestuur gaf ten slotte toe; doch enkel omdat we daar lagen met eene militaire macht, die alles dreigde te vernielen. Al werd dat niet *gezegd*, gevoeld werd het door de wederpartij en dat ze juist gevoelde, bewijst W's geheime gedachte.

2°. Is *beslist* juist, wat U op blz. 40 zegt: «Riouw was reeds lang onafhankelijk; we hadden er rechtens niets meer mede uit te staan»? Is onze houding van 1795 wel zóó gemakkelijk met een enkel woord te omschrijven?

Ik meen deze vraag bevestigend te mogen beantwoorden. Naar mijne opvatting had ons beroep op het tractaat van 1795 geen zin meer, in zoover wij daaraan *rechten* wilden ontleenen tegenover het Riouwbestuur. Het contract kon ons dienen tegenover Britsche aanspraken, in zoover, dat het bewees dat daar onze sfeer van werkzaamheid was geweest, en het tractaat van 1814 het herstel ervan beoogde, maar de band met Riouw zelf was verbroken geworden, doordien we er geen gezag meer uitoefenden en verder door onze finale verdwijning als zelfstandige natie, waardoor ook iedere opzegging van het tractaat van 1795 overbodig, ja onmogelijk, werd. Ik geef gaarne toe, dat het verstandig is dergelijke zaken van koloniaal recht maar niet al te zeer uit te pluizen; ik wensch dit althans niet te doen. Waar wij echter zoo zwak in onze rechten stonden, ware het m. i. beter geweest, dat wij er niet zoo onbehouden als eischende meesters waren teruggekomen.

3°. Op bl. 46 M. R. schreef ik, dat de gouverneur van Malakka dd. 9 October 1819 een brief aan Wolterbeek had gericht «waarin hij op den onveiligen staat van Linga's bestuur wees, en zoo mogelijk om troepen verzocht». Ik verwees hiervoor naar den brief zelf, opgenomen als bijl. 11, waarin (zie op bl. 93 M. R.), Thyssen o. a. schrijft: «Indien het detachement kan worde gemist, zoude hetzelfde van deeze gelegenheid kunne gebruik maken over te koomen, dan beroofd u niet van troepen, wij zullen het hier wel met de burgers schikken.» — Gevraagd is geworden of mijne mededeeling wel geheel gedekt wordt door de aanhaling uit Thyssen's brief.

Met den onveiligen staat van Linga's bestuur, dacht ik aan Thyssen's hoop op de uitroeiing van «het roofnest van Linga». De toezending van *zoo mogelijk* troepen verzocht hij voor Malakka. Dat hij het daar wel *met de burgers* zou schikken, maakte die toezending niet minder wenschelijk, omdat zulk een beroep op de burgerij natuurlijk slechts in den hoogsten nood wordt gedaan.

4°. Op bl. 56 M. R. heb ik medegedeeld, dat *„de algemeene fout”* was, die de schrijvers begingen bij hun verhalen van den Boegies-opstand, dat ze het kader weglieten, waarin het gebeurde behoorde te worden geplaatst, nl. *„de uiteenzetting, dat de Boegies feitelijk reeds in een staat van latent verzet waren”*. Wijl echter Netscher op bl. 262 van zijn werk over Djohor enz. schrijft: *„De goede verstandhouding tusschen den onderkoning en het Europeesche gezag was reeds vóór den opstand der Boegies verbroken, en het vertrek van dezen vorst naar Linga was het gevolg van eene algemeene ontevredenheid over de aangegane verbintenissen”* — wordt mij gevraagd of ik dan wel geheel juist heb gesproken van eene *„algemeene fout”*?

Het kwam mij voor, dat ik me wel aldus mocht uitdrukken, omdat *ontevredenheid* nog iets anders is dan *verzet*, en het juist op het uiten van dat verzet aankwam, zóo, dat de gouverneur om een oorlogsschip verzocht. —

Gaarne herhaal ik hier mijn dank voor de opmerkingen, die ik ook voor het vervolg ten zeerste op prijs blijf stellen. —

Mijne laatst verschenen verhandeling *„Raffles' Atjeh-overeenkomst van 1819”* (dl. LI, bl. 159 vv.) heb ik evenzeer eenige malen in het hierbij aangeboden stuk in herinnering gebracht. Van een ander belangstellend lezer mocht ik ook over die bijdrage een brief ontvangen. Mijne aandacht vestigende op eene storende fout daarin, welke ik nu in de noot a bl. 503 heb verbeterd, schreef ZEd. mij nog het volgende, in aansluiting van de slotbeschouwingen der Atjeh-verhandeling en het op bl. 212 aldaar in herinnering gebracht tractaat van 1871:

Ik heb altijd gedacht, dat eene eerlijke uitlegging van het tractaat van 1871, Engeland de verplichting oplegt, niet alleen af te zien van alle vertoogen tegen de uitbreiding van ons gezag op, maar ook van politieke bemoeiingen met Sumatra. Toch kon Engeland zich van allerlei bemoeiingen niet weerhouden, als:

1°. Nauwelijks stond onze *scheepvaartregeling* van 1892 of 1893 in het Staatsblad of «onze machtige nabuur en natuurlijke bondgenoot» bracht daartegen langs diplomatieken weg zijne bezwaren in, bewerende, dat zoodanige regeling, die de Britsche schepen veroorloofde, op slechts *enkele* plaatsen aan de kust handel te drijven, in strijd was met de tractaten van 1824 en 1871.

2°. Tijdens de eerste Atjehsche expeditie in 1873 en de tweede in 1874 zond het naar de reede van Groot-Atjeh een oorlogsschip uit Singapore: in 1873 de gunboat *Hornet*, in 1874 H. M. *Thalia*, commandant Woolcombe.

3°. Met de Niseroquaestie in 1883 en 1884 zond het weer een oorlogsschip uit Singapore met den ons zeer onsympathieken heer Maxwell naar de reede van Olehleh en Tenom, die o. m. wist te bewerken (waarvoor hij in 1887 met het 50-jarig dienstjubiläum van Victoria baronet werd) dat Nederland aan Engeland beloofde, dat de kust van Tenom *alleén bij verzet of opstand van den Radja tegen ons gezag* voor den handel gesloten of geblokkeerd mocht worden, tengevolge waarvan wij gedwongen werden, *Tenom* op te nemen bij de plaatsen, die in bovengenoemde scheepvaartregeling voor den algemeenen handel zijn opengesteld.

Vergelijk eens wat Engeland ons leverde bij de Niseroquaestie in 1883 en 1884 met hetgeen op pag. 181 uwer verhandeling wordt vermeld (bl. 23 van den overdruk), dat de Gouverneur van Pinang, Philips, ernstige bezwaren had in 1821 om den Kapitein ter zee Lucas van onze Marine met zijn of een ander Nederlandsch oorlogsschip naar Telok Semawei te laten gaan om te trachten, een gedeelte der wederspannige equipage van ons oorlogsschip Wilhelmina machtig te worden!

Wat Engeland's bemoeizucht ten aanzien van Atjeh betreft, wijs ik verder nog op: de meetings, die tusschen 1874 en 1889 te Pinang werden belegd en op de interpellatie van den Britschen Minister van Koloniën betreffende Atjeh in het Lager Huis op 30 Mei 1893.

Die bemoeizucht was een gevolg van de zeer eigenaardige positie, die Pinang op handels-, scheepvaart- en finantieel gebied tegenover Atjeh inneemt. Het heette altijd, dat de langdurige oorlog (de blokkade en de sluiting der kust) den handel van Pinang benadeelde.

Wij hebben tot dusver niets gedaan om den invloed van Pinang, die ook van politieken aard is, te neutraliseeren; toch niet, wil ik hopen, omdat wij — Poeloeh Weh exploiteerende — bang zijn voor de wraak van onzen machtigen nabuur en natuurlijken bondgenoot...? —

Ten slotte vestig ik de aandacht op eenige feilen in de volgende bladzijden.

Op bl. 346 regel 3 v. b. staat "*rediculus meer*" m. z. *ridiculus mus* (a).

Op bl. 359 laatste regel het *en* weg.

Op bl. 360 v. b. r. 3 *bestaat* m. z. *kentert*; r. 5 *het* m. z. *dit*;

(a) Uit „parturiunt montes nascetur ridiculus mus”: „de bergen zu en baren, een belachelijk muisje zal geboren worden”.

r. 11 *maanden* m. z. *maand*; r. 14 en r. 25 *dadelijk* en *dadelijke* m. z. *dodelijk* en *dodelijke*; r. 16 achter Groen: *en ik*; r. 17 *gerantioneerd* m. z. *gerantsoeneerd*; r. 18 *daarenboven* m. z. *daarentegen*; r. 19 *alleen* m. z. *alhier*; r. 21 *zeer* m. z. *zoo*; r. 22 *weel* m. z. *niet*.

Op bl. 364 noot *b* en op bl. 378 in den eersten regel van art. 11 wordt verwezen naar de bl. 18 en 45; m. z. bl. 348 en 375.

Op bl. 522 r. 4 v. b. staat 17 m. z. 1700.

Op bl. 582 13 v. b. staat 12000 m. z. 1200; en in den laatsten regel aldaar staat *werden* m. z. *werd*.

De noot op bl. 587 moet wegvallen.

Op bl. 603 staat XXVI als nieuw hoofdstuk; m. z. XXVII.

In de 2^e alinea van bl. 632 wordt verwezen naar de noten *a, b* en *c*; m. z. *b, c* en *b*.

INHOUDSOPGAVE.

Voorrede.	Bl.
I. De sultans Badroedin en Achmad onder het Engelsch tusschenbestuur	331
II. Resident Heijnis: 10 September 1816—13 Juni 1817	338
III. H. W. Muntinghe: eene persoonsbeschrijving. . .	348
IV. Commissaris R. Coop à Groen: Juni 1817—April 1818, en het bestuurshoofd Mr. A. P. Smissaert.	356
V. Zending naar Palembang van demang Osman in April 1818 en kennismaking met radja Akil	363
VI. Muntinghe's „Verdeel en Heersch” te Palembang: Juni 1818.	369
VII. De Salmond-inval: Juli 1818	384
VIII. Raffles' houding: Juli—September 1818.	395
IX. Muntinghe's eerste tocht heen en terug in de bovenlanden tot <i>Moeara Bliti</i> : 13 Juli 1818—16 Augustus d. a. v.	419
X. Muntinghe te Palembang van 16 Augustus 1818 tot 30 November d. a. v.	426
XI. De tweede inval der Engelschen en hunne vestiging den 26 ⁿ November 1818 te <i>Moeara Blitie</i> . . .	433
XII. Muntinghe's militaire voorbereiding tot zijn tweeden tocht naar de binnenlanden	438
XIII. Muntinghe's tweede opvaart naar <i>Moeara Blitie</i> : 30 November—aanvang Januari 1819.	447
XIV. Muntinghe's verblijf te <i>Moeara Blitie</i> : aanvang Januari 1819 tot 19 Maart d. a. v.	470
XV. Muntinghe's terugtocht naar Palembang door de opgestane Maleiers: 19 Maart 1819—20 Mei d. a. v.	475
XVI. De vernietiging van ons gezag: 20 Mei 1819—19 Juni d. a. v.	483
XVII. De Nederlandsche blokkade onder Engelsche vlag op den 10 ⁿ Juli 1819.	502

	Bl.
XVIII. Schout-bij-nacht Wolterbeek : eene persoonsbeschrijving	509
XIX. De Semarangsche reis van gouv.-gen. Van der Capellen en Muntinghe' adviezen: Juli 1819	517
XX. De voorbereiding der Wolterbeek-expeditie en geschillen met Engelsche opnemingsvaartuigen: Augustus 1819	527
XXI. Banka's toestand bij aankomst van schout-bij-nacht Wolterbeek dd. 29 Augustus 1819.	544
XXII. Wolterbeek's „Oorlogvoeren is niets", naar aanleiding der Banka-Kota-expeditie: 17 September—aanvang October 1819.	552
XXIII. Wolterbeek's bezorgdheid op de reis van Muntok tot over de bank in de Moesie: 16 September—8 October 1819	568
XXIV. Proclamatien van Wolterbeek en Muntinghe dd. 1 en 13 October 1819 tegen Badroedin. De houding van den sultan	583
XXV. De verdere opvaart door het nauw van Selat Nama: 9—20 October 1819	590
XXVI. De „slag" bij Gombora: 21 October 1819.	596
XXVII. De terugtocht naar den mond der Moesie en hernieuwde correspondentie met sultan Badroedin: 22 October—15 November 1819	603
XXVIII. Banka in volslagen opstand. Dood van resident Smissaert. Terugroeping van commissaris Muntinghe. November—December 1819	618
XXIX. Laatste onderhandelingen met sultan Badroedin en Britsch genoeg en over het dreigend verlies van de gansche „west" van den Archipel: Januari—April 1820.	628
XXX. Wolterbeek's oordeel over Muntinghe	637
XXXI. Nabetrachtingen van en over Wolterbeek, betrekkelijk de expeditie	647

BIJLAGEN.

	Bl.
1 Daendels' karakteristieke brief aan sultan Badroedin . . .	659
2 Sultan Badroedin's brief dd. 12 Maart 1816 aan Commissarissen-Generaal	661
3 Sultan Achmad's brief aan hen	663
4 Het besluit dd. 13 Juni 1817 ten aanzien van resident Heynis	664
5 Siddons' brief dd. 24 December 1816 aan onze regeering	665
6 Particulier schrijven dd. 12 Maart 1818 van Mr. A. P. Smissaert aan Mr. H. J. van de Graaff	666
7 Raffles' brief dd. 24 Juni 1818 aan onzen landvoogd. . .	673
8 Uit Muntinghe's rapport dd. 11 Juli 1818	673
9 Het slot van Muntinghe's brief dd. 10 Juli 1818 aan Raffles	674
10 Brief van Commissarissen-Generaal dd. 8 Augustus 1818 aan Raffles	678
11 Raffles' brief dd. 5 Augustus 1818 aan Muntinghe . . .	684
12 Het antwoord van Muntinghe	685
13 Extract uit Raffles' brief dd. 1 September 1818 aan Commissarissen-Generaal.	688
14 Muntinghe's particulier schrijven dd. 19 November 1818 aan Com. Gen. Elout	688
15 De laatste brief van Commissarissen-Generaal aan den gouverneur-generaal van Bengalen	693
16 Het Muntinghe-plakkaat van 1 September 1818 . . .	693
17 Muntinghe's „Oppergerecht" te Palembang	698
18 Het gouvernementsbesluit dd. 10 Januari 1819 ten aanzien van Muntinghe's verrichtingen	699
19 De instructie dd. 17 September 1818 voor Goossen's expeditie naar Moeara Blitie	700
20 Wolterbeek's brief dd. 8 December 1818 aan Muntinghe	702
21 Correspondentie in 1817 tusschen den sultan van Sambas en den resident van Semarang	704
22 Benoeming dd. 9 Juni 1818 van Van Boeckholz als commissaris voor Borneo's Westkust, zoomede diens instructie dd. 19 Juni d. a. v.	705
23 Besluit dd. 10 November 1818, houdende de terugroeping van Van Boeckholz	709

24	Brief dd. 24 December 1818 van Muntinghe aan luitenant Haslam, om hem naar Benkoelen te doen terugtrekken	710
25	Idem dd. 25 December 1818	718
25	Idem dd. 29 December 1818.	714
27	Raffles' verdediging dd. 31 December 1819 bij de regeering te Calcutta over het gebeurde in December 1818 . .	717
28	Lewis' brief 30 December 1818 aan Muntinghe over het standhouden der Benkoeleesche macht in het Palembangse	718
29	Muntinghe's antwoord dd. 31 December 1818	719
30	Het opmerkelijke contract aan de Klingie dd. 31 December 1818 gesloten tusschen Muntinghe en Lewis over de ontruiming van het Palembangsche door de Engelschen	720
31	Muntinghe's woest besluit dd. 20 Mei 1819 tegen sultan Badroedin	722
32	Muntinghe's lastgeving dd. 23 Juni 1819 aan kolonel Bakker tot blokkeering van de Palembangsche rivieren . . .	728
33	Muntinghe's belangrijk advies dd. 31 Juli 1819 over de uitrusting van de Wolterbeek-expeditie tegen Palembang	729
34	Muntinghe's advies dd. 3 Augustus 1819 over de ver-vanging van sultan Badroedin.	735
35	Het voorstel dd. 26 Januari 1819 van de firma Deans Scott en Co. tot het in het leven roepen van eene ge-regelde stoomvaartlijn op Java's noordkust en het advies dd. 29 Mei d. a. v. van schout-bij-nacht Wolterbeek .	738
36	Brief dd. 20 Mei 1827 van de firma Thompson, Roberts en Co aan het gouvernement van Prins of Wales tot verkoop van de stoomboot "Van der Capellen"	741
37	De vreemde proclamatie dd. 18 October 1819 van Wol-terbeek en Muntinghe aan het Palembangsche volk .	742
38	Beschuldigingen in September 1819 bij Raffles aangebracht tegen Muntinghe door sultan Badroedin en twee pangerans	748
39	Procesverbaal van de beraadslagingen dd. 27 October 1819 door Wolterbeek met zijne hoofdofficiëren gehouden over het al dan niet voortzetten der expeditie . . .	753
40	Advies van Muntinghe dd. 13 November 1819 over Palembang, de Lampongs en Banka aan schout-bij-nacht Wolterbeek	756
41	Brief dd. 5 Mei 1820 van den heer Van der Capellen aan Wolterbeek over het beleid der expeditie en het commandement der volgende expeditie	763

I.

De sultans Badroedin en Achmad onder het Engelsch tusschenbestuur.

Reeds in 1620 was er van wege de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie een *koopman* te Palembang gevestigd; in 1640 werd het eerste contract met den vorst gesloten, die toen den titel van pangeran (eigenlijk *pengehran*) voerde. Ons werd toegestaan een *gedong* of wachthuis op te richten en dit te wapenen. In 1642 kwam een nieuw contract tot stand, waarbij uitsluitend aan de inlanders en de Compagnie de uitvoer van peper werd toegestaan. Dergelijke vriendschap is echter nooit van langen duur gebleken. In 1658 werden een paar Compagnie's jachten in de Palembang-rivier overvallen; commandeur Jan van der Laan ging toen den vriend „straffen”. Eene verbintenis van 1662 volgde. Onder andere voordeelen verkregen we het recht, een *fort* op te richten, aan den rechteroever der rivier van Palembang, waar de soengi Aawer uitmondt, schuins tegenover 's vorsten kraton op den anderen oever. (a)

Allengs werd de *Lodjie Blanda* met haar omgeving een betrekkelijk aangenaam oord. Rondom het fortje legde men vele tuinen aan; daar vond men bloemen en vruchtboomen van allerlei aard. Zoowel de resident als de militaire commandant en verscheidene ambtenaren, waren bezitters van den grond, die door den sultan in vruchtgebruik was afgestaan.

In 1804 overleed sultan *Mohammed Bahaoedin*. Zonder eenigerlei rustverstoring, — berichtte de Indische regeering naar Nederland — werd hij opgevolgd door zijn zoon *Machmoed Badar Oedin*.

(a) Een zeer goed boekje is W. L. de Sturler's „*Bijdrage tot de kennis en rigtige beoordeeling van den zedelyken, maatschappelyken en staatkundigen toestand van het Palembangsche gebied*” (1855). — Belangrijk zijn ook de „*Schetsen van Palembang*” op bl. 281 v.v. van het Tijdschr. v. Ned. Indië 8^e jaarg. (1846), 3^e dl., met op bl. 375 eene *Naamlijst der bekende Palembangsche vorsten*, op bl. 327 eene beschrijving van *De moord der Hollanders in 1811*; enz.

De mededeelingen van onderscheidenen aard samenvattende, krijgt men den indruk, dat de nieuwe vorst, wiens naam wij *Badroedin* zullen schrijven, in zijn soort een persoon van beteekenis moet geweest zijn. Een krachtvol bestuurder; schrander; dapper; goed krijgskundige; voorkomend, als hij wilde; werkzaam: met een hoog gevoel van waardigheid, dat zelfs 'n Van der Capellen trof, toen deze hem in 1824 op eene reis door de Molukken ontmoette; geenszins onbeschaafd, zelfs in de oorlogen met ons de vormen wetende te bewaren; — toonde deze man waarlijk vorstelijke eigenschappen (a). Wat de feiten zijn geweest, die resident A. G. Palm dd. 6 Maart 1805 naar Batavia deden schrijven, dat Badroedin onderhevig was aan vlagen van krankzinnigheid, weet ik niet (b); hiervan is in de latere jaren, dat we met hem te doen kregen, nooit iets gebleken; wèl schijnt hij, als een goed inlander, zijne driften niet altijd te hebben beheerscht, geen mensch ontzien te hebben, wanneer men zijn streven in den weg durfde staan.

Hoe ook, ieder vorst van eenige beteekenis, zou zich slechts dan gelaten bij een toestand kunnen nederleggen, waarbij alle voordeelen aan de tegenpartij kwamen, alle plichten het eigen land ten deel vielen, wanneer strijd daartegen nutteloos zou blijken; doch met de verachtering van onze macht in den overgang van de 18^e op de 19^e eeuw scheen eene afschudding van het vreemde juk lang zoo onmogelijk niet meer. Badroedin begon zich dus te roeren, doch hij tornde op tegen een gouverneur, die, met het bloed en de opvoeding van een Maleier, een monster zou geweest zijn, waarbij de Palembangsche sultan een schoothondje mocht lijken, tegen Herman Willem Daendels. — Probeer het niet, beet de maarschalk hem in een brief van 1810 toe, of ik zal je weten te krijgen (c). — En de eene tijger kroop voor den anderen in zijn hol terug. Dat duurde echter niet lang. In de Straits, vlak er bij, zat een heerschzuchtige, jonge Engelsch-

(a) „A genteel person, well-made, and a good countenance”, „very prepossessing manners”: bl. 4 van het hierna te noemen pamflet-Court. — „Een zeer goed voorkomen, geheel verschillende van dat zijns broeders”. Dagboek van Van der Capellen in het Tijdschrift van Ned.-Indië 17^e jaarg. (1855), dl. II bl. 313. — „Zeer ingetogen”, „ernstig”, „geestkracht en beleid”, „schrander”: De Sturler bl. 30, 77; enz. enz.

(b) Manuscript-De Sturler. Verz. van het Instituut.

(c) Zie den brief in bijl. 1; uit Verz.—De Sturler.

man, gereed om mede de Hollandsche koloniën te bespringen. Die sarde den vorst op met zijne herhaalde brieven: Werp de ellendingen je land uit, gooi ze er heelemaal uit! Het was om den warmbloedigen Maleier dol te maken. En toen nu het laatste uur voor de Nederlandsch-Fransche heerschers bij Meester-Cornelis dd. 26 Augustus 1811 was geslagen, toen begreep Badroedin dat het ook zijn tijd werd om den laatsten slag te slaan, zonder dat de nieuwe Engelsche vrienden hem zouden komen helpen — Allah mocht hem er verder voor bewaren — en hij joeg de zwakke bezetting met de Europeesche burgerij over het mes en in de schoone Soensang, de rivier van Palembang.

Het was eene gemeene, nutteloos wreedaardige daad, die moord op den 14ⁿ September 1811 (a). De wereld zal het niet meer vertellen, hoe Badroedin er toe gekomen is: hij had immers evengoed de menschen fatsoenlijk naar huis kunnen zenden. 't Zou ook politiek geweest zijn, en hij was knap genoeg om dat dan toch te begrijpen. Het eenige wat men er nu van zeggen kan, is, dat Oostersche alleenheerschers op verre na niet almachtig zijn. Zij hebben hunne omgeving te ontzien, hare hartstochten toe te geven; tucht ontbreekt mede, wanneer eenmaal de furiën zijn losgelaten. Wie weet ook, welke van geslacht op geslacht overgaande redenen van helsche verbittering bestonden, die men nu eens in het bloed van onschuldige, weerlooze menschen op beestachtige wijze wilde koelen! Doch zeker is het, dat nooit, nooit, nooit, eene Nederlandsche regeering deze bloedschuld van den uitsluitend verantwoordelijken vorst had mogen vergeven, door hem na zijne afzetting door het Engelsch bestuur op nieuw ten troon te verheffen. Men kon voor de schuld van alle individuën de oogen na jaren sluiten; ook hem laten, waar hij nu eenmaal rustig zou gevonden worden; maar dezen moordenaar weder als sultan te herstellen, het is een smet op het regeeringsbeleid, dat eerlang vooral in handen zou rusten van commissaris-generaal Elout (b).

Die zich echter wel het minst deze zaak behoefde aan te trekken,

(a) Men leze Gillespey's rapport aan Raffles in de *Java-Gazette* van 13 Juni 1812. — Dan J. C. Baud's bekend artikel in dit tijdschrift, dl. I (1853).

(b) „De zorgen van het dagelijksch beheer en de bemoeienissen van het gezag, den Gouverneur-Generaal Van der Capellen toebetrouwd, verslonden een groot deel van zijn tijd.” Mijer's *Baud* bl. 98.

maakte het meeste lawaai er over. De nieuwe Britsche regeering te Batavia moest het van Badroedin's onafhankelijkheidsdoen niet hebben; dat was toch de bedoeling niet. Zij deed alsof ze vreeselijk sidderde bij het vernemen van de onbehoorlijke wijze, waarop haar eigen uitwerp-recept was in toepassing gebracht.

Onder kolonel Gillespey voer in 1812 eene troepenmacht de Soensang op. Het daarin gelegen eiland Borang was met eene batterij enz. versterkt, doch bij nadering van den vijand verlaten. Zonder slag of stoot werd de kraton vermeesterd; de moordenaar vluchtte de binnenlanden in. De bevelhebber liet hem loopen, en plaatste een jongeren broeder *Achmad Nayam-Oedin* op den troon.

De grootste monsters, vorsten, die een gansch werelddeel in ellende storten, kunnen voor de geschiedbeschrijving eene bijzonder aantrekkelijke tragische stof geven, veel meer dan brave, deugd-zame burgers en regeerders, die geest kip hebben kwaad gedaan; doch vooral met zulke aartslammelingen als den door Gillespey gekroonde, weet de geschiedenis geen weg. Dat pakt niet. Goedig, ja maar voor niets ook staande; meegaande, maar ook met iedere wreedheid; zwak, en daardoor de speelbal van al de hem omringende schoften; geene andere partij om hem, dan die momentaneel werd bezoldigd; geen krijgsoverste, maar huilende bij aangedaan leed; arm, maar zonder de energie om van zijn land en zijn kas iets te maken; een compleete nonèns, dat was de nieuwe vorst, aan wien wij niet tekort zullen doen, door hem eenvoudig *Achmad* te noemen of wel den *jongen* sultan, in tegenstelling van den verjaagden *ouden*.

Een contract van 17 Mei 1812 met Achmad gesloten, stond aan Engeland het tot Palembang behorende *Banka* met onderhoorigheden af. De veldheer keerde vervolgens naar Batavia terug, aan den kapitein *Maeres* overlatende den gevluchten vorst te vatten. Dat was echter gemakkelijker gezegd dan gedaan. Eene expeditie naar de binnenlanden mislukte; Maeres zelf werd gekwetst en overleed weldra. (a)

Diens opvolger, majoor *Robinson*, voerde politiek op eigen hand, toen Badroedin's aanhang ook hem te machtig bleek. Krachtens eene overeenkomst van 29 Juni 1813 zag lamme Achmad zich verplicht van de trappen des troons af te dalen om plaats te maken

(a) Een en ander uitvoeriger in mijne verhandeling „*Fendall's en Raffles' opvattingen*”; dit tijdschrift dl. XLVII (1897), bl. 366—369; ov. 26—29.

voor den verjaagde, die den 13ⁿ Juli d. a. v. in zijne hoofdstad terugkwam. Volgens art. 5 moest Badroedin 400000 piasters (\pm 1 millioen gulden) als vergoeding voor de expeditie betalen. Dat voor die som zich Robinson had laten omkoopen, blijkt uit niets maar een Nederlandsch geschiedschrijver heeft het verhaald (a); toch niet, wil ik voor mijnheer Van Kampen hopen, om het slechte voorbeeld van een Engelsch geschiedschrijver te volgen, die den hierna op te treden commissaris Muntiughe klakkeloos ten laste heeft gelegd, dat ook hij zich, en wel door Badroedin, voor geld heeft laten vinden. Maar, omkoopen of niet, de ducaten vaatjes van den oude moesten bloeden, zoowel onder den eenen als onder den anderen meester. Van die zorg althans was Achmad bevrijd; de man was zoo arm als Job (b).

Robinson-Badroedin hadden intusschen buiten de gevoelens der Bataviasche regeering gerekend. Deze wilde van het contract absoluut niets weten. Eene expeditie, die den 13ⁿ Augustus 1813 Palembang bereikte, zette andermaal den ouderen broeder af, den anderen weer op den troon en mijnheer Robinson kreeg zijn ontslag. Het was natuurlijk voor den majoor onaangenaam, te meer wijl hij Badroedin zoo'n ergen moordenaar niet vond; immers de schavuit had hem de brieven laten zien, waarin Raffles zelf had aangeraden om de Hollanders uit te werpen; toen men dus de menschen in de rivier smeed, had de vorst slechts gedaan, wat verlangd was. Robinson liet het er dan ook niet bij, doch klaagde zijn luitenant-gouverneur formeel er voor aan te Calcutta en toen dat niet bij Raffles' beschermheer, Lord Minto, hielp, zette hij zijne aanklacht bij de regeering te Londen voort (c). We hooren er verder niets meer van; als later

(a) N. G. van Kampen: „*Geschiedenis der Nederlanders buiten Europa*” bl. 543 dl. III (1832).

(b) „Deficient in wealth, with which his brother, the ex-sultan abounded. He had, therefore, no means to encourage attachment by the extension of largesses, his revenues being only sufficient for his family and the due support of the dignity of his station”. *Court* bl. 43.

(c) Ik vond deze bijzonderheid vermeld in een brief van Commissarissen-Generaal dd. 9 October 1816. Sprekende over het zenden door Raffles van Gillespey naar Palembang om den moord van 1811 te wreken, leest men er in: „Dan dit gedrag van den L^e Gouverneur Raffles is niet door allen uit hetzelfde oogpunt beschouwd, noch even gunstiglijk beoordeeld, maar heeft hem zelfs een dadelijken aanval op den hals gehaald van een der residenten van Palembang, met name Robinson, die den heer Raffles bij het Gouvernement van Bengalen en daarna zelfs bij het Europeesche Gouvernement beschuldigd heeft, reeds vroeger een zeer laakbaar en dubbelzinnig gedrag, vóór den beganen moord gehouden te hebben.” Hierop volgt het verhaal der brieven.

ook Gillespey met Balgrave zijne bekende beschuldigingen tegen Raffles inbrengt, vindt men van die briefengeschiedenis geene melding gemaakt, zoodat er ook toen geen oordeel over uitgesproken is door het bestuur der Oost-Indische Compagnie.

Robinson's opvolger was majoor *M. H. Court*, schrijver van het doorlamme in 1821 tegen ons verschenen pamflet: „*Exposition of the relations of the British Government with the Sultaun and state of Palembang*”; doch onze herstelling van Badroedin was dan ook eene ontzettend karakterlooze daad, die wel noodlottige gevolgen na zich slepen moest. De Nemesis liet zich niet wachten!

Intusschen was ook de Engelsch-Bataviasche regeering niet zoo streng geweest, als eigenlijk wel behoorde. Badroedin liet men namelijk nu als rustend burger te Palembang wonen: een tijger, notabene, die men vrij als een poes liet rondloopen! Men kreeg daardoor twee hollen van ongerechtigheid in plaats van één; 'n *Kraton moeda*, nevens den *Sultans kraton*. De *Kraton moeda* was oorspronkelijk een op den linkeroever onder het Engelsche tusschenbestuur gebouwd fort, bestemd om de onder Badroedin tot de fundamenten toe vernielde Nederlandsche versterking op den rechteroever te vervangen. We zouden er van hooren. Beide verblijven lagen dus op den linkeroever der rivier; aan de overzijde was de Europeesche vestiging, misschien met een min of meer versterkt kampement, doch in ieder geval zonder fort. (a)

(a) De stukken stellen niet helder de toestanden en bestemming der gebouwen in het licht; de beschrijving der gebeurtenissen mist daardoor soms volledige duidelijkheid. In het hieronder te noemen boekje van *Bruining* staat o. a. op bl. 53 dat ingevolge Gillespey's contract er een fort gebouwd werd „in plaats van de voorgemelde vastigheid op den grond der vermelde Nederlandsche factorij, eene andere aan de overzijde der rivier nevens het paleis”, waaruit het Palembangsche bewind beter dan uit het vorige kon worden in het oog gehouden. „Dit vorige”, dus het fort der Nederlandsche factorij op den rechteroever, werd aan den destijds afgezetten Badroedin geschonken. Hoe kon echter „de afstand van dat dusgenoemde oude fort aan den Ex-sultan” (bl. 54) plaats hebben, terwijl het door dezen in 1811 zóó vernield was „dat men zelfs de fundamenten opgroef en wegvoerde” (bl. 15)? — Uit bl. 85 zou blijken, dat *het nieuwe* Engelsche fort (op den linkeroever) oorspronkelijk was het paleis van den *Pangeran Ratoe*, zijnde onder Badroedin's bestier diens oudste zoon: „waaronder men derhalve, tenzij wij ons grootelijks bedriegen, niets anders te verstaan heeft, dan het te Palembang gemeenlijk *jonge kraton* heetende, door de Engelschen tot een verblijf voor zich ingerigte, en vervolgens ook door de Nederlanders bezette, geweene paleis van den

Daar zaten nu die twee broeders met verbeterde woede elkander aan te kijken, ieder in zijn hok. De nog altijd rijke Badroedin in den Kraton moeda, met geene andere lasten dan die hijzelf zich verkoos op te leggen ten einde aanhang te onderhouden en het gezag van zijn broeder te ondermijnen: de met onmacht geslagen povere Achmad door een verdrag van 21 Augustus 1813 tot verplichtingen geroepen, wier vervulling hem telkens in oneenigheid bracht: dan met de regeering die hem staande hield; dan met de bevolking, waar hij geen sympathie had; dan met den broeder, wiens haat wederkeerig was. Hij had wegen naar Benkoelen en de Lampongs aan te leggen, waanneer de regeering het verlangen er naar uitte; hij had te leveren „whatever produce of his country may be required by the English East-India Company, at proper and reasonable prices”; hij had ook broer Badr gedeeltelijk te onderhouden, speciaal hem te verstrekken twee kojang rijst 's maands; verder, zoo noodig, roeiers tot een getal van 100 en werklieden, ten getale van 200; eindelijk ook een stuk grond om op te jagen (a). Het zouden quaestiën over deze broederlijke verplichtingen zijn, die in de eerste plaats onze regeering gelegenheid gaven om aan Achmad te toonen, dat de mate van welwillendheid voor zijne verkeerdheden niet groot was.

Pangerang Ratoe nevens het Sultans Paleis.” — In een of ander opzicht, moet zich echter de schrijver bedriegen, want op bl. 29 had hij medegedeeld: „De Pangerang Ratoe behield ook zijn paleis”, m. a. w. het *nieuwe fort* was een ander gebouw daar in de nabijheid. —

Het hier aangehaalde werk van den ook in sommige andere opzichten niet geheel duidelijken schrijver, is getiteld „*De heldhaftige berediging van Palembang*”. Het boekje werd te Rotterdam in 1822 anoniem uitgegeven, zoodat Bruining's naam mij onbekend zou zijn, ware het niet, dat in een noot op bl. 548 dl. III van *Van Kampen* t. a. p. de schrijver vermeld staat. — In Bruining's boekje vindt men een kaart, waaruit de betrekkelijke ligging der verschillende gebouwen blijkt. — Eene dergelijke teekening ook in de „*Verhandelingen en berichten betrekkelijk het zeezezen*” van Tindal en Swart dl. 6, 2^e stuk, (1846), tegenover bl. 318. — In het tijdschrift *Cybele*, 4^e stuk (1826), komt een aardig plaatje voor van de „*Kratons van Palembang*”. — De Nederlandsche vestiging der O. I. Compagnie op den rechteroever bestaat niet meer; fort enz. werden naar den linker oever verlegd.

(a) Het tractaat, bij *Court* op bl. 244—245; zoomede op bl. 114—115 dl. X (1842) van *De Militaire Spectator* in het artikel van A. Meis: „*Verhaal van den Palembangischen oorlog*”; en op bl. 52 van *Bruining*; enz.

II.

Resident Heynis: 10 September 1816—13 Juni 1817.

Op het einde van 1816 vond de verandering van Europeesche meesters plaats, die spoedig aan Achmad den troon zou kosten. Voor de overneming uit handen der Engelschen zoomede tot resident van Palembang en onderhoorigheden hadden we aangewezen zekeren *Klaas Heynis*. Wat dat voor een man eigenlijk is geweest, welk verleden hij had gehad, weet ik niet, evenmin op welken grond Commissarissen-Generaal dd. 9 October 1816 aan het Opperbestuur konden schrijven, dat hunne keuze voor gewestelijk bestuurshoofd aldaar, was gevallen op een man: „wiens bekwaamheden en goede naam boven alle verdenking verheven zijn” (a). Nu, het bleek weldra een bijzonder slecht merk te wezen. Voor de nieuwe regeering was trouwens die personenquaestie eene lastige zaak. Het Engelsche tusschenbestuur had bij voorkeur landslieden voor de administratie gebruikt; de oude Compagnie's dienaren waren in eene bedorven school gevormd; wat uit Holland werd medegebracht en nog aankwam, was te dikwerf bocht. De keuze bleek dus hoogst moeielijk; mijnheer Heynis haastte zich de regeering te toonen, dat ze met hare vertegenwoordigers voorzichtig moest zijn.

Den 10^{en} December 1816 vonden overgave en overneming plaats tusschen de residenten Court en Heynis te Muntok op Banka (a).

Commissarissen-Generaal hadden toen reeds gelegenheid gehad met de verschillende manieren van de heeren Badroedin en Achmad kennis te maken. Nog vóór de overneming van Java tot stand was gebracht, ja toen ter nauwernood Commissarissen-Generaal voet aan wal hadden gezet, waren gezanten van den tweemaal onttroonde te Batavia om de aangekomen excellentiën te vertellen, hoe gelukkig Badroedin zich over de aanstaande regeeringsswisseling gevoelde. Dat hij zijn hart moeilijk bedwong, kon o. a. hieruit blijken, dat de gezanten een brief voor de nieuwe meesters hadden medegekrepen, gedagteekend 12 Maart 1816, terwijl C. C. G. G. eerst in April-Mei d. a. v. te Batavia kwamen! En in dien brief

(a) *Opvattingen* bl. 374; ov. 34.

(b) Zie breeder in *Opvattingen* bl. 373 vv.; ov. 33 vv.

riep Badroedin de hulp in van zijne . . . „broederlijke vrienden, de edele en trouwe Hollanders"! (a)

Wel verre van den schavuit dadelijk te kennen te geven waarop het stond, tenminste hem beleefd te toonen, dat we nooit met deze vriendschap gediend zouden zijn, sloegen C. C. G. G. reeds bij die eerste schrede den weg van toenadering heilloos in. Zij weigerden, 't is waar, eene samenkomst yóór de overneming van het bestuur op Java, die eerst in Augustus 1816 zou plaats vinden — „noch de staat van zaken, noch de tegenwoordigheid der Britsche autoriteiten gedoogde zulks", berichtten zij in het aangehaald schrijven van 9 October 1816 — maar *van ter zijde* liet men de gezanten geruststellen over de indrukken, die de moordgeschiedenis van 1811 had moeten achterlaten. Het was wel gauw! Badroedin's zendelingen overhandigden natuurlijk ook Raffles' bloedbrieven aan C. C. G. G., bij wijze van verontschuldiging, alsof daarin eene verontschuldiging lag. „Sommigen voegen daarbij" — schreef het driemanschap, dat maar al te gewillig naar het gepraat luisterde — „dat in waarheid niet zoo onmiddellijk de afgezette sultan, maar de nu regeerende, die toen rijksbestierder was, de waarlijk schuldige man zou zijn, en is dit het geval, dan althaus zou het hoog dwaas zijn" — meende men in verband met den door den luitenant-gouverneur Fendall gedanen eisch om de Palembangse contracten te waarborgen (b), — „dat wij ons niet in alle opzichten vrij hielden en daar bij den afgezetten sultan nog het geldelijk vermogen, zonder fysieke macht berust, bij den regeerenden, zoo het schijnt, die macht, uit gebrek aan dat vermogen, niet zeer wezenlijk is, zoo zal wellicht er een gunstig oogenblik kunnen geboren worden, om beiden tot dien stand te brengen, waartoe de rechtvaardigheid en ons belang hen brengen mag en moet."

Er zijn menschen, die zulk eene behoefte hebben aan het drijven van *politiek*, dat de meest gewone administratieve zaken er door opgehouden, bedorven, verknoeid worden. Elout was 'n politicus in merg en been; slim zijn en *van ter zijde* smoezelen. De nieuwe regeering stond voor eene verbazend zware taak met zeer weinig hulpmiddelen. Inplaats van vooral onder die omstandigheden te doen, wat de hand onmiddellijk gaf te doen, stuurde men

(a) Zie den brief in bijl. 2.

(b) *Opmattingen* bl. 369—373; ov. 29—33.

noodeloos den boel in verwarring, offerde men den kostbaren tijd aan rechtvaardigheds-buitenissigheden op, verspilde men zijne krachten aan zaken, die uitstel hadden kunnen lijden, verwaarloosden we tijdelijk rechten, waarvan we onmiddellijk gebruik hadden kunnen en moeten maken.

Ook sultan Achmad zond zijne gezanten. Een paar dagen vóór C. C. G. G. hun rapport van October schreven, waren ze in plechtig gehoor ontvangen geworden; „maar” — men ziet het, dat die Achmad in een boos blaadje stond — „maar wij houden het voor zeker, dat zij met eene bepaalde zending bij de oud-Britsche regering belast zijn”. Dat kon ook wel, 't was echter zoo erg niet: want die *oud-Britsche regering* voerde immers gezag in Palembang. hetwelk destijds nog niet was overgegeven. Uit een vormelijk oogpunt viel er dus niets tegen te zeggen, dat de gezanten bovendien hun compliment bij de feitelijke gezaghebbers gingen maken, noch dat zij er poogden om belangen in zekerheid te stellen, vóór de nieuwe meesters optraden. Wat ze wenschten en gedaan kregen, was bovendien evenmin erg, al had Fendall de kieschheid moeten hebben er zich niet mede in te laten, nu toch ook het Britsch gezag in Palembang bij dagen was te tellen. Gelijk wij namelijk hiervoren konden lezen, bestond voor Achmad de dubbele verplichting om zijn broer aan rijst en manschappen te helpen. Die verplichting nu hief de luitenant-gouverneur in November 1816 op! 't Was niet netjes, maar we behoefden daarom dan toch niet boos op den sultan te worden; hij zocht zijn belang, waar het te vinden viel; zóó doen we allemaal.

Resident Heynis was dus wèl onderlegd, toen hijzelf den 16ⁿ December ter reede van Palembang verscheen. Het begin liet zich goed aanzien. Overal waar we in den Archipel terugkwamen, was, wil men de rapporten onzer commissarissen gelooven, de vreugde bijzonder groot. Waarom die inlanders zich zoo blijde toonden over het weerzien, is niet duidelijk, tenzij men de waarde van betamelijke beleefdheidsvormen overschatte (a). Ook Achmad toonde zich „zeer verheugd” over de plaats gehad hebbende bestuursverandering; evenzeer nam hij verder alle vormen in acht. Daar het schip, waarmede men den 14ⁿ van Muntok was gezeild, niet zonder bezwaar over de ondiepten en door de nauwten der Soensang zou kunnen, moesten de resident en zijn gevolg in kleine vaartuigen

(a) Verg. *Padangverhandeling* in dit tijdschrift dl. XLIX (1893) bl. 226; ov. 22.

overstappen ten einde de 12 Duitsche mijlen verwijderde hoofdplaats te bereiken. Aanzienlijke grooten kwamen ons daarvoor afhalen als een broeder des sultans (Badroedin natuurlijk niet) en Achmad's zoon, de kroonprins; de kanonnen juichten mede met 21 schoten. De resident gaf een brief af, waarin hij den sultan zijne komst mededeelde en verzocht om voor den volgenden ochtend het uur te bepalen, waarop hij een schrijven der regeering en eenige geschenken kon overhandigen.

Alzoo had de openbare audientie op den 17ⁿ December 1816 des morgens ten 10 ure plaats. De klerk Valckenaer droeg op een schenkblad statig het regeeringsstuk. Voor den vorst genaderd, nam Heynis deftig den brief er van af en bood dien den sultan aan; op dit historische oogenblik donderden andermaal 21 schoten, nu uit onze stukken. Zulk een geur was bij het aanbieden van regeeringsbrieven te Palembang weliswaar geene gewoonte, rapporteerde den volgenden dag de resident naar Batavia, nochtans werd hiervan nu afgeweken „om het bijzondere der zaak en uit aanmerking der hooge missive”. De sultan hoorde de voorlezing staande aan en liet toen ook 21 schoten vallen. Hij scheen het gewicht er van zeer te gevoelen, rapporteerde de resident, die zich beijverd had om de beteekenis te verklaren. Ook deed Heynis, wat al onze commissarissen in dien tijd soms vrij kwasterig deden, en hetwelk tot spot bij de Engelsche spelbrekers aanleiding gaf, wel te verstaan breedelijk uitweiden over het vermeerderd aanzien van het rijk der Nederlanden, over de groote hoedanigheden, de bijzondere deugden en goedheden van onzen koning. Sultan Achmad zou onbeleefd geweest zijn, wanneer hij het niet met verbazing aanhoorde; het opsnijden maakte ook „zoo het scheen een diepen indruk”, betuigde de resident. Bij het afscheid nemen werd bepaald, dat den volgenden morgen ten 10 ure weder eene conferentie zou plaats vinden, doch van geheel vertrouwelijk aard.

Het onderhoud op den 18ⁿ duurde drie uur. De resident oordeelde het nu „eene gepaste gelegenheid”, schreef hij, om over den vijf jaren te voren plaats gehad hebbenden moord te spreken! Inderdaad enorm handig. Achmad was op dat punt zeker niet zuiver; aan zoo'n hof van Jan Vlegel, waar hijzelf eene eerste positie naast den sultan bekleedde, kon dat bezwaarlijk anders; hij zal ook wel geweten hebben, dat Badroedin over die medeplichtigheid het noodige aan de nieuwe regeering had medegedeeld. Maar wat wilden we dan toch eigenlijk? Het Britsch bestuur was als

wrekende gerechtigheid opgetreden; zoo'n zaak moest eens uit zijn en we konden toch niet weer opnieuw gaan vervolgen. Het laat zich wel denken, dat het Achmad benauwd te moede werd, toen de korte kennismaking al daarmede begon. Is u óók moordenaar? Heynis verzekerde wel den sultan, dat C.C.G.G. „stellig gelast hadden naar deze zaak geen bepaald onderzoek te doen”, dat hij, resident, slechts persoonlijk „de ware toedracht der zaak” wilde weten, maar zoo dom is een inlander niet, om voor zulke betuigingen een oortje te geven. De resident had echter van zijne onbetamelijke vraag geenerlei voldoening. „Omtrent alle zaken van aanbelang, wendde hij zekere onwetendheid voor”, berichte het bestuurshoofd. Overigens mocht het den ellendigen vorst althans tot eer strekken, dat terwijl Badroedin de laagheid had om, niettegenstaande hij dan toch de éenige verantwoordelijke bestuurder was geweest, steeds zijn broer als den schuldige aan te wijzen, deze daarentegen niet als beschuldiger van Badroedin optrad. „Of nu de oude sultan order tot den gepleegden moord gegeven had, daarover liet de sultan zich niet uit”, schreef de resident (a). Eerst later, in 1821, wanneer hij gerelegeerd is geworden naar Tjiandjoer, zal hij een verhaal opdisschen, waarin uitsluitend Badroedin als de bewerker der moordgeschiedenis wordt genoemd (b).

Het onderhoud had echter ook eene meer practische zijde. Achmad beklaagde zich over de intriges des broeders, die, dank zijn rijkdom, in staat was de menschen tegen hem in het harnas te jagen en die zich weder in het bewind trachtte te dringen; de sultan zeide zich te vleien, dat althans de beslissing van November 1816 zou gehandhaafd blijven, volgens welke hij van de verplichting tot het verstrekken van rijst en manschappen was ontheven. Heynis wees op het teere dezer aangelegenheid, daar luitenant-gouverneur Fendall nog die bepaling had in het leven geroepen, toen zelfs reeds hij, resident, tot zaakgelastigde voor de overneming van Palembang benoemd was. Achmad verklaarde dit intezien en zou uit dien hoofde de handhaving van het voorschrift *als eene gunst* aan de nieuwe regeering nogmaals vragen; hij drukte daarbij de hoop uit, dat de goede verhouding, die onder het Engelsch bestuur

(a) Van Heynis' rapport dd. 18 December 1816 vindt men een extract in het *Tijdschr. v. N. I.* 1861 dl. I bl. 370—371. Er staat daar echter verkeerd 1817. Ook is vermoedelijk de daar vermelde datum der particuliere audientie op 17 December onjuist.

(b) Zie Achmad's verhaal in bijl. 9 van Baud's stuk.

had bestaan, mocht voortduren. Dit zou in de eerste plaats van hemzelf afhangen, antwoordde de resident, niet bijzonder vriendelijk; vooral had sultan te bedenken van geene Europeanen, wie zij ook waren, buiten voorkennis van het bestuur, aan het hof toe te laten; evenzeer om met hen geene briefwisseling te houden en bij ontvangst van brieven ze terstond het bestuur af te geven, gelijk een en ander steeds de gewoonte was geweest. — Achmad beloofde gouden bergen met „de meest mogelijke blijken van hartelijkheid”, rapporteerde de resident; de daad bij het woord voegende, had hij aan den avond van dit particulier onderhoud eene proclamatie van majoor Court en een compromiteerenden brief van Raffles aan den resident gezonden. Wat dit voor een brief moet geweest zijn, weet ik niet; in ieder geval een uit de oude doos, en dus niet geschreven als luitenant-gouverneur van Benkoelen, daar Raffles eerst dd. 22 Maart 1818 uit Europa daar aankwam.

Achmad's houding scheen dus niets te wenschen over te laten. Wel werd Palembang op de meest ellendige wijze geregeerd; zwermden des sultans hoofden in de binnenlanden tot eene verschrikkelijke plaag voor de bevolking, waarom vroeger een goed vorst het bezoeken door Palembangsche hoofden van de bovenlanden had verboden (*a*); wel ook stroopte en roofde men tot in Lampongs' en Benkoelens gebied; maar deze zonden raakten niet rechtstreeks het beginsel van ons gezag en wat het bestuur te wenschen overliet, kon allengs, wanneer wijzelf krachtiger waren en de handen vrijer hadden, hersteld worden.

Intusschen kwam de resident beter op de hoogte. Hij zag van nabij den haat, die de beide broeders en hun aanhang verdeelde; daarvan kon uitnemend partij worden getrokken, rapporteerde hij den 22ⁿ Februari 1817. Al die staatslieden van den kouden grond begrepen dus, dat met Badroedin nog wat te beginnen viel. We zouden met zijne hulp de Lampongs bemachtigen en hem daar tot sultan verheffen (*b*), een nieuw idee. Doch Badroedin moest dan ook eerlijk zijn, en geene goederen, die den regeerenden sultan toekwamen, achterbaks houden; want dat deed hij tot groote ergernis van Achmad. Eene oude quaestie was het, uit de dagen van majoor Robinson. Toen deze namelijk eigenmachtig Badroedin herstelde, had Achmad eene flinke som tot

(*a*) De Sturler bl. 111.

(*b*) Zie ook mijne *Lampong*verhandeling in dit tijdschrift, dl. I bl. 3.

schadevergoeding uit 's broeders goedvoorzienē kas ontvangen. Met den interest zelfs was echter dat geld teruggegeven moeten worden bij het herstel van Achmad; daarentegen had het heel wat moeite gekost om Badroedin tot den afstand van de regalia en andere erfgoederen te bewegen, zelfs was dit laatste nooit geheel geschied, waarmede Achmad geen genoegen nam (a). De sultan was voornemens, rapporteerde de resident dd. 4 April 1817, zoowel hierover, als over de nog hangende quaestie der verstrekkingen, twee gezanten naar Batavia te zenden. Met dit bericht kruiste zich echter eene regeeringsbeslissing dd. 7 April 1817, waarbij den resident werd bevolen, om aan de twistenden te doen weten, dat de verstrekking van rijst niet meer zou plaats vinden, doch dat de levering van manschappen voor bediening gehandhaafd behoorde te blijven. De resident begon nochtans dat besluit onder het loodje te leggen, misschien uit overweging van af te wachten wat de gezanten zouden bewerken, die den 11^a Mei naar Batavia togen. Zij overhandigden den 14^a Juni geschenken en een brief aan C. C. G. G., waarbij andermaal de regeering hulde werd betuigd, doch tevens het verzoek was gevoegd om toch aan de Engelsche regelingen niets te veranderen (b). Het was alsof Achmad gevoelde, dat daarmede zijne toekomst op het spel stond.

Inmiddels baarden niet alleen deze beide onwaardige vorsten der regeering zorg, doch ook de man, die geroepen was om ze in het rechte spoor te houden. De resident gedroeg zich toch evenmin fatsoenlijk; hij maakte zich aan grove knoeierijen, speciaal op Banka, schuldig; de zuurdeesem der Oost-Indische Compagnie werkte flink na. Bij de overneming van het aanwezige tin, konkelde de man met den koopman H. Brown, en in het algemeen schijnt hij die mooie blokken niet met rust te hebben gelaten. Hij handelde zelf in de schuitjes, voor een resident lang niet netjes: hij legde ook eigenmachtig belastingen op, gaf last tot ongeoorloofde vorderingen, kortom eene heele ceel van beschuldigingen. Hij strekte zijne ongeoorloofde praktijken tot op Palembang uit en schijnt het op zoo'n groote schaal gedaan te hebben, dat de Chineesche jonken zich niet meer daar durfden wagen.

(a) Over de quaestiën der regalia en andere erfgoederen, zie *Court* bl. 53 vv.

(b) Zie den brief in bijl. 3. — De geschenken bestonden uit 'n paar hamers van Palembangsch werk met ivoor enz. belegd; twee paar olifantstanden; één paar rottingen met gouden knop; vier batta's was, wegende twee pikols; 5000 stuks Palembangsche gember; en één paar Palembangsche rottan matten.

Om de tegen hem ingebrachte beschuldigingen plaatselijk te onderzoeken, werd bij besluit dd. 13 Juni 1817 (a) de resident gelast, zich „dadelijk” naar Batavia te begeven, terwijl in zijne plaats naar Muntok werd gezonden eene commissie, bestaande uit de leden van den Raad van Financien *R. Coop à Groen*, die zich als landdrost van Banda zoo verdienstelijk had gehouden, toen de Engelschen in 1810 dat eiland kwamen nemen, en *J. du Puy*, een van de weinige Britsche landsdienaren, die in onzen dienst werden overgenomen, en dien wij bereids elders als een geschikt, eerlijk man leerden kennen (b).

De commissie schijnt echter aanvankelijk wat zwak tegen den resident te zijn opgetreden. Zij liet het toe, dat hij te Muntok twee maanden lang bleef hangen, en toegang had tot het gansche archief; ja, de heeren Heynis en Coop à Groen hielden gezamenlijk huishouden (c)! Ten slotte werd deze aanwezigheid van den in staat van beschuldiging verkeerenden knoeier toch voor het onderzoek der commissie te hinderlijk, zoodat deze er zich bij schrijven dd. 5 Augustus te Batavia over beklaagde.

Eindelijk vertrok de man. Maar waar bleef Klaas? Niemand wist het. Men mompelde zelfs, dat hij aan het zeerooven was gegaan!! Neen, hij wilde zich door de vlucht naar Benkoelen of elders aan verder onderzoek onttrekken, wisten anderen, en hij verordende stilletjes maatregelen om zijne Java-bezittingen in veiligheid te brengen. De regeering was er echter ook nog; bij besluit dd. 11 Augustus werd beslaglegging bevolen: „ten einde in geval hij zich aan ontrouw heeft schuldig gemaakt, het Gouvernement daarmede schadeloos kan worden gesteld”. — „Vindt gij het niet zeer onbegrijpelijk”, schreef *Mr. J. Bousquet* van Batavia dd. 20 Augustus 1817 aan zijn vriend *Mr. H. J. van de Graaff*, die met Commissarissen-Generaal op reis was, „dat er tot dusver geene tijdingen van Banka zijn? Men maakt hier alle soorten van conjecturen; er zijn menschen, die het niet voor onmogelijk houden, dat H. het gevaar, waarin hij was, voorzien hebbende, zich van den geheelen boel meester zoude hebben gemaakt, ja zoover zoude zijn gegaan om de geheele commissie door zeeroovers, of zich daarvoor houdenden, te laten pakken, en ver genoeg verwijderd was om niet meer achterhaald te worden. Zooals

(a) In bijl. 4.

(b) In mijne *Padang*verh.

(c) In de nader te vermelden bijl. 6.

de waard is, vertrouwt hij zijne gasten. Ik verbeeld me nog steeds, dat het zoo erg niet is, als het zich laat aanzien, en dat op het laatst alles op een rediculus meer zal uitkomen." (a)

Inderdaad, onverwacht dook de verloren gewaande man uit de baren te Batavia op. — Waar ben je toch zoo lang gebleven? vroegen ze hem met nieuwsgierige deelneming. — Och een beetje op zee gevaren, de stroom was zoo verschrikkelijk. — En op Batavia had men plezier over dien weerbarstigen stroom. — "Ik heb hem reeds", schreef Bousquet andermaal dd. 28 September 1817 aan vriend Van de Graaff over Heynis' komst, "een paar keeren gezien, eens op het bureau, en eens bij mij aan huis. Wij spreken met malkander alsof hij nooit van Batavia af geweest is, alsof er geen Banka of tinnijnen in de wereld waren. Echter is toevallig over de Adèle, Linga en Pontianak gesproken en het was alsof de man zich troubleerde. Dit kan trouwens wel aan mijn oog gemanqueerd hebben. Ik had op dit oogenblik de bril niet op: maar zeker is dat eene malle historie; die stroomen, die de menschen op hunne reis van Banka naar Batavia heel op de kust van Borneo brengen, zijn al rare stroomen, vooral daar zij zich aan zoo één schip, dat men met zooveel verlangen tegemoet ziet, attacheeren, en alle anderen van die stroomen niet weten. Eene miswijzing van het compas, eene aantrekkingskracht, wie weet het. Dit is intusschen volgens het schrijven van D. B. en C. à G. zelve zeker, dat de administratie aldaar in de war zit, en dit werpt eene ongunstige schaduw op de apologie."

De resident kwam er ten slotte nogal goed af. Bij een meer crimineel optreden der commissie zou vermoedelijk bewezen zijn geworden, dat hij een aanzienlijk tekort in 's lands kas had, wijl hij het geld voor zijn speculatiën gebruikte; doch in ieder geval bracht het rapport der commissie overtuigend aan het licht, dat mijnheer Heynis een knoeier was (b). Hij kreeg dientengevolge zijn ontslag en trad daarna op, meen ik, als notaris. Dat kon wel.

De Bankasche commissie wijdde bovendien haar aandacht aan de toekomst van het gewest (c). Het schijnt, dat ze daarbij niet zeer

(a) Meermalen zal het in deze verhandeling voorkomen, dat ik brieven van of aan Mr. H. J. van de Graaff in herinnering breng. Het is uit eene verzameling toebehoorende aan diens kleinzoon, burgemeester van Neede.

(b) Zie de reeds genoemde bijl. 6.

(c) Rapporten o. a. van 27 Augustus en 12 October.

gelukkig was en dat ze zonder eigen plaatselijk onderzoek afging op mededeelingen van inlanders, die ze niet eens goed begreep (a). Wat aanging de financieele middelen, het zoutmonopolie prees ze voor Palembang aan; op Banka kon het niet veel geven; opium zou in beide streken heelemaal niets opbrengen. — Wat het Palembangsche broederpaar betrof, het ging van kwaad tot erger. De commissie had het besluit van 7 April ten uitvoer willen leggen, dus geen rijst, wel manschappen; maar wat ze dd. 10 October 1817 al voorspeld had, gebeurde. De eene sinjeur was nog brutaler dan de andere. Achmad boudeerde, omdat hij enkel van de rijst af was; Badroedin, omdat hij niet óók de rijst kreeg. De eene stond op de handhaving der Engelsche beslissing, de andere bedankte om gunsten van zijn broeder te ontvangen en wilde dus ook geen manschappen. Dat komt van de kool- en geitgeschiedenis. Maar de regeering zocht het natuurlijk niet bij zichzelf; wist ook niet met eenige verschooning over den misdeelden Achmad te denken; hij was brutaal geweest, d. w. z. hij had „zich eenigszins cavalièremet gedragen ten aanzien van een aan hem medegedeeld besluit, waarbij wij zijne betrekkingen en verplichtingen jegens den ouden Sultan geregeld hadden”, schreef Elout dd. 21 December 1817 aan Goldberg, den departementschef voor de Koloniën. Dat zouden ze hem wel afeeren: „Hij zal er over onderhouden worden” . . . ja, *met eene expeditie* (b).

Eenige jaren later, namelijk dd. 10 Maart 1824, maakte het Geheime Comité van de directie der Engelsche Oost-Indische Compagnie te Londen eene wijze opmerking aan de regeering te

(a) Zie de reeds genoemde bijl. 6.

(b) Elout's brief bij Van Deventer bl. 212. Ziehier de wijze, waarop die schrijver het gebeurde op bl. CXC mededeelt:

„Men had voorloopig het verdrag, door de Engelschen met den Sultan van Palembang gesloten, in wezen gelaten; maar uit de berichten der commissie bleek, dat de Sultan de laatste was om zich daarnaar te gedragen. Men had gemeend wel te doen met de verplichtingen van den regeerenden Sultan jegens diens afgezetten broeder meer ten voordeele van den laatste te regelen; maar Nadjmoe-Din stoorde zich daar niet aan. Uit alles schijnt te blijken” — dat Nadjmoedin onwillig was of iets dergelijks? — „dat Commissarissen-Generaal geen juist denkbeeld van den toestand in het Palembangsche verkregen, en zich de toedracht der zaken aldaar veel te licht voorgesteld hebben.”

Tot het *Engelsch verdrag*, behoorden bedoelde verplichtingen. Fendall had aan die verplichtingen een einde gemaakt. C. C. G. G. meenden zich niet aan Fendall's beslissing te moeten houden, doch ook evenmin de verplichtingen ten volle te moeten handhaven. Hierover nu rees geschil.

Calcutta, namelijk, dat „the mere existence of a correspondence among native princes, in which a jealousy of Europeans and restlessness under their yoke is betrayed”, niet voldoende moest geacht worden om expeditiën tegen hen te wettigen: „to justify wars and conquests.” Want, betoogde de directie: „This feeling must always exist among natives. But you must look rather to their means of supporting their complaints, than to the terms in which they express them. It is right to enforce the stipulations, which exist against such communications, but is not every casual deviation from them which indicates an intention of resistance, or is to be treated as an act of war” (a). — Doch Elout wilde oorlog en daarom werd dit *eenigszins cavalièrement gedragen* in eens zoo hoog opgenomen.

III.

H. W. Muntinghe: eene persoonsbeschrijving.

Dat een gewelddadig optreden, zonder bepaalde aanleiding wegens verzet, was voorbereid en dus niet in Achmad's nadere houding tegenover de verstrekkings-quaestie of in zijn wanbestuur lag, kan hieruit blijken, dat terwijl in December 1816 de overneming had plaats gevonden, derhalve de resident ook toen eerst met de toestanden kon bekend worden, reeds in den aangehaalden brief van 9 October 1816 de regeering gewaagde van het zenden eener expeditie, weliswaar niet tot het verrichten van vijandelijke daden, schreef ze geruststellend aan het Opperbestuur, maar dan toch om „*ernstige onderhandelingen te steunen*” „door vertooning, niet door gebruik van macht” (b). Aan toekomstmuziek deed men al heel vroeg. — Maar men ging dan toch van krijgsplannen zwanger, terwijl we de soldaten en de schepen voor onzen gewonen dienst broodnoodig hadden.

Als Britsch resident van Benkoelen troonde destijds nog een goed man, zekere heer *Siddons*. Zoo die daar maar gebleven ware en dan een Bannerman op Prince of Wales: wat zou de geschiedenis

(a) Uit de Bisschop-verz.

(b) *Opravingen* bl. 384; ov. 44.

van Nederlandsch-Indië dier dagen anders zijn geloopt! 't Was alsof mijnheer Siddons de gedachten en de wenschen onzer C. C. G. G. had geraden; in December 1816 toch verraste hij ze met breede klachten over rooftochten, waarmede Palembang het Beukoeleesch gebied plaagde (a). De *ernstige* stappen, waarop men bedacht was, kregen dus een flinken prikkel. Siddons heeft nooit kunnen denken, dat hij zulk een fameusen brief schreef, die weldra zou dienen om het menschenminnend drijven onzer regeering in het meest heldere licht te stellen.

Hebben C. C. G. G., heeft Elout, uit zichzelf zoo spoedig inlandsche soldatenpolitiek willen drijven of werd de regeering onder suggestie van anderen dien heilloozen, voor haar nog onbekenden weg op gedreven, niettegenstaande hare vangarmen nog zóo zwak waren, dat ze den vreemdeling noodeloos lang in de ons toegekende bezittingen moest laten? — Heeft men onder invloeden gehandeld, dan kan het bijna wel niemand anders geweest zijn dan onder die van den persoon, die bijna collega van Mr. Elout was geworden, van Mr. *Herman Warner Muntinghe*. Maar dit is volstrekt niet zeker. Het feit, dat hij ten slotte met groote, ja te groote hevigheid, in die richting is mede gegaan, bewijst alleen, dat Muntinghe den aangewezen weg met ijver en geestdrift volgde. Hij was geenszins de man om zich bij zijne meerderen onmogelijk te maken door eigen ideeën al te zeer voorop te stellen. Vrees daarvoor had anders Elout, nog in Holland zijnde, de regeering aldaar doen overhalen om het reeds genomen koninklijk besluit, waarbij Muntinghe tot derden commissaris-generaal benoemd was, te vervangen door de aanstelling van schout-bij-nacht *Buyskes*, een enorm slechte ruil, tenzij het voor Elout genoeg was om geene personen in de commissie te hebben, die meer dan hij toonde te weten (b).

Misschien zou de verhouding toch zijn medegevallen. Muntinghe was een zonderling heer, maar van zessen klaar: „een man van uitnemende talenten, doch een origineel man, die niet werken kan noch wil, dan wanneer zijn geest getuigt”, berichtte Mr. H. J. van de Graaff dd. 1 Juli 1817 aan zijn zwager in Holland. En een paar jaar later, nl. dd. 20 Januari 1820: „Ik heb gelegenheid

(a) Zie den brief in bijl. 5.

(b) Zie J. A. Spengler: „*De Nederlandsche Oost-Indische bezittingen onder het bestuur van den Gouv. Gen. G. A. G. P. baron van der Capellen*” (1863), bl. 182; Mijer's „*Baud*” bl. 106; enz.

gehad om hem te leeren kennen, en hoeveel reputatie hij ook in Holland heeft, kan men nauwelijks gelooven, welk een schat van kundigheden, welk een helderen blik in de zaken en welk een graad van wegslepemde welsprekendheid die man bezit."

Bekommerde hij zich weinig om anderen, zelfs om zijne medeleden in een college, hij kende niettemin de grenzen. De menschen, die hem wisten te weerstaan, ontzag hij wel; niet uit angstvallige overwegingen, doch omdat hij ze mocht: "Man van buitengewone kundigheden en bekwaamheden en die, bij een minder onafhankelijken geest en meer aanhoudende werkzaamheid, zijn wedergade in Indië niet zoude vinden", — oordeelt nader de overwerkzame Van de Graaff in een schrijven dd. 14 November 1820 aan zijn zwager in Holland, — wist Muntinghe steeds, onder de zéer verschillende bestuurstoestanden gedurende zijn aanwezen in Indië, tot waar hij gaan kon, en aldus velerlei soorten van regeeringen te dienen, zonder daardoor zichzelf minder te doen zijn. Voorwaar geene geringe lof, als men nagaat, wie alzoo de verschillende meesters zijn geweest. Men moet dan wel een goedvoorzienne schatkamer van talenten ter beschikking hebben, en eene groote mate van virtuositeit bezitten, om juist die krachten ten goede te kunnen aanwenden, welke gevorderd worden en wier prestatie geenszins strijdt met vroegere of zal strijden met latere opvattingen, waarvoor men andermaal den bijstand inroept. In 1801 advocaat-fiscaal van den raad der Aziatische bezittingen te Amsterdam; in 1807 gouvernementssecretaris te Batavia onder gouv.-gen. Wiese. Vervolgens komt Daendels; die bevordert hem tot secretaris-generaal en als de regeering hem daarna benoemt tot president van den te organiseeren Hoogen raad van justitie te Batavia, dan noemt Daendels dat eene *sacrifice*, welke de regeering zich getroost wegens het belang der organisatie, in verband met 's mans "kunde en braafheid". De voornamen sukkels onder Wiese vallen bij Daendels om, meer beteekenende persoonlijkheden als de Engelhard's, zullen, bij het buigen of barsten, springen; te gehoorzame dienaren, als 'n landdrost Veeckens, worden met de algemeene verachting beladen als Daendels en Janssens den rug hebben gekeerd; hij die blijft, die hoog blijft, is Muntinghe, ook als de Engelschen komen. Zijn gedrag is "waardig en mannelijk", zoolang Janssens den wanhopigen strijd voert, herinnert Mr. Mijer. Het Raffles-bestuur vestigt zich. Al wat Nederlandsche Oost-Indische Compagnie geweest is, krijgt de bons, Muntinghe niet, integendeel hij erlangt eene eerste

plaats, immers lid in den raad van Indië. De luitenant-gouverneur heeft het op zijn hurken tegen bijna al wat Nederlandsch is, niet echter tegen Muntinghe. Met een ander Nederlander zit hij daar in den Raad, namelijk met Cranssen, maar het is speciaal aan Muntinghe, dat Raffles hulde brengt voor diens „uitstekende verdiensten”, voor diens „bekwaamheden boven allen lof verheven”, voor diens „liefde voor rechtvaardigheid” — Nederburgh had reeds in 1802 zijne hooge „onpartijdigheid” geprezen —, „alleen geëvenaard”, oordeelde Raffles, „door de algeheele zuiverheid zijner bedoelingen”, gepaard aan een „onfeilbaar oordeel”, aan die hooge persoonlijkheid, bij wien alles, wat liberaal en verlicht was, steun vond in den „eenvoudigen wensch om te doen wat rechtvaardig is en goed”. (a) — Eindelijk komen de Nederlandsche bestuurders terug. Een Veeckens krijgt weer 'n goede goede plaatsing, maar niemand acht hem; 'n Engelhard komt er ook bovenop, maar breekt weldra zijn pas hervatten loopbaan door lompheden in de Molukken; 'n Chassé verrijst weder uit den Compagnie's tijd, maar niemand vindt hem veel zaaks; 'n Cranssen zat tot het laatst in den Engelschen raad, en de nieuwe regeering liet hem daarom rustig zijne matten oprollen (b). Maar Muntinghe? Kennende de teekenen des tijds, zoowel als de menschen, was hij het vertrekkende bestuur voór geweest en ging hij te Indramayoe kool planten, al was het dan ook niet op een Romeinsch boerenerfje. En 't is altijd mooi, wanneer men dan bij u komt en zegt: houd op met het geploeg, kom legerscharen aanvoeren, vorsten omkegelen, staten opbouwen. Muntinghe vond het natuurlijk prettig; hij kreeg terstond de hooge leiding, president der Adviseerende Commissie, president van den Raad van Financiën. Raad van Indië kon hij nog niet worden, want zoolang de commissie-generaal zou leven, was er voor zoo'n college geen plaats. Maar daarom waren die andere colleges destijds van te meer belang; die Adviseerende Commissie moest eenigszins de plaats van den Raad van Indië innemen, dus ook als het noodig was, of de betweterij het ingaf, de stukken van de departementen, vereenigd in den Raad van Financiën, afbreken. Een oogenblik schijnt hij reden gehad te

(a) Zie *Substance of a minute* en inleiding *History of Java*. De vertaling in S. van Deventer's „*Landelijk stelsel*” bl. 58—59 dl. I (1865). Zie vooral ook de levensschetsen in het *tijdschrift Ind. Gen.* bl. 127 vv. dl. II (1855) en in Mr. P. Mijer's „*Jean Chrétien Baud*” (1898) bl. 104 vv.

(b) *Opvattingen* bl. 345; ov. 14.

hebben zich gegriefd te moeten achten; althans in een advies dd. 19 December 1816 over de voordeeligste wijze, waarop men door wissels op Europa onze schuld aan het Engelsche bestuur zou afdoen, stuit men onverwacht op een verzoek om ontslag, ten einde zich naar Europa te kunnen begeven (a). De regeering ging daarop echter niet in; zoo bleef hij zijn invloedrijken werkkring behouden. En de jongeren, die pas uit Holland kwamen, al waren zij wat oud, hoorden met verbazing en verrukking naar dien wel-sprekenden, merkwaardigen, ervaringrijken man. „Daarbij”, leest men over hem bij Van de Graaff in een schrijven dd. 20 Januari 1820, „heeft hij in gezelschappen, en zelfs in conferentiën, waar hij niet geheel op zijn gemak is, eene geneerde en eenigszins verlegen houding en zelfs iets stootends in zijn spreken; maar dit alles verdwijnt. zoodra hij zichzelf als 't ware wil opwinden. Het publiek, dat hem omringt, wordt hem dan onverschillig en de man, die men geen tien woorden met aisauce een oogenblik te voren heeft hooren praten, wordt de brillantste redenaar, die alles ten toon spreidt, wat natuur en kunst vereenigd, kunnen schenken.”

De zegenrijke gevolgen van Elout's en van der Capellen's bestuur schreef deze zelfde getuige toe, aan „het licht, hetwelk Muntinghe over de zaken verspreid heeft, zijne hoedanigheid van president van den raad van Financiën, de aauraking, waarin hierdoor eenige nieuwe uitgekomenen met hem kwamen en die van zijne lumières gebruik maakten.” En als beiden in den Raad van Indië zitten,

(a) „Dit ons gevoelen nochtans in de onderhavige, zoowel als in alle andere zaken, volkomen onderwerpende aan het wijzer en beter oordeel van Uwe Excellentien, hopen wij slechts de overtuiging bij Uwe Excellentien te hebben bewerkt, dat wij in het vormen en voorstellen van dit gevoelen, met geene andere motieven zijn werkzaam geweest, dan om de belangen van het Nederlandsche Gouvernement zoo verre mogelijk voor te staan en te bevorderen.

„Dan het gebrekkige, hetwelk mogelijk nog in dit ons gevoelen blijft resideeren, en het gebrekkige althans, hetwelk in het eerste voorstel van hetzelfde is bevonden, heeft den eersten teekenaar dezès meer overtuigd van de moeijelijkheid der taak, welke hij op zich heeft genomen. Zoo doet de vrees van door zijne zwakheid eenige verachtering aan 's Konings dienst te kunnen toebrengen, Hem ter dezer gelegenheid eerbiedig de vrijheid nemen, om onder diepe erkenenis voor het aan hem verleend vertrouwen, Uwe Excellentien te verzoeken de hem opgedragen last in den schoot van Uwe Excellentien wederom te mogen nederleggen.

„Hopende dat de pogingen gedurende zijne kortstondige functien in deze betrekking aangewend, hem een honorabel ontslag uit dezelve en de permissie van Uwe Excellentien zullen verwerven, om bij eene bekwame gelegenheid naar Europa te vertrekken.”

terwijl Muntinghe's zoon door Palembang en andere omstandigheden aan het tanen is, schrijft nog altijd Van de Graaff dd. 14 April 1821 op eenerlei waardeerende wijze: „Met mijn collega Muntinghe ben ik ten uiterste wel en zijn omgang is voor mij ten hoogste belangrijk. Hetgeen ik van de Indische zaken weet, heb ik voor een groot gedeelte aan hem te danken en dagelijks leer ik van hem, hetgeen mij ontbreekt. Zelden heb ik iemand met zoo vele uitstekende talenten en zulk een helder hoofd aangetroffen, met zooveel grondige kennis. Hij heeft vele vijanden, die hem heimelijk al het kwaad berokkenen, hetgeen zij kunnen. Hij bekreunt er zich echter niet het minste om en wandelt gelaten zijn weg. Het doet mij opregt leed, dat de Koning hem in de benoeming der Indische ridders gepasseerd heeft.” (a)

Overigens was de aantrekkelijkheid, die hij uitoefende om anderen in zijne verhalen te doen opgaan, — *wij hangen aan zijne lippen*, lezen wij hieronder — niet zonder practische bezwaren; want geheele zittingen der colleges, waaraan hij deel nam, konden soms voorbijgaan met het aanhooren van 's mans boeiende gesprekken over alles en nog wat. Keerde men dan naar huis, ontevreden over zichzelf van eigenlijk niets te hebben afgedaan, men wilde zich dan wel weder gerust stellen met de gedachte, dat het toch zoo leerzaam was geweest. Nochtans, kon misschien Muntinghe zijn werk aldus klaar spelen, niet een ieder kon dat; want zoo onregelmatig als deze man in zijne manier van werken was, daarvan viel moeielijk een tweede voorbeeld aan te wijzen. „Zoo ik Muntinghe regretteer”, schreef de secretaris van Financiën Mr. J. Bousquet dd. 28 September 1817 van Batavia aan zijn vriend Van de Graaff (die op reis over Java was) naar aanleiding van het vertrek van Muntinghe, president van den raad van Financiën, als commissaris van Palembang: „Zoo ik Muntinghe regretteer, is het juist niet, omdat hij de werkzaamheden zooveel meer bespoedigde, integendeel, er werd gedurende zijne presentie nog minder uitgevoerd, en niemand is beter geschikt om een boel als de onze nog meer in de war te brengen; want als hij eens aan het praten is, is het met alle deliberatiën gedaan; wij allen, en ik de eerste,

(a) Bij Kon. besl. dd. 15 Augustus 1820 (zie o. a. Bataviasche Courant dd. 13 Januari 1821) waren namelijk tot ridders van den Nederlandschen Leeuw benoemd: P. T. Chassé; R. Dozij; H. J. van de Graaff; P. S. Maurisse; W. van Hoesen; C. G. C. Reinwardt; P. H. van Lawick van Pabst; J. H. Tilenius Kruithoff; A. M. T. de Salis; J. T. Ross; en P. Wedding.

pendemus abore; en er gaat geen tijd zoo plezierig, en misschien in andere opzichten zoo nuttig om, als in zijn gezelschap; maar wanneer dan die tijd voorbij is, en ik zie dan mijne bedroefde stukken aan, wier droge aard en weinig vervrolijkende behandeling den eloquenten en bevalligen redenaar niet toelaat om zich dan met dezelve te bemoeien, en hem als het ware van zijn presidialen zetel verjaagt, verwensch ik weleens het genoten genoeg. Dan ook, wanneer hij begreep, dat hij er zich niet aan kan onttrekken, heeft zijn doordringend verstand, zijne ware bevassing eener zaak en hare duidelijke voorstellen, geholpen door zijne buitengewone memorie, weleens menig verkeerde of overijlde stap voorkomen, en in dit opzicht was hij mij veel waard."

Deze merkwaardige man liet maar wachten, als het hem behaagde; de menschen stonden soms uren en uren in de voorgalerij zijner woning. „Maar bij deze schitterende gaven", berichtte Van de Graaff dd. 15 Januari 1820 aan zijn zwager in Holland, „leidt hij het ongeregeldste leven, dat men zich verbeelden kan, werkt op alle uren van den dag en nacht of slaapt, zonder zich aan tijd, bezigheden of aan eenige convenientie van anderen te stoorren, laat bijkans niemand tot zich naderen, laat de menschen, die hijzelf geëngageerd heeft om bij hem te komen, uren lang wachten en zendt ze onverrichter zake wederom weg en brengt nooit de minste reden van verontschuldiging voor, maar heeft, met de beleefdste houding, het air, alsof het zoo geheel natuurlijk behoort."

En als de omstandigheden er toe leidden, ja dan barstte hij soms ruw los, zichzelf misschien wel vergetende of willende vergeten, zoo ruw, dat stompen en klappen niet schijnen uitgebleven te zijn. Verbazend ongemakkelijk kon hij wezen, lezen we in particuliere brieven van zeer verschillende personen. De jongeren vergaven hem echter veel; met hunne ideeën kwam het koloniale liberalisme overeen; hij gaf er hun den vorm voor en liet de oud-gasten, de benijders, maar knorren. Eerst later verloor de school allengs haar karakter onder de bedenkelijke opvattingen van Van der Capellen en 'n Van de Graaff. — Muntinghe gaat in invloed achteruit; gezondheid roept hem naar Europa. Hij timmert mede de Nederlandsche Handelsmaatschappij op, waarna hij opnieuw Batavia begroet. De gouv. gen. Van der Capellen overlaadt hem nu, onhandig genoeg, met verwijten. Maar wie was Van der Capellen in 1824? Als landvoogd: *homme foulu*, dus die verwijten, kwamen Muntinghe eerder ten goede. Van der Cappellen valt; Van de Graaff valt; D'Ozj valt; . . . de zon blijft

schijnen op Muntinghe's loopbaan! In dat veelbewogen leven kon, naar waarheid, slechts van één ernstig duister punt sprake zijn, de wijze, waarop door hem het *commissariaat voor Palembang en Banka* werd vervuld. Ik vlei me, dat de lezer, dank het weergeven van de stukken in hun geheel of van aanhalingen er uit, in staat zal gesteld worden, zelf er zich een oordeel over te vormen. Gelukkig voor hem, was hij reeds tot raad van Indië gepromoveerd en kon de regeering hem moeilijk weer degradeeren, toen de zaak geheel verkeerd bleek af te loopen. Er waren er anders genoeg, die eene dergelijke vernedering, ware ze mogelijk, met voldoening zouden hebben gezien; want zijne vijanden waren talrijk, vooral die uit naijver op 's mans buitengewoonheid; en dat zijn de ergste parasieten.

„Voorloopig zij het mij echter geoorloofd aan te merken”, schreef dd. 18 November 1818 de teleurgestelde landvoogd aan het Opperbestuur, „dat het bezit van Palembang op den voet door den heer Muntinghe bedongen, uit een financieel oogpunt beschouwd, nog veel minder voordeelig schijnt dan aanvankelijk is voorgesteld, en dat al de nadere rapporten van dien heer over dat rijk gegeven met al te schoone kleuren waren voorgesteld.” Hm, geen geld, geen ridder. Als dus eerlang Batavia met eenige Nederlandsche Leeuwen verrast werd, moest Muntinghe zuinig toekijken; ik ben haast zeker, dat zijne goede vrienden hem hebben komen zeggen, dat het hun zoo speet, dat de Koning hem gepasseerd had. In ieder geval was het eene passeering, terwijl zijn commandeurschap der *Unie-orde* van koning Lodewijk toch ook niet meer voor den dag kon gehaald worden. De Leeuw kwam er eindelijk toch en dan was het, bij de herinnering misschien aan dat binnentijds afgelegde Uniekruis, nog zoo mal niet van den levensbeschrijver, om zijne schets met de anders zotte mededeeling te besluiten: „Muntinghe werd door koning Willem I vereerd met het ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw en hij droeg het tot aan zijn dood”! Aldus 's mans nagedachtenis geëerd in het Indisch Genootschap (a). Doch zijne nagedachienis viel nog wel op eene andere wijze hoog aan te slaan. Gerustelijk kon hij Cicero's waardig woord nazeggen: „De tijd, dat ik er niet meer zijn zal, boezemt mij meer belangstelling in, dan dit korte oogenblik” (b).

(a) DL IV (1855) bl. 166.

(b) Longum illud tempus quum non ero magis me movet quam hoc exiguum.

IV.

**Commissaris B. Coop à Groen: Juni 1817—April 1818,
en het bestuurshoofd Mr. A. P. Smissaert.**

Nadat de commissie Coop-Du Puy hare onderzoekingen volbracht had, was Du Puy naar Batavia teruggekeerd, vanwaar hij in Mei 1818 zijne vergeefsche reis naar Sumatra's Westkust zou ondernemen. Coop bleef achter, tijdelijk belast met het beleid der zaken voor Banka en Palembang. Daar laat te Muntok op den 3ⁿ Januari 1818 een Engelsche koopvaarder, kapitein Scott, komende van Batavia, het anker vallen. *Wat nieuws? — Edelheer Muntinghe in aantocht!* — Als een loopend vuur verbreedde de mare dezer commissie zich onder de Palembangers en Bankaneezen, „welke aldaar”, verhaalde Coop aan Muntinghe, „van wege UwEdGestrenge voorheen bekleeden rang als raad van Indië, daarna onder het Engelsche en nu op nieuw onder het Nederlandsche bestuur, hen verbazend hooge gedachten van het gewicht dezer commissie opvatten deed, en schoon niet publiek, geheimen vrees blijken lieten, dat het op hen gemunt scheen te wezen”. — De praatjes hierover hadden nauw den tijd gehad van te vervloeien, of opnieuw kwam alles in beweging, en nu wel ter dege in vreeze, door de komst te Muntok op den 23ⁿ Januari van het uit Batavia den 2ⁿ te voren vertrokken oorlogsschip de *Eendracht*, kapitein-luitenant Taco Bakker, dat er troepen bracht. Aan ieder, die het maar hooren wilde, werd door officieren en minderen verteld, dat ze voor Palembang bestemd waren. Alzoo een hooge commissaris *met soldaten!* Was dit geen naderende oorlog? Natuurlijk algemeene agitatie onder de inlanders. Coop verzocht dringend aan de officieren toeh te willen zwijgen; hijzelf deed zijn best om de mededeeling te verbreiden, dat de troepen bestemd waren eensdeels voor *Billiton*, waar de regeering een bestuur wilde vestigen (a), anderdeels ter aanvulling van het Palembangsche garnizoen, daar de sterkte gedaald bleek beneden het peil, waarop het was onder het voormalig Nederlandsche en het latere Engelsche bestuur. Zoo hoopte de commissaris, de menschen „weder geheel in slaap gewiegd” te hebben, berichtte hij.

(a) Verg. over de bezetting van dit eiland *Oprattingen* bl. 375—376; ov. 35—36.

Het eigenaardige van dezen staat der zaken was, dat het bestuurs-hoofd zelf absoluut niets van de plannen wist, noch officieel, noch officieus, hetzij omtrent de bestemming der expeditie, dan wel van de strekking der bepraatte commissie; zijne eigen bronnen van wetenschap waren geene andere, dan die van Jan en alleman. En nu kwam er weder een ander krijgsman aan, een kapitein der genie, *Van der Wijck* geheeten, „welke mij *gezegd* heeft”, schrijft het bestuurshoofd, „volgens zijne instructie als directeur van de Civiele gebouwen en werken alhier te fungeeren.”

Doch al liet men Coop, zonderling genoeg! gansch in het duister, hij begreep wel, dat er iets voor Palembang in het vet lag en dat het daarom op prijs zou gesteld worden, indien hij zich van de toestanden aldaar, zooveel zulks mogelijk was, zonder er zelf heen te gaan, op de hoogte stelde, en Batavia inlichtte. Hij had reeds vernomen, dat de bovenlandsche ingezetenen van Palembang, de eigenlijke landlieden, „onrustig, onvergenoegd en na aan den staat van oproer” waren; sultan Achmad, ofschoon „zelve uit den aard geen kwaad hart”, had aan de grooten zijner omgeving die bovenlandsche districten in beheer gegeven; zij drukten, ja sommigen onder hen plunderden en knevelden zóodanig, dat de menschen ongetwijfeld „zonder eene vermogende tusschenkomst” tot een *staat van wanhoop* dreigden te geraken, waarvan de gevolgen voor den sultan onberekenbaar konden zijn. Dat hierin grond van waarheid moest liggen, werd Coop nog bewezen, door het dringend verzoek, namens de hoofden enz. van het groote district Kommering — aldus genaamd naar de rivier, die er doorstroomt — om hulp in den bitteren nood, waaronder zij gebukt gingen; zij waren met hun volk reeds twaalf maanden te Palembang gehouden ten einde harde diensten van geen aanbelang te verrichten, zonder eenige ondersteuning om van te leven, waardoor ze in de diepste armoede geraakten, van vrouw en kinderen gescheiden waren, buiten staat gesteld werden door hun gewonen arbeid, den landbouw, aan den kost te komen. Zij *baden* het Nederlandsche gouvernement om zich toch hunner te ontfermen; zij verklaarden zich bereid matige schatting op te brengen, indien zij slechts van zulk eene harde dienstbaarheid ontslagen konden worden.

Coop liet deze commissie vertrekken met de hoop op betere tijden. Hij wilde er echter nog meer van weten, waartoe hij middelijk eene geschikte gelegenheid vond in de komst van kapitein Van der Wijck. Deze had voor zijn dienst allerlei zaken noodig, als

verbeid is. Het geheel wegblijven van alle schepen van Batavia, daar toch nu de moesson reeds sedert meer dan veertien dagen bestaat en de sterke stroom bedaard is, verwondert ons niet minder. Met de eerste gelegenheid schrijf mij toch, bidde ik U, wat wel de oorzaak zij van het onbegrijpelijk stilzwijgen. Denkt men soms niet meer aan Banka of denkt men er te veel aan? Hebben de bloodaards, die in December te Batavia zijn aangekomen (a), aldaar zoodanigen schrik omtrent onze positie ingeboezemd, dat men, ons allen als verloren beschouwende, vermeent, dat wij noch geld, noch rijst, noch verversching behoeven, noch schrijven waard zijn. Aan geld en rijst trouwens is nog geen gebrek in de eerste maanden; doch verversching en goede tijding, beiden onontbeerlijk voor ziel en lichaam, en wier gemis zelfs, in dit geenszins gezonde klimaat, eindelijk dadelijk is, ontbreken ons volstrekt. Van een weinig roode wijn door de *Marianne* voor mij aan de kanonneerboot afgegeven, laven wij ons, de heer Coop à Groen met de grootste moderatie gezamenlijk op één flesch daags ons gerantioneerd hebbende, terwijl die heer mij daarenboven van al het andere verzorgt, dat hij nog heeft, niets dan visch alleen te bekomen zijnde. Binnenkort echter moet ontzet komen of wij moeten van rijst, visch en water leven. Ik had mij, hier naar toe gaande, zeer goed geapproviandeerd, en dat wel, naar ik meende, voor eene goede zes maanden, en weet alleen dat ik hier niet van jousseer, maar alles is denkelijk in die vervuilde Marianne bedorven en verrot. Welk heerlijk debuut voor mij op Banka. Eene fatale zeereis, een in dit seizoen dadelijke landreis, zinkingskoorts, gebrek, anderdaagsche koorts en dan het pijnlijke gevoel, dat men vergeten wordt. Wil mij, mijn vriend, door een spoedig, spoedig antwoord toonen, dat deze beschuldiging U niet gelden durft. Tracht te verwerven bij een Grooter, Hooger, Voornamer, doch ook een vriend van allen, die het wel meenen (b), dat Banka kachtdadig bedacht worde. Banka zal dankbaar zijn, alhoewel Banka ook dit jaar niet houden mogt, hetgeen men van Banka te verwachten heeft... Onze vriend en ambtgenoot Coop à Groen doet U hartelijk groeten en gelukwenschen ook in Uwe nieuwe betrekking (c), doch het zoude hem hartelijk grieven, bij deszelfs terugkomst te Batavia U niet meer als ambtgenoot aan

(a) Ik denk ingezetenen van Banka, die op de krijgsgeruchten zich naar Batavia hadden begeven.

(b) De heer Van der Capellen wordt bedoeld.

(c) Van Adjunct-Inspecteur-Generaal bij de Financiën.

te treffen (a). Groet insgelijks welmeenend onze vrienden Goldman en Bousquet en zeg hun ook, dat men ons niet vergete."

Het verlangde *outzet* kwam eindelijk opdagen. Den 13ⁿ April 1818 vertrok Muntinghe met het particuliere voor Madras bestemde vaartuig *The Friendship* onder Engelsche vlag naar Muntok, welks reede den 19ⁿ bereikt werd.

Onmiddellijk deed overste Bakker den commissaris verwelkomen (b). Wjl *The Friendship* noch onze driekleur, noch een enkel stuk geschut voor saluut voerde, werd afgesproken, dat den volgenden ochtend Muntinghe door een sloep van de *Eendracht* zou afgehaald worden. Daartoe kwam Bakker zelf den 20ⁿ aan boord bij den commissaris. Onder een saluut van het oorlogsschip, beantwoord door de batterij van Muntok, roeide men naar Banka's strand, waar de commissaris werd opgewacht door den heer Smissaert, aan het hoofd der beambten en omringd door eene voor Muntok niet geringe schaar van inlanders en Chineezzen. De opwachters wenschten den commissaris "op eene zeer hartelijke en flatterende wijze" geluk met zijne "voorspoedige doch lang verbeide aankomst", en begeleidden hem naar het residentiehuis op den heuvel van Muntok, waar verzameld waren commissaris Coop, de commandant der troepen zoomede de overige heeren van het garnizoen en van de plaats.

Na afloop der receptie bleef Muntinghe met Coop, Smissaert en Bakker alleen. Het waarnemend bestuurshoofd lichtte nu den commissaris over den staat der zaken in, zooals we dien zoeven lazen; hij memoreerde het nader in een schriftelijk rapport dd. 21 April 1818. Naar Coop's oordeel, had Muntinghe op geen juister en voordeeliger oogenblik kunnen komen; een langer uitblijven had, zijns inziens, gevaarlijk kunnen worden. De onderdrukking, de knevelarijen van den sultan, van diens grooten en hoofden, hadden de onvergenoegdheid, het ongeduld der ingezetenen ten top doen stijgen. Alles was rijp om te vallen in handen onzer regeering; niet alleen bijzondere personen, maar ook de hoofden en ingezetenen van geheele districten, gelijk die van Blida, de Kommering en Rawas, hadden verklaard hunne eenige hulp en troost van het Nederlandsche bestuur af te wachten, den regeerenden sultan moede te zijn.

Hiermede waren Coop's diensten voor Banka en Palembang

(a) Als lid in den Raad van Financiën, dat Van de Graaff was, toen hij tot adjunct-inspecteur werd benoemd.

(b) Wat hier volgt is uit Muntinghe's rapport aan Batavia dd. 25 April 1818.

afgeloopen; plaatsmakende voor den aangekomene, begaf hij zich naar Batavia terug. Er liet zich inderdaad voor de keuze van Muntinghe veel zeggen, waar de regeering heele groote plannen had, wier uitvoering ons vermoedelijk in minder aangename verhoudingen met de Engelsche bestuurders zou brengen. De benoemde had toch reeds onder het Engelsche tusschenbestuur de Palembangse geschiedenis medegemaakt; hij was volkomen op de hoogte, in zooverre men dat door bestudeering van de papieren kon zijn; zoo militant als de vervulling der *groote oogmerken*, die de regeering zeide te hebben, aan de Engelschen moest schijnen, kon zij toch wellicht onder een ander gezichtspunt worden gezien, wanneer niemand minder dan Raffles' hoog geachte vriend die zaken regelde. Op grond van dergelijke overwegingen zonden immers ook C. C. G. G., naar wij weten, den Engelschman Du Puy naar Sumatra's Westkust voor de overneming van Padang. In beiderlei opzicht heeft echter dit oogmerk gefaald; Raffles was met zulke teerhartigheden niet te lijmen.

Wat echter de reden is geweest, dat, in plaats van Smissaert, niet Coop te Muntok bleef, is mij onbekend. Misschien gaf diens verleden recht op eene hoogere positie; in ieder geval kon men destijds niet vermoeden, dat Banka eerlang het voorbeeld van het oproerige Palembang zou volgen, en daarvoor te Muntok een flink, doortastend man noodig was, zoolang commissaris Muntinghe aan de overzijde der straat werd opgehouden. Dat onze plaatselijke vertegenwoordiger intusschen mede tot gewichtige diensten kon geroepen worden, liet het besluit dd. 8 April 1818 verwachten, waarbij, op voorstel van Muntinghe, de heer Smissaert aan den commissaris werd toegevoegd voor „de waarneming der gewone en loopende zaken van het bestuur der residentie en denzelven in het onderhavige geval van overlijden van den laatstgenoemden, te belasten met de geheele uitvoering van den last aan den commissaris Muntinghe toebetrouwd, wordende deze uitgenoodigd den inspecteur-generaal alle die openingen te geven, welke tot het bereiken van dat oogmerk dienstig zijn.”

Deze helper van commissaris Muntinghe — „ten einde alzoo een der groote oogmerken van zijne zending met des te meer kracht en spoed te kunnen bereiken” — is bij het gebruik ook al niet meegevallen. De inspecteur-generaal was nu wel niet zoo'n vervelende zeur als de befaamde Jogjasche naamgenoot, die genen tot Java's ongeluk onderscheidene jaren zou overleven, maar van den

waren bestuursman, om *meer kracht en spoed* achter de zaken te zetten, zat er geenszins in. Keurde hij het in den heer Coop af, dat deze zoo slecht op de hoogte der geographische toestanden des eilands was, hem zal ten slotte van wege schout-bij-nacht Wolterbeek precies hetzelfde verwijt treffen, en wel omdat, als ook op Banka de inlanders het voor het zeggen krijgen, de resident niet eens weet of troepen op nabij gelegen hoofdplaatsen kunnen landden, zoomede of men één dan wel tien dagen op weg moet blijven, niettegenstaande ondergeschikten de bedoelde plaatsen bewonen en daarmede kon worden gecorrespondeerd. Oordeelde Smissaert, dat Coop de zaken wat te eenvoudig en te kalm opnam, schout-bij-nacht Wolterbeek vond, dat de inspecteur-generaal allerlei onnoodig alarm en bezwaren maakte, zonder de energie te toonen om hinderpalen uit den weg te ruimen. Hij ontving o. a. een ganschen voorraad kruit ten behoeve van Palembang, doch zond dien niet op, zoodat — terecht of te onrecht -- gedeeltelijk op hem de verantwoordelijkheid is geworpen voor den smadelijken terugtocht van Muntinghe in 1819. Het einde was, dat de resident zelf het oproerige binnenland van Banka introk, waar hij door onvoorzichtigheid onder de slagen van eenige muiters een roemloozen dood tegemoet ging.

V.

**Zending naar Palembang van demang Osman in April 1818
en kennismaking met radja Akil.**

Muntinghe's benoeming tot commissaris voor Banka en Palembang had reeds dd. 27 October 1817 plaats gevonden. Twee besluiten van dien dag handelden er over, een openbaar en een geheim. Bij dit laatste was de geschiedkundig belangrijke instructie vastgesteld, waaruit de commissaris kon lezen, wat gedaan moest worden *ter verzekering van de rechten van Zijne Majesteit en ter geheele vestiging van het Nederlandsch gezag op Sumatra*". Geene kleinigheid voorwaar, die *geheele vestiging op Sumatra*; rechten waren er anders nog niet bepaald in gevaar. Ook als vredeftichter tusschen de beide vorstelijke kijvers moest de commissaris optreden. Wanneer men de instructie leest, dan is het alsof de heeren de schandelijke Spaansch-Napoleonistische geschiedenis van Bayonne als een eerzaam

model ter navolging hadden genomen (a). Zoo laat het zich begrijpen, dat men zich voorstelde troepen noodig te hebben, *niet tot gebruik, doch tot vertooning van macht* (l). Zet men iemand het pistool op de borst, dan heet het, volgens deze opvatting, dat men het wapen niet *gebruikt*; 't is mooi.

Verschillende omstandigheden vertraagden het vertrek van den commissaris. Toen hij den 20ⁿ April 1818 te Muutok aankwam, was het doel zijner komst voor niemand meer een geheim, hoe geheimzinnig men ook de zaak had behandeld.

Wanneer men van onverdachte zijde de bevestiging zijner eigen denkbeelden hoort, vindt men dat natuurlijk aangenaam. Geen wonder dus, dat ook Muntinghe verrukt was over hetgeen hij uit den mond van Coop vernam. „Ik ontfing”, rapporteerde Muntinghe dd. 25 April naar Batavia, „gelijk ik Uwe Excellentiën niet behoef te zeggen, deze eerste berichten met een levendig genoegen. Zij bevestigden de opinie, welke ik steeds omtrent de gesteldheid der gemoederen in het Palembangsche gekoesterd had, en welke ik meermalen de eer had om, toegelaten tot de conferentiën van Uwe Excellentiën, voor te dragen. Dit punt, de afkeer namelijk van het Palembangsche volk van hunne tegenwoordige onderdrukking en hunne geneigdheid tot alles wat hun tegenwoordigen toestand kan verlichten, is ook door alle nadere inlichtingen, welke ik tot dusver bekomen heb, bevestigd geworden.” — Wat betrof het heulen van den vorst met Benkoelen, alle mededeelingen daaromtrent, berichtte Muntinghe onder den eersten indruk, schenen zóó overeenkomstig de waarheid te zijn, dat het nemen van maatregelen op staanden voet gebiedend scheen. Immers de zich van schuld bewuste zou, mocht men vreezen, op het vernemen van 's commissaris gewapende komst te Muntok, zich haasten er vandoor te gaan en dan „waarschijnlijk zich begeven onder de bescherming van het Britsch bestier te Benkoelen”. — Vóór alles diende men dit te beletten, doch troepen daartoe waren niet genoegzaam beschikbaar. Wie niet sterk is, moet slim zijn, en wij nemen dat den inlander zoo dikwijls kwalijk. Wat lezen we nu echter bij Muntinghe? — „Er bleef dus geene andere keus over”, schreef hij over den moordenaar van 1811, „dan om den ouden sultan in den arm te nemen, en hem den geheimen, doch niet anders

(a) De instructie in de bijl. op bl. 450 sub 109 *Opvattingen*.

(b) Bl. 18.

dan mondelingen last op te dragen, om de vlucht, indien zij werd ondernomen, met al zijne macht tegen te gaan en te stuiten; en tevens alle middelen van overreding aan te wenden om het gemoed van den jongen sultan te bevredigen, en hem voor te bereiden om mijne komst op Palembang met gerustheid af te wachten." Ieder woord hierin ademt nagenoeg eene gemeenheid.

Daar wij wel den eenen broeder tegen den ander opgezet wilden zien, doch onze christelijke opvoeding bezwaar deed maken, om dat zwart op wit te geven, was een zendeling met mondelinge instructiën, wat dit punt betreft, naar Palembang getogen, en wel de ons bekende demang Osman. Hoe overhaast alles in het werk ging, kan hieruit blijken, dat hij zich reeds den ochtend na 's commissaris komst, dus den 21ⁿ April 1818, op reis begaf. Behalve de mondelinge opdracht, had hij van ons bestuur twee korte brieven voor de beide broeders medegekregeu, waarin hun, onder de gewone vriendschapsbetuigingen, bericht gegeven werd van Muntinghe's zijn te Muntok. Ook kreeg Osman eene circulaire mede aan de hoofden van de zes voornaamste districten in het Palembangsche gericht, waarin men deze trachtte te bevestigen in hunne goede gevoelens voor het Nederlandsche gouvernement, zooals, volgens Osman, werkelijk bestonden. Ter voorkoming, dat veront- rustende tijdingen onzen zendeling zouden voorafgaan, werden geene passen meer naar Palembang verstrekt, tot men veronder- stellen kon, dat Osman zijn missie volbracht had.

Nauw echter was de zendeling heengegaan, of Muntinghe had van zijne overhaasting berouw. Beter nadenkende, kon onmogelijk Achmad naar den opgegeven tijd met Raffles hebben gecorrespon- deerd, die eerst den 22ⁿ Maart 1818 Benkoelen had bereikt. Ook nadere aan den dag komende feiten wezen er op, *dat het niet waar was*, dat destijds de vorst met Benkoelen briefwisseling had aan- geknoopt, in het kort, dat het slechts praatjes waren, die niemand anders dan Badroedin verbreidde en waaraan onze zendeling al te licht geloof had geslagen, omdat deze meer op de hand des ouden sultans was. Maar nu dat Osman reeds Muntok achter zich had, was het te laat om er verder iets aan te doen; men moest dus wel afwachten, wat dat *in den arm nemen* van den eenen broeder tegen den anderen zou ten gevolge hebben. Intusschen kreeg Coop van Achmad nog een brief over eenige beuzelingen "in den gewonen vriendelijken stijl", berichtte Muntinghe.

Osman maakte Badroedin met 's commissaris' verlangen bekend,

om pogingen tot ontvluchting van den sultan te beletten. De man bedankte er hartelijk voor; hij zou geene maatregelen er tegen kunnen nemen, was het antwoord, zonder oogenblikkelijk de grootste gewelddadigheden van Achmad's zijde uit te lokken. Men denke zich toch eens goed onze houding in. Achmad was de wettige, door ons ook als zoodanig erkende sultan; hij voerde het gezag; wij ontvingen zijne gezantschappen in die hoedanigheid. Badroedin was daarentegen niet meer dan een stille samenzweerder tegen dat gezag en nu nemen wij dezen zelfden man *in den arm*, zooals de typische uitdrukking luidde, om den wettigen vorst te beletten van te doen, wat deze goeddunkt! — Osman had zich ook voor Achmad durven vertoonen. De zendeling trof hem wel in zekeren staat van ongerustheid aan ten gevolge van de overdreven berichten, die terstond na 's commissaris' komst waren verbreid over het aantal vaartuigen en manschappen, die tegen Palembang aangevoerd zouden worden; doch de vriendelijke termen van Muntinghe's brief en de besprekingen met Osman zelf, schenen de ongunstige indrukken geheel te hebben weggenomen. Wat eindelijk het heulen met Benkoelen betrof, de zendeling kon niets uitvinden, dat dit vermoeden nader bevestigde.

Osman kwam den 29ⁿ April te Muntok terug. Uit Badroedin's weigering tot het onmogelijk maken van des broeders vlucht, maakte Muntinghe de gevolgtrekking, gelijk hij dien dag naar Batavia rapporteerde, „van de eene kant, dat de vlucht van zijn broeder door den ouden sultan niet als zeer waarschijnlijk werd beschouwd, en van den anderen kant, dat hij vertrouwde, zijne oogmerken door bemiddeling van het Gouvernement wel zonder het plegen van gewelddadigheden te zullen bereiken”. Geruststellend was ook een brief van Achmad, dien Osman voor den commissaris had medegebracht. In de wijdluifigste betuigingen van vriendschap, werd medegedeeld, dat eerstdaags een gezantschap naar Muntinghe zou afgaan en tevens de verwachting uitgedrukt, dat met den commissaris eene goede verstandhouding zou heerschen.

Alles scheen zich dus gemakkelijk te zullen schikken. De twijfel over mogelijk verraad met Benkoelen werd bij Muntinghe er door versterkt. „Ik beschouw dezelve”, schreef Muntinghe over de vermeende intriges, „dan ook niet alleen als even onzeker als te voren, maar zelfs als merkelyk verzwakt door de contenance, welke de regeerende sultan schijnt te houden.” Die Osman, meende hij weder, was meer een partijgenoot van Badroedin, dan een onbevangen beoordeelaar;

immers nu had de zendeling zelfs een aanzienlijk gezantschap van dezen reeds medegebracht, bestaande uit zijn jongsten meest geliefkoosden zoon en twee schoonzoons. Doch overigens toonde dit ook wel, verklaarde de commissaris, de blijdschap, welke Badroedin's partij over Muntinghe's komst gevoelde, de groote verwachtingen, die men er van koesterde: „En ik geloof dan ook”, luidde het waarlijk nu reeds, „Uwe Excellentien te mogen geluk wenschen, dat onder het aanzien, welke de zaken thans nemen, de hinderpalen, welke de uitvoering van Uwer Excellentien's bevelen nog zouden kunnen ontmoeten, niet zullen bestaan in *het ontvlieden*, maar, zoo zij zich opdoen, in het *bieden van tegenstand* aan die maatregelen, welke men zal aanwenden; en natuurlijk in een tegenstand van dien aard, als de regeering en aanhang van den tegenwoordigen vorst kan bieden!” — O, men was destijds enorm gauw met felicitaties; zij verdienden waarlijk wel dubbele uitroepsteekens.

Behalve met demang Osman, had Muntinghe nog gelegenheid om met eene andere persoonlijkheid kennis te maken, die vele jaren lang eene belangrijke rol in ons inlandsche geschiedenis zoude spelen en, zoowel den commissaris, als later schout-bij-nacht Wolterbeek, gewichtige diensten bewijzen, te weten, *radja Akil*. Hij was een prins uit het rijk van Siak, doch door den vorst aldaar, said Ali, die met Akil's zuster gehuwd was, vandaar verdreven met velen der zijnen. Hij zwierf toen rond, totdat de Engelsche resident van Palembang, majoor Court, hem als een knap en ondernemend man leerde kennen, waarom hij hem naar Billiton zond ten einde den depatie van dit eiland te onderwerpen, en zekeren radja Kling gevangen te nemen. Die radja Kling, een aanverwant van sultan Badroedin, werd indertijd als hoofd op Banka aangesteld en fungeerde er ook onder het Engelsch tusschenbestuur, toen zekere inspecteur Brown, die, gelijk Heynis althans aan de regeering schreef, in dronkenschap een zoon van radja Kling met een schoen in het gezicht sloeg, er door de beleedigde familie vermoord werd. Radja Kling vluchtte naar Billiton, waar hij zich met rooven bezig hield. Akil had intusschen op Billiton geen succes; hij vermoordde er het hoofd, den depatie, hetgeen hem zoo algemeen gehaat maakte, dat hij het eiland moest verlaten (a). Hij ging naar Batavia, waar hij Commissarissen-Generaal zijne diensten aanbood. Vandaar begaf hij zich in den loop der maand Juni 1817 naar Muntok en deelde

(a) Men zie ook over radja Akil op Billiton: Bruining bl. 67 vv.

terecht of te onrecht, den resident Heynis mede, dat C. C. G. G. hem naar den resident van Banka hadden verwezen. Heynis was aanstonds bijzonder met den radja ingenomen. Hij zag in hem een man, die tal van inlandsche personen uitstekend kende en vele relatiën had. De resident was bovendien van oordeel, dat deze man ernstig kwaad kon doen, zoo men hem maar liet gaan, inzonderheid in den Linga-archipel, werwaarts de sultan hem had geroepen. De resident meende den radja hiervan te moeten terughouden, waarom hij hem uit zijn privé-kas 125 pikols rijst 's maand of 100 ropijen toekende, en wel op het vernemen van het gerucht, dat de com- gen. Buyskes met een eskader weldra zou komen, die dan, naar 's residents oordeel, Akil zeer wel zou kunnen gebruiken.

De commissie-*Coop-du Puy* schijnt echter 's residents meening niet gedeeld te hebben, of oordeelde althans de uitkeering voorbarig, doch bij besluit dd. 15 December 1817 werden de voorstellen van den resident den commissaris Muntinghe in handen gesteld, ten einde zich van radja Akil te bedienen, zooveel deze nuttig zou achten, terwijl omtrent Heynis' terugvordering van 1920 ropijen de regeering besliste, dat deze de som voor de terugbetaling nader had toe te lichten.

Commissaris Muntinghe heeft van radja Akil's diensten inderdaad ruim gebruik gemaakt, en later leerde ook schout-bij-nacht Wolterbeek den prins als eene voortreffelijke, volkomen betrouwbare persoonlijkheid waardeeren. „Deze radja of vorst”, teekent hij o. a. in zijn journaal aan, „was altijd ons gouvernement getrouw gebleven, voorheen een ondergeschikt prins in het rijk van Riouw en Linga, naderhand bij den sultan van Palembang, doch in de onlusten met ons door beide verdreven, leefde hij van hetgeen hij bij ons verdienen kon, met zijne vaartuigen en een gedeelte familie en volk, die in zijn dienst waren, wordende hij door ons gouvernement voor de gedane moeite betaald. Een jong, sterk mensch, zijnde vol vuur en die in vroegere jaren, bij de attaque door de Engelschen tegen Billiton, de retraite zoodanig heeft gedekt, dat de Engelsche officier, die de onderneming commandeerde, hem alleen de eer toeschreef, van zijn corps voor massacre gesauveerd te hebben”. (a)

(a) Men zie breeder over radja Akil Veth's *Borneo's Westerafdeeling*, dl. II bl. 150 en de noot in Netscher's werk over *Djohor*, enz. blz. 162. Mijne mededeelingen heb ik echter ontleend aan een rapport van Heynis en het daarop gevolgd regeeringsbesluit. Over Wolterbeek's waardeering, zie men ook de noot b op bl. 58 van mijne M.-R. verh.

VI.

Muntinghe's „Verdeel en Heersch” te Palembang:
Juni 1818.

Muntinghe had Badroedin's „doorluchtig gezantschap”, zooals hij zich in zijn rapport aan de regeering uitdrukte, niet willen ontvangen, alvorens Achmad's komende zendelingen hun compliment konden maken; „onder beleefde voorwendselen”, liet men de menschen dus wachten. Dat behoefde trouwens niet lang te duren, want weinige dagen later kwam het gezantschap des sultans aanzetten. Maar wat het nu te vertellen had, viel Muntinghe zóó tegen, dat hij toch weer aan verraad begon te gelooven. Geen enkelen stelligen last brachten de heeren mede; zij bepaalden zich slechts tot het overbrengen der gewone gelukwenschingen en waren overigens, zoowel in hunne gedragingen als in hunne gesprekken, hoogst voorzichtig. Intusschen vleide zich de commissaris er in geslaagd te zijn, de achterdocht en vrees te hebben verminderd, waarom hij nog steeds aan eene goede verstandhouding niet bleef wanhopen. Geheel anders echter vertoonden Badroedin's gezanten zich; dat waren me nu eens menschen! Zij toch hadden een groot vertrouwen in onze regeering aan den dag gelegd, „waarin ik hen ook meer en meer heb zoeken te bevestigen”, rapporteerde de commissaris dd. 15 Mei 1818, „voor zoover hunne wenschen mij niet voorkomen overdreven en onredelijk te wezen”.

Ongesteldheid verhinderde Muntinghe zijne reis naar Palembang zoo spoedig voort te zetten, als zijn voornemen was geweest; doch hij gebruikte nuttig den tijd met het inwinnen van gegevens, waartoe vooral radja Akil hem bijstond. Een paar dagen vóór zijn vertrek van Muntok naar Palembang, namelijk den 25ⁿ Mei 1818, zond de commissaris als een der vruchten van deze besprekingen met Akil, een hoogst belangrijk rapport over de zeerooverij naar Batavia, dat blijvende waarde bleek te hebben (a).

Intusschen ging de *Eendracht* alvast vooruit naar Palembang (b).

(a) Cornets de Groot in zijne „*Notices historiques*” etc. en Kniphorst in zijne „*Historische schets van den zeeroof*” hebben er geheele gedeelten uit medegedeeld. Zie, wat het laatste werk betreft, bl. 718 en verder aldaar. Verg. ook Veth's Westerafdeeling van Borneo II 152.

(b) Rapport dd. 25 Mei 1818.

Waarom dit werd bevolen en niet eenvoudig op 's commissaris' herstel gewacht, is mij onbekend; de verschijning van de korvet in de Soensang maakte toch Achmed zóo ongerust, dat hij nu werkelijk de hulp van den luitenant-gouverneur van Benkoelen inriep (a). De zwakke vorst had echter ook dit niet zoo maar gedaan. Hij was er toe gekomen, doordien Raffles hem gezanten had gezonden met een brief aan den sultan, waarin de luitenant-gouverneur zijn optreden mededeelde. Dat de gezanten wel wat meer zullen verteld hebben, toen hij ze den 23ⁿ Mei ontving, laat zich slechts raden. De sultan liet niet na deze receptie Muntinghe mede te deelen en hem tevens te berichten, dat hij de zendelingen had laten teruggaan met een brief aan den luitenant-gouverneur, houdende *dat alles wel en in orde was en er geene veranderingen waren voorgevallen*. Een leugentje om bestwil dus, maar de eene leugenaar was tegen den ander opgewogen. Hij hoopte verder, dat de commissaris deze briefwisseling met den heer Raffles niet kwalijk zou nemen, daar hij sinds lang met hem in vriendschappelijke betrekking stond. „Hij heeft ons tot sultan gemaakt”, herinnerde de vorst, niet onnatuurlijk, „en wij kunnen dit ook niet vergeten” (b).

Muntinghe ontving dit bericht den 27ⁿ Mei, toen hij gereed lag om op een kanonneerboot naar Palembang over te steken, doch daarin door tegenwind werd verhinderd. Hij gevoelde er al het gewicht van; want nu had toch de sultan, niettegenstaande de stellige aan Heynis gegeven belofte, buiten het Nederlandsche gezag om, verbindingen aangeknoopt, en Achmad wist evengoed als Raffles, dat, bij de verhoudingen, die tusschen inlandsche vorsten en de suzereine regeering bestaan, zulks niet te pas kwam. Muntinghe rapporteerde dan ook het geval dd. 31 Mei aan de regeering, met de verzekering, dat hij zou weten te toonen: „wat plicht en instructie van mij vorderen”.

In de rechte stemming tot hardhandig optreden, — want Muntinghe's hartstocht kon enorm zijn —, vertrok de commissaris den 1ⁿ Juni naar Palembang, waar hij in den ochtend van den 4ⁿ

(a) Zie den brief in het Hollandsch op bl. 258, afl. Februari 1898 van De Gids in mijne verhandeling „*De geschiedenis van een Engelschen raid*”; en in het Engelsch op bl. X—XI van Mr. Hoek's „*Herstel van het Nederlandsch gezag*”.

(b) Achmad's brief aan Muntinghe in bijl. A. van mijn Gidsartikel.

aankwam (a). De commandant van het garnizoen had er tot dusver ons gezag vertegenwoordigd; de commissaris trad nu in de plaats. Verder trof hij als burgerlijke ambtenaren aan: de commies *Valckenaer*, de klerk *De Groot* en de als inlandsch schrijver in dienst zijnde *Van de Wetering Buis*. Deze personen zouden eerlang'geroepen worden tot werkzaamheden, waarvau het belang zeker niet in verband stond met de bescheiden positiën, die zij innamen. Over den laatste was trouwens reeds heel wat heengegaan. Immers hij behoorde tot de enkelen, die van den rampzaligen moordaanslag in 1811 het leven had behouden. Buis maakte destijds deel uit van het garnizoen en had zich door het aantrekken van inlandsche kleederen weten te redden. Als inlandsch kind kon de donkere kleur van zijn gelaat hem in de eerste oogenblikken niet verraden; spoedig echter gevat zijnde, onderwierp hij zich aan de kunstbewerking van den Mohamedaansche godsdienst, — minder gelukkig dan die Europeesche gevangene uit den Diponegoro-oorlog, wiens zondige Venus-aanbidding hem voor den christenhemel bewaard hield — en leefde nu verder als onderwijzer in een doesoen, tot Gillespey's komst hem ruimer ademen deed (b). — Klerk De Groot zou eerlang toonen, dat hij flink kon loopen of varen. Valekenaer dat hem heel wel onder moeilijke omstandigheden het plaatselijk gezag was toevertrouwd.

Den 5ⁿ Juni werd de commissaris in het openbaar door den sultan ontvangen; den 6ⁿ had de plechtige uitreiking van een door C. C. G. G. aan Achmad geschreven brief plaats; den 7ⁿ eerst barstte de bom tegen den man los. Er was toen namelijk eene besloten samenkomst, waarbij verder niemand anders tegenwoordig mocht zijn, dan een van 's vorsten broeders, de paugeran adipatti en Achmad's beide zonen. In deze audientie van drie uren werden notabene als *gematigde* voorstellen, den sultan medegedeeld, dat hij gepensionneerd zou worden, dat Badroedin den kraton moest betrekken, dat omgekeerd Achmad naar Badroedin's huis zou gaan.

(a) De heer Elout schreef dd. 21 December 1817 een brief aan den departementschef voor de Koloniën Goldberg, die Van Deventer in bijl. XLVI heeft opgenomen. In dien brief staat o. a. „De heeren Muntinghe en Smissaert zijn naar Banka en Palembang vertrokken”. De heer V. D. stelde daarop een nootje, zie bl. 211, van dezen inhoud:

„De heer P. Mijer zegt dan ook ten onrechte in zijn *Kronyk van Nederl. Indië*, dat Muntinghe eerst in Juni 1818 te Palembang is gekomen.”

Neen, Mr. Mijer zeide dat volkomen *ten rechte*.

(b) Zie *Tijdschrift voor Ned.-Indië* 8° jaarg. 1846 dl. III bl. 334, zoomede zijne verklaring en die zijner bloedverwante in Baud's „*Palembang*” bl. 32 en 35.

Waarlijk het leek naar niets; doch wij waren belust op het Palembangse gebied en Muntinghe op, wat men noemt, groot doen (a).

De aldus onbezonnen veroordeelde vroeg en verkreeg bedenktijd, waarvan hij gebruik maakte om een tweede, nu dringend hulpverzoek tot Raffles te richten (b). Onderwijl zette zich Muntinghe ijverig aan den arbeid. Hij vond de Palembangse maatschappij verdeeld in vier klassen, nl. den vorst en zijne onmiddellijke omgeving; de *prijajies*, die van vorstelijke bloede waren en tot het sultansgebied in betrekking stonden; de *mantries*, waaronder alle beambten van de kroon en hunne geslachten, aan wie in het bijzonder het beheer van 's vorsten domeinen was opgedragen; eindelijk het volk, waarbij speciaal viel rekening te houden met de bevolking der bovenlanden en de depatti's met de proatins, hare hoofden (c). — Het gansche land, van Djambi's grenzen langs den oorsprong van de Râwas, de Roepit, de Lakitan, de Blitie, de Kliugie, met aansluiting van de Redjang tot de Moesi, de Ogan en de Kommering, was door eene strook omgeven, *sindang* geheeten, ter diepte dikwerf van 5, 6, ja 10 uren gaans, bevattende eene reeks van 10, 12, 15 gehuchten van den oorsprong van iedere rivier nederwaarts gerekend; dit gansche gedeelte had geenerlei belasting te betalen, behoudens de enkele verplichting, dat de ingezetenen de *wachters des lands* zouden zijn, m. a. w. het slechte volk, dat wilde vluchten, opvatten, invallende roovers afweren; enz. Maar, naar het oordeel der Hollandsche meesters, was zulk eene belastingvrijheid sinds de Fransche revolutie niet meer op haar plaats. Het zou moeilijk zijn, begreep de commissaris, er een einde aan te maken; doch zoolang het geluk hem scheen toe te lachen, stond hij voor niets. En er viel nog heel wat meer te doen. De bevolking der bovenlanden was sinds den legendarischen soesoehoenan Tjindeh Balang verplicht, om voor elk district en elke desa een toenmaals vastgesteld aantal dienstplichtigen te leveren, *matu gawé's* geheeten. Het aantal kon door afnemng der bevolking wel verminderen, doch niet grooter worden. Naar Muntinghe in staat was te berekenen, maakte het aantal dezer dienstplichtigen zelden meer, wel minder, dan $\frac{1}{10}$ deel der volwassen bevolking uit. Dat was dus wel niet zooveel, maar op haar drukte tevens

(a) Zie over de audientie van den 7ⁿ Juni uitvoeriger *Gids* bl. 259—260.

(b) Zie den brief op bl. 260 *Gids*; op bl. XII Hoek.

(c) Zie nader bl. 280 vv. *Tijdschrift Ned.-Indië* 8^e jaarg. dl. III (1846). Ook vooral *De Sturler* bl. 79 vv.

alle belastingen. Werd er eene zekere hoeveelheid rijst gevorderd, zoo beval het bestuur slechts hoeveel ieder dienstplichtige had op te brengen; als er van wege den sultan goederen met woekerwinst waren te verkoopen of beneden de waarde te koopen, dan gingen goederen of geld de desa in, waar, tegen de vastgestelde prijzen, de zaken werden afgedaan, overeenkomstig de instellingen van de *liban* en de *toekon* (a). Het geheel was bij lange na geen model van belasting-„stelsel”; het leek er niet naar; maar wij hadden ons ook nooit rechtstreeks met de bestuurszaken ingelaten; we hadden nooit anders gedaan, dan zelf winkeltje te spelen. En dat moest nu in eens ten onderste boven, terwijl ons gezag er nog zóo zwak geworteld was, dat de eerste de beste kranige inlander het zou kunnen wegblazen . . . Maar Muntinghe zag dat niet in; hij nam immers den ondeugendsten blazer *in den arm*. Terwijl hij namelijk zijn best deed om Achmad gedurende den bedenktijd te overtuigen hoe heilzaam voorstellen waren, waarbij de vorst van zijn troon werd afgerold en het paleis eenvoudig uitgezet, zat de commissaris met Badroedin te werken aan de totale herziening van Palembangs kaart. De slimmert was verrukt over 's commissaris' fraaie, menschievende gedachten. Hij zou voor de derde maal op den troon hersteld worden, doch ter wille van het *weldadige* doel, diende hij zich het offer te getroosten, dat het grootste gedeelte van het land aan Nederland werd afgestaan! Den 20ⁿ Juli liet onze commissaris Badroedin bij zich in het residentiehuis komen, waar deze een contract teekende, dat de volgende bepalingen inhield (b):

1. De regeering schenkt „volkomen vergiffenis” en stelt in vergetelheid alle schuld, die de sultan „in de treurige gebeurtenis van den jare 1811” mocht gehad hebben.
2. Hij wordt hersteld in den titel, naam en waardigheid van „Sultan van Palembang”.

(a) *Tiban*: opdringen van voortbrengselen van buitenlandsche nijverheid tegen woekerwinst; *Toekon*: afstand van producten op gegeven voorschotten. Zie *De Sturler* bl. 85. — De beschrijving van Palembangs toestand in Muntinghe's rapport dd. 31 October 1818. Hieruit werd vermoedelijk geput voor de „*Bijdragen tot de kennis der oorspronkelijke instellingen van Palembang*”, in het *Tijdschr. v. Ned.-Indië* 15^e jaarg. (1853) dl. II bl. 454 vv.

(b) Alles ontleend aan Muntinghe's rapport dd. 11 Juli 1818. Het contract is geteekend: Palembang 20 Juni 1818. In zijn rapport staat echter dat het „*gesloten*” werd den 21ⁿ, gelijk dan ook Kielstra mededeelt op bl. 90 van zijn „*Ondergang van het Palembangsche rijk*” Gids 1892 dl. II.

3. Zijn gebied zal zich echter slechts uitstrekken tot de daarbij omschreven streken.

4. Het zou hem binnen die grenzen vrijstaan „om in dezelve alle de van ouds gebruikelijke heerendiensten en verplichte leveranciën van de voornaamste producten van peper, koffie enz. in stand te houden dan wel om door andere inrichtingen, tot grondslag hebbende eene vrijheid van handel en eene vrijheid van allerhanden arbeid, daarvan die voordeelen te trekken, welke hij alsdan als Heer des Lands naar recht en billijkheid, door algemeene belastingen, daarvan zoude kunnen trekken.”

5. Handhaving van het Opium- en Zoutmonopolie voor het Gouvernement.

6. De sultan zal tot geenerlei leveranciën aan het Gouvernement verplicht zijn.

7. Hem wordt gewaarborgd „de rechtsoefening over de ingezetenen zijner districten naar oud gebruik, met deze uitzondering alleen, dat alle wreede en verminkende straoefeningen voortaan met overleg van het Nederlandsche Gouvernement eene menschlievende wijziging zal worden gegeven en dat in geene gevallen eenige doodvonnissen, ook over de onderdanen van Z. H. den Sultan, zullen worden uitgeoefend, dan door een gerechtshof, waarbij de Vertegenwoordiger van het Nederlandsche Gouvernement in deze gewesten zal voorzitten.”

8. Wering van dobbelkitten en hanenvéchterijen.

9. Sultan Badroedin wordt verzekerd binnen den kortst mogelijken tijd weder in het bezit te zullen worden gesteld van den door zijn broeder bewoonde Kraton, waartegen deze van sultan Badroedin zal ontvangen eene schadevergoeding.

10. Badroedin doet afstand aan het Gouvernement van het overige hem niet toegewezen gedeelte van Palembang.

11. Hij neemt genoegen, dat zijn broeder Achmad sultan blijft over de in dit artikel vermelde streken.

12. Het overig gedeelte van Palembang komt onder rechtstreeksch bestuur van ons Gouvernement, waarmee sultan Badroedin genoegen neemt.

13. Ook dat dit Gouvernement zich in het bezit stelt „van de uitengaande rechten in het Palembangsche rijk, van welke betaling echter alle vaartuigen en goederen, die voor eigen rekening van den Sultan mochten worden uit- of ingevoerd zullen blijven geëxempteerd.”

14. „In vergoeding der schade, welke door de verwoesting van het Fort en Loge in 1811 is geleden”, zal de sultan in den wederopbouw van een en ander behulpzaam zijn met f 100.000.

15. De keuze van den pangeran adipati en van den troonopvolger wordt geregeld in gemeen overleg „tot instandhouding eener bestendige harmonie en eensgezindheid tusschen het Nederlandsch Gouvernement en dat van Zijne Hoogheid den Sultan.”

De samenstelling van dit contract had, evenals zijne wedergade, die weldra Achmad opgedrongen zou worden, niet bijzonder veel moeite behoeven te kosten, omdat in hoofdzaak de stukken reeds vóór Muntinghe's vertrek te Batavia waren ontworpen en wel overeenkomstig de reeds vermelde instructie. Onze aanslag op Palembang's onafhankelijkheid was derhalve, gelijk ik reeds opmerkte, geen rechtstreeksch gevolg geweest van Achmad's houding, bij 's commissaris' komst bevonden, doch de sultan was al veroordeeld vóór men nog iets gedaan had om hem in het rechte spoor te houden. Feitelijk was zijne misdaad geene andere, dan dat het Engelsch tusschenbestuur hem op den troon had geholpen; Badroedin's deugd geene andere, dan dat dit bestuur er den oude van had afgezet. — 't Is waar, we behoefden ons niet te storen aan de verbintenissen op Java, te Palembang enz. door de Engelschen gesloten; het leek van dezen aanmatigend in de hoogste mate om van de nieuwe regeering te vorderen, dat zij ze contractueel zou waarborgen; doch om zóo snel als C. C. G. G. deden, te toonen, dat we er geen den geringsten eerbied voor koesterden, was noch gepast, noch ook politiek.

We zien uit de met Badroedin gesloten verbintenis, dat volgens den aanhef hem *volkomen vergiffenis* werd verleend wegens de gebeurtenissen van 1811, doch, volgens artikel 14, dat hij niettemin in vergoeding voor het destijds vernielde Nederlandsche fort 'n ton gouds had te betalen; verder had hij nog eene schadevergoeding aan broeder Achmad uit te keeren (art. 9), die nader op eene halve ton werd gesteld, en welke deze onmiddellijk na de verhuizing zou ontvangen. — Muntinghe, in zoover zijn volkje kennende, liet onmiddellijk deze aderlating van Badroedin's schatkist ten behoeve van den broeder plaats vinden. Bij lastgeving van den 21ⁿ Juni werd Valckenaer met De Groot daartoe gecommissionneerd. In den nacht van den 21ⁿ op den 22ⁿ gaven Badroedin's tweede zoon, zijn schoonzoon en twee hoofden tien verzegelde kisten met specie aan de commissie over, waarna ze voorloopig in 's lands kas werden geplaatst. Achmad heeft inderdaad dit geld ontvangen; nochtans is weleens de meening geuit, dat Muntinghe zelf er zich door had laten omkoopen.

Inmiddels had patient Achmad maar altijd niets van zich doen

hooren. Badroedin drong daarom aan op afdoening, den commissaris herhaaldelijk verzekerende, dat de sultan Benkoeleesche hulp had ingeroepen. Muntinghe kon het haast niet gelooven, te meer wijl zijn zagsinan natuurlijk partijdig was. Daar „er echter altijd een sterk vermoeden bleef”, rapporteerde hij naar Batavia, werd ten slotte toch pressie noodzakelijk geacht. Aldus werden nu Achmad in den vorm van een extract-besluit de redenen medegedeeld van de eischen, die de regeering had gemeend hem te moeten stellen, terwijl daarbij gevoegd was een contract, dat hij binuen 24 uren moest teekenen! Ofschoon lang, is het besluit van te groote beteekenis voor deze verhandeling om het slechts substantieel of als bijlage te doen wedergeven. Uit dien hoofde volge het hier in zijn geheel:

In aanmerking genomen zijnde de last van Hunne Excellentien, de Commissarissen-Generaal, om geene noodeloos uitstellen hoegenaamd toe te laten in de uitvoering van Hoogstderzelver bevelen ten aanzien van Palembang en Banka;

De volledige opening, welke ten aanzien van Hoogstderzelver verlangen bereids aan Zijne Hoogheid den Sultan Ratoe Achmat Nayan Moedin is gegeven;

De luttel hoop, die er is om door verdere mondelinge onderhandelingen iets op welvermelde Zijne Hoogheid te zullen verwinnen;

De hooge noodzakelijkheid nochtans, om dezelve tot een spoedig besluit in dezen te brengen, en dat zulks niet beter kan geschieden dan door middel van een duidelijk en klaar vertoog in schrift, zoowel van de rechtmatige redenen van ongenoegen van Hunne Excellentien, de Kommissarissen-Generaal, als van de ruime en edelmoedige aanbiedingen, welke niettemin vanwege Hoogstdezelve *vooralsnog* aan Zijne Hoogheid werden gedaan.

Zoo is goedgevonden en verstaan:

Zijne Hoogheid den Sultan Ratoe Achmat Nayan Moedin bij extract dezes kennis te geven, dat de redenen van ongenoegen van Hunne Excellentien, de Kommissarissen-Generaal, voornamelijk hierin bestaan:

Vooreerst, dat de klachten van het Palembangsche volk over het gebrekkig bestuur van Zijne Hoogheid den Sultan Ratoe Achmat Nayan Moedin algemeen zijn, en hierop nederkomen: dat zij geene veiligheid meer genieten voor hunne personen, noch hunne bezittingen; dat hunne vrouwen en kinderen hun dikwerf willekeurig worden ontroofd; dat de verplichte leverancies van goederen en producten hun dikwerf ondragelijk vallen; en dat er voor de verongelijken in het land geen recht te bekomen is.

Ten tweede, dat het Hunne Excellentien, de Kommissarissen-Generaal, uit volledige en wettige bewijzen gebleken is, dat Zijne Hoogheid

Ratoe Achmat Nayan Moedien in de wreede en onmenselijke behandeling, den Hollanders in den jare 1811 aangedaan, niet alleen geen minder schuld gehad heeft dan zijn broeder de toenmalige Sultan Mohammed Baderoedien, maar dat Hij voorzeker nog meer van nabij en met de daad en hand daarin betrokken is geweest, zoodat hij, deze omstandigheid in aanmerking genomen wordende, dan ook niet anders dan door eene loutere dwaling en onkunde van het Engelsche Gouvernement kan gerekend worden in plaats van Zijn broeder op den troon te zijn gezet.

Ten derde, dat Zijne Hoogheid Ratoe Achmat Nayan Moedien zich reeds heeft schuldig gemaakt aan het plegen van dadelijke vijandelijkheden, door te schenden het grondgebied van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden in de Lampongs, en toe te laten dat een zijner onderdanen, genaamd Anachoda Mohammed, op eene wijze, strijdig met de goddelijke en menschelijke wetten, een aantal van meer dan *zeven honderd vrije menschen*, de onderdanen van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, door geweld heeft overvallen, weggevoerd en als slaven verkocht of weggeschonken, gedeeltelijk zelfs op plaatsen, die men weet, dat voor Zijne Hoogheid Sultan Ratoe Achmat Nayan Moedien niet verholen konden zijn.

Ten vierde, dat Zijne Hoogheid Sultan Ratoe Achmat Nayan Moedien heeft toegelaten, dat gelijke gruwelen en menschenroof door zijne onderdanen gepleegd zijn op het grondgebied der Edele Engelsche Oost-Indische Maatschappij onder Benkoelen gelegen; en waarvoor de rechtmatige klachten reeds bij missive van den 24 December 11. door den jongst afgetreden resident te Benkoelen Siddons onder het oog en ter kennis van Hunne Excellentien, de Kommissarissen-Generaal over Nederlandsch-Indië, zijn gebracht, met verzoek om daarin door Hunne hooge autoriteit te willen voorzien.

Ten vijfde, dat Sultan Ratoe Achmat Nayan Moedien de hoogheid van het Gouvernement van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden op eene tergende wijze heeft gehoond en gekwetst, door eerst in te roepen de beslissing van Hunne Excellentien, de Commissarissen-Generaal, nopens zijne geschillen met den Sultan Mohammed Badaroedin, rakende de leverantie van rijst, roeiers en werkvolk, en naderhand diezelfde beslissing, nadat zij was verkregen, smadelijk te verwerpen en te veronachtzamen, hoezeer dezelve ook in alle opzichten op de rede en billijkheid was gegrond.

Dat voorts Hunne Excellentien, de Commissarissen-Generaal, op grond van de hiervoor aangehaalde redenen gerechtigd zouden zijn om het gedrag en de gezindheid van den Sultan Ratoe Achmat Nayan Moedien als geheel afvallig en vijandig tegen het Gouvernement van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden te beschouwen, en hem uit dien hoofde door de kracht der wapenen geheel te ontzetten van de macht en waardigheid, waarmede hij thans nog is bekleed;

Dan dat Hunne Excellentien, de Commissarissen-Generaal over Nederlandsch-Indië — in overweging genomen hebbende, dat al het gebrekkige en beleedigende in het gedrag van den Sultan Ratoe Achmat Nayan Moedien misschien minder aan zijn eigen hart en wil dan aan de inblazingen van verkeerde raadgevers is te danken; en dat buitendien de menigvuldige onheilen, welke het gevolg zouden zijn van strenge maatregelen veelal zouden nederkomen op het hoofd van het beste en onschuldigste gedeelte des volks van Palembang — uit zuiveren goeden wil tot Zijne Hoogheid den Sultan en tot zijne welgezinde onderdanen, den Commissaris voor Palembang en Banka nog hebben geautoriseerd, Zijne Hoogheid den Sultan Ratoe Achmat Nayan Moedin, een verbond van vrede, vriend- en bondgenootschap aan te bieden, op de volgende conditiën

Dit contract was een terugslag op dat, hetwelk Badroedin reeds had geteekend; het bevatte in substantie de volgende artikelen:

1. Al het gebeurde wordt vergeven en vergeten.
2. Vaste en eeuwigdurende vrede, vriend- en bondgenootschap tusschen onze regeering en den sultan met zijne nakomelingen.
3. Handhaving van naam, titel en waardigheid van *Sultan moeda van Palembang*.
4. Zijn gezag zal zich echter voortaan slechts uitstreken tot de daarbij omschreven landstreken.
Artt. 5 t/m 9, als de artt. 4 t/m 8 van het contract met den ouden Sultan.
10. De Sultan krijgt uit 's Lands kas een inkomen van f 1000 Spaansche mattèn 's maands, en verstrekkingen uit 's Gouvernements voorraden van zout en rijst voor de behoefte van hem en zijn Kraton, begroot op 100 à 200 koyang rijst en ongeveer 10 koyang zout 's jaars.
11. De Sultan moet na ontvangst der op bl. 45 vermelde vergoeding den Kraton verlaten en dien aan zijn broeder Badroedin inruimen, terwijl de jonge Sultan zou betrekken den kraton van zijn broeder: „belovende de Commissaris over Palembang en Banka wijders te zullen zorgen, dat aan hetzelfde kasteel binnen den kortst mogelijken tijd die verbeteringen, verfraaiingen en versterkingen zullen worden gemaakt, als Zijne Hoogheid uit nevensgaand kaartje zal ontwaren.”
12. Als art. 10 van het contract met den ouden Sultan.
13. Achmad neemt er genoeg mede, dat zijn broeder de in dit artikel vermelde landstreken in beheer als sultan erlangt.
De artt. 14 t/m 16: als de artt. 12, 13 en 15 van het contract met den ouden Sultan.

„En zal”, eindigde het fraaie staatsstuk, „Extract dezes worden

verleend aan Zijne Hoogheid Sultan Ratoe Achmad Nayan Moedin, met intimatie, dat Zijne Hoogheid zich binnen den tijd van 24 (vier en twintig) uren na ontvangst dezes zal moeten verklaren aan te nemen, het Hem thans aangeboden contract van vrede en vriendschap, of dat anders andere wegen met Zijne Hoogheid zullen worden ingeslagen."

Den 23ⁿ Juni des morgens ten 9 ure werden de gewichtige stukken aan des sultans schrijvers, inghebehi Tjarik en djoe-roetuelis Mohammed ter hand gesteld; zij brachten het met nog een anderen schrijver bij hun vorst. Was het wonder, dat Achmad voor zulk een *vrede en vriendschap* terugschrikte en hij naar uitstel drong, in afwachting van naderende Benkoeleesche hulp? Doch om dezelfde reden, wilde de commissaris van geen uitstel meer weten; de *Eendracht* dreigde den kraton plat te schieten, zeker om den naam van het schip eer aan te doen; Badroedin's aanhangers waarden als hyena's om den buit rond; onze soldaten stonden gereed. Verlaten door zijn aanhang, die verzet onmogelijk achtte, boog Achmad voor de noodzakelijkheid en zag zich Muntinghe het contract met 's vorsten naam en zegel binnen den gestelden tijd gebracht, namelijk in den nacht van 23 op 24 Juni, tusschen 2 en 3 uur. We zien, het is telkens nachtwerk. (a)

Had de sultan, die aldus zijne eigen veruedering onderschreef, gelegenheid gehad om, evenals de Mⁿ Muntinghe en Elout, de Grieksche en Romeinsche deugden te beoefenen, hij zou er misschien, in navolging van een grooter staatsdienaar dan deze menschen waren, daaronder het *Vi Coactus* met nauw merkbare voorletters

(a) Uitvoeriger in *De Gids* bl. 262—263. — In de noot (a) op bl. 371 hiervoren, wees ik er op, dat Van Deventer *ten onrechte* heeft vermeend, dat Muntinghe reeds in December 1817 te Palembang zou zijn gekomen. Onbekend met het feit, dat de destijds vertrokken commissaris tot Mei 1818 op Banka verbleef, en de schrijver niettemin toch die maanden op de eene of andere wijze willende plaatszen, schrijft hij op bl. CXCI de dwaasheid: „Na een half jaar *onderhandelens* (!), slaagde Muntinge” — zoo wordt daar de naam steeds geschreven — „er eindelijk, den 23 Juni 1818 in, een nieuw contract met Sultan Nadjmoedin aan te gaan.” — Dat de schrijver inderdaad volstrekt niet op de hoogte der zaak is, niettegenstaande de gedrukte stukken er over reeds legio waren. blijkt ook uit het onmiddellijk daarop volgende: „Reeds had Raffles zendelingen naar Palembang afgevaardigd; en de *onderstelling is wellicht niet gevaagd*, dat de dubbelhartige vorst ten laatste slechts tot de sluiting van het verdrag met Muntinge overging met de bedoeling, het niet na te komen, en met de toezegging daarbij op Engelschen steun te kunnen rekenen.” Van *onderstelling* behoefde hier volstrekt geen quaestie te zijn.

hebben geplaatst; nu meende hij niet beter te kunnen protesteeren tegen het ruw en dom geweld, dan door noch zijn zegel, noch zijne onderteekening, zelf er onder te stellen, maar dit te laten doen door den Pangeran Adipatie of Rijksbestierder. Deze streek, waardoor het stuk geene waarde had, bleef voorloopig aan Muntinghe verborgen. Eerst toen de na te noemen Engelsche zendelingen geslaagd waren bij Achmad een onderkomen te vinden en dezen het aan den sultan toebehoorend exemplaar van het contract zagen, ontwaarde een hunner, de heer Garling, dat de vorstelijke handteekening, welke gesteld was onder de verbintenis, die zij met den sultan sloten, niet geleek op die, welke onder het Muntinghe-stuk stond, waarop Achmad de list mededeelde. Zoo is de voorstelling van Engelsche zijde; ik denk echter wel, dat Achmad in de eerste plaats de zendelingen op de formeele onwaarde van de Hollandsche overeenkomst zal hebben gewezen, ten einde hunne bezwaren tegen het sluiten van een nader verbond weg te nemen. Ook hebben zij van hunne ontdekking niets aan Muntinghe gezegd; deze hoorde er eerst tot zijne verbazing over uit een schrijven van de regeering, die het van Benkoelen vernam, als een argument voor de waarde van het nader gesloten Engelsche contract; doch wij loopen met een en ander den tijd vooruit.

Zoodra Muntinghe het stuk uit Achmad's handen had verkregen, drong Badroedin onmiddellijk op de verhuizing aan. De moordenaar van 1811 etablisseeerde zich dientengevolge weder heel spoedig in zijn voormalig paleis. Terwijl voor de goudvaatjes en voor allerlei afstanddoeningen, die mettertijd toch wel in 'sregeerings macht zouden komen, gezorgd werd, had de commissaris alle geschut en wapenen, en dat was heel wat, in Badroedin's handen gelaten, zoodat de ten derden male ten troon verhevene weldra weder zijne verdedigbare vesting had, terwijl de Hollandsche factorij aan de overzijde niets anders in steen tot afweer bezat, dan Badroedin's belofte om met 'n ton, een fort te helpen bouwen, hetwelk zijn paleis zou bestrijken!

Achmad zelf toog met verbeten woede den kraton uit, betrekken de woning zijns broeders, waar hem de halve ton gouds gewerd. Alleen liet de afgezette een deel zijner vrouwen achter — waarom weet ik niet — in een tot zijn vroeger verblijf behoorend blok, hetwelk er echter door een hooge muur van was afgescheiden, en waartegen door den commissaris geen bezwaar werd gemaakt. Spoediger dan men verwacht had, zou

hijzelf zich daar ook gaan opschieten en zich hierdoor als gevangene constitueeren (a).

Met deze verhuizing waren intusschen, gelijk wel kon verwacht worden, de schandelijke broedertwisten, die we zoo aangestookt hadden, geenszins ten einde. De commissaris werd daardoor telkens geroepen als vredeftichter op te treden, en de strekking nader te bepalen van contracten, gegrond, gelijk hij in een schrijven van 3 Augustus 1819 cynisch memoreerde „op de driften en harts-tochten”, die bij beide broeders waren ontstoken! Achmad klaagde er o. a. over, dat het hem toegewezen aandeel in de landerijen minder was dan van Badroedin, en dat van de tot zijn gezag behorende districten, er verscheidene waren, die geen of bijna geen bevolking hadden: raadsman Badroedin had daarvoor wel gezorgd! — Muntinghe vervulde het daarenboven met kolossale ergernis, dat zijn nieuw gekroonde vriend zich grenzenloos ondankebaar, zelfs onhandelbaar toonde. Reeds weinige dagen na de inbezitting der hem toegekende districten, verklaarde hij eenvoudig er niet van te kunnen leven, ja, de tijdgeraad trad weder zoo zeer aan den dag, dat onze commissaris, na eerst, blijkens de volgende bladzijde, de gereede schikking der aangelegenheden op den 25^{en} Juni te hebben gerapporteerd, reeds den 11^{en} Juli moest schrijven: „Uit het gedrag van den ouden Sultan, dadelijk na den intrek in zijn nieuw paleis aangenomen, is het blijkbaar, dat zijne gedweehed in het teekenen van al wat hem wierd voorgelegd, geen ander oogmerk heeft gehad, dan om slechts weder den voet in den stijgbeugel te krijgen”.... Ziedaar de vruchten eener karakterlooze, onwaardige politiek al spoedig aan het rijpen.

De broeders kregen mede twist over de ondergeschikte beampten van den kraton; Muntinghe wees aan ieder de helft der dienstdoende werklieden, piekeniers, wachters, payoengdragers, enz. aan. — Ook de quaestie der Vrijdagvoorbidding bewoog de gemoederen. Badroedin beweerde, dat, nu hij weder het eigenlijke sultanspaleis had betrokken, hij de eenige vertegenwoordiger van het sultanaat was, zoodat de hoofdpanghoeloe alleen hem in de voorbidding moest gedenken. Achmad kwan er tegen op; niet omdat hij, als een even groote deugniet, wel Gods goedertierenheid noodig had,

(a) Over de hier medegedeelde verhuizing der broeders, uitvoeriger in *De Gids* bl. 263—264. — Welk blok echter bedoeld wordt, is mij niet geheel duidelijk.

doch omdat hij sultan was gebleven. De commissaris vond dit ook en besliste om beide vorsten te gedenken. Achmad liet voor deze vriendelijke tegemoetkoming Muntinghe bedanken.

Onderwijl had de commissaris zich aan het werk gezet om de bevolking spoedig de streelende hand van eene Europeesche regeering te doen gevoelen. Scheidspalen wezen aan, waar 's Gouvernements nieuw verkregen bezittingen zich bevonden, waar die der broeders lagen. Gedwongen leveringen weg; *tiban-toekon* weg; pandelingen weg; de gerechtigheid van het koninkrijk der Hemelen daalde neder op dat eeuwig geduldige papier en toch kon het opium-middel nu met betrèkkelijk voordeel worden verpacht. . . .

Muntinghe was opgetogen; complimenten kosten bovendien niets en ze zijn te vermakelijker, wanneer ze indirect een compliment aan eigen beleid zijn. Bij missive dd. 25 Juni 1818 wenschte hij C. C. G. G. geluk — dus weer een gelukwensching — met de vreedzame wijze, waarop Nederland het grootste deel van Palembang rijker was geworden: „eene wijze, die der menscheid noch traan, noch bloed gekost heeft, en die aan niemand, zoo min van onze Nederlandsche als van onze nieuwe Palembangsche onderdanen eenig leed heeft doen ondervinden”. Maar dan die Achmad, „zelve uit den aard geen kwaad hart”, had Coop verklaard (bl 357), *wiens tranen, niet ophielden te vloeien*, gelijk de afgezette aan Raffles schreef? Geen bloed, geen leed? Men had slechts een korten tijd te wachten en Palembang was 'n kwarteeuw later van de geslagen ellende nog niet hersteld. Nu viel er echter slechts hulde te brengen, ook aan de manschappen van de *Eendracht* en van de andere koloniale vaartuigen: „geankerd voor de poorten van den kraton om aan de redenen, welke daarbinnen gevoerd werden, klem en indruk bij te zetten”; dank wijdde de verrukte commissaris aan den commandant Bakker, die zooveel tot het succes had bijgebracht: „zoowel door de vermijding van alle zijdelingsche gemeenschap met een van beide partijen vóór den aanvang der onderhandelingen, als door de onderhouding van de stiptste krijgstucht en de betooning van eene onafgebroken waakzaamheid onder eene moedige en kloeke equipage, van het oogenblik af, dat de onderhandelingen waren begonnen”; hij bedacht zelfs den man, dien hij binnenkort wegens dienstweigerig met den kogel zou bedreigen, den kapitein der landmacht Neppingh, tijdelijk commandant te Palembang: „als zijnde er door geen der manschappen, zoo min van het garnizoen als van de equipage der schepen, eene eukele daad gepleegd,

waardoor slechts voor een oogenblik de publieke rust zoude zijn gestoord"; ja het geestdriftige schrijven besloot op eene wijze, die geen blikken dominee aan Muntinghe zou kunnen verbeteren, waar aldus de treurige geschiedenis werd geteekend:

Dan van welk eene krachtdadige medewerking de moedige houding eener militaire magt tot het wèl doen slagen dezer onderneming ook moge geweest zijn, de zege is beslist door den onweerstaanbaren invloed op het menschelijk hart van die beginselen van een weldadig en menschlievend bestier, welke het Uwe Excellentiën behaagd heeft tot grondslag van alle inrigtingen op Java te kiezen en op welker invoering voor het vervolg tot richtsnoer van alle zaken in deze gewesten, ik het mijne eerste betrachting gemaakt heb, de hoop en het vertrouwen van alle gemoederen te vestigen.

Door het algemeen vertrouwen op deze heilzame oogmerken van het Gouvernement zijn alle pogingen tot tegenweer, door den regeerenden vorst aangewend, verijdeld en ontzenuwd. Te vergeefs had hij zijne pieken gescherpt. Te vergeefs had hij kruit, lood en volk van oorlog, zooveel hij kon, in zijn dallem verzameld. Nog staande de onderhandeling waren hem reeds de voornaamste zijner hoofden en zelfs de meesten zijner vertrouwde raadgevers ontvallen. En toen hem eindelijk bij een laatste besluit de tijd van slechts 24 uren gelaten werd, om zich op het aan hem voorgeschreven verdrag te verklaren, eindigde hij, door den geest van al wat hem omringde gedrongen, met die voorwaarden te omhelzen, die hij in den beginne verklaard had liever te willen sterven dan te aanvaarden.

Het rijk van Palembang is dus (!) een veld door de kracht der rede en der waarheid ontrukkt aan eene heerschappij van geweld, van onkunde en barbaarschheid. En het zij mij dan ook geoorloofd de gelukkige uitkomst, waarmede de ondernomene maatregelen zijn bekroond, te mogen beschouwen als een zichtbaar blijk van den zegen des Allerhoogste over die menschlievende bedoelingen tot verlossing van het gansche volk van Palembang, welke Uwe Excellentiën hoofdzakelijk mede tot kastijding van den euvelmoed en het bondbreukig gedrag van den laatsten alleenheerscher hebben bewogen.

Dat deze zegen dan ook verder zoowel op dit nieuwe wingewest en deszelfs onschuldige ingezetenen, als op de overige bezittingen van Zijne Majesteit onzen Koning in Indië, op het lieve vaderland en in het bijzonder op de personen en het verlicht bestuur van Uwe Excellentiën moge blijven rusten, is de oprechte bede van hem, die de eer heeft met het diepst ontzag te verblijven, enz.

't Was inderdaad om er voor te knielen; C. C. G. G. waren er diep door getroffen. Zij zagen er met genoegen uit, schreven ze

althans dd. 31 Juli, „op welk eene voorzichtige en geschikte wijze UEdG. het aangaan der verbintenissen, zoo met den regeerenden als met den ouden sultan had voorbereid, en daarna tot stand gebracht, en wij kunnen niet anders dan UEdG. deswege onze hoogste tevredenheid betuigen”. Tevens gelastten zij: „om ter bekwaamer gelegenheid die vorsten te kennen te geven, dat dezelve tractaten door ons zijn geratificeerd, en alzoo hunne volle kracht bekomen”.

VII.

De Salmond-inval: Juli 1818.

Het was er verre af, dat Benkoelen sultan Achmad in den steek had gelaten. De afstanden waren echter enorm, de wegen verbazend slecht en Muntinghe had, eenmaal te Palembang zijnde, zich gehaast; maar toen Raffles de eerste bede om hulp kreeg, was door hem aanstonds tot eene expeditie dwars door Sumatra besloten. „It was”, schreef *zeker iemand* van Singapore aan het *Calcutta Journal* van 11 Januari 1820 (a), „in consequence of this appeal to the justice, humanity, and support of our government — *rechtvaardigheid, billijkheid, menschelijkheid* vóór natuurlijk — „that Capt. Salmond was sent over land from Bencoolen.” Men zal echter de waarheid wel dichter bij zijn, door deze voorstelling, welke ook Raffles aan de zaak gaf, zóo op te nemen, dat de Engelschen van Benkoelen zich *in ieder geval* met Palembang zouden bemoeid hebben.

Behalve de hier genoemde leider van het expeditietje (b), ging als assistent mede heer *Samuel Garling*, die door zijn militairen inval in ons gebied van de Lampongs met dergelijke strooptochten reeds zijne sporen verdiend had (c); verder was er nog een luitenant *Haslam*, een inlandsch kind van Bengalen, met 'n 200 à 250 soldaten en een paar veldstukken. — Salmond vertrok met eene instructie, gedagteekend Fort Marlborough 20 Juni 1818 en een brief voor sultan Achmad dd. 21 Juni. Den kapitein werd opge-

(a) Overgenomen in het *Asiatic Journal*, dl. X bl. 295.

(b) Over Salmond's verhouding tot Raffles *De Gids*, bl. 265.

(c) Zie mijne *Lampong*-verhandeling in de Bijdragen, dl. L (1899), bl. 12 vv.

dragen eene overeenkomst te sluiten en den vorst te overtuigen, dat de Nederlanders te Palembang niets te zeggen hadden (a).

Het geheele bedrijf ging natuurlijk met de grootste geheimhouding gepaard, maar op een plaatsje als Benkoelen is dat al heel moeilijk. Een onzer Lampongsche ambtenaren, A. de Roos, vernam wat er gaande was, aan boord van het Engelsche schip *Ann*, hetwelk den 21ⁿ Juni Benkoelen had verlaten. Hij schreef er dadelijk particulier dd. 1 Juli den resident van Bantam over, waaronder de Lampongs ressorteerde. Er zou, berichtte Roos, een gezantschap van den Palembangischen sultan, dat intusschen was teruggekeerd, te Benkoelen zijn geweest: "ten einde zich te beklagen, dat de Hollanders daar possessie nemen wilden, en hunne vlag hijschen, en dat zij (de Palembangers) zulks niet verkozen en onafhankelijk wilden zijn en blijven, en in geval dat niet kon zijn, dan verzocht hadden om de Engelschen daar te hebben en hunne vlag daar te laten wapperen." Op dat verzoek waren "een Engelsche gezant en de havenmeester van Benkoelen" met een detachement van 150 man naar Palembang vertrokken. — Resident Vos haaste zich dit belangrijk bericht dd. 3 Juli naar Batavia over te brengen.

Reeds den volgenden dag kwamen C. C. G. G. te samen en werd door hen Muntinghe gewaarschuwd. Zij verklaarden er zich in te verheugen, dat hij, blijkens zijn rapport van 31 Mei, naar plicht en instructie zou weten te handelen (b), zoomede dat zij daarin teü volle vertrouwen stelden. De regeering lichtte hem verder in over hare militante correspondentie met Raffles ten aanzien van Palembang, Billiton en de Lampongs; wat in dit laatste gewest was gebeurd (c), maakte het gerucht van den Palembangischen inval geenszins onwaarschijnlijk. Daarom was dan ook den assiesent-resident Du Bois gelast om in de Lampongs het gezag te handhaven en zich van Boemi-Agoeng uit met den Palembangischen commissaris in betrekking te stellen. Evenzeer drongen nu C. C. G. G. bij Muntinghe aan om spoed te maken en "de zaak" af te doen, vóór de Engelschen een spaak in het wiel konden steken. Ziehier de eigen dringende woorden:

Wij geven U voorts last om met de meeste vastheid van geest,

(a) Zie de instructie breeder in *De Gids*, bl. 265—266.

(b) Zie bl. 370.

(c) Zie mijne Lampongverhandeling.

doch tevens met voorzichtigheid en beleid Uwe verdere daden te regelen.

Het staat vast, dat de Factory van Palembang moet gedekt en gesterkt worden tegen alle aanvallen; dat men van de Nederlandsche zijde zich moet wachten voor alle aanleiding tot eenige dadelijkheden met Britsche militairen, maar dat men geene aanvallen van hunne zijde onbeantwoord laten, en integendeel in dat geval bij wijze van verdediging op de krachtigste wijze zich daartegen verzetten moet. Men moet daarbij in het oog houden dat Zijne Majesteit onze Koning in de beste eensgezindheid en vrede leeft met de Kroon van Groot-Britannië, en dat de inbreuken, welke personen onder de Britsche vlag en met Britsche monteeringen zich veroorloven, dus niet moeten geacht worden op wettig Britsch gezag geschied te zijn; dat dezelve dus in geen opzicht moeten aanleiding geven tot eenige vijandelijkheden aanvallender wijze tegen de zoodanigen, welken zich daar mochten ophouden, zonder eenige daad van geweld te plegen. UEdGestr. moet zich echter daardoor niet laten weerhouden in den voortgang der maatregelen, welk UEdGestr. meent dienstig en noodig te zijn om het oogmerk Uwer zending, achterevolgens de U gegeven instructie, en de door U beraamde schikkingen te bevorderen. Integendeel zal UEdGestr. den sultan van Palembang op eene gepaste en ernstige wijze onder het oog brengen, dat door het tractaat tusschen Groot-Britannië en Nederland in den jare 1814 gesloten, Zijne Majesteit onze Koning getreden is in alle de rechten, welke Zijne Groot-Britannische Majesteit bekomen heeft door de conventie in den jare 1812, en daarna door Z. H. met het toenmalig gouvernement van Java gesloten, en dat niemand wie hij zij uit die contracten enig recht kan ontleenen dan het tegenwoordig gouvernement van Java, uit naam van den Koning der Nederlanden; en dat dit Gouvernement verlangt, dat Z. H. met hetzelfde handele over zoodanige punten als tot onderling nut en belang, tot vrede onder de Palembangsche volkeren en hunne andere Inlandsche naburen, en ter verevening van de geschillen tusschen Zijne Hoogheid en den vorigen Sultan noodig zijn geregeld te worden.

Wanneer op de ontvangst dezes geene vreemde militairen zich in die streken mochten bevinden, zal UEdGestr. met den meesten spoed, en met de meeste kracht handen aan het werk slaan, ten einde de zaak haar beslag erlange, vóórdat eenige tegenkanting of ontijdige bemoeienis van die zijde, de zaak ongemakkelijker make!

Een geheim besluit van drie dagen later, dus van 7 Juli, voorzag in de mogelijkheid, dat men te Palembang hulp zou behoeven. Toen was de weder-inbezitneming van Malakka bevolen en voor eersten commissaris aangewezen de schout-bij-nacht *Wolter-*

beek, tevens commandant van het eskader, dat naar Malakka en West-Borneo moest vertrekken. Op reis derwaarts nu zou de commandant zich naar straat Banka begeven, zoo ter beteugeling van zeeroof als om, indien noodig, onzen commissaris te hulp te komen, waartoe het eskader ook naar het Palembangse behoorde te stevenen: »teneinde aldaar de Nederlandsche vlag te vertoonen en een klein vaartuig naar derwaarts en naar Muntok af te zenden, om aan den commissaris Muntinghe van het aanwezen van dat eskader in die wateren kennis te geven, ten einde, indien hij eenige oogenblikkelijke assistentie mocht behoeven in de uitvoering der aan hem bij secrete missive van den 4ⁿ dezer gegevene bevelen, zich alsdan daarover met den commissaris te verstaan». (a)

Muntinghe was intusschen reeds zelfstandig opgetreden, toen hij de waarschuwingen uit Batavia kreeg. Tevens echter had ook Raffles Achmad's tweede bede om hulp ontvangen, die den luitenant-gouverneur nader aan den vertrokken Salmond deed schrijven, dat hij nu naar de veranderde omstandigheden moest handelen; hij voegde er tot opstand aanzettende proclamatien bij, waarvan hij afschriften aan Muntinghe en onze regeering zond met brutale brieven dd. 24 Juni, verklarende onze handelingen te Palembang bij voorbaat nietig, enz. enz. (b).

Salmond bereikte Palembang in den nacht van den 3ⁿ op den 4ⁿ Juli; hij slaagde er in om met 25 man Achmad's verblijf, zonder door de onzen opgemerkt te worden, binnen te sluipen, waar hij aanstonds met den vorst een nieuw contract aanging (c).

Niet zonder groote verbazing en ergernis vernam Muntinghe de aankomst der Engelschen, in den ochtend van den 4ⁿ Juli; onmiddellijk zond hij eene sommatie aan Salmond om zich ter onzer beschikking te stellen, hetgeen natuurlijk geweigerd werd (a). Moeielijke oogenblikken waren hierdoor voor onzen vertegenwoordiger aangebroken, die hij aldus in zijn rapport van 11 Juli voor de regeering te Batavia heeft beschreven:

Aan den eenen kant was het zeker dat elke daad van geweld, die gepleegd of althans het eerste schot, dat gevallen zoude zijn, om de Engelsche vlag te doen neergaan of het zoogenaamd politieke gezantschap te noodzaken om de wapenen over te geven,

(a) Zie M. R. bl. 2.

(b) Zie den brief in bijl. 7.

(c) Zie het breede verhaal der expeditie in *De Gids*, bl. 266—270.

(d) Uitvoeriger in het *Gids*artikel, bl. 270—274.

de aanleiding, ten minste het voorwendsel, van een nationalen oorlog had kunnen worden.

Aan den anderen kant was het niet minder zeker, dat indien wij hadden toegestaan, dat de Engelsche vlag nog slechts voor éénmaal 24 uren voor den Kraton van den jongen sultan was blijven waaien, de moed van deze partij zóódanig zoude aangewakkerd zijn, dat zich, volgens den laffen en wispelturigen aard der Palembangers, alles wat Inlandsch was, weder bij hem zoude gevoegd hebben; en het politiek gezantschap intusschen versterkt zijnde met de militaire macht, welke zich reeds in de bovenlanden bevond en welke zonder beslissende maatregelen aan onzen kant misschien binnen één, althans binnen tweemaal 24 uren langs de snelvlietende stroomen van Palembang tot hen had kunnen afzakken, was het zeker niet alleen, dat de overmagt aan hunne zijde zoude geweest zijn en dat alsdan binnen den tijd van driemaal 24 uren alle de nieuw verkregen regten en het gansche rijk van Palembang voor Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden verspeeld zoude geweest zijn; — maar het was zeker daarenboven, dat zij in staat zouden geweest zijn, al ware het slechts door het in brand steken van eenige der ontelbare vloten, waarmede de Palembangische rivier is opgepropt, om Zijner Majesteits corvet De Eendracht te noodzaken om met schande de reede van Palembang te verlaten, en het overige garnizoen geheel op te lichten.

Om tusschen twee kwade zaken van zulk een aard te kiezen, was er geen ander kenmerk te vinden dan regt en pligt.

De nieuw verkregen regten en hoogheden van Zijne Majesteit den Koning en de eer der natie op eene laffe wijze ten prooi te stellen, was een daad, waarvoor geene verantwoording was uit te denken. De handhaving daarentegen van deze rechten tegen eene onregtvaardige aanranding was in allen gevalle geregt en pligtmatig. En welke dan ook de gevolgen van zulk eene handeling mogten zijn, zij bleven voor rekening van den aanvaller, gelijk in het onderwerpelijk geval diegene was, die, na eene officieele waarschuwing en aanzegging, zijn vlag en militaire macht binnen een vreemd territoir bleef planten.

Al deze overwegingen hadden den commissaris er toe gebracht om in den namiddag van den 4ⁿ Juli tegen 5 uur Salmoud's verblijf te doen omsingelen. Salmoud protesteerde (a), doch met

(a) „Having been informed a few minutes since, that a military force had been planted round the palace of His Highness the sultan Achmat Najan Medin and the quarters inhabited by me and my suite, I gave orders to ascertain by whose authority this was done and upon enquiry at the Wharf Gate, was informed that it was by your orders.

„I am therefore called upon to protest and do hereby protest against any

geen ander gevolg dan dat Muntinghe op het snorkend stuk een eisch tot onmiddellijke overgave deed afgaan (a). Andermaal weigerde Salmond (b); Muntinghe was nu zwak genoeg het onzakelijke stuk met een dwaas schrijven te beantwoorden, daarbij andermaal op de overgave aandringende (c).

Salmond ontving dit schrijven om 1 uur des middernachts; hij antwoordde ontwijkend, dat hij zich feitelijk als gevangen moest

such measures and beg therefore that they may be immediately withdrawn or you must be responsible for any accident that may happen."

(a) „By my official letter of this afternoon I had the honor to inform you that on your not acceding to the points mentioned therein, I should be called upon to take such measures as were required to maintain the rights of H. M. the King of the Netherlands newly acquired by a lawfull contract and invaded by your military force.

„The refusal you gave to Colonel Bakker to accede to any of those proposals, is the cause of my having stationed a sufficient force round the palace of Sultan Achmat Najan Moedin to prevent further aggressions.

„In addition to the points mentioned in my former letter, I must now summon you to surrender all your arms and ammunition and to put yourself and your military force under the safeguard of the Netherlands Government, in which case you may be assured of the most amicable treatment. If not, it will become unavoidable to repel your hostile measures, and the consequences will remain on your responsibility and of the authority under which you act."

(b) „In reply to your letter just received, I beg to observe that it is entirely out of my power to comply with your proposals in the letter brought by Colonel Bakker. I am not aware of any hostility that myself and suite have committed against H. M. the King of the Netherlands by entering the territories of His Highness Ratoe Achmad Najam Oedien, the Sultan of Palembang, who is an independant prince, and in alliance with the British Government. If it is your determination to make us prisoners, nothing remains for me to do but to protest against the same as an unwarrantable act, and for which you must be responsible to our respective Governments.

„With reference to military force and arms, we have none but our personal escort with us at present, and you have already made prisoners of us within the palace against our free will. Under the existing circumstances, nothing remains for you but to use your own pleasure; at the same time I protest against such an illegal act of power from a State so lately in friendship with our own.

„I shall do myself the honor of sending you a letter more at large to morrow on the subject. I beg to observe that there are many natives within the palace, who are prevented from returning to their habitations and request that they may be released, as they are much discontented with their restraint, particularly as to morrow is the commencement of the Poasa."

(c) M's brief in bijl. D van mijn *Gids*-artikel.

beschouwen, de gevolgen voor rekening van Muntinghe latende (a). Nu besloot Muntinghe er een einde aan te maken, door kapitein Van der Wijck, aan het hoofd van een detachement, naar Salmoud te zenden, met een briefje, waarin op zijne onmiddellijke overgave werd gestaan (b).

Salmoud gaf te kennen niet de wapenen te willen doen afgeven, doch Van der Wijck kon ze zelf laten wegnemen, gelijk geschiedde, waarop de bende werd weggevoerd (c). Onze commissaris huurde daarop van een Arabier de brik *The Sea Horse* in, ten einde het gezelschap, op Salmoud's wensch naar Batavia te voeren, waar dan verder voor het transport naar Benkoelen zou gezorgd worden. De brik moest echter voor dit transport in orde worden gebracht, zoodat Palembang niet onmiddellijk kon worden verlaten. In den avond van den 6ⁿ Juli ging de luitenant Henneveld met eene gewapende sloep van de *Eendracht* eens naar het *Zeepaard* kijken, of het eindelijk gereed was, doch een ander schip, de *Jadul Karim*, hetwelk den 25ⁿ December van Batavia was gezeild met een pas naar *Benkoelen*, en niettemin te Palembang was geankerd, — zeggende Benkoelen niet te hebben kunnen bereiken! — had zich naast de *Sea Horse* geplaatst en zijne equipage op dit schip overgebracht, terwijl de gezagvoerder der *Karim* de gewapende sloep afweerde „onder verder dreigement”, rapporteerde inspecteur Smis- saert bij brief gedagteekend Muntok 2 Augustus 1818 aan schout- bij-nacht Wolterbeek te Malakka, „dat hij de beide bodems in de lucht zoude doen springen, indien men de *Sea Horse* tot transport zijner Engelsche vrienden wilde bezigen”. Natuurlijk dat dit transport niettemin plaats vond. Daar echter deze brutale sinjeur toen

(a) „I have the honor to acknowledge the receipt of your letter at 1 A. M. and in reply to the same, I beg to refer to my last letter.

„Myself and suite are already made prisoners by the military guard, you have caused to be placed round our quarters, and as it is impossible from this circumstance to act any longer on the mission on which we were sent, I must await your orders regarding us. It must ultimately be referred to the higher powers, to decide how far we have acted contrary to the existing peace between the two nations.”

(b) „In reply to your last note, received by me just now at two o'clock, I have without further observations, to answer that in case you will surrender your military arms, the place of my own abode, confined as it is, will be immediately given up for your reception and every arrangement in my power will be made for your convenience.

„A boat will be waiting for you at the receipt of this letter, and prows for the transporting of your baggage may be called for.”

(c) Zie uitvoeriger *Gids* bl. 275—276.

zonder pas weggevaren was naar Malakka of Poeloe Pinang, kon men te Malakka een oog er op houden. Den 8ⁿ in den namiddag zeilde het Engelsche gezantschap per *Zeepaard* van Palembang; eerst den 11ⁿ ankerde men ter reede van Muntok, waar water en ballast werden ingenomen terwijl Salmoud in het residentiehuis logeerde, om den 17ⁿ de reis voort te zetten.

Aan eene volledige uitvoering van de door de regeering geratificeerde Palembang-contracten viel, na al het gebeurde, niet meer te denken. De loop der zaken had, naar Muntinghe's inzien, sultan Achmad geheel onmogelijk gemaakt. Feitelijk was de vorst op het oogenblik een gevangen man, doch deze arresteering had nogal eenvoudig plaats gevonden. Denzelfden nacht toch van 4 op 5 Juli, dat Salmoud opgebracht werd, had het treurig vorstenexemplaar zich teruggetrokken in de hiervoren vermelde kleine vierkante afdeeling van den kraton-Badroedin, dus waar hijzelf kort te voren als vorst getrouwd had; in die afdeeling waren de meeste vrouwen van Achmad achtergebleven, gelijk wij lazen (a). Onder haar ging hij troost en ontspanning zoeken. Hij deed het „door zijn eigen vrijen wil”, berichtte Muntinghe in zijn rapport van 11 Juli, doch het blok, „rondom met hooge muren ingesloten”, was zoo goed als een rattenvval. In die „vrijwillige ballingschap” had hij verder niemand anders bij zich dan den Pangeran Adipati en den Ingebehi Tjarik, die dus eigenlijk ook gevangen zaten. De eenige uitgang werd bewaakt door 9 à 12 Europeesche militairen, terwijl overigens Badroedin's volk de wacht hield. „Het komt mij dus voor”, meende de commissaris nogal oolijk, maar het is moeielijk over zooveel gemeenheid in het aanzetten van broer tegen broer te lachen, „dat er voor den jongen sultan geene betere plaats van bewaring zoude gekozen kunnen worden, dan hij zichzelf heeft gegeven.” — Nog andere gevaugennemingen van voornamen hoofden, die eene verdachte houding vertoonden, vonden plaats; o. a. van de leden der commissie, die aan Salmoud op zijne reis naar Palembang voor verwelkoming waren tegemoet gezonden. Maatregelen ter voorkoming van gemeenschap met Benkoelen werden mede bevolen. Betrouwbare feiten zijn me wel niet bekend, doch het schijnt, dat de commissaris met eene gestrengheid te werk ging, die de zaden van ontevredenheid nog weliger deden tieren.

(a) Zie bl. 380.

De eenige winner bij het schandaal was Badroedin. De commissaris, in zijne woede tegen Achmad, liet het grondbeginsel, waarop men de gansche zaak had doen drijven, namelijk van verdeelen en heerschen, varen door nu aan Badroedin ook de districten des broeders in beheer te geven, totdat over Achmad's finale afzetting zou zijn beslist. Nochtans ontveinsde zich Muntinghe niet, dat dit slechts de aanmatiging van den ouden sultan zou vergrooten en in verband daarmede men *onze permanente macht te Palembang had te verdubbelen*, waardoor, rapporteerde hij dd. 11 Juli, „alleen de heerschzuchtige en wrevelige geest van den ouden sultan Mohammed Badroe Din en de niet minder ambitieuze en intrigante geaardheid van zijn schoonzoon, de pangeran Kromo di Redjo, konden worden in bedwang gehouden”. (a)

C. C. G. G. ontviugen de berichten, nog vóór hun op bl 383—384 vermelden brief van gelukwensching over den zegen, die op de handelingen van hun commissaris had gerust, was afgesloten. Zij voegden nu in dat antwoord van 31 Juli er aan toe, dat zij het Salmondincident „minder aangenaam” vonden, doch, voor zoover uit het gerapporteerde kon opgemaakt worden, meenden zij het door den commissaris verrichte over het algemeen te moeten goedkeuren. De brief besloot dan als volgt:

Hartelijk hopen wij, dat er geene ongelukken mogen gebeurd zijn verder dan wij weten; UEGstrenger voorzichtige handelwijze zal wellicht veel hebben kunnen voorkomen, en de aanzienlijke macht onder commando van den schout-bij-nacht Wolterbeek, oorspronkelijk naar Malakka bestemd, doch inmiddels belast om ten Uwent een oogenblik te toeven en een oog in het zeil te houden, zal mogelijk de geweldige stappen, die men zich mogelijk van de andere zijde zoude hebben kunnen veroorloofd hebben, tegengehouden, terwijl de versterking, die aan UEd.Gestrenge bij deze wordt toegezonden, op den duur goede uitwerking zal kunnen hebben.

Wij gevoelen wel, dat het gedrag van den sultan Najan Moedin, om de Engelsche vlag te dulden, nadat hij de tractaten gesloten had, UEdGestr. heeft aangezet dien man voor het oogenblik het gezag te ontnemen. Wij keuren dan ook niet af, dat dit gezag over het gedeelte hem toegevallen, door UEdGestr. bij voorraad aan den ouden sultan is gegeven.

Wij willen ook wel, dat UEdGestr. aan den ouden sultan eenige toezegging van vermeerdering van grondgebied doet, maar het even-

(a) Zie het extract uit Muntinghe's rapport in bijl. 8.

wicht moet niet zoo dadelijk geheel gebroken worden. UEdGestr. zal dus hierin die voorzichtige handelwijze in acht nemen, die UEdG. uit het verrichte blijkt eigen te zijn. Vooral moet niet afgegaan worden van de beginselen in die tractaten voorkomende; dit zou niet anders dan eene verkeerde houding en strekking hebben, en het zou daarenboven een waar jammer zijn, dat hetgeen door UEdGestr. zoo wel was opgezet, zoo dadelijk verbroken en uiteen gerukt wierd.

Wij moeten UEdGestr. dus de vasthouding dier bepalingen en beginselen aanbevelen.

Wij belasten UEdGestr. om aan de commandanten der Zee- en Landmacht onze tevredenheid te kennen te geven over hun beleid, en de bedaarde houding hunner onderhoorigen.

Wij achten het niet ondienstig UEdGestr. kennis te geven, dat er den 14ⁿ dezer eene versterking van vaartuigen en manschappen is gezonden naar de Lampons op verzoek van den Heer Du Bois, die zich te Boemie Agong zal nederzetten.

Wij verlangen naar nadere tijding.

Een paar dagen later, namelijk den 1ⁿ Augustus, kwam Salmond zelve met zijne soldaten te Batavia aan. Een bijzonder vriendelijk schrijven van den gouvernements-secretaris J. C. Baud noodigde hem den 3ⁿ Augustus uit, wel te willen mededeelen, waarheen en wanneer hij met de zijnen wenschte te vertrekken (a). De gearresteerde kapitein antwoordde den 5ⁿ, dat hij naar *Palembang* terug wilde (b), waarop Baud hem den 6ⁿ natuurlijk

(a) „His Excellency the Governor General, having been apprized of your arrival from Palembang, directs me to inform you that appartments have been prepared at the Tavern at Weltevreden for your accomodation and that of the gentlemen, who accompanys you; and that one of the barracks of the cantonments has been appropriated for the reception of your detachment, while at the same time orders have been issued in the Mily Depar^t to provide the men with every thing required for their comfort.

„I am farther instructed to request you will be pleased to point out the place to which you are desirous of proceeding and the time of departure which will be most convenient to you, but as it is presumed that an early return to Bencoolen will be most agreeable to your wishes, one of the Gov^t. vessels has been directed to be held at your disposal for that purpose.

„In conclusion I have in command to add that the Government shall with pleasure receive your suggestions or any arrangements which may be conducive to your personal convenience, and that of the persons attached to your mission.”

(b) „I have the honor to acknowledge the receipt of your letter under date the 3th Instant and in reply I have to request that you would be pleased to represent to His Excellency, the Govr General, my desire of being permitted to return to Palembang to accomplish the object of my mission

antwoorde, dat daaraan niet te denken viel (a). Salmond stelde zich daarop bij briefje van den 7ⁿ ter beschikking voor de reis naar Benkoelen, doch vroeg tevens inlichting over de mede te nemen provisiën, hetgeen door Baud met de meeste voorkomenheid werd beantwoord (b). — Zoo vertrokken de stroopers met de meest prettige herinneringen van hun chef aan een verblijf te Palembang in 's commissaris' woning, te Muntok in het residentiehuis, te Batavia in Craussen's buitenverblijf. Salmond liet niet na om in zijn rapport aan den luitenant-gouverneur hulde aan de welwillende behandeling te brengen, doch Raffles, het verhaal van het door den kapitein beleefde wedergevende en publiceerende, droeg naar Britsche manier netjes zorg van dergelijke tot zachtheid stemmende mededeelingen weg te laten (c). Engelsche correspondenten van Batavia hielpen met leugenachtige berichten natuurlijk een handje mede; zoo schreven zij: „The Dutch gouvernor has at last thought proper to send to Bencoolen the British officers, despatched to Palembang by Governor Raffles, but not until the latter threatened to fetch them, provided the Dutch Governor did not think proper to comply with his request” (d)!!

Ongeveer terzelfder tijd, dat dit gebeurde, waren er in Noord-Amerika twee Engelschen, *Arbutnot* en *Ambristie*, die het voorbeeld van Raffles en de zijnen volgden, door de Indianen tegen de Amerikaansche kolonisten op te zetten; ook zij werden gevat, doch door een krijgsraad ter dood veroordeeld en *geësecuteerd*. „Cette affaire”, rapporteerde onze gezant te Londen aan *Buitenlandsche*

from the Honble the Lt Governor of Fort Marlborough with His Highness the Sultan Achmed Nujamudien, the independant sovereign of Palembang, who has entered into alliance with the British Government, one of the copies of the Treaty being in my possession.

„In the event of His Excellency the Governor-General not acceding to the above request, I must consider myself and suite at his disposal.”

(a) „In acknowledgement of your letter of the 5th instant I am directed to inform you, that under existing circumstances His Excellency the Governor General regrets he cannot give his acquiescence to your request to be permitted to proceed to Palembang, but I am instructed to repeat the assurance already contained in my former letter, that this Government are prepared to adopt immediate measures for expediting and facilitating your return to Bencoolen, whenever you shall deem proper to avail yourself of this tender.”

(b) Zie de beide brieven van Salmond en Baud in mijn *Gids* artikel bl. 278

(c) Zie *Gids* bl. 279.

(d) *Asiatic Journal*, dl VIII (1819) bl. 219.

Zaken in een schrijven dd. 15 Januaari 1819, dat tevens over Raffles handelde, „qui avait déjà été discutée à plusieurs reprises dans les journaux, produit ici une forte sensation, et je ne doute pas qu'elle ne soit mise sur le tapis dans les premières séances du prochain Parlement.” Zoo was het ook; doch Engeland had hier niet te doen met eene kleine natie, waartegen het straffeloos kon aanbassen

VIII.

Raffles' houding: Juli—September 1818.

Aanvankelijk had de luitenant-gouverneur van Benkoelen uitstekende berichten over het succes van den Salmond-tocht ontvangen (a). Onder die gunstige indrukken was hijzelf in den aanvang van de maand Juli, toen zijn kapitein Palembang bereikte, naar Padang gezeild, nadat hij de overgave hiervan bij de komst van commissaris Du Puy te Benkoelen aan ons geweigerd had (b). Den 14ⁿ Juli 1818 begon hij van Padang den inderdaad merkwaardigen tocht naar Menangkabou, deels vermoedelijk om de inlanders tegen het aanstaand Nederlandsch gezag in te nemen, deels om bij de ernstige gebeurtenissen, die Salmond's aanval ten gevolge konden hebben, het inroepen zijner tusschenkomst onmogelijk te maken. Opgezweept moest tevens de publieke opinie onder de Engelschen voor deze grootsche zaak worden, en wijl men ter wille van goudrijkdom het gansche volk ten oorlog kan opzetten, luidde het, gelijk wij het hierna weder ter verdediging van den Redjangtocht zullen hooren, dat Menangkabou was: „one of the richest and finest countries east of the Cape of Good Hope, hitherto unknown to any European nation, producing gold and iron in the greatest abundance, and rich in the choicest minerals” (c)!

De hoofdplaats van dit land uit de Duizend-en-een-Nacht bereikte de ondernemende gouverneur den 24ⁿ Juli (d). Van daar, alsof er niets gebeurd ware, alsof hij ook niet den op bl. 387 vermelden brutalen brief van eene maand te voren had geschreven,

(a) Zie *Gids* artikel bl. 269—270 en *Oprattigen* sub 127.

(b) Zie *Sumatra's Westkust* bl. 218—219; ov. 14—15.

(c) Brief ged. Benkoelen 19 Aug. 1818 in het *Asiatic Journal*, dl. VIII, bl. 190. Zie ook *Oprattigen* bl. 391; ov. 51; en *Sumatra's Westkust* sub 46.

(d) *Memoir* Uitg. 1830 bl. 359; Uitg. 1835 dl. I bl. 423.

zond de luitenant-gouverneur waarlijk het volgende kattebelletje aan onzen Palembangſchen commissaris:

Pageroeyoeng, the capital of Menangkabau 24st Juli 1818.

My dear Sir!

Having arranged all affairs in this quarter, I am now ready to meet you at Palembang or wherever you may me appoint in these shores of Sumatra.

Sincerely yours,
T. S. RAFFLES.

Muntinghe had destijds reeds het aanmatigend ſchrijven van 24 Juni behandeld, dit antwoord, gedagteekend Palembang 10 Juli 1818, op eene reis naar de grenzen van Benkoelen, waarvan we straks meer hooren, medegenomen en het aan een teruggaand, achtergebleven deel der Salmond-expeditie voor verdere bezorging doen toekomen. Ofschoon de beleedigende toon van den Britſchen gouverneur ieder antwoord te eerder overbodig maakte, wyl het dan toch nog aan de regeering altijd bleef om in het afgetrokkenen ons goed recht te bewijzen (a), kon het bovendien ten eenenmale tijdverſpilling geacht worden om fraaie betoogen te leveren aan iemand, die zeer wel overtuigd was van zelf een doel te beoogen, dat zonder wederrechtelijke middelen niet viel te bereiken. Ons zooveel mogelijk buiten Sumatra te houden en daartoe als leuze te laten dienen: *bescherming van de onafhankelijkheid der inlandsche vorsten tegen dezertijdsch ingrijpen*, was het programma, waarvan de verwezenlijking wel door de Londensche conventie van 1814 belet werd, doch het papier zou tegenover *voldongen feiten* geduldig zijn. Men zou des stroopers handelingen afkeuren, zoolang ze geen succes hadden; men zou hem zelfs tot in Westminster huldigen, als werkelijk, zij het dan ook met vertreding van alle recht, het succes was behaald! Tegenover zulk een volk met *type-Raffles* kon ons pleiten bij den overtreder zelf onmogelijk iets uitwerken, terwijl het wel degelijk eene schaduwzijde had. Immers het Nederlandsche standpunt mocht niet anders tegenover Engeland zijn dan het tractaat van '14; niets meer, niets minder; doch de betoogzucht deed ons telkens afdwalen naar bewijsgronden ten aanzien van ons goed recht *tegenover de*

(a) Dat Muntinghe zelf dit ook gevoelde, blijkt uit zijne mededeeling in dien brief van 10 Juli, waarin hij uiteen zet, waarom hij er niettemin toe kwam. Men vindt dit deel van zijn schrijven afgedrukt op bl. XX bijl. C van Hoek's *Herstel*.

inlandsche vorsten, enz., waarmede anderen niet te maken hadden; ten aanzien van daden, waaromtrent het toch eigenlijk was diefjes met diefjesmaat; ten aanzien van z.g. weldoende maatregelen en bemoeiingen van eene beschavende natie, waardoor wij feitelijk niets anders deden, dan het huichelachtig gepruttel van onzen mededingenden buurman naäpen.

De opvatting van *den Engelachen* Muntinghe, zooals men hem wel noemde, omdat hij zijne eerste jeugd in Engeland ter school doorbracht — zie bl. 128 der Levensschets van het Indisch Genootschap — was te vreemder, wijl de aanhef van zijn schrijven eigenlijk eene verontschuldiging inhield, over hetgeen door onzen commissaris verriicht was (a)! Dan wordt melding gemaakt van den staat van verdrukking enz., waaruit de menschen door hem verlost werden en van de verhindering in het voortzetten van zooveel menschlievenden arbeid door den Salmond-inval, als afschaffing van pandelingschap, van drukkende belastingen, enz. enz. En daarna luidt het weder akelig complimenteerend voor Raffles: „But how could it be the fate of these humane principles to be stopped in their course by a friend to humanity by excellence? How could the patron of these principles rise up in opposition to the accomplishment of his own system and the Lt. Governor of Fort Marlborough oppose, what it was, and ever will be the glory of the Lt. Governor of *Java* to have first proclaimed?” Het slot hield een juist betoog in over ons recht op Palembang en onderhoorigheden, krachtens de Londensche conventie (b).

C. C. G. G. waren met deze missive enorm ingenomen. In hun rapport dd. 8 Augustus 1818 naar Nederland vestigden zij de aandacht „op de mannelijke taal” van een stuk, dat niet geschreven had moeten worden, doch de schrijflust zat er zóó in, dat zij ten zelfden dage ook Raffles breedelijk kapittelden, niettegenstaande zij in Juni te voren den luitenant-gouverneur hadden te kennen gegeven, dat zij nooit meer met hem over zaken, niet tot zijn werkring van gewestelijk bestuurder behoorende, zouden correspondeeren (c). „Hoezeer wij nu voornemen hadden”, berichtten zij dan

(a) Van den brief neem ik slechts het slot in bijl. 9 op, wijl de gansche aanhef door Raffles zelf, en met reden! werd gepubliceerd: zie bl. XVIII—bl. XX, bijl. C van Hoek's *Herstel*, houdende het hierna op bl. 402—403 te vermelden *Protest*.

(b) Zie dit slot in bijl. 9.

(c) Zie den Juni-brief in *Oprattingen* bl. 387; ov. 47.

ook in hun rapport aan Nederland, „gelijk wij in vorige brieven te kennen gaven, den heer Raffles over soortgelijke zaken niet meer te onderhouden, hebben wij na deze onverwachte gebeurtenis vermeend niet te mogen in gebreke blijven denzelfden met onze wijze van zien bekend te maken.” — Het regeeringsstuk aan Raffles was niet minder langwijdig dan dat van Muntinghe. Als men zich te paard zet met *principles* en *system* kan men zoo iets nagenoeg zeker verwachten.

C. C. G. G. wezen den luitenant-gouverneur op zijne onbetrouwbaarheid van te verzekeren, gelijk hij in zijn brief van 24 Juni aan den Gouv. Gen. gedaan had, *om geen troepen naar Palembang te zullen zenden*, op het eigen oogenblik, dat hij ze gezonden had (a); op den door hem aangematigden titel van *Vertegenwoordiger van het Britsche Gouvernement in den Oosterschen Archipel*; op zijne intriges, die tot dezelfde bedroevende tooneelen konden leiden, *waartoe zijne brieven in 1811 geleid hadden*, alzoo hem voor het eerst op liefelijke wijze er aan herinnerende, dat wij die compromiteerende stukken van zijne hand bezaten; op de verplichting van C. C. G. G. om in het Palembangsche bestuur verandering te brengen, *al ware het alleen reeds wegens de klachten van zijn eigen voorganger, resident Siddons*; dan zett' en C. C. G. G. zich te paard om hunne rechten op Palembang krachtens het Londensche tractaat aan te toonen; en helaas! om op te vijzelen „*les bons principes*”, waarvan zij bij de Palembangsche historie waren uitgegaan.... Zij besloten met de mededeeling, dat zij zich bij de regeering van Bengalen over hem beklaagd hadden (b).

C. C. G. G. oordeelden, dat ze al heel netjes het bestuurshoofd te Benkoelen op zijne plaats hadden gezet. „Wij hebben het bijzonder geluk gehad”, schreven zij o. a. in hun rapport dd. 5 October 1818 aan het Opperbestuur, „vele onzer redeneeringen te kunnen gronden op de gevoelens en het gedrag door den heer Raffles vroeger te kennen gegeven en gehouden, van welke dan ook de wankelbaarheid van zijne tegenwoordige gedragingen het natuurlijk gevolg zijn moest. Wij hebben daarenboven nog het overgrootte voordeel ons te hebben kunnen beroepen op de gezinningen van lord Minto zelve. Wij hebben van alles wat wij ter nederstelden de bewijzen in onze handen, en kunnen elke aanhaling door eigenhandige of andere authentieke stukken bevestigen.”

(a) Verg. het medegedeelde over die belofte in *Gids* artikel bl. 267.

(b) Zie den geheelen brief in bijl. 10.

En vervolgden zij, naar aanleiding der tegen Raffles gerichte beschuldiging over de uitwerp-brieven van 1811, „Wij hebben een teeder punt aangeroerd. Wij deden dit niet dan met weerzin, maar wanneer men zich ziet aangevallen door een man, wien alle mid-delen, hoe schandelijk ook op zich zelve om het even zijn, mits hij maar tot een bepaald einde, dat is de ontteering van ons nationaal karakter en de schennis van Zijner Majesteits rechten dienen kunnen, dan mag en moet men ter verdediging van Zijne eer en belang niets verzuimen en bescheidenheid wordt dan misdadige lachhartigheid.

„Uwe Excellentie zal zien, hoe zorgvuldig wij den heere Raffles steeds als een op zich zelve staanden persoon hebben beschouwd en behandeld en nooit zijn afgeweken van den eerbied, die aan het Britsch Gouvernement zoo gaarne door ons wordt toegebracht. Wij deden dit met ruimte (a), omdat wij ernstig gelooven, dat het enkel persoonlijk aan den heer Raffles te wijten is. Wij houden dan ook voor onmogelijk, dat hij bij het Britsche Gouvernement, hetzij in Bengalen of in Europa, ondersteuning in zijne gewaagde en onregtvaardige stappen vinden zou. Wat er van zij, onze pligt noodzaakte ons te handelen, gelijk wij deden, en de pligt noodzaakt ons verder om Uwe Excellentie toch op het dringendste te vertoonen het hooge belang dat er voor den Staat, en voor de Indische bezittingen gelegen ligt in eene onwrikbare vasthouding van Zijner Majesteits regten tegen deze aanmatigingen, die, eens toegegeven, hoe langer hoe verder gaan zullen.”

In dit opzicht werden C. C. G. G. niet teleurgesteld. Het Opperbestuur, waar evenmin ware staatsmansgeest heerschte en de Indische brieven niet critisch genoeg werden gelezen, toonde zich met al hetgeen door onze regeering verricht was, bijzonder ingenomen. Aan den Nederlandschen gezant te Londen werd, op voorstel van minister Falck, bevolen het Britsche ministerie in te lichteu (b); in verband daarmede berichtte Falck dd. 31 Januari 1819 naar Batavia, dat de Koning gelast had: „dat bij het Britsche gouvernement de vereischte *démarches* zullen gedaan worden, ten einde het goed recht van het Nederl. gouvernement tegen de rustverstorende gedragingen van den ambitieusen Luit.-Gouv^r Raffles te handhaven, en aan

(a) Bij den somtijds mallen stijl der stukken van C. C. G. G. denke men niet aan copiiisten- of drukfouten; de origineelen, als van dezen brief, werden door mij geraadpleegd en goed vergeleken.

(b) Zie *Oprattigen* bl. 403; ov. 63.

te dringen op de noodwendigheid om in deze ten spoedigste de meest krachtdadige maatregelen daar te stellen". — „Ik ben zeer verlangend", vervolgde de minister, „naar het antwoord van het Gouv^t van Bengalen, op de klachten van Commissarissen-Generaal over het gedrag van den heer Raffles. Ook heeft mij de energieke missive van C. C. G. G. aan den Luit. Gouv. van den 8 Aug. 1818 bijzonder befallen. Het onbevreesd en kloekmoedig gedrag van den commissaris Muntinghe zal hem buiten gissing zijn gegaan, en hem misschien zóodanig getroffen hebben, dat hij verlegen is, hoe zich uit die netelige zaak te redden" (a).

Raffles verlegen te maken! Dan kende men hem nog niet.

We weten, dat hij den tocht naar Menangkabou aanvaard had. Het heette een goudland te zijn; en dat Ophir moest natuurlijk de zenuwen van al wat rechtgeaard Engelschman was, prikkelen. Raffles wist ook wel voor de inkleeding te zorgen en zoo bazuinden de Britsche bladen den roem van het bezoek uit, makende aldus propaganda voor een idee, dat niet weinig ten doel had, gelijk onze Londensche gezant Fagel dd. 15 Januari 1819 aan *Buitenlandsche Zaken* rapporteerde, om de publieke meening op te zetten voor het Britsch gezag over Sumatra ten onzen koste (b).

En meer dan dat. De ellende van een Nederlandsch gezag over het eiland werd ook den Maleiers duidelijk gemaakt; het zaad schoot zóo welig op, dat Muntinghe weldra gevaar zou loopen om door hen afgemaakt te worden en de verbittering nog jaren lang, tot wellicht in de Padri-oorlogen, bleef nawerken (c).

Het lieve briefje van Pageroejoeng (d) had intusschen onze commissaris waardig en kort beantwoord; wellicht zou het nog waardiger geweest zijn, indien men met den ouruststoker in het geheel niet meer had gecorrespondeerd. Er was zulk een verschil, berichtte Muntinghe hem, tusschen dat briefje en de missive van 24 Juni, dat hij eerst Raffles' antwoord wilde afwachten op het betoog van 10 Juli, waarin de commissaris dat schrijven van 24 Juni had behandeld. Mocht het antwoord voldoende blijken, dan zou hij met genoeg eene samenkomst hebben op de grenzen van

(a) De brief op bl. 276 V. D.

(b) Zie Fagel's mededeeling in sub 48 *Sumatra's Westkust*.

(c) „De geweldige haat tegen de Hollanders, welken de Padries, die mede in Sumatra's binnenlanden wonen, eenige jaren later aan den dag legden, is mogelijk aan dit bezoek van Raffles toe te schrijven." *Van Kampen* III 542.

(d) Op bl. 396.

Benkoelen, te *Kassambie*; hij verzocht echter tevens, dat Raffles zijne talrijke begeleiding zou achterlaten, wjl, merkte hij scherp op en zoo geheel in tegenstelling met Raffles' hoogdravende brieven naar Europa over de toejuiching, waarmede de luitenant-gouverneur door de bevolking allerwegen werd ingehaald, *wjl reeds 40 à 50 desa's op het bericht van 's gouverneurs nadering waren leeggelopen!* (a)

De Bataviasche correspondentie met Muntinghe ging in dien tijd zoo spoedig niet, omdat hijzelf, naar we zien zullen, in de binnenlanden verkeerde. Dientengevolge zond hij eerst dd. 15 November 1818 afschrift van dit schrijven aan C. C. G. G., waarin hij wees op het vreemde van Raffles' brieven, en welk rapport hij aldus besloot: „Op de dagteekening van den brief van den heer Raffles valt de zonderlinge aanmerking, dat ZijnEdele, volgens verschillende inlandsche hoofden, geen voet binnen de hoofdplaats Menangkabou zoude gezet hebben.” — In een brief van een paar dagen later, waarmede wij nog kennis zullen maken, herhaalt Muntinghe deze mededeeling; ik ben nochtans zoo vrij de juistheid hiervan in twijfel te trekken. Zoover mij toch bekend is, werd Raffles nog nooit op eene onwaarheid betrapt. waar hij zijne reizen en wetenschappelijke onderzoekingen in particuliere brieven beschreef. Den tocht naar Menangkabou heeft hij in een brief dd. 10 September 1818 breedvoerig aan de hertogin van Somerset medegedeeld, welke brief eerst later door Raffles' weduwe

(a) In de afschriften der Elout-verz. van 's Rijksarchief en in het archief van het ministerie van Koloniën ligt de brief zonder aanwijzing van dagteekening. Er staat alleen boven: Palembang August 1818; het stuk luidt aldus:

My dear Sir!

Your present note, dated at Pagaroeoeng the capital of Menangkabou 24 of July last reached me last night — Tho' ready and happy at any time to meet you, I must observe that there is such an immense distance between the strain and spirit of this private note and the last official communications, which have past between us, that I must request the favor of an answer to the first, before I can return any to the latter. Should however this answer turn out satisfactory, I will hasten to Casambie on the borders of Bencoolen, where I beg that our meeting may take place and that in the meantime no part of your suit or retinue may proceed further on the territory of Palembang, as already the reports of your approaching this way have caused between 40 and 50 villages to be deserted, whose inhabitants have fled into the woods

Believe my in the meantime

sincerely yours

H. W. Muntinghe.

is gepubliceerd, en daarin staat uitdrukkelijk: „On Friday, the 24th of July, we left Suruasa at seven, and arrived at Pageruyong a quarter before nine” (a). — Den 30ⁿ Juli kwam hij te Padang terug (b), waar hij zich weder naar Benkoelen inschepte.

Daar eerst hoorde de luitenant-gouverneur de finale mislukking der Salmond-expeditie. Weg was nu de tegemoetkomende toon, waarmede hij, in de overtuiging van als overwinnaar tegen overwonnene te handelen, Muntinghe had geschreven, dat het hem alsnog convenieerde even te Palembang of elders de zaken te bespreken; mislukt bleek nu ook het op bl. 362 vermeld oogmerk van C. C. G. G., voor zoover zij hadden vermeend, gelijk dd. 18 Augustus 1818 aan het Opperbeheer werd geschreven, dat zij: „de uitvoering van deze belangrijke oogmerken aan niemand beter konden opdragen, dan aan den heer Muntinghe, wiens verdiensten door den heer Raffles zoo zeer erkend zijn, en zoo wij dachten in dit geval ook naar eisch zouden gewaardeerd worden.” In een schandelijk schrijven van 5 Augustus stortte toch de luitenant-gouverneur de fiolen van zijn toorn over Muntinghe uit; en met eene gemeene heriunering aan den door de Engelschen hardnekkig genoemden *Ambonachen moord*, — waarbij in de ruwe Compagnies- en Geuzendagen. Engelschen in 1624 te Ambon de doodstraf hadden ondergaan op last van ons bestuur aldaar, wegens intriges tegen ons gezag — drukte hij zijne ergernis over Salmond's arresteering uit (c).

Terwijl Muntinghe het noodig achtte ook dit hondsche schrijven te beantwoorden, en wel op de langdradige manier van een rechtsgeleerd pleiter (d) — we zullen straks gelegenheid hebben te lezen, dat Elout en Muntinghe zich hierover zelfgenoegzaam knipoogend verstonden — vestigde de commissaris er in zijn rapport aan de regeering de aandacht op, dat Raffles zijn schrijven moest geantidateerd hebben, daar Muntinghe stellig bericht had gekregen, dat het betoog van 10 Juli (bl. 396) reeds den 7ⁿ of den 8ⁿ Augustus te Benkoelen was ontvangen, doch de luitenant-gouverneur dit nu liever voor onbekend wilde houden, ten einde zonder op die redenen in te gaan, ons de Salmond-arresteering te vrijer te kunnen verwijten.

In een breed stuk, gedagteekend 12 Augustus 1818, vaardigde

(a) *Memoir*, op bl. 395 nt (d) aangehaald.

(b) *Memoir*. Uitg. 1830 bl. 362; Uitg. 1835 bl. 431.

(c) Zie den brief in bijl. 11.

(d) De brief, in bijl. 12, uit de Elout-verzameling, houdt geen datum in.

het verwaten bestuurshoofd te Benkoelen een manifest uit, waarin hij het Palembang-schandaal brandmerkte tegenover de gansche wereld. Daarin was letterlijk opgenomen het op bl. 397 vermelde gedeelte uit Muntinghe's brief van 10 Juli, waarin deze zich als het ware over zijn daden verontschuldigde en Raffles lof toezwaaide over het luitenant-gouverneurschap van Java, doch natuurlijk niet het juiste betoog over onze rechten op Palembang, krachtens het tractaat van 1814 (a).

De luitenant-gouverneur deed een exemplaar van zijn *Protest*, zooals het heette, aan onzen Gouv-Gen. toekomen, vergezeld van een fleemenden brief, die overigens slechts door aanmatiging en onwaarheid kon ergeren „Met het diepste leedgevoel”, luidde het, had hij het stuk uitgevaardigd; hij vleide zich, dat onze regeering zijn streven naar recht zou weten te waardeeren en dat de vriendschappelijke verhoudingen door verschil van meening niet werden verstoord! Hij weidde uit over de redelijkheid van zijn eisch, dat wij de onder het Engelsche tusschenbestuur aangegane verbintenissen zouden eerbiedigen; al stond dat nu ook niet uitdrukkelijk in het Londensche tractaat: mochten wij dan van zulk eene onwillekeurige weglating misbruik maken?! In geen geval toch kon de Britsche eer — eene zéér bijzondere soort van eer — dit toelaten (b)

Daarbij was gevoegd een brief van 15 Augustus. Hierin reageerde hij speciaal tegen het door onze regeering reeds meermalen herhaald bezwaar, dat hij zich een titel aanmatigde, die hem niet toekwam, en dat hij zich inliet met zaken, als Billiton, waaromtrent hij geen zeggen had, zoodat wij er hem niet meer op zouden dienen. Hij antwoordde van niet geroepen te zijn aan onze regeering mede te deelen, wat al of niet tot zijne verplichtingen behoorde, doch dat hij in het algemeen belast was met het waken voor de Britsche belangen in den Oosterschen archipel en dat hij op dien grond verantwoording over onze handelingen te Palembang en onze inbezitneming van Billiton had gevraagd; onze regeering moest natuurlijk zelf weten, of zij al dan niet met hem wilde correspondeeren en onderhandelen; van zijne zijde was het eene stap tot toenadering, opdat hij in de klachten, die hij over ons aan hogere autoriteiten wilde doen, geene onbillijkheid zou begaan;

(a) Hoek's *Herstel* bevat het manifest in bijl. C.

(b) Zie het schrijven in sub 131 *Opmattingen*.

ouze regeering moest dit dus in ieder geval op prijs stellen en het hem, nu zij zeide te weigeren in nadere correspondentie te treden, niet kwalijk nemen, indien hij sonwijlen onjuistheden beging! (a)

Nadat deze correspondentie was afgegaan, werd Raffles van de gebeurtenissen nader op de hoogte gesteld én door Salmoud's terugkomst van Batavia, én door drie inlanders, die sultan Achmad uit zijne vrijwillige gevangenis naar Benkoelen om hulp had gezonden, en niettegenstaande de gestrengte bewaking waren doorgeslipt. Raffles ontving Achmad's schrijven dd. 15 Augustus. De vorst deelde voldoende getrouw het verloop der gebeurtenissen sinds Salmoud's komst en wegvoering mede. Hijzelf verklaarde gevangen te zitten in een klein vertrek aan de oostzijde van het nieuwe fort; drie pangerans, een toenengoeng, een ronggo en een demang waren mede daar. Alleen enkele vrouwen mochten in of uit om water te halen en levensmiddelen te koopen, doch ook dat slechts op vaste tijden en zij mochten dan enkel een kort oogenblik afwezig zijn. Vertrouwende echter op het medelijden der Britsche bestuurders te Benkoelen en vast bouwende op den bijstand van daar, had hij, luidde de klacht, alles geduldig gedragen. Nacht en dag zag hij intusschen uit naar spoedig ontzet door den luitenant-gouverneur, want zóo groot was de ellende en de schande, waarin hij verkeerde, dat hij *zijne oogen niet droog kon houden* (c).

De bringers van dezen brief deden bovendien mondeling allerlei fraaie verhalen, die door Raffles gretig werden aangehoord en mede in de Britsche bladen hun weg vonden, ten einde maar steeds de stemming van het Engelsche volk tegen ons op te winden (d). Die inlanders weidden over de gestrengte bewaking, waardoor hun vorst en de zijnen gekweld werden, breedelijk uit. De bode van een door den gevangen gehouden Pangeran Adipati aan zijne vrouw gerichtten brief — een schrijven, enkel handelende over onschuldige, huishoudelijke zaken, luidde de voorstelting — werd betrapt en dientengevolge *bijna dood gegeeseld* . . .

(a) Zie den brief sub 119 *Opvattingen*; over de antidateering van dat schrijven in *Sumatra's Westkust* bl. 219; ov. 15.

(b) Zie *Hoek* bl. XVIII—XX. Het protest werd door mij o. a. vermeld in *Opvattingen* bl. 394; ov. 54.

(c) „That he cannot keep his eyes dry”. *Asiatic Journal* dl. VII bl. 214.

(d) Verg. *Opvattingen* bl. 391, 392, 394, 398; ov. 51, 52, 54, 58.

eene vrouw was het (a). De brief, dien zij nu hadden overgebracht, was door eene vrouwelijke bediende des sultans op haar bloote lijf verborgen gehouden, en aldus voor ontdekking bewaard. Zij verhaalden verder, hoe ook door hen alle moeite was gedaan om zelve niet in handen van wachters of spionnen te vallen, welken rondom de hoofdplaats gesteld waren om een ieder te onderzoeken, die de stad in- of uitging. Zoo waren zij er nu eindelijk in geslaagd om, na eene reis van 21 dagen, Benkoelen te bereiken. Zij zetten mede uiteen, hoe sultan Achmad door Muntinghe gedwongen was geworden het contract aan te nemen, doch dat hij nooit zijn zegel of zijne handteekening er onder had gesteld; en dan krijgt men het verhaal, dat Badroedin op den troon hersteld was met afstanddoening van vijf laks dollars in specie en kostbaarheden, waarvan reeds vier gestort en naar Batavia afgescheept waren, terwijl het overblijvende zou betaald worden, zoodra commissaris Muntinghe van eene sinds door hem ondernomen reis naar de binnenlanden was teruggekomen (b).

Raffles, aldus door deze inlanders en door Salmond nog beter op de hoogte gebracht, vaardigde dd. 1 September 1818 een aanvullend manifest uit. Het stuk is kort, maar het ging vergezeld van afschriften der correspondentie tusschen Muntinghe en Salmond en van het door dezen dd. 4 Juli met sultan Achmad gesloten contract. Ook waren bij de gepubliceerde stukken verklaringen van Salmond en Garling „with regard to the supposed treaty with the Netherlands government and the manner in which a seal and signature was obtained thereto”; in verband hiermede protesteerde

(a) De onverkwikkelijke hebbelijkheid van de Engelsche snobs om andere natiën hardheden tegenover vrouwen en kinderen te verwijten, vindt men bij deze mededeeling over *doodgeeseling eener vrouw* aardig tot op den tegenwoordigen tijd geïllustreerd, en wel door maarschalk Roberts' telegram uit Zuid-Afrika, dat in de bladen aldus voorkomt:

„Bloemfontein, 25 April. — Lord Roberts seint uit Mafeking tot 10 dezer goede berichten te hebben ontvangen. De Boeren namen verscheidene inlandsche vrouwen gevangen, die trachtten te ontsnappen. *Zij dwongen de vrouwen met zweepslagen weer naar de stad terug te keeren.*”

Gaat Raffles op spionneeren uit en wordt hij dientengevolge door onze bestuurders niet vriendelijk ontvangen, wanneer zijn schuit drinkwater noodig heeft, dan zal in het, bovendien onwaar, verhaal vooral niet vergeten worden, dat ook mevrouw Raffles aan boord was „and their child”! Zie M. R. bl. 91.

(b) Zie de „Deposition of Ki Baba Songking en Pali Jenah, taken at Fort Marlbr' on the 1st Aug. 1818” in het *Asiatic Journal* VII 214. — De datum is, naar ik denk, eene drukfout; de namen zullen ook wel niet juist zijn.

Raffles alsnog — „in the most public and solemn manner” natuurlijk — „against the imposition, which has been practised, and to warn the representatives of His Netherlands Majesty against acting upon the authority of so illegal a document”. (a) En dan zoude men kunnen denken, schreef Raffles brutaal met gemaakte verontwaardiging aan C. C. G. G., waarin hij het *Further Protest* aanbood, dat hij met zulk schandelijk bedrijf ooit zou medegaan! . . . Alsof men dus onzerzijds zijne bemoeiing had ingeroepen!! — Den spot dreef hij met de *best principles*, door C. C. G. G. in hun brief van 8 Augustus, naar wij weten (bl. 308), vooropgesteld; alleen Engelsche staatslieden verstaan wat recht en beschaving zijn; alleen zij hebben daarvan het monopolie. Het aangegaan Hollandsche contract noemde hij een *farce*, waarbij sultan Achmad niet eens was tegenwoordig geweest: „although the business was of such manner as the cession of half his territories”! Hoe kunnen Uwe Excellentien verwachten, schreef hij in zijne affectatie, dat ik, Raffles, de hand zou leenen aan het werk van een vertegenwoordiger van het Nederlandsche gouvernement, die zich aan dergelijke valschheden schuldig maakte! (b) — Hij alleen hield, naar zijn zeggen, het karakter der Europeesche regeeringen in de Oostersche zeeën hoog! In plaats, dat men hem met smaadreden vervolgde, dacht hij, dat men . . . hem *dankbaar* moest zijn, van, voor de eer van het Europeesche karakter, C. C. G. G. gewezen te hebben op het Palembangse schandaal, hetwelk ook, wegens andere *zekere bijzonderheden*, nader onderzoek vorderde; — met deze laatste geheimzinnige woorden in de verte wijzende op de beschuldiging, dat Muntinghe zou zijn ongekocht, gelijk de zendelingen van sultan Achmad aan Raffles hadden medegedeeld en waarmede ook Salmond, tijdens zijn verblijf op Batavia, onze regeering in kennis had gesteld. Het aanmatigend en brutaal schrijven komt dan op het bericht van C. C. G. G., dat zij zich over hem te Bengalen beklagd hadden, — een bericht, dat trouwens ook al weder niet gegeven had moeten worden; Raffles antwoordde, dat hem dit bijzonder plezier deed en hij noodigde sarrend Commissarissen uit, toch vooral niets te vergeten (c). Eindelijk wederlegde de on-

(a). Het *Further Protest* bij Hoek als bijl. C op bl. XXII en in het *Asiatic Journal* VII bl. 214—215, dat tevens de mooie bijlagen publiceert.

(b) Zie het extract uit den brief in bijl. 13.

(c) „Nothing, I can assure Your Excellencies will afford me more real gratification than the amicable adjustment of the differences, which have arisen, and as the views which have been taken by us appear so widely different, it is to be hoped the Government of Bengal will be pleased to

waardige briefschrijver in een post-scriptum de geheel juiste beschuldiging onzer C. C. G. G., van troepen naar Palembang te hebben doen gaan, met dezelfde gelegenheid, dat hij verzekerde geene militaire macht te zenden. Hij had dit ook niet gedaan, hield hij notabene vol; Salmond's militairen vormden een escorte (met veldstukken!), die noch verdedigender, noch aanvallender wijze te werk ging en waarvan het grootste deel op een afstand van Palembang achterbleef, terwijl deze troepen, zoodra zij van de arresteering van hun kapitein hoorden, naar de Benkoeleesche grenzen terugtrokken, schreef Raffles, ofschoon ook alweder niet geheel juist. Had men gewelddaden op het oog gehad, meende hij, dan zou nog de Britsche vlag op Achmad's kraton wapperen, die bovendien door dezen zelf was geschesen, en niet, gelijk Commissarissen schreven, merkte Raffles aan, door den Britschen vertegenwoordiger (a).

Tot zoo'n geschrijf had echter onze regeering zelve met haar gezeur voet gegeven. Onverklaarbare illusie van onze heeren, dat men Raffles tot inkeer of schuldbekentenis zou brengen! Doch dat zoo'n rekel niet onverwijld door de Britsch-Indische regeering van zijn post werd gejaagd, al ware het slechts om den geschreven, klinkklaren ouzin.... En terwijl dit alles met de noodige lasterpraatjes gepubliceerd werd, deed de ons bekende majoor M. H. Court — deze *partijdige aartseugenaar*, zooals hij

point out some line which may preclude inconvenience and accident, pending the reference which have been made to Europe. Whether as a superior, to whom I am in duty bound to submit, or as an arbiter, to whose enlightened judgment I would willingly refer, there is no decision that I could more highly respect than that of the most noble the Governor General of British India, and I invite Your Excellencies to make a free communication of Your sentiments in order that no unnecessary delay may take place."

(a) „No such measures necessary for enforcing the rights of the British Government were adopted. The military, which accompanied Captain Salmond, only consisted of his personal escort, which he left at a distance on approaching Palembang; this escort neither acted on the offensive or defensive, and so far from enforcing the rights of the British Government, they retired from beyond the Palembang territories as soon as they heard of the arrest of Captain Salmond; had I thought proper to authorize coercive measures, the British flag, which was hoisted by the Sultan and not by my representative, as stated by Your Excellencies, would doubtless have been still flying at Palembang, had such been the wish of the Sultan; and I can only regret that so erroneous a construction should have been put on the measures of forbearance, which I adopted, or that Your Excellencies should have had the trouble of endeavouring to expose a contradiction which did not exist in fact." — Dat wij inderdaad bij ernstig verzet niet krachtig genoeg zouden geweest zijn, erkende ook Muntinghe: zie bl. 388.

elders is genoemd geworden (a) — het in 1821 nog eens dunnetjes over, door, midden in de Loudensche onderhandelingen over de herziening van het tractaat van 1814, het op bl. 336 vermelde pamflet te publiceeren, waarin hij onze daden te Palembang alleen zegt te kunnen vergelijken: „to the worst acts of the worst government of France, during the worst period of the French revolution”; voor de verheffing tot sultan van den moordenaar van ons volk te zijn ongekocht door Muntinghe, namens de regeering, „on behalf of the Netherlands' Government”, voor 500.000 dollars: „as the prise of their blood, and remuneration for their own degradation and dishonour”; „as a set-off for that atrocious deed, and in recompense of every injustice of his employers, impiously directed to subvert the Sultaan, who had been raised to the throne in revenge of the fate of his countrymen, by the councils of that humane Government, of which he could once pride himself in being a member, and not an agent of injustice”; dat was het eenige doel, luidde het telkens weder, voorbijziende, dat zijne landgenooten nooit anders hadden gedaan dan in de eerste plaats naar „de schatten” der vorsten te zoeken, en dat de leuze hunner eigen regeering nog zoolang niet geleden steeds was geweest: „Govern leniently, and send more money, practise strict justice and moderation towards neighbouring powers, and send more money”, zooals Macaulay in zijn *Essay* over Warren Hastings herinnerde. Doch waar het er op aankwam eene vreemde natie te discrediteeren, hebben nooit smaaddredenen ontbroken. „To seize”, luidde het verder by Court, „that one grasp a sum of money which would have required four years of honest and upright administration of Banca to acquire, was a temptation too alluring for their mercenary policy to resist. The object was too glittering, to allow any considerations of honour and dignity to stand in competition with its attainment”; wat gaf — vervolgde de onbeschaamde schrijver, maar onze herstelling in eere van den vorstelijken moordenaar schonk aan het betoog een karakter van waarheid, — wat gaf Muntinghe het recht om Raffles' schoon verleden ten aanzien van Java met de Palembangsche pseudo-menschlievende roeping te vergelijken? Spottend haalde hij de woorden van Muntinghe met zijn *tiban* en *toekon*, met zijn „glory of the late Lieutenant-Governor of Java”, aan; doch wees er tevens op, dat Raffles alleen greep in toe-

(a) Op bl. 373 van Olivier's „*Land- en Zeetochten*” (1828).

standen, die in gewesten bestonden, waar uitsluitend de regeering te zeggen had, terwijl wij de erkende souvereiniteit van vorsten schonden; wat in den mond van Engelschen paste en steeds passen zou, dat was, volgens Court, voor de Nederlandsche staatslieden, "to these lawless statesmen"! slechts "very pretty phraseology", "very good *springs to catch woodcocks*", "unworthy subterfuge, intended to vindicate their acts in Europe, by imposing on the credulity of those, who may be ignorant of the relations of the Palembang state; or to give some semblance of a rightful proceeding, for argument, to those who may be disposed to lend an ear of willing belief". (a)

We hadden dus wel plezier van ons gepreek over menschenliefde, van ons gemis aan hoogheidsgevoel, toen we den vreemdeling verantwoording over onze binnenlandsche bestuursdaden aflegden. Iets anders was het natuurlijk, dat C. C. G. G. zich bij den gouv.-gen. van Bengalen over de schandelijke handelingen en briefwisseling beklaagden en daarbij protest tegenover protest stelden, gelijk wij elders hebben verhaald (b). Ook schreven zij dd. 23 September aan Muntinghe over de beweerde formeele onwaarde van het Achmad-contract, terwijl zij mede op kiesche wijze er aan herinnerden, dat de overgelegde Raffles-stukken: "tevens de aantijging tegen UEdGestr. inhouden, als hadde UEdGestr. zich door den ouden Sultan tot prijs van zijne verheffing doen toezeggen de aanzienlijke som van *vijfmaal honderduizend Spaansche daalders* in klinkende munt en kostbaarheden waarvan reeds viermaal honderduizend bij UEdGestr. zouden zijn ontvangen, en naar Batavia afgescheept." Zij stelden op den voorgrond, dat die onkoopig zeker niet had plaats gevonden. "Dit laatste", schreven zij over de beschuldiging, "houden wij voor onmogelijk en onwaar, omdat UEdGestr. van deze anderszins zoo belangrijke voorwaarde of omstandigheid melding zoude gemaakt hebben, en echter daarvan niets, noch in het tractaat met den sultan, noch in uw verslag wordt gezegd." Wat aanging de contractsquaestie en de daaruit voortvloeiende gevolgen voor sultan Achmad, hierover schreven zij het volgende:

De andere omstandigheden, welke dan tot bewijs der *quasi felecatie* (?) dienen moeten, zouden waar kunnen zijn, zonder dat UEdGestr. daar-

(a) Ontleend aan *Court*, bl. 65, 68, 72, 73, 77, 78, 87.

(b) *Opvattingen*, bl. 394—395, ov. 54—55.

van eenige kennis gedragen had, en zoo dan mogten blijken, dat waarlijk de sultan Nayan Moedien het verband noch gezegd, noch geteekend had, zoo zoude het zijn een krachtdadig bewijs van de trouweloosheid van zijne ministers, ook jegens het Nederlandsche Gouvernement, alzoo zij dan zulks met oogmerk gedaan hebben, om daarvan een schandelijk misbruik gemaakt te hebben, terwijl UEdGestr. niet denken kon, dat de handteekening onecht zou zijn, en het UEdGestr. onmogelijk was te beoordeelen of het zegel waarlijk door den sultan zelve op dat plechtig stuk (sic) gesteld was.

Alle deze omstandigheden komen ons dan ook niet waarschijnlijk voor, te minder, daar de sultan Nayan Moedin het geld, hem bij tractaat toegestaan, van zijn broeder ontvangen heeft, en zijn Kraton verwisselde. Intusschen gelasten wij UEdGestr. die omstandigheden op het nauwkeurigste te onderzoeken, en ons daarvan ten spoedigste verslag te doen.

Intusschen wat dan ook van die zegeling en teekening wezen moge, al werd ook de omstandigheid bewezen, zoo zoude dit den Sultan Nayan Moedin in geene opzichte te stade komen, veel min hem gewettigd hebben tot het aangaan van een nieuw tractaat met eenige daartoe zeer onbevoegde Britsche agenten, daar hij in alle geval UEdGestr. van alle die omstandigheden had behooren te onder- rigten, terwijl de Britsche agent Salmond ook van zijne zijde tegen alle regelen van regt en rede en welvoegelijkheid van zijne zijde tot het aangaan van zulk een verband is overgegaan, waartegen wij dan ook, gelijk tegen de geheele handelwijze, door en op last van den Luitenant-Gouverneur Raffles gehouden, ten sterkste protesteeren zullen.

Intusschen heeft dat aangaan van een verband met de Britten met al wat hetzelfde is voorgegaan en vergezeld heeft, een ontwijfelbaar blijk, dat er op de goede trouw en de gezindheid van dien vorst geen de minste staat te maken is, en het wordt dus belangrijk wel te overwegen, welke handelwijze het Nederlandsche Gouvernement ten aanzien van dien man houden moet, alsmede ten aanzien van zijne ministers en raadsliden. Wij wenschen te dezen opzichte gaarne door UEdGestr. voorgelicht te worden en verwachten dus ten spoedigste UEdGestrenge bedenkingen te ontvangen.

Wij hebben reden om te denken, dat de rust ten Uwent geheel ongestoord is, en althans door geene onmiddelijke en dadelijke maatregelen van den Luitenant-Gouverneur Raffles te zullen gestoord worden. Uit de berigten, die wij van den Assistent-Resident Du Bois uit de Lampongs bij het Palembangsche grenzende, ontvingen, mogen wij ook goede hoop ten aanzien van de rust voeden. UEdgestr. weet dit, alzoo gemelde Assistent-Resident onmiddelijk met UEdGestr. in briefwisseling is. Zoo echter wij tegen alle verwachting, hierin ons mogten bedrogen vinden, zoo heeft UEdGestr. thans genoegzame middelen

om alle verkeerde en onrustige pogingen tegen te gaan en zoo UEdGestr. meende dat de nood vorderde om den sultan Nayan Moedien of zijne ministers naar herwaarts op te zenden, zoo geven wij UEdGestr. daartoe in dit geval van nood de vrijheid, en er dient op zijne bewaking in alle gevallen zeer nauwkeurig acht geslagen te worden; UEdGestr. weet toch, dat hij ten tijde van uwe onderhandelingen en daarna zich naar buiten correspondentie heeft weten te bezorgen.

Wij verlaten ons op uw beleid en uwe voorzichtigheid.

Wij verlangen ook te kennen alle verdere maatregelen, welke door UEdGestr. in de zaken van Palembang genomen zijn.

Muntinghe kon eerst dd. 31 October 1818 antwoorden, wyl hij, gelijk wij zien zullen, naar de binnenlanden was gegaan, toen het schrijven van C. C. G. G. te Palembang kwam. Hij erkende, dat, na al hetgeen had plaats gevonden, sultan Achmad niet meer gehandhaafd kon blijven; daarom was niet slechts het door de regeering geratificeerd verdrag aan belanghebbende onthouden, maar de commissaris had het ook, in verband met nadere te verhalen gebeurtenissen, noodzakelijk geacht, den vorst naar Batavia te verwijderen, waarom een vaartuig van Muntok was ontboden. Over de beschuldiging in 's regeerings missive vervat, liet hij zich met passende korthed aldus uit:

„Ik heb uit die missive en de stukken, welke daaraan zijn geannexeerd, met bevreesding ontdekt het weefsel van bedrog, verrassing en misleiding, waardoor zoowel de sultan Nayan Moedien, als de Britsche zendelingen alhier, hunne oogmerken hebben getracht te bereiken.

„De fictie van eene uitbetaling door den ouden sultan aan mij gedaan van 500.000 piasters, is een klein staal, waarnaar Uwe Excellentien tot de veraciteit van al het overige zullen kunnen besluiten.

„De echtheid en deugdelijkheid van het contract door den sultan Nayan Moedin op den 23ⁿ Juni met mij aangegaan is het hoofdpunt in dezen, en waaromtrent Uwe Excellentien mij gelasten van het nauwkeurigst bericht te dienen.”

Meer zeide hij er niet van; hij ging vervolgens tot de contractsquaestie over. Muntinghe kwam hier in zijn element; als jurist gaf hij mr. Elout in pleitzucht geen haarbreed toe.

Gelijk ik reeds mededeelde, had Muntinghe niet het flauwste vermoeden over de toedracht der zaak gehad; hij vernam haar nu eerst uit den regeeringsbrief, zoodat hijzelf de quaestie der zegeling en teekening nog moest onderzoeken. Zijn rapport dd. 31 October

gaat van vele bijlagen vergezeld, houdende verbalen van hoofden en van zijn ondergeschikt personeel over de antwoorden, die hij verkreeg op de door hem gestelde vraagpunten. Omtrent het resultaat schreef hij dan het volgende.

Dat weinige Aziatische vorsten zich de moeite gaven om met eigen hand het zegel op hunne contracten te stellen, achtte hij hoogst waarschijnlijk; en dat bij sommige de ouverschilligheid ook wel zóo ver kon gaan, dat zij zelfs hun naam door anderen deden schrijven, was niet onmogelijk, te eerder, wijl hij uit den mond van Badroedin „zelf” (een fraaie getuige!) gehoord had, dat zijn zegel alleen genoeg was om aan een contract verbindende kracht te schenken. De groote vraag bleef dus: of het contract met Achmad gezegeld en geteekend was *met diens wil en voorkennis* (het vi coactus komt nog hierna); en hiervoor wist rapporteur zoowel middellijke als rechtstreeksche bewijzen bij te brengen. Onder de eerste wees hij op al hetgeen aan de sluiting der verbintenis was voorafgegaan; inderdaad eene magnifieke geschiedenis! Op de 24 uren bedenktijd; dan op de audientie van 3 Juli, waartoe Achmad gedwongen was geweest ten einde de gelukwenschingen met de nieuwe regeling te ontvangen! (a), eene plechtigheid, herinnerde Muntinghe, waar de gesprekken slechts uitgingen van de erkenning, dat het contract was aangegaan; eindelijk ook op de onderscheidene geschillen, die over de uitvoering hadden geloopt en de aanneming door den contractant van de f 50000. Onder de rechtstreeksche bewijzen golden de overgelegde verbaalen, volgens welken o. a. de voornaamste pangerans, toemengoengs en mantries hadden getuigd, dat naar 's rijksgewoonte het vorstelijk zegel zoo nauw onder des sultans eigen bewaring werd gehouden, dat niemand het zou wagen er gebruik van te maken, zonder diens wil en goedkeuring (b).

(a) Zie *Gids* bl. 264.

(b) „Wij gezamentlijke prijajies en mantries (hof- en rijksgrooten), die deze onderteekend en met onze zegels hebben bekrachtigd, verklaren: dat wij den volke kennis geven, dat wij dit geschrift gemaakt hebben met ons eigen wil, niet uit 's menschen gunst of vrees, maar uit eigen motief, in de tegenwoordigheid Gods; en over zulks kennis geven, dat wij verstaan hebben, dat 's vorsten eigen zegel, volgens de gewoonte van het Land, en naar aloude gebruiken der Palembangse vorsten onder zijn eigen bewaring zal zijn en dat noch de Pangerans, noch de Pangeran Adipatie, hetzelfde zal mogen of durven gebruiken, om daarmede eenig geschrift of contract te bezegelen, indien het den Vorst niet behaagt of begeert.”

Uit al deze omstandigheden vloeide voort, meende de commissaris, dat „bij geen onbevooroordeeld rechter” twijfel kon overblijven, of de sultan is bewust geweest van al wat met het contract gedaan werd „en ook hoe en op welke wijze zijn naam en zegel daarop gesteld zijn”. Was er bedrog gepleegd, dat ware het geschied, niet van wege het Nederlandsch bestuur tegenover den vorst, doch omgekeerd. Welke waarde viel alzoo te hechten aan het beweren der Engelsche zendelingen, gegrond op verklaringen eens sultans en eens rijksbestierders, waarvan de eene zich aldus beschuldigde „van eene snoode, strafwaardige misdaad”; de ander „alleen sprekende tot zijn eigen voordeel tegen eene publieke akte, waarvan de wettige vorm en het zegel van het Nederlandsche Gouvernement die heeren zendelingen althans eenigen eerbied hadden behooren in te boezemen.’

„Naar welk beginsel van rechten konden die zendelingen”, voer de rechtsgeleerde commissaris voort, „deze verklaringen dan als een genoegzaam bewijs tegen de deugdelijkheid van het bestaande contract aannemen? Op welken grond van rechten, hetzij publiek of privaat, mochten zij de vrees, waarop de sultan Nayan Moedin zich beriep, houden voor iets anders als eene welverdiende vrees, en welke het Nederlandsche Gouvernement volkomen gerechtigd was geweest Hem aan te doen! Het was dus met schending van het recht der volkeren, en met vilipendie van al hetgeen zij aan eene onafhankelijk en geallieerde mogendheid schuldig waren, dat die zendelingen het gewaagd hebben, de nietigheid van het bestaande contract aan den sultau Nayan Moedin te verklaren en tot een grond hunner handelingen aan te nemen. Het was met schending van alle deze rechten en op eene *sub-* en *obreptive* wijze, als hebbende hunne daad geheel voor mij verborgen gehouden, dat zij een nieuw contract, strijdig met het vorige, met den sultan Nayan Moedin aangingen. En uit zulk eene schendige onrechtvaardige *sub-* en *obreptive* daad spreekt het dus van zelve, dat hun geene nieuwe rechten kunnen zijn geboren.”

Trouwens, wat alles scheen af te doen, de ellendige vorst zelf had eene verklaring afgelegd, luidende: „De heer Commissaris van Palembang en Banka vraagt mij, sultan Achmad Nadjan Moedin, hoe het gelegen is met het contract, dat Zijn Edele mij heeft aangeboden? Ik antwoord den heer Commissaris, dat ik dit contract met het grootste genoegen heb aangenomen”!! — Ook de klerken van Muntinghe hadden in commissie den vorst over de beweerde ontkenning van het teekenen en de zegeling vragen voorgelegd en

deze had daarop geantwoord, schreef de commissie: „Dat Zijne Hoogheid nooit ontkend had zulks met Zijne Hoogheids wil geschied was en dat Zijne Hoogheid alsnu nogmaals verklaarde en bereid was met solemneelen eede te bevestigen, dat de teekening van het contract tusschen den Commissaris over Palembang en Banka en hem Sultan Achmad Najan Moedin met Zijner Hoogheids volkomen genoegen geschied was.” — Hoe met dit *grootste* en *volkomen genoegen* 's vorsten latere verbintenis met Salmond overeen te brengen viel, verklaarde Achmad uit het feit, dat hij den in het Engelsch gestelden inhoud niet gekend had, wijl Salmond hem inlichtte, dat het eene lastgeving inhield om diens troepen van levensmiddelen te voorzien (a). Ook nadat de jonge Sultan op den 30^a October met zijne twee zonen en eenige aanhangers naar Batavia was overgevoerd, bleef hij ontkennen ooit desbewust een contract met de Engelschen te hebben gesloten.

C. C. G. G. waren, naar het mij voorkomt, wat al te goedgevoelig, dat zij aan dergelijke verklaringen eenige waarde hechtten en er in ernst gevolgtrekkingen uit maakten, gelijk zij deden aan het slot van hun rapport aan het ministerie dd. 22 December 1818, dat ik hier laat volgen, ook omdat daaruit blijkt, dat zij — en ten deze terecht — volkomen genoegen namen met Muntinghe's wederlegging in de quaestie der omkooprij.

Zoo deze verklaring waar is (*nl. van den jongen sultan*) dan kan de beoordeeling van het gedrag door de agenten van den Heer Raffles gehouden, niet gunstig uitvallen, want zij zijn in dat geval de verdichters. En deze aanmerking doet een belangrijk onderscheid kennen tusschen hunne handelwijze en die van den commissaris Muntinghe; deze toch heeft het tractaat, hetwelk hij den sultan had doen voorhouden, gezegeld en geteekend terugontvangen; het moge dan waar zijn, dat het zegel niet eigenhandig door den Sultan geplaatst, zijn

(a) C. C. G. G. resumeerden dientengevolge bij het in den tekst nog te noemen rapport dd. 22 December 1818 aan het Opperbestuur in de volgende bewoordingen de ontkenning van sultan Achmad: „dat hij nooit een tractaat met de Bencoelsche zendelingen gesloten, noch zulk een stuk zijns wetens geteekend heeft; dat hij alleenlijk weet gezegeld en geteekend te hebben, een in het Engelsch beschreven papier, hetwelk hem gezegd was te bevatten een bevel tot verzorging der Britsche manschappen, en dat de Maleische vertaling op dat stuk niet stond, maar in goede trouw zijn zegel en teekening gesteld te hebben, en zijnen rijksbestierder gelast, dit stuk almede te onder teekenen; die Rijksbestierder zelve zegt het stuk blindelings op order van zijn meester te hebben onderteekend, zonder dat hem de inhoud van hetzelfde bekend was.”

naam niet eigenhandig door hem geteekend is, het blijkt uit alles, dat, én de zegeling én de teekening op deszelfs last gesteld zijn, en wil men ook dit nog in twijfel trekken (waartoe echter naar ons inzien geen de minste grond overblijft) dan althans is het niet tegen te spreken, dat er geene verdichting plaats heeft, maar dat de commissaris Muntinghe misleid is; dan alle de daden van den Sultan, na die teekening, gelijk zij door den commissaris Muntinge worden opgegeven, toonen duidelijk aan, dat hijzelve het tractaat als wettelijk gesloten en voor hem verbindende hield.

Wat er van zij, alle de omstandigheden deden de noodzakelijkheid geboren worden, om den sultan Nayan Moedin van Palembang te verwijderen en dit is door den commissaris Muntinghe bewerkstelligd. De Sultan is met eenige zijner vrouwen en verder gevolg hier aangekomen, en zal in de Preanger Regentschappen onder toezicht van den Resident aldaar, en ook van den regent van Soemedang, een zeer achtenswaardig en getrouw man, onlangs door ons tot den rang van Pangerang verheven, geplaatst worden.

Hetgeen de commissaris Muntinghe zegt betrekkelijk de voorgewende betaling van 500.000 Spaansche matten, is kort maar krachtig, en wij beschouwen nu, gelijk voorheen, deze beschuldiging door den heer Raffles uitgebracht, als eeniglijk uitgevonden om over de geheele zaak een hatelijk licht te werpen; zij ademt den vuilsten laster.

Wij kunnen hierbij nog voegen dat de sultan Nayan Moedin bij zijne komst alhier, uit eigen beweging, aan den majoor Muller, die met zijne verzorging belast was, verklaard heeft, dat hij geen contract met de Engelschen had gesloten, verzoekende hij dit aan het Gouvernement mede te deelen.

Raffles had het intusschen niet bij bombastisch schrijven gelaten; hij was ook handelend opgetreden. In dit opzicht echter zou de luitenant-gouverneur voldoende ondervinden, dat commissaris Muntinghe een zijner waardig tegenstander was. De commissaris toch dreef de achterhoede der Salmont-expeditie voor zich uit over de Palembangsche grenzen. Raffles deze terugkomst vernemende, zond onverwijld eene nieuwe expeditie tegen Palembang; naar de voorstelling der Britsche bladen, om Salmont, waarvan men den terugkeer over zee nog niet wist, uit zijne gevangenschap te ontzetten! Ziehier namelijk (a):

Private, received in London. Letters have been received from Batavia of so late a date as the 20th of August. They mention a strange occurrence on the part of the Dutch authorities at Palembang, on the

(a) Uit het *Asiatic Journal*, dl. VII bl. 91.

coast of Sumatra. Sir Thos. S. Raffles, the Lieut.-Gov. of Fort Marlborough, on the western coast of the island, deemed it expedient to send an embassy to some native princes in the interior, the members of which, having had occasion to pass through the kingdom of Palembang, were seized by order of the Dutch authorities, and made prisoners. As soon as information of this event reached the Governor, he dispatched a number of troops to Palembang, to demand the restoration of the prisoners, and to obtain redress for the insult which was offered. The unpleasant news has created considerable alarm at Batavia.

Na deze troepen te hebben afgezonden, begaf hijzelf zich in October 1818 naar Calcutta, ten einde zich bij den landvoogd lord Moira, markies van Hastings, te verantwoorden en de nog altijd voor ons welwillend optredende regeering aldaar tegen het Nederlandsche gezag in het harnas te jagen, hetgeen hem ten volle bij den zwakken landvoogd gelukte.

Op het vernemen van den tweeden Eugelschen inval, maakte Muntinghe zich gerced om ten spoedigste ook met troepen de bende tegemoet te gaan. Onder deze bezigheid, schreef hij dd. 19 November 1818 een uitvoerigen particulieren brief aan commissaris-generaal Elout, die eigenlijk de Palembangsche zaken voor de regeering behandelde (bl. 333). Door dezen was eveneens gesteld geworden, het contra-Protest onzer regeering dd. 5 October 1818 (a), zoomede de Palembangsche brieven aan Raffles en Moira, waarin naar *begrip van rechten* de quaestiën erg fijn werden ontleed. Muntinghe maakte Elout er zijn compliment over. Jurist tegenover jurist mocht dat dan ook wel; bescheiden verklaart de commissaris aan den commissaris-generaal, dat hij uit Elout's voortreffelijke stukken ontwaart, dat zijne eigene *principia jures* in Indië versleten waren. Nu, wanneer men zoo optreedt als te Palembang werd gedaan, was dat werkelijk geen overdreven bescheidenheid; alleen hadden ze elkander niets te verwijten (b). — Verder handelt Muntinghe over zijn te ondernemen tweeden tocht naar de binnenlanden, over de opzending van sultan Achmad, over Raffles' reis tot Pageroejoeng, waaraan hij andermaal zegt niet te gelooven, over de Raffles-Passoemah contracten en hij

(a) *Opvattingen* bl. 394, 404 ov. 54, 64; *Lampongs* 32.

(b) Hoe ongeschokt het vertrouwen op *principia jures* nog steeds is, bleek mij dezer dagen uit een dagbladbericht, waarin stond, dat als Chamberlain meester in de rechten ware geweest, het Transvaal-schandaal niet zou hebben plaats gehad.

eindigt met de hoop, dat hij, nog vóór het vertrek van den commissaris-generaal naar Holland, hem goede berichten over de Palembangse zaken zal kunnen zenden (a).

Een paar dagen vóór de ontbinding der commissie-generaal, namelijk den 10ⁿ Januari 1819, behandelde deze, ingevolge nader van Muntinghe ontvangen stukken, voor de laatste maal de Palembangse geschillen. Aan het Opperbestuur werd de stand der zaken opgehelderd, onder toevoeging van zoodanige hijlagen, gelijk het besluit zegt: „als bijzonderlijk dienen kunnen en noodig zijn ter opheldering van het gedrag door den Commissaris zelven, met opzigt tot den Sultan en tot den heer Raffles en zijne zendelingen gehouden, alsmede dezulken, welke doen kennen het gedrag van den heer Raffles en zijne zendelingen ten aanzien van de Nederlandsche regeering, den sultan Nayan Oedin en eenige andere vorsten”. En ten dezen aanzien meldden C. C. G. G. den Minister:

„Wij hebben voor het tegenwoordige daarbij niets te voegen; die onzer, welke zich gereed maken binnen weinige dagen naar Nederland te vertrekken (b), zullen bij hunne behouden aankomst in het vaderland de eer kunnen hebben dit geheele onderwerp nader met Uwe Excellentie te kunnen behandelen.

„Uwe Excellentie zal bijzonderlijk daaruit zien, wat er zij van de aantijgingen des heeren Raffles nopens het voorgevallene bij het sluiten van het tractaat tusschen den commissaris Muntinghe en den sultan Nayan Oedin en wat daartegen gebleken is uit het onderzoek deswegen gedaan omtrent de gedragingen van de zendelingen diens Ridders en de valscheden door hen gepleegd.”

Tevens deden C. C. G. G. aan lord Moira, die intusschen reeds uitdrukkelijk Raffles' optreden had gewraakt (c), de nader door hun commissaris ingeleverde bewijzen toekomen voor de waarde der met Achmad gesloten verbintenis (d).

De tevredenheid der regeering over Muntinghe's optreden uitte zich niet alleen in platonische brieven; want, toen bij besluit dd. 12 Januari 1819 n° 3, ingevolge de artt. 2 en 10 van het Regeerings-Reglement, het college van den Raad van Indië werd georganiseerd, behoorde de commissaris onder de benoemde

(a) De brief, uit de Handschriften-verz. van het Instituut, in bijl. 14.

(b) Elout en Buyskes.

(c) *Opvattingen* bl. 409-409: ov. 68-69.

(d) Zie den brief in bijl. 15.

leden (a). Een besluit van denzelfden datum, n° 14, bepaalde daarbij dat Mr. Muntinghe voorloopig te Palembang zoude blijven, en wel nu op eene maandelijksche toelage boven zijn tractement van f 1000, uit overweging: „dat het belang van den lande en 's Konings dienst vordert, dat Mr. H. W. Muntinghe blijve belast met de commissie hem over Palembang en Banka opgedragen en hij alzoo als Raad van Indië tot nog toe geene zitting kan nemen; dat echter deze bepaling hem niet behoort schadelijk te zijn, maar het daarvoor gehouden moet worden, dat hij als Raad van Indië met eene buitengewone zending belast is”.

Bij de „inwijding van de Hooge Regeering van Ned.-Indië”, op den 16ⁿ Januari 1819, waarmede de werkzaamheden van C. C. G. G. een einde namen, hield Elout eene breede afscheidsrede (b). Hij gewaagde o. a. van met standvastigheid beteugelde verwarringen, „door moedwil aangestookt”; van met vasten geest bestreden „aandrangen, zoo onrechtvaardig als listig en onbedacht”; hij wees den Gouv.-Gen. op de raadsleden, die hem trouw, liefde, bijstand hadden gezworen, en die voorzeker hun eed zouden gestand doen.... „Gelijke trouw hebt Gij van hem te verwachten”, voegde de rede naar er aan toe, „die door eene bijzondere zending belet wordt zijne nieuwe en aanzienlijke betrekking thans te aanvaarden; hetgeen hij deed en doet is eene gelukkige proeve van hetgeen hij bij voortdoring doen zal” (c).

Het zou Muntinghe goed geweest zijn, indien de *gelukkige proeve* met het onverwijld zitting nemen in den Raad van Indië had kunnen eindigen. Zijn tweede tocht naar de binnenlanden is toch de opening geweest eener reeks heillooze gebeurtenissen, waardoor de commissaris voor immer een bedorven man als ambtenaar zou geworden zijn, wanneer hem niet zulk eene hooge positie te voren was geschonken. Raffles bleek hem toch eigenlijk de baas. Het zou aan den dag treden, als de luitenant-gouverneur te Calcutta tijdelijk is gezeten, en het door hem in Palembang uitgestrooide zaad van tweedracht, tot rijpheid gekomen, ouze macht over het hoofd groeit

(a) Zie Staatsblad 1818 N° 25. De leden waren P. L. Chassé, J. A. van Braam, Mr. H. W. Muntinghe en R. D'Ozj. Algemeene Secretaris J. C. Baud. Tweede Secretaris P. Le Clercq.

(b) Opgenomen in de officieele Bataviasche Courant van 18 Januari 1819 en in Elout's *Bijdragen* van 1851, bl. 1.

(c) Bl. 3 en 7 der in de vorige noot vermelde *Elout-Bijdragen*; en op bl. 142 van Muntinghe's levensschets in het tijdschrift van het Indisch Genootschap, 2^e jaarg. (1855).

en haar waarlijk vernietigt. Muntinghe's eigen hardhandig optreden zal misschien hiertoe wel medegewerkt hebben. Ook al wil men niet al de praatjes gelooven, waarmede de hooggeplaatste zeer benijde ambtenaar beklad werd, nu de zon voor hem scheen onder te gaan, men mag toch wel aannemen, dat hij, met al zijne juristerij, niet in tact op gelijken voet met den Britschen luitenant-gouverneur kon staan, die beter naar het scheen de inlanders wist te winnen en ook beter scheen te weten, tot hoever in dit opzicht gegaan kon worden.

IX.

**Muntinghe's eerste tocht heen en terug in de
binnenlanden tot Moeara Bliti: 13 Juli
1818—16 Augustus d. a. v.**

Toen kapitein Salmond in den nacht van den 3ⁿ op den 4ⁿ Juli 1818 Achmad's verblijf met 25 man was binnen gesloopen, had hij zijne hoofdmacht van 'n 150 man onder den op bl. 384 vermelden luitenant *Haslam* achtergelaten, zoo ter bevordering eener spoedige reis als om met minder ophef het doel van den tocht te kunnen bereiken. *Haslam* was intusschen zelfstandig ook vooruitgeschoven, ten einde ons op het eerste teeken te lijf te kunnen gaan. Dit plan viel echter door Salmond's arrestatie en verwijdering in duigen. Te vergeefs had Muntinghe den gevangen genomene willen bewegen om aan zijn luitenant de opdracht tot terugtrekken te geven; Salmond beweerde, dat hij als „gevangene” zulk een order niet kon verstrekken. Nochtans had deze reeds den avond van den dag, dat hij bemerkte omsingeld te zijn, een briefje ter sluik, gedagteekend Palembang 4 Juli 1818, 's nachts 11 uur, gezonden aan den „Captain *Haslam*, commanding the escort at *Moara Bliti*”. Hoe *Haslam* hier in eens tot kapitein gepromoveerd komt, weet ik niet; misschien eene copiïstenfout. Dat *Moara Bliti* was de plaats, van waar Salmond de bende vooruit trok (a).

(a) Zie breeder *Gids* bl. 268-269. Al wat ik overigens hier ga mededeelen, ontleende ik aan Muntinghe's lijvig rapport dd. 31 October 1818 (bl. 411), zijnde een verslag zijner verrichtingen tusschen dien datum en 13 Juli te voren, terwijl het tevens behandelt de brieven van C. C. G. G. dd. 4 en 31 Juli en dd. 23 September 1818 (bl. 385, 392 en 409).

In de juiste veronderstelling, dat de luitenant zich op weg naar Palembang bevond, gelastte Salmond den marsch niet te vervolgen, maar naar Bliti terug te keeren, en daar de orders van Benkoelen af te wachten, aangezien hijzelf gevangen genomen was. Het zou nutteloos zijn, merkte hij verder op, den tocht te vervolgen, wijl de Hollanders zich in staat van verdediging hadden gesteld en het alzoo zeker was, dat Haslam mede zou gevangen genomen worden (a). Een kwart etmaal na dit geschreven te hebben, zag zich inderdaad Salmond gearresteerd en naar Muntinghe's residentiehuis overgebracht, waar hem logies werd gegeven. Hij schreef nu vandaar een tweede bericht aan zijn luitenant, gedagteekend „Residentiehuis, Palembangrivier 6 Juli 1818”, houdende dat hij, zich als gevangene willende beschouwen, geene bevelen meer kon geven, doch hij bleef „Dear Haslam” ontraden den tocht te vervolgen, te meer, zegt hij, daar wellicht gewapende schepen de afvaart van de Moesi zouden beletten (b).

Inderdaad had onze commissaris reeds dergelijke voorzorgsmaatregelen genomen. Een schepprauw werd vooruit gezonden met een broer van den hiervoren genoemden radja Akil; in de schuit waren twee mantries van Badroedin, voorzien van schriftelijke orders,

(a) „As we are now considered as prisoners to H. M. the King of the Netherlands I have to request that you will not proceed any further with the escort under your command, but return to Moarru Balitti where you can encamp until you receive orders to return to Fort Marlbr. by the Lieutenant-Governor the Hon^{bl}. Sir T. S. Raffles. We are under a guard within the precincts of the old Sultans Palace and not allowed to have any conversation with the people outside. Our arms are not yet taken from us, but expect it will be the case to morrow. It is useless your coming on as the Dutch have guardboats out to prevent it, and a frigate is stationed close to the large Fort above us and which is in their possession and you are certain to be made prisoner which it is desirous to prevent.”

(b) „I wrote to you on the night of Saturday last, acquainting you officially that myself and suite were prisoners at that moment in the Palace, which was formerly the Ex-Sultans and a letter for Sir T. S. Raffles accompanied the same. As it was obliged to be sent by stealth, I am uncertain whether it reached you, but the boat that contains this can bring back your reply previous to our being sent to Batavia, to which place we expect to be sent in a few days. As we are now prisoners at the Logie in the private opinion of myself and Garling, it is useless your proceeding here, as you would not know what to do with your people the moment you arrive, but independent of this, it is uncertain with me whether armed vessels would not be sent to prevent your passage down the river. Under these circumstances I would recommend, for I can give no orders, that you would remain at Moearru Bileti, until you receive Sir Stamfords order.”

zoowel van den commissaris als van den sultan, houdende om aan de inlandsche bevolking allerwegen te doen weten van geen bijstand in volk of levensmiddelen aan de Haslams te verleenen; en ten einde de hoofdplaats tegen verrassing te beveiligen, liet Muntinghe een halve mijl boven den mond van de Moesi eene linie vormen onder luitenant ter zee Fabritius, van twee kanonneerbooten, een gewapende kotter van Badroedin, twee prauwen bemand met tien Europeesche soldaten en twee andere prauwen met volk van den ouden sultan.

Voor een overval bestond echter geen dadelijk gevaar, wijl Haslam aan Salmond's wenk tot den terugtocht naar Bliti gevolg had gegeven. Hij bereikte de plaats na een gevaarvollen tocht, zoodat hij enkele manschappen verloor in een twist met de bevolking, die niet wilde dulden, dat men de huizen maar binnendrong (a).

Daar te Bliti wachtte de troep op nader bericht van Salmond, waaromtrent men nog niet wist, dat hij den 8ⁿ Juli van Palembang per *Zeepaard* naar Batavia was getransporteerd. Dagen gingen voorbij, doch er kwam geen tijding, en onderwijl leed de bende groote ellende. Bij de troep was zekere *Robert Bogle* (b); deze richtte den 12ⁿ Juli 1818 van Bliti een brief aan Salmond (waarom Haslam zelf niet schreef, weet ik niet), houdende het bericht, dat ze nu reeds 12 dagen te Blitie zaten, dat ze groot gebrek aan geld en levensmiddelen hadden en dat geene enkele boot meer was te krijgen. Men had zich verplicht gezien de levensmiddelen, als rijst, schapen, kippen en andere artikelen, zonder betaling te vorderen. Het hoofd te Bliti, de djenang, het bezoek bijzonder bezwarend vindende, had zich naar Palembang willen redden, doch dit was belet. Hem werd daarentegen nu opgedragen voor de verzending van Bogle's brief aan Salmond te zorgen, waarbij gevoegd was de brief dd 24 Juni

(a) Zie breeder *Gids* bl. 280.

(b) Wij zullen eerlang uit een artikel over Benkoelen zien, dat 'n Bogle later te Benkoelen in Nederlandschen dienst overging, doch daarover bitter reden van klagen meende te vinden, toen hij onder Du Bus' bezuinigingsmaatregelen werd ontslagen; niettemin vonden wij 'n Bogle weder — misschien was hij niet dezelfde — als Francis te Benkoelen dd. 15 Augustus 1833 kwam, toen assistent-resident Knoerle vermoord was: „Bij mijn komst aan wal vond ik de verwarring nog grooter, dan ik mij had voorgesteld. Het gezag was in handen van zekeren heer Bogle, geboortig van Benkoelen van Engelsche afkomst, die door den heer Knoerle voorloopig tot magistraat was benoemd geworden.” Blz. 3 van E. Francis' „Herinneringen” bl. III, eerste stuk 1859.

Zie, in verband hiermede, wat de heer E. B. Kielstra omtrent zekeren Bogle mededeelt in *De Indische Gids* 1888 II bl. 1228.

van Raffles (geschreven in de gedachte, dat Salmond meester van den toestand was, zie bl. 387) benevens de opruiende stukken, bestemd voor de vorsten van Riouw en Pontianak (a). De djenang leverde de gansche correspondentie in onze handen.

Intusschen was Muntinghe bedacht geweest, dat Haslam zich te Bliiti zou versterken en de binnenlanden verontrusten. Vandaar dat de commissaris den 13ⁿ Juli de Moesi met eene gewapende macht opging, ten einde de Engelschen te ontmoet te trekken. Aan het hoofd der troepen en vaartuigen stonden de kapitein der genie *Van der Wijck* en de luitenant ter zee *Fabritius*, de eerste officier van de *Eendracht*. Beide heeren waren zeer geschikte personen. De eene, reeds een bekende figuur uit die dagen, en die nog eene heele carrière zou voor zich hebben, tot legercommandant en aanvoerder der tweede expeditie in 1848 tegen Bali (b); de andere, wiens „manuelijk karakter en beleid”, Muntinghe terecht hoog schatte, doch die helaas weldra in de ellendig mislukte Wolterbeek-expeditie zou neergeschoten worden. Nu viel er evenwel *faute de combattants* niet te vechten; want toen onze macht Bliiti bereikte, had Haslam het dorp vier dagen te voren verlaten (c).

Muntinghe staakte dientengevolge zijn marsch, daar ook hij niets liever zag dan op een afstand te blijven van deze schreeuwers, die, wanneer ze flink slaag kregen, gelijk ze verdienden, gansch Engeland met al zijn humbug in beweging zouden zetten. Hij wachtte er dus slechts, om afdoende de overtuiging te erlangen,

(a) Ziehier Bogle's briefje. Het daarin genoemde *Ketoembang* kan men op Stemfoort's atlas vinden ten N.O. van Tebing-tingi, ten Z.O. van Moera Bliiti. De door Bogle vermelde *rakits* zijn op vloten gebouwde huizen; de vloten zijn van balken, doorvlochten met bamboe en aan den oever of aan ingeheide palen bevestigd, door middel van gevlochten bindrotting. De rakits dalen of rijzen met het water; ze zijn óf door drijvende bruggen met het land verbonden, óf men gaat en komt er van en aan met prauwtjes.

„I have prevailed upon the djenang of this place to forward the accompanying letters with dispatch. I have to inform you that I have now been here twelve days and, agreeable to your orders, will wait until I hear from you, tho' it has been a great disappointment to me my not been able to proceed to Palembang and now not a racket or boat is to be had. I am greatly in want of cash, having disbursed the whole of the Company's. A quantity of provisions is lying at Ketoembang really from want of funds to pay the coolie-hire. A vile place this. We are almost starved. I hope soon to hear of you.”

(b) Zie dl. I bl. 396 noot 3 van „*De Java-oorlog*” door P. J. F. Louw (1894). Er staat daar ten onrechte *Herman Jan*, m. z. C.

(c) Zie breeder *Gids* bl. 280.

dat de stroopers weer over de grenzen waren, „daar het”, berichtte hij dd. 1 Augustus 1818 met voorspellenden geest aan kolonel Bakker, commandant van de *Eendracht*, „met de grillen, die den heer Raffles thans schijnen te regeeren, in het geheel niet onmogelijk zoude zijn, dat hij het nog eens in zijn hoofd kreeg, om zijn detachement in het Redjangsche stand te doen houden, in welk geval het systeem, welke wij eens hebben aangenomen, ons zou noodzaken, om hem met eene militaire macht te delogeeren”. Nadat Muntinghe een bode aan Haslam achterna had gezonden met den voor Raffles bestemden brief van 10 Juli (bl. 396), met een schrijven aan Haslam en met een aan den luitenant-gouverneur gerichtte missive van Salmond, bleef Muntinghe te Bliti rusten, teneinde antwoord van Haslam en zekerheid omtrent diens teruggang te kunnen krijgen. De menigte menschen, die onze commissaris bij zich had, vond daar echter een hoogst onaangenaam verblijf, daar er niets was te krijgen, speciaal geen rijst en zout. De gansche bevolking was op de komst der Engelschen gevluucht en verwilderde in de bosschen. De ongeregelde, in een min of meer vijandelijk land verkeerende troep van Haslam had daarvan natuurlijk in de eerste plaats de gevolgen te dragen. „De waarschijnlijkheid blijft echter nog altijd”, luidde het nader in Muntinghe's brief aan Bakker, „dat zij doorgaan tot Benkoelen. Hun marsch gaat volgens de laatste berichten, nog in overijling. In een van de kampongs, aan het hoofd van de Bliti, hebben zij veertig zakken rijst achtergelaten. Uit gebrek aan koelies dragen de Sipayers zelf hunne goederen, en de weinige koelies, die zij nog opdoen, zijn zij verplicht des nachts op te sluiten en met de bajonetten te doen bewaken. Dit heeft hen bij het landvolk zóó bemind gemaakt, dat men op de grenzen van het Redjangsche, een Sipayer naast den weg gevonden heeft, wien men het hoofd bijkans geheel had afgehakt.” — „Ik had nog vergeten UEdGestr. te melden”, voegde de briefschrijver er in een P.S. aan toe, maar dat *vergeven* moet men zoo precies niet opnemen, „dat ik een zeer belangrijke en alleraangenaamste missive van C. C. G. G. heb ontvangen, waarbij, in het onzekere nog wat wij doen, *het volste vertrouwen, op mijn beleid en plichtsbetrachting* betuigd wordt, — en waardoor bij *anticipatie* ons eene volledige goedkeuring gegeven wordt, op al het verrichte — *juist* in den geest, waarin het is behandeld.”

Hoe spoedig zou het verkeer!

Het opgewekt schrijven was reeds gesloten, toen Muntinghe nog

op het couvert kon stellen, dat volgens een inlandsch bericht, de Engelschen zich op het gebied van Benkoelen bevonden, òf er slechts een dagreis van daan waren, en dat zij steeds ijlings terugtrekkende waren. (a)

Onderwijl was de flotielje-Wolterbeek, in gevolge van het op bl. 386—387 vermelde besluit, in de wateren van Palembang-Banka gekomen ten einde den staat der zaken te vernemen en er zoo noodig hulp te verleenen. Bij schrijven dd. 30 Juli 1818 berichtte inspecteur Smissaert den op de reede van Muntok aangekomen vlootvoogd, dat commissaris Muntinghe alle oorlogsbodems van Banka had weggenomen, zoodat het eiland zonder eenig verdedigingsmiddel te water was. „De commissaris Muntinghe”, schreef hij o. a., „vertrouwende op de zoo menigmalen van Java gedane belofte, om herwaarts te zenden, gewapende vaartuigen, waaronder de *Marianne*, de *Wilhelmina*, de *kanonneerbooten No. 15 en 16*, benevens *twee aangekochte brikken*, dacht dit etablissement slechts tijdelijk te priveeren van alle defensie te water en beloofde mij daarenboven bij deszelfs vertrek, zoo spoedig doenlijk een dier vaartuigen terug te zullen zenden. Het sedert te Palembang voorgevallene heeft tot hiertoe de vervulling dezer belofte onmogelijk gemaakt.” — De schout-bij-nacht vond dat echter zoo erg niet. Ontevreden over 's residents aandrang, schreef Wolterbeek dd. 8 Augustus 1818 van Muntok aan den commandant der Zeemacht, den comm.-gen. Buyskes: „De schoener No. 16, luitenant D'Ozij, zal ik nog eenige dagen hier laten, omdat de heer Smissaert een ellendig alarm bij mij maakt, wegens den staat zijner defensie te water, en uit compleet gebrek om geld naar de districten te krijgen, zoodat ik nu genoegzaam reeds door mijne kleine vaartuigen heen ben; doch ik zal aan den luitenant D'Ozij orders achter laten, om wanneer de equipage van boot No. 12 eenigszins hersteld is, alsdan mij spoedig te volgen, kunnende de havenmeester Dekker alsdan zelf die boot eens voor een wijl commandeeren, indien de luit. Alewijn nog ziek blijkt; dan het is hier in Oost-Indië een verschrikkelijk ding; men zal niet meer doen als de wet volgens de letter iemand oplegt, en de mond trekt reeds de spieren vanzelf om te klagen.” — Zoo oordeelde Wolterbeek, pas uit Nederland gekomen, nog niet gedrukt door geleden échec, en niet

(a) Muntinghe's wedervaren op den Blitietocht en de malle correspondentie met Haslam laat ik verder onvermeld, omdat ik een en ander reeds beschreef in *Gids* bl. 281 vv.

op de hoogte van den wezenlijk hoogst ernstigen toestand van Banka; later zou hij vinden dat de Indische menschen voor hun werken niet voldoende beloond werden!

Omtrent de Palembangsche zaken ontving de schout-bij-nacht aangenamer tijdingen. Commandant Bakker toch schreef hem dd. 5 Augustus uit de hoofdplaats: „Ter dezer reede heeft alles een rustig aanzien; de stiptste waakzaamheid wordt hier onderhouden. De jonge sultan, met een groot getal van zijn gevolg, is nog onder een staat van arrest en wordt door een klein gedeelte van onze macht en verder door volk van den ouden sultan bewaakt.” Even gunstig was een bericht uit de binnenlanden, dat Muntinghe den schout-bij-nacht deed toekomen, bij een schrijven, gedagteekend Moeara Bliti 1 Augustus 1818.

Wolterbeek kreeg dit den 8^{en} op de reede van Muntok in handen. In zijn antwoord van dien dag aan Muntinghe, deelde de schout-bij-nacht mede, dat hij op die geruststellende tijdingen de reis naar Malakka meende te moeten voortzetten: „geen de minste mentie makende van eenige adsistentie, die UEdGestr. van mij met mijne onderhebbende macht zoude verlangen, zelfs ter contrarie zeer opgeruimd omtrent de zaken van Palembang handelende”. Verder gewaagde Wolterbeek van Smissaert's klachten over het gemis aan vaartuigen — „het schrikkelijk alarm, dat die heer maakt over zijne zorgelijke situatie met betrekking tot de defensie te water” — en eindelijk uitte de schout-bij-nacht de vrees, dat hij wellicht van de divisie-*Stout*, die op reis was naar Pontianak, geen nut zou trekken „om redenen die expeditie kan nagaan geheel uit elkander is, want de heer Boekholz is met twee vaartuigen kort voor ons vertrek te Semarang gekomen, een kannon-neerboot is op Agnieten-eiland verongelukt, een ander te Batavia teruggekomen. De commandant Stout met de Marianne en twee transportschepen zijn doorgezeild en het transportschip Vrede met de kas en 150 militairen heb ik hier bij Lucipara gevonden, niet wetende, waar zij was, zoodat UEdGestr. kunt begrijpen, vóór dat die allen zijn geresembleerd en hunne zaken hebben uitgeoefend, er een geduchte tijd overheen zal loopen, voordat de reserve, welke niet tot station en garnizoen behoreen, naar mij toe zullen komen.” (a)

Nog vóór Muntinghe dit schrijven kon ontvangen, had deze

(a) Verg. M. R. bl. 10 noot (c).

zich naar Palembang terugbegeven, waar hij den 16ⁿ Augustus aankwam, tot zijne teleurstelling echter den schout-bij-nacht reeds naar Malakka vertrokken vindende, zooals hij trouwens wel gevreesd had. In zijn schrijven aan Wolterbeek dd. 18 Augustus deelde hij zijn bevindingen over Raffles' plannen breedvoerig mede. (a).

X.

**Muntinghe te Palembang van 16 Augustus 1818 tot
30 November daaraanvolgende.**

Des commissaris terugkomst was voor den geestdriftigen man een triomf (b). Door zijn beleid scheen de zon nu helder op het degelijk gevestigd gezag van de Nederlandsche driekleur. Met groote warmte beschreef hij zijn succes aan de regeering. Haar dank zeggende voor de ontvangen tevredenheidsbetuiging, verklaarde hij zich gelukkig, „van in eene zaak, waarin zoo licht of iets te veel, of iets te weinig had kunnen geschieden, juist dat punt te hebben mogen treffen, waarop het wijs en welwillend oordeel Uwer Excellentiën, het zegel der goedkeuring heeft kunnen zetten”.

Te veel, te weinig. Het zou blijken, dat de commissaris eigenlijk met wat te harde hand ingreep, vorstengezag ondermijnende, buiten den invloed waarvan men nog niet kon; aan Europeesche rechtvaardigheidsbegrippen te zeer toegevende, waarvoor land en volk nog niet hoog genoeg stonden; wellicht ook, althans wij zullen hem er eerlang van beschuldigd zien, persoonlijk onhebbelijkheden begaande, waardoor allengs de grootst mogelijke haat tegen den commissaris werd opgewekt. Wat minder snelle voorspoed zou misschien weldadiger hebben gewerkt.

Overigens verheelde Muntinghe het zich niet, dat men zich te Palembang voorloopig nog zeer in acht moest nemen, waartoe er een betrekkelijk aanzienlijk garnizoen noodig zou blijken. „Niet zoo zeer”, schreef hij dd. 18 Augustus 1818 in zijn opgewekt rapport aan Wolterbeek over sultan Achmad, „tegen dien ellendeling, die door zijn outrouw en lafheid alle de voordeelen verspeeld

(a) Zie M. R. bl. 9.

(b) Zie uitvoeriger over zijne vreugde *Gids* bl. 284—285.

heeft, die ik hem bij eene billijke overeenkomst had gelaten" — N. B.!! — "en die zich door zijn wanbestuur zóó gehaat gemaakt heeft, bij zijne eigen natie, dat zijn aanhang nul is en ons in niets kon dienen; maar daarentegen tegen onzen nieuwen grooten vriend en bondgenoot, den onlangs herstelden ouden sultan van Palembang; een vriend, van wien ik UHoogEdG. kan verzekeren, dat hij met sporen *en caveçon* moet worden gereden, om hem in toom te houden" — dat zetten van een knijper op den neus van *paarden* om ze in bedwang te houden is, in Muntinghe's manier van optreden, meer dan louter beeldspraak — "en die thans vooral, nadat het evenwicht van de inlandsche machten, door de afvalligheid van den jongen sultan is verbroken, wel eene verdubbeling zou vorderen van het gewone garnizoen van Palembang om hem eenig gezag te inspireeren. Ik geloof echter, dat ik mij niet verre zou bedriegen" — en hier komt de jammerlijke illusie over de aanhankelijkheid der inlanders aan den dag — "indien ik UEdG. verklaarde, dat wij van dit oogenblik af, en na de kennis, welke zij gekregen hebben van die zachte beginselen van regeering, welke Hunne Excellentien C. C. G. G. mij gelast hebben aan te kondigen, reeds ruim zoo-veel invloed bezitten bij den gemeenen man, en vooral bij het landvolk in de bovenlanden, als mijnheer de Sultan zelf zich kan vleien te bezitten; en het komt er slechts op aan, om op te passen, dat hij de menschen, door harde en gestrenge middelen niet afschrikt, om hunne genegenheid te onswaarts aan den dag te leggen Mocht UHoogEdG. in staat zijn, om bij retour van Malakka of wel met de brik de *Wilhelmina* een 25 à 50 man voor het garnizoen van Palembang af te zenden, zoo zoude ik denken, dat daardoor Z^r M^e dienst wezenlijk werd bevorderd."

Die zachte beginselen van regeering werden den 1° September 1818 speciaal nedergelegd in eene soort van grondwet, in een breedvoerig *plakkaat*, gelijk het heet, dat weliswaar nooit tot uitvoering is gekomen, doch als eene eerste poging om Palembang op zijn Europeesch te organiseeren, historische beteekenis heeft gekregen, waarom ik het in de bijlagen laat volgen (a). Er aan herinnerende, dat nu "met Gods zegen de rechten van Z. M. den Koning verzekerd, het bezit van Palembang gehandhaafd, en de algemeene rust volkomen hersteld is", behoorde in de eerste plaats van die *rechten* afkondiging te worden gedaan, terwijl verder er

(a) Zie bijl. 16.

6^e Volgr. VII.

het geheele binnenlandsch bestuur in behandeld werd. De bevolking der op bl. 372 vermelde *sindang* werd van nu af ook onder de gewone belastingplichtigen gebracht, dat zeker weinig geschikt was om haar weerstandsvermogen tegen ons vijandige intriges te versterken; bovendien werd zij niet ontheven van de gebruikelijke en tot dusver op haar rustende politiediensten. De commissaris zag natuurlijk wel in, dat het voorschrift niet vrij van bedenking was; doch, prat op het behaalde succes, achtte hij zich sterk genoeg om allen wederstand te breken. — Ook bepaalde het Plakkaat, dat er een gerechtshof zou worden gevestigd, waarop o. a. hooger beroep zou zijn van de rechtspraak der inlandsche hoofden; dit was trouwens reeds organiek in het leven geroepen bij 's commissaris' besluit van 28 Augustus 1818 (a). Eindelijk werd er een reglement op de in- en uitvoerrechten vastgesteld en het ambt van *waarnemer van civiele zaken*, dat de militaire commandant tot 's commissaris komst had uitoefend (bl. 371), ingetrokken.

Muntinghe lichtte al deze organisatiën in zijn op bl. 411 vermeld rapport van 31 October uitvoerig toe. Maar in dien tijd had hij nog beter Badroedin's verdachte houding leeren kennen en drong hij daarom met den meesten ernst op uitbreiding van de permanente militaire macht aan. Duizend à twaalfhonderd man achtte hij nu reeds volstrekt noodig; „eene geduchte militaire macht op Palembang te plaatsen, in staat om alle pogingen, ja alle denkbeelden van tegenstand in de geboorte te smoren”, verklaarde hij *allernoodzakelijkst*. Hoe is het mogelijk, dat als straks der regeering, naar aanleiding van een tweeden Engelschen inval, op nieuw om hulp wordt gevraagd, zij daaraan slechts hoogst gebrekkig voldoet, omdat . . . *de commissaris tegen de Engelschen zoo'n groote macht niet noodig had!* Het is waar, herinnerde Muntinghe in dat belangrijke schrijven van 31 October, 's vorsten belang brengt mede zich aan onze zijde te houden, daar eene andere Europeesche mogendheid hem vermoedelijk toch spoedig ten val zou brengen. „Dan”, luidt het verder, „welke betuigingen men hem op deze wijze ook moge afpersen, het is nimmer te verwachten dat dezelve oprecht zullen zijn. De kracht der gewoonte is zóó sterk, en vooral van gebied te voeren, dat hij nimmer die van over alles te hebben geboden, zal kunnen vergeten. De herdenking aan zijne vorige macht en aanzien schijnt hem ook als het ware onmogelijk te maken, zich op een verminderden voet te

(a) Zie bijl. 17.

stellen. Zijne macht in den Kraton bestaat nog steeds in een aantal van 6 à 700 menschen, die niets uitvoeren als eenig water en brandhout aan te halen. Het getal van zijne pangerangs vermeerdert hij dagelijks; en zijne mantries verheft hij van rang tot rang. Het gansche district van *Blida*, welke sommigen eerst meenden, dat alleen genoeg zoude zijn tot zijn onderhoud, heeft hij thans in administratie gegeven aan een enkelen gunsteling, een pangerang; die daarvoor waarschijnlijk wel in de verplichting gesteld is om naar ouder gewoonte eenige onkosten van 's Vorsten huishouding goed te maken; doch waardoor zeker de bevolking van dit district niet in zooverre wordt benuttigd als het den sultan Mohammed Badaroedin in zijne tegenwoordige omstandigheden zoude convenieeren zulks te doen. De keus van sommige zijner vertrouwelingen, waaronder verscheidene pangerangs en mantries, die handdadig geweest zijn aan het gruwelstuk van 1811, en zijne geheime en nocturne beraadslagingen met dezelve, toonen bovendien nog eene slechte zijde in zijn karakter. Het is dus niet te verwachten, dat hij immer volkomen zal rusten in dien bepaalden kring, waar hij zichzelf door eigen daad en vrijwillige overeenkomst geplaatst heeft. Het is echter niet te voorzien, dat hij zich immer met openbaar geweld daartegen zal kunnen of durven verzetten. Het geringe vertrouwen der Maleische vorsten onderling zal hem steeds terughouden om zich met vreemden tot zulk een einde in te laten. En wanneer slechts het Gouvernement zorgt, dat de standen der *prijajies* en mantries, op eene billijke wijze bij hunne voorrechten worden gehandhaafd, en dat tegelijkertijd de bevolking en voornamelijk de bovenlandsche bevolking, van de drukkende lasten waaronder zij gezucht heeft, worde bevrijd, zal het hem ook onmogelijk zijn, om binnenslands een aanhang te maken, waarmede hij het zoude durven wagen geweld te gebruiken.

„Het eenige middel ter bereiking van zijne oogmerken, welke hem dus overschiet, is list en onderkruiping. En hoezeer dezen, als het hulpmiddel der zwakken, bij de eerste melding misschien niet geschikt zijn veel vrees in te boezemen, zijn zij echter mijns inziens niet te zeer te verachten.

„Hoewel misschien een groot gedeelte van hen, die tot den stand van *prijajies* of *mantries* behooren, zich overtuigd houden, dat hunne voorrechten en bezittingen onder een Europeesch gezag even goed, zoo niet beter, gewaarborgd zullen zijn, als onder het bestier van hunne eigene vorsten, wier wispelturigheid zij kennen, is het

echter niet te denken, dat zij zoo zeer ontbloot zouden zijn, van den natuurlijken trek tot hun eigen land en landaard, om niet door beloften en verzekeringen van eene even goede behandeling, gereedelijk wederom de medewerkers (a) te worden tot de vergrooting van de macht en aanzien van hun ouden Vorst en Heer. Er zijn buitendien velen onder hen, die door nauwe betrekkingen van bloed- en maagschap, zich zouden voorstellen de meerdere voordeelen, welke hun Vorst alsdan zou genieten, mededeelachtig te worden; voordeelen, waarvoor het Europeesch gezag hun geene vergoeding kan aanbieden, en die gevolgelijk deze kaste geheel aan den Vorst verbinden."

Had de Gouv.-Gen. dan geheel deze herhaalde waarschuwingen over Badroedin's houding vergeten, toen inderdaad de opstand onder de leiding van den onrustigen vorst was uitgebroken en de landvoogd dd. 6 Augustus 1819 aan den minister van Koloniën schreef:

"Muntinghe heeft misschien te veel vertrouwen gesteld in den trouwloozen sultan en hem niet voortdurend genoeg doen bespieden, daar het blijkt, dat hij sedert lang vijandige oogmerken tegen ons had, niettegenstaande wij hem de gruweldaden van 1811 vergeven, en hem uit het stof (zooals hij zich zelf uitdrukte) op den troon verheven hebben". (b)

Waar zoo ernstig op de vermoedelijke trouweloosheid des vorsten was gewezen, en 1200 (zegge *twaaalfhonderd*) man garnizoen noodzakelijk werd verklaard, zou het zeker vreemd kunnen voorkomen, dat de landvoogd 'n half jaar later van *te veel vertrouwen* gewaagt. Er mag intusschen evenmin voorbijgezien worden, dat Muntinghe zelf minder consequent handelde, door eerlang met nagenoeg zijne geheele macht van de hoofdplaats naar de binnenlanden op te trekken. Hoe kon hij daartoe besluiten, heb ik mij herhaaldelijk afgevraagd, bij zijne eigen diepe overtuiging, dat Badroedin op den duur met het toen bestaande garnizoen niet in bedwang gehouden kon worden? Natuurlijk dat hij zich vleide, 's vorsten ondankbaarheid zóó spoedig niet aan dag zou treden.

Aan 's commissaris' weinig bemoedigende opmerkingen in zijn rapport van 31 October, knoopte hij eenige beschouwingen vast over *Banka* en *Billiton*. Hij achtte het noodig den zetel

(a) In het slechte door mij gebruikte afschrift staat een onduidelijk woord voor *medewerkers*.

(b) Bl. 44 van J. A. Spengler's proefschrift over den landvoogd (1863).

van het gewestelijk bestuur naar Palembang over te brengen, eensdeels wijl dit gewest van toenemend belang zou worden, terwijl Banka toch maar was „eene plaats, waarvan de voordeelen niet onuitputbaar schijnen, daar de beste mijndistricten, na ommekomst van ongeveer 50 jaar hunne vruchtbaarheid verliezen en het tijdperk, over welk nog nieuwe mijnen kunnen worden geopend, ook niet zeer hoog kan worden geschat”, — geheel in tegenstelling dus van Palembang, aangezien dit: „wanneer het gebied daarover op den duur aan Nederlands kroon gehecht blijft, eene bezitting is, welke waarde van jaar tot jaar moet stijgen en op den duur buiten den kring gaat van vaste berekening”. Ten aanzien van Billiton zeide hij rekening te houden met hetgeen C. C. G. G. hadden medegedeeld betrekkelijk onderhandelingen met Engeland (a). Muntinghe achtte het echter van het grootste belang dit eiland alvast te bezetten, want het was niet onmogelijk, berichtte hij dd. 18 Aug. 1818 aan Wolterbeek, „dat de heer Raffles nog eens een fregat of ander vaartuig aantreft, wiens gezaghebber zich laat overhalen om er zijne vlag te gaan planten, en zulk eene gebeurtenis zou op nieuw weder eene geheele opschudding onder de gemoederen, zoowel hier op Palembang als op Banka teweeg brengen.” Wjl nu echter geene bezettingstroepen ter beschikking waren, was door hem gebruik gemaakt, schreef hij aan de regeering, van het aanbod van een inlandsch hoofd op Billiton, *raden Badar*, om er uit 's commissaris' naam, doch uitsluitend gesteund door inlandsch volk, de Nederlandsche vlag te hijschen. Daar deze Badar een volle broeder was van radja Kling, die onder het Engelsch bestuur, den inspecteur Brown om het leven had gebracht (bl. 367), lag hierin voor ons eenige waarborg, meende de commissaris, dat het hoofd wel tegen het planten van de Engelsche vlag zou zorgen.

Het rapport van 31 October trad mede in breedvoerige beschouwingen over 's lands inkomsten, waarvan, voor de toekomst, eene fraaie voorstelling werd gegeven, die zoo bitter zou tegenvallen (bl. 355). Aanzoek werd daarin ook gedaan om toezending van eenige Javaansche hoofden, mantries of nabestaanden van regenten, geschikt om de huishouding van den Javaan aan den Palembanger te leeren, het gebruik van ploeg en patjol te helpen bevorderen, zoomede in het aanleggen van koffietuinen, sawahs en openbare

(a) Vergelijk *Oopvattingen* bl. 375—376 en 386- 388; *ov.* 35—36 en 46—48.

wegen onderricht te geven. Verder handelde Muntinghe over de *Lampongs*. Hij had 'n 40-tal mannen, vrouwen en kinderen ontdekt, die van daar geroofd en naar hun land teruggezonden waren, op kosten van sultan Achmad, waartoe ook de losprijzen behoorden. Lastig als de commissaris dikwerf voor anderen was, klaagde hij er verder over, dat het bestuurshoofd Du Bois, die in de *Lampongs* met hem moest samenwerken, te weinig voeling met hem hield, ofschoon hij aan diens ijver hulde meende te moeten brengen.

Eindelijk kwam ook het lot van sultan Achmad ter sprake. In weerwil van al het gebeurde, schreef de commissaris, had hij toch ernstig in overweging genomen, om Achmad als een tegenwicht voor oproerige plannen van Badroedin te handhaven; doch nu waren er weder berichten in gekomen, dat een tweede Benkoelesche inval voor de deur stond, die natuurlijk de herstelling van sultan Achmad tot leuze zou blijven hebben. Er was geen ander middel om aan dien prikkel voor goed een einde te maken, dan door Achmad geheel te verwijderen, zooals C. C. G. G. zelve bereids in bedanking hadden gegeven (bl. 410). „zullende nu”, rapporteerde de commissaris dd. 20 September aan Wolterbeek, „zijne harde bejegening niet op onze, maar op der Engelsche rekening moeten gesteld worden”. Destijds was de korvet de *Eclips* met 75 man troepen door Wolterbeek van Malakka naar Palembang gezonden en aldaar aangekomen. Den 15ⁿ November gelastte de commissaris den kapitein-luitenant ter zee Schrooijestein om met dat oorlogsschip rechtsteeks naar Batavia terug te keeren, ter overbrenging van sultan Achmad en aanhangers, tellende met vrouwen en kinderen, 63 hoofden. Zij vonden gedeeltelijk eene plaats op de *Jadul Karim*, dezelfde Arabische brik, waarvan de gezagvoerder zoo tegen het vertrek van kapitein Salmond had opgespeeld en die er ten slotte naar Malakka van door was gegaan (bl. 390). Schrooijestein werd opgedragen om ook dat schip onder zijn „convooi” naar Batavia mede te nemen. De kapitein-luitenant verliet den 30ⁿ November Palembang, doch schijnt *Muntok* te hebben aangedaan; ten minste een der staatsgevangenen wist aldaar te ontvluchten en werd er weldra het hoofd van een bedenkelijken opstand, gelijk ik nader zal beschrijven.

De regeering beschikte op al de door den commissaris behandelde aangelegenheden in hare vergadering van 10 Januari 1819. Bij art. 1 van haar besluit was de op bl. 417 vermelde brief aan het

Opperbestuur vastgesteld, terwijl de volgende artikelen (a) in den geest van Muntinghe's denkbeelden uitvielen. Assistent Resident Du Bois werd vermaand; goedgekeurd de terugzending der ge-roofden. Voorloopige goedkeuring vond mede het planten van onze vlag op Billiton. Het tarief van rechten moest echter nader ge-toetst worden aan het door de regeering vastgesteld tarief van 28 Augustus 1818. Bezwaar maakte de regeering tegen het voorstel om Banka van Palembang te scheiden; doch, zoolang de com-missaris te Palembang moest blijven, kon het bestuurshoofd Smissaert ook rechtstreeks met de regeering correspondeeren. Eindelijk werd goedgekeurd, dat de commissaris sultan Achmad en de zijnen naar Batavia had afgezonden, die tevens daar aangekomen waren. Na er een korten tijd te zijn verbleven, zagen deze menschen zich ge-relegeerd naar het schoone Tjiandjoer in de Preanger. Niettemin schetterde majoor Court op bl. 23 van zijn pamflet van 1821: „Not only has he been displaced from his throne, but, severed from his country, kindred and friends, he has been transported to a residence in the baneful climate of Batavia"! En al ware het Batavia geweest, wat zou dat nog beteekend hebben?

Intusschen hadden er, toen 's regeerings besluit te Palembang kwam, gebeurtenissen plaats gevonden, die van de treurigste ge-volgen zouden zijn en het stuk verder onuitgevoerd lieten.

XI.

De tweede inval der Engelschen en hunne verschijning den 26ⁿ November 1818 te Moeara Bliti.

De troep van luitenant Haslam was op den terugtocht (bl. 422 en 423) gevorderd tot eene dagreis van Benkoelen, toen de voor-hoede die hoofdplaats bereikte. De teruggekomenen werden echter met groot ongenoegen door Raffles ontvangen; zij ontvingen den last dadelijk naar het gebergte terug te keeren. Het werd nu eene formeele expeditie. Aan het hoofd zag men gesteld 'n zekeren *Hayes*, die z-g. „resident" was op een nietig plaatsje van Benkoelen; hij had den titel gekregen van *commissaris over de Moesi, de Klingi en de Bliti!* Raffles bracht dat alles in orde vóór zijn

(a) De artt. 2 vv. van het besluit dd. 10 Januari 1819 in bijl. 18.

vertrek in October 1818 naar Calcutta, gelijk wij reeds op bl. 416 konden lezen. Het heette dat het doel was, om de „gevangenen”, namelijk Salmond en de zijnen, te ontzetten (bl. 415), doch toen diens terugkomst te Benkoelen zulk een expeditie overbodig maakte, werd haar doel eenigzins anders voorgesteld (bl. 435).

Tusschen den *Flakken hoek*, het zuidelijkste punt van Sumatra, tot aan de uiterste grens van Atjeh, den *Koningshoek*, strekt zich langs de westkust van het eiland een aaneengeschaakt gebergte uit, het *Keten- of Barissangebergte*. Van straat Sunda af, waar het onder den naam van *Lampongsgebergte* door de zee bespoeld wordt, stijgen zijne toppen allengs tot eene hoogte van 1500 voet, en bereiken in het midden des eilands eene hoogte van 4000 voeten of meer. Nu eens tot dicht aan de kusten naderend, dan weder iets meer in het binnenland teruggetrokken, verdeelt de Barissan het eiland Sumatra in twee deelen: het westelijke is bergachtig; het oostelijke, verreweg het grootste deel, over het algemeen vlak. Op 4° Z.-B. vormt het de natuurlijke grens van Benkoelen en Palembang, en is het niet hooger dan 2000 voet. Drie te onderscheiden streken liggen daar tusschen Benkoelen, Palembang, en de Lampongs, namelijk *Redjang*, *Ampat-Lawang* (of *Sintang*) en *Pasoemah*. Het eerstgenoemde, *Redjang* dus, waarover wij het zullen hebben, strekt zich uit, ingesloten tusschen Djambi, Palembang en Pasoemah, langs de oostelijke helling van het Barissangebergte, m. a. w. aan den *Palembang-kant*. Maar in den loop der tijden hadden zich de Redjangers ook west- en zuidwaarts uitgebreid; westwaarts, door van het Barissangebergte af te dalen en een aanzienlijk deel van *Benkoelen* in te nemen. De geheele bevolking der afdeeling *Lais* (ten noordwesten van de hoofdplaats Benkoelen) waar Hayes als „resident” fungeerde, en welke residentie zich langs het strand van de Oerei tot aan de rivier van Benkoelen uitstreckte, met de factoryen *Lais*, *Palé* en *Soengi-Lemau* aan de kust, rekende men dientengevolge tot het Redjangsche te behooren. (a)

De vorsten van Palembang hadden beproefd Redjang te onderwerpen. Behield een Palembangse sultan een deel in zijne macht, dan zond hij er een *djenang* heen, en gaf hem een hooger titel en grootere volmacht dan aan de hoofden in andere gewesten van

(a) De beschrijving is door mij ontleend aan W. A. van Rees' „*Annexatie der Redjang. Eene vredelievende militaire expeditie*” (1860). De hier bedoelde annexatie is van 1859. — De plaatsen op Stemfoort's atlas.

zijn gebied. Zoo stonden de grenslanden, die een tijdlang bij het Palembangsche rijk behoorden, bekend onder de namen *Redjang-Lebon*, *Redjang-Tenga*, *Redjang-Moesi*; doch hunne onderwerping, als *vrije grensbewakers*, „Redjang sindang mardika”, (verg. bl. 372) beteekende nooit veel. Ook hebben de Redjangers dezer streken zich immer meer aangetrokken gevoeld tot de *Benkoelesche-Redjangs*, liggende op de westzijde van het Ketengebergte. Raffles nu wilde dit ethnographisch verband zich ten nutte maken, om vasten voet in de Palembangsche Redjangs te krijgen.

Het hoogste der aldus gelegen districten was *Kloba* of *Kaloebah* (a), in de Redjang-Moesi, met het dorpje *Poeloe Getah* of *P. Getoh* d. w. z. rieteiland, aldus geheeten, omdat de heuvel, waarop het zich bevindt, vroeger met riet of alang-alang begroeid was (b). De luitenant-gouverneur van Benkoelen droeg Hayes op, zich daar te vestigen, waardoor Palembang voor iederen raid open lag, terwijl de plaats zelf desnoods in twee dagreizen van Benkoelen uit kon bereikt worden. Langs dezen weg, beschreef Raffles, zou men tevens de landstreek *Sumoong* in het Menangkabousche kunnen bereiken: „a country celebrated for its produce of gold”. Dat was me dus weer iets om de verbeelding van Engelsche gelukzoekers te prikkelen (bl. 395). Verder moest Hayes aan eenige Redjangsche desa's verleenen „protection”; nu dat behoort er ook zoo bij. En nadat de luitenant-gouverneur op deze wijze weder den brand in de ongelukkige dorpen der Palembangsche bovenlanden had gestoken, verdween hij, gelijk hij ook bij de Salmond-expedite gedaan had (bl. 395); doch nu naar Calcutta, van waar hij verder al het geleuter over zijne *bedoelingen* kon schrijven en dat de gansche zaak door zijne afwezigheid op een misverstand — maar van bloedigen aard — was uitgelopen!

Hayes te Poeloe Getah komende, had daar eene ontmoeting met de Redjangsche hoofden, die, wil men hunne eigen verhalen, die zij er later van aan Muntinghe deden, gelooven, weinig bemoeidigend voor de verlossers waren. Zij gaven toch te kennen, niet onder *Benkoelen* gebracht te willen worden, noch veel minder om op het grondgebied van Benkoelen koffie- en pepertuinen te willen aanleggen; dat ze ook niet verkozen de wapenen op te vatten,

(a) De gelijknamige plaats staat op Stemfoort's atlas.

(b) In Veth's *Aardrijkskundig woordenboek* wordt het beschreven als een gehucht van 'n 80-tal huizen. Het staat niet op Stemfoort's atlas, doch het zal wel bij Kaloebah liggen.

noch tegen het Nederlandsche gouvernement, noch tegen den sultan van Palembang; wel echter zouden zij zich bereid toonen om zich met Hayes te verstaan over het handeldrijven met Benkoelen, daar Palembang zoo ver weg lag, in voege, dat indien zij in Benkoelen beschermd werden, men omgekeerd veilig van daar in de Redjangs zou kunnen handelen. Hayes antwoordde, dat dit ook geheel voldoende was; verklarende niets meer te verlangen, stelde hij eene overeenkomst op, die echter de hoofden niet konden lezen. De Engelsche commissaris had aan ieder hoofd een exemplaar er van ter hand gesteld, en daarbij de plechtigheid gevoegd om het stuk onder oplegging van zijne hand op een boek, „welke de dipatie zijn koran noemde”! te beëedigen, terwijl daarentegen de hoofden zich blootelijk aan hunne mondelinge verklaring en belofte hielden, zonder ze met eede of met hunne handteekening te bekrachtigen.

Hayes trok daarop het binnenland van Palembang verder in, waardoor, naar wij zullen zien, de gansche bevolking tegen de Engelschen in beweging kwam, terwijl, gelijk we mede nog zullen vernemen, Raffles het heeft voorgesteld, alsof dit doortrekken der Engelschen een gevolg is geweest van Hayes' onverwachten dood, waardoor diens vervanger de instructie om enkel in de Redjang te blijven, minder juist zou opgevat hebben.

Intusschen vernam Muntinghe eerst 14 dagen, nadat de luitenant-gouverneur op zee naar Calcutta was, dat deze zich naar Bengalen had ingescheept. Wat dat bezoek beteekende, kon hij slechts gissen: óf, ten einde zich over de gepleegde wandaden te verantwoorden, wyl het reeds niet onbekend was, dat Raffles' verrichtingen lang geene goedkeuring hadden ondervonden; óf de verwezenlijking van plannen om zich te Riouw dan wel elders ten onzen koste te vestigen. Voor alle zekerheid meende hij in een P.S. van zijn brief dd. 20 September 1818, waarin Wolterbeek de voorbereiding tot den tweeden binnenlandschen tocht werd medegedeeld, er van kennis te moeten geven aan den schout-bij-nacht, die het schrijven den 16^{en} October 1818 ontving (a).

(a) „Na het sluiten dezès ontvang ik een inlandsch bericht, dat de heer Raffles, ongeveer veertien dagen geleden, te Benkoelen zoude zijn scheep gegaan naar Bengalen. In hoeverre aan dit bericht geloof is te hechten, durf ik nog niet verzekeren. Ware die inscheping een gevolg van eene oproeping van hooger hand, zoo zoude het voor ons, zijne Palembangsche naburen, eene gezegende zaak zijn. De gebeurtenissen op Palembang zijn echter nog zoo jong, dat daaruit moeilijk eene diergelijke order van Bengalen kan zijn

Overigens verkneukelde zich Muntinghe niet weinig in de gedachte, dat Raffles' ster zeker voor goed zou zijn ondergegaan (a). Ook van den Hayes-tocht hoorde onze commissaris aanvankelijk slechts zeer in het onbestemde. Voor alle zekerheid zond hij den klerk De Groot naar *Moeara Bliti*, ten einde een oog in 't zeil te houden en onmiddellijk bij het vernemen van vijandelijke geruchten, te berichten. Dank dezen voorzorg, kreeg De Groot belangrijke stukken uit Benkoelen in handen, die van daar aan den djenang te Bliti voor verdere bezorging waren gezonden en die dezen aan onzen vertegenwoordiger overgaf. Een er van was de door Raffles aan Muntinghe gerichte missive van 5 Augustus (bl. 402); de andere waren echter niet zoo onschuldig. Het bleken namelijk brieven te zijn van Haslam, Hayes en zekeren Jenal Abidien, allen ten doel hebbende hoofden en bevolking tegen ons op te zetten, terwijl de djenang zelf werd uitgenoodigd om tegen de komst van den *Commissaris van de Moesi, de Klingi en de Bliti*, de hoofden te Bliti bij elkander te roepen, waar de commissaris weldra met 200 Sipayers zou binnen trekken.

Muntinghe haastte zich een detachement van 30 man onder den luitenant *Goossens* naar den bedreigden post te zenden. Deze officier kreeg eene dd. 17 September 1818 vastgestelde instructie mede, waarin hij gemachtigd werd, aanvallend te werk te gaan, zoo het met voordeel kon geschieden; anders behoorde hij onder protest terug te trekken (b) Behalve de zieken, waren er nu slechts „21 man en niet meer” schreef Muntinghe onderstrepd aan Wolterbeek in den op bl. 436 aangehaalden brief, te Palembang, zoodat hij den schout-bij-nacht zeer om hulp vroeg.

voortgevloeid; doch de berichten, welke wij hier hebben, melden, dat er reeds vroeger op Benkoelen ongenoegen tegen het bestuur van den heer Raffles ontstaan is, en dat daarover klachten naar Bengalen zijn overgebracht. Ik laat het echter aan de wijsheid van UHgEdG. over om te beoordeelen, of het vertrek van den heer R. ter zee, deze oorzaak zoude kunnen hebben, dan wel of het zoude moeten toegeschreven worden aan andere vrees, die hij op Bliton, Pontianak, Riouw of wel op Palembang zelve zoude kunnen hebben; en welken tegenstand UHgEdG. in die onderstelling aan zijne vrees en pogingen zoude kunnen bieden. Naar mijne onderrichtingen is hij met een enkel schip vertrokken, zoude geene militairen, noch inlanders, maar enkel den zoon van een zekeren radja Braim met zich gevoerd hebben. Of echter het schip, waarop hij zich geëmbarqueerd heeft, een oorlog- of een koopvaardij-schip was, heb ik uit mijn inlandschen zendeling niet kunnen vernemen.”

(a) Zie *Oprattingen* bl. 406-409; ov. 66-69; en *Papieroorlog* bl. 397; ov. 9.

(b) De instructie in bijl. 19.

Inmiddels naderde de Benkoeleesche macht, bestaande uit 120 Sipayers, 160 Maleiers, 100 koelies, 20 Chineezen en 2 veldstukken, waarvan Muntinghe bij het op bl. 428 vermelde schrijven van 31 October aan Batavia bericht gaf. De troep hield stand te *Oedjan Panas*, deelde hij mede, op ruim twee dagreizen van Bliti.

Goossens was intusschen ruim bij tijds aangekomen, en had nog met eene borstwering Moeara Bliti kunnen versterken; maar tot diepe ergernis van Muntinghe, verliet de luitenant daarna, wegens ziekte, gelijk hij opgaf, geheel eigener autoriteit, den hem toebetrouwden post, om te Palembang herstel te zoeken, latende aan klerk De Groot en een sergeant-majoor Estema de zorg voor onze vlag te Moeara Bliti schandelijk over.

De ouwil der bevolking had Hayes tot een heen- en weertrekken verplicht, terwijl hij nergens van haar hulp ondervond. Het kwam zelfs tot een strijd, waarin één desabewoner en niet minder dan zeven man der expeditie het leven verloren. Dat noemt men nu eens *beschermen!* De gansche bende geraakte ten slotte verdwaald, en stond zonder het zelf te weten, onverwacht den 26ⁿ November 1818 voor onzen post te Bliti. Elders heb ik beschreven de naïve en zwakke houding van de Groot-Estema: ondergeschikten, volstrekt niet tegen zulke ongewone omstandigheden opgewassen. Zij keerden in allerijl met het troepje soldaten naar Palembang terug, overlatende aan Hayes het bezit van den post en het vlot, waarop de onzen plachten te wonen! (a)

XII.

Muntinghe's militaire voorbereiding tot zijn tweeden tocht naar de binnenlanden.

Zoodra onze commissaris zekere berichten over den Hayes-inval had verkregen, wilde hij aanstonds uitgebreide militaire maatregelen verordenen. Nu traden hem echter de verschillende bevelhebbers in den weg.

De verdeeldheid had trouwens reeds lang gesmeuld, hetgeen de commissaris in zijn brief van 31 October aan de regeering, waarbij

(a) Zie breeder *Gids* bl. 286-287.

hij versterking van 'n duizendtal manschappen verzocht, deed schrijven: „dat het voor 'sgouvernements belangen allernuttigst zoude zijn, het opperbevel over deze militaire macht met het oiviel gezag te verbinden, en dat het zelfs schadelijk zoude kunnen zijn, dezelve zoo weinig verbonden en ondergeschikt te laten, als die beide machten thans zijn”.

Dit was, volgens hem o. a. aan den dag getreden bij 's commissaris' betrekkelijk luisterrijke terugkomst van Bliti. Immers, volgens het op bl. 375 medegedeelde, had Badroedin beloofd f 100.000 voor den wederopbouw van het Nederlandsche fort aan den rechter Moesi-oever bij te dragen, waarvan f 40.000 aanstonds betaald werd. Muntinghe achtte het zeer juist noodig, dat met dit werk ten spoedigste zou worden aangevangen en zoo was op de in Juli plaats gehad hebbende Bliti'sche reis met kapitein *Van der Wijck* (bl. 422) afgesproken om daaraan dadelijk bij terugkomst te beginnen. Deze, wiens „vernunft, activiteit en bekwaamheid”, Muntinghe ten zeerste had geprezen (a), onttrok zich echter daaraan, door den commissaris bij een particuliertje te melden, *dat hij eerst verkoos zich naar Banka op inspectie te begeven*, waaraan hij inderdaad, door den 27ⁿ Juli de hoofdplaats te verlaten, gevolg gaf. „Niet bekend”, rapporteerde Muntinghe in zijn brief van 31 October naar Batavia, „met de instructie van dien officier, weet ik niet, in hoeverre ik geautoriseerd ben denzelven te gelasten het werk van Palembang, met perpositie van andere zaken, voort te zetten, noch ook in hoeverre ik daarin naar de intentie van Uwe Excellentiën zoude handelen.”

Maar de Hayes-inval bracht al de bevelhebbers met den commissaris op min of meer gespannen voet. Commandant van Banka en Palembang was de te Muntok in garnizoen liggende kapitein *Neppingh*. Of deze man half onnoozel of soms dronken was, weet ik niet, maar zijne manier van optreden liep inderdaad de spuigaten te buiten. Onder hem diende de commandant te Palembang, kapitein *M. Ege*, die geschikter schijnt geweest te zijn; verder was de chef der marine, kolonel *Bakker*, commandant van de *Eendracht*. Tot deze drie heeren richtte de commissaris dd. 14 September 1818 aanschrijvingen ter bekoming van manschappen en wel „uit krachte der autoriteit door Hunne Excellentiën, Commissarissen-Generaal” hem verleend.

(a) Zie *Gids* bl. 284.

Kapitein Ege voerde echter aan, dat het garnizoen te Palembang slechts bestond uit 60 man, waaronder 14 zieken; verder dat uit hoofde van de menigte posten bij de gevangenen enz. de manschappen reeds twee volle dagen en nachten op wacht moesten blijven; hij zou dus slechts 30 man met één officier voor Bliti ter beschikking hebben en dan nog alleen, wanneer enkele wachten werden ingetrokken. Het was dit troepje, dat onder luitenant Goossens werd afgezonden (bl. 437).

Kolonel Bakker weigerde formeel: „aangezien de plicht van mij vordert”, schreef hij, „om mijn onderhebbenden bodem in dien staat te houden om altoos met vrucht gebruikt te kunnen worden, en met dien bodem, ingevolge mijne instructies, naar die aanwijzingen te kunnen gedragen, die UHedG. voor den publieken dienst en Z^r M^a belangen in deze oorden noodig zal vinden te doen”. Hij verzachtte intusschen dit bericht, eensdeels door gelijktijdige mededeelingen omtrent het groot aantal zieken en de onvoltalligheid der equipage, waaraan 21 man ontbraken; en ten andere door de inlichting, dat hij zich met kapitein Ege verstaan had, om eenige schepelingen in het fort te Palembang dienst te laten doen (a).

Kapitein Neppingh poseerde als origineel. Zonder een enkel woordje schrifts, bepaalde hij er zich toe den 19ⁿ September van Muntok 32 Amboneezen te zenden, onder geleide van een sergeant. Toen zij den volgenden dag te Palembang aankwamen, gaf de commissaris bij schrijven dd. 21 September over deze manier van behandeling zijn ongenoegen te kennen. Hij wist nu immers niet, of het gezondene slechts eene voorhoede was, en derhalve de geheele macht van Banka nog verwacht kon worden, gelijk hij zich vleide. „Dan daar de gedachten van de menschen soms vreemd zijn”, merkte Muntinghe scherp op, beval hij nog uitdrukkelijk aan Neppingh, bovendien 30 man met een kapitein of luitenant te zenden: „en zulks, om het duidelijkheidshalve nog eens te herhalen, boven de 32 Amboneezen gisteren alhier aangekomen.” Neppingh bleef echter onverstoord, hij deed niets naders van zich hooren! Daar ontvangt Muntinghe een briefje van De Groot, gedagteekend Moeara Bliti 2 October 1818, dus bijna twee maanden vóór zijne vlucht van daar (bl. 438) houdende, dat, volgens bericht van den

(a) Welk fort wordt hier bedoeld? Ik denk den *Kraton moeda*, waar Achmad gevangen zat.

depatie van Oedjong Panas (a), „over vier dagen de Engelschen hier zullen zijn met 300 manschappen”. De commissaris zond dit schrijven bij brief van 4 October naar Neppingh, met verzoek de toezending der troepen te bespoedigen, „terwijl het getal manschappen, door mij aangevraagd, eerder vermeerderd dan wel verminderd mag worden”. De onmogelijke kapitein deed het nu voorkomen, alsof hem de lastgeving van 21 September niet was geworden, en hij alzoo meende, dat met de toezending der 32 Amboneezen aan 's commissaris' verlangen was voldaan. Zich op dit standpunt stellende, schreef hij den 7ⁿ October enkel dit briefje, en dus zonder toezending van manschappen:

UEdGestr. missive van den 14ⁿ September en die van den 4ⁿ October is mij wel geworden, waarop ik dadelijk ben gegaan bij den Heer Waarnemenden Commissaris te Muntok en heb verzocht om eene scheepsgelegenheid voor twee-en-dertig manschappen over te voeren naar Palembang, zooals zij ook vertrokken zijn op den 19ⁿ September.

Mijne presente dienstdoenden zijn 116, waarvan alle nachten op de wacht komen 51, zoodat ik UHedG. geen volk meer kan zenden, of als de Waarnemende Commissaris te Muntok verkiest verscheiden posten in te trekken, dan zoude ik nog een dertig man des noods kunnen zenden.

Muntinghe was nu zich zelve niet meer; hij nam de zaak te hooger op, omdat juist in die dagen de brik de *Sea Horse* eene versterking te Muntok had aangebracht van 60 à 70 man onder kapitein Hartman. Den 31ⁿ schreef hij Neppingh particulier een briefje, waarin hij hem met den kogel bedreigde (l). Dit fraaie schrijven deed hij vergezeld gaan van een officieelen brief, luidende als volgt:

Mijnheer de Kommandant! Uw nietig antwoord op mijne ernstige aanschrijving van 4 October ll., waarmede gij thans mijne missive van den 14 September te voren, welke gij onbeantwoord gelaten hebt, zocht te vereenigen, is mij geworden.

Dit antwoord is waardig het onverstand en de onbekwaamheid, welke Uwe handelingen sedert eenigen tijd hebben gekenmerkt.

De futiliteit der redenen, waarom gij weigerachtig blijft aan een stellig requisit van de hoogste plaatselijke autoriteit te voldoen, verdienen

(a) Tusschen Kesambie en Blitie gelegen; op Stemfoort's atlas.

(b) Zie het briefje in *Gids* bl. 288.

geen antwoord. Een gemeen flankeur zou zich moeten schamen de sublime (?) onkunde, waaruit zij profueeren en ik herinner mij den tijd, wanneer uw weerspanning gedrag U voorzeker tot dien stand, zoo niet op bloote voeten, zou hebben vernederd (a).

De gevolgen van deze weerspanning en het verlies van een gedeelte of van alle bezittingen van Z. M. in Palembang, welke daaruit zouden kunnen voortvloeien, laat ik voor Uwe rekening en verantwoording.

In hoeverre Uwe onkunde U tot dusverre van een misdadig opzet zal kunnen verschoonen, zal waarschijnlijk door een militairen krijgsraad worden beslist. Doch thans herhaal ik op nieuw, uit kracht van de autoriteit, door Commissarissen-Generaal in mij gesteld, het positief requisit om niet minder dan 30 man van de beste troepen, vergezeld van een officier om dezelve te gebiedten, niet minder in rang dan kapitein, herwaarts te zenden. En zoo UEd. bij het ontvangen van dezen last, nog een oogenblik blijft aarzelen om daaraan met den meesten spoed en zonder de minste uitzondering te voldoen, verklaar ik Uw gedrag te zullen beschouwen als misdadig, en als *verzakende*, zoo niet *verradende* de belangen van het Gouvernement en van den Koning, dien gij *dient* of liever in de laatste dagen verplicht geweest waart te dienen, en dat gevoegelijk mijne verdere maatregelen tegen U op het sustenu van dit misdadig gedrag van Uw zijde, zullen gegrond zijn.

Het zou echter mogelijk wezen, dat Neppingh ook aan deze hernieuwde lastgeving niet voldeed. Daarom zond Muntinghe, onder bijvoeging der afschriften van de twee hierboven vermelde brieven, nog een niet minder origineel schrijven aan het bestuurshoofd Smissaert, den door Neppingh bedoelden waarnemenden commissaris. Deze moest, beval Muntinghe, den kapitein alsnog langs minzamen weg tot het nakomen der hem gegeven bevelen trachten over te halen en hem daartoe onder het oog brengen: „dat hij niet alleen is militaire commandant van Banka, maar ook van Palembang; dat de ordinaire dienst tot bezetting van wachten en het bewaken van pakhuizen bij geene gezonde hersenen kan opwegen tegen den dienst, die gevorderd wordt tot behoud van het Land en tot verdediging van Zijner Majesteits rechten tegen een vijandelijken aanval; dat zelfs de attentaten van zeeroovers, die slechts uitloopen op plunder en roof, daarmede niet in vergelijking kunnen worden gebracht; en dat al ware dus ook de plaatselijke bezetting van Muntok ontoereikend om het van hem gevraagde detachement te

(a) Natuurlijk denkt hier Muntinghe aan den tijd van Daendels.

kunnen verleenen, hij die bezetting uit de districten van Banka voor een tijd zoude moeten aanvullen; dat verder Hunne Exiën C. C. G. G. bij uitdrukkelijke aanschrijving ter laatster instantie ontvangen, de geheele macht met den kapitein Hartman afgezonden, ter mijner dispositie hebben gesteld, en voor den plaatselijken dienst van Palembang gedestineerd."

Mocht echter Neppingh weigerachtig blijven, dan werd Smissaert het volgende gelast:

1° "Met het beste beleid en met de meeste secretesse, alle de overige officieren van het garnizoen, hetzij afzonderlijk, hetzij gezamenlijk" op te roepen, om hen met "het weerspanning gedrag van den commandant Neppingh bekend te maken" en hen uit Muntinghe's naam aan te kondigen, dat het gedrag was *misdadig*, dat het was niet slechts eene plichtsverzaking, maar "verraad van de publieke belangen aan hem toevertrouwd"; dat hij dientengevolge werd geacht te zijn "onbekwaam en onwaardig" om langer commandant te blijven; dat alzoo de oudste in rang op hem volgend officier het commandement zou overnemen;

2°. Bleek het dat in dezen maatregel "zonder een openbaren opstand of weerstreving van het garnizoen" zou worden getreden, zoo moest de kapitein Neppingh "openbaarlijk en *en face* van het gansche garnizoen van Muntok" (sic) vervallen verklaard worden van zijn commando en in militair arrest gesteld, ten einde zoo spoedig mogelijk naar Batavia te worden opgezonden. Mocht het echter voor de algemeene rust en veiligheid raadzamer zijn "de publieke verklaring van de deportatie van den commandant Neppingh achterwege te laten", dan kon de commissaris van Banka handelen overeenkomstig zijn "wijsheid en doorzicht"; waarna Muntinghe aldus besluit: "De onvermijdelijkheid alléén van een openbaren opstand onder het militaire (sic), waarvan ik nochtans de mogelijkheid ter nauwernood kan beseffen, is de eenige grond, waarop ik UEdG. autoriseer, met de executie der voorzegde maatregelen te temporiseeren tot ik verslag van UEdG. zal hebben ontvangen, en in staat gesteld zijn nader daarop te beslissen."

Waarijk zulk eene correspondentie werpt wel een bijzonder licht op Muntinghe's karakter. In de moeilijke omstandigheden, waarin hij geplaatst werd, leer ik hem telkens kennen, als een kundig, flink, moedig, ook absoluut eerlijk man; maar wat eene drift!!

En die arme kapitein Hij had slechts uit onnoozelheid gezondigd. Muntinghe's brief van den 14ⁿ September ontving hij

den 17ⁿ en onmiddellijk had hij er toen werk van gemaakt, om den 19ⁿ 30 man te laten vertrekken; hij had het niet noodig geacht, schreef hij verder, op den brief van 14 September te antwoorden, wijl hij in het denkbeeld verkeerde, dat de toezending der Ambooneezen als een antwoord zou worden opgevat. „Hard, zeer hard zijn de uitdrukkingen in UHgedG. missive”, schreef de ongelukkige, doch nu door hem de zaak was uiteengezet, vleide hij zich met een gunstiger antwoord! Neppingh werd naar Batavia teruggeroepen (a) en dientengevolge vervangen als *commandant van Banka en Palembang* door den te Palembang aanwezigen kapitein *Snoek*. Maar hiermede waren 'scommissaris' ergernissen niet ten einde; want nu verklaarde deze, schreef *Muntinghe* later naar Batavia (b), „dat de zaken der militaire administratie zijne tegenwoordigheid op Banka onvermijdelijk vorderden, zoodat hij ook 24 uur, nadat de tijding van de oproeping van den kapitein Neppingh was ontvangen, reeds weder van Palembang op weg was naar Banka, niettegenstaande de expeditie naar de bovenlanden reeds toen in preparatie was”. En die verfoeilijke *Goossens* (bl. 438) wendde maar ziekte voor, „ziekten echter, die hem reeds op den dag, dat de gezamenlijke vaartuigen afstaken van Palembang, namelijk den 30ⁿ November jl., niet meer beletten, om zich met eene wandeling aan de overzijde der rivier van Palembang te verlustigen, en ziekten niettemin, waarom hij het korten tijd te voren gewaagd had, om zonder speciale last of verlof daartoe te hebben ontvangen, zijn post aan de *Moeara Blitie* te verlaten”.

Was *Muntinghe* in zijne brieven aan de regeering bitter tegenover de plichtverzaking en de lauwheid van sommige der hem omringende officieren, terecht begreep hij, dat de vlucht van een De Groot niet te hoog moest worden opgenomen. Betreurende dan ook diens overijlden terugtocht, waardoor wij eene voordeelige

(a) Bij besluit van 23 November 1818 bepaalde namelijk de regeering op grond der bij het rapport van 31 October overgelegde correspondentie tusschen *Muntinghe* en *Neppingh* — „waaruit blijkt, dat deze laatste zich niet ontzien heeft, om de maatregelen van 't civiele gezag tegen te werken, door aan hetzelfde aanvankelijk de hulp der militaire magt te ontzeggen, op een oogenblik, dat die hulp van groot belang schijnt te zijn geweest, ter verzekering van de rust van Palembang”, — dat *Neppingh* werd opgeroepen naar Batavia en 25 man versterking zou worden gezonden.

(b) Rapport, gedagteekend: „Aan boord 's Gouvernementsprauw de *Ganda Pospita* beneden kampong *Soeroe* op de *Klingie* 30 December 1818 des avonds 7 uur.”

standplaats verloren, beschouwde hij het in zijn rapport dd. 29 November niettemin als *een geluk*: "dat tegelijkertijd door eene tijdige retraite, aan den vijand, indien ik hem thans reeds zoo mag noemen, alle middelen benomen zijn, om zich *spoedig* vandaar te verwijderen; dat intusschen het gedrag der ingezetenen in de districten van de Ampat Lawang en aan de Blitie een doorslaand bewijs heeft opgeleverd van hunne verknochtheid aan het hoofdbestuur van Palembang; terwijl de Engelschen het voordeel aan de Moeara Blitie behaald, grootendeels aan de afkeerigheid der bevolking van hun gezag te danken hebben". Hij meende daarom "dit onaangenaam verslag" te mogen besluiten "in de gegronde hoop van Uwe Excellentiën eerlang goede rekenschap van de usurpateurs van ons grondgebied te kunnen doen".

Die rekenschap besloot Muntinghe zelf te gaan vragen, door voor de tweede maal de binnenlanden in te gaan.

Reeds ter gelegenheid van den eersten tocht, was onze commissaris van Palembang vervuld geweest van "de gloriöle om de Nederlandsche vlag tot aan het uiterste der grenzen te laten waaien"; maar gezondheids- en andere redenen deden hem destijds besluiten niet verder dan Moeara Bliti te gaan en van daar alzo terug te keeren (a). Dat Muntinghe hiertoe noode overging, ziet men ook uit zijnen op bl. 423 vermelden brief aan Bakker, gedagteekend Moeara Bliti 1 Augustus 1818, toen de *gloriöle* hem nog toelachte. Hij deelde daarin namelijk mede, dat hij, op het bericht der komst van de Wolterbeek-flotielje, gaarne van Moeara Bliti naar Palembang zou zijn teruggekeerd, om het voorrecht te hebben den schout-bij-nacht te ontmoeten, doch dat hij daarvoor toch te laat zou zijn aangekomen, "en dan had ik om niets gerisqueerd", vervolgde de brief, "alles wat door mijne presentie hier ter plaatse nog kan vereischt en gefaciliteerd worden, 't geen UHedG. ligt zal begrijpen, dat nogal niet gering is, op een oogenblik dat zich zulk eene buitengewone menigte menschen verzameld vinden op eene plaats, waar bijkans niets te krijgen is, als rijst en zout, waar de menschen in de nabijheid nog alle uit hunne huizen en kampongs gevlugt zijn, en waar de zachte middelen de eenige zijn, die werken, en die kunnen beletten, dat het volk niet geheel verwildert; terwijl bovendien zoodra de zaak met de Engelschen geheel zal zijn afgeloopen, mijne presentie dadelijk weder vereischt

(a) Zie *Gids* bl. 283—284.

wordt, om de nieuwe inrigtingen tot stand te brengen, en de ingezetenen daarmede en met hunnen overgang onder het Nederlandsch bestier bekend te maken, waartoe ik het zelfs onvermijdelijk geoordeeld heb, om, zoodra de troepen en de groote heeren van de gele payoeng zullen kunnen aftrekken (a), met klein gevolg naar boven te gaan tot in de districten van Redjang en van de Ampat Lawang, uit vrees, dat de heer Raffles er anders nog eens apostaten van mogt maken; want UEdG. gelieve te weten, dat dit district van Redjang bijkans op geen andere plaats handelt als op Benkoelen, dat zij zelfs hun werkvolk en daglooners derwaarts zenden, en dat zij voornamelijk Benkoelen voorzien van levensmiddelen”.

Dit is alles juist overwogen gebleken. maar Muntinghe's fout is geweest, dat hij den tocht ondernam, niettegenstaande hij daardoor Palembang zoo goed als geheel van troepen ontblootte, terwijl hijzelf zeer wel overtuigd was, dat sultan Badroedin niet te vertrouwen viel.

Echter had de commissaris, op ontvangst van De Groot's brieven, reeds dd. 20 September 1818 eene missive aan Wolterbeek te Malakka gezonden (bl. 432), waarin hij van de nadering der Benkoeleezen kennis gaf en dientengevolge om troepen verzocht. „Mijne verzoeken om militaire versterking, indien dezelve op Malakka kan gemist worden”, schreef hij, onder herinnering van de door hem vroeger gevraagde 50 man (bl. 427), „blijven dus nog in hun geheel, niettegenstaande het kleine renfort, welke de kapitein Hartman van Batavia heeft aangebracht (bl. 441).” — Deze brief bereikte den schout-bij-nacht op een gelukkig oogenblik, namelijk den 16ⁿ October, toen Malakka weder onder Nederlandsch gezag stond, de expeditie-Stout van Pontianak was teruggekomen, en dientengevolge Wolterbeek zelf zich gereed maakte naar Riouw te stevenen. Hij meende wel een gedeelte zijner macht voor Palembang te kunnen missen, nu Malakka rustig in ons bezit was gekomen. Dientengevolge zond hij dd. 22 October de oorlogskorvet *Eclips* met 50 man Europeesche infanterie en 25 inlandsche piouniers naar Muntok, „vertrouwende”, memoreert het door mij elders besproken journaal, „dat die versterking, ZEd.'s verzoek te bovengaande, welkom zoude zijn” (b).

(a) Wat met deze vreemde aanwijzing Muntinghe eigenlijk bedoelt, durf ik niet vast zeggen. Er waren bij de Haslam-troep hoofden, die gele payoengs voerden.

(b) Verg. M. R. bl. 25.

Inderdaad meende Muntinghe het nu wel te mogen wagen. Met dezelfde *Eclips*, die hem deze versterking bracht, zond hij bevorens sultan Achmad en de zijnen naar Batavia op, ten einde den prikkel tot een herstel op den troon, waarvoor nu ook weer deze tweede Engelsche inval moest strekken, te verminderen (bl. 432). De opzending zou gepaard zijn gegaan (doch, het is zeer de vraag of het waar is) met eene schandaalwekkende vendutie van Achmad's boedel. *Zeker iemand* schreef namelijk van Singapore aan het *Calcutta Journal* van 11 Januari 1820 (a), over de relegering des jongen sultans:

"The circumstances attending this transaction were particularly severe, and wantonly unjustifiable: he was forced on board ship, without any preparation; a few only of his people were suffered to accompany him (b), and his younger brothers, who wished to share his fate, were not allowed to participate in his banishment; his property was seized by the Dutch commissioner, and in violation of justice and humanity, was exposed to public sale, in order that, according to the expression of the Dutch commissioner *not a trace should be left of his former existence*, a circumstance, which, in the opinion of Malayan chiefs, is the most opprobrious and disgraceful that can befall them, and indicates a family degradation and downfall which no future prosperity can ever surmount."

XIII.

Muntinghe's tweede opvaart naar Moeara Bliti: 30 November 1818—aanvang Januari 1819 (c).

Den 30ⁿ November 1818 verliet onze commissaris met eene betrekkelijk flinke macht de hoofdplaats. De tocht geschiedde, gelijk steeds in deze streken, te water, namelijk weer de Moesi op. De gouvernementsprouw *Ganda Pospita* had Muntinghe tot verblijf; de commandant der vaartuigen en van het zeevolk aan boord, was de luitenant ter zee Fabritius. Luitenant Goossens

(a) Overgenomen in de *Asiatic Journal*, dl. X bl. 296.

(b) Nota bene, in de zestig personen!

(c) Dit hoofdstuk en de twee volgende ontleenen o. a. ook hiaraan hun belang, dat tot dusver, voor zoover ik weet, de gebeurtenissen nooit gepubliceerd werden.

(bl. 444) stond aan den oever de vertrekkenden na te staren, lucht voor zijne gezondheid inademende

De eerste vermeldingswaardige ontmoeting had plaats bij den kampong *Kayoe Aroe*, in de nabijheid van *Sekajoe*, halfweg Palembang-Rawas. Daar namelijk kwam men een handelaar tegen, die op zijn vlot met goederen de rivier wilde afzakken. Dat trof, meende de inlander, want hij had juist een brief bij zich van den Benkoeleschen commissaris voor den edelheer. Het schrijven was gedagteekend Moeara Bliti 27 November 1818 en bevatte eigenlijk eene verontschuldiging over zijne „inneming” van Bliti. Hij beweerde het zoo erg niet bedoeld te hebben; de onzen hadden in stilte, tot zijne eigen verwondering, schreef Hayes, Bliti ontruimd. en wel niet, omdat ze door de komst der Engelsche expeditie bevreesd was geworden, gelijk zij voorwendden, maar wijl ze overtuigd waren, dat de Maleiers tegen hen te wapen zouden loopen, ten einde eene het hoofd aangedane beleediging te wreken (a). Bedoeld hoofd was zekere *radja Goyan Allan*, die onze De Groot en Estema yóór hun vertrek van Moeara Bliti in arrest hadden genomen; hij bleek een echte zoon te zijn van een broer van den regeerenden vorst te Pager-roeyoeng.

De bode, zijne commissie volbracht hebbende, wilde naar Palembang doorgaan; Muntinghe had het evenwel in de gaten, dat zoo'n zendeling van Hayes misschien nog wel andere stukjes zou bij zich hebben. Duizend eeden bij Allah lieten den commissaris van het idee niet afbrengen; Allah zou den man wel beter voorlichten, indien op de koopmansgoederen beslag werd gelegd. En ja, daar kwamen ze aan den dag: drie brieven voor vriend Aohmad, wiens avontuur naar Batavia nog niet bekend was. Hayes vroeg den sultan om transportmiddelen, daar niets van dien aard te krijgen was (b). De beide andere brieven waren van inlandsche

(a) Hayes' brief deed ik afdrukken in bijl. F *Gids*, behoudens het slot, dat aldus luidde, en waarop het vermelde over het Maleische hoofd betrekking heeft:

„I can only conceive from the line of conduct pursued, that a pretence for quitting the doessoen was only required, as those who left it, must have been well aware that the Malays were arming and assembling to revenge the insult they had received by the seizure and violence, offered to the person and followers of the Yang di Pertoean.”

(b) „De brief van den Sultan is mij geworden. Ik zal daarop niet uitvoerig antwoorden. Ik houd mij op te Moeara Bliti, wachtende op een gevolmachtigde van den Sultan, want er zijn noch schuiten, noch iets om af te komen. Ik

hoofden. Zij spraken den vorst moed in, daar Raffles reeds 6500 man Europeesche troepen uit Bengalen ter beschikking had gekregen en niet minder dan 10 schepen gereed lagen om ze naar Benkoelen over te voeren!

Muntinghe was van nature niet zwaartillend; integendeel hij zag wel wat spoedig de zaken van te goede zijde. Blijkens zijn rapport uit Kayoe Aroe dd. 6 December, viel uit Hayes' brief aan hem op te maken, dat diens instructie zich slechts bepaalde „tot list en onderkruiping”, alzo geene bevoegdheid schonk tot militair optreden. Voor het beleedigde Maleische hoofd behoefden we ook niet bang te zijn, want hem was voldoening gegeven (a). Alles zoude zich dus wel schikken „zonder dat men noodig acht tot daden van geweld te komen”. De onwil der bevolking, gelijk die uit Hayes' verzoek om hulp bleek, was ook een voorspoedig teeken, meende Muntinghe. Eindelijk verklaarde hij zijn geloof aan de Bengaalsche expeditioneere macht „zeer gering”; maar voor alle zekerheid zou hij er toch schout-bij-nacht Wolterbeek van kennis geven.

Terwijl alzo onze commissaris vol goede hoop de reis voortzette, had de schout-bij-nacht zijne commissie naar Riouw volbracht, zoodat deze den commissaris dd. 8 December 1818 van Muntok's

verzoek den Sultan daarvoor te zorgen, opdat ik hem spoedig zou kunnen ontmoeten. Ik verlang den Sultan zeer te zien, maar zoo ik niet kan komen, dan gelieve de Sultan een zijner bloedverwanten naar Moeara Bliti te zenden.

Geschreven op den 28 November Zaterdag drie uren 1818.”

(a) Muntinghe schrijft namelijk over het incident met bedoeld hoofd het volgende: „De verzamelingen en wapening van Maleiers, waarvan de heer Hayes spreekt in het slot van zijne missive, behoeven ook, zoo het mij voorkomt, niet veel ongerustheid te baren. De oorzaak, waaraan hij dezelve wil toeschrijven, is het gebeurde met den Toean Yang Per Toean Sakti, waarvan ik de eer gehad heb Uwe Excellentiën verslag te doen bij mijn schrijven van den 2ⁿ November jl.

„Sedert heeft de goede behandeling, welke ik den Toean Yang Per Toean heb laten ondervinden, allen verkeerden indruk, gelijk ik mij verzekerd houde, van deze gebeurtenis bij hem zelve uitgewischt en zoo er bij zijne natie of gevolg nog eenige wrok over het gebeurde mocht zijn achtergebleven, levert het inlandsch gebruik om voor den neergeslagene een zeker zoengeld te betalen, het gereede middel aan de hand om alle zijne magen en aanhoorigen, voor eene geringe somme gelds te bevredigen.

„De melding, welke de Heer Hayes van dezen Toean Yang Per Toean maakt, dient intusschen niet om mijn vertrouwen op denzelven te vermeerderen; doch ik zal niettemin mijn oordeel over zijn gedrag blijven opschorten, totdat ik in staat gesteld zal zijn, hetzelfde grondig te onderzoeken.”

Den hierin vermelden brief van 2 November 1818 heb ik niet ter hand gehad, zoodat de bijzonderheden van het gebeurde mij onbekend zijn.

reede schreef, dat de flotielje naar Batavia terugkeerde (a). In den loop der nu volgende gebeurtenissen is deze terugkeer eene omstandigheid van gewicht geweest. want daardoor werd de schout-bij-naacht niet in de gelegenheid gesteld, om met eigen oogen des noods den onrustig geworden staat van Palembang op te nemen, en althans, op Muntinghe's verzoek, van het zoo nabij zijnde Riouw gemakkelijk hulp te verleen. Belangrijk tevens was de brief, dien Wolterbeek schreef. Hij verhaalde daarin niet slechts op zijne wijze de geschiedenis van het dd. 26 November 1818 gesloten *Riouw*-contract, doch deelde daarin ook mede, dat de Engelschen reeds *de Carimons of SINGAPORE aan het inlandsche bestuur van Linga-Riouw gevraagd hadden*, waartoe hem echter, meende Wolterbeek in vreemde illusie, *hun nu, door zijn contract, de pas geheel en al was afgesneden* (b). Het is wellicht niet onjuist, hetgeen Mr. Mijer in zijne levensschets van J. C. Baud opmerkt (c), dat Muntinghe „eene onvoorzichtigheid” beging om zoovele maanden lang in de binnenlanden te vertoeven nl. van 30 November 1818 tot 20 Mei 1819; — doch laten we niet vergeten, dat de kroning der Engelsche intriges met de vestiging op Singapore dd. 29 Januari 1819, waarmede men destijds in Palembangs binnenlanden niet bekend kon zijn, wat de gevolgen betrof, zulk een geweldigen schok aan ons gezag gaf, dat, geheel buiten 's commissaris' schuld, zijne zedelijke macht er fataal door ondermijnd werd, en dat die stichting had voorkomen kunnen worden door het plaatsen van een paar onkostbare posten. De verontschuldiging van gouv.-gen. Van der Capellen, dat men dan toch niet overal maar postjes kon stellen, om tegen wederrechtelijke bezitnemingen te waarborgen (d), ging toch niet geheel op, waar zoo uitdrukkelijk op de Carimons én op Singapore de aandacht was gevestigd.

Verwijderde zich alzoo de flotielje Wolterbeek van Palembang, eene andere mede ons zeer bekende persoonlijkheid verscheen er daarentegen, dien Muntinghe gaarne had willen ontmoeten, doch die nu onverrichter zake ook zijne reis voortzette, evenals Wolterbeek dit had moeten doen, tijdens 's commissaris' eerste bezoek aan de bovenlanden.

(a) Op bl. 38 M.-R. staat, dat W. den 3^{en} December terugkeerde; dit is misschien eene drukfout.

(b) Zie den brief in bijl. 20.

(c) Bl. 123.

(d) *Singapore*-verh. bl. 412; ov. 24.

Van Borneo's Westkust waren namelijk indertijd uitnoodigingen gekomen aan de opgetreden Nederlandsche regeering om zich daar mede te vestigen, te weten van *Sambas* (a) en *Pontianak* (b). Bij een besluit van 9 Juni 1818 was daarop de heer *Van Boekholz* tot commissaris voor de Westkust van Borneo benoemd (c). Naar wij weten, ging de commissaris derwaarts met eene flotielje, waarvan de leiding aan commandant *Stout* werd toevertrouwd (d). Van Boekholz bleek echter niet meer dezelfde flinke man te zijn, die hij, volgens een mijner vroegere verhandelingen (e) op Borneo's Oostkust geweest was. Zijn gestel had ernstig geleden; troost zocht hij ook in overmatig drinken. Hij had daarbij zeer lastige ondergeschikten, met name *Muller* en *Prediger*, vooral de eerste. Een hunner zal wellicht de door Wolterbeek bedoelde praatjesmaker op de *Vrede* geweest zijn (f). Van Boekholz miste de geestkracht om de menschen op hun plaats te houden; en bij gebrek aan eigen zelfvertrouwen, leverde hij bovendien geen werk. De regeering werd daardoor zóó ontevreden, dat ze bij besluit dd. 10 November 1818 Van Boekholz terugriep (g); tot zijn vervanger werd aangewezen de bekende resident *Nahuys* (h). Deze had echter in last

(a) Zie nader bijl. 21.

(b) De sultan van Pontianak had aan C. C. G. G. te kennen gegeven: dat hij ongemeen verblijd was en God dankte dat de Hollanders, zijne vroegere broederlijke vrienden, weder bezit genomen hadden van het eiland Java; dat hij verzocht vriendschap te mogen houden, gelijk bevorens, wijl Z. H. nog niet vergeten was de weldaden, die hij van de Hollanders genoten had; dat hij hoopte, dat zijne vrienden hunne landen niet loslieten, maar hem bewaren en behouden zouden, gelijk ten tijde van zijn vader.

(c) Zie bijl. 22.

(d) Zie bl. 3 M.-R. en bl. 425 hiervóór.

(e) Zie *Bandjermasin*, dl XLIX (1898) bl. 1 vv. van dit Tijdschrift.

(f) Zie bl. 4 M.-R.

(g) Zie de overwegingen van het besluit in bijl. 23.

(h) In de *Nahuys*-verzameling te Leiden ter Universiteitsbibliotheek, portefeuille 5bis, komt een particuliere brief voor van Nahuys aan professor Veth, gedagteekend van zijn verblijf in Nederland, Burgst 11 October 1853, waarin hij spreekt over Van Boekholz van tot de „brave, eerlijke menschen” te behooren, maar dat het „bijkans ongelooflijk” was, in welken verwarden staat het bestuur op Borneo door Nahuys werd aangetroffen. Van Boekholz heet daarin „vroeger een kundig man, doch later zwak van gezondheid en eenigszins aan het gebruik van te veel drank overgegeven en daardoor ook zwak van hoofd geworden”. Zoo stelde hij iederen dag contracten op met de vorsten van Pontianak, Sambas en Mampawa, die hij echter den volgenden dag weder doorhaalde „op het voorbeeld van Penelope”. Hij had ten slotte alle gezag verloren en was buiten staat de eigendunkelijke handelingen van zijne ondergeschikten Muller en Prediger te keer te gaan.

om eerst Palembang aan te doen, ten einde met commissaris Muntinghe over de organisatie van Borneo te spreken (a). Ongelukkig was deze reeds de Moesi op. Nahuys, dd. 10 December 1818 aan de regeering dientengevolge berichtende, waarom hij zonder Muntinghe's advies zijne bestemming zou volgen, verklaarde zich over den uitslag van de Palembangsche expeditie niet ongerust te maken, sinds hij vernam, dat Muntinghe „den eersten officier van de korvet de *Eendracht* op ziju tocht met zich had medegenomen, en van dezen heer, welke bij een ieder bekend staat als een wakker, bedaard, oordeelkundig man, alle mogelijke hulp en ondersteuning te wachten had". Die eerste officier was de op bl. 422 vermelde luitenant Fabritius. Nahuys meende toch niet, dat Muntinghe soms wel aan *bedaartheit* en samengaande *oordeelkunde* behoefte had?

Hoezeer blijkt intusschen hier weer 's commissaris' hardnekkig vertrouwen op de zedelijke kracht van hetgeen hij „het recht" noemde! Als toch Nahuys vraagt of hij soms ook op Palembang zal blijven, ten einde in de aldaar bestaande moeilijke omstandigheden hulp te verleen, verklaarde Muntinghe dat niet volstrekt noodig, en wel in de volgende toostrijke bewoordingen (b):

„Voor den ijver en het devouement, waarmede UEdG. mij deszelfs diensten ook voor de Palembangsche zaken aanbiedt, betuig ik UEdG. mijn hartelijken, oprechten dank. Ik erken daarin den majoor Nahuys, den waardigen broeder (c) van onzen voormaals geëerbiedigden raadpensionaris. Ik zal aan dat aanbod de verdiende hulde bewijzen; er in alle gevallen honorabele melding van maken aan heeren C. C. G. G. en er *gebruik* van maken, indien de *nood* gedurende UEdG. aanwezig alhier zulks nog mogt vorderen.

„Dan Gode zij dank die *nood* bestaat nog niet. Het regt zegenviert tot nog toe boven het onregt; de waarheid over het bedrog en de leugen; de listigen worden in hunne eigen listen verward; zij worden gevangen in de strikken, die zij voor ons willen

(a) „Dat het ter bereiking van het oogmerk der zending naar Borneo, aan den Commissaris Nahuys opgedragen, groote nuttigheid hebbe, dat deze met den Commissaris Muntinghe op Palembang zich onderhoude over de schikkingen, welke laatstgemelde daar ter plaatse heeft beraamd in te voeren, en raadplege over de mogelijkheid om ook op een of meer plaatsen op de Westkust van Borneo soortgelijke schikkingen en maatregelen daar te stellen". Evenzeer in een besluit van 10 November 1818.

(b) Het stuk ligt, echter zonder verdere dagteekening, in de portefeuille 5bis van de *Nahuys*-verzameling in de Universiteitsbibliotheek te Leiden.

(c) *Broeder*, staat er; bedoeld wordt zwager.

spannen; en hun loon zal zijn de schande en schaamte, die zij verdienen.

„Ik heb onlangs aan hh. C. C. G. G. geschreven, dat onze regten van oppermacht in Palembang *vast* staan, en dat de heer Raffles ze niet meer aan het wankelen zal brengen. Deze verzekering durf ik UEdG. nog' geven, en ik word er hier, hoe verder ik naar boven trek, langs hoe meer van overtuigd. Ik durf veilig zeggen, dat de geest van het gansche volk met ons is; en dat, werwaarts ik mij mij ook beweeg, gansch Palembang dezelfde rigting volgt. Ik mag UEdG. dan ook ten deze de grootste gerustheid inboezemen en vertrouwd UEdG. daardoor ook geen gering genoeg te verschaffen.”

Welk zot geloof aan de overwinning van het recht, bij menschen als Muntinghe en Elout, die er zelf mede solden, zóó dat men er wee van werd! Onze houding tegenover de twistende vorstenbroeders was, gelijk ik reeds opmerkte, misdadig; de verheffing van den moordenaar onzer landgenooten onwaardig, eene zedelijke, eene groote politieke fout. Muntinghe's geürm over die lieve inlanders, die we goed wilden doen, was waarachtig om te lachen, eene miskenning van hun karakter, van de gezonde gedachte, dat men in inlandsche politiek niet moet doordrijven, maar veel aan tijd en maatschappelijke ontwikkeling dient over te laten. En deze meester in het recht verheft er zich ten slotte nog bij Nahuys op, van precies alles anders te doen dan . . . Raffles! (a).

(a) Op het bovenaangehaalde, schrijft namelijk Muntinghe nog het volgende, in de gedachte, dat Nahuys toch hem in de bovenlanden zal bezoeken met de door dezen van Batavia meegebrachte militairen:

„In het opkomen herwaarts, verzoek ik UEdG. mededogen en lijdzaamheid te oefenen met de onnoozele ingezetenen der bovenlanden, die bij onze goede Javanen nog verre ten achter zijn. Zij zijn nog schuw van menschen, en het is alleen door goedheid, dat zij kunnen getemd worden.

„Volgens landsgebruik mag geen vreemdeling binnen hunne huizen gaan: de overtreding van dit gebruik is oorzaak geweest van den moord, die op Soekaramé aan twee Sipayers gepleegd is onder kapitein Haslam. De Landswet zegt verder, dat die gemeenzaamheid pleegt, of zelfs zich maar nederzet onder de vrouwen of dochters van een huisgezin, vrijelijk door man of vader mag worden ter nedergelegd, zonder dat daarover eenige rechtspraak valt. Overspel is anders de *éénige* misdaad, waarop de Landswet de doodstraf stelt. Het is dus geene wreedheid, maar óf een aangeboren jaloesie, óf de nood tot voorkoming van moord en doodslag, waarop deze wet gegrond is.

„Ik heb het niet onnut gerekend UEdG. van deze omstandigheden te onderichten, ten einde de militairen, die UEdG. misschien zullen verzellen, daarop

Daar de commissaris dus de komst van Nahuys niet volstrekt noodig achtte, zette deze de reis naar Pontianak voort, hetgeen echter te betreuren valt; want vermoedelijk was de Borneosche commissaris voor het controleeren van Badroedin geschikter dan de Palembangse gebleken en zou het in ieder geval ten volle aan Nahuys zijn toevertrouwd geweest, om, gedurende de maandenlange afwezigheid van Muntinghe, Badroedin's intriges tegen te werken. Naar mijne meening, is het niet eene al te gewaagde veronderstelling, dat met 'n Nahuys te Palembang de smadelijke vernietiging van ons gezag niet zou hebben plaats gevonden. Nu bleef daar achter als vertegenwoordiger van het burgerlijk gezag een commiesje, die hoe goed hij ook zijne taak opvatte, natuurlijk niet in eene positie verkeerde om den verraderlijken sultan te beheerschen.

Tien dagen opvarens van de hoofdplaats, steeds in westelijke richting, komt men te *Moeara Rawas*; dit was een zeer belangrijk punt voor de expeditie. De Moesi buigt daar met een vrij rechten hoek naar het zuiden, leidende alzoo naar *Moeara Bliti*, terwijl van het westen, de *Rawas* in de Moesi valt. Deze *Rawas* bezit ongemeen vruchtbare oevers en paalt in haren hooger einde en door haar vertakkingen min of meer aan het Djambische. Verschillende paden leiden van de *Rawas* naar *Benkoelen* (in 'n kleine 10 dagreizen); naar *Padang* en naar *Pagarroeyoeng* (in 20 dagen), naar *Djambi* (in 'n kleine 4 dagen), enz., m. a. w. gelegenheid genoeg, dat de door *Raffles* opgestookte Maleiers het ons te *Moeara*

bedacht te kunnen maken. Ik voor mij houd het voor een regel hen nimmer zonder behoorlijke surveillance aan wal te laten stappen....

„Omtrent de maatregelen, welke ik verder beraamd heb hier in te voeren, is mijn beginnen *gematigheid in alle belastingen*; en dezelve eerst met het toenemende vermogen der ingezetenen te doen klimmen. Dat is alles le contrepied van den heer *Raffles* op Java.”

Blijkens bl. 423 hiervoor had ook *Muntinghe* dd. 1 Augustus 1818 aan kolonel *Bakker* medegedeeld, hoezeer het bezoek der Engelschen de bevolking ontstemd zou hebben. Evenzeer was door hem dd. 18 Juli 1818 over de *Haslam*-soldaten aan *Bakker* bij een brief uit de kampong *Soekaramé* bericht: „Hun verblijf is niet vreedzaam geweest. Nadat zij door de inwoners van levensmiddelen voorzien waren, voor zooverre de plaats ze oplevert, hebben daarna eenige *Sipayers* geweld willen plegen aan de woningen van de ingezetenen. De tegenstand, hiertegen geboden, heeft tengevolge gehad, dat er van de Engelsche zijde geschoten is, en daardoor twee inwoners van den kampong gedood en twee gekwetst zijn; doch waartegens ook een *sipayer* is overhoop gestoken, en twee gewond, waarvan de éene doodlijk is”

Rawas lastig konden maken, zoodra de expeditie den hoek links naar Bliti was ingeslagen. Muntinghe had er een geopend oog voor, doch achtte geenszins den staat van zaken van dien aard om niet nog dieper door te dringen, zoodat den 13ⁿ December 1818 de *Pospita* de reis van Moeara Rawas naar Moeara Bliti voortzette. Hij deed dit zelfs, zonder nog zijne provisiën enz. te Rawas waren aangekomen, en wel op een gerucht, dat de Engelschen van Moeara Bliti tegen Palembang waren opgetrokken. Een inlander had het naderen der Engelschen komen vertellen, op het vernemen „van een gedruisch als dat van den tambour”, rapporteerde Muntinghe aan Batavia dd. 14 December, dus den dag na zijn opbreken van Rawas. „In deze veronderstelling werd besloten”, verhaalde hij, „voort te rukken, niettegenstaande de vele redenen, welke daar tegen schenen te pleiten; het renfort, dat wij nog van Palembang te wachten hadden; de provisie-prauwen, welke nog achter waren; en de monding van de Rawas, welke wij achter ons open lieten. Dan de redenen, welke van een meer onmiddellijk en momentaneel gewicht schenen, waren om den inlander geen den minsten schijn van vrees of wantrouwen op onze krachten te doen blijken; om den aanvaller het voordeel, dat de aanval geeft, te benemen; en om voor te komen de wanorde en verwarring, welke het gevolg zouden zijn, wanneer een ongedisciplineerde hoop van inlanders en afgematte roeiers, in het midden van den slaap wierden overvallen; terwijl het verder als eene reden van geen gering gewicht beschouwd werd, dat het gerucht alleen van onzen verderen optocht veel zoude toebrengen, om de bovenlandsche hoofden, welke reeds zulke uitstekende blijken van trouw en goede gezindheid gegeven hadden, daarin te bevestigen, en hen voor verleiding en afvalligheid te bewaren.”

Bevoren den 13ⁿ te vertrekken, schreef de commissaris nog dien dag een brief naar Riouw aan Wolterbeek, met dringend verzoek om bijstand in *volk*, *ammunitie* en *medicijnen*. Toen was echter reeds de schout-bij-nacht naar Batavia teruggekeerd (bl. 449—450); doch al dadelijk moet ik, bij de betreuenswaardige gewoonte der menschen, om de schuld van eigen fouten op anderen te laden, de aandacht vestigen op den letterlijken inhoud van een verzoek, hetwelk zich aansloot bij Muntinghe's dringenden eisch aan de regeering om 'n 1000 à 1200 man garnizoen te Palembang te leggen (bl. 428).—Muntinghe begint voor de toezending der 75 man met de *Eclips* (bl. 446) te bedanken en zegt verder in geene bijzonderheden te

zullen treden ten aanzien van gebeurtenissen, die kolonel Bakker ongetwijfeld zal gerapporteerd hebben. Hierop gaat hij als volgt door:

„Het groote punt, daar ik maar terstond, als met de deur mede in het huis moet vallen, is dat, hoe tijdig en wel ter snede de vorige hulp ook zij aangebragt, dezelve in de tegenwoordige omstandigheden, echter nog niet toereikende is, maar dat ik op nieuw UHEdGestr. om assistentie in velerlei zaken, den publieken dienst betreffende, moet lastig vallen.

„UEHdGestr. verwijze mij niet naar Batavia. De hulp is daar gevraagd bij elke scheepsgelegenheid, die zich van hier heeft aangeboden; doch deze zijn weinig in getal geweest; en thans is het saisoen reeds zoo verre verlopen, dat het misschien gedurende de gansche westmousson niet meer mogelijk zal zijn, eenige versterking van Batavia herwaarts te zenden. Hopende derhalve en vooruit stellende, dat UHEdGestres commissie op Linga en Riouw met gelijk succes moge zijn bekroond geworden, als waarmede ik de eer heb UHGestr. ten aanzien van Malakka van harte te vergelukken; hopende voorts dat de troepen, aan boord van het esquadre geëmbarqueerd, noch niet door ziekte, noch door vijandelikheden mogen hebben geleden; en ook door de bezettingen van die plaatsen niet geheel zullen zijn geabsorbeerd; — zoo is mijn eerste verzoek, dat UHEdGestr. van deze troepen, van elk wapen, zoowel infanterie als artillerie, zooveel voor den dienst van Palembang gelieve af te staan, als UHEdGestr. met de verdere oogmerken van deszelfs zending, eenigszins bestaanbaar zal kunnen oordeelen.

„De vraag om deze versterking, al beliep zij ook 2 à 300 man, zal UHEdGestr. niet vreemd schijnen, wanneer UHEdGestr. slechts in aanmerking gelieft te nemen, dat het detachement aan de Moeara Blitie (a) bestaat uit 200 man reguliere gewapende troepen, 200 Maleiers met pieken en bijlen en 4 veldstukjes; dat er voorts nog een detachement van Benkoelen, sterk 200 man, gedeeltelijk Europeanen, doch meestendeels Maleiers, is doorgetrokken tot in het hart van het Djambische en van daar wellicht nog naar Palembang zou kunnen komen afzakken.

„Terwijl ik bovendien nog, om aan de maatregelen van het Gouvernement, wanneer het noodig mocht zijn, eenige energie te kunnen bijzetten, bij C. C. G. G. verzoek heb gedaan, dat het

(a) Bedoeld wordt het detachement van Hayes.

garnizoen van Palembang voor de eerste 2 à 3 jaar op niet minder dan 1000 à 1200 man mocht worden bepaald.

„Ik twijfel dan ook niet op de edelmoedigheid, waarmede UHedGestr. mij de vorige hulp verleend heeft, zal ook ter dezer gelegenheid UHedG^a. besluit kenmerken. Bij de benooidghheid van manschap bepaalt zich echter de behoefte van Palembang nog niet. Daarbij komt gebrek aan de noodige *ammunitie*; gebrek aan nog een paar veldstukjes of obuses, daar wij thans slechts twee drieponders bezitten, die bruikbaar zijn; gebrek aan *een paar officieren van gezondheid*; aan *medicamenten* voor de zieken; aan *arak* voor de gezonden.

„In alle deze opzichten moet ik UHedGestr. solliciteeren mij te willen bijstaan, in zoo verre als de gelegenheid van het esquadre onder UHedGestr^r bevel zulks zal toelaten.

„Of voorts de bedreigingen van den heer Raffles, van met eene geduchte land- en zeemacht hier voor de Soensang te komen verschijnen, zooveel attentie meriteeren, dat UHedGestr. om dezelve af te wachten, eenige magt te water in deze streken diende achter te laten, moet ik aan het wijzer oordeel en aan de beslissing van UHedGestr. overlaten. Het zij mij eenlijk geoorloofd, op dit onderwerp aan te merken, dat een fregat in dezen moesson hier achtergelaten, altijd zeer ligt zijn weg naar Batavia weder kan vervorderen; doch dat de schepen, eenmaal derwaarts verzeild zijnde, niet ligt weder naar deze streken kunnen opwerken.

„Of het, bij het verleenen van zoodanig eene versterking te water, verder geen zaak zoude zijn, de koloniale schoener N° 10 eens te doen verzeilen, naar *Djambi*, met bloote last, om te zien, te hooren en te rapporteeren, heb ik insgelijks de eer aan het wijzer oordeel van UHedGestr. te onderwerpen.”

Na dezen brief te hebben verzonden, zou de tocht voortgaan, toen Muntinghe de meest geruststellende berichten ontving. De hoofden hadden zich pertinent tegen het doordringen der Engelschen verklaard; het bleek verder, dat de berichtgever over den naderenden tamboer slechts op het hooren van verdacht geluid, voor alle zekerheid, naar Moeara Rawas aan den haal was gegaan, zonder dus eerst te onderzoeken, wat het gedruisch eigenlijk had beteekend; zekere tijdingen werden ontvangen, dat de Engelschen van Moeara Blitie niet verder de *Moesi* waren afgezakt dan tot den kampong *Soeroe*, op een kleinen afstand ten noorden van Bliti, aan beide zijden der rivier gelegen, doch dat tegelijk met die beweging alle hoofden nog verder de rivier afvoeren naar *Mindanauer*

of *Mandjauer*, ongeveer halfweg Rawas-Bliti, waar aan 's Moesi's rechter oever de Kikim in de fraaie rivier valt en waar de hoofden de komst der onzen met verlangen te gemoet zagen. „Ik heb”, verhaalde Muntinghe verder in zijn op bl. 455 vermeld rapport van 14 December, „in deze omstandigheden vermeend de trouw en moed van deze brave lieden niet te spoedig te hulp te kunnen komen, en dus slechts bij ons plan om opwaarts te trekken, te moeten volharden, niettegenstaande de momentaneele schaarschheid van rijst, waaraan ons dit van tijd tot tijd blootstelt.”

Aldus kwam de commissaris den 14ⁿ December voor de kampong *Monang* (a), van waar hij het op dien datum gestelde rapport schreef. Geene reden had hij gehad, meldde hij, van zich over dit verder opwaarts trekken te beklagen. „De goedwilligheid der ingezetenen heeft”, deelde hij mede, „ons het achterblijven van onze eigene provisiën nog niet doen gevoelen; de tijdingen uit de Rawas en Roepit zijn van dien aard, dat ons het openlaten van dien stroom althans geene onmiddellijke ongerustheid behoeft te baren; en van de goede uitwerking van onzen verderen optocht op de gesteldheid der gemoederen, schijnen ons elk oogenblik de bewijzen te gemoet te komen.” Er was slechts één donker wolkje, namelijk het ook aan Wolterbeek medegeedeelde (bl. 456), dat, volgens hem geworden tijdingen, er, behalve het detachement Engelschen te Bliti, nog een detachement van 200 man uit Benkoelen, gedeeltelijk Europeanen, doch grootendeels Maleiers, door het Menangkabousche waren getrokken, tot in het hart van *Djambi*, en waarschijnlijk voornemens waren naar Palembang door te gaan. „Deze troepen”, schreef Muntinghe verder, „zouden zich voor het tegenwoordige nog bevinden op een afstand van 14 dagreizen van de grenzen van Rawas; dan daar zij ligtelijk hunne marschroute zouden kunnen veranderen, hetzij naar de Rawas, naar Palembang of de Banjoe Assin, zouden hieruit in het vervolg nog onaangenaamheden kunnen geboren worden. Ik twijfel echter niet”, luidde de op zand gebouwde illusie, „of de verzending van den sultan Achmad Nayam Oedin zal ook wel ras deze onderneming in haren verderen loop stuiten.” De briefschrijver zou intusschen, besloot het rapport van den 14ⁿ, zendingen naar den sultan van Djambi doen afgaan „ten einde Zijne Hoogheid te kennen te geven” — N.B.! — „dat indien hij eenige begeerte gevoelde om de oude contracten met het Nederlandsche

(a) Niet op Stemfoort's atlas. Doch wel *Ngoelak*, dat er vlak bij ligt.

gouvernement te vernieuwen, hij, om dit te erlangen, slechts eenige gezanten herwaarts, en over deze plaats verder naar Batavia had te schicken": terwijl Muntinghe mede bij aankomst van schout bij-nacht Wolterbeek te Muntok, dezen in overweging zou geven: "of het dienstig en raadzaam zoude zijn, een klein vaartuig de rivier van Djambi op te zenden, ten einde van den staat van zaken aldaar kennis te nemen" (a).

Zulke rapporten konden, 't is waar, den indruk geven, dat de aandrang om meer troepen overdreven was; doch, naar het mij voorkomt, niet bij ernstige lezers: want Muntinghe had niet alléén de Engelsch-Benkoeleesche expeditie op het oog, ook niet alléén de muitende Maleiers, doch tevens den onrustigen Badroedin; en waar nagenoeg het gansche garnizoen in beslag was genomen voor den binnenlandschen veldtocht, scheen het dan toch buitengewoon bedenkelijk, dat de hoofdplaats om zoo te zeggen onverdedigd bleef.

In de hoop derhalve, dat men hem niet geheel aan zijn lot zou overlaten, drong hij verder voort, toen den 7ⁿ Januari 1819 Wolterbeek te Batavia het op bl. 455 medegedeeld verzoek om hulp ontving. Aanstonds zond hij het stuk den Gouv. Gen., waarin, schreef de schout bij-nacht, de commissaris op militairen aandrong "wegens zijne positie in tegenoverstelling der Engelsche macht". Eene veel te uitsluitende opvatting, mijns inziens, te eerder wijl dan toch Muntinghe ook de regeering zoo nadrukkelijk op Badroedin's gevaarlijke houding had gewezen. Wolterbeek bracht in herinnering, dat hij bij zijn vertrek van Riouw de meest gunstige berichten had ontvangen; wat beteekende dan nu het opnieuw aanvragen van zooveel troepen? "Uwe Excellentie zal uit nevensgaande missive zien", besloot hij, "dat de heer Muntinghe geene genoegzaam geduidende redenen heeft (b), om zoo groote versterking te vragen; want nu de zaken omtrent Palembang met de Engelschen reeds naar hooger autoriteiten, en wel de Souvereinen, zijn verzonden, geloof ik niet dat Uwe Excellentie ZEdG daar oorlog zal laten voeren Trouwens dit te beoordeelen is buiten mijne taak en moet ik overlaten aan HH. EE. de heeren Commissarissen-Generaal. De *Eclips* krijgt heden de 50 man troepen en zal morgen dus klaar raken om te zeilen, met alle benodigdheden voor de *Fendracht*, met geld en arak voor Palembang, met verfwaren en arak voor Banka."

(a) Dat M. aan dit voornemen gevolg gaf, bleek ons uit bl. 457.

(b) Wolterbeek's woordenkeus is soms eigenaardig.

De regeering vereenigde zich helaas! met dit advies. Opdat zij haar commissaris niet zou toelaten *oorlog met de Engelschen te voeren*, zooals immers de schout-bij-nacht zich uitdrukte, kreeg hij geen 1200, geen 1000, geen 500, geen 300, maar slechts een troepje van 50 man, dat den 12ⁿ Januari naar Palembang stevende.

Vijftig man! Men leefde te Batavia in eene betrekkelijke gerustheid. Hadden C. C. G. G., in de overtuiging dat hun commissaris wel zou weten te handelen „naar plicht en instructie” (bl. 385), hem dd. 4 Juli 1818 tevens geschreven: „wij hebben op Uw beleid en plichtsbetrachting een vol vertrouwen”; hadden ze een half jaar later in Elout's afscheidsrede dd. 16 Januari 1819 opnieuw de overtuiging uitgedrukt, dat alles door hem tot een goed einde zou worden gebracht (bl. 418), hoe bekwaam Muntinghe in vele opzichten ook was, ijzer enkel met handen te breken vermocht hij niet. Bij 's regeerings dringende behoefte aan geld, manschappen en schepen, wilde men liever niet de zaken al te ernstig inzien; men meende te spoedig *eerder te veel dan te weinig* gedaan te hebben! Althans in 's landvoogds particulier schrijven dd. 9 Januari 1819 uit Buitenzorg aan Wolterbeek, leest men, naar aanleiding van Timmerman Thijssen's onrustbarende mededeelingen uit Malakka (a): „Ik hecht geen geloof aan de kwade geruchten, waarvan T. melding maakt, en houd dezelve voor vriendnabuurlijke uitstrooisels. Hartelijk wensch ik, dat de tijdingen, UHEdG. door den Armenischen koopman medegedeeld, zich mogen bevestigen (b). Intusschen kan men alles van die van Bencoolen verwachten, waarom ik er voor ben tegen alle onvoorziene gevallen nog wat assistentie naar Palembang te zenden. De schout-bij-nacht Buyskes schrijft UHEdG. over de *Wilhelmina*. Ik zal morgen met den overste Van Schelle regelen welk detachement daarheen gezonden zal worden. Het is beter in deze te veel te doen dan iets te verzuimen.”

Inmiddels ondervond Muntinghe op zijn tocht nog altijd voorspoed. Te *Monang*, dat immers den 14ⁿ December was bereikt (bl. 453), bleef hij eenige dagen, waarvan hij o. a. gebruik maakte, om nader op de hoogte te komen van de kwade tijdingen, die niet ophielden te loopen (c). Het kon echter niet mooier. Muntinghe berichtte den

(a) Zie bl. 41 M.-R.

(b) Welke tijdingen dit waren, is mij onbekend.

(c) Uit een Muntinghe-rapport van 26 December 1818 blijkt, dat hij den 20ⁿ uit *Monang* nog een rapport hierover aan onze regeering zond.

26^a, dat commissaris Hayes „waarschijnlijk het slachtoffer was geworden van de laatste diensten, welke men van hem had gevorderd”, althans in den nacht van den 19^a op den 20^a had hij te Moeara Bliti den laatsten adem uitgeblazen. Verder hadden de Engelschen daar wel 'n negental vloten verzameld, waarmede ze den 23^a zouden afzakken, maar de tocht had uitgesteld moeten worden, omdat al het roeivolk er van door was gegaan.

De onzen nu steeds opwerkende, werd den 23^a December de adelborst („jonker”) *Steffens* in eene lichte prauw op kondschap naar Bliti gezonden, terwijl de hoofdmacht volgde met al den spoed „welken de felle stroomen, en een klippige bodem, waarover de vaartuigen dikwerf moesten gesleept en getrokken worden, toelieten”.

Steffens kwam in den ochtend van den 24^a ter hoogte van Moeara Bliti en ging voor een oogenblik met zijne kleine pantjaling den hoek om, voorbij welchen de Moera Bliti zich aan het oog opdeed. Hij zag de ter afvaart gereed gemaakte vloten liggen met een gedeelte der reeds voor den verderen tocht ingescheepte Britsche militairen; doch zoodra dezen onze vlag ontwaarden, ijlden zij naar land. De adelborst haastte zich naar Muntinghe terug, om het resultaat zijner waarnemingen mede te deelen.

Muntinghe, zeker een man van de daad, moedig, rond, vol ijver en vuur bij zulke gelegenheden, doch met het zwak om te willen redetwisten, meende nu weer het oogenblik daar, om Hayes' brief van den 27^a November 1818, dus den op bl. 448 vermelden, te beantwoorden. „Ik rekende het nu een gepast oogenblik te zijn”, schreef hij dd. 26 December aan de regeering met zeker gewicht, alsof het eene nieuwe *daad* gold, „om een antwoord te geven op den brief van den gewezen commissaris Hayes, op de Moesi door mij ontvangen.” En daar Hayes was overleden, richtte hij de missive aan luitenant Haslam; natuurlijk dat daarin het onrecht der Benkoeleezen betoogd werd (a). Steffens werd opgedragen om dit schrijven aan Haslam te brengen. Hij voer dientengevolge den 24^a met zijne lichte prauw weder de rivier op. In den avond, toen het donker begon te worden, volgde ook Muntinghe met de officieren, totdat onze commissaris gekomen was op drie korte bochten, niet ver van den door mij op bl. 457 genoemden kampong *Soeroe*. Muntinghe ontwaarde toen het licht van de prauw-Steffens, die voor het dorp lag. Nabij komende hoorde de commissaris zijn jonker Engelsch

(a) Zie bijl. 24.

spreken, terwijl de adelborst, gewaarwordende wie de komenden waren, dezen toeriep: „Ik heb er reeds twee aan boord.” Steffens had order om niemand door te laten; onze officieren riepen hem dat nogeens toe, en herhaalden in het Engelsch: „You may stop them”, opdat een ieder het zou hooren „wien het raakte”. Vervolgens ging Muntinghe met zijne officieren weder naar de hoofdmacht terug. Luitenant Fabritius „rangeerde” slagvaardig 's commissaris' macht „in eene goede positie, beneden een klein eilandje”, terwijl Muntinghe eene schriftelijke order aan Steffens uitvaardigde, om aan den commandant der Engelsche macht te laten weten, dat deze zich zoude hoeden de rivier verder af te zakken, want dat elke poging om den Nederlandschen post voorbij te gaan, zoude beschouwd worden, als een vijandelijke aanval en een daad van geweld, die met geweld zoude gekeerd worden, door de aanvallers in den grond te schieten.

Den volgenden dag, dus den 25ⁿ, voer Muntinghe met zijne gansche macht op tot het punt, waar den vorigen nacht Steffens was blijven liggen. Men zag nu, op een geweerschot afstands, 'n 8-tal vlotten des vijands. „Hiertoe”, rapporteerde Muntinghe in zijn schrijven, gedagteekend Soeroe 26 December 1818, „bepaalt zich totnogtoe hun magt. Van deze rakkits zijn sommige althans tamelijk wel met roode rokken bezet. Hun getal zal echter weinig meer als 100 man bedragen. Volgens alle berichten hebben zij geene veldstukjes bij zich, maar zijn verplicht geweest die op Poeloe Getah of Oedjan Panas achter te laten. Het makelei der vlotten heeft niets, dat eene bijzondere sterkte aanduidt; integendeel schijnen zij in der haast te zijn vervaardigd. Geene andere roeivaartuigen schijnen zij bij zich te hebben als eene enkele pantjaling van middelmatige grootte; doch slecht gedekt en zonder riemen, zoodat zij verplicht zijn met bamboesen te roeien. De Chinezen zijn thans hun roeiers. Drie van dezen, welken reeds tot ons zijn overgelopen, verklaren, dat hunne magt bestaat uit 110 Sipayers militairen en 20 Sipayers, die als koelies gebruikt worden. Van deze magt, verklaren zij echter, dat op de Moeara Bliti nog zijn achtergebleven 27 à 28 man, waarvan 10 zieken; dat zij voorts op de Moeara Bliti nog eenige provisiën hebben achtergelaten, doch aan boord van hunne vlotten niet meer hebben als dertig zakken rijst; dat de Sipayers over het algemeen nog redelijk wel gevoed zijn, dan dat de weinige Europeanen, die onder hen zijn, sterk zijn afgemat, en alle Chineezen moedeloos.

Hiertegen bestaat onze magt voornamelijk in de twee veldstukjes drieponders, welke het ons gelukt is op twee groote roeischuiten te planten en herwaarts op te voeren. Deze beide stukken, van wederzijden aan de oevers der rivier geplaatst, maken *face* aan hunne rakkits. Het is slechts te hopen, dat wanneer men onverhoopt in het geval mogt geraken, om van dezelve gebruik te moeten maken, de prauw bestand zal zijn tegen de werking van het stuk. Onze verdere magt van Europeanen, Amboinezen en Inlanders, mag buitendien veilig gelijk geschat worden aan de hunne. En buitendien nog eene versterking van 50 à 60 man in aantocht op de Moesi, benevens de heer majoor Nahuys, wien ik, zoo ik hoop, niet tegen de intentie van Uwe Excellentien ten sterkste verzocht heb, herwaarts op te komen, nadat ZEd. mij eene vrijwillige aanbieding van zijne diensten gedaan had, waarvan ik Uwe Excellentien geene te loffelijke melding kan maken (a)."

Intusschen had Haslam op Muntinghe's brief (bl. 461) niet geantwoord, waarom de commissaris hem den luitenant *De Sturlei* toezond, om alsnog bescheid te verzoeken. Ook toen kwam geen schrijven van Engelsche zijde, zoodat Muntinghe zijne herinnering herhaalde, waarop Haslam hem erg lakoniek in den avond van den 25ⁿ December antwoordde, dat hij alleen opkwam voor de belangen van sultan Achmad, en dat hij geene vijandelijkheden tegen Nederland beoogde (b)!

Muntinghe kon niet nalaten op dat korte bescheid, per omgaande, dus den 25ⁿ of 26ⁿ — onze commissaris schijnt met de data in de war te zijn gekomen — andermaal een breedvoerig betoog te leveren over de waardeloosheid van Achmad's macht. Om zijn correspondent hiervan nader te overtuigen, verzocht hij hem den volgenden

(a) Dat Nahuys het verzoek niet dringend genoeg vond, en dientengevolge de reis naar Pontianak had voortgezet, deelde ik op bl. 454 mede.

(b) In acknowledging the receipt of your official letter, received at a late hour last night, but dated forward the 25th December, I beg leave to observe that the object of my visit here is on behalf of the dethroned sultan Radja Achmad Nayam Moedin, whose authority alone, under existing circumstances I adhere to in this quarter, to whom the Passoemahs of Moara Bliiti, Oedjong Panas and other districts look up as their lawful sovereign and as such is acknowledged by them.

„It is neither my wish or intention to act in an hostile manner towards his Majesty, the King of the Netherlands subjects.”

De afschriften zijn slecht genomen door een klerk, die b.v. schrijft voor *hunne* „gunne”; enz.

oachtend op een door Haslam te bepalen uur, te Soeroe onzen commissaris te komen ontmoeten (a).

Muntinghe liet dezen brief door luitenant De Sturler brengen, doch deze kreeg van Haslam het barsche bescheid, dat de commissaris hem, Haslam, altijd op zijn rakkit kon vinden! Maar, nogal vreemd, zulke „losse gezegden”, meende Muntinghe zich niet te moeten aantrekken, zoodat onze commissaris den ganschen 26^{en} December en ook volgende dagen op antwoord bleef wachten! Intusschen had tevens Muntinghe, „zoo goed en kwaad als het kon”, eene inlandsche macht van de zijne afgezonderd, bestaande uit 40 piekeniers, 30 geweerdragenden, 12 sabeldragenden en 9 Amboneesche soldaten. „Het bevel daarover”, werd opgedragen aan klerk De Groot, die derhalve gelegenheid kreeg zijn wegloopen te herstellen. De ons even bekende klerk Van de Wetering Buis werd mede aan het detachement toegevoegd, nemen wij aan, als adjudant van zijn collega. De Groot kreeg in last om door de bosschen via Soeroe en Bliti de bovenlanden in te gaan, den toevoer van daar naar Bliti af te snijden, alle de inlandsche hoofden moed in te spreken en ze over te halen om zich onder de Nederlandsche vlag te scharen.

Verschillende hoofden, als die van *Soeroe*, *Moeara Bliti*, enz. kwamen Muntinghe uit eigen beweging opzoeken en hem de verzekering geven, zoowel van hunne vijandschap tegen de Engelsche invallers, als van de trouw aan de Nederlandsche regeering. Echter liet Haslam altijd maar niets van zich hooren, terwijl het dan toch tijd werd, dat aan die gespannen verhouding op de eene of andere wijze een einde werd gemaakt, al ware het slechts om onze meerderheid te toonen ten overstaan der vele inlanders, die aan Muntinghe, schreef deze, persoonlijk kwamen verzekeren „van hunne trouw en van hunne blijdschap over mijne terugkomst in deze streken”. Zij beloofden ook, dat zij in geen enkel opzicht het Engelsche detachement van dienst zouden zijn, terwijl de onzen tegen gereede betaling alles konden krijgen.

Zoo werd het den 28^{en} December, dat Muntinghe, nog altijd in afwachting van Haslam's antwoord, op een kleinen afstand van Soeroe lag. Alvorens „tot forsche taal en forsche middelen” eindelijk de toevlucht te nemen, achtte het onze commissaris beter om — hoe komt men toch aan zulke malle opvattingen? — „een appèl te wagen”, gelijk hij den 30^{en} naar Batavia rapporteerde,

(a) Zie bijl. 25.

„aan Britsche edelmoedigheid, welke ons nimmer konde schaden”. Dat meent men maar . . . Het *appel* bestond hierin, dat hij den 28ⁿ met een vriendelijk briefje eenige flesschen wijn, zoomede wat thee en koffie aan Haslam zond (a)!! Muntinghe vond dat dit meesterstukje zijn „effect” deed, omdat dadelijk het vriendelijk antwoord volgde, dat Haslam spoedig zou komen (b).

Zoodra Muntinghe dit bericht kreeg, liet hij Haslam afhalen. Het resultaat van het gesprek was, dat Muntinghe beloofde alsnog den Engelschen commandant zoovele bewijzen voor onze rechten schriftelijk aan te aanvoeren, dat ze hem „dwingen moesten”, ongelijk te erkennen. Dat was natuurlijk weer een kolfje naar 's commissaris' hand; een heel betoog volgde dus andermaal, en wel op den 29ⁿ (c). Maar — *Britsche edelmoedigheid vóór!* — het antwoord viel leelijk tegen. Merken we tegelijkertijd hier de onware voorstellingen van Raffles over het gebeurde op.

De *December*-correspondentie was aan de regeering te Calcutta overgelegd, en kwam daar in de eerste helft van 1819. Toen Raffles daarover in Augustus ter verantwoording werd geroepen, heeft hij hierop gediend den 31ⁿ December d. a. v., dus één jaar na het gebeurde, en wel te Calcutta, waarheen hij zich in October 1819 andermaal had begeven (d). In dien brief nu zien wij hem mededeelen, dat *Hayes*, volgens zijne instructie, slechts was opgebroken om zich te *Poeloe Getak* te vestigen en niet verder in het Palembang'sche te dringen — hij had notabene den militanten titel van commissaris *over de Moesi, de Klingi en de Bliti* (bl. 433—434)!! — doch dat *tengevolge van diens dood*, de bende bij

(a) My dear Sir! I take the liberty herewith to send you, a few bottles of old french wine, a small quantity of coffee and tea, for refreshment, hoping that you will not refuse to accept, what is offered from the purest motives of cultivating friendly relations, and in token of the sincerest personal and national regard. — Believe me Sir! most perfectly

Yr^s H. W. Muntinghe.”

(b) „In acknowledging the receipt of your friendly notes, I shall have much pleasure in waiting on you immediately; it (is??) perfectly agreeable to return my thanks for your handsome present. — Dec. 28 1818. — Most sincerely

Yr^s Thomas Haslam.”

(c) Zie bijl. 26.

(d) De brief, uit de B-verz., is afgedrukt in bijl. 27. Het op bl. 435 al. 2 medegedeelde, ontleende ik er aan. — Raffles' tweede reis naar Calcutta was een gevolg van den dood van Pinangs gouverneur Bannerman. Zie *Memoir* 1830 bl. 412 vv.; 1835 II bl. 59 vv.

ongeluk Palembangsche gebied had betreden; nochtans weten wij uit het op bl. 461 medegedeelde, dat Hayes zelf tot *Moera Biliti* doordrong en daar overleed. Verder deelt hij mede, dat na Hayes' overlijden, het waarnemend bestuurshoofd te Benkoelen *Jennings*, een ander commissaris naar de Redjang had gezonden, namelijk den heer *Lewis*, met machtiging om uit het Palembangsche op Poeloe Getah terug te trekken. Daar eene *machtiging* evenwel geen lastgeving is, gelijk behoorde, zou men waarlijk bijna handgemeen zijn geworden! Ziehier toch wat verder gebeurde

Haslam antwoordde op Muntinghe's breed betoog van 29 December 1818 niet, wyl juist dien dag *Lewis* als hoofd der expeditie was aangekomen; en deze, bewerende dat ook de Engelschen als *bevrijders* waren ingehaald!! verzocht Muntinghe, bij brief van den 30ⁿ December geene vijandelijkheden te beginnen, maar terug te trekken, in welk geval *Lewis*' macht van Soeroe weder naar *Moera Biliti* zoude keeren, en daar blijven, totdat hogere autoriteiten in de quaestie hadden beslist (a). Stel nu daarnaast *Raffles*' onschuldige voorstelling.

In een verontwaardigd schrijven, gaf Muntinghe aan *Lewis* te kennen, hoe diep hij de gemeenheid van het Benkoeleesche optreden verachtte. Hij vorderde nu het onmiddellijk verlaten van het Palembangsche gebied, en voegde er verder aan toe, het vervelend *plechtig protesteeren* in geval van niet opvolging dezer uitnoodiging, en het eveneens gewone *verantwoordelijk stellen voor de gevolgen* (b). Muntinghe hiervan aan de regeering bij zijn rapport in den ochtend van den 30ⁿ berichtende, wees op den gevaarlijken toestand, waarin nu de zaken waren gekomen. „De troepen zijn alle gereed om voort te rukken en te ageeren”, besloot hij, „en redelijk wel van rijst en zout en nu en dan karbouwen vleesch voorzien, doch onder een totaal gebrek van zoutvleesch en arak.” En hij voegde er nog een P. S. aan toe, waarin hij versooning verzocht over het „abrupte slot” zijner missive, tengevolge van *Lewis*' schrijven, dat hij ontving, bezig zijnde aan zijn rapport. „Uwe Excellentiën gelieven zich gerust te houden”, verzekerde de commissaris nog, „dat ik mijne verontwaardiging over diens inhoud, zoo veel mogelijk zal trachten te bedwingen en bedaardheid voegen bij standvastigheid.”

(a) Zie bijl. 28.

(b) Zie bijl. 29.

Muntinghe had zijn antwoord aan Lewis ten 2 ure in den middag laten brengen door luitenant *De Bouthmy*, die op den 28ⁿ met 30 man versterking van Palembang was gekomen. De Bouthmy werd gelast om van Lewis *binnen tien minuten* antwoord te vorderen. De uitwerking was, dat de luitenant met Lewis en Haslam binnen dien tijd op de gouvernementsboot *Waga* naast de *Ganda Pospita* zich bevond. „Uwe Excellentien,” rapporteerde de commissaris bij een tweede schrijven van den 30ⁿ December des avonds ten 7 ure, „kunnen zich ligtelijk voorstellen de verontwaardiging, welke de ontmoeting van dezen Mr. Lewis, na zijn schandelijk schrijven van dezen ochtend, mij deed gevoelen. Ik bedwong echter dit gevoel om door drift, de goede wending van zaken, welke zijne opwachting in persoon mij voorspelde, niet te bederven.”

Lewis wilde de eischen, die Muntinghe omtrent de outruiming van Bliti en omstreken gesteld had, ontwijken. Zij „haalden hem slechts”, berichtte Muntinghe, over daardoor opnieuw bij den commissaris verwekten toorn, „voor korte oogenblikken een vlaag op den hals, die echter door de bescheidenheid en bedaarde tusschenpraak van den luitenant Haslam weldra tot bedaren kwam”.

Het duurde nu niet lang, of de drie volgende punten van overeenkomst werden voorloopig mondeling, doch op *woord van eer* aangenomen:

1°. Lewis en Haslam erkennen *„de faits*, dat is, met hunne daden en gedrag, hunne gedachten vrij latende”, het Nederlandsche gezag over Palembang, zoodat zij zich zouden onthouden van alle bestuursbemoeiingen;

2°. Onze militairen konden zonder hinder de Engelsche troepen aan de Bliti passeeren, waartoe bevelen zouden worden gegeven; en

3°. De Engelschen zouden met hunne gewapende macht zoo spoedig mogelijk het Palembangsche grondgebied verlaten.

Den volgenden middag moest nader worden beslist, hoe deze aftocht kon plaats vinden, terwijl alles ook op schrift zou worden gebracht. Muntinghe wilde dan trachten daarin op te nemen, berichtte hij, dat de Engelsche officieren en manschappen, in deze expeditie tegen Palembang gebruikt, zich op hun woord van eer verbonden het Palembangsche gebied niet weder binnen te trekken gedurende een rond jaar, of althans niet vóór de geschillen door eene hoogere autoriteit waren uitgemaakt!

Weinige oogenblikken nadat de samenkomst op den 30ⁿ had plaats gevonden, deed Lewis aan Muntinghe ter hand stellen eene

order aan den luitenant *Faithfull* te Moeara Bliti, welke aan onze militairen vrijen doortocht verzekerde.

Dadelijk maakte onze commissaris daarvan gebruik om adelborst Steffens met een detachement van 20 man op een paar prauwen naar Moeara Bliti te zenden; ze vertrokken in den vroegen ochtend van den 31ⁿ. Zoowel te Soeroe als te Moeara Bliti en elders moest Steffens aan hoofden en bevolking de overeenkomst bekend maken, terwijl hij ook het detachement van De Groot diende op te zoeken, ten einde evenzeer dezen in te lichten.

Muntinghe deelde verder de regeering mede, dat De Groot in de bovenlanden „door de hoofden en het volk met alle teekenen van blijdschap is ontvangen en verwelkomd”, zoomede dat tot zijne vreugde door hem op den dag dat Haslam zijn eerste bezoek aan boord van Muntinghe had gebracht, nl. den 28ⁿ, eene versterking was ontvangen van 30 man met den luitenant De Bouthmy. Hij betreurde het echter, dat „ruim veertig goede soldaten” te Palembang hadden achter moeten blijven uit hoofde van het gebrek of althans van de moeilijkheid in het bekomen van prauwen en prauwvolk „en dat”, voegde hij er schamper aan toe, „dit misschien eene reden, of althans eene verschooning is, dat geen der heeren officieren, die het oorspronkelijke garnizoen van Palembang hebben helpen uitmaken, zich thans alhier bevindt”. Te lichtender was uit dien hoofde de houding van den heer Fabritius. „Gelukkig acht ik mij daarentegen”, berichtte hij de regeering, „Uwe Excellentien met lof te mogen melden, den ijver en de eerezucht, waarmede de heeren officieren alhier present, wederom op heden hunnen dienst verricht hebben. In het bijzonder heeft zich daarin onderscheiden de heer kapitein of eerste luitenant ter zee *Fabritius*. Deze brave officier, wien ik van het oogenblik, dat de ontmoeting van eene Engelsche magt te water niet meer onwaarschijnlijk was, het bevel over de vaartuigen van onze flottille opdroeg, mag ik vrijelijk zeggen, dat zich van dat oogenblik ook, dag noch nacht rust gegeven heeft, om slechts onze magt in dien staat te brengen, dat indien zij te water moet ageeren, zulks krachtdadiglijk zoude kunnen geschieden. In deze pogingen is hij ook met ijver gesecondeerd door al de overige officieren, en ik heb geen twijfel of het nuttige en doelmatige van dezelve zou gebleken zijn, indien het heden tot dadelikheden was gekomen.”

Reeds den volgenden dag, dus den 31ⁿ, ontving de commissaris goede berichten van adelborst Steffens uit Moeara Bliti. Deze

had luitenant Faithful ten huize van den djenang aangetroffen. Het Engelsche detachement bestond uit 'n 30 man „die er zoo ellendig uitzien”, rapporteerde Steffens, „dat ik kans zie, zoo 't wezen moet, met 4 man ze te nemen”. Het dorp was overigens gansch ledig: „geen klapper of pisang is er meer te vinden”, meldde hij, „en de heer Faithful klaagt, dat hij niets heeft als droge rijst”. Terzelfder tijd, derhalve op dien oudejaarsdag van 1818, werd het inderdaad voor onzen commissaris belangrijke contract met Lewis afgesloten, waarover men reeds mondeling had overeengekomen. De éenige schaduwzijde daarin was, dat het Engelsche detachement wél beloofde Palembang te ontruimen, doch dat dit, ingevolge het slotartikel 5, tot nadere beslissing gevestigd zou blijven te *Poeloe Getah*, dat volgens Lewis vooralsnog niet onder Palembang's gebied mocht gerekend worden. „Ik hoop”, berichtte Muntinghe dd. 1 Januari 1819 aan de regeering, waarbij hij de conventie aanbod (a), „dat Uwe Excellentien in de termen van deze overeenkomst zullen kunnen genoeg nemen. Het laatste artikel is wel niet volkomen naar mijn zin uitgevallen, dan daar de Engelsche kommissaris eene onoverwinnelijke halsstarrigheid toonde, om iets schriftelijks te willen teekenen, indien ik er op bleef insteeren, dat hij zijn detachement verder terugtrok dan *Poeloe Getah*, waartoe hij verklaarde volstrekt geene bevoegdheid te bezitten, zoo heb ik eindelijk en nadat de onderhandelingen reeds tot diep in den nacht gerekt waren, vermeend, liever op dit ééne punt iets te moeten toegeven dan alles wederom op losse schroeven te stellen, en het gevaar van vijandelijkheden te zien uitbarsten, op nieuw te doen geboren worden. Ik heb ook begrepen, dat gematigdheid en toegevendheid, gebruikt als middelen tot het bereiken van zulk een heilzaam doel, ons nimmer tot oneer konden strekken; en dat het misschien zelfs eene te groote hardheid zou hebben bevat, hen ook dezen laatsten stilstand op *Poeloe Getah*, als den eenigen dekmantal hunner schande te willen benemen.”

Ook naar mijne opvatting deed Muntinghe verstandig hiermede teyreden te zijn. Deze man zou waarlijk als een der eerste staatsdienaren uit de nieuwere geschiedenis van Nederlandsch-Indië bekend en beroemd zijn gebleven, ware de straf voor eene afkeurenswaardige inlandsche politiek niet zóo hard gevallen, als we nader zullen vernemen. Hij besloot met eene waarschuwing, die, hoe dikwerf

(a) Zie de overeenkomst in bijl. 30.

ook herhaald, niet in goede aarde zou vallen, namelijk: „De onrustige geest nochtans van het Gouvernement van Fort Marlborough, welke nog steeds in de handelingen van deszelfs agenten blijft doorstralen, zal, hoop ik, Uwe Excellentien overtuigen, dat mijne begrooting van het Palembangsche garnizoen voor de twee eerstvolgende jaren — bij missive van den 31sten October jl. gemaakt (bl. 428) — niet overdreven is geweest; en dat daar nog wel een paar veldstukjes en een paar houwitsers mogen worden bijgevoegd.”

Na het sluiten der overeenkomst zetten de onzen, ten getale van 91 man, den tocht tot Moeara Bliti voort, waar ze door de bevolking naar genoegen werden ontvangen.

XIV.

Muntinghe's verblijf te Moeara Bliti: aanvang Januari 1819 tot 19 Maart d. a. v.

Elders deelde ik mede, dat de wederwaardigheden van onzen commissaris gedurende zijn tweede verblijf in de bovenlanden en den daaropvolgenden „opstand der Maleiers”, zooals Muntinghe zich bij voorkeur over de bewoners van Menangkabou uitdrukt, ten einde te kennen te geven, dat hij zich omtrent den geest van de *Palembangsche* bevolking nooit vergist had, nog geheel onbekend waren door het gemis aan de archiefstukken er over (a). Het departement van Koloniën had de welwillendheid ze uit Buitenzorg op te vragen, en aldus kwamen inderdaad niet onbelangrijke stukken ter mijner beschikking, waarvan ik gedeeltelijk reeds in het vorige hoofdstuk gebruik maakte. Niet alle rapporten echter door den commissaris in dien tijd naar Batavia geschreven, zijn te Buitenzorg gevonden, o. a. twee gedagteekend 15 Januari en 15 Maart, waardoor wellicht mijne mededeelingen over den tocht der onzen van Soeroe naar Moeara Bliti, de terugmarsch der Engelschen van Blitie naar Poeloe Getah, zoomede de bijzonderheden van Muntinghe's verblijf te Bliti nog eenigszins onvolledig zijn. Maar ik heb niet den indruk gekregen, dat we er veel aan verliezen, omdat een lijvig verslag

(a) *Gids* bl. 288—289.

gedagteekend Moeara Bliti 15 Februari, waarin de brief van 15 Januari als het laatst voorgaande genoemd wordt, en verder een van Palembang 15 Juni, waarin de missive van 15 Maart als de laatstvoorgaande vermeld staat, de leemten schijnen te dekken.

Vol illusiën omtrent den dageraad eener schoone toekomst, die voor Palembangs bergglouden stond aan te breken, waren Muntinghe's stukken slechts één juichtoon over den goeden geest der bevolking. „De uitbundige blijken”, schreef hij o. a. dd. 15 Februari, „van hulde en eerbied naar 's Lands wijze, waarmede wij bij onzen optogt naar de Moeara Bliti, in elk district benedenwaarts de Klingi gelegen zijn, ingehaald en verwelkomd, en de aanhoudende bijstand, welken de ingezetenen van die districten nog steeds aan de opkomende vaartuigen en manschappen van het Gouvernement blijven bewijzen, maken het onnoodig in eenige verdere bijzonderheden te treden, om Uwe Excellentiën te overtuigen van de goede gezindheid der ingezetenen.” Te vergeefs ook deed de naar *Poeloe Getah* teruggetrokken Engelsche commissaris moeite om door geld en goede woorden de bevolking der Redjangsche districten, in naam van den verjaagden Achmad, tot zich te trekken. „Trouwens”, vervolgde Muntinghe zijne mededeelingen „welke andere uitkomst had men mogen verwachten, in een land, waar het hoofd van een district, de pangerang van Semangoes, mij, bij de eerste ontmoeting te voet vallende, en handen en voeten zoenende, zeide: 'Been en vel hebben wij nog, maar vleesch en bloed is ons ontzogen'; en waar de veel bezadigder pangerang van de Moeara Kati mij niet dan na een lang verkeer, verhaalde, dat hij, in de laatste tijden, ziende dat zijne onderhoorigen, de lasten, die huu werden opgelegd, niet meer konden dragen, eindelijk vermeend had zich tegen de buitensporige aanslagen van de *tiban* en *toekong* onder raden Madin te moeten verzetten, en hem dus bij eene uitdeeling van die gelden en goederen (a) verklaard had, dezelve niet te kunnen aannemen; dat deze toen de spitsen van twaalf pieken te gelijk tegen hem had doen rigten; dan dat hij niettemin, den raden Madin, meester latende om met zijn leven te doen wat hij verkoos, standvastig was blijven weigeren om tot het totaal bederf van alle zijne ingezetenen mede te werken, en daardoor eindelijk zoowel de hardnekkigheid van den raden Madin overwonnen, als de ondragelijke verhooging van de *tiban* en *toekong* voor zijn district

(a) Zie de toelichting in noot a, bl. 373.

had ontweken. In een land op deze wijze gekweld en uitgemergeld, — luidde verder het teleurstellend betoog aan de geldbehoevende regeering — „behoef ik voor het regtvaardig en menschlievend oog van Uwe Excellentien (a) niet te verbergen, dat een gevoel van mededoogen met den staat van ellende en algemeene verarming, die daaruit is geboren, alleen genoeg zoude geweest zijn, om, onafhankelijk zelfs van een vreemden inval, tot eene korte verpoozing van belasting te doen besluiten. Dan even plegtig verklaar ik voor Uwe Excellentien, dat ik aan dit gevoel nimmer zoude hebben toegegeven, indien ik niet vermeend had, op gronden van rede en gezond verstand te mogen stellen, dat de ware en duurzame belangen van het Gouvernement door zulk eene handelwijze veel meer dan door een tegenovergesteld gedrag zouden worden behartigd.”

Muntinghe had dus den economischen staat der bevolking ellendig genoeg gevonden, om voorloopig de bovenlanden niet aanstonds met belastingen te bemoeilijken; doch hij liet inmid-dels wegen, d. w. z. voetpaden, aanleggen, en hij vermeerdeerde door voortgezette onderzoekingen de kennis van land en volk (b). Echter was dit niet de reden, dat hij zoo lang te Moeara Bliiti, immers ruim twee maanden, vertoefde. Het plan namelijk bestond om verder (Zuid-)Westwaarts langs de Klingi via *Oedjan Panas*

(a) De commissie-generaal was echter destijds reeds ontbonden.

(b) De commissaris liet door een ondergeschikte van den assistent-resident Du Bois, den heer *E. Francis*, het district Redjang opnemen en in kaart brengen. Francis was door Du Bois met een gouvernementspakket naar Muntinghe gezonden. De jonge man had de gevaarvolle reis door de binnenlanden van de Lampongs en Palembang gemaakt, doch toen hij de hoofdplaats bereikte, bleek de commissaris reeds zijn tocht naar de binnenlanden te hebben aangevangen. Francis hervatte nu weder zijne reis en ontmoette Muntinghe te Moeara Bliiti. Inplaats van den bringer weer naar huis te laten gaan, legde hij beslag op zijne als zeevaarder verkregen kennis van opnemingen, door hem te verbieden terug te keeren, alvorens Redjang in kaart zou zijn gebracht!! Zie Francis' „*Herimeringen*” dl. I (1856), bl. 108 vv. — Wat er niet staat, doch ik in de *Van de Graaff*-papieren aantrof (verg. bl. 346 noot a), is, dat Francis ten hoogste op Muntinghe was verbitterd, zóó, dat hij liever zijn ontslag uit 's lands dienst wilde nemen, dan andermaal onder hem gesteld te worden. — Opmerkelijk, dat Francis op zijn tocht door de binnenlanden naar Palembang reeds zulke ongunstige indrukken over de stemming der bevolking kreeg, dat Du Bois hem verlof had gegeven, desverkiezend zijn reis niet voort te zetten. De jonge man zal hiervan voor Muntinghe wel geen geheim hebben gemaakt, doch de commissaris was omtrent dit punt niet goed te spreken. Dat klopte geenszins met de overwinning van „het recht”.

en *Kesambi*, d. w. z. door de *Redjang* naar Benkoelens grenzen op te gaan; dat was dus nog een gansche tocht, daar Moeara Bliti zoowat op het midden tusschen Moeara Rawas en Kesambi ligt. Men beoogde hiermede om aan hoofden en bevolking, tegenover de gebeurtenissen der laatste maanden, te toonen, dat wij er het gezag hadden; doch ook vooral, omdat die Engelsche heeren steeds tot bezorgdheid aanleiding gaven. De Redjangsche hoofden zelve hadden anders ook reeds door hunne opwachting te Moeara Bliti bij Muntinghe te maken, getoond, dat ze van de Engelschen niet gediend waren. Dit scheen nu wel een goed teeken, maar van Poeloe Getah uit werd nog steeds door geïntrigeerd; bovendien heette het, dat Lewis daar wel 'n 500 man zou hebben, en dat hij bovendien te *Kesambi*, in strijd met de overeenkomst, eene macht van 6 Sipayers had achtergelaten. Muntinghe ergerde zich hierover te meer, omdat hij uit Malakka had bericht gekregen, dat van Calcutta de afkeuring was gekomen omtrent Raffles' handelingen, ten aanzien van Palembang en Padang, zoodat de Engelschen reeds als een gevolg daarvan, meende hij, dienden terug te trekken.

Alvorens echter van de toestanden door plaatselijke aanschouwing zich beter op de hoogte te kunnen stellen, had er eerst op levensmiddelen en troepen van Palembang gewacht moeten worden; toen den 15^a Februari Muntinghe hierover berichtte, was het lang verwachte eindelijk gekomen, en wel de militairen onder kapitein *Ege* en luitenant *Vrooms*; er waren daardoor 'n 191 manschappen bijeen. Zoo kon men nu verder tegen de Engelsche troepen te Getah optrekken met eene macht „welke”, schreef Muntinghe, „hun alle hoop van succes beneemt en hen den tegenzin en afkeer der ingezetenen om ze in eenig opzigt ten dienst te staan, doet gevoelen”. Doch alweder herhaalde hij den aandrang van zijn „bij vorige gelegenheden reeds gedaan verzoek om het garnizoen van Palembang, althans voor een tijd, te brengen op dien voet als daarbij is beschreven”. — Ook vestigde hij de aandacht der regeering op het bericht, dat Engelsche soldaten zouden zijn geplaatst te *Kesambi*, hetwelk, gelijk ik boven mededeelde, onze commissaris als eene schending der overeenkomst van 31 December beschouwde, zoodat hij wilde vorderen òf het verlaten er van, òf de ontruiming van Poeloe Getah. Doch meer dan eischen en protesteeren kon hij voorloopig bij gebrek aan macht niet, zoodat hij alsnog militaire hulp van Batavia inriep, waarbij dan tevens de machtiging der regeering verzocht werd betrekkelijk het inbezit-

nemen der Redjangs. „Hoe gering deze post ook zij,” luidde het in zijn rapport van 15 Februari over de Engelsche bezetting van 6 Sipayers te Kesambi, „vermeen ik echter het plaatsn derzelve niet anders dan als eene schending der overeenkomst van den 31 December jl. te kunnen beschouwen; en onder welke voorwendselen men deze daad ook moge zoeken te verschoonen, hetzij door ze te beschouwen als een voorpost en gedeelte van de bezitting van Poeloe Getah of als anderszins, zal ik, zonder daarover voorloopig te klagen, het regt aan mij voorbehouden, om op dien grond *of* de vervulling te vorderen, *of* de vernietiging te verklaren der overeenkomst van den 31 December jl. en alsdan ook op de verlating van Poeloe Getah aandringen. Om echter tot de laatste vordering over te gaan en om dezelve met vrucht te doen, zoude het te wenschen zijn, dat wij intusschen nog door de aankomst van eenige militaire versterking van Java mogten worden verrast. Trouwens daar het opvoeren van onze beide veldstukjes, zoo niet ondoenlijk, althans eene oneindige moeite zoude kosten, en aan het verlies van dezelve, daar zij de eenige bruikbare op Palembang zijn (*sic*), bovendien te veel zoude gelegen zijn, zal de geheele magt, welke van hier kan optrekken, op niet meer dan 100 man infanterie kunnen begroot worden. De magt der Engelschen, waarmede zij alhier de Moeara Bliti verlieten, bestond daarentegen uit 120 man. Deze zijn, volgens de laatste berichten van Benkoelen, weder voltallig gemaakt. Bij dezelve moeten gevoegd worden 2 veldstukjes, welke zij op Poeloe Getah hadden achtergelaten, en misschien nog meerdere versterking, welke hun van Benkoelen kan zijn toegevoegd. Het is derhalve niet te denken, dat de Engelschen op de bloote vertooning van onze militaire magt hunne positie zullen verlaten. De vordering om dit punt te doen, zoude dan ook waarschijnlijk vruchteloos zijn, en om geweld te gebruiken, alleen tot het doen verlaten van Poeloe Getah, en wel met een onzekeren uitslag, en zonder zoodanig eene beslissende overmagt, waardoor zulks zonder slag of stoot als 't ware, zoude kunnen geschieden, kan ik mij niet voorstellen, dat met de intentiën van Uwe Excellentien zoude overeenkomen. En daar het intusschen niet waarschijnlijk is, dat ons zoo spoedig deze beslissende overmagt zal geworden, zal er misschien geen veiliger uitweg open blijven, dan om het alternatief van de vervulling der overeenkomst van 31 December jl. òf van het verlaten van Poeloe Getah, aan de nadere bevelen van Uwe Excellentien gedefereerd te

laten, waardoor het alsdan ook van het wijzer oordeel en goedvinden van Uwe Excellentien zal afhangen, deze vorderingen te laten doen of niet, en dezelve doende, daaraan zulk een steun te geven, als in staat zal zijn, om er de uitwerking volkomen van te verzekeren. Althans voorzie ik, dat in weerwil van alle pogingen alhier aangewend, weldra de Hooge autoriteit van Uwe Excellentien zal moeten worden ingeroepen, om de ruiming van de Rejdjangsche districten in zijn geheel te erlangen."

XV.

Muntinghe's terugtocht naar Palembang door de opgestane Maleiers: 19 Maart 1819—20 Mei d. a. v.

Van den aanvang der reis had de commissaris in zijne vele rapporten er op gewezen, dat zoo in het algemeen de geest der bevolking voortreffelijk was, men daarvan behoorde uit te zonderen, gelijk hij o. a. in zijn bericht van 31 October 1818 schreef, "eene zekere klasse van menschen op de uiterste grenzen van het district Rawas woonachtig, bekend onder den naam van *Maleiers*, doch inderdaad nog onderdanen, of afstammelingen ten minste, van Menangkabou, en die niet zoozeer als vaste ingezetenen, dan wel als handelaren in dat district kunnen aangezien worden, doch welker trouw vooralsnog als wankel wordt beschouwd, evenals men zegt, dat in de onmiddellijke nabijheid van Oedjong Panas eenige hoofden door vrees, beloften of geschenken zouden zijn gewonnen".

Op dit volk en in die streken had nog sultan Badroedin, sinds zijn verblijf aldaar in de jaren 1811 en 1812, een gewichtigen invloed, en ondervond er Muntinghe dientengevolge "geheime tegenwerkingen". Een van 's vorsten gunstelingen, zekere *kjai ronga Wira Nanditu*, door den commissaris eerst aangewezen om de bevolking van de Rawas en de Roepit, over de nieuwe toestanden in te lichten, maakte er het Nederlandsche bestuur verdacht, doch werd er in bedwang gehouden door het inlandsche hoofd *Bandar di Redjo*, die naar Muntinghe's meening op onze hand was en 'n 1000 tal gewapenden onder zich vereenigd had. Nochtans ook

met deze macht achtte de commissaris niet voldoende ons gezag verzekerd, zoodat hij, niet enkel te Bliti, maar ook te Moeara Rawas eene Europeesche bezetting noodig achtte; wèl een bewijs, dat hij den toestand aldaar lang niet rooskleurig inzag. Hij bleef echter ook in de latere rapporten herhalen, dat dit niet de inlandsche bevolking gold, maar de Maleiers, welke uit het Menangkabousche naar de Rawas plachten te stroomen. „De bevolking van Menangkabou”, schreef Muntinghe dd. 15 Februari, „levert een gespuis op, hetwelk te lui zijnde om te werken en binnenslands, zoo het schijnt, geen bestaan kunnende vinden, van alle zijden naar buiten als het ware overvloeit. Bij troepen van 50, 100, ja 200 man tegelijk, plegen deze rondzwerfers, vooral onder het ellendig bestuur van den sultan Achmat Radja Moedin, de grenzen van Palembang binnen te vallen en de streken van de Lakitan, de Moesi, de Batang Leko, de Bonyo-Ayoe te ontrusten Niets van zichzelf bezittende of medebrengende, leven zij geheel ten koste van de zwakke en armoedige bevolking des lands, die zich tegen hunne woeste en half gewapende benden niet durven verzetten, hen binnen hunne desa's toelaten, waar zij zich dan met hun eenig bedrijf, het dobbelen, hanenvechterijen en het schuiven van amfioen bezig houden, totdat al de rijst en voorraad verteerd is, wanneer gewoonlijk hunne bezoeken in twisten en geschillen eindigen, die dikwerf tot het verbranden der kampongs en het berooven en plunderen der ingezetenen aanleiding geven. De bevolking van Menangkabou, waarvan dit het laagste en bedorvenste gedeelte schijnt uit te maken, moet zóo talrijk zijn, dat men zegt, dat niet alleen eenige honderden, maar eenige duizenden van dit gespuis, op onze grenzen zouden kunnen te samen rotten.”

Muntinghe heeft echter niet verwacht, dat de beweging zulk eene vaart zou loopen, dat al de vruchten van zijn anders roemrijk optreden te Palembang op de treurigste wijze zouden verloren gaan.

Den 19ⁿ Maart begon de tocht „om”, zooals hij dd. 15 Juni schreef, „VAN HET LANDSCHAP REDJANG BEZIT TE NEMEN, EN ONS TE PLAATSEN TEGENOVER DE ENGELSCHEN OP POELOE GETAH”.

De opvaart werd reeds den 21ⁿ gestuit bij de desa *Talah Pingang*, gelegen tusschen Moeara Bliti en Oedjan Panas. Een Maleier, die, gedurende de jaren 1811 en 1812, dat Badroedin in de Rawas steun vond, zich jegens den vorst verdienstelijk had gemaakt en als belooning daarvoor door hem *als kind* was aangenomen, belette aan het hoofd van een hoop rasgenooten den voortgang. Zonder dat de onzen

eenig verlies leden, werd dat de aanvallers door de soldaten *betaald gezet*, gelijk Muntinghe schreef, „door eene hevige fusillade in den namiddag van denzelfden dag aan de desa *Tabah Djeniki*, waardoor zij eenige hunner hoofden verloren, zonder dat het echter mogelijk was hun eenig aanmerkelijk nadeel toe te brengen, doordien zij hunne positie gekozen hadden aan de overzijde van de Klingi, die op die plaats door onze troepen niet waadbaar werd bevonden” (a).

Het detachement kon nu weder doorgaan en bereikte in twee dagreizen *Oedjan Panas*. Nauwelijks was het daar aangekomen, of het bleek, dat de Maleiers langs een omweg de onzen waren vooruitgetrokken, en zich in eene sterke positie gevestigd hadden op den weg tusschen *Oedjan Panas* en *Kesambi*, m. a. w. op den weg naar *Redjang*. Daarop liet de commissaris den klerk Van de Wetering Buis, die met eenige manschappen zich oostwaarts in de binnenlanden ophield (verg. bl. 464), nog hooger op den weg naar *Poeloe Getah* post vatten, zoodat de Maleiers van twee zijden door de onzen bedreigd werden. Dit had ten gevolge, dat de vijanden langs denzelfden omweg terugkeerden, dien zij genomen hadden, en zich weder te *Tabah Djeniki* vestigden, waardoor Muntinghe hen andermaal in den rug had, terwijl ze bovendien ons beroofden van twee draaibassen en eenige goederen, die naar *Oedjan Panas* werden opgesleept. Muntinghe, nu teruggaande, voerde 'n 4 à 500 half gewapende inlanders, onder dekking van 10 Europeesche soldaten tegen *Djeniki* aan, waarop de Maleiers als te voren hun heil in de bosschen zochten, tot geheel naar *Selangit*, gelegen ten noordwesten van *Bliti* en ten noordoosten van *Oedjan Panas* aan den top van een gelijkbeenigen driehoek, waarvan de weg *Bliti—Oedjan Panas* de basis uitmaakt. Van de Wetering Buis werd te *Oedjan Panas* met 250 inlanders geplaatst om de terugkomst der invallers te beletten. Daarna trok de commissaris nog verder op den afgelegden weg terug, namelijk tot *Moeara Bliti*, ten einde ook dezen post nader te versterken. De positie van de onzen was op den 3ⁿ April, blijkens een brief van dien dag uit de desa *Tabah Djeniki* door den commissaris geschreven aan den te Palembang met de dagelijksche zaken belasten Valckenaer, dat er gesteld waren: 40 man te *Moeara Bliti* onder luitenant *De Sturler*; 30 te *Oedjan Panas* onder kapitein *Motte* en luitenant *Donker*; 60 te *Ayerlar* onder luitenant *Vroome*: terwijl de com-

(a) De desa's *Tabah Pinjang* en *Tabah Djeniki* niet op *Stemfoort's* atlas.

missaris zelf toen weder te Tabah Djeniki post had gevat met 10 Europeanen, 8 Boegies en 240 gewapende inlanders. Over de Maleiers maakte hij zich nog op dat oogenblik niet bovenmatig ongerust. „De noodzakelijkheid van de Redjangsohe districten te bezetten”, schreef hij toch Valckenaer, „veroorlooft mij niet de macht, welke ik hier heb, tegen de Maleiers op de Moesi af te zenden. Ik gelast UEd. derhalve al de militaire macht, welke met mogelijkheid op Palembang kan gemist worden, van den kapitein Ege te requireeren, en dezelve tegen de Maleiers op de Moesi af te zenden.” Ook de luitenant t. z. Fabritius had te voren geruststellende berichten te Palembang komen brengen. Derwaarts namelijk, evenals kapitein Ege (verg. bl. 473), teruggekeerd (om welke reden hij dd 14 Maart vertrok, weet ik niet) had hij de hoofdplaats den 1ⁿ April bereikt en van den staat der bovenlanden verteld, dat aldaar alles rustig was, „except eenige kwaaddoeners, welke daar rondzwerfen en trachten eenige dieverijen te plegen, doch hetwelk van geene aangelegenheid kan gerekend worden”, gelijk commandant Bakker aan den commandant der Marine Wolterbeek dd. 1 April 1819 rapporteerde.

Uit Muntinghe's bericht naar Palembang van 3 April zien wij alzoo, dat hij zich toen nog in staat achtte *de Redjangs in bezit te nemen*; maar over het tijdvak van 6 weken, dat nu volgde, is de commissaris, anders zóo uitvoerig, hinderlijk, zéer hinderlijk, beknopt. Den 15ⁿ Maart 1819 was zijn laatste verslag aan de regeering geweest; daarop schreef hij eerst weder, toen hij zich sinds 20 Mei te Palembang terugbevond, namelijk den 15ⁿ Juni. „Hoe zouden Raffles c. s. triomfeeren!”, schreef dd. 13 December 1819 minister van Koloniën Falck uit Weenen, waar deze een congres bijwoonde, aan oud-comm.-gen. C. T. Elout, destijds te 's Gravenhage, waarin de minister o. a. zijne bekommering uitdrukte over Palembangs onbekend lot. „Is er iets nadeeligs gebeurd; is Muntinghe apparent buiten schuld? Maar ik houd hem voor zeer berispelijk, zoo niets is voorgevallen. Waarom Capellen zoolang in ongerustheid gelaten?” (a) En ook in dat verslag van 15 Juni, lezen we slechts, dat Muntinghe met de zijnen den 13ⁿ Mei Moeara Bliti verliet, om naar Palembang te gaan, zonder alzoo in bijzonderheden mede te deelen, wat er tusschen 15 Maart en 13 Mei gebeurd is.

Derhalve enkel op de mededeelingen van 15 Juni aangewezen zijnde, geef ik weder het woord aan den schrijver zelf, die, na

(a) Bl. 246 van *Falck's Brieven*, 2^e uitg. (1861).

medegedeeld te hebben, dat hij (in Maart) op Bliti was teruggetrokken, om dit te versterken, aldus vervolgt:

„Met deze gebeurtenissen zoude de insurrectie der Maleiers in de bovenlanden zijn afgeloopen, ware dezelve niet eensklaps overgeslagen tot de streken van de Rawas, waar men zeide, dat de Maleiers zich met het volk van Blida, en de hoofden van de Rawas hadden vereenigd tot een getal van twee à drie duizend man. Hoezeer ook dit getal waarschijnlijk zeer vergroot zij geweest, was echter deze vereeniging van muitelingen weldra toereikend, om ons op de Moeara Bliti alle gemeenschap met Palembang te beletten. Alle goederen en voorraad, die ons van daar werden aangevoerd, wierden aangehouden, geplunderd en geroofd; Chiineezen, oppassers en anderen wierden aangehouden, mishandeld en bedreigd, en zelfs een paar van onze zieke militairen op eene moorddadige wijze vermoord. De stremming hierdoor in de correspondentie met Palembang teweeg gebragt, was zóo volslagen tot mijne terugkomst alhier op den 20^{en} Mei jl., dat van een brief, die in quadruplo door mij was afgezonden, niet meer dan een eukel exemplaar teregt kwam, en er naderhand niemand meer gevonden wierd, dien men met veiligheid met de overbrenging zou hebben kunnen of durven belasten. Daarbij kwamen geruchten, dat de zoon van den sultan van Djambi met eene magt van 1000 à 1500 man reeds op weg was, om zich bij de muitelingen aan de Moeara Rawas te voegen, dan wel om langs een anderen weg over de Roepit en de Lakitan naar de Moeara Bliti af te zakken. Niettegenstaande deze omstandigheden, zoude ik echter van oordeel geweest zijn, dat de belangen van het Gouvernement vorderden om de standplaats op de Moeara Bliti te blijven behouden, met de eene helft van onze troepen, en de andere te gebruiken om de correspondentie met Palembang te herstellen. Tot dit plan had ik ook werkelijk reeds met overeenstemming van den kapitein-commandant Motte besloten, . . . (a) Dan toen ik des avonds tot dit besluit was gekomen, vertoonden mij des anderen daags de gezamenlijke officieren van het garnizoen van de Moeara Bliti, den gevaarlijken toestand, waarin wij ons aldaar bevonden, uit hoofde van de geringe hoeveelheid van ammunitie, waarmee elk soldaat voorzien was,

(a) Muntinghe verwijst hier naar een brief door hem over dit onderwerp aan Valckenaer geschreven en die als bijlage werd overgelegd. Daar evenwel de Buitenzorgsche copiiist der op bl. 470 vermelde brieven geen afschrift nam van de bijlagen, is de inhoud mij onbekend.

als niet te boven gaande een getal van dertig schoten voor ieder, en waarvan nog een groot gedeelte was beschadigd, terwijl bovendien de voorraad van levensmiddelen, die werkelijk nog voorhanden was, niet voldoende strekte, en de toevoer ook dadelijk zou zijn afgesneden, indien wij door een overmagt van inlanders werden omsingeld.

„Vermeenende aan deze redenen te moeten toegeven, besloot ik met de gausche magt, welke toen op de Moeara Bliti aanwezig was, naar Palembang af te zakken. Wij verlieten de Moeara Bliti op den 13ⁿ Mei jl. en bereikten de Moeara Rawas op den 17ⁿ daaraanvolgende.”

Intusschen had men te Palembang eenige dagen, nadat Bakker zijn gunstig rapport van den 1ⁿ April had ingezonden (bl. 478), in toenemende ongerustheid over het lot van den commissaris en zijn gevolg verkeerd, doordien men in de laatste weken geen enkel bericht van hem kreeg, zoodat de brievenpost ongetwijfeld door muiters werd onderschept, terwijl onderscheidene prauwen met levensmiddelen en andere goederen, die de kolonel naar Moeara Rawas afzond, werden aangehouden en geplunderd. Onder een eskorte van 8 man vertrokken toen weder eenige prauwen met vivres, goederen en kruit. De Maleijers vielen er andermaal op aan, doch werden met een verlies van twee prauwen teruggedreven. Bakker had nu alle gezonde militairen van het fort — niet meer dan 29 man! — bij elkaar doen trommelen, en ze den 7ⁿ April mede de Moesi op gezonden, ten einde de muiters te achterhalen en de prauwen verder tot Bliti te begeleiden. Sinds dien tijd werden 's avonds aan den waleenige posten bezet door mariniers van de *Eendracht*.

Een week later, namelijk den 14ⁿ April, ontving Valckenaer den op bl. 477—478 vermelden brief van Muntinghe, die den 3ⁿ t. v. werd geschreven. Het was echter het *triplicaat*, terwijl Valckenaer het origineel, noch duplicaat had ontvangen (a). Natuurlijk dat dit de ongerustheid vermeerderde. De bode vertelde bovendien, dat er 'n 500 à 600 Maleijers en 12 groote prauwen op de Rawas verzameld waren, met het stellige voornemen den commissaris op te lichten. De commies zag het volle gewicht dezer tijdingen in. Dadelijk zond hij, onder mededeeling zijner gevoelens, een afschrift van Muntinghe's brief aan kolonel Bakker. Hij wees

(a) Dat zal wel dezelfde brief zijn, waarvan ook het quadruplicaat, blijkens de vorige bladzijde, niet terecht kwam.

er op, dat de commissaris „in lange nog niet met den waren staat van zaken alhier bekend is”. „Verder”, berichtte hij, „moet ik UEdGestr. ook te kennen geven, dat men hier vrij algemeen en luid zegt, dat Z. H. de Sultan in deze onlusten deelt, ja zelfs er de aanstoker van is, en, ofschoon ik nog geene overtuigende bewijzen heb, dat dit zoo is, zoo bevestigen mij nogthans de dagelijksche berichten meer en meer dit vermoeden. Zonder eene spoedige versterking van Java, welke eenig respect inboezemt, zoude het dus zeer wel mogelijk zijn, dat er op Palembang iets voorviel, 't welk van onberekenbare gevolgen zoude zijn, en ofschoon de *Eclips* ook arriveerde met 75 koppen, zooals men zegt, zoo geloof ik, dat dit nogthans van weinig hulp zijn zoude, daar niet alleen de streken van de Rawas eene militaire macht vorderen, maar ook in de Oeloe Kommerijn, alwaar die van Passoemah daaglijks eenige gehuchten en tatangs afloopen, en wat hen wederstaat vermoorden, niet minder eene expeditie vereischt wordt. Uit inliggende copie-missive zult UwEdG. ontwaar worden het verlangen van den heer Kommissaris over Palembang en Banca, om den heer kapitein Fabritius aan het hoofd eener expeditie naar de Rawas te zien; dan daar er thans geen een militair alhier op Palembang is, vervalt dit vooreerst; dan zoodra er eenige versterking alhier mogt aankomen, twijfel ik geenzins of UEdG. zult wel aan dezen wensch willen voldoen, aangezien het gewigt, welke hieraan verknocht is.”

Onder overlegging van dit schrijven, zond Bakker dd. 22 April rapport naar Batavia (a). De rondzwerfende inlanders, schreef hij, groeiden dagelijks aan; het gansche bovenland wapende zich tegen ons; de bewoners langs de Moesi, die zich voor ons gouvernement hadden verklaard, werden door de Maleiers tot afval overgehaald. Alom was de leuze, dat sultan Badroedin ons den oorlog zou aandoen. „Men twijfelt geenzins”, luidde verder het onrustbarend bericht, „of alle die handelingen en onrustingen in de bovenlanden zijn gegrondvest op orders van den ouden sultan, welke een goeden aanhang heeft gevonden. Men weet ook zeker, dat alle de goederen van den ouden sultan en van zijne pangerans uit den Kraton zijn en bij kleine gedeelten naar de bovenlanden zijn verzonden om

(a) Daar kolonel Bakker over geene gelegenheid naar Batavia beschikte, zond hij zijn rapport aan den commandant van het station voor Banka, kapitein-luitenant A. Dekker, met verzoek voor de meest spoedige doorzending zorg te dragen. Het is mij echter niet duidelijk, waarom de missive betreffende Valckenaer's bericht van 14 April eerst door den kolonel dd. 22 d. a. v. werd afgedaan.

gereed te zijn bij een onverhoopten aanval, zonder eenigen omslag in de bovenlanden te retireeren.”

Het was reeds laat in den avond van den 15^e Mei, toen Wolterbeek, als commandant der Marine, deze slechte tijdingen ontving. Hij ijfde er mede naar den Gouverneur-Generaal, die nog van niets bleek te weten. Reeds den 19^e vertrok een gehuurde koopvaarder, de *Elisabeth*, kapitein Pakes, met 8 officieren en 202 man onder majoor *Tierlam* naar de bedreigde hoofdplaats (a). Verder werd ingetrokken een aan Bakker gegeven last om met de *Eendracht* terug te komen, ter aflossing waarvan het oorlogskorvet *Ajar*, luitenant Fuchs, den 18^e Januari naar Palembang was gezeild.

Kolonel Bakker had trouwens reeds uit zichzelf het bevel tot terugkeeren niet opgevolgd. Ook gaf hij bij de verzending zijner missive van 22 April via Banka, te Muntok van den benarden toestand kennis. Zoo was de staat der zaken ter oore gekomen aan den in de wateren van Riouw zich bewegenden kapitein Elout, „toevallig met de korvet *Eclips* op de hoogte van Muntok zijnde”, rapporteerde kolonel Bakker. Deze adjudant van den Gouverneur-Generaal was namelijk met wat soldaten naar Linga gezonden, om er het inlandsch bestuur aan zijne verplichtingen op vreedzame wijze te herinneren (b). Hij stond onmiddellijk 40 flankeurs af; zij kwamen den 8^e Mei te Palembang aan.

Intusschen had men, sinds de ontvangst op den 14^e April van Muntinghe's tripicaat-missive, niets meer over 's commissaris' wederbaren vernomen, terwijl Bakker over geene militairen tot hulp kon beschikken. Zoodra zetten dan ook die 40 flankeurs niet voet aan wal, of het detachement vertrok den 13^e Mei op verschillende prauwen onder luitenant t. z. Fabritius naar Bliti; zij werden vergezeld door een paar vaartuigen, bemand met gewapende inlanders en met eenige voor de bediening van 'n drieponder en 'n paar kleinere stukken aangewezen matrozen.

(a) Data betrekkelijk Tierlam's loopbaan in dl. II bl. 221 noot 1 van Louw's *Java-oorlog* (1897).

(b) Zie bl. 41—42 M. R. Ik maak van deze gelegenheid gebruik om eene hinderlijke fout aldaar, reg. 8 v. b. bl. 42, te herstellen. Er wordt gezegd dat Elout, die in Mei 1819 te Linga kwam, „dd. 7 April 1820” een contract met den onderkoning van Riouw sloot. De datum van dit in 1819 gesloten contract is mij echter niet bekend; voor mijne memorie had ik op het M.S. oorspronkelijk gesteld, dat het Elout-verdrag *gewijzigd* werd door Wolterbeek dd. 7 April 1820, gelijk ik dit ook op bl. 78 heb medegedeeld. Abusievelijk is die datum echter mede op bl. 42 afgedrukt geworden.

Deze hulp bleek nu echter overbodig. Gelijk ik mededeelde, had de commissaris den 17ⁿ Mei Moeara Rawas bereikt met 'n 253 man, waar hij op 'n vijf à zesduizend Maleiers stuitte. In 'n twee à drie kwartier, verhaalt hijzelf, werden deze op de vlucht gedreven. Het aantal gedooden schatte men op 'n 40 à 50; de onzen leden geene verliezen, doch gevangenen maakten ze evenmin. Men vermeesterde echter vijf draaibassen en eenige prauwen, waarmede men nu terstond de rivier verder naar Palembang afvoer, totdat men zoowat halverwegen Moeara Rawas—Palembang, namelijk te *Banjoelangoe* (een weinig ten oosten van het op bl. 448 vermelde *Kajoe Aoe*), het detachement van Fabritius tegenkwam. Gezamenlijk keerde men naar de hoofdplaats terug; men bereikte haar den 20ⁿ Mei 1819. — Al de vruchten van Muntinghe's moeitevol streven voor de vestiging van het Nederlandsche gezag in de binnenlanden van Palembang waren verloren; nog erger zou het bovendien worden.

 XVI.

De vernietiging van ons gezag: 20 Mei 1819 —
19 Juni d. a. v.

Sultan Badroedin had al die onrust gestookt. De commissaris behoefde dat nochtans niet te weten en bij de zwakte onzer macht was het ons belang geweest om, althans tijdelijk, voor het verraad de oogen maar te sluiten. De vorst had reeds lang zijne hulde te Batavia voor zijne herstelling op den troon moeten doen bewijzen, doch, niettegenstaande den aandrang van ons bestuur te Palembang, was het maar steeds uitgesteld. Nu echter lag zijn schip, de *Eagle*, gereed, dat „op heden van hier vertrekt”, berichtte dd. 16 Mei kolonel Bakker in een der naar Batavia medegegeven papieren. Op dit vaartuig zou een gezantschap gaan, bestaande uit 's vorsten tweeden zoon, een schoonzoon, een neef, een broeder en verder uit eene menigte demangs, ronggo's en ngabehi's. Hoe kwam het, dat het vertrek toen ook al weder niet geschiedde, gelijk dan toch vast bepaald was? Vermoedelijk speelde de sultan steeds comedie, daar hij de *Eagle*, bij wijze van ballast, had gewapend met veertien zware stukken! In het hieronder vermelde besluit van Muntinghe werd den sultan

te kennen gegeven, dat deze het vertrek van het gezantschap zoo lang had uitgesteld „totdat het jaargetij om Batavia te bereiken geheel is verlopen en men met regt mag veronderstellen, dat het voornemen van Z. H. geweest is, dit gezantschap een geheel anderen koers uit te laten stevenen”. Ook lezen wij in een bericht van Bakker aan Batavia dd. 6 Juni: „De terugkomst van den heer kommissaris Muntinghe, had ten gevolge, dat de order omtrent het schip de *Eagle*, toebehoorende aan den ouden Sultan, hetwelk gereed lag te vertrekken ter overbrenging van eenige rijks grooten, zooals ik de eer had in mijne missive van den 16ⁿ Mei te melden, wierd ingetrokken, waardoor die commissie kwam te vervallen.”

Heet van den rooster, in helle drift tegen den verrader, die dan toch zoo vriendelijk op den troon was geholpen, sloeg de commissaris nog den eigen dag zijner terugkomst een woest besluit, waarin hij feitelijk Badroedin den handschoen toewierp. „Il oublia ainsi”, zegt de geschiedschrijver van een geheel ander machthebbende, doch dat hier treffend juist van toepassing is, „que c'est donner une grande preuve de sagesse et d'habilité, que de ne pas céder à ses rancunes; du moment qu'on s'y abandonne, on en descend rapidement la pente (a). — Nu, het ging wel hier holdbolder naar beneden in letterlijken en in figuurlijken zin.

Bij Muntinghe's besluit van 20 Mei werd o. a. van den vorst geëischt om diens oudsten zoon, den kroonprins, overigens ook een rakker, die voor een der hoofdschuldigen aan den moord van 1811 werd gehouden, aanstonds als gijzelaar voor 's vorsten nader goed gedrag uit te leveren, ten einde dezen als gevangene naar Batavia te kunnen opzenden!! (b)

Maar nu vraag ik u dan toch, terwijl we zóó zwak waren, niet slechts in troepen, doch ook wat ammunitie aanging dat kolonel Bakker dd. 5 Februari 1819 naar Batavia rapporteerde: „Daar het magazijn van deze hoofdplaats (*Palembang natuurlijk*) van geen genoegzame voorraad van buskruit is voorzien en de voorraad aan boord van mijn onderhebbenden bodem door de dagelijksche consumtie sterk begon te verminderen, heb ik uit dien hoofde gedurende de maand Januarij ll. geen wagtshoten laten doen, om bij voorkomende gelegenheden aan dat gewigtig artikel, geen dadelijk gebrek te hebben.” Wel was er met de *Eclips*, die 'n

(a) Ch. Woeste: „Le Second Empire”. La Revue Generale Avril 1900, pag. 493.

(b) Zie het onmogelijke stuk in bijl. 31.

vijftigtal soldaten in Maart aanvoerde (bl. 459) en met de *Elisabeth* (bl. 482) ook kruit gekomen, doch, naar we zien zullen, zóó weinig, dat wegens gemis aan ammunitie Palembang verlaten moest worden!

Het is natuurlijk teekenend voor de manier van behandelen, dat Muntinghe's besluit, een zeer groot stuk, *den dag zijner aankomst* werd genomen, en er derhalve onmogelijk nog rijpe overweging, onderzoek, bespreking aan vooraf heeft kunnen gaan. Daarom moet ik er de aandacht op vestigen, dat in 's commissaris' eigen verslag voor de regeering, gedagteekend 15 Juni, gerefereerd wordt naar dit besluit, hetwelk hij in het verslag ook erkent van 20 Mei te zijn, doch dat hij eerst zou *ingezonden* hebben *„korte dagen na mijne aankomst te Palembang”*.

Wat daarvan ook zij, men stelle zich de gevolgen van 's commissaris' optreden niet grooter voor, dan ze verdienen en men denke er tevens aan, dat indertijd toen Badroedin door resident Robinson hersteld werd (bl. 334—335), de sultan twee zonen als gijzelaars voor zijn goed gedrag moest afstaan, die dan ook naar Batavia zijn opgezonden, doch door de regeering met de afkeuring van het Robinson-contract weder zijn vrijgelaten (a). Tenzij Batavia tijdig versterking had kunnen zenden, aanzienlijk genoeg om den sultan van openbaar verzet terug te houden, zou hij — alles wijst er op — vroeg of laat toch in opstand zijn gekomen; het is uit dit oogpunt beschouwd in strijd met de waarheid van te beweren, dat Badroedin door Muntinghe's eisch tot opstand werd gedreven (b); maar eene populaire leuze tot oorlog is voor dengeen, die het er toe wil laten komen, eene kracht, en Muntinghe's onberaden eisch gaf die den sultan voor zijne omgeving en zijn volk aan de hand; in zóóver kan het den landvoogd volkomen toegegeven worden, dat die eisch den opstand deed uitbreken (c).

(a) Zie o. a. Meis, bl. 113.

(b) „The demand of the Netherlands' Gouvernement upon the sultaun, whom they had raised to the throne for the delivery of his sons, as hostages for his performance of stipulations which were to seal the sacrifice of his country, much to the honour of that sultaun, the chiefs, and the people of Palembang, excited an undivided sentiment of indignation against the faithless and treacherous purposes of the Netherlands' authorities, and roused in them a determined resistance of the projected measures which were to involve them in calamity and ruin.” Court, bl. 75.

(c) Van der Cappelen schreef namelijk in zijn rapport naar Nederland, gedagteekend Cheribon 22 Juli 1819: „De aanleiding tot dezen staat van zaken, schijnt te moeten gezocht worden in het trouwelooze gedrag van

Behalve den kroonprins, had Muntinghe nog de uitlevering van drie andere belhamels gevorderd.

Terwijl hij op antwoord wachtte, en onderwijl de toestand daardoor meer en meer begon te spaunen, werd onze commissaris den 4ⁿ Juni verblijd met de komst van de *Elisabeth*, die de 200 man ouder majoor *Tierlam* aanbracht (bl. 482). Voor de met zoo-veel aandrang verzochte en zoo lang verwachte troepen bleken echter geene kwartieren te zijn in het Hollandsche kampement aan den rechteroever, terwijl men het ook niet noodzakelijk achtte zich daar dan slechts zoo goed en kwaad als het ging te behelpen, „waarom” berichtte majoor Tierlam in zijn nader aan te halen rapport, „mijn onderhebbend detachement, ingevolge order van den heer Muntinghe, verplicht was in de woning van den voormaligen sultan te rukken”: een verblijf, dat, naar we ons uit de mededeelingen op bl 336 en 380 zullen herinneren, gelegen was naast des sultans kraton. En in dezen sultanskraton had Muntinghe, waarlijk onvoorzichtig genoeg! al het geschut van Badroedin gelaten (bl. 330), van den vorst, dien wij nu van verraad beschuldigden, waarmede men voor het oogenblik op voet van oorlog stond, en onder wiens kanonnen onze soldaten toch moesten gaan slapen . . .

Uit het minder aangename logeergebouw van Tierlam's troepen kon men zeer wel waarnemen, dat men zich in den kraton duchtig versterkte, terwijl bovendien de vele ongunstige berichten over Badroedin's houding toenamen. Men verhaalde o. a., dat de sultan eene menigte kleine priesters, en allerlei slecht volk samen-trok en door uitdeelingen van geld aan zich trachtte te verbinden. Men merkte mede op, dat het geschut, hetwelk op het noord-oost station van den kraton stond, en gewoonlijk tot het geven van saluten diende, was vermeerderd en op eene tergende wijze, voor onze militairen tegenover de Nederlandsche loge, het residentiehuis en de verblijfplaats van Tierlam werd aangelegd. Muntinghe diende hierover vertoogen bij de vrienden van den sultan, zoomede bij den fungeerenden én bij den gewezen rijks-bestuurder in; doch zij gaven voor, dat dit slechts het gevolg was van schrik en ongerustheid, en dat alle die bewegingen zouden ophouden, zoodra men het over de eischen, gedaan bij het besluit

den sultan, terwijl de plotselinge uitbarsting der feitelijkheden mij schijnt te zijn veroorzaakt door eenige vorderingen, welke de commissaris Muntinghe had vermeend te moeten doen, om zich tegen de verdere aanslagen van dien vorst voor het vervolg te waarborgen.”

van 20 Mei, eens was geworden. „In den beginne waren wij aldaar vrij rustig gehuisvest”, verhaalde majoor Tierlam in een rapport dd. 14 Juni 1819 aan den legercommandant over zijn logeergebouw naast Badroedin's dalem, „doch na 3 à 4 dagen werd door ons opgemerkt, dat men in genoemden dalem aanstalten tot verdediging begon te maken, waarvan ik den heer Muntinghe zonder verwijl kennis gaf, die mij daarop berigtte, dat zulks was toe te schrijven aan eene vordering door ZEdGestr. aan den meer genoemden sultan gedaan, met bijvoeging, dat zulks van geene gevolgen zoude zijn, waarom ZEdGestr. verbood zulks met geweld tegen te gaan.”

Zóózeer dacht men zich den toestand meester, dat nog den 6ⁿ Juni 1819 kolonel Bakker aan schout-bij-nacht Wolterbeek berichtte: „De heer Kommissaris Muntinghe zal op morgen van hier vertrekken met de kanonneerboot N° 12 naar Batavia, om met Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal te aboucheeren, en daarna met den meesten spoed naar herwaarts terug te keeren, om vervolgens meerdere operaties te doen.” Die *meerdere operaties* schenen dan ook wel noodig, daar de sultan op het besluit van 20 Mei geen antwoord had gegeven.

Wat er alweer in bijzonderheden gebeurde, dat Muntinghe van zijn vertrek op den 7ⁿ terughield, is mij onbekend. „Nadat ik mijne laatste rapporten gereed had dd. 6 Junij”, berichtte Bakker den 19ⁿ d a. v., „om met den heer Kommissaris Muntinghe aan UHgEdelGestr. af te zenden, zijn de omstandigheden van zaken zeer veranderd, hetgeen het verblijf van den heer Kommissaris op Palembang noodzakelijk maakte.” Tot de omstandigheden had behoord de openbaring van meer onrust, in weerwil van het bericht, dat de sultan tot toenadering geneigd scheen. Van neiging tot vrede zag men echter tot den 7ⁿ niets officieels. Muntinghe over zijn besluit van 20 Mei berichtende, verhaalt dat de bereidverklaring des sultans plaats vond, „na eenige dagen toevens”, maar het schijnt, dat Badroedin alvast 'n 20 tal dagen tijd had kunnen nemen, om zich tot de groote afrekening voor te bereiden.

Op het hoogst ondiplomatieke stuk van 20 Mei ontving namelijk de commissaris den 10ⁿ Juni van den sultan eene schriftelijke verantwoording, waarin tevens waren vervat eenige beloften, waarmede de commissaris besloot genoegen te nemen; doch slechts aan enkele, „welke Zijne Hoogheid den Sultan het minste kosten”, schreef Muntinghe in zijn rapport dd. 15 Juni aan de regee-

ring, onder aanbieding van den sultansbrief, werd „spoedig voldaan”. De Buitenzorgsche copiist heeft echter niet, gelijk ik bl. 479 mededeelde, de bijlagen van de stukken, waarvan hij afschrift voor het departement van Koloniën moest maken, overgeschreven, zoodat mij onbekend is, wat die beloften inhielden. In ieder geval den ochtend, na het binnenkomen der verantwoording, dus den 11ⁿ Juni, vervoegde zich de Pangeran Adipati bij den commissaris „en met denzelven”, schreef Muntinghe, „vervaardigde ik die schriftelijke beloften, welke onder Zijne Hoogheids hand en zegel bij besluit van den 20 Mei jl. als een middel van zekerheid van denzelven waren gevorderd (a), en reeds den volgende ochtend bracht dezelve Pangeran Adipatti dit zelve schriftuur terug met het gewone zegel van Zijne Hoogheid den sultan bekrachtigd”.

Onder de gegeven beloften behoorde, blijkens de art. 1 en 3 van het besluit, het afgeven der gevorderde gijzelaars; doch nu opperde de rijksbestuurder voor het eerst eenig bezwaar omtrent de uitlevering van den Pangeran Ratoe (art. 1), des sultans oudsten zoon. „Gevoelende”, schreef Muntinghe, „dat dit punt den vorst het naast aan 't hart moest gaan, rekende ik 't best te zijn, daarvan te glisseeren en aan deze enkele vordering de rust van 't Land niet te moeten wagen, mits slechts de overige pangerangs werden uitgeleverd, welke 't mij voorkwam, dat eene genoegzame waarborg voor 't gedrag van den vorst in 't vervolg zouden opleveren. Onder deze concessie ging de rijksbestierder, zoo 't scheen, zeer vergenoegd terug, en opperde destijds nog geene de minste zwaarigheid omtrent de uitlevering der overige pangerangs en van den mantri Abdul Halil, die van Zijne Hoogheid waren gevorderd. Integendeel verklaarde hij, dat de sultan volkomen bereid was die personen over te geven, indien ik daarop nog bleef staan.”

Maar den anderen dag, in den voormiddag van den 12ⁿ Juni, vervoegden zich weder zendelingen bij den commissaris, namelijk, behalve de reeds vermelde rijksbestierder, ook diens broeder, gewezen pangeran adipati. Dezen deelden nu mede, dat weliswaar de sultan zelf genegen was geweest om de gevorderde gijzelaars uit te leveren (art. 3), doch, dat alle pangerans, die den vorst om-

(a) Zie speciaal de artt. 4 en 5 van het besluit van 20 Mei, houdende de vordering van een paar verklaringen. De lezer zal echter uit het vervolg van het verhaal zien, dat ook het overleveren van de geëischte gijzelaars tot de gegeven beloften behoorden.

ringden, hem uit éénen mond hadden verklaard, dat, indien hij dit toestond, zijne macht voor eeuwig zou gekrenkt en verloren zijn, terwijl tevens de opgeëischten verlangden, dat de schuld, die zij zouden gehad hebben in de oproeping der Maleiers en der volkeren van Blida (zie het *ten tiende* en *ten elfde* van het besluit dd. 20 Mei) hun *hoofd voor hoofd* door onzen commissaris zou worden *aangetoond* en *bewezen*.

Op dit vertoog des rijksbestierders, antwoordde Muntinghe, dat het niet overeenkwam met de goede trouw, noch met de daags te voren ontvangen belofte, welke zonder eenige voorwaarde toch gegeven was; verder dat de eisch om de schuld te *bewijzen* — de juristerij kwam hier in de bedruktheid — ten hoogste onbillijk en ongepast was, wijl het niet aankwam op een rechterlijk bewijs, noch op eene rechterlijke straf, maar op eene politieke verwijdering, die tot de zekerheid van Palembangs rust en voor 's lands welzijn, zoomede tot behoud van Zijne Hoogheid zelve, gevorderd werd; en het om die vordering te wettigen, genoeg was, dat het vaststond, dat de mouterijen van de Maleiers en vooral van de Blida-volkeren, óf aan Zijne Hoogheid zelve, óf aan zijne raadgevers was te wijten, terwijl de pangerans Tollap, Kontjong en Djudeen, op gansch Palembang als de eerste en slechtste van die raadgevers bekend stonden; daarom verklaarde de commissaris, op die uitlevering te moeten blijven staan en bij onverhoopte weigering verplicht te zullen zijn tot meer strenge en krachtdadige middelen de toevlucht te nemen, waardoor hij commissaris zelf, zich de zekerheid zou verschaffen, welke de regeering behoefde.

Met dit antwoord en het verzoek om zoo spoedig mogelijk eene beslissing te ontvangen, keerden de rijksbestierders naar den kraton terug. „Niet vele oogenblikken hierna”, luidt het steeds in Muntinghe's verhaal, kwam een der mantrie's van den rijksbestierder het gunstige bericht brengen, dat de gevorderde gijzelaars nog dien zelfden avond van den 12ⁿ Juni, en wel ten 7 ure, op de *Eendracht* zouden gebracht worden. De commissaris vond echter, in verband met al hetgeen reeds was voorafgegaan, dit late uur verdacht, en liet derhalve terstond den rijksbestierder verzoeken, dat het vervroegd zoude worden; doch daarop gaf deze bericht, dat hij den sultan niet meer te spreken had kunnen krijgen.

Muntinghe begon nu wel in te zien, dat een afgrond voor ons gezag, en speciaal voor de zoo slecht gedekte troep van *Tierlam*, zich opende. „Het hart”, schreef hij aan de regeering op het

verhaal, dat hij de uitlevering niet vroeger dan 7 uur 's avonds kon bepaald krijgen, en vergetende dat hij bij de eerste kennismakingen den sultan waardig voor herstel op den troon had geacht, „Het hart van den sultan Machmoed Badroedin, 't welk ik altijd uit een zeer zwart oogpunt heb beschouwd, als doorkneed met list, huichelarij, geveinsdheid, heerschzucht en wreedheid, rekende ik vatbaar voor 't smeden van heillooze plans. Ik rekende het dierhalven noodig, om de beide compagniën van 't 5^e regiment onder den majoor Tierlam, welke, uit gebrek aan ruimte in de oude Factory, in den verlaten kraton van den sultan Achmat Nayan Moedin waren geplaatst, in meerdere zekerheid te moeten brengen.”

Muntinghe liet daartoe den sultan weten, dat men onzerzijds, op de belofte der uitlevering, een teeken van vredelievende gezindheid wilde geven, door de troepen te laten overkomen. Tevens zond hij zoo spoedig mogelijk in den namiddag prauwen naar de overzijde, ten einde Tierlam's troepen af te halen en ze te brengen naar eene onvoltooide planken woning, welke voor het residentiehuis was gelegen. Tegen vier uren in den namiddag maakte zich alzoo Tierlam gereed om zijne macht in de prauwen te bergen. Maar juist was men bezig hangmatten, bagage enz. in te laden, of daar stroomden de muiters met groot geschreeuw den kraton uit, terwijl tegelijkertijd het geschut aldaar lustig op de soldaten, zoomede op de *Eendracht* en *Ajax*, begon te spelen, en in brand staande vlotten de rivier afdreven, om de schepen aan te steken. Dat was de aanvang van de „schande”, die Muntinghe blijkens zijn rapport dd. 11 Juli 1818 (bl. 388), „door het in brand steken van eenige der ontelbare vlotten”, gevreesd had.

De *Ajax* met luitenant Van Ginkel tot commandant, was bereids voor den kraton gaan liggen, ten einde op de vijandelijke bewegingen te passen en Tierlam zoo noodig bij te staan; natuurlijk, dat dit tepas kwam. De *Eendracht* lag ter dekking van het kampement op den rechteroever iets lager, doch werkte nu ook op.

Gelukkig, dat bij den plotselingen overval Tierlam er voor gezorgd had, dat een deel zijner soldaten onder de wapenen was gebleven, zoodat de majoor er in slaagde, de muiters onschadelijk te maken, terwijl hijzelf met de soldaten in Achmads logeergebouw terugging, „zijnde het ons onmogelijk”, rapporteerde de majoor „van positie te veranderen, daar deze gansche woning aan hun geschut was blootgesteld”. Ziehier hoe Muntinghe in zijn rapport van 15 Juni den overval beschrijft: „Doch nauwelijks waren onze prauwen aan

de overzijde, nauwelijks hadden onze troepen een gedeelte van hunne bagage aan boord, of dat plan, welke de trouweloosheid en 't verraad gesmeed hadden, brak los. Zonder eenig voorafgaand teeken van vijandelijke intentie, stormde in eens eene woedende hoop van gewapende inlanders uit de poorten van den kraton. Nauwelijks hadden onze troepen den tijd om zich in orde te scharen. Een meer dan gewoon verlies was in de gegeven omstandigheden dus ook niet te vermijden. Dan daarentegen hebben ook onze troepen de eer gehad, dat van allen, die tot dat moorddadig werk uit den kraton op hen waren uitgevallen, geen enkele man in den kraton is teruggekeerd, maar allen zijn afgemaakt en loon naar werken hebben gekregen."

Toen onze oorlogsschepen Badroedin's batterijen tot zwijgen hadden gebracht, staakten ook wij tegen 11 uur in den avond van den 12ⁿ het vuur, omdat men, helaas! *zuinig met de ammunitie moest zijn*. — De lezer zal zich herinneren, dat de commissaris tijdig haar had aangevraagd (bl. 457). Er was dan ook een goede voorraad, maar aan de overzijde van de straat, d. w. z. te Muntok. Smissaert zou zich bezondigd hebben, door ze vandaar niet aanstonds op te zenden . . . Wij zullen dit althans in het 28^e hoofdstuk van schout-bij-nacht Wolterbeek vernemen. Kolonel Bakker schrijft alleen, toen onze macht naar Muntok had moeten teruggaan, namelijk in een rapport van daar dd. 25 Juni 1819: "Het kruit, hetwelk voor mijn onderhebbenden bodem met het commercie-schip de *Pekin* van Batavia naar herwaarts is afgezonden, is den 29 Mei ll. te Muntok opgeslagen, alwaar hetzelfde, uit hoofde van het slechte fust in andere vaten is overgestort, en hetzelfde den 20ⁿ Juni ll door den schoener N° 10 ontvangen." Den 20ⁿ was het echter al te laat, gelijk ons blijkt uit hetgeen sinds den 12ⁿ geschiedde.

Muntinghe, die het gevaar nooit schroomde, had, zoodra het schieten op den 12ⁿ was begonnen, eene plaats op de *Eendracht* ingenomen. Des middernachts van 12 op 13 Juni hielden de verschillende bevelhebbers met hem eene vergadering. "Het eerste vuur", beschrijft Muntinghe, "begon in den namiddag omstreeks vier uur en wierd voortgezet tot aan 't vallen van den nacht, en ofschoon van dat oogenblik tot vroeg in den morgen alles stil bleef, gaf echter Z. H. de Sultan geen de minste tekenen van berouw en onderwerping, noch wierd er van zijne zijde de minste poging gedaan tot verzoening. Ik begreep dierhalve,

dat, ofschoon de commandanten van de *Eendragt* en de *Ajax* mij wel vertoonden, dat hunne voorraad van ammunitie niet zeer ruim was, vooral daar 't buskruit, onlangs door de *Pekin* aangebracht, nog niet op Palembang was gearriveerd, de eer van 't Gouvernement echter niet toeliet, dat, na 't schendig gedrag van Z. H. den Sultan, de eerste stap tot vereeniging, van onze zijde gedaan wierd."

Vandaar het besluit om met het aanbreken van den 13^{en}, de *Eendracht* en de *Ajax* opnieuw hun vuur op den kraton te doen beginnen en dit voort te zetten, tot zij hadden bres geschoten, of de ammunitie zóo ver zou zijn ingekrompen, dat alleen 't noodige tot zelfverdediging overbleef. Nam men van de schepen waar, dat in de muren een gat was geschoten, dan zou eene roode vlag voor Tierlam het teeken zijn om uit zijn verblijf weder aan te vallen en door de opening den verrader op zijn baadje te geven.

Men brandde er alzoo in den ochtend een goede twee uur nogmaals op los en ook van Achmad's verblijf uit tirailleerden onze manschappen op den vijand. Badroedin's batterijen speelden wel terug, maar tegen 8 uur hield het schieten uit den kraton onverwacht op. Was er werkelijk bres geschoten? Men kon dat zoo niet zien; doch van de *Ajax*, die voor de groote poort van het paleis lag, meende men het te mogen aannemen; en het staken van het vijandelijke vuur scheen ook op eene gunstige wending te wijzen. Zoo rees de roode doek ten top!...

Tierlam stormde daarop zijn onvermakelijk logeerverblijf uit; het bleek echter dat geen enkel gat was geboord. De batterij van het kratonbastion deed aan de uitvallers gelukkig geen nadeel, daar dezen te spoedig onder de muren van het fort kwamen. Ze hadden ook weldra een paar zijdeuren, die hen in den weg stonden, opengeraamd, en kwamen daardoor in de richting van de groote poort, die door de *Ajax* heette opengeschooten te zijn. „Dan”, beschrijft Muntinghe „langs dezen ingang verder in den kraton willende indringen, vonden zij de tweede poort, die men ondersteld had, dat mede door de *Ajax* was geopend, voor hen gesloten, hetzij, dat de *Ajax* zich daaromtrent had bedrogen, of dat men in de korte oogenblikken, binnen welke onze troepen tot den aanval aanrukten, nog middel gevonden had, om dezelve weder van binnen te sluiten.”

Zoo deed men reeds destijds de ondervinding op, dat, gelijk Tierlam rapporteerde, de *Eendracht* met hare caronnades en de *Ajax* met hare lange achtponders niets konden uitwerken op de

van tichelsteenen opgetrokken vesting met muren van 27 voet hoog en 7 voet dik (a). „De muren van den dalem”, leest men ook in Muntinghe’s rapport, „die men te voren had hooren zeggen, dat binnen den tijd van vier uren, alleen door de batterij van de *Eendragt* zouden zijn platgeschoten, schijnen totnogtoe door de vereende krachten van de *Eendragt* en *Ajax* weinig te hebben geleden.”

Ik zal nader op die caronnades en die lange achtponders terugkomen; maar had men niet beter gedaan, na zulk eene ervaring, die stukken maar overboord te zetten, dan er later weder op expeditie mede te gaan, om tot geheel dezelfde ervaring te komen! En als het dan ellendig affloopt, heet het bij den aldus gewaarschuwden expeditie-commandant waarachtig toch: Ik heb geen schuld, maar die andere, die ellendige Muntinghe, wel!

Onder het stormloopen op den kraton hadden de muiters door een aanhoudend vuur uit donderbussen en geweren, dat uit openingen, boven de bestormde poort, op de onzen gericht werd, veel geleden, terwijl de *Ajax*, om onze manschappen niet te kwetsen, haar eigen vuur had doen staken.

Toen de majoor zijne vruchteloze pogingen inzag en dientengevolge weer naar Achmad’s verblijf terugtrok, begonnen de schepen andermaal den kraton te beschieten. Het mikpunt bleef vooral de poorten van het gebouw; als men die open had, was men er immers ook. Maar zoo’n inlander kan toch slim zijn. Als Tierlam kwam, was de deur dicht; men kon dan echter ook van de schepen niet schieten. Als hij daarentegen weg was en het schieten begon weer, dan zette men de deur wagenwijd open, en zoo verloren onze kogels zich onschuldig in de ruimte!

Goede raad was hier duur. Kapitein Van der Wijck ging, op last van Tierlam, naar de overzijde berichten, dat het geschut steeds niets uitwerkte. Men wierp het nu over een anderen boeg. Van der Wijck kwam met een collega, Weinrich geheeten, terug aan het hoofd van infanterie en van met scheepsbijlen en windboomen gewapende matrozen. De kapitein-vernufteling schijnt een geweer in de hand gehad te hebben; ik lees althans, dat toen de troep kwam aanstormen, de poort weer toevloog, maar Van der Wijck er juist nog in slaagde zijn bajonet en Weinrich zijn sabel in de opening te steken (b). Men poogde de deur open te kappen, maar ook dit

(a) Rapport dd. 14 Juni 1819.

(b) *Meis*, bl. 121.

leerde Badroedin onze manschappen af door *à bout portant* ze met geweervuur weg te blazen. „Van hetgeen”, rapporteerde Muntinghe over onze soldaten, „magt en moed doen konden, verzuimden zij niets; doch de middelen waren ontoereikend tot dat einde.”

Het hervatten van de beschieting door de schepen bracht in dezen wanhopigen toestand, geene verbetering. Langzaam hielden dezen het vuur gaande tot ongeveer in den middag, toen de ammunitie op beide vaartuigen zóo ver verschoten was, dat de bedenking om iets tot zelfverdediging over te houden, het noodzakelijk deed voorkomen, er geheel mede te doen staken.

Juist op dit oogenblik, en terwijl het vuren in den kratou ook was opgehouden, werd den commissaris een briefje gebracht, uit naam van de beide pangerans adipati geschreven, waarin betuigd werd, dat zij het gedrag van hun vorst afkeurden, dat zij er geen deel aan hadden genomen, dat zij alles zouden doen, om de zaken in het reine te brengen, en eindelijk dat ze begeerig waren, om den heer commissaris te ontmoeten.

Muntinghe liet weten, dat, om van onze zijde goeden wil ter toenadering te toonen, de schepen, in afwachting van verdere onderhandelingen, zouden afzakken tot voor de Factorij, terwijl majoor Tierlam zou bevolen worden, zijn verblijf aan den linker-oever te verlaten en de rivier over te steken. Natuurlijk slechts een voorwendsel om zoowel onze schepen, als de troepen, buiten het vuur der muiters te brengen. Tierlam zelf was op de *Eendracht* komen berichten, dat hij zijne positie onmogelijk langer kon handhaven. Zoo trokken de troepen in den middag van den 13ⁿ Achmad's verblijf uit, en staken zij de rivier over, zonder verder door de opstandelingen gehinderd te worden. — Dit waren de vruchten van een strijd, waarin onze officieren en manschappen zich, als altijd, „braaf”, „met de grootste dapperheid” hadden gedragen, gelijk de rapporten van Tierlam en Bakker getuigden.

Wat behoorde men nu verder te doen? Het garnizoen was bij lange na nog zoo klein niet, immers 473 man met 15 officieren, waarvan er echter 130 en 3 gekwetst of ziek waren; alleen men miste de middelen om met een flink bombardement, den Badroedin tot rede te brengen. Het lag dus eenigszins voor de hand, dat wij rustig eene afwachtcnde houding aannamen, en onderwijl hulp inriepen. Een oogenblik scheen het, dat we tot een en ander gelegenheid zouden vinden, wijl zich tevens het gerucht had verspreid, dat de sultan den kratou had verlaten, terwijl nu wellicht

de tot vrede genegen gebleken rijksbestierders het gezag in handen hadden gekregen. Doch spoedig bleek, dat het briefje alleen geschreven was om tijd te wiunen en den sultan uit de verlegenheid, waarin de aanval onzer troepen hem gebracht had, te redden. Geen uur toch, nadat onze vaartuigen van voor den kraton waren afgezakt, hoorde men reeds, dat de sultan was teruggekeerd, en op 's commissaris' herhaalde aanzoeken bij de rijksbestierders, om tot een mondgesprek te komen, verklaarden zij nu weer: voor het geschut van den kraton en van onze schepen bevreesd te zijn om ons te naderen, zoomede dat zij alsnog schriftelijke vertoogen zouden aanbieden. Deze lieten zich echter wachten, ofschoon de commissaris de onderhandelingen gaande hield, en ten slotte aan de rijksbestierders deed weten, dat hij genoeg zou nemen met eene overeenkomst, waarbij de beslissing over de gedane vorderingen en den ganschen staat van zaken, werd overgelaten aan den Gouv.-Gen., indien middelerwijl alles op Palembang in status quo bleef. De adipati's gaven daarop den 13ⁿ Juni de verzekering, dat ze den volgenden dag des ochtends om 10 uur, hunne schriftelijke voorstellen zouden inzenden. Terwijl men alzoo den 14ⁿ zonder het plegen van vijandelijkheden in afwachting doorbracht, eindigde de commissaris op dien dag zijn zoo dikwerf door mij aangehaald rapport (a), het laatste, dat hij uit Palembang zou schrijven, aldus:

„Of nadere pogingen gelukkiger zullen zijn, en of door onderhandeling iets tot herstel der rust zal kunnen gedaan worden, zal de tijd moeten leeren. Uwe Excellentie houde zich overtuigd dat niets onbeproefd zal worden gelaten om de regten en hoogte van het Gouvernement te handhaven, en dat alle krachten, welke wij bezitten, daartoe zullen worden aangewend. Of dezelve echter daartoe toereikende zullen zijn, is een vraag, welke vooralsnog door de meeste der heeren officieren ontkennend wordt beantwoord.

„Welke de versterkingen zijn, die men daartoe zou behoeven,

(a) Op het ter mijner beschikking zijnde afschrift van het rapport staat de dagteekening van 15 Juni, gelijk ik het ook steeds aanhaalde; zie bl. 471, 490 enz.; doch dit moet eene fout zijn, hetzij van den copist, hetzij van Muntinghe zelf. De nader door mij te verhalen gebeurtenissen op den 15ⁿ lieten het schrijven niet meer toe; ook blijkt uit den inhoud, dat het stuk niet verder gaat dan tot de mededeeling van hetgeen tot en met den 14ⁿ plaats vond; eindelijk verwijst Muntinghe in de missive, welke het vervolg van het verhaal inhoudt, doch die hij eerst in Juli te Cheribon samenstelde, naar het laatste Palembangse stuk aldus: „Op het oogenblik, dat ik mijn rapport aan Uwe Excellentie sloot op den 14ⁿ Junij jl. . .”

durf ik niet op mij nemen Uwe Excellentie voor te dragen, mij omtrent dit punt refereerende aan de voordragten, welke door de differente chefs der corpsen zullen worden gedaan. Het buskruit met de *Pekin* aangebragt, was voor de helft reeds eenige dagen herwaarts, gerequireerd, toen de vijandelijkheden uitbraken, en wordt thans met den meesten spoed afgehaald. Speciaal echter neem ik de vrijheid onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen, dat het onze beide vaartuigen van de koninklijke mariene boven het buskruit, ook nog mangelt aan rondscherp (a). Een ander punt, het militaire wezen betreffende, waarop ik zoude wenschen, met de speciale bevelen van Uwe Excellentie te worden vereerd, is, of ik geautoriseerd zoude zijn de equipage van een onzer vaartuigen, en wel van de *Ajax*, geheel aan land te employeeren, wijl de heeren officieren van de marine zwaarigheid maken hunnen bodem te ontblooten, en mij echter bij eene eventueële tweede attaque, het gebruik dezer manschappen aan land voordeelig zoude voorkomen dan aan boord.

„... Eindelijk voel ik mij onbezwaard, en zelfs verplicht, onbewiupeld aan Uwe Excellentie te moeten verklaren, dat zullen de regten van oppermagt, het Nederlandsche gouvernement bij 't jongste verdrag van den 20ⁿ Juni 1818 afgestaan, worden gehandhaafd, het volstrekt noodig zal zijn, de magt en aanhang van den sultan Machmoed Badaroedin geheel te verbreken, en dat daartoe voorzeker geene mindere versterking zal worden vereischt, dan door de chefs der militaire corpsen bij deze gelegenheid zal worden voorgesteld.”

Uit dit slot blijkt duidelijk, hetgeen trouwens voor de hand lag, dat nog volstrekt geen plan bestond om geheel terug te trekken, dat men slechts versterking zou afwachten om opnieuw tot den aanval te kunnen overgaan; doch dit strookte natuurlijk in het geheel niet met de oogmerken van Badroedin, in wiens kraton men bovendien de wetenschap scheen opgedaan te hebben, dat het ons feitelijk aan ammunitie mangelde.

Muntinghe vreesde inderdaad het ergste, vooral ook uit de bewegingen, die in en om den kraton vielen waar te nemen, waarbinnen het volk bij massa's stroomde. De commissaris liet daarom gedurende den 14ⁿ onze zieken, ten getale van 60, uit het hospitaal aan boord van het particuliere schip de *Elisabeth* brengen, terwijl hij ook de restanten in kas en 's gouvernement papieren ge-

(a) Kogels, enz.

reed liet houden, om op den eersten wenk te worden geborgen. De weinige overige gouvernementsgoederen, slechts bestaande in wat rijst en arak, werden met rust gelaten, om bij niemand het denkbeeld van een overhaasten aftocht te doen geboren worden. Tot redding der manschappen, ingeval van nood, had de commissaris, zooveel roeivaartuigen als mogelijk, minstens 10 groote pantjalings, bij het residentiehuis doen gereedhouden, „doch”; rapporteerde later Muntinghe, in een stuk gedagteekend Cheribon, . . Juli 1819, zijnde een vervolg op den laatsten Palembang-brief, „de behandeling van sommige onzer militairen, die, na het reeds gebeurde, niet zacht meer was, en die in menig geval vriend en vijand niet wisten te onderscheiden, is, gelijk ik naderhand vernomen heb, oorzaak geweest, dat in den nacht tusschen den 14ⁿ en 15ⁿ deze prauwen hunne ligplaats verlieten en dat de inscheeping van onze troepen vervolgens met minder middelen, en eindelijk met behulp der sloepen van onze beide schepen, de *Eendragt* en de *Ajar*, heeft moeten geschieden”. — Ook werd, daar gebrek aan ammunitie de eenige oorzaak was geweest, dat men de beschieting van den kraton had moeten staken, „en waarom men waarschijnlijk in het overmeesteren van dezelve niet geslaagd was”, in den vroegen ochtend van den 14ⁿ een koloniaal vaartuig naar Muntok afgezonden om al het kruit, hetwelk maar eenigszins gemist kon worden, af te geven „benevens zooveel rondscherp als voor de stukken van de *Eendragt* en van de *Ajar* konde dienen en eindelijk nog een paar stukken geschut van 24 R kaliber, waarmede men dacht met meerder vrucht den kraton te zullen kunnen beschieten”.

Onder deze voorzorgen, bleef de commissaris in het residentiehuis afwachten, wat de beide rijksbestierders zouden laten weten. Maar de bewegingen aan de zijde des kratons, gedurende den ganschen nacht van den 14ⁿ op den 15ⁿ, voorspelden al heel weinig goeds, totdat in den vroegen ochtend van den 15ⁿ Bakker en Van Ginkel op het residentiehuis kwamen, met de mededeeling, dat de stukken op het noord-ooster bastion des kratons waren hersteld, en dat men zelfs van de ligging onzer schepen gebruik gemaakt had, om eenige vernagelde kanonnen, die voor het Achmadverblijf, zonder affuiten op den grond lagen, weder te ontnagelen en zóover op te richten, dat zij er waarschijnlijk mede tegen ons zouden kunnen ageeren. Tevens had men aan boord der schepen ontwaard, dat in menigte het sultansvolk zwaar gewerkt had,

om den trap en de plankenzoldering uit het steenen gebouw boven de poort van het Achmad-verblijf los te breken, ten einde te voorkomen, dat onze soldaten vandaar weder op den kraton en het daaruit gaande volk zoude schieten.

Eene belangrijke conferentie, waaraan ook majoor Tierlam deelnam, had nu plaats. De kloeke en nooit versagende commissaris, doch die, naar het scheen de gevaren wat te licht placht te achten, uitte als zijn gevoelen: dat zoolang er niet opnieuw vijandelijkheden met de daad tegen ons gepleegd werden, en wij daardoor en door de onmogelijkheid om er ons tegen te verzetten, genoodzaakt werken om te wijken, iedere vroegere aflocht „onverantwoordelijk”, „schandelijk” zoude zijn; zelfs beval hij aan, dat de *Eendracht* weder voor eenige oogenblikken zoude opwerken tot nabij den kraton, en van de 6 à 7 schoten voor elk stuk, die nog overbleven, 2 à 3 daaraan te wagen, om door eene enkele stoute daad te trachten de woeste hoop, die zich voor het Achmad-verblijf verzameld had, te verspreiden, en daardoor een heilzamen schrik te verwekken. Maar, terwijl de commandanten met het eerste gedeelte van dit gevoelen gaarne instemden, toonde kolonel Bakker „met goede redenen” aan, schrijft Muntinghe, dat het laatste ondoenlijk en onraadzaam was: ondoenlijk, wijl het getij en de wind voor de schepen niet gunstig waren om de rivier weder op te werken; onraadzaam, wijl het gevaar van met brandende vlotten te worden aangevallen, zóo groot was, dat daardoor het behoud van de *Eendracht* zelve in de waagschaal werd gesteld.

Alzoo werd besloten, dat men het uiterste zoude afwachten, en niet verder terugtrekken dan het behoud der schepen en manschappen vorderde.

De commandanten gingen dus weder naar boord, toen men eenigen tijd daarna tegenover den kraton 4 à 5 bamboezen vlotten, waarop woningen stonden, die waarschijnlijk met brandstoffen gevuld waren, tegelijkertijd in den brand zag gaan. De vlotten zakten aaneengekoppeld en in lichte laaie vlam op de schepen af, waarom onze vaartuigen tot op eenigen afstand beneden de Factorij terugweken, tot een bocht in den oever ze beter beveiligde. De *Ajar* echter, die zoo dicht mogelijk bij de Factorij was blijven liggen, scheen dikwerf in het uiterste gevaar. Brandende vlotten werden nog tot drie, vier malen op de schepen afgezonden, zonder andere schade te doen, dan alles aan den kraton-oever in vuur te zetten. „Buiten de rigting van den stroom”, schreef de com-

missaris, „wijten de heeren officieren der marine het aan eene bijzondere bestiering der Voorzienigheid en aan eene buitengewone wending, die de wind nam in hun voordeel, dat hun geen onheil is overkomen en dat zij in staat geweest zijn, de ligging, waarin zij waren, te blijven behouden, zonder hetwelk de redding en inscheping van ons garnizoen aan veel gevaar en moeite onderhevig zouden zijn geworden.”

De manschappen hadden intusschen geposteerd gestaan, gedeeltelijk binnen de paggers van de Factorij, gedeeltelijk voor de woning van den resident, zoodat zij nu door het afzakken der beide schepen ontbloot waren van de eenige bescherming, die hunne batterijen tegen het grof geschut van den Sultan konden aanbieden. En dat geschut was tegelijk met het afvaren der branders beginnen te spelen. De stukken van het noord-oosterbastion des kratons schenen voornamelijk gericht tegen het residentiehuis en de troepen, die er voor stonden. Een ontnagelde 24 Œder, welke voor het Achmad-verblijf lag, was daarentegen voornamelijk gericht op de Factorij, en op de daarvoor geplaatste veldstukken. „In beide richtingen”, verhaalt Muntinghe, „droeg het geschut tot op en voorbij de punten, die men wilde bereiken, en ofschoon de vlugheid niet groot was, waarmede hetzelfde werd bediend, was echter de juistheid dikwerf te verwonderen, waarmede hetzelfde door een inlandschen vijand wierd gepointeerd. Niet minder dan zeven kogels wierden gebragt in de hoofdwagt van onze Factorij en aan een bijzonder geluk is het te danken, dat zij geene grooter schade aan onze manschappen hebben toegebragt.”

Nochtans konden de soldaten daar niet geposteerd blijven. De omtrek der Factorij toch was alleen besloten in eene heining van pinangboomen, reeds 6 à 7 jaar oud en veelal vervallen. Leverde dit dus niet de minste dekking, buiten de Factorij was evenmin terrein te vinden, om zich behoorlijk te bergen. Een terugtocht over land tot aan de *Moeara Pladjoe* werd bij onderzoek onuitvoerbaar bevonden. Een hernieuwd voorstel, uit naam van den commissaris, door kapitein Van der Wijck aan Bakker overgebracht, om met de schepen tot voor de Factorij weder op te werken, werd ook nu ondoenlijk verklaard. En toen eindelijk de luitenants De Bouthmy en Vroome, die de beide veldstukken commandeerden, kwamen rapporteeren, dat hun laatste kogel en hun laatste schrootbus waren verschoten, bleef er niets anders over dan tot de inscheping der troepen te besluiten.

De commissaris, „den majoor Tierlam vooruit gevraagd hebbende, of ik hem nog van eenigen dienst kon zijn aan wal” — er zat *pluck* genoeg in dien Muntinghe — begaf zich naar de *Eendracht*; terwijl verder de sloepen van deze en van de *Ajar*, bij gemis aan andere booten, de troepen aan boord moesten brengen.

Majoor Tierlam maakte de regeling, dat eerst de manschappen, die met de *Elisabeth* waren aangekomen, wierden ingescheept en dat de kapitein *Motte*, benevens de luitenants *Donker* en *Hoorn*, met hunne soldaten dezen terugtocht zouden dekken. Zulk eene gedeeltelijke inscheeping stelde natuurlijk de achterblijvenden aan het gevaar bloot, dat ze zouden aangevallen worden. Nauwelijks waren dan ook de Tierlam-soldaten aan boord, of het detachement onder kapitein *Motte* zag zich van twee zijden tegelijk verontrust: *achter* de Factorij werd door eene woeste hoop het hospitaal in brand gestoken en eene poging gedaan om binnen de heining der Factorij te dringen: *van voren* werd men aangevallen door eene gewapende bende van ongeveer 200 man, die met prauwen van den linkeroever, de rivier waren overgestoken. Op beide punten echter werd de aanval met succes afgeslagen, dank majoor Tierlam's groot beleid en tegenwoordigheid van geest. Dat eene algemeene slachting onder de onzen werd voorkomen, mocht hem wel in de eerste plaats zijn te danken. Trouwens, een officier, die de *débaclé* van Moskou had medegemaakt en aan de Beresina krijgsgevangen was geworden, kon van lessen der ervaring wel spreken. Ten 4 ure in den namiddag van den 15ⁿ Juni 1819 was de inscheeping voltooid. De twee veldstukken had men vernageld moeten achterlaten met nagenoeg al de bagage: „wijl er op dit oogenblik aan niets anders dan aan het redden van menschen te denken viel”, rapporteerde de majoor den 19ⁿ. We hadden te betreuren slechts 56 geblesseerden en 4 dooden, waaronder luitenant *Bischoff*, die aan zijne wonden overleed. „Het gebrek aan vaartuigen”, besloot Muntinghe zijn Cheribon-rapport, „niet toelatende, dat men om de berging van iets anders dan van onze manschappen zelve konde denken, heb ik het genoegén Uwe Excellentie te mogen rapporteeren, dat geene enkele van die manschappen, anders dan door het lot van den oorlog is vermist of achtergebleven, en dat tot hetgeen van gouvernements goederen, behalve onze twee veldstukken, is achtergelaten, van geene groote waarde is.”

Onmiddellijk na de inscheeping daalde men de Moesi af. Eene mijl beneden de onhebbelijk gebleken hoofdplaats, ontlast zich

in den rechteroever, de *Pladjoe*, eene breede, diepe, snelvlietende rivier. Dat Muntinghe liever niet verslagen terugging, spreekt vanzelf en wanneer men nu daar aan die Pladjoe bleef liggen tot er hulp kwam om Palembang te heroveren, dan kon men zoowel de hoofdplaats beter geblokkeerd houden, als het geloof doen ingang vinden, dat we niet heelemaal verdreven waren. Kapitein Van der Wijck, die anders vroeger getoond had van inspectiereisjes naar Banka wel te houden, steunde den commissaris in dit verlangen, ja hij drong er bij kolonel Bakker „hartstochtelijk op aan”, leest men (a). De marine-commandant hield echter vol, niet dat men dan maar des noods in de lucht moest vliegen, maar dat de schepen daar onmogelijk konden blijven. Waarom, heb ik niet gelezen; het is echter doodjammer geweest; want juist op dat punt heeft Badroedin ten slotte, gebruik makende van een paar maanden rust, zich zóo kolossaal weten te versterken, dat ook de wrekende expeditie-Wolterbeek van hier moest terugkeeren, zooals ik nader zal verhalen. Maar billijk vond ik het niet, om dien teruggang vandaar op den 15ⁿ Juni 1819 aan den commissaris te verwijten, gelijk sinds geschiedde (b). Het zou zeker van eene groote mate van geestkracht hebben getuigd, indien Muntinghe, aangenomen dat hij er de bevoegdheid toe bezat, het zwaard of de bajonnet van Van der Wijck in de weegschaal had geworpen. Gedurende de laatste weken had echter onze vertegenwoordiger telkens een pak slaag gekregen en dat is aan het zelfvertrouwen weinig bevorderlijk; bovendien zou het al een zeer gewaagd stuk zijn geweest om den marine-commandant de wet voor te schrijven (c).

Zoo zakte het treurig overschot van onze Palembangsche macht nog verder de Moesi af, tot we in den middag van den 19ⁿ Juni kwamen aan eene zeer bekende bank, die in den mond der

(a) Meis, bl. 121.

(b) Zie noot (1) bl. 309 van D. G. Muller's levenschets van Wolterbeek in Tindal en Swart's Verhandelingen van het Zeewezen, 6 dl., 2° stuk (1846) — Muller „Commies bij het ministerie van Marine”, was een schoonzoon van Wolterbeek. Hij heeft echter wellicht de *Wolterbeek*-stukken niet goed gelezen. Ik kan me althans niet begrijpen, dat de schout-bij-nacht aan Muntinghe zou verweten hebben, van met den marine-commandant te zijn medegegaan, en ikzelf heb iets dergelijks ook nergens in de stukken gevonden.

(c) „On a généralement considéré comme une grande faute que l'on n'ait pas fait stationner les vaisseaux à la hauteur de la Pladjoe; bien du sang et des dépenses énormes auraient alors été épargnés; mais il fallut se soumettre aux considérations du commandant de la marine, qui déclarait la position intenable.” A. J. A. Gerlach: „Fastes Militaires” (1859), bl. 254.

rivier ligt, en waarover diepgaande schepen slechts met gunstig getij heen konden. Commissaris Muntinghe stapte daarom hier van de *Eendracht* op een lichter en schoener, de *Emma*, over, waarmede hij aanstonds over de bank kon en nog denzelfden dag Muntok bereikte.

Hier bleef hij tot den 23ⁿ, ten einde onder deze buitengewone omstandigheden, die zeker op Banka's rust ongunstig zouden terugwerken, orde op het bestuur te stellen. Vervolgens stevende de commissaris naar Batavia, achterlatende een bevel aan kolonel Bakker om den in- en uitvoer op de Palembangse rivier te bemoeilijken, dus de reede aldaar zoo goed mogelijk te blokkeeren, ook ten einde den Engelschen het voorwendsel te ontnemen, dat de bezittingen waren prijsgegeven (a). Dezen, steeds geneigd om bij anderen uatiën de zaken op het donkerste te kleuren, en nu gewagmakende van den ook op Banka uitgebroken opstand, publiceerden: "There is every reason to conclude, therefore, that the dominion of the Dutch in these possessions will not be easily established" (b).

XVII.

De Nederlandsche blokkade onder Engelsche vlag op den 10ⁿ Juli 1819.

De door den commissaris achtergelaten aanwijzingen voor de blokkade van de Palembangrivier waren zeer zeker niet overbodig; maar het ongelukkige land heeft er diep door geleden. De expeditiën der Engelschen gedurende het tusschenbestuur, de heillooze broedertwisten, de nieuwe Benkoeleesche invallen, eindelijk de opstand tegen ons gezag, hadden de welvaart natuurlijk een gevoeligen knak gegeven; sinds kwam daarbij de afsluiting der voedsterbron van dit prachtige stroomgebied, dat zoo terecht voor Palembang vergeleken is met de slagader in het menschelijk lichaam (c). Geenszins dat we met ons nietswaardig samenraapsel van enkele schepen tot eenige feitelijke blokkade in staat waren, doch dit deed het kwaad slechts te dieper ingrijpen; want terwijl

(a) Zie bijl. 32.

(b) *Madras Gazette* van 6 October 1819 in *Asiatic Journal*, dl. IX, bl. 407.

(c) *De Sturler*, bl. 39.

er op eene geduchte manier de handel door belemmerd werd, sloten we nooit zóo af, dat de scheepvaart inderdaad onmogelijk bleek, waardoor het werkdadige middel om den vijand te doen buigen, krachteloos werd gemaakt. En dat duurde niet 'n paar maanden, maar.... *twee jaren!* Zóo weinig waard was onze blokkade, dat als schout-bij-nacht Wolterbeek, eerlang ook ten einde raad, voor het openen van onderhandelingen met Badroedin een pas doet afgeven aan een inlandsch hoofd-om met diens prauw van Muntok naar Palembang te stevenen, hij in zijn journaal ad 3 Januari 1820 het volgende aanteekent: „Ik ondernam deze zending, omdat ik er niets bij verloor, houdende mij verzekerd, dat bij nacht en donker weer, zooveel prauwen en tijdingen van Banka naar den overwal konden gaan, als maar wilden, zijnde het onmogelijk diegenen, welke secretelijk daarvan gebruik wilden maken, zulks te beletten.”

Kolonel Bakker gaf aan de door den commissaris achtergelaten opdracht gevolg. Men stevende eerst naar Muntok om de zieken en gekwetsten te ontschepen, kruit in te nemen, waarvan het betreurenswaardig gebrek oorzaak des smadelijken terugtochts was geweest, zoomede water en levensmiddelen op te doen; „voor zoover de zeer geringe voorraad uit het magazijn van Muntok het permitteerde”, rapporteerde Bakker. Daarop keerden *Eendracht* en *Ajax* naar hunnen blokkadepost terug.

Terwijl men zich hier lag te vervelen, naderden drie Engelsche schepen, de *Indiana*, de *Nearchus* en de *Minto* de flotielje op den 10ⁿ Juli 1819, dus zéer kort na de verdrijving uit Palembang. Het was.... Raffles, altijd *hij!* Van zijn reisje in October 1818 naar Calcutta, teruggekomen, nu met de volmacht om ons zooveel mogelijk kwaad te doen, wanneer het slechts indirect kon geschieden, had hij Singapore gesticht, een contract tegen ons met Atjeh gesloten, de menschen op Sumatra's Oostkust zooveel doenlijk tegen ons warm gemaakt, en na dit alles was hij nu op terugreis naar Benkoelen (a). Ter reede van Riouw had hij den treurigen staat onzer vestiging aldaar met de noodige voldoening kunnen waarnemen (b). Ook vernam hij natuurlijk het een en ander van de Palembangsche geschiedenis, doch hij wilde evenzeer hiervan gaarne het zijne weten,

(a) Zie mijne *Atjeh-verh.*, dl. LI (1900), bl. 159 vv. Ik maak van deze gelegenheid gebruik om eene hinderlijke fout aldaar op bl. 161 (ov. bl. 3) te herstellen. Op bl. 9 v. o. staat *Telok Semawé*: „ten westen van Pedir gelegen”. Dit *ten westen* m. z. *ten oosten*.

(b) Zie zijn rapport dd. 1 Juli 1819 in M. R. bijl. 10.

en zoo kwam hij als een onschuldige belangstellende ook eens op de reede van Palembang kijken. Onder omstandigheden, die ik nader zal mededeelen, zette de *Ajax* eene boot uit met luitenant Hogenhuizen. Deze jonge man, slecht door zijn commandant, den heer Fuchs, geïnstrueerd, praatte zich op eene allernaangenaamste wijze voorbij, door Raffles in kleuren en geuren te vertellen, hoe Badroedin ons Palembang uitgeworpen had. „Waarom”, vroeg de heer Van der Capellen, toen hij dit vernam, in een brief van Semarang dd. 14 Augustus 1819 aan Wolterbeek te Batavia, „Waarom heeft de luitenant Hogenhuizen met zooveel openhartigheid de Engelschen van alle onze omstandigheden geïnformeerd?” — We kunnen ons de ontevredenheid wel voorstellen. Was het al niet genoeg, dat onze marine niets beteekende; moest ze nu ook nog de courant van ons eigen leed worden? . . . Den 15ⁿ Juli bracht Raffles alles naar Calcutta over, wat Hogenhuizen hem voorgepraat had. Hij beschreef, hoe in 1811 de moord op de Hollanders door Badroedin, onder het Engelsche bestuur was gewroken met de vervanging door sultan Achmad; hoe de opgetreden Nederlandsche regeering weder deze door genen verving en „in consideration of pecuniary advantage”, aan den Engelschen invloed een einde maakte; eindelijk hoe nu ook de moordenaar van 1811, verbitterd door de hooge aan hem gestelde eischen, opnieuw tegen ons was opgestaan. „Under these circumstances, combined with the rooted antipathy, which exists against the Dutch, and the harsh measures they pursue, it may not be surprising”, verklaarde het rapport, „that the instrument, they had directed against us, should recoil upon their own heads, and that a transaction, exhibiting so much moral turpitude as has throughout marked their proceedings at Palembang, should have terminated in a manner more consonant with the principles of retributive justice, than with the narrow and ungenerous objects, which they would appear to have had in view.”

Onnoodig is het om Raffles' rapport, hetwelk in de *Bisschop*-verzameling wordt aangetroffen, in zijn geheel weder te geven, daar het niets anders dan ons bekende zaken over de Palembang'sche geschiedenis inhoudt; doch wèl is het van een zeer groot belang, voor zoover we ten minste aan de karakteristiek der geschiedenis hechten, dat we breedelijk blijven stilstaan bij de omstandigheden, waaronder deze ontmoeting met Raffles heeft plaats gevonden. Alsof de ellende eener lamme geschiedenis nog niet groot genoeg was, doet dit wezenlijk de deur dicht.

Het was destijds eene algemeene gewoonte, dat vreemde schepen in koloniale zeeën de vlag der bezittende koloniale mogendheid voerden. Men verzekerde zich hierdoor meer bescherming tegen aanvallen van zeeroovende Inlanders en wyl het betreden der schepen zelve voor handeldrijvende Inlanders menigmaal gevaarlijk was, meende de vreemdeling ook dat middel te moeten aanwenden, wanneer het schip menschen tot zich wilde trekken. Zoo is althans de voorstelling in J. H. Moor's *Notices of the Indian Archipelago and adjacent countries* van de in 1837 te Singapore uitgegeven *DALTON-papers on Borneo (a)* — in deze aangelegenheid eene betrouwbare getuigenis —, waar wij op bl. 26 dl. 1 het volgende lezen :

It is a common practice for English, French and American vessels, when trading in the native ports of the Dutch possessions, to hoist Dutch colours: on the westcoast of Sumatra, some years ago, this practice was very common; at present it is occasionally attempted by French and Americans trading at Bali and the Spice islands, where they are necessitated to have recourse to this *ruse de guerre*, as the natives of those islands dare not venture on board any vessel if the Dutch flag is not flying.

Laten we deze belangrijke mededeeling terstond aanvullen met de opmerking, dat de *krijgslist* niet alleen door koopvaarders, maar ook door oorlogsschepen in praktijk werd gebracht. Bij de hierna nog te noemen onderhandelingen over de herziening van het Londensche tractaat van 1814, is dit door onze vertegenwoordigers in het midden gebracht, zonder tegenspraak uit te lokken, zoodat ook de juistheid van deze bewering wel boven twijfel mag gesteld worden.

In algemeeneu zin viel er dus niets tegen te zeggen, dat onze vaartuigen, zelfs de oorlogsschepen, waar zij het hun belang achtten, eene vreemde vlag heschen; doch slaat men geen gat in de lucht van ergernis, op het vernemen dat zelfs onze blokkade-schepen, die daar lagen om oorlog te voeren, liefst in zeeën, waar wij aanhoudend het goed recht eener Engelsche suprematie betwistten, de *Union Jack* ten top voerden, gelijk *Ajax* het karakterloos deed, waarlijk wel zijn oorlogszuchtigen naam onwaardig!

Het was op die Engelsche vlag, dat Raffles den bewusten 10^{en} Juli 1819 koers zette. Zoo is althans zijne voorstelling; of het

(a) De stukken werden oorspronkelijk uitgegeven in de *Singapore Chronicle* 1829—1831.

waar is, doet er niet toe. Daarom praaide hij de *Ajax*, te kennen gevende, dat hij gaarne met het Engelsche schip wilde spreken; doch onmiddellijk daarop, ging de vlag naar beneden en verrees het Nederlandsch dundoek! Heeft men ooit van z'n leven!

De *Ajax* voelde zich nu gedrongen om zoowat zijne excuses te maken en uit dien hoofde kwam luitenant Hogenhuizen aan boord van Raffles' schip, waar de jonge officier onder allerlei onnoodig gepraat — ook notabene, dat we *Billiton* nog niet bezet hadden!! — mededeelde, dat de Engelsche vlag was geheschen, om beter tegen de zeerooverij beveiligd te zijn.

Onze landvoogd vernam ook dit incident met groot ongenoegen „Wat beduidt toch”, schreef hij Wolterbeek in den op bl. 504 vermelden brief, „de manoeuvre van Fuchs met het alternatief vertoonen van de Engelsche en Nederlandsche vlag in bijzijn van Engelsche schepen?”

Raffles haastte zich natuurlijk het treurig incident naar Calcutta over te brieven (a). Hij weidde uit, gelijk ik mededeelde, over de aanleiding tot den krijg, zonder natuurlijk te vermelden, dat zijne eigen intriges den staat van zaken niet weinig hadden verergerd. Hij bracht in herinnering onze karakterlooze daad, om den moordenaar van ons volk ten troon te verheffen, „with the desire of lowering the character of the British proceedings”, onder voorwendsels „injurious to our character”. Dit laatste slaat natuurlijk op de overlegging door onze regeering van zijne brieven, die tot den moord van 1811 geprikkeld hadden; nooit heeft Raffles verder, voor zoover mij uit de stukken kon blijken, tegen onze beschuldiging gereageerd! Doch hoe ook, die door Raffles afgezetten Badroedin, en daarin had de luitenant-gouverneur volkomen gelijk, kon in ieder geval geen vriend van de Engelschen heeten; was het dan niet ergerlijk in een krijg, waar zij dan toch buiten stonden, de Engelsche vlag tegen hem te misbruiken? „Sultan Badroedin”, merkte hij juist op, „cannot be suspected of partiality towards the English, neither can the Dutch by any strained

(a) Het reeds vermelde rapport van Raffles dd. 15 Juli 1819 ving aan te rapporteeren: „that on the 10th Instant, on entering these Straits on my passage to Bencoolen, we observed a ship of war under English colours, lying off the Palembang river, and concluding her to belong to His Majesty's squadron, we passed close to her, and endeavoured to communicate by signal, on which she hauled down the English colours and hoisted Dutch. She soon after sent a boat on board our ship with two officers, who stated that they belonged to His Netherlands Majesty's ship of war *Oyak*.... enz.

reasoning accuse us of having encouraged his designs, but while he doubtless has a much higher idea of the English power and character than of the Dutch, the latter may find an advantage in imposing the belief that we are united with them in their present hostilities; — and although it cannot be supposed that the Dutch Government would sanction the use of our flag in such hostilities, the circumstance of its being hoisted by a ship of war blockading the mouth of the river, may not be viewed with indifference on the part of the native inhabitants with whom, I presume, it must be advisable under existing circumstances, to preserve the strictest neutrality.”

Raffles' rapport werd door de regeering te Calcutta naar Londen en in extract aan onzen gouv.-gen. gezonden (a). Toen nu in Juli 1820 de onderhandelingen over de herziening van het tractaat van Augustus 1814 aanvingen en op de eerste samenkomst der gemachtigden (Castlereagh en Canning met Fagel en Elout) werd afgesproken, dat men beginnen zou om over en weer eene lijst op te maken van de te behandelen punten, hield het 14^e punt der Engelsche nota in: *Abuse of the English flag by Dutch vessels*”.

Als een gevolg der besprekingen stelde Canning dd. 22 Juli het eerste ontwerp eener nieuwe conventie samen, waarvan art. 9 luidde: *„The two Governments agree to prohibit, each respectively, as well to their vessels of war as to their merchantmen, the use of the flag of the other in the Eastern Seas, on any occasion or pretence whatever.”* Wijl het ontwerp onze gemachtigden niet voldeed, diende men van Engelsche zijde dd. 27 Juli een tweede in, waarvan art. 8 eene gelijkkluidende bepaling inhield, doch nu met den verzachtenden aanhef: *„In order to prevent mistakes and misunderstandings with the native powers”*. Onze gemachtigden, onbekend met het voor Palembang gebeurde, hebben toen niet begrepen, hoe men toch van Engelsche zijde tot eene dergelijke geheel nieuwe bepaling speciaal voor den Indischen archipel kwam. In huine missive dd. 28 Juli aan den minister van

(a) De brief aan den heer Van der Capellen van de British-Indisch regeering is gedagteekend 30 October 1819 en luidt aldus (B): „We deem it our duty to bring to your Excellency's notice, the information contained in the accompanying extract of a letter from sir T. S. Raffles, relating to the use made of the British flag by one of His Netherlandish Majesty's ships of war off the Palembang rivier, and the reasons assigned for that proceeding.” — Bij besluit dd. 22 Februari 1820 N° 1 werd het stuk Wolterbeek ter advies in handen gesteld.

Buitenlandsche Zaken schrijven zij naar aanleiding van dezen eisch ten aanzien der Indische zeeën: „Wij hebben daarop geantwoord, dat dit buiten onzen last en onze commissie was; dat wij geene redenen zagen, waarom dit algemeen gebruik der oorlogsschepen in die zeeën minder dan in andere zoude worden geduld; dat, zoo er een ons onbekend geval bestond, gelijk de heer Canning ons te kennen gaf, hetwelk eene schikking verkiesselijk maakte, die nieuwigheid een op zichzelf staand punt van overweging diende uit te maken, maar dat deze verklaring in dit tractaat geene plaats kon vinden.” De Engelsche gemachtigden bleven echter op hun stuk staan. Door de Singapore-quaestie kwam men intusschen niet verder, dan dat men den 5ⁿ Augustus 1820 uit elkander ging, nadat vier punten als aangenomen werden beschouwd, terwijl tot de onderwerpen, die voor nadere beslissing bleven, o. a. behoorde: *„la défense aux vaisseaux de guerre d'arborer le pavillon d'autrui”*. De beperking was daardoor teruggebracht tot den oorsprong van de grief: het misbruik der vlag door oorlogsschepen.

Bij de hervatting van de onderhandelingen in 1823, kwam alzoo deze quaestie weder voor den dag. De Engelschen gemachtigden (Canning en Wynn) stonden er andermaal op, dat eene dergelijke bepaling zou aangenomen worden; nu zagen zij er echter op aandrang der onzen (Fagel en Falck) van af. „Zij hebben”, schreven de Nederlandsche gemachtigden dd. 1 Februari 1824 bij de aanbieding van het ontwerp, dat bestemd was het tractaat van 17 Maart 1824 te worden, „er thans wederom op geïnsteed, doch eindelijk toegegeven aan onze remonstrantiën omtrent de nutteloosheid van een zoo ongewoon verbod.” (a)

De meening is weleens geuit, dat de regeering van den heer Van der Capellen het Opperbestuur weinig op de hoogte hield en daaruit ten slotte misstanden zijn geboren geworden. Eene algeheele studie van het archief dier regeeringsstukken, waartoe de tijd naar mijn inzien ongetwijfeld is aangebroken, kan alleen aan het licht brengen in hoever die beschuldiging gegrond mag heeten, doch mijne eigen indrukken zijn er niet geheel mede in overeenstemming. Allerlei weinig belangrijke zaken toch, die men bij zekere nalatigheid tot mededeeling, niet in de berichten zou aantreffen, als bv. het op bl. 444 noot a vermelde besluit over kapitein Neppingh, vindt men aan het ministerie gerapporteerd. Evenzeer ook o. a. het in de noot der vorige blad-

(a) Zie Elout's Bijdragen van 1863 bl. 104, 112, 124, 130, 145 en 193.

zijde medegedeeld besluit, waarbij de commandant der Marine over het Engelsche vlaggen-incident werd gehoord. En wanneer dan toch onze staatslieden in Nederland onbekend bleken met hetgeen in onze koloniën is geschied, en daaromtrent ook niet nader schijnen ingelicht te worden, dan zal men dit voor een deel dienen toe te schrijven aan de weinige zorg waarmede de Indische stukken op het departement werden bestudeerd (a). Zoo vernemen wij ook, dat koning Willem I, eindelijk bekend geworden met het Nederlandsch-Indische Staatsblad, dit bewonderend *een raar ding* noemde.

XVIII.

Schout-bij-nacht Wolterbeek: eene persoonsbeschrijving.

Toen wij ons hadden te verheugen over de hernieuwing van het Nederlandsche gezag in den Riouw-archipel en het met zooveel succes bekroonde krachtige optreden van commissaris Muntinghe tegenover den *Salmond*-inval, scheen er geen bezwaar, dat de Gouv.-Gen. een tocht over Java herhaalde, dien hij een paar jaar te voren met commissaris-generaal Elout had ondernomen, tijdens hun mede-commissaris naar de Molukken was gevaren om er door Engelsche opstokers misleide muiters weder tot orde te brengen. Onder de plaatselijk te behandelen zaken behoorden enkele marine-aangelegenheden, speciaal de z. g. cadettenschool te Semarang en de scheepsinrichtingen te Soerabaja. Uit dien hoofde zou de commandant der Marine daar ook moeten zijn.

De organisatie der Nederlandsch-Indische zeemacht was onder het bestuur der commissie-generaal toevertrouwd geweest aan haar lid, den schout-bij-nacht Buyskes. Men kon even goed een specialen marine-commandant daarvoor aangewezen hebben, doch bij de samenstelling] der commissie in Nederland had de regeering moeite met de keuze van een geschikten derden persoon, zonder welke eene regelmatig werkend college bezwaarlijk was samen te stellen. Eerst vestigde men, gelijk ik op bl. 349 mededeelde, het oog op Muntinghe, doch zoo'n overwegende en knappe Indische

(a) Verg. bl. 399. Zie ook Mijer's werk over *Baud* (1878), bl. 165.

persoonlijkheid, deugde minder, meende Elout, in eene commissie, die vóór alles onpartijdig diende te beoordeelen, welke grondbeginselen van bestuur behoorden aangenomen te worden. Wanneer men het er toen op toegelegd had om als *facheur troisième* een man van niet groote beteekenis te nemen, dan kon de verkiezing van Buyskes eene gelukkige geacht worden. Elout kende hem, o. a. van wege de gestaakte reis naar Indië onder koning Lodewijk, en hij was reeds in 1814 aangewezen om het eskader te commandeeren, dat de nog te benoemen commissie-generaal naar Batavia zou brengen. Falck, secretaris van Staat, zocht naar geschikte menschen en vroeg dd. 9 September 1814 raad aan Elout. „Buyskes, die het eskader commandeeren zal”, schreef hij hem, „is wel niet berekend commissaris-generaal te zijn? immers niet alleen?” (a). Doch in eene commissie ging het wel, en zoo kwam Buyskes op eene plaats, waar hij eigenlijk niet behoorde.

In Indië onderscheidde hij zich bijzonder, althans afgaande op het oordeel van Mr. H. J. van de Graaff, door het voorthelpen van allerlei ongeschikte sujetten, door „verregeaande partijdigheid voor onwaardige ambtenaren”, door voorspraak van menschen, die in handen der justitie behoorden te vallen, door steun te verleen aan drinkebroers, kortom door het tegenwerken van het ernstig streven zijner collega's, commissarissen-generaal, tot het aanstellen van geschikte menschen (b); de praatjes over hem gingen tot het ongeloofelijke en onaannemelijke (c)!

Buyskes was in ieder geval lang geen onbekwaam zeeofficier; hij had een zéer schoon verleden achter zich, ja was luitenant-gouverneur-generaal onder Daendels geweest; maar men kan een knap, zeer degelijk man, een vechtersbaas, een held van belang zijn, en toch tegevallen, wanneer men geroepen wordt tot organisatie van een ganschen diensttak, tot wederbezielen van hetgeen dood en verrot is, tot stempeling met zijn geest van een nieuw leven. Stof tot bewondering over de volvoering zijner taak

(a) Bl. 211 der *Brieven van A. R. Falck* (1861).

(b) Brieven van Mr. H. J. van de Graaff aan zijn zwager in Holland dd. 20 September 1816, 1 Juli 1817, 15—20 Januari 1820, 17 Maart 1820.

(c) „Van de verrigtingen van den schout-bij-nacht Buyskes in de Molukken, spreekt men niet veel goeds. Er zijn menschen, die zóo ver gaan van te zeggen, dat hij, geadsisteerd door de vrouw van zekeren Neijs, thans resident te Ternate, de posten *aux plus offrants* verkocht zoude hebben.” Brief van Van de Graaff aan zijn zwager in Holland dd. 15 Januari 1820.

heeft hij, maar het schijnt, zijne levensbeschrijvers niet gegeven (a) en biografen kunnen me anders wat ophalen: denk aan 'n Duymaer van Twist: *lid der schoolcommissie te Deventer*, aan 'n Muntinghe, dragende kruisen *tot zijn dood*, alsof we niet allen dat moeten doen! — Maar misschien was de gebrekkige maritieme inrichting minder Buyskes' schuld, dan toe te schrijven aan omstandigheden, die hij niet beheerschen kon. Wel echter had hij dan toch onze zeeofficiëren in zoover beter kunnen leiden, dat dezen, als ze zich op stations vervelen moesten, den tijd nuttig gebruikten met het doen van opnemingen in de ons nog zoo onbekende vaarwaters Raffles en de zijnen gaven ons daarin een voorbeeld, waaraan we ons konden spiegelen. We voeren maar voor het vaderland weg; 't was alsof we de klippen en banken met onze schepen wilden wegvegen. Zoo had men nu van medio 1818 af in die lastige Palembangrivier de vrije vaart gehad; overal liggen er eilanden, banken, ondiepten. De vloed, welke van Mei tot November tot omtrent eene dagreis boven de hoofdplaats oploopt, en gedurende dien tijd vrij regelmatig met de eb afwisselt, wordt in de overige maanden des jaars door de zware afwatering gestuit, wanneer alleen in het opperwater eenige eb blijkt. Bij regelmatige eb en vloed zijn de rijing en daling aanmerkelijk; in de bovenlanden bedraagt het verschil soms zelfs 40 voet. Bij stortvloeden is de zwelling nog meer van belang. In den regentijd, wanneer voortdurend eene zware afwatering plaats vindt, wordt de vloed der zee bijna onmerkbaar. Kortom allerlei afwisselingen. Voor eene flotielje van diepgaande schepen natuurlijk van het meeste belang; maar toen schout-bij-nacht Wolterbeek er zich in zou bewegen, had men op het gebied van waarnemingen nagenoeg niets gedaan; wist men, helaas! ook zoo goed als niets van die buitengewoon belangrijke *Banjoe Asin* of *Zoutrinier*, een water, dat dicht bij de monding van de Moesi, in dezen stroom valt, daarmede eene delta vormt, voor groote vaartuigen, zelfs voor linesschepen bevaarbaar was, en waardoor men den vijand langs een omweg op zijne hoofdplaats wellicht, had kunnen aantasten (b).

(a) Zie de anders belangwekkende levensschets: *Tijdschr. Ind. Gen.* dl. II (1855), bl. 369.

(b) In den op bl. 481 vermelden brief dd. 22 April 1819 had kolonel Bakker van Palembang over deze rivier het volgende bericht: „Ik heb eenigen tijd geleden, de Zoutenrivier, waardoor de Arabieren met hunne schepen, als dezelve beladen zijn, naar herwaarts komen, door den luitenant Van der Plaat laten opnemen, hetgeen hij volgens de aanteekeningen zeer nauwkeurig

Nu, Buyskes zelf zou het, bij het sluiten van zijn Indischen loopbaan, in het gezicht van Diëgo Garcia, ondervinden, wat het wil zeggen, als de zaken niet behoorlijk worden nagezien. Hij was toch bijna met zijn eigen schip er het slachtoffer van geworden, niettegenstaande de *Admiraal Evertsen* vóór het vertrek op de marine-werf te Soerabaja was onderzocht, terwijl de schuit verging onder omstandigheden, die het naar het oordeel van Elout en Van der Capellen boven alle bedenking stelden, dat ze feitelijk sinds haar vertrek nooit zeewaardig was geweest (a).

Tot opvolger als commandant der Marine, wanneer de commissie-generaal zou zijn ontbonden, werd bij tijds in Holland aangewezen *Constantijn Johan Wolterbeek*. Hij was een paar jaar ouder dan Buyskes en had miuder gelukkig gediend (b). Beider levens-

heeft gedaan, en welke rivier allergeschiktst is voor diepgaande schepen om naar herwaarts op te komen, en neem de vrijheid bij deze gelegenheid aan te halen, wanneer Uw HoogEdelGestr. mogt goedvinden om Z^r M^s fregat *Wilhelmina* naar deze oorden te zenden, dat door die rivier naar de hoofdplaats overal een bekwame diepte wordt gevonden. Wanneer ik de order ontvang, welke mij bijzonder aangenaam zal zijn, om deze streken te verlaten, zal ik den weg door de Zoutenrivier nemen om geene goederen te lossen, hetgeen moet plaats hebben om over de bank voor de Soensang te komen."

Wat de schout-bij-nacht ten slotte bevond, zal men hierna kunnen lezen.

(a) Dit was anders niet het oordeel eener door den Koning ingestelde commissie van onderzoek, die het gebeurde, behalve aan de stormen, voornamelijk weet aan den invloed van kopergif op de ijzeren bouten van het schip. De heer Backer Dirks herinnert echter aan de bijna evenzeer ongelukkige reis van de met het eskader uitgezeilde *Prins Frederik*, waarop de leger-commandant Anthing (door H. M. de Kock opgevolgd) zich bevond en welk schip met geene ijzeren bouten was samengesteld. — Ook het gedrag van schout-bij-nacht Buyskes werd door het Hoog Militair Gerechtshof onderzocht; het oordeel was „gunstig". Zie bl. 501 dl. II der „Nederlandsche zeemacht" van Backer Dirks (1891). — Elout liet zich echter scherp uit over de wijze, waarop de *Evertsen* te Soerabaja was nagezien. „Zoo te onderzoeken en te herstellen is niet zeer prijselijk" oordeelde hij in een brief aan Van der Capellen. En deze dd. 12 Juli 1819 aan Wolterbeek: „Zooveel is zeker, dat dadelijk bij het wakkeren van den wind de boel reeds in disorder geraakt is, en dat wel zeer weinige dagen na het verlaten van straat Sunda. Dit doet mij denken, dat men zich bij het doen der reparatien en het maken van rapport hierover te Soerabaja onverantwoordelijk gedragen heeft. Hieromtrent kan, dunkt mij, geen te streng onderzoek plaats hebben; en degeen, die door zulk eene nalatigheid aanleiding tot dat ongeluk gegeven heeft, behoort strengelijk te worden gestraft."

(b) Buyskes geb. in 1771; Wolterbeek trad op 16jarigen leeftijd in dienst en bleef er meer dan 62 jaren in, tot hij in 1844 pensioen nam. Dit wijst op 1768 als geboortejaar. Zie bl. 273 en 366 van de reeds op bl. 501 noot b aangehaalde levensschets. Er is een portret van Wolterbeek bijgevoegd.

loop hadden gemeen, dat ze dien doorbrachten in de dagen, dat de Nederlandsche marine roemloos wegwijnde en verdween. Hunne levensbeschrijvingen geven onwillekeurig den indruk, dat we nog maar altijd er even flink als vroeger op los sloegen. Oost-Indische ervaring had Wolterbeek geene, dan die als luitenant verkregen op het fregat *Bellona*, dat in Maart 1789 onder den kapitein-ter-zee Hartman naar den Archipel vertrok en in Juli 1792 in het vaderland terugkwam. Hij bracht de herinnering mede aan een verdrietig wapenfeit in de Molukken. Onder bevel van den kapitein J. W. Gobius, was er in Mei 1791 eene expeditie derwaarts gestuurd, waartoe de *Bellona* behoorde. Op het eiland Goram vermeersterde het korps van luitenant Wolterbeek de hoofdvestiging der muitelingen; doch toen Gobius doodelijk gekwetst werd, gaf de kapitein bevel tot den terugtocht.

Met het herstel van Nederlands zelfstandigheid, zag Wolterbeek in 1814 zich aangesteld bij het nieuw opgerichte corps der Nederlandsche marine als *commandant van den Breezen Wimpel*. Het vooruitzicht werd hem echter gegeven, dat hij zoo'n Chineeschen titel niet in zijn graf zou behoeven mede te nemen, daar hij naar Indië zou mogen gaan, ter vervanging eerlang van Buyskes.

Den 16ⁿ Maart 1817 zeilde hij daartoe uit Vlissingen met de *Tromp*, een linesschip van 64 stukken. Zijne militaire verdiensten had inmiddels de Koning erkend door de begiftiging met de Militaire Willemsorde 3^e klasse. We zullen in hoofdstuk 31 zien, dat men hem een paar jaar later beschuldigde van, uit zucht naar het commandeurskruis, in de Palembangse expeditie te veel gewaagd te hebben, — eene beschuldiging, haasten we ons het op te merken, geheel ongegrond en die ook slechts onder den indruk van het oogenblik werd ter neer geschreven, dan wel onder de gedachte, dat er soms maar op toe gehakt wordt; *stormen!* in den ijver om eeremetaal machtig te worden.

De *Tromp* moest onderweg verscheidene plaatsen aandoen. ter opsporing van particuliere transportschepen, die mede met troepen naar den Archipel waren gegaan. Geene overbodige zorg; want in die dagen schenen soms onze gezagvoerders den weg te hebben vergeten, terwijl men telkens aan het gevaar stond blootgesteld, dat zoo'n schip aemechtig uit elkaar viel. Professor Reinwardt in Indië zou er bijvoorbeeld plezier van hebben. Driemaal, het laatst met de *Evertsen*, zond hij zijne kostbare verzamelingen naar Holland en driemaal verslond Neptunus ze zonder genade.

Zoo kwam Wolterbeek eerst den 14ⁿ Juni 1817 te Rio-Janeiro, waar hij inderdaad 'n drietal achterblijvers ontmoette. Ook zeilde toen juist daarbinnen het ons wel bekende fregat *Wilhelmina*, kapitein-ter-zee Dibbetz, die voor commandeur Wolterbeek de verrassing medebracht van diens bevordering tot schout-bij-nacht.

Den 3ⁿ Juli verliet men Brazilië; den 16ⁿ September 1817 liet de *Tromp* het anker vallen op de reede van Batavia. Het rapalje aan boord, waaruit men destijds bij voorkeur, helaas, de land- en zeemacht in Oost-Indië bezette, had den bevelhebber heel wat zorgen gebaard. Wijl de commandant der Marine, schout-bij-nacht Buyskes, in de Molukken zich bevond, tot demping van den aldaar uitgebroken opstand, vond Wolterbeek te Batavia aanstonds veel te verrichten.

Den 22ⁿ Februari 1818 keerde de commissaris-generaal uit de Molukken naar Batavia terug, terwijl nu Wolterbeek werd aangewezen voor de overneming van Malakka, waarheen hij in Juli 1818 vertrok. De als een „zoo hartelijken man” geteekende Wolterbeek (a) sloot gedurende den loop dezer commissie, met zijn mede-commissaris Timmerman Thyssen eene warme vriendschap, die tot Thyssen's dood is blijven bestaan en waaraan we menigen particulieren brief te danken hebben, die op de personen en de toestanden dier dagen een bijzonder licht werpen.

Na de overneming van Malakka tot stand te hebben gebracht, trad Wolterbeek voor het herstel der Nederlandsche macht te Riouw op. Ook hier werkte hij ontegenzeggelijk met verdienstvol beleid. Zoo er dezelfde fout als te Palembang door Muntinghe gemaakt werd, namelijk dat men voor eene eerste hernieuwing van de verbroken banden met de inlandsche vorsten, te veeleischend onzerzijds was, dan moet dit mede worden toegeschreven aan den geest der bevelende regeering, die de instructiën vaststelde (b).

Te Batavia teruggekomen, ontving men het bericht over de vestiging der Engelschen in de straat van Singapore, die Wolterbeek nog zoo lang niet te voren had doorgevaren (c), zonder gedacht te hebben aan de wenschelijkheid om daar een teeken van ons gezag te vestigen, niettegenstaande de bekendheid met het Engelsche streven, om eene nederzetting oostwaarts van Malakka te zoeken, ja niet-

(a) De redactie der op bl. 501 noot b vermelde Verhandelingen van Tindal en Swart, bl. 366.

(b) Verg. M. R. bl. 39.

(c) Verg. M. R. bl. 26.

tegenstaande hemzelf van Engelsche zijde *was* te kennen gegeven, dat, gelijk ik op bl. 450 mededeelde, men *op Singapore* het oog had geslagen

Toen de inbezitneming bekend werd, was de commissie-generaal ontbonden en derhalve Wolterbeek als *commandaut* der Marine opgetreden. Ter vergadering van Van der Capellen, Elout en Buyskes geroepen, om zijne meening te zeggen over de gewichtige vraag: *Zal men u belasten met het gewelddadig terugnemen van Singapore?* — ontraadde de Marine-commandant het, onderhandelingen aanbevelende (a). Het was de uiting van een door een vaderlandsch geschiedschrijver als *Catsiaansch* gebrandmerkten onderhandelgeest, die ons volk tot den huidige dag bleef bezielen (b). Het verstand kan door gemis aan karakter de wijsheid bedriegen. De geschiedenis heeft voldoende duidelijk aan den dag gebracht, dat indien de *Tromp* had meegesproken, de Singapore-beleediging uitgewischt zou zijn geworden.

Toen kwam Muntinghe aandringen op militairen steun voor Palembang. Hoe nu, vroeg Wolterbeek, *moeten we met de Engelsen gaan oorlog voeren*, terwijl de onderhandelingen ons Singapore zullen teruggeven (bl. 459)? Zoo kreeg de Palembangsche commissaris niet de gevraagde hulp en ging daarna ons gezag er te gronde, ook door gemis aan ammunities, die te Muntok bewaard werd. In hoever men Smissaert's fout had kunnen voorkomen, door van Batavia hem degelijk in te lichten, vertellen de brieven niet, waarin Wolterbeek aan Smissaert de schuld gaf.

Toch worden de herinneringen aan onze vroegere zeehelden voor een oogenblik hier verlevendigd, namelijk waar we het oog slaan op die door Wolterbeek met zooveel nauwkeurigheid bijgehouden journalen. Dat deden immers ook, gelijk ons Mr. D. Veegens herinnerde (c), de oude Hollanders, die tot in de kleinste bijzonderheden dag aan dag de ontmoetingen op hunne merkwaardige tochten aantekenden, en dat wel somtijds onder ontberingen en moeilijkheden, die de menschelijke kracht schenen te boven te gaan. Hun stijl en taal? Maar hoe zouden ze er, te midden van hetgeen ze beleefden, voor gezorgd hebben. Hooger dan dat, stond hun vermaden van eigen lof, hun onderdrukken van klachten over bitter

(a) *Papieroorlog*, bl. 408 vv.; ov. bl. 20 vv.

(b) Dr. D. C. Nijhoff: „Nederland en Engeland” in het tijdschrift *Nederland* jaarg. 1900 N° 6 bl. 217—218.

(c) *Historische Studiën* (1885), dl. I bl. 12 vv.

lijden, hun zichzelf zijn, liever dan het schuld werpen op anderen. (a)

Ook Wolterbeek zal van dag tot dag opteekenen, niet slechts wat hij doet, doch ook wat hij denkt. Nochtans is er een groot verschil tusschen dat *voorheen en thans*, een verschil, dat zich openbaart in het gemis aan kostelijke naïveteit. Geenszins, dat de waarheidsliefde in de geringste mate wordt te kort gedaan, maar men gevoelt te dikwerf, vooral in de bladen, die we nu moeten opslaan, dat de krachtvolle geest van een groot man, van een held, er niet in leeft. Het wordt te zeer zucht om anderen voor ondervonden tegenspoed aansprakelijk te stellen. Vermindert dit dan het gewicht dier dagelijksche aantekeningen? De aantrekkelijkheid lijdt er zeker onder, niet echter de belangstelling, die ze doorgaande opwekken: want de geschiedschrijver wil slechts te doen hebben met de menschen, niet zooals we ze ons in een historischen roman willen voorstellen, met bonzende harten, die we ons louter denken, met tranen, waarvan we niet weten, maar met de menschen, zooals zij zich, op grond der stukken, werkelijk hebben gegeven. Niet meer, niet minder. En dat verlangen wordt zoowel bevredigd door de in mijne vroegere verhandeling nagelezen verballen van 1818 en 1820, als in het Palembangboek van 1819, waarvan hij bovendien extracten geregeld gedurende de expeditie aan den Gouv.-Gen. zoud (b).

(a) Onder de correctie werd mij nog gelegenheid gegeven met bijzondere belangstelling kennis te nemen van het zoo hoogst lezenswaardig „Reisverhaal van Jacob van Neck (1598—1599)”, medegeedeeld door Dr. H. T. Colenbrander op bl. 194 vv. der Bijdragen enz. van het Historisch Genootschap te Utrecht, 21^e deel (1900); 't is een boeiend stuk en ook in vele opzichten goed gestileerd.

(b) „Ik heb de eer U. E. hiernevens over te zenden”, berichtte hij den 9^{en} Augustus 1819 van Batavia aan den destijds te Semarang vertoevende Gouv. Gen., „copie van mijn dagverhaal N° 1, strekkende van den dag, op welk ik de eerste tijding wegens de mislukking der expeditie te Palembang ontvangen heb. Ik stel mij voor U. E. niet beter te kunnen rapporteeren, als met successievelijk dit dagverhaal, dat strekken moet ter mijner verantwoording, gedurende de mij opgedragen commissie, te blijven aan U. E. toezenden. Uit hetzelfde kan U. E. het best mijne handelingen nagaan en de gronden beoordeelen, volgens welke ik handel. Ook zal daardoor U. E. spoedig in het oog loopen of de partij goed genomen wordt. Ik zal in dit dagverhaal exactelijk opnoteeren de datums der ontvangst Uwer Excel. orders, alsmede alle andere zaken, welke den dienst, alhoewel niet rechtstreeks de expeditie, raken.”

XIX.

De Semarangsche reis van gouv.-gen. Van der Capellen en Muntinghe's adviezen: Juli 1819.

De besprekingen te Semarang en te Soerabaja, waarvan ik in den aanhef van het vorige hoofdstuk melding maakte, zouden waarschijnlijk voor de laatste maal den heer Wolterbeek tot eene reis derwaarts verplichten; want, overeenkomstig de toen reeds voor de Marine-commandanten aangenomen reglementairen tijd van drie jaren, die stond te verstrijken, wenschte hij naar het vaderland terug te keeren, waar zijn gezin hem wachtte. Bij de bestaande vriendschappelijke verhoudingen zag de landvoogd dit tijdstip met leedwezen naderen (a).

Medio 1819 zou de Javasche reis aanvangen, doch daar de schout-bij-nacht reeds eenmaal den tocht over land gedaan had, achtte hij het nuttiger Semarang te bereiken met de *Tromp* (b). De afspraak werd daarom gemaakt, dat de landvoogd door de Preanger en Cheribon naar Semarang ging, waar men elkander zou aantreffen; vervolgens zouden beiden de reis tot Soerabaja zelfstandig voortzetten en dan gezamenlijk met de *Tromp* de terugreis aanvaarden. Zoo gezegd, zoo slechts ten halve gedaan.

Reeds in de Preanger werd 's landvoogds genoegens verstoord, door het bericht, dat de *Evertsen*, waarop zijne beide gewezen

(a) „Aangenaam is het mij te zien”, schreef de heer Van der Capellen aan Wolterbeek dd. 4 April 1819, „dat UHEdG. goede familie-berigten bekomen heeft, minder dat uwe wensch nog blijft, volgens de oude berekening te huis te zijn. Ik zal mij echter daartegen geenszins opponeeren, te wel penetreerende de redenen, die U doen verlangen tegen dien tijd wederom te huis te zijn. Ik herhaal hier echter gaarne, hetgeen ik meermalen zeide, dat ik bijzonder gaarne UHEdG., zoo lang als ik zelve, hier had willen zien blijven. Ik zal in mijne brieven naar Nederland niet meer op Uw langer verblijf appuyeeeren, wetende dat U dit onaangenaam zijn zoude. — De heer Falck schrijft mij dat de *V. d. Werff* vroeg in het voorjaar gereed zoude komen, *opdat in de Javasche wateren onze vlag die meerderheid behoude, welke mij met gerustheid de vereischte maatregelen kan doen ontwerpen en uitvoeren.* — Men is bij ons regt boos om de daden van Raffles, die men nog maar voor een klein gedeelte uit de brieven tot Juli kende.”

(b) „om redenen dan met *Tromp* alweder eene kruistocht tot nut voor Coloniën zoude kunnen geschieden, en ik de reis over land reeds eenmaal had gedaan”. Verb.

collega's zich bevonden, schipbreuk had geleden. Algemeen maakte dit in Indië een diepen indruk (a).

Eene kleine veertien daag later was de landvoogd tot Cheribon gevorderd. Inmiddels had Muntinghe Batavia bereikt, hetgeen de officieele *Bataviasche Courant* van 31 Juli 1819 verkondigde met eene virtuositeit, die de redactie van een Moskou-Moniteur haar niet had verbeterd (b). De commissaris reisde onmiddellijk over land door en haalde den Gouv.-Gen. te Cheribon in (c). Aaustonds giug er van de ramp een bericht naar Wolterbeek, die reeds van den 16ⁿ Juli ter reede van Semarang op het reisgezelschap lag te wachten; het stuk ving aan met het verwijt, dat gebrek aan ammunitie de oorzaak van den terugtocht was geweest (d). Er kwam nu niet veel meer van het genoegelijke der reis terecht (e). Den

(a) Uit Van der Capellen's brief dd. 12 Juli 1819 aan Wolterbeek, haalde ik in noot a van bl. 512 eenige regelen aan.

(b) „De Raad van Indië, Muntinghe”, leest men er, „die een geruimen tijd in commissie was geweest te Palembang, is dezer dagen van daar teruggekeerd, met Z^r M^r koloniale schoener *Emma*, ten einde aan het gouvernement verslag te doen van den staat van zaken aldaar, en de middelen voor te dragen, om het trouweloze gedrag van den Palembangschen sultan Machmoed Badroedin te straffen.” — Mede wordt daarin bericht, dat de sultan het masker afwierp, toen de commissaris vorderde dat deze van zijn onschuld zou doen blijken, door het overleveren van eenige hoofden als gijzelaars.

(c) Hier schreef Muntinghe zijn op bl. 495 noot a vermeld verhaal over de Palembangsche gebeurtenissen van 15 Juni en volgende dagen. Het door mij geraadpleegde stuk houdt geen anderen datum in dan Juli 1819; het moet vermoedelijk zijn 22 Juli 1819.

(d) De brief dd. 22 Juli 1819 van den met den Gouv.-Gen. op reis zijnden algemeenen secretaris Baud opende namelijk als volgt: „Zijne Excellentie de Gouv.-Gen. heeft mij opgedragen UHedG. te informeeren, dat bij Hoogstdezelfen het bericht is ingekomen, dat Palembang door de onzen is verlaten, welke zich alle naar Banka hebben teruggetrokken. Hiertoe heeft voornamelijk aanleiding gegeven, het gebrek aan ammunitie op de beide korvetten, na eene hevige kanonnade, welke ongetwijfeld, had men dezelve langer kunnen voortzetten, de zaak zoude hebben beslist en den sultan de verdiende straf zoude hebben doen ondervinden voor zijne gepleegde trouweloosheid. In verdere details zal ik niet treden, daar UHedG. dezelve waarschijnlijk van den overste Bakker zal hebben ontvangen. — De omstandigheden noodzakelijk vorderende, dat het verlorene ten spoedigste worde hernomen, zoo heeft Z. E. de Gouv.-Gen. den generaal-majoor De Kock gelast, zich onverwijld te begeven naar Semarang, alwaar Z. E. de noodige maatregelen met UHedG. en dien Generaal wenscht te beramen.”

(e) Den 14ⁿ Augustus 1819 schreef dan ook Van der Capellen uit Semarang aan Wolterbeek te Batavia: „Mijn voornemen is morgen mijne reis naar Sourakarta voort te zetten. Tot dusverre heb ik niet veel aangenaams op dezelve ondervonden.”

24^a Juli was men op Tegal, waaruit de heer Van der Capellen den schout-bij-nacht berichtte, van binnen een paar dagen te Semarang te zullen zijn, en dat men met den meesten spoed eene expeditie zou moeten uitrusten (a).

Den 28^a Juli was de landvoogd te Pekalongan. Hier gewerd hem eene kleine bemoediging in den vorm van een brief des ministers van Koloniën dd. 2 Maart, houdende de mededeeling, dat minister Castlereagh zeer ongunstig Raffles' handelingen beoordeelde en de betuiging van 's Konings volkomen tevredenheid over hetgeen C. C. G. G. ten aanzien van Palembang (den Salmond-inval) hadden verricht, met informatie, dat het Z^r M^a begeerte was, dat in alle soortgelijke omstandigheden, die zich onverhoopt mochten voordoen, de rechten en belangen onzer natie en de waarheid van den Nederlandschen naam in gelijker voege met beaardheid en nadruk zou worden gehandhaafd (b).

Voor Wolterbeek was de van Baud den 24^a ontvangen tijding inderdaad geen nieuws meer; hij had haar den 21^a uit rapporten van overste Bakker, door Muntinghe naar Batavia medegebracht, vernomen. Dadelijk waren door den schout-bij-nacht voorbereidende maatregelen bevolen, wèl overtuigd, dat het tot eene expeditie zou komen (c).

Ongeveer terzelfder tijd stortte vriend Timmerman Thyssen, Malakka's gouverneur, zijn hart aan Wolterbeek, op de hem eigenaardige wijze uit. Den 17^a Juli schreef hij namelijk:

Zeer Gevenereerde Vriend!

Met genoegen heb ik UHedG. letteren van 15 April en 12 Mei ontvangen, het deed ons allen een bijzonder genoegen den welstand te vernemen van eenen vriend, dien wij wezentlijk hoogachten. Wat ons aangaat genieten wij redelijken welstand en zulks is eene groote

(a) „Ik ben overtuigd”, besloot de heer Van der Capellen „dat spoed hier noodzakelijk is, waarom ik wensch te Semarang alles met spoed te beslissen, na de consideratiën van UHedG. vernomen te hebben. De heer Muntinghe komt met mij naar Semarang. De heer Falck schrijft mij den 18^a Januari en 17^a Februari, dat de *Galathea* in Maart en het *Zeepaard* in den zomer naar herwaarts zouden vertrekken, beide zware korvetten, en later de *Van der Werf* met den vlagofficier die UHedG. moet vervangen. Ik wensch hartelijk, dat deze laatste nog wat moge wegblijven.”

(b) Zie *Opvattingen*, bl. 389 en 402 ov. 40 en 62; *Papieroorlog*, bl. 414—415; ov. 26—27.

(c) „kunnende ik wel vooruit rekenen, dat bij de komst van Z. E. den Gouv. Gen., zulks alles zoude geordonneerd worden”. Verb.

schat; de mijne wordt thans niet meer gealtereerd door politique affaires; ik begin veel koelder over alles te denken, alzoo ik wel zie Nederland gedoemd schijnt te zijn vexatiën van grooter natiën dan wij zijn te moeten dulden.

Het akelig nieuws van Palembang is UHEdG. voorzeker beter bekend dan ik het kan bedeele; de Bloedridder (a) zal daarin wel mede de hand gehad hebben, het zal mij verwonderen hoe men die zaak behandelt. Ik hoop met zagtheid, om daarna, eens meester zijnde, onze getergde langzaamheid in het straffen, met de zwaarheid van den straf te vergelden; ho! ho! alweder verkeerd, ik mag, en moest immers niet vooruit loopen de mesures van mijne superieuren, dus basta (b)!

Met leedwezen moet ik UHEdG. bedeele, dat de Marianne onder kommando van den Luit. Wulfing naar alle gedagten van de zeeroovers is genomen dan wel door zijn equipage afgeloopt; onderscheidene malen heb ik dezen jongen vriend, omdat hij mij door UHEdG. was aanbevolen, gewaarschuwd niet te streng te zijn tegen het volk; ik wist door den broeder van Mevrouw Baumhauer, die als vrijwilliger aan boord diende, en dus nu mede het slagtoffer is geworden, dat er duchtig op de *Marianne* geslagen werd; deze raadgevingen schijnen vrugteloos te zijn geweest; dan hoe het ook zij, genomen, dan wel afgeloopt, het is een treurig geval dat mij in den ziel leed doet. (c)

Op verzoek van kapitein Elout brengt de *Leeuwerik*, onder kommando van de goede Dozy, ZEd. over naar Batavia (verg. bl. 482), ik kan UHEG. niet genoegzaam mijne tevredenheid te kennen geven over dit jong mensch, en het zoude hem zoowel als mij leed zijn, indien men ZEd. niet herwaards deed retourneeren; vergun mij echter van uwe vriendschap te vergen ZEd. een grooter vaartuig krijgt; de *Leeuwerik* is voor deze wateren te klein en inderdaad niet bestand tegen de zeeroovers. . . .

Verder nieuws heb ik voor het tegenwoordige niet, waarom ik na

(a) Dat Thyssen in dien naam plezier heeft, blijkt uit het hernieuwd gebruik er van in zijn brief dd. 14 December 1819 aan Wolterbeek; zie bijl. 12 van M. R.

(b) De briefschrijver denkt hier vermoedelijk aan het afkeurend besluit van 25 Februari 1819, medegedeeld op bl. 419 *Papieroorlog*; ov. 31.

(c) Over dat te veel slaan, zie ook Thyssen's P. S. in zijn brief dd. 17 December 1819 in bijl. 13 van M. R. — Over het herhaaldelijk afloopen onzer schepen door hunne overmachtige inlandsche equipagiën, zie mijne *Atjeh*-verhandeling in de Bijdragen, deel LI (1900), bl. 178; ov. bl. 20; zoomede, in aansluiting aan het slot in noot c aldaar, de 27^e bladz. der aflevering December 1900 van *De Indische Gids*, bevattende hoogst belangrijke beschouwingen over „De verdediging van Nederlandsch-Indië tegen een buitenland-schen vijand”.

aflegging der complimenten van mijn vrouwtje en verdere vrienden met aanbeveling in Uwe door mij hooggeschatte vriendschap mij met de zuiverste gevoelens van hoogachting noeme:

Zeer Gevenereerde vriend,

UHedG. Dw. Dienaar en Oprechte vriend,
J. S. TIMMERMAN THIJSEN.

P. S. 29 Julij. Wat zegt UHedG. van het ongeluk den Admiraal Everts overgekomen? Bedeeld mij eens uwe gedagten hoe het mogelijk is zijl. op de Chogos-eilanden konde stranden; ik versta van deze zaken niets, maar Kapt. Lumly, die met het fregat *Topaze* gisteren alhier gearriveerd is, deed dubbelzinnige uitdrukkingen ten dien opzichte; dan hoe het ook zij, het smert mij in mijne ziel en beklag onze vrienden hartelijk, vooral Doeff (a).

Op den avond van den dag, dat goede Thyssen dit P.S. nog stelde, had de landvoogd Semarang bereikt; daar bevond zich ook de legercommandant De Kock, die, naar wij ons zullen herinneren, van Cheribon, uit Batavia was opgeroepen. Den volgenden dag confereerde men in het residentiehuis te Bodjong, namelijk de landvoogd, Muntinghe, Wolterbeek, de legercommandant en de algemeene secretaris.

Slaan we nu Wolterbeek's journaal van Juli 1819 op, dan lezen we het volgende:

Den 30^a hield Z. E. de Gouv.-Gen. eene besogne met den generaal-majoor De Kock, commandant der landtroepen, met den heer Muntinghe, commissaris van Palembang en onderhoorigheden en met mij, zijnde de algemeene secretaris Baud daarbij present, omtrent eene te ondernemen expeditie tegen Palembang, waarin de heer commissaris Muntinghe het verslag omtrent het gepasseerde te Palembang bij het verlaten der rivier zooveel mogelijk nader ontwikkelde, willende als eene der redenen tot het verlaten der rivier aanvoeren, gebrek aan genoegzame ammunitie op de beide korvetten.

Hetgeen ik aan hem niet toe kon staan, zijnde die beide korvetten met compleeten inventaris derwaarts vertrokken, doch moesten, na twee dagen het schieten aan den gang gehouden te hebben, natuurlijk gesuppleerd worden voor het vershotene, zonder dat uit de rapporten

(a) Doeff is het bekende opperhoofd van Japan, die na 19 jaren daar werkzaam geweest te zijn, waarvan 15 als hoofd, met de *Evertsen* naar het vaderland terugkeerde, vergezeld van zijne gade, die tengevolge van den schrik gedurende de schipbreuk overleed. Hij had het handschrift van een door hem samengesteld Japansch-Nederlandsch woordenboek aan boord, dat tot zijne diepe smart mede te loor ging. Zie zijn „Herinneringen uit Japan” (1833), waar op bl. 255 over de schipbreuk.

der schepen bleek, er nog werkelijk gebrek plaats had, ter contrarie had de Ajax nog 50 schoten per stuk, na bijgezet te zijn uit de Eendracht. Bovendien was op het eerste bericht der onlusten dadelijk met het schip *Elisabeth* (bl. 482) 17 pond kruit, en alles wat aangevraagd was, gezonden, welk schip nog tijdiglijk bij hen is gearriveerd. Doch de eerste melding van onlusten was dato 22 April (den 15 Mei eerst bij mij ontvangen). En wierd al dadelijk als hoogst gevaarlijk opgegeven, moerende men dus óf de beginselen niet genoegzaam opgemerkt, óf niet geteld hebben.

Ook kan men nagaan, dat volgens de rapporten, de Commissaris met 253 man uit de bovenlanden teruggekomen, nu eene gezamenlijke magt van 450 man en 2 korvetten bij zich had.

Dan het was nu geen tijd om te onderzoeken, hoedanig die retraite was veroorzaakt. Het verlangen van Z. E. den Gouv.-Gen. was, om nu eene bepaling te maken, hoedanig het gebeurde te redresseeren. En wierd door Hoogstdenzelven, na adviezen van den generaal De Kock, van commissaris Muntinghe en van mij, een ieder wegens zijn wapen *en détail*, tot eene expeditie besloten tegen Palembang en de middelen daartoe aangewezen, voor zooverre die te vinden zouden zijn.

Hetwelk door besluiten nader zoude bepaald worden.

Insgelijks door Z. E. goedgevonden het opperbevel over deze expeditie aan mij op te dragen.

Met last om alles in het werk te stellen, wat ter bespoediging zoude kunnen dienen.

Den 31ⁿ gaf ik eenige orders aan den kapitein-luitenant Van Heemskerk, havenmeester te Semarang, omtrent de verdere oplegging van de nu koloniale korvet *Iris*, welke, om als wachtschip hier ter reede te blijven liggen, verder onbekwaam was gekeurd; en op den modder gehaald: principaal hoe te handelen met de rondhouten, roer, metalen roerhaken, etc. etc.; alles nog nuttig tot verder gebruik en daarna propositie te doen, om den romp voor slooping te verkoopen.

Stelde order op meerdere andere zaken bij mijne absentie.

En ontving met den avond laat het secreet besluit van Z. E. den Gouv. Gen., dato 30 dezer, waarbij vooreerst de principale zaken voor de expeditie bepaald waren.

Muntinghe zou de expeditie als commissaris medemaken. Werd ook in particuliere berichten over hem ongunstig geoordeeld (a), de Gouv.-Gen. vond geene aanleiding, dan wel het ongeraden, om hem niet te handhaven. Hij werd geassimuleerd aan den rang van generaal-majoor en het er voor gehouden, dat het verlies van Palembang slechts zijne werkzaamheden voor een oogenblik had onder-

(a) Brief van Meylan aan Mr. H. J. van de Graaff dd. 82 Juli 1819, enz.

broken. Van Nahuys' hernieuwd aanbod daarentegen, om den tocht mede te maken, meende de regeering geen gebruik te mogen maken, daar hij als resident te Jogja noodiger scheen (a).

De verhouding van den opperbevelhebber Wolterbeek en den commissaris Muntinghe was in beider instructiën omschreven, doch de schout-bij-nacht gaf bij particulieren brief dd. 9 Augustus van Batavia aan den Gouv.-Gen. te kennen, dat, blijkens die voorschriften, de commissaris te zeer was voorgetrokken.

Met de goedheid, dezen landvoogd eigen, weerlegde niet alleen de heer Van der Capellen de geopperde bezwaren, betoogende hoezeer hij er juist, als van het grootste belang, naar gestreefd had, het burgerlijke van het militaire gescheiden te houden (b), doch er kwam nog een nieuw besluit om aan de wenschen van den schout-bij-nacht te gemoet te komen.

Was dit wellicht eene aanwijzing, dat ook hier ruim plaats was voor kleinzieligheid? Later, toen de expeditie mislukt bleek, heeft de schout-bij-nacht al het mogelijke gedaan om de schuld ervan te endosseeren op de adviezen van Muntinghe, die de zaak te licht zou hebben voorgesteld.

Ik heb dit punt met den meesten ernst overwogen en zeker zal een der doeleinden van deze studie bereikt worden, wanneer ook de lezer, aan de hand der stukken, mijn voorbeeld wenscht te volgen; want ik voor mij heb in dezen man geen schuld gevonden; daarentegen vertoont de schout-bij-nacht zich, naar het voorkomt, onder een gezichtspunt, hetwelk mij doet begrijpen, dat een Timmerman Thyssen het in vriendschappelijke verhoudingen tot den bevelhebber kon winnen

(a) Zie Van der Cappellen's brief op bl. 249 van Nahuys' „Herinneringen” (1858).

(b) „Het zal mij aangenaam zijn te vernemen”, besloot de landvoogd zijn antwoord van 14 Augustus, „dat zulks ook zoo door UHEDG. bevonden worde. Eene goede verstandhouding tusschen den militairen en den burgerlijken chef is in deze gewigtige zaak van het uiterste gewigt, en ik vertrouw volkomen, dat van Uwe zijde daartoe alles zal aangewend worden. Indien ik daaromtrent eenige ongerustheid moest hebben, zouden de Palembangse zaken mij nog meer bekommeren dan zij thans reeds doen. Ik heb met het Amerikaansche schip, dezer dagen van hier vertrokken, aan den Koning geschreven, welke maatregelen ik genomen had tot herstel van ons verlies van Palembang, dat ik deze expeditie met gerustheid aan UHEDG. had toebetrouwd, dat UHEDG. dit moeilijke commando met de meeste bereidwilligheid had op zich genomen, en dat ik mij alles goeds beloofde van Uwen ijver voor den dienst Z^r M., van uwe kunde en ervarenheid. Ik heb dit met volle overtuiging geschreven. UHEDG. kan dus denken, hoe smartelijk het zijn zoude, indien ik U met eenig misnoegen zag vertrekken.”

van zulk een, in weerwil van alle gebreken, eminent man als Muntinghe was (a). Leest men diens werkelijk belangwekkend advies, gedagteekend Semarang 31 Juli 1819, over de militaire organisatie van den te ondernemen tocht (b) — met den aanhef bovendien, dat hij zich hierover slechts uitlaat, omdat het hem bevolen is — dan krijgt, mijns inziens, de lezer geenszins den indruk, dat de adviseur den hoogen ernst der onderneming niet ten volle zou hebben beseft.

't Is waar, het zwakke punt was bij Muntinghe, dat hij over die lieve bevolking, die ons zoo rechtvaardig, eerlijk, best vond, en die het sultansbestuur in den grond verfoeide, niet heeft kunnen zwijgen; doch niets verplichtte den militairen bevelhebber aan dit stokpaard meer waarde te hechten dan het, na al hetgeen reeds gebeurd was, verdiende. In Muntinghe's advies over de militaire organisatie stond over dit punt geen woord. Overigens mag men wel aannemen, dat de commissaris er druk over heeft gepraat. Daartoe was te meer aanleiding, omdat niet slechts op zijn advies, ook Badroedin bij besluit, gedagteekend Semarang 4 Augustus 1819, werd afgezet, doch tevens bepaald, dat de met sultan Achmad te Tjianjoer gerelegeerde zoon Djaya Ningrat, als vervanger was aangewezen. Welk een onmogelijk geknoei, niet waar? Doch op dit gebied hebben we nooit voor iets gestaan. Met datgene, waarmede Muntinghe had moeten beginnen, werd geëindigd. Immers toen hij achtte, dat sultan Achmad te zeer gecompromiteerd was om de kroon waardig te zijn, had men de eenmaal toch bestaande verdeeldheid in het vorstenbestuur, kunnen handhaven door diens zoon, — waarvan wij nu in eens hooren, dat hij zoo best was! — ten troon te verheffen. De methode om de menschen eerst tot het stof te verlagen, zooals Badroedin zich eens dankbaar wegens zijn herstel in eere uitdrukte, dan weder met de vorstelijke kroon te tooien, is onmogelijk geschikt om den vorst in gezag te doen winnen. Ook van dien Djaya Ningrat, eenmaal ten troon verheven, hebben wij weldra genoeg gehad, en dat alles gaat zóo enorm gauw in het werk, dat de maatregelen van op en af den troon wezenlijk eene bespotting van het gezag werden en bandelooze inlanders onwillekeurig tot zeer lastige democraten opvoedden. De verheffing van dezen jongen man was gegrond op de illusie,

(a) Verg. M. R. bl. 66.

(b) Zie bijl. 33.

dat als we weer met het Achmad-geslacht terugkwamen, de meerderheid der Palembangers tegen Badroedin zou partijtrekken en ons dezen verfoeilijken man spoedig in onze handen zou doen leveren (a). Toen echter de strijd eenmaal aan den gang was, bleek van inlandsche sympathie geen zier (b); en dit is voorzien geworden, niet, 't is waar, door ons, maar door zeker iemand van Singapore, die aan het *Calcutta Journal* berichtte: „For my own part I am inclined to think, and indeed it is the general opinion, that, however well disposed the people of Palembang may have been to Nazar-oo-oedeën, the expectation formed of the influence of his presence will be greatly disappointed” (c). Zoo zou het inderdaad blijken. In plaats van zich dankbaar te toonen voor Muntinghe's breedsprakige proclamatiën en regelingen, scheen de gansche Palembangse bevolking zich tegen ons aangegord te hebben niet alleen, doch ook Banka was onder Badroedin's leiding in opstand gekomen, en van den terugslag dreigde ook Billiton, Linga, enz.; kortom de gansche west van den Archipel gromde onheilspellend tegen het nieuwe gezag. Weder was het haat tegen commissaris Muntinghe, die de grondoorzaak van deze treurige uitbarsting zou zijn, heette het bij Wolterbeek. Nu ja, wel mogelijk; maar militaire bevelhebbers moeten het niet al te zeer op onderhandelingen en verdeeldheden laten aankomen. Zij zijn er, zoo niet altijd om te vechten, dan toch om zich strijdvaardig te organiseren. En alles heeft aan die organisatie ontbroken. Commandant Wolterbeek, die, naar we in het 23^e hoofdstuk lezen zullen, wel degelijk van zijne zwakheid zich overtuigd verklaarde, had tijdig moeten inzien, dat alles zóo verregaand slecht in elkaar zat, dat overwinnen veel te onzeker er door werd; hij had het moeten zeggen, waar de overwegingen van dat besluit van 30 Juli 1819 luiden:

(a) Zie een overzicht van Muntinghe's advies dd. 3 Augustus 1819 in bijl. 34.

(b) Niettegenstaande aldus de ervaring werd opgedaan, dat de herstelling van het Achmed-geslacht zonder de geringste uitwerking op de bevolking bleef, heeft een paar jaar later de comm. gen. Du Bus, ook op advies van Muntinghe, den dwingeland en moordenaar *Sepoeh* op den sultanstroon van Jogja hersteld, hetgeen evenmin echter gestrekt heeft om den daar uitgebroken opstand te doen eindigen. Zie de noot op bl. 564 mijner „Brieven van den Gouv. Gen. Van der Capellen over Dipanegara's opstand” in de *Bijdragen*, deel XLVI (1896); ov. 30.

(c) De briefschrijver verkeerde in de onjuiste meening, dat Achmad zelf was meegegaan; doch dat doet tot de zaak niet af. De brief is overgenomen in het *Asiatic Journal*, dl. X bl. 297.

dat de eer van de Nederlandsche regeering op het dringendste vordert, dat haar gezag in het rijk van Palembang zoo spoedig doenlijk worde hersteld:

dat daartoe geene maatregelen dienen te worden aangewend, waarvan de uitslag twijfelachtig is;

dat die maatregelen integendeel van zoodanigen geduchten en beslissenden aard behooren te zijn, als eenigszins mogelijk is, zonder andere niet min wichtige belangen uit het oog te verliezen.

Hetzelfde besluit stelde: „Dat ten spoedigste en uiterlijk omtrent het midden der maand Augustus aanstaande, eene genoegzame zee- en landmacht zou worden afgezonden, om vereenigd met de thans te Bauka aanwezige troepen en vaartuigen, het Nederlandsche gezag in het rijk van Palembang te herstellen”, — en het is de trots van Wolterbeek geweest, dat hij werkelijk den 22ⁿ Augustus van Batavia is gezeild. Maar hooger zou hij gestaan hebben, waar hij de onmogelijkheid had uitgesproken om in zoo'n korten tijd van een onsamenhangenden winkel een behoorlijk geheel te vormen. De waarheid was, dat men niet wist, wat men deed, wat men had, wat te krijgen en te verwachten was. Het vechten tegen halve wilden, is zoo'n kunst niet, zullen we Wolterbeek zelf ongeveer hooren zeggen (a); maar wel om met beperkte middelen eene organisatie in het leven te roepen, die der massa te hoog en te machtig blijkt. Zeker zou men zich aan grove onderschatting schuldig maken, door slechts één oogenblik te willen gelooven, dat commandant Wolterbeek niet in vele opzichten, zelfs in die ongelukkige geschiedenis, hoogst verdienstelijk is geweest. Lichamelijk heeft hij van zich niet meer kunnen vorderen dan hij deed; persoonlijke moed zal hem nooit mogen worden ontzegd: zijne goedhartigheid deed weldadig, ook zijne omgeving, aan; en toen hij het zwaarste hij zich deed wegen, wat het zwaarste was, toen eene schoone loopbaan met de vlek van een treurigen terugtocht moest worden ontsierd, toen heeft het neerdrukkend verdriet hierover hem niet weerhouden eene sterkende opgewektheid te toonen, die hem er althans deugdelijk voor deed zorgen, dat Banka- en Riouw-archipel de Nederlandsche vlag bleef eerbiedigen (b).

(a) Zie hoofdstuk XXII.

(b) M. R. bl. 66 vv.

XX.

De voorbereiding der Wolterbeek-expeditie en geschillen met Engelsche opnemingsvaartuigen: Augustus 1819.

Na de conferentie op den 30ⁿ Juli, was de schout-bij-nacht nog slechts één dag te Semarang verbleven, en alzoo reeds den 1ⁿ Augustus met de *Tromp* naar Batavia teruggekeerd. Men wilde toch spoed gemaakt hebben, ten einde de *affaire*, zooals het heette, vóór het einde van den moesson geëindigd te zien. Het reisplan van den Gouv.-Gen. zou intusschen niet gewijzigd worden. Men weet welke omslag voor zoo'n reis maanden te voren wordt gemaakt, hoe alles er door in beweging wordt gebracht. Het zou een minder gelukkigen indruk maken, indien plotseling ook de landvoogd naar Batavia terugkeerde; daarom was het zeer zeker beter om de zaken haar gewonen loop te doen gaan; doch evenzeer scheen deze afwezigheid van het hoofd der regeering aan de inrichting van de expeditie niet bevorderlijk te kunnen zijn. In één opzigt bleek bovendien het doel dezer uitwendig kalme houding reeds bij de wederkomst van de *Tromp* niet bereikt, namelijk de geheimhouding. Met de verwonderlijke snelheid toch, waarmede in Indië het *geheime* openbaar wordt, waren de te Semarang genomen beslissingen den schout-bij-nacht vooruit geïld. Deze gaf resident Van Lawick er zijne verbazing over te kennen. „O, schout-bij-nacht”, luidde het antwoord, „laat u dat niet verwonderen; ik heb verscheiden dingen reeds bij geruchten gehoord, waar ik naderhand eerst de besluiten op heb ontvangen.”

Toen Wolterbeek den 3ⁿ Augustus het anker op de reede van Batavia deed vallen, zag hij zich door ziekte genoopt tot den 5ⁿ aan boord te blijven. Intusschen was Raffles, dien wij met drie schepen ter reede van Palembang ontmoetten (bl. 503), op de *Indiana* naar Benkoelen teruggezeild, terwijl de beide andere op last der regeering van Calcutta het eiland *Dwars in den Weg* in straat Soenda, voor het belang der scheepvaart zouden opnemen. Dergelijke peilingen midden in onze bezittingen, droegen uit den aard der zaak, en niet het minst bij al hetgeen reeds geschied was, voor het Nederlandsche bestuur een hatelijk karakter. De Britsch-Indische gouv.-gen. had uit dien hoofde een brief aan

onzen landvoogd geschreven ten einde de zaak te verklaren (a).

Ongeveer een half jaar daarna kwamen inderdaad de ons bekende Compagnie's kruisers *Nearchus* en *Minto*, gezagvoerder kapitein *Maxfield*, in den ochtend van den 4ⁿ Augustus, ook ter reede van Batavia. Saluutschoten liet echter kapitein Maxfield niet geven; wel deed hij onze regeering weten, dat hij op reis naar straat Soenda was, ten einde een klip bij het eiland Dwars-in-den-weg op te nemen, waartoe hij last van Calcutta had en den bijstand onzer regeering verzocht.

Waren ook deze opnemingen zoo licht voorloopsters van bezettingen in streken, waarop wij ons gezag deden gelden of wilden vestigen, gelijk o. a. nog gedurende het afgeloopen jaar 1818 in dezelfde straat Soenda gebleken was, toen Raffles in de Lampongs de Engelsche vlag had doen hijschen (b), officieel viel evenmin tegen deze opnemingen als tegen wetenschappelijke onderzoekingen en missionaris-zendingen iets in te brengen. Onze Gouv.-Gen. was echter afwezig, en de secretarie schijnt niet bekend geweest te zijn met den aanbevelingsbrief, welken de heer Van der Cappellen uit Calcutta er indertijd over ontvangen had. Hoe ook, onze gouvernementssecretaris vroeg Wolterbeek om raad, en op diens advies werd aan Maxfield geantwoord: dat de kennisgeving niet veel genoegen was ontvangen en zoo noodig alle assistentie zou worden verleend; doch, luidde het tevens minder welwillend bij Wolterbeek, dat, naar men mocht vertrouwen, de regeering te Calcutta niet zoodanige commissie zou hebben gegeven, zonder de middelen te verstrekken om haar te kunnen volvoeren.

Terwijl deze correspondentie in de pen was, weerklonken onverwacht van Maxfield's schepen tegen 10 uur in den ochtend van den 5ⁿ schoten, zijnde het nog niet gegeven saluut. De *Tromp* liet dit echter onbeantwoord, omdat men niet begreep, wat die schoten beteekenden!

Maxfield was hierover danig ontevreden. Bovendien stemde het hem onaangenaam, dat de ingeslagen provisies voor 'n oorlogschip, „zooals hij zijn schip noemde”, teekende Wolterbeek in het journaal schamper aan, met uitvoerrechten werden belast. Hij zou er, luidde zijne mededeeling, de Britsch-Indische regeering er op

(a) Zie § 13 van het rapport der Calcuttasche regeering dd. 14 Januari 1819 aan Londen, M. R. bijl. 9.

(b) Zie bl. 19—28 *Lampong*-verhandeling, in dit tijdschrift, dl. L. (1899).

wijzen en haar de quitantiën laten zien. — Men kon onzerzijds niet weten, werd hij daarop ingelicht, dat de schoten een saluut aan ons beteekende, te minder doordien tegelijkertijd een sloep met de vlag van Maxfield's schip naar wal roeide; en wat de rechten betrof, onze eigen oorlogsschepen moesten evenzeer voor provisiën betalen; „zoodat”, deed Wolterbeek zeggen, dien men om inlichtingen vroeg, „wanneer ik het plezier had dien kapitein te zien, ik ZEd. spoedig zou kunnen overtuigen, dat het de intentie van het Gouvernement was, alle mogelijke attentie voor vreemde vlaggen, dus zooveel te meer voor bevriende oorlogsschepen, te hebben”.

Zuiver op de graat waren wij nochtans met die rechten-geschiedenis niet volkomen. Of nu al onze eigen oorlogsschepen betaalden, dit was ten slotte toch slechts eene boekhoudingsmanipulatie, en nog geene reden, dat vreemde oorlogsschepen niet vrijgesteld zouden worden. Wij deden echter al spoedig in dergelijke kleine middelen. Was het niet, dat we aldus de contractueele bepalingen met Engeland over differentieele rechten eerlang onderkropen, door ook voor Nederlandsche schepen de rechten exorbitant op te voeren, zonder dat echter eene wezenlijke betaling behoefde plaats te vinden, dank de huishoudelijke regelingen met de Handelmaatschappij? Dat er bovendien met de bepalingen geschipperd kon worden, bleek ongeveer tegelijkertijd. Onze ambtenaren voor Japan betaalden namelijk nooit rechten te Batavia voor den uitvoer der provisiën, die ze noodig hadden. Daar deze vrijstelling echter nergens was gewettigd, hief in 1819 de resident van Batavia ook rechten van die goederen; doch op beklag der belanghebbenden, merkte de hoofddirectie van Financiën aan de regeering op (a): „dat hoezeer deze vrijstelling niet op grond van eenige bestaande bepaling kan worden gereclameerd, er echter wel termen zijn, om dezelve toe te staan, vermits de provisiën, welke ten gebuik der ambtenaren jaarlijks naar Japan worden verzonden, aldaar niet kunnen worden verkocht en mitsdien niet geheel en al als handelswaar kunnen worden beschouwd”. Bij besluit dd. 28 April 1820 beschikte de regeering overeenkomstig dit advies. Op denzelfden grond van *geen handelswaar* zou ook aan oorlogsschepen vrijstelling verleend zijn kunnen worden.

Wat Maxfield ten slotte aan die rechtenquaestie gedaan heeft, weet ik niet, doch over het weigeren van het saluut zond hij eene

(a) Dd. 7 April 1820.

klacht aan het Marine-departement te Calcutta. De heer Van der Capellen, het incident vernemende, vond de zaak onaangenaam. „Het voorgevallene met het saluut der Engelsche schepen doet mij leed”, schreef hij dd. 14 Augustus 1819 van Semarang aan Wolterbeek, „hoezeer de schuld aan de zijde van kapitein Maxfield gelegen schijnt te zijn. Het zal weer in een verkeerd licht overgebracht worden, te meer daar lord Hastings mij den kapitein en de twee schepen, die *Dwars in den weg* moeten opnemen, heeft aanbevolen. Ik had wel gewenscht, dat de zaak, zonder onze eer te compromitteren, had kunnen geschikt worden. Ik moet dit aan UHedG. overlaten.” — Inderdaad gaf, gelijk uit Maxfield's klacht blijkt, de kapitein niet de aanleiding op, die ons weerhouden had het saluut te geven (a).

Ernstige, veelomvattende bezigheden namen middelerwijl al den tijd en de gedachten van Wolterbeek in. Niets was op Java klaar voor eene expeditie als tegen Palembang stond ondernomen te worden, terwijl men op flinken tegenstand rekenen mocht, in zover dat we reeds medio Juni vandaar waren gegaan en alzoo Badroedin in ruime mate tijd van voorbereiding kreeg.

Levensmiddelen moesten gekocht, brood gebakken, transportschepen gehuurd en ingericht worden. De indruk, dien deze en andere bij dergelijke gelegenheden voorkomende honderde natuur-

(a) De brief is in B's verzameling. Het overige in den tekst medegedeelde ontleende ik aan Wolterbeek's journaal. Maxfield's klacht was van den volgenden inhoud:

I have the honor to report for the information of the Marine-Board, our proceedings during the survey of Sunda-straits subsequent to the termination of the mission to Acheen etc. etc.

We reached Batavia Roads on the 5th of August, having encountered much bad weather off Lingin on our passage down from Singapore, during which in hard squalls the ship occasionally made much water and at one time gained on the pumps, her top sides and deck being extremely leaky.

I transmitted the most noble the Governor-General's letter to their Excellencies at Batavia, who in reply offered such supplies as we might be in need of during the prosecution of the survey of Sunda-Straits.

On our arrival in Batavia Roads I deemed it proper to salute the Dutch flag, but it was neither returned by the batteries on shore or by any of their vessels of war in Batavia Roads, altho' a Rear Admiral's flag was flying on board a 64 lying near us.

Having purchased some necessary supplies we left Batavia Roads on the 10th of August and commenced the survey as directed in the Straits of Sunda.

H. C. S. Nearchus off Kidderpore

Nov. 1819.

Wm. Maxfield
Commander.

lijke zorgen, op Wolterbeek maakten, wijst eenigszins aan, dat we niet genoegzaam op de hoogte waren. Men behoorde, wordt herinnerd, een ambulance- en hospitaalschip in te richten, kleine vaartuigen in te koopen en voor werpgeschut klaar te maken. Alles wat tot eene militaire divisie, zoowel infanterie, artillerie als genie noodig was, had men te organiseeren, alles moest van den grond opgebouwd worden. Staande voor eene hem eigenlijk onbekende taak, zag de schout-bij-nacht te laat in, dat de tijd veel te beperkt was. Ook het huren van schepen bleek eene niet gemakkelijke quaestie. In den aanvang van ditzelfde jaar 1819 had de Bataviasch-Engelsche firma Deans Scott & Co. voorgesteld om op Java eene stoombootlijn te openen; en door Wolterbeek was daarop zeer gunstig geadviseerd (a). Ook werd aan een koopman te Batavia vergunning gegeven om bij uitsluiting van alle andere particulieren, gedurende 4½ jaar stoomschepen te bouwen en daarmede de kusten van Java te bevaren op denzelfden voet en met gelijke rechten als zeilschepen (b). Intusschen bouwde men op de werf van den concessionaris het eerste stoomvaartuig, dat in Ned.-Indië gezien werd; doch de *Gouverneur-Generaal Van der Capellen*, gelijk men het doopte, werd eerst dd. 25 November 1825 te water gelaten, waar

(a) Zie deze niet onbelangrijke bijdragen tot de geschiedenis der stoomvaart in Indië, uit de Wolterbeek-verzameling, hierachter bijl. 35.

(b) In de Bataviasche Courant van 11 September 1824 vindt men hierover de volgende

Bekendmaking.

Op last van Zijne Excellentie den Heer Luitenant-Generaal, wordt hiermede aan het algemeen bekend gemaakt, dat bij Hoogstdenzelven is ontvangen een besluit van Zijne Majesteit den Koning, van den 13^{den} Februari dezes jaars n° 105, waarbij aan *Isaac Burgess*, koopman te Batavia, het regt wordt verleend, om, bij uitsluiting van alle andere particulieren, gedurende vier en een half jaar te rekenen van den dag van hooggemeld besluit, stoomschepen te mogen bouwen, en daarmede de kusten van Java te mogen bevaren, en dat gemelde stoomschepen, welke in Nederland zullen worden gebouwd, en gedurende den tijd van dit octrooi uit Europa naar Indië mogten stevenen, ten aanzien der koloniale vlag, en alle gebruik, hetzij militair of civiel, dezelfde regten in Indië zullen hebben, als de zeilschepen thans genieten.

Batavia, den 7^{den} September 1824.

De algemeene secretaris

Bousquet.

In noot 1 bl. 49 van den overdruk van Kniphorst's „Historische schets van den zeeroof” in het Tijdschrift voor Ned. Indië (verg. noot a bl. 208 van mijn *Atjeh*-artikel in de Bijdragen, deel LI; ov. 50 en hiervoren bl. 369) staat dat de concessie verleend werd bij besluit dd. 15 Februari 1820; misschien is dit eene vergissing.

het voor het troepenvervoer in den Java-oorlog wel goede diensten bewees; wijl wij echter er geen geld voor over hadden om dit onder Nederlandsche vlag varende schip te koopen, werd het door de Engelsche firma Thompson, Roberts en Co. het gouvernement van Prince of Wales aangeboden, wegens „the unsettled state of affairs in this colony”, gelijk de heeren van onze bezittingen belieften voor te wenden (a). In 1840 werd deze eersteling aan den koning van Siam verkocht. „De constructie van stoomtuigen”, zooals minister Falck in een brief dd. 12/17 Februari 1824 aan den Gouv.-Gen., stoombooten noemde, en waarin hij op de nadeelige gevolgen van gemis aan geld ervoor de aandacht vestigde, „De constructie van stoomtuigen b. v. ten dienste der navigatie langs de kusten van Java zoude waarschijnlijk reeds een aanvang genomen hebben, zonder de gelegenheid om gelden” (b). En zoo zoude eerst vele, vele jaren later aan eene geregelde stoomvaartlijn in den Indischen archipel gedacht worden; tot zoolang moesten we ons steeds met zeilschepen voor onze expeditiën behelpen (c).

Resident Van Lawick had, in opvolging van de tijdig gegeven bevelen, zich beijverd om voor de Palembangsche expeditie, koopvaarders te zoeken. Hij bood er nu vier aan: de *Arinus Marinus*, *Admiraal Buyskes*, *Henriette en Elisabeth*, de *Adèle*. Wolterbeek achtte ze allen geschikt, vooral de eerste, omdat die eene batterij van 20 achttienponders voerde, en de derde, wijl die eene uitnemende gelegenheid voor ambulance aanbood. Hij oordeelde de prijzen echter voor één derde te hoog. Het was een liedje, dat zich telkens zoude herhalen; wij moesten wel voor de noodzakelijkheid om te gebruiken wat er was, buigen. De Gouv.-Gen. te Semarang vernam het met ergernis. Ook eens willende toonen, wat hij dan wel met *Engelschen* doen kon, liet hij zich daar enorm beetnemen! „UHEdG.” berichtte de landvoogd triomfantelijk dd. 14 Augustus aan Wolterbeek, „zal reeds weten, dat de *Race Horse* (het schip van Scott) onder mijne approbatie hier ingehuurd is voor f 3000 in de maand. Dit schip kan, behalve 40 koyang rijst en vele goederen, 350 man bergen. De eigenaar van dit schip maakt onze Nederl. schippers waarlijk beschaamd. Ik heb niet zonder het grootste ongenoegen, de enorme bedragen vernomen, die voor de ingehuurde schepen te Batavia betaald moeten worden. Onze landslieden leggen het

(a) Zie bijl. 36; uit de B.-verzameling.

(b) Louw: *Java-oorlog* dl. II, bl. 31.

(c) Zie data in H. M. La Chapelle's *Bijdrage* in de *Economist* van 1885.

er waarlijk niet op toe, om bij preferentie voor anderen gebruikt te worden."

Ja, de schout-bij-nacht wist het al, maar had ook direct den heer Van der Capellen dd. 18 Augustus geschreven, dat ze met den landvoogd een loopje moesten genomen hebben. „Ik heb", berichtte hij namelijk, „op gisteren eene communicatie gekregen door den heer Veeckens (a), dat U. E. te Semarang het schip *The Race Horse* heeft ingehuurd, ten einde 350 man in te nemen, voor f 3000 's maands. De missive van U. E. is den 16^{en} bij hem ontvangen, dus veel te laat om op dat schip hier te hebben kunnen rekenen. Dat dit schip 350 man kan bergen, vertrouw ik, dat men U. E. mede heeft misleid, want het is geen 300 ton, ten minste kleiner dan de *Adèle*, volgens opgave van den resident Lawick, die het zeer wel kent. De *Adèle* komt mij voor te klein te zijn voor 150 man en is voor ruim f 2000 ingehuurd; hoe kan dan een kleiner schip 350 man bergen? Het is echter alles buiten mij; ik ken de *Race Horse* niet en ben niet met de inhuring gechargeerd geweest; doch heb de heer Lawick geprévenieerd, nu geen schip in te huren om met vivres te volgen, maar daartoe de *Race Horse* te nemen."

De bedoeling was, althans volgens Wolterbeek, dat voor de equipages der koopvaarders bij sneuvelen of blesseeren zou gezorgd worden als voor de gouvernementsmatrozen; maar dan heeft men dit wellicht de menschen niet durven zeggen, ten einde geene gedachte te wekken aan de mogelijkheid, dat ze gevaren zouden kunnen loopen, waarvoor zij zich niet op een koopvaarder hadden verbonden. Hoe ook, toen ze in de Palembangrivier tot de overtuiging kwamen, dat het geen gekheid was, ontstond er muiterij op een dier schepen. De schout-bij-nacht bracht de menschen daarop zoogenaamd tot bedaren, door hen van de geldelijke voordeelen op de hoogte te stellen. Overigens hebben deze transportschepen, en in het bijzonder de *Arinus*, wel voldaan. De bediening van de kanonnen liet echter te wenschen over; zij had toch plaats door de ongeoefende equipage zelve, zij het dan ook onder de leiding van onze officieren; bovendien geraakte met de beweging der zware stukken, het schip telkens uit zijn evenwicht, op gevaar af van te zullen omslaan; het was een der vele staaltjes van erbarmelijk geknoei! (b)

(a) President van den Raad van Financiën.

(b) „De *Arinus Marinus* schoot niet minder, doch dit schip haalde somtijds geweldig over, als verscheiden stukken gelijktijdig te boord wierden gehaald,

Behalve de *Tromp*, die echter te diep ging, om de Palembang-rivier te kunnen binnenzeilen, zoomede de *Eendracht* en de *Ajax*, die weer flink zouden meedoen, was het belangrijkste voor de expeditie bestemde oorlogsschip de *Wilhelmina*, die, naar ik elders heb medegedeeld (a), zijne tweede reis naar Sumatra's Westkust voor de overneming van Padang had gemaakt, toen over Atjeh naar de Straits was gezeild en nu opgezocht moest worden, ten einde tot nader order te Muntok te blijven.

Muntinghe vooral had op de ontbieding van dit schip gestaan, waarvan de samenwerking met de andere oorlogsschepen „aan geen toeval hoegenazmd”, spatieerde hij, „kan worden overgelaten”; want, betoogde de commissaris, de batterijen van de kratons, indien ze behoorlijk in orde werden gebracht — en dat geschiedde waarlijk wonderwel, al werden ze ook vooruitgeschoven — moeten sterker gerekend worden „dan de batterij van de *Eendragt*, sterker dan die van de *Ajax*, en dus reeds op dit punt zou men den dienst van een sterker fregat dan de *Wilhelmina* voor onmisbaar mogen rekenen” (b). Eigenlijk staat dus hier, dat zelfs de *Wilhelmina* nog te zwak was, gelijk inderdaad zou blijken! Had hijzelf trouwens niet 24ponders van Banka trachten te krijgen, toen voor Badroedins kraton het hoofd werd gestooten (bl. 497)? Wanneer derhalve de schout-bij-nacht in een advies van 13 Mei 1820 over de inrichting der expeditie-De Kock waarschuwend schrijft: „De ondervinding gepasseerde jaar heeft bewezen, dat schepen met zwaar geschut in de rivier van Palembang noodzakelijk zijn”, — dan ware niets meer dan aan de waarheid hulde gebracht, zoo men tevens had opgemerkt, dat die ondervinding niet met een échec duur gekocht had behoeven te worden, wijl de heer Muntinghe er reeds de aandacht tijdig op had gevestigd.

De oorlogsschepen zouden deels worden gevolgd, deels voorafgegaan door platbodemde vaartuigen. Zij moesten voorkomen, had Muntinghe volkomen juist, naar het bleek, geadviseerd (b), dat onze groote schepen te zeer aan het vuur zouden worden blootgesteld; verder om 's vijands branders onschadelijk te maken; eindelijk om bij landing de troepen te ontschepen. Daarom diende men te hebben,

omdat men te veel (ballast) had moeten lichten voor de bank en de droogten in de rivier, waardoor dat schip, allen last nu boven aan het geschut hebbende, zeer rank was geworden.” Verb. Wolt. ad 21 October. 1819.

(a) *Sumatra's Westkust*-verh. dl. XLIX (1898) bl. 222.

(b) Zie bijl. 33.

schreef de commissaris „25 à 30 zware *Bataviasche tjunia's*, die ieder gewapend zoude kunnen worden met 'n 8- of 12ponder en daarmede het eerste vuur der batterijen afbijten". Nevens deze tjunia's moest men zich bovendien aanschaffen, oordeelde de commissaris, even zooveel dus genaamde *prauw poekal's*, speciaal voor de landing der troepen; dit soort vaartuigen beloofde de vroegere kapitein-chinees van Palembang te kunnen doen aanmaken op Linga en Riouw; zij konden ieder bediend worden door 20 à 25 Chineesche roeiers.

Het advies, te opmerkelijker, omdat nog dikwerf op expeditiën de zotte fout zou begaan worden, van geene landingsprauwen mee te nemen, werd opgevolgd, althans zooveel mogelijk; maar de Inlanders op de *tjunia's* en de Vreemde Oosterlingen op de *poekals*, eenmaal in de Palembangsche rivier zijnde, toonden ook al volstrekt geen strijdlust voor de Nederlandsche vlag. 't Was ellendig volk, meende Wolterbeek na deze kennismaking. Als er maar even een kogel kwam aangieren, kropen ze als muizen weg. „Ellendige menschen om wat mede te doen en vielen als muizen op dek, wanneer er zich een kogel om hen heen liet hooren." Nu, als men dat niet gewend is, en geenerlei reden heeft om hart voor zoo'n positie te gevoelen?? Zelfs met het geweer op den borst kon men bovendien, klaagde Wolterbeek, dat weergaasch gekakel van de langstaarten niet beletten! Wij kunnen ons dat zoo precies voorstellen, ook dat hier tevens munterij ontstond, wyl de menschen verklaarden dat ze niet gehoord waren geworden om mede te helpen schieten, nog veel minder om *vuur af te bijten*, zooals Muntinghe had geschreven; doch om even levensmiddelen aan te brengen en dan weer huiswaarts te keeren. Dat de schout-bij-nacht hier ook het kalmeerende middel toepaste van hen mede te deelen, dat bij ongelukken voor hen, hunne vrouwen, hunne kinderen zou gezorgd worden, heeft hij niet geboekstaafd. Maar men zal wel begrijpen, dat dergelijke bemanningen, als ze het maar even met hunne prauwen leveren konden, er vandoor gingen, hetgeen dan toch ook niet strekte om het moreel van de expeditie te verhoogen; reeds te Batavia gingen de prauwvoerders aan den haal (a).

(a) „Den 17 (Augustus) kreeg ik tijding, dat het volk van het prauwenveer alle naar de kampongs geviucht was, willende met de tjunias niet mede, om de expeditie te volgen. De resident deed alle moeite om hen op te sporen en terug te doen keeren, doch vruchteloos." W's-journ.

Overigens hebben de schuiten uitnemend voldaan, vooral tot het afboegseeren der talrijke branders. Dit aanvalsmiddel, waarvan reeds zoo'n fameus gebruik was gemaakt door Badroedin, bestond uit niets anders dan uit de met huizen bezette vlotten der Palembangse ingezetenen; er waren er soms wel 'n dozijn op één vlot, of de vlotten waren aan elkander gebonden; de huizen had de vijand met allerlei brandmaterieel, waaronder ook hars, gevuld. Het was een prachtvol gezicht, wanneer in de duisternis de in lichte laaie staande gevaarten met den stroom op de schepen kwamen afdrijven. Wij leerden uit de lange 18ponders er doeltreffend op schieten, zoodat de vijand verplicht was ze op een verren afstand aan te steken; hierdoor bereikten ze menigmaal de schepen uitgedoofd of in een staat, dat de vlammen gemakkelijk gesmoord konden worden. Naar het oordeel van Wolterbeek zouden ze gevaarlijker geweest zijn, indien de vijand geweten had, dat, van de schepen gezien, achter het schitterende vuur stikdonkere nacht heerschte, waarvan men had kunnen gebruik maken, om nog meer branders op onze schepen af te zenden, terwijl men zich daar met het afboegseeren der nabij zijnden onledig moest houden.

Van soldaten was de expeditie voldoende voorzien; immers 1432 manschappen, waaronder niet meer dan 167 Inlanders waren, met 68 officieren en 14 vuurmonden; hun commandant was de kolonel Bischoff, broeder van den op bl. 500 vermelden gesneuvelden luitenant. Ongelukkig is er geene gelegenheid geweest om deze vechtersbazen in hun kracht te leeren kennen. Alvorens toch ze te gebruiken, moesten de batterijen onzer schepen 's vijands kanonnen tot zwijgen weten te brengen; tot zoolang werden de heeren gedurende den strijd, zéer tot hun misnoegen of althans tot hun ongeduld, in het heete ruim opgeborggen, ten einde niet noodeloos van de schepen te worden weggeblazen; maar, overeenkomstig de reeds opgedane ervaring, bleek onze scheepsartillerie veel te zwak. Het eenige wat ons overbleef, was de werken des vijands bewonderend aan te staren. Wij schoten nu en dan weleens een brandje; echter werd het, in weerwil van onze granaten, met het grootste beleid weer gebluscht, zonder zelfs eenige wanorde te veroorzaken. Ook kregen we weleens den indruk, dat we 's vijands batterijen tot zwijgen hadden gebracht, maar de illusie was kort; men had slechts den tijd benuttigd om te beter te kunnen mikken en met te grooter geweld onze schepen met vijandelijke kogels te bezoeken

Het zwaarste geschut, dat we hadden, waren, gelijk ik reeds

mededeelde, de 18ponders der *Wilhelmina*, waarmede bovendien twee kanonneerbooten gewapend werden. Het lag in de bedoeling om ook op de andere vaartuigen dergelijke stukken te plaatsen, waartoe men alles te Batavia zou aantreffen, had generaal De Kock op de conferentie te Semarang verzekerd. Te Batavia aangekomen, vond Wolterbeek inderdaad de stukken; echter zonder affuiten. Men kon ze derhalve niet gebruiken; in hunne plaats zouden dan maar 12ponders komen, waarmede de schout-bij-nacht zich nogal gemakkelijk wist te troosten: „rekende de differentie tussehen 18- en 12ponds batterijgeschut, hetwelk misschien niet eens, althans het laatst, te pas zoude kunnen komen, zooveel niet zoude geven”. Nu is het ook bij een opperbevelhebber wel goed, dat men niet noodeloos zwaar op de hand is en men zich met 'n *à la guerre comme à la guerre* wat weet te schikken; maar het is er dan toch naar. Men was nog niet *in* den oorlog; er bestond nog tijd te zeggen: zoo doe ik het met uwe permissie niet; en het was dan toch waarlijk geenszins aan Muntinghe te wijten, dat, terwijl hij eigenlijk had te kennen gegeven, dat zelfs 18-ponders te zwak waren, men besloot om zich met nog minder kaliber te behelpen. Hoe kon tegenover zulk eene getuigenis de schout-bij-nacht zich vleien met de gedachte, *dat men misschien niet eens het zware geschut zou noodig hebben!* Hoe kon hij over deze en andere teleurstellingen zoo gemakkelijk heenstappen, waar nog zijne instructie herinnerde:

Art. 7. Hij zal in het oog houden, dat een onverhoopte tweede terugtocht der Nederlandsche macht van Palembang de noodlottigste gevolgen kan hebben voor de veiligheid der Nederlandsche O. I. bezittingen in het algemeen.

Hij zal daarom geene voorzorgen sparen, welke den goeden uitslag der onderneming kunnen verzekeren en vermits de medewerking van Z^r M^s fregat *Wilhelmina* als hoogst wenschelijk beschouwd wordt, zal hij niet dan om zeer gewichtige redenen de aanval zonder dat schip ondernemen.

Art. 8. In geval echter Z^r M^s fregat *Wilhelmina* onverhoopt niet in tijds aankwam, dan wel belet werd om de rivier op te varen, zal hij de aanwezige korvetten van zwaarder geschut doen voorzien en zoodanige andere maatregelen nemen als de omstandigheden zullen gebieden, ten einde dat gemis zooveel mogelijk te vergoeden.

Nu aannemende dat de *Wilhelmina* zou kunnen meedoen, gelijk inderdaad plaats vond, waren dan de 12ponders voor de andere

schepen voldoende? Ze bevonden zich bovendien niet te Batavia, doch te Muntok. Dat was evenmin een overwegend bezwaar, men moest die plaats toch aandoen; als die stukken nu maar wèl affuiten hadden. O, ja, meende kapitein Van der Wijck te kunnen verzekeren. Toen men er echter aankwam, bleken slechts 4 stukken compleet; voor de overigen moesten de affuiten nog getimmerd worden. . . . Gebrekkige kanonnen, ongelooflijk gebrekkige bediening er voor! Den commandant Bischoff moest de getuigenis van het hart: „dat zonder onze troepen, alle de oorlogsschepen, van het grootste tot het kleinste, niet in staat waren een derde gedeelte van hun geschut te kunnen bedienen” (a); en eene land-artillerie is op schepen niet volkomen op hare plaats.

Den 22ⁿ Augustus 1819 zeilde de flotielje naar het oorlogsterrein. Heeft de tucht vóór en bij de inscheping te wenschen overgelaten? Het werd in het volgende bericht, door het *Calcutta Journal* van 11 Januari 1820 gepubliceerd, gelijk het van Singapore door *zeker iemand* was medegedeeld (b); doch de vraag blijft of het waar is:

„During the preparation for the embarkation of this expedition, the public mind was of course much occupied with the Palembang question; nothing was spoken of but vengeance, or anticipated but success, and every aid seems to have been given to communicate and keep up this spirit amongst the troops. The usual strictness of military discipline seemed for the time almost abandoned; officers and soldiers were seen at all hours, for three days and nights previous to their embarkation, parading about the streets of Batavia, exhilarated apparently as much by Dutch courage as military ardour. In short, their embarkation exhibited a scene ludicrous and melancholy; for amongst the number of healthy good-looking soldiers about to proceed, how few were destined to return, was a reflection that could not but obtrude even amidst the bustle and confusion of their departure.”

Straat Banka doorzeilende, was het eerste, waarnaar men van de *Tromp* staarde, of de *Wilhelmina* ook te zien was; zij bleek echter noch op de reede van Palembang, noch op die van Muntok te zijn. De niet geringe ongerustheid hierover verdween echter spoedig, doordien men Wolterbeek, den 29ⁿ voor de Soensang gekomen, inlichtte, dat het schip zich naar Djeboes, ook op Banka, had moeten begeven om water in te nemen, dat te Muntok moeilijk

(a) Rapport aan den legercommandant dd. 27 October 1819.

(b) Overgenomen in de *Asiatic Journal*, dl. X bl. 296—297.

kon verkregen worden. Inderdaad was Dibbetz tijdig van zijne reis via Atjeh in de Straits gekomen. Hij had toen straat Singapore doorgevaren en met zijn kijker een blik geworpen op de plaats, die onze schepen telkens voorbijgingen en welke nu voor onze vlag verloren was gegaan. Nochtans ontwaarde hij op de hoogte, waar een telegraaf zich bevond, de *Nederlandsche* vlag met wimpel, ook de *Union Jack* wapperde er, *doch ten onderste bonen!* (a) Wat dit beteekende kon Dibbetz niet zeggen; hij had de reis naar Muntok voortgezet, waar hij reeds den 13^a Augustus aankwam en de orders vond om er te blijven. „Ik mag Uwe Excellentie derhalve gelukwenschen”, — daar begon waarlijk Muntinghe, in een den 29^a Augustus aan den landvoogd geschreven brief, alweer met zijne malle gelukwenschingen, en wij zullen er nog zotter hooren! — „dat in zooverre alles wat tot de expeditie behoort, zonder eenigen tegenstand te hebben ontmoet, bijeengebracht en verzameld is, op het punt, vanwaar hare operatiën zullen moeten beginnen.”

Er bleek echter heelemaal nog niets in orde. Op dat *uitgangspunt der operatiën*, namelijk Muntok, moest tot in de tweede helft van September getimmerd en gewerkt worden, alvorens men aan vertrek naar Palembang kon denken! Wolterbeek was dan ook op dien 29^a Augustus slechts even voor de Soensang gaan kijken, waar *Eendracht* en *Ajar* lagen, en toen onmiddellijk naar Muntok overgestoken. Hier zoude men o. a. op de poekats van Linga en Riouw moeten wachten; de affuiten en allerlei ander werk timmeren; brandhout opslaan; levensmiddelen koopen; en dat alles in een onder Badroedin's invloed mede opgestaan dor, onwelvarend land, waar slechts tegen bovenmatige prijzen met de grootste moeite het noodige was te krijgen. Een middel bovendien om de zoo in de nabijheid lig-

(a) „Den 22^a (Juli) des avonds ankerde ik voor straat Singapoer. Den 23^a zeilde ik door dezelve en recognosceerde de reede van Singapoer; stak te dien einde, even beoosten het zuidoostelijkste eilandje der St. Johns om de Noord. Op dit eilandje zag ik eene telegraaf, in dezer voege: (*volgt de teekening*). Aan dezelve waaide, toen ik de reede opzeilde, de Engelsche vlag onderste boven, aan den top; en aan de raa een Hollandsch vlaggetje met een wimpel er boven. Op de reede lag eene Engelsche Compagnie schoener, een brik en een chineesche jonk. Aan den wal zag ik eenige nieuwe loodsen opgeslagen, die aan de westkant van de oude kampong aangrensdien; op eene dezer loodsen waaide de Engelsche vlag. Van het zoogenaamde fort, dat men zegt er gebouwd wordt, kon ik van de reede niets zien; ik kon er ook geene hoogte ontdekken, welke de geschiktheid heeft om er een fort op te kunnen bouwen, dat de geheele uitgestrektheid der reede kan beschermen.” Rapp. dd. 14 Augustus 1819 aan schout-bij-nacht Wolterbeek.

gende hoofdplaats van Palembang goed op de hoogte te houden van al ons doen en laten, van onze sterkte en van onze tegenspoeden, een middel ook om daar in toenemende spanning tot fermem tegenweer te prikkelen; terwijl onze overvolle schepen gedurende dat weken aan weken liggen op de heete reede, door betreuenswaardige ziekten berzocht werden. Maar bijzonderheden teekenen de ongeredderde toestanden scherper.

Daar had men die twee kanonneerbooten, waarvan ik reeds gewaagde. Zij heetten n° 17 en 18. Te Muntok gekomen, bleken zij niet te deugen! „De platbodemde kanonneerbooten”, rapporteerde de schout-bij-nacht dd. 5 September aan den landvoogd, „zijn op eene ellendige manier ingericht. Welk model de constructeur Jonkers daarin heeft gevolgd, is mij onbekend. Zij bezitten al het nadeelige, en geen eene deugd der Hollandsche kanonneerbooten.” Zoo moesten zij geheel in beschoot, in werk en plaatsing der pompen herzien worden. Van de *tjunia's* had Wolterbeek er slechts 6, in plaats van het door Muntinghe noodig geachte twintigtal, van Batavia kunnen medenemen. Een prauw moest minstens 'n 18 à 20 goede roeiers voeren, maar niet meer dan 'n vijftal voor ieder had den tocht willen medemaken; de anderen waren zoo verstandig geweest in tijds weg te loopen. Het ontbrekende volk moest dus op Banka gezocht worden, waar het natuurlijk nog moeilijker dan op Java ging. Die schuiten zelve waren ook niet geschikt om werpgeschut te ontvangen; zij moesten er te Muntok voor vertimmerd worden, maar zonder dwang waren geene handen beschikbaar (a). Het is bovendien eens ieders werk niet om sloepen te roeien en er mede te exerceeren; dat alles moest alweer te Muntok ingestudeerd worden. De inlandsche pioniers werden het binnenland ingezonden om hout te kappen, voor de schuiten, voor bruggenmateriaal, enz. Dat kappen ging echter „op eene ellendige manier en zeer langzaam”, schreef Wol-

(a) „Ik heb de eer”, rapporteerde Muntinghe dd. 11 September 1819 aan den schout-bij-nacht „UHEDG. te communicceeren, dat ik in het engageeren van werkvolk voor de *tjunia's* thans in zooverre ben geslaagd, dat ik veertig man van de zoogenaamde *orang bairaan*, onder hunne mandours, bij elkander heb, die voor dat werk zijn gedestineerd. Hun engagement schijnt echter niet geheel vrijwillig te kunnen bewerkt worden; de rijst, welke ik hun heden middag deed verstrekken, maken zij tot nog toe zwaarigheid aan te nemen, doch de mandoor is welgezind; hij heeft mij verzocht eenige strenge middelen tegen de onwilligen te mogen bezigen, en ik zal goede wacht over hen doen houden. . . .”

terbeek. Misschien was dit gedeeltelijk toe te schrijven aan de kappers zelve; doch zaag maar eens planken, als er geen hout is; en dat was in Muntoks omgeving niet meer genoegzaam aanwezig. Ook aan brandhout was gebrek, doordien het kampongvolk tot levering onwillig bleek.

Toen kwam den 1° September Bischoff het teleurstellend bericht brengen, dat zelfs de 6ponders te slecht en te veel ingeschoten waren, om ze kunnen gebruiken; bovendien... pasten ze niet in de affuiten! Zoo zag men zich tot het gebruik van slechts 3ponders beperkt.

De schout-bij-nacht had ook reeds te Batavia over de verstrekking van slagverband moeite gehad. Dit onvoldoende, zeer slecht en onbruikbaar krijgende, schreef hij er den 19° Augustus den resident over, daar Wolterbeek, ter gelegenheid van vroegere expedities, de ervaring had opgedaan, hoe nadeelig oud verband, vooral in een warm klimaat was. Hij zond het ontvangene terug, stellende de directie er voor verantwoordelijk bij den landvoogd: „wiens intentie in het geheel niet was, om de expeditie daarmee af te schepen”. Den volgenden dag was toen ander slagverband gezonden. — In de drukte eener expeditie, waar alles zoo wanhopend slordig als hier toeging, werd echter aan de provisiën niet voldoende aandacht geschonken en zoo moest, toen men eenmaal op reis was „veel van het voedsel, als uien, droge visch, ook veel brood” als totaal onbruikbaar over boord worden geworpen, terwijl „geen de minste verversching was te krijgen”, teekende Wolterbeek dd. 14 October aan, nadat ook reeds op den 4° September de gansche voorraad droge visch en uien op de *Arianus Marinus* oneetbaar bleek.

De schout-bij-nacht, al deze teleurstellingen den landvoogd dd. 5 September meldende, voegde er echter de geruststellende verzekering bij: „*Wij zullen ons wel redderen*” (a)

(a) „Wij hebben hier maar vier bruikbare affuiten voor 12-ponders gevonden, zoodat wij maar vier stukken zullen kunnen employeeren. Aan de 6-ponders veldstukken is niets gelegen en zullen wij ons dus met twee 3-ponders moeten behelpen. De ammunitie van de *Ajax* gevraagd, dacht ik, afgezonden zijnde, hier zou vinden; dan de meeste noodwendigheden voor de 8-ponders, niet afgezonden zijnde van Batavia, heb ik de korvet *Ajax* zooveel mogelijk uit de *Tromp* voorzien. Wat aangaat de gedroogde visch en uijen, tot proviand voor de oorlogsschepen gezonden, zal Uwe Excellentie de bevinding ontwaren uit de hier ingesloten copie-bijlagen n° 1 tot 4. — Dan ik zal Uwe Excellentie met geen klachten ophouden; wij zullen ons

Ook aan Timmerman Thyssen schreef hij dd. 13 September 1819 een betrekkelijk nog opgewekten brief. „Mijne onderhebbende macht”, meldde hij, „is vrij sterk, zoo in oorlogsschepen, transportschepen, als troepen. Een weinig geluk daarbij! hoop ik dat zich alles zal redden. De kolonel Bisschoff, luit.-kol. Keer en Riesz, alsmede de majoor Tierlam bevinden zich bij de troepen. *Wilhelmina*, *Eendragt*, *Ajar* en *Irene*, alsmede de *Tromp* onder de schepen, buiten de transportschepen en een aantal kleine gewapende vaartuigen.... Met leedwezen heb ik de voorloopige tijding gehoord van het overlijden van den gouverneur van Poeloe Pinang, een waarlijk achtenswaardig man in zijn tijd; dit is voor UHEdG., als buurman een notabel verlies (a)... Singapore blijft een twistgeding tusschen de beide supreme gouvernementen. En dat zal wel met correspondentie-oorlog afloopen. De wezentlijke groote mannen, aan 't hoofd van het bestuur geplaatst, zullen geene wezentlijke verwarringen in de wereld brengen, welke door mindere onrustzieke personen alleenlijk gezocht worden; gelukkig dat men verstandiger tijden beleeft... Vertrouw dat het mij alleszins nog tot een genoeg strekt, de eer gehad te hebben kennis met UHEdG. en familie te hebben gemaakt.... De brieven welke kapitein Elout voor mij van UHEdG. heeft medegebracht (b), liggen nog te Batavia; zoo driftig is hij herwaarts gekomen (c). Ik weet dus niet wat mij is geschreven. Adieu, waarde vriend, ik heb het hier druk, doch ik zal zien er mij door te redden. Aanstaande nieuwe maan ga ik, als het lukt, de rivier binnen. Ik weet Uwe gedachten zullen mij veel vergezellen. Na deze expeditie ga ik naar Europa. De minister der Marine heeft mij aangeschreven, dat men mij zal doen vervangen. Ik hoop gelukkiger dan de Evertsen te zijn, die op het eiland Dia Garcia gebleven is; alle gelukkig gered; mevrouw Doeff is van de schrik gestorven.”

Gelukkig, dat we verstandiger tijden belenen!! Deze politici van den kouden grond begrepen er niets van; ook Thyssen natuurlijk niet,

wel redden. Wij zijn allen gezond en wel te vreden. En ik hoop dat uwe Excellentie zal vertrouwen, dat zoowel de heer commissaris Muntinghe, de kolonel Bisschoff, de commandanten en equipagiën der schepen, als ook de ondergeteekende, ieder in zijne betrekking, alles zullen doen wat mogelijk zal zijn om te voldoen aan de orders met welke wij door Uwe Excellentie zijn vereerd.”

(a) Verg. Thyssen's bericht over Bannerman's dood: M. R. bl. 45.

(b) Verg. M. R. bl. 43.

(c) Verg. noot b op de volgende bladzijde.

die Wolterbeek dd. 9 October met eene warme gelukwensching over den met de expeditie gemaakten spoed beantwoordde (.). Gouv. Gen en Opperbestuur beiden, waren evenzeer er verrukt over, dat de expeditie reeds den 22ⁿ Augustus van Batavia kon zeilen. „Ik behoef UHedG. wel niet te zeggen”, schreef de landvoogd den 4ⁿ September aan Wolterbeek, waarin hij hem zijn adjudant. kapitein Elout, ter beschikking stelde (b), „dat de Palembangsche expeditie geen oogenblik uit mijne gedachten is en dat ik reikhalzend naar berigten uitzie. Ik moet UHedG. nogmaals mijne tevredenheid betuigen over de activiteit door denzelfden aan den dag gelegd, en waaraan ik veelal toeschrijf, dat de expeditie op den 22ⁿ heeft kunnen zeilen, hetwelk ik bijna niet durfde hopen. Ik heb dit den Koning geschreven bij gelegenheid van Hoogstdezelfs geboortedag. Gelukkig zal ik mij achten Z. M. spoedig met het berigt van een goeden uitslag te mogen verblijden. De zaak is bij UHedG. in goede handen en dit stelt mij gerust. Hartelijk wensch ik, dat UHedG. thans eene goede gezondheid geniet. Deze is U thans dubbel noodig ”

Doeh welke wezenlijke verdiensten lag er in dezen spoed, waar feitelijk niets bij het vertrek in orde was? Kon het haast anders dan dat er telkens teleurstellingen in eene regeering voorkwamen, waar men zich zoo zeer bij de oppervlakte placht te houden. In Nederland moest men wel terdege van de overwinning zeker zijn, waar de Gouv. Gen nog den 4ⁿ Augustus aan het Opperbestuur had verzekerd, van bij de inrichting der expeditie doordrongen te zijn geweest: „van de noodzakelijkheid om tot herstel van het verlorene, geene andere maatregelen te nemen, dan de zoodanige, waarvan de goede uitslag met een grooten graad van zekerheid vooruit konde worden berekend”.

Berekend? Er was niets dragelijks berekend, niets dat den toets eener ernstige critiek kon doorstaan. Het was geen louter napleiten

(a) Zie M. R. bijl 11.

(b) „Kapitein Elout”, stond in den aanhef van het schrijven „heeft mij zoo dringend verzocht deelgenoot te zijn aan de expeditie tegen den sultan van Palembang, dat ik zijn ijver daarin niet heb willen tegengaan. Te gereeder ben ik overgegaan hem ter dispositie te stellen van UHedG. daar ik kan vermoeden, dat dit U niet onaangenaam is en UHedG. reeds bij vorige gelegenheid over zijn diensten tevreden geweest is. Ik hoop dat hij zich Uwe protectie ditmaal wederom zal waardig maken. Wellicht zie ik hem wel spoedig door UHedG. teruggezonden met de tijding dat onze pogingen wel geslaagd zijn.”

waar men beweerde, dat de mogelijkheid van een échee wel voorzien had kunnen worden, want als Raffles dd. 15 Juli in zijne op bl. 504 vermelde *Ajax*brief tevens bericht, dat groote maatregelen voor het uitrusten eener expeditie werden genomen, voegde hij er veelbeteekenend aan toe; *„but that the opinions with regard to its success were much divided”* Evenzeer berichtte men aan het *Calcutta-Journal* (a), dat Palembangers zelve aan den correspondent hadden gezegd van *perfectly confident* te zijn *„that the sultan would be able to keep his ground against the Dutch”*. En als ten slotte de schout-bij-nacht zelf tot zijne diepe teleurstelling zou ondervinden, dat ten deze niets te veel was voorspeld; wanneer hij, te Batavia teruggekeerd, medewerkt tot het organiseeren eener nieuwe expeditie, die aangevoerd zou worden door generaal De Kock, dan krijgt zijne waarschuwing aan dezen bevelhebber eene eigenaardige beteekenis, waar Wolterbeek op een briefje dd. 28 Mei 1820 van den generaal, onderstrepd antwoordde: *„UHEdG. zult ondervinden, waar het geschreeuw van bij ons is alles klaar op neder zal komen; ik kan die wind zoo slegt veelen.”*

XXI.

Banka's toestand bij aankomst van schout-bij-nacht Wolterbeek dd. 29 Augustus 1819.

Inspecteur-Generaal Smissaert (b) had in den ons bekenden brief van 12 Maart 1817, een ongunstig tafereel opgehangen over sommige toestanden in Banka's binnenlanden. De volkshoofden, de *batins*, schreef hij, lachten om alle orders en het hoofd van *Koba*, op de oostzijde des eilands, werd als een nietswaardig voorwerp beschouwd, dat het gouvernement met open oogen bedroog (c). De staat van zaken verergerde allengs; zelfs werd den 15^{en} Mei 1819 het aan de zuidzijde gelegen mijndistrict *Tobaati* aangevallen en afgehoopen. De inneming van onze benting aldaar was toetschrijven aan de wankelmoedige houding van den commandant, 2^{en} luitenant

(a) Overgenomen in het *Asiatic Journal*, dl. X bl. 297.

(b) Hij wordt in de stukken ook als *resident* aangewezen.

(c) In den brief bijl. 6. Over den titel *batin*, leze men o. a. het na te noemen artikel van De Clercq, bl. 125 noot 1.

Bury, die aan het hoofd van 40 man den hem toevertrouwen post eenvoudig prijs gaf en op Pankal-Pinang terugtrok, zonder éen man te hebben gewaagd (a). Weinige dagen daarna werd het dicht bij Toboali gelegen *Kappo* aangetast, doch de aanval door het hoofd aldaar, den kapitein der Chineezzen, afgeslagen. Een derde aanval had in Juni plaats in het district *Djeloos*; ook die werd afgeslagen, doch de vijand maakte zich meester van een onzer kanonneerbooten.

Wie was die vijand? Eensdeels, naar de toenmalige berichten luidden, de beruchte *orang kaya's*, de welbekende hoofden der Linganeesche zeeroovers (b); anderdeels de inlanders zelve, opgestoot door den sultan van Palembang en geleid door Palembangers. De betrekkingen toch tusschen het sultanaat en het eiland waren van zeer ouden datum. Banka had vroeger tot het rijk van Djohor, daarna onder Palembang behoord (c). Onder het Engelsche tusschenbestuur was het eiland aan Groot-Britannië afgestaan (d), zonder dat dit verandering bracht in het personeel der hoofden, dat over de districten en de dorpen het gezag voerde. Volgens eene oude Palembangische regeling kon geen hoofd op het eiland bewind voeren, zonder dat de goedkeuring van den sultan was verkregen (e), waarvan het gevolg was, dat het meerendeel der inlandische ambtenaren uit Palembangers bestond. Voor hun behoud onder de nieuwe meesters bestond te meer aanleiding, wijl zij veel grootere geschiktheid tot het voeren der administratie en meer kennis van zaken toonden te bezitten dan de Bankaneezen, die trouwens zelve in het algemeen de Palembangers beschouwen als wezens van meerdere voortreffelijkheid, waaraan zij eene zekere mate van ouderdanigheid verschuldigd zijn (f). Het nieuwe Nederlandsche bestuur had op dezelfde gronden in den staat van zaken geene verandering gebracht; maar terwijl, naar ik mededeelde, reeds vóór Muntinghe's teruggang van Palembang, Banka in onrust verkeerde en wij het gedeeltelijk hadden moeten prijsgeven, won de kracht van het verzet veld, toen in Juni 1819 de com-

(a) Breeder bij Meis, bl. 136—137.

(b) Brief dd. 18 September 1819 van Muntinghe aan den gouverneur van Malakka.

(c) Zie o. a. F. S. A. de Clercq's „Bijdrage tot de geschiedenis van het eiland” in dit tijdschrift, dl. XLV (1895), bl. 120 noot 1) en bl. 130.

(d) Opvattingen, bl. 367 vv.; ov. 27 vv.

(e) De Clercq, bl. 138.

(f) Bl. 47 van H. M. Lange's „Eiland Banka en zijne aangelegenheden” (1850).

missaris met de gansche militaire macht uit het sultanaat was verdreven.

De onrust spookte niet alleen in Toboali. De mijndistricten *Merawang*, *Pankal-Pinang* en *Koba*, alle aan de oostzijde des eilands aan zee gelegen, vorderden min of meer de aandacht van het bestuur. *Koba* was tot 1838 een onderdeel van het daarop volgende district Toboali, dat het zuidelijk en westelijk deel des eilands inneemt. Tegen de districten Pankal-Pinang, *Koba* en Toboali aan, ligt op de westzijde des eilands het tegenwoordige district *Soengei-Slan* aan straat Banka, juist tegenover de kapen *Derde* en *Tweede Punt* aan den Sumatra-wal, dus vlak tegenover het oproerige Palembang. Dat district *Soengei-Slan*, tot 1839 *Banka-Kota* genaamd en vroeger met Pankal-Pinang vereenigd, werd het brandpunt van verzet. De hoofdplaats was in die dagen het op dezelfde breedte als *Koba* in de binnenlanden gelegen *Banka-Kota*. Eene kronkelende moerassige rivier, die tusschen 2^e en 3^e Punt uitmondde, verbond de benting der muiters met straat Banka; tegenwoordig is *Soengei-Slan*, ten noorden van *Kota* en 26 palen van Pankal-Pinang verwijderd, de hoofdplaats.

Daar te *Kota* scheen zich het hoofdkwartier der muiters gevestigd te hebben en, uit vrees dat de opstand zich nog verder zou uitbreiden, had de commandant van Banka, kapitein *Snoek* (bl. 444), den 17ⁿ Augustus derwaarts over zee den kapitein *Ege* met troepen gezonden, ten einde de *Kota-rivier* op te varen en aldus de benting te bemachtigen. Doch ook deze hield het tegenover het lichte geschut en het geweervuur der onzen gemakkelijk uit, zoodat men den 30ⁿ onverrichterzake terugkwam (a).

Den vorigen dag was juist schout-bij-nacht Wolterbeek ter reede van Muntok aangekomen. De gouverneur van Malakka, zoowel als de militaire commandant aldaar, drongen mede op hulp aan, speciaal met het oog op *Linga-Riouw* (b); wat Banka betrof, de schout-bij-nacht had den landvoogd verzocht, den resident bij voorbaat tot de orde te roepen. „Ik ben bang”, schreef de bevelhebber namelijk nog van Batavia dd. 9 Augustus 1819 aan den Gouv. Gen., „om menschen aan te treffen, welke mij den tijd helpen verpraten, of die alleen hunne pretentiën een vrijen loop trachten te geven, want de zaak dient met bedaard overleg en vastheid van

(a) Zie breeder bij Meis, bl. 137.

(b) M. R. bl. 43 vv.

geest behandeld te worden." Waarop de heer Van der Capellen van Semarang dd. 14 Augustus antwoordde: „Smissaert is reeds van hier aangeschreven om alles voor de komst der expeditie gereed te maken; ook om den Capt. Chinees dadelijk ter afhaal van kleine vaartuigen (Prau Papangs) naar Linga af te zenden. Het spreekt vanzelve, dat ik het hem zeer kwalijk zoude nemen, indien hij niet in alles medewerkte. Ten overvloede zal ik hem dit nogmaals aanbevelen."

Niettemin wekte de resident reeds onmiddellijk bij Wolterbeek's aankomst ter reede, diens ontevredenheid op. Het bestuurshoofd had in zijn verslag over het eiland te kennen gegeven: „dat het in een veegen staat zoude zijn, indien men met de gezamenlijke macht de rivieren van Palembang binnenging, alvorens het eiland gezuiverd was." Nochtans vernam de schout-bij-nacht eerst den ernst van den staat des eilands uit den mond van Muntok's havenmeester, die den bevelhebber ter reede kwam complimenteeren; de heer Smissaert had dit niet noodig geacht, zoodat hij den dag na Wolterbeek's komst aan boord moest ontboden worden (a).

Als de leider van het verzet werd beschouwd een der hoofden uit het gevolg van sultan Achmad, een pangeran, die, toen hij met zijn vorst via Muntok naar Batavia was gezonden, met goedvinden van Muntinghe, op Banka was achtergelaten, doch daar had weten te ontvluchten. Badroedin schonk hem genadiglijk vergiffenis voor het vergrijp, dat hij sultan Achmad's partij indertijd verkoos. Wij hooren, zoover ik kon nagaan, echter niets naders van den Palembangschen held, maar wel van een ander, die in 's residents rapport over deze aangelegenheid (b), als ter loops wordt genoemd, een Bankaneesch volkshoofd, die met zijn zoon, nog jaren en jaren ons gezag zou tarten, zoodat hunne namen, en niet dien van den Palembanger, in onze geschiedboeken is blijven voortleven: ik bedoel den batin *Warin* en zoon *Amir* (c). De officier van gezondheid *F. Epp*, die geruimen tijd in latere jaren met *Warin* zeer

(a) „doch kwam niet aan boord om mij daarvan kennis te geven, voordat ik hem door den havenmeester den dag na mijn arrivement liet ontbieden, zeggende: *ik dacht UEd. wel aan den wal zoude komen* — zoo weinig overeenkomende met de situatie van het eiland". Rapport dd. 5 September 1819 van den schout-bij-nacht aan den Gouv. Gen.

(b) D° 8 September 1819 aan Muntinghe.

(c) Een goed overzicht in E. de Waal's „Indische Financiën" dl. VII, (1884), bl. 187 vv.

vertrouwelijk omging, vond, dat de batin iets had van . . . *Napoleon* (a); de schrijver vereeuwigde de beeldtenis door haar te doen afdrukken bij zijn in 1841 uitgegeven werkje „Schilderungen aus Ostindiens Archipel”, hetwelk mede inhoudt eene speciale beschrijving over „Banka und seine Erzeugnisse”. Eerst in 1828 zou de man tot rust gebracht worden onder toekenning van een pensioen, maar zijn zoon Amir, „gefährlicher Mensch von verdächtigem Aeuszern”, die zich eerst mede had onderworpen, heeft zich daarna opnieuw tegen ons gezag gekeerd.

De familie Barin stond onder het sultansbestuur zeer op Banka in aanzien, speciaal in het mijndistrict *Merawang*, waarvan Barin batin was. Het Nederlandsche gezag vond het hoofd daar en handhaafde hem er. In de dagen, die we behandelen, waren onder zijn oog en in zijn kampong, 178 stuks gouvernementstin uit eene prauw weggenomen, welke er voorbijging. Resident Smissaert gelastte inspecteur *Rosier* daarnaar „het ernstigste onderzoek te doen”, en hetzij uit vrees hiervoor, hetzij uit sympathie voor het Palembangse vorstenhuis, Barin vluchtte van *Merawang* naar het daaraan ten zuiden grenzende mijndistrict *Pankal-Pinang*. De gelijknamige hoofdplaats was de residentie van den inspecteur der tiunjinen *Vernet*. Voor het behoud van Banka moest ze als een der meest gewichtige punten, na Muntok, gerekend worden, liggende genoegzaam in het midden van het eiland, aan de vereeniging der wegen, die naar Muntok, naar *Merawang*, naar *Soengei-Slan*, naar *Koba* en *Toboali* voeren.

Als eerste Maleische schrijver had *Vernet* zekere *Kemaas Lindong* „wiens gedrag thans uiterst suspect voorkomt”, berichtte de resident. Inderdaad kocht die secretaris met 10 andere Palembangers alle wapenen tegen iederen prijs op, zoodat hij reeds eene wapenkamer bezat van 10 geweren en 2 pistolen; ook ontving hij den ganschen dag Maleische brieven. Natuurlijk dat *Vernet* voor dien dwarsdrijver wat bang was; doch hij oordeelde er niets tegen te kunnen doen, wijl *Lindong* nog onlangs in zijn post was bevestigd. Ook op het militaire detachement van inlanders, dat te *Pankal-Pinang* in garnizoen lag, viel geen staat te maken. Het was er twee jaren geweest: „daardoor”, rapporteerde de resident zelf, „in connectiën geraakt en zoodanig aan het spel verslaafd, dat van

(a) „Der alte Depatti hat ansprechende Züge; in seinem Gesicht liegt etwas von Napoleon”: bl. 201 van de in den tekst te noemen *Schilderungen*.

hetzelve weinig dienst te verwachten is in geval van *attaque*, en mogelijk meer na- dan voordeel zoude aanbrengeu bij binnenland-
sche onlusten", zoodat de vervanging „denkelijk eerstdaags" zou
plaats vinden.

Batin Warin vond dus te Pankal-Pinang bij Vernet's secretaris
eene vriendelijke ontvangst. Hij had, berichtte de resident aan Mun-
tinghe, conferentiën gehouden, doch niettegenstaande de inspecteur
dit wist, durfde dezen den opstandeling niet gevangen nemen. Uit de
omstandigheden bij 's residents eigen schrijven vermeld, meende ik
te mogen opmaken, dat dit nogal natuurlijk was; doch de heer
Smisaaert oordeelde er anders over, blijktens onderstaande curieuze
berisping aan Vernet dd. 8 September toegediend:

„Waarom den depatti Warin, indien dezelve zich ter sluiks te
Pankal-Pinang vertoont, niet gearresteerd en herwaarts overgezonden.
Gij weet, hij is van Merawang gevlugt en zeer suspect om deel te
hebben aan de onlusten van Banka-Kota. Hij is derhalve alleszints
voor de rust gevaarlijk en moet gearresteerd worden, waar hem aan
te treffen, en bij den geringsten tegenstand neergelegd.

„Wat Kemaas Lindong betreft, arresteert gij denzelven met
zijne beide zoons en zend ze naar Muntok op.

„Uwe genomen maatregelen zijn halve maatregelen en dus *geene*.
Bedaardheid met fermitieit gepaard, behoort een ambtenaar in uwe
positie te kenschetsen, maar niet een overdreven angst. Roept uw
collega *Rosier* te hulp, zoo ge te kort schiet, maar maakt uw
gezag niet bespottelijk door voor eenige verachtelijke satellieten
te beven.

„Ik zal zorgen, dat uw detachement worde afgelost; maar geens-
zins moet gij u verbeelden dat het uit meerdere manschappen zal
zijn saamgesteld als thans, hetwelk eene ongehoorde magt voor uw
district is.

„De koloniale vaartuigen zullen ook spoedig terugkomen, en
voor niets hoeft gij bevreesd te zijn, als voor eigen vrees.”

Wat een taaltje! Het zou niet lang duren of de *nerachtelijke*
satellieten hadden den resident in eigen persoon onthalsd en wel
ouder het oog van hem, diu de resident wilde *neergelegd* hebben.
Verweet ook de heer Smisaaert zijn voorganger, naar we vernamen
(bl. 363) gemis aan plaatselijke kennis en zijn ondergeschikte gemis
aan bedaardheid, schout-bij-nacht Wolterbeek zou op zijn beurt
bitter klagen over Smisaaert's onbekendheid met zijn gewest, terwijl
hij zich reeds bij de eerste kennismaking ten zeerste geërgerd had

over al het „alarm”, dat de resident placht te maken (bl. 424)!

Intusschen liet nu de resident aan Vernet enkel de administratie, terwijl hij inspecteur Rosier het civiel gezag opdroeg onder den titel van *Toean besaar poenja wakil*. Naar Muntinge's oordeel scheen inderdaad Rosier voor deze betrekking alle vereischten te bezitten en van alle overige ambtenaren de meeste ondervinding te hebben (a). Wat aanging het detachement inlanders, weldra werd het vervangen door eene afdeeling Amboneezen.

Het onderwerp der conferentiën tusschen Vernet's secretaris en den door sultan Badroedin tot *depati van Banka* verheven of weldra te verheffen batin Warin gold voor het oogenblik, vermoedde de resident, het plan tot een nieuwen tindiefstal. Er was namelijk naar Pankal-Pinang gezonden het met inlandsehe troepen en geld van Java gezonden schip *Auspicious* (b), waarvan we meer zullen hooren, om het tin van daar en van het zuidwaarts gelegen district *Koba* in te nemen. De districten *Merawang*, *Pankal-Pinang* en *Koba* liggen namelijk alle op de oostzijde des eilands aan zee, doch de zeeschepen konden slechts van de reede te Pankal-Pinang het product innemen, waarheen het dus eerst per prauw vervoerd moest worden; de hoofdplaatsen liggen bovendien aan rivieren in het binnenland, zoodat het tin ook eerst een riviergang had te doen. Op de reis nu van Pankal-Pinang naar de reede zoude het door de roovers worden aangevallen, waarom de resident bij schrijven van 8 September met aandrang aan Muntinghe verzocht, om de twee kanonneerbooten, die juist van Pankal-Pinang te Muntok waren teruggekeerd, andermaal derwaarts te zenden. „Ik ken”, voegde de resident over de chefs dier vaartuigen er aan toe, waardoor men de slechte verhoudingen leert kennen tusschen autoriteiten, die elkander behoorden te steunen, „Ik ken vooraf alle de objectiën, welke die beide officieren zullen maken: ongezondheid, gebrek aan levensmiddelen en wat meer is. Het eerste wordt weggenomen, wanneer de vaartuigen wat meer kruisen en wat minder lang in de rivieren stationeeren. Gebrek aan versche levensmiddelen

(a) Rapport dd. 10 September 1819 aan den schout-bij-nacht.

(b) „Het schip *Auspicious*”, berichtte de heer Van der Capellen dd. 14 Augustus 1819 van Semarang aan Wolterbeek te Batavia, „hetwelk de pionniers regtstreeks naar Banka zal overvoeren, wordt heden hier van Soerabaja gewacht. Alles is voor de inscheeping gereed. Daarmede gaat onder anderen ook 100 m. gulden zilver geld, behalve eenige andere goederen voor de artillerie, enz.”

is op het geheele eiland hetzelfde en in scheepsvictualiën kan alhier rijkelijk worden voorzien. De tractementen worden op de buiten-districten even regulier als te Muntok uitbetaald."

Commissaris Muntinghe zond 's residents voorstel naar Muntoks reede, waar de *Tromp* met den schout-bij-nacht aan boord, nog altijd geankerd lag. Denzelfden dag antwoordde de bevelhebber over de hulp naar Pankal-Pinang te zenden :

"Dat het opligten van den persoon batin Warin kan geschieden door het detachement, hetwelk met de *Admiraal Buyskes* derwaarts is vertrokken, indien men maar spoedig een expresse zendt;

"Dat ik de brik *de Zeehond* en de boot n° 12 geheel en al tot dispositie laat van den heer Resident, welke dezelve zoo spoedig mogelijk kan expedieeren, mits voorziende in vivres en versterking van manschappen, hetwelk ik vertrouw, dat door den heer Smissaert met den meesten ijver zal worden geëxecuteerd;

"Dat de vervanging van het detachement militairen niet eerst-daags, maar oogenblikkelijk moet geschieden; of het gevaar is niet zoo groot als men het opgeeft;

"Dat zekere Kemaas Lindong een gevaarlijk sujet is, en zekere inspecteur Vernet een aller ongeschiktst mensch tot dien post; op dat punt tegenwoordig verblijven, is niet mijn schuld, maar van diengenen, die hem kent, en aldaar laat, komende het mij voor, dat die twee menschen moeten verplaatst en aldaar weggenomen worden."

Inspecteur Vernet was echter naar Muntinghe's meening veel te hard door den resident beoordeeld (a). Wat betreft de afzending van de *Admiraal Buyskes*, dit voert ons vanzelf naar eene andere phase der verwarde Bankasche zaken.

(a) De schout-bij-nacht had een nader onderzoek bevolen. De resident zond eene verantwoording in, die de heer Muntinghe dd. 10 September doorzond met de mededeeling: „In het gedrag van den heer Vernet zie ik niets, dat hem het vertrouwen van het Gouvernement zou onwaardig maken. Het vroegtijdig bergen van 's gouvernements gelden in drie smeltpijpen, kan wel stof geven tot spotternij, maar niet tot ernstige berisping. Dat de vrees van den heer Vernet niet ongegrond geweest is, blijkt uit de voorstellen, welke de heer Resident ingevolge zijne aanschrijving gedaan heeft."

XXII.

**Wolterbeek's „Oorlogvoeren, is niets'', naar aanleiding
der Banka-Kota expeditie: 17 September—
aanvang October 1819.**

De nieuw aangekomen bevelhebber was het met den resident geheel en al eens, dat om te beginnen, *Banka-Kota* ten val moest gebracht worden. De opstandelingen konden toch zoo gemakkelijk over straat Banka de hand reiken aan Palembang; bovendien wanneer wij Badroedin aanvielen, ontstond er gevaar, dat wij van den vijand in den rug last zouden krijgen. Ook scheen een tocht naar Kota mogelijk, zonder de hoofdexpeditie er schade door behoefde te lijden, want de onderneming kon plaats vinden en afloopen in den tijd, dat men te Muntok moest timmeren en exerceeren ter voorbereiding tot de reis naar Palembang.

Alzoo werd reeds twee dagen na Wolterbeek's komst ter reede van Muntok, besloten, dat de kapitein *Laemlin* met 230 man de Bankaneezen onder de oogen zou gaan zien. Men had echter met de expeditie-Ege (bl. 546) de ervaring opgedaan, dat Kota door de rivier, van straat Banka, moeielijk viel te benaderen. Men bepaalde daarom nu, dat de eigenlijke vermeerstering van den benting zou plaats vinden van de oostelijke zijde des eilands, door over land derwaarts te gaau, terwijl onze aan den mond der rivier te stationeeren vaartuigen den vijand intusschen zou verontrusten en terzijnertijd de landexpeditie de hand reiken.

Van al deze goede bedoelingen is echter weinig terecht gekomen; bedenkelijk voorspel van hetgeen weldra in de Palembangrivier zou gebeuren. Een der oorzaken lag in de hoogst gebrekkige bekendheid van de plaatselijke ambtenaren met de gesteldheid des lands. Smissaert gaf allerlei onjuiste inlichtingen, niettegenstaande er ruim gelegenheid was geweest om ze van zijne ambtenaren te erlangen. Hierdoor kwam de landexpeditie niet op den begrooten tijd aan, zoodat het tusschen twee vuren brengen, namelijk van land- en rivierzijde, finaal mislukte. Wolterbeek had bovendien haast om zijne vaartuigen terug te hebben, ten einde naar Palembang te vertrekken. Het was eigenlijk hier als daar: de organisatie deugde niet. De onbescheidenheid van het gewestelijk bureau hielp

nog een handje. De landexpeditie, dus die om de oostzijde, had men geheim willen houden, doch dat gelukte evenmin, hetgeen Wolterbeek aan het kantoorpersoneel te Muntok weet. Hij gaf er althans zijn hoogste ongenoegen aan den resident over te kennen, „want geen officier, hoedanig hij ook zijne maatregelen neemt”, merkt het journaal op, „kan reüseeeren, maar wordt de dupe, wanneer de geheimhouding niet wordt in acht genomen”.

De *Admiraal Buyskes* met den Engelschen gezagvoerder *Coffin*, moest de expeditie aan de oostzijde des eilands brengen, en wel zoo mogelijk naar *Koba*, doch wjl men te Muntok met de gelegenheden tot ontscheping enz. onbekend was, en alles in eene meer of min desorganiseerende haast toeging, zou het ook wel kunnen gebeuren, dat men reeds te *Pankal-Pinang* ontscheepte en vandaar wellicht, maar *met prauwen*, naar *Koba* doorging. Bij zulk een volslagen gebrek aan terreinkennis, werd de tocht wel eenigszins bedenkelijk; Wolterbeek vertrouwde echter — en dit is in zoover niet beschaamd — op het beleid der commandanten van schip en van detachement (a). Muntinghe had tegen de expeditie gestemd, doch de bevelhebber meende diens advies niet te moeten volgen (b).

Zoo dan vertrok men den 1ⁿ September 1819 vrijwel op avontuur van Muntok; den 5ⁿ bereikte men *Pankal-Pinang*. Nu bleek eerst aan de reizigers notabene! dat het schip 6 Engelsche mijlen (2 uur) van de kust moest ankeren! Blootgesteld aan den

(a) „De meeste moeilijkheid bestond maar”, teekende Wolterbeek dd. 31 Augustus op zijn journaal aan, „in de plaats, waar de troepen op de oostelijke kust zouden debarqueeren: of te *Pankal-Pinang*, of te *Coba*; de resident en loodsen waren dit niet eens; dan het moest geschieden. En vertrouwende op de bekwaamheid van den kapitein op de *Buyskes* (den heer *Coffin*), alsmede op den ijver der troepen en de goede rapporten van den kolonel *Bisschoff* omtrent den kapitein *Laemlin*, die het detachement zoude commandeeren, liet ik mij niet aftrekken, en de plaats, waar te debarqueeren aan het beste oordeel van den kapitein *Coffin*, in overleg met den loods, over.”

(b) „De heer *Muntinghe* oordeelde, dat als men de zaak van *Banka*, van zooveel aanbelang rekende, de Sultan dan te veel geanimeerd zoude worden; en dat men om het kwaad van *Banka* voor te komen, liever eene kruisende divisie tusschen den 3ⁿ hoek en *Billiton* moest zenden zoolang men tegen *Palembang* ageerde. De kolonel *Bisschoff* was het echter volkomen met mij eens, om, daar wij nog veel te doen hadden, eer we klaar waren tot de expeditie in de rivier te loopen, men dien tijd zeer nuttig voor *Banka* kon employeeren. En, oordeelende, dat het zwaarste ook het zwaarste moet wegen, resolveerde ik bepaaldelijk tot eene attaque tegen *Banka-Kota*, en zette zulks met die kracht door, dat de loodsen nog van den wal wierden gehaald, om wegens de plaatsen der landing te raadplegen.”

oostenwind, vond men slechts door het eilandje *Pandjang* de gelegenheid om zich eenigszins te beschutten: Ook durfde Coffin met de *Buyskes* niet doorzeilen naar Koba. „I found it”, rapporteerde hij den dag der aankomst ter reede van Pankal-Pinang aan Wolter beek, „impossible to get the ship as far as Coba with safety and judged it most prudent to land here with the permission of the Commandant of the troops.”

Prauwen om te landen waren er niet, en de zoo dikwerf nog te herhalen fout van niet voor landingsbooten te zorgen, werd ook hier gemaakt. Men moest zich dus vooral behelpen met de enkele sloepen van het schip zelf, zoodat de ontscheping hoogst gebrekkig plaats vond: „no prows here to be had in assisting the embarkation of the troops”. Laemlin ging vooruit, ten einde dit nieuw Amerika even te ontdekken. Men roeide $2\frac{1}{2}$ uur naar land, waar de mond eener rivier bereikt werd. Het bleek de ten noorden van Pankal-Pinang van west naar oost stroomende *Merawang* te zijn, die noordwaarts naar de plaats van dien naam leidt. Er lag een wacht van vijf zieke Europeanen en van eenige Inlanders met een korporaal; hier echter ook geene transportmiddelen; evenmin drinkwater. Laemlin voer de *Merawang* op, tot hij links kwam aan een diepen arm. Deze aan beide zijden door zware bosschen omgeven tak werd in vijf uur tot Pankal-Pinang opgeroeid. Het gansche detachement moest nu dien onvriendelijken tocht doen; in oopengepakte schuiten werd het nachtwerk, waarmede de door te stane ellende behoorlijk werd ingewijd. Wanneer men nagaat, dat nog in 1850 luitenant-kolonel H. M. Lange over de rivier van Pankal-Pinang schreef: „zij is aan weerszijden zóó dicht begroeid, dat het gewas op sommige plaatsen een nagenoeg gesloten verwulf gevormd heeft, en van tijd tot tijd moet dit gewas worden opgeruimd, om de vaart voortdurend mogelijk te maken” (a), dan kan men nagaan, wat de toestand dier streken 'n 30-tal jaren te voren was.

De expeditie trof den inspecteur Vernet te Pankal-Pinang aan: hij wist van niets, had dus ook voor niets kunnen zorgen. Laemlin haastte zich twee kleine prauwen en nog eene kleine Chineesche prauw te requireeren, waardoor het transport van de soldaten uit het schip ten minste eenigszins werd bespoedigd. De kapitein vond den administrateur bijgestaan door den verdachten Palembangischen schrijver, maar batiu Warin was gevlogen.

(a) Bl. 87 van „Het eiland Banka en zijne aangelegenheden” (1850).

De Chineezen namen aan den opstand geen deel; zij waren op de hand van het bestuur. Eene van Kota gevluchte Chineesche vrouw vertelde Laemlin, dat vaartuigen voor de rivier aldaar waren verschenen en er alzoo oorlog was uitgebroken. Het bleek den kapitein hieruit, dat onze schepen zich veel te vroeg naar de rivier van Banka-Kota hadden begeven, eene fatale misrekening, waardoor het detachement op het gegeven oogenblik alle hulp moest missen. De Chineesche vrouw vertelde nog meer bijzonderheden. Er bestonden wel drie bentings, gelijk ook juist is gebleken; zware wolfskuilen lagen op de paden verborgen in bijna ontoegankelijke bosschen. Op vele plaatsen stonden kanonnen met schroot geladen. Het aantal muiters bedroeg 'n 300 met 4 opper- en 8 onderhoofden, alle Palembangers; zij verwachtten echter niet, meende de verhaalter, een aanval van de oostzijde. Dat het geheim dus niet doorgedrongen was, zou dan ten minste een lichtpunt zijn.

De opstandelingen konden slechts bereikt worden van Koba uit; hoe moest echter het detachement op deze plaats komen? De zee was de aangewezen weg, maar nu de *Buyskes* in het doorzeilen geen lust had en er ook geen prauwen waren, zag Laemlin zich genoodzaakt over land de reis te maken. Oppervlakkig beschouwd, scheen dit zoo erg niet, want de weg van Pankal-Pinang naar Koba, die door de rivier bij Koerouw in twee gelijke deelen gesplitst wordt, is slechts 40 palen lang, zoodat men hem in twee dagen aflegt. Maar destijds wist men van heg noch steg en een weg was er feitelijk niet.

Den 6ⁿ September begaf de expeditie zich onder geleide van twee Chineesche gidsen op marsch met 10 officieren en 186 minderen; een kolossaal afmattende tocht, ondernomen zelfs zonder koelies, zoodat de levensmiddelen, de ammunitie, enz. door de soldaten gedragen moesten worden. Men liep over een moerassig paadje als de ganzen achter elkander, wadende door stroomen en kreken, dringende door het dichte geboomte, loopende menigmaal drie lange uren voor het afleggen van 'n drie kwartier afstand.

Nauw was de troep op weg, of ook inspecteur Rosier, door den resident immers met het civiel gezag in deze districten bekleed (bl. 550), kwam te Pankal-Pinang, waar hij met verbazing hoorde, dat de expeditie den landweg had gekozen. „Ik twijfel geenszins”, berichtte hij dd. 14 September 1819 van Pankal-Pinang aan den resident, „of UEdG. zal ten hoogste verwonderd zijn, dat de militairen, uitmakende de expeditie voor Banka-Kota, te Pankal-Pinang, en

niet te Koba, gedebatueerd geworden zijn. Het laatste had evenwel kunnen geschieden met de prauwen van dit district en de sloepen van het schip *Admiraal Buyskes*, hetwelk in 10 à 12 uren geëxecuteerd had kunnen worden en vele fatigues aan deze troepen zoude hebben bespaard. De koelies, benoodigd tot het transporteren der vivres en ammunitie, hadden over den landweg onder eene eskorte militairen naar derwaarts kunnen overgaan; waaraan nu deze verandering in het plan van operatie toegeschreven moet worden, is mij volmaakt onbekend en tot mijn leedwezen, ben ik te dieu tijde een weinig te laat aangekomen om den commandant dezer expeditie met mijne geringe raadgevingen te kunnen assisteeran.

Nu moet men dan toch zeggen, dat als op die wijze expedities georganiseerd worden, een korporaal-kleermaker het er zooveel slechter niet van zou afbrengen; hoe weinig tijd toch was er noodig geweest om te Muntok stellige gegevens te bekomen!

Uitgeput van vermoeienis en ellende kwam het detachement den 10ⁿ September te Koba aan. Het plaatsje ligt ongeveer een paal van het oostelijke strand verwijderd, aan eene kleine rivier, welke in de nabijheid in zee valt, en die bevaren wordt met tjunia's, waarmede de tinschepen geladen worden. Ook hier zijn dezen weinig of niet beschut tegen den oostenwind, zoodat het laden en lossen in den oostmoesson dikwijls met veel bezwaar gepaard gaat.

Laemlin schreef van daar den 13ⁿ een rapport aan kolonel Bischoff, dat niet onbelangwekkend is, waarom ik het laat volgen:

Het is mij zeer onaangenaam UwEdGestr. door deze nog niet te kunnen melden, den uitslag der expeditie, met welke uitvoering ik de eer heb gechargeerd te zijn.

Niet dan zeer onnauwkeurig kunnen de rapporten zijn van deze landstreek, waar nooit eenig Europeaan de woeste en onbebouwde oorden heeft onderzocht, volgens het zeggen van alle inlanders; wij zijn den 6ⁿ dezer op marsch gegaan; dezen avond was het pad redelijk; niet echter dan achter elkander konde het geheele detachement gaan, zoodat wij somtijds een half uur oopen liepen en dan weder een uur of twee op elkander moesten wachten; het pad was geheel hol door het spoor der kruiwagens, welke tin naar Pankal-Pinang bragten van de in den omtrek gelegene mijnen; 's avonds was geheel de weg verduisterd door de schaduw der zware bosschen, door welke wij passeeren moesten, en waar dikwijls een boom door den weg lag. Wij hadden twee Chineezan tot gidsen en welke ons tot hiertoe gebracht hebben; wij sliepen des avonds, evenals alle volgende nachten, in verlaten kampongs, waar ten hoogste zich een mandoor en een

paar inlanders bevonden; den volgenden dag was de weg nog oneindig slechter; de oude boomwortels, hoog uitgegroeid, belemmerden onophoudelijk den weg; tusschenbeide, uren lang moerassen en dan weder gedurende geheele half uren wegen over enkel boomstammen, die half verrot waren en over diepe en sterke stroomen lagen, en waar dikwijls het halve detachement doorheen viel, met gevaar van de beenen te breken of hals over kop in het water te vallen; bij het detachement te Pangkal-Pinang waren reeds door het omslaan eener prauw bij de 500 patronen nat geworden; nu echter was het nog erger, zoodat ik vreesde zonder een enkelen patroon bij den vijand te komen, te meer daar door sterke regens, de rivieren tot eene buitengewone hoogte waren gezwollen; gelukkig echter bleef het halve detachement vrij, zoodat ik de patronen liet verdeelen; alle dagen wierden de wegen slechter, de vivres raakten op, en geen vooruitzigt om in de verlatene kampongs andere te bekomen; den dag, dat wij den kampong *Koba* bereikten, zijnde den 10ⁿ, was de gevaarlijkste; enkele boomen, oud en verrot, lagen over zware stroomen, zoodat indien men, over die boomen loopende, de voeten hooger opligtte dan anders, men gevaar liep door den sterken stroom te worden weggevoerd. De officieren gaven hunne sjerpen om de soldaten over te helpen, hetwelk na verloop van drie uren het geval was; wij hadden echter niet meer dan $\frac{1}{2}$ uur wegs afgelegd; door vrees van achter te blijven, hielden de meeste soldaten zich op den been; de meeste, zoowel officieren als soldaten, hadden door de koude nachten en door het gestadig in het water baden hevige buikpijnen. Zoodra bij mijne aankomst te *Koba*, heb ik een soort van infirmerie doen oprigten, waar de zware zieken voor de hand inkwamen; door de zorg der heeren officieren van gezondheid kwamen echter alle langzamerhand weder op den been, uitgezonderd een paar zieken, welken ik denk alhier te zullen moeten teruglaten. Ik wacht alhier de aankomst af van den Kapitein-Chinees, welke anderhalven dag van hier moet komen; hij, noch de heer Rosier, noch eenige vivres, bevonden zich bij onze aankomst alhier in gereedheid, zoodat ik, geen gidsen hebbende, verplicht ben de aankomst van beide af te wachten....

Laemlin deed ook den inspecteur Vernet aanschrijven, om alle beschikbare prauwen naar Pankal-Pinang te zenden, zonder er echter bij te voegen, hetgeen ook wel niet noodig scheen, dat hij ze noodig had voor de terugreis na afloop der expeditie, waardoor de zoo vermoeiende tocht over land niet meer opnieuw ondernomen zou behoeven te worden.

Ongelukkig wachtte men echter te Pankal-Pinang de *Auspicious*, het op bl. 550 vermelde schip, dat de resident van Muntok derwaarts

had gezonden, met last om ten spoedigste het tin van Pankal-Pinang en van Koba te laden en daarmee vooral niet te talmen, ten einde de zware kosten voor legdagen te ontgaan. Een ander ongeluk was, dat, gelijk ik zeide, in den Kobaschen brief niet vermeld stond, waartoe de prauwen eigenlijk moesten dienen. Heeft men gevreesd, dat Laemlin er mede uit visschen of uit spelevaren zou gaau? . . . In ieder geval inspecteur Vernet antwoordde dd. 12 September, dat hijzelf de prauwen voor de tiulading noodig had en dat hij, in verband met de dringende aanschrijving van den resident, hierin geen verandering kon brengen (a). Het was echter niet alleen deze Vernet, die bezwaar maakte. Ook Rosier schreef den resident, in dezelfde missive notabene, waarin hij de dwaasheid van den landweg betoogde: „Waarvoor deze prauwen benoodigd zijn, blijft en is waarlijk eene raadselachtige zaak"! En even onnoozel brieft de resident zelf dd. 23 September aan Wolterbeek over: „Waartoe de aangevraagde prauwen moeten dienen is inderdaad een raadsel, doch dat de heer Vernet evenwel niet dadelijk aan deze aanvraag heeft voldaan, begrijp ik nog minder. Mijne gegeven bevelen om de *Auspicious* met den meesten spoed te lossen, moesten in alle geval terugstaan voor de nader ontvangen bevelen om de expeditie zooveel mogelijk in alles te assisteeren."

Terwijl deze onmogelijke knoeiers aan het schrijven waren, had Laemlin den 14ⁿ September den tocht naar Kota, dwars door het het eiland aangevangen. Men stuitte op een benting, en op nog

(a) Brief van Vernet: „Ik heb ontvangen een briefje, geteekend door den luitenant-adjutant, om op verzoek van UEdG. alle prauwen of vaartuigen van mijn onderhebbend district naar Koba te zenden. Hoezeer het mij zal aangenaam zijn alle aanvragen van UEdG. te voldoen, zoo is het mij onmogelijk verlangde prauwen tot andere behoeften dan tot lossing der gouvernementsgoederen en spoedige afgifte van het tin op het schip de *Auspicious* gebruik te maken; 4 prauwen is de geheele resource tot spoedige berging van het tin, beloopende op eene somma van f 200.000; verder heb ik van den resident een schrijven ontvangen, om in groote haast het tin van Koba te laten afhalen, en deze goederen op het spoedigste op de *Auspicious* te bergen; ingevolge dit schrijven vertrekken morgen 2 prauwen, om, vereend met de *Juraga*, welke de levensbehoefte aldaar heeft aangebragt, het tin van Koba hier naar toe te brengen. Ik heb de vaste overtuiging, dat UEdG. alle hulp zal aanbieden ter voldoening dezer spoedige maatregel voor het beste van 't land. Zullen integendeel deze prauwen aangehouden worden, zoo ben ik verplicht per estafette hetzelfde aan den resident bekend te maken en UEdG. daaromtrent kennis te geven, dat ingeval een ongeluk zal passeeren, het land niet minder dan Spm. 15000 verlies heeft."

een. Alles werd met de bajonet voor zich uit gedreven en neergesmeten; wat zich niet overgaf in de dichte huizen, werd levend verbrand, mannen, vrouwen, kinderen, alles. Dat kon nu eenmaal niet anders (a). Daar hoorde Laemlin schoten van de westzijde. Hoerah, van onze marine, die den vluchtenden vijand juist ter snede opving!... De teleurstelling was groot. In den ijver liep men tegen een derde benting op, die, geheel verscholen in het geboomte, door de onzen niet was opgemerkt, en waaruit de schoten waren gekomen. Van onze marine daarentegen was niets te merken.

Laemlin had met dit optornen tegen 's vijands vestiging zijne laatste troeven uitgespeeld: hij zag nu in, dat zijne positie niet te houden, veel minder de benting te vermeesteren was. Latende derhalve de munitie voor wat ze waren, werd den 17ⁿ September des middags ten 4 ure de terugtocht aangevangen. De kampong Banka-Kota legde men bevorens in de asch. Onze geblesseerden en zieken, die we anders in het geval eener overwinning, aan de zorgen onzer marine hadden kunnen overlaten, moesten nu wel medegenomen worden. Koelies had men echter niet ter beschikking, dus ook geene middelen om ons geschut terug te voeren; men vernagelde het; de affuiten werden verbrand, de draaibassen in de rivier geworpen. Onderwijl waren de draagbaren voor de gewonden gereed gemaakt; en aldus trok men terug door dezelfde moerassen, die men den vorigen dag tot aan de armen had moeten doorwaden, doch waarvan het water nu drie voet hooger stond, zoodat, wanneer de marsch nog wat later was aangevangen, 's vijands doel om den terugtocht onmogelijk te maken, bereikt zou zijn.

Ook daagden nu weer milters op (b), welke met 70 man den dag na den terugtocht van Banka-Kota de onzen aanvielen, doch op de eerste schoten door de ontoegankelijke bosschen vluchtte, niettegenstaande het weerstandsvermogen van Laemlin's soldaten uitermate had geleden. De ellende der troep was inderdaad om den moed er bij te verliezen.

Het vuile moeraswater, waardoor de soldaat bezweet en afgemat, had moeten trekken; het wanhopend vooruitzicht, dat men aan de laatste levensmiddelen weldra zou moeten beginnen, zoodat hier-

(a) Breeder bij Meis, bl. 138.

(b) In Laemlin's rapport staat „den adipati van Baring”; ik denk echter dat bedoeld is depati Warin.

mede de grootste zuinigheid werd betracht; de ontzettende doorge-
stane vermoeienissen; dit alles was oorzaak, dat, toen men des
avonds op een uur afstand van Banka-Kota het bivak betrok, een
derde van het detachement ziek neerzeeg.

Den 18ⁿ 's morgens ging de commandant vooruit, ten einde het
eenigste bewoonde dorp te bereiken, en te zien of er geen eten te
bekomen was. Hierin slaagde men nog gelukkig; Laemlin zond
aan zijne uitgeputte soldaten de opgekochte levensmiddelen.

Eerst den 23ⁿ September bereikte het detachement in de diepste
ellende Koba, waar de kapitein nu nog tot zijne ergernis moest ont-
waren, dat ook de marsch naar Pankal-Pinang voor de deur stond.
Iimmers transportmiddelen te water had Vernet niet verstrekt; wel
trof Laemlin een brief van inspecteur Rosier aan, die den 21ⁿ
van Pankal-Pinang was geschreven, doch waarin evenzeer niets
anders stond, dan dat aan het prauwenverzoek niet voldaan kon
worden, wegens het contract met de *Auspicious*. Echter had Rosier
er bijgevoegd, dat de heer Vernet was uitgenoodigd om een prauw
met vivres dadelijk naar Koba te zenden, en den gezagvoerder
van de *Buyskes* was verzocht om zijne sloepen naar Koba te laten gaan.
Mocht dit nog niet voldoende blijken, dan kon kapitein Laemlin
beschikken over eenige prauwen door Vernet naar Koba tot afhaal
van tin gezonden.

Het mislukken der expeditie had natuurlijk den opstand nieuw
voedsel gegeven; bovendien was het eene dwaling, dat met de
onderwerping van Banka-Kota het pleit zou gewonnen zijn geworden.
Nog vóór toch de marsch naar Koba was aangevangen, namelijk
den 6ⁿ September, had de kapitein-chinees aldaar bericht, dat
de muiters zich ook versterkt hadden te *Niéri*, een weinig ten
noordwesten van de hoofdplaats Toboali gelegen, dus in het zuiden
des eilands. „De beruchte Pa Amien” bevond zich daar; werd
wellicht Warin's zoon, *Amir* bedoeld? De kapitein berichtte, dat
gansch Toboali op afvallen stond en dat de muiters „werkelijk een
zeer sterken benting hadden opgerigt”. Trouwens de hoofdplaats
Toboali was reeds in Mei 1819 door de muiters ingenomen, ten
gevolge van de wankelmoedige houding van den commandant,
gelijk ik op bl. 544—545 mededeelde.

Rosier te Pankal-Pinang zag den storm aankomen. In spanning
wachtende op de terugkomst van kapitein Laemlin, berichtte hij
dd. 28 September aan den resident, dat de muiters nog slechts
5 uur verwijderd waren en men derhalve dagelijks een aanval kon

verwachten. „Pankal-Pinang”, schreef hij, „is thans goed voorzien van levensmiddelen, ligt het naast aan en niet voorzien van defensiewerken, zoodat hun de kans zeer schoon is. Het is waar, dat de wapening van de Chineezzen een oogenblikkelijk hulpmiddel is; dan ik ken te wel het karakter en de bravoure van de Chineesche natie om daar veel staat op te maken; doch de nood is aan den man en voor het oogenblik moet men alle de middelen bij de hand nemen, welke maar zouden kunnen strekken ter afwering van den vijand. Ik hoop, dat wij daartoe in staat zullen zijn, indien het zoo verre mogt komen; dan ik vrees het ergste. De Bankaneesche volkeren om Pankal-Pinang, voor zoover als mij door geheime kanalen bekend geworden is, zijn nog goed gezind; dan mogten de muitelingen eens op komen zetten, mogelijk loopen dezelve dan met den stroom mede, zooals dikwerf plaats vindt. Ik zet dit alles hier neder”, voegde Rosier aan zijn rapport toe, „omdat de zaken wezenlijk critiek zijn, en niet uit eenige andere motieven; en mogt het op het uiterste komen, zal UHedG. na afloop van zaken kunnen jageeren hoedanig ik mij gedragen heb.”

Het eerste wat Laemlin's tocht tengevolge had gehad, was dat de muiters de positie van Banka-Kota verlieten, „na”, rapporteerde later de kapitein op hooren zeggen, „het geheele fort te hebben verbrand, zijnde hiertoe genoodzaakt geworden door het gebrek aan levensmiddelen, daar dezelve, nevens al hunne rijkdommen in de kampong Banka-Kota door ons zijn vernield geworden.” Zij hadden zich nu, vernam Laemlin, begeven naar *Kota-Wringin*; uit nadere berichten blijkt, dat de muiters van Banka-Kota zich toen of later hadden opgeschoten te *Niéri*. Beide plaatsen liggen in de nabijheid van straat Banka, de eene verre ten noorden, de andere verre ten zuiden van Kota; zoodat feitelijk de geheele west- en zuidzijde des eilands in handen der opstandelingen verkeerden. Kota-Wringin was een gevaar voor het op dezelfde hoogte oostwaarts gelegen Pankal-Pinang; *Niéri* beheerschte gansch het zuidelijk gelegen district Toboali.

En nochtans, door eene zonderlinge illusie, heerschte er op dien eigen stoud, dat Rosier en Laemlin zoo ongunstig rapporteerden, vreugde én te Muntok, én aan de Soensang, waar Wolterbeek reeds was, en eerlang te Batavia over *zulk een gelukkig begin der Palembangsehe expeditie!!*

Waarlijk, dat was toch niet de schuld van opgeschroefde militaire rapporten, gelijk zoo dikwerf de wereld, ook onze Indische, worden

ingezonden, althans niet Laemlin's schuld; hij had wel wat anders te schrijven, als men maar geduld wilde hebben. Maar er was geen geduld; er heerschte eene zotte haast overal, zoodat men niet eens kon wachten op den eenigen man, die het zou weten te vertellen, immers op den kapitein-bevelhebber.

In verband namelijk met de berekening te Muntok van Laemlin's vermoedelijke komst voor Banka-Kota, had zich eene betrekkelijk aanzienlijke scheepsmacht, bestaande uit de *Eendracht*, de *Emma* en de twee kanonneerbooten 17, 18 voor den mond der rivier aldaar gestationeerd. Die platbodemde vaartuigen 17, 18 moesten het vooral op de rivier doen door beschieting van de sterkte, om aldus den vijand te weerhouden zich aan de landzijde krachtig te maken en diens aandacht dus ook van de komst der expeditie-Laemlin af te leiden (a).

De vaartuigen hielden inderdaad „de muitelingen gestadig in beweging”, luidde het in een rapport van kapitein-luitenant Bakker van de *Eendracht* aan den schout-bij-nacht (b), maar de menschen verspreidden zich in de bosschen en deden voortdurend op ons scheepsvolk aanvallen „hetgeen den doortocht naar de benting, zonder verlies van veel volk onmogelijk maakte”. Intusschen bemerkte men niets van Laemlin's soldaten en daar het onbepaald lang liggen in de booten niet raadzaam was voor de gezondheid der door koortsen geplaagde bemanning, keerde men onverrichterzake naar den mond der rivier terug. Daar lag men dus werkeloos, alleen belettende het opvaren van vijandelijke prauwen. In dien tijd kwam Laemlin voor Kota, doch trof tot zijne diepe teleurstelling de marine niet aan.

Eindelijk den 17ⁿ September ontwaarde men van boord een zwaren brand in het oost-noord-oosten; de bevelhebber der flotielje

(a) De instructie dd. 2 September 1819 aan den leider der zee-expeditie luidde, dat de vaartuigen de rivier moesten ingaan, „ten einde dezelve met de meeste omzigtigheid op te varen en de daarin liggende vijandelijke benting met bedaardheid te beschieten, ten einde den vijand af te leiden om geene preparatiën tegen een aanval van de landzijde te maken, maar door dat schieten op te houden, even of men van intentie is om van de zeezijde te attaqueeren; daarom in het oog houden geenszins onnoodig kruit te verschieten, maar gedurende verscheidene dagen met de beide booten het vuur aan den gang te houden, totdat de attaque van de landzijde zal plaats grijpen en afgelopen zijn . . . Hij zal almede in het oog houden het belang hetwelk in het welgelukken dezer expeditie gelegen is, ook voor de verdere militaire operatiën. En daarom deze zijne orders stiptelijk en ferm uitoefenen.”

(b) Dd. 23 September 1819.

maakte daaruit terecht op, dat de landexpeditie genaderd was en gaf dientengevolge andermaal de booten last de rivier op te varen. Onder de mede-opvarenden behoorde de heer Fabritius, die Bakker dadelijk rapport moest brengen en „op wiens nauwkeurig onderzoek ik staat kan maken”, berichtte deze. Te Banka-Kota gekomen, zagen de onzen geen levend wezen meer, daar Laemlin, naar wij weten, was afgetrokken, en de benting zelve door den vijand verlaten en gedeeltelijk verbrand werd. „Ik begaf mij toen”, rapporteerde Fabritius na zijne terugkomst (a), „met de gewapende manschappen buiten denzelfden, en het eerste wat ik ontmoette, waren onderscheidene lijken van gesneuvelde inlanders, als ook het lijk van een Europeaan, wiens monteering mij deed ontdekken een sergeant geweest te zijn, en waarbij ik een linnen hemd vond, gemerkt H. S. Mij vervolgens naar den kampong, regts van den benting en aan denzelfden oever liggende, begevende, ontwaarde ik aldaar een aantal gesneuvelde inlanders en het lijk van een Europeeschen flanker, slechts door de monteering kennelijk. Verder was de geheele kampong in asch gelegd, zooals ook de prauwen, die zich daar bevonden, gedeeltelijk verbrand. Alleen heb ik daar eenige inlandsche papieren gevonden, welke ik hierbij overleg. — Ik liet het nog niet geheel verbrande opnieuw aansteken, en daartoe de voorraad van teer, die op de kanonneerbooten voorhanden was, gebruiken en keerde vervolgens met mijne manschappen naar de sloep terug, roeide de rivier circa een half uur hooger op, om te zien of aldaar nog iets te ontdekken was, als ook om van onze troepen, waarvan het voorgevallene de overtuiging gaf, dat dezelve aldaar geweest waren, eenige kondschap te bekomen; dan niets ontwarende en de zon reeds onder zijnde, keerde ik tot de booten terug, en liet met alle de manschappen het opgerichte paalwerk sloopen. Eene menigte lijken, welke tegen dat paalwerk opgestopt waren, vertoonde zich bij het omverwerpen derzelve voor ons oog en het reeds plaats hebbende bederf, zoowel bij den dam als aan den wal, van de opeengezamelde lijken, deed ons zeker veronderstellen, dat onze troepen wel 3 à 4 dagen geleden dien aanval met goed gevolg ten uitvoer gebracht hadden.”

Ik geloof niet, dat het bij onze militairen gewoonte is om onder normale omstandigheden de soldaten onbegraven op het slagveld te laten liggen; geschiedt het, dan zal er wel voor eenigen overhaasten

(a) Dd. 22 September 1819.

terugtocht reden zijn geweest. Maar deze aanwijzing ten opzichte der mogelijkheid, dat er voor triomfberichten wellicht geene aanleiding bestond, werd niet gevoeld. Zoodra toch de booten bij de *Eenracht* terug waren, haastte zich commandant Bakker den 23ⁿ September de *Emma* naar Wolterbeek af te vaardigen. tot het overbrengen van „deze gewichtige gebeurtenis”, daar men toch, rapporteerde de commandant, uit de ontvangen berichten, „met gerustheid kan besluiten, dat de muitelingen door onze troepen zijn overvallen en vernietigd en het oogmerk al zoodanig is bereikt.”

Te Muntok werkte dit bericht als eene verlichting na overspannende dagen. De bevolking daar toch bleek ten slotte zóo weinig meer te vertrouwen, dat de resident het niet geraden achtte de plaats te verlaten, ten einde een bezoek aan de binnenlanden te brengen, waartoe hij zich overigens bereid verklaarde; hij had zelfs tot parate executie te Muntok moeten overgaan (a)!

Met welgevallen zette zich ook de schout-bij-nacht, die reeds voor den mond der Soensang lag, aan zijn journaal, voor den 25ⁿ opteekenende: „dat de expeditie tegen Banka-Kota gelukkig afgevoerd was”; en den 26ⁿ: dat Bakker berichten had gezonden, houdende „de nadere affirmatie van den gelukkigen afloop”.

Dadelijk natuurlijk ook een brief aan den landvoogd. Alsof hij nog niet genoeg felicitaties over niets had ontvangen, meldde de verheugde schout-bij-nacht den 25ⁿ, de overwinning aan de regering. „Ik neem de vrijheid,” luidde het alweer, „Uwe Excellentie met deze eerste vruchten onzer onderneming geluk te wenschen; zoodanig begin inspireert verderen moed, en ik ben hartelijk blijde tot die onderneming geresolveerd te hebben, alvorens verder te gaan, wijl hierdoor Banka tot rust komt, en ik niets in den rug laat, wanneer ik de groote zaak ga ondernemen.”

(a) Een bezoek aan de binnenlanden had de schout-bij-nacht aanbevolen. Muntinghe berichtte dd. 16 September, dat de resident bezwaar maakte: „omdat de geestgesteldheid der hoofden en ingezetenen hier op Muntok misschien evenmin te vertrouwen is, als in de oostelijke of eenige andere districten van 't eiland; gelijk zulks naar de opinie van den heer resident althans ten klaarste kan worden afgeleid, uit 't voorbeeld, welke hij onlangs alhier heeft vermeend te moeten stellen; wijl voorzeker niets anders dan zoodanig eene onderstelling, en 't beginsel van zelfverdediging eene straoefening kan justificeeren, die anderzins geheel buiten de wet en boven de regterlijke magt zoude gaan, welke óf aan den resident, óf aan den kommissaris over Palembang en Banka was toegekend.”

Banka tot rust!!

Resident Smissaert werd door een brief dd. 20 September van Vernet opgewonden. „Met de grootste vreugde”, schreef deze, „heb ik de eer UHedG. te informeeren, dat onze troepen den 17ⁿ Banka-Kota met storm hebben veroverd. Ons verlies is zeer gering; van de roovers zijn op het slagveld gelaten circa 90 man, zonder het getal der gevluchten te kunnen bepalen.” Hoerah! De resident, die den 17ⁿ den schout-bij-nacht nog had moeten verzeke- ren: „Ik zal van mijn kant alles aanwenden om, zoo niet UHedG^r vriendschap te verwerven, ten minste deszelfs achting te verdienen”!!— haastte zich hem den 24ⁿ „geluk te wenschen met de behaalde *victorie*” staat er onderstreept „op de muitelingen te Banka-Kota. Hartelijk wensch ik, dat zulks door grootere onder UHedG^r com- mando mag gevolgd worden.”

De goedgehartige bevelhebber stak een oogenblik de hand in zijn vest of jas en poseerde zoo'n beetje. Den volgenden dag dankende, antwoordde hij kloekmoedig:

„Den oorlog te voeren, is niets, mijnheer de Resident, wanneer de differente autoriteiten de handen in elkander slaan om tot al- gemeen nut gezamenlijk te werken. Dit zullen wij hier doen! UHedG^r missive dd. 24 dezer overtuigt mij daarvan ten volle. En ook ik belove van mijn kant, alles te zullen bijdragen, wat tot eene goede harmonie en de belangen van de algemeene zaak te verlangen zijn kan.”

Wat wordt men al spoedig grootsch!

Smissaert had tevens den commandant van Banka, majoor Phitsinger, het succes doen weten, die er den 27ⁿ September generaal De Kock over schreef, waarop deze dadelijk den Gouv. Gen. rapporteerde: „dat het eiland Banka Cotta (sic), werwaarts de schout-bij-nacht Wolterbeek eene aanzienlijke expeditie heeft ge- zonden, veroverd is, en de roovers geheel zijn verslagen; er zoude aan onze zijde vier of vijf man zijn verbleven, dan het verlies der roovers moet aanmerkelijk zijn.”

En Muntinghe? Hoe zou hij bij zoovele lyrische ontboeze- mingen kunnen achterblijven! Ook hij schreef dus den 26ⁿ Sep- tember van Muntok naar Batavia om den Gouv.-Gen. „hartelijke gelukwenschingen aan te bieden, over het eerste voordeel door onze wapenen in deze expeditie behaald, de verovering namelijk, stormenderhand van de schier ongenaakbare vesting der muitelingen

bij Banka-Kota, een voordeel welk in de gegeven omstandigheden voorwaarniet als een gering, maar daarentegen van een allergewichtigsten invloed op het vervolg onzer ondernemingen mag beschouwd worden. De meerderheid van onze militaire macht", luidde het verder, „boven die van den vijand, is daarbij in een helder daglicht gesteld; volgens de eerste berichten zou ons verlies slechts bestaan in vijf dooden of gekwetsten, terwijl dat van den vijand buiten de gekwetsten op 'n negentig dooden wordt begroot. Door deze overwinning mag men ook rekenen, dat de inzichten van den vijand om onze achterhoede te ontrusten, geheel zijn teleurgesteld, en dat tegelijkertijd, de voortdurende gehoorzaamheid en onderwerping van het eiland Banka genoegzaam is verzekerd."

Wanneer eene regeering zoo uit hare beste bronnen verneemt, dat men gelukkig is geweest, dan dient er toch wel aan geloofd te worden, hoe dikwerf men dan ook reeds over niets werd gefeliciteerd. De heer Van der Capellen gaf alzoo den 20^{en} October van het gelukkig begin der Palembang-expeditie bericht aan het Opperbestuur. „Dit eerste voordeel door onze wapenen behaald", schreef Z. E., „kan niet anders dan een gunstigen indruk hebben verwekt en doet mij met vertrouwen de nadere tijdingen van Palembang te gemoet zien."

Niets dan woorden. Ook al hadde men in de binnenlanden van Banka eene schitterende overwinning behaald, dan was dit nog volstrekt geene aanwijzing voor succes in een geheel ander land, op eene geheel andere bevolking, onder geheel andere omstandigheden. Men bedroog aanhoudend zichzelf in dien tijd, — niet alleen met onkundig opgestelde expeditiën. En het noodlot heeft soms een boosaardig genoeg om met onze op zand gebouwde illusiën te spotten. Den dag, nadat de heer Van der Capellen zijn vertrouwen op het succes te Palembang had uitgesproken, was onze scheepsmacht van daar op den terugtocht!

De dappere Laemlin wist van de vreugde over zijn werk niets. Hij slechts had leed over de mislukking van den tocht; over de ellende, die zijne manschappen hadden ondervonden; over de ziekten, die ze ten grave sleepten. Ook meende hij „in de eerste plaats op het gedrag der meeste officieren aanmerkingen zijn voorgekomen, welke ik niet geloof met stilzwijgen te mogen voorbijgaan", rapporteerde hij nader. Waarom hij van de door Rosier vermelde prauwen, opdat althans een gedeelte van het detachement over zee kon gaan, geen gebruik maakte, weet ik niet; wèl dat de gezagvoerder van de

Buyskes dd. 24 September aan den kapitein berichtte, dat hij hem niet aan sloepen kon helpen (a).

Zoo werd de terugreis van Pankal-Pinang over land gemaakt, waar men den 1^a October aankwam. De *Buyskes* voerde toen de expeditie rechtstreeks naar den mond der Soensang, om aan den tocht tegen Palembang deel te nemen; doch de schout-bij-nacht, die er met zijne flotielje lag om de rivier op te gaan, stuurde het schip naar Muntok terug, opdat eerst de zieken en gewonden aldaar gelost zouden worden.

Aan één officier en 45 minderen had het expeditietje het leven gekost; niet minder dan 6 officieren en 43 manschappen kwamen gekwetst terug; slechts 80 van de 235 uitgezondenen werden in staat bevonden om naar Palembang andermaal over te steken! Kolonel Bischoff, de commandant der landtroepen voor Palembang, het rapport van Laemlin den schout-bij-nacht aanbiedende, waarin over de prauwengeschiedenis van Vernet en Rosier het noodige werd gezegd, vestigde er de aandacht op: „hoezeer die heeren eenige pikols tin boven een paar honderd onzer soldaten achtten, waarvan er circa 45 volgens verklaringen der geneesheeren aan de gevolgen van 10 à 12 dagen te Koba in ellende te hebben moeten doorbrengen, aan de rotkoorts zijn overleden”.

De legercommandant was nu ook wel verplicht in zijn rapport van 19 November minder vreugdevolle toonen te doen hooren, al sprak hij dan ook de verwachting uit, dat de landvoogd zeker met genoegten uit Laemlin's rapport zou zien, dat onze troepen zich waarlijk kranig hadden gedragen. „De gevolgen dezer expeditie zijn echter”, besloot het stuk, „voor de gezondheid der troepen noodlottig geweest, daar 2 officieren en 45 man spoedig het slagtoffer van het moorddadig klimaat werden, terwijl meer dan 50 man vervolgens in het hospitaal zijn gebragt.”

Dit is de geschiedenis „van de *niet* vermeesterde, doch later *verlaten* benting van Banka-Kota”, zooals Banka's secretaris Van der Kop, bij afwezen van den resident, in zijn rapport dd. 9 November 1819 aan Muntinghe spatieerend berichtte.

(a) „I am extremely sorry that I cannot comply. I have now 26 men sick and all my officers sick; also the pilot sick. Therefore it would not be safe for my boats to leave the ship destitute of officers and men, and open to all pirates, which infect this coast. When all my men were well, it required the strictest watch for her safety at this place. Mr. Vernet the inspector says he cannot send the prows because he is loading the Auspicious. Now he has all the prows from all parts of the coast at this place, and could well send a sufficiency to convey the troops from Caba.”

XXIII.

Wolterbeek's bezorgdheid op de reis van Muntok tot over de bank in de Moesie: 16 September—8 October 1819.

Wolterbeek had de Palembangse expeditie, onafhankelijk van Laemlin's tocht naar Banka-Kota, geregeld en vastgesteld. Het was anders voor hem een der vele reeds ondervonden teleurstellingen, dat niet in eens over zee via Pankal-Pinang de reis naar Koba ondernomen had kunnen worden, en zelfs ook niet van Pankal-Pinang met prauwen, gelijk men in ieder geval aan hem had voorgespiegeld (bl. 553); hij zou zich daardoor niet meer met de terugkomst van deze nu over land marcheerende troepen mogen vleien vóór hijzelf naar Palembang ging (a); aldus ook de *Buyskes* moeten missen, en dientengevolge de opgeproptheid der overige schepen nog grooter dan anders worden; hierdoor ook zou wegens de behoefte aan de vaartuigen voor de Moesie, de medewerking der schepen op de Banka-Kota rivier gebrekkig zijn; maar men meende niet den hoofdtocht langer te mogen uitstellen, nu de slechte moesson reeds dreigde in te treden en verregaand ongunstig weer al de voorbereidingswerkzaamheden te Muntok belemmerde.

Men was bovendien voor de reis naar Palembang zeer afhankelijk van het getij. Gelijk ik namelijk reeds mededeelde, lag er in den mond van de Moesie eene bank, die de diepgaande oorlogsschepen slechts over konden wanneer het òf nieuwe, òf volle maan was m. a. w. liet men een paar etmaal voor het eene getij verstrijken,

(a) Den 17ⁿ September teekende Wolterbeek aan: „En tijding van kapitein Coffin, commandeerende het transportschip *Admiraal Buyskes*, dat hij reeds den 4ⁿ September te Pankal-Pinang gearriveerd was, en nergens elders de troepen had kunnen debarqueeren, maar met prauwen naar Koba doen vervoeren, vanwaar zij over land, de marsch naar Banka-Kota zouden kunnen aannemen, dus zeker langer dan wel gecalculeerd was, zouden uitblijven, zijnde aldaar genoegzaam geene wegen, maar vele moerassen, krekens en rivieren te passeeren; doch bij hem aan boord alles wel. Ik kon dus vooreerst op de terugkomst van 'n 250 man minder rekenen”. — En den 19ⁿ „Ook zag ik uit de berichten van kapitein Coffin, dat het detachement van Banka-Kota 10 à 12 dagen zoude moeten marcheeren, in plaats van 6, zooals de resident van Banka mij had opgegeven; — dus alles tegenviel. En het bleek dat men hier volstrekt onbekend met de terreinen onzer etablissementen was.” — Dat Laemlin ook niet per prauw naar Koba kon gaan, weten we.

dan behoorde men altijd weder een paar weken voor het andere te wachten. Wel gelastte Wolterbeek aan de commandanten van *Ajax* en *Eendracht* om te onderzoeken of er een geul was, waardoor men eerder heen kon; wel werd dientengevolge onophoudelijk de bank afgepeild, waarin zij werden bijgestaan door de Bataviasche kruisprauwen en door de kapiteins der particuliere schepen *Arinus Marinus* en *Betsy*, doch noch loodsen, noch particuliere kapiteins, noch officieren vonden iets, hetwelk eene meer gunstige passage aanduidde.

Zoo kon de schout-bij-nacht eerst van het springtij op den 18ⁿ en 19ⁿ September van nieuwe maan gebruik maken om met zijn flotielje over de bank te komen. Den dag vóór men van Muntok zou vertrekken, namelijk den 16ⁿ, schreef Wolterbeek den landvoogd. Iedere regel bijna geeft zijne bekommering weder. Eenmaal ingescheept, moest men zich wel haasten, berichtte hij, de bank over te komen, daar o. a. dit het eenige middel was om zulk een groot aantal menschen van zoetwater te voorzien „zijnde het artikel zoetwater, buiten honderd andere inconvenienteu, eene zaak, welke mij vele bezorgdheid veroorzaakt” (a). De Bataviasche tjunia's waren, in de bewerking om ze voor werpgeschut geschikt te maken, zeer tegengevallen en drie ervan nog slecht, maar *nik zal zien er mij mede te redderen*. Dan ook kwamen de poekatprauwen van Linga niet opdagen; toch was het volstrekt noodig om vóór de rivier werd ingevaren, op hare komst te wachten, daar de troepen anders de gelegenheid tot landing zouden missen en men tevens geene middelen zou hebben om de branders af te boegseeren. Wat ten deze de ongerustheid bij Wolterbeek vermeerderde was, dat de gouverneur van Malakka en zijn militaire commandant juist hadden bericht, hoezeer het op Linga en Rionw ook spande, waardoor de komst der prauwen nog onzekerder werd. Zoo verminderde des bevelhebbers hoop, blijktens zijn dagboek, dat de prauwen ooit

(a) Een briefje dd. 21 September 1819 van Wolterbeek aan den havenmeester te Muntok, waarin deze gelast wordt voor *water* en *brandhout* te zorgen, besluit aldus: „Het is nu geen tijd te zeggen het kan niet; *het moet*, en in zulke tijden leert men de menschen kennen. UEdG. vervoegde zich bij den heer Resident en verzoeke om buitengewone maatregelen, welke thans gebiedend worden gevorderd. Wij hebben tijden beleefd, waarin men ons heeft doen zien, wat men kan doen als men wil. Ik herhaal dus, dat ik op UwEdG* verantwoordelijkheid vertrouw, brandhout en versch water van UEdG. te kunnen krijgen, wanneer ik er om zend.”

zouden komen (a); maar den landvoogd berichtte hij, dat de kapitein-chinees, die immers, overeenkomstig Muntinghe's advies, de levering op zich had genomen, zijn woord zou trachten gestand te doen (b). „Hoe alles ook zij”, herhaalde hij in dien brief van den 16ⁿ, „verzoek ik Uwe Excellentie gerust te zijn; ik zal mij zien te redderen”. — Eindelijk waren nog niet aangekomen de twee verwacht wordende victualie-schepen, dringend benoodigd om de met bijna 3000 mannen opgepropte vaartuigen eenigszins te ontlasten, te meer wijl de *Tromp* niet over de bank der rivier kon, zoodat ook de soldaten daarop over de andere schepen moesten verdeeld worden. Het eene schip, de *Adèle*, was van Batavia met troepen naar de Lampongs gezonden, vanwaar ook tegen Palembang moest opgetreden worden; het had in last om na de ontscheping zich bij de Palembangsche flotielje te voegen, doch men hoorde of zag er niets naders van. Het andere schip, de ons bekende *Race Horse* (bl. 533), had nog te Batavia klaar gemaakt moeten worden, en scheen zijn naam geen eer aan te doen. De berekeuvingen betrekkelijk de levensmiddelen vielen daardoor mede tegen; gebrek stond voor de deur. En dan de ellendige teleurstelling met de *Buyskes*. Men zou niettemin doorgaan, schreef Wolterbeek in denzelfden brief van den 16ⁿ, niettegenstaande de overbelading der schepen (c); maar herhaalde hij, waar blijven dan toch die schepen; o, hij had wel gedacht, luidde het beklag aan den landvoogd, dat als hij Batavia den rug had gekeerd, men zich niet meer zou haasten. Hij wist het echter ook, aan wien de schuld lag; aan.... Muntinghe, omdat men eerst van Indramajoe diens goederen moest halen. Dringend verzocht hij 's landvoogds tusschenkomst „Ik ben zeer verlegen,

(a) „Dan men hoorde zelfs geene tijdingen daarvan, hoewel de heer Resident zich nog vleide, dezelve allen dag te zullen zien aankomen, waarop ik echter sedert de tijdingen van Malakka nu nog veel minder hoop kreeg.” Verb. ad 19 September.

(b) „Van de prauwen van Linga hoor ik nog niets. Ik vrees echter geen kwade trouw, wijl de kapitein-Chines, die derwaarts is vertrokken, zijn pacht 2 maanden vooruit betaald heeft en zich met 1000 Spaansche matten wilde contenteeren, in plaats van 4000, dus het wel meende.”

(c) „Ik zal intusschen doorgaan zonder mij er voor op te houden, doch verlang bitterlijk naar de *Race Horse* en *Adèle* en kan mij niet begrijpen, waar die blijven. Men moest toch te Batavia van zelf begrijpen, dat ik hier verlegen zoude raken met de ruimte voor de troepen, welke ik van de *Tromp* en van *Muntok* nog mede in de rivier moet nemen, zonder nog eens te rekenen, op een schip, dat ik geheelijk voor de eerstkomende gekwetsten moet inruimen, kunnende de *Wilhelmina*, *Eendracht* en *Ajax* mij maar plaats voor 400 man verschaffen, terwijl ik er wel 800 te bergen krijg.”

doch het moet er mede door, *en zal mij zien te redderen*"; herhaalde hij ten derden male (a).

Als men zoo hopeloos slordig op expeditie gaat, baart het geene verwondering, dat men zelf *geredderd* wordt.

Intusschen had de schout-bij-nacht van Thyssen den in de *Malakka-Riouw* verhandeling op bl. 44—45 vermeiden brief dd. 1 September 1819, uit Riouw ontvangen, waarin hem gemeld werd, dat het daar onrustig was, en het uit dien hoofde wenschelijk zou zijn, om het fregat *Wilhelmina* er te doen stationneeren, en om, ingevolge schrijven van majoor Krieger, commandant te Malakka, troepen te mogen hebben. Wolterbeek antwoordde den 17ⁿ September, dat hij het fregat niet kon missen, doch dat de troepen zouden gezonden worden; verder dat hij dien dag van Muntok naar Palembang zou oversteken (b). Inderdaad vertrok de flotielje den 17ⁿ; doch het vlaggeschip *Tromp* kreeg moeite met zijn anker, zoodat Wolterbeek eerst den dag daarna volgde. Den 19ⁿ was men over de bank, behalve het vlaggeschip zelf, dat, gelijk ik mededeelde, er vóór moest blijven liggen. Eenmaal nu een eindje de rivier op, zoodat men van zoetwater verzekerd was — ten minste van niet ondrinkbaar water — kon en moest men wachten op de poekats en op de *Race Horse*, niet echter meer op de *Adèle*, daar, tot overmaat

(a) „Het achterblijven echter van de *Adèle* en *Race Horse* is eene zaak, die mij schrikkelijk verlegen maakt door het zwaar getal troepen. Waar blijven toch die schepen? Ik heb wel gemeend, dat als ik weg was, dan de haast zoude ophouden; zekerlijk is men naar Indramajoe om den heer Muntinghe zijn goed te halen; dat dunkt mij nog niet te pas kan komen. Ik bid Uwe Excellentie eerbiedig doch dringend om de goedheid te hebben de noodige orders te willen geven, alhoewel dit schrijven wat laat zal komen. Ik ben zeer verlegen, doch het moet er mede door, en zal mij zien te redderen. Alleenlijk zijn hier 800 fachines, bruggen en 1400 piquetpalen enz. enz. aangemaakt, eene scheepslading goed; dat moet alles in opgepropte schepen, de fachines alleen maken een berg uit.”

(b) In den brief van Wolterbeek leest men o. a. het volgende: „Op heden denk ik nog van Muntok naar Palembang onder zeil te gaan. UHEdG. missive omtrent de vorsten in uwen omtrek heeft mij niets verwonderd, wijl ik weinig vertrouwen op hen heb gesteld, dan de tijd leert alles. Het detachement, hetwelk de majoor Krieger vraagt, zal heden op de brik embarqueren en naar Malakka geëxpédieerd worden De *Wilhelmina* kan ik niet missen. En daar UHEdG. de *Eclips* niet kunt missen, zal het best zijn dezelve bij U blijft, totdat hij vervangen wordt.” — Volgt de mededeeling over Bouwens, vermeld op bl. 179 noot b mijner *Atjeh*-verhandeling; ov. 21.

van teleurstelling, het bericht was gekomen, dat het vaartuig in de Lampongsche rivier van Toelang Bawang was verongelukt. Zoodra de ontbrekende vaartuigen aankwamen, zouden de troepen aan boord van de *Tromp* er op overgaan. Men zag intusschen nog maar altijd niets opdagen, zoodat de overvolle schepen verplicht waren onder de brandende stralen der tropische zon, dagen en dagen werkeloos te blijven liggen. „Het meeste, hetgeen mij hinderde”, teekende Wolterbeek in zijn journaal aan, „was de verschrikkelijke opgeproptheid op de schepen”, de *Arinus Marinus*, de *Wilhelmina* en de *Tromp*, alle drie opgepropt met menschen, ten minste 1700 samen”. — Vooral ook naar die poekats van Liuga werd angstvol uitgekeken, wyl het best kon gebeuren, dat ze in 't geheel niet kwamen, terwijl men zonder deze schuiten niet genoeg had aan de 5 prauwen van radja Akil, aan de 9 sloepen, benooidigd aan boord der schepen, aan 4 barkassen, aan 6 kruisprauwen en 5 tjunias voor werpgeschut, in plaats van 25 à 30, bovendien bemand met onwillig volk. Tegenover den landvoogd verborg de schout-bij-nacht zijne diepe teleurstelling niet (a); nochtans verzocht hij *gerust te zijn*, daar alles nog op een geregelden voet ging: „en wanhoppen wij hier geenszins aan een goeden uitslag”....

Natuurlijk; had die *wanhoop* erkend geworden, dan zou in geen

(a) „Uwe Excellentie”, schreef de schout-bij-nacht dd. 24 September aan den landvoogd, „gelieve nu een oogenblik zich met eene recapitulatie mijner tegenheden op te houden, en dan daaruit op te maken, hoedanig een militair geassisteerd wordt, wanneer tot eene expeditie uitgezonden wordt:

„Het geschut à 18pond is sedert al op 12pond nedergekomen, en dan nog maar voor de helft in getal.

„De veldstukken à 6pond zijn nu op à 3pond moeten gebracht worden.

„De prauwen van Linga zijn nog te verwachten en zullen nimmer naar mijne gedachte komen.

„Banka volgens schilderij van den heer Smissaert in een staat van half oproer.

„De noodzakelijke expeditie derwaarts afgezonden, op slechte wegen die men mij voor redelijk goed heeft opgegeven. De marsch veel langer, differeert meer als de helft.

„Gebrek aan water voor bijna 2000 menschen, die zich nog aan deze zijde der bank bevinden.

„Insgelijks aan brandhout op sommige schepen.

„Tegenwinden op de bank als er water genoeg is.

„De *Betsy* slecht bemand en vol kwade humeuren onder kapitein en equipage, doch door mij beredderd.

„Kwade trouw bij de afgehuurde waterbrik.

„En weinig middelen tot assistentie te Muntok voorhanden.”

geval de bevelhebber voor het doorzetten van een tocht verantwoord geacht zijn, die, stond er in zijne instructie, niet *mocht* mislukken; maar gegevens voor het wèl gelukken ontbraken ten eenenmale. Omtrent den staat der rivier, de verdedigingsmiddelen des vijands, de geschiktheid onzer flotielje voor aanval, niets, niets wist men; en was de ervaring opgedaan, dat ons licht geschut slechts stof in 's vijands uitnemend aangelegde batterijen veroorzaakte, *men zou zich wel weten te redderen*. Wat men wist, had Muntinghe te Semarang verteld, ook in zijn advies van 31 Juli; de schout-bij-nacht had het slechts voor het vragen gehad, om er tijdig achter te komen, dat men overigens niet op de hoogte was. Nochtans pleitte de opperbevelhebber bij den minister van Marine den 28ⁿ November 1819 na, als men met geknakt prestige te Muntok was teruggekeerd: „Ik had mij voorgesteld alhier veel nariicht omtrent den vijand te zullen ontvangen, kaarten der rivier van Palembang en bank voor dezelve te zullen vinden, doch niemand wist mij iets op te geven, noch de heer commissaris Muntinghe, noch de officieren der zee- en landmacht, ofschoon dezelve ruim twee jaren in de rivier geëmployeerd zijn geweest; alleenlijk een klein kaartje, opgenomen en opgemaakt door den luitenant-ter-zee Van der Plaat gaf mij de diepten op over de bank en in de rivier de Soensang tot aan den Kraton, zonder dat echter de uitlopende armen van die rivier achter de eilanden om, opgenomen of de diepten daarin bekend gesteld waren, welk notabel gebrek mij verplichtte om de principale rivier te houden en dus langs de verschanste batterijen van den vijand mij met de schepen en vaartuigen een weg te banen tot aan den Kraton, zonder dat ik eenige divisie lichtere vaartuigen kon detachieren, door die in de rivier uitlopende armen, wilde ik dezelve niet blootstellen aan onverwachte hindernissen en hinderlagen van den vijand in die voor ons geheel onbekende uitwateringen.”

Zoo zocht het de schout-bij-nacht steeds bij anderen; in ieder geval Muntinghe had dan toch geen schuld, dat de marine in haar rusttijd niets had uitgevoerd, zoodat men evenzeer de Banjoe Asin niet durfde opvaren, zooals mede de commissaris had geadviseerd. Was ook door kolonel Bakker dd. 22 April 1819 gerapporteerd, naar we lazen (bl. 511 noot b), dat de Banjoe Asin voor groote schepen uitstekend geschikt moest geacht worden, nu — luidde Wolterbeek's kantteekening daarop — „wilde niemand op zich nemen mij door de Zoute rivier te brengen, zijnde niet genoegzaam bekend. Ook te

naauw voor de groote schepen, althans om zich voor branders te bevrijden. Ook schrikkelijk veel omloopende en ophoudende, zijnde een groot onderscheid een schip in vrede of eene divisie in oorlog."

Een van de grootste ongerieflijkheden was inderdaad, dat men voor het opvaren der rivier loodsen miste. Te Muntok waren wel menschen, die ongeveer konden zeggen waar het diep of niet diep was, maar de kennis dezer schippers van kleine vaartuigen ging niet verder dan tot eene dergelijke algemeenheid; op geene vademmen na konden ze de werkelijke diepte meedeelen. Eindelijk had Muntinghe, die voorloopig op Banka was achtergebleven, de hand gelegd op twee Chineesche loodsen van jonken. Ze hadden indertijd generaal Gillespie geholpen (bl. 334), maar waren bij die gelegenheid zóo door het scheepsvolk mishandeld, dat ze rilden van angst, nu Muntinghe ze weer naar Wolterbeek opzond. En bovendien konden ook deze menschen niet veel waard geacht worden. "Ik zoude het dus bijkans wagen", meende Muntinghe, "UHEdG. in consideratie te geven, om, indien het overigens met UHEdG^{er} plan van operatiën is overeen te brengen, de desa's aan de monding van de Soensang, vooraf weder tot onderwerping en binnen de palen van gehoorzaamheid te brengen, ten einde dadelijk van de ervarenisse van die lieden, ten onzen voordeele gebruik te kunnen maken."

Doch, wat, bij dit en dat, raakte het den commissaris, dat hij zich met de veroveringen wilde bemoeien! Hij deed beter de schepen niet op te houden met zijne bagage en ze te overvullen (a);... *Dat gaat den commissaris M. niet aan*, werd netjes en vriendelijk op den kant dezer dd. 24 September 1819 geschreven missive gezet. Er waren trouwens zooveel desa's aan den mond der Soensang niet; er lag er slechts één, op den linkeroever, ook *Soensang* geheeten, gelijk we op Stemfoort's atlas kunnen zien. Overal elders was het onherbergzaam moeras en bosch. Maar dat dorp had dan ook eene betrekkelijk groote bekendheid. Terwijl de Palembangers in het algemeen zich uit vrees voor zeeroovers, niet aan de vischvangst in de zeemonden der rivieren durfden wagen, schenen de roovers de Soensang-menschen te ontzien, zoodat hier een visschersvolk was, dat bovendien uitsluitend de loodsen voor de Palembangrivier leverde (b).

(a) Zie over dat ophouden noot a bl. 571, zoomede bl. 575; en betrekkelijk het overvullen nog het 30e hoofdstuk.

(b) *De Sturler*, bl. 40.

Muntinghe's in zéér bescheiden vorm gegeven advies, om te Soensang de loodsen te zoeken, was alzoo geheel juist, doch ze te vinden, dat was eene geheel andere zaak; want toen men den 24ⁿ September voor de plaats kwam, bleek er niet alleen niemand meer in te zijn, doch het dorp zelf had de vijand den dag vóór onze komst, den 23ⁿ, neergebrand, ten einde er ons geen onderkomen te verschaffen; wat we er vonden, was slechts een onbruikbare ijzeren vierponder.

Overigens begon het er wat voorspoediger uit te zien. De tijding der „overwinning” van Banka-Kota kwam, en al had men ook daarmede plaatselijk niets gewonnen, Wolterbeek kreeg in ieder geval den 26ⁿ September de voor Kota gestationneerde schepen er door terug. Ook naderden van Linga, weliswaar geen 25, doch in ieder geval 5 poekats, ieder bemand met 'n 20 à 25 Chineezee. „Den 26ⁿ”, luidde de verblijdende aantekening op het journaal, „zagen we een aantal vaartuigen in straat Banka, doch konden wegens de stilte niet naar ons opkomen. In den achtermiddag kregen we met dezelve aan alles ontzet, versch water, brandhout, goederen voor de smederij en gelegenheid om de zieken af te schepen naar Muntok. Ook kregen wij de divisie, van Banka-Kota, komende, in het gezicht, als *Eendracht*, *Emma*, de twee kanonneerbooten en de barkas van de *Tromp*, die successievelijk bij ons ten anker kwamen.” Doch gebrek aan levensmiddelen bleef door het achterblijven van de *Race Horse* dreigen, en dat was, herhaalde de schout-bij-nacht, nu in een hoogst militant schrijven dd. 29 September 1819 aan Muntinghe zelf, diens schuld. „Het is waar”, luidde er de aanhef van, „dat ik de diverse vaartuigen van Banka-Kota terug heb. Het is ook waar, dat ik nu met water en brandhout eenigzins uit den brand ben. Maar ik voorzie eene zwaarder ongelegenheid aankomen, indien er niet in tijds voor gezorgd wordt. Dit namentlijk wegens gebrek aan vivres. Ik heb een generalen omslag gemaakt, en wanneer alles goed uitkomt, zonder dat er vermindering plaats heeft, dan heb ik niet meer als voor uiterlijk 12 à 14 dagen. Het achterblijven van de *Race Horse* en andere schepen, die van Batavia moeten komen met vivres, en misschien eerst een ellendigen tocht naar Indramajoe doen, kon wel eens een tweede onheil aan de historie van Palembang veroorzaken. Om mij echter wegens de schuld daarvan te dekken, schrijf ik deze aan UHEdGestr. met instantelijk verzoek om de goedheid te hebben van order te stellen, dat men oogenblikkelijk een of twee schepen

gaat inhuren naar rato van de grootte, en dezelve met allerhande soort van vivres beladen, welke men weet dat door de scheeps-equipagiën en de troepen gebruikt worden."

Muntinghe's houding bleef echter steeds gematigd tegenover den bevelhebber, hoe dikwerf ook het onvriendelijk optreden van Wolterbeek hem ergernis heeft mogen geven. Hij antwoordde den 30ⁿ van Muntok, dat den vorigen dag de *Prins Blücher* volgeladen met levensmiddelen van Batavia was aangekomen; zonder eenigszins op het doorlopend hatelijk epistel te dienen, besloot hij zijn waardig bericht aldus: „Aan boord van de *Prins Blücher* hoop ik mij overmorgen zelf te begeven, en UHEdG. alsdan spoedig te zullen ontmoeten. De plaats, waar ik mij dan verder zal bevinden, en de wijze waarop ik met de expeditie zal opvaren, beschouw ik als geheel van de beschikking en het kommandement van UHEdG. afhangende. Eenelijk zij het mij vergund UHEdG. mijn verlangen te kennen te geven, om steeds daar geplaatst te worden, waar ik op de beste wijze, aan de bekende intenties en besluiten van Zijne Excellentie den heere Gouverneur zal kunnen voldoen.” — Nu scheen er dan ook geene reden meer om langer te toeven. In den nacht van den 3^e op den 4ⁿ October kwam Muntinghe van Muntok aan de Soensang; hem werd de *Blücher* tot verblijf aangewezen; de medegenomen zoon van sultan Achmad met zijn gevolg kreeg eene plaats op de *Emma*.

De schout-bij-naecht ging in den nacht van den 4ⁿ op den 5ⁿ October over op de *Wilhelmina*, die dus tijdelijk tot vlaggeschip werd gepromoveerd. Maar nu bedankten de poekat-Chineezzen verder de rivier op te gaan; ze beweerden slechts gehuurd te zijn om levensmiddelen aan te brengen. Wie eigenlijk de bedrogenen waren, blijkt niet; wèl dat Munthinghe den schout-bij-nacht in het bericht over het engageeren der Chineezzen mededeelde, dat deze menschen „zeer genegen” waren, om ten oorlog te trekken! (a). Men maakte echter nu geen complimenten meer. De poekats werden door de oorlogsschepen op sleeptouw genomen: „attacheerende”, lezen we in

(a) „De prauw-poekats zullen overmorgen waarschijnlijk gereed zijn, om zich naar de Soensang te begeven. De opvarenden spreken geen Maleisch, alleen Chineesch; doch zullen van een tolk voorzien worden. Zij beloopten over de vier prauwen, gezamentlijk 100 man. Zij zijn zeer genegen om ten oorlog gebruikt te worden; doch verlangen in dat geval nog eene extra-betaling, en om met wapenen en ammunitie voorzien te worden. . . Ik begin te verlangen om bij UHEG. te zijn. . .”

het journaal, „ze voor het vervolg ieder aan een schip, wordende den kapitein van dat schip, de surveillance daartoe aanbevolen”.

Den 9ⁿ October waren alle schepen over de bank in den mond der rivier vergaderd en van levensmiddelen gedurende eene maand voorzien.

De *Tromp* bleef achter, hetgeen aan het personeel ervan de noodige rust gaf om nog eens kalm over te looden; en ja, in dezelfde maand October vond de luitenant Pietersen met den opperstuurman, „van die stille gelegenheid gebruik makende”, eene nieuwe geul, die 6 tot 8 palmen dieper bleek dan waarvan tot dusver was gebruik gemaakt, „die echter ook nu of toen eerst kan geschuurd zijn”, oordeelde de schout-bij-nacht (a), „want het zoude wel bijzonder wezen, dat ook in vroegere expeditiën men nimmer van zoodanige passage heeft gewag gemaakt, noch bij ons, noch bij de Engelschen, en dat ook de loodsen daar geen kennis van dragen”. Deze ontdekking, gelijk ook alle nadere opnemingen van kusten en banken, die Wolterbeek liet doen, werkte het welslagen der volgende expeditie van generaal De Kock zéér in de hand, zooals de schout-bij-nacht later gaarne in het licht wilde stellen (b). Daarentegen zoude de geul — naar Wolterbeek's oordeel — aan den spoed der expeditie van den schout-bij-nacht niet gebaat hebben, wijl de reis over de bank vooral belemmerd werd *door zuidelijken wind*, die zich natuurlijk evenzeer bij eene vaart door den nieuwen weg had doen gevoelen (c).

(a) In zijn verhoor, gedagteekend Batavia 8 Mei 1820, op Vraagpunten, door de regeering hem naar aanleiding der mislukte expeditie gedaan. — Zie over de opmeting van de geul door Pietersen, bl. 219 vv. van J. F. L. Schröder's „Berichten over Zeevaart”, dl. IV (1824).

(b) Zoo o. a. in zijne missives aan de ministers van Koloniën en Marine, gedagteekend Amsterdam, 25 November 1821, waarin hij er de aandacht op vestigt, dat generaal De Kock zoo spoedig de bank voor de rivier is kunnen passeeren: „omdat de schets der nieuwe geul door de bank, houdende 6 voeten water meer dan die, door welke ik mijne schepen heb moeten halen, hem daartoe in staat stelde, welke nieuwe geul bij de eerste expeditie na langdurige peilingen eindelijk is ontdekt en opgenomen.”

(c) „Daar de nieuw gevonden geul sujet is aan de beletselen door den zuidelijken wind evenals de oude geul, zoo had men geene voordeelen uit deze ontdekking kunnen trekken, wijl de wind ons het meeste heeft tegengewerkt. Het voordeel dus bestaat daarin, dat men 2 à 3 voeten water meer heeft, hetgeen een groot geluk is, omdat het meer securiteit voor de passage geeft, voornamelijk voor scherpe schepen, omdat het benoodigde water ook naar proportie langer verwijlt en men dus meer tijd van genoegzaam water heeft.”
Antwoord op de Vraagpunten.

Langzaam kon men dus slechts voortgaan, heel langzaam. Telkens kwamen de schepen aan den grond en 's nachts viel aan doorvaren niet te denken. De boorden der rivier bleken met ontoegankelijke bosschen bezet, waartusschen de vijand, van afstand op afstand, kanonnen had geplaatst, wier schoten te venijniger aankwamen, omdat men het geschut, van de schepen af niet kon zien. Met een borreltje in de hand werd men soms onverwachts morsdood geschoten (a); het was in het geheel geene aangename reis, met name niet voor de schetterende langstaarten. Tusschen die met dicht geboomte begroeide en met rottende planten bezette oevers, kruipend opzeilende of stil liggende, had men eene hitte te verdragen om bij te stikken. Het weer, toch al niet zoo bestendig als op Java, was toenemend slechter geworden. Dan betrok eensklaps de lucht, stortten na weinige oogenblikken zware regenbuien, vergezeld van hevigen wind, neder, en loeiden er onweders, alsof de hel was losgebroken. Ook vielen er soms geene buien, maar nam het onweer het alleen voor zijne rekening, om in kletterende donderslagen en felle bliksemschichten, het gansche zwerk in een vuurgloed te zetten. De landwind, die bij zonsondergang aanving en voor de bewoners der binnenlanden aangenaam was, schroeide over de schepen, verbreidde mede eene verpestende lucht, en stak den koortsgloed onder de opgepakte menschenverzamelingen aan; alleen reeds op de kleine kanonneerboot N°. 17, waarop de schout-bij-nacht zelf met kolonel Bischoff huisde, wanneer hij niet op het vlaggeschip zat, waren niet minder dan 55 menschen. „Nimmer”, luidde het verder in een verslag aan den minister van Marine dd. 28 November 1819, „een windje dan met donderbuien, welke alsdan met ijsselijke plasregens, de drukkendste hitte van 85 à 88 graden voor een tijd kwamen vervangen.” Wie als altijd plezier in hun leven hadden, waren de heirlegers muskieten, eene eindelooze plaag voor de met den dag vermeerderende zieken. Te vergeefs had de bevelhebber geboden, dat de manschappen gedu-

(a) „De boorden der rivier aan weerskanten met ontoegankelijke bosschen, in welke op differente distantiën geschut verstoken was, waar onverhoeds een schot uit viel, wanneer eenig vaartuig of schip daaromtrent passeerde. Zoo zijn eenmaal op die manier twee menschen in een prauw gekwetst; eenmaal een vierponder achter in de Eendracht gebragt, die bakboord weder uit is gegaan zonder schade te doen; en eenmaal onverwachts door twee schoten uit het bosch op de Irene vier menschen dood en zes gekwetst, terwijl men bezig was hun rantsoen arak uit te deelen.” Rapport dd. 28 November 1819 van Wolterbeek aan den minister van Marine.

rende de regens beneden zouden blijven; want niemand kon het door de volte in het ruim uithouden; men bezweek er van de hitte. Bij de moeitevolle behandeling der schepen, die aanhoudend door boegseeren of met werpankers en takels losgewerkt, opgevoerd dan wel van elkander gehouden moesten worden, „dat schrikkelijk in de brandende zon op het volk aankwam”; zegt het journaal, vielen de menschen van uitputting neder (a). Dan weer raakten de schepen tegen de oevers op het droge, dreigden ze om te vallen, en mocht men zich nog gelukkig achten, dat het in de lucht laten springen niet het laatste redmiddel bleek (b).

Onder al deze omstandigheden, voelde de schout-bij-nacht zich diep ter neer gedrukt, nu hij nogeens met kolonel Bisschoff het oog over het geheel nadenkend liet gaan . . . De *Wilhelmina* had eene goede batterij van 28 achtiënponders, maar moest, bij gemis aan voldoende equipage, bediend worden door de soldaten, die bovendien tevens bij het varen hadden te helpen; het een, zoowel als het ander, ging gebrekkig, gelijk Wolterbeek en Bisschoff bij eene laatste inspectie nu „spoedig” zagen, zegt het dagboek; en daarbij kwam eene overbevolking, die de bewegingen hinderden; want, in plaats van 300 man, had men 450 aan boord van dit „beste schip” der flotielje. (c) — *Eendracht* en *Irene* hadden voltallige equipages, ook goede ruimten, kortom „alles in goede orde” . . . „doch *carronnades* in plaats van lange stukken, hetgeen tegen batterijen te employeeren, van weinig uitwerking zoude zijn”! Maar mijn hemel, waarom

(a) „Dit werpen kwam weder op het volk aan, doch men deed meer dan ik kon verwachten.” . . . „dat volk, gedurende den dag van 's morgens 7 tot tegen den avond met werpankers en touwen gesjouwd hebbende, waardoor op de *Betsy* alleen 3 man aan het spil flauw zijn nedergefallen.”

(b) „Den 25 (October) in den voormiddag viel de brik *Irene* geweldig over, zoodat ik reeds aanstalten maakten om het geschut en de goederen er uit te nemen, stellende mij voor, dat zij zoude omvallen; doch het water opkomende, richtte zij zich langzamerhand op en raakte om twee uur in den achtermiddag weder vlot, tot mijn onuitsprekelijk genoegen; want ze had anders verloren geweest.”

(c) „De *Wilhelmina* bevonden wij eene schoone batterij te hebben, doch bij het manoeuvreeren zagen wij spoedig het onderscheid, dat plaats heeft tusschen een welbemand schip en eene met verminderde equipage. Ook dat de assistentie, welke hierin door het militaire embarquement wierd toegebracht, in geene comparatie kan genomen worden, tegen zeelieden gewoon om met scheepsgeschut en talies om te gaan. Ook is de ruimte op dat fregat alleen genoeg voor 300 man, en niet meer, wil het fregat in behoorlijken staat van defensie blijven, zonder belemmering, zijnde dit (ons beste schip) met de geëmbarqueerde troepen wel 450 man sterk.” Verb. ad 6 October.

had dan nog de heer Van der Capellen dd. 24 Juli in dien op bl. 519 vermelden brief van Tegal aan Wolterbeek geschreven: „Het schijnt, dat de *carronnades* geen effect hoegenaamd tegen de muren van den kraton te Palembang gedaan hebben” (a)? — De *Ajax* bevond men „geheel ongeschikt tot berging van troepen; de equipage (meerendeels herstelde zieken) zwak”; de 8pondersbatterij werd echter beter geoordeeld dan die ellendige *carronnades*. — De *Arinus Marinus* had een koopvaardijkapitein van goeden wille en eene batterij van 18ponders, die vrijwel door de equipage en de troepen met de officieren bediend werd; doch, „al mede spoedig” notabene, bleek het, dat hoe ze ook hun best deden, het geen werk was, waartoe ze waren opgeleid. Die *Arinus* deed bovendien telkens als er geschoten moest worden, alsof ze drouken was. Om de bank over te kunnen schuiven, was ballast uitgeworpen, maar deze had men later niet meer teruggenomen; het schip was daardoor zóó rank geworden, dat zoodra de stukken aan ééne zijde werden opgesteld om afgeschoten te worden, de schuit over stag ging „en dus het geschut slechts met veel moeite de noodige elevatie kon gegeven worden”! De bevelhebber zag nu in, dat de *Arinus* dan maar zijne krijgshaftige roeping moest prijsgeven en weder tot den natuurlijken staat van transportschip diende teruggebracht te worden. — De *Emma* bleek te vol, bezet als ze was door 50 militairen en de bende-pangeran Diningrat. — De *Bataviasche tjunia's* konden als buitenwachten wel geschikt worden geacht,

(a) Kolonel W. C. Nieuwenhuyzen had de welwillendheid mij het volgende over deze stukken meedeelen:

Carronnades: korte scheepskanonnen van groot kaliber uit den tijd toen de oorlogsmarine nog uit zeilschepen bestond. Zij werden tegen het einde der vorige eeuw, gedurende den Noord-Amerikaanschen vrijheidsoorlog door de Engelschen geïmporteerd en genaamd naar *Carron*, de plaats waar zij het eerst werden gefabriceerd. Zij waren veel korter en zwakker van metaal dan de kanons van gelijknamig kaliber bij land- en zeemacht, ofschoon uit de *carronnades* zoowel massieve ijzeren kogels als holle projectielen werden geschoten. De lengte bedroeg ongeveer 7½ kaliber en het gewicht was gemiddeld het 66-voud van dat des kogels. Men had metalen *carronnades* van verschillend kaliber, o. a. van 36 en 60. Ze rustten op onderstellen of *sleden*. De terugloop (recul) van deze vuurmonden na het schot, was buitengemeen sterk, waardoor allervernielendst op de slede werd gewerkt, zoodat men, in verband met de geringe schootsverheid van den vuurmond, reeds vóór 1842 bij onze oorlogsmarine weinig waarde meer daaraan hechtte en de *carronnades* sedert meer en meer buiten gebruik zijn geraakt. Bij de landmacht konden zij *toen* slechts bij de verdediging van vestingen, in kazematten tot bestrijking der grachten, worden gebruikt.

maar er moest steeds tegen deserteeren gewaakt worden: „mits gesecondeerd en aangevoerd wordende door een oorlogsvaartuig; men kon ze hier beneden in den mond der rivier zelfs niet vertrouwen”. — De prauwen van onzen radja *Akil* waren iets beter geschikt tot voorposten, doch — er is bij alles een *maar* — zij hadden zoo weinig defensieve kracht, dat den 3ⁿ October de schout-bij-nacht aan Smissaert had geschreven *van ellendig opgescheept te zijn* met „die nietsbeduidende prauwen van *Akil*” (a). — De *poekats* konden alleen voor transport en boegseeren dienen; anders strekten zij slechts om verwarring te stichten door de onrust der Chineesche bemanning. „Men kon hen zelfs met de bajonet op de borst tot geen stilte brengen”, verklaarde Wolterbeek; ofschoon het nogal menschelijk is, dat men met zoo’n dreigend wapen vlak voor zich aan een aanlegvol gillen toegeeft. — De *Betsy* eindelijk, het hospitaalschip, voldeed wel, doch voldoende geneeskundige hulp, anders op zoo’n schip nogal wat waard, ontbrak (b).

Den schout-bij-nacht gingen wat laat de oogen open. *Ik gevoelde wel zwak te zijn* in kleine vaartuigen, was de slotsom zijner op het journaal ad 6 October gestelde overwegingen, nu hij eenmaal in de Soensang tot vertrek gereed was; maar de 18ponders van de *Wilhelmina* en de twee kanonneerbooten boezemden hem „nog al vertrouwen” in; wellicht „dat ook de *Marinus* nog wat zou kunnen uitvoeren” en dan . . . de hoop dat de Achmad-partij bij de komst van den medegenomen zoon tegen de Badroedins zoude helpen. „De heer commissaris Muntinghe verbeeldde zich zeker”, leest men in het dagboek, „dat het gerucht der komst van den goeden

(a) „Het is niet mogelijk,” antwoordde Smissaert dd. 7 October 1819, „dat UHEdG. meer met dat *inlandsche tuig* kan opgescheept zijn, als ikzelf in de laatste dagen geweest ben. De overdrevenste, onbescheidenste en lastigste vorderingen hebben omtrent hen moeten worden voldaan en het is niet, en met veel moeite, dat ik hooge onaangenaamheden heb kunnen voorkomen. Terwijl de *favoriets* onder de inlanders vergoed wierden, zag ik mijne weinige *goede* en *brave* ingezetenen vertrappen en tot in het stof verguizen.” Wie was deze *vertrapper* en *verguizer*? Ik vermoed, dat Muntinghe bedoeld wordt.

(b) „De *Betsy*, ingericht tot een hospitaalschip, hebben wij in de beste orde gevonden. De chirurgijns-majoor Cornelissen en Van Raalten waren vol ambitie en hadden alles gepractiseerd, wat zij vermeenden, dat nuttig zoude kunnen worden. Zij klaagden alleen over de weinige assistentie door onderchirurgijns, die niet voorhanden zijn. Ongelukkig ook, dat juist verscheidene onderchirurgijns op de oorlogsschepen zich ziek bevonden en de opperchirurgijns van daar niet konden gemist worden, wegens de eerste en zeer noodzakelijke behandeling. Verb.

prins Diningrat alleenlijk bijval genoeg voor ons zoude geven en verwarring veroorzaken door partijen, onder de volkeren van Palembang in de bovenlanden." Later toen de expeditie mislukt en van dit partijkiezen niets geworden was, kreeg, gelijk ik mededeelde, de commissaris eigenlijk de schuld. Doch ging dit aan? Vooreerst had men oorspronkelijk geenszins de expeditie met dien factor in de rekening vastgesteld. Dat men dat partijkiezen hoopte, bracht Muntinghe's standpunt mede, maar nergens viudt men in zijn advies een spoor, dat hij ingevolge die verwachting, te kennen gaf om de expeditie beneden critiek te organiseeren Integendeel zelfs: wanneer de onzen in den Kraton waren, zouden ze ondervinden, leest men in zijn advies (a) *„wanhopigen tegenstand”*, zouden ja 'n 11 à 12000 man *„een gevaarlijke kamp”* hebben tegen de *„doldriftige inlanders”*. Wat was echter natuurlijker dan dat, eenmaal in de Moesi zijnde, de commissaris den bevelhebber en zichzelf trachtte diets te maken, dat, nu de expeditie te zwak georganiseerd bleek, de Achmad-partij ons ten goede zou komen? Doch overigens zal de bekwame man bij de daarvan verwachte hulp wel van de veronderstelling zijn uitgegaan, dat die bijstand zich eerst zou doen voelen, wanneer men ter hoofdplaats Palembang aan het vechten ging; de schout-bij-nacht is er echter heelemaal niet in geslaagd den sultanszetel te bereiken. En afgescheiden daarvan, de waarde, die de verantwoordelijken aan adviezen hebben te hechten, behoeft, gelijk ik opmerkte, niet verder te gaan, dan zijzelf er aan meenen te moeten en kunnen geven. Muntinghe — de ervaring had het voldoende geleerd — was omtrent de genegenheid der Palembangers veel te optimistisch gestemd; voor den onbevangen beoordeelaar moest dit immers ook spreken uit de gemakkelijheid, waarmede men sultan Achmad in den Salmondtijd had opgegeven. 'sCommissaris' verwachtingen op den steun der bevolking werden zelfs door de nederlaag, die we weldra weder zouden ondervinden, niet geschokt, gelijk ons kan blijken uit een na te noemen brief, die in bijlage 40 is opgenomen (b). — Wolterbeek wilde echter wel gaarne gelooven, omdat hij feitelijk reeds niet meer aan zichzelf geloofde. Keerde men nu terug, dan, teekende hij aan, zoude geen nut meer zijn te trekken van de partijen, wier bestaan als *„volkomen zeker”* werden opgegeven. *„Alle de*

(a) Bijl. 38.

(b) Verg. ook het op bl. 524—525 aangeteekende

onkosten waren gedaan, en daarom moest ik het maar ondernemen", zuchtte de bevelhebber, "hopende op eenig geluk en spoedig succes, daar men de inlanders algemeen oordeelde, dat zij tegen deze macht niet bestand zouden zijn."

Alle de onkosten waren gedaan, en daarom moest ik het maar ondernemen..... een tocht, die, volgens de instructie, zóo moest zijn georganiseerd, dat het mislukken ónmogelijk ware! maar.... *"te veel onkosten in uitrusting waren gedaan"*, herhaalde het journaal op 6 October, om ten halve te keeren, in plaats van ten heele te dwalen! Is eindelijk de dwaling gebleken door een formeel échec, zoodat er geen keuze meer was, of de expeditie moest wel terugkeeren, dan gaat ze natuurlijk terug; doch volgens de eigen woorden van den schout-bij-nacht op gronden, die vóór dien tijd bestonden en dientengevolge reeds toen hadden moeten gelden: "Want", schrijft hij in nader te noemen memoriën aan de ministers van Marine en van Koloniën (a): "Want eenmaal ziende, dat mijne middelen volkomen onvoldoende waren om mij langer tegen Palembang op te houden, zoude ik gansch zonder beleid, tegen het vertrouwen, dat in mij gesteld was, gehandeld hebben; indien ik andere maatregelen genomen had, zoude het belang van het Gouvernement moedwillig in de waagschaal gesteld en mij nimmer deswegeus verantwoord kunnen hebben."

XXIV.

Proclamatien van Wolterbeek en Muntinghe dd. 1 en 13 October 1819 tegen Badroedin. De houding van den sultan.

Na de ontmoedigende overwegingen op den 8ⁿ October, gaf de opperbevelhebber last om door te zeilen. Intusschen confereerde hij met den commissaris over eene door hem als zeer gewichtig beschouwde zaak.

Reeds den 1ⁿ October, dus toen nog Muntinghe zich niet bij de flotielje had gevoegd, was door Wolterbeek van zijne ligging vóór het neergebrande dorp Soensang (bl. 575) gebruik gemaakt om eene door hem ondertekende *proclamatie aan het Palembangsche volk*

(a) Amsterdam 25 November 1821. Zie het slothoofdstuk.

op te hangen..... *aan een boom!* Toen we twee dagen later eens kwamen kijken, bevonden we tot onze voldoening, dat ze was *weggehaald*. In dat fraaie stuk — het eerste van nog vele anderen — werd verteld, dat de Schout-bij-nacht gekomen was om met trouwe-loozen Badroedin af te rekenen, dat daartoe gezanten werden verwacht, dat aan de kampongs, die zich rustig hielden, geen kwaad zou worden gedaan, doch de anderen het boos zouden ondervinden, gelijk *Banka-Kota* kon getuigen, waar de lijken der muiters bij hoopen waren te vinden, *zoodat de lucht er door bedorven was in den ganschen omtrek!!* Naïef réalisme; die „onderneming” had werkelijk onze heeren verdwaasd gemaakt. (a)

Het steelsgewijs afgegaan stuk was echter maar „eene voorloopige proclamatie militairement”, teekende Wolterbeek aan; de voor hem en den commissaris vastgestelde instructiën schreven „eene meer distinctieve” voor. Onder Muntinge's invloed, had namelijk de regeering bepalingen vastgesteld, waaruit echter meer de persoonlijk beleedigde commissaris sprak, dan de kalme gedachte, dat het Badroedin en het Palembangsche volk waren geweest, door wie wij met schepen en soldaten smadelijk waren weggejaagd en dat er dus waarlijk geene enkele gegronde reden voor den weerbarstigen en in zijne soort talentvollen vorst kon bestaan, om nu maar zoo in eens van den troon berouwvol af te dalen en zich voor zijne vijanden te presenteerden met 'n: „Hier ben ik, doe met me, wat Uwe genade goed zal vinden te doen.” — Nochtans waren in dien geest de instructiën geredigeerd. Den sultan moest namelijk *gelast* worden om binnen een te bepalen tijd zich ter beschikking te stellen van

(a) „De opperbevelhebber van de expeditie tegen Palembang enz.

„Geeft bij dezen te kennen aan de onderdanen van het Palembangsche rijk:

„Dat hij klaar is om met eene geduchte macht de rivieren van dat rijk in te dringen en hetzelfde van alle kanten gelijktijdig aan te vallen, ten einde den sultan Badaroedin te straffen voor zijne trouweloosheid, gepleegd tegen het Nederlandsche Gouvernement of wel rekenschap deswegen te vragen;

„Dat alle de inwoners der onderscheidene kampongs en desa's, welke zich stil houden en ongewapend, vreedzaam zich gedragen, staat kunnen maken op zijne bescherming en vriendschappelijke, vreedzame behandeling;

„Dat hij echter iedere kampong of desa, welke zich vijandelijk gedraagt, uit welke op onze schepen of troepen wordt geschoten, of waar zich gewapende menschen vertoonen, zal doen vernielen en de menschen in dezelve staffen, zooals die van de benting Banka Kota reeds gestraft zijn, liggende hunne lijken met hoopen op het slagveld, zoodat de lucht daardoor bedorven is in dien omtrek;

„Eindelijk dat hij gezanten zal ontvangen, zonder zich echter daarom op te houden.”

den commissaris op zoodanige plaats als deze zou opgeven: „ten einde te komen vernemen wat de Hooge Regeering omtrent hem, Sultan, heeft besloten”; de verklaring zou bij dit bevel gevoegd worden, dat 's vorsten leven gespaard bleef „en dat omtrent zijne schatten met billijkheid zal worden beschikt”. *Met billijkheid!* „In geval de sultan aan deze oproeping voldoet” — neen maar, nu vraag ik u toch, — gelastte art. 5 van het naïeve stuk, zijne opzending naar Java.

De boosdoener had intusschen op Wolterbeek's roepstem geen adem gegeven. Bevelhebber en Commissaris samen deden het nu den 13ⁿ October nogeens flink over. Er gingen zelfs twee staatsstukken te gelijk af. Een aan Badroedin zelf. Dit was een kleine brief, waarin zij hem *kennis gaven* van „de wil en de begeerte van Z. E. den Gouv.-Gen.”, dat, indien hij nog eenig gevoel voor de welvaart van Palembang en de ingezetenen had, zoomede de onheilen wilde afwenden, waarmede zij allen en hijzelf bedreigd werd, hij, sultan, „zich overgeve aan het Nederlandsche Gouvernement en zich begeve aan boord Z^r M^s schip, waarop wij geëmbarkeerd zijn, ten einde aldaar de nadere intentiën van Z. E. den Gouv.-Gen. te vernemen, wordende in dat geval aan Z. H. het behoud van zichzelf, van zijne naastbestaanden en van hetgeen hem het naast aan het hart ligt op eene plechtige wijze bij deze gewaarborgd en verzekerd”. Antwoord hierop werd ingewacht „binnen twee uren na de ontvangst”. Onnoozel!

Doch nu het andere stuk? Dat was ellenlang, waarin Muntinghe zich in zijne volle nietswaardige rhetorische kracht deed kennen, eene proclamatie aan het Palembangsche volk, die werkelijk te zot was om alleen te loopen. Badroedin werd er braaf in uitgescholden voor een despoot, voor een tiran, voor een tijger, voor een trouweloze, voor een woordbreker, kortom voor een heel gemeenen kerel! De eenvoudigen, waarvoor het bestemd was, zullen er niets van hebben begrepen; anders hadden ze Muntinghe verwijtend geantwoord: „Welnu komaan, en het was toch die man, dien gij kendet als de moordenaar van 1811, waarmede gijzelf weer begint u af te geven en aan wien gij de kroon teruggaaft!” — De proclamatie had daarvoor echter eene wederlegging klaar. Die door den vorst begane euvelheden, stond er, waren door zoo'n edelmoedig volk als het Nederlandsche met den mantel der vergetelheid bedekt; nu echter, dat hij wèer gemeen had gedaan, werd andermaal de mantel opgeborgen. Wij komen terug heette het in

de proclamatie, niet om wraak te nemen, o neen! dat gedoogde niet de edelmoed van Nederlands aard, maar om de volkeren van Palembang wèl te doen. Dàt was het streven van Nederland; en daardoor alléén . . . *werden de Nederlandsche soldaten aangevuurd!!* Komt! Komt dan! luidde het dwaze kermisstuk, vóór het te laat is, tot ons over. (a)

Wèl was door den commissaris geprofitteerd van de ellendige Peeksniff-school, waarin hij eenige jaren practische lessen had gekregen . . .

Toen de stukken gereed waren, rees de vraag, hoe men ze aan het goede kantoor kon bezorgen, want men was nu de rivier te ver op, om ze nog aan dien fameusen boom in het afgebrande Soensang te kunnen *ophangen*. Het bleek echter, dat men volstrekt niet bang behoefde te zijn; het Palembangsche volk verstond waarlijk zijne wereld. Wolterbeek zond namelijk twee vertrouwde inlanders met parlementaire vlag de rivier op; zij hadden in last ze aan den eersten den besten vijandelijken post af te geven. En waarlijk, daar kwam nu netjes op de onzen eene vijandelijke prauw aan, welke behoorde tot de divisie, die onze schepen steeds van voren bestookte, zonder zelf ooit binnen het bereik van ons vuur te komen en die al heel wat dooden en gekwetsten op de Nederlandsche schepen had veroorzaakt. De prauw nam de stukken over, ja onze zendelingen kregen van den commandant der divisie . . . een *reçu!* Beschaafder kon het toch werkelijk niet gaan; het vervulde dan ook Wolterbeek met groote bewondering. Wat meer is, Badroedin antwoordde nu ook, en wel den 15ⁿ October.

Van het oogenblik, dat we alzoo beet kregen, hield het geschrijf niet op; het heeft natuurlijk geen enkel practisch resultaat gehad. Ofschoon de brieven alle min of meer op hetzelfde neerkomen, zijn ze niet van volstrekt belang ontbloot, wijl ze tot de kennis der karakters bijdragen (b). De Nederlandsche stukken doen ons zien, wat we al niet uithaalden om Badroedin tot vriendschappelijke herinneringen te bewegen, toen we ontwaarden, dat hij ons de

(a) Zie bijl. 37.

(b) Het *Wolterbeek*-archief bevat tal van in Maleische karakters geschreven Palembang-stukken, die in eene Maleische handschriften-verzameling voor de beoefening van de taal zeker op hunne plaats zouden zijn; maar ongelukkig zijn ten deele de van onze commissarissen uitgaande stukken slechts in het Hollandsch voorhanden en dan nog wel in afschrift, waardoor fouten mogelijk zijn, wat ik niet controleeren kan. In het vervolg van den tekst zal men zien, waarom dit wordt opgemerkt.

baas was; hoever wij ons toenemend verwijderden van de snoevende taal, dat als de vorst zich niet vrijwillig gevangen gaf, wij evenals op Banka, den Palembangschen grond zouden beleggen met de lijken der muiters. We worden zóo compleet karakterloos, dat, wanneer Badroedin slechts het goede oogenblik had weten te kiezen, hij op den trouw zijner vaderen met een vroeger ongekenden glans door ons hersteld zou zijn; maar, hoe geboren diplomaten inlanders soms ook blijken, velen schijnen den *flair* te missen om het niet tot op het uiterste te laten komen.

Badroedin's brieven worden op den duur vervelend, omdat zij nooit iets van beteekenis zeggen; maar men kan niet nalaten te glimlachen over den tact, waarmede hij de heeren met een kluitje het riet instuurt. Hij is het trouwens ten slotte niet, die de telkens weder opgevatte correspondentie uitlokt; maar wij zijn het, die hem toenemend dringend vragen: „Och toe, zend gezanten! zend toch *als je blijft* gezanten!” Hij snoeft ook niet, gelijk wij, op zijne macht, waartoe hij veel meer reden zou hebben, doch laat dit geheel ter zijde. Hij scheldt ons evenmin terug, maar noemt, o zonde! Wolterbeek en Muntinghe „zijne vrienden en broeders” en zegt hunne brieven „met genoeg” te hebben ontvangen. Bescheiden verklaart hij zich slechts onschuldig; tot de hem ten laste gelegde daden niet in staat, daar hij nooit had en zou kunnen vergeten: „dat alle de voormalige vorsten van Palembang, van de oudste tijden af, door het Nederlandsche Gouvernement zijn beschermd geweest en welk Gouvernement ook steeds zijne achting en liefde voor de vorsten betoond had”. Wat ook plaats vond, hij wil „de onbetamelijke en alleszins ongeoorloofde handelwijze” niet beoordeelen, die het volk van Palembang tot verzet heeft gedrongen, doch er alleen van zeggen, dat hij zich nog steeds stil heeft gehouden: „omdat ik een innerlijk gevoel van vriendschap en zuiver hart heb voor het Nederlandsche Gouvernement”, toen zelfs „de soldaten een Palembang van mijn brug hebben doodgeschoten” (a). Wilt, vroeg hij verder, met uwe „geduchte macht” eenige consideratie hebben; gaat u werkelijk ter harte „de welvaart en het geluk van het land van Palembang”, oefent dan geduld uit; „want als dit land geruineerd wordt, dan zal het

(a) Het wegschieten van den Palembang op Badroedin's brug deelt de sultan ook in het hierna te vermelden stuk aan Raffles mede. Nadere bijzonderheden weet ik er niet van.

Gouvernement ook schade lijden"; en indien de hooge regeering geene consideratie, toegewendheid en attachement ten aanzien van zijn persoon wilde toonen „dan is mijn ondergang onbetwistbaar". Ten slotte maakte de slimmert zijne excuses, dat hij niet binnen de gevorderde twee uur had geantwoord: „de Palembangers zijn niet in staat om zoo spoedig te schrijven als het wel behoorde"; nochtans hoopte hij, dat zijne „vrienden" zouden antwoorden.

Badroedin had echter nog andere suaren op zijn speeltuig. Nevens brieven aan ons, waarin hij eerbied voor het Nederlandsche gezag scheen te toonen en kanonschoten, waarmede hij onze schepen schoonveegde; branders, die onze door het dagwerk uitgeputte manschappen, ook des nachts geen rust lieten; — zond hij memories aan onzen kolonialen nabuur. Troonde niet aan de westzijde van zijn rijk een avonturier, even beginselloos en leugenachtig als hijzelf, behoudens dat de beschaving een netter, gladder tint aan zijne intriges gaf! Kon het den sultan onbekend zijn, dat gouverneur Raffles Palembangers in zijn dienst had, geroepen om hem geregeld op de hoogte te houden (a); dat de gouverneur niet slechts met platonische belanstelling de gebeurtenissen volgde, maar er zich evenzeer over verheugde als de vorst zelf (b)! Wat kon wellicht onder die omstandigheden een verzoek om hulp daar niet uitwerken! 't Is waar, er hadden zich omstandigheden voorgedaan, die een rechtstreeksch schrijven van den vorst aan den gouverneur moeilijk maakten. Badroedin deed daarom echter nu een onpersoonlijk gestelde en ongeteekende memorie van grieven tegen de Hollanders afgaan; alleen viel hij onwillekeurig aan het slot uit zijn rol en eindigde hij dientengevolge in den eersten persoon. Bovendien ging dit ongeteekend stuk niet alléén af. Ook twee broeders des sultans, rijksbestierders, richtten zich tot W. R. Jennings, kapitein Travers en kapitein Methven, „de vertrouwde agenten en vertegenwoor-

(a) Zie M. R. bl. 45.

(b) „By the employment of an adequate force, under judicious management, there can by little doubt", had hij in den op bl. 504 vermelden Ajax-brief opgemerkt, „that they may eventually succeed in obtaining possession of the capital, but probably not until it has been deserted and the Sultan has secured his safety by a retreat into the interior of the country. However much it may be regretted, that the European power should under any circumstances be lowered in the eyes of the natives, it must be admitted, that there are circumstances in the recent transactions of the Dutch at Palembang, which render their late disgrace neither unexpected nor perhaps altogether unmerited."

digers van den Edelen Heer Thomas Stamford Raffles, enz. enz.", zooals de adressen luidden. De stukken bevatt' en scherpe beschuldigingen tegen Muntinghe's onhebbelijk optreden; ook de mededeeling, dat Badroedin slechts tot opstand was gekomen, omdat commissaris Muntinghe gijzelaars vorderde als waarborg voor verder goed gedrag, zonder er bewijzen waren van des sultans schuld aan den opstand, die den commissaris uit de binnenlanden had gejaagd. (a)

Twee inlanders hadden op zich genomen deze brieven te bezorgen en verder het Benkoeleesche bestuur mondeling in te lichten; ze waren den 27ⁿ September 1819 bij Raffles gekomen en goed ontvangen. Wél verklaarde de gouverneur geene bevoegdheid te hebben om zich met de Palembangsche zaken in te laten, maar hij beloofde de brieven naar Calcutta op te zenden, waarvoor de inlanders een ontvangsbewijs erlangden.

Bij missive dd. 2 October 1819 zond Raffles de stukken inderdaad naar de regeering van Britsch-Indië. Hij deelde tevens mede, dat de zendelingen hem gesproken hadden over eene groote Hollandsche macht, die de rivier van Palembang opging, doch tevens: *„but that they were not under the least apprehensions from it, as the Sultan had blocked up and defenced the river in several places and the people of Palembang were resolved to stand to the last; their only anxiety seemed to be with regard to the part we might take and to ascertain how far they might calculate on our neutrality”*.

Er waren namelijk weder geruchten loopende geweest, dat de Engelschen voor de derde maal van Benkoelen zouden binnenvallen. „I”, luidde het bovendien in een brief van Benkoelen van iemand, die de zendelingen ook had gesproken, welk schrijven in het *Calcutta Journal* eene plaats kreeg (b), *„I questioned them closely as to the origin of the report of our interference; to which they replied, that it was spread by the Dutch; and as they had information of English ships being employed, and indeed of a ship of war with English colours having for some time blockaded the river, they could not but give some credit to the report”* (c).

(a) Zie in bijl. 88 de drie stukken, uit B's verz.

(b) Overgenomen in het *Asiatic Journal*, dl. X, bl. 297.

(c) Vergelijk hetgeen omtrent de Ajax op bl. 506 vv. voorkomt.

XXV.

**De verdere opvaart door het nauw van Selat Nama:
9—20 October 1819.**

Wolterbeek had reeds in zijn eersten brief den sultan doen weten, dat de flotielje, zonder antwoord te wachten, zou doorgaan (a). Dit deden we ook, doch in volstrekte onbekendheid met de landstreek en met de verdedigingswijze des vijands. Gelijk wij het in dergelijke zaken zoo dikwerf zouden ondervinden, geen enkel spion of verrader deed zich op of was te vertrouwen. Gevangenen lieten zich liever neergeeselen, doodschieten, in boeien sluiten, mishandelen, dan eenig deugdelijk bericht geven. „De inlanders”, klaagde het journaal, „welke met Palembang bekend konden zijn, wilden niet; en men kon ze tegen geen prijs tot spionneeren of recognosseering omkoopen; en die van Muntok waren ook niet te vertrouwen”, „niets kon men uit die menschen krijgen, wegens hunne bijgeloovige indrukken, waardoor zij bevreesd zijn”. Evenzoo had van het denkbeeld afgezien moeten worden om de door Muntinghe medegebrachte Javanen inlichtingen te laten verkrijgen: „wijl zij er weinig lust toe hadden, omdat ze wel voorzagen, dat zij nimmer terug zouden komen” (b). Kleine vaartuigen, door Wolterbeek de rivier opgezonden, kwamen, na een zekeren afstand te hebben geroeid, terug met het rapport van niets anders gezien te hebben dan een steeds aangroeiend getal van gewapende prauwen, hetgeen tot voorzichtigheid maande, terwijl de kampongs verlaten waren.

Alle hindernissen beletten echter niet, dat de flotielje vooruit kwam, ondanks verschrikkelijke onweers- en regenbuien, die niet ophielden; ondanks de hitte, die het scheepsvolk nedersloeg; ondanks de moeilijkheden van het vaarwater, waardoor de schepen telkens tegen elkaar kwamen, aan den grond raakten, ja in het geboomte van de overal verrijzende bosschen terecht kwamen (c); ondanks

(a) Zie slot der noot a op bl. 572.

(b) Uit Wolterbeek's verhoor dd. 8 Augustus 1820 op Vraagpunten; waarover nog hierna.

(c) „De meesten onzer raakten door den stroom tegen den kant en de takken der bosschen”, „dat de nokken der raas in de takken der boomen vastraakten en die deden breken.” Verb. ad 9 October.

het gemis aan een voldoende getal prauwen om de schepen te leiden (a); ondanks de schoten des vijands wien de schepen sinds den 11ⁿ October een gemakkelijk te bereiken doelwit aanboden, zoodat zelfs de *Irene* met slechts 2 schoten niet minder dan 4 dooden en 6 gekwetsten op den 17ⁿ kreeg, terwijl de equipage en de Chineezen een slokje van hun rantsoen drank namen; en ondanks de branders, die sinds den 14ⁿ aan de vermoeide manschappen, met brandwachten en boegseeren, ook des nachts, geen rust lieten.

Het voor zoovele vaartuigen smalle water van slechts 2 kabellengten, werd nog vernauwd door onderscheidene eilanden. Men had o. a. te zeilen tusschen de eilandjes *Borang* en *Anjar*. Het was in zeker opzicht voor de Palembangsehe geschiedenis eene klassieke plaats, want daar had commandeur Van der Laan in 1658 de Palembangers tot rede gebracht (b); daar had ook Gillespie, „die wegens ondernemendheid beroemde officier”, herinnerde zich Wolterbeek, in 1812 Badroedin's macht gebroken (bl. 331, 334). Muntinghe had in zijn advies van 31 Juli ook de verwachting geuit, dat we daar, bij de z. g. *bentings*, een gewichtigen tegenstand zouden ondervinden (c); doch spionnen hadden hem tijdig, namelijk nog vóór de expeditie de bank over was, ingelicht: „dat”, gelijk hij dd. 6 September 1819 den schout-bij-nacht berichtte, „de Selat Borang deze keer minder versterkt wordt, als een ander bij de Moeara Pladjoe en Poeloe Kombora, waar een nieuw punt van defensie is gekozen”; hetgeen echter niet volstrekt eene verassing kon zijn, daar de commissaris mede in zijn advies van 31 Juli had gewaarschuwd, dat de vijand wellicht dit laatste punt niet onversterkt zou laten.

Daar men intusschen de spionnenberichten niet onbepaald gelooven kon, was men, toen de flotielje den 14ⁿ October de eilanden naderde, in gespannen verwachting en ging Van der Laan's zoomede Gillespie's roem door Wolterbeek's gedachte (d). Den volgenden

(a) „miste dus hier het noodig getal prauwen poekats of kleinere vaartuigen, en kon ik dus aan alle de vereischten tot voorzichtigheid met het opdrijven, niet genoeg voldoen, en nog minder mij aan de bepaalde zeilorde geregeld houden.” Verb. ad 11 October.

(b) Zie breeder o. a. de noot op bl. 12 *De Sturler*.

(c) Zie bijl. 33.

(d) „Ik had hebben kunnen stormloopen, zooals in de 17^e eeuw de admiraal Van der Laan heeft gedaan, indien men mij tusschen de Gombora en den kraton had laten naderen.” — „Passeerden het eiland Borang, de voormalige sterke positie tijdens de expeditie door den Engelschen kolonel

dag echter het nauw doorgaande, schenen slechts looze schietgaten 'n dertigtal, overblijfselen der batterijen van 1811, den spot te drijven met de finale onkunde, waaromtrent de Nederlandsche vijand met betrekking tot Palembangs verdediging verkeerde (a). De scherpzinnige Badroedin toch had zich niet andermaal aan een échee dáár willen blootstellen en een vrij wat sterker stelling hooger op gekozen.

Voer men tusschen Borang en Anjar recht toe door, men zou loopen op het eilandje *Nama*, dat tusschen beiden er vóór ligt. De flotielje had dientengevolge rechts op te gaan, tusschen dit eiland en den met dicht kreupelhout bezetten moerassigen oever: het nauw van *Selat Nama*; en toen we dit deden, een hoek omgaande, waar de rivier van zuid naar noord, rechthoekig ombuigt van west naar oost; en we aldus het vrije gezicht op den in deze richting stroomende rivier erlangden, staarden we plotseling op het eiland *Gombora*, met zijn oostpunt dreigend naar ons toegekeerd, want waarlijk daar keek ons eene gansche batterij door acht oogen vlak in het gezicht. Het pleit bijzonder, zij het ook hier indirect, voor Muntinghe's voortreffelijk advies van 31 Juli, dat hij niet geloofde aan een *zeer geduchten* weerstand bij de Pladjoe, omdat er de stroom te breed was om onze vaartuigen tusschen een kruisvuur te brengen; maar tevens voor 's vijands beleid, dat deze dit bezwaar in de verdediging wegnam, door er nog een *speciaal eilandje kunstmatig aan te leggen*, en wel voorzien met eene batterij van drie schietgaten, nog liefst gesteund door vier drijvende batterijen, ieder van twee stukken!! Waagden we ons ter zijde, dan blikten er aan den rechteroever 60 schietgaten, verbreed over eene gansche reeks batterijen, die ieder 50 à 75 voet van elkander gelegen waren. Mochten we er soms aan denken om onder al dat vuur toch door te varen, dan zou een fameus palenhek, hetwelk *Gombora* met de oevers verbond, den weg versperren.... Nogmaals moet ik hier herinneren, hoe Muntinghe ook aan de mogelijkheid van dergelijke hindernissen gedacht heeft, weliswaar

Gillespie in den jare 1812, welke positie die wegens ondernemendheid beroemde officier met zooveel voorzichtigheid naderde, doch die hem zonder slag of schot ingeruimd werd, door toedoen der partijen tegen den sultan." Verb. ad 15 October.

(a) „Wij vonden deze positie geheel verlaten, waaromtrent wij wel eenige, doch geene de minste zekere berichten hadden ontvangen." — Uit dergelijke mededeelingen van het verbaal, blijkt telkens de nauwgezetheid, waarmede de schout-bij-nacht zijn dagboek heeft gehouden.

„door het doen zinken van kleine vaartuigen of houten kielen met steenen gevuld”, terwijl de vijand het veel doelmatiger middel der palenreien in toepassing bracht, doch het kwam hier op de waarschuwing aan, dus op de voorziening der middelen, om dergelijke hindernissen weg te ruimen, waarmede men zich echter bij de uitrusting niet bemoeid heeft. Men bedenke dat de commissaris, als burgerlijk ambtenaar, niet geroepen was een oog te hebben voor militaire zaken, als waarvan in zijn belangwekkend advies gewag wordt gemaakt.

Nu, terwijl de schout-bij-nacht op zulke verdedigingsmaatregelen des vijands volstrekt niet gerekend had, was het tooneel, dat voor hem lag eene neerslaande verrassing. „Op eene (*in het water geslagen*) paal leunende”, teekende Wolterbeek dd. 17 October aan, „kon ik door het nauw van Selat Nama eene groote batterij onder de Gombora ontdekken, zijnde wij volgens het gezigt niet buiten het bereik derzelve; echter moest het er door”.... „Moeilijk was hier mijne positie; echter moest ik er door.”

Badroedin zelf gaf ons de gelegenheid te zeggen, wat we van zoo'n ongehoordheid dachten. Hij, die slechts belang had, om ons met geschrijf op te houden en te paaien, zond nog even een brief met verzoek, notabene, niet verder door te dringen en zijn volk te verontrusten; wat hemzelf betrof, hij verklaarde niet te weten eenig ongenoegen of aanleiding tot zulk een optreden te hebben gegeven.

De parlementair wilde zeker wel eens zien en hooren, hoe het bij ons gesteld was. Hij werd door den schout-bij-nacht teruggezonden met de herhaling, dat ook wij tot vrede gezind waren, doch dat we ons aan de proclamatie moesten houden; had Zijne Hoogheid nog eenig gevoel voor het geluk van zijn volk, dan moest hij dit beginnen te toonen door.... *door dadelijk aan ons de batterijen onder de Gombora in te ruimen!*

Dat was nu waarlijk niet kwaad bedacht; er viel juist daar te vechten. Wolterbeek zag er trouwens niet meer tegen op. Integendeel! Ziende, dat de vijand van onze moeilijke positie in het nauw van Selat Nama, dat den 17ⁿ was ingegaan en we den 19ⁿ achter ons lieten, geen gebruik had gemaakt, om ons door het geschut van de Gombora te vernietigen, vleide hij zich, dat het ook verder even gemakkelijk zou blijken te gaan.... „hetgeen ons veel hoop gaf”, teekende de journalist aan, „op hunne onkunde in het tijdig aanvoeren der middelen tegen ons”. Te gegronder scheen

deze verwachting, omdat Badroedin maar niets anders scheen te willen doen, dan zoete broodjes op te dissen. Den 16ⁿ had hij ons het laatst geschreven; nu kwam er weer een brief op den 18ⁿ. Over de nadering onzer schepen verklaarde hij zich „zeer verbaasd”, te meer, wyl Sultan zich „ten eenenmale onschuldig” gevoelde. Zulk een optreden onzerzijds deed bij zijne menschen, klaagde hij, „kwade denkbeelden opvatten”. De stelling der batterijen was niet zoo zeer zijn werk, als wel van het volk zelf, doch hij wilde trachten met de menschen er zich over te verstaan en dan „de beslissing daarover aan het wijzer oordeel mijner vrienden overlaten”. Hij kon niet nalaten, besloot de vorst fijntjes, dit zijn streven mede te deelen, „uithoofde mijne vrienden geschreven hebben van genegen te zijn om de gansche bevolking van Palembang te beschermen”!

Wolterbeek liet weder berichten, dat de flotielje zou doorgaan. Maar omgaande „de bocht, welke de rivier maakte, waarin de werken zóó verstandig waren aangelegd, dat zoo spoedig wij het nauw van Selat Nama gepasseerd waren, wij juist *en front* dier batterijen moesten naderen”, gelijk het verbaal ad 19 October aanteekent, was de bevelhebber andermaal met een duister gevoel voor de toekomst vervuld geworden. Hij staarde nu toch op zulk „eene voorzichtige en wel aangelegde defensie”, dat deze, als de vijand maar bedaard en manmoedig wist op te treden, „bijna niet te forceeren kon zijn, al was onze magt nog veel grooter geweest dan deze nu was, te meer daar zij niet meer dan 1 mijl van den Kraton verwijderd lag, achter zich hoogen grond tot communicatie met denzelve, als ook binnen de rijen geheide palen, honderden van prauwen tot aanvoer van alles had”.

Kapitein Van der Wijck zal wel in zich zelve gedacht hebben: „Heb ik het niet gezegd!” Want dat Gombora-punt met al zijne kunstvol aangelegde werken aan de oevers, was aan den mond der Pladjoe gelegen, dus juist op de plaats, waar wij immers, naar diens oordeel (bl. 501), hadden moeten blijven, toen Badroedin onzen Commissaris en zijne macht uit de hoofdplaats verjaagde.

Nu stonden dan aan diezelfde Pladjoe 22 kanonnen en daar achter nog zoo'n vriendelijkheid, voor het geval, we de eerste batterij bestormden; evenzoo ter zijde; in het water en aan de oevers dubbele rijen palen, zoowel om ons te beletten door te gaan, als in de zijrivieren te wijken en den vijand in den rug aan

te vallen (a); dan heele hoopen gereed liggende branders; en drie prauwdivisiën, voerende de brutale kerels, zoo waar op iedere divisie, een admiraalsvlag!!

Ze hielden ook niet met werken op, niettegenstaande we naderden. Met ijver, bedaardheid, vol orde, zagen wij ze, onder de leiding hunner hoofden, maar doorheien, om aldus aan Wolterbeek de gelegenheid tot een Van Brakel's tocht evenzeer te ontnemen (b). Niet minder dan de bevelhebber, stond Muntinghe verbaasd over hetgeen daar voor ons lag. Hij, die gedacht had, „dat de affaire uiterlijk een uur kon duren en de muiters dan zich wel naar den kraton zouden terugtrekken”, moest openlijk verklaren, „niet te kunnen begrijpen, wat hij gezien had”, „verstomd” te staan over deze bewonderenswaardige verdedigingsmiddelen. En dat alles tot stand gebracht binnen den betrekkelijk korten tijd, dat Badroedin met rust was gelaten! „Niet den minsten schijn, van alle die werken, welke hij nu zag”, teekende Wolterbeek ad 22 October nog over Muutinghe's indrukken aan, „waren er drie maanden geleden, toen hij uit de rivier retireerde.”

De bevelhebber liet steeds opvaren. De branders veroorzaakten ons veel last, doch geen schade; de vijandelijke kanonnen zwegen, wanneer van onze schepen niet werd gevuid. Naarmate wij echter Gombora naderden, nam het vijandelijk schieten toe, zonder dat daartegen onzerzijds meer een schot gelost werd, opdat niet het hoogst moeielijk manoeuvreeren door het werken met de stukken zou gehinderd worden (c). Het getuigde, meende de bevelhebber,

(a) „Wij telden in de groote batterij, dicht bij de Pladjoe 22 schietgaten. Nog eene batterij (op eenige distantie meer achterwaarts van de groote batterij aan de Pladjoe) weinig minder, soutineerende de groote batterij van achter, in geval die bestormd mocht worden. Overigens een schakel van batterijen op de rivier en op het eiland Gombora, achter het eiland om, welke passage, alsmede die van de Pladjoe in de rivier zelf, met dubbele reien palen afgesloten was, buiten nog die, welke daaromtrent in menigte onder water stonden, zooals wij nader bevonden hebben.” Verb. ad 19 October.

(b) „Ik verwonderde mij het meest over hunne bedaardheid in het werken. En kon met den kijker de ploegen volk tot heien en ander werk geëmployeerd, met hunne opperhoofden onderscheiden, zijnde die opzieners alle gekleed met broeken, baadjes, zelfs verscheidene met ronde hoeden.” Verb. ad 20 October.

(c) „Ik had het schieten verboden, omdat ik de schepen eerst goed ten anker wilde brengen op de aangewezen plaatsen, dat onder eene sterke canonnade minder precies kon gecommandeerd worden; ook moest ik, in den stroom zeilende, de schepen recht daartegen doen houden, wilde ik door het gieren, om beter te kunnen pointeeren, niet gedurig afdrijven en in ongeregelde

van eene voortreffelijke tuicht, dat deze bevelen tot onthouding, te midden van een steeds sterker kogelregen, stipt in acht werden genomen; dat ook de soldaten, die niet op het dek der schepen moesten helpen, overeenkomstig de lastgeving, omlaag bleven, al kostte het moeite, hun vechtlust te bedwingen (a).

XXVI.

De „slag” bij Gombora: 21 October 1819.

„Statig recht” ging het in den middag ten 12 ure van den 21ⁿ October onder 's vijands geweldig vuur op de batterijen aan. Het vlaggeschip *Wilhelmina* voorop, gevolgd door *Arinus*, *Irene* en *Ajax*, tot vlak bij de palenrij, die tusschen Gombora en den rechteroever den doorgang versperde en onder de groote batterij, alwaar de diepte van 5 vademen dadelijk op 28 voet water verminderde. Rechts daarvan, voor het overbrengen van commissiën, kanonneerboot 17, waarop Wolterbeek gewoon was de parlementairen te ontvangen, en die, met het vlaggeschip, het meest van het vijandelijke vuur had te lijden (b); achter de *Wilhelmina*, lag brik *Irene*; daarachter de hooge, zoo licht kantelende *Arinus*; weder hierachter de *Ajax*: allen langs en in de nabijheid van den rechteroever. Midden in de rivier, op gelijken lijn met de *Wilhelmina*, naderde van den westwal langs Gombora de *Eendracht*, met een weinig rechts de kanonneerboot 18; nog een weinig rechts nader aan het eiland Gombora, schoener *Emma*. Ter zijde van *Arinus* en *Ajax*, beschermd door deze schepen, lagen onder aanvoering van overste Riesz, de vijf Bataviasche tjunia's met werpgeschut, om „zooveel granaten in de batterijen te werpen als mogelijk was”. Achter de

orde geraken; bovendien kon het vuur der schepen enkel met de voorste stukken, van geen ander effect zijn dan om het volk wild te maken, daar het nu zich tot koelbloedigheid konde prepareeren.” Verb. ad 21 October.

(a) „Het volk was verschrikkelijk verlangend daartoe, doch het deed mij plezier, zoo verre meester over hunne driften te zijn geweest, want het was veel dat geweldig schieten van den vijand te verdragen, zonder wederom te schieten.” Verb. ad 21 October.

(b) „Voornamelijk schenen zij hun vuur gericht te hebben op het achterschip van de *Wilhelmina* en op de boot N° 1, apparentelijk omdat mijn vlag op de *Wilhelmina* woei en omdat ik de parlementairen op de boot ontvangen had.” Verb. ad 21 October.

Emma, beveiligd zooveel doenlijk voor 's vijands geschut, de vol met landingstroepen bezette zes Riouwsche poekats, barkassen en andere sloepen. Radja Akil's zes prauwen waren meer achterwaarts gestationneerd: „om met zijne, alsook met de Bataviasche kruisprauwen zooveel kwaad te doen als mogelijk was”. Verder achterwaarts had men de *Blücher* met Muntinghe, het hospitaalschip *Henriette*, de *Buyskes*, een waterbrik en een provisieschoener. (a)

Het was een waarlijk stout bestaan van onzen schout-bij-nacht om daar zoo vlak in den mond der batterijen te gaan liggen, al nam men dan ook zooveel doenlijk voorzorgen in acht (b). Doch het „formidabele”, het „ontzaggelijk” gezicht van 's vijands werken, maakte, rapporteerde Wolterbeek aan den minister van Marine (c), „geeu meerderen indruk op mij en de overige officieren, dan dat de vertooning hier meer zoude zijn dan de daad, hetgeen ons zoodanig was ingeprent door de bij ons zich bevindende inlanders, door den heer commissaris Muntinghe, en door de officieren, die ruim 2 jaren hier hadden gediend, dat ik op den 21st, evenals de kolonel-commandant van de landtroepen, de attaque heb doen beginnen, in de vaste verbeelding, dat het spoedig gedecideerd zoude zijn, te meer daar ik mij volkomen tot eene geduchte resistentie had geprepareerd.”

Dat is, als alles in deze expeditie, tegengevallen; eenmaal echter voor den strijd geplaatst, werd door ieder braaf zijn plicht gedaan. „Iedereen,” rapporteerde ook kolonel Bischoff aan den legeroommandant (d), „heeft in dit gevecht de meeste bedaardheid en moed aan den dag gelegd; de troepen, welke niet bij 't geschut geplaatst waren, heeft men niet dan met moeite in 't ruim der schepen buiten het vijandelijke vuur kunnen houden; de inlandsche

(a) „Ik had mij voorgenomen, om met de *Wilhelmina* tot dicht aan de palen te zeilen, en achter dezelve de brik *Irene* te plaatsen, die dan, vlak tegenover de punt der beide flanken (van de batterijen) komende, minder van die flanken te vreezen zoude hebben, krijgende de *Wilhelmina* dan de binnenwaartsche flank, alsmede de schoten uit de batterijen achter en meer landwaarts voor hare rekening, terwijl *Arinus Marinus* en *Ajax* de flank naast aan de Pladjoe moesten waarnemen en de *Eendracht*, *Emma*, als ook de beide platbodemde kanonneerbooten tegen de batterijen op de Gombora, als ook tegen de drijvende batterijen in de rivier werden gesteld.” Verb. ad 21 October.

(b) De positiën der flotielje op 20, 21 en 22 October vinden we duidelijk aangegeven o. a. op een schetskaartje bij *Muller*, bl. 318.

(c) Dd. 28 November 1819.

(d) Dd. 27 October 1819.

pionniers hebben die bedaardheid niet aan den dag gelegd, doch in hunne ongewone en niet aangename positie geen excesses van bangheid begaan, terwijl zijlieden meest allen, niet of zeer weinig actief moesten zijn." (a)

Om half twee lagen de schepen geänkerd; onverwijld begon nu ook van onze zijde het vuur. De schout-bij-nacht had plaats genomen achter op het halfdek van de *Wilhelmina* boven een kippenhok aan de linkerkzijde, zóó dat hij de geheele reeks vijandelijke kanonnen aan de zijde der Pladjoe, die van bakboord moesten beschoten worden, vóór zich had.

Twee onzer barkassen en verscheidene sloepen waren weldra door 's vijands geschut onbruikbaar; twee poekats wisten reeds bij den aanvang des gevechts het gevaar te ontloopen, door zich den stroom te laten afdrijven; ze kwamen op Riouw terecht. Deze verliezen zouden ons, wegens het compleet gebrek aan kleine vaartuigen, het landen hoogst bezwaarlijk gemaakt hebben; doch zóóver zou het niet komen. In een paar uur tijds waren onze schepen vol met gekwetsten en de vaartuigen buitengewoon beschadigd; waarover men zich later verwonderde, was slechts, dat wij niet meer verliezen geleden hadden. „Bij de betreuring dezer brave en veelgeachte officieren en overige vol moed gesneuvelde en zwaar gewonde militairen, zoo van de land- als zeemacht, moet men'', schreef Bischoff in zijn aangehaald rapport, „verwonderd zijn, dat ons verlies niet aanmerkelijker is geweest, waaneer men in aanmerking neemt de volheid der schepen en het wel aangericht vijandelijk vuur, hebbende de *Wilhelmina* alleen in deszelfs romp 120 schoten, buiten de schade aan tuig, masten en die nogal aanmerkelijk is.”

Naast Wolterbeek stond luitenant De Bruijn, wiens been werd verbrijzeld. Des bevelhebbers standplaats, het kippenhok; het stut, waarop diens kijker rustte; de gansche zonnetent; de bezaansmast; de verschansing; — alles in den omtrek, waar de staf zich bevond, werd in minder dan geen tijd vernield. De kajuit bood weldra de meest treurige vertooning aan; het gelek een slachthuis door de plassen geronnen bloed, de gekwetsten en stervenden.

(a) Van deze zachte beoordeeling over de inlandsche pionniers wijkt Wolterbeek in zoover af, dat hij in zijn antwoord op de Vraagpunten schrijft: „Ik had nu gezien, hoe weinig staat men op de inlanders, die op de schepen, bij gebrek aan equipage, tot suppletie geplaatst waren, kon maken, zooals bijvoorbeeld de pionniers etc.” Verg. bl. 535.

Om het juiste treffen te bevorderen, gelastte de schout-bij-nacht eenige matiging in ons heftig vuren (a), doch alles bleek nutteloos. Onze kogels schenen slechts zich in de looze aarde der borstweringen te verliezen. Bij afwisseling van één vadem had de vijand aarde en boomstammen, tot 4, 5 rijen toe aangelegd; tevens voor hout gebruikende den geene splinters gevenden kokosboom. Borstweringen van 4, 5 vademen dikte, 12 à 16 voeten hoog, overdekt met klapperstammen en aarde, doch overigens open, zoodat er goede lucht in was en gelegenheid om den rook te doen vervliegen: daartegen bleken onze achttienponders, gezwegen van het lichter geschut, machteloos. „Ik had nu gezien hoe weinig caronnades tegen zulke batterijen konden uitvoeren”, was de verontschuldiging in antwoord op de Vraagpunten, die den schout-bij-nacht later werden voorgelegd . . . — *Laat dan bombardeeren*, beval Muntinge aan, die van de *Blücher* op het vlaggeschip den volgenden dag overkwam; maar bommen, noch mortieren hadden we voorhanden en zouden ook zoo spoedig niet van Batavia aangevoerd kunnen worden (b). Muntinghe had daarentegen het medenemen van dit geschut zóó natuurlijk gevonden, dat hij er in zijn advies van 31 Juli als eene van zelf sprekende zaak slechts incidenteel over had gesproken (c). We staarden op dien zoo wel bevestigden Pladjoe-mond, welke op eene mijl afstands beneden de hoofdplaats zich in de Moesi ontlast, — eene breede, snelvlietende rivier met de vischrijke meren Baton en Lingkies, die wegens den geringen afstand van de hoofdplaats, langs de Troeson Djawa den weg merkelyk bekortende, voor de bevolking van wezenlyk belang zijn. Daar te landen, en den vijand in den rug te vallen, o, indien het mogelijk ware! Maar, teekent het journaal ad 23 October aan, men kon immers geen storm loopen door moerassen, waarin de soldaat, gelijk bij onderzoek bleek, tot den buik in den modder zakte, en waar het kreupelgewas zóó dicht in elkander was gevlochten met struiken

(a) „Ik moest weleens tusschenbeiden komen om bedaardheid te recommandeeren, waartoe ook kapitein en officieren hun best deden, doch overigens was ieder Europeaan braaf”, „... wijl men minder zeker van het schot is, als de stukken door te groote verhitting te wild worden.” Verb. ad 21 October.

(b) „... dat om hier mortieren tot bomben aan te voeren, op Batavia geen een vaartuig voorhanden was en voor de toestelling tot een op de werf te Soerabaja tijd vereischt werd.” Verb. ad 22 October.

(c) „Een schip, tot voor deze batterijen genaderd, om dezelve te bombardeeren, ligt tegelijkertijd reeds onder het bereik van het N. O. bastion...” enz. Zie bijl. 33.

en doorns, dat men niet eens man voor man zou kunnen gaan. Men zocht het rechts, men zocht het links: overal hetzelfde. Prikkelend genoeg was ook de roem van een Chattamtocht te verlevendigen, door de palenrijen te verbreken en onder 's vijands vuur de hoofdplaats te naderen! Hoe wilde men echter in het gezicht dezer batterijen het moeitevol werk volbrengen van de palen weg te trekken; hoe ook kòn men dit doen, waar de werktuigen er voor gemist werden?

De avond begon, inmiddels te naderen, de ebbe in te treden. Weldra zouden de voor de palen liggende schepen in het geheel niet meer bestuurbaar zijn; samenpakkende wolken wezen op een donderbui, die de schepen nog meer van stuur dreigde te doen worden....

In dezen bedenkelijken staat, tegenover het feit, dat ons licht geschut niets uitwerkte en 's vijands vuur niet verminderde, won Wolterbeek het advies in van de bij hem zijnde Dibbetz en Bischoff; zij waren met hem van oordeel, dat de flotielje niet aldus den nacht kon blijven liggen (a). Zoo werd de voortzetting van dit artillerie-duel ten vier ure in den namiddag opgegeven en zakte men terug (b). Nauw ontwaarde de vijand onze bedoeling, of met vernieuwde woede ging het uit alle vuurmonden en met branders tegen de schepen los. De bevelhebber bleef echter in dezen bearden toestand, de beweging meester; langzaam dreven we afwaarts, steeds met werpankers werkende, om de schepen van elkander te houden. Dank moed en stipte gehoorzaamheid was de flotielje des avonds ten 6 ure weder bij Selat Nama in de positie, die zij ten 12 ure te voren had ingenomen.

De luitenants Fabritius en Beijnst, de eene van de zee-, de andere van de landmacht, hadden met 37 anderen het leven ver-

(a) „dat het ongeraden zoude zijn in deze positie gedurende den nacht te blijven, althans als er wind kwam, liggende de schepen te dicht op elkander, zijnde er geen ruimte meer; ook kon ik in het donker onder het schieten mij niet laten zakken, wanneer wij onvermijdelijk elkander aan hoord zouden hebben gedreven, dat ongeluk of schade had moeten geven.” Verb. ad 21 October.

(b) „Radja Akil en de inlander Francis hebben mij naderhand verzekerd, dat hadden zij niet gezien, dat ik met den avond had afgehouden, zij zouden gekomen hebben om mij zulks voor te stellen.” Antwoord op de Vraagpunten. Wie met „de inlander Francis” bedoeld wordt, weet ik niet. De Europeesche ambtenaar van dien naam (bl. 472 noot b) — zoo aan eene beschrijving te denken viel — was wel ter beschikking van Wolterbeek gesteld, doch naar de Lampongs gezonden.

loren. Men telde nog 59 zwaar gekwetsten, waaronder de kapitein der artillerie Van der Ven (a) en de luitenant De Bruijn waren, die allen aan hunne wonden overleden. Op de *Eendracht* waren al de officieren gekwetst geworden. „Ook is mijn hofmeester Gerrit”, schreef Wolterbeek dd. 4 November particulier aan den heer Van der Capellen, „die ruim twaalf jaren mij getrouw heeft gediend, het been afgeschoten en kort daarop overleden.”

Dat was de „slag” bij Gombora op den 21ⁿ October 1819, zooals schout-bij-nacht Wolterbeek met zekere voorliefde de treurige gebeurtenis telkens in zijne stukken placht te noemen. „En hiermede liep het heden af”, teekende de journalist weemoedig aan. „Het was door de voorbeeldeloze bedaardheid van geest bij de kolonels Dibbetz en Bischoff”, luidde het in zijn officieel rapport aan den landvoogd dd. 4 November, „dat ik het geluk heb gehad een geregelden slag te kunnen leveren (*sic*), met een samenstel van gembarqueerde menschen, welke voor het grootste gedeelte niet op hun regte plaats stonden, en onder welke men op de inlanders in het geheel niet kon rekenen; ook met alle spoedig bijeen gebragte middelen.” Den heer Van der Capellen werd wèl met vreemde rapporten *geluk* verzekerd!! Ziehier wat nog over dit artillerie-duel van 2½ uur, meer was het feitelijk niet, werd medegedeeld:

Gedurende het gevecht hadden wij de schoonste gelegenheid, om de werken van den vijand te beschouwen: lagen binnen het bereik van 4 batterijen, zonder de kleine bittings te rekenen, en werden aan alle kanten beschoten.

Het geregelde vuur uit die batterijen doet zeker den vijand eer aan, en de aanleg derzelven als ook het verband, dat zij daaraan gegeven hebben, heeft ons doen zien, dat men hem veel te gering heeft geacht. En late het aan zijne plaats of dit alles werk uit hun eigen, dan met behulp van meer verlichte naburen is daargesteld. Dit is echter zeker, dat ook de bittings in de rivier van Banka-Kota, door de officieren, welke aldaar geweest zijn, zoodanig hecht en de borstwering dik zijn opgegeven, dat men gerust kan supponeeren, zij dit werk zeer goed verstaan. Dit is reeds gebleken in vroegere jaren, tijdens de generaal Daendels, die met 5000 man en alle belegeringsmiddelen tegen een benting is opgetrokken, welke de Lampongers in het Bantamsche hadden weten aan te leggen; en waartegen hij met

(a) *Van der Ven* staat in de officieele courant; *Van der Vinne* lees ik duidelijk in menig stuk. De courant drukt ook *Fabricius*, terwijl hijzelf zich teekent, en men ook zijn naam schreef, *Fabritius*.

al zijn bommen en belegeringsgeschut niets in twee maanden heeft kunnen doen, maar is moeten aftrekken. De kolonel Bischoff, die de troepen dezer expeditie commandeert, was in persoon daarbij.

Ik voor mij ten minste kan verklaren, dat ik geen het minste ongemak, bij het eindigen van het gevecht aan hunne batterijen heb bespeurd, niettegenstaande ons geschut ook goed gepointeerd is geweest, en wij op een halve musketschot geëngageerd lagen. Bovendien moet ik hunne handelingen bij het zenden van parlementairen, het behandelen derzelve en meer andere dingen bewonderen, en komen geenszins overeen met de ruwe opiniën, welke men ons van hen gegeven heeft.

Nog loopt in het oog hunne bedaardheid op de batterijen, gedurende het gevecht, hebbende wij opperhoofden boven op de batterijen zeer bedaardelijk ploegen volks van de eene plaats naar de andere zien geleiden, waar zij meer nuttig konden zijn.

Vertrouwden ook de geheele bevolking van de Soensang af tot hiertoe zich aldaar verzameld had, zooals wij ook de kampongs, welke gepasseerd zijn, allen verlaten hebben bevonden, welke ik ook niet hebben willen laten verbranden, maar onaangeroerd gelaten.

Uit al hetwelk men gerustelijk kan opmaken, dat geen tweespalt, maar een gansch eenstemmig volk zich onder hunne opperhoofden tegen ons geschaard heeft.

Wij lezen in dit schrijven, dat men niet geprofiteerd had van de reeds onder Daendels opgedane ervaring, doch de schout-bij-nacht het overigens op zijne plaats wilde laten, of de verdedigingswerken der Palembangers uitsluitend door hen zelve waren aangelegd, dan wel *met behulp van meer verlichte naburen*. Echter erkende hij aanstonds de mogelijkheid, dat ze het wel zonder die hulp gedaan konden hebben. De officieele *Bataviasche Courant* van 20 November 1819 houdende een rapport over de expeditie gaf intusschen mede bedekt het vermoeden over hulp van Europeanen te kennen, door te berichten, dat de sultan eene positie had gekozen, „welke men inderdaad in de verzoeking zou zijn om aan eene meer gevorderde krijgskunde dan de zijne toe te schrijven”. De *Calcuttasche Bengal Hurkaru* stelde deze zaak aldus voor:

„The Dutch are aware that the resistance of the Malays at Palembang has been organised and guided by some Europeans, who have deserted from their own service, the chief person being a Frenchman, who served with great credit as an engineer under Buonaparte, and subsequently embarked for Batavia as a non-commissioned officer in one of the Dutch regiments. Having only gone to Java in quest of adventure, he took an early opportunity of

deserting, and has thus turned his abilities against his former employers. Another French officer is mentioned as being similarly circumstanced ad Palembang." (a)

Ook te Batavia schijnt men aan deserteurs gedacht te hebben; althans Mr. H. J. van de Graaff wijst in een brief van Batavia dd. 15 Januari 1820 aan zijn zwager in Holland, onder de uitdrukkingen over teleurstelling betrekkelijk Palembang, op het verkeerde van Fransche deserteurs in dienst te nemen.

XXVI.

De terugtocht naar den mond der Moesi en hernieuwde correspondentie met sultan Badroedin: 22 October—15 November 1819.

De dag van den 22ⁿ October werd gewijd aan het herstellen en het zooveel mogelijk weder in orde brengen van hetgeen geleden had. Ook werd een nader plaatselijk onderzoek ingesteld, of men niet kon landen en door de moerassen heendringen, doch de rapporten, die de schout-bij-nacht den volgenden dag ontving, be- toogden eenparig: „de complete onmogelijkheid van in de bosschen door de moerassen te kunnen komen, zakkende men op sommige plaatsen tot over het midden daarin" (b).

Toen rees bij Wolterbeek weer de ongelukkige gedachte om zich andermaal — *en wel nu zonder commissaris Muntinghe* — tot den sultan te wenden, met de mededeeling, dat, indien deze de twee pangerans adipatti, dan wel twee andere hoofden, wilde zenden om te onderhandelen, men zich onzerzijds daartoe nog altijd geneigd zou vinden, ten einde de middelen, die tot het welzijn van het Nederlandsche gouvernement en de ingezetenen van Palembang konden strekken, te beramen; „wordende", werd er

(a) Overgenomen door de *Asiatic Journal*, dl. X, bl. 200. — Een dergelijk bericht in een brief dd. 14 November 1819 aan het *Asiatic Journal* zelf, dl. IX bl. 513: „This precision of discipline, so uncommon among the native troops, is attributed to the instruction and superintendence of two deserters from the Dutch army. . ." In de latere expeditie van generaal De Kock heeten ze andermaal een rol te spelen: *Asiatic Journal* dl. XI bl. 200.

(b) Verb. ad 23 October.

6* Volgr. VII.

zoetsappig aan toegevoegd, „aan die gezanten eene goede ontvangst en zeker geleide terug verzekerd”.

Inmiddels oordeelde de bevelhebber ook zijne positie vóór het nauw van Selat Nama op den duur niet veilig, daar wij steeds onder het bereik van 's vijands geschut lagen en aanhoudend door branders werden bemoeilijkt. Vandaar, dat den 24ⁿ ook door het nauw werd gegaan: we konden ons nu gemakkelijker bewegen.

Terwijl men daar den 25ⁿ lag, kwam des sultans antwoord. Hij betuigde zijn warmen dank over het aanbod om gezanten te zenden en verklaarde daarover ook al precies zoo gedacht te hebben; want in geen en deele had hij vergeten, dat van ouds onder alle Nederlandsche regeeringen het Palembangsche land beschermd en met de meeste minzaamheid behandeld was geworden. Hij was dan ook ten hoogste verwonderd geweest, over al hetgeen had plaats gevonden, „maar”, en nu trachtte het diplomatisch schrijven den schout-bij-nacht meer tot zich te halen, „maar mijn edele, schrandere en wijze vriend kan zelf dat beter beoordeelen”. Badroedin besloot met de hoop uit te drukken van „onder Godes welbehagen, zoodra ik een weinig op rust zal komen, aan mijn vriend op eene voegzame en vriendschappelijke wijze, gezanten te zenden”.

De *edele, schrandere en wijze* ging er onmiddellijk op in. Gelukkig meende hij de gedachte, dat commissaris Muntinghe er zich niet meer in moeide; dat zou helpen. Per omgaande antwoordde Wolterbeek, dat hij met het meeste genoegen de tijding over het zenden van gezanten had vernomen: „ik beschouw dit als het beste middel om de belangen van het Nederlandsche Gouvernement en het Palembangsche rijk te behartigen”; ja, zóó zeer verklaarde hij zich daarvan overtuigd, dat hij den 22ⁿ, toen aan den sultan het voorstel tot onderhandelingen was gezonden, tegelijkertijd „een blijk van mijne goede gezindheid om tot eene minzame onderhandeling toe te treden” had gegeven: „want het is daarom geweest, dat ik mijne positie een weinig heb achterwaarts genomen”!! Dezelfde onwaarheid derhalve, die reeds Muntinghe in Juni te voren had aangewend (bl. 490 en 494); alsof de sultan daarvan dupe zou worden! En nu, zoo ging de onzin voort, zou men „een tweede blijk van hetzelfde aan Z. H. geven: ik neem aan”, beloofde Wolterbeek plechtstatig, „geene vijandelijkheden te plegen, tenzij er mij worden aangedaan”; doch slechts voor *tweemaal vier-en-twintig uur* „kunnende ik niet op mij nemen, om de macht mij toevertrouwd, langer buiten werking te laten”. „Uwe Hoogheid”, besloot het armelijk verzoek om niet

langer te vechten, „gevoelt zekerlijk zelf dat de belangen van het Palembangsche rijk ook vorderen, dat die zaak zoo spoedig mogelijk worde afgedaan, en ik vertrouwd dus dat binnen die tweemaal vier-en-twintig uur, door mij bepaald, de gezanten zullen komen, aan welke, zooals ik reeds vroeger beloofde, een veilig heen- en wedergeleide en behandeling overeenkomstig hun rang wordt verzekerd.”

Inderdaad hield zich Badroedin aan den gestelden termijn, echter geenszins om den 27ⁿ gezanten te zenden, doch enkel om alweder een niets zeggend schrijven te doen geworden. Zeker, schreef hij, ik blijf genegen om gezanten af te vaardigen, doch ik meldde immers *wanneer ik een weinig tot rust ben gekomen*; en „vriend”-schout-bij-nacht zou zelf wel begrijpen, dat het Palembangsche volk nog te zeer onthutst was en dat men van zijne gezindheid nog niets zekers kon zeggen *„daar zij zulk soort van vaartuigen in de rivier zien”*; „maar mijn vriend weet dit zelf beter, als zijnde een groot, wijs en schrander man, die der menschen harten beter kan doorgronden en ook de gewoonten tusschen oprechte vrienden beter kan beoordeelen”. Badroedin besloot met de hoop uit te drukken, dat zijn vriend het hem niet kwalijk zou nemen, en dat hij van onze goede bedoelingen overtuigd was, want, herhaalt hij zich steeds, *„ik ben in geen en deele vergeten de minzaamheid en bescherming, die in oude tijden altijd het Palembangsche rijk van het Hollandsche Gouvernement ondervond”*.

Wolterbeek zag nu wel in, dat deze correspondentie tot geen spoedig resultaat zou leiden; in ieder geval moest er beslist worden, of men weer door het nauw van Selat Nama *vooruit* zou gaan, dan wel of men zich geheel zou *terugtrekken*. Bevorens te beslissen, liet hij voor de tweede maal de hoofdofficieren bij zich komen; de eerste „besogne” had den 24ⁿ plaats gevonden, vóór men door Selat Nama was teruggegaan. Hij herinnerde er aan (a), dat het geen kriegsraad was, welke zijne verantwoordelijkheid zoude overnemen, maar alleen, dat hij wilde weten of zij nog middelen wisten, waaraan wellicht door hem niet gedacht was, „daar wij ons nog genoegzaam op het slagveld bevonden en gebruik daarvan zouden kunnen maken, terwijl die naderhand nergens voor konden dienen, dan om de zaken verward te beoordeelen en groot te spreken, als het niet meer te pas kwam”. De schout-bij-nacht wees daarbij op den ernst van het oogenblik, zonder echter nog aan te

(a) Verb. ad 27 October.

roeren de hoogst benauwende tijdingen, die hij inmiddels van Riouw, en voorts van Banka, had ontvangen. Het bleek toen, dat, evenals op de eerste samenkomst, niemand eene herhaling van den aanval durfde aanraden: „zonder de groote schepen compleet tegen de palen te wagen, en dat daarna, indien die dan vernield raakten, zooals genoegzaam zeker was, aan geene verdere voortzetting of doordringing kon worden gedacht, rustende hunne opiniën voornamelijk op de onmogelijkheid om de militairen aan land te doen zetten”. Evenzeer werd commissaris Muntinghe gehoord. Ook hij had reeds ter eerste vergadering erkend, dat eene hernieuwing van den aanval bezwaarlijk kon gewaagd worden; nu woonde hij weliswaar de samenkomst niet bij, doch zijn advies werd door den bevelhebber zekerheidshalve schriftelijk ingewonnen, waarop Muntinghe dd. 28 October het mondelijk medegedeelde bevestigde, oordeelende dat, nu de aanval op den 21ⁿ zonder effect was gebleven, „een tweede, met geene andere middelen en op geene andere manier als de eerste kunnende geschieden, hoogst gewaagd zoude zijn”, en dat hij niet kon vinden „de mogelijke reussite zóó waarschijnlijk was, dat UHEdG. bij eene mislukking UHEdG. daarvan zoude kunnen justificeeren, te meer daar het terrein voor groote schepen het manoeuvreeren moeilijk maakte en de moerassige grond aan weerskanten geen debarqueering met troepen permitteerde”. (a)

De adviezen gaven slechts weder, wat Wolterbeek reeds van den 21ⁿ af voor zichzelf gedacht had; maar de gelegenheid om zijn naam in de geschiedenis van zijn land roemvol te zien geschreven, komt niet iederen dag voor en het is alsof voor een eervol militair verleden de afgrond zich opent, wanneer tot een kalm aftrekken tegenover den vijand moet worden besloten. Wolterbeek sprak daarover met zichzelf in zijn trouw journaal, waar wij onder den 27ⁿ October dit vinden opgeteekend:

Alhoewel ik bij mijzelf compleet overtuigd was, van de waarheid hunner geposeerde opiniën en dat ik met het verloopen seizoen niet veel meer zoude kunnen uitrichten, maar wel de zaak verergeren, was het mij hard om te resolveeren van geheel af te drijven en af te zien van de hoop op succes tot de overwinning. De grootste moeite was oogenschijnlijk gedaan. Men bevond zich bij de hoofddefensie des vijands. Eenmaal hadden wij reeds beproefd om de batterijen en de passage daarbij te forceeren. Dit moest andermaal ondernomen worden. De overwinning

(a) Zie ook het proces-verbaal in bijl. 89.

beloofde roem en fortuin. De terugtocht naar den mond der rivier gaf niets te verwachten dan de ordinaire publieke raisonnementen en ruime uit elkander loopende opiniën.

Dan de expeditie was mij toevertrouwd; personeel belang permitteerde mij niet manoeuvres te doen, welke ik niet met het belang van het Gouvernement kon overeenbrengen. Wat personeelen moed aanging, dien had ik bij het opdrijven, in het gevecht en bij gelegenheden in mijn vroegeren dienst genoegzaam doen blijken en getoond nimmer de eer door mij uit het oog verloren was geweest.

Ik moest echter niet alleen met moed, maar ook met beleid te werk gaan en, dan alles ter goeder trouw overwegende, konde ik niet voor de tweede maal attaqueeren, omdat de hoop op goed succes niet genoegzaam was; omdat de batterijen des vijands hecht en sterk waren; omdat de moerassen mij allen toegang beletteden, waardoor ik anders het vuur tegen dezelve had kunnen verdubbelen en van achteren invallen; omdat ik compleet gebrek had aan de zoo noodige kleine vaartuigen; omdat het volk niet langer opgepropt op de schepen konde blijven in dit broeiende, regenachtige weer, mankeerende alle verversching, ook het brood en de rijst vrij slecht; omdat de zieken dagelijks toenamen en moesten toenemen door de aanhoudende regens en drukkende warmte, met de ijselijke plaag der muskieten uit de bosschen; omdat ik risqueerde Banka in eens in een staat van insurrectie zoude raken, indien ik daar geen macht naar toe zond, kunende ik die niet meer van Batavia ontbieden (a); omdat Malacca secours moest hebben, wilde Riouw niet door de Boegineezen overrompeld worden; omdat eindelijk de Billitoners de oostelijke districten van Banka bedreigden en dezen dus ook secours moesten hebben.

Het was volkomen duidelijk, dat alles hier om de west samenspande om onze betrekkingen tot de inlanders door de inlanders zelve finaal te doen vernietigen. Mijne macht om zulks in de binnenlanden van Palembang, in Riouw en op Banka gelijkelijk te keer te gaan, was te gering.

Ik moest dus, ik herhaal het, voorzichtig te werk gaan. Hier blijvende sammelen of wel mijne macht vernietigd wordende, stelde ik onzen ganschen invloed om de west van Indië in de waagschaal, dat ik nimmer kon verantwoorden.

Zoo gaf de schout-bij-nacht den 28ⁿ October het bevel om de rivier te verlaten, doch alvorens te vertrekken, kon hij niet nalaten, om nogeens aan Badroedin te schrijven en alweer met de onnoozele mededeeling, dat hij nog verder terugging *als een blijk van vriendschappelijke gezindheid!* Hij berichtte nu, dat het hem aan-

(a) Namelijk wegens den ongunstigen moesson en wellicht ook wegens gemis aan troepen.

genaam was te vernemen, dat Z. H. nog steeds genegen bleef gezanten af te vaardigen, terwijl hij, schout-bij-nacht, de verzekering gaf van ze evenzeer nog altijd gaarne te willen afwachten en vriendelijk ze te ontvangen, „en dat ik, *ten einde Z. H. schielijk te doen genieten, die rust, welke dezelve tot de afvaardiging van het gezantschap noodig oordeelt*, met mijne schepen verder zal afzakken tot den mond der rivier de Soensang, hopende, dat Z. H. de gezanten derwaarts zal willen zenden, voorzien met eene behoorlijke volmacht om zoodanige punten van overeenkomst met mij te bepalen, als waarop het wederzijdsche welzijn van het Gouvernement en van Palembang op een duurzamen voet zal kunnen gevestigd worden”. Ten slotte verklaarde Wolterbeek de meeste verwachting te koesteren over Z^r H^s wensch tot het spoedig sluiten van eene overeenkomst: „wijl U. H. zich in Deszelfs missive verklaarde, overtuigd te zijn, dat ik het in alles wel meen, waarvan ik bij deze de volle verzekering aan mijn vriend den sultan afleg”. *Aan — mijn — vriend — den — sultan*. Dat is, wanneer althans de vertaler juist den zin heeft teruggegeven (a), nog ijsselijker dan de muskietenhorden, waarvan men op den terugtocht ook zoo'n last had (b).

Het schrijven ging weer alleen van Wolterbeek uit, en zoo zoude voor het vervolg Muntinghe niet meer in de correspondentie met Badroedin gemoeid worden; men was van oordeel, dat wellicht 's commissaris' naam aan de lust tot onderhandelingen in den weg zou staan. Doch ook Muntinghe wilde voor 't laatst nog eens beproeven, wat zijne pen vermocht. Hij namelijk richtte zich te gelijktijd tot Badroedin's schoonzoon en rijksbestierder *Kromo di Redja*, die echter weldra zou overlijden; voor den sultan een groot verlies (c). In dat schrijven aan den man, wiens „ambitieuze en intrigante geaardheid”, Muntinghe dd. 11 Juli 1818 even gevaarlijk had

(a) Voor de vertaling zijn de stukken geteekend door translateur Krijgsman, en voor de copieering door „Sec”. Valekenaer. — De Wolterb. verz. heeft afschriften van de copieën; verg. bl. 586 noot b.

(b) „Den 30^e den ganschen nacht stortregen met rondlopende wind; de menschen konden door de warmte het beneden niet uithouden, en boven op het dek raakten ze door nat; tusschenbeiden een droog oogenblikje hebbende, waren de muskieten ondraaglijk lastig.” Verb.

(c) „Omstreeks dien tijd, waarop wij zoo even doelden, overleed Badar-Oedin's schoonzoon en rijksbestierder, *Krama di Redja*, na langdurig lijden, aan eene uitterende ziekte. In hem verloor de sultan, een man, die door zijne groote bekwaamheid vroeger aan het bestuur van den vorst veel kracht had bijgezet en wiens ervaring juist nu nog te stade zou zijn gekomen.” De Sturler, bl. 30.

verklaard als van den sultan (bl. 392), leest men het volgende: „Uit hoofde van onze oude vriendschap, welke tusschen mij en mijn broeder den pangerang bestaat, zoo moet ik U bij dezen doen weten, dat ik den laatsten brief van den heer schout-bij-nacht Wolterbeek, dewelke aan den sultan geschreven is, niet medegeeteekend heb; ik heb echter de wenschen van den heer schout-bij-nacht niet in den weg willen staan. De meening nu van den heer schout-bij-nacht, over de wijze, waarop men het voordeel van het Gouvernement, van Z. H. den Sultan en van het land van Palembang zal bevorderen, is niet de mijne, en uit dien hoofde is mijne opinie, dat de heer schout-bij-nacht wel zal willen treden in maatregelen, die overeenkomen met het verlangen van Z. H. den Sultan, gelijk de pangerang Krama di Redja mij dit verlangen te voren heeft te verstaan gegeven. Overweeg nu Pangerang, dat het lot van den oorlog wisselvallig is; de kans van den oorlog is een spel. Het beste is dus een eind aan dit werk te maken, tot welzijn en nut van beide rijken. Die heden zonnenschijn heeft, heeft morgen misschien eene donkere bui te wachten.”

Na deze fraaie epistels te hebben achtergelaten, nam men den terugtocht aan, doch eerst tusschen den 4ⁿ en den 15ⁿ November waren achtereenvolgens al de schepen weder voor den mond der Soensang geankerd. Wolterbeek zelf was er reeds den 4ⁿ; hij haastte zich kapitein Elout, die voor victorie-engel was bestemd geweest (bl. 543 noot b), benevens kolonel Bischoff, naar Batavia te zenden, om den Gouv.-Gen. met het „geluk”, dat zijn schout-bij-nacht gehad had, bekend te maken. In den aan hen medegegeven particulieren brief, schreef de schout-bij-nacht o. a.:

„Het is U. E. bekend, hoe de algemeene opinie, gestaafd door de rapporten van degenen, welken sedert eenigen tijd te Palembang zich hebben bevonden, de expeditie door U. E. aan mij toevertrouwd, volkomen genoegzaam taxeerde om de herovering van Palembang te bewerken; men rekende dadelijk voor den Kraton te zullen komen; men veronderstelde wel eenige sterkten aan den Borang, doch de batterijen en werken aan de Pladjoe en Gombora zijn bij niemand verondersteld geworden; en het is juist door die verstandige verplaatsing, dat zij hunne middelen hebben vermeerderd, verbeterd en, nader bij den zetel van hun gouvernement, alle oogenblikken konden doen suppleeren, buiten nog dat, alles geconcentreerd, onmiddellijk onder het oog van dat gouvernement wierd gedirigeerd. Men heeft ons bij den aanvang der expeditie

de bevolking voorgesteld als onderdrukt door een geweldigen tiran, wachtende alleenlijk maar op eene Europeesche bescherming om zich aan hem te onttrekken; ik heb daarentegen de gansche bevolking bij elkander geschaard gevonden: de kampongs, die wij passeerden, zijn alle verlaten, en eene onbegrijpelijke massa menschen onder de Gombora bijeen, op allerhande manieren werkende, om hunne versterkingen te vermeerderen, die reeds volkomen regulier en zeer sterk waren. Men heeft eene rivier gevonden, door dubbele rijen zware palen afgeheid en, met bentsings daarachter, eene sterkte gegeven waardoor men van rondom beschoten wordt. Ik heb hunne werkzaamheden bewonderd; ik heb hunne reguliere zware heiblokken zien werken. Ik heb mij moeten overtuigen van een eiland, midden in de rivier door hen daar geplaatst sedert het vorig vertrek van onze magt uit de rivier, op welk eiland eene batterij van 4 stukken zwaar kaliber stond. En ik heb hun gedrag, zoowel in het gevecht als in de behandeling onzer parlementairen, alleszins gevonden overeenkomstig een geregelden oorlog. Ik heb de expeditie gretig aanvaard, omdat het mij eer deed zulks mij werd toevertrouwd. Ik heb het met lust ondernomen; ben spoedig met de gansche magt klaar geweest en vertrokken; heb de groote schepen gelukkig en spoedig te Muntok gebragt; aldaar met behulp der officieren, bij de expeditie geplaatst, den noodigen verderen toestel volbragt. Gelukkig en vrij spoedig de bank gepasseerd met schepen grooter dan immer (voor zoover bekend is) de rivier zijn ingekomen. Heb eene genoegzaam onbekende rivier met de gansche macht opgestevend, zonder eenig ongeluk als somtijds oponthoud, en wel boven straat Jarang, altoos met gevaar voor de branders en zwaar afloopende ebbe, dikmaals de grootste schepen daarbij aan den grond zittende; alleenlijk door volharding tegen zorg, tegen brandende zon, stortregens en met zwaar te werpen en te waken, ben ik eindelijk ter plaatse gekomen, waar de zaak gedecideerd moest worden en juist ter dezer plaatse vond ik de grootste hinderpaal. Men moest schip voor schip door een naauw halen, waar geen schip dwars door kon en in welk naauw de *Wilhelmina*, de *Marinus* en *Ajax* bleven zitten. Buiten dit naauw moest ik mijne schepen eene positie geven, uit welke ik mijne manoeuvres naar tijdsomstandigheden kon beginnen. En dit was dadelijk onder het bereik van het geschut der batterijen, en onder het gelukkig aanvoeren hunner branders, bijna zeker van ongelukken, zoowel die men uit de Pladjoe, als die men bij de Gombara achter de beide hoeken zag verzamelen, waarvan sommige geheele boeren-

dorpen geleken à 10 tot 12 huizen op vloten geplaatst, alles van bamboes en vol atap en andere brandstoffen, verschrikkelijk sterk door balken aaneen verbonden.

„Ik heb deze positie echter genomen en 6 dagen behouden: 3 voor en 3 na het gevecht van den 21ⁿ; maar hier was volharding en een werkzaam leven noodig. Men moest de schepen vrij van den grond houden; men moest 's nachts waken tegen de branders, en de andere scheeps- en dagelijksche werkzaamheden daarbij nemende, was het volk afgemat; doch scheen nog onvermoeid en kunnende men voluit zeggen, dat de grootste geestdrift overal plaats vond. U. E. kan begrijpen, hoe wij bevreemd stonden dien reguleren aanleg hunner sterkten en verdedigingsmiddelen te zien, zoo weinig overeenkomende met onze algemeene opinie; dan nog verbeeldde wij ons zulks meer vertooning maakte dan wel inderdaad kracht bezat. Den 21ⁿ ben ik bedwaard onder zeil gegaan; had mij met den kolonel Bischoff en de adjudanten op de *Wilhelmina* begeven. De kolonel Bischoff, kapitein Elout en ook de heer Muntinghe kunnen U. E. getuigen hoe statig de *Wilhelmina* voorzeilde, zonder een schot te doen.... De luitenants Fabritius en Reijnst zijn dadelijk gesneuveld; De Bruijn kort daarop aan wonden overleden. Kapitein van der Vinne alsnog critiek. Ook is mijn hofmeester Gerrit, die ruim twaalf jaren mij getrouw heeft gediend, het been afgeschoten en kort daarop overleden. Mijn vlaggekapitein en nog een kanounier beiden de hoofden afgeschoten op de boot N°. 17; mijn kok en twee roeiers gekwetst buiten een aantal anderen. Voorbeeldig was de contenance van alle officieren, zoowel oud als jong; die van de kolonels Bischoff en Dibbetz droeg veel bij tot behoud van de algemeene geestdrift; met één woord een ieder deed zijn plicht. — Om 7 uur had ik alle schepen bij mij in de eerste positie. De *Wilhelmina* en de boot N°. 17 zagen er deerlijk uit; de kajuit der *Wilhelmina* geleeke of men daarin geslacht had; de stukken vleesch, plassen bloed en overal tegen gespatte bloed, vet en hersenen maakten eene onaangename vertooning: en men zoude alstoen aan het redeneeren hebben kunnen gaan, als men zich daaraan had toegegeven. Mijne situatie was niet opgeruimd; het onderscheid van te overwinnen of te verliezen is te groot. Ik deed voor het algemeen oog den middenweg voorkomen en maakte toebereidselen om weder op nieuw aan te vallen; behield mijne positie onder bereik van elkanders geschut en het was eerst drie dagen daarna, dat ik resolveerde om naar de tweede positie terug te

keeren, wyl ik mij overtuigd hield er niets meer met deze grooteschepen aan te doen is.... Ieder, die mijne handelingen *voor*, *in* en *na* het gevecht gezien heeft moge dezelve beoordeelen, en wensche ik dat de officieren, die tot U. E. komen, de ware opgave daarvan zullen doen; zij kunnen mij beter beoordeelen dan ik mijzelf en zijn met den ganschen samenhang der zaken bekend. Dit heb ik in mijn voordeel, alhoewel niet gereüsseerd te zijn, dat ik even opgeruimd van geest ben, alsof het gevecht nog niet was geleverd, omdat ik eene overtuiging bij mijzelf heb van mijn plicht niet te hebben vergeten, hoedanig de gevolgen ook mogen zijn van deze in den beginne verknoeide zaak. En in die gemoedsgesteldheid wacht ik met geduld de beoordeeling van U. E. af, terwijl ik de algemeene opinie in geen aanmerking moet nemen, omdat die altoos naar de uitkomst oordeelt en zich aan het voordeeligste hecht. Groot echter is het onderscheid mijner ingebeeelde situatie op den 20ⁿ en die van den 22ⁿ, hetgeen U. E. lichtelijk zal begrijpen. Dan men kan er over denken in het algemeen zooals men wil. Deze expeditie heeft in zich genoegzaam alles voortgebracht, wat een officier kan ondervinden; geene militaire moeielijkheden zijn er of zij hebben zich hier vertoond, zoowel bij de onderneming, volharding, als bij de terugtrekking; en ik heb zeer veel dank aan mijne mede-officieren, dat geen eene manoeuvre mislukt is, als alleenlijk de overwinning op den vijand; doch dit bepaalt zich tot de wederzijdsche kracht en middelen, welke zij, superieur aan ons hebbende, ons van overmeestering provisioneel hebben doen terugkomen." — Oorlog te voeren, was dan toch wèl *iets!*

En denzelfden geest ademde natuurlijk Wolterbeek's rapport aan den minister van Marine, hetwelk hij op den 28ⁿ November schreef. Hij zet de teleurstellingen breed uiteen, *zonder dat iemand een oogenblik, dag of nacht, zeker was van niet door een ellendig en dom schot het leven te zullen verliezen!* Al het verkeerde hebben andere menschen en het noodlot gedaan. „Uwe Excellentie", besluit hij de beschrijving der expeditie „zal uit bovenstaande tafereel ontwaren, wat het is in deze klimaten te dienen en te oorlogen, ten minste op die manier te oorlogen, als tegen de volkeren van Sumatra, alwaar men zich niet in een gouvernementshuis kan blijven ophouden en vandaar de orders uitgeven, maar persoonlijk overal vooraan moet zijn; waar men het lood in de hand moet nemen om de schepen onder zijn bevel veilig langs de banken en reven te brengen; waar men 's nachts op dek moet zitten, om jn persoon de alles

vernielende branders af te doen weren; waar men in persoon in de sloepen de positiën der vijanden moet gaan opnemen: — dat zijn oorlogen en fatiguen, van welke men in Europa zich geen verbeelding kan maken, waarom dan ook van dezelve nimmer zooveel ophief wordt gemaakt, en de braafste daden van officieren of anderen stilzwijgend worden voorbijgegaan, omdat het in Oost-Indië is gebeurd, en alleenlijk door een rapport-missive zoodanige gevallen worden aangevoerd."

Zonderlinge aaneenschakeling van gedachten bij deze *opgeruimdheid van geest*, waarmede de landvoogd genoeg behoorde te nemen! Had de eigen Wolterbeek niet in onbekendheid met de toestanden, afgegeven op die Indische menschen, die het zich maar gemakkelijk wilden maken (a)! Moesten er dan nu belooningen vallen voor een zoo door en door gebrekkig aangelegd werk, waaraan men sinds Buyskes had getarnd! En wat zal de minister gedacht hebben van dat *gouvernementshuis*, ook van dat persoonlijk looden, terwijl in roemrijker dagen wel raadpensionarissen en burgemeesters er niet tegen op zagen, aldus de Nederlandsche vlag tegen Engelsche vloten of in 's vijands land te voeren?

In zijn journaal met zich zelve sprekende, trachtte de schout-bij-nacht zich in die dagen van den terugtocht evenzeer te troosten. „Ik had echter”, leest men ad 7 November, „het genoeg van over alle die mij vergezeld hadden, tevreden te zijn. Niemand der officieren of minderen, in zoo verre het Europeanen waren, hadden mij eenige reden tot ongenoegen gegeven of in het minst aan hun plicht gemankeerd. Alle hadden het onmogelijke gedaan om met mij mede te werken, ten einde te reüsseeren in het doel der expeditie; dan de zaak was ons te magtig. Er kon niets meer van officieren en minderen gevergd worden, dan ik van hen gevergd had, waaraan zij ook met eene onbegrijpelijke ambitie in de geregeldste orde volkomen hebben voldaan, zonder dat ik ooit de minste confusie of onvergenoegdheid, gedurende deze in moeielijke omstandigheden zoo rijke expeditie heb ontwaard. Ik vond bij hen en bij mij zelf dus alle overtuiging van voldaan te hebben aan hetgeen men kon verlangen en moest nu den verderen nadeeligen afloop door verdere goede beschikkingen zooveel mogelijk voorkomen; want de zorg begon nu eerst aan te vangen.”

De zorgen golden in de eerste plaats de ontbinding der expeditie

(a) Bl. 424.

en, met behoud eener blokkade van de Soensang, de juiste verdeling van de beschikbare macht naar verschillende plaatsen; want niet alleen vorderde de onrustige staat van Banka en Riouw hulp — een onrust, nu door Badroedin's victorie aangewakkerd — maar daarbij kwam, dat het gerucht algemeen liep over ontevredenheid in de Bantamsche en Makassaarsche landen, ja, dat zelfs de Chineezzen te Batavia wanordelijkheden hadden gepleegd. „There is a report of discontent prevailing here”, werd dd. 22 September 1819 van Batavia geschreven aan het *Asiatic Journal*, waarin stond opgemerkt, dat ook de Hollandsche bladen er melding van maakten (a), „but respecting which I cannot say any thing particular or positive. It is certain that several natives here, in the neighbourhood, have been arrested, and conveyed on board of the Nassau guardship, where they are confined.” En den 30ⁿ September naar Pinang (b): „Insurrections have occurred in some districts of Java owing to the dissatisfaction of the natives under the unexpected restraints imposed by the Dutch. A plot had been discovered at Tangerang, in which some Chinese were concerned, eight of whom were taken into custody and sent on board a guard ship. The Dutch troops, in the midst of this alarming situation of affairs, were far from being in a state of perfect subordination. One soldier was shot on the 21th September for stabbing his own officer, and three men were under sentence of death for similar offences.” — „De conspiratie der Chineesche Parnakkans”, schreef dd. 24 September 1819 Mr. J. Bousquet van Batavia aan zijn vriend Mr. H. J. van de Graaff, die op een reis over Java was, „die men ontdekt meent te hebben, is thans à l'ordre du jour. Het schijnt tot dusver, dat de Chineesche hoofden er geen deel aan hebben. Ik weet niet, welken staat men op de geruchten maken mag, maar volgens dezelve, zouden reeds 5000 individus in de samenzweering deel hebben genomen, of gecompromitteerd zijn. Ik geloof, dat men bij de politie nog onkundig is, wat het eigenlijke doel is geweest, en velen zijn van gedachten, dat het op eene algemeene plundering en vermoorden van al wat resistentie geboden zoude hebben, uit zoude zijn geloopen. Daendels zoude de 8, die reeds gevat zijn, maar bij provisie dadelijk hebben doen ophangen,

(a) Dl. IX bl. 513. Welke *Dutch papers* bedoeld werden, weet ik niet. De officieele Bataviasche courant was het eenige in N. I. destijds verschijnende blad, zoover ik weet.

(b) *Asiatic Journal* dl. IX bl. 407—408.

en vervolgens de rechtvaardigheid van de straf hebben geprouveerd; en nu vrees ik, dat men door het laatste het eerst te doen maar ik blijf van het heilige huisje af."

Later meende men wel, dat de zaak eenigszins te hoog was opgevat, en kreeg diensengevolge de resident van Batavia eene "krasse aanschrijving" erover, berichtte Bousquet dd. 7 October d. a. v. aan Mr. Van de Graaff, doch Bousquet bleef van oordeel, dat er in ieder geval ernstige redenen van ongerustheid waren geweest (a).

Hoe weinig pluis het te Batavia inderdaad was, bleek een paar maanden later, toen de regeering tot de ontdekking kwam, dat de inlandsche ceremoniemeester aldaar, Kamaloedin, in verstandhouding met de Palembangse oproerlingen stond, zoodat bij besluit dd. 23 April 1820 den resident van Batavia werd bevolen om hem gevangen te nemen en op het ter reede liggende oorlogsschip *Auna Paulowna* over te brengen, als hebbende zich "ingelaten in eene geheime verstandhouding met de in de Preanger Regentschappen aanwezige Palembangse rijks grooten, welke zelfs de misdadige strekking schijnt te hebben, om eene briefwisseling met sultan Machmoed Badroedin te Palembang te bevorderen" (b).

Aan Badroedin konden de moeilijkheden, waarin schout-bij-nacht Wolterbeek toenemend bleek te verkeerren, niet onbekend blijven. In den veranderden toon van des sultans antwoord op Wolterbeek's brieven van 28 October (bl. 607), schijnt dit door te stralen. Hij zou zich maar bekorten, schreef de vorst, wijl hij alles reeds in zijne vorige brieven gezegd had! Hij betuigde nogmaals veel dank voor Wolterbeek's schrijven, en bleef erkennen, dat zijn "vriend" was "een groot, edel, schrander en wijs man, die kennis van algemeene zaken heeft en wel kan nagaan, hoedanig de wederzijdsche vriendschap moet onderhouden worden, zooals mijn vriend zulks in zijn schrijven heeft verzekerd en betuigd." Dat alles is nu echter wel heel mooi, merkt hij dan verder op, maar . . . *de bewijzen?!* "Dat is wel waar", schrijft hij letterlijk, "maar die betuigingen van vriendschap en genegenheid moeten eerst door goede daden aan den dag gelegd worden en wat de jongste gebeurtenissen aangaat, zoo laat ik zulks aan uw eigen schrander oordeel over"! Ten slotte komt hij tegen commissaris Muntinghe op, die immers,

(a) Verg. bl. 47—48 M. R.

(b) Ingevolge besl. dd. 1 Mei 1820 werd Kamaloedin overgebracht naar Bezoeki.

blijkens de correspondentie, op zijde was geschoven. Hij noemt hem brutaalweg enkel bij zijn naam, ten minste, steeds aangenomen dat de vertalingen juist zijn. „Ik laat volkomen aan uw wijzer oordeel over”, besloot de zonderlinge briefschrijver, „de verregaande slechte handelingen van Muntinghe, die hij indertijd ten aanzien der geheele bevolking van Palembang heeft gepleegd.”

Wolterbeek meende nu alle fierheid te moeten prijs geven, om den sultan op rust te brengen. Blijkbaar geheel onder den indruk van den heilloozen terugslag, dien onze nederlaag in de gansche west van den Archipel uitoefende, schreef de bevelhebber den 17ⁿ November andermaal, en wel, dat hij met leedwezen de bittere klachten over commissaris Muntinghe vernomen had. Daar, luidde het verder, hij, Wolterbeek, geenszins de man er naar was, om de met onze regeering in vrede levende volken onbillijk te behandelen: *„heb ik den heer Muntinghe verzocht om zich van het eskader te verwijderen, en mij in mijne werkzaamheden alleen te laten, waaraan ook door ZHEGestr. is voldaan”*!! Verder, zoo ging de brief voort, heb ik er maar steeds over nagedacht, wat de beste manier zou zijn om den rampzaligen oorlog te eindigen. Als slotsom daarvan stelde hij voor om gedurende één jaar te sluiten . . . *een wapenstilstand* en wel ten einde den Gouv.-Gen. gelegenheid te geven, van zoo spoedig doenlijk een gezant naar *Badroedin* te zenden!! „ten einde”, luidt het toch letterlijk, „Zijne Exc. den Gouv.-Gen. van Ned. Indië in staat te kunnen stellen, om zoo spoedig als Hoogstdezelve doenlijk zal zijn, een gezant of commissaris te kunnen afzenden naar Uwe Hoogheid”. Men kon dan hooren, al hetgeen tegen commissaris Muntinghe viel in te brengen „en tevens met Uwe Hoogheid een zoodanig nieuw verbond van vrede sluiten als de billijkheid en rechtvaardigheid zullen toelaten en waardoor het geluk van beide natiën zich mede zal bevestigd zien”. Hij, schoutbij-nacht, hield er zich verzekerd van dat „het menschlievend, edeldenkend hart” van den Gouv.-Gen. deze wegneming der onaangename verhoudingen uitstekend zou vinden, als „de eenigste, spoedigste en voor beide natiën het beste einde”, en „niets aangener voor mijn hart zoude zijn”, betuigde de krijgsman, „dan te hebben kunnen bijdragen tot bevordering van het geluk van twee volkeren, die zich onderling hebben gestort in de onberekenbare onheilen van een ramspoedigen oorlog”. Wilde men daarin treden, dan zou Sultau op zich moeten nemen de grenzen der Lampongs (die ook steeds bedreigd werden) en het eiland Banka

door zijne zendelingen te doen verlaten en dan . . . „dan zal ik oogenblikkelijk met mijne schepen uwe rivieren verlaten en ze geheel openstellen”, terwijl hij, schout-bij-nacht, den Gouv.-Gen. beloofde te bewegen, dat alles goed te vinden „en zoo spoedig zulks doenlijk zal zijn, een afgezant van Java te zenden, die vrij van alle denkbeelden van eigenbelang en volgens den eerbied, welken men aan andere volkeren verschuldigd is, zal kunnen handelen met U. H. tot geluk van beide volken”. Wilde Sultan deze voorstellen niet aannemen, dan, besloot de schout-bij-nacht, verzocht men het binnen den kortst mogelijken tijd te mogen weten: „wjl alsdan de kans van den oorlog deze zaak ten einde zal moeten brengen, waartoe de maatregelen natuurlijker wijze zoo geducht zullen worden aangewend, dat hoedanig de kans ook keere, niemand iets aan het overgebleven rijk zoude hebben”.

Het was zeker braaf van Wolterbeek, dat hij rationeele pogingen, zoo ze mogelijk waren, aanwendde om tot eene vreedzame oplossing te komen, nu het gansche Nederlandsche gezag in deze streken dreigde ten onder te gaan; maar door zoo karakterloos zich weg te werpen, wordt nooit een vijand gewonnen..(a)

Den 13ⁿ December kwam het den 6ⁿ verzonden antwoord. Als Badroedin ironisch heeft willen zijn, dan, het moet erkend worden, was zijn brief een kostelijk model. Hij en al degenen die het hoorden voorlezen, vonden het hem toegezonden schrijven „zeer vlelend”, „zeer streelend” en de bedoelingen „zeer goed”; „inderdaad is mijn vriend een edel, wijs, schrander mensch, die over algemeene zaken, over het goede en kwade, nitsgaders over 's menschen lot, kan oordeelen”. Maar het was . . . „al te diepzinnig en een raadsel om het te begrijpen”!!! Vriend moest het dan ook niet kwalijk nemen, dat hij geenerlei verklaring kon geven; daar echter „mijn vriend geen mensch eenig leed of nadeel wil doen, zoo zullen ook uw goede naam en roem hierdoor overal vergroot worden”!! Wat de maat-

(a) Dit was reeds gedrukt, gelijk ook het op bl. 515 medegedeelde over Wolterbeek's afkeurenswaardige onderhandelmanie, toen het aldaar aangehaalde artikel van Dr. D. C. Nijhoff onder mijne oogen kwam. Op bl. 226 van zijn stuk leest men in geheel gelijken geest: „En toch, zelfs als men die staatkundige overweging in aanmerking neemt, dan gaat men nooit zoo ver in nederige taal, dat men zelfs verachtelijk wordt in de oogen van den vijand, dien men tijdelijk moet verzoenen. Men laat zich dan te veel in de kaart zien . . .”

Daar deze uitval Jan de Witt geldt, had Wolterbeek zich kunnen troosten met de gedachte van zich in goed gezelschap te bevinden.

regelen omtrent den heer Muntinghe betref, daaraan hechtte de schavuit zijne volle goedkeuring: „hieromtrent is mijn vriend schrandere en wijs”; „mijn vriend heeft de volle macht om ze in toepassing te brengen”! — Ziedaar alles.

Ware Badroedin eenigszins tevreden te stellen geweest, dan zou hem ten aanzien van Muntinghe eene nog grootere voldoening zijn geschonken, dan opgesloten lag in Wolterbeek's nederige mededeeling, dat de commissaris buiten de Palembang'sche zaken zoude blijven.

XXVIII.

Banka in volslagen opstand. Dood van resident Smissaert. Terugroeping van commissaris Muntinghe. November—December 1819.

De tocht naar Banka-Kota had, naar wij weten, geenszins de opstandelingen, die Banka verontrustten, tot inkeer gebracht. Terwijl de onzen er niet meer aanvallend te werk konden gaan, zoolang de schout-bij-nacht in de Moesi verbleef, breidde zich het verzet allengs uit, echter evenmin tot belangrijke aanvallen overgaande, daar ook de muiters den uitslag der Palembang-expeditie verbeidden, om naar omstandigheden te kunnen optreden. En om deze dubbele reden, en omdat het gedurende die expeditie geen nut zou hebben, den schout-bij-nacht met de Bankaneesche bijzonderheden lastig te vallen, mist men officieele berichten over Banka's toestand gedurende den tijd der Moesi-vaart (a). Echter waren van alle streken des eilands

(a) „Vermeenende, dat alle aanzoek om hulp vruchteloos zoude zijn, zoolang het eskader nog in de rivier van Palembang geoccupeerd was, en de afloop van zaken aldaar hier op Muntok onbekend bleef, had”, lichtte commissaris Muntinghe, bij schrijven gedagteekend Muntok 18 November 1819 den schout-bij-nacht in, het bestuur van Banka „om die reden uitgesteld, UHEdG. nader van den toestand van zaken op Banka te onderrichten.” — Dit ter nadere verklaring van het door Meis op bl. 189 medegedeelde: „Met het vertrek der Palembang'sche expeditie, onder den schout-bij-nacht Wolterbeek, ging het kommandement der troepen op Banka van den majoor Tierlam, die de expeditie vergezelde, over op den majoor Phitsinger. De verschijning dezer expeditie in de wateren van Palembang en Banka en de togt van kapitein Laemlin naar Banka-Kotta, schijnen op de muitelingen en zee-

de meest onrustbarende berichten gekomen; als van inspecteur Rosier, dat *Niéri* in het zuiden, ten noordwesten van Toboali, door de verdedigers van het verlaten Banka-Kota, ten getale van 300 man was versterkt, terwijl in de omliggende kampongs vele verwoestingen werden aangericht (bl. 561); van den kapitein-Chinees te Koba dat de kreek van *Kappo* en de rivier van *Koba* verzamelaars van zeeroovers werden; van inspecteur Vernet, dat er, afgaande op het vernemen van hevige kanonnades, vermoedelijk ernstige gevechten tusschen de zeeroovers en onze vaartuigen werden geleverd (a).

Dit alles deed den resident besluiten om in persoon naar *Pankal-Pinang* te gaan. Hij begaf er zich den 19ⁿ October heen met een detachement onder kapitein Snoek; den 25ⁿ had men het plaatsje bereikt. Den volgenden dag zond hij zijn secretaris Van der Kop een verhaal van den gevaarlijken stand der zaken, ten gevolge van de dagelijksche strooperijen van de te *Niéri* ten getale van 1200 man verzamelde muitelingen, die in stoutheid alle verwachtingen te boven gingen en waartegen onze geringe militaire macht niets kon doen, wijl de aanwezige manschappen tot bescherming van de nog in rust zijnde oorden moesten dienen. De zeeroovers verzamelden zich onder Toboali; kwam er geen spoedige hulp van den zeekant, dan zouden, vreesde de resident, alle onze pogingen te vergeefs zijn om hunne gezamenlijke macht van binnen en van buiten te weerstaan, zoodat wij dan zeker een of ander gedeelte van het eiland zouden moeten opgeven. — De secretaris ontving dit schrijven den 4ⁿ November; hij haastte zich een gewapend kottek met wat prauwen ter hulp te zenden.

Te midden van deze benauwde omstandigheden kwam Muntinghe, die den bevelhebber vooruit was gegaan, den 8ⁿ November op Banka's hoofdplaats terug met het verpletterend bericht van onze tweede nederlaag voor Palembang. De secretaris lichtte hem omstandig in, ook over de militaire hulp, die hij den resident had gezonden. Muntinghe hoorde alles aan, doch bleef illusies koesteren, dat de rust door overreding kon hersteld worden. „Zal dit

roovers zoodanigen indruk gemaakt te hebben, dat zij zich op het eiland Banka stil hebben gehouden tot op het oogenblik der bekendwording van haren ongelukkigen uitslag; althans is er gedurende het bevel van den majoor Phitsinger niets merkwaardigs voorgevallen.” — Gelijk de lezer uit mijne mededeelingen zal blijken, hielden de muiters zich zóo weinig *stil*, dat de resident het volstrekt noodzakelijk achtte met troepen naar *Pankal-Pinang* te gaan, nog vóór de mislukking der Palembang-expeditie bekend was.

(a) Verslag dd. 9 November 1819 van secretaris Van der Kop aan Muntinghe.

alleen te vuur en te zwaard geschieden?" vroeg hij in eene missive dd. 13 November 1819 aan den schout-bij-nacht. «Waar vindt het Gouvernement dan de brave militairen terug, die aan zulk eene operatie, in zulk een land zullen moeten worden opgeofferd? Waar is het einde te voorzien van zulk een krijg, die door bosschen en moerassen tegen een partij struikroovers moet worden gevoerd, en waar zijn de voordeelen, die tegen zulke verliezen en ongemakken kunnen opwegen? En onderstellende de voordeeligste uitkomst, welke zal dan nog het gevolg zijn? Eene totale vernieling en uitdelging van de geheele inlandsche bevolking van Banka; een totaal gebrek aan handen, waar thans reeds zulk een schaarscheit aan heerscht, voor alle draag- en koeliediensten, voor het kappen van hout, het branden van kolen, en alles wat door den inlander ten dienste der mijnen en van 's Gouvernements etablissementen op Banka moet worden verricht. Op grond van deze consideratiën is het mij dan voorgekomen, dat bij de middelen van geweld, ook middelen van overreding moeten worden gevoegd, om de beroerde menigte op Banka tot bedaren te brengen. Welke ook de besmetting moge zijn, die door slechte zendelingen van Palembang wordt overgebracht — de geneesheeren zeggen, dat geen besmetting vat heeft als op lichamen, die reeds een ziektestof vooraf bevatten (*sic*) — deze ziektestof zal ik trachten te ontdekken, en dan vlei ik mij, dat de besmetting voor het vervolg ook wel zal worden weggenomen. Ik zal echter niets doen, voordat de heer resident Smissaert van zijn tocht naar de zuiderdistricten zal zijn geretourneerd, en mij dan zooveel noodig naar zijne rapporten en informatien rigten. Ik denk echter, dat het 't best zal zijn, dat ik mij in persoon naar de in opstand zijnde districten begeve, en aldaar trachte gebruik te maken van den invloed van pangerang *Wira di Krama*, die volle oom is van de beide sultans van Palembang, en van de beide jonge prinsen, zoons van den jongen sultan, om daar de gemoederen tot bedaren te brengen. Indien deze voorneemens UHEdG. niet ongepast voorkomen, zoude het mij aangenaam zijn daaromtrent met UHEdG^{er} gevoelens bekend gemaakt te worden.»

Nog eene andere autoriteit kwam te Muntok, die op 's residents terugkomst wilde wachten, alvorens te handelen. Het was de luitenant-kolonel *Keer*, door den schout-bij-nacht met eene compagnie flankeurs naar Muntok gezonden en den 17^{en} November als militaire commandant aldaar opgetreden. Niet deelende het vertrouwen van commissaris Muntinghe, dat overreding veel goed zou doen,

wees hij er den schout-bij-nacht op, hoezeer ook Muntok in staat van gisting begon te verkeeren, getuigen allerlei handelingen „waaruit de kwade wil der ingezetenen blijkt”. In ieder geval was de komst der compagnie flankeurs geene weelde, daar te Muntok slechts 106 man lagen, behoudens de artillerie en pioniers, die tot de landswerken moesten gebezigd worden.

De faam van Badroedin's overwinningen op de expeditie-Wolterbeek was onderwijl tot het eiland doorgedrongen, waardoor het verzet nieuw voedsel kreeg. Resident Smissaert, door zijn secretaris op de hoogte gesteld van den toenemend benauwden staat der hoofdplaats, antwoordde den 9ⁿ November, dat hij zich haasten zou terug te keeren. De reis werd over land in een draagstoel gedaan — een afstand van 89 palen, vijf dagreizen — en wel zonder eenige militaire begeleiding. Hoe het bestuurshoofd tot deze onvoorzichtigheid heeft kunnen besluiten, zal wel in het duister blijven. Twee maanden te voren, toen de toestand minder ongunstig was, had de schout-bij-nacht den resident over de wenschelijkheid van een bezoek aan Pangkal-Pinang geschreven (bl. 564); destijds was er evenmin eene scheepsgelegenheid, zoodat toen ook de reis over land had genomen moeten worden, in verband waarmede Smissaert dd. 16 September had geantwoord, dat hij bereid was te gaan, indien men het nuttig achtte, „in weerwil dat de wegen hoogst onveilig zijn”. De bevelhebber had daarop volkomen beaamd, dat het beter was te Muntok te blijven; nochtans nu dat het gansche land in vlam stond, waagde de resident eene dergelijke reis, zonder eenige militaire voorzorgen. Hij had toch slechts acht dragers bij zich, een mandoer en een oppasser, *die zijn sabel droeg* (a).

Drie bedienden waren reeds vooruit gegaan en in den eersten kampong, die 12 palen van Pankal-Pinang verwijderd lag, aangehouden geworden. De muiters kwamen in menigte opzetten met donderbussen en lansen gewapend. Toen de resident ze naderde, lieten de koelies den draagstoel vallen en vluchtten weg, het bestuurs-hoofd toeroepende: *Toewan, djaga, ada orang djahat!* De resident sprong zijn stoel uit en schoot twee pistolen af. De eene weigerde, met de andere schoot hij zijn eigen mandoer dood. Hij riep toen zijn oppasser om de sabel, doch deze waagde het niet hem nabij te komen. Een schot uit 'n donderbus trof 's residents been. Smissaert viel neer, doch stond weder op en zette zich, droevig het hoofd

(a) Epp, bl. 198, waaraan ik het verhaal van den overval ontleen.

schuddend, onder een struik neder. Hierop kreeg hij nog eenige schoten, waardoor hij andermaal neerstortte. De moordenaars hakten hem toen met een klewang het hoofd af. Zij staken het op een piek, droegen het in den kampong triomfantelijk rond, zoutte het in en lieten een der aangehouden bedienden op den koran zweren, dat hij het hoofd behoorlijk aan den sultan van Palembang zou brengen!

Den 17ⁿ November had de resident te Muntok kunnen terug zijn. Men wachtte hem, toen den 18ⁿ een paar zijner bedienden, die zich door de vlucht hadden gered, er de tijding brachten, dat het bestuurshoofd met drie oppassers en eenigen van zijn gevolg tusschen Pankal-Pinang en kampong Bakoer door 'n 200tal Bankaneezen was overvallen en vermoord.

Overste Keer rapporteerde onmiddellijk den nog voor den mond der Moesi verblijvenden schout-bij-nacht het ongeval, en wel met voorstel om Banka in staat van beleg te verklaren. De bevelhebber, ziek en verzwakt, zóó dat hij ter nauwernood schrijven kon, antwoordde den 23ⁿ November, dat hij deze „overhaasting” niet goedkeurde. De omstandigheden *voor*, *bij* en *na* den moord overwegende, verklaarde hij zich niet te kunnen verbeelden, dat de moord een uitloeisel zou zijn van een algemeenen opstand. „Ik kan narekenen”, betoogde de missive verder, „dat UEdG. buiten het garnizoen van Banka, buiten de 250 pioniers en artilleristen, die tot het werk geschikt zijn, nog twee honderd vijftig Europeanen, alle geresolveerde soldaten, over hebt, om wanneer de nood aan den man kwam, te kunnen ageeren. Tusschen Toboali en Banka-Kota kruist een divisie oorlogsschepen. De rivieren van Palembang zijn geblokkeerd. Op de oostkust is het compleet gevraagde getal vaartuigen voorhanden. En te Muntok heeft men een dozijn vrij goed gewapende prauwen om reparatie voorhanden, waarover ik ten voordeele van Banka zal disponeeren, indien die maar afgemaakt wierden. Ik kan mij dus dat eminente gevaar nog niet voor den geest brengen.” Maar de versterking van Muntok door het aanleggen van verschansingen, enz. keurde de bevelhebber goed, waarom hij den overste ook machtigde den bijstand van commissaris Muntinghe in te roepen voor het verkrijgen van koelies tot het kappen van hout enz. „Ik verzeker UEdG.”, besloot de missive, ook in verband met het gemis aan eensgezindheid tusschen den commandant, een vervelend lastigen man, en den commissaris, „van de bereidwilligheid van den heer Commissaris in

dezen: doch de menschen moet het werk niet tegengemaakt worden door mishandelingen, hetwelk geheel en al kan voorgekomen worden, indien UEdG. de goedheid wilt hebben maar de duidelijkste en de noodige orders daartegen te emanieren. Ik verzeker U, mijnheer de Overste, ik heb diergelijke omstandigheden in de West-Indië meer bijgewoond; men kan zeer veel met de inlandsche volkeren doen, doch men moet hen voor zich zelf aan hun plaats laten; op den tijd moet er geld zijn; en zij moeten niet mishandeld worden. Indien UEdG. van deze mijne missive gebruik wilt maken bij den heer commissaris Muntinghe, mag ik zulks gaarne zien. Ik schrijf op denzelfden voet aan ZHEdG. En ik verbeelde mij dat ook deze wereldsche zaken op die manier het best zullen afloopen."

Echter was ook commissaris Muntinghe onder den indruk van 's residents gewelddadigen dood gekomen, en wel ten gevolge van de omstandigheden, die hij nader vernam uit den mond van een inlander, er op uitgezonden met den last om de bende, welke zich aan de euveldaad had schuldig gemaakt, zoo veel mogelijk in hare verdere gangen na te sporen en te ontdekken, wat hunne plannen waren. Den 22ⁿ November kwam deze bericht brengen. Barin, het hoofd der roovers, had een brief geschreven aan een anderen batin (van *Soedin*), dien deze juist ontving, toen de spion ook daar was; het stuk had hij mogen lezen. Er stond o. a. in, dat de resident door hem, Barin, was afge- maakt, dat hij reeds 400 man bij zich had, en dat de batin nu ook uitgenoodigd werd, om zich bij de muiters te voegen. Tevens vertelde de spion, dat Barin 's residents hoofd deed afslaan en het den sultan van Palembang ten geschenke had gezonden.

Nog denzelfden dag, dus den 22ⁿ, deelde de commissaris het rapport van den spion aan den schout-bij-nacht mede. „Uit dit bericht, welke alle geloof schijnt te verdienen”, merkte Muntinghe op, onder betooging der noodzakelijkheid van meer militaire hulp, „ziet UHEG. klaar, dat het gevaar voor de oostelijke districten dringend wordt en dat zelfs de hoofdplaats Muntok binnenkort zouden kunnen worden benaauwd. Om van mijne zijde alles te doen, wat in mijn vermogen is om de oostelijke districten te behouden, en zoo mogelijk de afvalligheid der hoofden in de nabijheid van Muntok voor te komen, zal ik mij zoodra mogelijk be- geven naar Batin Soedin, en tot mijne dekking mede nemen een twintigtal militairen en zoovele inlanders, als ik met de wapenen in de hand durf vertrouwen. Speciaal zal ik in mijn gevolg mede

nemen de pangerangs Djaya Ningrat, Djaya Krama en Wiro di Krama, en door hunnen invloed bijgestaan, trachten althans de wijfelende gemoederen nog staande te houden, en misschien te weeg te brengen, dat de roovers, door de vrees van tusschen twee vuren gebragt te worden, genoodzaakt zullen zijn, om te wijken, althans tot achter Pankal-Pinang."

Schout-bij-nacht Wolterbeek had Muntinghe's plan om zelf naar de oproerige districten te gaan, ten volle goedgekeurd, want met ongewone warmte en in ongewoon Hollandsch was reeds door hem op den eersten brief (bl. 620), bij schrijven dd. 19 November geantwoord: "Wie zoude anders als eene zoo vrijwillige en moeilijke taak goed kunnen keuren; het is op die manier, dat men zijn gouvernement de essentieelste dienst bewijst; mijne wenschen ten goede reüssite van UHEdG. voornemen zullen op uwe wegen alleszins volgen."

Toen juist was echter ook te Batavia Muntinghe's vonnis gevallen, in zooverre dat hij bij besluit dd. 18 November 1819 werd teruggeroepen, terwijl de resident van Banka tevens de aanschrijving ontving: "om, ingevalle door sultan Machmoed Badroedin onderhandelingen aangevangen en door hem gezanten mogten gezonden worden, dezelve alsdan te ontvangen en aan te hooren, en hun desnoods vrij transport naar Java te verleen, onder toezegging van eene goede behandeling en veilig geleide terug".

Den 7ⁿ December bereikte dit stuk zijne bestemming. Ofschoon de daarin gegeven vorm was, dat de commissaris naar Batavia werd ontboden om inlichtingen te geven, verheugde zich het algemeen gevoelen over de ongenade, waarin nu eindelijk de edelheer bleek gevallen te zijn. Hijzelf maakte zich evenmin over de strekking van het besluit illusie. "De heer commissaris Muntinghe is verrast met zijne oproeping", luidde het al dadelijk den volgenden dag in een brief van Wolterbeek aan het lid in den raad van Indië Van Braam.

Was de schout-bij-nacht met dit vertrek bijzonder ingenomen, gelijk we in het 30^e hoofdstuk zullen zien, evenmin gevoelde hij veel voor het verlies van den resident. Vervuld met de gedachte, dat alles uitstekend zou zijn afgeloopen, indien de Muntinghe's, de Smis-saert's, de zeeofficieren, enz. andere menschen waren geweest, schreef hij zoowel den landvoogd, als vriend Timmerman Thyssen, met bitterheid over hetgeen de resident in zijn beleid had te kort geschoten. "Ik betreur zijn ongelukkigen dood", werd den Gouv. Gen. dd. 6

December gemeld, „dan evenzoo min als men te Palembang geweten heeft, wat bij de inlanders voorviel, welke diepten de rivieren hadden, hoeverre de rivier de Sleino (P) en andere armen zich tot naar den kraton uitstrekten, en hoedanig het terrein aan de boorden der rivieren is; evenzoo min heeft ook de heer Smissaert hier geweten, hoedanig het met dit alles op het eiland Banka gelegen was; vertrouwend ik zeker, dat hij anders ook met minder roekeloos te zijn, zijnen dood had kunnen voorkomen.” En nog harder aan Thyssen: „Smissaert is vermoord, niet meer dan 2 dagreizens van Muntok; zijn ligchaam is zonder hoofd gevonden in het bosch bij den weg, en is met alle honneurs begraven. Ik laat het aan zijn plaats in hoever hij zelf schuld is aan deze ontmeuschte daad door zijne roekeloosheid. Die man kan ook nimmer verantwoorden zijne onkunde van alles wat zijn eiland aanging; 3 bentings, en niet ééne, die hij mij heeft opgegeven, had de vijand bij Banka-Kotta; niets wist hij van de moerassen, distanciën en rivieren; niets wist hij van hetgeen door de oproerlingen wierd gedaan; niets wist hij van eenige combinatiën of gebrek aan middelen daartegen. En door zijn toedoen heb ik ruim 50 man aan de rotkoorts verloren. Tijdens de retraite der onzen uit Palembang in Juli door gebrek aan kruut, had hij 1700 R in zijn magazijn van Batavia ontvangen (a); en excuseerde zich alleen met te zeggen: ik heb geen prauwen.... Zijne kibbelarijen met alle autoriteiten en aanmatigingen om over iedereen aan den Gouverneur-Generaal te schrijven; zijn onvoorzichtig reizen in deze kritieke tijden, weigerende het hem aangeboden escorte, vertrouwend op zichzelf en 4 oppassers: zijn zaken die moeielijk te begrijpen of te verantwoorden zijn. Dan de man is er geweest, en wij zullen hem aan zijn plaats laten; doch dit is zeker, dat was ik te Palembang kunnen doordringen en had ik daarna mijne macht met den heer commissaris Muntinghe en den kolonel Bischoff landwaarts in verdeelen moeten, dan zeg ik UHEdG. heiliglijk, dat Banka reeds op dit oogenblik finaal verloren zoude zijn geweest. Dus al weder een geluk bij een ongeluk; ik wil hopen, dat ik het behouden zal en ga hier niet vandaan, al dat ik naar Batavia geroepen wierd, dan vóór ik zeker van Banka ben. — Ik onderhandel nog met den sultan, doch doe dit buiten den heer Muntinghe om, want de naam van dien man is te Palembang alleenig genoeg om hen in het harnas te jagen. Ik heb

(a) Op bl. 522 r. 4 v. b. is abusievelijk „17 pond kruut” gedrukt.

veel te doen om de militaire macht en den heer Commissaris onder elkander wel te houden. Beiden willen nogal naar mij hooreu; dan in het begin was het met luit.-kol. Keer en hem, als ook met den secretaris van der Kop en hem, boos in de war. En het was tijd, dat ik hier kwam plooiën. En kan hier niet weg."

De briefschrijver was namelijk den 26ⁿ November van de *Wilhelmina* op de voor de *Moesi* liggende *Tromp* overgegaan en naar Muntok overgestoken. Bij den onrustigen staat van het gansche eiland, werd het een eerste zorg om door het aanleggen van een goed kampement, de hoofdplaats in staat van verdediging te stellen, waartoe reeds commandant Keer bij zijn optreden last had gekregen (bl. 622). De bevolking toonde zich echter volstrekt onwillig om eene hand uit te steken; zelfs de Chineezzen, die anders ons tot zekere mate getrouw bleven, begonnen koppig te worden. Eindelijk was Muntinghe er in geslaagd, om 'n paar honderd werklieden tegen fl daags en een katje rijst te engageeren, doch, gezonden naar de bosschen om voor palissadeeringen hout te kappen, kwam niemand terug. "Met één woord, het was hier eene zaak", meende Wolterbeek, "die met fermeit en voorzichtigheid behandeld diende te worden." Hij achtte het echter buiten kijf, dat deze toestand "door vreemden invloed" reeds lang voorbereid was geworden; "er kon anders", journaliseerde hij ad 30 November 1819, "zoo'n algemeene muit-zucht niet onder menschen van dien stempel plaats hebben, althans als zij wel behandeld worden".

Dagen van inspanning en ergernis braken dientengevolge voor den bevelhebber aan (a). Tengevolge der ontberingen op den Moesitocht, ziek en verzwakt, moest hij zich niettemin weten op te houden, ten einde het voorbeeld aan zijne ondergeschikten in toewijding te geven, waar men van den hoogste tot den laagste onder den Palembangsehe terugtocht gedemoraliseerd scheen. "Ik ben op dit oogenblik vrijwel", berichtte hij dd. 29 Januari 1820 aan den raad van Indië Van Braam, "doch bij uitstek zwak... Ik kan ook tot mijn verhaal niet weder terugkomen, door het aanhoudende werk en eeuwigdurend geschrijf; bovendien ook al door verdriet, want de menschen zijn niet meer, zooals zij voorheen waren; overdreven in pretensie, en veelal niet minder door domme eigenwijsheid. Eindelijk schijnt het, dat deze reis of expeditie eene proeve op mijn standvastigheid en geduld is; want de kinderziekte heeft eerst

(a) Hoe Wolterbeek den staat op Banka bevond en wat daar verricht werd, zie breeder bij *Meis*, bl. 139 vv.

onder deze equipage geregeerd; en die pas geweken, is vervangen door een eenklaps opkomende cholera morbus, welke op de *Tromp* in één morgen van 7 tot 10 uur 15 menschen zóó geweldig aantastte, dat om twaalf uren op den middag al 5 van de 15 overleden waren, na verschrikkelijk aan de krampen te hebben geleden; nu bedaart het iets."

Onder de menschen, die zijns inziens bewezen, dat de menschen vroeger veel beter waren, behoorden zijne eerste onderbevelhebbers, waaronder Bakker, die immers reeds dd. 22 April 1819 den Marine-commandant had bericht, dat het hem „bijzonder aangenaam zal zijn om deze streken te verlaten" (a). „Ik moet", schreef Wolterbeek particulier den 16ⁿ Februari 1820 aan den landvoogd, „verschrikkelijk opletten, voornamentlijk in de rekeningen, of men heeft mij bij den neus en daar komt dan naderhand verwarring uit voort. Dan ik heb nog wel meer redenen om ontevreden over Dibbetz en Bakker etc. etc. te zijn, want zij (ook nog anderen) hebben het onmogelijke gedaan om van hier weg te komen; doch ik laat mij niet regeeren door mijne ondergeschikten, en zij moeten even zooveel volharding hebben, als ik gehad heb met mijn zieke ligchaam. Dan ik hoop binnenkort Uwe Exc. in goeden welstand te ontmoeten en de eer te hebben nader ook mondeling verslag daarvan te doen. Ik verzoek echter geene extra-onderscheiding aan den een boven den ander toe te kennen vóór mijne komst, als wanneer ik van alles getrouw verslag aan Uwe Exc. hoop te doen, zooals ook ik hoop de eer en genoegen te zullen genieten Uwe Exc. over mij content te zien... Alhier is alles nog wel. De berigten zijn afwisselende uit de oostelijke districten, dan eens voordeelig, dan eens nadeelig; dit is zeker dat ik de kreken zoo nauw niet kan sluiten of er komen nog Palembangers over. De wegen of wel paden en de moerassen permitteeren nog niet daar iets tegen gedaan wordt."

Toch werd er iets gedaan van belang. Men roept onwillekeurig uit: hoe is het mogelijk! Men behoefde waarlijk geen Engelschman te zijn om er mede den spot te drijven, gelijk, naar we zullen vernemen uit Wolterbeek's schrijven, op bl. 629 te vermelden, „liberale Engelschen" konden doen.

(a) Zie noot b op bl. 511.

XXIX.

**Laatste onderhandelingen met sultan Badroedin en Britsch
genoegen over het dreigend verlies van de gansche
„west” van den Archipel: Januari—April 1820.**

Wij zullen ons herinneren, dat depati Barin het afgeslagen hoofd van resident Smissaert, behoorlijk gepekeld, als een sprekend exemplaar zijner werkzaamheid, aan sultan Badroedin had gezonden. De schout-bij-nacht vond het nu nuttig om den sultan over dat wreede triomfteeken te interpelleeren! Het was anders gelukkig de laatste brief, dien hij den vorst schreef, al zoude de schout-bij-nacht van de onderhandelingen nog niet genoeg hebben. In eene missive van den 18^{en} December berichtte Wolterbeek namelijk, dat hij van den brief van den 6^{en} (bl. 617) niets had verstaan of begrepen: dus in tegenstelling met het gewone formulier, waarmede anders dergelijke inlandsche correspondentie opent, dat men den brief ontvangen en hem geheel begrepen heeft. Hij herinnerde dan verder, dat hij op last der regeering den sultan is komen beoorloggen, maar dat hij overigens met.... menschlievendheid optrad. „Ik heb de kampongs ledig gevonden”, schreef hij, „doch niet gepermitteerd, dat men één huis zou beschadigen. Ik heb geene weerlooze prauwen of volkeren eenig leed laten aandoen, maar getoond, dat ik in alle opzichten menschelijk wilde oorloggen. Ik heb uwe versterkingen opgenomen en daartegen gelegen. En nog drie dagen onder het bereik van het geschut uwer batterijen mij bezig gehouden om.... *te onderzoeken wat voor het vervolg in dezen oorlog nuttig zal kunnen zijn te weten!!* Slechts ben ik naar den mond van de rivier afgezakt om mij andere middelen aan te schaffen, waarmede men den oorlog zekerder en met goed succes hoopt te zullen kunnen uitvoeren. Ik heb Uwer Hoogheids voorstel om terug te trekken uit de rivier en aldaar gezanten af te wachten, aangenomen (sic); doch ik zie in Uwer Hoogheids brieven niets, hetwelk eenige duidelijke verklaring inhoudt, terwijl de gezanten niet zijn gekomen.” Dan vertelde Wolterbeek, dat hij *zelfs* van dat hoofdeschenck heeft gehoord, maar van den moordenaar van 1811 kon hij, notabene, niet gelooven, dat iets dergelijks met 's sultans goedkeuring geschiedde. „Het is onmogelijk voor me te gelooven”, verklaarde de schout-bij-nacht, „dat een vorst zich zou kunnen

inlaten met moordenaars of kunnen goedkeuren eene daad zoo onmenschelijk als deze. Niemand, die eenigszins bekend is met den staat, waarin een vorst is geplaatst, vermag te denken, dat het mogelijk zou kunnen zijn, dat een zoodanig hoog persoon zich met het slechtste volk ter wereld (namelijk moordenaars) zoude kunnen inlaten. Daar men echter alhier stellig verzekert, dat de afzending van het hoofd van den heer Smissaert naar Palembang werkelijk is geschied, *kan ik mij niet verder met eenige onderhandelingen inlaten, dan nadat ik zal geïnformeerd zijn, dat U. H. die daad volkomen heeft afgekeurd.*" Alsof Badroedin eenige stap tot onderhandelingen gedaan had! Zonder daarop een antwoord te ontvangen was het beter, verklaarde onze bevelhebber, „dat wij alle niets afdoende onderhandelingen doen ophouden en de rechtvaardigheid der zaak door den oorlog laten beslissen" en „al duurde het ook nog tien jaren", de Nederlandsche regeering zal niet rusten, voor de krijg uitgemaakt is. „Uwe Hoogheid zelve, zoowel als de opperhoofden der Arabieren, zullen dan zien, welk ongelukkig lot hunne schatten en gansch Palembang zullen moeten ondergaan, hoezeer die menschen niets bij ons voor hun geloof en godsdienst te vreezen hebben. Het verdriet mij echter ten sterkste", besloot het schrijven, „voor de rustige bewoners van het Rijk, hoewel ik nimmer voor de oorzaak van hun ongeluk kan aangezien worden."

„Ik wil hopen", schreef Wolterbeek dd. 24 December aan den landvoogd, „dat mijne manier van onderhandeling met den sultau U. E.'s goedkeuring zal wegdragen. Met goedheid houdt hij mij voor den gek; dus moest ik wat fermter spreken; misschien helpt dat, althans kan men mijne laatste missive aan den sultau bij de liberale Engelschen niet condemneeren." Badroedin verwaardigde zich echter niet meer een antwoord te geven! Hij verlustigde zich zeker te zeer in het doodshoofd van resident Smissaert en had nog slechts te wenschen, dat hem ook zouden geworden de hoofden van de heeren Du Bois en Francis in de Lampongs, waarop door hem een prijs was gesteld van 1000 spaansche matten en den rang van pangeran (a).

(a) De heer Tiedeman, particulier te Batavia, schreef nl. aan Mr. H. J. van de Graaff den 7ⁿ Augustus 1819 het volgende:

„Gisteren is Francis komen aanzetten met het bericht, dat Du Bois zich wel bevindt. Een vijftigtal Boegineezen en een ontvangen ontzet van 30 militairen stellen hen nu in genoegzame veiligheid, 't geen u zeker evenzeer als mij zal verblijden. Intusschen heeft Du Bois ontdekt, dat hij en Francis

Doch als eenmaal de lucht van onderhandelen met inlanders vol is, dan bestaat er eene neiging, dat Jan en alleman er zich mede gaan inlaten, ten einde zich de eer der bevrediging toegekend te zien; op groote schaal zou men dat een goede vijftal jaren later ontwaren in den Dipanegara-strijd. Zoo kwam nu translateur Krijgsman zich bij den schout-bij-nacht aanbieden om zelf naar Badroedin te gaan. Hij zou, besloot zijne daarover gestelde nota van 29 December, „zich van alle gepaste en zachte redenen bedienen en den sultan op zijn gemoed drukken, opdat hij zijn hartewensch zal aan den dag leggen”. Bevorens moest dan een brief aan Badroedin afgaan om belet te verzoeken. Daartoe had zich aangeboden een door Muntinghe van Palembang medegenomen demang *Setjo Widjaja*, die te Muntok zeer bekend was en te Palembang heette geboren te zijn; hij was hoofd van 24 dorpen in de bovenlanden van Palembang geweest, en had vermoedelijk geen ander doel, dan op de meest geschikte wijze derwaarts terug te keeren. Wolterbeek liet Setjo met nog een ander Palembangsche hoofd, „op het gezicht waarlijk achtingswaardige menschen”, op de *Tromp* komen. De gladde heeren paktten den schout-bij-nacht terstond in het zwakste punt, namelijk, dat huns inziens, Badroedin wel tot onderhandelen geneigd zou bevonden worden, *nu dat de commissaris naar Batavia was vertrokken!* En waarlijk, weer over de doodshoofdquaestie heenstappende, deed Wolterbeek door tusschenkomst van Krijgsman, aan Setjo de opdracht geven, „om”, gaande voor familiebezoek naar Palembang, „te trachten den geest van den sultan zijdelings te polsen en *over te halen* een gezantschap te zenden”.

Demang Setjo Widjaja kreeg 150 Spaansche matten in voorschot, waarmede hij den 30ⁿ December naar Palembang stevende, bovendien voorzien, behalve van een pas, van een door *Krijgsman* geschreven brief aan Badroedin. Met weten van Wolterbeek, stond o. a. in dien brief, dat Badroedin toch eens zeggen moest, wat nu eigenlijk commissaris Muntinghe in Palembangs binnenlanden had bedreven! (a) Reeds den 12ⁿ Januari 1820 berichtte Setjo, dat de sultan

door twee hoofden uit de Lampongs, die hij ter opzending in arrest houdt, aan den sultan van Palembang waren verkocht voor Sp. m. 1000 en den rang van pangerang, aan deze twee hoofden toegezegd. Gelukkig is de leverantie gestuit en looft Francis den Heere dat hij er zoo veilig is afgekomen. Onze goede Du Bois verlangt ook zeer naar zijn vervanger Kruseman, als de Lampongs en hare slechte bewoners ten uiterst moede zijnde.”

(a) „Ik liet dus den Demang Setja Widjaja met zijn prauw vertrekken”,

„volkomen vriendelijk” was geweest, dat Krijgsman's brief hem ook veel genoeg had gedaan, en dat weldra Setjo uitvoerige tijding zou doen geworden. Inderdaad zond Setjo den 20ⁿ Januari andermaal een berichtje, doch ook al weder een zeer karakteristiek stuk. Den sultan had het erg veel genoeg gedaan van te vernemen, dat Krijgsman gaarne met hem wilde spreken; hij, Badroedin, had ook nooit oorlog gewild, of er ooit aan gedacht om iemand ongelukkig te maken; en wat betrof de handelingen van commissaris Muntinghe, de oorzaken van den oorlog, Zijne Hoogheid had Setjo gemachtigd om *zelf daarnaar onderzoek te doen en er naar te vragen* „bij alle ingezetenen van Palembang en die van de bovenlanden”!! Setjo zou het resultaat zijner onderzoekingen spoedigst mededeelen, beloofde deze. — Was het niet wat al te onnoozel, dat Wolterbeek nu nog Krijgsman liet antwoorden, dat zulk een onderzoek volstrekt niet in de bedoeling lag? Als Badroedin er om gelachen heeft, dan had hij dan toch waarlijk gelijk. In ieder geval werd deze laatste brief — nu weder opgehangen in het open postkantoor aan den Soensangboom (bl. 584)! — niet meer door den sultan afgehaald. En van mijnheer Setjo werd evenmin iets naders meer vernomen; hij kwam derhalve ook niet terug, „niettegenstaande”, berichtte Wolterbeek in een brief dd 15 December 1820 aan toekoe Said geschreven, „hij zulks door de heiligste beloften verplicht was geweest, en ik hem met weldaden had overladen”. Toch werd op de klachten van zulk onbetrouwbaar volk een der meest bekwame Europeesche dienaren uit dien tijd achteruitgezekt. Ook bleef nog altijd Wolterbeek aan de mogelijkheid van een door onderhandelingen te verkrijgen vrede gelooven; ja bijna zou hij zijn translateur Krijgsman naar Palembang hebben gezonden. Hij zag er van af, niet zoozeer omdat hij er geen machtiging van de regeering toe had, want hij zou daarover misschien om het goede doel heengestapt zijn, berichtte hij den Gouv.-Gen. dd. 25 April 1820, maar speciaal omdat ten slotte zich weder een onderhandelaar aanbood, die nu bepaald scheen te zullen slagen!

Wij zullen ons herinneren, dat in het laatst van 1819 een lang broeiende opstand te Riouw was uitgebroken (a); doch doordien teekende Wolterbeek aan, „en beloofde mij daarvan nog wel eenig goed, ten minste ik waagde het met de beste intentie, omdat ik zoo gaarne het Gouvernement wilde ontheffen van een oorlog, die nog bitter lang zoude kunnen duren, en waartoe alle de volkeren om de West van Indië zich schenen samen te spannen.”

(a) M. R. bl. 49 vv.

PALETT EN RANDE IV 1816—1820.

Doch als ee
is, dan best
gaan inlat
zien; op
waren :
zich '
gaa:
"7

11. Overheid zijnde het sluiten van de overeenkomst aldaar in 1818 het aan het salandsch bestuur toebehoorend geschut in leen voor het Nederlandsche fort te Tjadjong Pinang had gekregen, zoomede wijl door den schout-bij-nacht tijdig bij het vernemen van het aanwakken der ontvreedenheden in 1819 hulp was gezonden (a) werd de opstand, dank het beleid van majoor Krieger en resident-kapitein Konigsdörffer, bedwongen. Wolterbeek meende dan ook terecht van Muntok dd. 16 Februari 1820 aan den Gouv. Gen. te kunnen schrijven: "Tijdingen, die hier op gisteren van Riouw zijn aangekomen over Lingen, vermelden, dat de Boegineesche muitelingen ons fort te Riouw andermaal hebben aangetast, doch geducht zijn afgeslagen; alhoewel alle tijdingen alhier komende, in de omstandigheden niets te vertrouwen zijn, ben ik echter gerust en zeer tevreden over mijzelf, dat ik tegen de meeste opinie 100 man en de Irene heb derwaarts gezonden. Het terrein voor het fort te Riouw is voordeelig en men heeft zich in 1818 dadelijk van hun geschut meester gemaakt. Ik beloof mij dus eene gelukkige uitkomst van deze mouterij." — Dit was dan een lichtpunt, waarop wel mocht worden gewezen, nu dat hij zich voor Banka zóo ongerust maakte, dat hij er het ergste verklaarde te vreezen, "want ik voorzie in dit jaar", berichtte hij, "eene kopie van den Sint Domingoschen opstand".

Twee dagen later, dus den 18^e Februari 1820, vertrok de schout-bij-nacht zelf op de *Tromp* naar Riouw, vergezeld door de korvet *Galathea*, en aan boord hebbende 50 flankeurs, 25 infanteristen, zoomede 25 pioniers.

De *Penang Gazette* hiervan bericht gevende, haastte zich er bij te voegen, dat het moeite te vergeefs zou zijn: "but it is the general opinion at Malacca, that it would be advisable to abandon the factory at Rhio altogether rather than risk another establishment there, as no dependence could be placed on the natives in future" (a). Elders heb ik medegedeeld, hoe echter Wolterbeek's diplomatie den weerzin des onderkonings wist te overwinnen en het vertrouwen te herstellen (b), zoodat weldra ook de *Penang Gazette* moest mededeelen, dat "the factory had been re-established under the full confidence of future tranquillity" (c).

Wolterbeek had zich op dien tocht naar Linga en Riouw doen

(a) M. R. bl. 48.

(b) In *Asiatic Journal*, dl. XI bl. 199.

(c) Zie M. R. bl. 66 vv.

vergezellen door zijn bekwamen translateur. „Ik neem Krijgsman mede”, berichtte hij tevens in den brief van den 16ⁿ Februari aan den landvoogd, „die zonder veel te praten goed werkt en mij bijzonder voldoet, hopende maar, dat deze commissie spoedig moge afloopen en naar genoegen van Uwe Exc. zal kunnen volbrengen, zullende alles doen, wat mogelijk is om aan zooveel vertrouwen van Uwe Exc. te beantwoorden (a); dan de omstandigheden laten zich niet altoos schikken.”

Op Banka liet de schout-bij-nacht als militaire commandant den luitenant-kolonel Keer achter, sinds Muntinghe's vertrek tevens belast met het gewestelijk gezag (b). Het geretrancieerde kamp te Muntok was genoegzaam voltooid, maar bevond zich noch niet in den staat, dat men er op kon vertrouwen, wegens den vochtigen grond, stortende de aarde door den aanhoudenden regen in massa's weder uit de opgeworpen wallen. Uit het binnenland des eilands kreeg men slechts uit elkander loopende berichten, dan eens goed, dan weer onrustbarend. De schout-bij-nacht oordeelde, dat voorzichtigheid de boodschap was, zoolang de wegen of liever de voetpaden voor inlanders, want wegen waren er niet, te slecht en de bosschen te drassig waren om te ageeren. Hopende binnen eene maand terug te zijn, gaf hij resident Keer den last om zich van alle aanvallen binnen 's lands te onthouden, waarna Wolterbeek Banka tijdelijk verliet. (c)

Den 26ⁿ Februari ter reede van Linga gekomen, opende hij eene correspondentie met den sultan aldaar over de Boegineesche onlusten (d); den 3ⁿ Maart zeilde hij door naar Riouw, waar men den 11ⁿ aankwam. Doch gedurende Wolterbeek's verblijf alhier, ontving men reeds een rapport van overste Keer, berichtende, dat eene expeditie naar *Kota Wringin* noodzakelijk werd (bl. 561), omdat de geruchten aangaande de versterking der vijanden zeer verergerden; de overste deelde tevens mede, dat hij daartoe de korvetten uit de Soensang terug had doen outbieden, „wyl men uit de Zoute rivier het varen met prauwen niet kon beletten en dus het opbreken der blokkade

(a) Zie bl. 650.

(b) Het gouvernementsbesluit dd. 27 November 1819 overwegende, dat commissaris Muntinghe bij besluit dd. 18 te voren „is teruggeroepen naar Java”, werd de overste Keer met het burgerlijk gezag belast op eene toelage van f 800 's maands, boven zijn militair tractement.

(c) De sterkte-emplacementstaat van de troepen op Banka en op de schepen dd. 1 December 1819, vindt men bij Meis, bl. 141.

(d) M. R. bl. 67—69.

in de Soensang voor een korten tijd ook geen kwaad kon" (a). Ter nadere verklaring dezer in strijd met de gegeven bevelen, genomen maatregelen strekke, dat de schout-bij-nacht niet één, doch meer dan twee maanden van Muntok wegbleef.

Wolterbeek had zich intusschen op Riouw beijverd, om de tegen het Nederlandsche gezag aldaar opgewekte gemoederen tot rust te brengen. Uit de *Malakka-Riouw*verhandeling weten we, dat het inlandsche bestuur er in handen was van den onderkoning *Djafar* en dat Wolterbeek hem in zijn soort een geschikt mensch had gevonden. Een latere commissaris naar deze streken, namelijk de heer Van Angelbeek, noemde hem zelfs (b), een prins met een edel karakter en gezond oordeel, maar die, uit zwakheid en toegeeflijkheid, de hem geschonken macht niet aanwendde om de misbruiken, welke de grooten zich veroorloofden, tegen te gaan en te bestraffen. Zoo was *Djafar* ook, toen de Boegineesche onlusten schenen te naderen, quasi ziek geworden, en had hij zich naar *Linga* begeven, waar hij nog logeerde, toen Wolterbeek er kwam. Doch op aandrang van den schout-bij-nacht, had de onderkoning dezen nu naar Riouw gevolgd, waar onmiddellijk na zijne komst de onderhandelingen over eene verandering in het reeds in 1819 gewijzigde contract van 1818 (verg. noot b op bl. 482) geopend werden en wel door tusschenkomst van den waarnemend resident, fiskaal *Jan Hendrik Stecker*. Toen *Djafar* echter toonde tot geene redelijke overeenstemming geneigd te zijn, overhandigde *Stecker* hem den 5ⁿ April 1820 een schrijven van den schout-bij-nacht, dat tevens als een ultimatum luidde, hetgeen den onderkoning den 7ⁿ tot toegeven bewoog, en hem schriftelijk deed verklaren, dat hij met de gedane voorstellen genoegen nam, en dientengevolge ook de door Riouw in leen gegeven kanonnen, die op ons fort te *Tandjong* waren, aan het Nederlandsche gouvernement werden afgestaan.

In dat opzicht slaagde alzoo Wolterbeek volkomen, zóo zelfs, dat ter gelegenheid der volgende expeditie van generaal *De Kock*, *Linga* met zeven prauwen de onzen heeft bijgestaan. Maar met de pogingen, die de schout-bij-nacht ook van Riouw aanwendde, om den sultan van Palembang tot onderhandelingen te bewegen, wilde het nu evenmin vlotten

De bevelhebber te Riouw aankomende, had namelijk bij af-

(a) Rapport dd. 1 Mei 1820 van den schout-bij-nacht aan den Gouv. Gen.

(b) Aangehaald in de noot 1 bl. 856 van *Kniphorst's* werk over den Zeeroof.

wezen van Djafar, het bestuur waargenomen gevonden door zekeren *toekoe Said*, die naar het oordeel van den gouverneur van Malakka, van kapitein Elout, van den resident van Riouw en van alle autoriteiten, die met hem te doen hadden gehad, voor een „zeer geacht” man doorging. Nog laatstelijk bij den Boegischen opstand waren door hem gewaardeerde diensten bewezen. Later hoorde Wolterbeek van overste Keer, weer geheel andere berichten. 't Zou een zeer dubbelhartig man zijn, ja de grootste maker van stille kruitfabrieken op Linga! Doch deze officier had weleens meer bij Wolterbeek ongunstige berichten aangebracht, die naderhand niet juist bleken (a), en zoo hechtte de schout-bij-nacht minder waarde aan die getuigenissen, zij het dan ook, teekende hij in zijn journaal op, dat „de Duivel altoos in het spel (kwam), als men iets goeds wil verrichten”.

Die *toekoe* nu kwam eens op zekeren morgen met Wolterbeek over de Palembangse zaken spreken, een bezoek, dat later herhaald werd. Badroedin was „zijn voormalige speelkameraad”; *toekoe* zeide „zeker te weten, dat de sultan van Palembang naar vrede verlangde”, gelijk aan den landvoogd werd gerapporteerd. „En heeft mij zaken verteld”, schreef Wolterbeek dd. 23 April 1820 aan resident Keer, „welke (voor de helft maar waar zijnde) genoegzaam zouden zijn, om een volk tot wanhopigen opstand aan te moedigen, zooals dan ook is gebeurd; hij verzekerde mij, dat de sultan vrede verlangde, maar (wantrouwend zijnde) daartoe niet kon overgaan, vreezende een zeker heer weder terug zoude komen.”

Dat *zeker heer* was Muntinghe; 't is of inlanders een neus voor dergelijke aantastbare punten hebben. „Sedert het vertrek echter van den heer Muntinghe”, berichtte ook Wolterbeek dd. 25 April 1820 aan den Gouv. Gen., „schenen de gemoederen van de inlanders meer kalm te worden, en zelfs die te Muntok woonden, vermeenden nu een oogenblik te zien, waarvan men tot vredesonderhandelingen nuttig gebruik zoude kunnen maken.”

En zoo werd dan ook nu weder *toekoe Said* als bemiddelaar in partibus infidelium aangenomen, zonder dat het iets uitwerkte, zooals we nog in het laatste hoofdstuk zullen zien.

Den 10ⁿ April zeilde Wolterbeek naar Banka terug, waar hij den 19ⁿ aankwam. De door overste Keer bevolen expeditie bevond de schout-bij-nacht afgeloopen, zoodat de korvetten naar de Soensang waren teruggekeerd. Heel veel succes hadden Keer's militaire

(a) Verg. o. a. noot b op bl. 58 M. R.
6^e Volgr. VII.

maatregelen niet gehad, rapporteerde de opperbevelhebber naar de regeering (a). De roovers waren uit de omtrekken van Kota-Wringin verdreven en vijf hunner prauwen, die de rivier waren opgezeild, had men genomen, doch slechts weinig opstandelingen werden ontmoet; de overste Riesz had met zijne troepen in de oostelijke districten ze niet kunnen naderen, wegens de slechte paden, die de onzen door de bosschen zelven moesten aanleggen. „Daar echter”, schreef de opperbevelhebber zacht afkeurend, „de heer Resident zeer veel vertrouwen op de inlandsche geruchten stelt, ofschoon die reeds diffirente malen, zooals ook nu, hebben gemankeerd en voorzichtig den aangroei der vijanden volgens die geruchten wilde voorkomen, zoo oordeelde ik, dat de verlating der rivier van Palembang voor een oogenblik niet meer zoo zeer in aanmerking kon komen tegen het nut, hetwelk de heer Resident zich van de expeditie wel voorstelde, ofschoon het aanhoudend varen uit de Zoute rivier almede vergroot werd door diezelfde menschen, welke plaisier hebben den heer Resident aanhoudend onaangename tijdingen te melden, die meerendeels op weinig of niets zijn uitgekomen, zonder te kunnen begrijpen, wat redenen daartoe te hebben.” De schout-bij-nacht zelf had overigens evenzeer als zijn meening te kennen gegeven, dat onze sohepen feitelijk niet in staat waren het binnenvaren van prauwen te betten (bl. 503).

Die in de *onaangename tijdingen* groeiden waren natuurlijk de Engelsche bureu. De Britsch-Indische bladen stonden vol van onze ongelukken, die zij beschreven als een gevolg van slecht bestuur, waar tegenover zij hunne eigen voortreffelijke instellingen plaatsten, zoodat nu ook weder Riouw zoo goed als ontvolkt was ten bate van het opbloeiende Singapore. Te midden van al dat gehuichel met menschenliefde, rechtvaardigheid, enz. enz., is het eene ware verademing eindelijk eens op een bedachtzaam woord te stuiten in het *Calcutta Journal* van 15 Maart 1820 (b). De briefschrijver wil de waarheid der gegeven mededeelingen omtrent den Boegies-opstand en den moord op resident Smissaert gepleegd, niet betwisten, doch laat daarop volgen: „Generally speaking, however, the recollection of excesses which have been already occasioned in those

(a) Dd. 1 Mei 1820. Men zie over deze expeditie Meis, bl. 142—145. Wat men daar leest, zou doen vermoeden, dat het succes nogal bevredigend was geweest.

(b) Overgenomen door het *Asiatic Journal*, dl. X. bl. 512.

parts by an avaricious spirit of mercantile competition, suggests to us the propriety of receiving with a considerable degree of caution, not only the Dutch accounts of their own proceedings, but those likewise which may, from time to time, be communicated respecting them by their rivals in the eastern trade. We certainly find it difficult to comprehend upon what principle any of the Asiatic tribes can feel that affection for Europeans, which it is so much the fashion for us to boast of as a nation, and to despise as individuals."

Dat was in dit opzicht *des Pulels Kern*.

XXX.

Wolterbeek's oordeel over Muntinghe.

Toen Muntinghe, in Juli 1819, verjaagd uit Palembang, op Java terugkwam, had men zich kunnen voorstellen, dat hij door de ongenade der regering was getroffen en men hem niet meer had gezonden in eene commissie, die zoo smadelijk bleek geëindigd te zijn. Over het billijke van eene dergelijke opvatting kon dan nog verschil van meening rijzen; *voor* hem zou kunnen aangevoerd worden, dat de grondfout had gelegen in de door de regeering zelve voorgeschreven politiek om den Engelschgezinden sultan te vernederen en diens broeder weder macht te geven; zonder dezen geheel te voldoen; *tegen* 'scommissaris' beleid viel op te merken, dat aan hem uitsluitend de beoordeeling der omstandigheden was opgedragen, dat ook wellicht van hem zelf de voorschriften waren uitgegaan, dat hij zich niet maanden en maanden van de hoofdplaats had moeten verwijderen, kortom al wat de wijsheid gemakkelijk vindt na te pleiten.

Maar weinig billijk mocht het heeten om *nu* de teleurstelling over het mislukken der Wolterbeeksche expeditie op hem te doen vallen; daarentegen slechts in den schout-bij-nacht het slachtoffer te zien van de door zijn mede-commissaris verkeerd gegeven inlichtingen en van den tegen dezen bij de bevolking bestaanden gloeienden haat. Hoe ver die partijdigheid tegen den commissaris ging, hoezeer de schout-bij-nacht zelf daardoor uit zijn karakter als militair bevelhebber viel, bewijst het feit, dat deze ook Muntinghe van de verkeerdheid heeft beschuldigd, dat bij de troonsverheffing

van Badroedin niet het geschut uit den kraton was weggenomen (a). Wellicht had de commissaris daarvoor destijds aannemelijke redenen, b.v. dat hij geen wantrouwen wilde toonen; doch laten we aannemen, dat het eene fout, eene zeer groote fout is geweest. Hierdoor werd echter eene streep gehaald bij de handhaving van Muntinghe als commissaris en het standpunt van den schout-bij-nacht bracht volstrekt niet mede, om daarmede hem nu nog te belasten, wijl in het advies van 31 Juli uitdrukkelijk er tegen was gewaarschuwd, niet slechts dat Badroedin kruit, lood en geschutbediening in ruime mate bezat, maar ook „dat in den kraton, of althans onder het bereik van den sultan nog zooveel stukken geschut gevonden worden, als hij zoude willen”. Het was aan den militairen bevelhebber om daarmede rekening te houden, daarop zijne expeditie te organiseren, niet om beschuldigend te pleiten, dat de stukken er waren. Het is, naar den uitslag beoordeeld, buiten kijf eene onvoorzichtigheid van Muntinghe geweest, dat hij met een groot deel der militaire macht de binnenlanden introk, Palembang nagenoeg zonder verdediging latende, maar was het niet kleinzielig van den schout-bij-nacht en geheel misplaatst, hem dit te verwijten, in het verslag dd. 28 November 1819 aan den minister van Marine, over het mislukken van Wolterbeek's eigen expeditie (b)! De bevelhebber was immers juist geroepen geweest om de gevolgen dier onvoorzichtigheid op te heffen, niet om over het destijds gebeurde te preeken.

Trouwens reeds door den op bl. 609 vermelden aanhef van den particulieren brief aan den landvoogd dd. 4 November 1819, over de mislukking der expeditie, krijgt men den onaangenamen indruk, die steeds wordt opgewekt, wanneer verantwoordelijke beheerders, eene onderneming aanvaardende, beginnen om, zonder zichzelf te beoordeelen, de schuld der mislukking op anderen te werpen. En hier treedt die feil te meer aan den dag, omdat Wolterbeek er in mede-

(a) Zie ook de noot op bl. 309 van de aangehaalde levensschets over den schout-bij-nacht: „Naar het gevoelen van den schout-bij-nacht Wolterbeek waren in deze zaak door den heer Commissaris twee belangrijke voorzorgmaatregelen verzuimd in acht te nemen:” 1° dat men bij Badroedin's herstel hem niet buiten de mogelijkheid had gesteld zich weder geducht te wapenen „door het in bezit nemen van het voorhanden grof geschut en de oorlogsammunitien”: 2° dat men niet stand gehouden had bij de Pladjoe. Tegen dit tweede punt, schreef ik reeds op bl. 501.

(b) „Men heeft zich in de binnenlanden begeven en met groote zaken opgehouden, zonder dat men dacht middelen te beramen tot tegendefensie.”

deelt, dat de oorzaak der mislukking is geweest de *„bij niemand verondersteld geworden”* werken aan de Pladjoe en Gombora; niettegenstaande Muntinghe in zijn advies van 31 Juli uitdrukkelijk had medegedeeld: *Bij de Moeara Pladjoe zal waarschijnlijk een werk zijn opgeworpen!!* (a) Men denke er dan tevens aan, dat de expeditie niet was ingericht, zooals het advies te kennen gaf, dat noodzakelijk zou zijn. Men neme verder in aanmerking, dat, waar het reeds voor de Pladjoe bleek, het geschut niet deugde, dit evenzeer en in nog sterker mate het geval zou zijn geweest, wanneer de verdedigingswerken daar niet hadden bestaan, en men dus met den kraton zelf had moeten afrekenen. . . .

Inderdaad, ook bij het raadplegen van vele andere papieren, kan men, dunkt mij, niet anders dan den indruk krijgen, dat Muntinghe's houding, gedurende het samenwerken met den bevelhebber, zoowel als in zijne adviezen ter voorbereiding van de expeditie, onberispelijk is geweest; en dat alléén kon een onderwerp van overweging zijn in de verslagen over de mislukte expeditie: niets meer, niets minder. Temeer lof verdient in deze de heer Muntinghe, omdat de positie van zoo'n burgerlijk ambtenaar onder dergelijke omstandigheden, altijd zeer lastig is. De menschen zijn soms kinderachtig onbeduidend; over kleinigheden wordt gauw getwist; verschillen van opinie nemen niet zelden hinderlijke afmetingen aan; het minste schijnt voldoende de humeuren te prikkelen. In zijne mededeelingen aan Wolterbeek, betoonde Muntinghe niet anders dan de grootste voorzichtigheid. Wij lazen van hem in een advies over loodsen, *dat hij het bijkans zou wagen* het advies te geven (b); in een ander verschoont hij eene opmerking over de Bataviasche tjunia's met de mededeeling, dat ze niet van hem, doch van radja Akil herkomstig is (c); kortom nergens vind ik in de stukken eene enkele aanwijzing, dat de commissaris niet trachtte militaire kleingevoeligheid te ontzien.

Ook zijne houding ten opzichte van den nutteloos gebleken tocht naar Banka-Kota, was niet anders dan correct geweest. De com-

(a) Bijl. 33.

(b) Bl. 574.

(c) „Eene aanmerking, die ik hoop, dat UHEdG. mij zal vergeven, als zijnde niet van mijzelven afkomstig, maar van Radja Akil, is deze, dat de kruisprauwen van Batavia, slechte roeijers zijn; dat zij dus bij het opgaan der rivier ligt zouden kunnen achteruit vallen, en of het dus niet mogelijk zoude zijn, hun roeigereedschap wat te verbeteren.” Brief dd. 10 September 1819.

missaris had dien ontraden (bl. 553), doch dit had hem niet weerhouden, naar ons bleek (bl. 565), om zich warm te verheugen, toen het doel niettemin bereikt scheen. Als hij gereed staat om van Muntok naar de Soensang op de *Blücher* over te komen, schreef hij den 30ⁿ September den bevelhebber woorden van welwillende en schoone volgzaamheid (bl. 576). — Nauw aan boord of hij ontving van Wolterbeek een onaangenaam gesteld verwijt, van te veel goed te hebben medegenomen. Kalm wederlegde Muntinghe dd. 8 October deze teekenende kleinigheid, onder aanbieding, zoo noodig, „om mijne plaats in persoon in te ruimen” (a). Tot en met den 21ⁿ October, den dag van den „slag”, blijft hij, ingevolge Wolterbeek’s verlangen, achteraf op de *Blücher*; maar den 22ⁿ laat de bevelhebber hem op de *Wilhelmina* komen, ten einde den staat der zaken mede te beoordeelen. Men was toen nog niet door het nauw van Selat Nama teruggegaan; omdat het hernemen der positie vóór het nauw, onder het bereik van Gombora’s geschut, wees op het plan, dat den volgenden dag de aanval zou worden hervat, ofschoon de bevelhebber toen reeds den finalen terugtocht in zijn hoofd had. Muntinghe erkende de kracht van ’s vijands verdedigingswerken, onze machteloosheid daartegen, er geen gat in te zien (bl. 595), doch verzocht tevens om bij hervatting van het gevecht, mede eene plaats op het gevaarlijke vlaggeschip te mogen innemen. Als de bevelhebber liet in de gedachte krijgt, dat Muntinghe voor het slagen van onderhandelingen in den weg staat, berust deze er in, dat voortaan Wolterbeek alléén brieven aan Badroedin schrijft, zonder hierover ergernis te toonen (b). Komt de commissaris daarna op Banka terug, de gemeenschappelijke werkzaamheid bleek ook nu zóo weinig onder de teleurstelling te hebben geleden, dat als Muntinghe zich aanbiedt om naar de binnenlanden des eilands zich te begeven, ten einde door

(a) „Hoezeer het derhalve”, luidde het slot van dat schrijven „niet wel anders te wachten is, als dat UHEdG. in zulk eene zeer omslachtige zaak, als in de beheering der Palembangse expeditie, dikwerf door kleine omstandigheden, moet worden vermoelijk, hoop ik echter, dat deze explicatie genoeg zal zijn, om UHEdG. te overtuigen, dat die moeilijkheden UHEdG. niet roekeloos worden in den weg gelegd, en dat er steeds van mijne zijde alle bereidvaardigheid bestaat om dezelve te removeeren.”

(b) „... de onderhandeling levendig te houden, waartoe de heer Muntinghe ook zeer sterk aanraade, oordeelde zelfs (*zelf?*), dat het beter was, ik mij daarmede alleen occupeerde, en hij daarbuiten bleef, ofschoon meer bekend met den geest van het Hof van Palembang, gaarne mij zijn goeden raad in deze onderhandeling mededeelde”. Verb. ad 27 October 1819.

zijn persoonlijk optreden de muitelingen tot reden te brengen, Wolterbeek hem, gelijk wij op bl. 624 lezen, in de warmste bewoordingen schreef, zij het dan ook op eene kinderachtige wijze, zooals men zich anders niet tegenover een raad van Indië pleegt uit te laten, hoezeer hij zijne toewijding op prijs stelde. En wanneer eindelijk dd. 12 November 1819 de schout-bij-nacht den commissaris verzoekt om eene schets van zijn opiniën te geven ten aanzien van de Lampongs, Palembang en Banka met betrekking tot het Nederlandsche gezag, zoo van den tegenwoordigen als den verledenen tijd, schrijft Muntinghe den volgenden dag: „Aan dit verzoek zal ik beantwoorden, met al die lust en graagte, welke mij de hoogachting voor UHedG^{er} karakter en de overtuiging van de zuiverheid van UHedG^{er} bedoelingen voor het algemeen welzijn moet inboezemen. Ik zal ook voor zoover de aard der zaak zulks toelaat aan UHedG^{er} verlangen trachten te voldoen, om mijne gedachten, in een zoo kort mogelijk bestek voor te dragen; doch waar die eene uitgebreider redeneering vordert om tot een zeker besluit te geraken, zal UHedG. het geduld moeten oefenen om die redekaveling te volgen, zal de conclusie niet overhaast zijn.” Dan zet de commissaris helder uiteen de beginselen, die aan de Palembangse contracten van Juni 1818 ten grondslag lagen, de redenen, waarom de bovenlanden, gescheiden van het sultans bestuur, onder het gouvernement werden gebracht, de zachtheid der bevolking der bovenlanden en hoe gemakkelijk zij zich onder een weldadig werkend Europeesch bestuur zou schikken, zooals „onze goede en waardige kapitein Fabritius”, indien hij nog leefde, mede zou kunnen getuigen; en, waarschuwend tegen de ruwheid van het militaire element, hetwelk vervuld was van het vooroordeel: „dat een tanig vel het zeker teeken is van slavernij, dat alle regten van menscheit uitwischt en alle wreedheden regtvaardigt, die aan een voorwerp, dus geteekend, worden gepleegd”, — blijft hij de illusie koesteren, dat Palembang binnenland onder een wijs en verstandig bestuur gemakkelijk zal zijn te onderwerpen en te regeeren. Het belangrijke stuk eindigt met de verzekering der gevoelens van hoogachting, waarvan het den commissaris bij elke gelegenheid aangenaam zal zijn, den schout-bij-nacht de bewijzen te geven (a).

Dit alles teekent voldoende Muntinghe's medewerking. „Wij waren wel te samen”, erkende ook Wolterbeek in een brief dd. 10 December

(a) Zie het hier bedoeld belangwekkend advies in bijl. 40.

1819, dus twee dagen nadat Muntinghe's terugroeping naar Batavia ontvangen was, aan Timmerman Thyssen, „doch altoos op eene ordentelijke distantie. Ik had echter niet over hem te klagen, zijnde altoos bereid geweest, wanneer ik iets van hem te verlangen had. Hij was echter lastig voor vele anderen, doch wanneer ik mij daar tusschen begaf, heeft hij genoegzaam altoos gehoor gegeven.”

Nu ja, *op een afstand!* Ik kan anders niet zeggen, dat de innige vriendschap met zoo'n zwakkeling als 'n Timmerman Thyssen hartverheffender is. En ziedaar, nauw had Muntinghe aan de oproeping naar Batavia gevolg gegeven, immers den 25ⁿ December 1819, of dd. 4 Januari 1820 barst Wolterbeek over den vertrokkenen op hoogst treurige wijze los. Dat hij dien dag officieel zich bij de regeering op zonderlinge wijze beklagt, dat de commissaris het dagloon der Chineesche werkers te Muntok opvoerde, terwijl dit, de tijdsomstandigheden in aanmerking genomen, wellicht zeer noodzakelijk was, kan men nog daarlaten, ofschoon het beklag volstrekt niet te pas kwam (a): doch opmerkelijk is de volgende brief, dien de heer Wolterbeek tegelijkertijd particulier aan den heer Van der Capellen richtte:

Bij gelegenheid, dat een Chineesche wankang onverwacht zich doet uitklaren naar Batavia, heb ik het gewaagd, een beknopt officieel rapport in te zenden, waarbij ik nog de vrijheid neem U. E. eerbiediglijk het navolgende in 't particulier mede te deelen.

Sedert het vertrek van den heer Muntinghe, welke op den 25ⁿ December 1819 met het fregat *Wilhelmina*, heeft plaats gehad, schijnt het, dat alles een meer voldoende uitzicht tot hoop heeft gekregen, als wel bij zijne presentie (b). Ik heb U.E. geschreven, dat ik met dien hoogen ambtenaar zeer wel ben geweest; dit was mijn plicht en het verlangen Uwer Excellentie. Het dient ook zoo te zijn, wilde men U.E. overtuigen, dat de zaken alhier wèl zijn behandeld geworden.

Veel heb ik over dien man gehoord, terwijl hij nog hier was. Nimmer heb ik mij met die uitstrooisels ingelaten, als wanneer ik een of andere zaak in eene goede plooi konde brengen. Hetgeen ik echter sedert zijn vertrek gehoord heb, gaat te ver.

Den Kapitein-Chinees, die met hem naar Palembang is komen vlugten, alles opgeofferd heeft, en van wien hijzelf zooveel goeds opgeeft, heeft hij kort vóór zijn vertrek, zoodanig met de vuist in

(a) „De heer commissaris Muntinghe heeft hun dadelijk éen ropij daags laten uitbetalen, en dit heeft hen zoodanig buitensporig gemaakt, dat zij niet alleen niet voor minder willen werken, maar bovendien nog zeer slecht werken.” Verg. bl. 626.

(b). Dat hij dit ook in April 1820 berichtte, lazen we op bl. 635.

het gezicht geslagen, dat aan denzelfen het bloed neus, mond en ooren is uitgelopen, zoodat, toen ik hem liet ontbieden, hij zich moest excuseeren, als kunnende zich voor geen mensch vertoonen.

Kort voor de ontvangst van zijn (*d. w. z. Muntinghe's*) opontbod, was ik met hem afgesproken, om een der hooge priesters, welke hier zeer bij den Inlander gezien is, binnenlands te zenden, ten einde de muitelingen tot reden te brengen. Hijzelf vond dit zeer noodzakelijk, beloofde mij nog, na zijn opontbod, order te zullen stellen, dat die man vertrok, vergezeld van een pangerang, die in alle de districten zeer veel invloed had. Dan in plaats van dat, heeft hij bij mij, na zijn opontbod, daarover heen gesproken; en, niettegenstaande het aanzoek van den resident en vele voornamen Inlanders om den pangerang hier te mogen houden, hem medegenomen; ook is de Bisschop (*sic!*) niet vertrokken.

Kortom ik denk dat de resident door den tijd U.E. wel meer zal schrijven, wegens zijne willekeurige handeling bij zijn vertrek, wegens de willekeurige beheering van verscheidene verpachtingen, welke buiten mijn taak behooren en meer het civiel aangaan.

Hij heeft zich aan mij uitgelaten, dat hij gaarne, al was het maar als resident, hier terug mocht komen, liever dan op Batavia te blijven. Indien dit U.E. mogt worden voorgedragen, vertrouw ik wel, dat U.E. zulks eerst rijpelijk zal overwegen.

Nimmer heb ik gevonden, dat een mensch zoo algemeen gehaat, ja, mag ik zeggen, veracht kan zijn als die man in dezen omtrek (*a*).

Palembangers, welke stil en vreedzaam hier op Banka leefden, welke zelfs te Palembang, en vervolgens hier te Muntok, onder hem commissaris zijn geëmployeerd geweest, komen nu (otschoon met moeite, uit vreeze dat hij weerom zal komen) er opentlijk voor uit, dat de mishandelingen door M. den sultan, en wel principaal, de respectabelste opperhoofden aangedaan, oorzaak der laatste gebeurtenissen zijn geweest. Een hunner zelfs (*b*) heeft zich aangeboden om met zijn eigen prauw en een pas van mij, waarbij hem wordt gepermitteerd om zich naar zijne familie te begeven, naar Palembang te gaan, verzekerende mij, binnen 10 à 12 dagen het verlangen van den sultan te zullen medebrengen, om over den vrede te onderhandelen.

Ik heb hem gisteren laten gaan; bedriegt hij mij, dan is er een slecht mensch op Muntok minder; bedriegt hij mij niet, dan kunnen de gevolgen heilzaam voor ons land en aangenaam voor U.E. worden. Ik heb hem daarom op zijn verzoek nog 150 Spaansche matten voorgeschoten, om zoo voor zichzelf en als zijne familie op eene behoorlijke manier daar te kunnen komen. Hij heeft geen andere als mondelinge

(*a*) Zoo ook aan Thyssen, zie bl. 625.

(*b*) Bedoeld wordt mijnheer Setjo, die Wolterbeek in de luren legde (bl. 630-631).

instructiën. Hij is een bejaard en fatsoendelijk inlander, die veel van den sultan schijnt te houden, doch ook zeer verlangt naar den vrede. Ik wil hopen deze zending goed zal uitvallen; zij wordt ten minste met de beste intentie door mij gedaan. De zendeling laat nog broeders op Muntok achter; hij was voorheen te Palembang bestierder van 24 dorpen binnen 's lands en kon mij (wanneer hij weg wilde naar Palembang) bedriegen iederen nacht, wanneer hij maar wilde. Hij bouwde zijne vooruitzichten op hoop, voornamelijk op de zekerheid van Muntinghe's vertrek.

Muntinghe, op een tijd met mij amicaal zittende te praten, heeft van mij gevraagd een ampel stuk (welk hij mij voorheen had present gedaan wegens Palembang en Sumatra), voorgevende het de minuut te zijn en dat hij geloofde het copie daarvan, aan Commissarissen-Generaal overgegeven, met de *Evertsen* was verloren geraakt (a): hij beloofde het spoedig te zullen laten copieeren en dan aan mij terug te geven. Dan onder allerlei voorwendzels van het niet te kunnen vinden en ingepakt te zijn door den secretaris Valkenaer, is hij vertrokken, zonder het terug te geven, zooals hij ook heeft gehandeld met een kaartje van Billiton.

Dit is immers gepremediteerd uit kwaadaardigheid, na zijn opontbod om mij bij zijne absentie buiten staat te stellen iets met nut te kunnen uitvoeren.

Ik heb nog niet naar Riouw kunnen gaan, wegens mijn zwak gestel en het slechte weer, doch mijn hoop blijft nog altoos om met ultimo Februari te Batavia te komen.

Deze beschuldigingen tegen Muntinghe versterkte Wolterbeek nog bij een schrijven mede van Muntok dd. 17 Januari 1820. „Het is onbegrijpelijk”, leest men daarin, „welk een verbitterde geest onder de inlanders alhier is; en de stille inwoners, met een of ander onzer daarover sprekende, komen er nu rond vooruit, dat de heer M. door zijne mishandelingen van alles de oorzaak is, tot een blijk waarvan de inliggeude naamlooze nota almede dient. Ik houde wel van geene naamlooze stukken, doch de beschuldigingen komen te duidelijk overeen, en de inzigten met de voorkomende punten van gedrag, zijn al te in het oog loopend, om er U. E. niet kenbaar mede te maken.”

Ook aan zijn vriend, den raad van Indië Van Braam, liet hij zich niet anders dan ongunstig over den gewezen commissaris uit. „De onderhandelingen”, schreef hij hem van Muntok dd. 29 Januari 1820, „gaan slapjes, doch zeer beleefd; ik wil aan dezelve nog

(a) Misschien werd bedoeld de bijlage A, vermeld in Muntinghe's advies, bijlage 40 hierachter.

niet geheel wanhopen. Zeker is het, dat men die rekt, doch ik verwacht binnen weinige dagen meer duidelijke explicatie. Muntinghe heeft hier ellendig veel vijanden. Ik denk dit misje voor verscheidene nog een kwaad staartje zal hebben; want de zaak is van belang en men zoude zich niet moeten verwonderen, als het niet nog een St. Domingo in dezen oord wierd." (a)

Waarom zeelieden zoo bijzonder *rond* heeten te zijn, weet ik niet; maar Wolterbeek beging, dunkt mij, in ieder geval, met zijn geschrijf tegen Muntinghe aan de regeering, een daarop uitzonderende zwakheid. En het feit valt ook niet te ontkennen, dat de schout-bij-nacht vertrouwen heeft geschonken aan menschen, die het óf niet verdienden, óf althans te veel van zich deden verwachten, als de Setjo's en de Saïd's.

Overigens waren er geene bijzondere opstokerijen noodig geweest om den Gouv. Gen. tegen Muntinghe in te nemen. De regeering had o. a. gelezen den op bl. 616 vermelden brief van Badroedin aan Wolterbeek, waarin de moordenaar en verrader den commissaris als de oorzaak van alles beschuldigde. Zij toonde toen de zwakheid om bij besluit dd. 6 Januari 1820 te verklaren, dat het den Gouv. Gen. "noodig en belangrijk" was voorgekomen, om naar aanleiding van dien brief, aan Muntinghe te vragen: "een *volledig* en *naauwkeurig* verslag van al de omstandigheden, welke in Palembang hebben plaats gehad, voordat de onzen door het volk van den sultan zijn aangevallen, waarbij de Gouv. Gen. speciaal verlangt te worden geïnformeerd, van alle communicatiën, welke tusschen hem en den sultan hebben plaats gehad, zoo bij monde, als in geschrifte, en voorts, welke naar zijn inzien de oorzaken kunnen zijn, die den sultan bewogen, tot het gedrag door hem gehouden, en hebbert kunnen aanleiding geven tot de nu voorgedragen klagten."

Ik heb er niet naar gezocht, in hoeverre Muntinghe het verlangde verslag heeft gegeven. Tegenover den regeeringslast laat zich echter nalatigheid in deze aangelegenheid ter nauwernood denken, doch in een brief dd. 22 Februari 1820 aan den minister van Koloniën, zegt de Gouv. Gen. zelf, dat geene inlichtingen werden ingediend, terwijl ik meen het er voor te mogen houden, dat daarmede dit verslag werd bedoeld, ofschoon de landvoogd ook wel iets anders op het oog kan hebben gehad. In dienzelfden brief verklaarde de landvoogd, het nog ter zijde te zullen laten in hoever de ruwheid

(a) Over dat *St. Dominga* ook aan den landvoogd, zie bl. 632.

van Muntinghe's optreden positief tot den opstand had medegewerkt, doch in ieder geval, bleef hij vermeenen, wat hij reeds in Augustus 1819 schreef (bl. 430) dat de commissaris niet genoegzaam Ba-droedin bespied had. „Zooveel is zeker,” herhaalde Van der Capellen, „dat hijzelf van vele gebeurde zaken grootelijks de oorzaak schijnt te zijn, zoo niet positief, dan ten minste negatief.” (a)

Toen in 1821 een elftal *Leeuwen* op Nederlandsch Indischen bodem nederdaalden, behoorde Muntinghe daarbij niet (b); een ieder beschouwde het als eene hinderlijke passeering. Aan Mr. H. J. van de Graaff, die wèl onder de gelukkigen was, schreef Mr. Tobias, resident van Bantam, dd. 12 Januari 1821 dientengevolge: „Hoe-zeer ik weet UHedG. weinig prijs stelt op orderkruisen, mag ik echter niet voorbij, UHedG. te begelukken met het bewijs van goedkeuring, wegens onzen koning geschonken. Dat echter mijn oude baas, UHed. collega M., is voorbijgegaan smart mij; zoo is, en blijft het dan toch maar eene waarheid, dat niet altijd de mensch wordt beoordeeld, maar veelal de uitkomst over zijne daden beslist. Hartelijk hoop ik, dat hij het organiseeren van P(alembang) na de expeditie dringend zal vorderen; als ik M. was, wilde ik liever dood wezen, dan dit aan een ander overgeven.”

Nu, Muntinghe kon een stootje velen. Hem werd de organisatie van Palembang niet meer toevertrouwd, zij het dan ook, dat, na de verovering van Palembang onder generaal De Kock, Van der Capellen's hard oordeel over Muntinghe's schuld aan het verwekken van den opstand zich zeer wijzigde. „Sedert”, schreef namelijk de Gouv. Gen. dd. 10 November 1821, „is dit gevoelen aanmerkelijk bij mij verzwakt en alleen negatief blijven bestaan, in zooverre namelijk, dat ik vermeen, zooals ik het den heer Muntinghe zelve dikwijls gezegd heb, dat de catastrophe had kunnen vermeden of ten minste uitgesteld geworden zijn, bij meerdere kennis van hetgeen in het paleis van den verraderlijken sultan omging.” Van Wolterbeek's treurige *klatsch* was dus niets meer overgebleven. „Van de andere zijde”, voegde de landvoogd er aan toe, „moet men niet uit het oog verliezen of vergeten, het manmoedig en welberaden gedrag van Muntinghe in 1818, waaraan wij nu nog het bezit van Palembang te danken hebben. Want indien de zendelingen van Benkoelen zich daar genesteld hadden, zoude de verdrijving goedschiks welligt

(a) Spengler, bl. 44. De schrijver spreekt daar van *beloofde* inlichtingen.

(b) Zie bl. 353 noot a.

evenzoo moeilijk, of nog moeilijker geweest zijn, als die van de bezetting van Singapore, van welke, God weet wanneer, wij zullen verlost worden" (a).

Wie zou zich niet gaarne met dezen lof willen vereenigen! Muntinghe's optreden tegenover den Salmund-inval zal men steeds dankbaar moeten blijven erkennen. Het is bovendien de laatste openbare karaktervolle daad geweest van een Nederlandsch bestuur tegenover Engelsche aanmatiging, luisterrijk afstekende bij Wolterbeek's advies, waardoor Singapore voor altijd ging verloren.

XXXI.

Nabetrachtingen van en over Wolterbeek, betrekkelijk de expeditie.

Het bericht van de mislukking der expeditie had natuurlijk te Batavia den meest smartelijken indruk gemaakt. Zelfs schijnen er geruchten geloopt te hebben over het instellen van een onderzoek. Althans de Calcuttasche *Bengal Hurkaru*, over de expeditie schrijvende, meldde dat: „the Admiral and Mr. Muntinghe were to proceed to Batavia, as a court of inquiry was to be held upon their conduct" (b). Hiervan is echter nooit quaestie geweest; alleen werden den schout-bij-nacht *vraagpunten* over de mislukking der expeditie voorgelegd, niet echter schreef hem de heer Van der Capellen geruststellend, „niet bij wijze van onderzoek naar Uw gedrag, maar om voor mij zelve met alle de oorzaken der mislukking van de expeditie nader bekend te worden, en daaromtrent geen twijfel meer over te houden" (c).

(a) Spengler, bl. 44.

(b) Overgenomen door de *Asiatic Journal*, dl. X bl. 200. — Blijkens noot (a), bl. 35 mijner verhandeling over de Lampongs (dl. L 1899) verkeerde ik in twijfel over de juiste spelling van de zoo menigvuldig aangehaalde Bengaalsche courant. Uit *Hobson Jobson's Glossary of Anglo-Indian Colloquial words and phrases* (1886) is mij de beteekenis en juiste spelling gebleken. *Hircarra*, *hircara*, Hind. *harkāra*, wil zeggen een bode, een spion, een duivelstoelager van *har* = ieder en *kār* = zaak. We lezen dan verder: „The word became very familiar in the Gilchristian spelling *Hurkaru*, from the existence of a Calcutta newspaper bearing that title BENGAL HURKARU, generally enunciated by non-Indians as *Hurkēroo*, for the first 60 years of this century, or there about." De courant zou dus in onze taal b. v. heeten De Bengaler bode.

(c) Zie verder den brief in bijl. 41.

Natuurlijk oordeelden velen, in onbekendheid met de bijzonderheden der expeditie, er over naar de ergernis, geruchten; praatjes ingaven; het lag voor de hand, dat de naam van den opperbevelhebber daarbij niet ongerept bleef. „Met leedwezen verneem ik”, schreef o. a. inspecteur Meijlan dd. 20 November 1819 aan den toenmaligen hoofdinspecteur van financiën Mr. H. J. van de Graaff, „den ongunstigen uitslag van onze onderneming tegen Palembang; nooit is eene tijding mij meer tegengevallen dan deze. Oordeelen mag ik niet, maar het is smartelijk te weten, dat zes jaren geleden de Engelsche kolonel Gillespie dezelfde expeditie met volkomen succes heeft gedaan, zoo niet met eene mindere, althans met geen meerdere magt.”

En Van de Graaff zelve dd. 15 Januari 1820 aan zijn zwager te Alkmaar, het lid der eerste Kamer Verschuur, vermoedelijk tevens welverdiend willende persiffleren de stukken van Wolterbeek over het opeischen der Gombora-batterijen (bl. 593), over het dagen leggen vóór den vijand (bl. 610 v.v.) enz.: „De expeditie tot herovering van Palembang is ongelukkig afgeloopen. Men geeft daarvan de schuld aan den schout-bij-nacht Wolterbeek, die, zonder iemand te consulteeren, het plan had gemaakt, om een commandeurskruis te verdienen. De sultan van Palembang heeft de brutaliteit gehad van zich niet op het gezigt van de schepen te willen overgeven en dewijl de schout-bij-nacht op dit onverwacht évenement niet gerekend had, heeft hij de attaque gestaakt en is teruggezeild. Er zal nu, zegt men, eene tweede expeditie vertrekken; ik hoop, dat die beter moge reüseeeren. Het is echter wel ongelukkig voor den Gouverneur-Generaal om opgescheept te zijn met menschen, die tot alles te gebruiken zijn, behalve tot het vak, waarvoor zij bestemd zijn.”

Ook had Van de Graaff den algemeenen secretaris J. C. Baud onder den indruk der eerste tijding de vraag gedaan, of het niet voorzichtig ware, de residenten op de hoogte te brengen; doch dd. 18 November 1819 was door Baud geantwoord: „Ik werd gisteren avond vereerd met uwe letteren van den 16ⁿ en heb den inhoud daarvan aan Z. E. den Gouv.-Gen. medegedeeld. Hoogstdezelve beschouwt het mededeelen van belangrijke tijdingen aan de residenten als iets dat wel verdient in overweging te worden genomen *voor het vervolg*, doch is tevens van gevoelen, dat, indien men zoo iets ongewoons *op dit oogenblik* deed, zulks een geheel verkeerd effect zou maken, en dat in stede van onze

zwakheid te bedekken, die buitengewone mededeeling dezelve zou verrassen niet alleen, maar daarenboven een ieder in het denkbeeld brengen, dat wij werkelijk veel meer verloren hebben dan in effecte het geval is geweest. Wij hebben echter (en dit zal wel dezelfde uitwerking doen) een verhaal van het gebeurde voor de courant opgemaakt, waarbij de zaken zoodanig worden voorgesteld als publiek wordend beschouwd, en waarbij zooveel doenlijk *bonne mine à mauvais jeu* wordt gemaakt. Ik hoop, dat deze wijze van de zaak te behandelen, uwe goedkeuring, waarop, met zooveel, een hooge prijs wordt gesteld, zal mogen wegdragen en het zou mij aangenaam daarom zijn door een regel in antwoord op deze, de aanteekening te ontvangen met een bijgevoegd gunstig bericht over den staat uwer gezondheid."

Het door Baud gestelde artikel verscheen in de *Bataviasche Courant* van 20 November 1819. Het bevatte een breed verhaal van de Gombora-expeditie, met de trouwe uiteenzetting van de ondervonden moeielijkheden. Er werd daarin o. a. gezegd: "dat het tot behoud van de gezondheid der troepen en equipage raadzaam was vooreerst de verdere onderneming in dit seizoen van die zijde te staken"; terwijl het artikel werd besloten met de mededeeling: "Men mag de gevorderdheid van het seizoen en het opouthead, hetwelk de expeditie door de bank der rivier heeft ontmoet, beschouwen als de oorzaken, waarom men de operatiën vooreerst heeft moeten staken; had de expeditie dadelijk na hare terugkomst in het laatst van Augustus, de rivier kunnen binnenzeilen, zoude zij naar alle waarschijnlijkheid haar doel nu reeds hebben bereikt."

Doch zoo de particulier onwillekeurig en, deels terecht, de schuld bij den middelmatigen opperbevelhebber zocht, de Gouv.-Gen. bleef hem met zijn vertrouwen vereeren. Op de fataal slechte organisatie, waarvoor dan toch Wolterbeek verantwoordelijk moest geacht worden, zag men niet met nadruk gewezen; op zijne eigen bekentenis (bl. 612), dat de zaak *van den beginne* reeds verknoeid was, eene verknoeiing, waarvan hij de gevolgen niet had moeten aanvaarden, tenzij hij ze had weten weg te nemen, en de mededeeling, dat hij met menschen had te werken, *die niet op hun plaats waren* (bl. 601), kwam men niet terug; evenmin op het feit, dat deskundigen, als Bakker, Van der Wijck e. a. m., getuigen waren geweest van de machteloosheid onzer kanonnen op 's vijands werken ter gelegenheid van Muntinghe's verjaging, dat dus daaruit de gevolgtrekking had gemaakt kunnen worden, *niet* dat het met wat sterker geschut wel

gaan zou, doch welk vuur slechts in staat zou zijn den vijand het zwijgen op te leggen. En daarin zat dan toch eigenlijk de fout; die rijen palen waren wel lastig, doch deden het niet in de eerste plaats; wat ons deed terugdeinzen was de onmogelijkheid geweest om 's vijands batterijen met ons geschut te beheerschen.

Men vond het echter beter om allen onwil nu op den burgerlijken commissaris te doen nederdalen; daarentegen den opperbevelhebber te loven *over de behoortijke behandeling dezer zaak*, gelijk geschiedde particulier en officieel (a). Dat overigens de regeering den schout-bij-nacht voor Banka en Riouw handhaafde, was ongetwijfeld zeer goed; doch het had kunnen geschieden zonder al het odium van de mislukking der expeditie op den mede-commissaris te doen vallen.

Terecht zag Wolterbeek in, dat hij nu nog wel een potje kon breken. Den dag na de ontvangst van het Muntinghe-besluit, dus den 8ⁿ December, schreef hij o. a. het volgende aan den landvoogd:

„U.E. kan begrijpen hoe aangenaam mij de officieele en particuliere missiven waren, welke U.E. mij de eer hebt gedaan, sedert de slag tegen de batterijen van Palembang te schrijven, zijn geweest. Hoedanig men ook zelf overtuigd moge zijn, dat men alles gedaan heeft, hetgeen plicht en voorkomende omstandigheden vorderen tot welzijn van Z^r M^e dienst, geeft zulks alleenlijk wel eene overtuigende kalmte voor zichzelf, doch het contentement van de superieure macht

(a) Zie den particulieren brief van den heer Van der Capellen M. B. bijl. 14. De officieele verzekering geschiedde bij besluit dd. 18 November 1819 n° 19, waarmede den schout-bij-nacht werd te kennen gegeven:

„dat voor zooveel de Gouverneur-Generaal uit zijne rapporten kan oordeelen, het hem voorkomt, dat de zaken te Palembang op eene behoortijke wijze door hem behandeld zijn, waarom de Gouverneur-Generaal hem dan ook volgaarne bij deze zijne tevredenheid betuigt, met last voorts, zoowel aan hem Schout-bij-Nacht als aan den Generaal-Majoor, commandeerende de troepen, om aan de officieren en manschappen bij de expeditie gediend hebbende, te betuigen, dat de Gouverneur-Generaal alleszins voldaan is over het gedrag, hetwelk zij bij die gelegenheid, volgens het getuigenis van den schout-bij-nacht Wolterbeek hebben gehouden, onder tekenngave, dat dit gedrag behoortijk onder het oog des Konings zal worden gebracht, zijnde de Gouverneur-Generaal overtuigd, dat zoo zij voet aan wal hadden kunnen zetten 's vijands sterkten niet tegen hunne dapperheid en meerdere krijgskunde zouden zijn bestand geweest, en dat alleen de onoverkomelijke moeielijkheden van het terrein en het jaargetijde, de expeditie voor dit maal haar doel heeft doen missen.”

te vernemen, is hetgeen dat een militair verlangt. Ik heb een moeilijken dienst gehad, doch ook heb ik niets ontzien. Ik heb wel de adviezen van sommigen gehoord, doch ik heb mijne resolutiën voor mijzelf genomen, en het onuitsprekelijk genoeg tot nog toe, dat mij niets voor den geest is gekomen, hetgeen ik zoude wenschen anders gedaan te hebben. En dat is mij aangenaam, doch de tevredenheid van U.E. op eene zoo élatante manier te vernemen, is nog dierbaarder. . . .

„Ik ben door Gods goedheid nu weder wel en neem, alhoewel langzaam, toe in krachten. Ik zal niets ontzien en wete wat het verlangen van U.E. is. En waarom zoude ik dit niet doen? daar ik alle beleefdheid van U.E. geniet en U.E. een volkomen vertrouwen op mij stelt.

„Ik zal zien de Blücher, gelijk met de Wilhelmina, naar Java te zenden, ten minste kort daarop. En heb den heer Muntinghe dit schip voor zijn transport toegestaan. Ik ben met dien man zeer wel geweest, niet zoo zeer uit principes als omdat ik zulks mijn pligt rekende en wist dat het U.E. genoeg zoude geven. Hij is echter een lastig man tegen anderen. En heb ik het geluk gehad verscheidene malen de partijen vriendschappelijk overeen te brengen, zoowel met den heer Keer, luit. kol. en commandant van het garnizoen als met den secretaris Van Beusechem van der Kop. Ik kreeg het echter altoos klaar, doch de ongelukkige jalousie tusschen civielen en militairen kan ik niet geheel wegnemen, zoodanig, dat ik verzekerd zoude zijn, die bij mijne absentie opgeruimd zoude blijven. Ik zal dus niet van hier gaan, dan alvorens mij overtuigd te hebben, dat de zaken op Banka een geregelden loop hebben genomen.

„Tweemalen ben ik nu in een half jaar ziek geweest. In de expeditie in de rivier van Palembang heb ik wel 3 weken lang veeg gestaan. De duurte was enorm, vier ropijen voor een hoen en 22 r. voor een pikol aardappelen was aan de orde van den dag. U.E. kunt dus nagaan, dat ik niet alleen met mijn hoofd en krachten heb moeten werken, maar dat ook mijn beurs daarbij heeft moeten schade lijden. Ik verzoek daarom, wijl een mensch alhier in dit klimaat, altoos veeg staat, om de goedheid te willen hebben, bij een besluit van U.E. te bepalen, dat U.E. mij gedurende deze commissie eene maandelijksche toelage toekent ad . . . ingaande van den dag mijner aanstelling tot retour op Batavia; dan had mijn gevolmachtigde altoos aanspraak in cas van overlijden, op hetgeen U.E. heeft goedgevonden mij toe te leggen. En zoude U.E. eerbiediglijk verzoeken mij gelijk te willen

stellen met den schout-bij-nacht Buyskes te Amboina gepasseerde expeditie, latende ik die expeditie gerustelijk met mijne expeditie door deskundigen tegen elkander taxeeren. Ik vertrouw op U.E's regtvaardigheid en late het geheel daaraan over." (a)...

Eigenlijk was de mislukking der expeditie nog maar een *geluk!* We lazen trouwens dat de slag zelf ook al een *geluk* had geheeten (bl. 601). „Gelukkig”, schreef Wolterbeek, in denzelfden geest als hij Thyssen had ingelicht (bl. 625), aan het raadslid Van Braam, den dag van zijn tevreden schrijven aan den landvoogd, dus den 8ⁿ December, „Gelukkig, dat ik uit de Soensang kwam; want was ik doorgedrongen en had ik mijne macht moeten verdeelen om den sultan van Palembang te vervolgen, dan was Banka voor ons reeds nu lang verloren geweest.” En den 29ⁿ Januari 1820 herhaalt hij in een schrijven aan hem: „Men moet (onder ons) geen staat maken om nog in een jaar weder aan Palembang te denken, want Banka vordert volmaakt een jaar, eer men deswegens zeker kan zijn, alvorens men aan Palembang zal kunnen beginnen te denken. Dit is mijn (*overtuiging?*) en blijft mij zeker, dat zonder zekerheid van Banka alle verdere ondernemingen nul zijn. Was ik doorgedrongen in het Palembangsche met de troepen, waren wij Banka reeds totaal uit geweest.”

Het was een van de meest *ongelukkige* redeneeringen, zou men zeggen, van onzen nu napleitenden schout-bij-nacht. Immers Banka *volgde* slechts Palembang; het lot van dit sultanaat gaf den toon voor de overzijde der straat aan. Het eiland was na Muntinghe's verdrijving van Palembang in toenemende beroering gekomen; en de opstand had zich slechts krachtiger ontwikkeld onder den vermeerderenden faam van Badroedin's overwinningen. Ware de krijgskans den schout-bij-nacht niet tegen geweest, dat eiland zou, naar men redelijker wijze mag verwachten, evenzeer onder den stillenden indruk daarvan zijn geraakt, terwijl er ook nog geen reden was om zoo stellig aan te nemen, dat men na de vermeestering van Palembang verplicht zou zijn terstond het binnenland met alle troepen in te trekken, wanneer Banka's toestand daar militaire hulp vorderde. Hoe ook, Wolterbeek's eigen opvatting over het verband van eene welgeslaagde expeditie naar Palembang en de rust op Banka was eene geheel andere geweest, toen die expeditie begonnen moest worden;

(a) De lezer zal zich wellicht herinneren, dat de schout-bij-nacht ook een „honorarium van f10000” had gekregen, na afloop der Malakka-zending. Zie M. R. bl. 89.

immers als resident Smissaert in 1819 verzocht om voor zijn eiland wat meer hulp te mogen houden, dan de schout-bij-nacht voor het gelukken van den Palembangtocht wenschelijk achtte, voegde deze in een brief dd. 3 October er nader aan toe: „wat wilde er van Uwe districten worden als de zaak van Palembang verkeerd wierd behandeld en men middelen liet varen, welke gebiedend wierden gevorderd”.

Den 1^{en} Mei 1820 kwam Wolterbeek te Batavia terug, waar hij den volgenden dag „met veel deelnemende welwillendheid omtrent den moeilijken afgeloopen tocht” door den landvoogd werd ontvangen, leest men in het journaal. Hij vernam er tevens, dat, zijn tijd als commandant verstreken zijnde, hij stond vervangen te worden door den heer *Musquetier* (a).

Er bestond echter nog onzekerheid, wanneer deze zou komen, waarom Wolterbeek zich den 5^{en} Mei tot den landvoogd wendde met het verzoek om weder als bevelhebber op te treden voor de nieuwe expeditie tegen Palembang, waartoe aanstonds besloten was geworden (b). Het was tevens de dag, waarop hij zijn verhoor op de reeds vermelde *vraagpunten* had besloten met de navolgende betuiging:

„Verzuimd hebbe ik nimmer, in welke tijdvakken der expeditie ik mij bevond! Vreeze hebbe ik niet gehad, want God heeft mij eene fermiteit gedurende de slag en de heele expeditie gegeven, die mij zeer te stade is gekomen en waarvoor ik het Opperwezen altoos moet dankbaar zijn. Voortvarendheid kwam in deze expeditie te pas! Fatiguen moest men niet ontzien! En van de zich opdoende zaken, hetzij voor- of nadeelig, moest men het beste gebruik maken. Het staat aan Uwe Excell. te beoordeelen, in hoeverre ik daarin ben geslaagd en in hoeverre ik aan het vertrouwen, dat Uwe Excellentie op mij heeft gelieven te stellen, hebbe beant-

(a) „Zijne Excellentie de G. G. informeerde mij tevens”, leest men in het dagboek ad 2 Mei 1820, „ontvangen te hebben besluiten van Z. M., volgens welke mijne terugroeping was bepaald, zullende vervangen worden door den schout-bij-nacht Musquetier in het commandement over het esquader, zooals zulks na tijdverloop van 3 à 4 jaren meerendeels plaats heeft, en waarvan ik reeds het ministerieele besluit had ontvangen.”

(b) Het verzoek, blijkens journaal ad 5 Mei 1820, „houdende dat wegens het uitblijven van den schout-bij-nacht Musquetier en de nog noodige reparatie van de Eendragt (*waarmede Wolterbeek sou teruggaan*), ik zeker niet voor in November zoude kunnen vertrekken, presenteerende mijn dienst aan gedurende dit aankomende goede seizoen, wanneer men mij op nieuw noodig mogt hebben”.

woord. Hieraan mij onderwerpente, kan Uwe Excellentie verzekerd zijn, dat zoolang ik mij nog hier moet bevinden, al dat ik ook het commandement hebbe overgegeven, Uwe Excell. over mij in Z^r M^e dienst kunt disponeeren.”

Doch per omgaande schreef de heer Van der Capellen vriendelijk terug, dat de regeering in het verzoek om commandant van de volgende expeditie te worden, niet kon treden, wijl reeds generaal De Kock voor dit opperbevelhebberschap was aangewezen (a).

Intusschen werd van Wolterbeek's ervaring gebruik gemaakt om de nieuwe expeditie beter voor te bereiden. Het dadelijk resultaat hiervan was alvast, dat, inziende men gedurende 1820 niet kon klaar komen, de tocht niet overhaast doorgedreven, doch daarmee tot 1821 gewacht werd. De noodzakelijkheid hiervan had trouwens reeds de schout-bij-nacht in een schrijven dd. 16 Februari 1820 uit Muntok aan den heer Van der Capellen opgemerkt. „Men zegt hier vrij stellig”, leest men daar, „de intentie van Uwe Excellentie zoude zijn, om de expeditie tegen Palembang in April of Mei door de Lampongs te zullen beginnen. Eene geduchte versterking naar de Lampongs, die hen van dien kant bedreigt, en ons in staat stelt, om te houden, wat wij hebben, geloof ik, dat excellent is; doch ik geloof, dat de generaal De Kock dit jaar evenmin in staat zal komen als ik met de marine, om tegen Palembang te ageeren; en dat eene dreigende houding tegen Palembang en eene finale ageering tegen de muitelingen op Banka en in de Lampongs, gecombineerd met de sluiting der rivieren door de marine in straat Banka, dit jaar volkomen werk genoeg zal zijn, en de meest gunstige uitwerking zal doen, omdat zulks compleet voorzichtig is, en de naburige vorsten in toom houdt, die niet weten, wat nog te doen. Kleine vaartuigen, schoeners en platbodemde kanonneerbooten zijn hier noodig, doch die moeten beter ingericht worden en moeten ten minste ieder 6 man Europeanen aan boord hebben en goed gecommandeerd zijn. De kolonel Schutter kent die op zijn duimpje, want heeft in Holland alle kanonneerbooten voor zijne exquadrillen en flottielles klaar gemaakt, en zoodanig wel 100 te Hellevoet uitgerust, die, zoo wegens logement, wapenkisten als zwaarden en tuig, excellent waren; dit geschiedde onder het algemeene opzicht van den vice-admiraal Bloys, doch dit kan hij, kolonel, nog niet vergeten zijn.”

(a) Bijlage 41.

Terwijl de voorbereiding tot de nieuwe expeditie met ijver te Batavia plaats vond, ontving de schout-bij-nacht den 13ⁿ October 1820 met de *Venus* een brief van radja Djafar, meldende, dat sultan Badroedin de goede betrekkingen met Batavia wenschte te herstellen. „Indien”, luidde het verder, „de heer Gouverneur-Generaal wenscht tot goede schikkingen te komen, is het verlangen van den sultan van Palembang daarnaar oneindig grooter; want deze schade veroorzakende handelingen hebben lang genoeg geduurd. De Edele Heer Muntinghe is de oorzaak dat deze slechte daden plaats hebben gevonden. Hij zal den Opperheer voorzeker danken zoo de goede verstandhouding hersteld kan worden.” — Natuurlijk, dat men op deze hernieuwde algemeenheden niets kon verrichten. Het schrijven werd echter door anderen gevolgd, die den 23ⁿ November te Batavia waren aangekomen met eene voor den schout-bij-nacht bestemde gouden kris, die Saïd aanbood. De brieven waren van dien toekoe en van radja Djafar, terwijl daarbij gevoegd waren aan Djafar gerichte brieven van Badroedin en zijn oudsten zoon, die de titels van *soesoehoenan* en *sultan* voerden, sinds het wapengeluk Badroedin zoo begunstigd had. Onder allerlei breedsprakige betuigingen van vredelievendheid, was er slechts éene zinsnede, namelijk in Saïd's brief, die eenigszins nader uitdrukte, waarop vrede zou kunnen gesloten worden, maar dan ook eene mededeeling, die voor de laatste maal er op wees, dat slechts met geweld viel op te treden; ook toen weder werd Muntinghe voor alles verantwoordelijk gesteld. „Nog bericht ik U, mijnheer de Schout-bij-Nacht,” leest men in Saïd's brief, „dat de Soesoehoenan en de sultan van Palembang begeeren, dat er geen etablissement ten hunnent worde opgericht, indien de vrede mocht gesloten worden; zoo Z. E. de Gouv. Gen. van N. I. en mijnheer de Schout-bij-Nacht genegen zijn hun genoeg te geven, alzoo de handelingen van den heer Muntinghe de mindere ingezetenen vrees aangejaagd hebben. Ten aanzien van het eiland Banka hopen zij alleen op het mededoogen, de genegenheid, en de beslissing daaromtrent van Z. E. den Gouv. Gen. en van U mijnheer de Schout-bij-Nacht.” — Saïd commentarieerde deze onmogelijke wenschen niet nader. „Mijne handelingen,” schreef hij te dien aanzien, „zijn gelijk aan een druppel water in den bek van een kleinen vogel en de Uwe mijnheer de Schout-bij-Nacht, zoomede die van Z. E. den Gouv. Gen. van N. I. aan een zee, waaraan einde noch grond te vinden is.”

De schout-bij-nacht, met de terugkomst te Batavia zijne commissie afgeloopen achtende, wenschte zich niet, buiten den Gouv. Generaal om, met eene Palembang-correspondentie in te laten, zoodat de brieven eerst de regeering in handen kwamen. Evenwel toen hem advies gevraagd werd, gaf hij bij schrijven dd. 2 December 1820 te kennen, dat geene stappen tot verdere onderhandelingen moesten gedaan worden, daar hij den weg er toe Badroedin reeds had aangewezen „waarin ik zelfs verder ben gegaan, als waartoe geautoriseerd, hetgeen U.E. echter de goedheid heeft gehad wel te approbeeren”. Banka moest eerst worden onderworpen, dan behoorde men Palembang aan te vallen. „Het komt mij bovendien voor”, meende de schout-bij-nacht, „dat de blokkade der rivieren, het rijk Palembang geducht hinderlijk moet zijn. De Arabieren zijn alle handeldrijvende inwoners; of een enkele er door slipt, dit helpt hen niets. De oorlog kost ons Gouvernement wel veel, doch de blokkade, goed onderhouden, moet hen benaauwen en schrikkelijk verarmen. Men herdenke de blokkade der Hollandsche kust in de laatste jaren en de verschrikkelijke armoede, die daaruit is voortgevloeid. Eindelijk zal het aan het handeldrijvende gedeelte en ook aan den gemeenen man vervelen; want het zal moeilijk worden te blijven begrijpen, dat zij verplicht zijn te verarmen uit liefde voor een eigendunkelijk vorst.” — De lezer weet nochtans, dat de blokkade het verzet niet brak.

Met goedkeuring van den landvoogd schreef daarop de schout-bij-nacht eene dankbetuiging aan radja Djafar en een langen brief aan toekoe Saïd, in welken laatste te kennen werd gegeven, dat het duidelijk bleek, dat het den vorst van Palembang met de onderhandelingen geen ernst was, zoodat deze nog niet voldoende de rampen gevoeld had, die de oorlog over zijn volk bracht. „De vorst van Palembang bedriegt zich zeer”, vervolgde de brief, „wanneer hij denkt, dat het Nederlandschè gouvernement den vrede verlangt uit noodzakelijkheid. Het is alleen de menschlievendheid van den opperbebieter in Ned. Indië, dat de oorlog tot nog toe zoo gematigd wordt gevoerd, wjl de uitzichten tot eene voordeelige teneindebrenging niet twijfelachtig zijn. Deze gematigdheid kan echter eenmaal ophouden en men zal zich dan den staat der Palembangsehe volkeren te laat beklagen. U, mijn waardige Vriend, die algemeene zaken goed doorziet, kan ligtelijk begrijpen, dat Z. E. de Gouv. Gen. geene stappen tot vredestoening zal laten doen bij een vorst, die afvallig is en nog geene de minste redenen

heeft bijgebracht, welke hem daartoe aanleiding hebben gegeven. Verlangt de sultan van Palembang vrede, dan behoort hij zich tot Z. E. den Gouv. Gen. te wenden, zijnde de opperste Nederlandsche autoriteit in Oost-Indië. Geene gelegenheid ontbreekt hem daartoe, zoowel door tusschenkomst van UEd., die zich daartoe zoo bereidwillig toont, als door den resident van Banka, of door den resident Du Bois in de Lampongs, welke laatste wel de kortste weg en het meest te prefereeren zoude zijn. Het Nederlandsche gouvernement is menschlievend en rechtvaardig, doch ook gestreng om de nakoming der plichten door de bondgenooten jegens hetzelfde te vorderen. Indien de sultan dezen weg niet verkiest in te slaan, vertrouw ik (want ik kan of mag de intentiën van Z. E. den Gouv. Gen. niet vooruitloopen), dat Hoogstdezelve zeer gerustelijk zal afwachten de uitkomst van dezen krijg, zooals die door de Nederlandsche wapenen, onder den zegen van het almachtig Opperwezen, zal bevochten worden." — Ten slotte bracht de schout-bij-nacht de dankbetuigingen van den Gouv.-Gen. voor Said's trouwe diensten over en meldde hij hem van spoedigst zelf naar Europa te zullen terugkeeren: „doch ik zal nimmer in mijn leven vergeten de vriendschappelijke betrekkingen, welke ik hier gemaakt heb, en waaronder die met den waardigen Ungo Said Mohammedin Ibëni Abdal Rachman Rodesi (?) etc. etc. wel eene der voornaamste zal blijven”.

Het duurde echter nog tot den 25^a Maart 1821, alvorens Wolterbeek met de *Eendracht* Nederlandsch-Indië voor goed verliet. Den 8^a Augustus d. a. v. in het moederland teruggekeerd, vernam hij er weldra de onderwerping van Palembang door generaal De Kock. Hij las het te Amsterdam, waar hij destijds woonachtig was, in de *Amsterdamsche Courant*, doch met de bijvoeging, in die van 9 November 1821: „De tweede expeditie tegen Palembang, aan welke jaloersche personen een gelijk lot als de eerste hadden durven voorspellen, heeft een tegenovergestelde en voor de Nederlandsche wapenen hoogst roemrijke uitkomst gehad.”

Ofschoon men ook in Nederland de eerste Palembangsche expeditie aan Wolterbeek geenszins kwalijk toonde te nemen, — hij bracht het nog tot vice-admiraal, directeur der Marine, commandeur van den Nederlandschen Leeuw, enz. enz. — was het alsof er een floers over zijn levensgeluk nederdaalde, wanneer die tocht van 1819 in herinnering werd gebracht. Hij las nu in de aangehaalde woorden van het verslag „zooals hetzelfde te Batavia door den redacteur in de *courant* is gesteld”, het bedekt verwijt, „dat de eerste expeditie

niet eervol afgeloopen is", en zond uit dien hoofde dd. 25 November 1821 een gansch relaas van het gebeurde, zoowel aan den minister van Marine als aan dien van Koloniën. Wanneer de zinsnede werkelijk in de officieele Bataviasche courant is opgenomen, dan heeft de redacteur natuurlijk geene hatelijkheid op de eerste expeditie bedoeld, doch wellicht het oog gehad op de Engelsche intriges; Wolterbeek was echter veel te gevoelig op dit punt om de vermeende beschuldiging zoo maar over zijn kant te laten gaan.

Falck, destijds departementschef van Koloniën, antwoordde dd. 2 December 1821 in zijn gewonen vriendelijken toon, dat hij het stuk „met belangstelling had gelezen". „Misschien", vervolgde hij, „hecht UEdG. wat te veel gewicht aan de uitdrukkingen van den Bataviaschen koerantier; misschien ook heeft de man zelf het niet zoo gemeend, als het bij u is opgevat. Doch dit is zeker, dat al wat men tot verkleining uwer diensten in den Maleischen archipel te berde zou willen brengen, grootelijks zoude strijden met de gunstige opinie, die de Gouverneur-Generaal daarover herhaaldelijk heeft te kennen gegeven; en wat bijzonder de operatiën tegen *Palembang* betreft, het kan zelfs den oppervlakkigsten beoordeelaar niet ontsnappen, hoezeer die van den voorleden zomer begunstigd en gemakkelijk gemaakt zijn, niet alleen door de grootere en meer doelmatig geordende magt, maar ook door de vroeger verkregene en weliswaar ongelukkige, maar echter geenszins roemlooze onder- vinding."

Wolterbeek vond daarna nog ruim gelegenheid te toonen, dat hem zoowel het vechten, als het beheeren eener administratie kon worden toevertrouwd. Eerst in 1844 werd hij als vice-admiraal gepensionneerd; het daarop volgende jaar trof hem eene beroerte, die aan zijn werkzaam en nuttig leven een zacht einde maakte. Zijne eenige dochter was gehuwd met den heer D. G. Muller, den schrijver over Wolterbeek's verleden in Tindal's en Swart's handelingen van 1846.

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET ARTIKEL

„Palembang en Banka in 1816—1820”

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

— — —

Bijl. 1 bl. 332 noot c. Ziehier Daendels' karakterestieken brief aan sultan Badroedin:

Herman Willem Daendels, Maarschalk van Holland, Staatsraad in buitengewonen dienst, Grootkruis van de Koninklijke orden van Holland, Grootofficier van het Legioen van Eer des Franschen Keizerrijks, Gouverneur-Generaal van Indië en Opperbevelhebber van 's Konings Land- en Zeemacht aldaar, schrijft dezen brief van oprechte vriend- en bondgenootschap aan Padoeka Sri Sultan Ratoe, Koning van Palembang, Zijne Hoogheid toewenshende eene bestendige welvaart, gepaard met allen voorspoed en zegen, tot in lengte van dagen.

De Maarschalk en Gouverneur-Generaal, hiernevens voegende het duplicaat van zijn brief aan den Padoeka Sri Sultan van den 30 van Herfstmaand 1809, maakt wijders aan Z. H. bekend, dat de Lampongs, waarop het Gouvernement een onwedersprekelijk recht heeft, daar die door zwakheid van de voormalige Oost-Indische Compagnie aan den Koning waren afgestaan (a), thans weder door de wapenen en daarna door cessie voor het Gouvernement hernomen en op nieuw aan zijne domeinen gehecht zijn.

De M. en G. G. is niet onkundig, dat onderdanen van den Padoeka S. S. met het zich in de Lampongs opgeworpen hebbende hoofd der Boegineezen, Daïng Rawang, gemeene zaak gemaakt hebben, om een gedeelte van die landen te plunderen en te verwoesten of ten onder te brengen, 't welk de M. en G. G. voorzeker ten uiterste heeft moeten bevreedmen, niet alleen omdat zoodanige verbintenis nooit anders als tot oeneer van den Padoeka S. S. kan strekken, maar ook wijl de M. en G. G. zich had voorgesteld, dat de door hem gegeven blijken van zijne welmeenendheid en vriendschap voor het Palembangsche hot, bijzonder in het ontslag van een resident, die den Padoeka S. S. niet aangenaam was en de benoeming van den tegenwoordigen resident Groenhof van Voortman, welke door zijn

(a) Eene prachtige reden!

zachten aard en bedrevenheid in den omgang met inlandsche vorsten en grooten, ongetwijfeld het vertrouwen van den Padoeka S. S. verdient, Z. H. van stappen zouden hebben teruggehouden, die Hij kan berekenen te moeten mishagen aan het Gouvernement.

De M. en G. G., om dit gedrag niet van de ongunstigste zijde te beschouwen, is genegen te onderstellen, dat de Padoeka S. S. geene kennis heeft gedragen van de opgemelde onderwerping der Lampongs aan het Hollandsche gouvernement, en dat bijaldien Z. H. hiervan ware onderricht geweest, dezelve alle verbindingen met het voornoemde hoofd der Boegineezen, Daïng Rawang, krachtdadig zou hebben tegengegaan, hebbende de M. en G. G., uit hoofde van dit vermoeden gemeend, niet langer te mogen uitstellen Z. H. van de omschreven plaats gehad hebbende gebeurtenis te verwittigen.

De M. en G. G. verwacht, dat het effect van deze verwittiging zal zijn het uitvaardigen door den Padoeka S. S. van de klemmendste bevelen aan zijne ondergeschikten, ten einde zich van nu voortaan te onthouden om de Lampongs op eenigerlei wijze te molesteeren, aangezien de Padoeka S. S., indien deze molesten bleven voortduren, noodwendig bij den M. en G. G. onder de verdenking zou moeten geraken van te heulen met de vijanden van het Hollandsche gouvernement en in dit geval den M. en G. G. zou noodzaken, de rechten van Z. M. den Koning van Holland met gestrengheid tegen den Padoeka S. S. te doen gelden (a).

Waarschuwende de M. en G.-G. den Padoeka S. S. om zich door kwade raadgevingen niet te laten aftrekken van het bondgenootschap met het Hollandsche Gouvernement, of geloof te slaan aan de insinuatien van personen, die den Padoeka S. S. tot zijn verderf het denkbeeld zouden willen doen aannemen, alsof de vriendschap van het Hollandsche Gouvernement, uit hoofde van gebrek aan macht, straffeloos zouden kunnen worden veronachtzaamd en van de contracten afgeweken, alzoo het Gouvernement geenszins de middelen ontbreken, om hare vrienden te beschermen en zich op hare vijanden te wreken. De M. en G.-G. zendt, om ten overvloede den Padoeka S. S. hiervan te overtuigen, eene divisie kanonneerbooten naar Palembang, onder het bevel van den Lt.-Kol. Voorman, welke slechts een klein gedeelte uitmaakt van het aanzienlijk getal, dat van die soort vaartuigen, als ook van ander charter sinds de jongste twee jaren door het Gouvernement in dienst is gesteld.

(a) Deze roofpartijen in de Lampongs waren later voor onze regeering een der voorwendselen om sultan Achmad, die ze evenmin als vroeger Badroedin, tegenging, af te zetten: zie bl. 377 ad art. 3.

Dan de M. en G.-G. vertrouwt nooit tot de onaangename noodzakelijkheid te zullen worden gebracht, om de macht van het Gouvernement tegen den Padoeka S. S. te moeten gebruiken, maar verwacht veeleer, dat Z. H., ten nutte van zijn rijk en onderdanen, zal pogen te onderhouden de gevoelens van vriendschap en genegenheid, welke het Gouvernement nog steeds aan het Palembangsche hof heeft aan den dag gelegd en ter herhaalde bewijze waarvan (a) de M. en G.-G. eene groote hoeveelheid rijst en zout naar Palembang afzendt, om in die artikelen aldaar op eene ruime wijze te voorzien, zullende daarmede, hetzij geheel of gedeeltelijk in natura, hetzij in geld uit het provenu, naar verkiezing van den Padoeka S. S., de rekening van het Gouvernement met Z. H. moeten verevend en het meerdere aangewend worden voor 's Gouvernements uitgaven en om van den Padoeka S. S. tin in te koop en, hetwelk buiten bezwaar van Z. H. naar Batavia zal worden overgevoerd, hetgeen de M. en G.-G. niet twijfelt, of zal eene beweegreden te meer voor den Padoeka S. S. zijn, om zich te beijveren aan het verlangen daaromtrent volledig te voldoen en te toonen, dat het hem ernst is de contracten op te volgen.

Gegeven te Batavia op het eiland Groot-Java den 24ⁿ dag van de Herfstmaand 1810.

De Maarschalk en Gouverneur-Generaal

DAENDELS.

Bijl. 2 bl. 339 noot a. De brief dd. 12 Maart 1816, dien Sultan Badroedin naar Commissarissen-Generaal zond, luidde aldus:

Deze brief van zuivere toegenegenheid, die uit een oprechten grond mijns harten voortvloeit, en met de grootste heilwenschen versierd is, zoomede vergezeld van de verzekering van hoogachting, komt van mij Padoeka Srie Sulthaun Ratoe Mohamed Badar-Oeddien, die in een gedurige ellende, droefheid en onderdrukking leeft; en geve de Heer van het Heelal, dat dezelve geworden aan mijne Heeren en Broederlijke Vrienden, die edel, getrouw en ontfermend zijn, namelijk den Gouverneur-Generaal Baron Van der Capellen, Kommissaris Elout, mitsgaders de Raden van Indië, die hun zetel en hof houden binnen Batavia en het gezag voeren over Indië en wier Regeering machtig is, en zich uitstrekt over het geheele eiland Java en diens onderhoorigheden; dezelve zijn mijne broederlijke vrienden, die dit door alle tijden en bij onze nakomelingen, mitsgaders door alle geslachten heen zullen blijven; het ga derhalve hen wel in hunne Regeering, groot-

(a) Wel een origineel bewijs van *vriendschap* wordt hier gegeven!

heid en glorie, en hun leven worde verlengd op deze aarde.

Wijders zende ik dit velletje schrift, hetwelk niet is naar behooren, dienende om bekend te maken, dat ik vernomen heb, dat mijne broederlijke vrienden, de edele en trouwe Hollanders, alle het vorig gezag hebben teruggekregen, dus ik ten uiterste verblijd ben, wegens de zekere hoop, dat zij ons tot bescherming en hulpe zullen zijn, gevoelende ik daardoor als het ware een nieuw leven; en het is daarom ook, dat ik mij thans met allen spoed gehaast heb, mijn schoonzoon den pangeran Dira Tadhja en den pangeran Djaja Di Nata, mitsgaders twee mantries te gelasten, om voor het aangezicht van mijn broederlijken vriend, den Gouverneur-Generaal te verschijnen, en te gelijk met dezen brief te brengen de verzekering van mijn eerbied, gelukwenschen en veelvuldige groeten aan Mijne Heeren en broederlijke vrienden den Gouverneur-Generaal en Raden van Indië, en, ten aanzien van mij, die zoo zeer veracht wordt en geen middel zie om langer mijne smart en droefheid te kunnen dragen, in vol vertrouwen af te smeeken vergiffenis, hulp en de overvloedige toegenegenheid van mijn broederlijken vriend, den Gouverneur-Generaal, nademaal ik van oude tijden af tot heden in het geheel nog niet vergeten ben mij bewezen hulp en ontferming van mijne broederlijke vrienden, de edele Hollanders, die mij goed gedaan hebben; en het is daarom ook, dat ik met zekerheid vertrouw, en alles verwacht van deze mijne zending. Ik heb mijne zendelingen gelast, mijne ellendige omstandigheden te verhalen en hoe de menschen mij gestadig onderdrukken, terwijl mijn toestand thans is, evenals of ik in een sterk brandend vuur ben. Ik vertrouw derhalve op volkomene vergiffenis, hulp, gunst en bescherming van mijn broederlijken vriend, den Gouverneur-Generaal, mitsgaders op ontferming ten aanzien van mij, die zoo zeer ben veracht, en in een staat van ellende en droefheid verkeer, waarvan men zich geen denkbeeld kan maken; maar die nu in vol vertrouwen leeft, die komen zal in een staat van altoos durende rust.

Ik zend aan mijn broederlijken vriend den Gouverneur-Generaal ten geschenke, ofschoon het niet naar behooren is, een gouden lans, een zwaard in gouden scheede, een kris met goud gevest en een paar met goud bewerkte lansen.

Geschr. door de hand van Padoeka Sri Sultan Ratoe Mohammed Badar-Oedin, in het paleis van Palembang, op Maandag den 11 van de maand Djoemadalawal in 't jaar 1231 (a), zijnde geweest den 12ⁿ Maart 1816.

(a) „Denkelijk een abuis”, staat er in het afschrift.

Bijl. 3 bl. 344 noot b. Brief van sultan Achmad aan onze regeering :

Padoeka Serie Sulthan Ratoe Zijne oprechtheid te kennen gevende, zendt de gezanten Kjai Mas Rangga Derpa Wedjaya, Kjas Demang Soera Manggala en Kjai Demang Soeroe Agau, om als representanten te verschijnen voor het aangezicht van mijne vrienden de C. C. G. G., en Hoogstdezelfen eerbiedig te complimenteeren, mitsgaders te berichten, dat Padoeka Sri Sulthan Ratoe in oprechten dank ontvangen heeft den brief van den heere Gouv.-Gen., zoomede de geschenken, aangebracht door mijne zendingen in anno passato en nog een brief van mijne vrienden de C. C. G. G., aangebracht door den Resident Klaas Heynis op den 27ⁿ van de maand Moharram in 't jaar 1232 (zijnde geweest den 15 December 1816) voor welke blijken van toegenegenheid Padoeka Srie Sulthan Ratoe veelvuldige dankbaarheid betuigd hebbende, Zijne Hoogheid gem. missive volgens de aloude gebruiken en overeenkomstig de gewoonten der vorige koningen plechtig en met veel eerbewijzingen ingehaald, ontvouwd, gelezen en daaruit met blijdschap en groot genoegen gezien, dat Nederland door de liefderijke zorgen van den Allerhoogste thans gekomen is tot eene grootere macht en luister dan ooit voorheen, en bestierd wordt door een vorst, die, uit een der voortreffelijkste geslachten van Europa afstammende, edelmoedig, wijs en dapper is, en dat die Vorst mijne vrienden naar deze gewesten gezonden heeft, om bezit te nemen van Zijne Landen, in deze zeeën gelegen, en aan alle de Koningen, die met dien grooten vorst in vriendschap willen leven, zijne vorstelijke welwillendheid aan te bieden. Voorts dat mijne vrienden zich verzekerd houden, dat Padoeka Sri Sulthan Ratoe, die groote gunst van dien veelvermogenen vorst erkennende, van Zijne zijde alles aanwenden zal, wat tot behoud ervan strekken kan. Padoeka Srie Sulthan Ratoe is uitermate verheugd en verblijd over deze aangename tijding en is daardoor in het hart ongemeen verlicht en bid derhalve, dat de Allerhoogste de grootheid en luister van dezen voortreffelijken vorst bestendige en zijne gezondheid duurzaam doet zijn.

Voorts betuigt P. S. S. Ratoe veelvuldig dank voor de overvloedige toegenegenheid en voorzorgen van zijne vrienden, de C. C. G. G., en geeft tevens te kennen, dat Zijne Hoogheid ongemeen vertrouwt op de hulp en ontferming van den Koning der Nederlanden, en op die van zijne vrienden, in de protectie van welken Zijne Hoogheid zich eerbiedig aanbeveelt, verzekerd zijnde, dat Hoogst dezelfen mij in mijne nooden en gebreken te hulp komen, en mij tot eene zekere schuilplaats en be-

scherming wezen zullen, uithoofde van het vriend- en bondgenootschap, welke voor dezen onderling heeft bestaan en die Zijne Hoogheid vertrouwt, dat bestendig en onveranderlijk zal blijven.

Nog worde bericht, dat P. S. S. Ratoe een brief aan mijn vriend den heer Gouv.-Gen. gezonden, denzelven den resident Klaas Heynis ter hand gesteld heeft, met verzoek om dien naar Batavia te zenden. Zijne Hoogheid vertrouwt, dat mijn vriend dien brief reeds ontvangen zal hebben en dat het een en ander aangenomen en geaccordeerd zal worden, zoodanig als in den brief vermeld is. Het verzoek van mij aan mijne vrienden de C. C. G. G. is om bestendig te laten en niets te veranderen, in al hetgeen door het Engelsch Gouvernement beslist en vastgesteld is omtrent P. S. S. Ratoe.

Ten aanzien van de gezanten, verzoekt Z. H., dat zijne vrienden de C. C. G. G. hun hulp gelieven te bewijzen, ingeval zij eenige zaken te verzoeken hebben en dat Hoogstdezelve vertrouwen in hen stellen, want zij representeeren den persoon van P. S. S. R.

Hebbe niets ten teeken van leven en aandenken te zenden, dan eenlijk de verzekering van een oprecht hart, vergezeld van eenige geschenken, die niet naar behooren en vermeld zijn op de hierbij gevoegde lijst, ten bewijze van hoogachting, vriendschap en toegenegenheid. Zijn Hoogheid biedt dezelve zijne vrienden de C. C. G. G. aan en vertrouwen, dat die goederen met genoeg aangenomen zullen worden en aangenaam zijn.

Bijl. 4 bl. 345 noot *a*. Het besluit van 13 Juni 1817 ten aanzien van resident Heynis luidde als volgt:

Is gelezen eene missive van President en Raden van Financiën, geschreven op den 6 dezer, inhoudende, dat bij dezelve waren ingekomen berichten omtrent het gedrag van den Resident van Palembang en Banka, K. Heynis, en den verboden handel door hem gedreven wordende.

En in aanmerking genomen zijnde, dat de feiten, den voorn^{den} Resident ten laste gelegd, met zulke bepaalde omstandigheden zijn opgegeven, dat daaruit tegen hem een hevig vermoeden geboren wordt;

dat daarenboven gen^{de} Resident zich aan grof verzuim schuldig gemaakt heeft, door het niet opvolgen zijner Instructie, ten aanzien van den maandelijkschen staat der producten, gelden en provisiën.

dat alzoo het geheel gedrag van den Resident Heynis nauwkeuriglijk behoort te worden onderzocht.

Is goedgevonden en verstaan :

Eerstelijk. Den Resident K. Heynis te gelasten dadelijk op de ontvangst van dit besluit naar herwaarts op te komen ten einde zich te verantwoorden over het door hem gehouden gedrag.

Ten tweede. Eene commissie te benoemen, welke zich met den meesten spoed naar Muntok zal begeven, ten einde :

1°. dadelijk bij hunne aankomst den Resident van hunne last kennis te geven, en uit deszelfs handen overnemen het bestuur der Residentie, wordende den Resident Heynis gelast deze beheering over te geven en voorts alle de registers, boeken en papieren tot dezelve behoorende te overhandigen ;

2°. In die beheering voort te gaan op de Instructie aan den Resident Heynis gegeven, waarvan aan hen copij zal worden uitgereikt ;

3°. te onderzoeken het gedrag door den Resident Heynis gehouden, en zulks in voege als in de hierbij gevoegde Instructie is bepaald (a) ;

4°. Tot leden dier commissie te benoemen de Heeren

R. Coop à Groen en

J. Du Puy

beide leden van den Raad van Financien, zullende aan dezelve voor teer- en verblijfkosten worden toegestaan zoodanige somma als nader zal worden bepaald.

Afschrift enz.

Bijl. 5 bl. 349 noot a. Siddons' brief, gedagteekend Fort Marlbor. 24 December 1816, aan C. C. G. G. luidde als volgt :

Honble Sirs,

Referring to the bonds of amity which now so happily unite the two Kingdoms of Great Britain and of the Netherlands, and believing that the maintenance of friendly intercourse and the interchange of good offices between the distant Colonies of the two powers, is reciprocally desired by both Nations, I take the liberty to submit the following subject to your consideration.

During many years past the inhabitants of the country, called Passummah Ooloo Manna, situated in the mountains immediately behind the districts of the Honble English East India Company, named Manna proper, have been in the continual habit of making sudden irruptions, under the cover of darkness, into those districts; from whence they carry off men, women and children indiscriminately murdering all such of the peaceable

(a) De Instructie niet aangetroffen. Het besluit ontleende ik aan de Eloutverh. in 's Rijks Arch.

inhabitants as offer the smallest opposition to these outrages. On several occasions have severe examples been made by the Honble Company's arms, of the perpetrators of these savage barbarities.

The Chiefs of Passummah Ooloo Manna have humbled themselves before the officers of the Honble Company on more than one occasion; and have entreated the suspension of hostilities under solemn promises to prevent the future repetition of similar horrible depredations. But these promises have been without effect, for the Chiefs are possessed of no real controul over a race of uncivilized beings who acknowledge no law but their own will.

The expenditure of much blood and treasure might be prevented, if these hordes of banditti were deprived of the means of reaping the advantage which they now derive from their exterminating ravages. The captives taken by them from the districts of the Honble Company, are for the most part or wholly, conveyed into the Country of Palembang, where they are sold as slaves. In all cases the free-booters themselves do not proceed with their wretched captives, but depute agents, or sell them intermediately to itinerary merchants.

In how many different ways this nefarious practice is injurious to the interests of the Honble East India Company, it would be needless to detail, and to point out to the Honorable Representatives of an enlightened Nation how shocking and revolting it is to every principle of humanity, would not be more useless than officious. — On behalf, therefore, of the Honble English East India Company, I would request that the influence over His Highness the Sultan of Palembang, and the authority in that country, which your Excellencies now possess and exercise, may be directed towards the enactment of a positive prohibition against the admissal of captives made in, or of slaves carried from the Honble Company's possessions on the West Coast of Sumatra, into any of the territories or dependencies of Palembang. Such a prohibition would, I trust and think, strike at the root of the evil.

Bijl. 6 bl. 359 noot *a*. Particulier schrijven, gedagteekend Muntok 12 Maart 1818 van Mr. A. P. Smissaert aan Mr. H. J. van de Graaff.

Bij Uw vertrek naar den Oosthoek, geachte Vriend, en bij het mijne naar Banca, beloofden wij wederkeerig om te zullen schrijven. Gij hebt wel woord gehouden, zooveel als Uwe werkzaamheden op reis zulks toelieten; ik mag dus niet twijfelen

of, teruggekeerd en gezeten in het midden Uwer familie, Gij ook wel niet nalaten zult mij, verlatene op Banca, te gedenken en te antwoorden op deze, waarmede ik onze hernieuwde correspondentie open.

Van Banca moet Gij U met luttel interessants vergenoegen, ten ware Gij, bij de deelneming in het lot van Uwen gewezen ambtgenoot, U ook kondt inboezemen zoodanig belang voor dit etablissement, als hetzelfde waarlijk verdient, in weerwil van alle dienaangaande uitgestrooide verdichtselen. Ik ben er verre af van met Campagne te zeggen: Het is een Paradijs; of met den heer Heinis te schrijven: Alle gebouwen en vaartuigen, van de Engelschen overgenomen, zijn in den besten staat. Noch het een, noch het ander is waar, maar Banca echter ook zoodanig te declineeren als de heer Du Puy en andere zijn doende, is onrechtvaardig en kan aan niets dan aan hunne eigene moreele en fysieke situatie worden toegeschreven. Banca heeft immers geen schuld aan het ligte caliber der derwaarts uitgezonden ambtenaren, waaronder waarlijk geene sujetten, om dit verblijf aangenaam te maken. Het is immers aan Banca niet te wijten, dat de heeren Coop à Groen en Du Puy zoo schriel leefden en nauwelijks eens in de week een stukje varkensvleesch bekostigden en zelden of ooit wild op hun tafel hadden. De huishouding is voortgelopen, gedeeltelijk voor rekening van den heer Heinis en gedeeltelijk voor die van den heer Coop à Groen; dat heeft gemaakt, dat geen van beiden zich in onkosten gaarne staken en zulks op elkaar lieten aankomen, waarbij kwam eene aangeboren indolentie aan een ieder, die weet, dat hij maar temporair ergens is, zoodat eigenlijk, zoo omtrent het sociale, het huishoudelijke als publiek bestaan van een Resident alhier, alles veronachtzaamd en verwaarloosd is, en deze ambtenaar alhier leeft en aangezien is als te Batavia, een Raad van Financiën.

In alles heeft men alhier de klad laten komen. De klerken komen op het bureau, wanneer hun goed dunkt en van de acht oppassers laat er zich met moeite dagelijks één zien. De Resident Heinis ontving de militaire honneurs, die hem toekwamen, en aan het Residentiehuis was een schildwacht geplaatst. Dit een en ander heeft de commandant, sedert het vertrek van Heinis, zoo langzaam ingetrokken en niets bestond meer hieromtrent tot in de vorige week. Ik gebruikte alstoen de vrijheid den heer Coop à Groen te doen remarkeeren, hoe weinig zulks den heer Muntinghe aan zoude staan, die met zulk eene importante missie herwaarts kwam en of ZEd. met regt niet zoude kunnen klagen, dat men de rang, door het Gouvernement aan de eerste civile autoriteit in loco toegestaan,

zoo geheel verzuimd had te mainteneeren. Twee brieven zijn alstoen aan den commandant afgegaan: de eerste om ZijnEd. op het besl. van HH. EE. Comm. Gen. van den 12 Januarij 1817 (a) attent te maken en de tweede om te insteeren op de executie der 3 eerste artikelen van dat besluit. Schoorvoetende is alstoen een schildwacht gekomen, doch dezelve, evenzoo min als eenig ander militair, bewijst den heer Coop à Groen eenige de minste honneurs. Het geweer wordt niet aangetrokken, veel min gepresenteerd en de wacht bij het Residentiehuis maakt niet meer of niet minder beweging voor een oppasser als voor onzen Coop à Groen. Zooals in dit geval, is aan niets de hand gehouden. De batins lachen om alle orders. Den 5ⁿ Januarij, op de door de *Adèle* aangebragte tijding, dat de heer Muntinghe zoude komen (b), ontbood de heer Coop à Groen, uit het distrikt, 100 koelies, om de verwaarloosde boel maar wat op te knappen, daar de bannelingen, voor alles, behalve voor de civiele dienst, gebruikt worden. Van de 91 stuks van dat laatste zootje, zijn er bestendig 25 in de pakhuizen en steeds 15 à 20 ziek, waaronder echter drie oppassers in het hospitaal. Alle de overigen zijn verdeeld en dagelijks aan het werk als koks of paardenoppassers bij de officiers, de chirurgyns, het hospitaal en den havenmeester, terwijl de Resident er niet een eenige ter dispositie in de stokkade heeft, om het hooge gras rondom het huis wat te korten. De heer Coop à Groen, een goed, best, braaf mensch, heeft alle deze interruptiën (?) getolereerd en het zal een nieuwen resident moeite en onaangenaamheden genoeg geven, dezelve weer in te trekken.

Om op het sujet der bij de batins aangevraagde koelies terug te komen, moet Gij weten, dat er *heden* reeds 12 gearriveerd zijn en dat een oppasser, drie weken geleden uitgezonden om de koelies te halen, ook uitblijft, zoowel als de koelies. In het journaaltje, deze verzellende, waarover straks nader, zult Gij opzigtelijk den batin van Olim (c), ook een staaltje vinden, dat U zal overtuigen, hoe weinig het Gouvernement door zulke ellendige wezens wordt geërbiedigd.

Het Residentiehuis is in den déplorabelsten toestand. Men is er overal aan wind, togt, regen en lekkage blootgesteld, gedeeltelijk uit de alleszins slecht uitgekozen situatie, maar ook grootendeels aan de verwaarloozing van hetzelfde toe te schrijven. De heer Heinis (d) had den heer Muntinghe reeds verwittigd, dat hij van Muntok tijding ontvangen had, dat de zoozeer noodige reparatiën aan het dak en de goten zelfs, niet gedaan

(a) Zie staatsblad 1817 N° 1.

(b) Verg. bl. 356.

(c) In het district Toboali.

(d) Te Batavia.

waren, waarom de heer Muntinghe mij opgedragen had, daarvoor te willen zorg dragen, zoodra ik te Muntok kwam. Ik vond er alstoen den kapitein *Van der Wijck* gearriveerd, dewelke zich bij den heer Coop à Groen op een order van den kolonel Schulz, had doen erkennen als waarnemend Directeur der Civiele gebouwen alhier, en welke, in die hoedanigheid door den heer Coop à Groen aangevraagd zijnde, om deze hoogst noodzakelijke bloote reparatiën aan het huis te laten doen, verklaard en geantwoord heeft, dat het Residentiehuis voor geen reparatie vatbaar was en tot den grond moest afgebroken worden, en een ander op eene andere plaats opgebouwd.

Ik stem toe, dat zulks vrij beter zoude zijn, indien de Gouvernements financiën gedoogden een uitgaaf van f 50,000 te doen, waarop ik een nieuw Residentiehuis calculeer. De heer Van der Wijck stelde f 30,000 voor het enkele huis, zonder eenige bijgebouwen, zonder en buiten de geldkamer, zonder en buiten eenig emplacement voor de bureaux, waarom *ditmaal* mijn calcuul dat van den heer Van der Wijck surpasseert. Aan het heilige huisje der civiele gebouwen, waarover wij wel eens confidentieel spraken, mij echter niet frotteeren willende, zal ik niet eenmaal onderstellen, dat het huis, hoe slecht ook, wel voor verbetering en reparatie vatbaar is en wel voor een vierde der som tot een nieuw huis benoodigd. Doch vooreerst blijft het huis ongerepareerd. Bij de daaglijksche verschrikkelijke regens en donderbuien, waarbij de hevigste windvlagen, wordt men in de twee à drie kamers, zoowel als in de gallerij, even nat en de weinige goede meubelen, door den heer Heinis achtergelaten, zijn totaal bedorven.

Ik logeer in een geheel klein kamertje van het Residentiehuis, waar Du Puy eenigen tijd geslapen heeft, voordat hij naar beneden in de kampong is gaan wonen, en nadat hij van daaruit is teruggekeerd. Hier moet ik slapen en werken, zijnde om de stikkende benauwdheid voor te komen, genoodzaakt, mij aldaar aan zon, regen en wind gestadig bloot te stellen. Als de heer Muntinghe komt, zal ik dit vertrekje moeten verlaten, daar er volstrekt geene ruimte in huis is. De heer Coop à Groen gaat alsdan dadelijk bij den 2ⁿ resident logeeren, die een redelijk spatieus, doch oud en slecht onderhouden Gouvernementshuis bewoont . . .

In één woord, de Commissie, aan het hoofd hebbende een onzer achtenswaardige gewezen ambtgenooten, wat deugd, probiteit en eerlijkheid betreft, heeft, behalve met de zaak van Heinis, zich met weinig bemoeid en het verwondert mij bij den heer Coop à Groen zoo weinig effectieve kennis van de locale situatie van het eiland aan te treffen. Hun toertje heeft zich

tot het nabij liggende Jeboes en naburig Blinjoe bepaald. Hun rapport aan Comm. Gen. over den staat van het eiland enz., voorkomende in het secreet generaal verslag van de zaak van den heer Heinis, waarmede het niets gemeens heeft, is eene Hollandsche overzetting van eenige gedetacheerde stukken, in de Maleische taal door den demang Osman aan de Commissie medegedeeld. Zoolang deze stukken letterlijk zijn overgenomen, zijn ze maar wat verward, maar daar waar de Commissie rede-neert en wat vertelt, krioelt het van *inaccuratesses*. Hiertoe alleen twee staaltjes. Commissarissen zeggen aldaar, dat alleen het district Toboali aan zee gelegen is en alle de overige districten binnen 's lands gelegen zijn. Zulks is er zooverre van daan, dat alle districten, evenzeer en evenveel aan zee gelegen zijn als Toboali, allen door de zee worden bespoeld, alle zelfs tinmijnen aan strand hebben. De commissarissen hebben zulks gedacht de waarheid te zijn, omdat, naar Jeboes te water zich begevende, men een rivier op moet varen, drie à vier uren lang, zijnde het huis van den Inspecteur zoo verre binnenslands gelegen; doch het district *Jeboes*, zoowel als *Blinjoe*, *Soegiliat*, *Marawang*, *Pankal-Pinang*, *Toboalli* en het *Muntoksche*, alle zich tot aan de zee uitstreckende, hebben deszelfs *langste* grenzen langs strand. — Een tweede, doch vrij grover dwaling werd door de Commissie in dat zelfde rapport gemaakt, met *Coba* onder het district *Marawang* te plaatsen, waarmede het niets gemeens, niets te doen heeft, zijnde gelegen onder *Pankal-Pinang* (a), op de grenzen van *Toboali*. *Coba* onder een hoofdman als kongsie geplaatst, die een nietswaardig voorwerp is en het Gouvernement gestadig bedriegt, had eene schuld in Sept. jl. van circa f 5000, welke door de commissie als welhaast gelijkwideerd te zullen zijn, wordt opgegeven. N.B. deze Kongsie heeft in het vorige jaar niet meer dan 136 stukken, wegende netto P^s 66 f¹ $\frac{2}{3}$ geleverd en bleef op ult. Dec. 1817 alsnog schuldig f 4849, terwijl sedert zijne schuld weder tot f 5000 is vermeerderd, zonder dat door hem nog weer eenige leverancie is gepresteerd, die dit jaar weer zeer gering zal zijn, daar alle mijnwerkers van hem deserteeren, uit hoofde van wanbetaling en van gebrek aan verstrekking.

Gij zult mij moeten bekennen, mijn vriend, dat dergelijke misslagen in een officieel stuk niet moeten plaats vinden en zulks wonderlijk moet contrasteeren met alle nadere rapporten van den heer Muntinghe en mij, en van dat van den gewezen resident Heinis, dat in sommige opzichten wel te vee opgesmukt is en zelfs onwaarheden bevat, doch omtrent den

(a) Wellicht daarna gebracht onder Toboali: verg. bl. 546.

staat der mijnen en de soliditeit dier schulden of die der kongsiës, dergelijke inaccuratesses niet begaat.

Dat de heer Coop à Groen, die alle de minuten gemaakt heeft, mooglijk in der haast deze misslagen heeft begaan, is menschelijk, doch daar de heer Du Puy, die alles copieerde, zulks niet geredresseerd heeft, indien hij beter wist, en de heer Coop à Groen vòòr de expeditie zulks niet heeft gecorrigeerd, doet mij veronderstellen, dat in de daad geene dwaling heeft plaats gehad, maar wel *alles* wat de zaak van den heer Heinis niet speciaal regardeerde, *extra nonchalant* door de Commissie is behandeld geworden, waarvan de tegenwoordige phijsieke en moreele staat van dit etablissement het gevolg is. Men moet aan den anderen kant de Commissie dat recht doen wedervaren, dat de speciale last tot onderzoek der beschuldigingen tegen den heer Heinis ingebragt, met eene voorbeeldelooze iever en hitte is behandeld geworden en niets verzuimd is om achter het geheim van de Mis (a) te komen, toen eenmaal de fout begaan was, om Heinis twee maanden op Muntok te laten en toegang tot alle papieren te vergunnen. Heinis is alzoo nu slechts als een *knoeijer* bekend, doch door andere en voorzichtige maatregelen, vooral bij de komst, was Heinis overtuigd geworden van een groot *deficit* in de kas, tot voortzetting van eigen speculatiën geëmployeerd. Zijne knoeierijen, vooral op Palembang, waren echter zóó groot, dat het spoedig met den naam van Landsdieverij zoude hebben bestempeld geweest. *Eer* alzoo in deze aan de Commissie. Een ontrouw ambtenaar is door haar ontmaskerd geworden, terwijl reeds dit jaar Palembang ontvindt, door het niet aankomen van jonken, wat het is, voor een oogenblikkelijk voordeel door een ontrouw ambtenaar behaald, de algemeene belangen in de waagschaal te stellen. . . .

Sedert deszelfs verblijf op Banca is C. à Gr. weer een eeuw teruggegaan en hij is zoo *oudgast* als ooit, hetgeen sedert deszelfs acht maandige sessie in den Raad van Financiën mooi begon te slijten. In één woord, volgt de Gouv.-Gen. den zin van onzen vriend, indien hij er mede voor den dag durft komen, dan sluiten wij weder contracten op Macasser met Boni, Goa, Sopi, Loegoe, Toeloe, enz. Dan geven wij Banca aan den sultan van Palembang terug tegen eene bepaalde of uitsluitende leverantie der tin. Dan treden wij weer langzamerhand in de meeste stappen der oude administratie, dan, ja ik weet waarachtig niet, of hij U ook niet de landrente weer zoude willen ontfutselen. Hierbij komt echter ook, dat

(a) *Mis* schijnt er inderdaad te staan.

Macasser het geliefkooide troetelkind van onzen vriend is, en *Banca* deszelfs *geprononceerde afkeer*. Waarlijk ik houd veel van hem en hij bewijst mij veel vriendschap, doch God geve, dat aan Muntinghe geen ongeluk overgekomen zij, waardoor hij, C. à Gr., met de *délicate* Palembangsche commissie gechargeerd wierd. Ik beschouw dezelve alsdan als verkeken . . .

Ik zend U hiernevens het journaaltje van mijn reis naar Tobaali over land tot hier. Het is, zoo gij wilt, een onbeduidend stukje en uit dagelijksche aantekeningen bestaande, met beuzelingen opgevuld, doch waarin sommige particulariteiten, de zeden, gewoonten en staat van culturen van dit eiland betreffende, die U met hetzelfde meer zullen bekend maken, als het opgesmukte ding van Campagne uit zekere memorie van Van den Bogaard nageschreven, of andere officieele en secreete stukken . . . Uwe indulgentie imploreer ik, zooals ook die van Z. Ex. den Gouv.-Gen., indien Hoogstdezelve zich een oogenblik met hetzelfde wilde ophouden, terwijl ook deze brief, alhoewel geheel confidentieel aan U geschreven, ook voor Z. E. geen geheim behoeft te zijn.

Onze toenadering, onze vriendschap, ons vertrouwen heeft zich gebaseerd op de onbegrensde eerbied en hoogachting, die wij mutueel en zoo geheel voor den Gouverneur-Generaal in ons ontwaard hebben. Gisteren schreef ik ook een particulieren brief aan Z. E., doch vond niet geraden al het vorenstaande in dezelve te begrijpen en vlei mij, dat Z. E. ook deze indirecte communicatie niet zal afkeuren.

Ik zoude nog wel een ceel van bezwaren hierbij kunnen voegen, doch bevreesd, dat de heer Coop à Groen of wel Du Puy, over het eene of ander gesproken wordende, mij zoude kunnen soupconneeren, de overbrenger te zijn, hetgeen ik mij weleens reprocheer, als ik nadenk, hoedanig de heer C. à Gr. mij in mijne ziekte heeft bijgestaan, toen mij alles ontbrak. Doch niets beoogende, als den Gouverneur-Generaal geheel bekend te maken met den staat van zaken van een etablissement, waarop ik, door mijne interessante benoeming, zoo veele betrekking heb bekomen, stap ik over dit alles heen en vergeet zelfs, dat de heer C. à Gr. mij gisteren avond in de gulheid zijns harten mij beloofde zijn bekende sheck, zijnde een bekend goed Tamboeresch rijpaard, te zenden, waaraan ik meer hebben zoude dan hij; en vind mij genoodzaakt met de naakte waarheid voor den dag te komen, bewust, dat ik nooit of nimmer, de goede trouw, braaf- en eerlijkheid van onzen ambtgenoot heb in twijfel getrokken of ooit een schaduw dienaangaande op hem geworpen, maar slechts deszelfs zwakheid, daar waar dezelve Gouverne-

ments belangen prejudicieerde, heb moeten doen ressorteeren . . .
 Bijl. 7 bl. 387 noot b. Raffles' brief dd. 24 Juni 1818 aan onzen Gouv.-Gen. was van den volgenden inhoud:

I do myself the honor to enclose for Your Excellency's information, copy of a letter which I have been under the necessity of addressing to Mr. Muntinghe, Your Excellency's representative at Minto, together with a copy of the proclamation intended to be issued in the event of his refusing to suspend the unjustifiable measures to which he has resorted.

The Sultan of Palembang is immediately under the protection of the British Government, and I trust Your Excellency will issue orders for all military forces being forthwith withdrawn from Palembang.

I shall not enter into the merits of the extraordinary arrangements projected by Mr. Muntinghe, or into the motives which dictate them; I am rather willing to believe the reports I have received are exaggerated; it is sufficient that I deny all authority on the part of Your Excellency's Government to interfere in any way at Palembang, much less in the way reported.

Your Excellency must be aware that the territories of Palembang and Bencoolen join, and that should it be necessary to enforce the rights of the British Government, there would be no difficulty in doing so by an overland communication.

In suspending such measures pending a reference to Your Excellency, I am confident You will find a proof of my earnest desire to maintain unimpaired the good understanding and cordiality existing between the two Governments.

I have the honor to be, with the highest consideration

Sir!

Your Excellency's most obedient and
 faithfull Humble servant

T. S. RAFFLES.

Bijl. 8 bl. 392 noot a. In Muntinghe's rapport van 11 Juli 1818 leest men namelijk het volgende:

Ten aanzien van den *staatkundigen toestand* van Palembang doet het mij leed Uwe Excellentien voor mijn gevoelen te moeten verklaren, dat door de invasie van den Heer Raffles het evenwigt tusschen de Inlandsche macht ten eenenmaal, en naar mijn inzien onherstelbaar is verbroken, als zijnde zoowel de Pangeran Adipatti als de jonge Sultan, door hun gepleegden ontrouw, geheel onbruikbaar geworden voor het Gouvernement, en de Pangeran Aria zóó gehecht en onderdanig aan den

ouden Sultan, dat hij geen tegenwicht aan zijne macht zoude kunnen geven.

Het zou dus misschien bij Uwe Excellentiën in consideratie kunnen komen om óf de magt op Palembang zóó verre te versterken, dat daardoor alleen de heerschzuchtige en wrevelige geest van den ouden Sultan Mohammed Badoeroedin en de niet minder ambitieuse en intrigante geaardheid van zijn schoonzoon, de Pangeran Kromo di Radja, kunnen worden in bedwang gehouden; óf om de nieuw verkregene territoriale en souvereine regten over het rijk van Palembang, als een twistappel met het Britsch Gouvernement, weder wegwerpente, den ouden Sultan in zijne volle heerschappij weder te herstellen en zich te vergenoegen met dezelfde contracten, welke onder onze voormalige O. I. Maatschappij bestonden.

Ik behoef Uwe Excellentiën niet te beschrijven, hoe leed mij deze laatste keuze zijn zoude; alleen neem ik de vrijheid onder de aandacht van Uwe Excellentiën te brengen, dat indien het mogt besloten worden de verkregene regten in Palembang op den duur te handhaven, gelijk ik tot nader order doen zal, het alsdan noodig zal zijn, de militaire macht aldaar ten minste, ja meer dan te verdubbelen. Uit het gedrag van den ouden Sultan, dadelijk na de intrede in zijn nieuw paleis aangenomen, is het blijkbaar, dat zijne gedweehed in het teekenen van al wat hem wierd voorgelegd, geen ander oogmerk heeft gehad, dan om slechts weder den voet in den stijgbeugel te krijgen. Slechts weinige dagen na de teekening van het contract waren reeds de hem toegewezen districten, zijns inziens, te gering voor zijn bestaan; en ik heb hem moeten te vreden stellen met eene belofte om Uwe Excellentiën een voordragt tot derzelve vermeerdering te doen.

Het zal dus thans niet anders mogelijk zijn, dan dat de districten van den jongen Sultan worden gevoegd bij de zijnen; en het staat te vreezen, dat zoo er geene macht voorhanden is, die ontzag inboezemt, elke nieuwe acquisitie een trap zal zijn tot eene nieuwe vordering. In afwachting van Uwer Excellentiën beslissing ten dezen opzichte, zal ik provisioneel de administratie dezer landen aan den ouden Sultan overlaten.

Bijl. 9 bl. 397 noot *b*. Het slot van Muntinghe's brief dd. 10 Juli 1818 aan Raffles luidde aldus (*a*).

It is your opinion Honble Sir! *«that the Netherlands Government have no right whatever under the recent convention to claim*

(*a*) De aanhef van den brief werd afgedrukt op bl. XVIII—XX bijl. C van Hoek's *Herstel*.

any interference at Palembang and that all interference there, after the protest of the British Government on leaving Java, and in defiance of the authority of the reigning Sultan, is an unwarrantable and unjustifiable aggression on their part.»

The recent convention alluded to in this passage of your letter, may be either the convention agreed upon by the respective Governments at home, and by which the cession of Banca was made, or the last treaty concluded with the Sultan of Palembang.

I beg leave to examine the question under both points of view.

Is it the treaty with the Sultan of Palembang that is alluded to, I must acknowledge, that the 10th art. of the treaty of 17 May 1812, concluded by Major General Gillespie, and by which His Highness promised: *«to do homage or to consider himself always as dependent on the Government of Java»*, was declared *«nul and void, as being unnecessary under the existing circumstances»*, by the convention, concluded by Major Colebroke on the first of Augustus 1813 (a).

But still, whatever may have been the existing circumstances in 1813, which did away with the final clause of 1812, the convention lay and was made with the Government of Java and that island, being restored to H. M. the King of the Netherlands, the Netherlands Government on Java entered on the same rights and duties with regard tot the Sultan of Palembang, which were held by the British powers before. The Sultan of Palembang was therefore, from that moment, to be protected by the Netherlands Government as he had been placed under the British protection before and, so he would have continued to be, as long as, on his side, he had committed no breach of faith, which made him forfeit his former rights and rendered new arrangements necessary.

Is it on the contrary the recent convention at home, regarding the cession of Banca, on account of which the Netherlands Government have no right to claim any interference of Palembang, I may ask the question why under that very convention the factory at Palembang has been restored as well as the island of Banca has been ceded? And I may further ask whether the cession of Banca to the British Government and the treaty with the Sultan of Palembang have not been originally, one and a single deed, and whether all the rights and duties derived there from, are not to be considered as reciprocal, and must therefore concentrate in that Government, that hold the actual possession of the island of Banca? In confirmation

(a) Zie o. a. Hoek's Herstel bl. 110.

of this opinion I take further the liberty to allege, that, as far as my information reached, the late British authorities on Java have never objected to the Netherlands Government, interfering at Palembang according to existing treaties, but that they have only been desirous to obtain an engagement from the side of the Commissioners General never to make any alteration on those existing treaties, and that this promise has been withheld on the side of their Excellencies, on the principle, that a right by contract could be forfeited by a breach of that very contract; in which case naturally they were to act according to circumstances.

This difference of opinion having been the only occasion, for that protest of the late British authorities on Java, which is further alluded to in your letter, it is clear that the protest itself can have no greater weight than the arguments on which it has been founded; and as it seems clear to me and convincing to every unprejudiced mind, that the obligations of the Netherlands Government to preserve the existing treaties at Palembang could go no further, than it is just now stated by me, I do not see how any such weight can be attached to the above mentioned protest, as could even have justified the Netherlands Government in not acting up to their rights and duties as soon as a new interference on their side become requisit on account of a breach of faith on the side of the Sultan. Of the facts, constituting such a breach of faith, they are naturally, as an independant power, the sole judge in these quarters of the earth, and it would be highly improper to enter into any justification of them but before those higher authorities at home, who have a right to call for it, and to whom a reference lays open on the subject.

Departing from these principles, which in my own judgement I deem true and uncontravertible, and acting under higher orders, wick by oath and duty, I am bound to obey and respect, you may conceive, Honb^{le} Sir! in what light I must view your protest against all the measures pursued by me as an unwarrantable and unjustifiable act of aggression against the sultan, your further declaration of holding nul and void all arrangements I should make at Palembang, and your still more unaccountable requisition of losing no time in removing from Palembang all military forces of every description now stationed there.

How is an aggression to me made out, in a case where neither threats nor a single act of violence have been used? Where does your right originate of declaring nul and void the arrangements I have made, even under your own system, that

the Sultan of Palembang was an independent prince, after I have obtained his free assent, his seal and signature to the act by which all those arrangements were confirmed; and after, by his own free will he received the money I had stipulated for him and fulfilled the condition in consideration of which it was paid to him? And under what pretence can you dictate the removal of a military force, not exceeding a common garrison, from a place delivered to us by your own Government and where there is no protection nor personal safety without it? I leave it to the higher authorities at Batavia to give an opinion on the merits of all these declarations, as well as on your further intention of issuing a proclamation against their interference in the affairs of Palembang.

Situated as I am, and acting under higher orders, I shall confine myself to the observation that the treaty concluded by me with the Sultan of Palembang was legally and lawful obtained; that consequently I am in duty bound to consider all the rights acquired by that act to my Government as sacred; and that every invasion of them, from whatever quarter it be made, must be resisted by me, incalculable as the consequences may be in future.

To enable you to judge of the nature of the rights and of the accession of territory, acquired to H. M. the King of the Netherlands by that treaty, I have the honor to transmit to you an authentic copy of the same. By the contents of it you will see in the most undoubtful manner, that the whole of your military forces, Sepoys and Caffrees, sent of under the command of Captⁿ Haslam, are now stationed on the territories of H. M. the King of the Netherlands.

You will also observe by it, that when Captⁿ Salmond, his suite and military party, raised the British colours before the Palace of Sultan Nayan Moedin, they were actually residing and did raise the same on the territory newly ceded to the King of the Netherlands. Making every allowance for your military forces, having been dispatched and the whole of your expedition having been undertaken at a time, when you could not be aware of the cession of territory, which took place and the treaty which was concluded on the 24th of June last, I only hope that the official intimation of this cession of territory, having since taken place and being obtained by peaceful means, and by a contract on the legality of which, you never can presume yourself alone to decide, will make you aware of the altered state of things, which these circumstances imply and fix your mind after mature deliberation on such measures as never in future you may repeat either to God or men.

Should your measures on the contrary be what I should deem rash and precipitate, I must protest and leave the weight of all the consequences on your own responsibility. But is your determination such, as from right and reason I trust it will be, you may rest assured, that on my part I'll use every precaution to prevent that by any precipitate steps, mischief be done in the meantime, and that the peaceful relations between the two nations be hurt by any act to be imputed on our side.

I have the honor to be

Honble Sir!

Your most obedient humbe servant

H. W. MUNTINGHE.

P. S. With regard to Captain Salmond and his suite, I take the liberty to transmit copy of the correspondance which took place with him.

Bijl. 10 bl. 398 noot *b*. De brief van C. C. G. G. aan Raffles dd. 8 Augustus 1818 luidt aldus:

Le Gouverneur-Général, notre digne collègue, nous a communiqué la lettre que vous lui avez écrite en date du 24 Juin dernier (*a*).

En comparant cette date avec celle de la lettre que Son Excellence vous a adressé, Monsieur le Gouverneur, en vertu de notre résolution du 30 Juin (*b*), nous pouvions nous dispenser de toute délibération sur la matière, qui s'y trouve traitée, mais les dépêches, que nous avons reçues de Mr. Muntinghe, notre commissaire à Palembang et Banca, nous forcent impérieusement à vous faire connaître au plutôt possible et en plein, la manière de la quelle nous envisageons les évènements, dont nous venons d'être instruits.

Les fréquentes discussions de toute nature qu'il vous a plues de provoquer durant votre court séjour à Bencoolen, nous ont prouvé, Monsieur! que ce n'est pas toujours dans le sens littéral qu'il faut prendre les expressions, dont vous faites usage; ainsi nous n'osons prononcer encore sur l'apparente contradiction qu'il y entre les dits et les faits; et si la déclaration expresse, «que pour prouver votre sérieux désir de maintenir la bonne intelligence, vous suspendriez toute mesure, qui vous faciliterait la communication par terre entre Bencoolen et Palembang», doive être considérée ou non, en opposition avec l'acte d'arborer le pavillon Anglais à Palembang, sous la protection de

(*a*) Zie bijl. 7.

(*b*) Nl., dat onze regeering niet meer met hem zou correspondeeren, zie bl. 397.

quelques individus armés et avec l'envoi d'une force militaire, qui s'est mise en route en même temps, et peut-être avant que la lettre fut écrite.

En tous cas nous n'avons pas grand lieu d'être surpris d'une telle conduite, qui en effet n'est que la répétition de ce que vous vous êtes permis, Monsieur, à Lampong Semanka.

La délicatesse, dont nous en avons usé jusqu'ici envers les fonctionnaires, chargés de l'exécution de vos ordres arbitraires dans ces districts, vous aura fait croire peut-être que vous pourriez tout exiger de notre flegme national, et peut-être encore sommes nous au point de vous voir tenter une invasion dans les lieux que nous habitons.

Il est impossible, Monsieur! que vous agissiez en vertu des ordres de votre Gouvernement; l'étroite union qui règne entre sa Majesté Britannique et le Roi notre Souverain nous en est un sur garant.

Ce n'est pas aussi à l'administration de Bencoolen, quelque soit le titre relevé, qui lui a été diféré personnellement, qu'appartient le droit, que vous paraissez vouloir vous arroger: votre propre conduite nous en est la preuve. Pourquoi recourir à un titre, que nous ne pouvons reconnaître, sans en avoir reçu l'ordre de notre Gouvernement, que vous vous donnez gratuitement et dont vous ne vous êtes pas servi encore dans aucune communication officielle, mais qui se trouve maintenant à la tête d'un projet de proclamation, bien faite pour exiter à la revolte et à l'insurrection, et pour reproduire les scènes douloureuses dont des lettres revetues de votre signature, Monsieur! ont été, il y a quelques années, les malheureux avant-coureurs. Tout donc doit retomber sur vous, Monsieur le Chevalier! et sur vous personnellement.

En nous opposant à vos démarches vraiment inconsidérées, nous ne faisons qu'arrêter un individu non autorisé à les poursuivre, et nous ne blessons en rien les égards, que nous devons et que nous rendons toujours de bien bon coeur à la Nation Anglaise et à son Gouvernement; d'autant moins, que les violences, commises par le Sultan Najam Oedin sur le territoire Britannique, et envers les natifs, qui s'y trouvaient sous la protection immédiate d'un Resident Anglais, constituent un des grands griefs, que nous avons à alléguer contre ce Prince.

Parcourez Monsieur le Gouverneur, les annales de votre résidence, et vous trouverez la lettre, qui nous a été écrit par Mr. Siddons, votre prédécesseur, et qui avait pour but unique de nous inviter à faire cesser les actes d'injustice et de violence,

que le Sultan se permettait; pour vous faciliter les recherches nous avons l'honneur d'en joindre une copie à celle-ci.

Comment! une autorité Britannique invoque notre assistance pour mettre à la raison un injuste agresseur, dont elle reconnaît en nous les supérieurs; et cette même autorité, la même personne morale, nous oppose la ruse et la force, en tâchant de mettre sous sa protection l'homme contre lequel elle a porté ses plaintes, et implorés notre aide. C'est bien le premier exemple de cette nature, que l'histoire nous fournit.

Nous nous flattons cependant encore, Monsieur le Chevalier, de pouvoir vous ramener à des idées plus saines et plus justes; du moins nous en ferons l'épreuve maintenant.

Déjà, Monsieur le Gouverneur, vous êtes instruits que le dernier Gouvernement de Java nous a restitué Palembang comme ayant appartenu au Gouvernement Hollandais autrefois.

De quel droit donc voulez-vous nous dicter des lois et des ordres par rapport à ce que nous jugeons devoir faire dans des places, qui sont les nôtres? De quel droit voulez-vous nous forcer à retirer la force militaire, que nous croyons nécessaire à Palembang?

Nous savons, que Sa Majesté notre Roi s'est engagé par le traité du 13 Août 1814 à ne pas envoyer de grandes forces militaires dans les places, qu'il possède sur le continent de l'Inde (a); mais nous ne connaissons que cette seule exception à la règle: que toute puissance souveraine a le droit incontestable de prendre les mesures, propres au maintien de sa dignité et de son repos.

Et vous savez, Monsieur, que toute exception affermit la règle dans les cas non-exceptés.

Les traités conclus entre le ci-devant Gouvernement de Java et le Sultan de Palembang aussi n'ont en rien diminué cette faculté naturelle, le Sultan au contraire s'y est engagé de céder le terrain nécessaire pour y ériger encore un fort, ce qui prouve bien le droit pour le Gouvernement Européen d'y mettre garnison.

Le droit donc du Gouvernement Néerlandais à avoir un établissement militaire à Palembang est au-dessus de tout doute, et nous ne voyons pas, sous quel prétexte il pourrait

(a) Bij al. 2 art. 4 van het Londensch tractaat had de Souvereine Vorst op zich genomen: „à ne faire aucun ouvrage de fortification dans les établissements qui lui doivent être restitués et qui sont situés dans les limites de la souveraineté Britannique sur le continent des Indes et à ne mettre dans ces établissements que le nombre de troupes nécessaires pour le maintien de la police.”

être contesté par qui que ce fut. Il est donc de notre devoir de le maintenir.

Mais ce n'est pas là encore où se bornent vos prétentions. Monsieur le Gouverneur! Vous nous contestez encore tout droit quelconque sur Palembang, en nous soutenant que le Sultan de Palembang est sous la protection immédiate du Gouvernement Anglais; nous ne savons pas comment qualifier une telle assertion, ou plutôt nous avouons de bonne foi que tout ceci nous est inintelligible.

Recourons aux actes Monsieur le Gouverneur! et nous découvrons le véritable état des choses.

Le traité de 1814 restitue au Gouvernement des Pays-Bas tout établissement, que ce dernier possédait au 1 Janvier 1803. Palembang était du nombre; aussi il nous a été delivré par le Gouvernement Britannique, qui ne peut pas se prévaloir des droits, qu'il a pu exercer dans le temps intermédiaire de sa position militaire. Il ne peut y être de réplique fondée à cet argument simple et clair. Le Sultan de Palembang se trouvait encore être propriétaire de l'île de Banca, mais vassal du Gouvernement Hollandais; il était tenu de fournir à celui-ci, une très grande quantité d'étain, quantité qui (pour le dire en passant) excédait de beaucoup, celle qu'on a pu en tirer jusques ici durant la nouvelle administration.

Le Gouvernement Britannique de l'île de Java croit avoir des raisons suffisantes pour détronner le sultan régnant et de donner la couronne à son frère, qui «pour la faveur que lui avait déféré le dit Gouvernement en le plaçant sur le trône de Palembang céda au Gouvernement Britannique l'île de Banca et îles adjacentes en pleine souveraineté».

Le Gouvernement Britannique céda par le traité de 1814 Banca en échange de Cochin, qui lui fut cédé par le Gouvernement des Pays-Bas.

Aucune condition quelconque n'a été jointe de part ni d'autre à cette cession, qui était absolue et catégorique. La cession de Cochin valait à Sa Majesté notre Roi la possession de Banca, et cette opération faite, les deux Gouvernements devenaient les libres arbitres de leurs nouvelles possessions.

Les ordres du Prince Régent de la Grande Bretagne pour la remise de Banca, dont les copies authentiques nous ont été transmises, sont précis et catégoriques et n'y mettent aucune restriction, aucune réserve quelconque.

Il ne pouvait donc pas appartenir à une seule autorité subalterne, tel qu'était le Lieutenant Gouverneur de Java en son Conseil de prescrire aux commissaires de Sa Majesté le Roi

des Pays-Bas, et par eux à ce Monarque même, des conditions nouvelles, que les hautes parties contractantes ne s'étaient pas imposées en concluant le traité, et il ne s'agissait entre nous, que de mettre ce traité en exécution simplement et purement; aussi avons nous refusé de souscrire à aucune condition quelconque et Banca cependant nous est remise.

Nous l'avouons: Banca est remise sous un protest formel contre ce refus même, mais vous nous avouerez de même, Monsieur le Chevalier! que si un protest conserve le droit qu'on a, il n'a guère de force à donner celui qu'on n'a pas, et où il n'y a point de droit, nulle obligation peut y être; mais encore, quel est le raisonnement allégué par le Lieutenant Gouverneur de Java en son Conseil? Péséz le bien, Monsieur! et vous verrez la grande différence qu'il y entre ce raisonnement et le vôtre. Voici le premier: Sa Majesté Britannique n'a pu céder la propriété de Banca à une autre puissance que sous la sanction du traité, par lequel il avait été acquis; nous ne nous croyons pas autorisés de discuter cet argument en soi; nous ne reconnaissons que le traité de 1814 pour notre loi, et pour la base de nos obligations comme de nos droits: toute fois la conséquence la plus favorable qu'on pourrait en déduire pour le Gouverneur Anglais se bornerait à ceci: Banca alors doit être restitué à son ancien maître et Cochin aussi.

Mais comment tout cela peut-il mener aux raisonnements que vous faites? Comment pouvez-vous tirer de tout cela, que le Sultan de Palembang est sous la protection immédiate du Gouvernement Anglais, que le Gouvernement Néerlandais n'a aucun droit de s'ingérer dans les affaires de Palembang, qu'il ne lui est pas permis d'y mettre garnison.

Ne perdez donc pas de vue Monsieur le Gouverneur! la distinction qu'en tout cas il y aurait dans le système du dernier Gouverneur de Java entre le mode d'acquisition de Palembang et celui de Banca, et que la condition, sous laquelle cette île selon ce système devrait avoir été cedée, ne peut opérer sur Palembang, lequel établissement est restitué à Sa Majesté notre Roi en masse avec toutes les autres possessions, qui appartenaient en 1803 au Gouvernement des Pays-Bas; ne perdez pas de vue non plus que tous les traités conclus entre l'autorité Britannique temporaire et les Princes natifs, qui ci-devant étaient et qui maintenant redeviennent les alliés du Gouvernement des Pays-Bas, doivent opérer en faveur de ce dernier, et que le Gouvernement Britannique par le traité catégorique et positif de 1814 a renoncé à tous ses droits.

Nous vous avons ainsi prouvé, Monsieur le Gouverneur!

toute l'erreur dans laquelle vous êtes en théorie, et cependant sur des raisonnements aussi faibles et frêles que sont les vôtres, vous vous êtes crus autorisés à recourir à des voies de fait, à des mesures vraiment violentes et hostiles! Comment avez-vous pu vous y résoudre sans même avoir pris des informations exactes sur les faits et leurs causes? Nous vous prions instamment de vouloir prêter attention à ce que nous avons à vous faire connaître sous ce rapport: Quel est l'engagement que le Lieutenant-Gouverneur de Java en son Conseil a voulu nous faire contracter? Celui de maintenir le traité existant, aussi longtemps que le Sultan de son côté remplirait fidèlement son devoir et comment en a-t-il agi? Dans une grande partie de ses provinces règne un mécontentement général de sa conduite violente et despotique. Sachez, Monsieur le Gouverneur! que les habitants des Lampongs, sujets de notre Souverain, souffrent continuellement des excursions, que font sur eux les sujets du Sultan, en leur enlevant leurs parents et en les vendant comme esclaves; que des plaintes nous sont venues de tous côtés; que le Pangerang Poeti Marga, résident à Boemie Agon, nous est venu demander en personne l'assistance du Gouvernement contre les violences commises envers les habitants de cette contrée. Et si vous eussiez joint à toutes ces informations (que vous auriez pu prendre vous-mêmes) des recherches sur ce qui c'était passé sur le territoire de Bencoolen, si vous eussiez attention à l'invitation, qui nous a été faite par votre prédécesseur, et dont nous avons parlé plus haut, peut-être alors vous n'auriez pas à vous repentir de l'impétuosité avec laquelle maintenant vous en avez agi?

Nous vous conjurons, Monsieur le Gouverneur! de vouloir réfléchir sur les suites, que peuvent avoir vos mesures pour la tranquillité publique, le sort des natifs, et l'influence des Gouvernements Européens, et si de bonne foi vous avez offert au Gouverneur-Général, notre collègue, vos bons offices pour coopérer à l'amélioration du sort des peuples, qui nous environnent, ne vous opposez pas alors, à ce qui a été si heureusement commencé. Rejouissez vous plutôt de ce que Monsieur Muntinghe, votre ancien collaborateur, dont vous connaissez, comme nous, le grand mérite, ait pu établir un ordre de choses, basé sur des principes justes, libéraux et humains; que la punition infligée au Sultan constitue en soi un bienfait pour la population native, et n'allez pas par une étroite politique, qui d'ailleurs n'est fondée sur aucun droit quelconque, protéger un despote, et empêcher ainsi le développement ultérieur des grands principes, dont vous vous êtes proclamés le zélé patron.

Vous voyez que les traités conclus, comme tous les actes du Gouvernement de Sa Majesté le Roi, sont dans les bons principes; ils sont conclus sans coûter une goutte de sang, sans que le Gouvernement, ni ses agents ayent touchés aux trésors des Princes, avec lesquels les arrangements sont faits (a). Maintenant nous aimons à croire qu'après tous ces éclaircissemens vous vous empresserez de revenir sur vos pas, de retirer votre troupe armée des lieux, où elle pourrait se trouver, de nous laisser la main libre chez nous, et de ne plus vous ingérer dans des affaires, Monsieur! qui vous sont à tous égards étrangères, surtout dans l'état actuel, puisque vous jugerez aisément, que d'après les traités conclus et la notification officielle, qui vous en a été faite, tout ombre de prétexte est évanoui.

Nous serions bien contents si tels pourraient être les effets d'événemens, qui autant que nous en sommes instruits, n'ont eu aucune suite funeste, et dont ainsi votre responsabilité sera moins grande qu'elle aurait pu être.

Vous sentez, Monsieur le Gouverneur! que nous ne saurions nous dispenser de porter à la connaissance de notre Gouvernement, tout ce qui s'est passé, et nous devons vous déclarer encore que nous en préviendrons le Gouvernement de Bengale.

Le Gouverneur-Général s'est chargé de prendre les mesures propres à faciliter le trajet d'ici pour Bencoolen à Monsieur Salmond et sa suite.

Nous avons l'honneur d'être avec la plus parfaite considération

Monsieur le Gouverneur!

De Votre Excellence les très-humbles et très obéissans
serviteurs,

Les Commissaires Généraux de S. M. le Roi des Pays-Bas,

CORNELIS THEODORUS ELOUT.

Bⁿ V. D. CAPELLEN.

A. A. BUYSKES.

Bijl. 11 bl. 402 noot c. Raffles' brief dd. 5 Augustus 1818 aan Muntinghe luidde aldus:

I have received with equal surprise and regret a letter from Captain Salmond, informing me that on the 5th Ultimo, he was made prisoner and desired to deliver up his arms to the Government of His Netherlands Majesty.

(a) Nota bene! Niet slechts dat de oude Sultan aan den jongen zou moeten betalen en betaalde f 50000 maar hij had ook f 100000 moeten toezeggen voor den wederopbouw van het in 1811 verwoeste fort. — En als Muntinghe eene expeditie tegen luitenant Haslam onderneemt, worden de kosten ervan op den jongen Sultan verhaald.

I have also received intimation that an armed force has been sent up the Palembang river with hostile intentions towards the escort, which, agreeably to instructions, were peaceably waiting at Moara Belittie, in order that their appearance at Palembang might not occasion confusion.

In order to avoid collision, the officer, commanding the escort, has judged it expedient to retire and to leave Captain Salmond to his fate: — what that fate may be I know not, but after the arrest of the person of the British representative in a neutral country, there is nothing which may not be expected in these seas, even to a repetition of the proceedings at Amboina. With respect to the escort, I find that during the whole course of their march, with one solitary instance, where an affray took place in the village of Succaramee about a cocoa-nut, which was disputed between the people of the village and one of the boatmen, the conduct of the men was most exemplary; regular payment was offered for every article of supply they required, and nothing could be more peaceably than their whole demeanor. When the last accounts left them, they were on their return to Bencoolen and in the hope of avoiding the force which it was stated you had sent against them.

It is only left for me to demand the instant release of Captain Salmond and his suite and to protest in the most solemn manner against the insult you, Sir, have by these proceedings offered to the British Government, holding you personally liable for all consequences that may accrue therefrom (a).

Bijl. 12 bl. 402 noot d. Het antwoord van Muntinghe op Raffles' brief van 5 Augustus 1818 luidt aldus:

I have the honor to acknowledge the receipt of Your official letter addressed to me under date of the 5th of August last, and cannot help in answer to it, to express my deep regret, at Your continuing still at that time, to view the measures pursued by me at Palembang under a most unfavourable light, so as to draw from it allusions, too odious to be mentioned or to bear a repetition; and to form against me a personal charge of an insult, offered to the British Government.

Conscious as I feel of having acted up, in the whole of those proceedings to the strictest dictates of my duty, of having merely asserted those rights which it would have been criminal in me to forsake, I feel at the same time as confident, as moral con-

(a) Men ziet, dat dit dwaze *persoonlijk verantwoordelijk stellen* door Britsche gezagvoerders niet alleen in onzen tegenwoordigen Zuid-Afrikaanschen oorlog is voorgekomen.

viction can make me, that my conduct could involve neither insult nor injury to any power upon earth.

Far therefore from dreading that responsibility with which you seem to threaten me, Honble Sir, I should rejoice in the opportunity of bringing it forward, and tho' amenable to no other superior authorities then to those, under whose orders I act, I should willingly admit the Law and Justice of Your nation, to decide between Your measures and my own. But strange as it may appear to you, I must apprehend Honble Sir, that you would find in that case, the responsibility to weigh much heavier on your own head than on mine.

Unwilling however to intrude on the motives of Your actions any further than it is justifiable in defence of my conduct, I beg only leave to observe, that as those superior authorities, who afterwards will be competent to decide on the system pursued by you and the actual state of affairs, which I am in duty bound to maintain, *are not on the spot*, their future orders and decisions may be peaceably awaited and that resting in that protest You have signified to me, You may in the meantime abstain from intruding any further on those rights which by legal contract have been annexed to the crown of the Netherlands in Palembang.

As intrusions of the kind alluded to, I must consider every attempt, to establish commissioners or other civil servants within our territories; — to convene the headmen of the villages and to shake the allegiance of the people by announcing a new invasion of a military force; or by endeavouring to degrade and calumniate the character of the representative of the Netherlands Government in these parts.

Of intrusions of this nature having been committed, my candour and great concern for preserving the ties of peace and amity between both nations inviolated, will not allow me to conceal from You that the proofs and documents are in my hands, and what I feel the more concerned for, dated as late as the 28th of Augt last, a date under which my official letter of the 10th of July last, must have reached You long before, and consequently You was acquainted with the cession of the Palembang territory to our Government.

A date moreover under which captain Salmond and his suite had probably returned to Bencoolen, and could have testified to You with how much reluctance every measure that could hurt a British feeling was resorted to, by me.

Allow me therefore, Hon^{bl} Sir, to express my deepest concern for a perseverance on Your part in measures, which

cannot be considered otherwise than as a continual invasion and contempt of the Sovereign rights of an independent crown, and of one of the chiefest and nearest allies of Your own nation.

Allow me to remind You, Honble Sir, that there is a moral impossibility on my side, to which every consideration of temporary issue must yield of submitting tamely to such a treatment.

Consider therefore, that a perseverance in those measures must draw forth resistance.

Consider of what consequences that resistance may be; and that all the woes it will create, will weigh on You.

Abstain therefore; and let me pray, let me beseech You, mature Your measures; rest in that protest You have made.

Let not Your zeal in pursuing a national object be stained by injustice; let not the glory of a nation, whose merit it was to restore the world to peace and independence, be obscured by adopting the maxims of an errand conqueror, whose boast it was to take the world by fact and not by right (a).

Let the ties of peace and amity still existing and so highly beneficial to both nations remain unshaken; — and as You once was pleased to call me a link between two succeeding administrations on Java, if it is not too presuming on my part, allow me to become a link, by which the interests of both nations on Sumatra may be most firmly and cordially connected.

An answer to my official letter under date of the 10th of July last will afford You an opportunity of agreeing to those principles, which must form the basis of such cordial understanding. From whatever principle You departed on the 24th of June at Fort Marlbo', the cession of territory I obtained about the same time at Palembang, has introduced such an alteration in the system of rights and in the actual state of affairs in this country, that consistently with Your own principles, You may confine Yourself to a mere protest against it.

And acknowledging this state of affairs under whatever protest or reserve You may be pleased to add to it, the relations of amity and good understanding between both nations may be cultivated on Sumatra.

Assuring You that I am most anxious and will be most happy to obtain an official declaration from Your side to the purpose above mentioned, I have the honor to remain etc.

(a) Overbodig te zeggen, dat Napoleon wordt bedoeld. Raffles werd schimpend de *Oostersche Napoleon* genoemd.

Bijl. 13 bl. 406 noot *b*. Raffles' eigen woorden in den brief van 1 September 1818 aan C. C. G. G., dat zij zich niet moesten vleien, hij hen steunen zou, luiden als volgt:

Is it under such circumstances that Your Excellencies expect I will coöperate with Your representative at Palembang; that I will assist in enforcing the condition of a treaty which has no real existence? Am I to consider this as one of the measures necessary to uphold the character of the European Government, in the Eastern Seas? Am I to suppose that civilisation will be extended by the breach of the most solemn obligation that stands between man and man? And yet it is on this fabrication alone that your Commissioner rests his right to possession and in which Your Excellencies are pleased to inform me I shall see the best principles. What am I to understand?

Your Excellencies may be assured that I have nothing more at heart than the general tranquillity and civilisation of the Eastern Islands; that as far as may depend upon me I shall give every assistance in support of the just rights of His Netherlands Majesty; in Java, the Moluccos, and some minor stations the authority of His Netherlands Majesty is undisputed, but as that authority over the whole Archipelago is at least questionable, I cannot allow it quietly to be extended by such means as have been resorted to on the present occasion. Had my agents not been at Palembang, how should I have been able to expose the imposition, which has been practised respecting the treaty? Instead of the invectives which it has pleased Your Excellencies to pass on my proceedings, I conceived myself entitled to your thanks, and that at the least for the honor of the European character so seriously called in question by the act to which I allude, an immediate investigation would have been ordered, and the evidence tendered in proof of the fact received while within your reach. It was in this expectation that I withheld in my last communication certain particulars many of which I am now reluctantly compelled to bring forward in the discharge of my duty.

Bijl. 14 bl. 417 noot *a*. Muntinghe's particulier schrijven dd. 19 November 1818 aan Comm.-Gen. Elout luidt aldus:

HoogEdelGestrenge Heer!

Ik heb de eer bij dezen de ontvangst te erkennen van Uwe Excellentie's successive particuliere aanschrijvingen van 21 (?) September, 23 September en 29 October jl. Is het verzuim van den schipper van de *Jeanne Dienette* oorzaak geweest, dat ik

een geruimen tijd van het officieele antwoord van Kommissarissen-Generaal op mijn schrijven van den 10ⁿ Juli jl. ben verstoken gebleven, zoo doet het mij niet minder leed, dat een samenloop van omstandigheden, waarvan ik inderdaad niet meester ben geweest, mij genoodzaakt heeft Uwe Excellentie zoo lang naar tijding van hier te doen wachten. Ik gedraag mij tot mijne versooning aan de redenen bij mijne officieele van 30 October aangevoerd. Ik hoop, dat Uwe Excellentie daarin en in het gansche verslag van zaken, in die missive begrepen, genoegen mag nemen, en dat U. E. daarover dezelfde tevredenheid mogt gevoelen, welke het mij zoo uitstekend aangenaam geweest is, dat mijne vorige verrigtingen bij U. E. hebben verwekt. Ofschoon ik bij deze gelegenheid U. E. het goede nieuws nog niet kan mededeelen, dat onze grenzen weder geruimd en verlaten zijn, durf ik U. E. echter met volle overtuiging de verzekering geven, dat onze regten van oppermagt in Palembang vaststaan, en dat de heer Raffles ze niet aan het wankelen zal krijgen, zoo hij slechts in zijne onregtvaardige pretensiën bij het Bengaalsche gouvernement geen steun vindt (a). Domineerde daar nog de geest van lord Minto of zelfs van een lord Moira, zoude ik mij om niets bekommeren; doch de denkwijze van den nieuwen Gouv. Gen. lord Hastings is nog geheel onbekend (b). Het is echter niet onwaarschijnlijk, dat hij een man is van de keus van Bewindhebbers, en dus minder een krijgsheld als een staatsman en financier; in dat geval kan ook aan zijn oordeel en beslissing over het gedrag van den heer Raffles niet getwijfeld worden. Te meer wanneer zijne deliberatiën van deze materie zullen geleid en ondersteund worden door de doorwrochte en doorknede memorie, welke de heer Raffles Uwe Excellentie de moeite gegeven heeft over zijn gedrag te stellen. Een stuk van staat, voor welker mededeeling ik U. E. den hoogsten dank betuig, en welks lezing mij wel met eenig leedwezen heeft doen zien, dat mijne oude *principia juris* hier in Indië werkelijk gesleten zijn, doch mij tevens het levendig genoegen verschaft heeft, van er mij althans nog zooveel van te kunnen herinneren, als noodig was, om het ware, juiste en schoone van het stuk zelve te kunnen voelen en bewonderen.

Ik heb ook dus nog de beste hoop, dat de heer Raffles met al zijn plans en voorstellen, uit Bengalen van eene ver-

(a) In den brief aan Nahuys herinnert Muntinghe aan deze mededeeling: zie bl. 458.

(b) Lord *Moira* en markies *Hastings* waren dezelfde personen. Misschien was aan Muntinghe de verheffing van lord *Moira* tot eersten markies van *Hastings* bericht geworden, alsof men met een nieuwen Gouv. Gen. te doen had.

geefsche reis zal terugkomen, zoo hij terugkomt en niet direct naar Europa wordt verzonden. Ik mag echter voor U. E. niet verbergen, dat in den onderschepten brief van Jena Abiedin, gerigt aan den djenang van de Moeara Blitie, de uitdrukkelijke verzekering voorkomt, dat er omtrent dezen tijd 8 schepen uit Bengalen aan de Soensang zouden verschijnen. Ik weet wel, dat op dergelijke verzekeringen van den heer Raffles niet evenveel te vertrouwen is, dan men zoude echter niet kunnen weten, hoe ver misschien het Bengaalsche gouvernement — de zaak latende voor de personele verantwoording van den heer Raffles en gebruik makende van eene zekere onafhankelijkheid, welke men zegt, dat hem is toegekend — zou kunnen gaan. Ik zal daarom den heer schout-bij-nacht Wolterbeek, bij zijn arrivement in deze quartieren, speciaal op deze omstandigheid attent maken, ten einde daarna zijne maatregelen te kunnen nemen.

En al ware het ook, dat na het vertrek van den schout-bij-nacht Wolterbeek eenige kruisers van Bengalen hier binnen mogten loopen, verbeeld ik mij nog, dat zoodra de jonge Sultan zal zijn geremoveerd, hun alle middelen van kwaad te doen, zouden zijn ontnomen: aanhang zouden zij niet kunnen vinden en openbare vijandelikheden zouden zij niet durven beginnen.

Tot de inschepping van den jongen Sultan en zijne aanhoorigen wordt thans alles gereed gemaakt. De *Eclips*, die, den 5ⁿ November jl. vóór de Soensang gekomen, door tegenwind en sterke afwatering, tot den 15ⁿ des morgens bezig geweest is, om alhier ter reede te komen, heeft reeds de rijst en vivres voor het hooge gezelschap aan boord.

Wanneer het vaartuij behouden, zooals ik hoop, te Batavia aankomt, zoude ik U. E. solliciteren, dat aan den sultan Nadjam-Oedin, zijne zoons, schoonzons, broeders, echte en onechte, en ook aan het minder gevolg, thans nimmer weder mag gepermitteerd worden naar Palembang terug te keeren. Voor den Pangehran Adipati echter, dien ik met de gezanten van den ouden Sultan zal laten overgaan (a), verzoek ik te mogen intercederen. Hij is vooreerst de groote oorzaak, dat het contract geteekend is. Hij is een man van zachten inborst en veel beschaafdheid, bezit een juist begrip van zaken en niet zoo veel ambitie, om zich aan het hoofd te stellen van eene factie tegen het Gouvernement. Ik ben verzekerd, dat hij zich overtuigd gehouden heeft van de waarheid der argumenten, waarmede ik hem trachtte te betoegen, dat de heer Raffles

(a) Deze gezanten zijn nooit vertrokken.

geene qualificatie zou bezitten om zoo te handelen als hij dreigde te doen. Zijne list heeft alleen hierin bestaan, dat hij, onderstellende, dat mijne redeneringen gegrond waren, daaruit besloten heeft, alsdan ook veilig te kunnen verborgen houden, al hetgeen met Benkoelen verhandeld is, wijl dit van die zijde alsdan ook zonder gevolg en bedekt zoude blijven; terwijl hij zich alleen bedrogen heeft in zijne verdere veronderstelling, dat indien eens de heer Raffles, tegen mijn betoog en zijne aangenomen denkbeelden, iets mogt ondernemen, deze dan ook zeker *en* de magt *en* de qualificatie zoude bezitten, van zijne plans ten uitvoer te brengen. Voor den ouden pangehran Wira di Krama, zoude ik, uit eerbied voor zijne grijze haren, insgelijks gaarne de toegevendheid van U.E. invoeren, zoodra de zaken hier ten volle zullen geschikt zijn.

Mijn optogt naar de binnenlanden wacht slechts totdat de jonge sultan zal zijn vertrokken. Ik hoop U.E., ten gevolge daarvan, nog vóór het einde van December te kunnen bedeele, dat onze grenzen wederom schoon zijn. Van Bangka zullen zich echter weinig scheepsgelegenheden voor dit seizoen meer opdoen. En ik heb daarom den heer Du Bois verzocht een paar majangs in te huren, ten einde eene proef te nemen voor de verzending over de Lampongs.

Van de noodzakelijkheid van dezen tweeden optogt, zal U.E. zich, hoop ik, overtuigd houden. Begaf ik mij niet naar boven, zoo zouden wij gevaar loopen, dat die van Benkoelen het volk eindelijk, zoowel door openbare als bedekte middelen, tot afvalligheid bewogen. En vallen er dus ook al eenige onkosten op deze expeditie, hoop ik, dat het Gouvernement zich die zal getroosten. Dadelijkheden zal ik zooveel immer mogelijk zorgen, dat er niet gepleegd worden, en liever dan er toe over te gaan blootelijk post vatten tegenover het detachement van Benkoelen; en in allen gevallen in het oog houden, dat nimmer eene daad van agressie van onze zijde kome.

Omtrent de inzigten en verrigtingen van den heer Raffles kan ik U.E. van hier weinig nieuws bedeele; ik moet, op het getuigenis van twee verschillende inlanders, voor mijzelf gelooven, dat zijn schrijven uit Pagaroeoeng een verdict is. Op dezelfde wijs geloof ik, dat het contract met die van Passoemah veel heeft van eene *fabricatie*. Volgens het verhaal van inlanders uit die buurt, is de heer Raffles — indien ik het zoo mag noemen — slechts op het zelfkantje van de Passoemah geweest en heeft daar door geld en schoone woorden één pangehran en vijf mindere hoofden overgehaald, om hem naar Benkoelen te volgen. Een ander gedeelte der bevolking zoude

voor hem gevlugt zijn en zich in de bosschen hebben verscholen. Ik hoop Uwer Excellentie binnenkort uit die quartieren zekerder nieuws te kunnen geven. Men zegt echter, dat hij een ondergeschikt hoofd van Menangkabo, zijn verblijf houdende op de grenzen van Djambi, zoude gewonnen hebben, en door dezen eene correspondentie heeft laten openen met een ngabehie, zijnde het hoofd der Maleyers aan de Oeloe-Rawas; dat deze zou hebben geantwoord, dat hij nog geene de minste slechte behandeling van mij ondervonden had en daarom ook geene reden had, de zijde van Palembang te verlaten. Ik heb terstond, na het vernemen van deze geruchten, twee vertrouwde hoofden met radja Akil, die mij het nieuws geboodschapt had, naar boven gezonden, om de zaak te onderzoeken, en de Maleijers in hun trouw aan het Gouvernement te bevestigen. Ik wacht van deze commissie dagelijks rapport en zal Uwer Excellentie den inhoud daarvan onverwijld mededeelen.

Uit al deze menées van den heer Raffles blijkt echter de noodzakelijkheid, dat er van onzen kant ook iets op Djambi, Menangkabo en de Passoemah ondernomen worde. Ik zal, op de grenzen komende, duidelijke begrippen trachten te verkrijgen omtrent hetgeen er te doen is, en alsdan, of naar omstandigheden handelen, of nadere bevelen vragen.

Ik zal bij het gedrag van den heer Raffles in het algemeen niet blijven stilstaan, noch ook terugkomen op de ongeloofigheid, die ik daaromtrent te voren heb aan den dag gelegd. U. E. permitteere mij eindelijk te dien opzigte aan te merken, dat ik het contract van den majoor Colebroke niet gezien had vóór mijne aankomst op Bangka en dat ik er zelfs den waren zin niet van heb ingezien, voordat ik de tijding kreeg, dat de eerste zendelingen van Benkoelen bij den jongen Sultan waren aangekomen (a).

De contracten met de vorsten van Palembang gesloten, liggen zoowel als alle mijne andere goederen, op Indramayoe, en die benodigd zijnde, verzoek ik Uwer Excellentie slechts door een van mijne vertrouwde slaven aanwijzing te willen laten doen van die boeken en papieren, welke met mij aan boord geweest zijn van de *Betsj*, wanneer die daaruit kunnen genomen worden. Hier op Palembang is helaas! geen enkel contract van vorigen tijd te vinden.

In de hoop van U. E. eerstdaags nog eenige goede tijdingen te

(a) Bedoeld wordt het contract van 1 Augustus 1818, als een gevolg van Achmad's herstel op den troon, na diens afzetting door majoor Robinson. Zie bl. 335 en 675 hiervoor.

mogen mededeelen, neem ik nog geen afscheid, maar heb de eer met de verschuldigde eerbied te verblijven, enz.

Bijl. 15 bl. 417 noot *d*. De laatste brief van C. C. G. G. aan den Gouv.-Gen. van Bengalen, geschreven in Januari 1819, luidde aldus:

Votre Excellence se rappellera que dans la protestation faite contre la conduite du Chevalier Raffles nous nous sommes engagés à faire des recherches exactes sur ses doutes hasardées à l'égard de l'authenticité du traité conclu entre notre Commissaire à Palembang et le Sultan Nayam Oedien.

Nous avons maintenant l'honneur d'envoyer à Votre Excellence l'extrait d'une lettre dans laquelle le Commissaire Muntinghe traite à fond le sujet; nous y joignons les pièces justificatoires, parmi lesquelles la déclaration formelle du Sultan et du Pangerang Adipatti paraîtront peut-être de quelque importance.

Nous osons espérer que Votre Excellence verra dans cette communication la haute estime, que nous lui portons, et le désir d'en agir avec elle avec la loyauté que nous nous devons réciproquement, qui seule est faite pour étouffer dans le germe ces dissensions qu'une froide rêtisance n'a fait que nourrir.

Nous regrettons au reste que l'examen des inculpations lancées par le Chevalier Raffles ait mis au jour la conduite reprehensible de ses agens, qui, d'après la déclaration du Sultan et du même Pangerang Adipatti, ont fait signer ceux-ci une pièce écrite à demipli en langue anglaise, sans que la texte malaise s'y trouve et qui les ont engagés à cette signature sous prétexte que la pièce ne contenait qu'un ordre pour faciliter la marche de la troupe, qui était avec les agens, tandis qu'elle contenait un soi-disant traité.

L'attachement, que nous portent les indigènes, a encore mis à notre possession quelques lettres écrites par le Chevalier Raffles ou revetues de sa signature fin averée (?) par laquelle il invita le Sultan de Rio et celui de Pontianak à rompre avec les Néerlandais.

Nous avons l'honneur d'en joindre ces copies à celle-ci.

Nous nous abstenons de toute remarque; ces pièces n'ont servi d'aucun commentaire; nous pressentons la nature et la force de l'impression, qui doit faire sur votre ame, Mylord! des preuves multipliées d'une conduite si peu analogue au caractère de la nation anglaise.

Bijl. 16 bl. 427 noot *a*. Het plakaat van 1 September 1818 is van den volgenden inhoud:

De kommissaris over Palembang, Bangka en de Lampongs Mr. Herman Warner Muntinghe, als representeerende Hunne

Excellentiën Kommissarissen-Generaal in deze gewesten, allen dengenen, die deze zullen zien of hooren lezen, Salut!

Doet te weten:

Dat, nademaal beide de vorsten van Palembang, én bij wettige overeenkomst én onder verklaring van hun volkomen genoeg, de regten van oppermagt over een aanzienlijk gedeelte van het Palembangsche rijk hebben opgedragen aan Z. M. den Koning der Nederlanden; en de belemmering, welke het bezit en de uitoefening van deze regten door een inval van vreemde benden onlangs heeft ontmoet, met de terugtocht van die benden wederom is uit den weg geruimd en opgeheven, zoodat met Godes zegen de regten van Z. M. den Koning verzekerd, het bezit van Palembang gehandhaafd, en de algemeene rust volkomen hersteld is.

Het overzulks ook nu de tijd en het gepaste oogenblik is geworden, dat van deze, bij Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden verkregene regten en hoogheden, publieke aankondiging aan den volke worde gedaan, en tevens aan hetzelfde opengelegd de beginselen, welke in het vervolg den grondslag van het bestier van Z. M. in Palembang zullen uitmaken.

Dat mitsdien bij deze worden geproclameerd de regten van oppermagt aan Z. M. den Koning der Nederlanden over alle de afgestane deelen van het Palembangsche rijk toekomstende, met aanbeveling aan alle de ingezetenen van die landen de dienst van Z. M. gehouw en getrouw te zijn en zich met eene volle gerustheid op de bescherming en vaderlijke zorgen van Z. M. te verlaten.

Dat voorts als vaste en onveranderlijke beginselen van het bestier van Zijne Majesteit in Palembang worden bekend gemaakt en vastgesteld de volgende gronden:

VOOREERST: *dat alle de wetten en deugdelyke gewoonten van het Palembangsche volk zullen worden gehandhaafd en geëerbiedigd.*

Dat gevolgelyk de *Oendang Oendang* van den *Soesoehoenan Tjindie Balang*, de geliefkoosde wet van de volkeren der Bovenlanden, en waaraan zij zich nog hun oorsprong van *Madjapaït* en hunne gemeenschap met het volk van Java herinneren, als van ouds in eer en waarde zal worden gehouden;

Dat insgelijks, doch uitgezonderd eenige bepalingen op den handel, met kracht van wet in werking zal blijven de *Pejagam*, gegeven bij Zijne Hoogheid den Sultan Mahomet Badaroedien, in het jaar, naar de telling van Hadji Saka 1728 (a).

Dat in zelve voege ongeschonden zal blijven de geestelyke

(a) 1801 onzer jaartelling, staat er in het door mij geraadpleegde afschrift.

wet en de regtspraak, den priesteren in geestelijke zaken toekomende.

Dat almede in waarde zal worden gehouden het regt van de *Dipaties* en *Proatins* in de Bovenlanden, zoowel in het lijfstraffelijke als in het burgerlijke, om ieder respectievelijk regt te spreken en uit te oefenen, blijvende nogtans het hooger beroep naar de Hoofdplaats in alle zaken, waarin het van ouds hier gebruikelijk is geweest.

Dat tot de uitoefening van het regt, in geval van hooger beroep een oppergeregte hoofdplaats Palembang zal worden geconstitueerd.

Dat dit oppergeregte, als voorheen, zal zijn de regter ter eerster instantie over alle zaken ter hoofdplaats Palembang voorvallende.

Dat bij dit oppergeregte zal worden gevolgd de wet, bekend onder den naam van *Pejagam* van den *Pangerang van Djiepan*, mitsgaders de verschillende *Pejagams* en *Oendang Oendang*, van tijd tot tijd door de vorsten van Palembang betreffende de policie en de behandeling van zaken, ter hoofdplaats gegeven, voor zooverre dezelve met de tegenwoordige orde van zaken bestaanbaar zullen zijn.

Dat ook als van ouds de administratie der inkomsten geheel gescheiden zal blijven van het landsbestier.

Dat in het bijzonder de *Djenangs* zich zullen onthouden van zich eenigen invloed over de regtspraak van de *Depatties* en *Proatins* aan te matigen.

Dan dat overigens de verdeelingen van *Marga's*, *Desa's* en *Djenangschappen* als voorheen in stand zal worden gelaten.

TEN TWEDE: dat alle klassen en standen onder het Palembangse volk zullen worden gehandhaafd bij den rang, de voorregten en het voorvaderlijk bezit, hun naar regt of billijkheid toekomende.

Dat gevolgelyk ook alle *pangerans* en *prijahies*, mits trouw zwerende aan Z. M. den Koning der Nederlanden, zullen blijven behouden de desa's en heerlijke goederen, welke zij binnen het grondgebied van Z. M. den Koning zijn bezittende.

Dat van deze bepalingen zullen zijn uitgezonderd, die *pangerans* en *prijahies*, welke zich door een ontrouw en afvallig gedrag, gedurende de laatste onlusten, het vertrouwen van het Nederlandsche Gouvernement geheel onwaardig hebben gemaakt.

Dat daarentegen diegenen onder hen, welke gedurende de regeering van den Sultan *Achmad Nayam Oedien*, zonder geponde of billijke redenen van hun voorvaderlijk bezit zijn ontzet geworden, daarin op nieuw weder zullen worden hersteld.

Dat ook het geslacht der *mantries*, bij de verschillende rangen

en namen welke zij voeren, van *ingebej*, *demang*, *ranga* en *tomangong* zullen worden gehandhaafd, en naar mate van het vertrouwen, welke zij zich waardig toonen, onder eene naar 's Lands wijze billijke bezoldiging, in 's Gouvernements dienst zullen worden gebruikt.

Dat het hoofd der *mantries*, met behoud van zijn vorigen rang en titel van *kemaas tomangong*, en onder genot der voordeelen, welke hij thans geniet, mede in dienst van het Gouvernement zal worden gecontinueerd.

Dat de afdeelingen van desa's en districten, bekend onder den naam van *sikap*, provisioneel mede in wezen zullen worden gelaten en tot dezelfde werken als voorheen den houtkap en tot voeren van 's Gouvernements vaartuigen en producten langs de rivieren, afgezonderd zullen blijven.

Dat insgelijks de klasse van menschen, bekend onder de benaming van *orang senang*, in stand zal worden gehouden en, mits blijvende verrigten hunne gewone werkzaamheden tot opbouw en herstelling van 's Gouvernements gebouwen, evenals de *orang sikap*, provisioneel van andere directe belastingen vrij zullen blijven.

Dat almede de verplichtingen van de zoogenaamde *sindang* tot het opvatten van voortvlugtigen en het weren van slecht volk zullen blijven voortduren; dan dat zij niettemin in alle lasten des volks gelijkelijk zullen moeten dragen.

TEN DERDE: *dat onder de voorschreven bepalingen het volk van Palembang zal genieten eene volkomen vrijheid van personen en bezittingen; vrijheid van handel en eene onbelemmerde beschikking over de vruchten van hun vlijt en handenarbeid.*

Dat over zulks, als geheel vervallen moeten worden beschouwd, de vorige orders, waarbij het aan de ingezetenen der Bovenlanden strengelijk was verboden, om buiten speciaal verlof, naar de hoofdplaats *Palembang* ten handel te komen.

Dat in gelijker voege het gebod, dat geen pangeran of mantrie zich zonder speciaal verlof naar de Bovenlanden moge begeven, zal worden ingetrokken, zoodra de landsingezetenen, door vrijer verkeer ter hoofdplaats genoegzaam met de ware prijzen hunner producten en benoodigdheden zullen zijn bekend geworden.

Dat het uit dienzelfden hoofde aan alle mantries en prijahies strengelijk en op eene zware boete, naar exigentie van zaken, zal zijn verboden, om onder eenig voorwendsel, de van boven ten handel afkomende landlieden, welke niet tot hunne eigene desa's behooren, alhier ter hoofdplaats aan te houden en tot huis- of heerdiensten te gebruiken.

Dat er tot wering van dit misbruik, ook zoodra mogelijk ruime en omheinde pleinen, voorzien van de noodige loodsen en

bergplaatsen, alhier ter hoofdplaats zullen worden afgezonderd, voor elk der voornaamste districten in de Bovenlanden, waarwaarts zich de ingezetenen van die districten met hunne handelswaren afkomende, zullen kunnen vervoegen, en waar zij hunne goederen zonder eenige bemoeiing van mantries en prijahies zullen kunnen opslaan, uitstallen en verkoopen naar hun believen.

Dat het op grond van hetzelfde beginsel aan alle mantries en prijahies, almede op eene zware boete, naar exigentie van zaken te bepalen, zal zijn geïnterdiceerd om dienstplichtigen uit hunne eigene desa's langer tot huis- of heerendiensten aan te houden, dan zulks volgens het aloude gebruik is veroorloofd, namelijk gedurende *drie* in de *twaalf* maanden.

Dat het op een nog strengere straf, naar exigentie van zaken, zal zijn verboden, om onder eenig voorwendsel, hetzij van het gebruik van *djoedjoer* of van eene civiele schuld, zich de personen en kinderen of naastbestaanden van vrije lieden in de Bovenlanden toe te eigenen of zelfs in pandelingschap of dienstbaarheid aan te nemen, veel min om die dienstbaarheid, gelijk dikwijls het geval is geweest, tot het *tweede* en *derde* geslacht uit te strekken.

Dat alle gehoudenis tot eene uitsluitende leverantie van sommige voortbrengselen aan het Gouvernement voor het vervolg ook geheel zal ophouden en dat een ieder ingezetene over zijne koffie, peper, was, ivoor en stofgoud even vrij zal kunnen beschikken als over zijne rijst en rottings.

Dat tengevolge hiervan het verfoeilijk misbruik om met een voordeel van twee honderd en drie honderd ten honderd, gelden en goederen in voorschot op de kostbaarste en dikwerf onontbeerlijkste producten te verstrekken, bekend onder den naam van *tibang* en *toekon*, van nu af aan en voor altijd zal zijn afgeschaft.

Dat TEN VIERDE in vergelding van deze voorregten en vrijheden over de gansche bevolking des lands, eene gelijkelijk dragende en billijke belasting, bij wijze van huisgeld of *Oean Si-oemahan* zal worden geheven, bij welks uitschrijving nogtans vooral in den beginne niet zal worden uit het oog verloren het mededogen, welke de volkeren van Palembang verdienen, uit hoofde van den verarmden en uitgemergelden toestand, waarin zij door de buitensporigheden van het jongste bestier, en de knevelarijen en onderdrukkingen van deszelfs werktuigen van geweld, van een Pangeran Wira di Krama en een Raden Moedien zijn gebragt.

Dat wijders aan alle Prijahies en Mantries, Depatti's, Proatins en Djenangs, mitsgader een ieder binnen de grenzen van

het gebied van Z. M. den Koning in Palembang gezeten, is aanbevolen den inhoud dezes te onderhouden, alzoo het aldus ter algemeene nutte is verstaan te behooren.

En opdat niemand hiervan eenige onwetendheid zoude kunnen voorwenden, zal deze, in de inlandsche talen vertaald, en onder bekkenslag, naar den gebruike aan den volke worden bekend gemaakt, en voorts worden aangeplakt ter plaatse, waar zulks nuttig en noodig zal worden geoordeeld.

Gegeven te Palembang op het eiland Sumatra, heden den 1ⁿ September 1818.

Bij mij

De Kommissaris over Palembang, Bangka en de Lampongs,
H. W. MUNTINGHE.

In kennisse van mij,

De Eerste Commies,
J. J. V. VALCKENAER.

Bijl. 17 bl. 428 noot a. Het besluit van 28 Augustus 1818, een „oppergerecht” vestigende, nam in aamerking:

dat een der grootste gebreken van het voormalig Palembangsche bestuur was geweest, dat de regtspleging ter Hoofdplaats bijkans geheel was te niet gegaan en verbasterd;

dat het dientengevolge bij eene verbeterde inrichting van zaken een der eerste zorgen van het bestuur behoorde te zijn, dat de regtspleging werd geregeld;

dat volgens de contracten de uitoefening van het regt wel eenig en alleen, voor zoover de afgestane deelen van het Rijk betrof, aan het Nederlandsche Gouvernement toekwam; doch dat het intusschen, zoowel tot het behoud van het vertrouwen der ingezetenen als tot handhaving van hunne oude en deugdelijke wetten en gewoonten, dienstig was, dat de uitoefening van het regt niet geschiedde dan met medewerking van sommige der voornaamste en kundigste Inlanders, en dat zelfs, voor zoover de zaken van Arabieren en Chineezzen betrof, ook de hoofden van die natiën over de regtspleging werden geroepen.

Op grond van deze overwegingen werd in substantie bepaald:

1. Er is een oppergerecht over het Nederlandsch grondgebied in Palembang.

2. Hierop is hooger beroep voor alle zaken, die naar de oude landswetten en gebruiken in hooger beroep kwamen voor den sultan of voor zijne officieren van justitie. Het Oppergerecht zou wijders zijn een rechtbank van eersten aaleg voor alle

zaken ter hoofdplaats Palembang en die naar oud gebruik onmiddellijk door de officieren van justitie des Sultans werden afgedaan.

3. Het zou behandelen zoowel crimineele als civiele zaken, doch alleen in gevallen, dat Palembangsche ingezetenen, Arabieren, Chineezen of andere Oosterlingen als verweerders betrokken waren; terwijl zaken, waarin Europeanen of afstammelingen de beklaagden waren, uitsluitend ter beslissing stonden van den Europeeschen rechter.

4. Het gerecht zou beslissen naar de landsgebruiken en wetten, voor zoover ze niet met de gezonde rede en de eerste beginselen van recht onbestaanbaar geacht moesten worden. In het bijzonder zou de rechter acht geven op de wetboeken, die in het Plakaat zijn vermeld geworden.

5. In de behandeling van zaken en de manier van procederen zich richten naar de beschikkingen van den Commissaris, totdat de ondervinding nader zou leeren, welke reglementen en instructiën vastgesteld moesten worden.

6. De rechtbank zou zijn samengesteld uit de eerste plaatselijke autoriteit te Palembang als voorzitter en 6 permanente leden uit de voornaamste geslachten van Palembang; zoomede twee geassimuleerde leden, uit de hoofden der Arabieren en Chineezen te kiezen; verder bijgestaan door 2 schrijvers, één voor de Nederlandsche en één voor de Maleische taal; en eindelijk door een groot en een klein djaksa als publieke aanklagers.

7. Volgt de benoeming der in het vorig artikel bedoelde personen.

Bijl. 18 bl. 433 noot a. De artt. 2 vv. van het besluit dd. 10 Januari 1819 waren van den volgenden inhoud.

art. 2 bepaalde: «dat de Assistent-Resident Du Bois in commissie in de Lampongs, uit hoofde van de nauwe en belangrijke betrekkingen tusschen de Lampongsche en Palembangsche Nederlandsche districten gehouden zal zijn de schikkingen, welke hij zou meenen te moeten maken, alvorens dezelve aan te vangen of ten uitvoer te brengen, mede te deelen aan den Commissaris Muntinghe en in deze, gelijk in andere gevallen, zich naar de besluiten van den gen. Commissaris te gedragen».

art. 3 keurt goed: «het voorstel van den Commissaris Muntinghe om de personen, welke geroofd en als slaven vervoerd

zijn, in vrijheid te stellen en ten aanzien van allen, welke hij naderhand bevinden mocht in hetzelfde geval ten dezen, evenzoo te handelen».

art. 4 keurt mede goed: «voor zooveel des noodig de opzending van den Sultan Nayan Moedin naar herwaarts en den Commissaris Muntinghe mede te deelen, dat gem. Sultan alhier is aangekomen».

5°. voorloopige goedkeuring van «de autorisatie door den Commissaris Muntinghe aan zekeren inlander gegeven om op Billiton de Nederlandsche vlag te hijschen».

6°. «Uit hoofde der bijzondere omstandigheden voor deze keer en zonder eenige consequentie voor den vervolge goed te keuren de gratificatie door den Commissaris Muntinghe aan de militairen, die de expeditie uitgemaakt hebben, toegelegd; doch denzelve tevens aan te schrijven, dat het verleenen van zoodanige gratificatie voortaan niet behoort plaats te hebben (a)».

7°. Voorloopig goedgekeurd het door Muntinghe vastgesteld tarief van rechten, doch hem overigens verwezen naar het reglement van 28 Augustus 1818 «ten einde zooveel de omstandigheden gedogen daarnaar te handelen».

8°. enz.

Bijl. 19 bl. 437 noot b. De instructie dd. 17 September 1818 voor luitenant Goossens luidt in substantie als volgt:

1. Geene requisitiën van de ingezetenen vorderen.
2. Roeivolk en levensmiddelen worden hem medegegeven, voldoende om zijne standplaats te bereiken.
3. Bij bewoonde kampongs of bewerkte velden zal niemand van boord mogen, ten einde «alle gelegenheid tot misverstand te voorkomen». De ververschingen, die vrijwillig door de desahoofden worden aangeboden, moeten aan boord der prauwen gekocht worden; voor de gezondheid der manschappen moet men dezen van tijd tot tijd laten vertoeven op de droge zandplaten, die in de rivier worden aangetroffen.
4. De Commandant is ook aan dit voorschrift gehouden.
5. Alleen bij dag worde er geroeid, zoodat de roeiers 's nachts uitrusten.
6. Tijdingen van belang ten spoedigste naar Palembang zenden.
7. Bij den kampong Semangoes (b) gekomen, door kleine prauwen doen informeeren naar den staat van zaken te Moeara Bliti; De Groot van de komst der expeditie verwittigen.

(a) Verg. *Gids*, bl. 284—285.

(b) *Semangoes*, aan de Moesi, ten noord-oosten van Moeara-Bliti. Op den tocht derwaarts van Palembang moest men het voorbijgaan.

8. Den pangeran van Semangoes met bijzondere vriendschap en attentie bejegenen, ten einde te trachten van hem die kleine prauwen te verkrijgen.

9. In de correspondentie met De Groot voorzichtig zijn, daar de brieven in verkeerde handen kunnen komen; hem daarom alleen mededeelen: «dat hij met de noodige macht op weg is om bezit van de Moeara Bliti te nemen; dat zijne macht echter slechts eene voorhoede is; dat de Heer Commissaris met het gewoon gevolg nakomt; en dat daaronder natuurlijk nog eene militaire dekking is begrepen».

10. Te Semangoes, dan wel tusschen deze plaats en de monding van de Klingi vernemende, dat Moeara Bliti reeds door eene militaire macht bezet is, moet post gevat worden aan de Moesi, tegenover de monding van de Klingi. Zonder verwijl hiervan bericht zenden naar Palembang en bevelen afwachten.

11. Eerst na het binnenvaren van de Klingi van de bedoelde bezetting bericht ontvangende, dan wel dat de macht uit het Redjangsche in aantocht is, moet worden overwogen: «of het naar de regelen van eene goede krijgskunde raadzaam zij dat hij deze macht met zijn handvol volks ontmoete; dan wel dat hij dezelve ontwijke». In het laatste geval zich op de positie van de Moesi replieeren: «ongemerkt voor zijn volk en onder welk voorwendsel het ook zijn moge».

12. Van oordeel zijnde voort te rukken, niettegenstaande Moeara Bliti reeds bezet is, en op zekeren afstand er van genaderd, worde de Benkoelesche macht schriftelijk onderdicht, dat zij zich op Nederlandsch gebied bevindt, en dientengevolge aangemaand de plaats te ontruimen: «bij weigering zoodanig handelen als hij tegen elke militaire macht, het Nederlandsche grondgebied violeerende, militairement zal vermeenen te moeten doen».

13. Als de Benkoelesche macht onze bezetting nadert te Moeara Bliti of wel aan de Moesi tegenover de Moeara Klingi, zal hij ze waarschuwen niet verder te gaan.

14. Kan hij met voordeel tegen haar optreden, dan zal hij zoodanig te werk gaan: «als de regelen der krijgskunde hem voorschrijven».

15. Voorziet hij echter de mogelijkheid, niet tegen de vreemde macht bestand te zijn, zoo moet hij zijne troepen niet wagen, maar zorgen dat ze door een tijdigen terugtocht worden bewaard en vereenigd gehouden, tot er versterking van Palembang is verkregen, waartoe het noodige wordt verricht.

16. Van oordeel zijnde, dat hij sterk genoeg is om stand te kunnen houden, mag echter de eerste daad van aanval niet

door hem geschieden. De Benkoeleesche macht op zijne aanmaning «stand blijvende houden *zal hij dezelve stand laten houden*»; tegen den inval schriftelijk protesteeren en bericht naar Palembang zenden.

17. Mocht de vreemde macht zich echter eene enkele daad van geweld veroorloven, dan: «zal hij zich tot alle middelen van geweld gerechtigd mogen rekenen, welken het krijgsgebruik tusschen geciviliseerde natiën in den oorlog wettigt».

18. «Engelsche troepen of lieden in Engelsche monteeringen ontmoetende, zal hij blijven voorgeven, dat de Engelschen de bijzondere vrienden en bondgenooten zijn van de Nederlanders; dan dat personen, die in Engelsche monteeringen of onder Engelsche vlag op dit oogenblik vijandelikheden plegen tegen de Nederlandsche natie, geen ware Engelschen kunnen zijn, noch op de hooge autoriteit van hunne natie werkzaam kunnen wezen; en dat het afslaan van eene beleediging door eene inferieure autoriteit begaan, geene vijandelikheden involveert tegen de natie».

Bijl. 20 bl. 450 noot *b*. De brief, gedagteekend «Aan boord Z. M. schip Tromp ter reede van Muntok, den 8 December 1818» van schout-bij-nacht Wolterbeek aan commissaris Muntinghe luidde aldus:

Mijne verrigtingen te Riouw afgeloopen zijnde, voeg ik hiernevens copie van het contract, dat ik gesloten heb met den radja Moeda Japhar, Opperrijksbestierder van het rijk van den Sultan van Lingen, teffens koning van Riouw.

U HoogEdG. zal daaruit ontwaren, dat die zaken inderminne geschikt zijn, ofschoon zij in den beginne zich niet in zoodanig licht vertoonden; tenminste, sedert de presentie van den heer majoor Farquahar aldaar *voor* ons, heeft men alles aangewend om zich te versterken. En was de geest van den Radja ingenomen met het denkbeeld van onafhankelijkheid, welke wezenlijk bij missive door den voormaligen gouverneur van Malacca, tijdens de neming van Malacca door die natie was geproclameerd, doch nimmer door het hoog bewind geratificeerd of goedgekeurd.

Ook was men in den beginne zeer omzigtig omtrent ons en stelde ik mij weinig goeds dezer zaak voor; ik liet alles opnemen, afpeilen en, eene redelijke magt onder mij hebbende, zoude ik hen hebben kunnen dwingen. Ik liet op het escader ook alles zoodanig inrichten en geduchte wachten nacht en dag waarnemen, doch prefereerde de onderhandeling vreedzaam te doen, en had het genoegen den radja Moeda Japhar te

doen overtuigen, dat het staan onder eene Europeesche bescherming eene wezenlijke weldaad voor zijn land was, wyl zij door de naijverige Europeanen anders van alle kanten zouden gedwongen en geplukt worden, hetgeen men nu onder eene beschermende vlag niet zou kunnen doen, — bestaande werkelijk die zaak reeds door de aanvraag der Engelschen om de Carimons of om Sincapoure, zijnde het hun vaste voornemen, naar het schijnt, om, Malacca kwijt zijnde, zich elders beoosten neder te zetten, waartoe volgens mijn gesloten contract hun de pas geheel en al is afgesneden.

UHedG. zult wel begrijpen, hoe verdrietig dit contract aan den majoor Farquahar zal zijn, doch wanneer hij de zaak in het ware daglicht beschouwt, zal hij moeten bekennen, dat zijn overhaaste tocht naar Riouw, Lingen, Pontianak, Sambas en Siak tegen alle redelijkheid, ten minste wat Riouw en Lingen aangaat, tegen alle billijkheid strijdt, want volkeren, die zich zelve vasallen noemen, met die kan men geen contracten aangaan, zonder voorkennis van hun beschermenden vorst (*a*). Te Malakka heeft de majoor Farquahar aan ons, Kommissarissen, copie van zijne gesloten contracten officieel doen ter hand stellen, sprak verscheiden malen wegens Riouw, hetgeen door ons wierd behandeld *als* een zaak van weinig belang, alhoewel pretendeerende Riouw onder ons te hooren. Nu heb ik wederkeerig copie van dit contract aan hem doen overgeven, met verzoek om het verder ter kennis van het Poeloe Pinangs gouvernement te brengen (*b*).

Eenmaal den radja Moeda Japhar zooverre gebragt hebbende, dat hij toestemde vasal te blijven en Lingen zonder woordenwisseling daaronder door latende loopen, toen begon het beter te gaan, men zag hoe redelijk ik handelde (zooals het contract wezenlijk voor beide partijen zeer redelijk is) en begon vertrouwelijker te worden; de Inlanders kwamen met hunne versching aan boord en de Radja is aan boord van de Tromp het contract op den Alcoran komen beëedigen, en met des Sultans Groot Zegel (expresselijk van Lingen ontboden en afgezonden) geratificeerd.

Ik oordeelde copie van dit contract nuttig voor UHedG. zoude kunnen worden, waarom ik het dan hiernevens voege, informeerende UHedG. daarenboven dat de Hollandsche vlag thans te Riouw waait....

(*a*) Waar was die *beschermende* vorst, toen Farquahar zijn contract sloot?

(*b*) Vergelijk M. R. bl. 36.

Bijl. 21 bl. 451 noot *a*. Bij een brief dd. 4 Maart 1817 aan den resident van Semarang H. A. Parvé, had namelijk de sultan van *Sambas* het volgende geschreven:

Ik laat dezen alleen dienen om mijn vriend een bewijs te geven van mijne welmeenendheid; en opdat deze mijne letteren mogen strekken evenals of wij elkander persoonlijk ontmoetten. Het behelst een verzoek van mijn kant en wel naar aanleiding van den ellendigen en beklagenswaardigen toestand van een land, hetwelk al reeds bevorens geruineerd is.

Ik wil ook mijn vriend deelgenoot maken, dat tijdens de regeering van den heer Generaal Raffles, gebiedier van Batavia en over het geheele eiland Java, wij onzen broeder den Pangeran Jaya, als afgezant naar Batavia gezonden hebben, eenlijk om met stellige orders voorzien te worden ten aanzien van de bestiering van ons land en de daaronder sorteerende desa's of landerijen. De heer Generaal Raffles heeft aan onzen broeder en afgezant Pangeran Jaya, zoo bij monde als bij een brief te kennen gegeven, dat Zijne Excellentie, na het vertrek van gemelden afgezant, iemand van Zijnentwege als President of Resident naar Sambas wilde zenden ten einde namens den heer Generaal het bestier over Sambas en de daaronder behoorende landen te aanvaarden.

En aangezien wij tot nog toe die beloofde assistentie niet erlangd hebben, zoo is het dat wij uit een zuiver en oprecht hart van U onzen vriend verzoeken, om Uwe assistentie daarentrent, opdat dit land en de daaronder sorteerende desa's toch eindelijk op een goeden en geregelden voet kunnen geregeerd en bestierd worden, daar dit land en zijne onderhoorigheden nimmer goed kunnen geregeld worden, indien U mijn vriend ons niet bijstaat, en wel door gebrek aan macht en gezag.

De sultan, steeds bedreigd én door zijn broeder, én door het zuidelijk gelegen Pontianak, schreef andermaal Parvé: „Wij doen onzen vriend nog weten dat wij voor eenigen tijd aan een kapitein Miller hebben medegegeven een brief voor den Engelschen Gouverneur, in welken wij hem kennis gaven van den ellendigen staat, waarin zich ons land bevond. Hij beloofde binnen twee maanden te Sambas te zullen wederkomen, maar tot nu toe hebben wij hem te vergeefs gewacht. Wij hopen dat onze vriend ons nu zal te gemoet komen in hetgeen wij benoodigd hebben.” Hij verzocht namelijk bij dit schrijven tot verdediging van zijn land een

gekoperd 2 á 3 mast vaartuig, voerende 18 stukken, ieder van 3 of 4 asta lengte (de asta is ongeveer $1\frac{1}{2}$ voet), 6 á 7 pikol buskruit en 96 goede Compagnie's geweren!

Zekere anachoda Bantjang had de correspondentie van Sambas naar Semarang overgebracht, waarop de resident den anachoda naar Batavia had laten gaan. Te Semarang teruggekomen, vertrok Batjang weder naar Sambas met een brief van Parvé, waarin krachtens besluit van C.C.G.G. dd. 1 Mei 1817 het volgende stond:

Zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal heeft des sultans zending naar Semarang doen terugkeeren, met last om hem aan mijn broeder terug te zenden, en tevens bevolen om mijn broeder de verzekering te geven, dat het Gouvernement zeer gaarne op een bijzonderen vriendschappelijken voet eene overeenkomst tusschen ons Gouvernement en den Sultan van Sambas wil treffen, en een contract van vriendschap en bescherming aangaan; en zal dus zoo spoedig mogelijk naar den Sultan doen afgaan een man bekleed met de volle waardigheid en macht om met den Sultan overeenkomsten te treffen en Uwe Staten te nemen onder bescherming van onzen geliefden Koning der Nederlanden, waardoor Uwe Staten voor alle vreemde aanvallen zullen zijn beveiligd en het geluk van Uwe onderdanen zal bevorderd worden.

Ik geef U mijn broeder, zoo van wege ons hoog Gouvernement als van mij particulier, de verzekering van toegenegenheid en vriendschap.

Bijl. 22 bl. 451 noot *c*. Het besluit dd. 9 Juni 1818 van Van Boekholz' benoeming voor Borneo's Westkust luidt aldus:

En te dezer gelegenheid in overweging genomen zijnde, of het voor het belang van de Nederlandsche bezittingen in Indië nuttig en noodig ware om de begeerte dezer beide Vorsten te voldoen, en alzoo te hernemen de rechten, welke de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie aldaar bezat, doch welke zij uit hoofde van de plaats hebbende omstandigheden in de laatste tijden niet had verkiesen uit te oefenen,

Zoo is begrepen,

Dat de waardigheid van het Koningrijk der Nederlanden en de houding, die hetzelfde kan en behoort aan te nemen, ook in deze Indische zeeën alleszins vordert zich weder in het bezit te stellen van alle de rechten op de genoemde plaatsen aan hetzelfde toekomende;

Dat bijzonderlijk ook deze bezitneming van het grootste belang is voor den Indischen handel;

Dat toch de ondervinding ten duidelijkste geleerd heeft, dat de genoemde rijken de veilige schuilplaatsen, ja woonplaatsen der zeeroovers zijn en dat alzoo het bezitten van dezelve bij uitnemendheid geschikt is om de menigvuldige zeerooverijen, thans gepleegd wordende, immers gedeeltelijk te beteugelen en te voorkomen.

Dat naar de beste berichten de voordeelen uit die beide Vorstendommen door den toegenomen handel voor de Nederlandsche bezittingen zoo middelijk als onmiddelijk te voorzien, althans op den duur zullen opwegen tegen de kosten tot het aanhouden van eenige ambtenaren en gewapende manschappen aldaar;

Dat het tevens gewichtig en raadzaam is om van deze gelegenheid gebruik te maken ten einde te beproeven of niet eenige andere vorsten of volken op het eiland Borneo genegen zouden zijn zich in eenige nauwere betrekking met de Nederlandsche Regeering te verbinden;

En is op deze gronden goedgevonden en verstaan:

1°. Aan het uitdrukkelijk en ernstig verlangen der vorsten van Pontianak en Sambas te voldoen en de oude betrekkingen met dezelve te hervatten; of te wel zoodanige nadere verbintenissen met hen aan te gaan, als de veranderde staat van zaken en de wederkeerige belangen zullen doen raadzaam oordeelen;

2°. Dat te dien einde een Commissaris zal worden gezonden om met de beide vorsten en zoodanige andere vorsten en volken op de Westkust van Borneo, als daartoe mochten genegen zijn, overeenkomsten en verbintenissen aan te gaan uit naam van Z. M. den Koning der Nederlanden, alles volgens zoodanige instructiën, als nader voor hem zal worden opgemaakt;

3°. Dat ter beschikking van den genoemden Commissaris zullen worden medegegeven eenige personen om in verschillende betrekkingen als Nederlandsche ambtenaren of zaakgelastigden te worden geplaatst (a);

4°. Ten einde aan deze zending allen luister en invloed bij te zetten, welke ten nutte van de Nederlandsche rechten en

(a) Bij besluiten van 16 Juni 1818 N° 8 en 10 werden daartoe benoemd:

G. Muller	op een maandelijksch traktement van f 450 Indische guldens.				
P. A. Bik	"	"	"	250	"
C. L. Hartman	"	"	"	200	"
J. Goldman	"	"	"	200	"
J. C. Prediger	"	"	"	200	"

en verder nog eenig ondergeschikt personeel.

invloed noodig zijn, eenige gewapende vaartuigen te doen uitrusten en daarmede een genoegzaam aantal gewapende manschappen mede te geven, ten einde tegen alle overrompelingen beveiligd te zijn en vooral ook om daarvan het noodig gebruik te maken, ter beveiliging van de streken, uit kracht der aan te geven overeenkomsten, bezet zullende worden;

5°. Den Gouverneur-Generaal te verzoeken de noodige bevelen te geven tot het uitrusten der vaartuigen en bijeenroepen der manschappen;

6°. Tot Commissaris te benoemen den Heer J. Van Boeckholz. Afschrift enz.

De instructie, die Van Boeckholz medekreeg, werd dd. 10 Juni 1818 vastgesteld en bevatte in substantie de volgende artikelen:

1. Zich begeven op een aan te wijzen vaartuig voor de reis naar Borneo.

2. Als hoofdoogmerken der zending beschouwen:

1°. De vertooning der vlag op de Westkust van Borneo en nabijgelegen plaatsen.

2°. De hernieuwing der te voren bestaan hebbende contracten en vriendschapsverbintenissen met de vorsten aldaar, speciaal met die van Pontianak en Sambas, en het aangaan van nieuwe met andere vorsten en volken.

3°. Beteugeling van zeerooverij en alle maatregelen in overleg met de Commandanten van Land- en Zeemacht nemen, die kunnen strekken «den handel tegen alle stremming, en de zeevarenden tegen de slavernij te behoeden». Met «alle vaartuigen tot dezen tocht uitergerust» zich begeven naar Sambas, Pontianak en zoodanige andere plaatsen, waar eenige nuttige overeenkomst kan getroffen worden.

3. Aan de vorsten van Sambas en Pontianak de brieven van C.C.G.G. overgeven en hun tevens de verzekering geven van de goede en vriendschappelijke gezindheid ten aanzien der vorsten, blijkbaar uit de toetreding tot het verlangen, bij deze brieven te kennen gegeven.

4. Den vorsten de oude betrekkingen herinneren en hun op nieuw uit naam van onzen Koning alle hulp en bijstand aanbieden, en met hen zoodanige overeenkomsten aangaan, als ter bevordering van de wederkeerige belangen dienen kunnen.

5. Bij het aangaan dier overeenkomsten vooral in het oog houden den bloei van den handel en de beveiliging tegen zee-rooverij. Den vorsten moet onder het oog gebracht worden,

dat het in aller belang is «dat in hun gebied het Nederlandsch gezag gevestigd, eenige burgerlijke ambtenaren geplaatst en eene militaire bezetting gelegd worden».

6. Ook moet de Commissaris er de vorsten op wijzen, dat de beste middelen om de kosten van het Nederlandsch beheer te bestrijden zijn, dat de inkomende en uitgaande rechten worden afgestaan. Bij de regeling hiervan moet Commissaris zorgen «dat de handel der onderscheidene natiën daardoor niet worde gestremd of zwaarder belast, dan in billijkheid kan gedragen worden».

7. Commissaris zal voor het overige met de vorsten zoodanige verdere schikkingen aangaan en zoodanige voordeelen bedingen als met rechtvaardigheid en billijkheid bestaanbaar zijn en welke hij nuttig acht «vertrouwende Commissarissen-Generaal zich te dezen aanzien op zijn vroeger betoonden ijver, voorzichtigheid en beleid».

8. Bevoegdheid des Commissaris om de aangegane schikkingen «bij voorraad» in werking te doen treden en tot plaatsing der hem toegevoegde ambtenaren. Hij voorziet ze van instructies en «zal daarbij vooral de nauwkeurigste voorschriften geven omtrent eene rechtvaardige, goede en milde behandeling van de volken aldaar, en de stipte en heilige onthouding van alle willekeurigheden of kwellingen, op de strengste straffen, als zijnde het de vaste wil van Commissarissen-Generaal geene onderdrukking van den Inlander te dulden».

9. Bijzonderlijk nagaan en zijn gevoelen openhartig en ter goeder trouw mededeelen «nopens de nuttigheid van het al of niet toestaan aan de ambtenaren om handel te drijven».

10. Ten aanzien van de andere vorsten en volken op Borneo dezelfde voorschriften in acht nemen.

11. Met den Commandant der flotielje zich verstaan omtrent den besten tijd en geschikste wijze om de onderscheidene plaatsen te bezoeken.

12. Met den Commandant der troepen zich over de militaire aangelegenheden en de eerbewijzingen verstaan. Geen gebruik worde gemaakt van de militaire macht «tegen de meening van den Commissaris». Ten aanzien der militaire operatiën zal deze echter rekening houden met der Commandanten «meerdere kennis en ervaring in het krijgsvak».

13. Wordt de Nederlandsche vlag geplant, dan ga dit vergezeld «met de plechtigheden, die het meest geschikt zijn om den eerbied aan Zijne Majesteit verschuldigd aan den dag te leggen» en bij alle plechtige gelegenheden zal de Commissaris «assumeeren de Commandanten der Zee- en Landmacht».

14. Ten spoedigste verslag doen van de verrichtingen en nadere bevelen van C.C.G.G. vragen.

15. Eed.

Bijl. 23 bl. 451 noot g. De overwegingen in het besluit dd. 10 November 1818, waarbij Van Boeckholz werd teruggeroepen, luiden als volgt:

Dat de tot heden ontvangen berichten van den Commissaris ter kuste van Borneo Boeckholz zeer onvolledig zijn en den waren stand van zaken aldaar niet leeren kennen;

Dat de voorloopige overeenkomst met den Sultan van Pontianak geene dier belangrijke bijzonderheden inhoudt, welker behartiging en bezorging aan den Commissaris bij Zijne instructie zijn opgedragen;

Dat geene de minste kennis gegeven is van de overeenkomst met den vorst van Sambas gesloten;

Dat de brieven door den Commissaris Van Boeckholz uit Sambas, zoo aan Commissarissen-Generaal als aan den Gouverneur-Generaal, de duidelijkste blijken dragen dat aan het doel der zending en de uitdrukkelijk gegeven bevelen niet wordt voldaan;

Dat noch van de aanstelling der ambtenaren, noch van de instructiën hun gegeven, noch ook van eenige andere maatregelen van bestuur kennis gegeven is;

Dat bijzondere berichten den staat van gezondheid van den Commissaris Van Boeckholz ongunstig en wankelende doen kennen;

Dat het alzoo om alle deze redenen hoogst noodig is, dat een bepaald onderzoek naar hetgeen door den Commissaris Van Boeckholz en de ambtenaren ter zijner beschikking medegegeven, in die streken verricht is, én Zijn Majesteits dienst én het belang van den lande dringend vorderen, dat een bekwaam en vertrouwd man derwaarts worde gezonden met macht om de zaken aldaar in alle deelen na te gaan en te regelen, overeenkomstig de klaarblijkelijke oogmerken van Commissarissen-Generaal en de door hen uitgevaardigde bevelen.

Op deze gronden werd besloten:

1°. Den Resident van Jogjakarta Nahuys te belasten: „met eene tijdelijke commissie om zich te begeven naar de Westkust van Borneo en bijzonderlijk naar Pontianak en Sambas”, waarvoor hem eene bijzondere instructie werd gegeven:

2°. Last aan Van Boeckholz om de zaken aan Nahuys over te geven en zich te Batavia te komen verantwoorden;

3°. Last aan de door Van Boeckholz benoemde ambtenaren Nahuys als commissaris te erkennen;

4°. Bepaling van Nahuys' honorarium „na volbrachte commissie”; hij kreeg echter f 1500 „bij wijze van voorschot”, terwijl het hem verder werd vrijgelaten: „eenige gelden benodigd zijnde, die uit de penningen den Lande toebehorend en onder zijne beheering staande, te nemen.”

5°. Aan Nahuys werd inzage gegeven van alle de te Batavia ter zake bestaande stukken.

Bijl. 24 bl. 461 noot *a*. De brief van Muntinghe aan Haslam is gedagteekend 25 December 1818, doch dit zal, de data der gebeurtenissen in aanmerking genomen, wellicht den 24ⁿ moeten zijn, gelijk ook blijkt uit den aanhef van Haslam's antwoord, in de noot *b* op bl. 463 aan te treffen. — Muntinghe's brief luidde als volgt:

The' reports of Mr Hayes, having fallen a victim to his last services, being confirmed, I hope there will be no impropriety in addressing to you, as next in command, what would have formed the substance of my answer to Mr Hayes himself, had he survived.

From the proximity of your situation to His, I may fairly conclude, that the contents of his letter of the . . . (*a*) were communicated to you, and that the sentiments manifested by Him in an official way, may also be considered as your own.

I hail therefore to you as I would have done to himself, his professions, containing an acknowledgement of the relations of peace and amity between both nations, disclaiming every intention of acting in a hostile manner against subjects of the King of the Netherlands, and shewing a care to remove the unfavourable constructions that might be put on the occurrences which took place on your arrival at the *Moara Blitie*.

But welcome as these professions were to me, how could the late commissioner be founded (?) in the assertion *I ought to be aware*, that nothing could be more removed from his mind than those hostile intentions which he disclaims.

Ought I to be aware of this, after the whole of his proceedings had formed, a continued course of invasion, insult and hostility, committed on the territories of the King of the Netherlands in Palembang; after all the sovereign rights of H. M. the King had been violated, was I to be aware that the personal rights of His subjects would be respected?

(*a*) De copiist heeft hier gesteld *in v's*. Muntinghe refereerde aan den brief dd. 27 November t. v. (bl. 448).

Was I to be aware of this, notwithstanding those acts of violence and aggression, had been accompanied by an unworthy attempt to calumniate my own character with the natives; and by repeated attempts of the same nature to withdraw the allegiance of the people from their legitimate Sovereign; — to assume the civil authority in a country not your own; — to create disturbance; — and to foment discord and insurrection, by disseminating the threats of a military and maritime invasion!

In such a course of proceedings I must confess it to be beyond my powers of discernment to discover your peaceable intentions. I consider them on the contrary as a continual provocation of resistance, violence and war.

That my opinion in this case is not far amiss, your own experience, and that of your detachment in the *Ampat Lawan* and at the *Oeloe Blitie* must have proved to you. The refusal and actual resistance of the inhabitants in those parts to submit to an illegitimate authority extended to them, must have made you sensible of the rashness and temerity of those orders, under which you are placed. Discretion prevents me from adding of their *flagrant injustice*; certain as it is that placed under those orders, it is your duty to respect and to follow them as far as circumstances do admit.

On their injustice however and temerity very soon a judgement will be passed by the Higher authorities of your own Nation.

The necessary references are made and pending as well in Bengal as in Europe; British faith and the justice of the Nation will soon vindicate their rights.

In the meantime, Sir, placed as you are in a military command, it would be vain on my side to expostulate with you on these subjects.

The candour however, which I have endeavoured to shew, in the whole of these Palembang transactions, — and my sincere wish, as well private as public, to prevent the relations of amity between both nations from receiving any further injury, induce me fairly to state to you, some circumstances, by which perhaps your future conduct and determinations may be influenced.

Under these facts it would be unnecessary to acquaint you, that the Honble the Lieut^{nt} Governor at Fort Marlboro, has been informed by two official dispatches of the 10th of July and of the latter of August, of the formal cession of the Palembang territory to His Majesty the King of the Netherlands and of the solemn protest lodged(?) with Him against any further intrusions; of these facts I have a right to suppose that you possess full information.

Under these circumstances it is likewise unnecessary to state

to you that it is my unavoidable duty to maintain these rights newly annexed to the Crown of the Netherlands, and to act up to my protest.

It is of more consequence to you, that I am fully possessed of the means of doing so, that I am neither deficient in military nor in political resources, that the garrison of Palembang is materially increased and daily increasing, that the squadron, which has taken possession of Malacca, is either arrived, or on the point of arriving, that Major Nahuys, with another division of troops is now on the *Musie* — and that the civil authority is already so well founded on the good will and affection of every description of inhabitants, that I may say, without any exaggeration that in whatever direction I move, the whole population of Palembang moves with me.

To this statement I add the fact, that in consequence of the public situation of affairs the Sulthan *Achmat Nayan Moedien* with all his sons and sons in law, brothers and brothers in law, friends and adherents, has been embarked on board the frigate *Eclipse* and removed to Batavia before you reached the Moara Bliiti.

Whatever therefore may be the system of orders and instructions under which you are placed, allow me Sir! to say that every further exertion on your side, would be bereft of aim and purpose.

To afford you a proof of the confidence you may place in me as the representative of a neighbouring and friendly Power, allow me further to acquaint you, that the secret emissaries from those districts, in which your detachment has been stationed, long time ago have been refrained by my orders from committing any violence against you and from encouraging the desertion of your troops, for which I once received an offer of thirty sepahis at a time.

These facts must make you sensible that by a mere exertion of my civil authority, your difficulties may be infinitely increased and it is thus circumstanced and with a total disregard and oblivion, of every thing which is passed, that I make you the tender of every friendly aid and assistance which your situation may require, under the sole condition, that you will respect those rights of the King of the Netherlands which it is my duty to maintain and consequently leave a territory on which you are with an armed force, and on which you ought not to be thus situated.

Agreeing to this condition, I request you to add every proposal you may think fit and most conducive to preserve your personal military and national honor.

You may rest assured of my ready concurrence, to every measure of this kind and from the signal proofs of conduct and prudence, which you have given, Sir! during your former excursion on the Moesi, — I have no doubt, but you will come to such a determination, as will shew that tho' between two Nations, endowed with good faith and good sense, different views may sometimes clash, their interests however may be finally arranged, without proceeding to violent and dreadful extremities.

In hope of soon hearing of such a determination of yours, I have the honor to remain, etc.

Bijl. 25 bl. 464 noot a. Muntinghe's brief aan Haslam dd. 25 December luidde als volgt :

I have the honor to acknowledge the receipt of your letter of this day's date.

In answer to it I take the liberty to state to you that the rights of Sovereignty, formerly possessed by the Sulthan Ratoe Achmat Nayan Moedien were as far as regards these districts and the whole of the Klingi and the Bliti, transferred and ceded to H. M. the King of the Netherlands by a formal act and deed, an authentic copy of which had been forwarded and reached the Honble the Lieut^t Governor at Fort Marlboro, previous to your second entry on the territories of Palembang.

It will therefore rest on the responsibility of that authority under whose immediate influence you are placed, to have passed such a Public act unnoticed after an official intimation, of the same, had been given and received and to have placed you, Sir, under such a system of orders and instructions, as oblige you even at this moment to declare that it is the authority of the Sulthan Achmat Nayan Moedien alone you adhere to in these quarters.

On this declaration, Sir, allow me to observe that in case the Honble the Lieut^t Governor Raffles had or fancied to have any reasons on which he' caused to doubt the validity of that act by which the cession of the Palembang territory was made to the King of the Netherlands, the regular mode of proceeding to be pursued by them, would have been to state these reasons, to have entered a protest against the Dutch, but at the same time to have rested in that protest and to have waited for redress from the Higher authorities either in India or in Europe to which they might appeal.

To send a military force in spite and with a total disregard to such a public act and treaty, is a measure of such unexampled rashness and temerity that I fear the responsibility for the same will weigh hereafter very heavy on the Honble the Lieut^t Governor.

If such a mode of proceedings could be warranted, there is an end to public safety and public security, the most sacred rights may both with impunity be invaded; and force and violence may reign for ever.

I do not wish however by these observations, Sir, to impair the respect due by you to the orders under which you immediately act; I only wish from a retrospect to the Higher interests of your nation, to induce you maturely to consider the circumstances in which you are placed; — and which sometimes may allow a deviation from the most positive orders.

The circumstances to which I chiefly allude is the departure from Palembang of the Sulthan Achmat Nayan Moedien with the whole of his relations, friends and adherents.

To give you the full proof of this circumstance as well as every other information and explanation you may require, I invite you to a personal meeting to-morrow morning on any hour which will be convenient to you, and you will be pleased to fix upon.

Bijl. 26 bl. 465 noot c. Munthinghe's brief aan Haslam dd. 29 December 1818 luidde als volgt:

The situation in which we are placed here opposite one another is an unnatural one; it still creates uneasiness, and might lead to fatal accidents, which cannot always be controlled.

We ought therefore to bring it to a determination as soon as reasonable grounds exist for doing so.

Though placing the fullest confidence in the honour and veracity of your declaration, that you have neither wish nor intention to commit any hostile acts against the subjects of H. M. the King of the Netherlands, this declaration however stands in direct opposition and contradiction as well to the facts of you occupying a military station on the territories of the King of the Netherlands, as to your further declaration of adhering in these quarters solely to the authority of the Ex. Sulthan Ratoe Achmat Nayan Moedien.

On whatever principle the authorities under which you immediately act, may have fancied, that these two declarations could be constantly made, at the same time, this consistency is unadmissable on my part.

I acknowledge however that you never can put up yourself as a judge upon the orders of your superiors, and that a deviation from them can never be a free act of yours.

Your previous exertions give a sufficient proof it never will.

I only request you to consider on the other hand that the

obligations under which I lay, to act up to my duty, and to maintain those rights of which the exercise and administration has been entrusted to me, are if not greater, certainly not less than your own.

And I hope by no precedent part of my conduct to have in so far forfeited your esteem, as to induce an opinion, that I should either go beyond or short of my duty.

It is therefore necessity alone, Sir, which can make us recede on both sides, you from acting up to your orders and instructions, me, from exerting to the full the highest civil authority and maintaining the supremacy of our government, whose care has been confided to me.

But to necessity alone, Sir, as every human being in every state of life, we are obliged to yield.

Did you find me here, Sir, situated in such a manner as might make me despair, of ever conciliating respect and obedience to that High Authority, the exercise of which I claim; — did you find my regulations oppressive of the people; — the population averse from following my orders; — the inhabitants flying before me; — deserting their villages; — absconding in their woods and ladangs; — their chiefs flocking to your quarters; — my own deserted; — the party of Sulthan Achmat Nayan Moedien in full vigour and force; — himself ready to join you; — and my military means unable to resist any opposition you might think fit to make on his behalf? — Naturally you might expect to see me yield to those circumstances, and undoubtedly I would.

But (pray Sir) in the name of reason and good sense, allow me to ask you, what ought to be your determination, if quite the reverse of all these circumstances takes place?

My regulations, having already freed the people from many of their former grievances, are looked upon as a delivery from a state of bondage and oppression; the change of authority is considered by every class of inhabitants, as a general blessing; the whole of my procession up the Musie and the Kalinghie has been marked on every step by demonstrations of the allegiance, good will and affection of the people; hailed, on the entry of every district, by the homages of their chiefs, by country music and festivity and by the voluntary offer of every armed man, in protection of the authority they acknowledged in me. Even in the situation where I now am and from the spot you occupy, you may see the banners of all the principal Preyayees, Pangerans and Mantries of Palembang, adhering to my own and backing them, and what is still a more striking

proof of the real inclinations and allegiance of the people, the chiefs even of those doossoons and passirahs on the Klinghee, and of the *Sindang Batoocooneen*, which are situated in the rear of your troops, and between whom and me, your military force seems to form a thorough separation, know how to find their way to surmount these obstacles and of their own accord come and pay their homage and offer their services to me.

From among these chiefs, I'll only mention in name to you the Depati of *Soora*, situated just in the rear of your troops; the Depati of *Moara Blitie* still occupied by part of your forces; and the *Anack Dallam* of *Ooloo Lebar*, head of the whole *Sindang Batoocooneen*, on whom not later than the day before yesterday I have conferred the rank and title of *Depati* under the name of *Kana Marga* while he accepted from my hand a *criss* and *badjoo* as badges of his authority.

As a proof of the reality of the applications, the chiefs of those districts have made to me, and with no other view as yet, I beg leave to state to you that the *Kiay Ariu* of *Batoo oorip* which is named *Marris* and whose villages ressort under *Ooloo Lebar*, has complained to me, that a young child of his, called *Minja*, and two of his younger brothers called *Sirodien* and *Sallim*, has against their will, and I feel persuaded, without your knowledge, been retained by some of your Sepoys, and were still in their service on the rackits, as in the same manner the depati of the *Moara Blitie* has reported to me, that four of his *Mata gawees* were with them against their inclination.

I leave you therefore to judge, Sir, to whose authority the inhabitants along the Kalinghie and the Lakitan, look up as of their legitimate Sovereign, to that of the Sulthan Ratoe Achmad Nayan Moodien or of the King of the Netherlands.

To shew you that those feelings are general among the people, I have no hesitation in communicating to you, that Mr. de Groot, to whom I have delegated the civil authority in the districts he is to go to, has been met with every sign of good will and affection as far as the *Moara Katu*. — Joining therefore to all these circumstances the fact, that the Sulthan Achmat Nayan Moodien is himself no more a resident of Palembang, it is clear that the authority, on whose behalf alone you would wish to act, is a mere shadow and that the whole of his party being annihilated, there is no fix point left, to which you can adhere.

Thus seeing the image you wished to embrace as it were vanished from before your eyes, you find that authority, whose

vanity and idleness forms the basis of your system, grown up to reality, to full vigour and forces, embracing and surrounding you on every side; as I know however that this assertion, well founded as it may be, is perhaps under a military point of view not quite sufficient to justify your determination, I'll join the fact to the assertion, to convince you of its reality.

Merely in consequence of the highest civil authority and of the territorial rights appertaining to H. M. the King of the Netherlands, I'll send up part of my forces, merely to maintain the execution of that authority, and under the severest order not to commit any act of hostility against you or any British subject. Every fact however, opposing the movement of our forces on our own territories, and every opposition made *de facto* to the exertion of an authority, so well established as that of H. M. the King of the Netherlands in Palembang, you will be aware cannot otherwise be considered, than as an act of open hostile aggression which of course will be repelled.

An immediate accession or proposal of such terms as will preserve the supreme rights of the crown of the Netherlands in Palembang untouched, will prevent every inconvenience of the movements of our troops, or the exercise of our civil authority might in future create to you.

Hoping that all the above stated reasons will be sufficient, to bring you to a speedy determination, I have the honor to be etc.

On the Kalinghie
29th of December 1818.

Bijl. 27 bl. 465 nood *d*. Brief gedagteekend Calcutta 31 December 1819 van Raffles aan den gouvernementssecretaris C. T. Metcalfe (B):

In reply to the 5th paragraph of your letter dated the 20th August, relative to the correspondence which passed in December last between the Netherlandish commissioner at Palembang, and the officer commanding a detachment on the frontier of the Palembang territories, I request to state that the circumstance having taken place during my absence from Bencoolen (*a*), I conclude the communication was delayed until my return, when from the interval which had elapsed it did not appear to call for particular attention.

Previously to my leaving Bencoolen for Calcutta in October 1818, I had availed myself of the services of the residents at

(*a*) D. w. z. gedurende Raffles' eerste reis naar Calcutta, welke in 1818 plaats vond.

Moco-Moco, Saye and Manna to explore the interior of the country, and on the abolition of the residency of Saye, I employed Mr. Hayes in the interior of Bencoolen. This gentleman was directed to fix his residence at Pulo Gutto, in the district of Mosee, and his object was principally to open a communication with Sumoong, a country celebrated for its produce of gold, but with which communication had for some time been impeded. Another object was to afford protection to some of the villages belonging to the Rijangs, over whom the Pangaran of Soongy Lamow claimed authority, as well as to secure the possession of that pass between the interior and coastdistricts with reference to whatever decision might be passed on the affairs of Palembang.

Mr. Hayes unfortunately died shortly after my departure and the officer, commanding the party, appears, on the occasion alluded to, to have injudiciously placed himself within the reach of the Dutch authority. The undefined nature of the limits of the Palembang territory may account for the collision, and I have no reason to believe that it was conceived our party had, in the instance alluded to, overstepped what may be properly called that of the independent district of Mosee.

On receiving accounts of the death of Mr. Hayes, Mr. Jennings very properly sent a civilian, Mr. Lewis, with authority to withdraw the party and make whatever arrangements were necessary; the correspondence alluded to was the result. The party returned to Pulo Gutto, where they remained, until accounts were received from me that it was not the wish of the Supreme Government to extend our authority in the interior of Sumatra, when it was withdrawn.

Bijl. 28 bl. 466 noot *a*. De brief, gedagteekend Op de Klingie 30 December 1818 van Wm I. Lewis aan Muntinghe luidt als volgt:

Having yesterday arrived from Bencoolen, your letter to Lieut Haslam's address has been handed to me for reply. Your intention of advancing cannot but tend to distress the native chiefs and people, that have thrown themselves under our protection as the allies of their lawful Sovereign His Highness Rattoo Achmed Najunmudin.

I trust you will for the present desist from the intention manifested in your letter as I shall consider it as the commencement of hostilities on the part of the Netherlands Government.

Although a few of the Chiefs in our rear through terror have visited you, surely it cannot be surmised from that, that the natives wish to put themselves under the protection of the

Government of H. M. the King of the Netherlands; fear only makes them act contrary to their inclination, for nothing could be more evident and must shew the fallacy of your argument, as at the time our forces arrived at those Dusuns to the rear of Ballitie, the villages were deserted, and since, that they have again been peopled by the original inhabitants.

In coming through the country, the natives hailed us as their deliverers and as such we must remain without molestation, until the determination of Superior authorities shall be received, which may now be daily expected.

As hostilities cannot be the object of either party at present, I trust this declaration on my part will induce You to withdraw the force now before us, as on Your doing so, we shall also on our part return to Moara Balletie.

Bijl. 29 bl. 466 noot b. De brief dd. 31 December 1818 van Muntinghe aan Lewis luidde als volgt:

I suppress the indignation which the tenor of your letter is calculated to excite. Did I only recollect the perverseness of all the measures pursued by the Bencoolen gov^t, these last six months, the perverted sense of right and wrong manifested by them on every occasion, I should think it vain and useless to oppose any argument to that strain of reasonings and misrepresentations you offer me in your letter.

But bringing to my mind that it is neither you, Sir! nor the Lieut^t Gov^t of Bencoolen, who will be the final judges of these our proceedings, but that very soon, Sir, they will be laid open in their genuine state, before the Higher authorities of your own nation and before the whole world, I deem it necessary, before I go a step further, clearly to shew you the perverseness of those statements and argumentations, you have just now laid before me. With what a front is it, any other than that of impudence, that you dare to assert, that the exertion of a lawfull and fully established authority will be considered as a commencement of hostilities? To whom do you address such an assertion: is it to a child, or to a man deprived of his senses?

Is it less shameless to assert, Sir, that it was through fear for my arms that the chiefs in your rear came and waited upon me, while they had to pass your lines and overcome the terror of your forces to reach my quarters?

It would be in vain, Sir! to argue with you; that what you call *a throwing on your protection* of the people of Kalingie, is an assertion as much short of truth with regard to the popu-

lation as long as it would be unproductive of any right on your side, even did the fact exist, these inhabitants having no rights to accept an offer that would be a breach of the same.

But here it was, Sir, through terror for your arms and from a foreign and military constraint, that perhaps a few of the inhabitants were induced to sign papers acknowledging your protection, assisted moreover by the artful seductions of a *Bali*, *Jenal* and *Sautiek*, the favorite instruments of your politics, of many of their former proceedings, the authentic proofs and documents are already under the eyes of Higher authorities: of the arts they employed on the Klingie the same crident (?) will soon be in my hands. Sufficient to say, Sir! that what you call a *throwing on your protection* is nothing else but an artful and most unwarrantable seduction of the allegiance of the people.

The sovereign rights on these districts of Palembang are transferred to the king of the Netherlands by solemn treaty and this treaty is to be respected. You have been guilty of a violation of this treaty and of the sovereign rights of the King of the Netherlands, ever since you entered these districts with an armed force, after an official intimation of the existence of this treaty has been given to the Lt Govr of Bencoolen.

The whole course of your proceedings since that time has been a continuation of hostilities. You are guilty of hostility at this moment in keeping up an armed force on the Netherlands' territory and presuming to hold position on an other authority and even to oppose my forces passing beyond it.

I accuse you therefore, Sir, of committing hostility in the very act you are engaged in and in consequence I summon you, Sir! to cease those hostilities, to acknowledge the sovereign rights of H. M. the King of the Netherlands in these quarters, to let H. M.'s forces pass unmolested whenever they please, and to come to an immediate determination of leaving the whole of the Palembang territories with your troops. Should you not immediately agree and answer satisfactorily to these *summons*, I most solemnly protest by the presents against all the consequences it may have and draw on our respective nations.

Leaving the devine . . . (a) to decide on our cause, I am etc.

Bijl. 30 bl. 469 noot a. Het opmerkelijk contract dd. 31 December 1818 tusschen Lewis en Muntinghe luidt in zijn geheel als volgt:

H. W. Muntinghe as Commissioner on the part of

(a) Hier heeft de copist geschreven: sachie.

the Netherland Government for the affairs of Banca and Palembang

and

W. I. Lewis as Commissioner from the Bencoolen Government on the other hand

declare and certify by these presents they have agreed and will adhere to the following points.

Firstly.

That the whole of the detachment under the orders of Commissioner Lewis and Lieutenant Haslam, wherever stationed on the Kalinghee at Moara Blitie as Taban Jamakkay or elsewhere, will, by fact and deed, officers and men, respect and act up to the rights of supremacy possessed by the Netherlands Government in Palembang.

That however the Commissioner Lewis wishes to have it understood that this acting up to this actual possession is by no means to be considered as an acknowledgement on his side of the legality of the title on which the Netherlands authorities are at present in possession of the Palembang territories, that however as far as his authority goes, he engages that the officers and detachment under his orders shall not enter again those territories before a final decision on the Palembang questions be passed by the Highest authorities.

Secondly.

That in consequence thereof the Commissioner Lewis or any other of his detachment will in future no more assume the civil authority nor issue any orders to the heads and chiefs in the Palembang country.

Thirdly.

That they will allow any part of his Majesty the King of the Netherland's forces and his civil servants to proceed unmolested to any part of the Palembang territory wherever they like.

Fourthly.

That they will with the whole of the above mentioned detachment march as soon as possible and as convenience will allow, out of the boundaries of the realm of Palembang.

Fifthly.

That the Commissioner Mr Lewis having stated that under his present orders he could not consent to leave the position of Pulo Geta, without a previous reference to the authority, acting at Fort Marlbro, it is further agreed that his forces may remain stationed on that place untill a decision on the whole

of the Palembang proceedings be passed by the competent authorities; that however they shall not pass beyond that station towards the Palembang territories until such a decision be received.

Done and given on the Kalinghee River below Campoong Soora this 31th day of December 1818.

H. W. MUNTINGHE,
Commissioner for Palembang and Banca.

Wm LEWIS,
Commiss^r.

Bijl. 31 bl. 484 noot *b*. Het tegen sultan Badroedin gericht besluit dd. 20 Mei 1819 van den „Commissaris over Palembang en Banka en de Lampongs” luidt als volgt:

In aanmerking genomen zijnde, dat het van alle tijden herwaarts, het erkende beginsel geweest is, van het Nederlandsch bestier om hare aangegane verbonden met de Indische vorsten te beschouwen, als op de goede trouw van wederzijden gegrond;

Dat gevolgelijk ook het Nederlandsch gouvernement geenszins genegen is om vermoedens of bewijzen van kwade trouw tegen zijne bondgenooten lichtvaardelijk aan te nemen of daarnaar te handelen, vóór en al eer het den verdachten bondgenoot, indien zulks met veiligheid kan geschieden, in de gelegenheid gesteld hebbe, zijn gedrag te verantwoorden en te regtvaardigen, of wel voor de overtredingen, welke hij mogt hebben begaan, behoorlijke herstelling te doen en zekerheid voor zijn goed gedrag in het vervolg te stellen;

Dat thans ook sedert eenigen tijd zeer hevige vermoedens en overtuigende blijken van een trouwloos en bondbreukig gedrag tegen Z. H. den sultan Machmoed Badaroedin zijn geboren;

Dat hoezeer nu van de zijde van het Nederlandsch gouvernement wel geene begeerte gekoesterd wordt om aan deze vermoedens en bewijzen meer te hechten, dan werkelijk daarin is opgesloten, dezelve echter te krachtig en te gewigtig zijn om geheel buiten gevolg te blijven;

Dat het dierhalven overeenkomstig de aangehaalde beginselen van het Nederlandsch gouvernement zijn zal, om, wijl zulks nog met veiligheid kan geschieden, Z. H. den sultan Machmoed Badaroedin, vóór en al eer zijn vijandig gedrag met gelijke gedragingen worde beantwoord, met de vermoedens en beschuldigingen welke tegen hem liggen, bekend te maken, denzelven in staat te stellen zich daarop te verantwoorden en uittenoodigen om voor de overtredingen, welke hebben plaats gehad, behoorlijke herstelling te doen en zekerheid voor het vervolg te geven.

Zoo is goedgevonden en verstaan:

Zijne Hoogheid den sultan Machmoed Badaroedin te kennen te geven, dat de vermoedens en beschuldigingen, welke tegen hem liggen, hierin bestaan:

VOOREERST: Dat de eerste oorsprong van de plaats hebbende miterijen en de oproerigheden in het district van de Rawas kan worden 't huis gebragt op het wrevelig en weerspannig gedrag van den ranga Wira Nindita, die niet alleen als de oude en groote vertrouweling van Z. H. den Sultan bekend is, maar van wien het ook bewezen is, dat hij des daags vóór zijn vertrek naar de Rawas, de geheime bevelen van Z. H. den Sultan uit den Kraton gehaald heeft.

TEN TWEDE: Dat deze oude vertrouweling van Z. H. den Sultan zich niet alleen ongehoorzaam en weerspannig tegen het Gouvernement gedragen heeft, maar dat hij onder den aangenomen titel van een *Toewan Jang Partoean* een der hoofden geworden is van die muitelingen, welke 's Gouvernements goederen géroofd en zich openlijk in opstand tegen hetzelfde gesteld hebben aan de Moara Rawas.

TEN DERDE: Dat de zoon van dezen zelfden vertrouweling van Z. H. den Sultan, genaamd Manang, zich op de verschanzingen aan de Moeara Rawas als een der hoofden van de muitelingen vertoond heeft, hunne batterijen bestierd en hun geschut tegen 's Gouvernements prauwen bij den doortocht aldaar op den Mei jl. (a) gericht heeft.

TEN VIERDE: Dat deze Manang, zoon van den ranga Wira Nindita, gehuwd zijnde met eene dochter van den depattie van Soero Langon, het gedrag van dezen depattie ook niet anders dan aan de inblazingen van des Sultans vertrouweling Wira Nindita en zijnen zoon Manang kan worden toegeschreven.

TEN VIJFDE: Dat het nogthans deze depattie is van Soero Langong, welke door dwang en misleiding alle de overige depatties en proattins in de Rawas bewogen heeft om van het Gouvernement afvallig te worden, en zich met de muitelingen aan de Moara Rawas te vereenigen.

TEN ZESDE: Dat de Maleijer genaamd Panglima Prang (b), welke het gewaagd heeft als een wettelooze struikroover en moordenaar den eersten aanval op 's Konings troepen bij de desa Tabah Pinang te doen, en dezelve vervolgens op Oedjan Panas en elders herhaald heeft, een persoon geweest is, welke

(a) In het archiefstuk staat de datum van, naar ik vermoed, 17 Mei, niet nader aangewezen.

(b) Dit zal wel een titel zijn.

niet alleen te voren in vertrouwden dienst gestaan heeft van Z. H. den Sultan ten tijde van deszelfs retraite naar de Rawas (a), en tot eene belooning als deszelfs kind is aangenomen; maar dat deze zelfde Panglima Prang in de districten, welke hij is doorgetrokken, bovendien aan de hoofden en ingezetenen openbaarlijk verklaard heeft, dat al hetgeen hij tegen het Nederlandsch gouvernement deed en gedaan had, op last en autorisatie van Z. H. den sultan Machmoed Badaroedin geschied was.

TEN ZEVENDE: Dat de dangoean van de Moera Rawas, welke als de eerste verleider van de hoofden in de Moesie, gelijk de ranga Wira Nindita van de hoofden in de Rawas, mag beschouwd worden, en die zich bovendien gedragen heeft als de aanlegger van alle rooverijen door de muitelingen aan de Moeara Rawas gepleegd, ten aanhooren van verscheidene onwraakbare getuigen verklaard heeft, dat hij alle deze handelingen pleegde op last van Zijne Hoogheid den sulthan Machmoed Badaroedin, in eigen persoon aan hem gegeven.

TEN ACHTSTE: Dat het eigen volk en de vertrouwde onderdanen van Z. H. den Sultan, de ingezetenen namelijk van Blida, zich niet ontzien hebben, zich bij den dangoean van de Moeara Rawas en bij de muitelingen aldaar verzameld te voegen.

TEN NEGENDE: Dat zij zich met dien dangoean en de overige muitelingen hebben schuldig gemaakt aan het rooven en plunderen van 's Gouvernements goederen en het moorddadiglijk aanvallen van alle personen, de Moeara Rawas passeerende, welke slechts eenige gehechtheid aan het Nederlandsch gouvernement durfden betoonen.

TEN TIENDE: Dat deze zelfde volkeren van Blida zich met hunne prauwen verspreid hebben over de gansche Moesie tot boven de Klingie, Poelo Pangong en de Kikim, en getracht hebben alle de hoofden en ingezetenen van die districten tot afvalligheid van het Nederlandsch gouvernement te bewegen, door hem te vertoonen brieven uit naam van den depattie van Blida geschreven, waarin zij aangespoord wierden zich bij de Maleijers en de overige muitelingen aan de Moeara Rawas te voegen en den Commissaris van het Nederlandsch Gouvernement, den ondergeteekende, door vergif van kant te helpen.

TEN ELFDE: Dat bij de vertooning van dezen brief aan het volk van Blida nog mondeling gevoegd werd de verzekering, dat Z. H. den sultan Machmoed Badaroedin eene aanzienlijke belooning zou geven aan dengenen, welke den voorschreven

(a) In 1811 en 1812.

moord aan den vertegenwoordiger van het Nederlandsch Gouvernement ten uitvoer bragt.

TEN TWAALFDE: Dat al verder de zoon van den sultan van Djambie, Pangeran Ratoe, met eene gewapende magt de grenzen van de Rawas is binnengerukt of op het punt gestaan heeft daarbinnen te trekken, ten einde zich met de Maleijers en de overige muitelingen te vereenigen, daar het intusschen niet te onderstellen is, dat de vorst van Djambie het grondgebied van Palembang zou durven schenden, indien hij daartoe niet uit naam van Z. H. den sultan Machmoed Badaroedin was aangemoedigd.

TEN DERTIENDE: Dat Z. H. de Sultan al verder zijne goede gezindheid ten aanzien van het Nederlandsch gouvernement ten hoogste heeft verdacht gemaakt, door, sedert zijne herstelling tot op den dag van heden, het bewijzen van eenige hulde aan hetzelfde uit te stellen en het vertrek van zijne gezanten tot dat einde op te houden, totdat het jaargetij om Batavia te bereiken geheel is verlopen en men met regt mag onderstellen, dat het voornemen van Z. H. geweest is, dit gezantschap een geheel anderen koers uit te laten stevenen.

TEN VEERTIENDE: Dat dit voornemen van Z. H. nog te waarschijnlijker wordt, naardien hij het vaartuig, tot den overvoer van dit gezantschap bestemd, met eene ongehoorde menigte van veertien stukken zwaar geschut heeft geballast.

TEN VIJFTIENDE: Dat dit vermoeden nog al meer gesterkt wordt doordien Z. H. geheime zendelingen naar Linga en Riouw en misschien nog verder heeft gezonden om aldaar den toestand van zaken op te nemen.

En eindelijk TEN ZESTIENDE: Dat Z. H. alle zijne goederen en bezittingen van waarde op eene geheime wijze uit den Kraton vervoerd en hier en daar bij zijne vertrouwelingen heeft geborgen en gedeponneerd.

Dat voorts alle deze punten van beschuldiging aan Z. H. den sultan Machmoed Badaroedin wel wordt kennis gegeven met het oogmerk, dat dezelve zich daarop zoude kunnen verantwoorden en rechtvaardigen; dan dat tevens van Z. H. verwacht en verlangd wordt dat deze verantwoording zij ingericht op eene klare wijze, en dat elk punt van beschuldiging daarbij afzonderlijk worde opgenomen en verhandeld.

Dan dat het wijders, hoezeer deze verantwoording ook tot verlichting en verschooning van Z. H. den Sultan moge strekken, niet anders mogelijk is of van die daadzaken en misdaden, welke ten laste liggen van de volkeren van Blida, van den dangoean van de Moeara Rawas en van den ranga Wira

Nindita, moet de schuld òf bij Z. H. den Sultan zelven, òf bij zijne eerste vertrouwelingen en raadgevers liggen.

Dat voor de zoodanigen in de jongste gebeurtenissen bekend zijn: de Pangeran Ratoe, de Pangeran Kontjon Djudien en Demang Hallil.

Dat gevolgelijk en onverminderd de verantwoording van Z. H. den Sultan van denzelfden, als eene herstelling voor het gebeurde en als middelen van zekerheid voor het vervolg, wordt gevorderd:

1^e: Dat Zijne Hoogheid de sultan Machmoed Badaroedin zijn oudsten zoon, de Pangeran Ratoe, van Palembang verwijdere en op Java onder de zorg en bewaring stelle der Hooge Indische Regering;

2^e: Dat Z. H. de Sultan schriftelijk zijne genegenheid be-
tuige om met toestemming der Hooge Indische Regering des-
zelfs tweeden zoon, den Pangeran Boepatie, tot opvolger op
den troon te benoemen.

3^e: Dat Z. H. de Sultan insgelijks van hier naar Java
verwijdere en onder surveillance der Hooge Regering aldaar
stelle den Pangeran Kontjong, Djudien, Jallap en Demang
Hallil.

4^e: Dat Z. H. de Sultan, onder deszelfs hand en zegel, eene
schriftelijke verklaring verleene, dat, ingevolge art. 10 van het
contract van den 21 Juni 1818, aan de Regeering en de ver-
tegenwoordigers van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden
in Indië het regt toekomt om alle de deelen van oppermacht
over de bovenlanden van Palembang uit te oefenen, gelijk bij
voormelde contract omschreven, en dat Z. H. den Pangeran
Adipattie gelast, om van deze zijne verklaring met concurrentie
van het Gouvernement aan alle de passirah-, marga- en desa-
hoofden kennis te geven, en om hen tevens van alle gehoudenis
aan hem Zijne Hoogheid te ontslaan.

5^e: Dat Z. H. almede eene schriftelijke verklaring onder
zijne Hand en Zegel verleene, dat zoo er door hemzelfden of
door anderen op zijn naam eenige bevelen mochten zijn gegeven
aan de volkeren in de bovenlanden, aan den dangoean van de
Moeara Rawas, aan den ranga Wira Nindita of aan eenige
anderen om zich met de Maleijers te vereenigen, zich met hem
tegen het Gouvernement te verzetten of deszelfs vertegenwoor-
diger in deze streken eenig nadeel of schade toe te brengen,
Z. H. deze bevelen thans tegenspreekt, zooveel desnoods her-
roept, en verklaart dat dezelve alle op eene onwettige en
onrechtvaardige wijze zijn uitgevaardigd en verkregen en dat alle
degenen, welken daarnaar mochten handelen, zich aan de wettige

vervolging en straf van het Gouvernement zullen bloot stellen.

6^e: Dat Z. H. de Sultan aanneme en beloove om met concurrentie van het Gouvernement, de krachtadigste middelen in 't werk te stellen ten einde de dangoean van de Moeara Rawas, de ranga Wira Nindita, deszelfs zoon Manang, de depattie van Soera Langon, een Seid Amja en diegenen van de Blida's volkeren, welke zich aan het berooven en plunderen van 's Gouvernements vaartuigen en goederen aan de Rawas hebben schuldig gemaakt, worden opgevat en ter erlanging van hunne welverdiende straf aan het Gouvernement worden uitgeleverd.

7^e: Dat Z. H. de Sultan, met concurrentie van het Gouvernement, een brief afvaardige aan den sultan van Djambie, waarbij dezelve tegenspreekt, en zoo veel desnoods herroept, alle uitnoodigingen welke hem of zijn zoon den Pangeran Ratoe van Djambie mochten gedaan zijn, om het grondgebied van Palembang binnen te treden of zich met de Maleijers aldaar te vereenigen.

8^e: Dat Z. H. de Sultan, ter vermindering van allen achterdocht, het geschut waarmede deszelfs vaartuig de *Eagle* is geballast, daaruit doe lossen en tot nadere beschikking onder de bewaring stelle van het Gouvernement.

9^e: Dat Z. H. de Sultan over zijne nog aanzienlijke bezittingen in geld en goud, welke als de rijksschat van Palembang kunnen beschouwd worden, zoodanig eene beheering stelle, met concurrentie van het Gouvernement, dat alle wettige beschikking over dezelve ten zijnen eigenen voordeele en ten behoeve zijner naastbestaanden, opvolger en erfgenamen, worde verzekerd, doch dat tevens het Gouvernement daardoor de gerustheid erlange, dat geen gedeelte van dien rijksschat immer tot een middel van oproer of tot een voedsel van oneenigheden en vijandelijkheden worde misbruikt.

Dat men hoopt dat Z. H. de Sultan in deze vordering den geest van gematigdheid en vredelievendheid van het Nederlandsch gouvernement zal erkennen en, uit overtuiging daarvan, onverwijld tot dezelve zal toetreden.

Dan dat men van de andere zijde tevens aan Z. H. den Sultan moet te kennen geven dat bij ontstentenis van dien, en in geval Z. H. onder frivole pretexten mocht ontwijken aan deze vordering te voldoen, het Nederlandsche gouvernement aan zich het volle regt voorbehoudt om tegen Z. H. den Sultan Machmoed Badaroedin zoodanig te handelen, als men bevoegd is met een trouwloos en bondbreukig vorst te doen.

En zal extract dezes verleend worden aan Zijne Hoogheid

den Sultan Machmoed Badaroedin, mitsgaders aan den Rijksbestierder den Pangeran Adipattie tot derzelver informatie en narigt.

Bijl. 32 bl. 502 noot a. Muntinghe's lastgeving aan kolonel Bakker, gedagteekend Muntok 23 Juni 1819, om de Palembangrivier te blokkeeren, luidt als volgt :

Nadat wij door de omstandigheden en voornamelijk door gebrek aan ammunitie, zijn genoodzaakt geworden, onze positie bij de Factory van Palembang te verlaten, is het echter onze plicht te zorgen, dat de regten van het Gouvernement niet geheel worden opgegeven, en van onze zijde, als het ware geabandonneerd; verlieten wij op dit oogenblik de kusten en mondingen der rivieren van Palembang geheel en al met onze macht, zoo zoude deze daad al zeer ligt als zoodanig een afstand en verlating van ons regt kunnen worden aangemerkt en uitgelegd.

De sultan van Palembang zoude op dien grond met eenigen schijn kunnen beweren wederom in het volle bezit van zijn vorige alleenheersching te zijn getreden, en onze mededingers zouden uit dienzelfden grond, het regt afleiden, om nieuwe contracten en verbintenissen, ten onzen nadeele, met hem aan te gaan, waarvan het ons naderhand moeilijk zoude vallen de wettigheid te wederleggen.

Om dit voor te komen, is er geen ander middel dan dat het regt van het Gouvernement, zoo verre mogelijk, nog met de daad, worde gehandhaafd. Dit kan in de gegeven omstandigheden niet anders geschieden dan door de rivieren van Palembang met onze navale magt te sluiten en alle de communicatie door dezelve, zoowel naar buiten als naar binnen, zooveel mogelijk te beletten. Deze maatregelen zullen buiten het nut van de regten van het Gouvernement voortdurend te handhaven, ook nog dit hebben, dat daardoor Z. H. de Sultan en het gansche land van Palembang niet weinig zal worden benaauwd en belemmerd.

Het is UwEdG. bekend, dat bij ons vertrek van de reede van Palembang geen enkel handelsvaartuig aldaar is achtergebleven. De meeste schepen en vaartuigen, het eigendom van Arabieren, welke aldaar thuis behooren, zijn thans allen buitengaats. Het is UwEdGestr. insgelijks bekend, dat het thans juist de tijd is, dat Palembang van haren voornaamsten voorraad zout en Javasche lijnwaden moet worden voorzien. Ik behoef UwEG. dus niet te doen opmerken, welk een invloed het op den staat van Palembang en op het bestier van Z. H. den

Sultan zoude kunnen hebben, dat de meeste Arabieren van een aanzienlijk gedeelte van hun vermogen en de gansche bevolking van twee onmisbare artikelen van voeding en kleeding wierden verstoken.

Het is dan ook op grond van alle de bovengemelde consideraties, dat ik UEdG. aanschrijve en inviteere, om met deszelfs onderhebbenden bodem en alle diverse onder UEdG. commando staande vaartuigen, de mondingen der rivieren van Palembang vooralsnog en tot nader order te blijven bezetten en gesloten te houden; en dientengevolge

1°. aan alle schepen, van welke natie en onder welke vlag ook, den ingang der rivieren van Palembang en alle communicatie door dezelve te beletten;

2°. aan alle schepen en vaartuigen, het eigendom zijnde van Palembangsche ingezetenen, niet alleen den uit- en ingang der rivieren te beletten, maar dezelve daarenboven te arresteeren, en met de daarin geladene goederen onder bewarende hand te stellen ter residentie van Muntok, of wel bij het begaan van eenige daad van tegenweer of geweld hen zonder ommezien te vernielen en in den grond te schieten.

Bijl. 33 bl. 524 noot b. Muntinghe's belangrijk advies dd. 31 Juli 1819 over de uitrusting van de Wolterbeek-expeditie tegen Palembang:

Het behaagde Uwer Excellentie enz.

Om echter onderscheidenlijk te berekenen hoe groot deze magt zoude behooren te zijn, en waarin dezelve moet bestaan, moet ik erkennen, dat mij de ware maatstaf door gebrek aan militaire kunde ontbreekt.

Tot eenen grond van berekening echter, voor zoo verre U. E. dezelve van mijne zijde kan verwachten, zoude ik vermeenen te mogen aannemen, dat alle middelen van aanval geëvenredigd behooren te zijn aan de middelen van verdediging, en dezelve eenigermate overtreffen; eene opgave derhalve van de magt en middelen van defensie, welke de sultan van Palembang bezit, zal U. E. in staat stellen, om ten naastenbij te begrooten de magt, welke tot zijne reductie vereischt wordt.

Het is de opinie van den kapitein der genie Van der Wijck, dat in den kraton, of althans onder het bereik van den sultan, nog zooveel stukken geschut gevonden worden, als hij zoude willen en met vrucht tegen ons kunnen gebruiken. Aan kruit en lood zal hij waarschijnlijk ook geen gebrek hebben, wijl men verzeerde, dat hij daarvan nog een aanzienlijken voorraad had in het district van Blida en hij het ontbrekende of

uit de handen der Arabieren, of van elders zal kunnen magtig worden. Manschappen om zijn geschut te bedienen vindt hij onder de aanhoorigen van sommige Arabieren, die meestal gewoon zijn ter zee te varen, onder de verdere zeevarenden, die op Palembang thuis zijn en onder de aanhangers van zijn schoonzoon *Krama di redjo*, die meest allen met geschut weten om te gaan. Tot zijne verdere verdediging is hij in staat uit de volkeren van de Blida, uit gehuurde Maleijers en uit de volgelingen van zijne naastbestaanden eene magt van 4 à 5000 man op de been te brengen.

Met deze magt is het eerste punt, dat hij tegen ons kan en waarschijnlijk zal bezetten, bij de zoogenaamde *bentings*, even boven de afscheiding van de Soensang en de Banjoe Assin; het tweede bij de zoogenaamde Moara Pladjoe, en het derde in en omtrent den Kraton zelve.

Bij de *bentings* bestaat er nog aan de eene zijde der rivier eene batterij van 20 stukken, zoo ik mij niet bedrieg van 12 en 18 N kaliber, die slechts op affuiten of rolpaarden behoeven gezet te worden, om bruikbaar te zijn; aan de overzijde der rivier kan gedurende onze afwezigheid eene dergelijke zijn opgericht.

Bij de Moara Pladjoe zal waarschijnlijk een werk zijn opgeworpen, dat iets kleiner is; doch daarentegen vindt men bij en omtrent den kraton vooreerst eene steenen batterij van ongeveer 6 v^t elevatie in een regthoek gebouwd en voorzien met embrasures, indien ik mij niet bedrieg, voor 24 stukken geschut. Een schip, voor deze batterij genaderd om dezelve te bombardeerden, ligt tegelijkertijd reeds onder het bereik van het N. O. bastion van 's Sultans dallem, waarop men te voren 18 stukken geschut telde, en buitendien heeft deze dallem nog twee batterijen, de eene voor de Waterpoort, de andere op het Z. O. bastion, die ieder bij de vorige attaque ongeveer van dezelfde kracht als die op het N. O. bastion gerekend werden.

De batterijen aan de *bentings*, indien dezelve behoorlijk zijn in orde gebracht, kunnen dus reeds sterker gerekend worden dan de batterij van de Eendragt, sterker dan die van de Ajax, en dus reeds op dit punt zou men den dienst van een sterker fregat dan de Wilhelmina voor onmisbaar mogen rekenen.

Trouwens niet meer dan *een* schip van oorlog kan tegelijkertijd den stroom op deze hoogte opwerken of opzeilen, en zijne vaart kan bovendien belemmerd worden door een oneindig getal brandende vloten, welke men niet in gebreke zal blijven, op deze plaats in gereedheid te brengen, zoo men zelfs niet bedacht is, om door het doen zinken van kleine vaartuigen of

houten kasten met steenen gevuld, de kil der rivier, althans voor eenen tijdlang op deze hoogte te bederven.

Om derhalve a priori zooveel mogelijk zeker te zijn van de overmeestering van dit punt, en om de beletselen, welke men ons daar kan in den weg leggen, te overkomen, zoude ik van gevoelen zijn:

a. dat de vereeniging van het fregat de *Wilhelmina* met de expeditie aan *geen toeval hoegenaamd* kan worden overgelaten;

b. dat tot het afweren en afboegseeren der brandende vlotten, het getal werpankers of dreggen met ijzeren kettingen voorzien, aanzienlijk moet zijn; dat tot dat zelfde einde de raad van den eersten officier aan boord der *Eendragt* zoude kunnen worden beproefd; en

c. dat het, om te voorkomen dat onze groote schepen niet terstond aan het vuur van deze batterijen wierden blootgesteld, op dit punt al terstond van nut zoude zijn, dat men voorzien ware van 25 à 30 zware *tjunia's*, die ieder gewapend zouden kunnen worden met 'n 8 of 12ponder, en daarmede het eerste vuur der batterijen afbijten, die dan mogelijk, onder dekking van deze *tjunia's*, van achteren met gewapende sloepen zouden kunnen genaderd worden en misschien overmeesterd, zonder dat de kostbare vaartuigen van 's Konings marine aan een aanmerkelijk gevaar wierden blootgesteld.

De weerstand, welchen men na de verovering der bentings aan de zoogenaamde Moara Pladjoe zouden te wachten hebben, stel ik mij niet voor, dat die zeer geducht zoude zijn. De breedte van den stroom op deze plaats, laat mijns bedunkens niet toe, dat men onze vaartuigen met eenige vrucht tusschen een kruisvuur zoude kunnen brengen, en eene ligte batterij, alleen aan den eenen oever der rivier, zou onder het opzeilen der schepen met den minsten wind of vloed alras tot zwijgen gebragt zijn.

Bij het naderen der hoofdnegorij uit en van omstreeks den Kraton zelve blijft echter nog steeds de sterkste tegenstand te wachten.

Het in brand steken van een onberekenbaar getal bamboczen vlotten zal hier waarschijnlijk het eerste bedrijf weder zijn, waarmede onze aankomende schepen zullen worden verwelkomd. De werpankers, de ijzeren kettingen, de gewapende sloepen en al wat tot afwering van deze brandende vlotten kan dienen, zal hier dan ook niet moeten ontbreken.

De Bataviasche *tjunia's*, met goed geschut voorzien, verbeeld ik mij, dat hier ook van bijzonder veel nut zouden zijn, hetzij dat men eenen gewapenden hoop van den sultan hier of daar

langs den rivierkant wil verstrooien, hetzij men eenige detachementen wil landen, of eenige kampongs moet verbranden, om het terrein voor de attaque of voor de plaatsing onzer troepen te openen.

En dit laatste zou al ligt het geval kunnen worden, indien het punt, welke men zich thans als het geschikst voor de landing voorstelt, eens zoodanig door eene nieuw opgeworpen batterij van den Sultan wierd bestreken, dat de landing aldaar onraadzaam wierd geoordeeld.

Zij zouden ook hier bij de buitenbatterij van den Kraton onze schepen, evenals bij de Bentings tegen schade kunnen dekken, en tot de attaque op den Kraton zelve in hun geheel kunnen bewaren. Deze batterij echter, welke, hoezeer zij eenige schade moge doen, tegen onze magt niet lang bestand kan zijn, gepasseerd zijnde, en de verdere werken, welke men mag veronderstellen, dat de Sultan daaromstreeks langs den rivierkant zal hebben aangelegd, mede vernield zijnde, zoo volgt eindelijk de attaque op den Kraton zelve.

Deze attaque is reeds bij Uwe Excellentie bepaald, dat én te water én te land zoude geschieden. Om nu voor te komen, dat niet, door het aanwenden van onze magt slechts van éene zijde, onze pogingen verflaauwen, de uitslag vertraagd worde, en de moed daardoor bij den vijand kome te wassen, zoo zoude ik eerbiedig van gevoelen zijn, dat reeds voorloopig en stellig door Uwe Excellentie zoude kunnen bepaald worden, dat de attaque zoo te land als te water gelijktijdig gedaan wierd, althans dat de middelen beraamd en de maatregelen genomen wierden, om dezelve tegelijkertijd een aanvang te doen nemen.

Wat verder aangaat de middelen te water en derzelve begrooting, zoo komt het mij voor, uit hetgeen de ondervinding bewezen heeft omtrent het effect, welke de batterijen van de *Eendragt* en de *Ajav* op den Kraton gehad hebben, dat deze beide schepen, versterkt alleen met de brik *Irene*, nog niet magtig genoeg kunnen geoordeeld worden, om het oogmerk te bereiken en de muren van den Kraton te doen vallen.

Met onderwerping aan wijzer oordeel, zie ik hier dan al weder eenen nieuwen grond om de vereeniging van het fregat de *Wilhelmina* met de expeditie als volstrekt noodzakelijk te beschouwen.

Dan deze versterking zal op zich zelve nog niet genoegzaam zijn. Bij de vorige attaque is het gebleken, dat onze schepen in derzelve positie voor den Kraton gedurig door het afzenden van brandende vlotten zijn ontrust en in gevaar gebracht. Deze

vloten rigtte men tegen ons, uit dat gedeelte der hoofdnegorij van Palembang, welke zich uitstrekt van boven de Kraton tot aan de mondingen van de Hogan en de Moesie. Langs deze gansche streek is de rivier van beide zijden met dergelijke bamboezen vloten en woningen bezet. Om nu het misbruik voor te komen, hetwelk opnieuw van deze vloten zoude kunnen worden gemaakt, komt het mij voor, dat niet minder vereischt wordt dan een paar koloniale schoeners en vier à vijf wel bemande oorlogssloepen, die desnoods, geadsisteerd met eenige Bataviasche tjunia's, zich van alle deze vloten zouden dienen meester te maken, dezelve afsnijden en afboegseeren, voordat nog de vijand in staat zij, er eenig kwaad mede uit te rigten.

Om voor te komen, dat den Sultan versterking van manschappen of toevoer van levensmiddelen te water geworden, zoude ik verder ook van gevoelen zijn, dat terstond bij het bezetten van den Kraton van de waterzijde een van 's Konings vaartuigen, en bij voorkeur misschien de *Eendragt*, diende op te zeilen, of op te werken, tot bij de zamenvloeiing van de Moesie en de Hogan, waar het schip zelf door de landtong, die aldaar geformeerd wordt, tegen alle overlast van branders zoude zijn beveiligd, en het afzakken van de geringste prauw met effect zoude kunnen tegengaan.

De overige oorlogsvaartuigen tegenover den dalem geplaatst zijnde, en de transport-, voorraad- en hospitaalschepen een weinig benedenwaarts en buiten gevaar gesteld zijnde, verbeeld ik mij, dat de magt te water die hoegrootheid en die rigting zoude hebben, waarvan men eenen gewenschten uitslag zoude mogen verwachten.

Om Uwer Excellentie ten aanzien van de sterkte der landmagt eenen ruwen grond van begrooting voor te dragen, waaraan dezelve zoude kunnen worden getoest, dien ik vooraf te laten gaan, dat, volgens het gevoelen van deskundigen, de muren van den kraton van Palembang te hoog zijn, om stormenderhand te kunnen worden beklommen; dat de omtrek van den Kraton ook te groot is, en het terrein te slecht, om geheel met onze magt te kunnen worden omsingeld en ingesloten, en dat gevolgelijk de landmagt hoofdzakelijk zal moeten dienen en berekend zijn:

a. om de batterijen, zoo van belegeringstukken als van mortieren (a) en houwitzers, die tegen den dalem zullen worden geplant, te kunnen opwerpen en bedienen;

b. om die batterijen, nadat zij eenmaal zullen geplant zijn, in een open terrein, hetwelk van alle kanten bloot ligt tegen de aan-

(a) Men vergelijke het op bl. 599 aangeteekende, over het niet medenemen van mortieren.

vallen, die zoowel uit den Kraton als van elders zouden kunnen gedaan worden, te beschermen en te beveiligen; en eindelijk:

c. om wanneer eenmaal door het verkrijgen van eene bres of door het openen der poorten het binnenste van den Kraton genaakbaar zal zijn, eene magt daarbinnen te kunnen brengen, die in staat zij om den wanhopigen tegenstand te overwinnen, die alsdan nog zal worden geboden.

Stelt Uwe Excellentie zich nu voor den geest, dat de Sultan kan, en waarschijnlijk ook niet minder tot zijne verdediging zal bijeengebragt hebben dan tusschen de drie en vier duizend man, zoo twijfel ik niet of U. E. zal, zelfs mede in aanschouwen genomen de hulp onzer schepen, de landmagt niet minder durven stellen dan op 11 à 1200 man (a).

Voor dezen zelfs zoude een troep van 2 à 3000 doldriftige Inlanders met hunne donderbussen, houwens en pieken, een gevaarlijke kamp kunnen uitmaken.

Het kan dus niet anders dan nuttig geoordeeld worden, dat men deze vereenigde magt van den Sultan zoo mogelijk door desertie doe minderen, en om dit en het nog belangrijker oogmerk tevens te bevorderen, om den Sultan in zijne vlugt, indien hij daartoe mogt overgaan, zelven op te vatten, of hem althans te beletten van zich ergens binnen de grenzen van Palembang op nieuw neder te zetten en te versterken, zoude ik verder van gevoelen zijn, dat te gelijkertijd, dat onze groote magt opwerkt langs de Soensang naar Palembang, een detachement van 50 man met ongeveer 2 à 300 gewapende inlanders de Banjoe Assin zoude kunnen opgaan tot aan den weg van Djambie, en langs denzelven voortrukken tot den Kraton van den Sultan, om zich daar weder met onze hoofdmagt te vereenigen; dat tevens een ander detachement van 100 man de rivier van Toelang Bawang zoude kunnen opgaan tot Boemi Agoeng, om van daar voort te rukken tot Koerongang Njawa, en aldaar post te blijven houden tot nader order; en eindelijk, dat zoodra onze land- en zee-magt zal hebben post gevat voor den Kraton, een detachement van 200 man met eenige van de voornaamste hoofden van Palembang, die zich getrouw zullen toonen aan het Gouvernement, de Moesie opvaart tot aan de monding van de Rawas, ten einde dit punt, hetwelk van veel belang kan gerekend worden, te overmeesteren en te bezetten, en den Sultan te beletten om in zijne vlugt aldaar post te kunnen vatten (b).

(a) Op bl. 582 abusievelijk 11 à 12000 man.

(b) Men lette naar aanleiding van het op bl. 582 aangeteekende, op deze alinea, welke zoo zeer aanleiding had kunnen geven om van de voordeelen eener *Achmad*-partij te gewagen.

Opdat echter de middelen tot het doen van dezen optogt naar de Moeara Rawas, en tot vervolging van den Sultan, indien hij eerder gevlugt ware, niet mogen ontbreken, neem ik de vrijheid bij Uwe Excellentie in voorstel te brengen, dat, uit hoofde er in de eerste oogenblikken na onze terugkomst op Palembang, noch roeivaartuigen, noch roeivolkeren zullen te vinden zijn, de aanbieding door den gewezen kapitein-Chinees te Palembang aan mij gedaan, bij Uwe Excellentie moge worden aangenomen, en de resident van Banka dientengevolge gequalificeerd om den gedachten kapitein-Chinees zonder verwijl naar Linga en Riouw te laten vertrekken, ten einde aldaar voor gouvernementsrekening, om op Palembang dienst te doen, in te huren 25 à 30 zoogenaamde *praauw poekats* bemand ieder met 20 à 25 Chineesche roeijers, en hem tot dat einde een voorschot van 3 à 4000 Spaansche matten, welke gedachte kapitein-Chinees mij verklaard heeft, dat vereischt zouden worden om deze vaartuigen te engageeren.

Tot appui van dit voorstel neem ik nog de vrijheid Uwer Excellentie bij deze kennelijk te maken, dat het de eenparige opinie is van de officieren van de *Eendragt*, dat deze praauw-poekats de geschiktste vaartuigen zijn, en zelfs beter dan de Palembangbangsche roeipraauwen, om in de bovenlanden tegen de Maleijers, en tot overvoeren van militairen te worden gebruikt.

Bijl. 34 bl. 525 noot *a*. Muntinghe's advies dd. 3 Augustus 1819 over de verheffing van Achmad's zoon op den troon van Palembang ter vervanging van Badroedin komt op het volgende neer:

De vraag werd eerst gesteld of men niet iemand uit het geslacht van den soesoehoenan van Solo zou nemen, op grond: „dat Palembang in oude tijden klaarblijkelijk onder de beheering der vorsten van *Modjopait* gestaan heeft, dat de bevolking der boven- en binnenlanden van Palembang ook voor het grootste gedeelte van dat rijk afkomstig is, dat wijders in hunne wetten en godsdienst nog vele sporen van de oude instellingen en mytologie van *Modjopait* te vinden zijn, en dat het dientengevolge niet onwaarschijnlijk is, dat een vorst, die hun als een afstammeling van dat oude huis wierd voorgesteld, door de gansche bevolking der bovenlanden van Palembang met geestdrift zou worden aangenomen en geëerbiedigd”. — Muntinghe verwierp echter het denkbeeld. Een vorst uit een nieuw huis te kiezen, zou zijn tegen de gewoonte; het gezag van het Solosche vorstenhuis uit te

breiden, was „nimmer raadzaam noch voorzichtig”; eindelijk, dat „schier alles” afdeed, aldus zou men geen tegenwicht krijgen om den aanhang van den ouden Sultan in bedwang te houden. — Dit laatste bezwaar viel ook „en met des te meerder kracht” in te brengen tegen het denkbeeld om een der regenten op Java tot vorst van Palembang te maken: „ofschoon de overlevering zegt, dat ten tijde van Modjopaït, Palembang bestuurd werd door hoofden, welke geen hooger titel dan die van adipatie voerden”. — Eindelijk viel nog de aandacht op den gepensionneerden sultan van Bantam, door wiens verheffing de regeering zich van het door hem genoten pensioen bevrijden zou, terwijl in zoover aan het verleden werd recht gedaan, dat na Modjopaït's ondergang, de vorsten van Bantam eenigen tijd het oppergezag in het het Palembangsche hadden. Doch tegen deze verheffing golden natuurlijk gelijke bezwaren, als reeds hiervoren vermeld; bovendien rees de vraag: „of het wel raadzaam zoude zijn zulk een vorstelijk hoofd uit Bantam weg te nemen, waarvan de ingezetenen misschien nog eenig heil of troost zijn wachtende, en hun daarvoor blootelijk een stel regenten van den rang van tommengoeng of adipati in de plaats te geven”.

Zoo kwam Muntinghe tot de beide Palembangsche geslachten van den ouden en van den jongen Sultan terug. Aangenomen werd, dat de beide broeders des eersten, de oude en de jongst fungeerende rijksbestierder, zich evenals de oude Sultan zelf den troon onwaardig hadden gemaakt; zoodat de vraag zich bepaalde of men eene keuze zoude doen uit de zoons van den eenen, dan wel van den anderen sultan: „tenzij men eindelijk konde goedvinden, om een van beide zoons tegelijkertijd tot het aandeel en de waardigheid van hun vader te roepen”. Door dit laatste zou men, naar het schijnt, merkte de commissaris op, het evenwicht tusschen de beide inlandsche machten herstellen; beide partijen bevredigen; verder alles terugbrengen in den staat der contracten van Juni 1818. Doch ook dit denkbeeld meende Muntinghe te moeten ontraden. De bedoelde contracten waren voornamelijk gegrond geweest: „op de driften en hartstochten, die tusschen de beide broeders Machmoed Badroedin en Achmat Najam Oedin waren opgewekt en geboren uit die worsteling om het hoogste gezag, waarin eindelijk Machmoed Badroedin den kamp geheel

had verloren". Op de kinderen zou die vijandschap echter wel niet in dezelfde mate overgegaan. Bovendien als de oude Sultan werd overwonnen, dan behoefde men ook minder diens aanhang te vreezen en dus ook niet in gelijke mate voor bedoeld evenwicht te zorgen; waarbij men tevens had in aanmerking te nemen, schreef Muntinghe — eene opvatting, die door de daarop volgende gebeurtenissen zeer gelogenstraf is: „Dat voorts ook de aanhang van den ouden sultan Machmad Badroedin inderdaad kan gerekend worden zich niet verder uit te strekken dan tot zijne maagschap en bloedverwanten en tot die benden van huurlingen, welke hij kan hopen, door uitzicht op winst, door geld en belooning aan zich te binden; een aanhang dierhalve, die na de vermeerstering van den Kraton, de vernieling en verstrooing van de buit, die daarbij gemaakt zal worden, wel schier als geheel vernietigd en verbroken zal mogen beschouwd worden; en na het verfoeilijk gedrag van den sultan Machmoed Badroedin, in trouwelousheid en ondankbaarheid verre te boven gaande, dat van Achmad Najam Oedin, zeker niet verdient opnieuw hersteld en aangekweekt te worden". Dan nog wees de commissaris er op, dat het aandeel van den jongen Sultan in grondgebied bij de contracten van Juni 1818 zòo gering werd gesteld, dat het niet toereikend was voor zijn onderhoud, zoodat de Regeering het deed aanvullen door maandelijksche verstrekkingen van geld, rijst en zout; eene verplichting, waarmede men zich opnieuw zou moeten belasten bij herstel der oude toestanden. — Zovele redenen, naar de commissaris vermeende, dat men slechts één sultan moest aanstellen, en wel te kiezen *uit de zoons van den jongen Sultan* omdat:

a. het gedrag van den ouden Sultan „veel misdadiger en onvergeeflijker" was dan dat des jongen Sultans;

b. „alle de slechte raadgevers" van den jongen Sultan op Java in onze macht waren en dus van zijn opvolger verwijderd konden gehouden worden;

c. omdat onder de zoons van den jongen Sultan „een even geschikt voorwerp voor den troon van Palembang" was te vinden als onder de zoons des ouden Sultans, te weten *pangeran Djaja Diningrat*: „die voor zich heeft, dat hij jong, zachtzinnig en leidzaam van gemoed is; dat hij de

genegenheid der ingezetenen meer dan eenig ander van des Sultans afstammelingen in zich schijnt te vereenigen en dat het vooruitzicht zich aanbiedt, dat door zijne aanstelling beide partijen tegelijkertijd zullen worden bevredigd”.

Bijl. 35 bl. 531 noot a. Het *Plan for the introduction of Steamboats in aid of the coasting trade of Java* dd. 26 Januari 1819 van de Bataviasche firma Deans Scott & Co was van den volgenden inhoud :

The delays and uncertainty attending passages by sea during both seasons or monsoons on the coast of Java, are sufficiently known to those who have experienced them and in the S. W. monsoon the passage from the Eastern parts of the island is almost impracticable, or seldom accomplished under a month.

It is unnecessary to enlarge upon the inconvenience and loss which is thereby sustained by the Government, as well as individuals from a want of conveyance for goods and passengers from the Eastern districts for nearly half the year and the great delay which occurs during the other half or S. E. monsoon from the length of the passage which may be averaged :

from Batavia to Samarang from 8—10 days;
from d^o to Sourabaya from 10—14 days.

The introduction of machinery in the different parts of Europe, America has been productive of the most important benefits and the principles of navigating by steam, have become as well known of as safe of late years as landtravelling, while it is infinitely more expeditious and reasonable.

It is considered practicable and even easy to introduce these benefits to the island of Java and thereby open a safe, expeditious and reasonable conveyance for passengers and goods to the different ports or places in the Northern coast of the island. For this purpose the following plan is submitted to the Governments consideration whose sanction or support are requisite to carry it into execution.

To establish a Joint Stock Company the shares of which may be in number 50 value 2000 dollars each, making a capital of Spanish Dollars 100,000 (One Hundred Thousand). This it is supposed will provide sufficient funds for the commencement of the undertaking, upon a limited scale, but may be extended if thought proper.

The undersigned will be able to fill up all the shares by their friends or themselves in Java and England, but in order to prevent interference on the part of others, it will be requisite

that the Company should have a charter or exclusive privilege for a term, say 5 years, from Government and also timber for the construction of the boats at the market price. In consideration of which they would bind themselves to carry the Government packets and parcels free of all expence, and troops when required at a moderate freight.

It is proposed to commence with 6 boats, each boat to carry goods 100 tons or about 1600 peculs, exclusive of the space for the machinery and passengers. *

That 4 of the 6 boats be stationed at Samarang on account of its central situation; 1 at Batavia & 1 at Sourabaya.

To start on fixed days from each port

2 from Samarang { 1 to Batavia and
 } 1 to Sourabaya.

and 1 from each of these ports on the same days for Samarang.

This will employ 4. The other 2 to be kept at Samarang to bring produce from Cheribon and Japara inclusive to the port of Samarang and in aid of the regular boats upon extraordinary occasions.

It is supposed the passage may be made by the steamboats during the fine monsoon or S. E. from Samarang to Batavia in 2 days from Batavia; to Samarang in 3 d^s and allowing 7 days for each boat to remain in port, they can make 3 voyages p. month — that is to say opportunities would offer by these boats from Batavia and Samarang *3 times during each month* of the season, for which this plan is more particularly intended, but it is presumed that *2 voyages p. month* may be practicable during the bad or S. W. monsoon.

The regular boats to depart on fixed days with or without full freights.

The two extra boats to be occasionally at the disposal of Government to bring their coffy from Indramayo or Cheribon.

The coast of Java to the eastward presents convenient places where such vessels may be built particularly as their draft of water will be light.

The machinery can be procured from England complete, together with a chief engeneer to reside at Samarang and 2 subordinates (Europeans) for the management of the machinery to each boat; for the rest an European commander and 6 natives will be fully adequate for each boat.

The boiler and the engines to be upon the improved principle made of wrought iron not liable to accidents.

The necessary fuel can be obtained from England or New South Wales at a very moderate price, as coals can be lauded

as ballast by the ships coming out to Java for cargos at a very low rate.

The boats may be armed with from 4 to 6 guns (12 pounder carronnades) and as they work with particular facility in a calm, would upon occasions be very serviceable against the pirates.

The undersigned will undertake to act as agents and managers for the Company to take 2 shares on their own account and to conduct the establishment at Batavia, Samarang & Sourabay.

Batavia, Januar 26, 1819.

DEANS SCOTT C^o.

Wolterbeek's advies hierop aan den Gouv.-Gen. luidde als volgt:

Batavia, den 29 Meij 1819.

Den 17 Dezer heeft Uw Excellentie mij de eer gedaan toe te zenden een prospectus wegens *Stoombooten* hier op Java, langs de kust in werking te brengen met de gedachten van den S. B. N. Buyskes omtrent dezelve.

Ik hebbe in het Plan niets kunnen vinden waarom ik Uw Excellentie zoude kunnen afraden om de onderneeming te accordeeren.

Het komt geheel hier op neder dat, wanneer de onderneeming met goed succes kan in werking gebracht worden als dan groot nut daaruit kan voortvloeien.

En wanneer de onderneeming niet gelukt als dan nog niets voor het Gouvernement verloren is, komende al de onkosten voor rekening van die geene die de onderneeming wil doen.

De zwaarigheid welke zich tegen dezen onderneeming voornamentlijk voordoet bestaat in de bezorging van het timmerhout.

Ook vreze ik dat de vaartuigen de altoos durende beweging, veroorzaakt door de gestadige rolling der zee langs de kust van Java, niet zullen kunnen uitstaan, ook kan mijn geen denkbeeld maken hoe de boot zijn koers in hoge dijning kan vervolgen daar door het slingeren het een of ander scheprad buiten het water raakt.

Ook heeft de S. B. N. Buyskes terecht aangemerkt dat de equipage van één Europeese en zes Inlanders te weinig is om op rovers af te gaan. — Dan dit doet alles niets ter zake. Wanneer Uw Excellentie goed kan vinden om hun timmerhout te doen bezorgen, kan de onderneeming na mijne gedachten nimmer kwaad zijn. En beantwoord de zelve aan de principale opgave, dan zijn ook naderhand de mindere zwaarigheden wel te vinden.

Ik neem de Eer mijn te noemen

Uw Excell. Gehoorz. Dienaar
WOLTERBEEK.

Bijl. 36 bl. 532 noot *a*. Het aanbod van de firma Thompson Roberts en C^o, gedagteekend Batavia 20 Mei 1827, aan het gouvernement van Prince of Wales tot verkoop van de stoomboot *Van der Capellen* is van den volgenden inhoud (B):

The addition of Malacca and Singapore to the Presidency of Prince of Wales' Island, and the consequent necessity of your occasional presence at each of these Settlements, induces us to take the liberty to tender to your Government the Steam Boat «Van der Capellen» of 210 Tons burthen, and two 25 Horse power engines.

It is proper we should inform you that the machinery was manufactured by Fawcet and C^o. of Liverpool, and is perhaps the most perfect and complete that has yet come to India, and has all the spare articles that are likely to be required for many years. The vessel is built on the most approved model with British capital bij British artificers, and of the very best teak timber.

We enclose a plan of her accommodations which are well furnished and excellently arranged for comfort and convenience, but we would further beg leave to refer your Honor to Mr. Prince the Resident Councillor of Singapore, who has lately had an opportunity of seeing her.

In addition to the advantages enumerated, this vessel possesses one which makes her preferable to any other that has yet come to India, for the service of your Presidency, inasmuch as nothing but wood has hitherto been used for fuel, and the common mangrove, so easily procured at all places in the Straits of Malacca, has been found, by experience to answer particularly well. This is an important consideration where coals cannot be procured but at considerable cost and trouble, independent of the uncertainty of supply. The furnaces, however, are so constructed that coals can be used, whenever a distant voyage may render it necessary.

The «Van der Capellen» is at present under the Dutch flag, and has been employed by this Government from the time she was launched in January 1826 at f 10.000 per month, and has rendered them most essential services in the conveyance of troops, military stores and treasure to the seat of war, at periods of the monsoon when sailing vessels could not have made the passage in sufficient time.

The unsettled state of affairs in this colony makes us desirous however, to realize our property, and contract our business, and therefore we offered to dispose of the steamboat to this

Government at a reasonable price, but their straightened finances render it more convenient to them to charter her, and there is still three months of her charter unexpired.

Under these circumstances, we beg leave to tender her to your Government for the sum of Fifty Five Thousand Spanish Dollars, which, when we assure you that she cost when launched 225,000 Guilders, we trust you will consider moderate.

We are certain that such a vessel could not be built in any part of India for that sum, and our only reason for tendering her so much below her original cost, is our desire to realize our property as speedily as possible.

She has been principally employed between this place and Samarang, and has usually made the passage in 40 hours against, and 32 hours with the monsoon. At one time she was dispatched to Banka against the monsoon and at the most boisterous period reached Minto after 28 hours steaming, passing in her route several vessels stowing against the winds and currents who had been out from 3 weeks to 6 weeks from Batavia.

We can confidently recommend her as eminently suited for navigating in the straits of Malacca, and feel satisfied you will find her every thing you could wish.

Should your Honor be pleased to accept our tender, we will dispatch her to Singapore the moment her charter expires, and deliver her to the Resident, who will no doubt be authorized to pay the amount purchase, either in dollars or bills on Calcutta, as may be most agreeable to your Honor.

Bijl. 37 bl. 586 noot a. De proclamatie van Muntinghe en Wolterbeek dd. 13 October 1819 luidt aldus:

Dat nademaal het aan een ieder, en voornamelijk aan de ingezetenen van Palembang zelve ten volle bekend is, hoe in het jongst verloopene jaar de rechten van oppermacht, over een aanzienlijk gedeelte van dat rijk aan Z. M. den Koning der Nederlanden, op eene vreedzame en wettige wijze zijn verkregen en overgegeven, de waarde welke ieder Gouvernement behoort te stellen in de algemeene erkenning van de rechtvaardigheid Harer handelingen thans vordert, dat voor de gansche wereld, en in het bijzonder voor de ingezetenen van Palembang, worde blootgelegd en ontvouwd, op welke gronden dit Rijk thans, na zulk een kortstondig tijdverloop, met een geduchten toestel van oorlog, van wege het Nederlandsch Gouvernement, wordt genaderd en bedreigd.

Rijksgrooten, Mantries en verdere ingezetenen van Palembang! Het is u allen bekend hoe gebiedend de gebreken en buiten-

sporigheden van het zwakke bestier van *Sultan Naya Moedien* in het verlopen jaar de tusschenkomst en den invloed van het Nederlandsch Gouvernement vorderden.

Het was met alle de grooten en mantries van zijn rijk, dat de sultan Achmat Naya Moedien eindelijk in de hem voorgestelde schikkingen bewilligde. Het was Uwer aller eenparig gevoelen, dat die schikkingen in derzelve beginsel billijk en rechtvaardig, voor den sultan Naya Moedien, aannemelijk en in derzelve werking voor de gansche bevolking van Palembang heilzaam zijn zouden. Het is U allen bewust, dat het alleen bij toeval en geheel tegen den wil en de begeerte van het Nederlandsch gouvernement gebeurd is, dat Uwe sultan Achmat Naya Moedien, door verleiding verblind en aan kwade raadgevers het oor leenende, de voorrechten verbeurd heeft, welke hem onder deze inrichtingen waren toegekend. Het was dus niet door eenige gestrengheid van het Nederlandsch gouvernement, noch door eenigen wrevel welken het tegen hem koesterde, maar alleen door de ontijdige en ongepaste diensten van zijne schijnvrienden, dat sultan Achmat Naya Moedien, van den grond zijner geboorte wierd verwijderd.

Dan, waren de schikkingen door het Nederlandsch gouvernement gemaakt, ten aanzien van den sultan Achmat Naya Moedien billijk en rechtvaardig, ten aanzien van zijnen ouderen broeder den sultan *Machmoed Badaroedien* waren dezelve meer dan dat; zij waren *edelmoedig*.

Deze sedert den jare 1811 en de gruwzame gebeurtenissen welken zijne regering te dier tijd kenschetsten, van alle gezag en invloed op het bestier verstoken, was, gelijk hij zelve placht te spreken (a), tot in het stof vernederd.

Uit het stof nu wierd hij opgebeurd en op nieuw tot den troon en de waardigheid van Sultan verheven. De gruwelen van 1811, ofschoon zij in de eerste plaats ter zijner verantwoording stonden, wierden Hem vergeven. De invloed, welke anderen van zijne maagschap en van zijnen raad op deze gebeurtenissen konden gehad hebben, wierd in aanmerking genomen; en het heilzaam oogmerk, om door zijne herstelling de verre gaande partijschappen onder de ingezetenen van Palembang eenmaal uit te dooven; en een nuttig evenwicht tusschen de inlandsche machten in het leven te roepen, onder welks invloed de gansche bevolking met eene zachte hand op den weg der beschaving had kunnen worden voortgeleid, wierd verkozen, boven de niet waardige voldoening, welke de welverdiende straf en de bestendige vernedering van den sultan Machmoed Badaroedien konde aanbieden.

(a) Vgl. bl. 524.

Met recht had men dan ook mogen verwachten, dat sultan Machmoed Badaroedin, eenig gevoel van dankbaarheid, eenige trouw, eenige erkentelijkheid, ter vergelding van deze weldaden, zoude betoond hebben.

Doch welke weldaden zijn het, die het hart van den tijger, die het hart van eenen despoot zouden kunnen vermurwen;— door macht kan het verbroken en verbrijzeld worden, doch het te verbeteren is eene ijdele poging.

Al ras na zijne herstelling gaf sultan Machmoed Badaroedin hiervan vrij klare bewijzen; in stede van eenige tevredenheid met hetgeen hij had, ademde hij slechts eene onverzadelijke begeerlijkheid om nog meer te verkrijgen. — In het gerust bezit gelaten van alle zijne bijzondere schatten en van die van het Rijk; daarenboven begiftigd met een der vruchtbaarste en meest bevolkte streken van Palembang, klaagde hij steeds over zijn onvermogen; en, schijnheiligheid met list en ontrouw parende, poogde hij als 't ware een gevoel van medelijden met zijne omstandigheden te verwekken. Tot eene geringe vergoeding van zijnen broeder Naya Moedien voor de inruiming van den kraton, kwam hij niet dan schoorvoetende. In de voldoening van de voor zijn vermogen niet noemenswaardige som van f 100.000, tot wederopbouw van dat fort, waar hij in 1811 den eenen steen niet op den ander had gelaten, bleef hij steeds traag en achterlijk. — De hulde, welke hij verplicht was aan de Hooge regeering te Batavia te bewijzen, verschoof hij steeds ondergezochte en niets beduidende voorwendselen. — En in twee herhaalde tochten, die tot bevrijding van het Palembangsche grondgebied moesten ondernomen worden, was zijne medewerking in den beginne gering, in het laatst geheel nietig.

Dan hetgeen hem eindelijk noopte het mom geheel te lichten en zijne verradelijke inzichten tegen het Nederlandsch gouvernement op eene tastbare wijze aan den dag te leggen, was de snelle voortgang, welke hij bemerkte, dat het Nederlandsch gezag maakte en de gereede bijval, welke het vond in de harten en genegenheid van schier alle de hoofden en ingezetenen der boven- en binnenlanden van Palembang.

Deze bevolking, welke sedert ruim anderhalve eeuw gezocht had, onder het dubbele juk van een sultansgezag en van een uitsluitend monopolie van al hare kostbare voortbrengselen, ontving met blijdschap het voorstel van andere inrichtingen, waaronder haar een gunstiger toekomst, niet onder het gezag eener O. I. maatschappij, maar onder dat van Z. M. den Koning der Nederlanden, wierd geopend. Hare hoofden, nadat zij de oorspronkelijke acte van afstand gezien en het zegel en de hand-

teekening van den Sultan daaraan herkend hadden, toonden zich overtuigd van de wettigheid van het Nederlandsch gezag, welke over hen wierd uitgestrekt. Zij verklaarden openlijk en herhaaldelijk, in bijzijn van hunne onderhoorigen en van verschillende Nederlandsche ambtenaren, dat zij geen ander vorst over zich kenden, noch wenschten aan te kleven, dan Z. M. den Koning der Nederlanden.

Zij bevestigden hunne meening met de daad, door zich bij de eerste vertooning van gevaar, en bij den eersten opstand van eenige Maleijers, welke tegen ons berokkend was, tot een getal van meer dan 900 man zich rondom ons te scharen en zich tot onze verdediging bereid te toonen. Zij deden dit voor een groot gedeelte ongevergd en ongeroepen, met name voor zoo verre het landschap van *Redjang* betreft. — Deze daden spraken te luid, dan dat zij de aandacht van den sultan *Machmoed Baderoedien* zouden hebben kunnen ontsnappen. Zij wekten zijne spijt en zijnen wrevel op. Hij zag daaruit, dat het met zijn invloed op de Bovenlanden van Palembang voor altijd gedaan, en het Nederlandsch gezag aldaar op vaste gronden zoude gevestigd blijven, zoolang er eene onmiddellijke gemeenschap tusschen den vertegenwoordiger van dat Gouvernement en de bevolking van deze streken bleef bestaan.

Hij zag, dat de wil van deze bevolking reeds te sterk was uitgedrukt, dan dat hij daaraan langs bedekte wegen door geheime zendelingen en oude vertrouwden eene tegenovergestelde richting zoude hebben kunnen geven. Van dit oogenblik af aan vierde hij dan ook zijne driften den lossen teugel. Geene middelen, hoe snood ook op zich zelve, ontzag hij te gebruiken, wanneer zij slechts ter bereiking van zijne oogmerken konden dienen. De hoofden van de Klingie, de Blitie en de Roepit kunnen getuigen tot welke euveldeeden en trouwloosheden zij zijn aangespoord en in wiens naam hun de voorstellen daartoe gedaan zijn. Niemand is er onder allen die eenige kennis dragen van de jongste gebeurtenissen te Palembang, die niet de volle overtuiging gevoelt, dat alle de muiterijen in de streek van de Rawas door de geheime zendelingen van den sultan Machmoed Badaroedien zijn berokkend en aangeblazen door zijne eigene onderdanen uit het district van de Blida ondersteund en gesterkt, en door zijne huurlingen, de Maleijers, ten uitvoer gebracht geworden. — Oordeelt gij dan allen, die eenige kennis van zaken bezit, of Uwe sultan Machmoed Badaroedien zich als een vriend en bondgenoot of als een vijand en een trouwlooze tegen het Nederlandsch gouvernement gedragen heeft. Gij weet intusschen met welke zachtheid

en toegeeflijkheid hij nog steeds van de zijde van dat Gouvernement behandeld is geworden, ook nadat reeds de bewijzen van zijn ontrouw zoo klaar waren als de dag. In zijne bloote ontkenningen en betuiging van onschuld zoude men berust hebben; alléén eene zekerheid en waarborg voor zijn toekomstig gedrag wierd van hem gevorderd.

Had hij dezelve op eene mannelijke en cordate wijs geweigerd, zoo was de weg tot hooger beroep opengebleven en de dadelijken, welke daarna voorvielen, hadden zoo niet vermeden, althans verschoven kunnen worden. Dan de sultan Machmoed Badaroedien, onbekend, zooals het schijnt, met de waarde van een gegeven woord en van de goede trouw daarop gevestigd, verkoos liever zich door beloften te verbinden tot alles wat van hem gevorderd wierd, ten einde op het oogenblik van daaraan te voldoen alle banden te verbreken, die als heilig onder de menschen kunnen beschouwd worden. In een staat van vrede, die toen nog bestond en zonder eenige voorafgaande verklaring van vijandelijkheid, liet hij toe, dat eene woedende hoop gewapende huurlingen zich uit de poorten van zijn Kraton stortte, en een rustig gedeelte van onze bezetting op de moorddadigste wijze overviel.

Van dat oogenblik af aan verbrak dan ook de sultan Machmoed Badaroedien, alle banden van vereeniging, welke met hem bestonden. Hij vernietigde het jongste verbond met hem aangaan; verbeurde de vergiffenis daarbij aan hem geschonken; laadde opnieuw de schuld van alle de gruwelen van 1811 en volgende jaren op zijn hoofd; stelde zich bovendien als het ware *buiten de wet* door het verbreken van zijn woord op het oogenblik dat het gegeven was, maakte zich dus onbekwaam om tot eenig vertrouwen, tot eenige onderhandeling in het vervolg te worden toegelaten, en toonde zich onwaardig om eenigen rang of stand onder het menschedom, wel verre van dien van vorst en sultan te bekleeden.

Ingezeten en van Palembang! De sultan Machmoed Badaroedien wierd een schandvlek voor U allen. Hij wierd een schandvlek voor zijn geslacht en voor allen, die ooit te voren den troon van Palembang hadden beklommen.

Oordeelt dan gij allen die binnen de grenzen van Palembang gezeten zijt, of de wapenen, welke wij tegen den onwaardigen Machmoed Badaroedien aanvoeren, rechtvaardig zijn of niet?

Oordeelt welk lot en welke straf hem naar goddelijk en menschelijk recht, behoort te zijn beschoren?

De Voorzienigheid zij haar eigen wreekster. Zonder ons in hare verborgenheden te willen verdiepen, zien wij, dat zij heeft toegelaten, dat Machmoed Badaroedien, zich van misdad

op misdaad eindelijk in dien kuil gestort heeft, waarin hij thans waarschijnlijk zijn verderf, en het loon zijner werken zal vinden.

Gold onder ons, volkeren van Europa, de *Wet der wedervergoeding* even onbepaald als bij U, het lot van Machmoed Baderoedien ware ook schielijk beslist.

Dan, bloote wedervergoeding is het doel niet onzer wapenen. Het is geen wraak, geen dorst naar bloed, maar alleen gevoel van eer, welk den Nederlander aanvuurt tot den strijd. Het doel van den oorlog is bereikt met eene vergoeding voor het aangedane leed, met het herstel in onze regten en met de verzekering van die gronden, waarop beiden die regten en het welzijn der volkeren op eene duurzame wijze kunnen worden gevestigd.

Het behouden van eenen Machmoed Baderoedien op den troon is onbestaanbaar met deze doeleinden. Zoo hij zich de wapenen in de hand tegen ons verzet, is er ook op geen genade voor hem te hopen.

Doch geeft hij zich over aan de genade van het Nederlandsch gouvernement of levert gij hem uit en stelt hem in onze macht, zoo is zijn leven gered. Het wordt hem bij dezen plechtig gewaarborgd; en met hetzelfde zouden dan ook die van zijne kinderen en naastbestaanden kunnen worden gespaard.

De tooneelen van verwoesting, die anders den val van eenen wreeden en gehaten dwingeland zouden verzellen, zullen worden vermeden, en duizenden van onschuldigen, die in dien val zouden worden medegesleept, zullen worden behouden.

Ziet dus toe, gij allen, rijks grooten, mantries en verdere ingezetenen van Palembang! wat U met eenen Machmoed Baderoedien te doen staat; met eenen dwingeland, die wel gevreesd, maar gehaat is; van wien gij wel straf, maar geene belooning; onderdrukking, maar geen heil te wachten hebt.

Houdt U intusschen verzekerd, dat de staat van onzijdigheid, welken gij bij den vorigen aanval van den Sultan betracht hebt, u niet tot misdaad zal worden aangerekend; dat ook de eerbewijzing en onderwerping, welke U sedert kan zijn afgeperst, U niet ten kwade zal worden geduid.

Doch gedenkt steeds den eed van getrouwheid, welke gij reeds aan het Nederlandsch gouvernement hebt afgelegd; bedenkt dat die in volle kracht weder begint te werken zoodra U de bescherming van dat Gouvernement wordt aangeboden; en haast U dus om u bij onze banieren te voegen, voordat het te laat zij en uw lot met dat van den schuldigen Machmoed Baderoedien worde gelijk gesteld.

Gegeven in de rivier van Palembang
op heden den 13ⁿ October 1819.

Bijl. 38 bl. 589 noot *a*. De drie Maleische stukken, welke Raffles in afzonderlijke omslagen den 27ⁿ September 1819 te Benkoelen van Palembang ontving, luiden naar de Engelsche vertaling als volgt (B):

*Memorial of the proceedings of Edele Heer Muntinghe
in Palembang.*

His conduct has been oppressive beyond all measure causing uproar and confusion as well as the greatest misery and distress to all, both high and low, occasioning also tumult and disorder. How many persons of rank, not to mention the lower orders, have been disgraced and subjected to loss by him? Those on the interior have been still worse off, having suffered more than it is possible to conceive. In proceeding up the country, both the first and the second time, how many boats belonging to individuals, did he not take! How many people did he not seize to go on these expeditions, compelling inhabitants of the greatest respectability to become rowers and how much rice did he not also make them furnish, thereby adding to the misery, loss and distress, produced by his arbitrary and relentless conduct of which the like was never known in Palembang — and by the disgust which it excited, driving the people to fly from the country.

Mr. Muntinghe also occasioned much misery and loss to many, by forcing them to remove their houses etc.; the floating dwellings of the Chinese, which for ages remained untouched, he also ordered to be removed. He likewise deprived many of the means of livelihood, by stationing guardboats at the mouths of the Musi- and Ogan-rivers to prevent all communication with Palembang and the interior and for the purpose of seizing all rice and other articles that might be brought down. Besides the ruin and distress which thus ensued, some were beaten, and others fired at (*a*), wounded, so that what all suffered was worse than death itself. In short the conduct of Mr. Muntinghe was altogether unlike that of one belonging to any race of Europeans.

He spoke of the English nations in terms of the grossest abuse and even aspersed the character of governor Raffles,

(*a*) Mijne gewoonte om de stukken eerst zooveel mogelijk te memoriseeren en ze vervolgens, zonder verdere raadpleging, te bewerken, heeft me de vergissing doen begaan om in de noot op bl. 587 mede te deelen, dat Badroedin ook in bovenstaande memorie melding maakt van het *wegschieten van een Palembang van des sultans brug*. De lezer zal dit echter hier niet vinden.

whom he called an ignorant fool and a very bad man. He made use of a great deal more very improper and unbecoming language and also said that if the English entered the Palembang territories, he would annihilate them, which the people did not at all like to hear.

The adherents of Mr. Muntinghe were Pangeran Sheriff Mahomed, who is a very great villain, Pangeran Mata Deratja, Pangeran Wirat Deratja and Kemas Tummungung Kerta, three Palembang chiefs of the same stamp, who have been in the habit of oppressing the people by their extortions. Such were the men attached to Mr. Muntinghe during the time of the young Suldaun, who owes his misfortunes to the first mentioned Pangeran who got to Minto before his envoys reached it.

The other Pangerans too were the persons who induced Mr. Muntinghe to drive the English out of Palembang. A number of Menangcabow people also, who had committed no crime, were put to death by order of Mr. Muntinghe.

The Yang di Pertuan, a Menancabow prince, who came down towards Palembang to meet Mr. Muntinghe, was without being in any way to blame, arrested and his followers, nine in number, seized and bound. This Prince was long detained as a prisoner by Mr. Muntinghe and dragged about with him, as if he had been a coolee and without any regard to his high rank and situation in life. This harsh treatment, and the disgrace to which he was subjected he took very much to heart (a).

Four other very respectable Menangcabow men without the least fault, were likewise bound. The consequence was the whole of the Menangcabow people became greatly incensed against Mr. Muntinghe and determined to be revenged on him. A head of a district who had been very ill-used by Mr. Muntinghe was sent for by the latter, and after some delay went to him. When he made his appearance, Mr. Muntinghe, apprehending that he was going to *mengamok*, caused him to be immediately put to death.

The murder of this chief, whose name was pangeran Samangus, without his being in any way guilty, enraged also all the inhabitants of the interior against Mr. Muntinghe, these and all the Menangcabow people coalesced to attack Mr. Muntinghe, when hostilities commenced between them.

Mr. Muntinghe on his return to Palembang added to his former atrocities by seizing all the property of the young Suldaun disposing of his very house by public sale and acting

(a) Over dien Yang di Pertuan, verg. bl. 449 noot a.

altogether in the most unheard of and unaccountable manner. He even went so far as to take his Pusaka muskets (a).

Mr. Muntinghe also wished to make it out that the Suldaun had excited the people of Menangcabow and the interior to attack him and accused him of it. The Suldaun denied the charge and requested that a fair and open enquiry into the business might take place, offering to submit in the event of his appearing to have been implicated to be dealt with as Mr. Muntinghe might think proper. Mr. Muntinghe tried all he could to find the Suldaun guilty but did not succeed. He however insisted that, although the Suldaun did not act directly in the business, his son and those under him certainly did, and demanded their being delivered up to him. This the Suldaun declined to do, requesting that an investigation might first take place to ascertain whether or not they were guilty and declaring that there being so, was what he himself would be most displeased at! But Mr. Muntinghe would listen to nothing and determined to pursue his hasty and arbitrary measures, caused a ship of war to be anchored opposite the door of the Suldaun's palace and ordered his troops to march into the fort. All persons passing up and down the river he likewise ordered to be laid hold of, and some of the Suldaun's people on going to obey the call of natives were fired at and killed by the Dutch soldiers. Still the Suldaun bore with all and remained quiet. At last some holy persons being also fired upon and a number of them killed and wounded, the exasperated populace would no longer be restrained and opposed themselves to the Dutch troops.

After three days fighting the latter retreated and withdrew entirely from Palembang, thro' the favour of the Almighty who protected the Suldaun because of his complete innocence.

I myself (b) believe that Mr. Muntinghe must have originally have transmitted to the Governor-General at Batavia, a most favourable account of the state of affairs at Palembang in consequence of the arrangements introduced by him and that, to save his credit and prevent the displeasure of the Governor-General on finding that none of the happy effects anticipated, were realized, he must have found the plan of casting all the blame upon the Suldaun by acting as he did and of securing the favour of the Governor-General by the plunder which he amassed.

I however place the utmost reliance on your care and regard,

(a) Over de vendutie van Achmad's boedel, zie bl. 447.

(b) Over dit vervallen in den eersten persoon, zie bl. 588.

Sir, for the people with black skins, as well as their black-skinned Sovereign, for it is to the British alone that all nations of Black's, all over the world, have to look for protection and support and all the late commotion and unhappy consequences in Palembang are solely to be attributed to the Dutch, refusing to abide by and follow up the arrangements introduced by the English and to the people of Palembang's decided preference of them to those substituted by the Dutch (a).

2. *Letter from the Pangeran Adepati at Palembang.*

To W. R. Jennings Esqre, Captain Travers and Captain Methven, the confidential Agents and Representatives of the Honorable Sir Thomas Stamford Raffles, Lieutenant of Fort Marlborough etc. etc. etc.

In lieu of a personal interview I send this letter of sincerity and attachment to acquaint my friends with the circumstance of the whole of the Dutch having quitted Palembang, and with the previous oppressive conduct of Mr. Muntinghe, who overturned the whole order of things, threw the country into a state of agitation and confusion and brought ruin and distress on all the people.

He has further occasioned me great shame and affliction by forcibly putting my brother Suldaun Akhmed Najim Udin with all his family on board ship, and sending them off to Batavia and by refusing to allow me to accompany him, notwithstanding my repeated and urgent entreaties to that effect.

I rely however on the kind and compassionate interposition of the authority and influence of my friends in effecting his release from the hands of the Dutch.

The origin of the late disturbances and fighting at Palembang was this: When Mr. Munthinghe was in the interior the natives thereof and the Menangcabow people joined in opposing him. On his return to Palembang, he accused Suldaun Badrudin of having excited them to it, and, in his rage, wished to lay hold of all the Suldaun's children and those about him.

This the Suldaun resisted as there was no evidence of their guilt. Mr. Muntinghe however, without any proper enquiry into the business, was determined to effect his wishes by force, and accordingly caused a ship of war to be anchored opposite the gate of the Palace and ordered his troops to approach the Fort, and while the Suldaun was still endeavouring to effect an

(a) Hoe Badroedin in 1816 „de edele en trouwe Hollanders” liefhad, blijkt uit zijn brief in bijl. 2.

amicable adjustment of matters, the Dutch soldiers fired upon and killed several unoffending people, which so exasperated the populace, that they would no longer be restrained by the Suldaun, but took up arms against the Dutch. In four days after this, Mr. Muntinghe withdrew from Palembang with three ships and two gunboats, and without leaving a single Dutchman in the country.

My noble British friend knows too well how tyrannical and oppressive the conduct and measures of the Dutch are to render it necessary for me to enter into details. It is such as to make me most averse to having any connection with the Dutch. What on the contrary I have ever most anxiously desired, is the friendship and alliance of the British nation, and I now place the greatest dependance on the assistance and protection of the Lieutenant-Governor whose great kindness and favour I can never forget.

I earnestly trust that my friend will not take offence on account of this letter being in any way deficient from the haste in which it has been written, and sent off but kindly pardon the same.

Written on the ninth of Dalkaid one thousand, two hundred and thirty four.

3. *Letter from the Pangeran Depati at Palembang to The Representatives of the Honorable the Lieutenant Governor at Bencoolen.*

As a substitute for a personal interview I send this letter of sincerity and friendship to inform my friends of the state of anxiety and distress in which I at present am, on account of the oppressive conduct of the Dutch in Palembang and of what has befallen my brother Suldaun Akhmed Najim Udin who my friend may have heard has with all his family, been forcibly put on board ship and removed to Batavia by the Dutch, merely because he received Captain Salmond and Mr. Garling, who were sent to him by the Honorable the Lieutenant-Governor and placed himself under the protection of the British flag. For this alone did he meet with his present misfortune and for no other reason than my being vested with authority under him, have I met with that which has happened to me, who have had all my people taken from me, and all my boats seized by the Dutch and other wise ill-treated in more ways than I can express, besides being humbled and disgraced.

My request not to be separated from my brother but to be allowed to accompany him to Batavia, the Dutch would on

no account grant. On the contrary they continued to keep me under arrest for about ten days after he was gone, when they wished to send me to Batavia. This gave me great uneasiness as I knew that I would not be allowed to be with my brother (a). It so happened however that the oppressive and insupportable conduct of Mr. Muntinghe produced a rupture between him and the people of Palembang; after three days fighting the Dutch retreated and withdrew altogether from Palembang on the twentieth of the month of Saban.

For further particulars I refer my friends to the envoys charged with the conveyance of this letter and whom I have placed in possession of every information on the subject and rely entirely on my friends for assistance and protection, as it is to the kind and benevolent English alone that both I and my brother can look for it.

Written on Tuesday the seventeenth Dalkaid One thousand two hundred and thirty four.

Bijl. 39 bl. 606 noot a. Het PROCESVERBAAL van eene gehouden besogne, aan boord van Z. M. kanonneerboot N° 17, geankerd onder het eiland Sala Nama in de rivier van Palembang.

Woensdag den 27ⁿ October 1819.

De Schout-bij-Nacht C. Wolterbeek, commandeerende de expeditie tegen Palembang, alle de heeren hoofdofficieren, zoo van de zee- als landmacht bijeen vergaderd hebbende, heeft aan hen te kennen gegeven:

Dat bovengemelde heeren zich nog wel zullen herinneren hetgeen sedert het begin der expeditie tot den 22ⁿ dezer (den dag na de slag tegen de vijandelijke batterijen onder het eiland Gombora) is voorgevallen, en vertrouwt, dat zij voor zichzelf al datgene wel zullen vergeleken hebben, met de intentie van de expeditie;

Dat het verlies van manschappen, buiten staat van dienst zijnde, hun almede wel bekend zal zijn, bedragende op dit oogenblik in de verschillende affaires de dooden en gekwetsten ruim twee honderd, het getal der zieken te Muntok in het hospitaal alleen honderd en zeventig, terwijl dat der presente zieken aan boord der differente schepen, gerust op ruim honderd kan gerekend worden, hetgeen dagelijks sterk toeneemt.

(a) Dat Muntinghe de begeleiding van Achmad's jongere broeders weigerde, werd, blijkens bl. 447, ook in het *Calcutta Journal* medegedeeld. — Vermoedelijk is de briefschrijver de pangeran, waarover Muntinghe op bl. 690 aan Elout bericht, dat de pangeran zou opgezonden worden met de gezanten van sultan Badroedin, die echter niet vertrokken.

Geeft hun al verder te kennen, dat de schepen vermoedelijk schade aan rondhouten als anderszins hebben ondergaan, dat het hem voorkomt sommigen daarvan te groot zijn om op deze ondiepten te manoeuvreeeren, blijkens het gedurig aan den grond raken, hetgeen reeds zoo dikwijls heeft plaats gehad, in welke positie zij zich hoogst gevaarlijk voor de branders bevinden;

dat hij ook niet heeft kunnen bemerken het geschut van alle de schepen op den 21 dezer gedurende ruim twee en een half uren van eenig effect ten nadeele van de vijandelijke batterijen is geweest;

dat hij tevens zich in de verplichting heeft bevonden om vóór den nacht of kentering van getij van ebbe, zich terug te laten drijven, dewijl het kleine terrein voor ankeren de schepen te dicht op elkander pakte en niet toeliet vrij te zwaaien, noch van elkanderen, noch van eene dubbele rij geheide palen dwars over de rivier op 28 voet water, waartegen ze rakelings moesten liggen, wilde men met effect op de batterijen schieten;

dat hij zulks reeds eenmaal in de vorige besogne data 22 dezer alles aan hen had te kennen gegeven en hunne algemeene opinie daarover had vernomen, houdende dat er niets meer over bleef dan om te onderzoeken of er ook een middel was om de landtroepen aan een der beide oevers te doen debarqueeren en dan gezamenlijk met het doordringen der schepen langs de batterijen en door de palen pogen te brengen, om met onze magt in den rug der sterkten van den vijand te komen; terwijl allen gezamenlijk er bijvoegden, dat dit wel het eenige, maar ook een uiterste middel was, waarvan de nadeelige gevolgen niet te berekenen zouden zijn, omdat men dan tusschen deze formidabele sterkten en de apparentelijke sterkten van Palembang in zou raken;

dat hij sedert dien tijd den kolonel Bischoff had verzocht om door de kapiteins Laemlin en Van der Wijck, alsmede door eenige inlanders, behoorende tot de expeditie, de oevers ten dien einde te doen onderzoeken, en tot rapport had bekomen, dezelve niet te passeeren waren, zijnde alles moeras en kreupelgewas, waar geen twee menschen naast elkander konden passeeren of doorwaden;

dat hij dus, dit alles nagaande, communicatif met den heer commissaris Muntinghe, het best had gedacht te zien eene onderhandeling te beginnen, en ware het mogelijk dezelve zulk eene wijziging te geven, dat het risico van het uiterste te wagen daardoor zou kunnen worden voorkomen, welke onderhandeling geentameerd, in den beginne eenigszins van effect scheen te zullen zijn, doch nu in algemeene termen zoodanig door den

vijand op den langen baan wierd geschoven, dat daarvan niets te verwachten is;

dat hij zich dus op dit oogenblik in de verpligting bevindt de heeren hoofdofficieren andermaal bij zich te roepen, ten einde hunne adviezen in te winnen, omtrent hetgeen zij oordeelden, dat verder te doen zou staan;

oordeelende de Commandant der expeditie zich omtrent die adviezen te kunnen bepalen tot deze tweeledige vraag:

«of men oordeelt, dat men een tweeden slag moet leveren op dezelfde wijze, daar er geene landtroepen kunnen debarqueeren en trachten door de palen te dringen, dat alles te nemen, terwijl men niet zeker weet, wat nog tusschen die palen of achter dezelve is; dan

«of men oordeelt het meer overeenkomstig de belangen van het Nederlandsche gouvernement zoude zijn terug te trekken tot den mond rivier, dezelve provisioneel te blokkeeren, kennis van den staat der zaken te geven aan Z. E. den Gouverneur-Generaal, Hoogstdezelfs nadere orders te vragen, en intusschen de manschappen beurtelings ter verfrissing naar Muntok te zenden, waardoor men in staat zou geraken, om ook de schepen beter te doen repareren en versterking van andere meer geschikte vaartuigen van Java af te wachten.»

Kolonel Dibbetz stemde daarop voor de tweede vraag «in aanmerking nemende den staat der equipagie, zooals die zich thans bevindt, den weinigen grond voor de hoop op goed succes en de zekerheid nagenoeg, dat de militaire magt bij het gewelddadig doordringen, zoodanig zal verminderen, dat dezelve tot verdere operatiën van belang niet zou kunnen worden geëmployeerd».

Kolonel Bischoff zeide «dat alhoewel hij zelf ook zwaarigheden ziet in het doordringen van de schepen, hij echter dit bijzondere punt meer overlaat aan het oordeel der zee-officieren», maar wanneer het volgens hun oordeel zulke nadeelige gevolgen kon hebben, was hij mede van oordeel om terug te trekken.

De *Lt Kol^e Bakker* en *Fuchs* ondersteunden het advies van *Dibbetz*. Zoo ook de *overste Lucas* «te meer daar men geene de minste informatien omtrent de vijandelijke sterkten heeft kunnen bekomen».

De *Lt Kol. Keer* zeide daarop — en hierbij sloot zich *overste Riesz* aan, — dat hij zich mede met deze adviezen

vereenigde „wanneer er geene mogelijkheid is om een schip of meer schepen zoodanig voor de batterijen te plaatsen, dat dezelve door deze scheepsmacht geheel vernield wierden en er voorts geene troepen debarqueeren om van eene andere zijde te werken”.

Bijl. 40 bl. 641 noot *a*. Advies dd. 13 November 1819 van commissaris Muntinghe in zake Palembang, de Lampongs en Banka aan schout-bij-nacht Wolterbeek (*a*):

De oude en de nieuwe betrekkingen tusschen *Palembang* en het Gouvernement-Generaal zijn dan deze en derzelve onderscheidend kenmerk bestaat hierin:

Dat de oude betrekkingen onder de voormalige O. I. C. alleen waren handelsbetrekkingen, handelscontracten, overeenkomsten, waarbij tegen lage of matige prijzen de uitsluitende handel en leverantie van de voornaamste voortbrengselen van het land aan het Gouvernement werden bedongen, terwijl de inlandsche vorst overigens in zijne volle magt en gezag gelaten werd en het Gouvernement zich in niets met de inlandsche bevolking bemoeide; en dat daarentegen volgens de jongste betrekkingen, vervat in de contracten van de maand Juni 1818 — door mij met de vorsten van Palembang aangegaan, — de handel in alle artikelen en voortbrengselen van het land is opengesteld; de inlandsche bevolking onder de onmiddellijke directie en bescherming gesteld van het Gouvernement; de regten van oppermagt over schier het gansche territoir van Palembang afgestaan, en de vorst zelf gereduceerd tot een zeer klein heer in vergelijking van hetgeen hij te voren was.

Dat het laatste stelsel te verkiezen is boven het vorige, en dat de vestiging van hetzelfde de grootste opofferingen waard is, steunt op de stelling, dat volgens het oude mercantile stelsel van de O. I. C. hare handelscontracten en handelsvoordeelen niet in staat zijn onze macht in Indië te kunnen souteneeren; maar dat het alleen door eene directe onderwerping, beheering en belasting van de indische bevolking zelve is, dat dit oogmerk kan worden bereikt.

Om UHEG. de noodige bewijzen tot staving van deze stelling in het kort bestek van deze brief te ontvouwen, zoude mij onmogelijk zijn. Ik moet derhalve de vrijheid nemen UHEG. ten dien einde over te wijzen tot eene memorie, welke ik hierbij

(*a*) In den aanhef van dit stuk staan de mededeelingen aangehaald op bl. 618 noot *a* en op bl. 618--619.

voeg sub lett. A, voor welkers uitgebreidheid en de menigte schrijffouten, welke daar waarschijnlijk onder de handen van een Portugeeschen klerk, zullen zijn ingeslopen, ik UEdG. verschooning moet verzoeken. Doch de afkeer, welken zulk een uitgebreid stuk natuurlijk aan UHEG. zal inboezemen, zal, hoop ik, opgewogen worden door het belang der zaak; en of dit ook eenigen ingang bij UHEdG. mogt vinden: — de onbepaalde goedkeuring, welke ik mag zeggen, dat daarvoor aan mij is te kennen gegeven door twee bij UHEdG. wel bekende personen, den heer Gijsbert Karel grave van Hogendorp en den heer minister van Koloniën Falck (a).

Ik geloof ook te mogen zeggen, dat de beginselen, daarin ontvouwd door HH. EE. Kommissarissen-Generaal bij het maken der inrigtingen van Java niet geheel uit het oog zijn verloren (b).

En hoe dezelve in verband staan met andere takken van bestaan, als de houtbosschen en de koffiecultuur, zoude ik in staat zijn UHEdG. nog door een vervolg van memoriën op dezelfde leest geschoeid, te kunnen aantonen.

Het vorenaangehaalde beginsel, vermeen ik dus ook in de opinie van het Gouvernement en van de kundigste beoordeelaars der indische zaken in Europa voor bewezen te mogen houden.

Het is alleen op grond van dit beginsel, dat het Gouvernement zich de kosten van deze onze expeditie getroost heeft; het is op grond daarvan, dat ons Gouvernement in Europa de ruiling van Bencoelen tegen onze factorijen op de kust van en in Bengalen heeft voorgeslagen: en het is ook alleen daarom, dat ik zoo huiverig geweest ben eenige onderhandelingen op een anderen basis te openen.

Dan de waarheid van het beginsel, eenmaal in het afgetrokkene erkend zijnde, zoo blijft er nog overig, dat ik UHEdG. mijne gedachten ontvouwe, ten aanzien van de mogelijkheid om hetzelfde ook ten aanzien van de landen van Palembang in werking te brengen.

(a) Het is niet de schuld van een copist, dat deze zin zoo slecht loopt. Men leest het aldus in het oorspronkelijke stuk. — Daarbij ligt niet de memorie lett. A, en wel, naar ik vermoed, om de reden door Wolterbeek zelf medegedeeld: zie bl. 644. Evenzeer kan ik slechts vermoeden, dat wij er niet aan verliezen, doordat het zal zijn Muntinghe's beroemde memorie van Juli 1817, waarin hij het belang van een vrijzinnig bestuur uiteenzet, en welk stuk gepubliceerd is geworden, zoo in het *Tijdschrift voor Ned.-Indië*, 1850 dl. II bl. 307, als in Van Deventer's *Landelijk Stelsel*, dl. I bl. 279.

(b) Onder de correctie neem ik kennis van de „*Geschiedenis van den Nederlandschen handel sedert 1795*” door den heer D. Wanjon (1900), eene niet

Uit mijne memorie, hier annex lett. A, zal UHEG., desverkiezend kunnen ontwaren, dat de mogelijkheid, die men op het eiland Java gevonden heeft, om dit stelsel aldaar in te voeren en de directe beheering der inlandsche bevolking van Gouvernementswege in handen te nemen, zijnen grond hierin heeft, dat de bevolking aldaar van onheugelijke tijden herwaarts, een innerlijk dorps- en districtsbestuur bezeten heeft, waardoor zij als het ware, zonder eenige verandering in de dagelijksche huishouding te weeg te brengen, geheel en al van hunne groote hoofden, de Tommongongs en Adipatis, Sulthans en Soesoehoens, kunnen worden afgescheiden. Dat dit nu in de binnen- en bovenlanden van Palembang insgelijks het geval zoude zijn, was bij mijn eersten tocht naar die contrijen *gissing*. Ik grondde die *gissing* op mijne algemeene denkbeelden van de inlandsche huishouding, de afkomst van de Palembangse volkeren; en ik wierd daarin bevestigd door de berichten van Marsden over Sumatra en de verhalen van de inlanders nog in mijn gevolg. Doch na mijn verblijf van 5 à 6 maanden in de bovenlanden van Palembang, is die *gissing* eene proefondervindelijke waarheid geworden; leefde nog onze goede en waardige kapitein Fabritius, hij zou er UHEG. een levendig getuigenis van kunnen geven.

Doch om niet te vergeefs uit te weiden, het is mij bij onderzending gebleken, dat de geheele boven- en ommelanden, ja schier het geheele rijk van Palembang, met uitzondering alleen der benedenste streken, niet alleen een gansch onderscheiden bestuur hebben, maar een gansch onderscheiden volk zijn van de bewoners der hoofdplaats. De gansche bovenlanden en ommelanden zijn verdeeld in regelmatige arrondissementen, die een zeker aantal dorpen onder zich begrijpen. Ieder arrondissement en ieder dorp heeft zijn vast aantal bestuurders, die kenbaar zijn aan vaste titels en benamingen, en het bestier en de regts-oefening over hunne ondergeschikten oefenen, in de meeste gevallen, zonder eenige tusschenkomst van hoogere magt. Hunne districtshoofden voeren standvastig den titel van *depati*; hunne dorpschoufden dien van *ginda*, *kria* en *patangi*.

onverdienstelijke brochure, met op bl. 46 de mededeeling, dat onze Commissarissen-Generaal de keuze hadden *tusschen twee stelsels*: „het eene, waarbij de inkomsten van den Staat meereendeels gezocht werden in geregelde bijdragen der ingezetenen en dat alzoo op vrijen arbeid berustte, *het stelsel van belasting*, hetwelk de edele Raffles had willen invoeren; het andere, dat van dwangcultuur en handelswinsten, euphemistisch door mr. H. W. Muntinghe, een der invloedrijkste raadslieden van den rechtschapen Engelschman, *het stelsel van handel* genoemd”.

Niets van diergelijke hoofden of benamingen is op de hoofdplaats van Palembang zelve bekend. Aldaar kent men geene andere personen in gezag als den sultan zelf in de eerste plaats, zijne naastbestaanden, die onder den algemeenen naam van *prejajies* begrepen worden, en gewoonlijk den titel van *pangeran* voeren, en eindelijk de *mantries* of ambtenaren van den sultan, waaronder vier rangen, met name die van *lommongong*, *ranga*, *demang* en *ingebeij*.

Geen daarentegen van deze rangen wordt in de bovenlanden gevonden; niemand van dien aard zelfs huisvest daar of houdt zich aldaar op, tenzij in commissie of met toelating van den sultan.

Buiten dit onderscheid van bestuur zijn er nog andere sporen, die aanduiden, dat het volk der bovenlanden een geheel onderscheiden ras is van de bewoners der hoofdplaats. De geslachten der districtshoofden in de bovenlanden rekenen meest alle sedert 12 à 14 generatiën in die streken gezeten te zijn, en gelooven alle van het oude Madjepait afkomstig te zijn, en gebruiken alle het Javasche schrift in de aantekening hunner wetten en gewoonten. De tegenwoordige sultans van Palembang daarentegen rekenen niet meer dan 7 geslachten van denzelfden stam, die thans regeert en zijn zichtbaar Arabieren van afkomst. Eene onbevolkte streek van ten minste 14 à 15 mijlen, die de hoofdplaats van Palembang van het bevolkte deel der bovenlanden afscheidt, strekt ook ten bewijze, dat de onderwerping van die bovenlanden een gevolg geweest is van geweld en overheersching en van die heerschappij, die zich de Arabieren en Mohammedanen bij de eerste invoering van hun geloof over schier alle de min krijgshaftige indische natien, waaronder zij zich vestigden, hebben aangematigd.

Op deze gronden en anderen, welke het te langwijdig zoude zijn, hier te ontvouwen, mag men dus veilig stellen, dat de ingezetenen der bovenlanden een geheel onderscheiden volk uitmaken van de bewoners der hoofdplaats.

De onderscheiden wetten, instellingen en vormen van bestuur, welke zij geheel ongeschonden hebben bewaard, maken het dus ook mogelijk, dat deze gansche bovenlandsche bevolking, zonder eenige verandering in hare wijze van bestaan, zeden of gewoonten te ondervinden, aan het juk van den sultan ontrokken, en onder een Europeesch gezag overgebracht kan worden. Dat zulk een overgang bij het meerendeel dier bevolking niet onwelkom zijn zoude, bewijst niet alleen het gedrag van verscheidene hunner hoofden, gedurende ons verblijf aldaar gehouden; maar wie zelfs zoude daaraan kunnen twifelen, die

onpartijdig de administratie van een inlandsch vorst met die van een verlicht Europeesch gouvernement wil vergelijken. Onder een sultansbestuur mag men zonder vergrooting zeggen, dat de ingezetenen der bovenlanden de slaven zijn van hun vorst; en dat zij door zijne ondergeschikte mantries en pangerans, onophoudelijk worden uitgekleet, uitgemergeld, en door publieke en afzonderlijke diensten afgemarteld, zonder daarvoor schier eenige belooning te ontvangen. Een sultan van Palembang met zijne pangerans en mantries beschouwen het volk der bovenlanden als ten hunnen dienste alleen geschapen; zij geloven er niet meer aan verschuldigd te zijn als aan het redeloos vee; en vorderen er dus zonder mededogen alles van wat zij kunnen doen zonder te bezwijken. Van deze denkwijze der mantries en pangerans zijn de ingezetenen der bovenlanden zoo weinig onkundig, dat zij dikwerf hun afkeer van die Palembangische grooten openlijk aan den dag leggen. Menigvuldig zijn de klagten geweest, welke districts- en kampongshoofden mij daarover hebben ingediend; en gemakkelijk zou de overgang zijn aan een Europeesch gezag (voor zoover de bovenlanden aangaat), indien er niet eene zwaarigheid bestond, welke ik voor UHEG. niet mag verzwijgen, namelijk de vrees van eene harde en wreede handeling van de zijde van militaire commandanten en hunne ondergeschikten. Het is zeker niet mogelijk eene compagnie soldaten in een zendelinggenootschap te herscheppen, noch hen in alle de geheime inzichten van het Gouvernement in te wijden; maar het zou echter misschien te beproeven zijn om het ellendig vooroordeel uit te wisschen, dat een tanig vel het zeker teeken is van slavernij, dat alle regten van menschheid uitwischt en alle wreedheden regtvaardigt, die aan een voorwerp, dus geteekend, worden gepleegd. Wenschelijk althans zoude het zijn, dat het geheele corps officieren, gebruikt tot zulke einden, als waartoe de onderwerpelijke expeditie tegen Palembang gestedineerd is geweest, overtuigd konde worden van het principe, dat de landen, die men zoekt te herwinnen, als onderhoorige wingewesten en ondergeschikte deelen van het Rijk zijn te beschouwen, en waarvan derhalve de ingezetenen, die geen vijandig gedrag aannemen, als onze eigen onderdanen zijn te beschouwen. Ik houde mij althans verzekerd, dat een bevelhebber in de bovenlanden van Palembang, van het opvolgen van deze regelen de heilzaamste vruchten en een oneindig voordeel zou trekken.

In het karakter van den gemeenen man in de bovenlanden van Palembang heerscht veel zachtmoedigheid, evenals op Java. Van hunne hoofden ondervinden zij ook niet dan eene zachte behandeling; met woorden laten zij zich regeeren; in hunne

straffen kennen zij zelfs geen pijn noch slagen; daarvoor treden bij hen in de plaats boeten in geld of in goederen, of, waar die ontbreken, persoonlijke dienstbaarheid voor een bepaald getal van jaren. Voor zulk een ras van menschen, en aan zulke zeden gewoon, is het dus vreemden ondragelijk, om zoodra zij niet hard genoeg roeien of zwaar genoeg tillen, dadelijk met een stok, met een degen of met de kolf van een geweer te worden gestraft. De klagten, welke mij bij onze transporten op de Moesie en naar de Moeara Bliti menigwerf zijn ter oore gekomen, doen mij de vrijheid nemen UHEdG. met deze kleine uitweiding lastig te vallen, niet wetende waar het misschien indertijd nog toe zou kunnen dienen.

Dan om den draad weder op te vatten, van waar wij hem hebben losgelaten, zoo vertrouw ik, het bij UHEdG. door al het voorafgaande, vrij waarschijnlijk te hebben gemaakt, dat met vermindering zooveel mogelijk van die zwarigheden, die altijd in den beginne met het gebruik van eene militaire magt zullen gepaard gaan, de bevolking der bovenlanden van Palembang zich vrijwillig aan het gezag van het Gouvernement zal onderwerpen.

Doch thans zie ik UHEdG^s vraag te gemoet: Hoe zal men het dan bij het invoeren en de vestiging van ons Europeesch gezag maken met dat oneindig getal *pangerans* en *mantries* op de hoofdplaats Palembang zelve, die thans op de wenken van den duim van den sultan vliegen. — Op deze vraag zij het mij geoorloofd UHEdG. met onderscheiding te antwoorden:

Vooreerst, dat men zich nimmer moet vleien de eerste gunstelingen en naastbestaanden van den sultan van zijn partij af te scheiden; dat echter het overige getal der *pangerans* binnen Palembang zóó verbazend groot niet is, als men het zich verbeeldt, als bestaande slechts in een getal van 70 à 80 personen, die hoofden van huisgezinnen zijn; dat het gewone middel van bestaan van deze *pangerans* gevonden wordt uit een aantal van drie à vier dorpen, die hun tot dat einde door den sultan worden toegevoegd, hetgeen over het geheel slechts een getal bedraagt van 2 à 300 dorpen, die door het Gouvernement op dezelfde wijze aan hen kunnen worden afgestaan, terwijl er bovendien altijd een aanzienlijk aantal is, die bij den sultan minder in gunst zijn, daardoor slecht bedeed, en gevolglijk geneigd om van het Gouvernement eene ruimere voorziening te koopen.

Op dezen grond mag men dan ook het vooruitzicht koesteren, van dezen aanzienlijken stand onder de Palembangers, bij de vestiging van 's Gouvernements gezag te kunnen bevredigen.

De klasse der mantries blijft employabel onder het Gouvernement tot allerhande tijdelijke en permanente commissiën, evenals onder het bestuur van den sultan. Hunne werkzaamheden alleen zullen van aard veranderen; en in stede van de knevelarijen, waaruit zij thans hun voordeel trekken, zal men hen eene bepaalde belooning moeten toeleggen.

Door het bovenstaande, en daaronder begrepen mijne referte tot de bijl. I. A, vertrouw ik UHedG. zoo beknopt mogelijk mijne gedachten omtrent de betrekkingen van Palembang te hebben medegedeeld en de gronden waarop ik nog steeds van gevoelen ben, dat wij onze territoriale regten op dat rijk niet behooren te verwerpen, noch te verwisselen tegen een mercantiel contract als voorheen met de Compagnie bestond.

De contracten met de Engelschen behelzen weinig bijzonders, alzoo zij den sultan, tegen den afstand van Banca, van alle vorige verplichtingen hebben vrijgekend, en de laatste overeenkomst door den heer Raffles ontworpen, waarbij de sultan zich onder de bescherming stelde van het Britsche Gouvernement, kan niet anders beschouwd worden dan als eene loutere politieke kunstgreep, waardoor hij ons den invloed over Palembang getracht heeft te ontfutselen.

De Lampongs zijn door den afstand van den sultan van Bantam, onder de regering van den generaal Daendels, het volkomen wingewest van den Staat. Zij zijn echter op zich zelve nog van weinig aanbelang, uit hoofde van de geringe bevolking, die ter nauwernood vier à vijfduizend werkbare mannen zal bevatten. Zij zijn echter van een onberekenbaar belang voor het vervolg, en dadelijk met betrekking tot Palembang, dat door middel van een koninklijken weg, die in den tijd van zes maanden, van *Koerongang Njawa* tot *Telokbelong* kan worden doorgetrokken, voor altijd en onafscheidelijk met Java kan worden vereenigd.

Van Banka zal ik UHedG. niets anders zeggen, als dat, naar mijn inzien, het monopolie van de tin er eene uitzondering van maakt op onze overige bezittingen in het algemeen; dat de bevolking er te gering is om òf door belasting, òf door kostbare cultures er eenig voordeel van te trekken, en dat zij dus alleen die zorg en bescherming vordert, die de menscheijkheid gebiedt, en ons belang tot het behoud van eenige dienstbare manschappen bij de mijnen en op 's Gouvernements etablissementen ons aanraadt.

Ter speculatie van UHedG. zal ik trachten hier nog bij te voegen het afschrift van eenige aantekeningen door mij gehouden in de bovenlanden van Palembang betrekkelijk het landsbestuur

aldaar; of zoo de schrijver er niet mede gereed mogt raken, dezelve bij eene volgende gelegenheid voortschikken.

Bijl 41 bl. 647 noot *c* en bl. 654 noot *a*. Brief, gedagteekend Batavia 5 Mei 1820, van den heer Van der Capellen aan schout-bij-nacht Wolterbeek:

Particulier
en
Confidentieel.

Juist toen ik Uw brief ontving, had ik mij nedergezet om eenige vragen betreffende de afgelopen expeditie op het papier te stellen, *niet* bij wijze van onderzoek naar Uw gedrag, maar om voor mij zelve met alle de oorzaken der mislukking van de expeditie nader bekend te worden, en daaromtrent geen twijfel meer over te houden, en alle omstandigheden, die daarbij hebben plaats gehad, nauwkeurig te kennen. Eenige dier vragen zijn nu door UHedG. beantwoord en vorderen geen tweede antwoord. De andere gelieve UHedG. in te zien en mij daaromtrent in te lichten. Ik herhaal, hetgeen ik U na den afloop der zaak geschreven heb. Ik ben overtuigd dat UHedG. met volle overtuiging gemeend heeft zoo te moeten handelen, als er gehandeld is. Het blijft intusschen bij alle menschenlijke zaken mogelijk, dat de een eene andere wijze van zien heeft dan de andere.

Bij eene volgende expeditie wensch ik zooveel mogelijk van de nu opgedane ondervinding partij te trekken. Daartoe is het noodig alle omstandigheden *en detail* nauwkeurig te kennen. Reeds sedert eenige maanden het besl. van Uwe terugroeping, door Z. M. genomen, ontvangen hebbende, konde ik niet gelooven, dat UHedG. lang genoeg hier zoude kunnen blijven om eene eventueel te ondernemen tweede expeditie aan te voeren. Ik heb uit dien hoofde toen reeds voorloopig het verzoek van den Gen. Maj. de Kock toegestaan om dezelve te commandeeren, waartoe hij ook aanspraak heeft, als reeds eenmaal daartoe niet gebruikt zijnde.

Bovendien wensch ik UHedG^s. goeden raad, zoo voor de uitrusting dezer expeditie, als voor eene menigte zaken, de Marine betreffende, te kunnen innemen, totdat UHedG. tot mijn groot leedwezen door een ander zal vervangen worden, opdat bij de komst van dien vervanger, of ten minste vóór Uw vertrek naar Europa, alles zooveel mogelijk geregeld zij. Dit zoude zeer moeilijk zijn, indien UHedG. nu op nieuw met het commando der expeditie wierd gearcheerde. Niemand, die

weet met hoeveel ijver voor 's Konings dienst UHEdG. deze laatste 9 maanden eenen moeilijken dienst heeft waargenomen, kan het invallen, dat het niet-commandeeren der expeditie door UHEdG., zoude kunnen toegeschreven worden aan gebrek aan het verlangen van Uwe zijde. Uwe brief zoo even ontvangen bevestigt mij op nieuw het tegendeel, en indien dit noodig mogt zijn, zal ik steeds bereid zijn Z. M. daaromtrent de meest gunstige berigten te geven.

UHEdG. ontvangte op nieuw de opregte verzekering mijner hoogachting.

VAN DER CAPELLEN.

TOEVOEGSEL

tot de bijdrage „Zeven dierenverhalen”.

De aanwijzing der fabelen waarin des aaps klimvaardigheid als werkend motief is gebezigd, dient te worden vermeerderd met:

het slot van GF. n° 2: als alle apen verdrinken in het meer, dat eerst door den buffel zoo goed als leeggedronken was, maar daarop weer vol liep wyl de door de wraakzuchtige landschildpad gehuurde krab den buffel een gaatje in zijn buik had gebeten, dan geschiedde het „dat er (nog) één wijfjes aap een sprong nam en boven op een boom klom, en dat ééne wijfjes-aapje kreeg weêr jongen”, waardoor het ras in stand bleef;

en ST. n° V, waarin de aap, ontkomen zijnd aan den krokodil die hem al bij den poot beet had, in een boom klimt om zich verder voor hem te vrijwaren. —

Een briefschrijver uit Oost-Indië, gewezen controleur bij het binnenlandsch bestuur in de maleische landen van Sumatra, merkt mij op: „niet de siamang doch de barroe wordt op klapperplukken afgericht, een heel ander soort aap, veel brutaler en niet zoo na aan den mensch verwant als de staartlooze siamang (gibbon).” —

Aan de opgenoemde fabels waarin tot bedrogmiddel een zoo-genaamd muziekinstrument strekt, behoort nog te worden toegevoegd de geschiedenis van Pk. n° 5, behelzende hoe de plandō^c twee tegen elkander schurende boomen een viool noemt, van welken leugen de tijger dan het slachtoffer wordt. Hoe staat er niet bij. Denklijk is deze fabel de atjèhsche voordraging van de javaansche fabel in K. I n° 3. —

Tot de nagewezen putverhalen behoort nog dat, hetwelk 't onderwerp uitmaakt van P. I n° 10. Die dien put of kuil graven zijn de mieren, en het is om den olifant een koopje te leveren dat zij

het doen. Hun toeleg gelukt, de olifant stort in den put. „Nu kruipen de mieren, die de mierenkoning in de kuil had laten plaats nemen, hem in de neusgaten, in de ooren en in andere lichaamsgaten, en bijten hem zeer, zoodat hij zich nederwerpt en omkomt. De pëlanduk laat daarna om den olifant te wreken dorre lalang (gras) halen, in de kuil werpen, en in brand steken.“ Des dwergherts bedoeling om alle mieren te dooden wordt slechts voor de helft vervuld: de andere hadden zich al overhaast uit de voeten gemaakt.

Eenzelfde put doet in deze fabel dus dubbel dienst.

Juni 1900.

G. A. N. SCHELTEMA.

NOTULEN

VAN DE

BESTUURS- EN ALGEMEENE VERGADERINGEN

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

1899—1900.

BESTUURSVERGADERING

18 MAART 1899.

Aanwezig de H.H. Kern (voorzitter), Pijnacker Hordijk (onder-voorzitter), Niemann, Heeres, Immink, Henny, J. H. de Groot (penningmeester) en Kielstra (secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de H.H. Vreede, van der Lith, van Limburg Stirum en J. J. M. de Groot.

De notulen der algemeene- en der bestuursvergadering van 18 Februari jl. worden gelezen en — wat de eerste betreft voorloopig — goedgekeurd.

Van den heer van der Lith is bericht ontvangen dat hij bereid is wederom als bestuurslid op te treden.

Het lidmaatschap van het Instituut is aanvaard door de H.H. P. N. Adriani, Rotterdam; C. C. F. van Baak, Leiden; C. G. van Baerle, mr. C. Bake, 's-Gravenhage; J. Beukhof, Doetinchem; H. C. A. de Block, 's-Gravenhage; G. D. Bom HGz., Amsterdam; dr. J. B. Callenbach, Doorn; A. A. van Delden, 's-Gravenhage; mr. A. J. Driessen, Amsterdam; dr. W. van Geer, Utrecht; mr. J. C. van Harencarspel, 's-Gravenhage; Jhr. mr. J. E. Huydecoper van Maarsseveen en Nigtevegt, Utrecht; A. A. Knuyver, mr. J. Last, 's-Gravenhage; J. de Meester, Rotterdam; Anton Mensing, Amsterdam; Raden Mas Pandji Sosro Kertono, I. C. R. Schenck, mr. A. Slotemaker, 's-Gravenhage; dr. D. A. Sloos, dr. J. Ph. Vogel, Amsterdam; E. Vonck, P. G. Wieseman, 's-Gravenhage en Leo Bouchal te Weenen.

Namens het lid W. F. H. Cramer is bericht ontvangen dat hij met het einde des jaars zijn lidmaatschap wenscht neder te leggen; voorts is het lid M. Viruly overleden en hebben de leden dr. J. P. van der Stok, H. J. A. Baedt van Oldenbarnevelt, J. J. B. Fanoy en A. D. J. Groenemeijer opgaaf gezonden van veranderd adres.

Door den Gouverneur der Koninklijke Militaire Academie en den Directeur der Hoogere Krijgsschool is dank betuigd voor de aan de bibliotheken van beide inrichtingen gezonden boekwerken.

Van het lid mr. W. Roosegaarde Bisschop is, d.d. 21 Februari j.l. ontvangen de afrekening over 1898, met een kort bericht omtrent de stand der werkzaamheden.

Notificatie.

De Secretaris vraagt machtiging om aan het Zending-Genootschap te Utrecht twee exx. van de Galelareesche Woordenlijst te verstrekken tegen betaling van den halven boekhandelsprijs.

De machtiging wordt verleend.

De Secretaris deelt mede dat het tweede stuk der Babad Tanah Djawi, dank zij de goede zorgen van het bestuurslid Vreede, thans is afgedrukt en vraagt de beslissing der vergadering omtrent den prijs waarvoor het in den handel zal worden gebracht.

De Voorzitter bespreekt, na zijne waardeering te hebben geuit over de welwillende medewerking van den heer Vreede, het in de algemeene vergadering van 18 Februari door het lid Rouffaer aangeven denkbeeld, om de Babad te voorzien van een index. Na overleg met den heer Vreede is het hem voorgekomen dat dat denkbeeld, hoe aantrekkelijk ook, voor het oogenblik niet voor verwezenlijking vatbaar is; gesteld al dat onmiddellijk de voor de vervaardiging van een register geschikt persoon beschikbaar was, dan zou met de samenstelling zelve nog een geruime tijd gemoeid zijn, zoodat het niet gewenscht is de uitgaaf van het thans geheel gereed liggende boek daarop te doen wachten. Beter zal het dan zijn, later den index, met „aanteekeningen” op den tekst, afzonderlijk uit te geven.

De bestuursleden vereenigen zich met dit advies.

Na bespreking wordt voorts de boekhandelsprijs van het tweede stuk bepaald op f 3.50.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

15 APRIL 1899.

Aanwezig de HH. Kern (voorzitter), Pijnacker Hordijk (onder-voorzitter) Niemann, Heeres, J. J. M. de Groot, J. H. de Groot (penningmeester) en Kielstra (secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de HH. Immink, Henny, Vreede, van der Lith en van Limburg Stirum.

De notulen der vergadering van 18 Maart jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen is een schrijven d.d. 13 April 1899, N° 1069, van den Particulieren Secretaris van H. M. de Koningin, waarbij ingevolge H.D. bevelen wordt medegedeeld dat, naar aanleiding van het schrijven des bestuurs d.d. 17 September a. p., Hare Majesteit, gunstig op het daarin neergelegd verzoek beschikkende, als Beschermvrouw des Instituuts heeft gelieven op te treden

Wordt besloten, voor deze zeer gewaardeerde beschikking Hare Majesteit den dank des Bestuurs aan te bieden.

Van het Buitenlandsch lid Sir William Wilson Hunter en van de leden van Hasselt, van de Velde, van Wijk en Dubois is opgaaf ontvangen van veranderd adres.

Van dr. L. A. van Langeraad te Lekkerkerk is bericht ontvangen dat hij het lidmaatschap aanneemt.

Notificatie.

Van den heer Biegman te Fort de Kock is d.d. 5 Maart jl mededeeling ontvangen. dat 25 exx. der Minangkabausche spraak-kunst van Van der Toorn behoorlijk in zijn bezit zijn gekomen en ZEd. zich gaarne met den verkoop zal belasten, terwijl hij te

gelijktijd per postwissel overmaakt f 31.75, zijnde de netto opbrengst van vier verkochte exx. van het Minangkabausche Woordenboek.

Notificatie.

Van den Directeur van het Koloniaal Museum te Haarlem is d.d. 18 Maart jl., N° 230, eene dankbetuiging ontvangen voor de toezending der in het Museum ontbrekende edita van het Instituut.

Notificatie.

De Secretaris brengt ter sprake eene hem door het lid Grashuis gedane vraag of het bestuur bereid zou zijn in de Bijdragen eene vertaling op te nemen van de Hikajat Abdallah.

Na bespreking wordt besloten, deze vraag ontkennend te beantwoorden, vooral uit overweging dat al wat in deze Hikajat belangrijk is, reeds is medegedeeld in het uitvoerig overzicht, daarvan door den heer Niemann gegeven in het Tijdschrift van Ned.-Indië 1854, I, bl. 73—101 en 297—315.

De penningmeester deelt mede dat hij van de firma G. Kolff & Co te Batavia de eindafrekening over 1898 heeft ontvangen; vroeger werd reeds f 2697.06, thans nog f 447.81, of in 't geheel f 3144.87 (netto) overgemaakt.

De onder-voorzitter deelt mede dat den 14^{en} April 1899 te Dordrecht het monument werd onthuld, opgericht ter herinnering aan wijlen het eereid des Instituuts, Prof. dr. P. J. Veth.

Notificatie.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

20 Mei 1899.

Aanwezig de HH. Pijnacker Hordijk (onder-voorzitter), Heeres, Henny, Vreede, J. J. M. de Groot, van Limburg Stirum, J. H. de Groot (penningmeester) en Kielstra (secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de H.H. Kern en Immink.

De notulen der vergadering van 15 April jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Van de volgende HH. is bericht ontvangen dat zij het lidmaatschap des Instituuts hebben aanvaard:

Pangeran Aria Mataram, H. J. M. Baumann, F. A. Bol, mr. A. Brouwer, E. F. L. J. H. van Eelders, W. F. Engelbert van Bevervoorde, dr. F. de Haan, mr. A. J. C. Helfrich, J. P. Jannette Walen, E. S. Luijpen, mr. J. Luijten, mr. T. H. de Meester, mr. A. Paets tot Gansoyen, Raden Adipati Danoe redjo, Th. A. M. Ruijs en C. F. H. Tückermann.

De heer P. A. van de Stadt heeft kennis gegeven dat hij het lidmaatschap wenscht te aanvaarden met den aanvang van het jaar 1900.

De leden Heskes, Lavino en Westenberg hebben medegedeeld dat zij met het einde van het loopende jaar het lidmaatschap wenschen te doen eindigen.

Van de leden Hepp en Fanoy is opgaaf ontvangen van veranderd adres.

Notificatie.

Door den Secretaris worden tot lid voorgedragen de HH.: H. M. E. Hechtermans, te 's-Gravenhage; dr. H. Blink, id.; W. H. Graaf van Heert tot Eversberg, tijdelijk id.; T. J. Bezemer te Wageningen en H. J. J. Brink te Buitenzorg.

De voordracht wordt goedgekeurd.

Van het Bibliographisch Instituut te Leipzig is het verzoek ontvangen om toezending van een proefnummer der Bijdragen. Wordt besloten, daaraan te voldoen.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

17 JUNI 1899.

Aanwezig de HH. Kern (voorzitter), Pijnacker Hordijk, (ondervoorzitter), Immink, Niemann en Kielstra (secretaris).

Afwezig met kennisgeving, de HH. Heeres, Henny, Vreede, J. J. M. de Groot, van der Lith, van Limburg Stirum en J. H. de Groot (penningmeester).

De notulen der bestuursvergadering van 20 Mei worden gelezen en goedgekeurd.

Van de HH. H. M. E. Hechtermans, dr. H. Blink, W. H. Graaf van Heerdt tot Eversberg, T. J. Bezemer, H. J. J. Brink, H. P. A. Bakker, J. Eschbach, Raden Mas Adipati Ario Sasra Ningrat, mr. J. M. G. baron van Slingelandt, mr. W. de Veer, H. G. Willems en R. P. O. D. Wijnmalen is bericht ontvangen dat zij het lidmaatschap des Instituuts aanvaarden;

van de leden Kruijs, Voogel en Koster, dat zij met het einde des jaars hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen;

van het lid A. A. de Jongh, opgaaf van veranderd adres.

Notificatie.

Van de Ned. Boek- en Steendrukkerij is opgaaf ontvangen van den prijs, waarvoor zij aanbiedt de Rāmāyana en het daarbij behorende woordenboek te drukken en af te leveren.

Goedgekeurd.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

16 SEPTEMBER 1899.

Aanwezig de HH. Kern (voorzitter), Pijnacker Hordijk (onder-voorzitter), Heeres, Henny, J. H. de Groot (penningmeester) en Kielstra (secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de HH. Niemann en Immink.

De voorzitter opent de vergadering met een welkomstgroet.

De notulen der vergadering van 17 Juni jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn: berichten van de HH. J. A. Schuurman, F. J. Stokhuyzen, Raden Adipati Sasra diningrat, L. C. Welsink en mr. Ph. S. de Kanter, dat zij het lidmaatschap des Instituuts aanvaarden;

van de leden mr. C. W. Kist, D. H. Andeweg, mr. H. A. Nebbens Sterling en dr. A. E. Waszkiewicz, dat zij met het einde des jaars hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen;

van de leden C. van de Velde, Raden mas pandji Sosro Kertono, dr. J. P. van der Stok, D. Vooren, J. J. P. Cambier, J. L. Pierson en mr. A. D. H. Heringa, opgaaf van veranderd adres. Notificatie.

Door den secretaris worden voorgedragen tot lid des Instituuts, de HH. F. A. Hoefer, te Hattem en R. A. J. van Delden, controleur 1° kl. te 's-Gravenhage.

Goedgekeurd.

Door de Marine-Vereeniging te Helder is bij schrijven d.d. 1 Augustus, N° 125, het voorstel gedaan tot wederzijdsche ruiling van uitgaven. Geene bedenking.

De Secretaris deelt mede dat door het Geographisch Genootschap te Lissabon, met begeleidend schrijven van den secretaris L. Cardeiro, eene belangrijke verzameling Portugeesche werken aan het Instituut ten geschenke werd aangeboden, waarvoor bereids dank werd betuigd.

Notificatie.

Van den commissaris dr. J. Brandes te Batavia werden ontvangen twee brieven, d d. 25 Mei en 29 Juli 1899, waarbij o. a. wordt voorgesteld de in het depot te Batavia aanwezige werken des Instituuts, voor zoover zij het aantal van zes exx. overtreffen, terug te zenden, en overigens eenige mededeelingen worden gedaan van administratieven aard.

Bedoeld voorstel wordt goedgekeurd.

Van de Erven van wijlen mr. T. H. der Kinderen is, ten behoeve van de boekerij, een exemplaar ontvangen van het rapport der Atjeh-enquête (1873) met getuigen verhooren.

De Secretaris deelt mede, dat hij daarvoor reeds heeft bedankt.

Notificatie.

Van het lid J. Habbema is ontvangen een bundel Soendaneesche teksten met vertaling.

De Voorzitter, het wenschelijk achtende dat de voor de Bijdragen bestemde stukken steeds in handen van een of meer bestuursleden worden gesteld, geeft in overweging ook met deze teksten in dien geest te handelen.

Dien overeenkomstig wordt besloten, waarna de Voorzitter wordt uitgenoodigd in de volgende vergadering te dienen van advies.

De Penningmeester deelt mede dat hij heeft ontvangen de afrekening der firma Martinus Nijhoff over 1898, sluitende met een batig saldo van f 498.22, en die der firma G. Kolff & Co over 1899 met twee wissels, samen f 2607.29 Ned. Ct.

Notificatie.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

21 OCTOBER 1899.

Aanwezig de HH. Pijnacker Hordijk (ondervoorzitter),
Niemann, Heeres, Immink, Henny, Vreede, J. H. de
Groot (penningmeester) en Kielstra (secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de heer Kern (voorzitter).

De notulen der vergadering van 16 September worden gelezen
en goedgekeurd.

Ingekomen zijn :

bericht van de heeren Hoefler en L. D. van Capelle, dat zij het
lidmaatschap des Instituuts aanvaarden;

van de leden E. A. Engelbrecht, de Wolff van Westerrode en
Helfrich, dat zij hun lidmaatschap met het einde des jaars wenschen
neder te leggen;

van de leden Schadee en van den Broek d'Obrenan, opgaaf van
veranderd adres.

Notificatie.

De Secretaris deelt mede, dat, volgens bericht van den Voor-
zitter, deze de Soendaneesche teksten van den heer J. Habbema
zeer geschikt acht voor opneming in de Bijdragen.

Daartoe wordt besloten.

De Secretaris stelt voor, in de Bijdragen verder op te nemen
de Pëpakem Tjarbon, in het Javaansch met vertaling en register
(zie Catalogus van dr. A. C. Vreede, bl. 353), en zegt tot toe-
lichting het volgende.

Van de vertaling is de grootste helft indertijd gepubliceerd in
Het Regt in Ned.-Indië (1850), met vrij wat fouten. Die
publicatie heeft dus geen groote waarde, en is slechts voor weinigen
toegankelijk.

Het Bataviaasch Genootschap besloot nu in 1894 het geheele werk uit te geven, doch, zooals uit de notulen van 1895 blijkt, ging de kopij ter drukkerij verloren en aldus bleef de uitvoering van het plan achterwege. Uit het met het Genootschap gepleegd overleg blijkt thans, dat het er geen bedenking tegen heeft dat het Instituut het plan geheel overneemt; onze instelling is daartoe in staat doordien het beschikking heeft over een goed geconserveerd handschrift.

De Secretaris meent dat de publicatie van dit werk, hetwelk van 1768 dateert en de codificatie bevat van de destijds in Cheribon geldende wetten, uit een historisch, juridisch en taalkundig oogpunt wel van belang is.

De heer Vreede ondersteunt dit voorstel, hetwelk daarna met algemeene stemmen wordt aangenomen.

Van het buitenlandsch lid Retana werden, op aanvraag dezerzijds, de drie laatste deelen ten geschenke ontvangen van het Archivo del Bibliófilo Filipino, waarmede de reeks compleet is.

Notificatie.

Van dr. G. A. Hulsebos is ten geschenke ontvangen een handschrift zonder naam van den schrijver of jaartal, maar blijkbaar afkomstig van een Hollandsch sprekenden Japanner, en handelende over zeden en gewoonten in Japan.

Onder dankbetuiging deponeren.

Van den Secretaris der Commissie van Redactie voor den Catalogus der Parijsche Tentoonstelling is dd. 25 September 1899 het verzoek ontvangen, thans over te gaan tot de inzending der door het Instituut, het Indisch Genootschap en het Nederlandsch Bijbelgenootschap uitgegeven werken, en deze allen te zenden aan het Rijks Geologisch-Mineralogisch Museum te Leiden, waar alle inzendingen van dien aard verzameld worden.

In overleg met den Voorzitter zal aan dit verzoek worden voldaan.

Het bestuurslid Niemann vestigt de aandacht op den lichten afdruk der Bijdragen.

Wordt besloten, den drukker uit te noodigen, zwartere inkt te gebruiken.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

18 NOVEMBER 1899.

Aanwezig de H.H. Kern (voorzitter), Pijnacker Hordijk (onder-voorzitter), Niemann, Heeres, Immink, Henny, J. H. de Groot (penningmeester) en Kielstra (secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de heer van Limburg Stirum.

De notulen der bestuursvergadering van 21 October j.l. worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn berichten van de H.H. Doeff, Haagmans, G. P. H. W. Gonggrijp en Scheuer, dat zij met het einde des jaars hun lidmaatschap wenschen te eindigen;

van het lid B. M. Goslings, opgaaf van veranderd adres.

Notificatie.

Naar aanleiding van de in de vorige bestuursvergadering gemaakte opmerking deelt de Secretaris mede dat hem door den directeur der Ned. Boek- en Steendrukkerij is medegedeeld, dat de lichtere druk der Bijdragen van 1899 is toe te schrijven aan de scherpe, nieuwe letter welke daarvoor werd gebruikt, doch dat zal worden gelet op het zwartere afdrucken.

Notificatie.

Van dr. J. H. F. Kohlbrugge te Utrecht is, ter eventueele plaatsing in de Bijdragen, ontvangen een opstel over de Tenggereezen.

In handen van het bestuurslid Niemann.

De Secretaris deelt mede dat het Instituut, door de welwillende tusschenkomst van het lid Bosboom, van het lid Delprat een twintigtal fraaie photographieën ontving van oudheden op Java en Sumatra, waarmede dit belangrijk onderdeel der bibliotheek-verzameling aldus weder werd verrijkt.

De bestuursleden nemen met belangstelling kennis van het zeer gewaardeerd geschenk; den Secretaris wordt opgedragen, beide H.H. deswege dank te betuigen.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING
VAN 16 DECEMBER 1899.

Aanwezig de HH. Kern (Voorzitter), Pijnacker Hordijk (Onder-Voorzitter), Heeres, J. J. M. de Groot, J. H. de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de heeren Niemann en Henny.

Ingekomen zijn berichten van :

den heer J. Reijssenbach te Batavia, waarbij deze het lidmaatschap van het Instituut aanvaardt;

de heeren P. C. Huyser, M. Segov, F. E. Luitjes en D. Gerth van Wijk, dat zij hun lidmaatschap met het einde des jaars wenschen te doen eindigen;

de leden Jonker, Schadee en den Dooren de Jong, opgaaf van veranderd adres.

Notificatie.

Door den Penningmeester en den Secretaris wordt ter goedkeuring aangeboden de door hen ontworpen begrooting voor het a. s. jaar. Wordt goedgekeurd.

De penningmeester deelt mede dat hij, ondanks herhaalden aandrang, van de firma Martinus Nijhoff nog niet heeft ontvangen de verantwoording van de bij haar in depot aanwezige Instituutswerken.

Wordt besloten, de firma deswege aan te schrijven.

De heer J. J. M. de Groot brengt ter tafel een door hem ontvangen opstel van de heer H. E. D. Engelhard te Buitenzorg, handelende over het grondbezit in de Chineesche districten op Borneo, en adviseert tot plaatsing daarvan in de *Bijdragen*.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

VAN 20 JANUARI 1900.

Aanwezig de HH. Kern (Voorzitter), Heeres, Immink, Henny, J. J. M. de Groot, J. H. de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris).

Afwezig met kennisgeving, de HH. Niemann en Vreede.

De notulen der vergadering van 16 December jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Naar aanleiding van de daarin opgenomen opmerking deelt de Secretaris mede dat de verantwoording der firma Martinus Nijhoff van de bij haar in depot zijnde Instituutswerken sedert werd ontvangen.

Op voorstel van den Secretaris wordt benoemd tot lid-donateur, Zijne Excellentie de Luitenant-Generaal W. Rooseboom, Gouverneur-Generaal van Ned. Indie. .

Ingekomen zijn :

opgaven van veranderd adres van de leden C. Borel, A. A. de Jongh, Mr. A. D. J. Heringa en J. H. J. Sigal;

mededeeling van de heeren W. F. en K. F. Engelbert van Bevervoorde, J. Goslings, A. D. J. Groenemeijer en Carel Henny, dat zij met het einde des jaars 1899 hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen;

bericht van het overlijden van het lid Dr. J. A. de Vicq.
Notificatie.

Van het corresponderend lid H. Sundermann te Lólôwoea (Nias) is bij schrijven dd. 1 December 1899 ontvangen de inleiding en het eerste gedeelte van zijn Niassisch—Duitsch woordenboek, met verzoek om mededeeling of dit werk vanwege het Instituut zoude kunnen worden uitgegeven.

In handen van de bestuursleden Kern en Niemann.

Van den Commissaris Dr. Brandes te Batavia zijn ontvangen twee brieven, dd. 15 November en 14 December 1899; de eerste

ten geleide van het cognossement van teruggezonden boekwerken (uitgaven van het Instituut) en van een wissel ad f 250.—, de tweede houdende mededeeling dat zijnerzijds, voor zoover mogelijk, het noodige is verricht voor de completeering van eenige in de bibliotheek aanwezige Indische tijdschriften, waartoe hem door den Bibliothecaris het verzoek was gedaan.

Notificatie.

Van het bestuurslid Niemann is dd. 19 Januari bericht ontvangen dat hij door ongesteldheid tot dusver is verhinderd geweest verslag uit te brengen omtrent de verhandeling van Dr. Kohlbrugge over de Tenggereezen, en alzoo moet verzoeken diligent verklaard te worden.

Geene bedenking.

Door de redactie der Gazette Coloniale te Brussel is het verzoek gedaan, haar de Bijdragen van het Instituut te zenden in ruiling met dat weekblad.

Na bespreking is het bestuur van oordeel dat het bezwaar moet maken aan dit verzoek te voldoen, aangezien bedoeld weekblad zich niet beweegt op het terrein der werkzaamheden van het Instituut.

De Secretaris stelt voor, de algemeene vergadering dit jaar te houden op 24 Februari a. s.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Door den penningmeester wordt ter tafel gebracht de rekening en verantwoording over het jaar 1899, sluitende in ontvangst en uitgaaf met een bedrag van f 10766.42.

Zij wordt staande de vergadering nagezien en accoord bevonden door de bestuursleden Heeres en Immink, waarna overeenkomstig art. 4 (slot) van het huishoudelijk Reglement, wordt besloten de gewone leden J. A. van der Loeff en Mr. A. Telting uit te noodigen verslag uit te brengen in de Algemeene Vergadering.

Door het bestuurslid Henny wordt de wenschelijkheid betoogd, de aan het Instituut toebehoorende effecten in open bewaargeving te deponeren bij de Nederlandsche Bank.

De penningmeester verklaart zich bereid ter zake de noodige inlichtingen in te winnen en in de volgende vergadering een voorstel te doen.

Door den Voorzitter wordt ter tafel gebracht een aan hem gericht schrijven van den heer C. Spat, betreffende de mogelijke uitgaaf, van wege het Instituut, van de Sair Poetëri Akal.

Wordt besloten, dien heer te antwoorden dat de uitgaaf wel wenschelijk schijnt maar dat, alvorens daaromtrent eene bepaalde beslissing kan worden genomen, toezending der bewerking verzocht wordt.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

VAN 17 FEBRUARI 1900.

Aanwezig de HH. Kern (Voorzitter), Pijnacker Hordijk (Onder-Voorzitter), Niemann, Heeres, Immink, Henny, Vreede, J. J. M. de Groot, J. H. de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris).

Afwezig met kennisgeving, de heeren van der Lith en van Limburg Stirum.

De notulen der vergadering van 20 Januari jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn: mededeelingen van de leden Mrs. C. Fock en A. L. C. Kleijn, dat zij met het einde de's jaars hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen, en van den J. B. Jacobs te Parijs, dat hij reeds voor zijn vertrek uit Indie voor het lidmaatschap bedankte en sedert geen boeken meer ontving, doch dat hem onlangs weder een aflevering der Bijdragen bereikte, — hetgeen wellicht eene vergissing is. Hij verzoekt, van zijn bedanken alsnog nota te nemen.

De Secretaris deelt hieromtrent mede, dat bij hem, of bij den Penningmeester, geen schrijven van den heer Jacobs, waarbij deze bedankte, is ingekomen; dat de aan diens Indisch adres gezonden

boeken als onbestelbaar zijn teruggekomen, en dat eerst onlangs vernomen werd dat die heer te Parijs woonachtig was, waarna de zending der edita van het Instituut werd hervat.

Nu de heer Jacobs echter zegt, tijdig bedankt te hebben, stelt de Secretaris voor hem alsnog, te rekenen met het einde van 1899, ontslag te verleen.

Conform besloten.

Van het buitenlandsch lid Z. H. Prins Roland Bonaparte is dd. 1 Februari 1900 een schrijven ontvangen ter aanbeveling van de Société de géographie te Parijs en van den Secretaris dier vereeniging, den heer Charles Rabot, die zich te goedertijd tot het Instituut zal wenden om inlichtingen op verschillende punten.

Wordt besloten, het schrijven van de heer Rabot af te wachten.

De Secretaris leest het door hem ontworpen jaarverslag, hetwelk wordt goedgekeurd, benevens een schrijven van den heer Roose-gaarde Bisschop, dat als bijlage aan dat jaarverslag zal worden toegevoegd.

Ter vervulling van de vacatures, ontstaan door de periodieke aftreding van de HH. J. H. de Groot, Niemann en van Limburg Stirum worden de volgende drietallen opgemaakt.

I. Vacature — de Groot:

J. H. de Groot.

J. A. van der Loeff.

C. A. M. van Vliet.

II. Vacature — Niemann:

Prof. A. L. van Hasselt.

W. P. Groeneveldt.

Prof. Dr. C. M. Kan.

III. Vacature — van Limburg Stirum:

Mr. C. Th. van Deventer.

Mr. J. W. L. M. van Oordt.

Mr. A. J. E. A. Bik.

Het lid Niemann brengt verslag uit omtrent het opstel van Dr. Kohlbrugge over de Tenggereezen, en deelt als zijn gevoelen mede dat het stuk wel veel wetenswaardigs bevat, doch nog eenige

omwerking dient te ondergaan voor dat het voor opneming in de Bijdragen geschikt is te achten.

Overeenkomstig zijn advies wordt de heer Niemann uitgenoodigd, de noodige omwerking mondeling met den schrijver te bespreken en toe te lichten.

De heer Niemann brengt verder verslag uit omtrent het door den heer Sundermann ingezonden gedeelte van een Niassisch—Duitsch Woordenboek.

In overeenstemming met het advies van den heer Kern luidt de conclusie van dit verslag, dat de uitgaaf vanwege het Instituut om verschillende redenen niet kan worden aanbevolen.

Dientengevolge wordt besloten, het stuk onder dankbetuiging aan den schrijver terug te zenden.

Ingekomen is het in de notulen der vorige vergadering bedoeld stuk van den heer Spat, dat ter beoordeeling gesteld wordt in handen van de heeren Vreede en van Hasselt.

De Penningmeester stelt voor, de aan het Instituut toebehoorende effecten in open bewaargeving te deponeren bij het agentschap te 's Gravenhage van de Nederlandsche Bank.

Goedgekeurd.

De heer Kern brengt ter tafel een hem door Dr. Adriani gezonden tekst in de Bareetaal, getiteld Laolita i Wali ni Pangipi, met voorstel dit stuk het volgende jaar in de Bijdragen op te nemen, als de heer Adriani daarbij nog de vertaling zal hebben geleverd.

Goedgekeurd.

Tot nieuwe leden worden benoemd:

A. in Nederland:

Mr. A. R. Arntzenius (den Haag), Dr. C. P. Burger Jr. (Amsterdam), J. L. Cluysenaer (Utrecht), Jhr. J. P. J. van der Does de Bijde (den Haag), Jhr. Mr. J. van Doorn (Amsterdam), Felix Driessen (Leiden), Mr. M. Enschedé (den Haag), Dr. C. H. Eshuys (den Haag), P. B. J. Ferf (Haarlem), Mr. D. Fock (Rotterdam), Jhr. Mr. K. A. Godin de Beaufort (Maarsbergen), Dr. M. Greshoff (Haarlem), Mr. M. C. van Hall (Amsterdam), E.

Heldring (Amsterdam), A. van Hoboken (Rotterdam), H. baron van Hogendorp (den Haag), Dr. H. F. R. Hubrecht (Amsterdam), Prof. Dr. J. M. Janse (Leiden), Dr. J. H. F. Kohlbrugge (Utrecht), D. Laan (Wormerveer), Mr. H. van Lier (Assen), W. Merkelbach (Breda), Mr. A. E. J. Nijsingh (Meppel), J. A. Naudin ten Cate (den Haag), J. M. H. van Oosterzee (den Haag), Mr. F. J. M. A. Reekers (Amsterdam), Prof. Dr. J. L. C. Schroeder van der Kolk (Delft), Dr. C. H. Stratz (den Haag), Mr. B. M. Vlieland Hein (den Haag), Dr. M. E. van den Werk (Amsterdam), Mr. H. Zillesen (den Haag).

B. in het buitenland;

Frits du Bois (Weenen), O. Nachod (Berlijn).

C. in Nederlandsch Indië:

H. van Alphen JRz. (Weltevreden), J. A. Ament (Djocjokarta), J. André de la Porte (Tegal), Mr. F. J. E. A. Bade (Weltevreden), C. H. L. Baelde (Sabang, Atjeh), J. A. M. Bake (Weltevreden), J. Ballot (Weltevreden), Mr. D. Beets (Weltevreden), K. A. Bege-
mann (Billiton), C. L. G. van den Berg (Soerakarta), O. A. O. van den Berg, (Djocjokarta), J. C. baron van Boetzelaar (Lingga), Mr. C. H. A. Bom (Weltevreden), J. A. G. Brugman (Makassar), L. Brunner (Salatiga), W. H. van Breda Kolff (Medan), A. G. de Bruin (Medan), H. C. P. de Bruyn (Samarang), J. C. de Bruyn (Weltevreden), P. C. A. Burgemeestre (Soerabaja), H. K. J. van den Bussche (Weltevreden), Mr. A. J. van Buuren (Padang), Dr. Th. J. van Buuren (Soemenep), J. Collard (Rembang), Mr. H. G. Derx (Samarang), A. E. Dinger (Soerabaja), Jhr. A. H. van der Does de Bije (Soerabaja), Dr. D. P. F. Driessen (Weltevreden), D. Dunlop (Samarang), J. G. H. van der Dussen (Weltevreden), Dr. F. J. M. Fiebig (Weltevreden), D. H. Fraenkel (Pamekassan), Mr. H. Fuchter (Weltevreden), J. Haak (Weltevreden), C. L. E. Hagnauer (Weltevreden), J. A. Hardeman (Serang), A. C. de Heer (Pontianak), Mr. F. C. Hekmeijer (Makassar), F. C. Hering (tijdelijk den Haag), M. Herz (Koetoardjo), W. van Heusden (Weltevreden), J. B. van Heutsz (Atjeh), A. van Huizen (Samarang), H. Ingerman (Medan), E. F. In 't Veld (Samarang), W. L. Jennissen (Padang), G. D. A. Jonckbloet (Malang), H. Kerbert (Samarang), J. P. Klaassen (Weltevreden), R. W. F. Koopmans (Samarang), C. A. H. Kühr (Soekaboemi), R. W. F. Kijftenbelt (Amboina), Mr. J.

Lee (Weltevreden), F. K. J. Leidelmeijer (Soerabaja), Mr. A. F. Lens (Magelang), Mr. J. H. Lichtenbelt (Soerabaja), A. E. Lindo (Soerabaja), Mr. F. F. C. H. Lorch (Weltevreden), H. Loriaux (Riouw), G. F. van Maanen (Samarang), H. van Marken (Samarang), A. C. Mees (Samarang), H. P. Mensinga (Soerabaja), F. F. G. Muschter (Weltevreden), S. C. van Musschenbroek (Tjomal), Dr. A. W. Nieuwenhuys (Weltevreden), J. J. van Oosterzee (Samarang), Pangeran Ario Pakoe Nata Ningrat (Soemenap), A. D. J. Peun (Weltevreden), Th. Piper (Soerabaja), M. Plate (Samarang), J. H. Poelman (Weltevreden), S. Preuyt (Weltevreden), E. H. Th. Quelhorst (Soerabaja), H. W. van Ravenswaay (Soerabaja), Mr. F. G. A. Reitz (Padang), J. R. Rhemrev (Samarang), C. H. F. Riesz (Weltevreden), L. P. C. Roskott (Amboina), Th. J. Roskopf (Soerabaja), S. A. Schaafsma (Weltevreden), A. M. Schlüter (Weltevreden), A. van Senden (Atjeh), Jhr. J. G. Serière (Bonthain), Mr. L. Serrurier (Weltevreden), L. H. Slinkers (Weltevreden), Mr. A. J. Sloot (Makasser), P. H. Soeters (Samarang), J. J. Staal (Buitenzorg), H. A. van de Steenstraate (Medan), J. M. Stok (Soerabaja), W. Thomann (Makassar), G. T. Thyssen (Pontianak), P. W. Tiedeman (Weltevreden), C. C. Troussset (Samarang), G. J. P. Valette (Pasoeroean), Mr. H. G. van Velthuysen (Loemadjang), P. A. M. Vermeulen (Weltevreden), J. J. Verwijk (Besoeeki), J. F. H. de Vignon van de Velde (Weltevreden), Mr. J. E. Voûte (Weltevreden), H. R. de Vries (Weltevreden), J. Vijzelaar (Koepang), A. H. Westra (Gorontalo), H. P. Willemstijn, (Weltevreden), Mr. R. H. P. van der Zwaan (Weltevreden).

De vergadering wordt gesloten.

JAARVERSLAG OVER 1899.

Met groote voldoening en waardeering kunnen wij dit verslag aanvangen met de mededeeling, dat het H. M. de Koningin behaagde, als Beschermvrouw des Instituuts op te treden.

Het *Bestuur* bestond in het afgelopen jaar uit de HH. Prof. Dr. J. H. C. Kern (Voorzitter), Mr. C. Pijnacker Hordijk (Onder-Voorzitter), Prof. Dr. G. K. Niemaun, Prof. Mr. J. E. Heeres, Mr. A. J. Immink, Mr. J. E. Henny, Prof. Dr. A. C. Vreede, Prof. Dr. J. J. M. de Groot, Prof. Mr. P. A. van der Lith, Mr. O. J. H. Graaf van Limburg Stirum, J. H. de Groot (Penningmeester) en E. B. Kielstra (Secretaris).

Ingevolge art. 8 van het Reglement treden thans de HH. Niemann, van Limburg Stirum en J. H. de Groot af.

Op 1 Januari telden wij: 30 buitenlandsche en 2 eereleden, 5 donateurs, 7 contribueerende instellingen, 2 corresponderende en 588 gewone leden; het laatste cijfer wijst op eenigen vooruitgang, daar het een jaar te voren 568 bedroeg.

Door den dood ontvielen ons het buitenlandsch lid Sir William W. Hunter, de leden J. L. Beijers, Mr. W. G. baron Brantzen van de Zijp, K. van der Heijden, Mr. O. W. Star Numan, M. Viruly, Dr. J. A. de Vicq, L. K. Harmsen, Raden Adipati Danoe Redjo en Raden Toemenggoeng Ario Noto di Ningrat.

Het Instituut staat, door ruiling van werken, in verbinding met 123 instellingen.

De HH. Dr. Brandes en Dr. van Ronkel hadden wederom de welwillendheid, als Commissaris van het Instituut onze belangen in Indië te behartigen; zeker konden deze aan geen betere handen worden toevertrouwd.

De *werkzaamheden* van het Instituut bestonden in de geregelde

uitgaaf der Bijdragen (deel I der geheele reeks), en in den herdruk van het tweede gedeelte der Babad Tanah Djawi.

Voorts werd besloten tot de uitgaaf van het door Prof. Kern bewerkt Oud-Javaansche gedicht Rāmāyana met het daarop door Dr. Juynboll vervaardigd glossarium.

Gelijk in het vorige jaarverslag werd aangekondigd, moest de arbeid van Mr. Roosegaarde Bisschop. na eenige maanden voor rekening van het Instituut te zijn voortgezet, in den loop des jaars worden gestaakt. In afwachting van uitvoeriger mededeelingen kan omtrent het door hem verrichte verwezen worden naar zijn hierbij overgelegd voorloopig verslag.

Aan de ordening van de bibliotheek werd met inspanning voortgewerkt; wij meenen te kunnen vertrouwen dat nog in dit jaar de druk van den catalogus zal kunnen aanvangen.

Wat den financieëlen toestand onzer Instelling betreft moge hier worden aangeteekend dat zij, behalve het gebouw met meubilair, de bibliotheek en het boekenfonds, aan effecten en geld in het bezit is van f 21587.69. In vergelyk met een jaar geleden wijst dit cijfer een achteruitgang van circa f 500.— aan, tengevolge van de betrekkelijk belangrijke daling der kapitaalswaarde van de effecten. Ongunstig is de uitkomst niet, als men let op het feit, dat de arbeid in het India Office en de regeling onzer bibliotheek vrij belangrijke buitengewone uitgaven vorderden.

Intusschen doet het ons leed, dat onze financieele kracht niet grooter werd; toeneming daarvan blijft om de in onze vorige verslagen vermelde reden wenschelijk. Moge een steeds aangroeiend ledental daartoe bijdragen!

Bijlage.

Voorloopig verslag van Mr. W. Roosegaarde Bisschop.

Mijne heeren!

Zooals U reeds bekend is, liep het onderzoek der Archieven op het India Office te London voor de periode 1818—1830, mij door U in Juni 1895 opgedragen, einde September 1899 ten einde. Toen was nagegaan alles wat van belang kon geacht worden voor de Nederlandsch-Indische geschiedenis in het Bengaalsche Archief en de stukken, die betreffen Prince of Wales' Island (Penang), Singapore, Sumatra en Java.

Daarenboven bevat het India Office over deze periode de Archieven van Madras en Bombay. Die Archiefstukken, welke — naar schatting — zeker een paar duizend folio's omvatten, zijn niet door mij onderzocht. Het is U bekend, dat mij daarvoor de gelegenheid niet werd geboden. Toch acht ik, dat het bovenvermelde onderzoek een afgerond geheel vormt. Behalve met het oog op de overdracht der weinige Nederlandsche factorijen op het vasteland van Indië, zullen de Archieven van Madras en Bombay weinig omtrent Nederlandsch-Indische belangen bevatten. Van de rechtstreeksche correspondentie tusschen de Nederlandsche factorijen en de Gouverneurs der Engelsch-Indische Compagnie werden copieën gezonden naar Bengalen en die copieën bevinden zich in het Bengaalsche Archief. De voornaamste betreffen, wat Madras aangaat, de betwiste rechten op de parelvisserij langs de kusten van Coromandel en Ceylon, en, ten opzichte van Bombay, de privileges, die de Nederlandsche factorij te Suratte genoot gedurende het bestaan der Vereenigde Oost-Indische Compagnie. De uitgebreidheid dier verzameling in het Bengaalsche Archief doet vermoeden, dat in de folia's van Madras en Bombay weinig meer zal te vinden zijn. Daarenboven waren beide Bezittingen ondergeschikt aan Bengalen en kunnen van hun Gouverneurs geen bevelen zijn uitgegaan of briefwisseling zijn onderhouden zonder kennisneming of instructies van het hoofdkantoor der Compagnie.

De volledige lijst van bovenbedoelde archiefstukken voeg ik hieraan toe. Ik heb daarop als niet onderzocht aangegeven al zulke stukken, die uit den aard der zaak slechts de administratie toelichten der Engelsche Oost-Indische Compagnie en — voorzoover die administratie niet betreft een der eilanden van den Maleischen Archipel — voor Nederlandsch-Indische geschiedenis geene nieuwe gezichtspunten opleveren.

De geheele massa beslaat 3332 folio deelen, waarvan 2154 nauwkeurig zijn nagegaan.

De inhoud der archiefstukken, die m. i. voor den Nederlandsch-Indischen geschiedschrijver van eenig belang kunnen geacht worden, is door mij beschreven op de wijze als ik vroeger aan U in het eerste rapport over mijn werkzaamheden in Londen heb medege-deeld. Deze beschrijving is thans in 22 afdeelingen ingedeeld en het geheel in drie dozen verpakt.

Een Index of Klapper op de duizende aldus vermelde brieven en memories acht ik — voor practisch gebruik — hoogst gewenscht. Met het aanleggen van den klapper werd door mij een aanvang gemaakt. Door de U bekende omstandigheden, die mij noodzaakten het onderzoek te staken, ontbraken mij ook de middelen om de index te doen voltooiën.

Later hoop ik U meer uitvoerig verslag te doen over den inhoud van de door mij onderzochte Archieven en over het belang, dat zij — naar mijn oordeel — kunnen hebben voor een onpartijdigen blik op de gebeurtenissen in den Indischen Archipel gedurende de bovenbedoelde periode. Ik hoop dan tegelijkertijd het door mij bijeengebrachte materiaal aan U ter hand te stellen.

Een paar jaren geleden is critiek uitgesproken over het vrij negatieve resultaat van het door mij verrichte onderzoek, op grond van eenige copieën, die door mij in het begin van dat onderzoek werden gemaakt en U — als proeve — ter hand werden gesteld. Die bundel is onvolledig. In mijn eerste rapport werd op die onvolledigheid gewezen en de nadruk gelegd op het feit, dat het copieeren van stukken reeds zeer spoedig na het begin van het onderzoek was gestaakt.

Op grond van die copieën kan, dunkt mij, geen zuiver oordeel worden uitgesproken over het meer of minder belang van het uitgebreide Engelsche Archief voor de Nederlandsch-Indische geschiedenis.

Het door U aan mij opgedragen onderzoek had niet in de eerste

plaats ten doel nieuwe feiten op te sporen. De geschiedenis van de onderhavige periode was feitelijk vrijwel bekend en in bijzonderheden zeker voor het grootste deel neergelegd in Nederlandsche of zich in Nederland bevindende archiefstukken. Een groot gedeelte dier archiefstukken zal men natuurlijk in duplo weervinden in de Archieven van de natie, met wie de Nederlandsch-Indische autoriteiten briefwisseling onderhielden. Is dus de Nederlandsche verzameling archiefstukken volledig, dan zal men daaruit hoogstwaarschijnlijk de volledige geschiedenis dier dagen kunnen opbouwen tot in de kleinste bijzonderheden. Doch die geschiedenis zal ongetwijfeld een eenzijdigen kijk op de dingen geven. Het is wellicht mogelijk, dat een geschiedvorschcr tusschen de regels doorleest en uit het eenzijdige materiaal de motieven van de tegenpartij uitvindt, zelfs aan die motieven recht doet wedervaren, in ieder geval is het een zeer zware taak om steeds critisch te lezen en juiste critiek te oefenen waar men de wederpartij of niet, of slechts onvolledig hoort.

De taak van den geschiedschrijver te vergemakkelijken, hem in staat te stellen om door volledigheid van materiaal van beide zijden en het leeren kennen der wederzijdsche motieven een onpartijdig oordeel uit te spreken waar zulks noodig is, ziedaar het doel, waarmede het door U opgedragen onderzoek werd aangevangen.

Nu moge het voorkomen, dat een onderzoek van buitenlandsche archieven aan het licht brengt, dat de wederpartij geen andere motieven had dan haar werden toegeschreven door haar Nederlandsche tijdgenooten, dat alle gebeurtenissen zich hebben toegedragen juist zooals zij werden beschouwd van Nederlandsch standpunt, het onderzoek blijft er even gewichtig en noodzakelijk om. Die uitslag kan echter eerst worden bepaald, wanneer van alles wat het onderzoek opleverde nauwkeurig kennis is genomen.

Ik hoop, dat alsdan zal blijken, dat het onderzoek van de Engelsch-Indische archieven niet slechts een negatief resultaat heeft opgeleverd.

Aanvaardt, Mijne Heeren, de verzekering mijner zeer bijzondere hoogachting.

London, Februari 1900.

W. ROOSEGAARDE BISSCHOP.

NUMMERS. (eigen)	ARCHIEVEN, alphabetisch gerangschikt volgens de hoofden der nieuwe indeeling met oude indeeling onder elk hoofd.	PERIODE.	Nieuwe Indeeling. (Cijfers)	Aantal deelen.	Onderzocht of niet onderzocht.
I	Accounts.				
	a. Calcutta Mint Account Current. . Range 185 Vols. 57—70.	1818—1830	N ^o . 9— 22	14	niet
	b. Cash account of House Assessment Range 186 Vols. 20—25.	1825—1830	> 1— 6	6	niet
	c. Durbar Accounts Range 185 Vols. 45—49.	1825—1826	> 1— 4	4	niet
	d. Mysore Princes' Account Current . Range Vols 32—36.	1826—1830	> 1— 5	5	niet
II	Commercial Consultations Range 158 Vols. 52—73. Range 159 Vols. 1—72. Range 100 Vols. 1—35.	1818—1830	> 209—337	129	onderz.
III	Commercial Reports Range 174 Vols. 30—42.	1818—1830	> 18— 30	13	onderz.
IV	Durbar Political Journals and Ledgers Range 185 Vols. 4—8.	1826—1830	> 1— 5	5	niet
V	Ecclesiastical Consultations Range 173 Vols. 35—50.	1818—1830	> 3— 18	16	niet
VI	Financial Consultations Range 161 Vols. 4—81.	1818—1830	> 38—115	78	niet
VII	Foreign Consultations Range 116 Vols. 50—67.	1818—1830	> 93—110	18	onderz.
VIII	General Journals and Ledgers. Range 177 Vols. 26—63.	1818—1830	> 236—273	38	niet
IX	Judicial Consultations.				
	a. Civil Judicial Consultations (Lower and Western Provinces). Range 149 Vols. 48—78. Range 150 Vols. 1—74. Range 151 Vols. 1—63.	1818—1830	> 1450-1617	168	onderz.
	b. Criminal Judicial Consultations (Lower and Western Provinces). Range 133 Vols. 20—73. Range 134 Vols. 1—73. Range 135 Vols. 1—71. Range 136 Vols. 1—69. Range 137 Vols. 1—68. Range 138 Vols. 1—67. Range 139 Vols. 1—65.	1818—1830	> 345—479 480—813	468	onderz.
X	Law Consultations. Range 167 Vols. 16—28.	1818—1830	> 37— 49	13	niet

NUMMERS. (eigen)	ARCHIEVEN, alphabetisch gerangschikt volgens de hoofden der nieuwe indeeling met <i>oude</i> indeeling onder elk hoofd.	PERIODE.	Nieuwe Indeeling. (Cijfers)	Aantal deelen.	Onderzocht of niet onderzocht.
XI	Military Consultations Range 28 Vols. 24—61. Range 29 Vols. 1—63. Range 30 Vols. 1—60. Range 31 Vols. 1—61. Range 32 Vols. 1—66. Range 33 Vols. 1—65.	1818—1830	N ^o . 568—920	353	onderz.
XII	Mint.				
	a. Mint Committee Proceedings.	1818—1830	» 2— 11	10	onderz.
	Range 162 Vols. 70—79.				
	b. New Mint Committee Proceedings.	1823—1830	» 1— 2	2	niet
	Range 162 Vols. 83—84.				
XIII	Political Consultations Range 121 Vols. 2—77. Range 122 Vols. 1—80. Range 123 Vols. 1—81. Range 124 Vols. 1—59. Range 125 Vols. 1—67. Range 126 Vols. 1—23.	1818—1830	» 403—788	386	onderz.
XIV	Public Consultations Range 9 Vols. 36—64. Range 10 Vols. 1—64. Range 11 Vols. 1—68. Range 12 Vols. 1—57.	1818—1830	» 492—709	218	onderz.
XV	Revenue.				
	a. Revenue Consultations	1818—1830	» 482—778	297	niet
	Range 57 Vols. 27—63.				
	Range 51 Vols. 1—63.				
	Range 59 Vols. 1—64.				
	Range 60 Vols. 1—66.				
	Range 61 Vols. 1—67.				
	b. Revenue Consultations. Public, Salt, & Opium	1818—1820	» 119—141	23	onderz.
	Range 100 Vols. 15—37.				
	Further (Miscellaneous Consulta- tions).	1828—1830	» 142—152	11	niet
	Range 66 Vols. 58—68.				
	c. Board of Revenue, Bengal, Pro- ceedings. Ceded and conquered Provinces	1818—1822	» 161—226	66	niet
	Range 93 Vols. 24—59.				
	Range 94 Vols. 1—13. Vols. 18—30. Vols. 35—38.				

NUMMERS. (eigen)	ARCHIEVEN, alphabetisch gerangschikt volgens de hoofden der nieuwe indeeling met <i>oude</i> indeeling onder elk hoofd.	PERIODE.	Nieuwe Indeeling. (Cijfers)	Aantal deelen.	Onderzocht of niet onderzocht.
XV	Revenue. (Suite)				
	d. Board of Revenue, Bengal, Pro- ceedings. Ceded and Conquered (Customs) Provinces Range 94 Vols. 14—17. Vols. 31—34. Vols. 49—50. Range 95 Vols. 10—11. Vols. 38—41. Vols. 61—64. Range 96 Vols. 10—11. Vols. 24 & 35.	1820—1828	N ^o . 39— 63	25	niet
	e. Board of Revenue, Bengal, Pro- ceedings Range 78 Vols. 10—70. 73—76.	1818—1822	» 438—502	65	niet
	f. Board of Revenue, Lower Pro- vinces, Bengal, Proceedings . . . Range 78 Vols. 77—78. Range 79 Vols. 1—22. 16—36. 39—58. 61—71. Range 80 Vols. 1— 7. 12—27. 31—49. 52—65. 69—72.	1822—1829	» 503—628	126	niet
	g. Board of Revenue, Western Pro- vinces, Bengal, Proceedings . . . Range 94 Vols. 39—48. 51—56. Range 95 Vols. 1— 9. 12—36. 42—60. 65—73. Range 96 Vols. 1— 9. 12—23. 25—34. 36—40.	1822—1830	» 227—340	114	niet
	h. Sudder Board of Revenue Pro- ceedings Range 80 Vol. 74. Range 81 Vols. 1—10. 12—24.	1829—1830	» 629—652	24	niet

NUMMERS. (eigen)	ARCHIEVEN, alphabetisch gerangschikt volgens de hoofden der nieuwe indeeling met <i>oude</i> indeeling onder elk hoofd.	PERIODE.	Nieuwe Indeeling. (Cijfers)	Aantal deelen.	Onderzocht of niet onderzocht.
XV	Revenue. (Suite)				
	i. Board of Revenue, Bengal, Miscellaneous Proceedings (Salt) . .	1821—1830	N ^o . 132—139 » 155—164 » 180—188 » 202—211 » 227—237 » 257—267 » 287—297 » 319—332 » 352—363 » 379—389	107	onderz.
	k. Behar & Behares Revenue Proceedings	1818—1822	» 30—02	63	niet
	Range 111 Vols. 83—87. Range 112 Vols. 1—58.				
	l. Central Provinces Revenue Proceedings	1822—1829	» 1—112	112	niet
	Range 112 Vols. 59—71. Range 113 Vols. 1—73. Range 114 Vols. 1—26.				
XVI	Salt & Opium, Separate, Consultations Range 163 Vols. 38—53.	1819—1820	» 1—16	16	niet
XVII	Secret, Political & Separate Consultations N ^o s 292—359.	1818—1830	» 297—364	68	onderz.
XVIII	Separate Consultations Range 163 Vols. 54—80. Range 164 Vols. 1—51.	1821—1830	» 17—94	78	niet
XIX	Bengal Secret Letters Vols. 18—20.	1818—1830		3	onderz.
XX	Bengal Dispatches Vols. 77—114.	1818—1830		38	onderz.
XXI	Bengal Letters Vols. 79—113.	1818—1830		35	onderz.
XXII	Letters from the Court of Directors to Board of Commissioners for the affairs of India Vols. 6—10.	1818—1830		5	onderz.
XXIII	Letters from the Board of Commissioners for the affairs of India to the Court of Directors Vols. 5—8.	1818—1830		4	onderz.

NUMMERS. (eigen)	ARCHIEVEN, alphabetisch gerangschikt volgens de hoofden der nieuwe indeeling met <i>oude</i> indeeling onder elk hoofd.	PERIODE.	Nieuwe Indeeling. (Cijfers)	Aantal deelen.	Onderzocht of niet onderzocht.
XXIV	Minutes of the Board of Commis- sioners for the affairs of India . . Vol. 6.	1818—1846		1	onderz.
XXV	Java	1813—1830 and 1812—1827	Vol. 64 Vol. 71	2	onderz.
XXVI	Singapore Diary	1827—1830	Vols. 153-163	11	onderz.
IIVIII	Singapore Secret & Political Consul- tations	1827—1828	Vol. 164	1	onderz.
IIVVIII	Malacca Diary	1826—1830	Vols. 165-171	7	onderz.
XXIX	Malacca Public Consultations	1827—1828	Vols. 172-173	2	onderz.
XXX	Malacca Journal and Ledgers	1826—1830	Vols. 174-178	5	onderz.
XXXI	Index to Prince of Wales' Island Letters	1818—1830	Vol. 185	1	onderz.
IIIIII	Index to Prince of Wales' Island Dispatches	1818—1830	Vol. 196	1	onderz.
IIXIIII	Straits' Settlements Secret & Political Consultations.	1826—1829	Vols. 138-145	8	onderz.
IIXIIV	Straits' Settlements Public Consul- tations	1818—1830	Vols. 65-133	69	onderz.
	Onderzocht		2154		
	Niet onderzocht.		1178		
	Totaal		3332		

ALGEMEENE VERGADERING
VAN 24 FEBRUARI 1900.

Aanwezig: de bestuursleden Kern (voorzitter), Pijnacker Hordijk (onder-voorzitter), Niemann, Heeres, Immink, J. H. de Groot (penningmeester) en Kielstra (secretaris), benevens de gewone leden Rouffaer, Telting, van der Toorn en Matthes en het corresponderend lid Schmeltz.

Afwezig, met kennisgeving, de bestuursleden Henny en van der Lith, en de gewone leden Martin en van Deventer.

De notulen der algemeene vergadering van 18 Februari 1899 zijn reeds in de Bijdragen openbaar gemaakt. Daar geen der aanwezige leden voorlezing verlangt, worden zij zonder lezing goedgekeurd.

De Secretaris leest het Jaarverslag, hetwelk tot geene opmerkingen aanleiding geeft.

De Voorzitter zegt den Secretaris namens de vergadering dank voor zijne werkzaamheden in het belang des Instituuts.

Ingevolge art. 4 (slot) van het Huishoudelijk Reglement zijn de leden van der Loeff en Telting uitgenoodigd, de rekening en verantwoording van den Penningmeester na te zien en daarover verslag uit te brengen. Ook uit naam van eerstgenoemde kwijt de heer Telting zich van deze taak, en stelt hij, na verklaard te hebben alles in orde te hebben bevonden, voor, bedoelde rekening en verantwoording goed te keuren en den Penningmeester dank te zeggen voor zijne goede zorgen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De Penningmeester licht de cijfers zijner rekening nog eenigszins toe.

Daarna wordt overgegaan tot de verkiezing van drie bestuursleden ter vervanging van de aftredende heeren J. H. de Groot,

Niemann en van Limburg Stirum, van welke alleen de eerste volgens art. 8 van het Reglement verkiesbaar is.

De leden van der Toorn en Schmeltz worden uitgenoodigd, als stemopnemers werkzaam te zijn.

De uitslag is, dat met groote meerderheid worden gekozen de HH. J. H. de Groot, A. L. van Hasselt en Mr. C. Th. van Deventer.

De Heer de Groot verklaart zich bereid, opnieuw in het bestuur zitting te nemen; aan de beide andere Heeren zal schriftelijk van de op hen gevallen keuze worden mededeeling gedaan.

De Voorzitter richt daarop het woord tot het aftredend bestuurslid Niemann, hem namens het bestuur en de leden dank betuigende voor alles wat hij gedurende eene lange reeks van jaren voor het Instituut heeft gedaan, en den wensch uitsprekende dat hij nog geruimen tijd moge bezield blijven met denzelfden ijver en lust voor de wetenschap, waarvan dan ongetwijfeld het Instituut de vruchten zal blijven plukken.

De heer Niemann zegt den Voorzitter dank.

De Secretaris leest de lijst der nieuwbenoemde leden.

Niemand verder het woord verlangende wordt de vergadering gesloten.

BESTUURSVERGADERING

VAN 17 MAART 1900.

Aanwezig de HH. Kern (Voorzitter), Pijnacker Hordijk (Onder-Voorzitter), van Hasselt, Heeres, Henny, Vreede, de Groot, van Deventer, J. H. de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de HH. Immink en van der Lith.

De Voorzitter heet de nieuwbenoemde bestuursleden, de HH. van Hasselt en van Deventer, welkom in de vergadering.

Tot Voorzitter, Onder-Voorzitter, Penningmeester en Secretaris worden de HH. Kern, Pijnacker Hordijk, J. H. de Groot en Kielstra met nagenoeg algemeene stemmen herkozen.

De notulen der bestuursvergadering van 17, en die der algemeene vergadering van 24 Februari jl. worden gelezen en, wat de laatste betreft voorloopig, goedgekeurd.

Van de ondergenoemde heeren is bericht ontvangen dat zij het lidmaatschap des Instituuts aanvaardden:

J. L. Cluysenaer, Jhr. J. P. J. van der Does de Bijje, Felix Driessen, Mr. M. Enschedé, Dr. C. H. Eshuys, Mr. D. Fock, Mr. M. C. van Hall, E. Heldring, A. van Hoboken, Prof. Dr. J. M. Janse, Dr. J. H. F. Kohlbrugge, D. Laan, Mr. H. van Lier, J. M. H. van Oosterzee, Prof. Dr. J. L. C. Schroeder van der Kolk, Mr. B. M. Vlieland Hein, Dr. M. E. van der Werk, Mr. H. Zillesen, Fritz du Bois, C. H. L. Baelde, F. C. Hering, S. C. van Musschenbroek, J. A. Naudin ten Cate.

Van de leden Meijer Ranneft, Kiliaan en Scheltema is opgaaf ontvangen van veranderd adres.

Op voorstel van den heer van Deventer wordt nog tot lid benoemd de heer R. Huygen de Raat.

De leden H. C. A. de Block en P. Lycklama à Nyeholt hebben kennis gegeven dat zij met het einde des jaars het lidmaatschap wenschen neder te leggen.

Notificatie.

Van den heer G. A. N. Scheltema is, ter plaatsing in de *Bijdragen*, een opstel ontvangen, getiteld: zeven dierenverhalen.

Op advies van de leden Kern en de Groot wordt tot de opening besloten.

Idem, van den heer Rouffaer, over bronzen keteltrommen.
Als boven.

Idem, van den heer van der Kemp, over Palembang van 1816—1820.
Op advies van de leden Kielstra en de Groot, idem.

Door de HH. van Hasselt en Vreede wordt verslag uitgebracht over het in hunne handen gesteld stuk van den heer Spat.

Zij meenen niet tot de plaatsing daarvan te mogen adviseeren, omdat de waarde van de Sair Poeteri Açal uit letterkundig oogpunt niet hoog staat en de inhoud van weinig beteekenis is.

Overeenkomstig hun advies wordt besloten, het stuk onder dankbetuiging aan den heer Spat terug te zenden.

Van Dr. Brandes is, bij schrijven dd. 22 Januari jl. ontvangen de afrekening over het afgelopen jaar.

In handen van den Penningmeester.

Van het lid Th. F. A. Delprat werden alsnog ontvangen acht photographieën ter aanvulling van het vroeger gezonden belangrijk geschenk van gelijken aard.

Onder dankbetuiging deponeren in de verzameling.

Het lid Henny deelt mede dat hij, tengevolge van tijdelijk vertrek naar het buitenland, de eerstvolgende bestuursvergadering niet zal kunnen bijwonen.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

VAN 21 APRIL 1900.

Aanwezig de HH. Kern (Voorzitter), Pijnacker Hordijk (Onder-Voorzitter), Heeres, Immink, van Hasselt, van Deventer, J. H. de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de HH. Henny, J. J. M. de Groot en van der Lith.

De notulen der vergadering van 17 Maart jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn:

van de HH. C. P. Burger Jr., Jhr. Mr. J. van Doorn, R. Huygen de Raat en O. Nachod, bericht dat zij het lidmaatschap des Instituuts aanvaarden;

van de leden A. E. J. Bruinsma en H. C. Voorhoeve, bericht dat zij met het einde des jaars het lidmaatschap wenschen neder te leggen;

van de leden M. C. Schadee, P. Kolff, R. M. P. Sosro Kertono, J. F. Scheltema, I. R. C. Schenck en J. H. de Groot, opgaaf van veranderd adres.

Notificatie.

Door het bestuurslid Immink is, ten behoeve der bibliotheek, een exemplaar aangeboden van het eerste deel van zijn werk over de Indische burgerlijke rechtsvordering.

De Voorzitter zegt den heer Immink dank, met den wensch dat deze de gelegenheid vinde dat werk verder ten einde te brengen.

Van den heer Biegman te Fort de Kock is per postwissel ontvangen f 55.50 voor verkochte boeken (Minangkabausch Woordenboek en Spraakkunst).

Notificatie.

Van Dr. Kohlbrugge is ontvangen, tot plaatsing in de *Bijdragen*, een opstel over „naamgeving” in Indie.

In handen van de heeren Immink en van Hasselt.

De Secretaris stelt voor, goed te keuren dat het werk van Dr. C. Semper „Reisen im Archipel der Philippinen“, voor zoover verschenen (1867—99) wordt geschonken aan de Koninklijke Bibliotheek, alwaar het beter op zijn plaats is, — mits deze instelling dan ook de nog te verwachten verdere afleveringen bekostige.

Goedgekeurd.

De Secretaris stelt voor, een aantal overcomplete Koloniale Verslagen ten geschenke aan te bieden aan het Rijksarchief.

Goedgekeurd.

De Secretaris geeft in overweging, pogingen aan te wenden om in ruiling te treden met Die Deutsche Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ost Asiens, te Tokyo.

Goedgekeurd.

Namens den Directeur van het Gymnasium Willem III te Batavia is bij schrijven d.d. 24 Februari j.l. door Mr. Serrurier het verzoek gedaan, een aantal afleveringen der Bijdragen van vroegere jaren aan genoemde instelling te verstrekken; „wanneer daartoe termen bestaan om niet, — anders tegen betaling.“

Op voorstel van den Secretaris wordt besloten, den Commissaris te Batavia te machtigen, al het gevraagde, voor zoover beschikbaar, uit het depôt aldaar te verstrekken tegen betaling van f 0.25 per aflevering.

Namens Dr. de Groot brengt de Voorzitter ter tafel een opstel van den heer Engelhard: „Onderzoek naar de rechten op de onbebouwde gronden in de afdeling Doessonlanden“ (Z. en O. Afd. van Borneo).

In handen van de bestuursleden Pijnacker Hordijk en van Deventer.

In overleg met den heer P. H. van der Kemp stelt de heer Heeres de vraag, of eene onder de papieren van Van de Graaff (± 1826) gevonden lijst van de Ambonsche Gouverneurs, van Portugeeschen tijd af tot 1819, in de *Bijdragen* zoude kunnen worden opgenomen.

Na bespreking wordt besloten, deze vraag bevestigend te beantwoorden.

De Secretaris deelt mede, dat tot de uitvoering van het besluit der vergadering d.d. 17 Februari j.l., waarbij de Penningmeester

gemachtigd werd de aan het Instituut toebehoorende effecten in open bewaargeving te deponeren bij de Nederlandsche Bank, nog aan eenige formaliteiten behoort te worden voldaan ter voorkoming van latere moeilijkheden. Hij stelt derhalve voor, alsnog uitdrukkelijk te bepalen, dat bedoeld besluit geenerlei verandering brengt in de taak van den Penningmeester, om de geldelijke aangelegenheden van het Instituut in haren vollen omvang te beheeren, zoodat deze bevoegd is de opbrengst der coupons te ontvangen, de effecten terug te nemen en door anderen te vervangen, hun aantal te vermeerderen of te verminderen en verder alles te doen wat zijne functie medebrengt.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

VAN 19 MEI 1900.

Aanwezig de HH.: Heeres, Immink, Henny, J. J. M. de Groot, J. H. de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de HH. Kern (Voorzitter), Pijnacker Hordijk (Onder-Voorzitter), van Hasselt, van der Lith en van Deventer.

Als oudste der aanwezigen treedt de heer Immink als waarnemend Voorzitter op.

De notulen der vergadering van 21 April jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn berichten van de nieuwbenoemde leden: J. André de la Porte, K. A. Begemann, J. C. baron van Boetzelaer, Mr. A. J. van Buuren, H. C. P. de Bruyn, D. Dunlop, Mr. H. Fuchter, W. van Heusden, E. F. Intveld, L. W. Jennissen,

H. Kerbert, Mr. J. Lee, A. E. Lindo, H. Loriaux, Th. J. Rosskopf, S. A. Schaafsma, A. M. Schlüter, H. A. van der Steenstraten, J. J. Verwijk, Mr. J. R. Voûte en W. H. van Breda Kolff, dat zij het lidmaatschap aanvaardden.

Idem van de leden J. A. H. Breymaun en W. D. Heldermaun, dat zij met het einde des jaars hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen, en

van de leden van Assen en Fanoy, opgaaf van veranderd adres. Notificatie.

Op voorstel van den Secretaris wordt tot lid benoemd de heer W. C. Thieme, Controleur bij het Binnenlandsch Bestuur, toegevoegd aan den wetenschappelijken adviseur voor de koffiecultuur, te Weltevreden.

De waarnemende Voorzitter deelt mede dat het door hem en den heer van Hasselt uit te brengen advies over het in de notulen der vorige vergadering vermeld opstel van Dr. Kohlbrugge nog niet gereed is, en hij verzoekt derhalve deswege diligent te worden verklaard.

Geen bedenking.

Ter plaatsing in de *Bijdragen* is van Mr. L. W. C. van den Berg ontvangen een opstel over het inlandsch gemeentewezen op Java en Madura.

Overeenkomstig het advies van de heeren Immink en Kielstra wordt tot opneming in de *Bijdragen* besloten.

Namens de heeren Pijnacker Hordijk en van Deventer wordt door den Secretaris advies uitgebracht over het in de notulen der vorige vergadering vermeld opstel van den heer Engelhard; de conclusie van dit advies luidt, dat opneming in de *Bijdragen* wenschelijk wordt geacht mits de Schrijver nog toestemt in eenige wijzigingen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Van de redactie van *Le muséon et Revue des religions*, te Leuven, is het verzoek gedaan tot wederzijdsche ruiling van uitgaven.

Wordt besloten aan het verzoek te voldoen.

De Secretaris stelt voor, een ex. der *Bijdragen* sedert 1896 aan

te bieden aan de redactie van de *Science of man* te Sydney, welk werk geregeld door het Instituut ten geschenke wordt ontvangen.

Geene bedenking.

De Secretaris deelt mede dat verschillende boekwerken voor de bibliotheek ontvangen zijn, waaronder vooral de aandacht verdienen: de Maleische Grammatica van C. Spat (geschenk van de Kon. Mil. Academie) en Anderson, Catalogue and handbook of the Archaeological collections in the Indian Museum. Calcutta, 2 dl. (geschenk van het lid Groeneveldt).

Notificatie.

De Penningmeester deelt mede dat de effecten van het Instituut, tot een nominaal bedrag van f 24.000.—, thans in openbare bewaaring zijn gedeponneerd bij de Nederlandsche Bank.

Notificatie.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

VAN 16 JUNI 1900.

Aanwezig de HH. Kern (Voorzitter), Pijnacker Hordijk (Onder-Voorzitter), Heeres, Immink, Henny, van der Lith van Hasselt en Kielstra (Secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de HH. Vreede, J. J. M. de Groot, van Deventer en J. H. de Groot (Penningmeester).

De notulen der vergadering van 19 Mei jl. worden gelezen en goedgekeurd.

De Secretaris deelt mede dat bij hem is ingekomen:

bericht van de HH. J. A. G. Brugman, A. G. de Bruin, J. A. Hardeman, Mr. F. C. Hekmeijer, A. van Senden, E. Thijssen en J. Vijzelaar, dat zij het lidmaatschap des Instituuts aanvaarden;

van de leden B. W. F. Fokker, Ch. Bakhuizen van den Brink en A. P. Stoorvogel, opgaaf van veranderd adres;

van de leden C. W. J. Wenneker en J. Kreemer, bericht dat zij met het einde des jaars het lidmaatschap wenschen te doen eindigen; bericht van het overlijden van het lid J. B. Palinckx.

Notificatie.

Op voorstel van den Secretaris worden de HH. J. Boers en T. Gatsonides, die beweren sinds geruimen tijd als lid bedankt te hebben, waarvan echter bij Secretaris of Penningmeester niets bekend is, van de ledenlijst afgevoerd.

Op voorstel van den Penningmeester, door den Secretaris overgebracht, wordt tot lid van het Instituut benoemd de heer N. W. de Wal te 's-Gravenhage.

De Secretaris deelt mede dat door hem, namens het bestuur, aan het Departement van Koloniën is aangevraagd een exemplaar der „*Annales du Jardin botanique de Buitenzorg*,“ ten behoeve der bibliotheek; en dat in antwoord daarop dd. 9 dezer Litt. A, n° 1789 de mededeeling is ontvangen dat bedoeld werk niet door de Regeering wordt uitgegeven, doch dat een compleet exemplaar, door Haar ten behoeve van de Parijsche tentoonstelling aangekocht, na afloop van deze aan het Instituut in bruikleen zal worden afgestaan onder de voorwaarde dat het werk ter beschikking der regeering gehouden worde indien zij daarover tijdelijk voor eene tentoonstelling dan wel voor eenig ander doel wenscht te disponeeren.

Notificatie.

De Secretaris stelt voor eenige boekwerken, handelende over onderwerpen die niet in het minste verband staan met overzeesche gewesten, ten geschenke aan te bieden aan de Koninklijke Bibliotheek.

Goedgekeurd.

Van den heer G. A. N. Scheltema is ontvangen een opstel ter eventueele plaatsing in de *Bijdragen*, getiteld: „natuur en onnatuur in de dierfabel.“

De HH. Kern en de Groot hebben van dit opstel kennis genomen; eerstgenoemde rapporteert, dat beide het voor bedoelde plaatsing minder geschikt achten.

Naar aanleiding van dit advies wordt besloten, het den schrijver onder dankbetuiging terug te zenden.

Van den heer D. G. Stibbe, controleur bij het Binnenlandsch Bestuur, is met hetzelfde doel ontvangen eene „Beschrijving der onderafdeeling Alahan Pandjang,“ waarvan kennis is genomen door de HH. van Hasselt en Kielstra.

Deze deelen mede dat de gegeven beschrijving eene volledige monographie bevat, die grootelijks waardeering verdient. Desondanks meenen zij niet te mogen adviseeren tot de opneming van het stuk in de *Bijdragen* van het Instituut, omdat dit te zeer het karakter eener compilatie draagt; dergelijke arbeid, hoe verdienstelijk en nuttig ook, schijnt, in de *Bijdragen* minder op haar plaats.

Overeenkomstig dit praeadvies wordt besloten, de bedoelde beschrijving onder dankbetuiging terug te zenden.

Door het bestuurslid Immink wordt, ook namens de heer van Hasselt, verslag uitgebracht over het opstel van Dr. Kohlbrugge over de naamgeving in Ned. Indië; de conclusie van dat verslag luidt dat de opneming in de *Bijdragen* wordt aanbevolen, mits de schrijver alsnog in zijn stuk aanwijst, waar de door hem medege-deelde feiten in de aangehaalde bronnen te vinden zijn.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De Secretaris stelt voor, de bibliotheek van het Instituut te completeeren door aanschaffing van een aantal werken, op Britsch-Indië betrekking hebbende. De daarvan ter tafel gebrachte lijst wijst aan, dat daarvoor eene som van circa f 300.— zoude worden gevorderd.

Wordt besloten, dat deswege alsnog het advies van den penning-meester zal worden ingewonnen; indien deze van meening is dat tegen den aankoop geene bedenking bestaat, wordt de Secretaris gemachtigd overeenkomstig zijn voorstel te handelen.

De vergadering wordt gesloten.

De Bijdragen van het Koninklijk Instituut verschijnen in driemaandelijksche afleveringen van 8 à 10 vel druks. De prijs wordt berekend à 20 cents per vel druks, en à 10 cents per plaat. Bij de 4e aflevering van ieder deel ontvangen de inteekenaren titel en inhoud voor het geheele deel. Iedere aflevering is afzonderlijk verkrijgbaar.

De Bibliotheken van het Instituut en het Indisch Genootschap (Heerengracht, n°. 21) zijn voor de leden toegankelijk van 10 tot 12 en van 2 tot 4 uur op alle werkdagen, behalve des Donderdags.

Heeren Leden, vooral in Indië, worden **dringend** verzocht, bij verandering van woonplaats of bij niet geregelde ontvangst der Bijdragen en Werken, daarvan kennis te geven aan den Secretaris.

Uitgaven van MARTINUS NIJHOFF te 's-Gravenhage:

GUIDE

à TRAVERS LA SECTION DES

INDES NÉERLANDAISES

à l'Exposition Universelle Internationale à Paris.

1 deel. XX. en 456 blz. Met 4 kaarten 8vo.

Prijs f 1.50.

Behalve van de redactie (de HH. Prof. C. M. KAN, H. D. H. BOSBOOM, G. B. HOOIJER en C. M. PLEYTE WZN.) vindt men in dit deel hoogst belangrijke overzichten over de ontwikkeling onzer Koloniën, in de laatste jaren, op ieder gebied, van Prof. P. A. VAN DER LITH, Prof. J. E. HEERES, N. P. VAN DEN BERG, K. W. VAN GORKUM, G. P. ROUFFAER, Prof. M. TREUB, Prof. K. MARTIN e. a.

Het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering

VOOR DE

EUROPEESCHE RECHTBANKEN IN NEDERL.-INDIË

VERGELEKEN

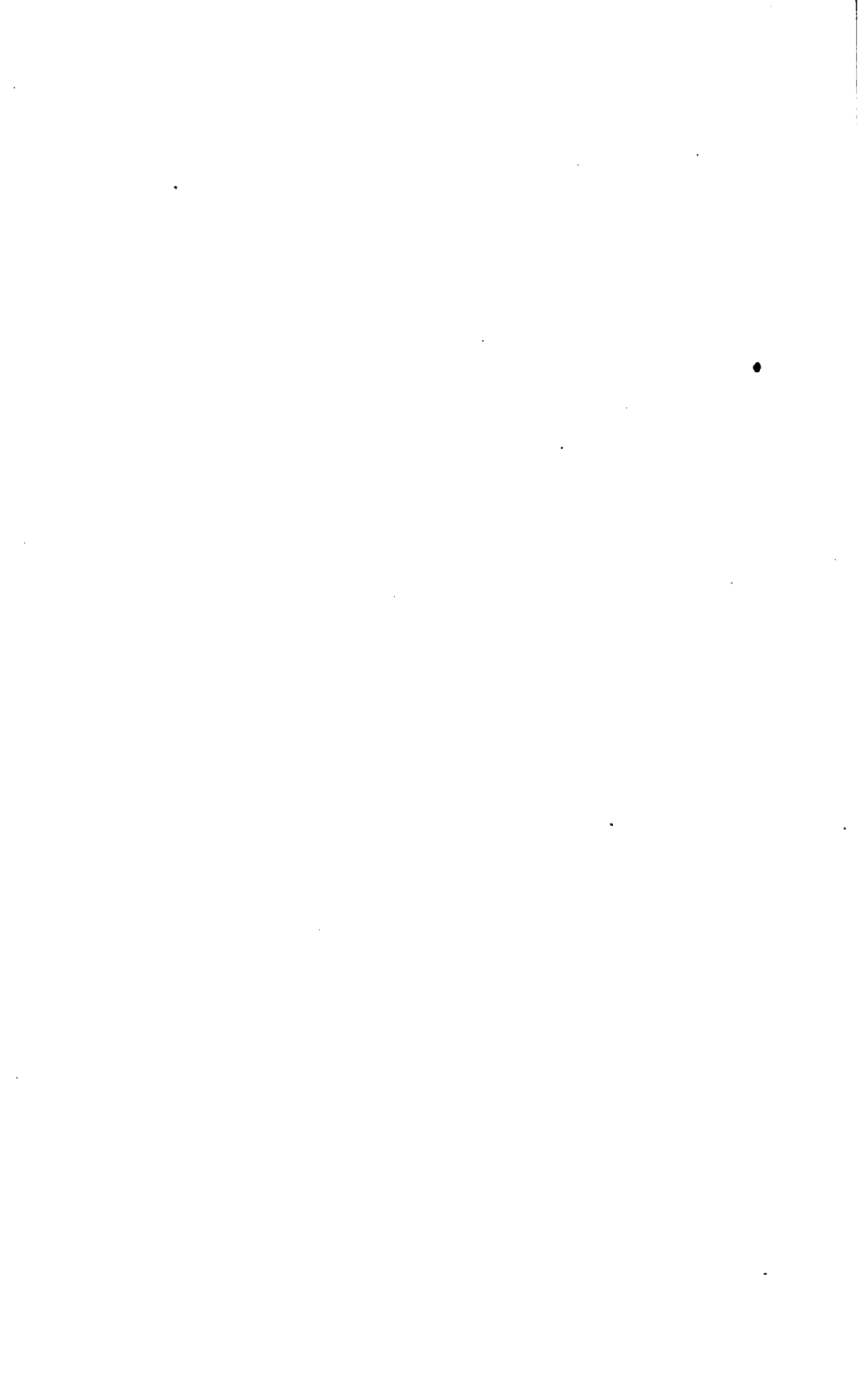
MET HET NEDERLANDSCHE WETBOEK VAN
BURGERLIJKE RECHTSVORDERING

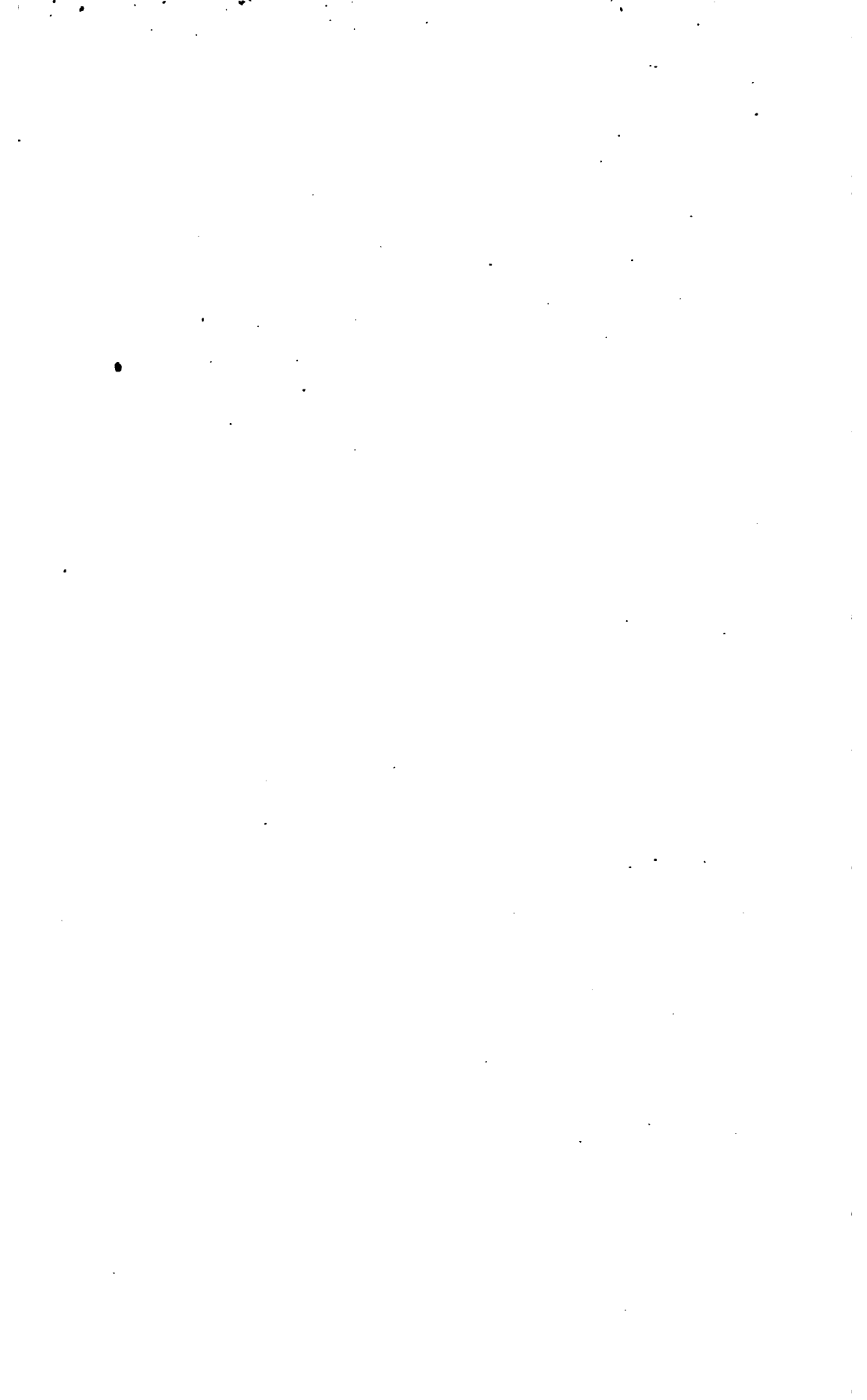
DOOR

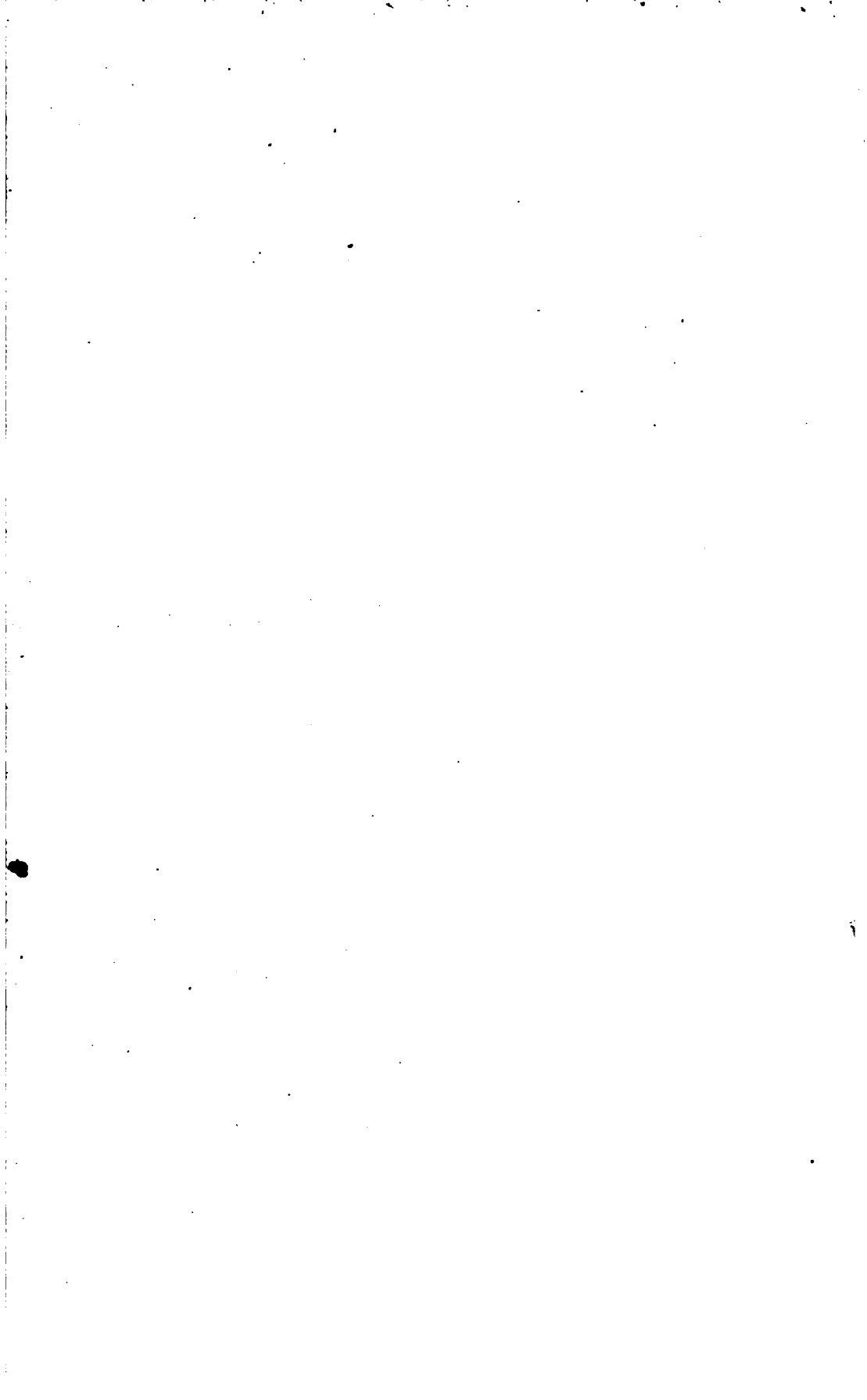
Mr. A. J. IMMINK.

Bl. I (ruim 750 blz.) roy. 8vo. Prijs f 11.—;
in h. mar. f 12.50.

Het werk zal in twee deelen compleet zijn.

APR 17 1933

3 2044 105 182 935

